

**IOBĂGIA ÎN TRANSILVANIA
ÎN SECOLUL AL XVI-LEA
VOL. II**

Coperta de : *Dumitru Negrescu*

ACAD. D. PRODAN

**IOBĂGIA ÎN TRANSILVANIA
ÎN SECOLUL AL XVI-LEA**

VOL. II

12294

**EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI - 1968**

PARTEA A III-A

**DOMENII FEUDALE
ÎN SEC. AL XVI-LEA**

CÎTEVA LĂMURIRI PRELIMINARE

Înainte de a intra în studiul analitic al raporturilor feudale din Transilvania în secolul al XVI-lea, trebuie să prevenim pe cititor asupra calităților și limitelor materialului documentar utilizat la prezentarea domeniilor.

Urbariile încep să apară chiar în acest secol, au deci insuficiențele începuturilor. Ele ne aduc informații deosebit de prețioase, cu atât mai prețioase cu cât ele sînt puține. Primul act cu caracter urbarial cunoscut pînă acum e cel privitor la Medieșul Aurit din 1512 cuprinzînd de fapt un cerc mai larg, domeniul Seini, Țara Oașului, avînd înscris în frunte Medieșul. Actul se rezumă însă la înregistrarea localităților și înșirarea sesiilor sau capilor de familie, fără alte informații de ordin urbarial.

Primul urbariu propriu-zis cunoscut e cel al domeniului cetății Șiria din 1525. Acest urbariu înscris nu numai pe toți supușii cu numele, dar adesea îi și califică, le indică funcția sau chiar meseria. În cîteva localități le înscris și vitele, porcii, oile. Le înscris apoi sarcinile față de domeniu.

Conscripțiile urbariale cu timpul se înmulțesc, se amplifică, ne servesc tot mai multe informații, făcînd mereu pași înainte spre acele prezentări complexe de raporturi, care sînt urbariile de mai tîrziu. Înscrierile lor fac tot mai multe distincții. La înscrierea localităților se disting tîrgurile de sate, satele întregi de porțiunile de sate, de predii. La satele românești se indică grupările lor pe voievodate, pe crăinicii. La înscrierea numelor supușilor se disting diferitele categorii, nobili, libertini, iobași sau coloni, jeleri. Se înscris tot mai des funcțiile, meseriile. Se indică cîtimea sesiei, subdiviziunile ei, sesiile pustii, iobașii plecați. Spre sfîrșitul secolului, în dreptul numelor se înscris și vitele, porcii, oile, stupii. Se înre-

gistrează tot mai amplu feluritele prestații feudale ale supusului. În legătură cu obligațiile lui de lucru se înscrie tot mai des, tot mai amplu pământul de cultură al stăpînului. Se înscriu tot mai des diferitele alte surse de venit ale domeniului feudal, din monopolurile senioriale, din întreprinderi, din judecăți, adică din gloabe, și altele. Se amplifică mereu informația. Printre datele cerute de scheme se introduc tot mai multe informații complementare, explicative, lămurind stările, procesele de dezvoltare sau, invers, scăderile, cauzele lor. Textele ne informează adesea asupra pustiirilor produse de războaie, de invazii turcești sau tătărești. Mai mult, conșcripțiile urbariale mai puteau fi și prilej pentru iobagi de a arăta stările mai vechi, schimbările care s-au făcut, abuzurile la care au fost supuși. Deși nu acesta era scopul conșcripțiilor, s-au putut insinua de multe ori în texte și asemenea informații. Ele vin adesea cu lămuriri prețioase asupra procesului de creștere a prestațiilor feudale, a pământului alodial, a veniturilor feudale în genere. Textul sec al înregistrărilor astfel uneori se însuflețește, dezvăluindu-ne cîte ceva și din viața care se ascunde în dosul laconismelor lui.

Urbariile ne aduc în genere informații sumare, dar multilaterale, concrete și deosebit de prețioase pentru reconstituirea raporturilor feudale. Trebuie să prevenim însă și asupra deficiențelor, inexactităților lor posibile.

Urbariile analizate aci s-au întocmit de obicei la predarea sau preluarea domeniilor, la trecerea lor din mîna unui stăpîn în mîna altui stăpîn, din administrația unui provizor în administrația altui provizor. Sînt, obișnuit, acte de caracter privat, fără vreo întărire oficială, cu caracter de inventar obișnuit, fără formule de încheiere sau semnături care să le garanteze.

Înscrierile sînt făcute, ce-i drept, după declarațiile supușilor sau reprezentanților lor, ale juzilor, cnejilor, crainicilor, voievozilor, în prezența dregătorilor domeniilor. Declarațiile sînt prin urmare ale unor cunosători exacti ai stărilor de lucruri, sporindu-le valoarea. Dar urbariile se făceau nu numai cu titlu de inventar ; ele se făceau cu scopul precis de a servi drept bază de impunere sau de asigurare a feluritelor prestații iobăgești. Supușii aveau prin urmare interes să facă și declarații inexacte, să diminueze baza de prestații. Trebuie să presupunem asemenea declarații în minus mai ales la vite, porci, oi, care erau mai greu de controlat. Ce-i drept declarațiile se făceau sub jurămînt. Reprezentanții care făceau declarațiile puteau fi și ei beneficiari ai anumitor părți din prestații și deci interesați în inexactitatea declarațiilor. Dar aceste beneficii erau prea mici sau puteau fi compensate prin beneficii de la cei sustrași. Puteau fi interesați ca prin

bune servicii să-și păstreze funcțiile sau să se ridice pe scara socială, dar puteau fi și părținitori în favoarea semenilor lor impuși. O arată aceasta plîngerile lor din urbarii, hotărîrea cu care iau apărarea supușilor sau demonstrează abuzurile stăpînitorilor și dregătorilor dinainte, cerînd prin aceasta revenirea la raporturile „legale” sau la vechiul obicei.

Inexactitățile erau posibile și prin condițiile în care s-au făcut conșcripțiile. Ele sînt mai obișnuit conșcripții de domenii fiscale, făcute adesea de camera imperială, adică de oamenii ei, în timpul stăpînirilor imperiale, intermitente pe unele locuri, mai durabile pe altele, de camerari, provizori sau scribi streini de loc, care nu cunoșteau exact stările locale. De multe ori nu cunoșteau nici limba celor chemați să facă mărturie, comunicau prin tălmaci. Sînt făcute deci de oameni cu mai puține posibilități de control.

Conșcripțiile se fac uneori după războaie, staționări de oști, proprii sau inamice, după jafuri, pustiiri, cînd nu numai starea supușilor e mult mai scăzută, dar și pretextele și posibilitățile de tănuire sînt mai mari. Astfel, mai ales la înscrierea oamenilor și vitelor nu putem presupune plusuri, ci cel mult minusuri. Aci sîntem siguri că operăm cu cifre minime.

Declarații în minus putem presupune și la prestații. Se pot face însă și presupuneri inverse. Interesul stăpînului e să le sporească sau să consacre prestațiile sporite între timp, dregătorii, scribii pot face înscrieri sau formula mărturiile în favoarea stăpînului față de supușii neștiutori de carte și cu atît mai puțin de limba latină în care se redactau textele. Urbariile se întocmeau pentru uzul stăpînitorilor și rămîneau în păstrarea lor, la îndemîna provizorilor.

Informațiilor din conșcripțiile urbariale trebuie să le atribuim, prin urmare, relativitatea inerentă condițiilor în care s-au făcut înscrierile. Urbariile rămîn totuși izvoarele cele mai larg și mai concret informative, cele mai prețioase prin urmare pentru concretizarea raporturilor.

Inventarele care apar mai tîrziu sau concomitent cu urbariile vin să le completeze. Ele înregistrează cetatea, încăperile, înzestrarea, mobilierul ei, casele de locuit, instalațiile economice, grajduri, șuri, șoproane și altele, atelierele meșteșugărești ale curții dacă le are, vite, cai, oi, porci, păsări, felurile produse, provizii strînse la curte, venite fie din prestații, fie din producție proprie. Dacă urbariile ne dau imaginea complexă a raporturilor feudale, inventarele ne dau imaginea complexă a curții feudale, a bunurilor acumulate, a rezultatelor concrete ale acestor raporturi feudale. Inventarele însă și ele se întocmesc tot la asemenea prilejuri ca și urbariile, de același fel de slujbași. Poartă și ele prin urmare deficiențele

inerente condițiilor în care s-au întocmit. Sînt posibile sustragerile, înscrierile în minus, omisiunile, în care erau interesați dregătorii.

Socotelile, care ne dau în plus imaginea întrebuițării bunurilor acumulate, bilanțul de venituri și cheltuieli trebuie supuse aceluiași suspiciuni. Trebuie presupuse și aci sustrageri, omisiuni, minusuri sau plusuri la venituri, cheltuieli, la consumație, la vînzări, cumpărări, la prețuri, obișnuitele abateri din care își fac venituri administratorii. Aceste abateri și le puteau permite cu atît mai mult administratorii domeniilor mari fiscale, funcționarii camerali, în genere administratorii domeniilor al căror stăpîn nu era prezent. Și cu atît mai mult și le puteau permite comisarii imperiali în locuri atît de îndepărtate de curte și în timpuri de războaie, de tulburări, de pustiiri.

Registrelle de dijme, care, spre deosebire de urbarii, inventare, socoteli, vin să ne informeze asupra producției țărănești, își au și ele deficiențele lor. Mai întîi ele nu înregistrează decît pe cei care au producție de dijmuit. Din registrele dijmelor din semănături și din vin apoi românii lipsesc, ei nefiind supuși la aceste dijme. Ei nu apar decît în registrele de dijmă a porcilor, oilor, stupilor. Sînt inerente apoi și la dijme abaterile administrative, declarațiile în minus. Un control riguros nu era posibil.

Întregului material documentar utilizat trebuie să-i atribuim prin urmare relativitatea inerentă naturii sale. Aceasta însă e departe de a-i anula valoarea deosebită pentru subiectul nostru.

Prezentarea domeniilor o facem în genere în ordinea cronologică a materialului documentar care le privește. O asemenea prezentare ajută la urmărirea în timp a procesului general de dezvoltare.

I. ȚARA FĂGĂRAȘULUI LA 1508—1576

Țara Făgărașului sau Țara Oltului cum se numește popular, ținutul românesc fost sub stăpânirea domnilor Țării Românești, nu are conscripții urbariale din secolul al XVI-lea. Cel puțin pînă acum n-a ieșit nici una la iveală. Cunoaștem în schimb două statute ale ei. Unul e de la 1508, celălalt de pe la 1560—1570. Cel de la 1508¹ a fost dat sub autoritatea castelanului cetății Buda și a sfetnicului regesc Ioan Bornemisza, sub a cărui stăpînire se găsea ținutul atunci, în baza unei înțelegeri între castelanul cetății Făgăraș, Paul Thomori și boierii și toți românii districtului². Văzînd greutățile pe care castelanii le fac boierilor și tuturor celorlalți români ai districtului³ prin aruncare de gloabe neobișnuite, peste cele în obicei *ab antiquo*, că din pricina lor nu se poate reface ținutul, pentru a-l „împodobi cu mulțimea poporului“⁴, stăpînul lui vine cu scăderi de gloabe și plăți și cu alte mai multe rînduiri :

Scade mai întîi homagiul boierilor. Cînd se întîmpla să fie condamnați boierii prin judecată la *humagium hominis* (prețul omului), dregătorii (*officiales*), juzii și castelanii le storceau 66 fl. Se statornicește ca de acum încolo să plătească castelanilor și dregătorilor numai 33 fl. sau cît vor putea conveni cu aceștia sub 33 fl. și nu mai mult.

Țăranii români (*rustici Walachi*) condamnați la *humagium hominis* plăteau înainte 33 fl. Se statornicește acum să plătească numai 25 fl. sau cît vor putea conveni sub 25 fl.⁵

¹ Textul publicat la Kolozsvári Sándor—Ovári Kelemen, *Corpus statutorum Hungariae municipalium*, I, p. 169—175. Publicat după o copie din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Reprodus de Ștefan Metes, *Vieața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria, I (1508—1820)*, București, 1921, p. 243—248.

² „cum Boyaronibus universisque walachis eiusdem districtus nostri Fogaras...“.

³ „videns gravitates Boyaronum et universorum aliorum walachorum nostrorum in districtu et pertinentiis dicti castris nostri Fogaras...“.

⁴ „ut huiusmodi districtus et pertinentiae castris nostri Fogaras multitudine populorum decorentur...“.

⁵ În Transilvania homagiul nobililor era de 66 fl., iar 33 fl. era așa-numitul „homagium vivum“ nobiliar. *Tripartitum*, P. III, tit. 3, § 1,8.

Era în obicei *ab antiquo* că atunci oînd dregătorii prindeau vreun prădător, hoț sau orice alt fel de răufăcător, fie în țară, fie în afara țării, și pentru pază sau ducerea în cetate îl dau în seama vreunui sătean sau țăran (*willano sive rustico*) și acest captiv prin vreo întimplare neașteptată evada, homagiul se lua totdeauna de la sat. Se rînduiește de aceea ca atunci cînd dregătorii ar avea un asemenea captiv și pentru a-l duce în cetate l-ar da pe mîna cuiva sau cărorva, de la acela sau de la aceia să-l ceară și dacă nu-l pot da, atunci din această pricină să nu încurce pe alții. Dacă l-ar da în mîinile sătenilor și ei nu l-ar putea da înapoi sau i-ar fi dat drumul din captivitate, să plătească împreună homagiul. Dar dacă s-a dat numai în seama persoanei sau persoanelor, de la aceea sau de la acelea să ceară homagiul răufăcătorului.

Mai înainte era obicei să se ia pentru vărsare de sînge (*pro effusione sanguinis*) 13 florini gloabă. Se hotărăște ca, pentru mai bun folos și îndreptarea apartenențelor (domeniului), astfel de făptași, dovediți de adversar pe calea judecătii, să plătească numai 4 fl. gloabă. Copilul sub zece ani făcînd vărsarea de sînge nu va plăti gloabă, ci se vor înțelege între ei (pîrit și pîriș) după cuviință.

Răscumpărarea limbii (*redemptio lingue*) era 13 fl. Se hotărăște acum ca pentru aceasta dregătorii să judece 6 fl.

Cei care în scaunul de judecată își spun vorbe defăimătoare (*verba dehonestatoria*) se globesc cu un florin, căci scaunul de judecată trebuie să fie liber și cuviincios.

Pentru jurămînt fals, și deci neprimut, se plătește dregătorului un florin, el (jurămîntul) trebuie să rămîna în cinstea dinainte, așa cum s-a ținut *ab antiquo*.

Cine e chemat cu pecetea castelanului sau dregătorului și o nesocotește se judecă la un florin.

Cei ce vor cuprinde, nu după rînduiala legii, ci cu puterea (*potentia-liter*) fie curtea, fie grădina cuiva, pămînturile de arătură sau fînațele lui, dacă vor fi dovediți pe calea legii și prin judecată, să fie datori cu 13 florini.

Înainte era obiceiul ca cel care face act de putere în cîmp, de pildă arînd pămînturile vecinilor, cosindu-le fînațele sau călcîndu-le bucatele, să plătească trei florini. Unii ca aceștia acum, dovediți fiind pe calea judecătii, să plătească numai un florin.

Mai multe hotărîri privesc furturile. Era în obicei că venind cineva la dregători și șoptindu-le ceva — că cutare e așa, hoț sau tîlhar sau făcător a cine știe ce rău —, dregătorii îi luau bunurile, iar dacă voia să se dezvinovătească și să îndrepte lucrurile, cel care l-a pîrit numai decît a tănuț sau a fost înainte jude și chiar dregătorii erau apărătorii cauzei lui. Ca unele ca acestea să fie înlăturate, se hotărăște ca de acum încolo nimeni dintre castelani sau dregători să nu mai despoaie sau globească pe cineva înainte de judecată, ci (pîritul) mai întîi să fie adus la scaunul de judecată și dacă se poate justifica, bine, dacă nu, să plătească gloabă după hotărîrea scaunului. Dacă însă va fi găsit pîrit pe nedrept, atunci dregătorii să poată lua gloaba în cauză de la pîriș.

Cît privește pe hoț, e vechiul obicei ca, dacă fură o oaie sau un porc sau alte vite mici, să dea 12 în loc și astfel își răscumpăra capul de la furci. Să se țină și pe viitor același obicei și pentru cel care ar fura un cal, ca să dea 12 cai sau pentru fiecare cal cîte doi florini, adică 24 florini și așa să-și răscumpere viața de la furci.

Dacă în furt urmele animalelor sau vitelor sau altor lucruri duc la alt sat și sînt urmărite și păgubașii intră la urmă, dar satul neagă că furtul ar fi acolo, se rînduiește ca dacă tot satul se dezvinovățește prin jurămînt, el să rămînă în pace, în cazul însă că nu vreau să jure, satul să mulțumească (despăgubească) pe păgubaș și pe deasupra să plătească și gloaba în obicei.

Cel ce ia de la vecinul său vreun lucru din casă sau din afara casei, din curți, grajduri, grădini, se judecă la 6 fl. Acest fel de furt se numește obișnuit *induspes*⁶. De ce numai dacă ia de la vecin? Dacă ia de la altul care nu-i este vecin nu e pedepsit? Probabil e vorba de vecin în înțeles de membru al comunității, termenul care a primit apoi înțelesul de supus feudal, ca în Țara Românească și Moldova⁷. Așa trebuie înțeleasă poate și pedeapsa celui care face un act de silnicie arînd pămînturile *vecinilor*, cosindu-le, călcîndu-le bucatele.

Cei care sparg casele altora sau intră pe fereastră să plătească cu capul.

Statutul cuprinde mai multe dispoziții privind adulterul, căsătoria, moștenirile.

Întrucît se obișnuiește ca unele fete române (*puelle Valachales*) să se mărite fără consimțămîntul părinților, dar cu voia ambelor părți și după aceea bărbatul lor vrea să stăruie în căsătorie, să plătească atunci gloabă 2 florini. Fapt pentru care înainte aveau de plătit 6 florini.

Cel ce va asupra cu puterea și va rușina (*violenter oppresserit et deturbaverit*, e probabil vorba de viol) fiica fecioară sau sora altuia să plătească 13 fl. gloabă. Dacă însă pe fata rușinată vrea bărbatul să o ia la sine și, la mîndul său, fata nu vrea să rămînă cu el, (acesta) să plătească numai 4 fl. gloabă. Înainte plătea 12 fl.

Boierii care după obiceiul și legea lor (*more et lege ipsorum*) vor să-și alunge soția și nu vor să rămînă mai departe cu ea, partea despărțitoare (*pars separans*) să plătească castelanului sau dregătorului un florin gloabă. Țăranul român (*rusticus Valachus*) de asemenea, dacă vrea să-și alunge soția, partea separantă să plătească boierului său, sub care e, nouă aspri⁸.

Boierii sau țărani români, căsătoriți fiind, dacă soțul sau soția n-ar păzi adevărata căsătorie, cel care nu o păzește să-și piardă partea sa de

⁶ „Qui vicinum suum sine absque aliqua prodicione domus, hoc est extra domum puta in curiis, stabulis, hortis, substraheret aliquas res, ex tunc convincatur in florenis sex, ut intelligatur fur iste solito more vocatur Induspes“.

⁷ Cf. P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*. București, 1964, p. 41—43.

⁸ „boyaroni suo, sub quo existit solvat asporas novem“.

moștenire sau de lucruri (adică de avere imobilă și mobilă), păstrându-și partea numai cel care o păzește.

Cînd boierul moare și nu are moștenitori (*heredes*), atunci mai întîi se dă soției a treia parte din bunurile lui mobile, celelalte două părți să rămîină stăpînului împreună cu cele de moștenire (*cum hereditatibus*) din care el nu împarte cu nimeni. Trebuie să înțelegem aci imobilele, moșia. Dacă nu ar avea fiu și ar avea fiică, atunci toate bunurile mobile rămîin fiicei, iar din cele de moștenire, adică din imobile cu a patra parte covenită fetelor, e scoasă în așa fel că i se dau, după evaluare, de fiecare sesie locuită 12 dinari, de sesie pustie 6 d., de sesie pustie lipsită cu totul de clădiri 3 d. Dacă are frați de împărțeală, acela sau aceia vor compensa-o pe fată, și ereditățile le vor răscumpăra, cu această evaluare, pentru ei. În caz că nu are, ceea ce se întîmplă rar sau de loc, stăpînul, pe lîngă această estimare (compensare), poate să o excludă de la asemenea eredități, chiar dacă fiica a fost măritată înainte de moartea tatălui său, fără să-i poată lua însă nimic din bunurile mobile. Dar rămîne numai în seama stăpînului pămîntului sau țării (să hotărască) dacă să fie exclusă pe lîngă estimația pomenită, căci după legea românilor femeile, la eredități (imobile), nu au drept de moștenire, în afară de porțiunile soțiilor, după cum s-a spus adesea ⁹.

Cine vrea să-și prefacă fiica sau fiicele în moștenitori masculini trebuie să aibă carte în deplină putere (*litteras efficaces*), întărită cu sigiliu, mai întîi de la stăpînul pămîntului (țării), și apoi de la jurați (desigur în înțelesul că de la boierii jurați ai țării) și așa, în sfîrșit, acest fel de eredități pot să-i rămîină fetei ca bărbat.

Era în obicei înainte că boierul murind trebuia să-și lase castelanului calul înșeuat, cu lance, și dacă nu avea cal, să dea în loc alt cal. Se hotărăște ca de acum încolo boierul, lipsindu-i calul, după moarte să plătească castelanului numai trei florini ¹⁰.

O dispoziție aparte privește opririle vînzărilor peste graniță: cînd castelanii opresc vînzarea cailor, boilor, oilor sau altora peste granițele țării, de la cel care calcă aceasta castelanii și dregătorii pot să ia jumătate din suma cu care a vîndut, iar cealaltă jumătate să-i rămîină cu pace vînzătorului.

Ereticii sau cei care le practică erezia, cei care-și violează rudele de sînge pînă la al treilea grad, cei care cad în desfrîu sau perversiune (*pravititas*) eretică cu animale sau altfel, fără milă să fie arși, cum s-a obișnuit și pînă aci ¹¹. Tot așa și incendiatorii, bătătorii de bani falși.

Trădătorii și necredincioșii cetății sînt pedepsiți cu pierderea capului sau, dacă pot, să obțină iertarea stăpînului (*gratiam domini nostri*).

⁹ „Quia in lege valachorum hereditates sexum femineum non concernunt, demptis semper portionibus uxorum, quemadmodum sepius prefatum est”.

¹⁰ „Consuetum erat prius, quod Boyaro vitam claudens, equum sellatum cum hasta Castellano dare coactus fuit, si vero equo deficiebat etiam equum dare pro ipso oportebat. Igitur ordinatum est quod de cetero Boyaro equo carens, post mortem teneatur Castellano pro equo solvere solum florenos tres”.

¹¹ „sine misericordia aliqua ut hactenus consuetum fuit ignis incendio comburantur”.

În sfârșit, cei ce ar îndrăzni să se ridice împotriva castelanilor sau dregătorilor și oamenilor lor, să plătească de asemenea cu capul¹².

Dar statutul vine și cu oțeva hotărâri privind prestațiile supușilor. În fiecare an să aducă la cetate cîte două care de lemne de cap, unul de Crăciun și altul de Sîmihai. Să cosească după obiceiul de altă dată numai două zile, trebuind să și strîngă și care¹³ fînul cosit desigur.

Aceste obligații cădeau desigur în sarcina supușilor iobagi¹⁴.

Pentru stabilirea și ușurarea gloabelor, cît și pentru păstrarea... cetății, se rînduiește să se dea castelanilor cîte un florin de cap și în afară de acesta cîte o găleată de grîu și o găleată de ovăz¹⁵. Acestea sînt daturile care vor apărea și în statutul următor. Iar cel de un florin de cap trebuie să fie „darea”, probabil în înțelesul de un florin de capul deținător al unei sesii, adică de unitate censuală.

După porcii colonilor (*a scrophis colonorum*) districtului și satelor lui, cînd se face ghindă, după obiceiul de altă dată, nici domnii de pămînt (*domini terrestres*), nici boierii să nu poată lua de la colonii satelor acestui district ceva, în afară doar de obligația ca sătenii din satele altora să mulțumească, prin boierii lor, pe boierul în a cărui pădure se face ghindă, cu o găleată de ovăz și o măsură (*pint*) de vin¹⁶. Statutul avea astfel menirea nu numai de a „ușura” sarcinile, ci și de a statornici unele raporturi nou introduse.

Țîngul Făgăraș își avea privilegiile sale. În 1539 Ștefan Mailat întărea privilegiu mai vechi ale țîngului. După aceste privilegii, cetățenii se judecă între ei fără prezența omului provizorului sau castelanului. Dacă însă un străin sau un om din districtul Țării Făgărașului se judecă cu un cetățean, acela să ceară om de la provizor sau de la castelan să-l asiste la judecată. Cetățeanul sau locuitorul țîngului dacă face o faptă după care ar merita închisoare, să fie ținut închis la jude și nu în cetate. Dacă vreun colon al țîngului a comis un delict care merită pedeapsă, provizorul sau castelanul peste ordinea de drept să nu o împiedice, ci să fie pedepsit prin judecată. Întrucît le-a adus ușurări la plata censului și la slujbe, le-a introdus crîșmaritul (pentru sine), îngăduind însă cetățenilor și locuitorilor țîngului să crîșmarească și ei în timpul țîngurilor cinci zile în șir, iar al secerii o zi și promițîndu-le să le facă rînduială bună cînd se va întoarce din Ungaria unde trebuie să meargă acum. Cetățenii să fie scutiți de crîșmaritul

¹² „Qui ex ipsis contra Castellanos vel Officiales et homines eorum insurgere auderent ex tunc capite priventur“.

¹³ „Falcare debeant more alias consveto tantum duobus diebus, et tandem accumulare et importare teneantur.“

¹⁴ Editorii actului, în baza ordinii dispozițiilor, socotesc că aceste obligații cădeau în sarcina boierilor (C. St. I., p. 173, nota 2, 3). Ceea ce e cu totul neîntemeiat. Boierii, chiar supuși feudali fiind acum, făceau serviciu militar și astfel trebuiau să fie scutiți de asemenea sarcini. Și dacă acestea ar fi fost sarcinile boierilor, care erau cele ale iobagilor?

¹⁵ „Castellanis per singula capita florenum unum dare et solvere ordinavimus et conclusimus demptis prioribus uno cubulo tritici et uno cubulo avene“.

¹⁶ „excepto hoc, ut in cuius silva crescunt glandines, villani aliorum willis residentes a Boyaronibus talis loci debeant reconciliare boyaronem cum uno cubulo avene vel una pinta vini“. Textul e neclar, interpretabil.

vinului (pentru stăpîn), provizorul să-și pună om care să aibă grija crîșmăritului. Ei să fie scutiți și de făcutul berii, care să fie iarăși în grija provizorului. Să nu fie împiedecați în lucratul dînepii (*praeparatione cannabis*); văduvelor care nu pot face alte servicii și nici cîns nu pot plăti, să li se impună preparatul după puțință, dar așa că să nu fie încărcate peste măsură¹⁷.

O altă rînduială a ținutului Făgăraș, de pe la 1560—1570¹⁸, ne dă mai multe amănunte asupra sarcinilor supușilor săi.

Dare (ado) plătesc la Crăciun și la Rusalii. Anume, fiecare iobag, din fiecare sat, care are patru vite e dator cu un florin, care are trei cu 75 d., care are două cu 50 d., care are una cu 25 d. Dar care are și 20 sau mai multe vite, tot numai un florin datorează. Darea aci se repartizează deci după vite, plătînd proporțional cu numărul lor.

Dacă vreun român sau boier se desparte de tatăl și de cei ai familiei sale (*attyátul és attyafiaitul*) și își face casă nouă în pajiște (*pázsit*, pajiște, țelină), trei ani nu e dator nici cu dare, nici cu slujbă. Din ceea ce reiese că și boierul plătea darea, în înțelesul de cîns, care probabil se confunda aci cu darea țării.

La Sîngeorz fiecare sat, fie el mare sau mic, datorează „pentru banii de argint“ (*ezüst pénz*) un florin. Numai după acest text însă nu se poate preciza natura sarcinii.

Preoții satelor, fiecare, sînt datori de Rusalii cu cîte un florin.

Darurile sau *daturile* sînt mai multe. Toamna, de fiecare casă, fiecare iobag dătător de dare, e dator cu o găleată (*köbel*) de grîu, o găleată de ovăz, cinci căpățîni de varză, 12 păstrăvi. Pe lîngă aceste daturi individuale, satele mai dau și altele colectiv. Fiecare sat e dator cu unt, satul mai mare cu șase sau cinci cupe (*ejtel*)¹⁹, mai mic cu patru sau trei, și mai mic cu două, după cum e satul. Cînd se face ghindă sînt datori de fiecare sat să aducă cîte o găleată de ghindă. Iarna fiecare sat e dator cu o căprioară, iar dacă nu pot căprioară, să dea 16 găini, iar dacă nu ar vrea să le aducă, gloaba să fie un florin. În post, fiecare sat este dator cu cîte un iblid de pește. Fiecare sat mai e dator cu cîte un tioc de rășină (*fenyű viasz*).

Dijme din grîne și din vin — o spune precis textul — nu dau. Dau însă dijma porcilor. Cînd fie unguri, sași sau români își strîng în turmă porcii din satul lor și așa-i mîină la pădure, din fiecare turmă sînt datori de fiecare porc cu cîte doi dinari și pe deasupra cu opt găleți de ovăz. Înțelesul e desigur că plăteau cîte doi dinari de porc și cîte opt găleți de ovăz de turmă sau de sat. Dacă cineva între porcii strînși ar avea el turmă, dă

¹⁷ *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj, Chartophilacium Transilvanicum*, tom. XXIII, vol. I, *Privilegia*.

¹⁸ *Fogaras várának módja és szokása, kivel esztendő által tartoznak*, publicată de Szamota István sub titlul *A fogarasi uradalom rendtartása a XVI század közepéről*, în *Gazdaságtörténelmi Szemle*, I (1894), p. 164—166. Republicată cu traducere românească la Metes, *op. cit.*, p. 249—252.

¹⁹ *ejtel, achtel, octale* sau *octalium*, a opta parte din vadră, cupa.

de fiecare 50 de porci un porc și de fiecare porc câte doi dinari²⁰. Tot așa dau și cei din afara Țării Făgărașului (*Fogaras földén kivül*) când își aduc porcii în pădurile de aci. Când se face ghindă — spune textul —, de fiecare turmă care o mină la pădure cei din afara Țării Făgărașului sînt datori de fiecare 50 de porci cu unul și în afară de aceea cu câte doi dinari²¹. Acesta s-ar părea că e înțelesul textului: dau și porc și bani, desigur de porc câte doi dinari. Sau poate avem a face cu sistemul obișnuit și în alte părți, dat în natură și răscompărare în bani a celor din care nu s-a dat în natură, *annélkül* indicînd alternativa? Aici textul admite greu o asemenea răstălmăcire. După text dau și porci și bani, așa cum unii dau și porci și ovăz. Interesant e că numai din 50 de porci se ia porc, că avem a face cu un fel de quinquagesimă a porcilor, dar combinată și cu răscompărarea obișnuită de la dijmă, de doi dinari de cap. Dar aceasta nu atestă quinquagesima, care e un dat din oi pentru rege și care aici nu se pomeneste. Semn că Țara Făgărașului în timpul generalizării quinquagesimei nu se găsea sub stăpînire regală. Sau poate nu e înscrisă pentru că e luată de rege?

Un dat din oi nu se înregistrează, ceea ce nu înseamnă totuși că nu putea fi nici unul. Nu se înregistrează nici dijma stupilor, care iarăși e desigur numai o omisiune.

Obligațiile de lucru sînt următoarele: fiecare iobag e dator de Sîmihai și de Crăciun cu câte un car de lemne, însă numai dacă are putere, adică vite și car, pentru aceasta. Sînt datori fiecare (*fejenként*) să secere trei zile fie grîu, fie ovăz, dar nu și să le care. Sînt datori de asemenea fiecare să cosească două zile, să strîngă și să care fînul acolo unde spune provizorul.

Orașenii (*az városbeliek*) sînt datori de Crăciun cu 50 de dinari dare (*ado*) și cei care au car să aducă câte o bute de vin din locurile cu vin (*az borföldérol*). La seceriș sînt datori să care orice fel de semănături unde li se spune. Deci seceratul îl făceau iobagii satelor, căratul orașenii. Orașul Făgăraș e dator și să facă malt (*szalad*, pentru bere) din ceea ce i se dă pentru aceasta din cetate (adică din orz sau altele). În afară de acestea sînt datori cu orice slujbă trebuitoare²².

Se înregistrează aci și obligațiile lor militare. Când se vestește ridicarea numai parțială la oaste, sînt datori să dea 200 de călăreți (*lovagot*), cărora trebuie să le plătească stăpînul țării. După aceea, cînd se lasă acasă oastea, ceea ce le-a plătit stăpînul trebuie să-i plătească satul. Cînd însă e ridicare generală (*közönséges had*), atunci trebuie să se ridice pe capete²³.

Veniturile din monopoliurile senioriale sînt abia pomenite.

²⁰ „minden ötven disznótul, az: egy disznót és minden egy disznótul: két pénzt tartozik megadni“.

²¹ „Mikor makk terem, minden sereg disznótul, kiket Fogaras földén kivül hajtának az erdőre, minden ötven disznótul egygel tartoznak, annélkül két pénzzel tartoznak“.

²² „és annélkül minden szükséges szolgálattal tartoznak“.

²³ După testamentul lui Ștefan Bathory din 1585, stăpînii Făgărașului erau datori să ridice „in omnem expeditionem generalem 200 de călăreți și 100 pedestri“. Veress, *Báthory István levelezése*, II, p. 299.

Fiecare boier e dator de piua sa (*dereczkelő*, piua de pănură, de cioareci) cu o cergă (*lazsnak*). Era și acesta un abuz ; boierul nu trebuia să fie supus la daturi pentru pive, cum nu era nici pentru moară. Pive ale cetății nu sînt. Din mori, ale oricui ar fi, nu vine nici un venit. De la moara de scoînduri (*firészmalom*, ferestrău de apă), e un oarecare venit. Nu se precizează însă cît. Probabil e vorba de ferestrăul cetății.

Crîșmăritul aducea desigur mai mult. Fiecare sat trebuia să crîșmărească anual oîte o bute de vin. Aceasta desigur în înțelesul că trebuia să vîndă vinul dat de stăpîn, servindu-i prețui cu cîștigul implicat de vînzarea cu amănuntul.

Rînduiala înregistrează și anumite restricții comerciale. În tot ținutul (*tartomány*, provincie), fără știrea stăpînului nu e îngăduit să se vîndă cai, berbeci și miere. Dacă cineva ar vinde, să dea valoarea vitei. Cei care le-ar ascunde sau tăgădui, să dea ei prețui. Cînd vînzarea vitelor nu e oprită de dregător (*tisztartó*), se poate vinde. Stăpînul se comportă deci ca un stăpîn de țară. Dacă prind cerb și nu-l aduc în cetate, ci l-ar vinde sau l-ar prăpădi, gloaba să fie un florin. Cînd aduc însă cerb, trebuie să li se dea bani de băutură, 20 sau 25 dinari. Restricția decurgea desigur din dreptul de vînat al stăpînului. Nu știm însă dacă ea era și pentru boieri sau nu.

Sînt și aci înregistrate gloabele. Obiceiul românilor — spune textul — e că dacă cineva face vreun furt, dacă, în afară de cai, fură un bou, vacă, oaie sau porc, trebuie să dea, din ceea ce fură, 12 în loc. Românul care fură cal plătește cu capul. Dacă fură ceva din casă, datorează 12 florini gloabă. Dacă face act de putere (*hatalom*) în casă, e dator tot cu atîta. Dacă o face în grădină sau în curte, gloaba e de 6 fl.²⁴. Gloaba sîngelui e de 4 fl. Necinstirea cu sîla a fetei sau femeii se plătește cu capul. Dacă însă s-a făcut cu voia amîndurora, gloaba e 4 fl. Necinstirea văduvei se globește cu 2 fl.

După obiceiul lor, în fiecare sat trebuie ales în fiecare an un boier, care să poarte grija obștei și să strîngă darea, care boier în acel an să fie scutit de plată (de plata dării desigur). Dacă vreun boier ales se întîmpla să moară în anul boieriei lui, fiii sau rudele lui (*fiai vagy atyafiai*) sînt datori să dea un cal sau trei florini.

În 1567, Făgărașul, sub motivul că privilegiile lui anterioare au ars într-un incendiu neașteptat al orașului, obține de la Ioan Sigismund o învoire a privilegiilor sale, în care i se fixează drepturile și sancțiunile.

Mai întîi în ce privește crîșmăritul : intrucît vînzarea (crîșmăritul) vinului din timpuri vechi a fost al stăpînului de pămînt (cu aceasta motivează probabil introducerea crîșmăritului), principele hotărăște ca vînzarea vinului în orașul său Făgăraș pe întreg anul să se păstreze numai pe seama lui. Cu toate acestea la tîrguri, cînd se țin, li se îngăduie și orașenilor, nobililor și celor din starea militară (*vitézlő rendek*), care au casă în oraș, să-și vîndă și vinul lor. Cei care însă nu au casă aci, fie nobili, fie țărani, să nu poată vinde vin. Provizorul și castelanii să nu aibă voie nicicînd să-și

²⁴ Pentru acest act statutul din 1508, am văzut, întrebuițează verbul *substrahere*.

vîndă, sub numele principelui sau altfel, vinul propriu, decît dacă au casă aci ca ceilalți pot să-și vîndă și ei vinul în vreme de tîrg.

Cît privește vînzarea cîrnii, după vechiul obicei, li se îngăduie tîrgoveților să taie (vîndă) în măcelării. De aceea ei să aibă grija ca în măcelării carnea să nu lipsească.

De asemenea li se îngăduie, iarăși după vechiul obicei, să-și scoată și să-și pască liber porcii în pădurile de ghindă ținînd de cetate și să nu dea dijmă din acei porci.

Din venitul morii, care e clădită pe apa Făgărașului, judele și tîrgoveții spun că o parte o primea cetatea, o altă parte biserica, a treia ei, tîrgoveții, a patra după obicei morarul. Principele hotărăște acum ca jumătate din venit să fie al cetății, pe seama lui, iar din cealaltă jumătate o parte a judeului și tîrgoveților, cealaltă parte, adică o pătrime, a morarului, bisericii rînduindu-i parte din alt loc.

Darea de cîte un florin, după obiceiul locului, să o plătească anual în două termene, cîte 50 de bani la fiecare. Era deci tot un florin anual. De această dare judele orașului să fie scutit.

Locuitorii Făgărașului, după vechiul obicei, să nu fie datori să meargă la oaste și nici să dea bani pentru aceasta. Să nu fie datori nici să străjuiască noaptea în cetate, decît pentru bani.

Dacă orașenii ar rîndui meșteșugari pentru lucrul sau nevoile cetății, aceia, după vechiul obicei, să fie răsplătiți din cetate pentru osteneala lor.

Alte hotărîri: apele de pescuit să fie oprite tîrgoveților, ele să fie oprite și de acum încolo în folosul principelui; gloabele tîrgurilor să revină oastelanilor; tîrgoveții să fie datori să secere, să semene, să care piatră pentru cetate; să dea și vamă la podul Oltului ca și ceilalți iobași; să dea găzduire în casa lor ostașilor și slujitorilor principelui ținînd de cetate. Întrucît cetatea nu poate fi ținută cu cinste în privința semănăturilor, hotărăște ca pămînturile de arătură cuprinse (*el foglalva* — ocupate) pentru nevoile cetății, să fie ținute și de acum încolo pentru nevoile ei.

De transportarea solilor sau oricărui trimiși (*orătorok*, purtători de cuvînt), de darea de cai și căruțe și de alte de trebuință pentru ei (desigur găzduire, mîncare) judele și tîrgoveții să fie, după vechiul obicei, scutiți dacă acei soli nu arată pentru aceasta scrisoare de salv-conduct. Dar dacă ar avea asemenea scrisoare, să le poante grija și de căruțe și de cai și de toate cele de trebuință.

Cît privește rînduiala judecăților, acestea sînt lăsate cum le-a îngăduit Ștefan Mailat. Anume, pricinile și certurile care se ivesc numai între ei, judele și jurații să le judece după lege numai ei, fără prezența dregătorilor cetății. Străinii de oraș, din cuprinsul Țării Făgărașului, dacă se judecă cu om din oraș, să ceară om pentru a fi de față cu ei în judecată de la provizor sau de la castelani. Iar dacă în asemenea pricini s-ar face apel, la apelul ambelor părți care se judecă pricinile să fie lăsate să vină în fața provizorului și a dregătorilor (*gondviselök*) cetății.

Cît pentru prinderea răufăcătorilor, hotărăște ca oamenii din afară sau din ținut (*külső és vidiki emberek*) pe care-i prind în oraș sau în afara orașului asupra vreunui fapt, anume furi, ucigași, punători de foc, hoți,

desfrânați, otrăvitori (*itetök*) și alți ticăloși vrednici de prins, unii ca aceia să fie ținuți prinși de provizor sau de dregătorii cetății, care să-i și pedepsească. Dacă cineva din slujitorii cetății ar păcătuți ceva împotriva orașenilor, un astfel de vinovat, dacă e în slujba cetății, să nu fie dat în lege în fața sfatului orașului, ci în fața provizorului și a dregătorilor cetății, și dacă după fapta sa e vrednic să fie ținut prins, să fie ținut prins la provizor și la dregătorii curții și să fie pedepsit după lege. Iar dacă vreunul din orașeni ar păcătuți ceva împotriva vreunui slujitor al cetății, cetățenii sau jurații? (*polgárok*) să-l caute cu legea la jude și la jurați și dacă e vrednic de a fi prins, să fie ținut prins la jude și pedepsit de el după lege. Toate pricinile, de orice fel, pornite în fața judeului și juraților, la apelul părților împincinate să fie totdeauna transpuse în fața provizorului și a dregătorilor cetății²⁵.

Maria Christierna în 1596 înouviințează târgoveților plata censului de 50 de bani și promite să nu-l mărească, întrucît ei fac slujbe grele în jurul „alodiaturii” princiare (*Majorsagunk*). La rugămintea lor, le mai îngăduie ca, atunci cînd își căsătoresc fiii sau fiicele, să poată aduce în oraș vin pentru nuntă, dar numai 25 de vedre, nu mai mult, și acestea cu știrea provizorului (care acum e *Francisc Litteratus Lészai*). Tot la plîngerea lor hotărăște ca și nobilii din oraș să țină gardul (*Porkolat*) care pînă aci n-au vrut să-l țină²⁶.

Tara Făgărașului, devenită sub domnia Țării Românești „ducat”, la 1508 e calificată „district”. Ceea ce nu împiedică actele următoare să o numească totuși *regnum*²⁷ sau *Terra Fogaras* ori *Fogaras fólde* (Tara Făgărașului). Tara, și după ce a fost luată de regii ungari din mîinile domnilor „necredincioși” ai Țării Românești, a fost ținută de rege ca țară deosebită, rezervată pentru a fi redată la nevoie domnilor următori ai Țării Românești în schimbul credinței.

Tara figurează mereu în titlul domnilor Țării Românești, ei ridică mereu pretenții asupra ei și după aceea. Se socoteau nu numai în drept să poarte în titlul lor Tara Făgărașului, ci și stăpîinii ei de drept. Nu mult înainte de 1508, data primului statut, Radu cel Mare, în 1502, cerea de la regele ungar, prin intermediul regelui polon, Făgărașul și Amlașul ca pe niște bunuri ale sale strămoșești și părintești²⁸, însuși întitulîndu-se la sfîrșitul scrisorii *Radul Dei gracia dux de Amlaş et Fogaras... que transalpinensis*. Însuși Mihai Viteazul, care-l mai stăpînește pe un moment la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea, îl consideră ca pe un *jus antiquum vaivodarum Valachiae Transalpinae*²⁹.

²⁵ *M. Gt. Sz.*, VI (1899), p. 41—43. Actul în traducere maghiară din sec. al XVII-lea.

²⁶ *Ash. Ist. Fil. Acad. Cluj, Chartophilacium Transilvanicum*, tom. XXIII, vol. I, *Privilegia*.

²⁷ „Bojarones et Juratos Regni hujus...” (1520). Ioan Pușcariu. *Fragmente istorice despre boierii din Tara Făgărașului*. Sibiu, 1907, p. 98.

²⁸ „bonis autis ac paternis... hereditates ab awo et protawo jureque protaico in regno Hungarie habuimus”... *Hurmuzaki—Densuşianu*, II/2, p. 509.

²⁹ Szádeczky Lajos, *Erdély és Mihály vajda története 1595—1601*, Timişoara, 1893, p. 482.

Dar chiar păstrată de rege, ea e mereu o țară aparte, regele o donează temporar sau o dă pe mâinile marilor demnitari ai țării ca unor capi de țară. Ștefan Mailat la 1535 se intitulează : *Nos Stephanus Maylád liber dominus terrae Fogaras Waywoda Transsylvaniae et Siculorum Comes*³⁰. Nicolae Olahus însuși o caracterizează ca pe un mic ducat, în care stăpînul e privit ca un principe³¹.

Făgărașul a rămas o țară aparte și sub principii, n-a intrat nicioînd în organizația comitatelor Transilvaniei și nu s-a transformat nici sub regimul austriac în comitat. Chiar transformată și în domeniu feudal, ea e obișnuit domeniu princiar sau fiscal. Ea n-a fost fărîmitată în stăpîniri feudale diverse ; moșiile feudale care s-au constituit în cuprinsul ei au fost puține și în genere temporare. Moșiile boierești nici ele n-au ajuns să se desăvîrșească ca moșii feudale și să fărîmiteze țara în domenii.

Ea este în temelile sale o țară românească și își păstrează acest caracter în toate fazele istorice prin care a trecut. Își păstrează scaunul boieresc al țării, scaunele boierești subalterne, multe din obiceiurile și preceptele legii românești. Instituțiile ei feudale s-au format desigur cu deosebire în timp ce a făcut parte din Țara Românească. Dovadă sînt în primul rînd boierii ei, care se perpetuează pînă în timpurile moderne, precum și vecinii, supușii lor, pe care-i găsim aparînd în scriptele Făgărașului încă din secolul al XVI-lea.

După cele două statute extrase aci, boierii ne apar ca stăpîni de moșie ereditari, cu obiceiuri proprii de moștenire, cu obligații militare.

Boierii s-au format fie ridicîndu-se din mijlocul obștiilor, din voievozii, cnejii de aci, fie prin danii, în timpul cît țara a făcut parte din Țara Românească. Seria daniilor și întăririlor în stăpînire cunoscute încep cu a lui Vlaicu, din 1372. Vlaicu donează rudei sale, magistrului Ladislau de Dopca, tîngul Șercaia (*Scherkkengen*) și satele Venetia, Cuciulata, Hoghiz, Dopca³². La 1400 Mincea cel Bătrîn întărește pe boierii săi Micuț și Stoia în stăpînirea a jumătate din satul Mîndra³³. Între 1400—1418 tot Mircea întărește lui Ion, Burcea și Calian boiarinului domniei mele... satul Brașiștea Urăsei și la Vadul Șercaei și stîna de în muntele Lereștilor, de moșie și de moștenire³⁴. Între aceleași date, Mincea întărește lui Stanciul egumenul și fratelui său Călin, *regni nostri nobilibus*, numiți în același text mai jos *boerones*, întreg Scoreiul din *terra Fogaras*³⁵. La 1437 Vlad Dracul

³⁰ *Ibidem*, p. 107.

³¹ Nicolaus Olahus spune despre ea : „Hacc arx est, veluti quidam parvus ducatus. Subiecti enim sunt ei Bojarones Valachi, qui arcis dominum observant, ut principem“. *Hungaria et Attila*. Apud N. Densușianu, *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului*, București, 1885, p. 25.

³² P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești. I. Documente interne (1369—1490)*, p. 33—35 ; *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Rom.*, vol. I (1247—1500), p. 14—17.

³³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 65—67 ; *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 31—32.

³⁴ *Ibidem*, p. 86—87. Hrisovul în traducere din sec. al XVIII-lea.

³⁵ *Ibidem*, p. 84—85, în *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 36—39, cu îndoieli asupra autenticității.

întărește boierului Stanciul și fratelui său mai mic Roman două sate, Vovodenii, precum și partea lui Baicul și Vlad din Loviștea Săsciorilor (*Sessori-Lovistyén*) și Sîmbăta de Sus, muntele *Mosul* și apa Făgărașului³⁶. În același an Vlad Dracul dăruiește „slugilor” sale Stan sin Tătuț și Ursul și Radul Stan sin Băra și Godea hrisov *întru stăpînirea satului în Mărgineni*³⁷. În 1441 același Vlad Dracul dăruiește sau întărește lui Stanciul Moenescul și celor cinci feciori ai săi jumătate din satul Voila, iar din cealaltă jumătate a treia parte, cu ape și cu loc de moară și cu 15 țigani, precum și jumătate din Cioruș în Țara Românească, a treia parte din Mislea, a treia parte din Plopeani, jumătate din Cocoraști și moșia lor de la Moenești³⁸. În același an dă o întărire de „imunități nobiliare” (*immunitatum nobiliarium*) pentru boierul Teodor și doi frați ai lui³⁹. Un hrisov, evident ticluit sau contrafăcut, de la Vlad, cu data de 1452, donează boierului Stanciu Mailat din Dejani, fraților și fiilor lui, Oprea și Dragomir, a treia parte din hotarul Dejanilor⁴⁰. Boierii de aci țineau să-și derive boieria de la domnii Țării Românești, chiar falsificînd la nevoie. Falsul exprimă și el anumite pretenții de stăpînire sau caută să justifice stări de fapt. Aveau desigur conștiința că numai boieria obținută sau întărită de domnii Țării Românești poate fi adevărată boierie. Radu cel Frumos, la 1473, dăruiește jupanului Stoica Naneș, vărului său Tatomir și nepoților săi, lui Stoica și nepotului său, jumătate din Sătłani, și Rîușorul tot și Copăceșul tot și Voila jumătate și Ucea toată, Porumbacul de Jos jumătate... Cârțișoara... jumătate din Sărata, parte... oni, Porumbacul lui Tat[omir și Porumbacul] de Sus... jumătate... și pe Argeș și Negri... și muntele... [și Săsciori] și Bumbuești și Clocotici... jumătate⁴¹. E o danie mai mare, care probabil n-a fost durabilă. Ultimul hrisov de la domnii Țării Românești cunoscut e al lui Basarab cel Bătrîn (Laiotă) din 1476. Basarab întărește boierului Șerban din Țara Făgărașului și fratelui său Aldea jumătate din satul Șinca, cu muntele Nemaia și un alt munte Nemaia, cumpărat de la Budea și jumătate din Ohaba, cu muntele... din Ludișor, cu muntele Ludișor și șapte țigani cu fiii lor⁴².

Hrisoavele sînt întru totul identice cu cele ale Țării Românești. Ele înscriu toate formulele obișnuite ale aparținătoarelor moșiilor dăruite sau întărite, locuri de arătură, fînațe, pășuni, ape, mori sau locuri de moară, munți, țigani etc., precum și formulele scutirilor sau imunităților (scutire de dări, dijme, slujbe, etc.), formulele obișnuite în hrisoavele de danie pentru boieri în Țara Românească. Și boierii care primesc daniile sînt adesea de-a dreptul din Țara Românească, după cum și satele pe care le primesc în danie sau le sînt întărite pot fi și de pe o latură și de pe cealaltă

³⁶ *Ibidem*, p. 173—176. În traducere ungurească. *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 142—144.

³⁷ *Ibidem*, p. 176—177, *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 144.

³⁸ *Ibidem*, p. 193—195. *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 160—162.

³⁹ *Ibidem*, p. 201. *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 159—160.

⁴⁰ Pușcariu, *op. cit.*, p. 59—62.

⁴¹ *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 238—240.

⁴² P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 294—296. *D.R.H., B. Țara Rom.*, vol. I, p. 253—256.

a Munților. Domnii Țării Românești care în raport cu regii ungari suzerani purtau titlul de duce, henteș de Făgăraș, în interior se socoteau domni ai țării ca și ai Țării Românești, făceau acte de domnie, dania, ridicau sau întăreau boieri și pe o parte și pe alta a Munților deopotrivă, ca fiind aceeași țară. Asemenea acte au trebuit să fie, firește, mult mai multe decât aceste câteva, câte s-au păstrat. Era în cuns de formare deci și aci o boierime identică cu cea din Țara Românească, una și aceeași boierime.

Cu trecerea țării în stăpânirea regelui sau a marilor demnitari procesul acesta de formare a unei boierimi a Țării Românești aci s-a oprit. Cu aceasta însă boierimea de aci nu se desființează, ea continuă să existe, se menține, se dezvoltă chiar mai departe, numai că în alte condiții. Boierii luptă să se mențină în starea lor de boieri, în înțeles de nobili acum, obțin acte de întărire în boieria lor și de la noii stăpâni, fie întărire simplă într-o stare în care boierul se găsește, fie o întărire pe bază de hrisoave mai vechi ale domnilor Țării Românești. Astfel Paul de Thomor, castelan și căpitan al cetății Făgăraș, același cu cel de la 1508, la 1511 confirmă pe feciorii lui Comșa, ai lui Stoica și ai lui Șandru de Viștea în boieritul (*officium boeronatus*) Viștei de Jos și de Sus și în jumătatea boieritului⁴³ Arpașului și în stăpânirea a 17 țigani corturari (*decem et septem Ciganos tentoriatos*) în baza hrisovului lui Mircea cel Bătrîn⁴⁴. La 1518 același Paul de Thomor confirmă în boierie și în toate bunurile lor din Voivodenii Mari *de jure et ab antiquo ad Bojeronatum lege hujus terrae adtinerent concernerent* pe boierii Bica⁴⁵. Aceasta o face desigur tot în virtutea hrisovului pierdut al vreunui domn al Țării Românești, căci actul înșiră și pe țiganii boierești cu numele, ca și hrisoavele Țării Românești. Ștefan Mailat la 1535 întărește pe Ladislau Boier de Grid, fiul boierului Coman Ciurila de Grid, în stăpânirea tuturor bunurilor și moșiilor sale strămoșești, precum și a părților de boierit cumpărate de tatăl său⁴⁶. Întărirea o făcea desigur în calitate sa de stăpîn al Făgărașului (*liber dominus terre Fogaras*), de aceea își și pune în act acest titlu, mai mic decât cel de voievod al Transilvaniei, în frunte. Ana de Nadasd, văduva lui Ștefan Mailat, stăpînă și ea a Țării Făgărașului, în 1556, ținînd aci scaun de judecată împreună cu boierii ase-sori jurați ai țării, confirmă în părțile lor de boierit boieri din Recea, Hîrseni, Riușor, dîndu-le scrisoare privilegială nouă sub titlul de *nova donatio* în locul celei arse înainte cu 31 de ani, cînd a ars Făgărașul⁴⁷. Că actul pierdut trebuie să fi fost tot de la careva din domnii Țării Românești reiese iarăși din faptul că în confirmare, alături de munți, sînt înșirați cu numele și țiganii cu copiii și familia lor (*filiosque et totam familiam ab antiquo justo jure et avitico*). În 1591 Baltazar Bathory, *Comes et Haeres Terrae Fogaras perpetuus*, confirmă pe boierii urmași ai lui Buta Judele (*Bute Sudele*), lipsiți de scrisori corespunzătoare, căci le-au pierdut în tul-

⁴³ Latinescul *boeronatus* tradus cu *boierit* de o traducere românească tirzie a unui act de confirmare dat de Ștefan Mailat la 1535. Cf. Pușcariu, *op. cit.*, p. 112—113.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 85—87.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 95—96.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 107—110.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 124—127. Reprodus după N. Densușianu, *op. cit.*, p. 10—12.

burările pe care le-a suferit Țara Făgărașului în diferite timpuri, în jumătatea unui boierit întreg din Anpașul de Jos, ei fiind obligați în schimb să presteze cetății, ceea ce trebuie să presteze după dreptul și obiceiul vechi (*jure et consuetudine veteri*). În 1593 același Baltazar Bathory confirmă în același fel și din aceleași motive pe boierul Dobrin de Bucium în stăpînirea a o jumătate dintr-un sfert de boierit în Marginea sub titlul de *nova donatio*. În 1597 Maria Christierna confirmă scutirea casei din Veneția de Jos a boierului Matei Pencs (*Pents*) pentru el și urmașii lui. Aceeași Maria Christierna, la 1598, repune în boierie pe Ilie Bîrsan, Dumitru Aldea și Stoica Bolye ⁴⁸.

Boieria ca instituție se păstrează și sub noii stăpîni. Tot așa și moșia boierească. Boierii rămîn încă stăpîni de sate, de părți de sate, de boierit, de părți de boierit. Continuă să trăiască după legile proprii, după legea românească. Boieria implică nu numai moșie și obligații militare, ci și alte funcții. Țara își păstrează și pe mai departe scaunul ei boieresc, cu 12 boieri jurați. Chiar funcția de jude al satului, ales anual, o dețin în sate boierii. Poate tot de boierul jude e vorba și în textul care stabilește că *rusticus valachus* care își alungă soția plătește *boyaroni suo, sub quo existit* nouă aspri, și nu de boierul stăpîn al țărânilor. Și poate tot de asemenea boieri juzi vorbește și textul : *villani aliorum willis residentes a Boyaronibus talis loci debeant reconciliare boyaronem...* și iarăși nu de boierii stăpîni ai satelor. E adevărat, în textul de la 1508 apare și *judex*, dar aceasta nu exclude posibilitatea unei asemenea interpretări. Dar și în funcțiunea de jude boierul își păstrează obligația boierească de a da cal dacă moare în timpul funcțiunii sale. E obligat să-și dea calul boierul ca jude ? Boierul e obligat desigur să-și dea calul ca ostaș.

Țara trecută din stăpînirea domnilor Țării Românești pe mîini regale sau de mari feudali, boierii sînt supuși și ei, obligațiile lor față de domn transformîndu-se și ele în obligații față de noii stăpîni. Fac serviciu militar acum în folosul acestora.

Mai mult, noii stăpîni caută să rupă țara de Țara Românească, să înăsprească pedepsele pentru trădare, răzvrătire, să pună opreliști chiar comerțului cu vite peste graniță. Caută să reducă din legile sau obiceiurile românești ale țării, să le adapteze, să le apropie de cele în uz în Transilvania sau Ungaria, de cele cuprinse pe urmă și în *Tripartitum*.

Dar noii stăpîni sînt nu numai capi ai țării, beneficiind de foloasele ei de pînă aci. Ei tind să transforme țara și în domeniu feudal, să devină și domnii ei de pămînt (*domini terrestres*). Alături de castelani sau de căpitan, apare provizorul, prefectul, funcții domeniiale (prefectul poate numai în parte domeniial). Astfel stăpînii nu mai au interesul să sporească puterea boierească, ci, dimpotrivă, să o reducă, să o transforme din ereditară în condiționară, să restrîngă dreptul de moștenire și moșia boierească. Averele imobiliare a boierului mort fără moștenitori masculini rămîine acum stăpînului țării. Fiica sa nu-l poate moșteni decît în caz că a fost prefăcută de boier, încă în viață fiind, în moștenitoare masculină. Ceea ce se

⁴⁸ Pușcariu, *op. cit.*, p. 138—169.

facea cu anumite formalități și implica și învoirea stăpînului. Aceste sisteme de moștenire deschideau acum larg stăpînului feudal posibilitatea de a cîștiga teren în dauna moșiei boierești. Boierul mort își mai lăsa moștenire stăpînului și echipamentul său militar, anume calul înșeuat și lancea, așa cum vom vedea că trebuie să-l lase în Transilvania voievozii români. Boierul jude e prin urmare și boier ostaș.

Voievodul sau voievozii români aci au și dispărut, ca și în Tara Românească, mărturie iarăși a aceluiași proces de dezvoltare. El a dispărut desigur încă în timpul cînd țara a făcut parte din Tara Românească. Aceasta poate pentru că țara a avut un singur voievod. Iar după întemeierea Țării Românești, ca feud al ei, voievodul Țării Făgărașului n-a fost altul decît domnul Țării Românești, schimbîndu-i-se pentru Tara Făgărașului titlul în duce sau herțeg. Sub stăpînirea regală apoi are în frunte pe castelanii regali, sub stăpînirea marilor feudali oște un *dominus*. Sub principii are în frunte pe căpitanul suprem, reprezentant al principelui stăpîn.

Cnejii înșiși dispar aci. Cel puțin în acte nu mai apar acum, sau apar mai rar. După cum se vede din al doilea statut, tot boierul sta și în fruntea satului, el făcea și funcția de jude, trebuind să și-o pună acum și în serviciul domeniului feudal, să strîngă dările și prestațiile supușilor față de domnul de pămînt, ca și cnejii de pe alte domenii. Cnezul a devenit boier sau și-a luat titlul de boier mai înainte de a se degrada la jude sătesc. Chiar mai tîrziu, cînd judele satului iobăgesc nu mai e boierul, judele se numește rar cnez și poate mai mult dintr-o obișnuință a scribilor, el se numește curent jude sau sîndie⁴⁹, cum aflăm din urbariile secolului XVII.

Sub noua stăpînire boierii suferă scăderi și în rangul lor. Boieria, valabilă pe întreaga țară a boierului oînd Tara Făgărașului făcea parte din Tara Românească, acum se reduce la o boierie teritorială, în cadrul Țării Făgărașului. Pus mai întîi în rînd cu nobilimea țării, acum e redus treptat, coborît pe treptele inferioare ale nobilimii. La 1511 boierul Mailat de Comana mai e calificat *nobilis*⁵⁰. La 1535 Ștefan Mailat mai califică pe boierul Ladislau din Grid *nobilis* și *nobilis et agilis*, dar actul mai vechi (1527), inclus aci al castelanilor Nicolae și Laurențiu de Thomor, îl înscrie numai *Agilis Ladislaus Boyaro de Grid*. În acte se generalizează epitetul de *agilis*, care se da seminobililor, libertinilor. O dată apare chiar și cel de *providus*, care se da și iobașilor. Boierului acum nu i se mai acordă calificativul de *nobilis* și cu atît mai puțin cel de *egregius* etc. cu care erau calificați nobilii. El se numește și pe mai departe boier, dar tocmai prin aceasta e distins de nobil. Pentru a-l ridica pe boier la rang de nobil, spre sfîrșitul secolului încep să apară, deosebit, acte de înnobilare.

Homagiul de pînă aci al boierului, de 66 florini, în Transilvania, după *Tripartitum*, era homagiul nobilului⁵¹. Prin scăderea la jumătate, adică la 33 fl., cît era, după același *Tripartitum*, *homagium vivum*⁵², boie-

⁴⁹ Cf. D. Prodan, *Despre sîndie*, în *Cercetări de lingvistică*, VII (1962), p. 143—147.

⁵⁰ „nobilis Maylady de Comana Boeronis praedictae Terrae Fogaras...”. Pușcariu. *op. cit.*, p. 79.

⁵¹ *Tripartitum*, P. III, tit. 3, § 1.

⁵² *Ibidem*, § 8.

rul era desigur mult ușurat, dar era și scăzut prin aceasta în rangul său. Homagiul lui se apropia de cel al țăranului (*rusticus*) din Țara Făgărașului, de (*humagium hominis*) sau de al secuului, care erau 25 florini⁵³.

Boierul își păstra deci și în noile condiții boieria, moșia avitică și desigur și țiganii și vecinii săi. În tot cazul spre sfârșitul secolului vecinii sînt clar atestați aci. Un act dat de *Balthasar Balthori de Solmio comes et haeres perpetuus dominusque verus terrae Fogaras*, împreună cu provizorul cetății, *ac agiles duodecim Boiarones, Assessores videlicet sedis nostre iudicarie Fogarasiensis jurati...* întărește un act consemnat în protocolul scaunului de judecată din 1585, prin care se atestă că boierul Aldea Dateș (*Dattes*) de Vad a adoptat ca frate și comostenitor (*fratrem adoptivum et cohaeredem*) pe vecinul său (*vicinum suum*) Neagoe Strîmbul (*Nago Ztrimbul*), scaunul declarîndu-l adevărat și legiuit boier (*verum et legitimum Boieronem pronunciasset et constituisset*), încît Neagul Strîmbul și urmașii lui să nu se mai cheme vecini și să nu mai fie siliți la slujbele și sarcinile (*officia et munia*) în obicei ale vecinilor (*quae a vicinis seu vulgo Wechyn vocatis, exhiberi, et praestari solent cogentur*), ci dimpotrivă, să se poată folosi și bucura de toate prerogativele, de care se folosesc și se bucură ceilalți boieri ai Țării Făgărașului⁵⁴.

Dar puterii feudale a boierului i se suprapune acum o altă putere feudală, superioară, față de care el se transformă în supus. Situat într-o nouă ordine ierarhică, i se schimbă sau i se adaptează și rangul și obligațiile. Boieria, care e drept de proprietate, dar și *officium*, e pusă și în serviciul noului stăpîn feudal⁵⁵.

Se schimbă treptat și situația țăranilor. Raporturile feudale sub stăpînirea domnilor Țării Românești neajungînd să se desăvîrșească, boierul netransformîndu-se decît în parte din demnitate în stăpînire feudală, dependența feudală sub forma specifică de aci a veciniei nedesăvîrșindu-se și negeneralizîndu-se, necuprinzînd decît în parte țăranimea de aci, țăranimea o găsim în genere în „libertățile“ ei. Chiar statutul din 1508 se întocmește, am văzut, *cum Boyaronibus universisque walachis* ai țării. La 1509, după numele celor 12 boieri din scaunul de judecată al țării se mai adaugă *caeterisque Bojaronibus et populis...* Țăranul își are și el averea sa mobilă și imobilă, moșia sa care se moștenește după legea românească. În această țară de graniță el își păstrează și rolul militar, acum cînd puterea tuncească e tot mai amenințătoare. Chiar dacă cei 200 de călăreți, pe care trebuie să-i dea Țara Făgărașului la o ridicare parțială, se recrutau în bună parte din boieri, la o ridicare generală toți locuitorii trebuiau să participe, pe capete. Homagiul țăranului român aci era pînă la 1508 în sumă de 33 fl., la cît era scăzut acum cel al boierului. Dar chiar scăzut la 25 fl., rămînea egal cu al secuului. Aceasta însemna, totuși, nu numai o ușurare,

⁵³ *Ibidem*, tit. 4, § 1.

⁵⁴ Pușcariu, *op. cit.*, p. 144—151.

⁵⁵ Asupra acestui proces v. D. Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII*, în „*Anuarul Institutului de istorie din Cluj*“, tom. VI (1963), p. 161—313.

ci și o scădere la homagiul stabilit pentru *rusticus* în Transilvania⁵⁶. Răscumpărarea limbii (*redemptio linguae*) e scăzută de la 13 florini, cât e și la secui⁵⁷, la 6 fl. S-au scăzut în genere gloabele. Nu însă toate. Mai ales nu cele ale furtului. În privința lor, ca și în alte privințe, se menține obiceiul vechi, legea românească (*lex valachica*). După legea românească, furtul vitei se pedepsește cu obligația de a da 12 în loc, altfel furul e spânzurat. Legea românească prezintă și alte deosebiri. Țăranul care-și alungă soția, își plătește gloaba chiar în aspri, ca în Țara Românească. În privința violului, legile sînt mai severe decît primul statut, îl pedepsesc cu moartea⁵⁸. După al doilea statut și aci se pedepsește cu pierderea capului. O hotărîre a dietei din 1554, luată direct pentru Țara Făgărașului, pedepsește, punînd-o în rîndul crimelor capitale, cu moartea și încălcarea căsătoriei⁵⁹.

În ce măsură corespund gloabele incluse în statute cu cele de pe alte domenii sau cu cele din legi se va vedea treptat la prezentarea succesivă a raporturilor de pe diferitele domenii, iar o raportare generală a lor la cele cuprinse în legi am făcut-o în partea a II-a a primului volum, în „Privire generală”. O distincție între legea românească și alte legi sau legile țării însă n-ar putea-o face cu competență decît istoricul dreptului.

Ereticii, puși alături de violatorii rudelor de sînge și cei care păcătuiesc cu animale și pedepsiți cu anderea pe rug, trebuie să fie și aci ereticii în raport cu biserica catolică, premergătorii reformei, husiții și alții. Aceeași pedeapsă cădea și asupra celor care puneau foc și a celor care băteau monedă falsă. Pierderea capului, cu care erau pedepsiți trădătorii, necredincioșii cetății, amenința înainte de toate desigur pe cei care „trădau” cetatea față de domniii Țării Românești, pe cei care nîvneau revenirea la stăpînirea Țării Românești, în primul rînd pe boierii ostași, care-și datorau chiar boieria Țării Românești, care erau adesea amestecați în luptele pentru tronul Țării Românești și care puteau conduce sau ridica la nevoie și masele la luptă, masele care și ele preferau desigur stăpînirea Țării Românești. Chiar oprăliștile care se puneau negoțului peste granița veneau să întărească stavila pe care noii stăpîni se vedeau nevoiți să o pună între Țara Făgărașului și Țara Românească.

Dar ceea ce ne interesează cu deosebire, țara a început să se transforme și în domeniu feudal. *Uilani*, *rustici* sînt numiți și *coloni*. În statute

⁵⁶ „Item homagium rusticorum Transylvanorum integrum, viginti quinque: medium vero (quod vivum homagium vocitatur) duodecim florenis, et quinquaginta denariis...” *Tripartitum*, P. III, tit. 3, § 14. Iar privitor la secui „Horum homagia, viginti, et quinque florenis compensantur”. *Ibidem*, tit. 4, § 1.

⁵⁷ La secui *emenda linguae* e 12 florini și 50 dinari. *Ibidem*, § 2.

⁵⁸ „Et quod violatores ecclesiarum, ac puellarum et mulierum, qui fuerint: capitali poena puniri faciant”. *C. Jur. Hung.*, 1522, art. 36. Vezi și art. 47 din 1514.

⁵⁹ „Viri duas uxores habentes, item cutores falsarum monetarum et illis scienter utentes, item mulieres scienter duos habentes viros, fornicatores et adulteri tales qui coniuncti sunt et sanctum violant matrimonium siue sint viri siue mulieres, item etiam homicide, praedones, fures, furumque fautores et scienter eorum dispensatores et hospites illis patrocinantes alcius suspendantur. Reliqui vero solita poena puniantur et vita eorum priuentur...” *Mon. Com. R. Trans.* I, p. 506.

apar și prestațiile lor feudale, adică prestațiile lor față de stăpînul țării ca domn de pămînt (*dominus terrestris*). Rezumînd informațiile, raporturile sînt următoarele. Colonii sînt datori după statutul din 1508 cu cîte un florin, după cel din 1560—1570 cu dare (*ado*) repartizată după vite, variînd între un florin și 25 dinari. Se numea darea țării, dar ea ia aspect de cens acum, de bir al pămîntului, cea mai obișnuită din prestațiile feudale, chiar dacă încă nu se numea așa. Țară și domeniu se confundau și deci se confunda încă și darea cu censul. Darea deci nu era uniformă (nu era desigur nici la 1508), ci eșalonată după starea iobagului, aci după vite, după vitele de jug desigur, care sînt măsura posibilităților economice ale supusului. De „dare“ erau scutiți cei care își făceau casă nouă, juzii (boierii) care o strîngeau. Preoții plăteau și ei cîte un florin. Daturile sau darurile, care completează censul, la 1508 nu sînt înregistrate. Sînt însă în statutul următor. Ele sînt în natură, parte individuale, parte colective, pe sate. Individual colonii dau grîu, ovăz, varză, păstrăvi. Colectiv satele dau unt, ghindă, rășină de brad, pește, căprioare (sau găini, bani în locul lor). Ne-fiind înscrise darurile și în primul statut, nu putem vedea în ce măsură au sporit. Dijme din grîne și din vin nu dau, desigur pentru că satele sînt românești. Vin nici nu se producea aci. Aceste dijme în Transilvania se datorau încă bisericii catolice și românii nu le dădeau în genere. Nu apare nici nona, care era destinată stăpînului feudal. Apar în schimb, am văzut, gălețile de grîu și de ovăz, care o compensează. Datul porcilor în primul statut se reduce doar la cîte o găleată de ovăz și o măsură de vin, pe care trebuiau să le dea boierului în a cărui pădure scoteau porcii la ghindă alte sate decît cele supuse lui. În al doilea însă obligația e mai ridicată și se extinde asupra tuturor porcilor scoși la ghindă, fie de pe domeniu, fie din afara domeniului. Datul însă nici acum nu e o dijmă, în înțelesul de unul din zece. Se plătește doar răscumpărarea de doi dinari de porc, obișnuită altfel la răscumpărarea de la dijmă, și o cantitate de ovăz, sau se ia un porc din 50, plus răscumpărarea. Sau fie porc, fie răscumpărare? Datul în această formă ne amintește quinquagesima. Totuși nu putea fi aceasta, quinquagesima se lua doar din oi. Din textele trunchiate situația nu ne apare destul de clară. Se pare că înainte nu erau obligați la un dat pentru porci decît străinii de satul sau satele, adică de pădurile ținînd de un boier sau cuprinse în moșia sa și nu și țărani acestor sate sau ceilalți țărani care-și mînau porcii în pădurile satelor lor. Sau poate la atît s-a redus datul din porci după ce daturile față de domnul Țării Românești cu stăpînirea lui au dispărut. Noul fel de dat pare mai curînd o reintroducere a unui obicei mai vechi adăugit și cu răscumpărarea de la dijmă obișnuită pe alte domenii dincoace de Munți. În plus și cu obligația de a da și cîte o găleată de ghindă pentru porcii stăpînului.

Dijma micilor nu apare; ea nu era în obicei la români nici în alte părți. Nu e înregistrată nici dijmă stupilor, care trebuia să fie în obicei.

Datul oilor sau quinquagesima regală nu e pomenită. Ceea ce nu înseamnă că nu putea fi nici unul, aici unde oile trebuie să fi fost multe. Chiar dacă n-ar fi în uz încă un dat față de noii stăpîni, trebuie să fi fost față de boierii deținători de munți. În hrisoavele de danie munții apar adesea

chiar cu numele, iar în formulele lor sînt nelipsiți. Poate acesta e și înțelesul omisiunii. Dacă nu e luată de-a dreptul de rege. Fapt e că nu este pomenită quinquagesima. Dacă ea lipsește cu adevărat, înseamnă iarăși că în timpul cînd ea s-a generalizat, Țara Făgărașului nu era sub stăpînire regală. Daturi sau dijme din oi, porci, stupi trebuiau să fie aci încă pe timpul stăpînirii domnilor Țării Românești. Le putem presupune după formulele de scutire din daniile pentru boieri⁶⁰.

Dar apar și obligații de lucru. Supușii, desigur colonii, la 1508 trebuie să ducă în cetate cîte două care de lemne de cap anual și să cosească, după obiceiul de altă dată, cîte două zile, trebuind să și strîngă și să care finul cosit desigur. Textul se referă la numai două zile din trecut pentru că probabil se abuza și se cerea mai mult. La 1560—1570 statutul îi și obligă la mai mult. Pe lângă cele două care de lemne obligatorii pentru cei cu vite, două zile de coasă, cu strîns și cărat, apar și trei zile de secere de cap, fie la grîu, fie la ovăz, dar fără obligația de a căra (ceea ce au secerat). Căratul îl făceau orășenii. În privilegiile orășenilor apare și semănatul. Obligațiile noi de muncă sînt semnificative. A apărut între timp și pămîntul de arătură al cetății, pămînt „ocupat“, cultivat cu grîu și ovăz sau pămîntul cultivat pentru cetate, un pămînt destul de întins ca să ceară supușilor cîte trei zile de secere. În înnoirea privilegiilor Făgărașului și apare hotărîrea ca pămînturile de arătură ale cetății să fie ținute mai departe pentru nevoile cetății.

Privitor la monopolurile senioriale informațiile sînt foarte puține. Morile, primul statut nu le pomeneste. Al doilea ne informează că din ele nu e nici un venit. Morile sînt desigur boierești și țărănești și nu sînt supuse încă la vreo prestație față de domeniu. Cel puțin așa reiese din text. Numai moara din Făgăraș aducea înainte o pătrime, iar acum jumătate din venitul său cetății. Un venit oarecare aduce moara de scînduri. Probabil moara de scînduri a cetății. Pivele boierești sînt datoare cu cîte o cergă sau pătură. Dar această obligație era nou introdusă sau abuzivă, căci boierii nu trebuiau să fie supuși la asemenea daturi. Crîsmăritul la 1508 nu e înregistrat. La 1560—1570 însă cetatea îl exercită, obligînd satele să crîsmărească fiecare cîte o bute de vin anual. Privilegiile tîrgului Făgăraș arată se pare felul cum s-a introdus crîsmăritul stăpînului în oraș, sub motivul că crîsmăritul vinului din timpuri vechi a fost dreptul stăpînului de pămînt. Măcelăritul însă în oraș era liber și probabil nici în sate nu erau restricții în privința tăiatului cărnii. În schimb statutele, am văzut, vin cu restricții comerciale. Primul pedepsește pe cei care încalcă opririle vînzărilor de cai, boi, oi și altele peste graniță. Al doilea pedepsește chiar pe cei care vînd cai, berbeci și miere fără știrea stăpînului. Acesta își asuma astfel un drept de preemțiune, cel puțin la aceste articole. Pescuitul e pomenit numai în statutul al doilea și numai sub forma obligației supușilor de a da pește.

⁶⁰ „...ulli contributioni subsint, signanter autem ut neque de ovibus, s.v. de porcis, apibus, vineis, decimam dare...“ (dania lui Mircea cel Bătrîn din 1392) Pușcariu, *op. cit.*, p. 39. Sau în traducerea unui hrisov al lui: „Să se odihnească iei de dijmă de oi și de vămuitul porcilor, de dijmă de grîu și de vinăricie și de stupi...“ *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Rom.*, vol. I, p. 31—32.

din ceea ce s-ar putea deduce că, în schimbul datului, pescuitul rămânea liber. După privilegiul Făgăraşului însă, apele de pescuit sînt oprite tîrgovelor, în folosul principelui. Vinatul în 1508 nu e pomenit. În al doilea statut însă apare obligaţia satelor de a da iarna cîte o căprioară şi de a da cerbul prins cetăţii. Vamă plăteau la podul Oltului şi oraşenii şi iobagii.

În actele secolului al XVI-lea apare, pe lângă castelani, şi provizorul şi prefectul cetăţii, funcţii specifice domeniiale. Un act din 1584 e dat de *Cosma Horvath Petrityevith Provisor, et Prefectus Arcis Fogaras*⁶¹. În anii 1590—1593 e pomenit *Egregius Franciscus Literatus Provisor... arcis Fogaras*⁶². Sub Mihai Viteazul provizorul cetăţii e Badea stolnicul. Ţara avea desigur nu numai provizor, ci şi alţi dregători subalterni, care purtau grija prestaţiilor şi veniturilor cetăţii. Din obligaţia satelor de a da cîte o găleată de ghindă trebuie să concludem că şi stăpînul feudal ţinea porci şi probabil nu numai din porcii veniţi în dijmă, ci şi porci proprii.

Ţinea şi oi proprii. Într-o scrisoare din 1549 a castelanului Matei Daczo aflăm şi condiţiile în care erau angajaţi păstorii de oi. Rînduiala păstorilor din Ţara Făgăraşului, după textul scrisorii, e că li se plăteşte de la Sîngeorz pînă la sf. Dumitru din o sută de oi două şi îmbrăcăminte de două ori pe an din pieile oilor care mor sau suman (?) (*gw bath*). Mîncare, de fiecare om o găleată de grîu, cu găleata locului, pe lună, iarna brînză (*Brenzeth*) din produsul acelorăşi oi, vara lapte de oaie, urdă (*orda*), jintiţă (*Semthycze*). De aceea caşul să fie fără lipsă. Cînd vine timpul, mai întîi trebuie să se facă pe zi un caş. Aceasta aci începe la Sîngeorz. După aceea, cînd mieii cresc, trebuie să se facă doi caşi pe zi. Apoi la ziua sf. Urban (25 mai) se despart mieii de oi, după care trebuie să se facă trei caşi pe zi, atîta timp cît îngăduie aci vremea. Cel care poartă grija măieriştii (*mayornak*) oilor primeşte din caş a şaptea parte, dar e liber să se tocmească şi în bani. Pînă la Sîmpetru de obicei fac astfel de caş care stă. Din cei care se fac după aceea, obişnuiesc să facă şi brînză⁶³.

Ţara pornise pe calea transformării şi în domeniul feudal.

Pedepsirea cu moartea a celor care îndrăznesc să se ridice împotriva castelanilor şi dregătorilor vizează desigur şi pe boierii nemulţumiţi, dar şi pe ţaranii care se puteau răzvrăti împotriva creşterii sarcinilor, printre ele şi a sarcinilor domeniiale.

Oraşul (*varos*) Făgăraş are în cadrul ţării sau al domeniului situaţie aparte, îşi are privilegiile sale. El îşi are scaunul de judecată propriu, al judelei şi juraţilor oraşului, în care se judecă oraşenii, fără prezenţa dregătorilor cetăţii. Oraşenii sînt scutiţi de oaste sau de plata ei, de straie în cetate, exercită liber măcelăritul, meşterii pe care-i dau pentru lucru în cetate sînt plătiţi. Sînt scutiţi de dijma porcilor de la ghindă. Au parte din venitul morii. Dar sînt şi supuşi la o serie de restricţii şi obligaţii. Străinul se judecă cu oraşanul în faţa scaunului de judecată al oraşului, dar e asistat la judecată de omul provizorului sau castelanilor, iar apelul

⁶¹ Puşcariu, *op. cit.*, p. 130.

⁶² *Ibidem*, p. 137, 140, 153.

⁶³ Scrisoarea comunicată de Szabó T. Attila în *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*, VI (1962), p. 375—376.

se judecă în scaunul provizorului și dregătorilor cetății. De competența acestora sînt și cauzele criminale. La același scaun se judecă orășenii și cu slujitorii cetății. Gîloabele tîrgurilor sînt ale castelanilor (pîncălabilor). De la crîsmărit orășenii sînt oprîți, crîsmăritul lor e restrîns la tîrguri. Sînt oprîți și de la pescuit. Plătesc vamă la podul Oitului ca și iobagii. Găzduiesc și ei în casele lor pe ostașii și slujitorii principelui, pe soli, le dau mijloace de transport. Plătesc și ei dare de un florin. Fac servicii ca și iobagii, sînt datori să semene, să secere, să care bucate, vin, piatră, să facă malț din ceea ce li se dă pentru aceasta, precum și cu orice slujbă trebuitoare. Din pămîntul lor se pare s-a separat și pămîntul semănat pentru domeniu. Făgărașul e deci și el numai un tîrg feudal, cu sarcini feudale. „Privilegiile“ sale îl ridicau, îl distingeau din rîndul satelor, dar îl ridicau încă prea puțin pe scara libertăților orășenești. Ne ajută mai curînd să reconstituim mai bine raporturile-i feudale, să stabilim gradul de dependență feudală în care se găsește. El se menține tot cursul secolului în starea sa de tîrg feudal.

Un act al regelui Poloniei Ștefan Bathory, datat Brașov 14 martie 1576, e dat în favoarea sașilor care se așază în Beclean⁶⁴. Stăpîn al Țării Făgărașului, socotind că e mai înțelept (*bonis respectibus ac rationabilibus ex causis moti*), a poruncit ca toți românii din sat să se mute în altă parte (*illinc alio migrare jubentes*), urmînd să se așeze în locul lor coloni sași. Pentru ca aceștia să se așeze în condiții cît mai bune, hotărîște ca cei care vin să fie scutiți pe șase ani de orice censuri, taxe sau slujbe datorate cetății. Ei, în schimb, să înnoiască satul cu felurite clădiri de folos omului, să lucreze pămînt și să sporească patrimoniul cît pot mai mult⁶⁵. Expîrînd cei șase ani apoi, să poarte sancțiunile obișnuite pe care le poartă și ceilalți sași locuitori aci.

Țara Făgărașului prezintă deci o fizionomie aparte. Aci lipsește puzderia de acte regale care au fărîmițat Țara Hațegului, Hunedoara sau Maramureșul, de pildă, în domenii feudale și au transformat pe cneji și voievozi în nobili, „țările“ în comitate nobiliare. Aci le corespund actele domnilor Țării Românești, care i-au transformat în boieri. Țara n-a fost fărîmițată prin danii în domenii feudale nici după ce a venit sub stăpînire regală sau princiară, ea își avea acum nobilimea proprie, boierimea. Procesul românesc de dezvoltare a raporturilor feudale a fost surprins însă și el de noua stăpînire nedezvoltat îndeajuns pentru a putea fărîmița țara

⁶⁴ Arhiva Statului Budapesta, Arhiva Fiscală a Transilvaniei, Dulap V, Fasc. 407 N. Fotocopic în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

⁶⁵ „Eos colonos saxones, qui aliunde eo gratia commorandi accesserint, infra spatium sex integrorum annorum, a data praesentium computandorum, ab omni censuum, taxarum et contributionum nostrarum, tam ordinarium quam extraordinarium, nec non quodlibet servitorum exhibitione, ad dictam arcem nostram ab antiquo fieri et praestari debentibus clementer eximendos et supportandos duximus. Ita tamen, ut iidem coloni sub praemisso tempore ipsam possessionem nostram variis aedificiis ad usum humanum necessariis novare, agros colere et rem familiarem ita augere debeant, quo manifestum omnibus esse possit, hanc nostram clementer exemptionem ad commoditates vitae ipsorum augendas et promovendas plurimum profuisse“. *Ibidem*.

în domeniul feudal asemănătoare cu cele din comitate, a fost oprit în dezvoltarea lui, a fost copleșit de un alt proces, țara putîndu-și păstra o relativă unitate.

Sub noua stăpînire Țara Făgărașului pornește și ea, cum vedem, pe calea transformării și în domeniul feudal, raporturilor feudale, cît se formaseră aci, suprapunîndu-li-se o nouă putere feudală, între stat și supuși interpunîndu-se stăpînii Țării Făgărașului acum și ca domni de pămînt (*domini terrestres*). În locul ierarhiei feudale dinainte : țărani-boieri-domn, avem acum : țărani, boieri, stăpînul domeniului — regele, respectiv principele Transilvaniei, care însuși devine și stăpînul feudal al domeniului, complicînd dezvoltarea ulterioară, dînd Țării Făgărașului în cadrul acestorași raporturi feudale o fizionomie aparte.

II. DOMENIUL CETĂȚII ȘOIMUȘ LA 1513—1514

Cu privire la domeniul cetății Șoimuș, de pe cursul inferior al Mureșului, pentru secolul al XVI-lea avem puține date interesând subiectul nostru. Domeniul cetății Șoimuș se numără printre domeniile mari, cu multe zeci de sate. De el ține obișnuit și cetatea și târgul sau orașul Lipova. Cuprinsul lui variază, firește, în cursul timpului. În 1477 el cuprindea, pe lângă Lipova, nu mai puține de 95 de nume de sate, de pe teritoriile fostelor județe Arad, Severin, Caraș, Timiș. E un domeniu în care iarăși populația românească e desigur masivă.

Stăpînit și acesta de Iancu de Hunedoara, trece în stăpînirea regelui Matei Corvinul, care l-a donat rînd pe rînd lui Ioan Giskra, Nicolae Banfi și apoi fiului său, Ioan Corvinul, prin văduva căruia a ajuns pe urmă în stăpînirea lui Gheorghe de Brandenburg¹.

¹ Csánki, *op. cit.*, VI, p. 760—762. Într-o listă contemporană, sub titlul *Nomina villarum ad castrum Solymos vocatum pertinencium in comitatibus Orodienſi et Themensiensi existentium* apar, în grafia originalului, următoarele: „Felsew Jwancz, Also Jwancz, Ragaffewlde, Kys Arokffewlde, Besen, Zagorycza, Gyakarocz, Radayhocz, Zamarynocz, Dragomanocz, Domynowcz, Gyarak, Brwznyk, Pawlocze, Drwksoczy, Owpathy, Dobrayowcze, Ztherkoacz, Baynyezy, Loposnyk, Kermelewczy, Zthwndyncz, Bara, Rodmanowcz, Sthoyanowczy, Patha, Bwcheczy, Wysnya, Felsewgtwhwnya, Közepsewgtwhwnya, Also-gwtwnya, Wrechowcze, Wryrkowcz, Krywabara, Nagzekas, Jlincczy, Brathisynewcze, Felsewsegas, Lamnacza, Közepsewehyotha, Felsewkyzgya, Radwchywa, Kyzgya, Ngedyk kyzgya, Ohaba, Alsokegies, Beczthowechz, Also köwesd, Hatyncz, Felsew kewesd, Radowyewcz, Kyakoroczy, Sestaroczy, Pentek, Zowas, Pathak, Elewffalw, Hezotha, Felsewmylowa, Alsomylowa, Zwnyokzegh, Odwas, Thelekes, Sebes, Pentekylese. Felső Kalocza, Also Kalocza, Warallya, Solymos, Magyarradna, Kewzepsesradna, Raczaradna, Labasewcz et Wyradna. Item praedia: Gawerlocz, Woxynczy, Branoczy, Ohabycza, Bwkowecz, Swsnewczy, Nygwanoczy, Felsewchyotha, Alsochyotha, Bworowcz, Harmadyk Kyzgya, Felsew Keyges, Cberwengocz, Pethrowcz, Thwsewow, Reepas, Kewzepses Kewesd, Thwdarocz, Dwbrewzlowcz, Czeztarowcz, Czernekowcz, Chpethew et Loby. In Orodienſi necnon Wathahaza, Pethymagylla, Zthanczaffalwa, Bratynoffalwa, Handraka, Godynoffalwa, Alsoweneczya, Kalynocz, Brathynoffalwa, Jstwanffalwa, Loranthfalwa, Rogyncz, Felsewzykelew, Harchyafalwa, Peterfalwa, Hernyakfalwa, Alsozykelew, Ewrdöklyk, Felsew Kabalas, Also Kabalas, Mosynoffalwa, Prybelewfalwa, Ohabycza, Felsewwencze, Balyczafalwa, Dubrodofalwa et Dragotaffalwa. Predia: Hozzwpthak, Zlassaffalwa, Obradaczffalwa, Thekerews, Zonnyoffalwa et Dodyncza. In Temesiensi. Ittem Plezth, Chwch, Fenew, Aczwa, Lazwra, Wylfalw, Agiagwcz, Nernyk, Wydra, Naglwyblga, Leza, Lyschyora et Tyza necnon Predia. Zakachy et Eghazas Somboly. In de Zarand ac

Din socotelile domeniului păstrate în arhiva marcgrafului însă nu avem la îndemână decât un sumar din 1514, pentru anul 1513, și câteva acte privind mai ales răscoala². Sumarul înregistrează rezumativ veniturile și cheltuielile domeniului pe 1513. Intratele bănești însumează 1059 florini (*guldeni*) 12 dinari³ din care :

343 florini	censul de Singeorz	3,29 florini de la mori
362 „	„ „ Sinmihai	3,75 „ banii finului (<i>heygelt</i>)
50,81 „	banii porcilor (<i>Sweingelt</i>)	14,12 „ „ albinelor (<i>pyngelt</i>)
2,20 „	„ lemnelor (<i>holczgelt</i>)	4,18 „ „ oilor (<i>Schaffgelt</i>)
18,97 „	„ finului (<i>heygelt</i>)	191,30 „ „ din vămi (<i>Zollen</i>)
66 „	censul viilor (<i>weingarten zinsgelt</i>)	

Socotelile schimbului de aur n-au intrat încă, dar aduce și el 400—500 fl. La acestea se mai adăugau gloabele, mai mult bănești, dar neprecizate aci. Veniturile bănești se ridică deci la vreo 1500 fl. La care se mai adaugă odată 400 fl., altă dată 200 fl. — partea revenind marcgrafului din darea regală (*vom königlichen auschnitt*).

Cheltuieli în bani :

100 fl.	lui <i>Bodo Niclosen</i>	4 fl.	bucătarului (<i>koch</i>) cetății
50 „	„ <i>Iorg. Brantner</i>	48 „	pentru 6 soldați paznici ai
80 „	pentru 10 soldați paznici ai		porții (<i>Thorschuszen</i>)
	porții (<i>Thorschuszen</i>) cetății Șoimuș		castrului Lipova.
12 „	pentru 2 străji (<i>wechtern</i>) ale	12 „	pentru 2 străji
	cetății Șoimuș	4 „	pitarului
4 „	pitarului (<i>pecken</i>)	4 „	bucătarului

În total 318 fl., rămânând 731 fl. (*gulden*). Gloabele s-au cheltuit cu bucătăriile și cu scaunul (de judecată).

Samarocz, Marton. Et medietatem possessionis Kaladwa. In dicto Orodiansi comitatibus existentes et habyta⁴.

Aparțineau desigur aceluiași stăpîn și cele înscrise mai departe sub titlul *Nomina villarum et oppidorum ad castella Zadya, Waradya, et Sarad pertinentium, et primum ad castellum sive oppidum Zadya* : „Thys, Felsew kapolnas Also kapolnas, Bogorffalwa, Zwmarynffalwa, Baltanagra, Cherne, Zalobath, Kecheffalwa, Also thalmagh, Weresmarth, Zygethfew, Sellie et Maryan. In comitatu Orodiansi ad castellum Zadya pertinentium : Waradya oppidum Nag kewesd, Kys Kewesd, Zylasd, Dumbawycza, Gywlathy, Thys, Kapolnas, Gywla, Brwchan, Meggiest, Kaakaro, Banya, Sylestye, Musa, Lwpeffalwa, Wlyna, Thaba, Polyana, Zarwassag, Felsewsekas, Alsosekas, Symanowcz, Brathasthynattya, Sela-tynya, Felsewmusa, Halalos, Wama, Wertheckhe, Wylmesth, Alsobrwma, Pernyffalwa, Sterkowanya, Rynesor, Thyssaza, Wlmafalwa, Galsa, Awas, Zambro, Czygwd, Themesest, Gozewmya, Zawassym, Ohaba et Kewes. In eodem orodiensy. Dorosma, Banfalwa, Gye-kenzthew et Zenthmyhal. In chongradiensi com. ad castellum Waradya pertinentium : Sarad oppidum, Chynew, Zephel, Fywfalwa, Jwanfalwa, Wyzes, Alsobathy, Felsewbathy, Beweles, Rekatho, Darwas, Chyebeeth, Ethwe, Pysky, Nadasd, Kerwyles et Kyrwynzasa, ad castellum Sarad pertinen. In Themensiensi comitatu existen. : Zenthmyklos et Abaa. In Chanadiensi. Weczal oppidum, Weczalthew, Hydegffa, Balamer, Kalemar et Herman, et medietas possessionis Nemethy. In de Hunyad, parcium scilicet Transsiluanarum comitatibus habita⁴, Arh. St. Budapesta, U. et C., fasc. 99/3.

² Alexandru Márki, monograful comitatului Arad n-a extras mai mult din ele. L-au interesat prea puțin asemenea probleme.

³ În socoteli greșit : 1049 fl. 12 d.

Grîne (*getrayd*) din nonă (*newntl*) au venit :

178 găleți (<i>kubl</i>)	1 mierță (<i>virtl</i>)	de grâu
20 „ „	1 „ „	„ ovăz
5 „ „	1 „ „	„ orz

În stoguri mai stau 3566 căpițe (*Cap*) și o căpiță de 27 de snopi⁴ de grâu netreierat. Asupra meului încă nu s-a făcut socoteala.

Din acestea au fost urcate în cetate 75 găleți de grâu, rămânând 103 găleți 1 mierță de grâu și 3567 căpițe de grâu netreierat. Ovăzul și orzul le-au consumat angajații (*Ambtleut*, angajații sau slujbașii salariați).

Ponci din dijmă au venit 310, din care 70 au fost dați în cetate, rămânând 240.

Din vin au venit 31 de buți (*vass*), dar pentru că în acest an s-a făcut puțin. Când se face, vin 70, 80, 90 și chiar mai multe buți. Din cele 31 buți, 16 au fost date în cetate, rămânând 15.

Din grâne au venit :	Din care au ieșit :
2401 găl. de grâu	500 găl. de grâu
1073 „ „ ovăz și orz	200 „ „ ovăz

Rămânând : 1901 găleți de grâu, 873 găleți de ovăz și orz, din care nu se știe cât le-a revenit provizorului (*Hoffrichter*) și slujbașilor.

Din porci au venit în cens (*zu zins*) 99, căci nu s-a făcut ghindă, din care 50 s-au dat angajaților, rămânând 49, din care urmează să primească și provizorul, ca și din grâne⁵.

Socotelile sînt deci cît se poate de sumare și interpretabile. E greu de făcut precizii. Cunoscînd socotelile mai amănunțite din același răs-timp și de aceeași factură ale domeniului cetății Hunedoara, putem face totuși încercări de interpretare.

Socotelile privesc Șoimușul și Lipova, așa o spune și titlul lor : *Sollms Lyppa*. Distincția se face uneori și la venituri și cheltuieli. Veniturile din prima parte pot să fie ale Șoimușului. Repetarea unora din ele, ca cele din grîne și din porci din a doua parte, arată că pot să fie ale Lipovei. Dar nu e sigur, căci în rest și venituri și cheltuieli se amestecă.

Luînd veniturile bănești, și făcînd abstracție de ceea ce revine stăpî-nului din darea regală, care nu e venit feudal, ci o concesie sau parte din darea publică, vedem că cea mai ridicată sumă, 705 fl., vine din cens.

⁴ Probabil așa trebuic înțeles 3366 *Cap. waytz vmd ist ain Cap 27 garb*, adică și o capetie de 27 de snopi, o capetia care nu e întreagă și nu că o capetia ar fi de 27 de snopi. Capetia era mai mare, obișnuit cuprindea două clăi. De altfel și socotelile în cele următoare calculează cu 3567 capetia, semn că rotunjind au adăugat și căpița incom-pletă drept o căpiță.

⁵ Copie simplă la Márki Sándor, *Oklevelek Arad történetéhez*, I, p. 188—191. Utilizate în monografia sa *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, II/1, Arad, 1892, p. 392, iar mai nou în studiul lui M. Glück, G. Kovach și E. Dörner, *Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, p. 435—437.

Urmează schimbul de aur, cu 400—500 fl. Un venit mai însemnat bănesc aduceau aci vămile, 191,30 fl., dar aci avem o situație aparte, vămile Mureșului. Censul viilor trebuie să fie *jus montanum*, partea în bani. Banii porcilor trebuie să fie banii de răscumpărare a porcilor căzând sub numărul hotărât pentru dijmuirea în natură. Banii oilor, de abia 4,18 fl., n-ar putea fi decât doar iarăși vreo răscumpărare a mieilor de la dijmă, de la locuitorii obligați la asemenea dijmă, sau răscumpărarea celor sub numărul prevăzut pentru dijmuire, în nici un caz nu vreo răscumpărare a quinquagesimei românești, care trebuia să reprezinte incomparabil mai mult și care trebuia să fie regală. Se pare că cea de aci nu era concesionată stăpînului și de aceea n-a mai intrat în socoteli. Banii stupilor sînt, iarăși, desigur banii de răscumpărare de la dijmă a stupilor sub zece. Stupăritul se arată mai redus, dar nu neînsemnat. Suma de 14,12 fl. răscumpărare, socotind 2 d. de stup, ne dă cifra de 706 roi, căci numai roii cădeau la dijmă. Tot răscumpărări în bani de prestații, trebuie să fie și banii lemnelor, banii fînului. Nu știm ce ar putea reprezenta banii de la mori, suma atît de mică, de abia 3,29 fl. Poate vreo taxă bănească de la mori particulare, vreun cens al acestora, căci în vama morilor domeniului, dacă erau, trebuiau să vină grîne, care au fost socotite poate în veniturile din grîne.

Veniturile din grîne, vedem, sînt înscrise în două locuri. Un venit mai mic, de abia 178 găleți de grîu, 20 găleți de ovăz și 5 găleți de orz, notat ca venit din nonă, și un altul nemăsurat mai mare de 2401 găleți de grîu și 1073 găleți de ovăz și de orz, la care se adaugă cantitățile însemnate de grîne netreierate.

Grînele treierate, 2579 găleți de grîu și 1093 găleți de ovăz și 5 găleți de orz, plus 3567 căpițe de grîu în stoguri sînt cantități însemnate. De unde puteau veni aceste cantități? Puteau veni din prestații, din dijme sau none sau din datul sub formă de *ako*, din vama morilor. Puteau veni apoi din dijme arendate.

Dar puteau veni, în parte cel puțin, și din semănături proprii. Socotelile nu ne dau nici un indiciu asupra existenței acestora, puteau să nu fie, dar puteau și să fie, această alternativă fiind mai probabilă.

Cantitățile mari de grîne strînse însă nu e de loc sigur că provin din veniturile unui singur an. Mai ales nu grîul strîns în stoguri. Desigur și acum se obișnuiește să se țină grîu în rezervă, mai ales grîu netreierat, cum vom vedea din socoteli, și mai ales din socotelile secolului următor, că se obișnuia în genere. Sau poate se cumulau rezerve cu preferință aci de stăpînul feudal. Astfel grîul cumulat poate să fie un indiciu nu numai pentru agricultură mai întinsă, ci și pentru rezerve mai mari. Cantitățile însemnate de vin înregistrate între veniturile cetății iarăși nu știm în ce măsură vin din prestații, și în ce măsură din producția proprie. Datele, prea sumare, nu atestază o producție proprie. Mai curînd e vorba de vin venit din prestații. Toomai pentru că venea atîta vin din prestații, domeniul se putea și dispensa de o producție proprie, care era costisitoare.

Cei 409 porci înregistrați la venituri, desigur din dijmă, precum și cei 50,81 fl. banii porcilor veniți desigur din răscumpărarea celor sub

numărul prevăzut pentru dijmuire, presupun un număr mare de porci. Răscumpărarea, socotind 2 d. de cap, presupune 2540 porci, iar 409 porci veniți în dijmă, socotind dijma unul din 25 sau peste 25 ca la Hunedoara, presupun cel puțin 10 000. Numărul porcilor celor nescuțiți de dijmă se putea ridica deci la 12—15 000.

Îeșitele ne informează că veniturile se cheltuie sau se consumă în primul rînd în cetate. Se consumă înainte de toate cu personalul plătit al cetății și domeniului. Nicolae Bodo, înscris cu 100 fl., e căpitanul sau castelanul Lipovei, Iorg. Brantner e Gheorghe Brantner, vicecastelanul Șoimușului, care joacă un rol aci și în legătură cu răscoala lui Doja. În cetatea Șoimuș mai sînt 10 soldați plătiți cu cîte 8 fl. pe an și 2 străji plătite cu cîte 6 fl., iar în Lipova 6 soldați și 2 străji plătite cu tot atît. Și în Șoimuș, și în Lipova sînt cîte un pitar și un bucătar plătiți cu cîte 4 fl. fiecare. Salariile sînt probabil pe un an, la care se adaugă provizii în natură. Grîul, vinul, porcii înregistrați ca fiind dați în cetate, gloabele cheltuite pentru bucătărie reprezintă desigur completarea în natură a salariilor sau soldelor garnizoanei. Domeniul are și provizor (*Hoffrichter*) salariat, care poate să fie chiar castelanul sau unul din castelani, al cărui salariu însă socotelile nu l-au precizat. Și mai era și alt personal plătit sau înreținut. Grînele ieșite au servit desigur la întreținerea personalului și a angajaților sau lucrătorilor temporari. Plusurile din veniturile bănești mergeau la mîna stăpînului, grînele însă în genere se consumă sau se cumulează, se păstrează ca rezerve. Nu avem înregistrate în detalii veniturile și cheltuielile ca să putem vedea și ce și cît se vinde sau se cumpără, sau cum se cheltuie prisosurile.

Nici o aluzie în socotele la sarcinile iobagilor. Și ar fi fost interesant să le cunoaștem. Chiar acum se petrece aci răscoala lui Doja și știm că chiar cetățenii din Lipova au ținut partea răsculaților și deci cu atît mai mult trebuiau să li se alătore țărani. Cunoaștem doar o plîngere a iobagilor celor două sate de sub cetatea Șoimușului (*de possessionibus Waralya et Solymos vocatis*), chiar din anul răscoalei. Se plîng că deși sînt puțini, săraci, trăind pe loc strîmt, cu pămînt de arătură, fînate neindestulătoare. Încît trebuie să-și cîștige cele trebuitoare vieții și pe pămînturile nobililor vecini, au purtat totuși toate slujbele și sarcinile cetății. De un timp încoace ei sînt puși să slujească și la cetatea (*castrum*) Lipovei, provizorul curții și castelanii îi pun la felurite slujbe și acolo. Cer prin ummare să nu mai facă slujbe și la Lipova, ci să rămîna numai în slujba cetății Șoimuș. Iobagii se mai plîng că dregătorii cetății le îngreunează și munca femeilor lor, le pun să cearnă, să curețe bucatele de dus la moară, să urce în cetate ca să spele, să prepare mațele, măruntaiele de porc, multe din ele fiind silite să urce și să coboare povîrnișul muntelui cu copii mici în brațe. Cer ca asemenea munci să le poată face la ele acasă, cum a fost obiceiul pînă aci. Mai este aci și o luncă sau un fînaț pe seama cetății, aproape de drumul țării, pe care, după ce era cosit și strîns fînul de pe el, erau liberi și ei să-și pască vitele. Acum însă oamenii dregătorilor îi necăjesc mereu, le mîna vitele dacă intră în această luncă, li se dau numai dacă plătesc. Cer să înceteze aceste vexațiuni. Cele două sate au avut din vechime privi-

legiul de a nu plăti vamă nici pe uscat, nici pe apă. Totuși acum sînt încărcăți cu ea în mai multe locuri pe Mureș, în cinci locuri cu deosebire, în abația *Byzere* (aproape de Lipova), în *Azonlaka*, *Nagfalu*, *Pecica* și *Cenad*, în prind, îi închid și îi silesc să plătească cîte 40 dinari de cap. Cer stăpînului să-i ocrotească și să-i apere în privilegiile și libertățile lor. Se plîng apoi și împotriva nobilului *Petre Rawazdy*, care pe unul venind pe Mureș ou lucrurile lui, l-a prins, l-a închis și nu l-a lăsat pînă cînd nu l-a stors de 12 fl., fără să aibă altă vină decît că n-a vrut să-i plătească peste vamă⁶. Asemenea abuzuri se petreceau chiar în anul răscoalei. *Petru Rawazdy* trebuie să fi comis multe abuzuri căci, căzut în mîinile lor, răsculații l-au răstignit⁷.

Din personalul de aci de pe timpul răscoalei lui *Doja* se mai cunosc castelanul *Foris*, diacul *Ioan* și diacul *Stanislav* din *Lipova*, castelanul *Benedict* și voievodul *Tschutschy*, probabil voievodul de *Ciuci*, care făceau parte din miliția *Șoimușului*⁸. Castelanul *Gheonghe Prantner* era german, se înțelegea cu garnizoana prin tîlmaci. Castelanul de pînă aci al *Șoimușului* și *Lipovei*, *Nicolae Bodo*, își are actul de angajament (*reversalis*, adică actul prin care își asumă obligațiile funcției sale) din 20 ianuarie 1512. Un alt asemenea act e al castelanului *Joannes Horvath* de *Razwaya*, din 5 martie 1509. Castelanii, în actele lor, se obligă nu numai să păstreze cetatea, înzestrarea militară și aparținătoarele ei și să-și jure vicecastelanii, familiarii și soldații în credința față de stăpîn, dar și să o predea atunci cînd stăpînul o cere și să-i îngăduie intrare în ea pentru el și oamenii lui oricînd și cu oricîți ar vrea să intre⁹. Prin asemenea acte stăpînul voia să se asigure nu numai de serviciul castelanilor săi, ci și că aceștia nu se vor face stăpîni pe cetate și domeniul ei, că nu vor folosi-o în interes propriu sau chiar împotriva stăpînului, cum erau tentați avînd o asemenea putere militară în mîna, și cum o și făceau adesea.

Informațiile pentru cetatea și domeniul *Șoimușului* privind subiectul nostru se reduc deci la prea puțin. Ele ne dau totuși cîteva indicii prețioase asupra economiei domeniului, care, tîlmăcite cu ajutorul datelor altor domenii, pot constitui indicii și asupra sensului în care această economie se dezvoltă.

⁶ Copie la *Márki*, *op. cit.*, I, p. 185—187.

⁷ *Márki*, *Aradvármegye... tört.*, II/1, p. 479, Despre abuzurile lui v. și *M. Glück* etc., *Contribuții...*, p. 447.

⁸ *Márki*, *op. cit.*, p. 483—493.

⁹ *Márki*, *Oklevelek Arad történetéhez*, I, p. 139—140. V. exemple și la *Veress*, *Gyula város oklevéltára* (1313—1800), *Budapesta*, 1938, p. 51—52, 59—60 ș.a.

III. DOMENIUL CETĂȚII HUNEDOARA LA 1516 — 1518

Domeniul de bază al lui Iancu de Hunedoara era unul din cele mai mari domenii ale Transilvaniei medievale. Aceasta se vede din înșirările ulterioare ale apartenențelor sale, din 1482, 1506, 1510. La aceste date îi aparțineau peste 150 țințuri și sate¹. După moartea lui Iancu de Hunedoara domeniul a fost stăpânit de Matei Corvinul, de fiul său Ioan Corvinul și de văduva acestuia, Beatrice. Aceasta, recăsătorită cu marșgraful Gheorghe de Brandenburg, stăpînesc domeniul împreună, iar după moartea ei, în 1510, prin danie regală, ajunge în stăpînirea marșgrafului. Din timpul stăpînirii acestuia avem mai multe informații asupra lui, mai ales socoteli, din care se pot reconstitui în linii mari veniturile și sursele lor și chiar relațiile feudale din cuprinsul domeniului. Folosim datele anilor 1514—1518². Din socoteli vedem înainte de toate cuprinsul domeniului la acest răstimp. El cuprinde acum cetatea (*castrum*) Hunedoara și aparținătoarele „interioare“, țințurile (*oppida*) Hunedoara și Hațeg cu 34 sate și „pertinențele exterioare“ ale cetății, anume *castrum* și *oppidum* Margina cu 32 sate, Fîrdia (*Thewrd*) cu 13 sate, *castellum* și *oppidum* Mănăștiur cu *oppidum* Gladna și 13 sate, *oppidum* Bujor cu 20 sate, Sughia (*Sugdya*) cu 9 sate. Cuprinde în total deci 6 țințuri și 109 sate³. Să se observe nu-

¹ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában*, V, p. 46—51.

² Arhiva marșgrafului și deci și socotelile de care ne folosim se păstrează în Arhiva Statului din München sub titlul *Brandenburger Literalien*. Socoteli microfilmate privind domeniul Hunedoarei se găsesc la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. Mă folosesc aici de notele extrase de pe microfilme din socotelile anilor 1516—1518 de prof. Josif Pataki și de lucrarea d-sale *Gospodărirea domeniului Hunedoara în anii 1517—1518*, în „Studii“, XIII (1960), p. 69—82, căruia îi mulțumesc aci pentru bunăvoința cu care mi le-a pus la dispoziție înainte de publicare. Mă folosesc de asemenea de un fragment din socotelile aceluiași și păstrat la Arh. Fil. Acad. din Cluj, fondul Bánfy, precum și de cele câteva fragmente publicate de Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, p. 498—514, după care au fost republicate și în *Hurmuzaki*, II/3, p. 186—188, 249—252, 270—278.

³ Numele înscrise în socoteli, în grafia originală: *Oppidum Hunyad*, *oppidum Hazak*, *villa Aranyas*, *Cserbel*, *Zochet*, *Poynicza*, *Fericze*, *Zalasd*, *Jobanaza*, *Farazyneth*, *Bratiaza*, *Bekycze*, *Runck*, *Vad*, *Lymperth*, *Nadobor*, *Gosthaya*, *Monioromezeu*, *Pasche-*

mărul mare al numelor de sate terminate în -ești. Printre ele și un Tiho-mirești.

Numărul supușilor feudali ai domeniului e înregistrat și el. Țîngurile însumau :

Hunedoara	196	cețățeni și iobagi
Hațeg	90	„ „
Margina	82	iobagi
Mănăștiur	31	„
Gladna	15	„
Bujor	31	„
Total :	445	„

Iar satele ținînd de :

Hunedoara	34	sate	492	iobagi
Margina	32	„	268	„
Fîrdia	13	„	114	„
Mănăștiur	13	„	97	„
Bujor	20	„	94	„
Sughia	9	„	71	„
Total	121	„	1136	„

În total deci supușii feudali ai domeniului se cifrează la 286 cețățeni și iobagi și la 1295 iobagi (*iobagiones*), împreună la 1581. Cifre asemănătoare, decât ceva mai ridicate, sînt și între anii 1514—1516 : 6 *oppida*, 122 sate, 1642 iobagi⁴. Domeniul trebuie să fi avut întindere și mai mare, căci în socotelile anilor 1516—1518 figurează în plus obișnuit și districtul Ikes și odată și *pertinentiae Kayan*.

Domeniul cuprindea deci sate din comitatele Hunedoara și Caraș-Severin. Cuprindea sate din jurul Hunedoarei, satele Pădurenilor, și satele de la nord-est de Lugoj. Socotelile nu ne informează și asupra compoziției

schel, Poynicz Gurka, Ruda, Wertz, Plozka, Valia, Toplicza, Cherna, Juba, Theleck, Nadasd, Rus, Kalan, Zentkyral, Thothy, Boythor, Moniorosd, Gawostdywara, Sequuntur pertinentia exterioris castrî Huniad scilicet Morsyna et Monostor cum suis attinentiis : castrum Morsina illud oppidum, villa Branctsh, Wadol, Chakanesth, Swpanesth, Wngli, Goyoesth, Plisesth, Balczina, Lonka, Kywly, Romonesth, Rwnkl, Nandresth, Gozupaz, Graynycesth, Wdwarchel, Pleyen, Tryfesth, Baniafalw, Thopylza, Prataza, Negrylesth, Zthoynesth, Homosthia, Zlauesth, Krywyna also, Felsew Krywyna, Moldesth, Felsew Tharnycza, Petroza, Balesth, Karlige, Mardesth, Sequuntur nunc pertinentie Thewrd : villa Cheremida, Zolth, Prodanesth, Thothfalw, Gladnyca, Banyafalw, Dragzynesth, Nathnyck, Boglyesth, Agtherd, Romonesth, Hewgesth, Breckchesth. Sequitur districtus castelli Monosthor : Oppidum Monosthor, oppidum Gladna, villa Balesth, Remethc, Toplicza, Tapla, Ohaba, Zohodel, Prodanesth, Thihomcresth, Dwbesth, Othmaresth, Zarnasth, Wyses, Podwranj. Sequitur pertinentia Bosor : Oppidum Bosor, villa Zigeth, Kopporlo, Zederyes, Baudesth, Kyttesth, Dragoyest. Boimesth, Zaraz, Levedic, Fagacze (?) Paganesth, Bunafalwa, Peperich, Monyorodya, Felsew Dragoyesth, Drynowa, Felsew Zaraz, Niochir, Felsew Bukolcz, Also Bukwltz. Sequitur pertinentia Sugdya : villa Pomestheny, Radysth, Lewkwsesth, Sugdya, Zthornick, Thamadia, Also Jerchenick, Felsew Jerchenick.

⁴ Pesty Frigyes, *op. cit.*, p. 503—505.

etnice a supușilor. În ținături era poate mai mult populație maghiară și poate germană. Satele însă, doar cu câteva excepții, sînt în masă românești. Ele nu sînt mari; cele mai mari abia se ridică la 31—32 familii. Făcînd o medie, satele ținînd de Hunedoara dau doar 14,5 familii de sat. Celelalte și mai puțin. Pentru toate satele domeniului media abia trece de 9. Desigur trebuie să luăm și aici familia în sens mai larg, în înțelesul ei de unitate de impunere la prestații feudale, la cens sau slujbă. Tocmai de aceea indivizia, conviețuirile pe aceeași „sesie” sînt foarte frecvente și adesea foarte largi, mergînd, vom vedea după informațiile de pe alte domenii, pînă la trei-patru sau chiar mai mulți capi de familie pe o sesie. Să se observe și numai lista fără an, dar din acest timp a satelor ținînd de Mănăștiur, Bujor și Sughia, în care sînt înscrise și numele contribuabililor, numai a contribuabililor⁵. Numărul lor corespunde aproape cu cel dat mai sus după socotelile nepublicate încă. Lista nu are nici o notă, nu știm deci despre ce dare e vorba, despre cens sau darea regală, sau vreo altă dare extraordinară. Fapt e că sumele din dreptul numelor sînt foarte inegale. Dacă sînt multe sub un florin, sînt aproape tot atît de multe și peste un florin. E interesant că asemenea sume mai mari sînt înscrise adesea în dreptul unor nume colective de iobagi:

Marisesty	2 1/2 fl.	fiii lui Roman	1 1/2 fl.
Paulisesty	1 1/2 „	Jacobesthy	2 „
Horgohesty	3 „	Brana Luca cu frații	1 1/2 „
Stepanesty	1 „ 25 d.	Hawsesty	1 1/2 „ 25 d.
Lwpsesty	1 1/2 „ 25 „	Magyar Ferencz cu frații	3 fl.
Milesty	3 1/2 „	Kelchesty	2 „ 25 „
Marthesty	1 1/2 „	Miklonesty	1 „ 25 „
Mikolesty	3 „	Thoblesty	1 1/2 „
Tripsesty	1 „ 30 „	Daiesty	1 1/2 „ 25 „
Wladesty	1 1/2 „	Domesty	2 „

Dar figurează sume mai mari de un florin și în dreptul unor nume individuale, uneori și de doi, trei florini și mai mult, lăsîndu-ne să presupunem că și în asemenea cazuri poate fi adesea vorba de o familie în sens mai larg.

Nu știm nici dacă satele înscrise sînt toate întregi sau se găesc printr-ele și numai porțiuni de sate, cum e posibil. Socotelile nu notează porțiunile, cum vor face urbariile mai tîrziu.

Numele de sate înscrise sînt mai multe de cîte se găesc azi pe teritoriile respective. Unele din ele desigur au dispărut în timpul invaziilor tuncști, altele s-au contopit, s-au contras în sate mai mari.

Sursele de venit înregistrate ale domeniului sînt multe: pămînturi, fînațe, vii, păduri, munți, ape, mori, vămi, cîșmărit, gloabe, schimb de aur, fierărit și, firește, diferitele dări și prestații ale supușilor.

Ne interesează înainte de toate în ce constau prestațiile iobăgești și ce venituri aduceau ele?

⁵ *Ibidem*, p. 507—511.

Supușii domeniului plătesc înainte de toate *censul*, adică birul pământului. Acesta se plătește în bani și în două rînduri, la Sîngeorz (23 apr.) sau la Rusalii, și la Sîmiihai (29 sept.) sau Sînmartin (11 nov.). Cens plătea — după textul din 1517 referindu-se la aparținătoarele interioare ale cetății Hunedoara, adică la satele aparținînd direct cetății — fiecare „colon“ care ținea pămînturi de arătură și fînațe, cîte un florin pe an, plătiind obișnuit jumătate primăvara, jumătate toamna la datele pomenite. Scutiți de cens erau onejii, străjile, pătarul, dulgherii, minerii sau spălătorii de aur, olarii și, desigur, și alți oameni în serviciul cetății sau curții și, firește, după precizarea de mai sus, cei care nu țineau pămînturi de arătură și fînațe, sau cei care nu le țineau singuri. Orașele sau tîngurile Hunedoara și Hațeg plăteau un cens global de cîte 100 fl. anual fiecare, cîte 50 fl. la Sîngeorz, și cîte 50 la Sînmartin. Satele și celelalte două tîrguri la 1517 sînt înscrise cu următorul cens de Sînmartin :

satele Hunedoarei	227	oameni	113	fl.	25	d.
tîrgul Marginea	37	„	19	„		
districtul Icuș (<i>Ikees</i>)	166	„	83	„		
apart. Fîrdia	90	„	45	„		
„ cast. Mănăstier	5	„	3	„		
„ Mănăstier	54	„	27	„		
tîrgul Bujor	6	„	3	„		
apart. „	25	„	13	„		
„ Sughia	35	„	18	„		
Total	645	„	324	„		

Censul de Sînmartin al întregului domeniu, inclusiv Hunedoara și Hațeg, se ridică astfel la 424 fl. 25 d., sumă pe care dublînd-o în numele censului de Sîngeorz, îi ridică censul anual la 848 fl. 50 d. Exact aceleași cifre s-au înregistrat și pentru 1514⁶.

Censul de un florin e cu adevărat censul numai al celor care țin pămînturi de arătură și fînațe, cum indică textul cetății Hunedoarei ? Sau un florin e censul unei sesii întregi cu pămînturi de arătură și fînațe, sau al echivalentului unei sesii întregi, cens întreg plătiind uneori două sau mai multe familii constituind o sesie, cum era obiceiul ? Din înregistrări nu putem trage o concluzie hotărîită. Trebuie să fie însă mai curînd vorba de un florin cens pentru o sesie întreagă.

Se mai înregistrează și un cens de Rusalii (*Penthecostes*). Dar acesta e mic. La 1517, din acesta în șirul veniturilor s-au înregistrat doar 6 fl. În alt an, sub acest titlu s-au înregistrat iarăși numai 16 fl., notîndu-se că au venit din Margina și din unele din celelalte sate. E, se pare, același cens, dar în unele sate era, se vede, obiceiul ca o parte a lui să se ia la Rusalii.

Censul preoților (*presbiteri, sacerdotes*) români, pe care-l plăteau pe la sf. Dumitru, se cifrează la 17 fl. sau 19 fl. (1517).

⁶ *Ibidem*, p. 500.

Darea regală (*dica regia*) sau taxa extraordinară (*taxa extraordinaria*) e mai ridicată decât censul. După una din înregistrări Hunedoara a fost impusă cu 110 fl., Hațegul cu 65 fl., Margina cu 65 fl. În schimb satele Hunedoarei cu 600 fl., ale Căianului (*Kayan*) cu 50 fl., ale Icuș-ului cu 230 fl., Fîrdiei cu 115 fl., cele ținînd de Mănăștiur, Sughia și Bujor cu 200 fl. În total deci au fost impuse cu 1435 fl.

În 1517, la intratele cetății de la Sîngeorz pînă la Crăciun se înregistrează *dica extraordinaria* 719 fl. În socotelile anului apar și 12 florini dați lui Sigismund Literatus și George Skarycza pentru 14 persoane trimise spre impunerea taxei extraordinare în Mănăștiur, Margina și Hunedoara⁷. După o indicație a socotelilor darea era în genere tot de un florin, dar plătită se pare după alte criterii decât censul. Se repartiza în genere probabil după capii de familie, exceptînd doar pe scutiți. De aceea se ridică la sumă mult mai mare decât cea a censului.

După texte nu se poate face o distincție clară: darea se lua pentru rege, sau marele senior feudal o lua chiar pentru el? Marii seniori, prin concesie sau cu de la sine putere, impuneau desigur și ei asemenea dări. În acest timp de lupte continue, fie împotriva turcilor, fie interne, aveau nevoie de asemenea dări și regele și marii stăpîni feudali deopotrivă.

Darurile sau *daturile* le găsim înregistrate numai la satele ținînd de Bujor, Mănăștiur și Sughia.

Satele Bujorului fiecare trebuie să dea la Crăciun cîte o pîine (*azimam*)⁸, o spată (*scapulam*), desigur o spată de porc, afumată, și cîte un car de fîn, poate de cap. La Sîngeorz fiecare sat da 16 dinari, o *azima* și 6 ouă. În satele ținînd de Mănăștiur, la Crăciun, fiecare om trebuie să dea o azimă și o pecie de fript sau o friptură (*asatura*), afară de cnez, care nu dă pentru că el le aduce la castel, adică el le strînge. Apoi fiecare sat (sau poate iarăși fiecare om) dă un pint (*pintam*) de vin, un dinar pentru bere (*pro ceruisia*), adică în loc de bere, un *sestar* de ovăz, un car de lemne, iar deasupra lor o sarcină (*hwmerale*, cît duci în spate) de fîn. De asemenea două sate dau cîte o spată (*scapulam*) și toate împreună (*tota provincia*) o jumătate de slănină. La Paști fiecare om dă o azimă, trei ouă, un pint de vin și un dinar pentru bere. La Sîngeorz fiecare sat un *sestar* de ovăz, o azimă și 33 dinari, iar două sate împreună o spată. La Ispas fiecare sat dă un țap (*edum castratum*, ied castrat). La Sînmartin pe lîngă cens și *akones*, fiecare om dă și cîte o scoarță de lemn (*Cortex ligni wlgob siue Keregh*).

În satele ținînd de Sughia, la Crăciun fiecare om dă o pîine (*panem*) și o friptură sau spată, apoi fiecare sat un pint de vin, un *sestar* de ovăz, o azimă, cîte două sate o spată și toate împreună (*tota provincia*) un cerb lopătar (*dama*) sau o jumătate de slănină; de asemenea, un car de lemne și o sarcină de fîn pe lemne (fără să se înțeleagă dacă fiecare om, fiecare sat sau toate împreună). La Paști fiecare om dă o pîine (*panem*), cinci ouă

⁷ Vezi și socotelile din 1514 la Pesty, *op. cit.*, p. 499—500.

⁸ O pîine nedospită sau o turtă, un colac? Nu putem preciza. În tot cazul e o pîine deosebită de cea obișnuită.

și un *pint* de vin. La Sîngeorz fiecare sat 33 dinari și pe lîngă aceștia fiecare cnez 8 d. De asemenea, fiecare sat dă un sestar de ovăz, două sate cîte două pîini și o spată, toate împreună (*tota provincia*) un țap. De asemenea, fiecare om trebuie să dea *unum Cortex siue Keregh*⁹. Desigur ovăzul și banii veniți pe această cale au intrat în sumele generale ale prestațiilor, căci nu sînt calculate aparte. Darurile mărunte în tot cazul reprezentau un venit mai mic.

Dijme din semănături sau din vin nu apar în socoteli. Aceasta, desigur, pentru că ele, cîte vor fi fost, erau bisericești.

Nu apare însă nici *nona*, care trebuia să fie venit al stăpînului feudal. Aci sînt în uz vechile prestații în produse, sub titlul *akones*, care constau obișnuit din grîu, ovăz. Sînt prestații în natură care completează și ele censul sau țin loc de dijmă sau monă din produse. Uneori sînt chiar trecute drept cens. La 1514, sub titlul *Racio perceptionis akonum* se înregistrează :

Din țîrgul Margina *ex Akone provenerunt* 24 găleți (*cubuli*) făcînd 37 „sextalia“ ; din Icuș 160 sextalia făcînd 106 găleți ; din apart. Fîrdia 59 găleți făcînd 89 sextalia ; din apart. Mănăștiur, împreună cu țîrgul, 37 găleți făcînd 56 sextalia ; țîrgul Bujor și pertinențele 21 găleți făcînd 31 sextalia¹⁰ ; pertinențele Sughia 22 găleți.

Aceleași cifre și pentru anul 1516, dar adăugîndu-se și pertinențele „interioare“ ale cetății Hunedoarei cu 224 găleți de grîu de la 224 de oameni, precizîndu-se și la celelalte că e vorba de grîu. Aici dau o găleată de om (familie).

La aceste cifre ale daturilor din grîu la 1514 se adaugă, sub titlul *Perceptio Bladorum*, ovăzul intrat : țîrgul Margina 24 găleți, districtul Ious 106 găleți, pertinențele Fîrdia 38 găleți, pert. Bujor 21 găleți, pert. Sughia 22 găleți. La 1516 cifrele diferă : Margina 25, Fîrdia 59, Bujor 24, adăugîndu-se Mănăștiur țîrgul și pertinențele cu 37, pertinențele interioare ale cetății Hunedoarei cu 224 găleți tot sub titlul de *ako*¹¹. Cifre asemănătoare și la 1517. Au intrat deci sub acest titlu într-un an aproximativ 500 găleți de grîu și 450 de ovăz. La unul din ani sînt înregistrate *de tritico censibus ordinariis* 560 găleți, ovăz 570 găleți. Prestațiile anuale în grîu și ovăz, sub titlul de *ako*, se arată deci constante, raportîndu-se nu la cantitatea producției supușilor, ci la numărul producătorilor. Se percepea o cantitate constantă, se pare cîte o găleată de grîu și o găleată de ovăz de sesie. Nu se lua deci *nona* din grîne, ci continua să se ia o cantitate constantă de grîu și ovăz după sesia producătoare de grîne, sub titlul de *ako*.

La acestea, socotelile anului 1516 mai adaugă : de la pertinențele interioare ale cetății și de la oarecare sate care nu aduc lemne de Crăciun, 220 găleți de ovăz ; din aceleași pertinențe interioare, de la oamenii care nu cosesc fîn, 200 găleți de ovăz ; din munții Kethyd, de la cei care își țin oile la munte, 12 găleți de ovăz. E vorba aci evident de răscumpărarea unor

⁹ Pesty, *op. cit.*, p. 505—507. *Hurmuzaki*. II/3, p. 270—272.

¹⁰ După aceste echivalențe o găleată era egală cu 1½ sextalia.

¹¹ Pesty, *op. cit.*, p. 498—503.

soutiri de munci, pe care ar fi trebuit să le facă, cum le făceau și alții. Se ridică astfel mai ales prestațiile în ovăz. Pentru a-și acoperi obligațiile, supușii trebuiau probabil să semene ovăz și direct pentru aceasta.

În șirul veniturilor din bucate se înregistrează obișnuit și mei. În 1516, de pildă, 30 găleți, în 1517 iarăși 33 găleți. Dar acesta nu vine, se pare, nici din prestații, nici din semănăturile proprii ale domeniului; e mai curând meiul venit de la mori, din vamă.

Nu se înregistrează asemenea prestații din vin.

Se înregistrează în schimb veniturile din porci și albine.

În 1516 socotelile înregistrează printre venituri 314 porci. Ele și specifică de unde au venit acești porci: de la iobagii cetății Hunedoara 36, din munții Chitid (*Kethyd*) 29, de la iobagii satelor ținând de Margina 53, de la iobagii satelor Mănăștiurului 67, din munții și pădurile cu ghindă ale Marginei și Mănăștiurului 129.

În 1517, în schimb, din satele Hunedoarei, Marginei, Mănăștiurului au venit 220, din care 67 au murit *in deserto de Crasso* unde au fost ținuți. Cifrele sînt variabile. O evaluare, făcută desigur pentru a evalua valoarea domeniului, dă drept venit anual posibil 1000 de porci (!) Dacă bineînțeles evaluarea se referă la Hunedoara și nu la alt domeniu, la Gyula de pildă.

În afară de porcii intrați, socotelile înregistrează sume variabile sub titlul de *redemptio porcorum*. La 1514 sub acest titlu au intrat de la satele aparținătoare castelului Margina 9 fl., de la cele ale castelului Mănăștiur 8 fl. 24 d. La 1517 în socotelile cetății Hunedoarei sub acest titlu apar 20 fl. 24 d., din care de la aparținătoarele interioare au venit 8 fl., de la aparținătoarele Marginei, Ikees și Fîrdia 9 fl., de la cele ale Mănăștiurului 3 fl. 24 d. La unul din ani *redemptio porcorum* e evaluată la 66 fl. Sub acest titlu se cuprinde răscumpărarea de la dijmă sau dat al porcilor iobăgești sau al celor aduși de alții, care nu se ridicau la numărul prevăzut pentru a fi dijmuți.

Din socoteli reiese că e vorba de două feluri de dijmă, din porcii de pajște (*cespitaies*) și din cei de la ghindă, din păduri sau de la munte. Se lua de la iobagi dijma numai odată, fie de la ghindă, fie de la pășune cînd nu se făcea ghinda? Din textul de la 1517 așa s-ar părea. La cei 8 fl. răscumpărare a porcilor iobagilor aparținînd cetății Hunedoara se notează că sînt după porcii de pajște, căci nu a fost ghindă. Sau se lua deosebit și din unii și din alții, cum se va obișnui mai tîrziu pe domeniul Hunedoarei și pe multe domenii? Nu putem decide. În păduri, în munți erau aduși desigur și alți porci decît porcii iobagilor, porcii proprii ai domeniului, sau porci din afara lui, plătind sau prestînd în acest caz dijmă.

În ce proporție se lua dijma sau datul din porci? Textele ne-o spun doar pentru satele ținînd de Bujor, Mănăștiur și Sughia. La Bujor se notează că la impunerea porcilor se ia unul din 25, sub acest număr porcii răscumpărîndu-se cu cîte 2 dinari unul. Cnezul, fie că are o sută, fie că are zece, dă unul. La Mănăștiur însă se spune că se dă un porc, fie că are cîteva o sută de porci sau zece, iar cei sub zece îi răscumpără cu cîte

2 dinari porcul. Iar la Sughia se notează că porcii se impun ca la Mănăștiur¹². Dijmuirea e înregistrată ca dare la Sînmartin (11 nov.).

Calculînd după sumele de răscumpărare și numărul porcilor intrați putem deduce că numărul porcilor iobagilor care aveau sub zece sau sub 25 se putea ridica la 1000—3000, iar al celor care aveau 10, 25 sau mai mulți la mai multe mii. În tot cazul peste 300 de oameni aveau peste 10 sau peste 25 de porci. Unii puteau să aibă turme, chiar de o sută de porci, cum admite ca posibilitate textul.

Din albine venitul e mai mic. La 1517 se înregistrează *de redemptio apium* doar 8 fl. La un alt an numai 6 fl. La unul din ani socotelile înregistrează în șirul veniturilor *connumeratio apum*. E vorba iarăși desigur de răscumpărarea de la dijmă a stupilor (roilor) sub numărul prevăzut pentru dijmuire sau de răscumpărare a datului albinelor. Nu se notează însă nicăieri nici numărul din care trebuia să se ia dijma sau datul și nici cu câți dinari se răscumpăra stupul de la dijmă. Probabil tot cu cîte doi dinari, și atunci 8 fl., de pildă, presupun 400 de stupi răscumpărați de la dijmă.

Mieii înregistrați la venituri pot veni, cel puțin în parte, din dijma mieilor. Pot veni însă și din quinquagesima sau din partea de quinquagesima pe care o strîngea domeniul pentru sine. Satele domeniului sînt doar în masă românești.

Quinquagesima se arată a fi tot regală încă, decît doar prin concesie putea să fie un venit al domeniului. Sau poate e înregistrată iarăși numai ca dare regală strînsă de stăpînul feudal? În socotelile unuia din acești ani (1518?) *quinquagesima de Hatzak* se cifrează (sau evaluează) la 283 fl. și răscumpărarea oilor în comitatul Hunedoara la 28 fl. La 1517 printre veniturile de la Sîngeorz pînă la Crăciun ale cetății Hunedoara: *De quinquagesima regie Majestatis* 286 fl. plus 84 fl. *de mensalibus ratione quinquagesime*; în alt loc *ex pecuniis mensalibus ratione quinquagesime* fl. 34; o altă înregistrare a aceleiași sume de 286 fl., *De districtu Hathzak de quinquagesima pastorum Illmo Dno generosissimo deputatis provenerunt* fl. 286; într-un alt loc 300 fl. *ratione quinquagesime*. Socotelile acestui an vorbesc și de *quinquagesimatores*. Adaosul, adică banii feței de masă, se lua desigur în numele întreținerii acestora. În alt loc se înregistrează printre veniturile anuale 462 de oi și 296 de miei, nu se poate preciza dacă din quinquagesima, dar se poate presupune. La 1517 sînt înregistrate la venituri 400 de oi. Poate e vorba aci numai de quinquagesima „districtului“ Hațeg, pe care maragraful va fi primit-o prin concesiuie regală. Sau poate a Hunedoarei și Hațegului? În fragmentul de socoteli de la Cluj, în șirul veniturilor e înscris: *in pertinentiis interioribus exigitur quinquagesima ex ovidis*. Din înregistrările sumare însă e greu de făcut vreo precizieune. Rămîne doar faptul că era în uz quinquagesima și că ea constituia un venit însemnat.

Celelalte venituri ale domeniului sînt și ele remarcabile.

Veniturile din moștile proprii ale domeniului la 1516 sînt următoarele: de la moara mare din Hunedoara grîu 120 de găleți, mei 10

¹² *Ibidem*, p. 506—507.

găleți; de la moara mică de sub podul cetății grâu 40 de găleți, mei 4 găleți; de la moara din Margina grâu 54 de găleți, mei 10 găleți; de la moara din Mănăștiur grâu 60 de găleți, mei 6 găleți¹³. În total deci 274 găleți de grâu și 30 găleți de mei. De la aceleași mori în 1517 au venit 236 găleți de grâu și 33 găleți de mei. În acest an venitul în bani a morilor din Margina și Mănăștiur e de 12 fl. Nu știm ce reprezenta. Ar putea fi un venit din darea morilor țărănești, căci venitul morilor domeniului era mai mare. Sau poate e vreun venit din vreo vânzare parțială din vamă. La un alt an venitul e evaluat la 200 fl. Morile aduceau, se vede din cifrele grânelor venite din vamă, venituri însemnate, aruncând o lumină și asupra producției sau consumației de grâne și asupra raportului dintre grâu și mei.

Vămile, desigur vămile trecătorilor, podurilor, târgurilor, vămile de uscat aduceau și ele anual anumite sume bănești. Într-unul din ani venitul din vămi e evaluat la 229 fl., dar poate nu se referă la Hunedoara, căci sumele înscrise în socoteli la Hunedoara sînt mult mai mici. La unul din ani citim: *Thelonium terrestre in Morzyna* 14 fl., *Thelonium in Monostor* 12 fl., *Thelonium in Hatzak* 10 fl. La 1517 sînt înregistrați ca veniți din vămi 38 fl., din care vama din Margina 17 fl., din Mănăștiur 17 fl., din Hațeg 4 fl. În socotelile consultate n-am găsit alte informații asupra vămilelor. Ele în tot cazul reprezintă un venit mai mic decît al morilor.

Într-o evaluare a veniturilor dintr-un an se notează că sînt ape și rîuri multe, cu multe feluri de pești, care ar putea aduce pentru cetate pește în valoare de 60 fl. Atîta venit ar putea aduce deci *pescutitul*.

Pădurile aduceau venit prin porcii de la ghindă sau prin vînat. Alte venituri trebuiau să fie mici. Lemnul reprezenta o valoare de întrebuințare care nu intra în socoteli sau aducea doar venituri mai mici pentru dregători.

Munții constituiau și ei un izvor de venit, din pascutul oilor, porcilor. La unul din ani se notează că atunci cînd sînt „fertili” în ghindă, din munți vin porci și bani. Se numesc munții Chitid (*Kythid*) și cei din Icuș. În alt an printre venituri: *De pascuis Alpium* se înregistrează 32 fl. În altul se notează că sînt *alpes et montes* care pot fi bine folosiți. La anul 1516 se înregistrează ca venind de la cei care ași țin oile în munții Chitid 12 găleți de ovăz, iar la 1517 tot de aci 20 de găleți. La atît se reduc înregistrările. Munții aduceau deci dijme, bani, ovăz. Din înregistrări însă nu putem stabili cu precizie la cît se puteau ridica aceste venituri.

Cu atît mai puțin putem stabili venitul din *vînat*, care e abia pomenit. Doar în lista de evaluări din socotelile unuia din ani se înregistrează că în munții numiți sînt felurite fiare, cerbi, unși, mistreți, capre și multe altele, care pot folosi din belșug cetății. Nu se evaluează însă venitul din ele.

Curios, nu se înregistrează în socoteli venituri din *crîsmărit*, care constituia obișnuit o sursă importantă de venit bănesc al domeniului feudal. Nu se exercita aci dreptul feudal de crîsmărit? Greu de crezut. Sau

¹³ Vezi și Pesty, *op. cit.*, p. 502.

poate erau scutiți de crîsmărit pentru vreo altă dare sau dănea extraordinară la care erau supuși? Posibil. Nici un indiciu nici cu privire la exercitarea dreptului de măcelărit și la veniturile pe care le-a putut el aduce.

Domeniul avea un venit din judecăți, adică din *gloabe*. În socotelile anului 1517, de la Sîngeorz pînă la sf. Caterina (25 nov.), au intrat sub titlul de *gloabe (birsagia)* din aparținătoarele interioare ale cetății Hunedoara 25 fl. 50 d. și 5 boi, din aparținătoarele castelului Margina 22 fl. și 5 boi. După recapitularea generală însă, în acest an au intrat din *gloabe* 71 fl. La unul din ani între venituri din *gloabe* apar boi 120 (!). E un venit excepțional sau numai greșală de înregistrare în loc de florini?

Tot acolo se înregistrează și un venit din boii de pripas (*vulgo budoso*), cifră aproape neverosimilă, de 600 fl. (!)

Un venit însemnat aducea domeniului *aurul*. Se făcea aci și minerit de aur. În 1517 apare în socoteli *magister Michael aurifossor*. La 1518 citim: *magistro Michaeli Alamano... ad suam fodinam auri et eius diversa opera et necessaria*. E deci aci o mină de aur cu maistru miner german, adus desigur de marcgraf. Mina sa maistrul o lucra cu ajutorul bănesc al stăpînului. Venit important aducea însă schimbul aurului (*auricampsura*). Pentru aceasta domeniul ținea schimbători de aur (*auricampsore*) plătiți. La 1517 sub titlul *Ratio auricampsure* socotelile înregistrează:

De la Sîngeorz a venit aur de Icuș 10 mărci, al cărui cîștig (<i>lucrum</i>) a făcut	100 fl.
Din aurul de Thewrd 15 mărci, al cărui cîștig a făcut	75 fl.
Din aurul de Swl 45 mărci, cîștigul făcînd	225 fl.
Din aurul de Zlaști (<i>Zalasd</i>) 25 mărci, cîștigul făcînd	360 fl.
Suma din schimbul de aur	700 fl.
În socotelile altui an venitul anual de <i>auricampsione</i> e evaluat la	1200 fl.

Un alt venit îl aducea *fierăritul*. Acesta e pomenit de documente încă în secolul al XV-lea, ca fiind legat de satele românești de munte, de satele Pădurenilor. Într-un document din 1493 acestea sînt pomenite astfel: *ville volahales et montane ferri de Hwnyad*, sau la 1508: *...volachales et montana ferrea*¹⁴. Fragmentul de socoteli ale Hunedoarei din timpul stăpînirii marcgrafului Gheorghe de Brandenburg înregistrează vămile fierărilor (*telonie ferrifodinarum*) de Cerna (*Charna*), *Hencz* și *Bercz* care fac anual 40 fl. sau mai mult ori mai puțin, după cît pot lucra. Erau fierării, adică ateliere de extras fierul, fie concesionate altora, fie ridicate de alții pe domeniu, de aceea dădeau vamă. Se știe din documente că marcgraful a dăruit la 1509 lui Gaspar Therek, fraților și urmașilor lui, locul numit *Thulya*, aflător în hotarul satului său *Byrcz*, aproape de apa *Feyerwiz*, ca să-și ridice acolo o fierărie (*unam ferrifodinam*) nouă și să-și ia din pădurea și muntele de acolo minereul de fier (*mineram ferri*), și desigur și lemnul trebuitor. Aceasta cu condiția ca el și frații săi, cît trăiește el, să nu dea nimic cetății Hunedoarei. Murind el însă, frații și toți

¹⁴ Csánki, *op. cit.*, p. 60.

urmașii lor să plătească tot timpul cât fierăria va lucra, câte un florin ungu-resc pe săptămână donatorului sau cetății Hunedoarei¹⁵. Dintr-un alt act, de la 1526, aflăm că lui Gaspar Therek i s-a dăruit aci de fapt o fierărie părăsită¹⁶, ceea ce indică iarăși un fierărit mai vechi.

Vama putea să fie în bani sau în fier, căci în socotelile anului 1517 sînt înregistrate ca venite de la fierăria lui Jacob Hench 13 măji (*centenarii*) de fier, dus la Sibiu, care ar valora 18 fl. 20 d.

Fierăria *Nadabor* (Nădrab) însă lucra în regia domeniului. După o însemnare din socoteli, ea își avea registrul propriu de intrate și eșite. În socotelile generale au intrat deci numai totalizările, evaluările fierului produs sau prețul fierului vîndut. După înregistrarea anului 1516 fierăria Nădrab a umblat întreg anul 15 săptămîni. Tot așa și după cea din 1517, care spune că de la fierăria Nădrab, care în primăvară și în vară a umblat 12 săptămîni, în toamnă 3, au venit 200 măji minus 5, adică 195 măji de fier, din care s-au vîndut 135 măji cu 203 fl. Cele 60 măji sînt duse la Sibiu (desigur tot pentru vînzare) și sînt socotite la 84 fl. Adăugînd și cei 18,20 fl. valoarea fierului venit de la fierăria Hench, valoarea fierului venit în acest an se cifrează la 321 fl. 20 d. Fierăria Nădrab umbla deci 15 săptămîni pe an și producea pentru stăpîn 13 măji de fier pe săptămîină. Vînzîndu-se fierul cu 1,41—1,50 fl. maja, ea producea pentru stăpîn 273—292,50 fl. anual. Putea însă lucra și mai mult, sau poate se adaugă și altă fierărie, căci în socotelile anului, pe care nu-l putem preciza, venitul de *mineris seu fodinis ferri*, adică venitul întreg al fierăritului e socotit 509 fl. Probabil în aceleași condiții lucrau și fierăriile celelalte. Socotind cu același preț, cele 13 măji de fier venite de la fierăria lui Jacob Hench ar valora 18,20—19,50 fl. Socotind acum că vama a putut fi un florin pe săptămîină ca la fierăria Thulya, ar însemna că fierăria a lucrat 18—19 săptămîni. Venitul din fierărit e însemnat. Și ar putea fi și mai însemnat desigur dacă domeniul ar face fierăritul numai în regie proprie. Preferă însă acum sohimbul aurului care aduce venit mult mai mare și comportă desigur cheltuieli mai mici.

Dar, ceea ce ne interesează cu deosebire, domeniul își sporește veniturile și printr-o economie agricolă proprie, care să implice și munci agricole pentru iobagi? Socotelile răspund, extrem de sumar ce-i drept, și la această întrebare.

În lista veniturilor din bucate a anului 1516 se înregistrează ca venite *de alodio Zenthkyrali* 80 găleți (*cubuli*) de grîu¹⁷. În Sîncrai era deci o alodiatură care avea și semănături. În același an au venit din unele sate interioare ale cetății *ratione seminature* 50 găleți de ovăz. Aceleași 50 găleți și sub același titlu și la 1517. Se pare că e vorba aci de ovăz semănat de iobagi în hotarul lor pentru stăpîn, cu sămînța lui, cum se obișnuia. La ieșitele bucatelor se înregistrează ca date pentru semănat în hotarul (*in territorio*) Sîncraului 80 de găleți, probabil de grîu. Ar fi o semănătură

¹⁵ Veress Endre, *Hunyadmegeye bányászatának multja*, în *A hunyadmegeyi tört. és rég. társulat évk.*, XX (1910), p. 137.

¹⁶ „Quandam fodinam ferri desertam et locum mineralem Thulya vocatum”, *ibidem*.

¹⁷ Pesty, *op. cit.*, p. 502.

deci mai mare decât a fost chiar recolta venită. Ceea ce arată fie că recolta dinainte a fost extrem de scăzută, fie că se seamănă acum mai mult decât înainte. La 1517 se înregistrează însă iarăși numai 42 găleți de grâu venite de pe acest „alodiu“, motivînd însă cu recolta slabă (*non bene venerunt fruges*). Dar semănăturile întregistrate la acest an sînt mai multe: în hotarul Hunedoarei (*In territorio Hwnyadiense*) 24 de găleți, în hotarul Buituri (*Boythor*, azi înglobat în orașul Hunedoara) 28 de găleți, în hotarul Sîncraului 65 de găleți. Semănăturile s-au ridicat deci la 117 găleți. Se ridică și producția, căci la unul din ani în șirul veniturilor din grîne (*proventus frugum*) evaluările grîului *de allodio* se cifrează la 365 găleți, a ovăzului *de allodio* la 300 de găleți, cu notația „uneori mai mult“.

Socotelile înregistrează și o vie mare în fața cetății (*vinea una magna ante castrum*), producînd 14 buți de vin și mai mult.

În socoteli se notează că cetatea mai are și grădini (*nonnulli orti*) cu pomi care-i pot fi de mult folos.

Se mai notează că are și multe fînațe care pot fi împărțite (sau distribuite?), dar rezervîndu-se de ajuns din ele pentru nevoile cetății. E vorba probabil de fînațele comune care se împărțeau prin tragere la sorți.

Domeniul are deci și pămînt de arătură (alodial), vie, grădini, fînațe. Pămîntul de arătură al alodiului din Sîncrai poate fi chiar un pămînt distinct, „alodial“, lucrat în regie proprie. Dar poate să fie, cel puțin în parte, și numai semănături făcute de iobagi pentru domeniul, cu sămînța lui, pe pămîntul comun al satului, cum se obișnuia, și nu încă un pămînt alodial constant, distinct, separat cu totul din pămîntul comun. Nici la fînațe nu s-a făcut desigur o separație completă. Reiese aceasta și din felul înregistrării lor.

Care era raportul dintre veniturile grînelor, vinului, fînului din prestații și cele din produsul alodial? Nu îl putem stabili nici la vin, nici la fîn. Îl putem stabili în schimb la grîne. Luînd socotelile anului cu produsul alodial cel mai ridicat, raportul e următorul:

grîul venit <i>censibus ordinariis</i>	560 găleți	ovăz de la munți	23 găleți
ovăz	570 „	ovăz de la coșai	116 „
grîu de la mori	230 „	grîu <i>de allodio</i>	365 „
mei de la mori	27 „	ovăz <i>de allodio</i>	300 „
ovăz de la păduri	228 „		

Chiar în această cea mai favorabilă ipostază pentru producția alodială deci, ea e mult inferioară produselor venite din prestații. E totuși destul de însemnată și arată tendința de creștere.

Cu ce muncă realiza domeniul această producție proprie, ce muncă iobăgească implica ea, socotelile nu mai spun. Doar la sfîrșitul bilanțului de mai sus se notează scurt: *Et hec omnia (?) libere sine aliqua aratura proveniunt*. Nu știm dacă ea se referă la întreg venitul din grîne sau numai la cel de pe alodiu? Probabil numai la acesta. Și nu știm nici cum să interpretăm această notă: fără vreo arătură domeniială sau fără vreo arătură iobăgească? Sau poate înseamnă că fără vreo cheltuielă cu arătura?

Socotelile nu ne spun dacă domeniul avea și inventar agricol propriu. Ne spun în schimb că ținea *mercenari*, oameni plătiți. Aceștia lucrau obișnuit în economia proprie a domeniilor, cu carul sau cu plugul. În socotelile unuia din ani se înregistrează cinci. În același an se înregistrează cheltuieli cu ferecarea (sau făcutul) a două care trimise la Buda și cu ferecarea unui car *ad usum castrî*. Numai cu cinci simbriași nu se putea lucra pământul alodial înregistrat, mai ales că aceștia erau utilizați mai mult cu carul sau cu plugul. Cel mult se putea ara sau se puteau face cărăturile de pe el. Trebuie să presupunem deci și muncă iobăgească.

Fînul însă, reiese și din însemnări, se făcea cu muncă iobăgească. La sfârșitul daturilor celor trei „provincii”, Bujor, Mănăstîur și Sughia, citate mai sus, se spune că toate trei trebuie să cosească fînul și să-l aducă și să facă toate muncile necesare castelului Mănăstîur¹⁸. Reiese această obligație și din răscumpărarea cositului cu ovăz înregistrată adesea. La 1516, printre venituri de la oamenii pertinentelor interioare ale cetății care nu cosesc fîn apar 200 găleți de ovăz. Pentru că nu coseau (ca alții), dădeau deci ovăz. Oamenii din anumite sate, care nu aduceau lemne de Crăciun, dădeau și ei 220 găleți de ovăz.

La lucrul vici însă se folosea muncă plătită, ceea ce se va vedea la cheltuieli.

Rezumînd, vedem că domeniul are surse foarte diverse de venit. Vedem și mărirea lor și deci și raportul dintre ele.

Vedem că venitul cel mai mare bănesc îl aducea domeniului schimbul de aer. Dar acesta era un venit excepțional, nu un venit obișnuit al domeniilor feudale. Desigur și stăpînul feudal de acum îl avea prin concesie regală.

Sume la fel de mari aduceau dările și taxele extraordinare, dacă bineînțeles erau concesionate în vreun fel stăpînului feudal sau dacă erau aruncate chiar de el (sub motivul nevoilor militare).

Făcînd abstracție însă de aceste două capitole, care nu intră în mod obișnuit în complexul veniturilor domeniului feudal, vedem că partea covârșitoare a lor vine din prestațiile iobăgești, directe sau indirecte, și numai o parte mai mică din economia proprie a domeniului. Pe primul plan stă censul. La același nivel se găseau prestațiile în grîne (grîu, ovăz) care țin locul unei dijime feudale în raport cu dijma bisericască. La care se adaugă grînele venite prin morărit și din răscumpărări de alte prestații, și apoi, firește, produsul alodial (grîu, ovăz, vin, fîn). Nu știm prețul produselor la aceste date, dar evaluîndu-le, desigur ele puteau egala și chiar întrece censul.

Prestațiile în natură creșteau apoi prin dijmele din porci, miei, stupi. Și, firește, și prin venitul important al quinquagesimei, dacă era concesionată stăpînului feudal. Creșteau apoi prin produsele venite în daruri. Și probabil și din prestații în vin. Vămile, pescuitul, crîsmăritul poate, gloa-

¹⁸ „Item omnes tres provincie tenentur falcare fenum et introducere et omnes labores qui sunt necessary ad castelum Monostor“. *Ibidem*, p. 507.

bele aduceau mai ales venituri bănești. Venituri în natură (fier), dar și bănești aducea fierăritul.

Punând în cumpănă veniturile bănești cu cele în produse balanța înclină mult spre cele bănești. Stăpînul feudal însuși era un om de curte, trăia la curtea regală, prefera desigur veniturile bănești sau transformarea lor în bani. În această balanță cădeau cu mare greutate înainte de toate venitul aurului și dările extraordinare. Dar puteau să mai apese și crîșmăritul și fierăritul cînd se făcea în regie proprie.

După toate acestea să încercăm să urmărim și cealaltă latură a bilanțului, pe cea a ieșitelor.

Veniturile domeniului se cheltuie sau se consumă înainte de toate cu aparatul salariat al cetății și domeniului.

Cetatea are în frunte obișnuit doi „castelani“, care funcționează simultan și se substituie la nevoie unul pe altul, unul din ei sau amîndoi îndeplinind și funcția de provizor, adică de administrator al economiei domeniului și de jude al curții. Castelanelul Hunedoarei întrunea obișnuit și funcția de comite al comitatului Hunedoara, care avea ca centru cetatea. Nume de castelani în socoteli: Petrus Pathochy de Iregd (1513), Ladislau de Folth (1511—), Johannes Bekes (1509—), Andreas Literatus (comite și castelan). În fragmentul de socoteli medatate ale Hunedoarei e înscris salariul castelanilor. Salariul anual în bani al castelanilor (doi) e 400 fl. Din salariul lor ei trebuie să țină fiecare cîte nouă călăreți (*equites*), așa ca atunci cînd pleacă în vreo expediție să li se dea soldă lunară (*pecunias mensuales seu Stipendium*) cîte 2 fl. de cap. În cetate se țin 16 pedestri, plătiți fiecare cu cîte 2 fl. pe un sfert de an¹⁹. Alimente (*victualia*) li se dau din salariile în alimente ale castelanilor. Salariul anual în alimente al castelanilor e 20 buți de cîte 80 de vedre de vin, 300 găleți de grîu, 300 găleți de ovăz, 50 de porci îngrășați, 100 de oi de tăiat, precum și cîte 1 fl. din amenzi. Așa trebuie înțeles desigur și salariul anual al castelanului și comitelui Hunedoarei Petru Pathochy: 158 fl. cu ținere de nouă cai (desigur în înțelesul de nouă călăreți), 10 buți de vin, 50 porci, 40 oi, 150 găleți grîu, 150 găleți ovăz, iar ca răscumpărare a gloabelor (desigur a părții din gloabe care trebuia să-i revină) 50 fl. anual pentru bucatărie²⁰. Primea deci aproximativ jumătate din salariul a doi castelani dat mai sus.

În socoteli sînt înscrise adesea plăți în bani sau provizii pentru castelani (în 1516 pentru căpitan). În 1516 lui Ladislau Folthy i s-au dat 158 fl., lui Ioan Bekes 158 fl.; sau 300 găleți grîu *castelanis castri Hwnyad in sortem salariorum suorum*; sau castelanilor 100 de porci în salariul lor etc. În 1517 și o astfel de înregistrare: lui Andrei Literatus, comite și castelan de Hunedoara, pentru îmbrăcăminte (*pro vestimentis*) 12 fl. Aceluiași în salariul său pe 1517 i s-au dat 75 fl. 71 d. Iar Ioan Bekes și-a luat salariul

¹⁹ Nu se înțelege bine dacă și solda în bani a pedestrilor sau a călăreților în timp de război înscrisă aci o plătesc castelanii, sau aceasta se plătește separat. În socoteli găsim uneori înscrisă deosebit solda lor, dar fără vreo altă explicație.

²⁰ Iványi Béla, *München levéltára magyar szempontból*, în *Levéltári Közlemények*, XII (1934), p. 81—82.

lui anual pe 1517 în sumă de 120 fl. În 1518 are 220 fl. Salariul acesta l-a primit pentru el și bucătarul lui (*coquinus*). Când călătorește în vreo misiune, i se plătește în plus. În 1518, trimis fiind la dieta din Baci, a primit *pro pecuniis mensalibus* 40 fl. (desigur pentru el și suită). Castelanelul Andrei Literatus, care-i urmează lui Bekes (notat *provisor*), a primit pe un an, împreună cu bucătarul, tot 220 fl. În 1517 e înregistrată și solda pe două trimestre a 16 pedestri, în suma totală de 68 fl. Ș.a.m.d. Trebuie să fie o greșală, căci solda pedestrelui e obișnuit 2 fl. pe lună.

Fragmentul de socoteli nedatat ne dă și salariul provizorului (*provisor*) și a viceprovizorului care îl ajută în administrarea bunurilor exterioare ale domeniului. Salariul înscris al provizorului e de 60 fl., al viceprovizorului de 12 fl. bani, postav pentru îmbrăcăminte și hrană (*provenda*) pentru el și calul său. Desigur și salariul provizorului se completa apoi cu bunuri în natură, cum se obișnuia în genere.

În acest fragment sînt înscrise și alți salariați :

Un sames (*rationator Litteratus*), care ținea, în scris, socotelile și care avea salar 25 fl. și „provenda“ pentru doi cai ; un chelar (*claviger*), un pitar (*pistor*), un grădinar (*ortulanus*), care se îngrijea de grădini, dar și de cultura vicii, *mercenarii* (simbriași, argați, angajați în economia domeniială), 4 străji (*vigilatores*). În socotelile anului 1517, în rîndul scutițiilor de cens apar șase străji. Salariile acestora nu mai sînt înscrise, dar probabil le aveau. La unii se și notează că au salariu și „provenda“. De pildă, *mercenariorum quotquot tenuerunt sallarium, et provendam*. La grădinar se notează că are salariu și *victualia*. La străji, că două au victualii de la castelani, poate cele care sînt (cu alternare) în slujbă. Se notează apoi că în genere provizorul trebuie să aibă „slugi“ (*servitores*), adică angajați subalterni, la toate treburile, cu victualii și salarii mai mari sau mai mici, după serviciul lor.

În socotelile domeniului întîlnim și alți salariați sau oameni plătiți : procurator, *timplari* (*carpentarii*), păstori, porcari, 2 femei de serviciu în măierșiți (*mulier in allodio*, desigur îngrijitoare de păsări, porci și altele), una la Hunedoara, alta în Sîncrai, unde era desigur încă o curte „alodială“.

În socoteli s-au înregistrat diferite salarii, sau părți de salarii (salariile nu se plăteau deodată, ci la rătămpuri sau după posibilități), sau diferite plăți :

În socotelile anului 1517 de pildă procuratorului maragrafului în comitatul Hunedoara i s-au dat în salariul său 7 fl. Procuratorului Michael Wza în comitatul Timiș, în salariu și pentru cheltuieli 27 fl. Procuratorului Ladislau Porkolab, pentru serviciul său din anul 1518, i s-au dat 12 fl. Tot așa și lui Michael Wza. În socotelile anului 1517 găsim înregistrați bani dați în salariu : *scribe vel Rationiste* 10 fl., grădinarului Benedict 2 fl., chelarului 4 fl. În același an la 18 „portari“ (desigur soldaților din cetate), împreună cu pitarul și chelarul, 36 fl. În 1518 acelorași pe un an întreg cite 8 fl., făcînd 144 fl. Gospodăria cetății se pare se confunda cu a domeniului. La 1518 salariul pe un an al grădinarului 4 fl. La trei păstori de oi care au drept prebenda trei mierțe (*quartalia*) de grîu pe fiecare săptămîină, li s-au dat 40 găleți de grîu pe an. E vorba deci de gălcata de patru ferdele sau mierțe. Salariu poate nu primeau pe întreg

anul. În 1518 la doi păstori de oi *pro servitio* 50 d. În același an porcarului *pro servitio* 4 fl. În 1517 la patru porcari trimiși cu porcii *ad desertas de Krasso*, pentru că în alte părți n-a fost ghindă, 8 fl. În 1518 femeii din gospodăria de la Sincrai *pro servitio* 1 fl. Tot așa și celei din Hunedoara. În socotelile anului 1517 preotului Matei (*presbitero Mathie*) 5 fl. pentru îmbrăcăminte, de care era aproape cu totul lipsit. Poate e preotul captiv Matei Kunisch, capelanul de curte a lui Gheorghe de Brandenburg, trimis la Lipova și Șoimuș, să conlucreze la apărarea cetăților și salvarea valorilor margrafului de furia răsculaților lui Doja, și care totuși a colaborat la predarea cetăților în minile lor²¹.

Ce cheltuieli comportau veniturile din aur și din fier?

Venitul din aur comporta plata maistrului mimer, a schimbătorilor de aur, a controlului schimbului sau transportului aurului la Sibiu, la Buda. În socotelile anului 1517: *magistro Michaeli aurifossori* i s-au dat 40 fl. 14 d; în alt loc, aceluiași 7 găleți de grâu. Poate tot el e și magistrul Michael Banyol, căruia i se dă în 1516 un porc sau o slănină. Aceluiași Michael i s-au dat sape, securi, cuie și mai (*swlyok*) făcute dintr-o maje de fier valorând 2 fl. Iar în socotelile anului 1518: *magistro Michaeli Alamo*... *ad suam fodinam auri et eius diversa opera et necessaria* bani gata în diferite rînduri 86 fl. În acești bani de cheltuială intra și salariul său? Sau din capul locului el nu era un salariat, ci un întreprinzător? La anul 1518 salariile diferiților schimbători de aur au fost 60 fl. Cheltuieli cu aurul trimis pentru schimb la Sibiu în acest an 15 fl. Se înregistrează mereu cheltuieli de călătorie, cu aur, cu bani, cu mersuri la Buda unde se găsea stăpînul.

Și mai mult cheltuieli implica fierăritul. Le implica înzestrarea sau întreținerea fierăriei proprii Nadabor (Nădrab) și apoi salariile lucrătorilor. Se înregistrează adesea caii, cumpărături de cai pentru fierării — cheltuieli cu echipamentul, cu întreținerea lor. În socotelile anului 1516 s-a înregistrat că de la sf. Francisc (*Francisci confessoris*, 4 oct.) pînă la Crăciun au fost păstrați (*conservati fuerunt*) 8 cai, pentru care s-au dat cîte o găleată de ovăz de cal pe săptămînă, în total 96 găleți. De la Crăciun pînă la Sîngeorz s-au dat pentru 6 cai 102 găleți. În 1517 s-a cumpărat din Lăpușnic un cal pentru fierărie cu 3 fl. Al cincilea cal pentru fierărie s-a cumpărat din Hațeg cu 3 fl. Tot cu 3 fl. și al 6-lea. Bekes a cumpărat doi cai din Icuș, cu 5 fl., lemne de șea pentru 6 cai cumpărate cu 16 d., pînă grosă pentru pus sub șea la caii fierăriilor de 2 fl., pentru repararea roții mari stricate a fierăriei 2 fl., pentru repararea roții mici 75 d., frînghii de cânepă (*cordas canopeas*) pentru nevoile fierăriei s-au cumpărat cu 60 d., s-au dat omului care a dus fierul la Orăștie de cheltuială 20 d., s-a cheltuit cu două care luate din Orăștie pentru transportul fierului la Sibiu 9 fl.

²¹ V. Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, I, Arad, 1892, p. 477—493. Apoi M. Glück, G. Kovach și E. Dörner, *Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, p. 442—444.

Salariile lucrătorilor nu sînt înregistrate. Sînt înregistrate se pare numai proviziile care le completeau. În 1516 fierăria Nădrab umblînd 15 săptămîni s-a dat pe timpul lucrului la 14 persoane cîte 3 găleți (grîu) *victim*, făcînd 38 găleți. Cînd fierăria a încetat din lucru, dar piatră (minerul) a trebuit să se aducă mereu, a trebuit să se dea tăietorului de piatră (*lapicisori*, minerului adică), la doi cărători (*vectoribus*) și administratorului (*dispensatori*) cîte... (?) ferdele de grîu pe săptămîna, făcînd pe an, cu excepția cînd fierăria a lucrat, 28 găleți. Apoi lucrătorilor fierăriei (*laboratoribus ferrifodine*), 14 persoane, cît timp a lucrat fierăria, li s-a dat o jumătate de slănină, cînd a încetat, la doi cărători (*equi ductoribus*), unui administrator sau econom (*dispensatori*) și minerului (*lapicisori*) li s-a dat *victim* 20 porci sau slăni. La 1517 în *ratio expensarum ferrifodine* minerului (*cisori lapidum*), care cît fierăria umblă are pe fiecare săptămîna cîte 50 dinari, pe 15 săptămîni i s-au dat 8 fl. (corect trebuia 7,50 fl.). Acesta e singurul salariu înscris. Numai minerul să fi fost salariat și lucrătorii în fierărie, cărătorii, administratorul nu? Nu e de crezut. Posibil să fi fost salariați cu fier produs de ei pentru ei, peste cel servit stăpînului, cum se obișnuiește mai tîrziu, fier care n-a intrat în socoteli. Iar minerul nu era fierar ca să poată produce fier drept salariu pentru sine.

Datele asupra fierăritului sînt foarte sumare în socoteli, totuși prețioase. Fierăria e proprietatea stăpînului feudal, e înzestrată, întreținută de el, lucrează cu mecanism hidraulic, e deservită de un miner, de 14 lucrători, plătiți, între care cărători, administrator și fierari (extractori și bătători de fier), la care se adăugau desigur cărbunarii, de cai cu care se transporta minereul și cărbunele. Cărbunarii nu apar printre salariați. Să se fi făcut și cărbunii prin muncă iobăgească? Fierăria lucra 15 săptămîni pe an și producea vreo 13 măji de fier pe săptămîna pentru stăpîn și probabil în plus fierul care trebuia să le revină lucrătorilor drept salariu. Salariul se completa cu provizii, în natură. Fierăria producea fier brut, dar fierarii puteau produce aci, în calitate de fierari, și unelte sau alte ustensile, cum se obișnuiește mai tîrziu. Fierul produs se folosea desigur înainte de toate pentru nevoile cetății și domeniului (sau altor domenii ale stăpînului), sau se comercializa. În socoteli se înregistrează adesea fier vîndut și în proporții însemnate.

Ce cheltuieli implica agricultura proprie?

Socotelile nu pomenesc cheltuieli pentru inventar agricol propriu. Doar odată e înregistrată fenecarea unui car *ad usum castri* și apoi a altor două care făcute pentru trimis la Buda. Dar sînt înregistrate plăți pentru *mercenarii*, simbriași angajați pentru a servi în economia proprie. În anul 1517 s-a înregistrat plata a cinci mercenari, 10 fl. Acesta însă nu e salariul întreg, căci pe anul 1518 sînt înregistrați cu patru florini de cap, primind 20 fl. În același an, pentru țesutul țundrelor a cinci simbriași s-au dat măieritelor (*mulieribus allodialibus*) 3 fl. Drept răscompărarea țundrelor s-au dat 70 d. Pentru cinci cămăși, celor cinci mercenari li s-au dat 96 d. Și încă odată prima înregistrare sub forma: pentru făcutul țundrelor (*pro preparatione czondorarum*) celor cinci simbriași *et mulieribus in allodis pro complecione* 3 fl. Simbriași erau plătiți deci în bani, îmbrăcă-

minte și desigur și hrană (*praebenda*). În anul 1516 îi și găsim înșirați printre „prebendarii“ curții. Acești simbriași, numiți — o știm din textele ungurești — în ungurește *béresek*, din care în românește a venit *biriși*, sînt angajați și ei cu anul, ca și alți angajați permanenți ai curții, în economia proprie a domeniului, cu deosebire în agricultură.

Muncă plătită în agricultură se întrebuinta în mod curent la vie. Grădinarul plătit al domeniului se îngrijea și de vie, care era și ea se pare închisă în grădină sau închisă cu gard. Dar sînt înscrise în socoteli și plăți pentru munca în vie. La 1517 sînt specificate și muncile plătite, și numărul oamenilor, și plata lor.

Pe la Sîngeorz (24 apr.) lucrătorilor care au făcut <i>homlythas</i> (butășiți), 50 persoane, dîndu-se de fiecare 7 dinari, s-au dat :	4 fl.
pari de vie s-au cumpărat de	2 „
lucrătorilor care au legat vița pe pari, 95 pers., de fiecare 5 d.	4 „ 75 d.
nuiele pentru legat vița cump.	—, 60 d.
săpătorilor de sapa dintii, 120 pers., cite 7 d.	8 „ 60 d.
tăietorilor sau plivitorilor viei ? (<i>strepatoribus</i>) 125 pers., cite 5 d.	6 „ 25 d.
lucrătorilor pentru sapa de a doua, 104 pers., cu cite 7 d.	7 „ 28 d.
tei cu care s-a legat vița din nou	— „ 80 d.
pe la Sînpetru (29 iun.) <i>refronatoribus</i> (?) ²² 122 pers., cu cite 5 d.	6 „ 10 d.
pe la Sînmihai (29 sept.) culegătorilor, călcătorilor (sau celor care au presat) și cărătorilor de vase (<i>collectoribus ac calcatoribus et tinarum portatoribus</i>)	2 fl.
pe la sărbătoarea tuturor sfinților (1 nov.) tăietorilor (<i>cisoribus</i>), 78 pers., cu cite 6 d.	4 „ 68 d.
pe la Sînmartin (11 nov.) acoperitorilor (<i>coopertoribus</i>) viței, 85 pers. cu cite 7 d.	5 „ 95 d.

În total s-au plătit deci 53 fl. 01 d., via consumînd peste 800 zile de lucru plătite cu 5—7 dinari ziua. În 1518 s-au cheltuit *ad vini culturam* din grădină 60 fl. 50 d. Socotelile ne informează deci și asupra felului cum se făcea cultura viei, asupra muncilor și răstimpurilor în care ele se făceau. Socotind că via dădea 14 buți de vin, iar butea valora 6 fl., cu cît s-au înregistrat cumpărături de vin pentru cetate, ea aducea o valoare de 84 fl. față de 53 fl. cheltuiți cu lucrul. În 1519 însă vinul, 14 buți, e evaluat la 165 fl., adică la 12 fl. butea. Se înregistrează și alte cheltuieli. Butnarului care a făcut buți de vin și de varză 4 fl. Sac pentru presat vin 7d. Se întrebuinta și muncă iobăgească gratuită la vie ? Din socoteli nu putem afla.

Veniturile bănești sau în natură ale domeniului se cheltuie, se consumă și în multe alte feluri. Se cheltuie cu deplasările castelanilor, însoțitorilor, cailor, pe domeniu sau în afara lui, la Sibiu, la Buda, cu bani, cu socotelile domeniului, la voievod, la dietă, la război sau în alte părți.

²² Trebuie să corespundă cu ungurecul *levelezök*, ceea ce înseamnă plivit de frunze, poate cîrmit.

În 1517 de pildă, lui Andrei Literatus, comite și castelan de Hunedoara, care a plecat în două rânduri cu voievodul la oaste sau la război (*ad exercitum vel bellum*), i s-au dat *pecunie lunales* 18 fl. Se cheltuie cu deplasările procuratorilor în treburile stăpînului și cu multe alte deplasări. Îi găsim de pildă umblind și în pricina arestării unor jobagi ai domeniului. Se cheltuie cu nobilii adunați uneori la Hunedoara, cu scaunele de judecată constituite aci sau în altă parte, cu oaspeți sau caii lor, (pentru unii se dă piine albă), cu deplasările schimbătorilor de aur, sau de bani, cu strîngătorii dării extraordinare, ai quinquagesimei. Odată chiar cu soli din Tara Românească tre-
cuți pe aci.

De cîteva ori sînt înscriși călugării de aci (*fratres de observantia*). În 1516 de pildă li s-au dat *in elemosinam* 12 găleți de grîu, altă dată 10 găleți. Tot *in elemosinam* li s-au dat 4 porci. În 1518 preoților, școlarilor și fraților pentru un prînz *in die dedicationis capelle castrî* 1 fl. 50 d. E vorba de capela din castel.

Se cheltuie și cu munci incidentale, de fierărie, tîmplărie. S-a plătit fierarului pentru ferecat care, tîmpliarului pentru cioplitul lemnelor podului cetății (4 fl.). În 1516 celor care au tăiat porcii zile în șir li s-a dat grîu rămas de la ciur 22 de găleți. Bucate se cheltuiau chiar cu întreținerea robilor (*captivi*) din cetate; sînt și ei înscriși printre prebendarii curții.

Consumația cu cei îndreptății la prebenda e înscrisă adesea. În 1517 la doi captivi de la Singeorz pînă la sf. Elisabeta (19 nov.) și altor prebendari pînă la anul nou *ad eorundem victum comestibile* s-au dat 20 fl. 42 d. În vara trecută pe seama stăpînului, a prebendarilor săi și a captivilor s-au cumpărat trei buți de vin cu 17 fl.; toamna pentru aceiași prebendari și captivi o bute de vin cu 6 fl. În 1519 se înregistrează iarăși 20 fl., apoi 15 florini pentru prebendari. În 1516 însă s-au înregistrat ca ieșite pentru prebendari, anume pentru simbriași, străji, captivi și niște lucrători, pe fiecare săptămînă cîte 4 găleți de grîu, făcînd 208 găleți. Sau în alt loc: pentru prebendari, adică mercenari, străji, captivi și alți 42 de porci.

Grîu, ovăz, am văzut, mergea și în semănăturile „alodiale“. Dar cantități importante de grîu, ovăz, precum și de alte produse sînt mereu ținute în rezervă, nu numai pentru nevoile aparatului militar și economic al domeniului, dar și ca prevedere, pentru caz de lipsă sau de război. Teama de invazii turcești obligă mereu la rezerve însemnate. Se cheltuie cu iscoada, cu trimiteri de oaste la zvonuri de invazie a turcilor „care intenționează să depopuleze Transilvania“.

Stăpînul feudal nu locuiește aci. Totuși produsele se consumă, și se țin în rezervă aci. Abia odată găsim înregistrați 100 de porci trimiși la Gyula. Cereale nu se vînd, decît desigur incidental.

Cu atît mai puțin se vindea vinul. Se vindea cel mult prin crîșmărit. Căci vinul domeniului nu acopere nevoile lui de consumație. Via producea doar 14 buți de vin și numai în salariul anual al castelanilor și garnizoanei mergeau anual 20 de buți a 80 de vedre, adică 1600 de vedre. Se înregistrează astfel adesea cumpărături de vin. În 1517 de pildă, vara, s-au cumpărat pe seama castelanilor 60 găleți (*cubuli*) de vin cu 100 fl., toamna 480 (!) (de sigur greșală în loc de 48) găleți cu 50 fl. iarăși toamna o bute de vin pentru umplut vinurile făcute în grădină și cele vechi. Pen-

tru prebendari și captivi vara trei buți (cu 17 fl., toamna o bute cu 6 fl. (e vorba de doi captivi însemnați : unul era Nicolae Bodo, fostul castelan al Lipovei, celălalt preotul Matei Künisch, fostul capelan al lui Gheorghe de Brandenburg, închiși pentru că predaseră Lipova și Șoimușul cruciaților lui Doja). În 1518 s-a cumpărat vin de 136 fl.

Se fac și alte cumpărături.

Să cităm citeva din ele. În 1517 s-a cumpărat varză de 8 fl. pentru că la Hunedoara nu s-a făcut din cauza secetei. S-au cumpărat pătură, frâu pentru cal, pînză. Salitru pentru cetate s-a cumpărat de 6 fl. 70 d., pucioasă de 2 fl. 50 d. Se cumpără uneori sare, în 1517 de 1 fl. Se plătește aducătorilor de sare. La patru care aducătoare de sare de la Turda s-au plătit 1 fl. 20 d. Iarăși, celor trimiși la Turda pentru sare s-a dat de cheltuială 1 fl. Trimișilor la Ocna Sibiului pentru sare de asemenea 1 fl. Sarea însă, desigur, stăpînul cetății o primea gratuit, în virtutea dreptului nobilimii la sare gratuită, și numai rar trebuie să cumpere.

În genere vânzările-cumpărările înregistrate se arată puține. Produsele se consumă, se cheltuie în salarii sau întreținerea curții și economiei sale, sau se țin drept rezerve. În mâinile stăpînului ajung doar părți din veniturile bănești și mai ales veniturile din aur și într-o măsură mai mică și din fierărit. Stăpînului i se trimit mereu bani sau aur. În șirul ieșitelor anului 1517 sînt înregistrate mai multe sume trimise la Buda sau ieșite pentru stăpîn variind între 400—1000 fl. Fără un studiu mai riguros al socotelilor nu se pot face bilanțuri precise ; e evident însă că domeniul îi aducea stăpînului absent importante venituri bănești, peste cheltuielile lui de întreținere.

Socotelile ne dau deci o imagine aproximativă a acestui mare domeniu feudal. El are o cetate, castele, un aparat militar, cu castelani, miliție ecvestră și pedestră plătită, străji. Dar are și un aparat economic plătit : provizor, viceprovizor, sameș, chelar, pitar, grădinar, tîmplari, păstori, simbriași plătiți, indicînd și o economie proprie. Aurăritul, fierăritul se face de asemenea cu aparat plătit. Domeniul are păduri, munți proprii. Are însă și semănături, vie, fînațe de cosit proprii, implicînd și muncă iobăgească, o muncă nu numai în serviciul cetății, ci și agricolă. Nu știm în ce măsură se cerea aceasta — socotelile nu înregistrează obligațiile de muncă agricolă ale iobagului de aci — dar trebuie să o presupunem. Lucrul viei, am văzut, se plătea, nu știm însă dacă tot lucrul se plătea sau se mai întrebuița și muncă iobăgească. La arat, semănat, strîns, cărat, desigur se întrebuița și muncă iobăgească, angajații proprii puteau însă completeze doar munca iobagilor, nu să o suplinească. Lucrau mai mult probabil satele în hotarul cărora era pămîntul alodial sau cele din imediată apropiere. Semănăturile proprii sînt reduse încă, dar arată tendință de creștere. Drept ummare în veniturile domeniului covîrșesc prestațiile, iar în prestații covîrșesc cele în produse și în bani, lăsînd un loc mai mic obligațiilor de muncă. Tendință de creștere arată totuși acestea din urmă. Ținutul unei cetăți regale e pe cale de a se transforma în domeniu, iar domeniul întemeiat

pe prestații începea să se transforme, să producă și el însuși, adaptînd la noile nevoi ale sale și efectivul lui uman. Cnejii, crainicii, pomeniți în socoteli își păstrează încă libertățile, scutiurile, atribuțiile militare. Socotelile pomenesc de cneji și crainici, care servesc cetății oclare și care ar fi 177, într-un loc sînt identificați cu husarii (*Kenesus sive hwzaronibus in pertinentiis Morzyna et Monosthor*). S-a cumpărat pînză (*sindon*, țesătură subțire de in) pentru steagurile lor²⁴. Găsim uneori cnezi însoțind pe castelan, odată chiar la dietă. Altădată găsim un cnez trimis la stăpîn, la Buda. Uneori sînt trimiși în chestiuni judecătorești; un cnez e trimis la Sibiu în legătură cu o judecată cu sașii. Poate în legătură cu ceea ce înregistrează socotelile anului 1517, că pe la Sîntămăria mică au fost trimiși cnezii la munte să prade turmele (*pecora*) sașilor și să ocupe munții Chitid. În socotelile anului 1517 cnejii scutiți de censul de Sînmartin *ex ipsorum antiqua libertate* sînt cifrați la 35. Dimpotrivă, ei primeau o parte din acest cens pentru strîngerea lui. Odată sînt înregistrați ca luînd din censul de Sînmartin al unui an de 425 florini, 18 fl. pentru ei. În genere îi găsim cooperînd la strîngerea dărilor ordinare sau extraordinare, a quinquagesimei. Am văzut, strîng și daturile iobagilor, de care ei din acest motiv sînt scutiți²⁵. Actele și socotelile marografului mai vorbesc de cnejii și pîngarii Mănăstirului, de *Universitas keneziorum* ai domeniului Hunedoarei²⁶. Cnejii, evident, tind să se ridice, să se desprindă din masa supușilor, să se confunde cu privilegiatii, să treacă în rîndurile nobilimii, ceea ce unii vor și reuși. Dar se observă și procesul invers, tendința de degradare, de punerea lor în serviciul domeniului feudal, de supunere la prestații, la dijma porcilor, la prestații bănești, cum se poate vedea din prestațiile și darurile satelor ținînd de Bujor, Mănăstir, Sughia. Daruri sau prestații în condiții de favoare acum, dar totuși prestații.

În scriptele marografului apar uneori informații asupra justiției dominale. Scaunul de judecată al castelanului Hunedoarei trebuie să se țină în curtea dinainte a castelului (*vorhoff*). S-a ajuns însă să se țină chiar în crășme. A trebuit să se ia măsuri împotriva abuzului²⁷. Uneori răzbat și nemulțumirile, împotrivirile supușilor la dările impuse. În 1520 castelanii Hunedoarei comunică marografului Gheorghe de Brandenburg feluritele conjurații ale celor ce țin de Mănăstir, adunările lor tainuite, amenințările lor cu dărîmarea casei celor care n-ar vrea să vină la aceste adunări²⁸. La 1528 locuitorii tîrgului Hunedoara s-au plîns marografului împotriva lui Gheorghe Stolcz (pe care mai tîrziu poporul l-a și ucis) că

²⁴ Pesty, *op. cit.*, p. 506—507.

²⁵ Iványi, *op. cit.*, p. 74—75.

²⁶ „Sunt etiam ad castrum kniezy et krayniczy qui tenentur servire ad castrum quilibet cum uno equo sunt 1° LXXVII”.

²⁷ „Es ist vor alter herkommen, das man die gericht im vorhoff des Schlos gehalt, nun ist es aus deren ambtleut widder willen dohin komen, das sie ytzo in den Weynhewsern gehalten werden, das e[uer] f[ürstlichen] g[naden] schympfflich und nachteilig, wie wol ich sulchs bey den hoffrichter abgeschafft“, Iványi, *op. cit.*, p. 84.

²⁸ „...diversas sub silencio coniurationes fecerunt... și acum zilnic „faciunt... extra loca consueta congregationes et more Siculorum proclamant, ut si quispiam in eorum congregationes venire recusarent, eorum domos distraherent“. *Ibidem*, p. 83.

tare-i năpăstuieste, deși în oraș sînt 124 de case anse, că chiar pe rectorul școlii l-a amenințat cu bătaia pentru că le-a scris plîngerea cu învoirea tuturor²⁹.

Asupra stării materiale, ocupațiilor supușilor, socotelile rar ne dau informații directe. Ne lasă doar posibilitatea unor deducții. Quinquagesima ne indică un număr ridicat de oi și deci un păstorit însemnat. Presupunînd că și acum se luau tot o oaie din 50, cele 462 de oi înregistrate la unul din ani ca venind din quinquagesima, ne indică 23 100 oi supuse quinquagesimei sau 11 550, dacă în numărul oilor venite au fost cuprinși mieii veniți. Și trebuie să mai presupunem desigur un plus sustras de la numărători. Chiar dacă datul oilor ar fi evoluat de la una din 50, numărul oilor de aci rămîne tot ridicat. Hunedoara avea munți întinși care îngăduiau nu numai un însemnat oierit local, dar atrăgeau și turme din altă parte.

Dijma porcilor și răscumpărările în bani a porcilor presupun și ele multe mii de porci supuși dijmei. Cifrele presupun vreo 10 000. Dijma din semănături și din vin nu apare; o lua desigur biserica. Nu apare însă nici nona; aci era în uz vechea prestație, *ako*.

Prestațiile iobăgești ne indică însă și o destul de întinsă agricultură. O indică numărul sesiilor întregi după care se plătea cens. Censul are la bază sesia și sesia e calculată înainte de toate după pămîntul de arătură sau după vitele de jug. Aproximativ jumătate din cei înregistrați sînt socotiți cu sesie întreagă și trebuie să presupunem că cei mai mulți făceau agricultură. Făceau desigur și cei mai dinspre munte, pe locuri mai puțin proprii, chiar dacă făceau mai puțină. Și mai erau și scutiții, mica nobilime, cnejii, juzii, slujbașii cetății sau ai domeniului, care și ei făceau și agricultură.

Agricultura o deducem și din prestațiile în bucate. Nu o putem evalua, firește. Prestația sub titlul de *ako* nu reprezintă nici a zecea, nici a noua din produse, ci desigur o cotă mult inferioară. Se mai poate deduce și din veniturile morilor domeniului. Vămile lor proveneau doar nu din grînele stăpînului, ci din cele ale locuitorilor. Socotind că vama reprezintă 5% din produsul măcinat, cele 274 găleți de grîu și 30 de mei presupun 5480 găleți de grîu și 600 găleți de mei măcinate, adică 21 920 mierțe de grîu și 2400 de mei. Dar mai erau, desigur, morile altora (cneji, mici nobili, iobagi, morile satelor) care poate plăteau doar taxă. Și se mai practica poate restrîns și măcinatul casnic, cu rîșnița. Din venitul morilor se deduce consumația agricolă, nu producția.

Produsele înregistrate sînt grîul, ovăzul, meiul. Pe primul plan se găsește grîul. În prestațiile iobăgești cantitativ aproape pe același plan se găsește ovăzul. Dar aceasta nu înseamnă că grîul și ovăzul și în producția iobagului se găsesc în același raport. Numai nevoile cetății și ale curții cereau ovăzul în asemenea proporții și desigur iobagii îl cultivau în bună parte doar pentru prestații sau răscumpărări de prestații. Aldeea li se

²⁹ „...etiam et rectorem schole nostre pro eo quod supplicationem nostram scripserat ex nostro unanimi consensu, verberibus minatur”. *Ibidem*, p. 95.

impunea chiar cultivarea unor cantități însemnate de ovăz în hotarul propriu pe seama stăpînului. Meiul se cultiva în cantități incomparabil mai reduse. Un indiciu grăitor e chiar vama morilor : 274 găleți grâu, 30 găleți mei, adică aproape de zece ori mai mult grâu măcinat decît mei. Și aci e vorba în primul rînd de măciniș țărănesc. Meiul se mai întrebuița desigur și nemăcinat sau măcinat cu rîșnița, dar aceasta nu putea schimba mult raporturile. Printre semănăturile proprii ale domeniului meiul nici nu figurează și nici printre prestațiile iobăgești, apare doar la venitul morilor.

IV. SOCOTELILE EPISCOPIEI DE ALBA-IULIA DIN 1515—1524

Socotelile publicate ale episcopiei de Alba-Iulia din acești ani¹ sînt sumare și fragmentare. Ele sînt totuși foarte instructive. Pentru subiectul nostru sînt interesante prin datele asupra domeniilor feudale ale episcopiei și asupra economiei lor. Găsim aci socotelile sumare ale provizorului episcopiei, Toma Szentmihalyi, din anii 1515—1522 ; inventarul cu care provizorul cetății Gilău, Ladislau Zolnoky, a predat-o lui Andrei de Zentmyhal în 17 martie 1517 ; lista de cheltuieli a sameșului provizorului din Gilău, Ambrosie (*per Ambrosium famulum provisoris castris Ghyalw dispensatorem*) pe zilele de 17—18 aprilie 1518 cît a petrecut episcopul aci ; registrul de cheltuieli al provizorului Toma Szentmihalyi din 17 febr.—31 aug. 1520 ; inventarul scurt al castelului episcopal din Alba-Iulia cu data de 12 martie 1521 ; un sumar de socoteli a aceluiași provizor Toma Szentmihalyi de prin 1521 ; o listă a veniturilor episcopale date în mîna provizorului la 1522 ; lista intratelor bănești pe mîna provizorului Tășnadului, Sigismund Thomory în 1523—1524 ; lista soldei plătite miliției episcopale, din 1524 ; o listă a „subsidiului caritativ“ (*subsidy charitativi*) ; o listă a taxei (*taxa*) satelor domeniului Tășnad.

Socotelile privesc deci veniturile și cheltuielile episcopiei și domeniile sale de Alba-Iulia, Gilău și Tășnad. Episcop al Transilvaniei acum e Francisc Várday. Fiind și potrivnic Veneției, solii venețieni nu au păreri prea bune despre el. Îl văd om învățat, dar rău, avar, care nu știe decît să petreacă și să îngămădească dinari². Episcopia avea într-adevăr venituri importante. Unul din soli la 1516 evaluează venitul ei anual la 24 000 de florini, un secretar în 1523 la 20 000³. Sursele principale ale acestor venituri sînt dijele și domeniile episcopale.

Socotelile sînt diverse, rezumative, din care cu greu s-ar putea face un bilanț de venituri și cheltuieli ale episcopiei. Mai ales veniturile apar

¹ *Zichy okm.*, XII, 1931, p. 365—429.

² *Ibidem*, p. 265.

³ *Ibidem*.

rar, sub formă de sume globale, intrate fără alte precizări. Sumele veniturilor înscrise sînt dijmele episcopale, prestațiile domeniilor episcopale, cens, subsidii, taxe, vânzări și altele.

Încasările provizorului de Tășnad, Sigismund Thomory, din anii 1522—1524 se ridică la suma de 1429 fl. 97 d. După indiciile sumare acest total reprezintă, se pare, dijmele episcopale sau restanțele dijmelor din această parte, din Solnoc, Ugocea, Satu-Mare, pe care le-a administrat. Dijmele vin sau sînt socotite în bani, sînt fie arendate, fie vîndute pe loc. Sumele însemnate care vin *de accumulatis* trebuie să fie prețul grînelor venite în dijmă; *de precio agnellorum* 18 fl. și 24 fl. trebuie să fie prețul mieilor veniți în dijmă; *de precio apum* 6 fl. trebuie să fie valoarea dijmei albinelor. Și altele⁴. În 1517 s-a înregistrat ca venind din arendarea dijmelor anului (*de arrendacione decimarum eiusdem anni*) 25 fl.⁵.

„Taxa“ de 33 d. din pertinențele Tășnadului, după o notă fără an, a dat următoarele sume: judele orașului (*civitatis*) Tășnad a adus 51^{1/2} fl., pentru Țigani (*Chygany*) 9 fl., din Aghireș (*Egerpathak*) 6 fl., *de oppido Zylah* 52 fl., din două sate românești (*de duobus possessionibus Walachys*) 3 fl. Din pertinențele Gilăului (*de pertinentiis castri Gyalw*) au venit 100 fl.⁶.

În 1522 din censul extraordinar (*de censu extraordinario*) al Gilăului au venit 700 fl.⁷

Sume diverse intrau din protopopiate sub titlul de *subsidium charitativum* 65, 90, 75, 35, 100 fl. etc.⁸.

O dată, în 1517, apare și venitul crîsmăritului: s-au distribuit pentru crîsmărit pertinențelor Gilăului 59 (buți desigur), intrînd din prețul lor 99 fl.⁹.

În socoteli apar cîteva date, sumare, și asupra bunurilor episcopiei. În 1515 s-au înregistrat ca preluați de la magistrul Emeric, fostul provizor: 16 boi, 10 vaci, 3 viței, 20 vite mici (*pecora minora*), iar aduși de la Gilău au fost 2 boi, 4 vaci, 3 viței, dînd un total de 58 de capete¹⁰.

La predarea provizoratului Gilăului în 17 martie 1517 s-au găsit: restanțe din 1516 de dijme neplătite 32 fl., buți de vin de dijmă (*vina decimalia*) 73, de *vinum Simigiense* 10, vin dăruit de voievod (*per dominum waywodam donatum*) 10, vin distribuit pentru crîsmărit 59. Totalul de 152 de buți sau vase de vin, în martie, e o cantitate remarcabilă. Mai sînt trei stoguri de grîu, unul în Gilău, altul în Viștea (*Wystha*), al treilea în *Chywreh*. Oi sînt 90, porci 36, slănini 48, oșinze (*arvine*) 28, oțet două buți (*vasa*), varză murată (*caules salici*) 4 buți. Buți goale pentru varză și

⁴ *Ibidem*, p. 425—426.

⁵ *Ibidem*, p. 380.

⁶ *Ibidem*, p. 429.

⁷ *Ibidem*, p. 425.

⁸ *Ibidem*, p. 428—429.

⁹ Item vina distributa ad pertinencias predicti castri educillandi gracia LVIII, de quorum precis percepti sunt per eundem Ladislaum Zolnoky. fl. LXXXVIII°.

¹⁰ *Ibidem*, p. 375.

grâu 8. Pentru instrumentele de război (*de machinis et ingenys*) e registru separat — notează textul ¹¹.

Din 1521 avem și un scurt inventar al castelului episcopal din Alba-Iulia. În inventar apar mai întâi cărți diverse, mai mari (*libri diversi in maiori volumine*) 84. Cărți mai mici (*in minori volumine*) 17, un pat italian, cu baldachin verde (*lectus Italicus cum tentorio viridi*), cu două perne mari, cu saltea (*matracz*) și o alta pentru cap, 1 încălzitor de pat (*caldeatoreum lecti*), 2 evantaiuri (*flabella*), unul mai mare altul mai mic, 6 farfurii italiene (*scutelle vel pelves*), 3 amfore italiene, 1 *monstrancia Italica*. 1 oglindă (*speculum*). 1 lămpaș de sticlă (*laterna vittrea*), 1 masă cu tapet, 1 vas de aramă de răcit vinul, 1 candelabru de fildeș, 8 candelabre de aramă, 1 scrin mare, 1 mijlociu, 1 orologiu (*horologium*), luminări diverse, 8 oale de fier, 3 linguri de fier și altele.

Informațiile sînt deci cu totul sumare și insuficiente pentru a ne reda imaginea bunurilor și veniturilor episcopale. Sînt mai instructive datele cheltuielilor.

Vitele înscrise în genere se consumă.

De pildă în 1515 de la 2 septembrie pînă la 24 decembrie s-au dat pentru bucătărie 1 bou, 8 junci (*tselok*), 2 vaci de trei ani, 3 vaci de doi ani, 2 viței de anul trecut, în total deci 16 capete. În 1516, din 30 iulie pînă în 24 sept. s-au dat la bucătărie 6 boi sau vaci. În 1517 cu prilejul jurămîntului episcopului contra Kallay s-au tăiat pentru bucătărie 8 boi. E vorba probabil de întreținerea cojuraților într-un proces. Tăiere de vite pentru bucătărie se înregistrează mereu. Multe mor, sau sînt declarate moarte de provizor. În 1516 se înregistrează 2 vaci moarte, iar iarna au murit 2 boi, 9 vite mici, în 1517 s-au înregistrat iarna 3 viței și 4 vite mici moarte, în 1518 doi viței ș.a.m.d.

Astfel, cu toate intrările, vitele sînt mereu în scădere, încît în 1521 au rămas *in Allodio* (măieriste) abia 2 vaci, 1 junc și 3 viței ¹². Vitele proprii sau intrate prin daturi nu ajung pentru consumație, trebuie să se facă mereu și cumpărături. Curtea episcopului consumă mult, încît și veniturile bănești trebuie să meargă în bună parte în consumație.

Între 17 și 19 aprilie 1518, trei zile cît a stat episcopul la Gilău, după socotelile lui Ambrosius, *famulus* și *dispensator* al provizorului cetății, s-au cheltuit cu întreținerea 7,07 fl.

S-au cumpărat anume pentru masa episcopului pești vîi din Cluj de 1,61 fl., pești obișnuiți pentru „prebendar” de 1,67 fl., lapte, ouă, unt pentru prînz și cină de 56 d. Pentru prînz și cină pe seama prebendarului în 17 apr. s-au dat 24 d. Două măsuri (*pintae*) de miere s-au cumpărat cu 32 d. S-a cumpărat un bou cu 2 fl., din care un sfert a fost dat pentru drumul episcopului spre Tășnad. Pentru masa episcopului 1 vițel cu 33 d. Pentru masa magistrului curții episcopului 5 rațe (*ance*) cu 19 d. Lumînări s-au dat de 15 d. Episcopul venea cu personal, cu suită.

¹¹ *Ibidem*, p. 379—380.

¹² *Ibidem*, p. 375—379.

Mai instructive sînt socotelile provizorului din Alba Iulia de la 17 februarie pînă la 31 august 1520¹³. Aci cheltuielile se înregistrează zi de zi. Aceste socoteli au și ele mai întii neajunsul că sînt numai pe o jumătate de an și deci nu ne pot da o imagine completă a cheltuielilor episcopiei nici măcar pe ciclul unui an. Iar al doilea neajuns al lor e că înregistrează numai ieșitele bănești. Ele sînt totuși pline de interes. Pe această perioadă de timp au ieșit din mîna provizorului, sub diferite titluri, aproape 6000 de fl. Totalizările sînt, ca de obicei, nesigure. Totalul general al socotelilor e cifrat la 5285,04 fl. Adunînd totalurile parțiale însă ies 5971,71 fl., iar adunînd cifrele cheltuielilor, așa cum sînt publicate, ies 5969,60 fl. Erori de calcul, erori de reproducere? E greu de stabilit fără original, mai ales că avem aface probabil numai cu un fragment de socoteli. În cele ce urmează facem calculele după cifrele înscrise ale cheltuielilor.

Cheltuielile cu bucătăria se înregistrează consecvent de la un capăt la altul. De nenumerate ori întîlnim sub titlul *ad coquinam* sume variînd între 3 și 77 dinari. Trebuie să cuprindă diferitele cumpărături zilnice sau temporare. Pe întreaga perioadă ele însumează 56,24 fl.

Se înregistrează însă și deosebit lapte, unt, ouă, pui, însumînd pe întreaga perioadă 4,50 fl. Prețul puilor se mișcă între 1½ și 3 d. bucata. Mai obișnuit sînt 2 dinari. O dată s-au cumpărat 54 de pui pentru castrat și făcut claponi (*ad castrandum pro faciendis caponibus*) cu 1,03 fl. Ouă s-au cumpărat la Paști de 45 d. În 29 august pentru venirea episcopului, care petrecea cînd la Alba-Iulia, cînd la Gilău, cînd la Tăsnad, s-au cumpărat 2000 de păstrăvi (?) (*turtures*) cu 1,70 fl. Acum stă mai ales la Gilău și numai vreo 20 de zile în Alba-Iulia.

Sînt destul de dese cumpărăturile de ulei de măsline, de in, ulei pentru lămpi sau candelă. S-au cumpărat pe această perioadă vreo 60 de fontți (*librae*) de ulei de măsline cu 3,46 fl., vreo 60 fontți ulei de in cu 3,06 fl. Uleiul de măsline s-a cumpărat cu 5, 6, 8 dinari, cel de in consecvent cu 5 d. fontul. Ulei de lampă s-a cumpărat de 2,01 fl. O dată se precizează că 10 fontți s-au cumpărat cu 56 d.

Piper (*piper*) s-a cumpărat de 4,08 fl. Odată se precizează că 1 font s-a cumpărat cu 50 d. S-au cumpărat deci vreo 8 fontți. O înregistrare spune că de 1,08 fl. s-a cumpărat de la tîrgul din Teiuș.

Șofran (*crocus*) s-a cumpărat de 8,30 fl. Prețurile șofranului sînt variabile, 1/4 de font cu 1 fl., 1/4 cu 80 d., 1 font cu 2 fl. Piper și șofran împreună s-au cumpărat de 1,24 fl. S-au cumpărat deci aproximativ 5 fontți de șofran.

Zynziber (ghimber) s-a cumpărat o dată, de 25 d.

Migdale s-au cumpărat în două rînduri, anume 4 fontți cu 36 d. S-a cumpărat 1 font cu 11 d., 3 fontți cu 25 d.

Uva passa (struguri uscați, stafide) s-au cumpărat în două rînduri, o dată 8 fontți cu 52 d., a doua oară 5 fontți cu 45 d. costînd împreună 97 d.

Heringi (*aleca*) 10 bucăți cu 14 d.

Mazăre, linte s-au cumpărat de 2,60 fl. O dată se precizează că o găleată (*cubulus*) de mazăre s-a cumpărat cu 60 d.

¹³ *Ibidem.* p. 382—421.

Varza apare și ea de câteva ori la cheltuieli. La 2 aprilie s-a cumpărat sămânță de varză cu căpățină (*grana caulium feyes*) de 52 d. La 25 iunie pentru 3700 răsaduri de varză (*plantis caulium*) s-au plătit 73 d. De vreo patru ori se cumpără cuișoare (*cariopholum*) în total de 1,52 fl.

Ai (usturoi) pentru plantat s-a cumpărat de 10 d. Oale de pământ s-au cumpărat în câteva rînduri, de 37 d.

Grîne, carne, pește, slănină și altele nu se înregistrează. Se consumau desigur din proviziunile proprii. Apar doar cumpărături de boi. S-au cumpărat în acest răstimp 12 boi cu 18,95 fl. (1 cu 1,75 fl., 9 cu 14,12 fl. și 2 cu 3,08 fl.). La cel dintîi se spune că e bou de tăiat pentru bucătărie. La 9 că sînt cumpărați *ad Thaligas*, telegile pescăriilor probabil. Tot așa și la cei doi din urmă. S-au cumpărat și 4 juguri pentru telegi cu 16 d.

Cai s-au cumpărat în acest răstimp 7, anume 6 cai de trăsură (*equos curriferos*) de la provizor cu 60 fl. și unul cu 7 fl. în locul calului mort al provizorului în serviciul stăpînului. Patru pîsle (*nemez*) de șa au costat 50 d.

Ovăzul produs de asemenea nu era suficient; s-au făcut și cumpărături. S-au cumpărat anume 603 găleți cu 73,56 fl. Ovăzul se cumpăra pentru cai. Din acesta însă 122 găleți sînt ovăz și orz cumpărat pentru făcut bere (*pro cerevisia*) cu 13,48 fl. În plus s-a mai cumpărat ovăz pentru caii de trăsură de 5 fl. ridicînd totalul la 78,56 fl. Fraților eremiți din Zentmyhalkewe, prezent fiind episcopul, s-au plătit pentru vin 83 d.

Berea se producea la curte. Înregistrînd ovăzul și orzul cumpărat pentru bere, socotelile adaugă o cumpăratură de hamei (*comlo*) pentru această bere cu 3,92 fl. La doi secui, pentru făcut 16 buți de bere (*pro braxan cervisia cum vasis XVI*), li s-a plătit 7,58 fl. Pentru legatul a 9 buți s-au plătit 90 d.

S-au mai făcut și alte cumpărături :

Trei ferestraie sau lacăte (?) (*serras*) pentru nevoile cetății s-au cumpărat cu 27 d. Fier s-a cumpărat pentru nevoile cetății de la tîrgul din Aiud de 5 fl. Trei fonți de hîrtie au costat 21 d., 11 corfe de cărbuni 33 d., 4 *scaplia* de var 16 d., 500 de cercuri 50 d. Pînză de saci s-a cumpărat de 12 d. (cu aproximație 1 d. cotul). O *ladula* s-a cumpărat cu 5 fl. *Sinigma* pentru spălat cămășile, albiturile, fețele de masă, prosoapele (*manutergius*) episcopului, cumpărată cu 12 d.

S-a cheltuit apoi cu felurite misiuni :

La 17 februarie, slugii (*famulo*) Ioan, trimis pentru treieratul stogurilor din Senereuș și Ralwa (?) și vînzarea a două buți de vin ale răposatului vicar Taurinus, i s-a dat de cheltuială 50 d.

La 7 martie se înregistrează: trimițîndu-se la Sibiu la Lwlay pentru „răscumpărarea“ (*redemptio*) a 8000 de galbeni¹⁴, s-a dat de cheltuială 60 de d. Poate e vorba de un împrumut al episcopului. Trimițînd la Gilău pentru a da de știre episcopului că Lulay n-a vrut să dea galbenii, s-a dat de cheltuială 32 d. La 10 aprilie arhidiaconului Emeric din Turda, trimis de episcop la Tășnad, i s-a dat de cheltuială 12 fl. Omului

¹⁴ „Item eodem tempore mittendo ad Cibinium circa Lwlay ex parte redempcionis aureorum VIII^m dedi expensas d. LX.“

provizorului trimis la (sau din) Gilău pentru a cerceta daunele făcute în timpul cruciaților (răsculaților lui Doja) la Tășnad, i s-a dat din porunca episcopului de cheltuială 32 d¹⁵.

La 17 aprilie, lui Zolyomy trimis la Mănăștur (*Monosthor*) într-o pricină cu cardinalul de Strigoniu, i s-a dat 6 fl. Lui Ioan, sluga (*Jamulus*) provizorului, trimis pentru a vinde dijmele fostului vicar Thaurinus, i s-a dat de cheltuială 75 d. Lui Marcus Ispan, trimis din porunca episcopului la Johannes Blasko, 3 fl. Lui Nicolae *libero* de Lopadea, trimis la Gilău cu o citație a arhidiaconului de Tileagd împotriva episcopului, i s-a dat de cheltuială doar 8 d. Libertinii aveau desigur și obligația de a face servicii de curieri. Lui Stephanus Spaczay, trimis la Buda, din porunca episcopului i s-a dat 10 fl. Lui Marcus Ispan trimis la Sibiu, la prepozitul More în pricina a 2000 fl. cu care era obligat episcopului tezaurarul, i s-a dat 36 de d. Cnezului Paul (*Paulo Kenesio*) din Hăpria, trimis în satele Ighisu Nou (*Isosalwa*) și Motișu (*Marthontelke*) să cerceteze și să vadă cât valorează dijmele (*decimas tentet et revideat, quantum valeant*), i s-a dat de cheltuială 10 d. Lui Valentin chelarul (*Kwlchar*) trimis la Geoagiul de Jos ca să vîndă grînele care se găsesc acolo (probabil venite din dijme), i s-a dat de cheltuială 12 d. Lui Marcus Ispan trimis la prepozitul Marc în Idrifaia, ca de acolo să plece la vicevoievod *propter congregationem futuro celebrandum*, de cheltuială 80 d. Lui Nicolae libertinul de Lopadea Românească (*libero de Olalapad*) trimis la Caspar Kalos cu scrisoarea episcopului prin care îl chema la Tășnad, de cheltuială 16 d.

Asemenea înregistrări se succed mereu: trimiteri la Gilău, la Buda și în alte părți.

La 7 iunie libertinul Nicolae e trimis la Gilău cu scrisoarea „custodelui“ în pricina a 2000 fl. pe care să-i plătească Lwlay episcopului. I se dă de cheltuială 10 d. Se dă de cheltuială celor trimiși cu scrisori, cu bani¹⁶. Provizorul însuși a trebuit să stea două luni la Gilău, cheltuiind pentru bucătărie 6,80 fl., pentru ovăzul cailor săi de trăsură 5 fl. Mergînd la „congregația“ din Turda de sf. Ioan (24 iunie) împreună cu custodele au luat de cheltuială 13,91 fl. Cărăușului care a dus ceasul (*horologium*) la Sibiu pentru reparat, de cheltuială 50 d. Omului provizorului, cu care a fost trimis ceasul, de cheltuială 25 d. Celor doi trimiși să caute cai pentru oaste pe seama lui Emeric Warday 7 fl. Lui Pavel cnezul din Hăpria, trimis la tîrgul din Mediaș să caute cai pentru Emeric Warday, de cheltuială 50 d. Lui Valentin Borza, trimis la Ciumbrud să aducă prețul vinurilor din apartenențele lui (probabil al dijmelor) de cheltuială 5 d. Lui Mihail Zabo trimis în apartenențele Sîmnihaiului (*Zenth Myhalkewe*) să pună să se oare finul de pe lunca Bylak, de cheltuială 10 d. Lui Valentin chelarul (*Kwlchar*) trimis să ocupe dijmele magistrului Blasius deak pentru episcop, de cheltuială 50 d. Lui Johannes Byro din Drimbar, pentru stringerea dijmelor din Șoroștia, de cheltuială 32 d. Cnezului Pavel din Hăpria, trimis la Mediaș să se îngrijească de cele trebuitoare pentru plase (de pescuit), de cheltuială 20 d.

Cheltuielile cu diferite asemenea misiuni se ridică în total la 100,08 fl. Astfel de amănunte ne informează nu numai asupra mecanismului economiei episcopale, ci și asupra funcțiunilor supușilor sau slujbașilor din cadrele ei.

¹⁵ „Item Thome famulo meo misso ad Gyalw ex parte damnorum d. Rev. tempore cruciatorum in Thasnad illatorum de commissione eiusdem domini Rev. dedi expensas d. XXXII.“

¹⁶ *Ibidem*, V. mai ales p. 402—403.

Ce personal are episcopia și la cât se ridică salariile lui ?

La 17 februarie episcopul a rînduit (*deputavit*) *cubiculario suo* Johannes Nagh din dijmele anului 1520 de 16 fl. La 29 februarie s-a dat grădinarului pentru slujbă (*hortulano ad servicium*) 25 d. La 12 martie bucătarului cetății (*coco castrensi*) în slujbă 1 fl. La 13 martie chelarului (*clavigero*) Ștefan pentru încălțăminte (*pro calciamentis*) 12 d. La 22 martie lui Ambrosius, bucătarul cetății, pentru slujbă 1 fl.

La 3 aprilie sînt înregistrate mai multe asemenea plăți : spălătoresei (*latrici*) în slujba sa 1 fl., grădinarului 1 fl., simbriașului (*mercenario*) Gheorghe 1 fl., simbriașului Petru 1 fl., pitarilor (*pistoribus*) 1,50 fl., lui Ambrosie, bucătarul cetății, pentru cămașă și șorț (*elewkethew*) 32 d. Servitorului bucătarului pentru cămașă și ouțit 20 d.

La 4 aprilie, lui Gregorius Bykly în salariu 2 fl. La 23 aprilie lui Petru, servitorul bucătarului cetății, pentru încălțăminte 20 d. La 24 aprilie, castelanului cetății Alba în salariu 25 fl. Bucătarului în serviciul său 10 d. La 3 mai lui Gregorius Bykly în salariu 1 fl. La 8 mai, spălătoresei (*lavatrice*) în serviciul său 1 fl. La 11 mai, bucătarului Francisc pentru încălțăminte 12 d.

La 7 iunie, lui Nicolae Pothochy s-au dat în salariu 50 fl. S-a cumpărat cămașă și șorț pentru bucătar 36 d. La 9 iunie bucătarului Petru pentru încălțăminte 12 d. La 16, grădinarului pentru încălțăminte 10 d. La 23 simbriașului Gheorghe în serviciul său 1 fl., simbriașului Petru 1 fl., grădinarului 1 fl., pitarilor din cetate (*pistoribus in arce*) 1 fl. La 30 iunie bucătarului cetății în serviciul său 2½ fl. La 10 iulie bucătarilor pentru cămași 32 d. La 13 iulie lui Mihail Dobos în serviciul său 1 fl. La 15, bucătarului cetății Francisc în serviciul său 1 fl. La 18, chelarului în serviciul său 2 fl. La 27, spălătoresei în serviciul său 32 d.

La 3 august bucătarului cetății pentru încălțăminte 20 d. La 14 *Joanni presbitero Franczws*, capelanului episcopului, *ad servicium* 3 fl. La 17, bucătarului cetății pentru cămașă și șorț 31 d. Lui Mihail Dobos 2 fl. În 23 chelarului 50 d.

Dar la data de 31 august sînt înregistrate o serie întreașă de salarii variind între 1,16 fl. și 262 fl., plătite în bani, uneori și în dijme. Valentin Dechey a primit în dijme și bani 101 fl., Nicolae Pathochy în dijme și bani 262 fl., Mihail Kewresy în dijme 25 fl. Registrul înscrie doar numele și suma salariului, fără altă precizare, încît nu putem afla ce servicii îndeplineau cei înscriși¹⁷. Doar la oțtiva se notează și serviciul. Lui

¹⁷ „Valentino Dechey in decimis et pecuniis ad sallarium dedi fl. 101, Benedicto Warsany ad sal. fl. 71 ; Georgio Bagdy ad sal. fl. 90 ; Blasio Kechethy ad sal. fl. 110 ; Michaeli Hozywazy ad sal. fl. 80,15 ; Gasparo Kabos ad sal. fl. 105 ; Gregorio Bykly ad sal. fl. 96 ; Laurencio porkolab ad sal. fl. 76 ; Sebastiano Koka ad sal. fl. 99 ; Georgio Koka ad sal. fl. 74,28 ; Paulo Palothay ad sal. fl. 101,34 ; Ladislao Gerewfy ad sal. fl. 26 ; Nicolao Gerewfy ad sal. fl. 27 ; Thome Wythez ad sal. fl. 73 ; Jacobo Gerewfy ad sal. fl. 66 ; Sigismundo Gerewfy ad sal. fl. 75 ; Sigismundo Rado ad sal. fl. 76 ; Sigismundo Kabos ad sal. fl. 65 ; Johanni Potochy ad sal. fl. 66 ; Baladffy ad sal. fl. 30 ; Ladislao Forro ad sal. fl. 1,16 ; Joga ad sal. fl. 74 ; magistro Johanni coco Gondos ad servicium fl. 44 ; Petro Gerendy ad sal. fl. 26 ; Petro Barkach ad subsidium fl. 8 ; Johanni Blasko ex commissione domini Rev. pro quodam gradario ab ipso empto dedi fl. 25 et ad servicium fl. 32, faciunt fl. 57 ; Nicolao Pathochy ad sallarium in decimis et pecuniis fl. 262 ; Michaeli Kewresy in decimis ad sallarium fl. 25 ; provisor pro se receptit ad sal. fl. 200 ; pro decimatoribus ad sal. fl. 180 ; decimatori terre Siculorum

Ioan maistrului bucătar (*magistro Johanni coco Gondos*) i s-au dat în serviciul său 44 fl. Provizorul a luat în salariul său 200 fl. Dijmuitoarelor li s-a dat în salariu 180 fl. Dijmuitoarelor țării secuilor 50 fl. Șpanilor voievodului ocupați cu dijele 17 fl. Procuratorului pentru scaunul de judecată a comitatului Alba în salariu 6 fl.

Acestea sînt în genere salariile bănești. Nu se înregistrează aci și partea lor în natură, decît doar uneori, cînd lucrurile în natură trebuie cumpărate cu bani sau cînd salariul bănesc e acoperit în parte și cu dijme. Cel puțin o parte din salariați trebuia să fi avut și întreținere. Salariile înscrise nu ne dau salariile anuale și alte tuturor salariaților, ele pot fi și numai parțiale, unii și-au putut lua salariul și cu alte prilejuri sau au putut rămîne să și-l ia cu alt prilej, la vreun alt tenmen. Din înregistrări se vede că salariul se putea lua și parțial, în rate sau neregulat. Ele nu ne dau deci un tablou complet de salarii anuale ale întregului aparat salariat, ne dau doar sumele plătite în salarii în acest răstimp. Multe din salariile înregistrate pot să fie și salarii anuale, nu se poate spune însă care din ele. Sumele plătite în salarii în acest răstimp adunate se ridică la un total de 2602,97 fl.

Printre salariați sînt foarte probabil și căpitanii oastei episcopului. Episcopul trebuia să ridice banderiu propriu. Un banderiu ridicat pentru război trebuia să fie de 500 de soldați. Trebuia să aibă comandanți, ostași plătiți, să țină o garnizoană a cetății. După un fragment de socoteli, în 1524¹⁸ episcopul a plătit o oaste de 70 de călăreți cu căpitanul și subalternii săi. Căpitanul Nicolae Bagdy avea lunar pentru sine 10 fl., pentru 6 călăreți 18 fl. Lefurile subalternilor scad nu numai după grad, ci și după timpul servit, la 6, 4, 3, 2 fl. Leafa călărețului însă e invariabil 3 fl. pe lună. Astfel celor 70 de călăreți trebuia să li se plătească 210 fl. pe lună. Pentru plata oastei, desigur pe o lună, s-au dat în trei saci (*sacci*) de 271,21 fl.

Pentru nevoi bisericesti s-au înregistrat în schimb cheltuieli mai puține.

S-au înregistrat, în diferite rînduri, împreună 24 „lucerna” costind 3,08 fl. La 1 aprilie s-au cumpărat *lucernas duas, ex quo d. Rev-mus celebravit* cu 28 d. La 7 aprilie 10 *ad festa Pasce* cu 1,40 fl. La 26 mai 4, care s-au trimis de Rusalii episcopului. Și celelalte opt s-au trimis tot episcopului, două din ele de Sîntămărie. La 8 mai celor care ajută la slujbă (*acolitibus in missa*) după obicei, li s-a dat 5 d. Tot așa și în 27 mai. La 7 iunie li s-a dat 4 d. La 25 iunie s-au dat pentru țigla de pus pe corul (*pro tegulis ponendis pro choro*) capelei sf. Marii 63 d. La 1 iunie pentru 2000 de cărămizi de la Sebeș pentru corul capelei s-au dat 2 fl. La 8 iunie s-au cumpărat 60 de ștreanguri trebuitoare pentru schela (*pro allas*) corului capelei cu 60 d. La 27 iulie

ad sal. fl. 50; per spanos domini way-de occupati in decimis fl. 17; Francisco Apaffy relaxavit dominus Rev. in decimis fl. 8; procuratori sedis nobilium committatus (!) Alben-sis ad sal. fl. 6; Stephano Spaczay ad sal. fl. 32; ex decimis per dominum Gasparem Posa accumulatis ... ex commissione domini Rev. defalcavi ad servicium eiusdem pre-scriptos fl. 12". *Ibidem*, p. 420—21.

¹⁸ Regestum super solutione pecuniarum mensualium armigeris Rev-mi Transilvanensis 1524. *Ibidem*, p. 427—428.

maistrului lemnar Grigore pentru o lucrare la acest cor¹⁹ i s-au dat 32 d. La 24 iunie *recordando in elemosinam* s-au dat 3 d. La 31 august călugărilor eremiți din Sînmihai *in elemosinam* li s-a rînduit din dijme 20 fl. Acelorași frați li s-a dat, fiind episcopul acolo, vin de 83 d. De la Johannes Blasko s-a cumpărat un gradarium cu 25 fl. La 17 aprilie capelanului Johannes Franczus (poate francez) în slujba sa i s-au dat 3 fl. Organistului Toma în slujba sa 26 fl. Totalul se cifrează astfel la 81,63 fl.

Școlariilor (*scolaribus*) li s-a dat o singură dată *in elemosinam* rînduită de episcop 2 fl., la 29 martie.

Ce munci plătite s-au înregistrat ?

S-au înregistrat mai multe plăți pentru meseriași.

La 26 februarie pentru încălțatul unei roți la telegi s-au plătit 10 d. La 18 iunie pentru încălțatul (*thalpalas*) a două roți la telegi s-au plătit 12 d. La 4 mai lui Matei și Ștefan Kadar li s-a plătit pentru reparatul a trei telegi 12 d. La 4 aprilie pentru proțap și osii (*pro themone et axe*) la carul nou făcut, al episcopului, la Sebeș s-au plătit 51 d. Ștreanguri și funii pentru legat carul episcopului cînd a plecat la Gilău s-au cumpărat de 18 d. La 20 iulie pentru proțapul (*pro themone*) carului de povară (*tharzerker*) nou făcut la Sebeș 25 d.

La 3 martie fierarului care a lucrat în castrul Sînmihai (*Zentmyhalkewe*) la tăiatul cisternei (*ad excisionem cisterne*) 50 d. La 10 aprilie lui Matei Erews din Ighiu *pro cisura lapidum cisterne* din cetatea de acolo 4 fl. La 24 aprilie pietrarilor din Sebeș Johannes și Bernaldus pentru tăiatul cisternei (*chathornakwth*, fîntînă cisternă) din acea cetate 20 fl. La 10 iulie li s-au dat iarăși 4 fl.

La 1 aprilie fierarului *pro nadlas lignonum* X, 40 d. Pentru reparatul cheii grădinii exterioare și pentru tînichea (*pleh*) s-au dat 4 d.

La 4 iunie năierului pentru lucrul navei pe Mureș pentru trecătoarea de lingă Ciugud s-au dat 50 d.²⁰ La 10 iunie i s-a dat iarăși 1 fl., iar la 23 iunie a fost mulțumit pe deplin pentru acest lucru cu 2,50 fl. A primit în total deci 4 fl. Locuitorilor din Țelna pentru scîndurile navei (*pro asseribus eiusdem navii*) li s-a dat 1 fl. E vorba desigur de construirea unui pod umblător peste Mureș, care se face pe cheltuiala stăpînului.

Se plătesc de mai multe ori munci de butnărie. La 17 februarie pentru legat 34 de buți (*vaasa*) goale în vederea culesului la *Wasarhel* și trimise la Alba s-a plătit 4,35 fl. La 20 iunie butnarului Francisc Urban pentru o viitoare legare de buți i s-a dat 1 fl. La 13 august s-au cumpărat funduri de buți (*hordofenek*) de 1 fl. Pentru legarea unui butoi de bere (*dolio pro cervisia*) s-a plătit 4 d. Butnarilor pentru făcutul a 590 de doage sau cercuri ?²¹ li s-a plătit 59 d. Butnarului (*doleatori*) Matei pentru legatul a zece buți 1 fl. Tot atît și butnarilor Ștefan Rapolthy și Iacob Zazko pentru legatul a zece buți. În total butnarilor s-au plătit astfel 8,98 fl. Totalizate aceste lucrări ne dau suma de 44,20 fl.

¹⁹ „magistro Gregorio carpentario pro Hayazas folyosso eundo ad chorum in capella beate Virginis Marie factum“, *ibidem*, p. 414.

²⁰ „navipari pro labore navis ad Marusium prope Chyged ad vadum fiende dedi d. L.“

²¹ „doleatoribus pro labore circumferenciarum VI° minus X“, *ibidem*, p. 417.

Cheltuieli mai însemnate s-au făcut cu pescuitul, cu făcutul și întreținerea piscinelor.

Se cumpără de mai multe ori ustensile pentru pescuit. La 17 februarie s-a plătit lui Petru Kethelwerew din Mediaș pentru făcut fir de plasă 11,87 fl., pentru 200 coți de funie 1,75 fl. La 11 aprilie cărașului pentru dusul plasei la piscina din Lopadea de cheltuială 10 d. La 23 mai cnezului Pavel din Hăpria trimis la Mediaș pentru a aduce firele și funiile pentru plase de cheltuială 10 d. Sînt desigur cele comandate în februarie. La 1 iulie s-a plătit împletitorului de plasă (*ligatori recie*) 75 d., la 15 iulie împletitorilor de plasă în Oarda 1 fl., în 18 iulie pentru legat plasă de două mîini (*Kethkezhalo*) 20 d., la 24 pescarului Matei pentru legat plasă 24 d., iar la 26 august 1,56 fl. La 30 august lui Luca Zaz, trimis la Mediaș pentru funiile necesare plaselor, de cheltuială 8 d.

La 25 aprilie s-au dat pentru legarea vaselor de ținut pește 5 d. La 3 martie argatului sau îngrijitorului de cai (*agazoni*) al provizorului trimis cu pește la Gilău, de cheltuială 50 d.

Pentru nevoile pescuitului se țincau telegi (*thaliga*). Am văzut că s-au cumpărat 11 boi pentru telegi. S-au cheltuit de asemenea pentru roți, pentru reparat de telegi, s-au cumpărat juguri pentru trebuințele lor.

La 18 august s-a plătit la Sebeș pentru patru roți necesare la lucrul piscinei 1 fl. La 29 mai s-a dat copilului Petru More, care umblă cu telega la piscină, pentru încălțăminte 10 d. La 16 iunie lui Bencze, fiul grădinarului, care umblă cu telega la piscină, pentru încălțăminte 10 d. La 5 august, copilului Ioga care umblă cu telega cu boi la piscină în slujba sa 50 d.²² La 24 august, copilului Petru More, care umblă cu telega, pe lingă boi, la piscină postav (*griseum*) de 28 d., pentru încălțăminte 20 d. Fiului grădinarului, Bencze, postav de 28 d., pentru încălțăminte 17 d. La 6 martie se comandă făcutul celei de a doua nave pentru piscina din Alba, cu 1,50 fl. La 22 s-a cumpărat un *fossorium* pentru piscină cu 11 d. La 8 mai, pentru făcut alte cinci, fierărilor din Alba li s-au dat 24 d.

Se cheltuie mai mult cu lucrul la piscine. Plăți pentru asemenea munci sînt des înregistrate.

La 28 februarie la doi oameni lucrători la Gath, piscina de sus, li s-au plătit 16 d., la 4 oameni lucrători la piscina Zwgo 32 d. La 1 martie, la 3 oameni lucrători aci 24 d. Acum se spune că e aproape de biserica pustie. Dulgherului pentru stăvilarul (*zwgo*) piscinei de jos, din spre lunca din Alba, 2 fl. La 3 martie, la 3 oameni lucrători în piscina Gath, aproape de biserica pustie, piscina care a fost ruptă pe unele locuri, 24 d. La 12 martie lui Toma, trimis la Berghin după lemne pentru piscina Gath de la Mureș, de cheltuială 6 d. La 27 martie lui Ambrosius, servitorul provizorului, trimis în satele cetății Sînmihai pentru a aduce lucrători la piscina Gath, de cheltuială 14 d. La 27 aprilie la șase oameni lucrători la rezervoriul de peste aproape de moara sf. Maria 48 d.²³ În înregistrările următoare se numește mai mult *reservaculum* și *reservaculum*

²² „puero Joga, qui cum bobus ambulat in piscina cum Thaliga ad servicium dedi d. L.“. *Ibidem*, p. 416.

²³ „hominibus sex prope molendinum Beat-ae virginis Marie laborantibus per conservatorium piscine, ubi pisces reponuntur, haltharto vocatum, per den. VIII dedi d. XLVIII“.

piscium, odată *vivarium seu reservaculum piscium*. La 3 iulie, 2 oameni lucrează în grădina Borza la rezervoriul de pește. La 4 iulie doi oameni lucrează la un șanț al rezervoriului lângă alodiul lui Ioan Nyressy, la care se lucrează și în zilele următoare. La 21 iunie 6 oameni lucrează în *Gath piscine nove sub monte existentis*, care apare apoi de mai multe ori sub numele de *Gath piscina sub monte*. Se lucrează aci multe zile (4 iulie—6 august), cu câte 2—3 și chiar cu 4 oameni, și la un șanț pentru abaterea apei la piscină.

Funcționează deci aci piscine și rezervoare de pește în care se păstrează sau cultivă peștele. Pentru acestea s-au cheltuit multe zile de lucru, plătite obișnuit cu 8 dinari ziua. Doar în cazul că au fost zile de ploaie, în care s-a lucrat mai puțin, s-au plătit sume mai mici. Zilele de lucru plătite dau un total de 678, plătite cu 53,08 fl. Totalul cheltuielilor cu pescuitul însă se ridică la 82,56 fl.

Ce se făcea cu peștele, din înregistrări nu putem afla. Socotelile, înregistrând numai cheltuielile bănești, nu înregistrează și peștele consumat. Cumpărături în schimb nu s-au făcut decît de pește sărat. Anume, la 29 februarie se înregistrează ca adus de la Brașov pește sărat de 18,09 fl.²⁴

Muncă salariată a consumat viticultura. Munci plătite la vie s-au înregistrat multe. Ele se fac în via numită sf. Mihail. Înregistrările încep în 2 martie.

La 2—3 martie s-au adus lemne pentru vie, plătindu-se ziua cu 8 d., în total s-au plătit 40 d.

La 22—29 martie s-au plătit 81 de zile pentru arăcit (*karozas*). Ziua de lucru plătindu-se cu 8 d.; afară de odată cînd a plouat și s-au plătit numai 4 și 6 d., s-au plătit în total 6 fl.

În zilele de 24—31 martie s-au plătit pentru *haythas* 82 de zile obișnuit cu 6 d. ziua, dar și cu 3 și 4 d. cînd a plouat, făcînd în total 4,27 fl.

Sapa care s-a făcut între 26 martie și 18 aprilie a consumat 159 de zile, care, plătindu-se în genere cu 8 d. ziua (10 zile numai cu 7 d.), au costat în total 12,22 fl.

La 4 aprilie s-au cumpărat nuiiele (*virgas*) de legat via de 27 d. La 29 mai s-a cumpărat tei (*hasot*) de legat de 1,50 fl.

Între 8—30 iunie, la plivit (*gyomlalas*) s-au plătit 229 zile, cu câte 6 d., afară de 16 zile în care a plouat și nu s-au plătit decît 2 d., făcînd în total 13,10 fl.

La 3—7 iulie au fost plătite iarăși 53 zile de sapă, socotite cu 8 d. ziua, afară de 17 socotite din pricina ploii numai cu 5 d., dînd în total 3,73 fl.

Din 9—14 iulie s-au plătit 69 de zile la legat (*pro ligatura*), socotite cu 6 d. ziua, 4,14 fl.

La 6 august pentru plivit de mohor (*pro Moharozas*) în vie s-a plătit 1 fl.

În total s-au consumat cu lucrul viei în acest răstimp vreo 695 de zile, însumînd 46,63 fl.

S-a mai cheltuit cu lucrul în grădini.

La 7 martie s-au plătit la 2 oameni pentru sapă în grădină, pentru că a plouat, numai pînă la ora 9, împreună 6 d. Pentru 13 zile de sapă în grădină la diferite răs-

²⁴ „feci portaré de Brassovia piscis salitos fl. XVIII d. VIII“. *Ibidem.* p. 383.

timpuși, cu 8 d. ziua, 1,04 fl. La 11 aprilie la 2 săpători în grădina exterioară pentru pepeni (*in horto exteriori pro peponibus*) 16 d. La 14 aprilie, unui săpător în grădină la castraveți (*pro cucumeribus*) 8 d. La 21 mai la 2 săpători 16 d. La 16 iunie, celor 3 săpători la pepeni 24 d. La, 9 iunie, la 5 săpători la varză (*ligonizantibus caules*) 20 d. La 10 iulie însă, la 5 săpători la varză li s-au plătit numai 10 d., probabil n-au lucrat toată ziua. În iulie și august s-au mai înregistrat încă 25 de zile de sapă la varză, plătindu-se 1 fl.

În total s-au plătit 58 de zile de sapă, cu 3,04 fl.

S-au mai plătit și zile de coasă. Cositul se face în două locuri, în *prato Albensi prope ecclesiam* și în *Saas in piscina maiori* sau *Saas in piscina sub monte*.

La 11 iunie s-au plătit la 3 coșași în lunca din Alba 30 d. La 1 iulie s-au plătit înainte lui Mihail Thoth pentru coasă 50 d. corespunzând cu 5 zile de coasă. De la 3 la 20 iulie s-au plătit 151 zile de coasă cu 15,05 fl. Ziua de coasă s-a plătit cu 10 d., afară de o zi de coasă pînă la prînz plătită numai cu 5 d. La 29 iulie s-au înregistrat 13 fl. pentru cositul luncii mari din Alba (*prati Albensis maioris*), care corespund cu 130 zile de coasă. La 13 august s-a plătit românilor (*Uolachis*) pentru cositul din *Saas in piscina sub monte* 1 fl., ceea ce corespunde cu 10 zile de coasă. S-au plătit astfel 299 zile de coasă, cu 29,85 fl. La 10 iulie s-au cumpărat două vase de lemn și șase „amfore“ de băut²⁵ pentru coșași cu 18 d. S-au cheltuit astfel cu coasa 30,03 fl.

Toate cheltuielile înregistrate ne dau suma de 3299,60 fl.

Din socoteli se poate extrage și o mică listă de prețuri :

1 bou — 1,54, 1,57, 1,75, 2 fl.	1 font <i>uva passa</i> (stafide?) 5, 6,5 d.
1 vițel — 33 d.	1 hering — 1,5 d.
1 cal — 7 fl., 10 fl.	1 cot pînză de sac — 1 d.
1 găleată de ovăz — 8, 12, 13, 16 d.	1 piele de vulpe — 26 d.
1 găleată de mazăre pt. bucătărie — 60 d.	1 font hîrtie — 7 d.
1 rață — 2 d.	1 pîslă de șea — 6 d.
1 pui mai mare, 2, 3 d.	1 zi de lucru la vie (plivit cercuit, legat) — 6 d.
1 pui mic — 1,5 d.	1 zi de sapă, de arăcit la vie — 8 d.
1 font ulci de masline — 6, 8 d.	1 zi de sapă în grădină — 8 d.
1 font ulei de in — 5 d.	1 zi de sapă la varză — 4 d.
1 font șofran 2, 3,20, 4 fl.	1 zi de lucru la piscine — 8 d.
1 font migdale — 8, 11 d.	1 zi de făcut gard — 8 d.
1 font piper — 50 d.	1 zi de coasă — 10 d.

Banii trimiși sau predați episcopului în schimb se cifrează la următoarele sume :

la 1 martie s-au trimis episcopului în Gilău, în monetă 100 fl., în aur 50 fl., făcînd <i>cum addicione</i>	155 fl.
la 27 martie s-au dat la mina episcopului, prin magistrul Valentin	260 fl.

²⁵ „lagenas ligneas duas et amphoras sex ad necessitatem falcatorum pro potu emere feci“. *Ibidem*, p. 410.

la 27 mai s-au trimis episcopului la Tășnad, prin Ștefan Spaczay . . .	800 fl.
la 7 iulie s-au plătit lui Ioan Lwlay, în răscumpărare a lucrurilor episcopului . . .	235 fl.
la 18 iulie s-au trimis episcopului, în urma scrisorii sale, prin Blasius deak, în Mănăștur . . .	200 fl.
la 31 august s-au dat la mîna episcopului . . .	1000 fl.

Au ajuns astfel la mîna episcopului 2670 fl.

Făcînd un bilanț general al ieșitelor bănești ajungem la rezultatul că cheltuielile toate se cifrează la	3299,60 fl.
bani trimiși episcopului la	2670,— „
	Total: 5969,60 „

Deci aproximativ 45% din ieșitele bănești au fost date la mîna episcopului.

Din cheltuieli, cea mai mare parte a ieșit în salarii. Adăugînd la suma de 2602,97 fl. cele cîteva salarii sau plăți pentru personalul bisericesc, de 50,17 fl., precum și plățile făcute cu diferite misiuni de 100,08 fl., ajungem la un total de 2753,22 fl., ceea ce reprezintă 83% din cheltuieli și 46% din totalul ieșitelor bănești. Acestea sînt salariile bănești sau numai partea bănească a salariilor. Socotelile nu înregistrează și partea lor în natură, decît părțile din dijme primite. Probabil cheltuielile de întreținere privesc și pe aceștia sau pe unii din ei.

Fără de aceste sume, în consumație au ieșit 225,64 fl., reprezentînd aproximativ 7% din cheltuieli și 4% din totalul ieșitelor. O parte din această consumație completează salariile și plățile celor îndreptățiți și la hrană pentru slujba lor. Suma însă, iarăși, nu reprezintă valoarea reală a consumației. Nu s-au înregistrat aici și cheltuielile de bunuri în natură, de grîu sau pîine și alte multe victualii, care ar ridica mult valoarea consumației. Au intrat aci apoi prea puțin cheltuielile de consumație ale episcopului și ale curții sale, care în genere a fost absent.

Muncile plătite în bani meseriașilor, lucrătorilor la pescării, la vie, în grădini, la coasă însumează 192,71 fl. reprezentînd aproximativ 6% din totalul cheltuielilor și 3% din ieșite. Nici aci n-a intrat mîncarea sau eventualele victualii care se dădeau lucrătorilor plătiți.

În cadrul cheltuielilor un interes deosebit prezintă capitolul mare al salariilor. Din acest capitol aflăm că episcopia are un aparat militar plătit, în Alba-Iulia în primul rînd, dar desigur și în cetatea Gilăului și poate și în Tășnad. Apare un castelan, cel de Alba, dar trebuie să fie un castelan și în cetatea Gilăului. Și mai are desigur și un personal propriu casnic. În socoteli apare și un *cubicularius*.

Dar mai are și un aparat administrativ economic, plătit, care apare în socoteli. În fruntea acestui aparat stau provizorii care sînt trei, în Alba, în Gilău și în Tășnad, din care pe primul plan se ridică cel din Alba-Iulia. Provizorul are pe lîngă sine un *dispensator* (econom, om cu socotelile), *famulus* sau *famuli*. Din socoteli apare un chelar (*claviger*), bucătar (*cocus*), un maistru bucătar, un servitor de bucătar, un pitar (*pistor*), un grădinar (*hortulanus*), o spălătoreasă (*lavatrix*), un procurator (*pro-*

curator). Curtea sau curțile economice trebuie să fi avut maieri sau măiere, caii argați, vitele, oile păstori, etc. Simbriaii (*mercenarii*), care sînt angajați cu salariu anual, desigur pentru cărăușit, munci agricole și altele apar numai doi în socoteli.

Salariile înregistrate sînt bănești, adică s-a înregistrat numai partea bănească a salariilor. Că salariile își mai aveau și partea în natură, se vede din unele înregistrări. Se dau bani pentru încălțăminte, pentru cămăși, pentru șonturi de bucătar, care intrau desigur în salariul contractat.

Diferențierea salariilor, chiar și din aceste înregistrări, fără precizarea timpului pe care s-au plătit, ne apare foarte mare. Mai mult salariu i s-a plătit lui Nicolae Pothochy. La 7 iunie i s-au plătit 50 fl., iar la sfîrșit e înscris cu 262 fl., în total deci cu 312 fl. Socotelile nu ne spun însă nici ce funcție are și nici pe cît timp i s-a dat acest salariu. Poate e acel *gubernator*, care servește în 1524 și banii pentru plata oastei²⁶. Sau poate e castelanul. După el urmează provizorul, desigur provizorul de Alba, cu 200 fl. Peste 100 fl. mai sînt înscrise încă trei salarii. Restul variază între 1,16 fl. și 100 fl.

În ce măsură sînt aceste salarii individuale sau colective, implicînd adică și personal subaltern, înregistrările nu ne spun. Servitorul sau economul provizorului erau desigur plătiți din salariul lui. Maistrul bucătar e înscris cu un salariu de 44 fl. Bucătarului cetății altfel i se plătesc sume mici peste an, în total 7,35 fl., iar servitorului său doar pentru încălțăminte 40 d. Chelarului i s-a plătit în acest răstimp 2,62 fl., pitarului (*pistor*) 2,50 fl., grădinarului 2,35 fl., spălătoresei 2,32 fl. „Cubicularului” în schimb i s-a plătit 16 fl. Celor doi simbriaiși 4,50 fl. Toți aceștia însă aveau desigur și salariu în natură și „prebenda” sau mîncare de la curte.

La lefurile militare se face separația. De pildă, căpitanul Nicolae Bagdy avea lunar pentru sine 10 fl., pentru șase cai, adică pentru șase călăreți, 18 fl. Căpitani trebuie să fie și următorii patru care au aceeași leafă. Leafa călăreților e consecvent 3 fl. pe lună. Castelanului i s-au plătit în 24 apr. 25 fl. Salariul lui însă trebuie să fie mult mai mare. Castelanul trebuie să fie unul dintre cei cu salarii mari înscrși la sfîrșit. Dijmuitorii episcopali erau și ei salariați.

Rezumînd, trebuie să constatăm că, cu toate insuficiențele lor, socotelile ne dau totuși cîteva lămuriri importante. Episcopia își are domeniile sale, cu cetăți, venituri diverse domeniiale, din prestații, din dări impuse, din dijmele episcopale, din censul preoților. Ține curte, feluriți demnitari în jurul său, oaste proprie, aparat militar, casnic, economic, un vast aparat salariat. Are importante venituri bănești. Dijmele, și ele, vin în genere în bani. Registrul de cheltuieli ne dezvăluie o remarcabilă circulație bănească în cadrele marelui complex episcopal. Sume importante se consumă mai ales în salarii. Dar mai rămîn și sume mari, disponibile, care merg la mîna episcopului. Asupra raporturilor feudale din cadrul domeniilor episcopale, prestațiilor iobăgești, registrele de cheltuieli nu ne infor-

²⁶ *Ibidem*, p. 427.

mează. Indiciile, datele incidentale sînt cu totul insuficiente pentru a putea face vreo afirmație hotărîită. Nu se poate spune nimic hotărît nici despre economia proprie exercitată în cadrele domeniilor. Ele aveau vii și fînațe proprii. Nu știm dacă țîn și pămînturi de arătură proprii, cît și în ce condiții se lucrau. Cei doi șimbriași presupun și o economie proprie, dar destul de redusă. Lucrul la vie, în grădini, la coasă se plătesc. Nu știm însă dacă se plătea tot, dacă nu se mai făceau asemenea munci și cu jobagi. Socotelile ne dau totuși o serie întregă de informații care aruncă lumină poate asupra celui mai mare complex economic feudal al țării. Acest complex se deosebește desigur mult de celelalte domenii feudale, are și alte surse de venituri. Informațiile asupra lui ne pot ajuta totuși la înțelegerea raporturilor feudale din acest secol.

V. DOMENIUL CETĂȚII ȘIRIA LA 1525

Cetatea Șiriei e pomenită mai întâi sub nume de *castrum*, la 1331. La 1362 regele Ludovic ordona din Zagreb castelanului Șiriei, Andrei fiul lui Dionisie, să meargă cu toți românii și cu alți oameni și slugi (*cum universis Olachis, aliisque populis et famulis*), pedestri sau călări, pregătit ostășește (*more exercituantium*), împreună cu Benedict comitele de Sătmar și Maramureș, unde îi va spune omul său Nicolaus de Zudar, trimis la el¹. Apare mai des însă în sec. al XV-lea. Ea apare ca cetate regală. Se cunosc și nume de castelani regali, care sînt obișnuiți și comiți supremi ai comitatului Zarand. În 1439 regele Albert donează cetatea, împreună cu 110 sate, despotului sîrb Gheorghe Brancovici. Vladislav I însă i-o reia, sub motivul că Gheorghe Brancovici, prin castelanul său de aci, voievodul Stepan, a sprijinit pe regele minor Ladislav V, ridicîndu-se alături de Andrei Bothos, comitele suprem de Timiș. Pe Bothos l-a învins în luptă Iancu de Hunedoara, iar pe voievodul Stepan, Ladislav Marothy, comitele suprem al comitatului Arad. Drept recompensă, în 1441 regele i-a donat lui Marothy cetatea împreună cu domeniul și cu nobilii români castrensi. Gheorghe Brancovici se vede că nu a cedat-o totuși, căci în anii următori dispune, sau cel puțin pretinde că dispune încă de ea. În tot cazul la 1444 el o donează, iarăși împreună cu domeniul, *item nobilibus ungaris et walachis castrensibus*, lui Iancu de Hunedoara, pentru că a cheltuit multe mii de florini spre eliberarea Serbiei și Albaniei de sub puterea turcească². I-a donat-o lui Iancu de Hunedoara, desigur socotîndu-l destul de tare să-și poată valorifica drepturile asupra ei. Marothy protestă. Iancu de Hunedoara fu totuși introdus în posesiunea cetății. Dar nu renunță nici Gheorghe Brancovici definitiv la ea. În anul luptei de pe Cîmpul Mierlei (1448) e pomenit aci iarăși un castelan al lui. În urma luptei pierdute, Iancu de Hunedoara, prins de Gheorghe Brancovici, pen-

¹ A. Fekete Nagy — L. Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 162.

² *Hurmuzaki-Densușianu*, I/2, p. 696—698, 717—721. V. pentru acestea Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története* II/1, p. 124—126. De asemenea Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza*, I, p. 722—723

tru a putea fi eliberat, printre altele trebuia să renunțe și la Țiria, și numai în 1451, sub amenințarea cu război, îl putu sili pe acesta la o înțelegere și la înapoierea cetății. După Iancu de Hunedoara, cetatea a ajuns în mâinile cunmatului său Mihail Szilágyi. În 1461 văduva lui Mihail Szilágyi a zălogit-o fiscului. Iar fiscul în 1464 a donat-o lui Andrei, Ștefan, Ladislau, Paul și Nicolae Báthory. Rămîne apoi mai mult timp în stăpînirea Bathoreștilor. Cetatea regală a Țiriei a fost deci mereu și pe mîini de mari feudali. În 1493 un castelan e Bogdan, provizorul e Ladislau Moga, iar voievozii, unul e Ladislau, altul cel din Arăneag tot Ladislau. În 1494 castelanii cetății sînt nobilii Ștefan Horváth și Ioan Werböczy, iar provizorul domeniului Ladislau Moga³. Acesta s-a ridicat din rîndul voievozilor mîni. Iancu de Hunedoara, luînd în considerare meritele lui Moga, voievodul de Hălmațiu, în 1451 l-a întărit în voievodatul Kápolna, Hălmațiu și Băița, pe care l-a avut, împreună cu fiii săi Mihail și Sandrin, și pînă acum.

În 1514 cetatea a căzut pentru un moment în mîinile răsculaților lui Doja, care au cuprins și Lipova și Șoimușul.

Urbariul domeniului cetății Țiria din 1525⁴ e deosebit de important. Înainte de toate prin vechimea lui : se numără printre primele documente de acest fel privind teritoriul țării noastre. E important prin întinderea lui : înscris pe 86 de pagini 121 de localități, tînguri și sate (unele posibil și numai părți de sate) și un „praedium“⁵. E important apoi prin cuprin-

³ Márki, *op. cit.*, p. 126—127, 501.

⁴ Publicat D. Prodan, *Domeniul cetății Țiria la 1525*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, tom. III, 1960, p. 37—102.

⁵ Le redăm în grafia originalului, unde avem corespondențele, dînd și numele actual : Țiria (*Siry*), Sirbii de Jos (*Also Raczfalw*), Sirbii de Sus (*Felse Racz Falwa*), Galșa (*Galsa*), Baia de Criș (*Kerezbanyah*), Rișca (*Rychka*), Tebea (*Czebe*), Tebea de Jos (*Also Czebe*), Căraciu (*Karach*), Vălișoara (*Wallisora*), Băița (*Kys Banyah*), Tîrnovița (*Thernowiczya*), Obîrșia (*Wborsye*), Dobrot (*Dobroeh*), *Kewelesth*, Tomești (*Thomesth*), Leauț (*Lawch*), Rișculița (*Rezkulicya*), Baldovini (*Baldowin*), București (*Bukuresth*), Curechiu (*Kapoztas Falwa*), Hărtăgani (*Herchegan*), Rakos, Treștia (*Trezthe*), Crăciunestii (*Karachon Falwa*), Peștera (*Pesther*), *Kelemenesth*, *Kaynelesth*, Ormindea (*Ormynde*), *Nagoiza*, Luncoi (*Lonkwy*), Scroafa (*Scrophia*), Valea Lungă (*Walya longa*), Ruda (*Rwda*), Valea Mare de Criș (*Walya mayr*), Brotuna (*Brothona*), Prăvăleni (*Prewalyan*), Ciungani (*Cyongan*), Bășărebeasca (*Bazarabicya*) ștearsă, Buceava (*Buchawa*), *Felse Buchawa*, *Also Buchawa*), Vața de Jos (*Nagh Wacha*), Vața de Sus (*Felse Wacha*), *Kukuyesth*, *Zeldissor*, Crișan (*Waka*), Valea Brad (*Wala Brad*), Mihăleni (*Mihal Falwa*), Buces (*Bwczesz*), Stănița (*Zthaniza*), Dupăpiatră (*Dupapiatra*), Blăjeni (*Blasan Falwa*), *Chiwngwi*, Potingani (*Potingen*), Ribicioara (*Ribicyor*), Ribița Mare (*Rybicha mare*), Grohot (*Grohoth*), Bulzești (*Bwlchesth*), *Wy Falw*, *Kapolna Wydeke* : *Tryhwnch*, Honțisor (*Huncissor*), *Pokolsfalwa*, *Secaș* (*Alsozckas*), *Kerse Falwa*, Văsoaia (*Wazzy Falwa*), *Marra Falwa*, *Secașul de Sus* (*Felse Zekas*), *Ferichora*, *Jarazlo Falwa*, *Mustești* (*Muzta Falwa*), *Bontești* (*Boncza Falwa*), *Fanacz*, *Illesth*, *Wladesth*, *Zerresth*, *Mozokesth*, *Balesth*, *Iacobini* (*Zewldes*), *Solmos*, *Panusesth*, *Lunșoara* (*Lunxora*), *Bwchawicha*, *Mădrijești* (*Madersak*), *Hernecesth*, *Saadh*, *Sadissor*, *Joia Mare* (*Kakaro*), *Rostoci* (*Razthoka*), *Fyzlietho*, *Kapolna*, *Zerpsor*, *Kys kapolna*, *Plop*, *Nagh Almas*, *Lonkaa*, *Chychesth*, *Balth*, *Grohonch*, *Brosd*, *Pleska*, *Bende falwa*, *Kiis Almas*, *Dragula Falwa*, *Bottyan Falwa*, *Bogesth Falwa*, *Potycka Falwa*, *Arăneag* (*Felse Aranyagh*), *Zekes Aranyagh*, *Medwes Aranyagh*, *Also Aranyagh*), *Cherez*, *Cladova* (*Maghyar Kalodwa*), *Zylwagh*, *Kys Kalodwa*, *Kapolnas Kalodwa*, *Diznos Kadodwa*, *Felse Kalodwa*, *Sinmartin* (*Zenth Marton*), *Nădab* (*Nadab*), *Iermata* (*Gyarmath*), *Fewlhid*, *Kczy predium*.

sul lui : el înscrie nominal pe toți supușii domeniului și le înregistrează și îndatoririle feudale — aceasta foarte curînd după răscoala lui Doja și înainte de dezastrul de la Mohaci. Și, în sfîrșit, e important pentru că satele înscrise, cu cîteva excepții doar, sînt în masă românești, sate din fostul comitat al Zarándului.

Urbariul, ce-i drept, nu e întocmit cu minuțiozitatea urbariilor de mai tîrziu. Vitele sînt înscrise doar la trei din localități, Șiria, Sîrbii de Jos (*Also Raczfalw*) și Sîrbii de Sus (*Felse Raczfalw*). Tot așa și viile. Îndatoririle feudale nu sînt nici ele minuțios înregistrate, dar și așa cum sînt ne dau indicii prețioase asupra raporturilor.

În cele 121 localități înscrise urbariul cuprinde 2038 nume de supuși. Din aceștia 1836 sînt trecuți iobagi (*iobagiones*) sau nu sînt notați în nici un fel, socotindu-se implicit iobagi și 97 jeleri (*inquilini*). Jelierii reprezintă deci circa 5% din populația iobăgească. Restul supușilor pînă la 2038 sînt libertini și oameni în serviciul cetății. Unii, 49 la număr, sînt trecuți libertini călare (*equites libertini*). Alții, anume 26, sînt trecuți numai *liberi* sau *libertini*. Din aceștia, 2 sînt trecuți *liberi ad castrum*, 9 *liberi pro aucupio* (păsărari), 1 *liber per verboras* (dînd urbura minieră).

Libertinii călări sînt : din Șiria 2, Sîrbii de Jos 5, Sîrbii de Sus 13, Iacobini (*Zewlde*) 13, Brotuna 3. Dar mai sînt și din alte sate, Ormindea, Prăvăleni, Valea Brad, Dupăpiatră, Răstoaca, Plopi și altele, cîte unul sau doi.

Libertinii ceilalți sînt din Gașa 4, Dupăpiatră 3, sau din alte sate cîte unul. Unul din libertinii înscrși la Șiria poartă numele de *Georgius patthanthws*, deci poate e tunar. Păsărarii sînt din Ormindea 4, Mihăleni 2, Grohot 3.

Sub titlul *Familiares castri et castelli*, la Șiria trei din cei înscrși au notat în dreptul lor simbriaș (*mercenarius*), nouă au notat *seruitor castri*, o văduvă cu trei fii *seruit ad castrum*, iar unul e trecut grădinar (*ortulanus*). Printre servitorii cetății iarăși unul cu numele *pattyantys*, posibil tunar. În Sîrbii de Sus patru *familiares castri*, din care doi au notat în dreptul lor *mercenarius*. În Sîrbii de Jos e notat *mercenarius* unul din șirul iobagilor. Acești familiari sau servitori sînt desigur oameni în serviciul cetății și ai gospodăriei sale, angajați obișnuit cu plată. Mercenarii, înscrși în total șase, sînt desigur simbriași (*beres*), oameni angajați cu plată, obișnuit cu anul, în serviciul curții, mai ales pentru cărături și munci agricole. Printre familiari, servitori sau chiar printre libertini sînt și nume de meseriași ; chiar dacă nu toți, unii puteau fi meseriași. Mai multe nume de meseriași întîlnim și printre ale iobagilor. Numai după nume însă nu putem stabili în ce măsură indică ele meseria sau numai nume de familie, sau și una și alta, mai ales că urbariul foarte rar înscrie sau notează direct meseria.

Tot atît de greu, sau aproape cu neputință e să stabilești numai după nume naționalitatea locuitorilor. Aceasta și din pricina grafiei corupte, mai ales la numele românești, scrise de un străin, după auz, și din pricina latinizării frecvente a numelui de botez sau a traducerii lui. Și nu sînt desigur rare nici numele date, după meserii, funcții, origini,

poreclă sau alte motive distinctive, uneori poate întâmplătoare, în lipsă unui nume hotărât de familie. Sînt greu de urmărit românii mai ales în tîrguri, unde desigur nu lipsesc, chiar cînd numele ar indica-o prea puțin. Ar fi greu de stabilit după nume cîți sînt nemți, unguri sau români în Baia de Criș de pildă⁶. După cum nu se mai poate distinge cîți sînt sîrbi în satele cu numele Sîrbi, adică cele două *Raczfalw*. Problema interesantă, dar dificilă, a onomasticii acestui întins și vechi urbariu, cel mai vechi în care se poate găsi o masă atît de mare de nume, o lăsam în seama filologiei.

E interesantă desigur și nomenclatura satelor, multe nume românești, ca și pe domeniul Hunedoarei terminațiunile lor atît de frecvente în -ani, dar mai ales în -ești: Iliești, Vlădești, Bălești, Pănușești, București, Boghești, Tomești, Prăvăleni, Hărtăgani etc., corespondența frecvență dintre numele satului și prezența în sat a familiei de la care s-a luat. Numele acestea de sate se păstrează în genere pînă azi. Nu toate însă. Prin grupare, regrupare a satelor sau cătunelor, prin contopiri ulterioare, mai multe din ele nu mai figurează azi printre satele ținutului, sau se confundă în alte nume. Identificarea numelor de sate cu cele de azi, urmărirea disparițiilor sau contopirilor care s-au produs cu timpul, necesită un studiu atent.

Satele românești se disting, poate mai bine decît după numele lor sau după numele cum sînt înscrise ale locuitorilor, după organizația lor specifică în voievodate, după instituțiile lor, după crainicii, cnejii lor, după sarcinile lor feudale distinctive. Ceea ce, firește, nu exclude interfezențele, amestecurile de populație, conviețuirile, prezențele mai restrînse de români și în tîrguri sau sate de condiții specifice ungurești.

Cît privește numărul populației înscrise, pe primul plan se ridică cîteva localități mai mari, care și dacă nu sînt notate în urbariu ca tîrguri, o știm din documente că erau tîrguri. Șiria are 103 capi de familie (51 iobagi, 35 jeleri, 2 *equites libertini*, 1 libertin), la care se adaugă cei 14 în slujba curții. Galșa are 115 capi de familie, din care 4 notați *liber*. Trei iobagi *sessionati* de aci au fost donați de Gheorghe Báthory bisericii sf. Benedict, fondată în Galșa, iar opt i-a donat tot el altarului sf. Mihail din aceeași biserică. Baia de Criș, care are înregistrați 71 capi de familie, din care unul e notat „*liber*“, e înscrisă *ciuitas*. Băița, și ea, deși e înscrisă numai cu 11 iobagi și 2 jeleri, e calificată totuși *oppidum*. Tot *oppidum* e calificată de textul sarcinilor sale și *Kapolna*, care are înscrise doar 27 de nume.

Sate mai mari, cu populație iobăgească mai numeroasă sînt Sîrbii de Sus cu 61 capi de familie, la care se mai adaugă și 10 sîrbi fugiți din Sirmiu și așezați aci în cinci case noi, Rișca cu 46, Valea Brad cu 39, București cu 38, Iacobini cu 38, Arăneagul de Jos cu 37 capi de familie. Restul satelor au cifre variabile, sub 30.

⁶ Și Reichersdorffer spune despre locuitorii Băii de Criș: „quod Saxones Valachis passim interspersi incolunt“. *Chorographia Transylvaniae*, Viena, 1550, f. 16.

Unbariul nu indică dacă toate satele înscrise sînt întregi sau sînt printre ele și numai porțiuni de sate, cum e posibil.

În cadrul domeniului mare se pot distinge anumite subdiviziuni, domenii mai mici din care el se compunea. În frunte e Șiria, cu Sîrbii de Sus și de Jos și cu Galșa. Unmează Baia de Criș cu cinci sate (Rișca, Tebea, Tebea de Jos, Caraciu, Vălișoara). Băița, se pare, e tratată deosebit: are text aparte. Unmează apoi voievodatul lui Ștefan Moga, atît cel mare, cît și cel mic: *Waywodatus Stephani Moga, tam major quam minor*. După acest titlu unmează 48 de sate, toate aparținînd acestui voievodat, care, după textul de la sfîrșit, e socotit tot între pertinențele Băii de Criș. Sînt toate sate din Zarand (Tîrnovița, Obîrșia, Rișculița, București, Hărțăgani, Trestia, Ormindea, Ruda, Buceava, Vaca, Valea Brad, Mihăleni, Dupăpiatră, Blăjeni etc.).

Textul de la sfîrșitul urbariului ne lămurește însă că e vorba de fapt de două voievodate aci, al lui Moga și al lui Bota (*Botha*), poate unul e voievodatul mare, celălalt cel mic, al doilea fiind poate subordonat celui dintîi. După titlul *Kapolna Wydeke* (Ținutul Kapolna) unmează iarăși 47 de sate, care, după textul de la sfîrșit, constituie de asemenea două voievodate, fără să se mai indice numele voievozilor sau raporturile lor eventuale cu voievodatul lui Moga ori al familiei voievodale Moga. În tot cazul, și în 1439 țineau de Kapolna 45 de sate și 5 sate pustii, precum și în 1448—1451 tot un Moga era voievodul de Hălmagiu și Kapolna⁷. O subdiviziune deosebită formează cele patru sate Arăneag cu *Chernez*. O altă subdiviziune o formează cele cinci Cladova cu un *Zylwagh*. Deosebit sînt tratate Simmartin și Nadab cu încă două sate și un *praedium* (sat pustiu).

Voievodul apare uneori și în numele supușilor. De pildă în Sîrbii de Sus în fruntea listei stă un *Petrus filius Michaelis waynode*, iar mai jos în listă e înscris un *Demien vayda*. Între libertinii călări de aci e un *Georgius Wayda*, iar în Rișca în șirul celor înscrși un *Andreas vayda*, în Iacobeni în fruntea listei *Curtul Vayda*. Urbariul nu ne dă în aceste cazuri nici un alt indiciu ca să putem vedea în ce măsură reprezintă noțiunea o funcție sau numai un nume. Mai ales că voievozii mari, ai ținuturilor, nu sînt înscrși în listele supușilor. Firește, chiar cînd e numai nume, el e primit în urma funcției celui care îl poartă sau a înaintașilor săi. Fapt e că și aci se păstrează organizația în voievodate, și încă în voievodate mari, cuprinzînd uneori zeci de sate. Familia voievodală Moga tinde să se confunde în nobilime. Provizorul se numește *Ladislau Moga*.

Situația e mai nelămurită în cazul crainicului. Crainicul îl găsim obișnuit tot între nume. În Tebea de Jos (*Also Czebe*) avem un *Janus crainich*, în Tomești un *Johannes crainicus*, în Kaynelesth un *Michael crainik* locuind împreună cu Criste, după acolada din text numit desigur tot crainic, în Ribicioara un *Jwan crainik*, în Grohot un *Janus Ztrawa krainik* (felul cum e înscris e un indiciu că are și funcția de crainic). În Kapolna *Michael Zabo*, *Kys Zabo* și *Joanes Zabo* sînt notați împreună, prin acoladă, *krajinici*. În Vaca un *Jwan crainik*, în Buceș un *Jowanis crainik*,

⁷ Márki, *op. cit.*, p. 234.

în Lunka (*Lonkaa*) un *Petrus Kelye krainik*. Înscrieri din care iarăși nu putem distinge funcția de nume. Cel puțin în unele cazuri dacă nu în toate însă e vorba de funcție, sau și de funcție.

Noțiunea de cnez apare însă des, nu numai în nume, dar și în dreptul numelui ca funcție, obișnuit sub forma de *kenez*. În întreg urbariul am numărat apariția lui în 28 de cazuri. În unele sate apar chiar doi. De pildă în Sîrbii de Sus un *Petrus Balasfi kenez* și un *Sigismundus kenez*, în Baldovin un *Bulzalb kenez* și un *Dan kenez*, în Vața de Jos un *Stephanus kenez* și un *Barbul kenez*, în Stănița un *Marko kenez* și un *Demetrius kenez*. Cnejii se numesc Andrei, Ion, Neagomir, Mihail, Pleșa, Stan Faur, Bucșa, Ștefan, Barbul, Simion, Todoran, Mircea, Gheorghe Musta, Vlad, Stan etc. și sînt înscrși în satele Tebea, Caraci, Tîrnovița, Obîrșia, București, Ciungani, Buceava, Ciungul, Văsuia, Mustești și altele. Printre Cladove a fost și o Cladova a cnezului Nicolae (*Miklos-kenez Kalodvāja*)⁸. În multe sate numele de cnez nu apare, chiar în sate mai mari. Ceea ce nu înseamnă că nu au cnez. Unele au poate cnez comun. În cele mai mari însă e simplă omisiune. Ceea ce arată iarăși inconsecvența conșcripției. Mai ales că nu e înscris în ele nici jude. Cît de inconsecventă e conșcripția în această privință, se vede și din faptul că judele nu e înscris nici măcar în tînguri sau în satele ungurești, unde sigur era. În cazul celor mai multe înscrieri, evident, nu e vorba numai de nume, ci și de funcție. Mai ales de funcție. Sînt cnejii al căror cenz de activitate nu-l putem preciza. Nu putem ști nici în ce măsură s-a transformat vechiul cnez în simplu jude sătesc. Poate și aci e în curs de transformare.

Cît privește pe jude, abia îl bănuim din nume ca *Michael cywdelj* din Crăciunești (*Karachonfalwa*), *Petrus Suda* din Baldovin, *Ianus czude* și *Petrus czude* din Ruda. Noțiunea de pîrcălab apare doar în două nume *Porkolab* din Hunțișor.

La trei localități din fruntea urbariului, înregistrate fiind și viile și vitele, avem un indiciu și asupra stării materiale a locuitorilor lor.

În Șiria vii au 46 iobagi și 33 jeleri. Cu excepția a 5 iobagi și 2 jeleri, toți au. Boi au 32 de iobagi, variind între 1 și 8. Au și 10 jeleri, fiecare cîte 2 boi. Cai au 11 iobagi, variind între 1 și 5. Cel cu 5 cai are și 8 boi, cel cu 4 cai are 6 boi. Unul din ei are 100 de cai, vie și 6 boi. Oi nu sînt înregistrate decît la doi, la unul 100, la celălalt 300 (se numesc *Georgius Aranyagi* și *Michael Rodah*).

În Sîrbii de Jos vii au 11 iobagi și 10 jeleri. Boi au 9 iobagi, între 2 și 6, și 9 jeleri, între 2 și 4. Cai are un iobag, 4 (care are și 4 boi) și un jeler, 2 (care are și 4 boi). Oi au doi iobagi, unul 25, celălalt 300, și un jeler, 50. Capre un iobag, 20.

În Sîrbii de Sus, vii au 19 iobagi și 20 jeleri. Boi au 14 iobagi, între 2 și 8 și 9 jeleri, între 2 și 6. Cai 12 iobagi, între 2 și 4. Unul din ei are 16. Jeleri cu cai 3, avînd între 2 și 4. Oi au 10 iobagi (60, 50, 70, 47, 100, 20, 60, 40, 400, 200). Jeleri cu oi sînt 6 (40, 32, 40, 45, 70, 100).

⁸ Márki, *op. cit.*, p. 205.

Puse cifrele într-o ordine statistică, cele trei localități, Șiria, Sîrbii de Jos și Sîrbii de Sus, au împreună :

82 iobagi	207 boi	171 cai	1772 oi	20 capre
72 jeleri	73 "	19 "	172 "	
154	280 "	190 "	1944 "	20 capre

După acest total rezultă o medie de 1,8 boi, 1,2 cai, 12,6 oi, capre de unitate iobăgească.

Luînd numai tîrgul Șiria avem :

51 iobagi	119 boi	124 cai	400 oi
35 jeleri	20 "	8 "	—
86	139 "	132 "	400 "

Totalul dă o medie de 1,6 boi, 1,5 cai, 4,6 oi de unitate.

Punînd cifrele în ordinea statistică respectivă, ele prezintă următoarea diferențiere:

Repartiția boilor :

	—	1	2—3	4—5	6—7	8—9
iobagi 82	28	1	24	16	10	4
jeleri 72	44	—	22	5	1	—
Total 154	72	1	46	21	11	4

Cai :

	—	1	2	3	4	5	16	100
iobagi 82	59	2	13	2	4	1	1	1
jeleri 72	63	—	6	1	2	—	—	—
Total 154	122	2	19	3	6	1	1	1

Oi :

	—	20—29	30—49	50—99	100—199	200—299	300—	400
iobagi 82	67	3	2	4	2	1	2	1
jeleri 72	65	—	4	2	1	—	—	—
Total 154	132	3	6	6	3	1	2	1

S-au înregistrat desigur numai cifrele mai mari, care puteau fi supuse la vreo prestație.

Sub raportul viilor și vitelor, supuși mai înstăriți se găsesc mai ales în Șiria, care e tîrg și unde s-a putut produce și o diferențiere mai mare. Dar și în sate. Chiar dintre jeleri s-au putut ridica unii la stare ceva mai bună. În Sîrbii de sus de pildă, *Petrus Bagon* are vie, 4 boi și 45 oi. Iar *Stephanus Olah* are vie, 6 boi, 4 cai și 100 de oi.

Sînt în schimb mai mulți care nu au nici vie, nici vite de jug sau cai, nici oi. Mai ales printre jeleri. În dreptul multor nume de iobagi sau văduve de iobagi găsim însemnat *pauper*, *paupercula*, în vreo 50 de cazuri în toată conscripția. Căci printre numele iobagilor și jelerilor sînt înscrise mai multe nume de văduve. În toată conscripția am numărat 34. Desigur, văduve supuse la prestații iobăgești.

Iobagi fugiți sînt înscrise abia 11, ceea ce înseamnă că sînt înscrise inconsecvent, căci trebuie să fie mai mulți. Sesii pustii sînt înscrise 46. La Șiria urbariul, înregistrînd șase case pustii, notează că oamenii au fugit din ele în cursul a trei ani din urmă.

În cîteva cazuri avem înșorisă și starea celor cu numele de voievod sau cnez (*kenez*). *Petrus* fiul lui *Michael wayuoda* din fruntea listei satului Sîrbii de Sus are vie, 8 boi, 4 cai și 40 de oi. *Demian vayda*, tot de acolo, are vie și 2 cai. *Stephanus kez* din Sîrbii de Jos are vie și 6 boi. La *Petrus Balasfi kez* din Sîrbii de Sus nu e înscris nimic. *Sigismundus kez* din același sat e înșoris însă cu vie, 8 boi, 16 cai, 400 de oi. În schimb *Thodoran kez*, înscris în fruntea listei în Văsuia, e notat *pauper*. Aceasta desigur după declarația lui, care putea fi și inexactă.

Nu știm în ce stare erau libertinii. Ei fiind scutiți de prestații nu li s-au înscris nici viile, nici vitele.

În situațiile variate din cuprinsul domeniului sarcinile iobăgești sînt și ele variate.

La Șiria, despre *equites libertini* textul spune că deși ei pot să fie buni iobagi, sînt dați de castelani (*auctoritate castellanorum*) în serviciul cetății și nu servesc nimic, adică nu fac nici o slujbă obișnuită iobăgească.

Taxă obișnuită (*taxa ordinaria*): la Sînmihai fiecare iobaș cu sesie (*sessionatus*) trebuia să dea un florin. Pe 1524, în „taxa” de Sînmihai au dat 36 florini. Au fost deci și de cei care nu au dat sau au dat mai puțin de un florin. E desigur *censul*.

Fiecare iobaș sau jeler avînd vie, da la cules nona (a noua). Tot la cules, fiecare iobaș avînd vie mai trebuia să dea un pui și o pîine, care erau venitul provizorului. Orice om străin (*homo extraneus*), în înțeles de dinafara țîrgului, avînd vie în podgoria Șiriei, la timpul culesului plătea provizorului 24 dinari, precum și o găleată de orz, un pui și o pîine. Orice iobaș care cerea ca în timpul culesului, și convenea cu provizorul încă înainte de începerea culesului comun, să strîngă cu un vas numit *fedeles*, trebuia să plătească pînă la Sînmartin patru dinari. Iar dacă vasul ar fi de cel pe care ei îl numesc *fekw*, să plătească 8 dinari. Dacă erau oameni dinafară (*extranei*), plăteau îndoit, 8 dinari de *fedeles* și 16 dinari de vasul *fekw*. Acesta era venit al provizorului. E vorba aci probabil de cei care nu au vii și strîng de la cei cu vii must în timpul culesului.

Din semănături, atît din cele de primăvară cît și din cele de toamnă, dădeau none, care țineau de castelani, afară de cele din mazăre și linte, pe care le primea provizorul la curte.

În Șiria sînt două pluguri, deși ar putea să fie patru cum au fost mai de mult — spune textul —, dar acum locuitorii sînt mai puțini pentru strîns⁹. Aceasta înseamnă, se pare, că stăpînul ținea aci două pluguri cu care se ara pentru el, desigur cu simbriașii săi, iar recolta o strîngeau pentru stăpîn iobagii.

⁹ „In territorio Sirii dominis sunt duo aratra et licet possent esse quatuor prout temporibus antiquis fuerunt. sed nunc incole sunt pauciores ad cumulationem”.

Atît iobagii cît și jelerii din Șiria trebuiau să plătească (împreună) anual 4 florini, care se numeau banii simbriașilor (*quod beres penz dicitur*). E vorba de simbriașii angajați de curte (desigur cei numiți *mercenarii*), necesari în economia domeniului și pe care locuitorii îi plăteau pentru a fi scutiți de anumite munci agricole, de arătură și de cărașii mai ales.

Cînd se făcea fînul (iarba) trebuiau să cosească atît cît voia provizorul (*quantum provisor voluerit*).

Pădurea ținînd de cetate se da spre tăiere de către castelani așa ca oricine voia să taie, pe un an întreg trebuia să plătească de un bou sau de un cal 8 dinari. Venitul pe un an, după cît se putea evalua, putea face 32—40 de florini.

În Șiria era și o vamă de uscat (*thelonium siccum*), luîndu-se de un om pedestru 1 dinar, de un om călare 2 d., de un car gol 4 d., de un car încărcat 8 d.

În Sîrbii de Jos, *census ordinarius* de Sînmihai era un florin de sesia locuită (*sessio populosa*). Tot așa și în Sîrbii de Sus. În acesta din urmă, în cinci case noi erau zece sîrbi fugari din Simiu, care nu plăteau nimic și nici nu slujeau, beneficiind desigur de scutirea provizorie a noilor așezați.

În Gașa, *census ordinarius* de Sînmihai era tot un florin de sesia locuită. Pe la Sîngeorz dădeau castelanilor cetății Șiria *beres penz* 4 florini. Pe la Paști fiecare locuitor din Gașa dădea cîte un dinar. Tot cîte un dinar și pe la Crăciun. Nona grînelor (*frumentorum*) aparține castelanilor (*pertinet castellanis*). Nona vinurilor e rînduită castelului (*deputata est castello*). Cînd era belșug, din podgoria Gașa nona aducea 24 buți de vin. Textul Șiriei spune că nonă din vin dau Gașa, Cladova și Șiria și că nona (*collectura none*) pe 1523 a făcut 40 de buți (*vasa*) de vin, iar pe 1524 numai 19 buți. Nona era, firește, variabilă după recoltă.

Orașul (*ciuitas*) Baia de Criș, cu cele cinci sate ale sale, plăteau împreună anual *taxa ordinaria* 80 de florini, înscriși fiind în urbariu 190 capi de familie, din care numai 5 sînt jeleri.

Urbura Băii de Criș cu „văile“ sale (*cum riwlis suis*) pe 1521 a făcut 200,02 fl., pe 1520, ridicată în două jumătăți (rate ?) (*halff*), 333,02 fl. Pe 1522 urburarul (*urburarius*) Nicolae Ferenczi, pe un an întreg minus o săptămîină, a dat 105,39 fl., iar în 1523 în timpul lui Andrei Golner (sau Goldner ?), ridicată în două jumătăți, a făcut 383,33 fl.

Băița aducea venit anual și obișnuit, deci cens, 8 fl. În anii dinainte urbura venită din Băița era luată totdeauna de urburariul (*urburarius*) instituit în Baia de Criș, dar prin hotărîrea sa din anul 1522, Ștefan de Bathor, luînd-o de la acela, a instituit și aci urburar, care în același an a plătit drept venit al urburei 68,28 fl. În 1523, *half non leuato*, au venit cîștig al urburei numai 20 fl.

Pertinențele Băii de Criș, satele înscrise ca ținînd de voievodatul lui Ștefan Moga, adică, după textul de la sfîșit, de cele două voievodate, dădeau și ele înainte de toate cens. La toate satele censul se înregistrează consecvent ca fiind un florin de sesie, de sesia locuită și întregă desigur. Căci numărul capilor de familie înscriși e incomparabil mai mare decît

al sesiilor sau unităților după care se calculează censul. Pe o sesie sînt înscrise adesea mai multe familii, două, trei sau mai multe chiar. Se înregistrează uneori și jumătăți de sesie, notate în textul nostru cu X. La Tîrnovița de pildă sînt înscrise zece nume, dar se grupează doar pe patru sesii, plătind 4 fl. cens. Pe două sesii locuiesc cîte doi, iar pe una cinci. În Obîrșia, 22 înscriși sînt legați prin acolade, desigur pentru a arăta conviețuirile, adică sesiile comune sau unitățile de cens, constituind doar șase unități. Stau pe aceeași sesie sau plătesc un cens 2, 3, 4, 5, de cîteva ori 6 înscriși. De trei ori găsim chiar 8 nume cuprinse într-o sesie: în Ribicioara 8 *Patetka*, în Vlădești 8 *Vlad*; în Ribicioara de pildă, pe 5 sesii, plătind 5 fl. cens, sînt înscriși 25 capi de familie, grupați odată 2, odată 3, de trei ori 4, odată 8. Iar Pănușești, cu 20 de înscriși, plătește 3 fl. cens: pe o sesie e înscris unul, plătind desigur cens întreg, pe alta 2 săraci desigur scutiți, pe alta 6 *Stancu*, iar pe una nu mai puțin de 11 *Pănușe*. Astfel, 48 de sate împreună, avînd înscriși 724 capi de familie, au plătit în total, în anul conscripției, 236,91 fl. cens. Deci fie că sesiile nu s-au subdivizat, indicînd dese conviețuirile, fie că nu se face încă distincția între sesii și subdiviziunile lor, în tot cazul asemenea înscrieri vădese și că alături de noțiunea de familie în sens restrîns, individual, dăinuiește încă și familia în sens mai larg, mai cuprinzător, chiar cînd cei înscriși nu locuiesc în aceeași casă. Această conviețuire sau indivizie a sesiei indică, firește, și o apărare împotriva sporirii sarcinilor iobăgești, care se orientau în genere după noțiunea de sesie.

Satele voievodatului, respective ale celor două voievodate, mai dădeau și porci și miei. Nu știm dacă în cens, în daruri sau în dijmă; textul nu înregistrează decît numărul lor la fiecare sat, fără altă însemnare. Nu știm nici după ce criterii îi dădeau. Cifrele sînt variabile și însumează pentru 48 de sate 127 de porci și 136 de miei.

Unele din sate erau scutite și de cens, și de porci și miei. Satul Cucuiești (*Kukuyesth*) era scutit, cei doi înscriși ai lui fiind nou așezați. Satul Mihăleni, cu 23 înscriși, era scutit ca servind la moara de tăiat scînduri (*ad molendinum serre*), adică la fereastrăul de apă. Tot așa și satul Blăjeni, cu 28 înscriși. Satul Wyfalw (Satul nou) plătea cens, dar nu da porci și nici miei pentru că era așezare nouă (*nova condensio*). Păzea însă peștele (*truttas apthios*) din rîușorul oprit.

Textul de la sfîrșit înregistrează și alte sarcini. Apartenențele Băii de Criș, întrucît nu aveau vie și nici none din grîne nu dădeau, în socoteala (în compensația nonelor (*ratione nonarum*)) dădeau în fiecare an 25 fl. Dădeau de asemenea în fiecare an 40 măsuri (*pentas*) de miere. Cele două voievodate, ale lui Moga și Bota, dădeau pe la Sîngeorz cetății cinci boi de tăiat (*boves mactabiles*). Tot atunci dădeau banii păturilor (*lasnak penz*) 5 fl., care era poate darea preoților sau a cnejilor, cum o găsim și în alte părți. Pe la Sînmihai dădeau de asemenea cinci boi de tăiat. Tot atunci dădeau banii simbriașilor (*pecunias berezpenz*) 5 fl. Tot pe la Sînmihai dădeau provizorului din Șiria pentru cumpărat lemn de construcție sau de buți (?) 4 fl., care se numesc „banii cercurilor“ (*pecunias pro emendis tigribus* (sau *tignibus*) *quas abrwch penz vocant*). Peste boii de tăiat

mai trebuiau să dea în fiecare an cetății doi boi pentru cărat lemne (dacă nu cumva trebuiau să-i dea tot ca răscumpărare a obligației lor de a duce lemne, așa cum își răscumpărau această obligație, cu o bute de vin, cei din satele Cladovei). La Crăciun trebuiau să dea de fiecare sesie locuită două veverițe (*eweth*). Fiecare sesie locuită trebuia să cosească voievozilor săi o jumătate de zi, iar în altă zi iarăși o jumătate de zi să le secere, voievozii trebuind să dea lucrătorilor de două ori mîncare. De asemenea, de fiecare zece sesii trebuiau să dea un plug și să-i are o jumătate de zi.

Aceeași situație și în cele 47 de sate ale ținutului Kapolna, ale celorlalte două voievodate cum ne lămurește textul de la sfîrșit: cens un florin de sesie, porci, miei. Exact aceleași sancini și în aceleași cifre: compensarea nonei, miere, boi de tăiat, banii păturilor, banii simbriașilor, banii cercurilor, boii de cărat lemne, veverițele. Aceleași obligații de lucru pe seama voievozilor: o jumătate de zi de coasă, o jumătate de zi de secere de fiecare sesie, o jumătate de zi de plug de zece sesii, cu obligația pentru voievozi de a da lucrătorilor de mîncare.

Aici se mai adăugă că fiecare preot român „ținînd biserică“ (*tenens ecclesiam*) tot al treilea an trebuia să dea cetății un bou de trei ani. Apoi că fiecare sesie locuită trebuia să dea la lăsatul postului (*in carnis privii*) cetății un iepure. Obligații valabile poate și pentru celelalte două voievodate. Se mai adăugă apoi venitul unburei și al morii de scînduri. Urburariul ținutului Kapolna a dat după „văile“ lui (*de riulis*) pe un an întreg castelanului 6 pisete de aur (*pisetas auri*), „half non leuato“, dar cînd se lua, veneau odată 3 pisete, altădată 3, probabil în înțelesul de două jumătăți făcînd tot 6. Moara de scînduri, după spusele maistrului Paulus firez, dacă e belșug de apă, de la mijlocul Păresimilor (*a medio Quadragesime*) pînă la sf. M. (probabil Sînmihai), poate tăia 1000 de scînduri, din care ar veni 50 fl.

Cele patru sate Arăneag, împreună cu Chernez, dădeau și ele mai întîi cens (*census ordinarius*), de fiecare sesie locuită un florin. Dar iarăși sesia, și aci, cuprîndea adesea mai mulți capi de familie. Cei 113 iobași și 5 jeleri înscriși dădeau în total 49 fl. Dădeau porci, împreună 20. Nu dădeau însă miei.

Dar mai aveau și sancini deosebite de ale altor sate. De sînbătoarea tuturor sfinților dădeau împreună castelanilor 1 fl. De Sîngeorz dădeau iarăși împreună 2 fl. De Sîngeorz locuitorii acestor sate, iobașii cu sesie (*jobagiones sessionati*) mai trebuiau să dea fiecare cîte 6 dinari, iar jelerii cîte 2 dinari. De Crăciun satele mai dădeau de fiecare cap de iobag cîte 2 dinari, iar de fiecare sat cîte un iepure.

Cele patru Cladove, împreună cu *Zilwagh*, dădeau de asemenea censul obișnuit de un fl. de sesia locuită, plătînd de 73 de iobași (din care trebuie scăzuți 4 libertini, desigur scutiți de cens) 26 fl. Dădeau de asemenea porci, dar au înscriși doar 3 porci dați.

Aveau însă și ele sancini proprii. De Sîngeorz trebuiau să dea de fiecare cap castelanilor cîte 6 dinari. De Paști fiecare cîte 2 dinari. De Sîngeorz satele împreună o vacă. Fiecare cnez al acestor sate era dator

cu o oaie. Satele, toate împreună, pentru neaducerea de lemne în cetate erau datoare cu o bute de vin. Pentru că nu le luau none din vin (*ratione non exactionis nonarum vini*), dădeau (lipsește cifra). Probabil se putea și răscumpăra uneori. Toate împreună dădeau pentru cumpărat varză (*pro emendis caulibus*) 1 fl. La Crăciun fiecare cnez al acestor sate trebuia să dea un iepure castelanilor.

Sînmartinul dădea tot un florin cens de sesia locuită, la Sînmihai. Din porci oricine avea peste zece trebuia să dea unul. Răscumpărare (pentru porcii sub zece, nesupuși la dijmuire, desigur) nu plăteau. Nona din grîne era rînduită castelanilor (*deputata est castellanis*). Daruri dădeau la Paști patru ouă și două pîini, la Sînmartin un pui și două pîini, la Crăciun un pui și două pîini, care erau rînduite iarăși castelanilor. Gloaba vîrsării de sînge (*effusionis sanguinis*, de fapt a rănirii cu sînge) era rînduită și ea castelanilor. Din gloaba celor osîndiți la pienderea capului și a bunurilor era rînduit un florin castelanilor, doi florini provizorului, restul revenind desigur stăpînului. Cît privește obligațiile de lucru ale iobagilor de aci, textul precizează că fiecare om cu plug ară și seamănă castelanilor un jugăr de pămînt, toamna și primăvara¹⁰. Iar mai încolo spune că de mult (*antiquis temporibus*) pluguri de ale domnilor au fost la ei trei, pentru că aveau pămînturi de arătură din belșug, dar acum nu au nici unul, pentru că sînt puțini și strînsul nu e cu puțință¹¹. Text asemănător deci cu cel de la Șiria, avînd desigur același înțeles. Textul mai spune că fînațe (*prata fenilia*) au din belșug și finul cosit aci sînt datori să-l aducă în cetate. Din ceea ce trebuie să înțelegem desigur că în hotarul satului sînt fînațe destule pe care ei cosesc și fac fîn și pentru cetate.

În sfîrșit, după satul Nadab, la care, după numele celor cinci iobași, se spune că aci sînt și 10 *praedia*, textul notează că cei cu peste zece porci dădeau un porc. Aci e pomenită și o moară pe Crișul Alb din folosul căreia stăpînii aveau a patra parte. Sau e vorba numai de locul morii, în care ei își aveau de drept partea lor? Lectura aci e nesigură. Era de asemenea un vad din care le venea tot a patra parte. În 1521 pătrimea aceasta le-a adus 16 fl. Domeniul avea aci o porțiune de sat, pe care palatinul Ștefan Bathory a dat-o, cu toate veniturile sale, lui Grigore Horwath. Iar cele trei porțiuni de sate de la sfîrșit, Iemata (*Gyarmath*), *Fewlhid* și *praedium Kezy*, palatinul le-a donat lui Emeric Perkedj.

Informațiile urbariului, cum vedem, sînt sumare și incomplete în raport cu urbariile, tot mai dezvoltate, de mai tîrziu. Ele constituie totuși indicii prețioase pentru raporturile feudale de aici, într-un timp pentru care informațiile de acest gen sînt atît de puține.

¹⁰ În text: „juger terre unum et in vere“. Se înțelege din aceasta probabil că și primăvara, adică nu numai toamna.

¹¹ „Antiquis temporibus fuerunt dominorum apud eos tria aratra quia terris arabilibus habundant, sed et nunc nullum habetur, quia pauci sunt et cumlatio fieri non potest“.

Și numai sumare fiind, și adesea intenpretabile, datele urbariului ne prezintă domeniul Șiriei ca un domeniu feudal mare, unul din cele mai mari din acest timp, avînd cetate și cuprinzînd un mare număr de sate și cîteva tîrguri. În fruntea cetății stau castelanii, obișnuit nobili de seamă, desigur doi, ca și la alte cetăți, care au în subordine un aparat militar și slujitoresc. Dar acesta e dublat și de un aparat administrativ economic, în frunte cu provizorul, administrator și jude al domeniului, sau unele funcții se dublează, castelanul de pildă purtînd și funcția de provizor.

Populația supusă se împarte, feudal, în libertini, iobași și jeleri.

Libertinii sînt ridicați obișnuit din iobași. Ei sînt supuși scutiți de sarcinile obișnuite iobăgești pentru a face în schimb servicii militare, fie la paza cetății sau la nevoile interne de brațe armate ale domeniului, fie la război, pe lîngă cele obișnuite de curieri, însoțitori. Dar, vedem, pentru a face și alte servicii. Numărul lor însă nu e mare. Ei reprezintă abia 3—4% din populația supusă. Desigur cetatea își avea și garnizoana ei de soldați plătiți, care nu mai sînt înscriși, nefăcînd parte din populația de supuși ai domeniului.

Iobagii (*jobagiones*) formează grosul populației supuse. Ei reprezintă peste 90%. Obișnuit nu sînt calificați ca atare, conscripția notează mai mult distincțiile, pe cei cu condiții deosebite de ale masei iobăgești.

Condiția de jeler (*inquilinus*) e notată, dar desigur inconsecvent. Jelerii nici nu sînt consecvent separați în listele supușilor, sub titlu deosebit. Mai des îi găsim înscriși în același rînd cu iobagii, decît cu notația: *inquilinus*. Și nici nu-i găsim în toate satele. Mai ales în satele dinspre munte, adesea în multe sate în șir, noțiunea nici nu apare. Numărul lor în tot cazul e redus; cei înscriși reprezintă abia 5% din populația supusă. Interesant e însă că, împotriva legiurii din 1514, care reduce la șerbie și leagă de glie întreașă populația iobăgească și o confundă întreașă într-o masă unică iobăgească, sau cel puțin tinde să o confunde transformînd în foarte scurt timp și pe jeler în iobag, noțiunea de jeler continuă să se mențină și prin urmare jelerul continuă să-și mențină poate și dreptul de mutare.

Înregistrările reduse ne dau indicii și asupra stării iobașilor. Această stare se arată destul de diferențiată. Mai ales în tîrgul Șiria. Ele ne mai indică și în ce măsură pot fi ei crescători de vite și agricultori. Ei au vite de tracțiune, boi, și poate întrebuințează și cai. Au apoi oi și desigur vaci, porci, care nu sînt înregistrați. Cît privește boii, ei sînt puțini în raport cu nevoile tehnice ale agriculturii timpului, indicînd o agricultură redusă, dacă nu și o înscriere defectuoasă, înregistrînd mai puțini de cîți erau. Peste trebuințele economice agricole țărănești nu au decît doar cai și oi. În puține cazuri însă. Turmele de oi nu sînt multe, dar unele sînt destul de însemnate, iar de cai găsim una singură, a unui tîrgoveț.

Sînt însă mulți cultivatori de vii. Cei mai mulți sînt desigur în Șiria și Galșa. Un indiciu pentru aceasta sînt și vitele lor de tracțiune, care se arată relativ mai puține. Un indiciu precis însă ne dă nona din vin. Nona de 24 buți de vin din viile de la Galșa presupune aci o producție de 216

buți dacă se lua nona înainte, 240 de buți dacă se lua dijma înainte, iar cele 40 buți de vin venite în nonă la 1523 presupun o producție de 360, respective 400 de buți. Și aceasta era numai producția supusă nonei, fără a celor scutiți, nobili, preoți, slujbași sau alții, scutiți sub un motiv sau altul. În podgoriile de la Șiria și Gașa aveau vii desigur și alții din împrejurimi (*extranei*), cum se obișnuia. Aveau însă desigur satele dinspre șes, nu și cele dinspre munte, care obișnuit nu cultivau vie. Vii erau și în Cladova.

Diferențierea o arată nu atât condițiile juridice, cât starea materială. O arată nu producția, a cărei repartitie urbariul nu ne-o dă, ci numărul vitelor. Aceasta la cele câteva sate care au înscris vitele. Dar ea e indicată, ce-i drept cu mai puțină precizie, și la marele rest al satelor, prin raportul dintre cifrele censului și numărul celor înscrisi, de unitățile de prestație însemnate prin acolade, care indică nu numai conviețuirile, dar și subdiviziunile sesiei. Această subdivizare e foarte frecventă, merge uneori până la subdiviziuni mici, lăsând adesea destul de redus numărul sesiilor întregi. Indiciile sînt desigur neprecise. Nu ne putem da seama în ce măsură mărturisesc ele subdiviziunile sau conviețuirile, în ce măsură s-au subdivizat ori s-au redus deodată cu subdivizarea sesiei interne și aparținătoarele ei din cîmp. Nu e sigur nici dacă numai noțiunea de sesie stă la baza repartitiei censului sau stau și vitele, cum se obișnuia în acest timp. Mai mult, nici noțiunea de sesie nu știm în ce măsură s-a putut stabili aci. La satele dinspre munte, orientate în economia lor spre creșterea vitelor în primul rînd, o noțiune precisă de sesie era mai greu de aplicat. Datele urbariului ne indică deci o destul de largă diferențiere, dar o diferențiere pe care nu o putem concretiza în date precise.

Veniturile feudale obișnuite ale domeniului erau censul, daturile sau darurile, dijma și nona.

Censul pe întreg domeniul e de un florin, care se plătea de Sînmihai (29 sept.). Un florin se plătea însă de sesia iobăgească, anume de sesia întreagă, obligația subdivizîndu-se după subdivizarea acesteia și probabil jelerii nu-l plăteau. Deci nu se plătea un florin de iobag (sau jeler), indiferent de stare, cum hotăra legea din 1514. Continua deci vechiul obicei.

Daturile sau darurile, care completează censul, nici ele nu sînt cele din legea de la 1514 și nici uniforme cum le stabilea ea. Daturile sau darurile prezintă felurite variații și pornesc desigur de la obiceiuri mai vechi. Mai importante din ele sînt vitele de tăiat, atât de obișnuite în daturile satelor românești, care se dădeau anual și de care legea nici nu pomeneste.

Dijma din semănături și din vin nu e înregistrată de urbariu, desigur din simplul motiv că ea nu era venit al stăpînului feudal, ci al bisericii și probabil nici nu o ținea stăpînul feudal în arendă, cum adesea se obișnuia.

Nona însă îi revine stăpînului feudal. Ea se dădea din semănături, fie de toamnă, fie de primăvară, din grîne. După textul de la Șiria, se pare și din mazăre și linte. Se dădea de asemenea din vin. Ea se dădea în natură sau se răscumpăra în bani. Satele românești, fiindcă nu dădeau nona, erau obligate doar la o compensare a ei, dacă din capul locului compensația înscrisă le obliga ș. pe ele, ceea ce e puțin probabil.

Dijmele din miei sau oi, porci, stupi erau de asemenea venit al stăpînului feudal. Urbariul însă nu ne dă date destule de precise asupra lor. Doar la Sînmartin și Nădab se precizează că din porcii peste zece se ia unul. Nu se spune însă, dacă din porcii de la ghindă sau de la pășune, sau e o dijmă unică, din porci în genere. Despre dijmele din miei, stupi se spune și mai puțin. La daturile, obișnuite, de porci, miei, nu se spune nicăieri dacă ele sînt daruri sau dijmă. Nici la miera pe care o dădeau satele românești nu se spune dacă ea mergea în daruri sau compensa dijma din stupi? În tot cazul, la satele românești avem iarăși obiceiuri deosebite, chiar dijma din porci și din albine se lua după obiceiuri deosebite. Quinquagesima românească nu apare, desigur pentru că dacă era, ea era regală.

Obligațiile de lucru ale iobagilor constau în strînsul recoltei stăpînului (sau castelanului lui), adică în secerat, cosit, strîns și poate și cărat, și în carul de lemne de Crăciun sau în obligațiile care îl compensează. Nu se dă vreun număr de zile pentru aceasta și cu atît mai puțin e indicată vreo periodicitate a muncii, cum stabilea legea din 1514. Muncile sînt în funcție de întinderea economiei proprii a stăpînului feudal și sînt făcute la timpul cerut de ea. Strîng cît s-a semănat și cosesc cît li se cere. Practic sau prin obicei aceste munci se exprimau, desigur, în zile de secere și chiar de coasă, care trebuie să fi fost puține, cîteva de cap de familie. În nici un caz însă nu în o zi la săptămîină, cum stabilea legea din 1514. Unele sate fac munci aparte, ca Mihăleni și Blăjeni, care servesc la moara de scînduri sau fierăstrăul de apă.

• Stăpînul feudal (sau locțiitorul său, castelanul), se vede din indiciile urbariului, avea și o asemenea economie. El ține grădinar, are deci grădini. Are de asemenea pluguri proprii, cu care ară și seamănă desigur simbriașii săi, iobagii făcînd doar strîngerea recoltei. Decît că pentru ținerea simbriașilor plăteau iobagii o sumă anuală, banii simbriașilor. Plata îi scutea probabil de arătură și cărături agricole, la care altfel economia stăpînului i-ar fi obligat. Nu-i scutea totuși cu totul de arătură. Iobagii din Sînmartin arau și cu plugurile proprii pe seama castelanilor, iar satele românești arau pe seama voievozilor, cei din Sînmartin fiecare om cu plug cîte un iugăr toamna și primăvara, iar satele românești cîte o jumătate de zi de zece sesii. De vii proprii ale stăpînului sau de lucru la vie urbariul nu pomeneste. Desigur nici nu erau, vinul îi venea cetății din nonă.

Alt venit mai important al domeniului e urbura minieră. Aceasta se dă în bani.

Indiciile privind veniturile din monopolurile senioriale sînt cu totul sumare și neprecise. Nimic despre crîsmărit de pildă, care aducea obișnuit un însemnat venit bănesc stăpînilor feudali. Despre mori o singură pomenire, și aceea nesigură; nu sîntem siguri dacă e vorba de venitul morii sau numai de locul morii și nici venitul nu e precizat. Numai venitul morii de scînduri e evaluat. Despre pescuit iarăși prea puțin: pomenirea de ape oprite și păzite. Despre vînat nimic, decît doar obligația în legătură cu el de a da iepuri, vererițe. Vama de la Șiria aducea venit bănesc. Nu e eva-

luat însă nici acesta, urbariul înregistrează doar taxele. Se evaluează în schimb venitul vadului din Nădab.

Gloabele aduceau și ele venit bănesc, dar sînt iarăși numai pomenite, fără vreo evaluare.

Se înregistrează și un venit bănesc al pădurii, nu cel din dijma porcilor, ci cel din tăiatul lemnului, venit exprimat printr-o dare bănească generală a supușilor, impusă după numărul vitelor (de tracțiune). Aceasta însă probabil numai la Șiria și satele de șes unde pădurea era mai puțină și deci mai prețioasă, nu și la satele dinspre munte.

Făcînd un bilanț al veniturilor mai însemnate, înscrise și evaluate de urbariu sau evaluabile după indicile lui, ajungem la aproximativ următoarele cifre :

cens	661,26 fl.
daturile sau darurile (orz, pui, ouă, pîini, oi, iepuri, veverițe) neevaluate	
80 măsuri (pint) de miere	
10 boi și o vacă de tăiat,	
4 boi pentru lemne	
? boi de la preoți	
nona din semănături (Șiria, Gașa, Sînmartin, Cladova) neevaluate	
nona din vin	40 buți
răscumpărarea nonei	50 fl.
datul (dijma) porcilor : 231 de porci plus dijma netrecută în tabele de la unele sate	
datul (dijma) mieilor : 215 miei, plus dijma mieilor netrecută în tabele de la unele sate	
urbura	400—500 fl.
banii simbriașilor	18 fl.
banii păturilor	10 fl.
banii cercurilor	8 fl.
banii verzei	1 fl.
răscumpărare a căratului de lemne cu 1 bute vin	
venitul vămii neevaluat	
venitul vadului	16 fl.
venitul pădurii	32—40 fl.
venitul din gloabe neevaluat	
venitul morii de scînduri	50 fl.
diferitele plăți pentru castelani, de Sîngeorz, de Crăciun, iarăși neevaluate	

Încercînd un calcul aproximativ, veniturile bănești ale domeniului din prestații se cifrează astfel la vreo 1400—1500 fl. Aceasta fără venitul crîsmăritului, care, dacă era, era bănesc și fără eventualele taxe extraordinare sau subsidiile posibile. Evaluînd în bani prestațiile în natură, ele nu întrec desigur această sumă, poate nici nu se ridică pînă la ea. Și

desigur cu atât mai puțin obligațiile de lucru¹². În acest timp deci aci în raporturile feudale își dispută predominarea obligațiile bănești cu cele în natură, predominând cele bănești.

Țîngurile se deosebeau de sate ca stare și ocupații, erau cultivate în mare măsură de vii, se deosebeau însă mai puțin în prestații. Nu sînt scutite nici de muncă sau de obligația de a o răscumpăra. Doar Baia de Criș, înscrisă *ciuitas*, se deosebește mai mult; obligația ei principală e urbura.

Din veniturile domeniului beneficiază și castelanii, provizorul, fie prin concesi, fie prin salariile lor, în care intrau desigur și cantități mari de bunuri în natură, mai ales în ale castelanilor care trebuiau să întrețină din ele și personalul militar al cetății, cu caii săi. De aceea e rînduîță și nona din grîne, nona din vin din Galșa și poate și altele castelanilor sau castelului. Ei, am văzut, au și alte venituri și li se face parte desigur din multe venituri ale cetății. Castelanilor li se îngăduie aci să facă și agricultură proprie. Nu se face o separație netă între salariul castelanilor și veniturile cetății. Provizorul își avea și el fără îndoială salariul său, în bani și în natură, precum și partea sa din venituri. Își avea desigur partea din gloabe. Și mai beneficiau desigur și unii și alții prin abuzurile pe care le puteau face, prin încasări abuzive, prin sustrageri, fraude la socotelile veniturilor, cheltuielilor.

Satele românești au nu numai instituții proprii, voievozi, crainici, cneji, ci și sarcini specifice. Dau și ele același cens, de un florin de sesie. Nu dau nona, dar o compensează printr-o dare bănească. Daturile, darurile lor iarăși se deosebesc. Dau boi de tăiat, boi de cărat lemne, porci, miei, banii păturilor, banii cercurilor, veverițe. Cnejii înșiși își aveau daturile lor, cîte o oaie, cîte un iepure. De asemenea preoții români: cîte un bou de trei ani tot al treilea an. Urbura venea nu numai de la cetățenii Băii de Criș sau Băiții, ci și din „ținuturile” românești. Tot acolo era și moara de scînduri. Nimic însă despre quinquagesima. Aceasta, fiind venit regal, era desigur tratată deosebit.

Deosebiri vedem și în obligațiile lor de lucru. Dădeau și satele românești banii simbriașilor, adică răscumpărau și ele obligații de muncă agricolă și erau desigur puse și ele la nevoie la cosit, strîns. Au însă și obli-

¹² V. lucrarea asupra registrelor de dijmă din sec. al XVI-lea a lui N. Kiss István. *16. századi dézsmajegyzékek*. Budapesta, 1960. p. 1015, care, făcînd o evaluare a venitului domeniului după acest urburiu, ajunge la următoarele cifre:

cens, după 833,5 sesii	811 fl	valoarea slujbei (soldei) libertinilor,	
venituri în natură, nona etc.	1599 fl.	călăreților și a familiarilor cetății	1653 fl.
venit alodial, valorînd	35 fl.	venitul urburei (legal)	512 fl.
valoarea robotei	103 fl.	„ „ (illegal)	350 fl.

Si după această socotală deci valoarea robotei se cifrează la puțin. Sînt evaluate la o valoare incomparabil mai ridicată serviciilor legate de cetate. Cît privește raportul dintre veniturile bănești și cele în natură, ele vedem că se găsesc aproximativ la același nivel, mai ales dacă adăugăm că evaluarea veniturilor în natură la 1599 fl. ni se pare exagerată. Și mai lipsește din calcul venitul crîsmăritului, vămilor, gloabelor, eventualele „subsidiu”, care toate erau obișnuit bănești și cu care împreună desigur pre-
valau veniturile în bani.

gații de lucru deosebite, pe seama voievozilor proprii : oîte o jumătate de zi de coasă și altă jumătate de zi de secere de fiecare sesie, o jumătate zi de plug de zece sesii. Ceea ce indică limpede că și voievozii își au aci economia agricolă proprie. Mai mult, că aci și ei arată tendințe de feudalizare, obligîndu-și supușii la muncă sau clacă pentru ei. Și desigur beneficiau în plus și ei de părți din prestațiile sau dările pe care le strîngeau, de drepturi de judecată, părți din gloabe, de favoruri, de privilegiile serviciului militar, precum și de posibilitățile de abuz sau sustrageri la socoteli, obișnuite în aceste raporturi. Prin feudalizare voievozii, și ei, unii se ridicau spre nobilime, alții se degradau la organe administrative ale domeniului feudal. Voievozii de aci arată tendințe de ridicare. În tot cazul ei au în subordine o masă mare de sate și beneficiază înșiși de anumite prestații, pentru ei, ale supușilor.

VI. DOMENIUL CETĂȚII GYULA LA 1519—1566

Domeniul cetății Gyula nu se extinde decât în parte pe teritoriul țării noastre, partea mai mare și centrul lui sînt pe teritoriul Ungariei. Ne ocupăm de el totuși pentru că are același stăpîn ca și domeniile Șoimușului și Hunedoarei, pe același Gheorghe de Brandenburg, are deci în genere același regim, e supus aceluiași directive militare sau economice. Chiar castelanii, provizorii, scribii lor sînt adesea aceiași, se mută adică de pe un domeniu pe altul și sînt firești deci asemănările. Încoît datele socotelilor de aci, precizările lor în plus ne pot lămuri uneori și laconismele neînțelese ale socotelilor Hunedoarei și Șoimușului sau ni le pot preciza mai bine. Mai mult, asupra domeniului Gyula avem informații mai bogate. Avem la îndemînă și alte informații decît ale socotelilor, acte, instrucții, urbarii chiar, aducîndu-ne lămuriri în plus asupra structurii domeniului feudal din acest răs timp și puțînd deci să arunce lumini în plus și asupra structurii celorlalte domenii ale marografului sau chiar asupra domeniilor feudale din acest răs timp în genere.

Domeniul Gyula e din 1476 domeniu al regelui Matei Corvinul, care l-a donat apoi fiului său Ioan Corvinul, de la care, prin văduva sa, a ajuns, ca și domeniile Hunedoarei și Șoimușului, în stăpînirea lui Gheorghe de Brandenburg. În 1482, cînd regele îl dona fiului său, domeniul Gyula cuprindea trei orașe sau țînguri, Gyula, Békés și Șimand, împreună cu 83 sate și puste¹. În actul de danie se înscriau desigur și sate asupra cărora cetatea numai ridica pretenții sub motivul că i-au aparținut înainte, precum și nume de sate sau locuri de sate pustii, la care s-au mai adăugat și alte variații, căci în 1525, după registrul veniturilor, domeniul consta doar din 3 orașe (țînguri) și 47 sate. Orașele în jurul cărora se grupează satele sînt aceleași: Gyula, Békés și Șimand. O bună parte a domeniului cădea și acum în vechiul comitat al Zarandului. Pe teritoriul nostru sînt Șimandul cu 15 sate și unele sate țînînd de Gyula, ca Pilul, Grăniceri (*Otlaka*) și poate și altele².

¹ Scherer Ferenc, *Gyula város története*, I, Gyula, 1938, p. 60.

² Veress Endre, *Gyula város oklevéltára (1313—1800)*, Budapesta. 1938, p. 90.

Cu data de 10 ianuarie 1495 Ioan Corvinul acorda voievodatul românilor (*officium woywodatus volachorum*) în Șomoșheș și satele aparținătoare, voievodat care a fost al lui Paul Szekeley, fratelui acestuia Matei și fiului său Ioan, precum și fiului lui Paul, Gaspar, cu toate drepturile, veniturile și privilegiile. Dacă Matei sau cei numiți ar muri, voievodatul să treacă cu drept ereditar asupra fratelui său Nicolae. În schimb ei trebuie să sporească Șomoșheșul și satele care țin de el și oamenii care trăiesc acolo. Cu data de 27 septembrie 1500 dăruia voievodului Matei pentru creștină sa satul Kokesz³, de lângă Șomoșheș.

Iobagii domeniului, după registrul din 1525 se cifrează la 700 *iobagiones residentes* (în textul german: *Hausgesessen*), adică *sessionati*, 317 iobagi libertini (*iobagiones libertini*) și *noviter adventi* (în textul german: *Neulich gekommene holden*), jeleri probabil, și anumiți români, exceptând pe cneji vreo 40 (*circiter 40 residentes*), români cu regim aparte⁴. În total sînt deci 1057 capi de familie plătitori de cens. După o înregistrare a censului de Sîngeorz din 24 aprilie 1525, plătitorii de cens în Gyula sînt 293, în Békés 109, în Șimand 126, cele trei ținuturi împreună însumînd 528, deci jumătate din numărul total al supușilor. Din cealaltă jumătate, repartizîndu-se pe cele 47 sate din lista de la 2 februarie, revin 11 capi de familie, iar după cea din 24 aprilie 14,5 capi de familie de sat. Textele nu ne informează dacă mai sînt și alții, neplătitori de cens. Nici aici deci satele nu se arată mari. Mediile se arată asemănătoare cu ale Hunedoarei.

Veniturile domeniului sînt înregistrate la mai multe date. Sînt înregistrate, sumar, mai întîi la 1519 :

Censul de Sîngeorz	368 fl. 25 d.
Censul de Sîmmihai	369 fl. 25 d.
<i>Dica Regiae M-tis et pecuniae exercitiales</i> , luată pe la Sîmmihai, de 1 flor. 5 d.	721 fl. 49 d.
<i>Taxa extraordinaria domini</i>	1 100 fl.
<i>Taxa Regiae M-tis</i> din 7 febr.	696 fl.
Venitul morilor pînă la anul nou	368 fl. 55 d.
Venitul vămilor (<i>teloneorum</i>)	163 fl. 56 d.
Gloabe	100 fl. 56 d.
Prețul vinurilor vîndute, de la 14 buți	165 fl. 02 d.
Venitul piscinelor Bekes	25 fl. 62 d.
Vînzare de grînc nonale și de mei	225 fl. 73 d.
Răscumpărarea porcilor	11 fl. 12 d.
<i>Pecunia sigillorum de Mezth</i> (Misca)	11 fl. 14 d.
Restanță cu care a rămas dator șpanul Gallus	13 fl. 26 d.
Venitul pădurii din Vinători (<i>Wadaz</i>)	1 fl.
Darurile (<i>muneralia</i>) au făcut	5 fl.

³ Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*. I. Arad, 1891, p. 502.

⁴ Veress. *op. cit.*, p. 87.

Vinzare de fin	18 fl.
Èani pentru cumpărat tauri dați de pertinente	60 fl. 70 d.
Suma totală a intratelor în bani gata	4432 fl. 13 ⁵ d.

Venituri în natură înregistrate de acest sumar :

Grîne restante din 1517 și grîne nonale din 1518 și 1519	320 găleți
Orz și ovăz intrat împreună cu restanțele din trecut	505 găleți
Porci intrați cu restanțele dinainte	143
Sare intrată, bolovani (<i>sales</i>)	553

Drept ieșite sînt înregistrate :

În bani, pînă la anul nou 1520	3705 fl. 59 ¹ / ₂ d.
Salariile pedestrilor (<i>salaria peditum</i>) pe anul 1519	109 fl. 81 d.
Grîu ieșit	298 găleți
Orz, ovăz ieșit	273 găleți
Sare ieșită, bolovani	41

Din vinuri au rămas de la vînzare 5 buți (*vasa*) ținute pentru umplutură și bucatăria stăpînului. Dar pentru venirea stăpînului s-a și cumpărat vin, ceea ce s-a înregistrat în socoteli ⁶.

Lista veniturilor însă, vedem, nu e deloc completă și nici nu înregistrează strict veniturile anuale.

E mult mai completă cea din 2 februarie 1525. Aci nu numai că se înregistrează toate veniturile posibile ale domeniului, dar se și evaluează toate în bani. E o evaluare generală a veniturilor în vederea punerii în vînzare a domeniului și tocmai de aceea e mai completă decît socotelile curente.

În vederea vînzării, Gyula e apreciată ca un castel bine construit, cu multe și frumoase încăperi boltite și alte multe încăperi, ca un castel tare, bine înzestrat pentru apărare, cu tunuri, praf de pușcă, ghiulele, provizii și toate cele necesare, ca avînd ape, pămînturi bune, mii de capete de vite (e vorba de vitele supușilor, desigur), pește, lemne, vînat, păsări din belșug, oameni evlavioși și înstăriți, cu dragoste pentru stăpînul lor, care îi stau în ajutor, îi dau dări fără să le refuze cînd le cere ⁷. O listă detaliată apoi caută să prezinte și să evalueze toate sursele de venit posibile :

700 *iobagiones residentes*, plătind fiecare cîte un fl. anual, fac 700 fl.

317 iobagi libertini și nou veniți plătind cîte un fl., fac 317 fl.

Anumiți români (*certi Walachi*), vreo 40, exceptînd cnejii, plătind cîte un fl., fac 40 fl.

Morile cetății, una în Gyula cu pivele sale (*kylew vulgo sthambh*, în textul german *Tuchstampf*), una în Vary cu pivele sale, două în Bekes, din care una se numește *hatoss* (în textul german : *die sexeryn genannt*), cu pivele sale, cealaltă a sf. Paul, una în Alabian cu pivele sale, aducînd împreună pe an grîu de 630 fl.

⁵ Corect adunat, dacă bineînțeles transcrierea e bună : 4424 fl. 30 d. — Veress, *op. cit.*, p. 74—75.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 87.

Opt vămi (<i>telonia</i>), anume în Gyula, Bekes, Şimand, Pilul (<i>Pöll</i>), Döche, Vinători, Şomoşcheş, Gywr, Vary, din care vin	200 fl.
Gloabele (<i>Byrsagia</i>) fac	300 fl.
Pescuitul în două ape aparţinind cetăţii (<i>Byngeosd</i> şi <i>Fabyanfoka</i>), în care se pescuieşte tot anul, aduce	200 fl.
Din alte ape (<i>Nyarzegh</i> , <i>Oekeoroerwen</i> , <i>Dobazkoezy</i> , <i>Byrofoka</i>) de sub mori, din toate vin	80 fl.
În timpul culesului din dealul viilor din Mocrea (<i>Makra</i>) <i>pecunia sigillaris</i>	40 fl.
Răscumpărarea porcilor din satele tinînd de cetate	12 fl.
Altă răscumpărare a porcilor, a celor de la ghindă, după învoială, din anumite posesiuni, anume din Gyula, Vary, Kezy, Vinători, Şomoşcheş, Doboz	8 fl.
Din vînzarea de lemne din pădurile aparţinind cetăţii	10 fl.
După anumite şanţuri (<i>certae fossae</i>), pe care le folosesc iobagii săraci ai cetăţii, plătesc	3 fl.
Nona pe care trebuie să o dea locuitorii oraşelor, tîrgurilor, satelor cetăţii care seamănă grîu (<i>triticum aut frumentum</i>) 700 găleţi (<i>cubuli</i>) făcînd	700 fl.
Nona din orz 400 găleţi	200 fl.
Nona din ovăs 200 găleţi	100 fl.
Nona din mei 400 găleţi	200 fl.
Nona din in, din şase sate care au in, 20 găleţi, făcînd	16 fl.
Provizorul, dacă vrea să fie sîrguitor, poate să aibă din cultura alodială (<i>ex cultura alodiali</i>) adică poate să producă alodial cît vrea, vreo	300 fl.
Nona din viile de la Mocrea, din jurul satului Mîsca (<i>Mest</i>) 30 buţi (vasa sirimicalia ?), de vin, butea valorînd 15 fl., face	400 fl. ⁸
Nona din porci a satelor, atît ungureşti, cît şi româneşti (cu excepţia celor trei tîrguri, Gyula, Bekes, Şimand), 400 porci fac	400 fl.
Porci de dijmă (<i>decimales</i>), din păduri, cînd sînt scoşi la ghindă, 20, făcînd	20 fl.
Toţi iobagii şi supuşii (<i>iobagiones et subditi</i>) aparţinînd cetăţii, fără excepţie, în afară de cele trei oraşe, sînt datori să cosească, la timpul cerut, două zile atîta fin cît pot.	
Aceiaşi iobagi ai cetăţii, precum şi jelerii oraşelor numite, sînt datori să secere şi să strîngă o zi bucate, anume grîu, secară, orz, ovăs şi mei.	
Toţi iobagii cetăţii, fără excepţie, trebuie să aducă în jurul Crăciunului cîte un car de lemne, afară de cele trei tîrguri şi de români, dar așa că dacă în cetate lemnele n-ar fi deajuns să fie datoare şi cele trei tîrguri să aducă cît trebuie.	
Dacă stăpînul vrea să trimită vin spre crişmărit în satele domeniului, cum fac alţi stăpîni în această ţară, poate să aibă din aceasta folos şi cîştig (<i>emolumentum et lucrum</i>)	3 000 fl.
Dacă ar vrea să strîngă vite (<i>pecora sive armenta</i>) spre cîştigul stăpînului, ar putea avea de aci	2 000 fl.
Pot să crească în satele cetăţii herghelic (<i>Equireum sive Equates</i>) oricît de mare vreau, putînd să aducă	1 000 fl.

⁸ Ar trebui să fie 450 fl.

- Din grădina din jurul cetății vin două buți de vin sau mai mult, în valoare de 42 fl.
- Adesea și varză, atita ca să ajungă cetății tot anul 24 fl.
- Sînt și străji (*vigiles vulgo wyrraztoo*), din care în fiecare noapte trebuie să străjuiască opt. De acestea dacă s-ar lua bani (adică dacă li s-ar socoti serviciul în bani) ar veni 200 fl.
- Sînt în preajma cetății și patru sătulețe, care trebuie să facă toate serviciile necesare la cetate, anume să clădească stogurile atît de fin, cît și de grîne, să care la cetate grînele, grîul, orzul, secara alodiului, să le ducă la moară și de la moară înapoi la cetate, în cetate să curețe, să piseze sare, să clădească lemne, munci care, dacă ar fi prețuite în bani, ar face 70 fl.
- Aceleași sate sînt datoare să facă, să lipescă cu lut sau pămînt locuințele alodiale (*habitationes allodiales*) și staulele sau grajdurile (*stabula*), care, dacă s-ar prețui ar face 30 fl.
- Tot cele patru sate trebuie să facă gardurile în jurul cetății, clădirilor alodiale și grădinilor, lucrări care pot fi prețuite la 16 fl.
- Tîrgoveții Gyulei sînt datori să care și să coboare din care în pivniță (*cellarium*) toate vinurile, ceea ce ar face 12 fl.
- Jelarii (*inquilini*) din Gyula trebuie să treiere bucatele în *allodio existentes* pentru a zecea (adică primind a zecea), ceea ce face 16 fl.
- Măcelarii (*carnifices*) din Gyula trebuie să taie boii și porcii pentru cetate, munci care ar face 12 fl.
- Morarii de la morile pomenite trebuie să facă și muncile de dulgherit ale cetății, care se pot ridica la 25 fl.
- În satul Zeelhalom, din preajma cetății, se ține și un spital alodial (*hospitatitate alodiali*), din care vin uneori 100 alteori 200 fl.
- Mai vin de la vămile pomenite blide de lemn, ciubcre (*scaffae*), scînduri, *junes subere ini* (?), sare, mere, pere, nuci și alte fructe, în valoare de 31 fl.
- Șimandul trebuie să dea cetății oale, crățiți, căldări (*ollas, cacabos, lebetes*) și alte vase de bucătărie (*ad fornacis pertinentes*), cite cer nevoile 16 fl.
- Toți iobagii, din toate satele cetății, trebuie să dea, pe la sf. Nicolae, Crăciun și Paști, de fiecare casă cite o pîine și o găină bună, care fac 80 fl.
- Pescarii din Gyula și Vary trebuie să dea în fiecare vineri și în toate zilele de post, tot anul, pește suficient pentru bucătărie și hrana castelanilor, provizoriilor și altor „familiarii“ (*familiares*) din cetate, fac 200 fl.
- Vin cetății prin șpani (*ex officio ispanorum*), oi, boi, porci, precum și cai, vite de pripas (*vulgo Budosso barom*), care ori unde s-ar găsi, trebuie să se dea în cetate pentru hrană, fac 200 fl.
- Sînt și anumite bălți, din care se prind felurite paseri, tot pentru hrana cetății, fac 16 fl.
- Din pădurile cetății vin și diferite animale sălbatice pentru hrana ei, fac 24 fl.
- În preajma cetății e și o grădină bună de animale sălbatice, în care se țin cerbi și cerboaice.
- Sînt în jurul cetății și niște rezervoare de pește (*reservacula piscium*), cu multe feluri de pești, pentru nevoile casei.

Vine cetății atita fin, cît vreau (provizorii) să cosească, din care se pot vinde multe stoguri.

Stăpînul cetății Gyula poate să impună în toate posesiunile sale taxă de cîte ori vrea⁹.

Veniturile domeniului sînt evaluate astfel la aproximativ 7000 de florini, iar veniturile posibile la vreo 13000 fl. La unele capitole ele sînt desigur exagerate, s-au evaluat la mai mult sau la maxim pentru a putea ridica prețul domeniului. Ceea ce ne interesează însă în primul rînd aci sînt sursele de venit existente sau posibile ale unui mare domeniu feudal și raporturile dintre ele.

Pe primul plan sînt puse veniturile din prestațiile iobăgești.

Censul e de cîte un florin pentru toți iobații domeniului, fără deosebire. După socoteli, el se strînge și aici în două răstimpuri, la Sîngeorz și la Sînmihai. Practic însă, se pare, nu se lua așa. Sumele censului sînt variabile și probabil nu numai prin scutiri, ci și prin adaptare la starea iobagului. În 1519, am văzut, censul de Sîngeorz și de Sînmihai împreună se cifrau la 737,50 fl. Censul încasat în anii 1524—1528, de la 12 octombrie 1524 la 1 iulie 1528, se totalizează la 3291,99 fl.¹⁰

Din grîne aici se dădea nona, nu ako. Nona, am văzut, e evaluată la 700 găleți de grîu, 400 găleți de orz, 200 găleți de ovăz, 400 găleți de mei, 20 găleți de in, care, evaluate în bani, dau 1216 fl. Aceste cantități presupun o recoltă țărănească de 7000 găleți de grîu, 4000 găleți de orz, 2000 găleți de ovăz, 4000 găleți de mei și 200 găleți de sămînță de in, din care a zecea se dădea bisericii, iar a noua stăpînului feudal. Recolta țaranilor supuși la nonă și dijmă, firește. Cele 17000 găleți de cereale raportate la 1057 familii dau o medie de aproximativ 16 găleți de familie. Media însă, restrînsă numai la cei supuși dijmii și nonei, trebuie să fie mai ridicată. Evaluarea pare să fie legată de un an bun. Cel puțin evaluarea în bani, căci în socotelile anului 1525 toate roadele venite (poate împreună cu produsele proprii) sînt prețuite la 781 fl. Iar în 1526 *proventus segetum nonalium* e numai de 627,50 fl., în 1527 *pretia segetum nonalium* de 461 fl.¹¹. Au fost recolte mai scăzute, au fost evaluate la mai puțin, a înregistrat mai puțin provizorul? În 1553 de pildă din 15 sate ale domeniului au venit în nonă 408,2 găleți de Șimand de grîu și 201 găleți de orz¹².

Nona din vin, venind din viile de la Mocrea, din jurul satului Mîsca, e evaluată la 30 de buți, valorînd 400 fl. În socotelile anilor 1524—1528 însă nu figurează printre venituri. Se înregistrează obișnuit doar un *proventus pecuniarum sigillarum ex promontorio Mest* de 14,72 fl. în 1525, de 15 fl. în 1526, de 13,57 fl. în 1527¹³. Acești bani reprezintă o taxă care se lua la cules, pe lîngă nona. E vorba probabil de vreo hîrtie cu pecete

⁹ Veress, *op. cit.*, p. 87—91. Titlul listei: *Registrum super Introitu et Proventibus Castri Gyula singulis computatis. Anno Incarnati Dei 1525.*

¹⁰ Veress, *op. cit.*, p. 116—121.

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem*, p. 233.

¹³ *Ibidem.*

care îngăduia culesul. La ieșitele anului 1527 se înregistrează 2 fl. ca dați de cheltuială la cules *collectoribus vinorum nonalium*¹⁴. Nona se lua deci la cules din must.

Dijma din semănături și din vin o lua desigur biserica. Doar în 1527 și 1528 găsim înregistrată și o dijmă din grâne, dar numai ca „ocupată”, pentru cetate. În 1527: *de decimis Johannis Dochy occupatis* 3,47 fl., *proventus frugum decimalium ad castrum occupatorum* 575,50 fl. Nu e, evident, dijmă feudală. Nona din porci a satelor, fără orașe, e evaluată la 400 porci sau 400 fl.¹⁵. Iar dijma porcilor scoși la ghindă abia la 20 de porci, făcînd 20 fl. În socotelile anilor 1524—1528 sînt înregistrate sume mici: în 1525 prețul porcilor vînduți 60 fl., răscumpărarea porcilor 7 fl., în 1527 *redemptio porcorum monalium* 7,10 fl., în 1528 *proventus porcorum nonalium venditorum* 6,50 fl. Și la 1519 se înregistrase numai răscumpărarea, 11,12 fl. Se înregistrează deci numai răscumpărarea porcilor de la nonă sau de la dijmă sau porci vînduți (din cei veniți în nonă sau dijmă desigur, care, cum vom vedea și din scriptele dijmelor, adesea se vindeau pe loc), căci am văzut că există și o dijmă din porcii de la ghindă. Aceasta însă era foarte puțină. Desigur păduri cu ghindă erau puține; ghinda nici ea nu se făcea totdeauna. Socotelile mai detaliate ale acestor ani însă înregistrează pentru 1524—1527 ca intrați 1207 porci¹⁶. Aceștia însă au venit desigur mai puțin din porcii de la ghindă, cît din nona porcilor.

Dijma sau quinquagesima oilor nu e pomenită nici de evaluare și nici de sumarul socotelilor din 1524—1528. După socotelile mai detaliate au intrat (*introitus ovium*) totuși în anii 1524—1527 în total 1597 oi¹⁷. Nu știm însă ce reprezintă suma. Au venit acestea numai din dijmă sau datul oilor sau sînt și alte achiziții? Sau sînt poate și oi proprii ale domeniului? Un venit și din asemenea oi îl putem presupune, chiar dacă dijma mieilor o lua încă biserica și quinquagesima regele. Sau poate românii da aci nu erau crescători de oi? Nu se pomeniște nici vreo dijmă sau răscumpărare de la dijmă a stupilor, decît mai tîrziu. Sau poate o lua tot biserica?

Darurile de sf. Nicolae, de Crăciun și de Paști sînt evaluate la 80 fl. În sumarul socotelilor din 1524—1528 însă sînt înregistrate doar daruri de Paști și de Crăciun și reprezintă foarte puțin: 6,64 fl. în 1525, 11 fl. în 1526, 3,5 fl. în 1527, 5,39 fl. în 1528¹⁸. La daruri se mai adaugă datul de vase al Șimandului, evaluat la 16 fl. După sumarul din 1519, supușii au dat banii și pentru cumpăratul taurilor, 60,70 fl.

Obligațiile de lucru ale iobagilor aci sînt două zile de coasă și o zi de secere pe an și cîte un car de lemne la Crăciun. Jelerii seceră o zi și treieră bucatele domeniului, dar primind a zecea din ele, treieră deci pe plată.

¹⁴ *Ibidem*, p. 106.

¹⁵ E curioasă această apariție. Legal, nona nu se lua doar decît din semănături și din vin. Sau poate sub nonă se ascunde aci dijma porcilor de la pășune?

¹⁶ Veress, *op. cit.*, p. 100.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 117—121.

Tîrgurile nu fac aceste munci. Gyula cară vin, și la nevoie și lemne, măcelarii ei taie boii și porcii pentru cetate, pescarii servesc pește, morarii fac și dulgherit. Cele patru sătulețe din jurul cetății cară bucate, clădesc stoguri, duc la moară, clădesc lemne, curăță în cetate, lucrează la clăditul, lipitul acareturilor alodiale, fac gardumi.

Punînd în cumpănă sarcinile în bani, în produse și în muncă ale iobagului, evident precumpănesc cele în produse și în bani, cele în muncă fiind încă mult inferioare.

Municipiile agricole se reduc la puțin; ele presupun totuși și o economie agricolă proprie a domeniului. În socoteli e mai rar pomenită, mai ales rar separată din economia generală a domeniului.

Punînd în cumpănă prestațiile în bani și în produse, ele se găsesc în concurență. După evaluarea din 1525 precumpănesc cele în natură, aici aduc mult nonele. Dar se pot ridica și cele în bani dacă adăugăm taxa pe care o poate impune stăpînul de cîte ori vrea — cum spune textul evaluării veniturilor. Pe lîngă dările impuse de rege și strînsă și ele de aparatul stăpînului feudal, spre a o plăti el vistieriei regale, profitînd însuși din ea, putea să impună și el dare pentru sine. Nu știm, aceasta e o concesie regală de care au beneficiat și înaintașii săi în stăpînirea domeniilor, sau a fost făcută de-a dreptul maragrafului, sub pretextul apărării de primejdia turcească. Fapt e că, profitînd de acest drept, el impune sume importante. La 1519 în șirul veniturilor s-au înregistrat sub titlul de *taxa extraordinaria domini* 1100 fl. Să luăm apoi sumarul anilor 1524—1528. La 1524—1525 *ex taxa exacta pro Illmo Domino* impusă de Sînmartin prin magistrul curții alături laicilor cît și preoților, *tam laicorum quam presbiterorum*, au venit 1412,25 fl., în 1525—1526 *taxa subsidii Domino Illmo per Johannem Olah petita*, fără satele românești, a făcut 2389 fl. În același an, o „taxă” strînsă pe la Sîntămăria mică, 502,84 fl. și *taxa subsidii residui cum duplo de Walachis exacta* 68 fl. În 1526—1527 *a pecunia in subsidium Domini Illmi superfuerunt* 27 fl. Tot acolo *ex subsidio Petri de Peren* au rămas 16 fl. În 1527—1528 *Illustrissimi Domini per Johannem Olah petitum* 1500 fl.¹⁹ Stăpînul feudal arunca deci sume importante bănești asupra locuitorilor, sume depășind mult censul, ridicînd considerabil sarcinile bănești ale iobagului. Sarcinile bănești ar precumpăni și mai hotărîtor dacă s-ar adăuga și venitul crîșmăritului care era important venit bănesc.

Peste acestea veneau, firește, dările regale, care și ele se cifrează la sume importante. La 1519 s-au înregistrat două sume sub titlul *dica regiae Mtis et pecuniae exercitiales* 721,49 fl. și *taxa regiae Mtis* de 696 fl., una plătită la Sînmihai, alta în februarie. În 1524—1525 au venit cetății *ex dicis regalibus* 815,24 fl., din *taxa exercitialis*, plătită de toate posesiunile cetății 985,71 fl. În 1525—1526 pe la Pașli s-a luat *una contributio Regalis et Reginalis* din comitatele Bekes și Zarand 1840 fl. În 1526—1527 o dare e aruncată de Ioan Zapolya prin sprijinitorii săi și strînsă prin castelanii cetății 823,10 fl. Apoi *superfluae pecuniae Dicac regalis in salarium scribarum* celor două comitate se cifrează la 37,71 fl. După textul expli-

¹⁹ *Ibidem*.

cativ s-au luat din comitatul Bekes după 300 de ponți câte 7 dinari și din Zarand după 502 ponți câte 3 d. de poartă²⁰. Aceste dări, stîmse tot prin castelani, sînt intermitente. În sumele intrate darea supușilor cetății se confundă adesea cu a întregului comitat; castelanii fac acest serviciu regelui prin faptul că stăpînul feudal al cetății Gyula era de drept și comitele suprem al comitatului Bekes, funcție pe care și-o exercita prin castelanii săi de aci. Vedem însă că în genere dările regale sînt mai mici decît cele impuse de manograf, că acesta își permitea să arunce, peste sarcinile feudale, dări mai mari chiar decît cele regale. Și poate și dările regale le reținea uneori, prin concesie, pentru sine, sau cel puțin o parte din ele pentru că le strîngea.

Domeniul avea și alte multe venituri implicînd sancini pentru supuși.

Din păduri vine în genere puțin. Evaluarea calculează ca venit din vînzarea de lemn 10 fl. În socoteli a intrat și mai puțin. La 1519 s-a înregistrat, iarăși, 1 fl., venit din pădurea din Vînători. În 1524—1528 *silvarum proventus* variază între 2,25—5 fl. Aici nu sînt calculate veniturile din porcii de la ghindă. Nu sînt calculate nici lemnele de foc, de construcție, aduse cetății. Veniturile pădurii sînt totuși mici, lemnul reprezenta încă mică valoare.

Venituri mai mici vin și din datul în folosința iobagilor a șanțurilor cetății (3 fl.)²¹.

În 1527—1528 *ex confraternitate textorum* (o breaslă a țesătorilor?) au venit 2,10 fl.

Mai mult venea din vitele de pripas. Evaluarea calculează chiar 200 fl. anual. Desigur ele nu se înregistrau consecvent, castelanii sau provizorii le puteau tăinui. Vitele puteau fi de pripas, dar puteau fi și făcute abuziv de pripas și însușite sau vîndute fără să mai intre în socoteli. În tot cazul, în socoteli le găsim rar înregistrate. Numai în 1524—1527 găsim ca venite 8 *vaccae vagabundae*²². Evaluarea generală a venitului din vitele de pripas e desigur exagerată.

Nu știm cum aducea „spitalul” adică azilul venit de 100—200 fl. Probabil din produsele celor adăpostiți acolo: săraci, infirmi, bătrîni, orfani, care, în schimbul întreținerii, obișnuit erau puși la lucru, fie în interior, fie în afară, în grădină sau în cîmp chiar. Spitalul avea poate și el o economie.

Stăpînul feudal putea să aibă un venit și din averea iobagului mort, mai ales a celui mort fără urmași. Acesta nu apare în evaluare, dar apare uneori în socoteli. De pildă la 1525: *Ex rebus duorum mortuorum* 24 fl.²³. În sumarul anilor 1524—1525 au intrat 28 fl. ca a treia parte din bunurile pielarului Ladislau, potrivit „limitării” și privilegiilor cetățenilor din Gyula privind bunurile morților. În 1526—1527 din lucrurile și bunurile morților au intrat 24 fl., în 1527—1528 iarăși 28 fl.

²⁰ *Ibidem*, p. 124.

²¹ *Ibidem*, p. 99.

²² *Ibidem*, p. 100.

²³ *Ibidem*, p. 99.

Venea uneori și din teragiul celor care plecau sau li se îngăduia să plece. Acum însă când iobagul era legat de pământ, asemenea cazuri erau rare. Abia în 1527—1528 găsim un asemenea caz : de la sîrbii care au plecat de pe pământul stăpînului s-au luat *pro terragio* 19 fl.²⁴

Ce venituri aducea monopolurile senioriale, morăritul, crîșmăritul, vămile, măcelăritul, pescuitul, vînatul ?

Din acestea, venit mai important aducea aci morăritul. În 1519 venitul morilor se cifrează la 368,55 fl., dar nu pentru tot anul. Evaluarea din 1525 cifrează venitul la 660 fl. Nu ne putem explica *proventus molendinalis* din 1524—1525 care e de 1848 fl.²⁵, o sumă prea ridicată în raport cu cele din anii următori : 599,50 fl. *census molendinalis* și 59,75 fl. *proventus molendinorum* din 1525—1526 ; 473,25 fl. *proventus molendinorum* din 1526—1527 ; 96 fl. și 827,25 fl. din 1527—1528. Poate e socotit pe doi ani. Unele sînt mori mai mari, pe Crișul Alb. Una din Gyula are trei roți, alta cinci²⁶. Moara numită *hatos* din Bekes poate e cu șase roți, de aceea se numește așa. Se calculează aci numai veniturile morilor domeniului, sau poate și vreun cens după morile altora, sau după morile concesionate ? *Census molendinalis* aceasta ar trebui să însemne, dar e prea mare pentru a reprezenta un asemenea cens. După sumă pare să fie tot venitul din vamă al morilor proprii. În tot cazul morăritul reprezintă un venit important. Domeniul are însemnate mori proprii, măcinînd mult, aducînd în vamă o valoare de 600—800 găleți de grîu și mai mult anual. Socotind după vamă, din care s-au scăzut desigur plata morarilor și partea preoților și raportînd cifrele la cele ale nonei, trebuie să conchidem că în covîrșitoarea lor parte bucatele se măcinau la morile domeniiale. Stăpînul feudal își exercita prin urmare din plin și direct monopolul seniorial al morăritului. Morile mai măcinau, fără vamă, și bucatele revenind cetății sau domeniului. La morile domeniului mai măcinau desigur și alții decît supușii domeniului. Nobilii comitatului Bekes, în conflict cu maregraful, în 1525 opreau pe iobagii lor să macine la morile lui, să vîndă și să cumpere în orașele lui²⁷. Ceea ce însemna că mai erau și alte mori. În 1527, de pildă, provizorul cetății Gyula se plînge că Petru Abramffy de Gerla abătînd, împotriva obiceiurilor țării, apa morii sale aduce daune morii maregrafului din Alabiam²⁸. Domeniul Gyula își făcuse însă din morărit o sursă principală de venit.

În schimb crîșmăritul nu figurează în socotelile acestui răstimp. Deși e o sursă principală de venituri bănești ale domeniului feudal și, am văzut, la veniturile posibile ale domeniului e evaluată la 3000 florini, dar poate socotind prețul posibil de vînzare. În sumarul anului 1519 e înregistrat prețul a 14 buți *vinorum educillatorum*²⁹, dar pe microfilmul textului se

²⁴ *Ibidem*, p. 99, 119.

²⁵ *Ibidem*, p. 98, 117.

²⁶ *Ibidem*, p. 61.

²⁷ Karácsonyi János, *Békés vármegye története*, I, 1896, p. 83.

²⁸ Veress, *op. cit.*, p. 95.

²⁹ *Ibidem*, p. 74.

poate citi *vinorum venditorum*³⁰, adică vinuri vândute. Asupra lipsei crîșmăritului din socoteli ne lămuresc însă instrucțiunile din 18 martie 1528 pentru controlarea socotelilor provizorului Hans Ahorn. În ele se spune că stăpînul a iertat de crîșmărit pe supușii Gyulei; să se cerceteze prin urmare dacă această îngăduință s-a respectat sau nu, și dacă nu, provizorul să restituie stăpînului ceea ce a venit din crîșmărit, căci asemenea cîștig lui i se cuvine³¹. Manografalul, în virtutea dreptului său special, își încărca supușii cu sume mari de dare în folos personal, peste dările regale, trebuia deci să le facă și concesii. Așa se explică desigur lipsa crîșmăritului și pe celelalte două domenii ale lui, Șoimuș și Hunedoara. Crîșmăritul se reintroduce însă, ne-o arată datele de mai târziu. În 1553, de pildă, au venit din crîșmărit, din Bekes și 28 de sate ale domeniului, în total 1483,29 fl.³² Au venit drept cîștig din vinul pe care orașul și satele l-au crîșmărit, pentru stăpîn, desigur vin dat pentru aceasta de el.

Uămile, evaluate la 200 fl., la care se adaugă 31 fl. valoarea lucrurilor luate în vamă, în 1519 au adus 163,56 fl. Sume asemănătoare au adus și în 1524—1528 : 173,42 fl., în 1524—1525 ; 115,4^{1/2} fl. în 1526—1527, dar și sume mult mai mici. Totalizînd venitul din vămii pe 1524—1528 el se cifrează la 463,43 fl., deci la mult mai puțin decît le-a socotit evaluarea.

Despre exercitarea vreunui monopol al *măcelăritului* nu se pomeneste și nici nu se înregistrează vreun venit din măcelărit. Atîta știm doar cît ne spune textul evaluării, că măcelării din Gyula tăiau și vitele și porcii pentru cetate, desigur putîndu-și exercita în schimb liber meseria.

Pescuitul aduce venituri mai însemnate. Ele sînt evaluate în total la 480 fl. Cetatea are și rezervoare de pește. În 1519 piscinele din Bekes au adus 25,62 fl. În 1524—1525 prețul peștelui din apele oprite a fost 69,87 fl. În 1525—1526 pescuitul apelor oprite a adus 49 fl. În 1526—1527 însă drept venituri ale pescuitului au intrat numai 3 fl. În 1527—1528 *proventus piscinarum* a fost 19,25 fl. Sume deci mult sub evaluare. Acestea însă nu reprezintă desigur toată consumația de pește sau rezervele de pește sărat; înregistrările sau evaluarea peștelui se făcea arbitrar. E evident însă că se exercită aci și un pescuit, cu piscine, cu opriri de ape pentru pescuitul exclusiv al domeniului.

Evaluarea prevede și un păsărărit din bălți, pe seama domeniului, evaluat la 16 fl.

Vinatul aduce, după evaluare, 24 fl. Nici unul din aceste venituri însă nu le găsim înregistrate în socoteli

Un venit mai aduceau judecățile. Gloabele sînt evaluate la 300 fl. În 1519 gloabele au adus 100,56 fl. În 1524—1525 *proventus Byrsagiorum*, fără cele cu pierderea capului și bunurilor, au adus 338,01 fl.; în 1525—1526 aceleași au adus 250,73 fl., iar din a celor osîndiți la pierderea capului și bunurilor 50 fl.; în 1526—1527 au venit 180,20 fl. din primele și 78,21 fl. din cele de a doua categorie; în 1527—1528 au venit din gloabe 18,90 fl.

³⁰ Notele extrase de pe microfilm de prof. Iosif Pataki.

³¹ Veress, *op. cit.*, p. 112.

³² *Ibidem*, p. 237.

și 139,53 fl. Sumele înscrise apropie deci evaluarea. În aceste sume n-a intrat, firește, partea din gloabe care revenea castelanilor. Nu gloabele impuse s-au înregistrat, ci numai partea care a revenit domeniului din ele.

Ce venituri putea să aibă stăpînul feudal din economia alodială? Avea el o asemenea economie, în ce consta și cît era de mare? În ce măsură s-a folosit de sursele posibile de venit indicate de evaluare? Dacă economia alodială implică și o muncă iobăgească și cîtă?

Datele nu ne dau răspunsuri precise și mai ales răspunsuri complete la aceste întrebări. Veniturile din prestații și din resurse proprii în socoteli nu se separă net, adesea se confundă. Ne dau totuși mai multe indicii, din care putem face deducții.

Evaluarea de la 1525 dă doar un venit posibil *ex cultura allodiali*, de vreo 300 fl. Datele însă ne dau și informații mai concrete, pomenesc sau înregistrează acareturi proprii, semănături, grădini, vie proprie, cosit pe seama cetății, vite proprii, păsări, piscine, grădina de animale sălbatice ș.a.

Semănături proprii ne indică mai multe date. În 1527 găsim printre cheltuieli: mazăre și linte (*pisa et lentes*) pentru semănat s-au cumpărat de 3,94 fl.³³ În același an pentru clăditul stogului alodial (*acervi allodiali*) s-au plătit 12 d.³⁴ În 1527—1528 semănate de colonii din Selhalom 52 găleți de grâu înregistrate ca ieșite. Semănate de aceiași iobagi: 3 găleți de mazăre³⁵. În 1528 se înregistrează 145 găleți de grâu din stogul alodial, 50 găleți de orz din stogul alodial³⁶. La 1553 s-au înregistrat sub titlul de grâu semănat în satele cetății Gyula, în zece sate în total 73 găleți de Gyula de grâu, făcînd 219 găleți de Șimand³⁷. Cantitățile date variază între 4 și 10 găleți, sînt deci semănături pe bucăți mici de pămînt. În 1559 s-au înregistrat ca semănate în opt localități în total 75 iugăre (*iugera*) cu grâu și 44 iugăre cu orz³⁸. Pe lîngă acestea, colonii (*coloni*) din Epperyes au semănat pentru rege (stăpînul feudal) în hotarul satului Fewenyés 1^{1/2} iugăre de in.

În inventarul din 1528, alături de restanțele morilor, se înregistrează și 145 găleți de grâu din stogul alodial (*ex acervo allodiali*), 50 găleți de orz tot *ex acervo allodiali*³⁹, desigur deci din stogurile proprii sau din producția proprie.

Semănăturile proprii se arată a fi în creștere. Sînt totuși foarte reduse. Cît puteau fi de reduse la 1525, ne-o indică și acea o zi de secere pe an din obligațiile de lucru ale iobagilor. Grînele înregistrate de socoteli veneau în covîrșitoarea lor parte din prestații.

³³ *Ibidem*, p. 101.

³⁴ *Ibidem*, p. 104.

³⁵ *Ibidem*, p. 126—27.

³⁶ *Ibidem*, p. 135.

³⁷ *Ibidem*, p. 234.

³⁸ *Ibidem*, p. 301—302.

³⁹ *Ibidem*, p. 135.

Finățele nu sînt înregistrate de socoteli. Se înregistrează doar clăi de fin și acesta provenea desigur din cele două zile pe an de coasă și de strîns cu care erau obligați colonii.

Via proprie era mică și ea. În socotelile anilor 1524—1527, printre vinurile intrate, din grădina cetății au venit 3 buți de vin⁴⁰. Vinurile din socoteli provin din nonă și din cumpărături.

Inventarul din 1528 înregistrează grădina cetății și grădina din Vary, care produc vin, sfeclă sau morcovi (*repas*), varză, ceapă, ai, mere, pere și de toate celelalte fructe⁴¹.

Ce vite proprii se înregistrează? La 1528 sub titlul *In allodio* sînt înscrise ca fiind în Gyula, în Deoze, Kethegihaz (vitele lui Ioan Doczy) în total 98 boi, din care 28 sînt notați ca buni pentru arat (*ad arandum habiles*), 2 tauri (*thauri vel decani*), 156 vaci, din care 48 cu viței, 44 viței de doi ani și mai mici, 106 cai, 7 mînji, în total deci 461 capete de vite, 33 porci și 5 pourcei. De asemenea: 4 piei de vită, 12 piei de vițel. În Zelholm 1301 oi, din care 655 cu miei, 222 cu lapte. În 1554: 3443 oi.

Printre cai erau și de cei de trăsură (*curriferi*), dar erau și de cei neînvățați sau poate nedomesticiți. Între cheltuielile anului 1524—1525 apar ștreanguri *ad equos indomitos*. În 1525 s-au dat bucate *novo domitori et procuratori equorum*. Se pomeneste grajdul cailor⁴².

În grădina de sălbăticiuni: 9 cocori (*grues*), 12 păuni, 8 *cervinae*, 2 cerbi cu coarne.

Păsări de curte *in allodio*: 77 găște, 143 găini, cocoși, claponi, 1 cloșcă cu 12 pui.

Din toate acestea, unele din găini, porci sau chiar din oi, au putut veni în parte și din prestații. În genere însă sînt (sau sînt acum) inventar propriu, întreținut în regia proprie.

Dacă cetatea are și un inventar agricol propriu? Inventarul din 1528 înregistrează 7 securi mari și mici, 17 tîrnăcoape de fier, 55 sape de diferite feluri, 63 hîrlete. Acestea însă sînt desigur pentru nevoile cetății. Se înregistrează însă și un cuțit vechi sau coasă de tăiat paie. Într-un loc sînt pomenite și piese de car și, de două ori, ohiar de plug. În socotelile anului 1524—1525 apare un plug (*aratrum*) cumpărat *ad colonos Selhalom* cu 34 d⁴³. E plug dat colonilor pentru arătura de acolo. În 1528 la cheltuieli: *pro uno ferro arabile* 24 d., *pro praeparatione eiusdem ferri arabilis* 21 d. Reamintind că cetatea avea și 28 boi cu care se putea ara, trebuie să presupunem și un redus inventar propriu agricol: boi de jug, care, pluguri. În ce măsură se lucra pămîntul propriu cu inventarul agricol propriu sau cu mîna de lucru a curții nu știm. În obligațiile de muncă ale iobagilor la 1528 nu intră aratul și semănatul, și nici *mercenari*, adică simbriași, nu sînt înregistrați la curte, care să putem presupune că le făceau.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 100.

⁴¹ *Ibidem*, p. 135.

⁴² *Ibidem*, p. 102, 106.

⁴³ *Ibidem*, p. 101.

Cetatea avea și un inventar meșteșugăresc propriu. În 1523 sînt inventariate mai multe instrumente de dulgherit: 2 bărzi, 2 securi lungi, 4 securi mai mici de cojit, 5 sfredele mari și mici, 3 fierăstraie mari, 2 mici, 5 dalte (de scobit), 2 fiare de răzuit scînduri, 1 cuțit mare cu mîner, 1 daltă pentru tunuri, 1 compas de fier (*ferreum circum vulgo chirkalom*), 1 rudă de fier, 1 instrument de fier pentru tăiat piatra, 1 cuțit pentru nuiele, 1 linie de fier, 1 scoabă, 1 rudă pentru ridicat lemnele, 1 gilău mare și altele mari și mici, 1 sfoară (*Schnur*) de măsurat cu călimara sa (desigur de vopsea pentru trecut prin ea sfoara cu care se bate linia dreaptă pe trunchiul sau scîndura de cioplit sau tăiat), 2 instrumente de lemn cu șase discuri de aramă cu care se trag și se ridică greutatea (*vulgari czywha*), 1 disc de aramă gol tot pentru accasta, 2 cuțite de tăiat paie, 1 tocilă cu toate fiarele ei, 1 funie veche, 1 nouă de 30 brațe (*brachiis*, poate coți) lungime, 1 instrument de lemn de ridicat greutatea (*vulgo gcem*). O înzestrare cu instrumentaj variat deci.

Are și instrumente de fierărie: 2 foale de suflat, 1 instrument de fier pentru stropit cărbunii, 1 instrument de fier pentru curățit zgura, 2 unelte de fier de găurit, 2 de crăpat, 1 foarfecă, 2 clește (*reclusoria vulgari cziphethew*), 1 ciocan sau maiu mare (*malleum*), 1 nicovală mare pe care se bate fierul, 1 mai mică.

În casa pitarului (*in domo pistoris*): 1 albie mare (*capisterium maximum*), 7 scînduri pe care se pun pîinile, 2 lopeți pentru introdus pîinea în cuptor, 1 căldare de aramă, 2 ciubere de adus apă, 1 masă.

Sînt inventariate la această dată casa economului, bucatăria, vasele, ustensilele ei, pivnița, vinurile, măsurile, hambarele de făină.

Se înregistrează aci și o cameră de baie (*balnea stuba*). În ea o căldare mare de aramă cu cuptor (*cum fornace collocatum*) și un butoi sau cadă de scăldat (*doleum in quo balneantur*)⁴⁴.

Militar, cetatea e înzestrată cu tunuri, puști, ghiulele, gloanțe, praf de pușcă⁴⁵.

În legătură cu economia ei ne interesează însă cu deosebire proviziile strînse în cetate. La 1522 se inventariază 150 găleți de grîu de trei ani (sau de al treilea an[?]), 213 găleți de grîu nou, 10 vase cu pește vechi, 13 buți (*kuffe*) de făină, 1 cu sîmînță de in, 9100 drobi de sare, 80 slănini, carne (afumată), buți cu varză, 15 buți de vin plus una de vin vechi⁴⁶. În 1525, pe timp de teamă de turci și de regele Ioan au fost afumați pentru nevoile cetății 34 de boi⁴⁷.

În iulie 1528, în „casa” de provizii: 208 slănini, 68 unturi (osînze) întregi, 1 butoi (*vasculum*) cu brînză veche, 34 cași, 36 pești uscați și afumați, o grămadă mare de carne de vită afumată, făcută în timp de teamă, cam din vreo zece boi, 141 legături de ai (usturoi) nou, 3 găleți de fructe uscate, 2 găleți de alune (*arulanarum*), (probabil lectură greșită în loc de *avellanarum*), 1 lădiță cu pere uscate, 3/4 găleată de orz de făcut case pentru bucatărie (arpăcaș), 1/6 găleată case de orz, 1 vas (*lagena*) cu miere, 4 oale

⁴⁴ *Ibidem*, p. 134.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 81, 131—132.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 107.

și un butoaieș de unt, 1887 luminări făcute. În pivniță (*cellarium*) 8 buți de vin și 13 buți ale cetățenilor orașului, vreo 87 buți goale⁴⁸.

Proviziiile din cetate sau din clădirile alodiale sînt înregistrate și la alte date, 1554, 1559. În aprilie 1559, sub titlul *Victualia*: carne afumată 50 de măji (*centenaria*), slămini întregi 337—din 1556, 243 din 1557, 152 $\frac{1}{2}$ din 1558, în total 732 $\frac{1}{2}$, picioare de porc sau șunci (*pernae*) 200 din 1556, 609 din 1557, 226 din 1558, în total 1035, unturi sau osînze (*arvinae*) legate, din 1556 162, din 1557 182, din 1558 83, făcînd în total 427 „fascicole”, caș (sau brînză) din 1556 72 *tunellae*; din 1557 106, din 1558 171, făcînd în total 349 (corect 359) *tunellae*, adică putini, drobi de sare 1153, seu 12 măji, unt în 21 amfore și oale mici, grîu 1553 $\frac{1}{2}$ găleți de Gyula (din care s-au dat în plata miliției cetății și orașului Gyula 579 $\frac{1}{3}$ găleți), orz 693 $\frac{1}{3}$ găleți, mei 107 $\frac{2}{3}$ găleți, ouas 1 vas (bute). Făină în 170 „vase” (butoaie sau buți) 501 $\frac{1}{3}$ găleți de Gyula, făină de nicio valoare, în buți, nemăsurată. Vin: 1 bute cu 48 găleți, o găleată și jumătate socotită un florin, face 32 fl.: alte 11 buți, variînd între 15—55 gălete, totalizează 387 găleți, valorînd 258,13 fl. Oțet: 13 buți și butoaie însumînd 228 găleți. Varză murată: 3 buți. Ș. a.

Se mai găseau în Gyula și în alte locuri pe domeniu, la această dată: 4 stoguri de grîu (în stogul din Banhegiu 550 *capetiae*), 12 stoguri de mei (în unul 83 *capetiae*, în altul 235), 23 găleți de grîu treierat, 36 găleți de orz, 2 găleți de mei, 180 *cubiti* și 180 stînjeni (*orgiae*) de fin. Se mai găseau restante la iobagi vreo 7 găleți de grîu, 108 găleți de orz, 65 găleți de mei, 41 porci⁴⁹.

Toate acestea au fost preluate de noul căpitan al cetății Benedict Borñemisza de la căpitanul și prefectul cetății (*capitaneus et praefectus arcis*) Gaspar Magochy, pe care totuși îl acuză că n-a fost chivernisitorul, ci mai curînd jefuitorul cetății⁵⁰.

În ce proporții au venit aceste provizii din prestații sau din producția proprie, alodială, nu se poate stabili. Cifrele însă sînt demonstrative pentru economia domeniului feudal. Cantități mari de provizii se cumulează, se țin în rezervă în cetate sau în apropierea ei, mai ales acum cînd ea e în continuă primejdie.

Trecînd la cealaltă întrebare, cum se cheltuie sau consumă veniturile diverse ale domeniului, trebuie să începem chiar cu aceste rezerve. Produsele se rezervă în cantități importante pentru primejdie de război, de jaf, de foamete. Trebuia asigurată înainte de toate pe timp cît mai îndelungat garnizoana cetății. Trebuiau rezervate provizii și pentru alte forțe militare care se recutau la nevoie. Dar cum primejdia e mereu în creștere, trebuie să crească mereu și efectivele militare. Acestea se întrețineau din solda lor, dar în momente de primejdie trebuiau puse la contribuție și proviziile strînse în cetate. Deosebiriile dintre proviziile din 1559 și cele din primele inventare sînt astfel mari. Cifrele grîului, făinii, slăminii și altor provizii din 1559 reprezintă veniturile domeniului din aceste bunuri pe doi sau trei ani. Nona din grîu la 1528, am văzut, era

⁴⁸ *Ibidem*, p. 132—33.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 301—302; V. și p. 298—299.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 303.

evaluată la 700 de găleți și în cetate se găesc la 1559 nu mai puțin de 1553 găleți plus 501 găleți făină de grâu. Slănina, untura, carnea afumată, brânza se țin cu anii. În acest fel se și strică mult, devine neconsumabil.

O parte însemnată a veniturilor merge și aci în salarii și întreținerea personalului cetății și domeniului. Înainte de toate în salariile castellanilor și garnizoanei cetății.

Castelanii erau obișnuit doi. Ei făceau uneori și funcție de comiți ai comitatului Békés — aceasta în numele stăpînului feudal al Gyulei care era de drept și comite — și obișnuit și funcție de provizori. Nu amîndoi aveau aceleași atribuții, acestea se împărțeau între ei, numai unul din ei fiind și provizorul domeniului. Castelanii sau castelanii provizori ai Gyulei în timpul lui Gheorghe de Brandenburg sînt și din părțile locului, ca Petrus Abranffy de Gerla, Blasius de Zylas, Gallus Ispan din Gyula și alții, dar și străini, aduși din altă parte ca croatul Petrus Sadobrich de Scardona, canonic de Oradea, germanul Hans Ahorn și alții⁵¹. Unele scripțe ale domeniului din acest timp de aceea sînt nemțești. Unii din ei, ca Ioan Bekes, au fost castelani și la Hunedoara.

La 1520 castelanii primeau pentru ei și 16 călăreți salariu anual, la două termene, 182 fl., primeau adică împreună 364 fl. Primeau de asemenea 14 buți de vin sau în loc 10 fl. de o bute, 175 găleți de Gyula de grâu, 50 de porci, 5 fl. pentru un vas (*lagena*) de ulei, drept „subsidiu” pentru bucătărie 80 fl., pentru îmbrăcăminte 14 fl. Primeau apoi fin pentru caii lor. Din gloabele de un florin sau mai mici primeau jumătate. Tot jumătate și din gloabele vitelor de pripas (*a fugitivis bubulis vel opelionibus*)⁵².

La 1528, tratîndu-se angajarea lui Ioan Bekes de Fachath în funcția de castelan, se indică salariul castelanilor Petrus Pathochy și Stephanus Abranffy, din care ei erau obligați să hrănească și soldații: salariu (*salarium*) pe an pentru ei cu 16 călăreți (*equites*), din care jumătate totdeauna trebuie să fie ținuți în cetate, jumătate în sate, 500 fl.; pentru îmbrăcăminte anual 24 fl.; jumătate din gloabele de un floren sau sub un fl., din cele peste un fl. însă nu aveau nimic; de la cel grațiat (de pedeapsa cu moartea) primeau 1 fl.; din vitele de pripas (*vagabundorum bubulorum sive haydo*) jumătate. Tot așa și din cele mici (*peccudum vagabundorum*). Grâu primeau 100 de găleți, porci de tăiat 50, ulei pentru Păresimi un vas (*lagena*) valorînd minimum 8 fl. (e vorba de ulei de măsline), fin 24 *passus*, peștele care trebuia să vină de la pescarii din Vary.

Ioan Bekes însă nu s-a învoit la această „convenție”. I s-a propus atunci o a doua, după care el să nu hrănească pe pedestri (*pedites*) și salariu anual, cu 16 călăreți, 400 fl., 50 găleți de grâu, 30 porci de tăiat, părțile pomenite din gloabe, vitele de pripas, finul pomenit, peștele din Vary. N-a primit însă nici aceasta. El a cerut: salariu anual, cu 16 călăreți, 400 fl., pentru îmbrăcăminte 12 fl., gloabele de un florin sau sub un florin întregi, iar din celelalte gloabe totdeauna un florin, din toate vitele de pripas, mari și mici, jumătate, din averea iobagilor plecați un fl., 50 găleți de grâu, 32 porci de tăiat, 24 „passus” de fin, 24 găleți de orz, peștele din Vary, jumătate din nona semănăturilor colonilor streini (*alienorum colonorum*), darurile de Paști și de Crăciun (desigur cele care reveneau cetății), pînă la așezare deplină o bute de

⁵¹ Scherer, *op. cit.*, p. 73.

⁵² Veress, *op. cit.*, p. 77.

vin, iar *pro subsidio* oțet, varză și mazăre, bani de cheltuială cînd umblă în treburile stăpînului și colonilor săi⁵³.

Salariul pe an al lui Petru Sadobrich de Scardona, canonic de Oradea, în calitate de castelan și provizor, contractat în iulie 1528, pentru el, cu 8 cai (călăreți) și familiarii săi, pentru care are masa, fînul și ovăzul cuvenit, e 240 fl., pentru îmbrăcăminte de iarnă și de vară 24 fl., jumătate din gloabele de un fl. sau sub un fl., iar din toate celelalte gloabe, de la haiduci sau de la colonii stăpînului a treia parte, de la colonii care nu sînt ai stăpînului, jumătate. Părțile acestea din gloabe le primește împreună cu tovarășul său de funcție Ioan Bekes⁵⁴, care și el a convenit la același salariu. Se mai spune în convenție că pot să-și cinstească din bunurile cetății și oaspeții. Dacă vine vreunul din prietenii castelanului, cu două sau trei persoane, provizorul trebuie să-i trateze cum se cuvine — se spune în convenția lui Ioan Bekes⁵⁵.

La 30 noiembrie 1524 cei doi castelani raportează stăpînului lor că au angajat pe Ștefan Horwath (se pare ca vicecastelan) cu 25 fl., 13 porci, 10 gălci de griu⁵⁶.

Pe lângă călăreții întreținuți de castelani se angajau și alții, după nevoi, mai ales în momente de primejdie. Călăreții lui Ștefan Horwath erau angajați cu oite 3 fl. pe lună. Cu atîta erau plătiți de obicei și cei angajați de alții⁵⁷.

Pe lângă călăreți veneau pedestri (*pedites*). Numărul lor era, firește, variabil.

În sumarul intratelor și ieșitelor anilor 1525—1528 au ieșit pentru plata „stipendiilor” (*solutio stipendiariorum*) în total 1877 fl., pentru plata pedestrilor (*peditum*) 1212,68 fl. În plus la 1527—1528 pentru pedestrașii germani (*solutio peditem Germanorum*) 38 fl. Într-un loc se precizează: 9 pedestri germani pe două luni 28,80 fl. Îi revenea deci unui pedestru 1,60 fl. pe lună. La 1554 călăreții primesc între 3 și 3,50 fl., pedestrii în genere 2 fl. pe lună⁵⁸.

Cetatea trebuie să țină forțe militare tot mai mari. Ea joacă un rol important militar în luptele cu tuncii, în luptele dintre Ioan Zapolya și Ferdinand. În 1551, devenind regală, i se dă o și mai mare importanță militară. Oastea de aci crește an de an. În 1552 sînt 250 pedestri și 200 călăreți, în 1564 sînt 767 călăreți. Convenția din acest din urmă an stabilea garnizoana la 500 husari și 350 drabanți. Cetatea trebuia să aibă acum, pe lângă căpitan, un vicecăpitan, 2 castelani, 4 vicecastelani, 2 zidari, 1 butnar, 6 bombardiști, apoi iscoade, curieri și alți oameni de trebuință⁵⁹. Pentru întreținerea garnizoanei, căpitanul suprem primea acum 31 000 fl., și dacă suma n-ar fi deajuns, încă 15 000⁶⁰.

Printre scriptele de la începutul secolului avem și „convenția” unui amurier. Anume angajamentul amurierului *Mathias pixidarius de Koppan*, din 1507, față de văduva lui Ioan Corvin.

⁵³ *Ibidem*, p. 122—123.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 129.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 136.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 85.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 85, 103.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 245.

⁵⁹ Scherer, *op. cit.*, p. 147.

⁶⁰ Veress, *op. cit.*, p. 383.

Angajamentul îl face în Gyula, dar cere casă în Hunedoara. Deci se angaja fie pentru a servi la Hunedoara, fie pentru a servi în amîndouă cetățile. Se angajează anume să servească primind el 25 fl. anual, iar doi servitori ai săi (*famuli*, de fapt trebuie să fie calfe, lucrători ai săi), câte 8 fl. fiecare, salarii care să li se plătească trimestrial. Victualii el, soția, copiii și servitorii săi să primească din cetate sau de la curte. Pentru serviciile sale să i se clădească sau să i se dea pe veci, lui și urmașilor lui, o casă în Hunedoara. Se obligă în schimb să lucreze împreună cu servitorii săi în toate meșteșugurile lui, anume la făcutul, așezarea sau turnarea „puștilor” (*pixidarum*), bombardelor și pulberii lor, precum și la ferestrele de sticlă, mese și orice alt meșteșug în lemn sau metal trebuitor cetății sau curții, pentru care lucrări stăpîna să nu-i plătească decît jumătate prețul, cealaltă jumătate a muncilor socotindu-i-se în salariul pe care-l primește, cu excepția bombardelor mari, la care prețul și ostenețile i se plătesc întregi, numai pulberea bombardelor trebuie să o facă în contul salariului. Se obligă să lucreze împreună cu servitorii săi la toate cele trebuitoare, iar cînd nu e de lucru, servitorii săi să stea (să facă serviciu) la poarta cetății împreună cu ceilalți pedestri ⁶¹.

Scriptele pomenesc și alte multe funcții sau servicii plătite: de scrib, econom, bucătar, pitar, chelar, dulgher, fierar, grădinar, vameș, păstori, etc. La 1524 s-au dat în plata *famulorum specialium domesticorum*: amaurierului sau tunarului Konicz 10 fl., procuratorului comitatului Zarand 5 fl., dulgherului Magister Urbanus 5 fl., bucătarului 11 fl., chelarului și economului (*clavigero et dispensatori*) pe întreg anul 8 fl., pitarului cetății (*pistori castrii*) 6 fl., grădinarului cetății 9 fl., maierului (*alodiatori*) 4 fl., păstorului oilor 3,71 fl., stăvarului (*pastori equaciarum*) în Decze 3 fl., lui Paul, tunarul boem (*bombardistae Bohemo*) 5 fl. ⁶². În socoteli figurează adesea și soldați boemi. Castelanul Sadobrich la 1529 arată chiar o preferință pentru ei. El cere să i se dea măcar 32 pedestri boemi buni sau din Moravia ori Silezia, care sînt totdeauna mai buni decît alții și pot fi mulțumiți cu mult mai puține cheltuieli și nici nu cer *Sloff-Trunk* (*Schlaftrank* băutură de somn) cînd vinurile aici sînt scumpe ⁶³. În 1527, printre cei plătiți găsim păstori de oi, cai, boi ⁶⁴. În 1554 e indicat drept personal necesar, cu plată și praebenda: 1 preot, castelan cu 3 persoane, vicecastelani la 3 porți, 3 bucătari, 2 pitari, 4 maiștri tunari, 2 chelari, 1 econom (*dispensator*), 2 maieri (*alodiatores*), 2 păstori de oi, 1 păstor de vaci, 8 străji (*vigilatores*), 1 spălătoareasă (*lotrix*), 2 grădinari, 1 cădar, 1 toboșar (*timpnista*), 1 viceprovizor cu 2 persoane ⁶⁵. Economia proprie a domeniului e deci în progres.

Din socoteli nu putem preciza în ce condiții era angajat acest personal și nici salariile lui. Raporturile erau de domeniu privat și supuse deci empiricului, tocmelii, arbitrarului. Personalul economic, provizorul îl recruta desigur din supușii proprii ai domeniului, pe care-i angaja după nevoi și

⁶¹ *Ibidem*, p. 45—46.

⁶² *Ibidem*, p. 101.

⁶³ *Ibidem*, p. 147.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 107.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 245.

îi plătea variabil sau îi compensa prin scutiri, beneficii, părți de beneficii, praebenda. La 1554, de pildă, *alodiator* cu soția *qui non sunt conducti*, în înțelesul probabil că nu sînt angajați cu contract, ci li se dă după voie de către provizor cîte ceva, în timpul lui Ladislau Was au primit 10 florini și 6 găleți de grîu⁶⁶. Prin uz se stabileau însă anumite practici, anumite norme de salarizare, ierarhii, sume și cantități după care se orientau angajările.

De o plată, de venituri, de danii din partea curții se bucura și preotul, firește preotul din serviciul stăpînului sau curții sale.

La 13 iulie 1511 marcgraful Gheorghe de Brandenburg întărea pe Magister Mathias, pleban al bisericii din Gyula și capelanul lui special, în beneficiile sale, în posesiunea satului Appathy, porțiunea din Bodogfalwa din Zarand, trei străzi din orașul Gyula cu oamenii și iobagii (*populi et jobagiones*), cu pămînturile și bunurile lor, venitul de sîmbătă a două mori ale cetății, una cu cinci roți, alta cu două, așa fel ca începînd de sîmbătă de la trasul clopotului de Ave Maria pînă la același tras al clopotului de duminică, adică o zi și o noapte să fie a lui, apoi a zecea din vama din Pyl, comitatul Zarand, două mori ale bisericii din Gyula, din care una cu trei roți, ale căror iazuri trebuie să le țină, să le curețe, să le umple cînd nevoia o cere iobagii stăpînului din șase sate împreună cu iobagii preotului sau ai bisericii din Gyula; ceea ce dacă ar neglija, să fie datori să-i plătească zece dinari umblători. I se concede de asemenea ca iobagii lui să se poată folosi de păduri și ape ca și iobagii stăpînului, preotului însuși fiindu-i îngăduit să taie din ele lemne pentru clădirile proprii sau alte nevoi ale sale⁶⁷. În plata preotului intrau deci venituri însemnate.

Veniturile și proviziile se cheltuiau și în multe alte feluri, cu meșteșugari, lucrători temporari la curte, slujbași în trecere, oaspeți, care veneau cu însoțitori, cu cai, cu scaune de judecată, cu trimiși în diferite părți, în misiuni, pentru strîngeri de venituri, cu spitalul, cu călugări, cu captivi, cu săraci etc. Ovăzul se consuma cu caii, orzul cu făcut bere, cașe. În 1528, de pildă, au ieșit pentru făcut bere 17 găleți⁶⁸. Orz se consuma și cu caii. Și, firește, proviziile se consumau și cu găzduirile intermitente ale stăpînilor. Cu prilejul acestora se strîngeau provizii și de la supuși (miei, oi, păsări și altele, în cantități remancabile). Dar se cheltuia, se consuma mult din veniturile și proviziile proprii ale domeniului.

În sumarul socotelilor din anii 1524—1528 de pildă, sub titlul *Exitus diversarum expensarum* s-au înregistrat foarte diverse cheltuieli, bani de cheltuială pentru trimiși, cheltuieli cu treburi judecătorești, cumpărături, lucrări plătite etc. În 1524—1525 s-a plătit cărașilor care au dus ghiulele din Warasd; s-a dat de cheltuială castelanilor care s-au dus cu călăreții în Șimand împotriva nobililor care au vrut să-l prade; s-a cumpărat o *lagena* de ulei de măsline pentru nevoile cetății în păsimesi, cu 6.75 fl.; s-au cumpărat pături pentru cai, frîie, streanguri pentru caii nedomesticiți, pînă pentru saci de stors otet: s-a plătit pentru diferite lucrări meșteșugărești, fie-

⁶⁶ *Ibidem.* p. 240.

⁶⁷ *Ibidem.* p. 60—61.

⁶⁸ *Ibidem.* p. 127.

rarului pentru repararea maiurilor de spart pereții cetății 80 d., măsurului (*mensatori*) pentru repararea ferestrelor 82 d., unor dulgheri pentru lucru în jurul cetății 60 d., dulgherilor pentru lucru la casa din Decze 12 d., maistrului fierar pentru ferecatul a două trăsurii 2 fl. ș.a.

Cheltuieli asemănătoare s-au făcut și în anii următori 1525—1526. Plăți, bani de cheltuială pentru trimiși la dietă, la comitatele vecine, în diferite misiuni, în urmărirea mișcărilor oastei lui Ioan Zapolya etc. Printre trimiși e și un Joannes Wayvoda de Bekes, Petrus Wayda de Powl. Se pomenește și de români rebeli, de iobagi rebeli. Sînt înregistrate iarăși plăți diverse pentru munci meșteșugărești, fierarilor, pietrarilor, lăcătușilor, butnarului. Odată s-a plătit 12 dinari pentru clăditul stogului alodial.

În rîndul cheltuielilor apar și multe cumpărături.

În socotelile din 1524—1525 de pildă: în tîrgul de la Thizawarzan s-au cumpărat 4000 șindrile, scînduri, cuie, cu 31,20 fl. S-a cumpărat pănură pentru pescarii din Gyula la care ei au dreptul din vechime. S-a cumpărat în cursul anului hîrtie pentru nevoile cetății și pentru tunuri de 1,88 fl., două măji de seu și lumînări de 12,80 fl., lumînări de ceară pentru capela cetății 2,07 fl., fiare (*ferrum cum certis lamimbus pro compedibus*) pentru picioarele deținuților cu 75 d., o „lagena“ de ulei de măsline pentru nevoile cetății în Păresimi 6,75 fl. (în alt loc o lagena de ulei 30 fl.), pături pentru cai, friie, ștreanguri pentru cai nedomesticiți, pînză pentru saci de stors oțet. În 1526—1527 printre cumpărături: o „lagena“ de miere, 7 piei de lup cu 3,07 fl., hamei și orz de bere pentru lucrătorii din cetate, oale de pămînt pentru bucătărie. Odată apar trei fonți de sofran (*crocum*) pentru stăpîn spre a-l duce în Silezia, cumpărat cu 60 fl. Uneori vedem și cumpărături de unelte: un hîrleț, un sfredel, un plug⁶⁹ ș.a.

Dar ceea ce ne interesează cu deosebire, socotelile înregistrează și vînzări-cumpărări de produse agricole, de vite, din care se poate deduce ce prisosuri putea realiza un asemenea domeniu pentru vînzare. Iată cîteva date:

În 1519, am văzut, s-au înregistrat vinuri vîndute, de 165,02 fl., grîne nonale și mei vîndute cu 225,78 fl., În anii 1524—1525 s-au înregistrat drept preț al porcilor vînduți 60 fl., preț al berbecilor (*castrorum*) vînduți *ex alodio* 22,75 fl., preț al fînului vîndut 8,16 fl., preț al grînelor (*frugum*) vîndute 627½ fl.⁷⁰ La 10 aprilie 1528 castelanul (și provizorul) cetății îi scrie margrafului că n-a vîndut bucate din precauție, căci n-au avut preț bun⁷¹. În același an apar porci veniți din nonă vînduți cu 8 fl.⁷² În sumarul socotelilor pe 1524—1528 găsim și sume înregistrate drept prețuri de grîne, de fîn, piei de bou sau de miel care pot reprezenta vînzări. În genere însă vînzările de produse sau vite sînt reduse și incidentale. Produsele se consumă, cu stăpînii, cu personalul domeniului, cu oastea lui, cu nevoile lui diverse, se duc în salarii sau plăți, în semănături, sau se țin drept rezerve.

⁶⁹ *Ibidem*, 101—106.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 98—99.

⁷¹ *Ibidem*, p. 114.

⁷² *Ibidem*, p. 127.

Sînt destul de restrînse și cumpărăturile de produse sau de vite. La 1524—1525 găsim înregistrate și astfel de cumpărături : 6 boi cumpărați de provizor și trimiși împreună cu boii din daturi (*donativis*) și bivoulul sau bivoliul (*Bial*) la Buda ; 7 boi cumpărați la tîrgul din Gyula cu 33,78 fl., 1 cal pentru stăpîn din Kondoros cu 26 fl. ; 6 cai de trăsură cumpărați din Gyula pentru stăpîn cu 123 fl. În 1527 s-a cumpărat de la Toma Kalmăr (negustorul) de Șimand un cal cu 10 fl.

În 1525—1526 : cetățenilor Gyulei s-au dat în prețul boilor pe care stăpînul i-a cumpărat de la ei în Pojon 200 fl. ; 20 de boi cumpărați pentru stăpîn în tîrgul din Gyula cu 59,25 fl. pentru a-i trimite în Silezia. La 10 aprilie 1528 castelanul îi scrie stăpînului său că n-a putut cumpăra cei 200 de boi, pe care i-a cerut, din lipsă de bani⁷³. În 1527—1528 s-au dat de cheltuială lui Ioan Vaida de Bekes, care s-a dus cu boi în Silezia, 40 fl.

Sînt obișnuite cumpărăturile de vin. În 1524, de pildă, s-au cumpărat în timpul temerii de turci 48 buți de vin, în timpul temerii de regele Ioan 8 buți. Se cumulară provizorii mari de vin pentru rezistență ; socotelile dau la acest an un total de 133^{1/2} buți de vin. În 1524—1525 s-au cumpărat 3 buți de vin cu 56 fl., 4 buți s-au cumpărat din Gyula cu 107 fl. În 1526—1527, iarăși în timpul temerii de turci, s-au adus de la cetățenii din Gyula 19 buți de vin, în preț de 211,50 fl. În sumarul socotelilor din 1524—1528, la anul 1525 figurează vinuri cumpărate pentru cetate de 628,90 fl., la 1525—1526 vinuri cumpărate de 1179,48 fl., în 1526—1527 vin cumpărat de 345,70 fl., iar în 1527—1528 iarăși de 496,30 fl. Se cumpărau deci cantități însemnate de vin, din care probabil se și crîșmărea sau vindea. Evaluarea venitului din crîșmărit la 3000 fl. nu putea să fie deci decît preț de vînzare, un cîștig sau cîștig fără calcularea prețului vinurilor venite din prestații sau din producția proprie. Partea cea mai mare însă se consuma cu aparatul salariat și militar, cu garnizoana cetății.

Grîne sau alte produse semănate se cumpără rar. Grîu sau ovăz cumpărat nu găsim înregistrate. Doar rar găsim cantități mai mici de orz cumpărate pentru bere. În 1527—1528, de pildă, s-au cumpărat 11 găleți cu 9,20 fl. Odată apar mazăre și linte cumpărate pentru semănat cu 3,94 fl. (1524—1525).

Se vînd deci sau se duc în Silezia boi, dar obișnuit boi cumpărați. Se vînd intermitent piei de vită, de oaie, lînă, cînd prisosesc, firește, sau cînd o cere nevoia de bani. Nu aduc însă mult. În 1526—1527, de pildă, din piei de vită au venit 20 fl., din lînă și piei de oaie 9 fl. Se vînd ponci. Sau în schimb se cumpără. Din grîne se vinde grîu, uneori în cantități însemnate, dar și grîul numai cu intermitență și în cantități incomparabil mai mici decît cele consumate. Se vinde și vin, dar incomparabil mai mult se cumpără. Nu numai producția proprie, dar nici vinul venind din prestații nu putea acoperi nici pe departe nevoile de consum ale cetății sau ale crîșmăritului eventual al domeniului. Prisosurile pentru vînzare provin desigur mai mult din prestații și mai puțin din economia alodială, care se arată redusă încă.

⁷³ *Ibidem*, p. 114.

Prea puțin poate fi vorba încă de o economie proprie producătoare pentru piață.

Vânzări se făceau firește, și fiindcă stăpînul nu trăia pe domeniu și deci nu consuma aci, ceea ce trebuia să constituie din venituri partea lui de consumație se putea transforma în bani. Trebuiau transformate în bani sau convertite în bani în genere partea din venituri care avea să meargă la mîna stăpînului. Nu se pot preciza veniturile bănești care mergeau la mîna lui. În sumarul anilor 1524—1528, la anul 1525 din veniturile bănești de 6912,90 fl., *ad rationem Domini Illmi* au ieșit 1900 fl. În 1525—1526 din veniturile de 6179,77 fl., sub același titlu au ieșit 296 fl., dar se înregistrează la ieșite *assignationes pecuniarum paratarum* 4200 fl. În 1525—1527 *ad rationem domini* au ieșit iarăși 200 fl. În 1527—1528 însă 1114 fl. Tot aci 616,59^{1/2} fl. *assignationes pecuniarum* ⁷⁴.

Veniturile domeniului vin, cum vedem, în covârșitoare măsură din prestațiile supușilor și nu din economia alodială. Totuși și această economie există și se arată în progres. Sau cel puțin tinde să progreseze. O arată aceasta și instrucțiile date castelanilor și provizorilor sau rapoantele lor către stăpîn. Aceste instrucții vizează nu numai paza și apărarea cetății, ci și sporirea veniturilor domeniului și chiar a economiei lui proprii.

Din scrisoarea provizorului Hans Ahorn, din 4 ianuarie 1528, aflăm că dijma despre care vorbesc socotelile e „ocupată” de episcopia din Agria, care a și cerut-o, dar el nu i-a restituit-o pînă nu va primi învoirea stăpînului său pentru aceasta, că pentru ea colonii și supușii sînt supărați cu interdicția bisericesc, că cu cei 9 pedestri germani a convenit să mențină obiceiul de pînă aci, să le dea vin la prînz și la cină, iar după prînz bere din belșug, ca să nu-i tulbure în asemenea timpuri războinice, căci n-au voit să primească băutura parte în vin parte în bere, că Ioan Zapolya a aruncat și el asupra supușilor o dare de un florin de poartă ⁷⁵.

În același an stăpînul pune sub cercetare socotelile castelanului și provizorului Ahorn. Cei încredințați cu cercetarea sînt instruiți în 17 puncte cum să o facă, ce anume să cerceteze, aruncînd și prin aceasta o lumină asupra funcționării unui mare domeniu. Trimișii aveau să-l cerceteze cum a înregistrat mai puțin la încasări și mai mult la cheltuieli, ce a făcut cu cei o mie de florini pe care i-ar fi încasat din dijme, pentru a-l sili să-i restituie. Să i se cerceteze răvașele de dare. Încredințat fiind să cumpere cel puțin o sută de viței anual și să-i arunce asupra iobagilor (desigur pentru a-i întreține), spre a avea carne gratuit pentru bucătărie, să cerceteze dacă a făcut-o și unde au ajuns vitele. Să se inventarieze toată înzestrarea cetății, echipament militar și provizii. Să se cerceteze cum s-au cheltuit proviziile, dacă a practicat vreun crîsmărit și ce s-au făcut veniturile lui, ce a făcut cu vitele de pripas, cum au fost întreținute piscinele și în ce stare sînt și cît venit au adus, acum cînd bucatele sînt scumpe, morile, cît au adus gloabele, cît s-a cheltuit cu ostașii și cu alte nevoi ale cetății etc. Noii castelani și provizori, Petru Diacul (Petru Sadobrich) și Ioan Bekes să aibă salarii

⁷⁴ *Ibidem.* p. 117—121.

⁷⁵ *Ibidem.* p. 107—108.

egale, cu obligația să țină 16 cai (călăreți), câte opt de fiecare ⁷⁶. La sfârșitul anului s-au cuprins în scris și rezultatele cercetării. De unele acuzații sau bănuiele provizorul s-a disculpat. În privința altora însă nu s-au mai putut face cercetările din pricina incursiunilor turcești. Cît pentru cumpărarea a cel puțin o sută de viței anual și distribuirea lor la coloni, provizorul răspunde că nu a putut-o face pentru că coloniile nu au vrut să-i primească ⁷⁷.

Și mai lămuritoare sînt instrucțiunile adresate castelanilor și provizorului, datate 11 mai 1520. Acestea, după ce stabilesc salariile castelanilor, părțile care le revin din amenzi, numărul călăreților pe care trebuie să-i întrețină (16 călăreți), se ocupă de ordinea care trebuie observată în cetate.

Castelanii sînt doi. Dacă unul e chemat de stăpîn la adunări, la judecări sau la el, celălalt să rămînă în cetate. Cînd se țin scaunele de judecată ale comitatului în care stăpînul are bunuri, unul din castelani să fie totdeauna prezent și, împreună cu procuratorii, să-i susțină bine și credincios cauzele. În cetate pedestrii trebuie să fie 16 cu *bombardarii*. Castelanelor și pedestrilor provizorul curții să le plătească salariile trimestrial. Provizorul să le dea castelanilor pentru caii lor 25 stînjeni de fin. Vic-tualii însă nu e dator să le dea peste cele prevăzute în „convențiile“ lor. Din peștii aduși cetății de pescari, jumătate să se dea castelanilor, cealaltă jumătate provizorul să o rețină pe scama stăpînului, pentru el să pună totdeauna pește ales în șanț: (*ad fossatum*). Poate e vorba de șanțul cetății, poate acolo era un rezervoriu de pește. Vicecastelanii și pedestrii să fie supuși la jurămînt față de stăpîn, să asculte de castelan și provizor, pedestrii să se îngrijească cu sîrguință de bună pază.

Se stabilește și regimul gloabelor, din care beneficiază și castelanii. Gloabele de un florin sau mai puțin, jumătate le revin castelanilor, jumătate stăpînului și sînt strînse de provizor. Din gloabele mari revenind din pedecapsa pierderii capului, a bunurilor și lucrurilor, sau din libertățile tîrgurilor, castelanilor să nu li se dea mai mult de un florin, restul să-l ia provizorul curții (pentru stăpîn). Dacă vreun sat e amendat, castelanii să nu primească iarăși mai mult de un florin, restul să-l primească stăpînul. Dar cînd stăpînul iartă, nici castelanii, nici provizorul să nu ia nimic. Să nu stoarcă alte gloabe decît cele drepte, aruncate prin judecată, pe care să le ceară prin juri, după vechiul obicei, să nu spolieze numai de la sine pe săraci. În genere să nu ia gloabe peste cele prescise, căci ele, cum bine se știe, apasă mult sărăcimea. Dregătorii sau șpanii să fie și ei jurați, să nu ia nici un fel de gloabă care n-a fost recunoscută prin judecată de judele locului, despre care gloabe șpanul să țină un registru, judele altul, fie că e vorba de bani, de vite sau de alte lucruri.

Șpanii, cînd mergeau călare în alt loc, își lăsau caii lor în sate, silind pe săraci să-i ducă cu căruțele lor. Aceasta să nu se mai întîmple, ei să meargă pe caii proprii în asemenea treburi, în afară de cele „arzătoare“ ale stăpînului. Pentru stăpînul cetății să se țină o trăsură (*kochy*) proprie. Libertinii (*liberi*) din patru sate, 50 la număr, vreau să plătească cens ca să fie liberați de munci, căci au fost mult îngreunați. Nu li se poate admite însă, ei să servească la cetate cum au obișnuit înainte.

Taxele regale, militare (*exercituales*), subsidiile sau alte taxe extraordinare nici-cînd să nu se cheltuie, ci totdeauna să se trimită neatînse, fără vreo lipsă, cu registrele

⁷⁶ *Ibidem*, p. 110—113.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 142—144.

lor, stăpînului. Hirtie să cumpere nu numai pentru scris, ci și pentru armele (*pro ingenii*) cetății.

Provizorul curții să se îngrijească să aibă în cetate totdeauna victualii pe un an.

Mai multe prescripții privesc economia domeniului. Toți oamenii cu vreo slujbă să dea în fiecare lună socoteală înaintea castelanului cetății, provizorului curții și judei orașului (Gyula) de toate veniturile mici sau mari, iar provizorul și judele orașului să țină registre despre ele. Provizorul curții să ia de la toți cărora le-a dat bani chitanțe în scris și să țină socoteală de ei. Notarul, care înainte își avea salariul de la provizor, de acum încolo să fie salariatul stăpînului, să fie jurat stăpînului, cum obișnuiește în Germania *Gegenschreiber*. Cînd castelanii și dregătorii își depun jurămîntul, să li se adauge în text că nu vor suferi ca pămînturile stăpînului să fie cuprinse de alții, că nu vor lăsa să se înstreineze nimic, și nici ei nu vor cuprinde pămînturile nimănui și nu vor primi nimic pe nedrept. Dregătorii să nu îngăduie pe nimeni să folosească pămînturile stăpînului, decît colonii săraci ai lui. Unde ar fi pămînturi de prisos, pe care stăpînul sau colonii săi nu l-ar folosi, pot să îngăduie și pe alții pe bani să-l folosească ei sau colonii lor, cu condiția însă ca aceia prin scrisoare să facă mărturie că pămîntul aparține cetății, pe care să o repete în fiecare an. Cît privește pădurile, dregătorii cit pot să le oprească, ca să nu se prade și nimeni să nu ducă lemne, decît colonii (*pauperes coloni*); dar și aceștia cu știrea castelanilor, provizorului curții și judei orașului. Nimeni să nu dea pecete pentru păduri, decît provizorul curții. Paznicii pădurilor să plătească cens după obiceiul celorlalți iobagi. Sînt mulți paznici de păduri care nu fac nimic decît păzesc, e mai bine ca stăpînul să țină paznici și ei să plătească cens. Schimbîndu-se într-una e și un rău. Să fie liberați și de osteneala mîării vitelor în Slavonia și la Buda.

Dar, ceea ce ne interesează cu deosebire, provizorul trebuie să se îngrijească și de sporirea economiei alodiale a domeniului. Să se prefacă „alodiul“, să se cultive pămînt, să se țină vite, să nu se cumpere totdeauna cu bani gata, ci să se poată și vinde și scoate un cîștig. Cînd se lucrează ceva în grădini sau pe alodiu, lucrătorii să fie supraveghiați de un pedestraș (miliția cetății făcea deci și acest serviciu). Noul provizor să se îndrepte mai mult spre cultura pămîntului, să pună să se semene mai mult decît s-a făcut înainte. În fiecare an să cumpere vițeii, să pună să-i crească, din care stăpînul să poată avea un cîștig și să nu fie totdeauna nevoie să se îngreuneze sărăcimea.

„Constituția“ aceasta a fost făcută în patru exemplare, din care unul a rămas la stăpîn, iar celelalte au fost date: una celor doi castelani, alta provizorului și alta judei orașului Gyula⁷⁸.

Provizorul Hans Ahorn în 19 decembrie 1524 scria stăpînului său că vrea să ridice o berărie, o măierişte (*Mayerhof*) și o șură⁷⁹.

Petru Sadobrich, canonicul de Oradea, în „convenția“ sa de provizor, primea și el asemenea condiții. După textul convenției trebuia să aibă și el toată grija ca veniturile alodiale, ale morilor, apelor oprite pentru pescuit, grădinilor, agriculturii și altora să nu scadă, ci după puterile sale mai vîntos să le îndrepte și să le sporească. Trebuie să supravegheze cellariul, cămara, bucătăria și pe cei care le administrează, să fie cu toată grija ca

⁷⁸ *Ibidem*, p. 77—79.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 86.

bucatele să nu se cheltuie fără cumpăt sau să se sustragă. Toate darurile care vin zilnic în cetate, ca vin, găini, găște, boi sau viței, să meargă în pivniți și cămări sau la masa ori la casa slujbașilor. Toți dregătorii sau spanii, atât ai provizorului cât și ai castelanilor, trebuie să depună jurământ mai întâi stăpînului, apoi provizorului și pe urmă castelanilor, după obicei. Provizorul să nu îngăduie ca iobașii stăpînului său să fie molestați, împiedecați sau asupriți de cineva și nici ca cineva să înstreineze din bunurile stăpînului. Etc.⁸⁰.

Condițiile sînt asemănătoare și în convenția castelanului Ioan Bekes din 29 iulie 1528. Printre altele el trebuie să-și dea totdeauna pe unul sau altul din servitorii săi în serviciul stăpînului atât cît e nevoie. Nu numai toți dregătorii ținînd de cetatea Gyula, dar și dregătorii lui Ioan Bekes trebuie să presteze jurământul față de stăpîn. Cînd vreunul din amicii săi, cu două, trei persoane vine în cetate, Ioan Bekes să-l trateze și cinstească în modul îngăduit și cuvenit⁸¹.

Din scripțe, socoteli se pot culege și informații privind scaunele de judecată din cadrul domeniului. Forurile de judecată sînt cele obișnuite: scaunul sătesc, scaunul domeniial al castelanului sau provizorului de la care se putea apela la stăpîn. Tîngurile își aveau scaunele proprii de judecată și o ordine judiciară, cu aceeași scară, stabilită prin privilegii. Dar oam stăpînul era departe, castelanii sau provizorii abuzau, nu-l țineau la curent cu operațiile, acaparau pentru ei din venituri. Apelul la stăpîn, drumul pînă la el era costisitor. Stăpînul neinforma decidea și el arbitrar sau prelungea cauza cerînd relații. Însuși e contrariat de drumurile, de pierderile de timp și cheltuielile pe care trebuie să le facă supușii venind fără folos pînă la el⁸². E interesantă soluția dificultății. Pentru a reduce aceste apeluri și călătorii, peste scaunul de judecată al castelanului sau provizorului, spre hotărîre sau sentință finală (*finalis determinatio*), se instituie un nou for local, fără drept de apel ulterior (*sine ulla appellatione ulteriori*), din „bărbați buni și cinstiți, atât nobili cât și plebei“ (*probis et honestis tam nobilibus, quam plebeis vris*). E vorba, desigur de „juzi comuni“, de arbitri aleși⁸³. Interesant e că printre ei, alături de nobili, sînt admiși și plebeii.

Cetatea e tot mai expusă atacurilor turcești, care sînt tot mai dese. Forțele ei militare trebuie mereu sporite. Oastea plătită înghite sume tot mai mari, zeci de mii. În 1554 s-au plătit la 458 călăreți pe patru luni 6216 florini. Sume mari merg și în leafa pedestrașilor. În 1564, un *Reges-tum lustrationis equitum Giulensium* totalizează iarăși 776 călăreți cu căpitanii care i-au recrutat⁸⁴.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 129—130.

⁸¹ *Ibidem*, p. 136.

⁸² „...nam miseri nostri subditi gravibus expensis hinc ad nos proficiscuntur, sua interim domi negligentibus nihil tamen apud nos proficientes“, Béla Iványi, *München tevéltárai magyar szempontból*, în „Levéltári Közlemények“, XII (1934), p. 87.

⁸³ *Ibidem*, p. 85.

⁸⁴ Veress, *op. cit.*, p. 378—380.

În fruntea cetății se găsea acum Gaspar Magochy, cu titlul de *capitaneus et praefectus arcis*. La intrarea lui în funcțiune s-au cencetat din nou starea cetății, înzestrarea și veniturile ei. Prestîndu-și jurămîntul, noul comandant al cetății în primejdie își formulează și condițiile în care înțelege să servească. Să i se dea subsidiile necesare pentru refacerea cetății. Să se procure îndată înzestrarea și proviziunile necesare apărării cetății; să poată pune în socoteala regelui pe cele procurate de el. Să poată angaja miliție atîta cîtă socotește el că e necesară pentru apărarea cetății, precum și personalul de care are nevoie continuă cetatea, ca maiștrii tunari, bucătari, chelari și alții de aceștia. Pentru masa sa în loc de 75 florini lunar, cît i se dă, să i se dea 100. Taxa sau contribuția regală să vină la mîna lui și să o poată folosi pentru nevoile cetății. Se specifică în act și personalul necesar, lefurile miliției și a căpitanilor care au recrutat-o și o comandă. Se înșiră și moșiile, satele sau părțile de sate luate sub motivul necredinței și împărțite de căpitani între ei. Gaspar Magochy ține mai multe din ale episcopiei de Cenad. Cu puterea militară în mîna, căpitani puteau și uzurpa ușor.

Noului căpitan și prefect al cetății i se dau și lui unele instrucțiuni. Ele trebuie înainte de toate să apere bisericile, să ajute pe slujitorii lor, să oprească pe soldați sub grele pedepse de a-i ocări sau molesta, pe ei sau pe călugări, de a-i tulbura în veniturile lor. Să permită slujitorilor bisericii să-și strîngă liber veniturile moșiilor lor sau pe cele ecleziastice, să-i apere, pe săracii din casa de ocrotire (*in hospitali domo*) să-i ajute cît poate. Să fie cu toată grija ca militarii să nu-și împartă între ei sate sau tîrguri de ale regelui fără știrea și concesiua lui. Francisc Literatus are oțiva coloni în Kakwch, lăsați lui prin testament de Francisc Pathochy; să nu fie împiedecat în punerea lor la slujbe pînă cînd nu poate obține întărire regală. Să fie îndemnat însă să o facă aceasta cît mai repede, și dacă regele n-ar vrea să-i dea învoire, atunci colonii să servească regelui. Tot așa să se facă și cu satul *Remethehaz*, pe care-l ține Henyey. Nici el, Magochy, și nici alți nobili sau slujitori ai regelui să nu se atingă în vreun fel de darea regală, să se abțină de la aceasta, mai întîi el și să oblige și pe alții. Să nu apese greu sau să întărite pe săracii tîrgoveți din Gyula, să nu-i scoată din casele lor, sau să le ia casele cu puterea. Celor care vor să se întoarcă acasă, să li se dea înapoi bunurile și casele, ca nu cumva orașul, devastat aproape tot, să fie părăsit cu totul de adevărații săi locuitori, scăzînd veniturile regale și pustiindu-se țara. Să oprească pe soldați de a lua ceva cu puterea de la săracii meșteșugari și negustori (*a miseris mechanicis, artificibus et mercatoribus*). Pe de altă parte pe soldați, atît pe călăreți, cît și pe pedestri, să-i trateze cu bunăvoință și să-i îndemne la credință statornică în îndeplinirea slujbelor regești, ca să nu dispere de plata lor. Dregătorii să nu apere sau să ia sub ocrotirea lor tîlharii publici și răufăcătorii care lovesc pe tîrgoveți sau sînt prinși cu furturi și alte răutăți. Aceștia pot fi dați pe mîna fie a căpitanului sau provizorului, fie a judeului. Dregătorilor subalterni (*viccofficiales*), cînd sînt trimiși pe la sate, să li se impună hotărît să nu apese pe săracii coloni (*miseros colonos*), să nu stea mult timp la ei, ci să meargă mai departe. La cererea tuturor tîrgoveților și locuitorilor

din jur asupra crîsmăritului de trei luni va avea răspuns de la camera ungară a regelui. (Se pare că locuitorilor li se luase crîsmăritul și pe cele trei luni prevăzute de obiceiul feudal). Se plîng îndeobște toți colonii că după crîsmăritul vinului buțile stau goale și se strîng, apoi, după ce s-a făcut socoteala crîsmăritului, sînt cufundate în Criș și umfiate, pătrunse de apă, se măsoară, și ceea ce trece peste măsura dreaptă dinainte a vinului li se pune în socoteală, ca pagubă. Pentru aceasta trebuie hotărîtă o „limită” — observă instrucțiunile. În genere căpitanul (și provizorul) în toate treburile să țină dreptatea și echitatea, să fie tatăl săracilor (*pater pauperum*), apărător al acestui pămînt, administrator credincios al veniturilor regale⁸⁵.

La 5 ianuarie 1559 împăratul dă instrucțiuni unui nou căpitan și provizor al cetății și domeniului Gyula, lui Benedict Bornemisza. Pentru apărarea cetății îi subordonează și întreține 400 de călăreți și 200 de pedestri, plătiți călăreții cu cîte 4 fl., pedestrii cu cîte 2 fl. ungurești pe lună, la care se adaugă plusurile primite de căpitani, centurioni, stegari, trîmbițași și alții. El, castelanul, trebuie să supună la jurămint pe centurioni, voievozi și ostași, că dacă el moare cumva, ei să rămîna în credință față de rege și dacă regele le cere cetatea, să o predea fără întîrziere. El însuși nu poate părăsi nici-cînd cetatea pentru treburile sale, decît cu învoirea împăratului. Castelanul trebuie să țină iscoade, să informeze pe împărat despre mișcările și intențiile turcilor și ale transilvănenilor. Trebuie să se îngrijească de repararea cetății, să o fortifice cît mai bine, putînd-o face ușor (*commode*) cu munca cetățenilor și colonilor. Să țină bine socoteala înzestrării militare, armelor, muniției, să se îngrijească de buna lor păstrare. Dintre turcii sau rebelii împotriva regelui, prinși vii, pașii, sangeacii și begii, după cum a fost obiceiul, să fie atribuiți regelui, ceilalți rămînînd ostașilor. Castelanul trebuie să strîngă toate veniturile domeniului, dar și censul și darea (*censum ordinarium, nec non subsidium*) votată de dietă, din comitatele Zarand, Bekes, Arad, Cenad, Csongrad, Torontal, Solnocul exterior și interior, părțile Timișului și Bihorului, cum le-a strîns și Magochy. În aceasta va fi ajutat de un dregător cu socotelile (*rationista*). Cu deosebire trebuie să se îngrijească de înzestrarea cetății, de încărcarea ei cu provizii alimentare. Să nu piardă nici un prilej pentru aceasta. Să strîngă tot felul de alimente, fie din cele venite cetății, fie de altele, tot ce poate achiziționa fără îngreunarea supușilor. Să strîngă ca să-i fie deajuns lui și ostașilor săi nu numai pe un an, ci pe mai mulți, să le păstreze bine, să le rezerve pentru nevoile care pot să survină, căci singur o știe cît de mult se tulbură sufletul soldaților cînd trebuie să sufere un asediu și sînt chinuți de lipsa alimentelor. În genere însă să nu oprime pe supuși și nici pe centurioni, sau alți ostași să nu-i îngăduie să o facă, ci după puterile sale să-i aperse, să-i atragă prin favoruri. Pe cetățenii Gyulei să-i mențină și să-i aperse în drepturile, privilegiile și vechile lor libertăți, în afară doar de ceea ce trebuie să presteze pentru păstrarea și susținerea cetății și orașului lor⁸⁶. În baza acestor instrucțiuni a fost așezat în postul său⁸⁷.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 244—247.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 280—283.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 284—285.

Camera ungară în 1559 dă instrucțiuni dregătorului cu socotelile din Gyula (*rationistae*) Georgius Belawary, care e angajat cu salariu de 250 florini anual, cu masă pentru el, cu fiul și scribul său la provizor și cu plată pentru șase călăreți, plătiți cu oite 3 florini pe lună, care trebuie socotiți în numărul călăreților angajați pentru cetate⁸⁸.

Nu se pot preciza rezultatele acestor instrucțiuni, și mai ales în ce măsură au putut spori economia proprie a domeniului. Veniturile cetății în tot cazul trebuiau sporite, o cereau aceasta tot mai mult nevoile militare, situația de cetate de graniță a Gyulei. Pentru a-și îndeplini această misiune, veniturile proprii nici nu mai sînt suficiente, trebuiesc adăugite cu altele. Ajunsă în stăpînire regală, în socotelile ei se confundă și venituri fiscale ale comitatului sau ale comitatelor care cădeau în sfera ei fiscală, și dijme episcopale arendate sau uzurpate și altele. Cuprinsul domeniului însuși variază, la satele, tîrgurile care-i aparțineau de drept se adaugă și altele, căzute, în diferite împrejurări, în stăpînire regală, sau aparținînd altor domenii regale. Încît o comparație cu veniturile dinainte e greu de făcut.

O listă sumară de venituri din anii 1557—1563 ne dă astfel de cifre.

În anul 1557 au venit :

Censul obișnuit	742,20 fl.
Gloabe	498,— fl.
Vămi	127,97 fl.
Din moștenirea celor morți (<i>de proventu mortarii</i>)	4,19 fl.
Venitul pădurilor și răscumpărarea porcilor	31,06 fl.
Din prețul peștelui sărat	43,— fl.
Din răscumpărarea vinurilor venite din Mîsca și vîndute	8,— fl.
Din vînzare de grîne care vin obișnuit din cultura proprie? (<i>ex agricultura</i>), din none și de la mori	2.808,15 fl.
Din vînzarea meului	257,— fl.
Din cîștigul (<i>de lucro</i>) vinurilor crișmărite	4.594,77 fl.
Din crișmăritul vinului nonal	193,35 fl.
Total	9 311,69 fl. ⁸⁹

Taxa extraordinară impusă colonilor domeniului, care este cînd mai mare, cînd mai mică, pe 1556 a fost 815,50 fl.

După un alt conspect veniturile cetății sînt evaluate astfel :

Censul obișnuit pe anul 1563 în suma de	864 fl.
Venitul vămilor din Bekes și Vinători, deși în socotelile anului 1557 s-au înregistrat 127 fl., se evaluează la	100 fl.
Trei mori în 1557 au adus 292½ găleți de Gyula de grîu, care evaluate la un floren găleata, valorează	292,50 fl.
Taxe de la tîrgurile și satele care nu sînt proprii ale domeniului, ca Thur, Tizzauarsan etc., evaluate la	2 000 fl.
Gloabe pe un an evaluate la minimum	300 fl.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 311—313.

⁸⁹ Corect adunat : 9307, 69 fl.

Răscumpărarea porcilor, pe un an	32 fl.
Porci în dijmă vin anual cel puțin 100, evaluându-se la cel puțin	150 fl.
Vinzare de lână	32,50 fl.
Vinzare de piei	50 fl.
Vinzare de fin peste cel de trebuință cetății	100 fl.
Venitul din cele 11 sate ținând de Somoșcheș și Herczegatorocz se evaluează la	200 fl.

Din agricultură (*ex agricultura*), după descripția comisarilor, au venit grâu, orz și mei 9058 clăi (*gelimae*), orz în plus 413 găleți, bazăre 24 găleți de Șimand, linte 37 $\frac{1}{2}$ găleți, clăi de in 117. Acestea pot fi evaluate la 3000 fl.

E vorba aci desigur de produsele venite nu numai din agricultura proprie, ci și din prestații (din nonă), și poate și din alte daturi.

În anul 1563 s-au înregistrat ca venite din nonă: grâu, orz, mei 6382 $\frac{1}{2}$ clăi (*gelimae*), orz și ovăz 2692 grămezi (*cumuli*, tot clăi, dar probabil tăiate cu coasa și nelegate în snopi), grâu și orz în grăunțe 298 găleți de Șimand, care toate se evaluează la 2000 fl.⁹⁰

De la târguri și sate se iau și daruri, obișnuit de două ori pe an, la Crăciun și la Paști, buți de vin, vaci, viței, câte unul sau doi bani, piini, găini, ouă, unt și altele. În afară de darurile obișnuite, nu e târg sau sat să nu dea din belșug și în afară de rînd, pentru bucatărie, unt, cași, pui, găini, găște, viței și alte de trebuință, ori de câte ori i se poruncește. Aceasta pentrucă cele proprii (*alodiale*) prea puțin puteau să ajungă.

Ciștigul din crișmărit (*lucrum ex educillatione*) ajunge la minimum 3500 fl.

Bunurile (satele) ținând de Mako aduceau și ele cetății un venit de vreo 2000 fl.

Trebuie să aducă și târgurile și satele ținute de castelanul Magochy (*Magochius*),⁹¹ acaparate din ale episcopiei de Cenad și ale capitlului din Arad sau de la „rebeli“, cens, taxe, ciștig din crișmărit și altele.

Nu puțin aduceau apoi în fiecare an robii și prăzile luate de la dușman.

Dijmele din comitatele Zarand, Bekes, Solnocul din afară, Ciongrad, Cenad și Arad, strînse de cetate, pe anul 1560 s-au ridicat la 2264 $\frac{1}{2}$ găleți de grâu și 392 $\frac{1}{4}$ găleți de orz.

În 1563 dijmele din grîne au fost după socoteli: grâu și orz 10 918 $\frac{1}{2}$ clăi și 1465 $\frac{1}{2}$ grămezi (*cumuli*), iar în grăunțe 2143 $\frac{3}{4}$ găleți, evaluate la 4400 fl.

Se notează aci că mai trebuie socotită și arenda. Dijmele episcopale cetatea le ținea deci prin arendare.

Albinele venite în dijmă, 446 stupi sînt evaluați la 200 fl.

Miei de dijmă 3716, socotind șase miei un florin fac 619,33 $\frac{3}{4}$ fl.

Banii creștinătății (*pecunia christianitatis*), adică banii plătiți de neproducători sau sărăcime care nu avea atît ca să dea dijmă, pe anul 1563 au fost 102,86 fl.

Dijmele din vin, probabil pe anul 1560, în comitatul Zarand, din târgul Misca, 71 $\frac{1}{2}$ găleți (*cubuli*), din Ineu în 9 buți 317 găleți, din Megyer 3 buți cu 88 $\frac{1}{2}$ găleți, din Felthoth 4 buți cu 144 găleți. În comitatul Arad, din Covăsinț și Ghioroc 4 buți cu 106 găleți, din Radna 2 buți cu 47 $\frac{1}{2}$ găleți, din Păuliș o bute cu 14 găleți. În total găleți 783 $\frac{1}{4}$

⁹⁰ Cifrele nonei ne apar foarte ridicate. N-au fost socotite poate numai pe un an sau poate au venit de pe o arie mai largă. Dijmele anului, care sînt evaluate mai jos la 4400 fl., au venit poate din aceleași șase comitate ca și cele de la 1560.

Pe anul 1562 vinurile din dijmă înregistrate se cifrează la 3333 $\frac{1}{2}$ găleți (desigur de pe aria mai largă a comitatelor pomenite). Iar vinurile venite din nonă la 875 găleți. Împreună fac 4183 $\frac{1}{2}$ găleți, care, socotind două găleți la un florin, se evaluează la 2092 fl.

Darea din aceleași comitate Zarand, Bekes, Solnocul din afară, Ciongrad, Cenad și Arad, pe anul 1555, plătită în două termene câte 50 dinari, adică un florin pe un an de poartă, s-a cifrat la 4046,50 fl.

Căpitanul suprem al cetății, Kerecheny, însă în unul din ani, în 1562?, a făcut încasări grele, luind, din aceleași comitate, la un termen 1,10 fl. de poartă. Luind la primul termen după 7635 de porți, iar la al doilea după 7438, a strâns 16 580,31 fl.

La care s-au adăugat și răscumpărările de robi (prizonieri) turci. În anul următor, cu 2 fl. de poartă, s-au strâns 16 000 fl., la care s-a adăugat un alt subsidiu, cu 1 $\frac{1}{2}$ fl., de 12 000 fl., făcând împreună 28 000 fl.⁸¹

Făcînd o comparație cu veniturile cetății pe timpul lui Gheorghe de Brandenburg, vedem că veniturile obișnuite se mențin aproximativ la același nivel, arată mai curînd scăderi. Sînt mai mari însă veniturile din grîne. Și se adaugă ca mai mare decît oricare luat în parte venitul crîsmăritului. Acesta crește desigur și prin creșterea oastei, mare consumatoare de băutură. Cît privește venitul din grîne, nu putem preciza cît poate veni din cultura proprie și cît din prestații. Desigur el venea în covîrșitoare parte și acum din prestații. Tot așa și grîul vîndut. Se putea vinde însă acum în cantități mai mari nu numai pentru că a crescut venitul din prestații, ci mai ales pentru că veneau cantități mari de grîne și din dijmele arendate. Se vindea însă desigur și acum numai cu intermitență, din prisosurile produse de dijme sau none, care sînt transformate în bani ceruși de nevoile militare; crescuse doar considerabil consumația oastei mereu sporite. În ce măsură a crescut nona din vreo creștere a agriculturii sau numai dintr-un spor al contribuabililor, iarăși nu se poate preciza. Trebuie să fi crescut mai curînd din sporul contribuabililor. E greu de presupus vreun spor agricol în condițiile de viață de aci.

Ce obligații implicau pentru supuși aceste venituri ale cetății, în acest răstimp, ne-o spune urbariul din aprilie 1559, primul urbariu cunoscut al domeniului.

Urbariul înscrie la această dată trei tirguri (*oppida*), Gywla, Bekes și Șimand și 37 sate, din care 11 mici, aproape pustii, în unele nelocuind nici măcar un colon, la care se adaugă alte 32 de sate sau porțiuni de pe alte moșii căzute în stăpînirea sau administrația cetății sau a dregătorilor ei. Satul Fewenyas a ținut înainte de cetate. Acum însă îl stăpînește prin donație regală Lucas Jaz. Lekeushaza care ținea *ad curionatum* satului

⁸¹ Veress, *op. cit.*, p. 383—86. Dările acestor comitate au fost rînduite de împărat cetății Gyula pentru întreținerea oastei. O spun instrucțiunile date comisarilor săi în 1554: „Et quia Arx Gyula quasi in prima acie periculorum posita est, dicant eidem, quod utrumque Subsidium dicti Comitatus Bihariensis, ac Szolnok medii, unacum Békes, Szolnok exteriore, Zarand, Orod et Chanad. ac quidquid inde exigi potest ad solutionem et intertentionem gentium in dicta Arce Gyula per nos sit deputatum...”, Johann Christian Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, III, Halle, 1801, p. 111.

Fewenyés și de casa de ocrotire, spitalul sau azilul (*xenodochium*) din Gyula, acum ține de cetate. Șapte din cele 32 sînt stăpînite de turci.

Sarcinile iobăgești ale tîrgurilor se deosebesc în mai multe puncte de cele ale satelor. Se deosebesc în unele privințe și ale tîrgurilor între ele.

Cetățenii tîrgului Gyula sînt pentru totdeauna liberi și scutiți (*in perpetuum liberi et exempti*) de toate censurile, taxele, daturile ordinare și extraordinare și de orice alte plăți, avînd pentru aceasta privilegiu regal. Sînt scutiți și de toate slujbele și muncile, în afară de căratul lemnului și vinurilor. Această scutire generală însă e excepțională. Celelalte două tîrguri poartă diferite sarcini.

Bekes și Șimand, amîndouă datorează censul, pe care-l plătesc la două termene, la Sîngeorz și Sînmihai. Bekes plătește la cele două sărbători 75 + 75 fl., Șimand 25 + 25 fl. Amîndouă dau dijmă din toate bucatele episcopului și nonă stăpînului de pămînt. La instituirea de jude nou dau și unul și altul o bute de vin și două vaci de tăiat pentru nevoile cetății. Pe deasupra fiecare mai dă căpitanului sau prefectului cetății Gyula un dar cuviincios. Mai dau, cînd trebuie, peste an, victualii pentru masă, ca vaci, găini, gîște, rațe și alte asemenea. Crîsmăresc vin amîndouă tîrgurile *pro libito domini terrestris et temporis ratione*, adică nelimitat. Sînt în tîrg două mori, cu nouă pietre, precum și o vamă al căror venit ține de cetatea Gyula.

Cît privește obligațiile de lucru, cei din Bekes sînt datori să facă cetății slujbe și munci în jurul piscinelor și în alte locuri. Cei din Șimand sînt datori cu toate muncile și slujbele (*Laboribus et seruitiis omnibus tenentur*). Altfel textul de la Bekes vorbește de prăzile și taxele insuportabile, calamitățile pe care trebuie să le îndure din partea turcilor⁹².

La sate sînt înscrise și numele „colonilor“, printre care mai mulți „inquilini“ și cîtiva „libertini“. În satul Zenas, de pildă, din 96 înscrși, inquilini sînt 20, în Banhegyes din 68 înscrși inquilini sînt 13, în Bankutha din 43 înscrși inquilini sînt 10, în Felsew Dobos din 17 inquilini sînt 7. În mai multe sate însă nu sînt notați inquilini.

Sarcinile iobăgești ale satelor nu sînt uniforme. Ele prezintă mai multe variații, chiar cînd sînt cuprinse sub aceleași titluri.

Censul se plătește obișnuit împărțit în două părți egale, la Sîngeorz și la Sînmihai. În 17 sate (corect 15) censul e un florin de fiecare colon, adică cîte 50 dinari la cele două termene. Satul Misca cu 32 coloni înscrși plătește nu ca satele dinainte „după obiceiul și conumerarea porților“, ci la cele două termene global 6½ + 6½ fl. Satul Wadas plătește după numărul colonilor, cîte 50 dinari de cap la două termene. Pisky în schimb, cu 11 înscrși, plătește 2 + 2 fl. Altele sînt scutite de cens, ele făcînd alte servicii. Cei din cele 11 sate pustiite dau o taxă nehotărîită, la cît pot conveni cu prefectul cetății. Censul obișnuit deci e de un florin de iobag, adică cel hotărîit și prin legiuirea dietei din 1514, dar și cu abateri și scutiri.

⁹² „...miseri cives a vicinis Turcis, quorum rapinis et taxis impossibilibus et assiduis fere ad extremam inopiam et penuriam condescenderunt crudelius et ferocius infestarentur“, Veress. *op. cit.* p. 288.

Dijmă dau obișnuit din toate grânele (*frugibus omnis generis*) episcopului, iar *nonă* stăpînului pămîntului. Așa dau cele mai multe sate. În satul Mîsca colonii dau împreună cu străinii și colonii din afară (*cum peregrinis et extraneis colonis*), care țin vii pe dealurile lui, la cules stăpînului pămîntului a noua din vinurile lor. Colonii străini mai sînt obligați să dea tot atunci de fiecare bute de vin recoltată 16 dinari. În același timp tot ei, care țin vreo sută de vii aci, sînt datori fiecare cu oîte o găleată de Gyula de orz. (După o altă înregistrare, orz sau ovăz și un pui). Obligații legate desigur de *jus montanum*. Locuitorii satului mai sînt datori să pregătească buțile goale pentru strîngerea nonei care trebuie să umzeze, să le umple și umplute să le așeze pe care, căratul lor însă trebuind să-l facă ceilalți supuși ai cetății. Cei din Pisky dau nona din grîne ca și ceilalți coloni ai cetății Gyula, adăugîndu-se că nu și din cele pe care le seamănă în grădini. La satul Moricz Herczog se spune că dau dijme și none ca și ceilalți, dar numai din căpițele de grîu. Cele 11 sate aproape pustii nu sînt datoare cu dijme și none din grîne. Pe domeniu sînt uzuale deci în genere și dijma bisericească, și nona pentru stăpînul feudal, ele luîndu-se din grîne. A noua se ia însă și din vin. Datul din vin s-a transformat și el în nonă, menținîndu-se și alte prestații provenind din *jus montanum*, mai ales pentru colonii din afară (*extranei*) cultivatori de vii aci.

Dijma porcilor, oilor, mieilor o lua stăpînul feudal. În cele 17 sate de la început fiecare colon cu cinci porci e obligat stăpînului său cu un porc. Care are mai mulți porci, de asemenea trebuie să dea numai un porc ori oîte are, și dacă are o sută sau două sute. Porcii care nu întrec numărul de patru, se răscumpără cu oîte 4 dinari de cap. Același obicei și în satul Vinători (*Wadas*), și în cele 11 sate aproape pustii. Cei din Mîsca nu dau dijmă nici din porci, nici din oi. E scutit și satul Wary.

Darurile sau daturile colonilor în natură sînt variate. În cele 17 sate fiecare colon dă la Crăciun un dinar, două găini sau pîine de grîu ori colac (*panem triticum, alias Thortam*). Colonii unor sate dau la acest prilej oîte patru pîini, unii chiar oîte șase. De Paști fiecare colon dă de asemenea oîte un dinar, oîte zece ouă, iar pe deasupra sau două găini, sau un miel, sau o pulpă de porc (*perna, șunca*), sau alte daruri de acest fel.

Fiecare sat dă pe an una sau două vaci. Unele sate „cînd o cere timpul” dau mai multe vaci. Cu acestea, după cum spun, nu ar fi datori, dar cum ostașii cetății fără asemenea victualii cu greu s-ar putea ține, s-au oferit de bună voie să le dea — notează textul. Sîntem într-un timp de mare primejdie turcească.

Satul Wary e scutit de aceste daturi. Colonii lui dau în schimb, cînd nevoia o cere, fin din fînătele lor în cetate *pro necessitate*. În satul Vinători (*Wadas*) la Crăciun fiecare iobag dă un colac (*Tortam*), două găini și un dinar. Tot așa și la Paști. Pe deasupra zece ouă, o pulpă (*perna*) sau alte asemenea. Cei din Felsew Dobos și alte două sate dau la Paști 200 de păsări, de găște sau rațe sălbatice. Alte sate sînt scutite. Unele nu au înscrise asemenea daturi, ceea ce nu înseamnă că nu puteau să fie obligate la ele.

Ce obligații de lucru aveau satele ?

Textul valabil pentru cele 17 sate spune că sînt obligate la toate slujbele și muncile (*omnibus servitiis et laboribus*) stăpînului de pămînt necesare în jurul cetății sau în alte locuri. Semănat la ei se practică potrivit cu satele și colonii (*pro villae et colonorum ratione*). Doar o singură muncă e determinată: de Crăciun fiecare colon e dator să care pentru cetate un car de lemne.

La Mîsca nu găsim înscrise asemenea obligații. Aci e o vie mică aparținînd cetății Gyula, pe care colonii de aci trebuie să o cultive, să o îngrijească și să o păzească.

Satul Remeth haz e scutit de toate muncile și daturile pe 12 ani. Locuitorii din Wary sînt scutiți de toate censurile, taxele, daturile și alte „venituri” obișnuite. Aceasta pentru că ei sînt obligați să dea tot anul, la timp hotărît, oameni buni de strajă pentru paza cetății Gyula, după vechiul lor obicei. Și numele satului înseamnă „al cetății”. Ei trebuie să țină și patru pescari, care să dea pentru masă tot anul în toate zilele de post și mai ales în timpul Păsesimilor (*tempore Quadragesimae*) cîte două vase (*scaffia*) de pește. Primăvara sînt datori să semene în grădinile de răsaduri din jurul cetății și să facă și celelalte munci cerute de cultura acestor grădini.

Cei din Pisky sînt și ei datori cu toate serviciile și muncile la grădinile de răsaduri din vecinătatea cetății. Iar de Crăciun fiecare trebuie să care pentru nevoile cetății cîte o grindă (*trabem*) sau un car de lemne.

Cei din Vînători, pentru că colonii de aci sînt cei mai mulți căruțari (*plaustrarii*), sînt datori să facă roate, obezi, loitre și alte asemenea părți de car, și la nevoie să le și facă sau încheie (car). Și pentru că satul e lângă pădure, ei sînt obligați, după vechiul obicei și rînduială, să taie din pădure pe seama cetății Gyula lemne cîte trebuie. Cu căratul lor însă nu sînt încărcăți; căraușitul îl fac alți iobagi ai cetății. Cei din Moricz Herczog, scutiți de censuri, sînt datori să cosească fin sau (să se cere) grîne. Sînt datori și cu căraușit de vinuri și alte servicii și munci posibile.

Colonii din Felsew Dobos, Alsodobos și Sanna, pentru că cea mai mare parte a locuitorilor sînt cărbunari, dintr-o veche rînduială sînt datori ca tot anul să provadă cu cărbuni suficienți, de cîte ori li se cere, cetatea Gyula. Obligație pentru care ei sînt liberați și scutiți de toate censurile, daturile ordinare și extraordinare. De Crăciun fiecare colon cară pentru cetate un car de lemne. În timpul secerii fiecare e dator să se cere sau să cosească (*defalcare*) o căpiță (*capetia*) de grîu sau orz, să o ducă cu caii săi la șură (*in horrea*) și să o așeze în stog. Sînt de asemenea datori cu toate serviciile și muncile, mai ales în jurul piscinelor, șanțurilor și apeductului (*aqueductus*) cetății Gyula.

La satele Șomoșcheșului doar atît se notează că sînt obligați la toate muncile și serviciile.

Iobagii domeniului fac deci diferite servicii și munci cerute de nevoile cetății, lucru la cetate, cărături, tăiat, cărat de lemne, făcut de cărbuni, lucru la vie, la grădinile de legume, pescuit și altele, repartizate pe sate, din care mai multe își au obligațiile lor specifice, stabilite prin repartiții anterioare și devenite obicei. Muncile agricole propriu-zise se arată reduse.

Ceea ce înseamnă că și pământul de cultură propriu al cetății, pământ de arătură, fînaț, vie trebuie să fi fost redus.

Reiese aceasta și din texte. La Gyula, de pildă, se spune că e în acest oraș și un *praedium*, ținînd de cetate, cu pămînturi de arătură, fînațe și alte apartenențe, în care se pot crește vite (*animantia allodialia*). La cele 17 sate textul vorbește de semănăturile pe care trebuie să le facă. În Mîsca cetatea are o mică vie. În Wary colonii fac și dau fin pentru cetate de pe fînațele lor după nevoi. Se mai pomenesc grădinile de legume ale cetății.

Se mențin veniturile din monopoluri. Domeniul continuă să țină mori proprii. În Gyula cetatea are două mori cu șase pietre. În Bekes are de asemenea două, cu 9 pietre. În Wezses o moară cu două pietre, în Wary o moară cu trei pietre. Venitul din toate acestea revine cetății.

Se înregistrează și vămii, în Gyula, în Bekes, în Șomoșceș și în Ineu.

Crîsmăritul vinului în ținuturile Bekes și Șimand stăpînul îl face după plac (*pro libito dominis terrestris et temporis ratione*). Un text de la sfîrșit ne lămurește că cetățenii ținutului Gyula însă sînt liberi să crîsmărească. Pentru sporirea cîștigului domeniului, prefectul cetății e îndrumat să clădească aci o crîsmă sau să cumpere o casă, în care să se poată crîsmări continuu pentru stăpîn, dar fără să oprească pe ținutveți de la crîsmărit, ci, după cum a fost obiceiul la ei, fiecare să bea vin în crîsma în care dorește. Întrucît s-a aflat că prefectii și dregătorii cetății Gyula crîsmăreau și ei în cetate în folosul lor, aceasta nu mai trebuie îngăduit, ci să se țină buna rînduială stabilită.

Din textul (dificil) privind cele 17 sate reiese că pentru locuitorii și supușii domeniului crîsmăritul vinurilor proprii se admite doar două sau trei luni pe an, și aceasta ca o îngăduință pentru desele spoliери tuncești la care sînt supuși. Cum practica însă domeniul crîsmăritul propriu în sate urbariul nu ne mai lămurește. Doar la cele trei sate, Felsew Dobos, Alsdobos și Sanna se spune că trebuie să crîsmărească nu mai mult decît cîte o bute de vin pe an. Dar felul negativ în care se exprimă textul arată mai curînd o excepție, o concesie în raport cu altele care, desigur, trebuia să crîsmărească mai mult. Se practică probabil sistemul obișnuit, de a se impune satului anumite cantități din vinul stăpînului, pe care satul trebuie să-l crîsmărească spre cîștigul stăpînului sau un crîsmărit propriu, continuu, în diferite puncte ale domeniului, prin iobagii proprii.

Și mai puține sînt indiciile pentru exercitarea dreptului feudal al pescuitului. Se pomenesc ape de pescuit, piscine, obligații de ale pescarilor. Datele însă sînt prea sumare, prea puțin lămuritoare pentru felul cum se exercita acest drept⁹³.

Urbariul următor, întocmit probabil prin 1560⁹⁴, ne prezintă o situație asemănătoare.

Ținuturile Bekes și Șimand își au și acum sarcinile lor deosebite de ale satelor.

⁹³ *Ibidem*, p. 288—293.

⁹⁴ Publicat în colecția *Urbáriumok, XVI—XVII század*, sub redacția lui Maksay Ferenc, Budapesta, 1939, p. 787—794.

În Bekes censul e de fiecare sesie un fl., plătind câte 50 d. la Singeorz, câte 50 d. la Sînmihai. Acum e înregistrată numai nona, pe care o dau din toate semănăturile, din grîu, orz, ovăz, mei. Dijma era poate tot episcopală. Nu sînt datori să dea vamă, adică dijmă din porci (*telonium de porcis*). Nu sînt datori să dea mîncare dregătorilor (*officialibus victum dare*). Drept obligații de lucru sînt datori să lucreze cînd e nevoie, la reparatul morilor. De drept erau datori să crîșmărească pe an două sau trei buți de vin, acum însă crîșmăresc continuu, *cum magna oppresione colonorum*, ca și la 1559. Sînt aci mori cu zece roți, desigur aceleași două mori înscrise și în celelalte două urbarii. Venitul lor anual e de 600 fl., sau mai mult ori mai puțin. E aci o apă de pescuit, oprită, al cărei venit se ia pentru cetate; uneori vin din pescuitul ei vreo 50 sau 100 buți de pește (*piscium vasa*). E și o baltă (*stagnum*), din care în timp de inundație se poate prinde pentru cetate pește și de 200 fl. și mai mult; acum însă e secată. Mai e și o altă apă din care se poate prinde pește din belșug. A patra zi, adică miercurea, gloaba pînă la un florin se cedează judeului.

Și la Șimand sînt deosebiri. Censul e același, de 50 d. de sesia locuită, în două rînduri, la Singeorz și Sînmihai. Dau și acum, dar la Crăciun, o bute de vin prefectului, iar castelanului și provizorului câte o bucată de pînză (*unam petiam syndonis*). Dau nonă din toate semănăturile, din grîu, seară, orz, ovăz. Cînd le pasc porcii în Șomoșcheș, sînt datori să dea dijmă. Judele și jurații spun că înainte nu erau datori să crîșmărească vin, pentru ceea ce au și făcut cerere împăratului. Slujbele acum sînt mai precis exprimate. Drept slujbe acum fiecare trebuie să ducă cetății un car de lemne. Sînt de asemenea datori să are, împreună, pentru grîu 12 iugăre (*iugera*), pentru orz 8 iugăre. Sînt de asemenea datori să secere. Sînt datori de asemenea câte două zile să cosească, să strîngă și să care (*importare*, să ducă finul la locul indicat). Olarii (*artifices figuli*) sînt datori să repare cuptoarele (*fornaces*), desigur cuptoarele de pîine și de încălzit.

Satele au în genere sarcinile cunoscute :

Censul e în genere de un florin de sesie, plătibil în două rate, la Singeorz 50 d., la Sînmihai 50 d. Unele sate îl plătesc și acum global, dar numai cîteva. Cele două Doboz nu dau cens, nici nonă; sînt datoare să dea cărbuni de fierărie (*carbones fabrinos*), atîția de cîți e nevoie. Wary nu dă cens și dă numai jumătate nona, pentru că trebuie să dea în cetate străji și trebuie să facă și alte slujbe în treburile cetății și „alodiului“. Hercegh Morwch nu datorează altceva decît dijmă și subsidiu regesc. Cele trei sate cumane, Homokzalassa, Mesterzallasa și Eched, erau datoare cu 500 fl. cens anual. Acum însă, din pricina pustiirii, dau după sesiile locuite câte unul sau doi dinari de vită.

Dijma din semănături nu e înregistrată, desigur ea fiind episcopală și nu venit feudal. E însă consecvent înregistrată nona, fie precizînd că o dau din grîu, orz, ovăz, mei, fie că se spune simplu că dau a noua din semănături. În cele trei sate cumane dau și acum *akones* nu nona, anume fiecare colon dă câte o jumătate găleată de Șimand de grîu și o jumătate găleată de orz.

A noua din vin se dă în Mîsca. Străinii care au vii aci dau iarăși câte 16 d. de fiecare bute sau butoi (*vasis et vasculis*). Sub numele de *jus montanum* fiecare e dator cu câte un pui și câte o găleată de orz sau ovăz. Dijmuitorului vinului (*exactori vini decimarum*) sînt datori cu lemne și fin.

Dijma porcilor are și ea variante. În cele mai multe sate cei care au porci dau câte un porc. În altele, ca și la 1559, cei care au mai mulți de patru dau câte un porc,

cei care au sub patru răscumpărându-i cu cîte 4 d. În Wary e o pădure producătoare de ghindă, din care dau dijma porcilor (la 1559 era scutit). În Lewkeshaza dau porci de dijmă (*porcos decimales*), dar și care are o sută sau chiar mai mulți tot numai unul dă. În Deter dau nona din porci. Și în Vinători cei care țin porci dau nona, răscumpărînd cu cîte 1 d. Streinii, adică cei din afară, dau al zecelea, răscumpărînd pe cei sub zece cu cîte 4 d. Diferite variații deci în cadrul aceluiași domeniu. E interesant că aci apare și o nona a porcilor, care însă e o mare excepție.

Dijma mieilor e înregistrată o singură dată, la satul Wecze: dau a zecea din porci și dau a zecea din miei.

Darurile, ca și în 1559, au felurite variații. Mai obișnuite sînt darurile de Crăciun și de Paști. La Crăciun dă obișnuit fiecare colon cîte unul sau doi pui, cîte una, două, trei pîini, într-un caz chiar 6 pîini, uneori pe deasupra și cîte 2 d. Cîte sate atîtea variații. De Paști dau obișnuit cîte 10 ouă, cîte una sau două pîini, cîte 1 d. Într-un sat dau și doi miei și un junc pentru bucătărie (*Zenas*). La unul din sate se spune că dau și cași, unt cînd nevoia o cere. Cei din Doboz dau acum 100 de rațe (*anetas*). Obligație specială are satul Fewenyess. Aci fiecare colon trebuie să dea o sută de snopi de trestie pentru coptul pîinii. În genere însă daturile sau darurile sînt mai reduse decît în urbiarul precedent. Lipsesc și vitele de tăiat. Dar sînt și un capitol inconstant, cu multe variații posibile, mai expus la arbitrarul stăpînului.

Obligațiile de lucru acum sînt mai bine precizate și cu mai multe amănunte. Sînt stabilite acum, în cifre, și cantitățile de pămînt de lucrat pentru stăpîn, precizînd muncile agricole în genere. Amănuntele nu sînt fără interes. Ele ne dau și o imagine a repartiției muncii pe un mare domeniu.

Aproape în toate satele colonii au înainte de toate obligația de a cosi două zile, de a strînge și căra finul. Dar mai au și alte obligații de muncă. Cei din Doboz mai trebuie să secere cîte o căpiță (*capetiam*) în hotarul Gyulei și să ducă în cetate de Crăciun cîte un car de lemne. Ei, am văzut, mai erau datori cetății și cu cărbuni, în schimbul obligației fiind scutiți de cens și de nonă. Mai erau datori și cu pescuit și cu prins rațe. La cele două zile de coasă și la secerat cîte o căpiță sînt obligate și satele Bankwtha, Alabyan. Altele, pe lângă obligația cositului de două zile, a strînsului și căratului finului, sînt datoare să are și să semene pentru domeniu anumite cantități hotărîte de pămînt. Satul Zenas, pe lângă cosit și carul de lemne de Crăciun, trebuie să are 16 iugăre pentru grîu, 12 pentru orz, 12 pentru mei, Banheges trebuie să are 12 iugăre pentru grîu, 10 pentru orz, 5 pentru mei, sămînța primind-o din cetate. Trebuiau deci să și semene ceea ce arau. Cei din Eperjes sînt obligați la două zile de coasă; acum însă cosesc cît e nevoie (*quantum necesse fuerit*). Trebuie să are și ei pentru grîu 6 iugăre, pentru orz 4, pentru mei 4. Sînt obligați și la carul de lemne de Crăciun. Cei din Lewkeshaza cosesc două zile, strîng, cară, ară pe seama împăratului 6 iugăre pentru grîu, 5 pentru orz. Sînt obligați și la carul de lemne pentru cetate. Cei din Hercegh Morwch cosesc două zile, strîng, cară și duc carul de lemne de Crăciun. Cei din Fewenyess cosesc și ei două zile, strîng și cară finul, adăugîndu-se că e aci o luncă a împăratului pe care ei trebuie să o cosească, să-i strîngă finul și să-l care. Înainte erau obligați și să are patru sau cinci iugăre de pămînt, pe care să-l și „curețe“ și să care produsele (*ipurgare et importare*). Cei din Wary, pe lângă obligațiile lor specifice, mai cosesc o luncă de la ei, strîng finul și-l cară. Sînt la ei și ape de pescuit, din care sînt datori să dea pește cetății în fiecare vineri și sîmbătă, iar în Păresimi (*in Quadragesima*) în fiecare zi. Cei din Wecze sînt datori de drept (*de iure*) să

coșească două zile, să stringă, să care finul. Sînt datori apoi să secere în Gyula. Mai încolo însă se spune că sînt datori să secere fiecare cîte o căpiță (*capetiam*). De asemenea sînt datori să lucreze în grădina cetății. Cu două zile de coasă etc. și cu seceratul cîte unei căpițe în hotarul Gyulei sînt datori și cei din Bankwtha. Cei din Deter, pe lingă cele două zile de coasă etc., sînt datori să lucreze, cînd nevoia o cere, la ale morii din Bekes. Cu secerat nu sînt datori. Cei din Mîsca lucrează via de la ei a cetății. Cei din Pyskj duc carul de lemne de Crăciun, sînt datori să lucreze cele de trebuință în grădina cetății tot cursul anului. Cu alte servicii nu sînt datori. Cei din Vinători fac și acum roți și alte de trebuință pentru instrumentele de război, bombarde (*circa ingenia et bombardas*). Sînt datori și să taie scînduri și să vîneze. Satele cumane nu au înregistrate slujbe.

Iată o serie de informații asupra obligațiilor de lucru ale colonilor. Pe primul plan stau cele două zile de coasă cu strînsul și căratul finului. Vin apoi obligațiile de secere care, cînd sînt hotărîte, se reduc la cîte o căpiță de colon. Vine apoi obligația de a ara și semăna, cu sămînța stăpînului, cîteva iugăre de pămînt, cu grîu, orz, mei. Încolo o serie întregă de servicii speciale: cultura viei, inului, cărbunărit, pescuit, vînat, lucru sau „servicii“ la nevoile diverse ale cetății, dînd un aspect complicat obligațiilor de muncă și repartiției lor. În cele mai multe sate colonii duc fiecare de Crăciun (*Eperies* de Paști) cetății cîte un car de lemne. Obligații variate, dar în genere limitate și reduse încă.

Din toate acestea trebuie să deducem iarăși că și pămîntul alodial sau pămîntul lucrat de iobagi pe seama stăpînului trebuie să fie redus. O indică aceasta și cifrele obligațiilor de arătură citate. Cele înscrise cu cifre nu însumează mai mult de 40 iugăre de grîu, 31 iugăre de orz, 21 de mei și 4—5 iugăre de in. E interesant și raportul dintre semănături. Aci se seamănă orz mult (pentru bere și apacaș, dar și pentru cai). E destul de însemnată și semănătura de mei. S-a văzut și din socoteli că meiul se cultiva mult în regiune. E importantă semănătura de in.

Încolo cîteva informații asupra morăritului, crîșmăritului, pescuitului.

În afară de morile din Bekes, pomenite mai sus, se mai înregistrează în Wary o moară cu trei roți, în Wecze o moară cu două roți. Veniturile din amîndouă revin cetății; erau deci ale domeniului.

Crîșmăritul a fost limitat înainte. Acum însă colonii se plîng în mai multe locuri de nelimitarea lui. La satul Kondoros se spune că înainte erau datori să crîșmărească *communiter* două sau trei buți de vin, acum însă sînt siliți să crîșmărească continuu, *cum magna iniuria et oppressione colonorum*. Doboș crîșmărește o singură bute pe an, satele cumane două buți, Zenas trei sau patru buți. Tot trei sau patru buți trebuie să crîșmărească și Banheges, acum însă trebuie să crîșmărească atît cît e nevoie (*quantum necesse est*). Trei, patru buți trebuie să crîșmărească și Eperies, acum însă *saepissime*, *cum magno ipsorum gravamine*. Cei din Lewkeshaza trebuiau să crîșmărească de drept două buți, acum însă crîșmăresc continuu, *cum magna oppressione colonorum*. Bankwtha înainte nu era obligată la crîșmărit, acum însă e silită să o facă *saepissime* spre marea apăsare a colonilor. Cei din Fewenyess nu erau obligați la crîșmărit pentru că ei tre-

buiău să deservească alodiul (*alodium providere*). La unele sate nu e înregistrat crîșmărit, ceea ce însă nu înseamnă numai decît că în acelea lipsea obligația. În crîșmărit se tinde deci la introducerea sau generalizarea nelimitării.

Pescuitul e și acum sursă importantă de provizii și de venit a cetății. În Doboz se înregistrează bălți oprite (*stagna prohibita*), care în timpul pescuitului dau mare belșug de pește cetății. În Wary se înscriu *aquae piscatoriae*, din care colonii de aci dau peștele despre care am pomenit la obligațiile de muncă. În Wecze apa din jos de moară e oprită; înainte obișnuiau să o pescuiescă pescarii și să ducă peștele în cetate.

Vînatul e pomenit o singură dată, ca obligație a colonilor, la Vînători. Desigur din vînat trebuiau să dea și cei din Doboz cele 100 de rațe.

Vamă (*telonium*) e înregistrată una, în Vînători, venitul ei luîndu-se pe scama cetății.

La atît se reduc informațiile urbariului sau mai bine zis rezumatului de urbariu de pe la 1560. Ele sînt sumare, dar edificatoare asupra stadiului raporturilor feudale de aci.

Urbariul următor, din 1561⁹⁵, și mai rezumativ, menține în linii mari sarcinile din urbariile anterioare. Censul e același, de un florin, solvabil la două termene, cu excepția satelor care îl plăteau global. Din grîne episcopului se dă dijmă, stăpînului pămîntului nona. La unele sate se înregistrează doar nona din mei. La trei (Gywr, Weze, Alabyan) apare nonă din in. Doar cele trei sate cumane, care la 1559 nu făceau parte din domeniu, dau și acum din grîne *akonalia*. Despre satele ținînd de Șomoșcheș acum se spune că locuitorii lor, români, nu dau censurile obișnuite, nici nonă, nici dijmă, dar fac servicii. În urbariu avem obișnuit același text, ca și în 1559, și pentru dijma porcilor. Darurile, cu variații, sînt și ele în genere cele din 1559 sau 1560. Cei din Bekes de pildă, la Crăciun, adică la înnoirea judeului în textul de acum, dau cetății „după vechiul obicei“, o bute de vin, două vaci sterpe, un vas de piper amestecat sau împreună cu șofran? (*unam patinam piperis et croci mixtim*), provizorului o bucată de pînză (*unam peciam sindonis*), castelanului de asemenea. Și cei din Șimand dau, la instalarea judeului, stăpînului o bute de vin și prefectului „darurile obișnuite“. La Bekes sînt înscrise iarăși două mori, din care una de opt (!) pietre, cealaltă de două. Moara de opt pietre de aci e cea mai mare pe care am întîlnit-o în textele urbariale studiate.

Obligațiile de lucru prezintă în genere variațiile și nepreciziile din 1559. Decît acum se adaugă: să are, să semene cu sămînța stăpînului de pămînt (*arare, seminare cum semente domini terrestris tenentur*) sau alte formule asemănătoare. Aceasta obișnuit pe lîngă celelalte servicii. La multe se pomenește și obligația cositului. Să dăm cîteva exemple. Satul Weresbe de pildă: trebuie să cosască, să care lemne, să taie și să aducă trestie. Epperyes: să cosească și să presteze și alte servicii. Zenas: să are, să cosească, să semene cu sămînța stăpînului pămîntului și să facă și alte servicii. Deche: să are, să semene și să presteze și alte servicii, anume să cosească două zile, să strîngă și să aducă finul. Unele sate sînt scutite și acum de arat, semănat, cosit, făcînd alte servicii.

Se practică un sistem obișnuit: iobagii seamănă pentru stăpîn, cu sămînța lui, anumite cantități de pămînt în hotarul lor, sistem care precedează crearea pămîntului alodial, desprins din pămîntul comun.

⁹⁵ Veress, *op. cit.*, p. 347—351.

În genere economia proprie a stăpînului, mai ales o economie agricolă proprie, e puțin dezvoltată. Mai ales aci, sub amenințarea continuă, sub invaziile tot mai dese ale turcilor, ea nu se putea dezvolta, cu toate condițiile fizice optime ale locului și cu toate îndemnulurile instrucțiunilor date castelanilor și provizorilor. Situația iobăgimii aci se agravează mai mult sub alte raporturi, prin nesiguranță, prin invaziile și jafurile turcești, muncile și prestațiile pe care le cereau tot mai mult cetatea, oastea, întreținerea ei, și, desigur, și abuzurile ei, pînă cînd, în sfîrșit, în luna septembrie 1566 cetatea căzu.

Privind aceste date, aceste multe amănunte, vedem că ele aruncă o lumină asupra construcției și funcționării unui mare domeniu feudal în prima jumătate a secolului al XVI-lea, imediat după răscoala lui Doja și legiuirile din 1514, lămurindu-ne și termenii prea sumari sau prea laconici ai scripturilor altor domenii sau suplinind marea lipsă de informații în genere cu care trebuie să lupte cercetătorul raporturilor feudale ale acestui răstimp.

Domeniul cetății Gyula e un mare domeniu, aducător de însemnate venituri pentru stăpînul feudal, un domeniu de șes întrunind condițiile cele mai bune nu numai pentru creșterea vitelor, ci și pentru agricultură și prin urmare și pentru ridicarea unei economii proprii, producătoare și ea de venituri. El se găsește apoi aproape de epicentrul răscoalei. Exemplul lui poate fi deci unul din cele mai demonstrative.

Domeniul e pe cale de a se transforma dintr-un ținut al unei cetăți regale într-un domeniu feudal, dintr-o putere militară, întemeiată pe prestații feudale, într-o seniorie economică însuși producătoare. Pornit pe acest drum de transformare, el își păstrează caracterul militar, e doar pîntre punctele de sprijin militare principale ale țării. Chiar dacă trece prin mai multe mîini de mari feudali, nu încetează de a juca un rol militar general, de a fi socotit un drept regal. Ca cetate regală de margine, importanța militară a Gyulei s-a refăcut, a crescut considerabil. Rostul domeniului ei este deci nu numai de a aduce venituri feudale unui stăpîn, ci și de a susține această putere militară. Cele două puteri ale ei deci nu se separă, se susțin reciproc, se întreșes. Comandantul militar al cetății, fie că se numește castelan, căpitan sau prefect, întrunește și funcția de provizor, adică de administrator economic al domeniului, trebuind să întrunească într-o singură persoană atît îndatoririle militare legate de apărarea cetății, cît și pe cele economice. Tocmai de aceea e nevoie de doi castelani, unul trebuind să fie mereu în cetate. Cele două puteri nu se separă niciodată, în fruntea cetății se ridică un căpitan suprem concentrînd într-o singură mînă puterea.

Veniturile cetății și ale domeniului se întemeiază în covîrșitoare parte încă tot pe prestațiile iobăgești, fie în bani, fie în produse, pe cens, taxe ordinare sau extraordinare, pe daturi, daruri, drepturi și monopoluri senioriale. Dijma din semănături, din vin și se pare chiar din stupi și din miei, e încă tot ecleziastică. Aici, se pare, nu e secularizată nici după reformă. A stăpînului feudal e doar dijma din porci. Din grîne și din vin stăpînul

feudal are nona. Daturile sau darurile în produse sînt variabile, dar generale. În obligațiile de muncă se mențin vechile îndatoriri legate de cetate, de întreținerea, aprovizionarea și apărarea ei. Peste acestea se ridică muncile în legătură cu nevoile economice ale domeniului, și cu deosebire muncile agricole. Acestea însă sînt mai puține acum. Ele sînt în genere nehotărîte, dar și cînd sînt hotărîte, sînt la puține zile sau la lucratul unor cantități reduse de pămînt. Aceasta pentru că nici nu se formase încă un pămînt alodial, sau nu se separase încă un pămînt alodial în înțelesul de mai tîrziu din pămîntul comun. La aceste începuturi de formare a lui apar grădini, vii proprii. În ce privește semănăturile, stăpînul începe prin a impune iobagilor săi cultivarea pentru el, cu sămînța lui, a anumitor cantități de pămînt din pămîntul comun al satului. Chiar fîn le impune să cosească pentru el de pe fînățele comune. Deci nu e vorba de obligații de muncă hotărîte în zile, săptămînal, pe pămîntul stăpînului, ci cel mult de zile de secere sau de coasă anuale. Aceste obligații de muncă cresc, firește, deodată cu creșterea culturilor stăpînului sau pentru stăpîn. Aci, în acest răs-timp însă, ele nu cresc mult. Castelanii provizori, tot mai încărcați de obligațiile militare, în veșnică amenințare de invazii, de război, împotriva tuturor instrucțiunilor de a ridica și o economie proprie, de a fructifica domeniul și pentru vînzare, preferă să practice mai departe vechiul sistem, mai comod, al prestațiilor. Calitățile agricole ale domeniului trebuiau să îndemne și la dezvoltarea unei economii proprii agricole. Dar în urma acelorași calități ale sale domeniul putea aduce venituri agricole însemnate și fără ea. O economie agricolă proprie cerea și mari eforturi în plus. Stăpînii sporesc, prin urmare, mai departe prestațiile sau iau în arendă la nevoie dijmele episcopale. Și sporesc mereu veniturile bănești, prin taxe extraordinare, subsidii, cultivă monopolurile senioriale, aducătoare și ele de venituri în produse sau în bani, și cu deosebire cîșmăritul, aducător de cel mai mare venit bănesc. Punînd în cumpănă cele trei forme ale rentei feudale, pe planul întîi vedem că stau renta în produse și renta în bani, lăsînd pe al treilea plan renta în muncă. Renta în produse și cea în bani au aproximativ aceeași greutate. Aruncînd în balanță însă și dările sau taxele extraordinare feudale, precum și veniturile mai mult sau mai puțin indirecte ale cîșmăritului feudal, balanța înclină aci hotărîtor în favoarea rentei în bani.

Raportînd sarcinile iobagului la legiuirile proaspete din 1514, constatăm că prestațiile lui stabilite atunci nu corespund decît parțial cu cele în uz aci. Mai mult în ce privește censul — care e în genere de un florin, cu abateri în minus, mai ales pentru jeleri desigur — și nona, care aci e aproape generală. Dar censul de un florin era pobabil în uz, și tot așa și nona, și înainte de lege. Darurile se deosebesc sau nu au limitele și stabilitatea cifrică hotărîtă de ea. Legea, nici altfel, stabilind censul, daturile nu anula alte daturi în uz și nici censul nu-l scădea dacă în uz era mai mare. Cît privește obligația de o zi de lucru pe săptămîină pe seama stăpînului, stabilită de lege, ea nici aci nu se aplică de loc. Obligațiile de muncă sînt nelimitate sau altfel limitate, n-au o asemenea distribuție. Ele se distribuie după nevoile militare sau economice ale cetății și domeniului.

Mai ales cele agricole nu au o asemenea periodicitate. Ele se exprimă în genere global, în anumite cantități de pământ de cultivat și câte o zi, două de secere sau de coasă pe an. Acea o zi pe săptămână stabilită nu putea să fie decât doar o normă sau o limită virtuală la care să se poată raporta obligațiile de muncă. Toate obligațiile de muncă, firește, căci numai cele agricole, după obligațiile de lucru sau după cantitățile de semănătură care trebuia făcută pentru domeniu, nu se puteau ridica încă la un quantum anual corespunzând la o zi pe săptămână.

Domeniul a pornit totuși pe noul drum, încet, hărțuit desigur nu numai de dificultăți externe, ci și de rezistențe interne față de această trecere și la o economie proprie și mai ales față de munca obligatorie pe care ea o aducea cu sine, pînă cînd, cu căderea cetății, întreg procesul sufere o întrerupere sau o deplasare prin căderea sub un nou regim economic și politic.

VII. „PRIVILEGIUL“ SATULUI MARIN ÎNTĂRIT LA 1539

Cu data de 25 mai 1539 priorul general al călugărilor eremiți paulini, la cererea foarte stăruitoare a colonilor români (*coloni nostri Valachi*) din Marin (*Maron*), ținând de mănăstirea lor sf. Fecioară din Sălagiu (*Zilag*), de a le reinnoi și restabili „vechiul privilegiu al libertății“ (*privilegium antiquum libertatis*), le reinnoiește privilegiul de care s-au bucurat și înainte¹. „Privilegiul“ stabilește de fapt sarcinile feudale ale colonilor. *In dica sancti Michaelis*, adică în cens, colonii trebuie să plătească *capitativ* *quaelibet sessio*, adică individual de fiecare sesie câte un florin, iar jelierii (*inquilini*) fiecare câte 25 dinari. Câte trei coloni trebuie să dea anual un bou de tăiat de trei ani, pe care dacă nu-l pot da, să plătească un florin și în aceeași ordine și ceilalți². Trebuie să mai dea *capitativ* la Crăciun câte un pui. Voievodul lor trebuie să dea un căprior (*unum hinnulum, vulgo ewz*), și dacă nu-l are, să dea un bou de tăiat. E dator de asemenea să dea iarna o pătură (*lodicem*), pe care dacă n-ar avea-o, să plătească un florin.

Care dintre coloni va fi avînd în fiecare an roi e dator din zece cu un stup, și dacă nu va fi avînd zece, atunci de toți stupii cu miere e dator să plătească câte doi dinari³. De asemenea, cei care vor fi avînd turmă de oi trebuie să dea toamna tot ațit, iar după Paști un miel și un caș⁴. Probabil trebuie înțeles, dacă e bună întregirea editorului, că dau tot o oaie, căci e greu de admis o dijmă a oilor. Deși prin abuz nu era imposibil. Obiceiu general însă, vom vedea, era o oaie de turmă. La 1594 o oaie cu

¹ A. Veress, *Fontes Rerum Transylvanicarum*, IV, p. 298—299.

² „Quod coloni nostri tres numero singulis annis teneantur solvere unum bovem mactabilem triennem, quem bovem, si non possent dare, extunc solverent florenum unum, similiter et alii per ordinem“.

³ „Item, si qui colonorum habuerint quotannis apes floridas vulgo Ray, tenentur ex decem uno alveario apum; et si non habuerint decem, extunc de omnibus alveariis mel[liferis te]nentur solvere denarios duos“.

⁴ „Item, si qui habuerint gregem ovium, tenentur in autumnno dare [toti]dem, et post festum Paschae agnum unum et caseum unum“.

miel. Cei care vor fi avînd zece porci, trebuie să dea anual un porc, iar dacă n-ar avea zece, sînt datori să plătească de fiecare porc cîte 2 dinari.

Li se fixează și obligațiile de lucru. Cei cu sesie, cîte trei trebuie să cosească o lungime de 80 (numele măsurii lipsește, actul e foarte stricat), fin pe care trebuie să-l și care și așeze la un loc. Sînt datori de asemenea să strîngă (desigur să cosească și să strîngă) finațul de sub claustru, de pe cursul rîului Berechiu (*Berekio*). Arătorii trebuie să are în *Ugarzeges* (probabil numele părții de hotar) *capitatim* cîte un iugăr, tot așa și toamna cîte un iugăr și să-l semene cu sămînța mănăstirii. De asemenea, trebuie să secere grînele semăcate după voia părintelui prior, desigur în înțelesul că atunci cînd și cît cere el, fie în „circuitul“ mănăstirii, fie în satul Marin, așa fel că cei cu sesie să secere un iugăr, iar jelerii numai o jumătate⁵. Peste aceste munci, la cererea părintelui prior, după obiceiul patriei sau țării (*ad petitionem patris prioris ex more patriae, sive terrae*), mai trebuie să lucreze fiecare la secere și la coasă sau strîns încă o zi⁶.

În ce măsură îi avantajează pe românii de aci „privilegiul“ lor ?

Ei plătesc censul un florin anual de sesie. Acesta însă e censul maxim obișnuit. El nu e mai mic, ci chiar mai mare decît în multe alte sate românești în acest timp. Și nici nu sîntem siguri că 1 fl. plătea numai colonul cu sesie întregă, textul vorbește doar de 1 fl. de sesie. Jelerii sînt supuși și ei la cens și la un cens desigur nu inferior censului jelerilor din altă parte. Pe multe locuri jelerii nici nu erau supuși la cens.

Cîte trei coloni trebuie să dea cîte un bou de tăiat de trei ani, cînd în alte sate se obișnuia doar unul de sat. E adevărat, aci și mai tîrziu, la 1594 de pildă, se dădeau neobișnuit de multe vite de tăiat în tretină, mai multe de cîte am putut întîlni oriunde în altă parte. La 1594, vom vedea, satul are 47 înscriși și dă 6 vaci tretine anual. Totuși datul de acum nu înseamnă nicidecum o ușurare față de alte sate românești. Mai curînd dimpotrivă.

Obligația voievodului de a da un căprior e obișnuită și în alte sate românești. E mare și neobișnuită răscumpărarea lui cu un bou. Și datul păturii era obișnuit, dar în multe alte sate la datul păturii era obligat cnezul sau preotul, nu voievodul. Și la 1594 o dă preotul. Deci nici voievodul nu e ușurat.

Dijme din semănături nu dau, dar asemenea dijme satele românești nu dau în genere în acest timp. Dijma stupilor și răscumpărarea cu cîte 2 dinari a celor sub zece, care nu puteau fi dijmuți, era obicei general. Dijma porcilor sub forma de unul din zece ar fi peste obiceiul general din satele românești, dacă nu cumva se înțelege că unul din zece sau din mai mulți. Unul de turma de zece sau mai mulți, cu răscumpărarea celor sub zece, e obiceiul la 1594. Același dat din oi chiar dacă se înțelege tot numai una de turma de zece sau de mai multe, obicei cunoscut și el din urba-

⁵ „Item fruges seminatas tenentur metere ad libitum patris prioris, vel in circuito monasterii, vel in possessione Maron; ita, ut sessiones habentes metant unum iugerum et inquilini medium singuli“.

⁶ „Item super hos labores ad petitionem patris prioris ex more patriae, sive terrae singuli laborabunt in metendo, vel falcando, sive cumulando unum diem“.

riile de mai târziu, nu era de loc o ușurare, depășește mult quinquagesima inițială.

Dar mai ales la obligațiile de lucru nu poate fi vorba de o ușurare. Obligațiile de arătură, semănătură, secerat, cosit, strîns, cărat, muncile agricole în genere și cantitățile prescrise întrec pe cele în „obiceiul țării“ și cu deosebire pe cele obișnuite în satele românești în altă parte. Obligația omului cu sesie de a ara, semăna două iugăre și de a secera un iugăr (care singur cere vreo patru zile de secere), a jelerului de a secera o jumătate de iugăr, plus o zi de secere, coasă sau strîns, depășește sensibil pe cele din alte părți. Se pare că obiceiul vechi era aci numai aceea o zi de secere, de coasă sau strîns, pe care o pomeneste actul, iar celelalte sînt obligații mai nou introduse și reglementate sau legalizate acum prin „privilegiu“. Ei lucrează pentru mănăstire fie în incinta ei, fie în hotarul satului, ceea ce înseamnă că mănăstirea avea și un pămînt propriu, în apropierea sa, dar și că țărani lucrau pentru mănăstire pămînt în hotarul satului, desigur din pămîntul comun, cum se obișnuia și în alte părți.

Actul ne indică deci nu numai stadiul în care se găsesc raporturile feudale aci, dar și progresul pe care-l fac sarcinile feudale, creșterea obligațiilor de lucru, extinderea unor sarcini și asupra satelor românești. El e foarte interesant. „Privilegiul“ sau „libertatea“ colonilor cuprinse în el nu sînt altceva decît stabilirea sau restabilirea sarcinilor lor feudale. Colonii cereau foarte stăruitor reînoirea, pentru că foarte probabil călugării abuzau, le impuneau sarcini noi, peste obicei, și fără vreo normă precisă. Supărătoare vor fi fost mai ales noile obligații de muncă. Ei se împotrivesc desigur, cer stăruitor fixarea sarcinilor, revenirea la cele în obicei înainte.

Dar din act se mai poate citi și altceva, cum profită călugării de această stăruință. Călugării, se pare, mai ales ei au avut nevoie de această „înnoire“, de această fixare. Profitînd de ea, sub numele vechiului obicei au putut cuprinde și sarcinile nou introduse pentru a le da o formă „legală“. Nu e vorba, se pare, atît de o revenire la vechiul obicei, cît de o nouă fixare a sarcinilor. Prin privilegiu călugării au reușit desigur să le facă acceptate și de țărani, dacă nu chiar să le impună.

În tot cazul privilegiul, prin cuprinsul lui, vădește aceeași tendință generală de creștere a sarcinilor feudale și mai ales tendința de sporire a obligațiilor de muncă agricolă și a pămîntului lucrat pentru stăpîn. De la această tendință generală nu face excepție nici biserica. Și în acest caz se vădește mai curînd înainte mergătoare.

VIII. DOMENIUL CETĂȚII DE BALTĂ LA 1553

Domeniul Cetății de Baltă, primit de Ștefan cel Mare în secolul precedent împreună cu al cetății Ciceului, a fost mai mult timp în stăpânirea domnilor Moldovei. Stăpânirea aceasta n-a fost lipsită de incidente, procese, întreruperi. În 1500 însuși Ștefan trebuie să înfrunte pe negustorii sași care se plîng că cu prilejul incendiului iscat în târgul Cetatea de Baltă castelanul cetății, familiarii lui și iobagii ținînd de cetate, prin lucrurile prădate sau luate de la ei, le-au făcut o pagubă de 1785 florini și cer să fie despăgubiți. Ștefan se plînge și el că din vina lor s-a iscat focul¹. Nu se cunosc rezultatele cercetărilor care urmau să se facă de oamenii voievodului Transilvaniei și ai lui Ștefan împreună. În 1507 castelanul lui Bogdan aci e Alexie².

Bogdan a trebuit să poarte procese pentru posesiunile sale. Ecaterina, soția *Illustris domini Laurentii ducis de Wylak*, a ridicat pretenții asupra a patra parte din domeniu, ca fiică a răposatului Ioan Pongracz care a ținut domeniul ca zălog³. În 1507 Bogdan protestează împotriva introducerii fiicei lui Nicolae de Vizakna și a lui Nicolae, fiul lui Francisc de Vizakna, în stăpînirea satului Boian care ținea de Cetatea de Baltă⁴. În 1515 Sava, castelanul (*Zawa castellanus*) lui Bogdan, în numele domnului său se opune cu armele, maltratînd grav și rănind pe oamenii voievodului și capitlului care vreau să introducă în stăpînirea satului Veseuș pe Nicolae și Blasiu (Bethlen) în urma unei sentințe judecătorești⁵. Petru Rareș ținuse închis aci pe Tobias, fiul lui Matei Orombezther din Sibiu, predîndu-l apoi lui Ștefan Mailat⁶. În 1550 Iliăș, domnul Moldovei, trimite la bistrițeni pe dregătorul său din Cetatea de Baltă, Petru⁷. Pe același dre-

¹ *Hurmuzaki*, XV/1, p. 155—156.

² „Alexius castellanus castri Kykellw“. *Ibidem*, p. 175.

³ Veress, *Fontes Rerum Transylvanicarum*, IV, p. 81—84.

⁴ *Ibidem*, p. 84—85.

⁵ *Ibidem*, p. 109—110.

⁶ *Hurmuzaki*, XV/1, p. 437—438.

⁷ „nostro ministro Petro, pertinenciarum nostrarum Kykellewar officiali“. *Ibidem*. p. 481.

gător îl trimite la ei și Ștefan vodă în 1551⁸. Iar Alexandru vodă Lăpușneanu, în 1559, trimite la bistrițeni pe pîrcălabul său Luca din Cetatea de Baltă⁹. Pe același Luca pîrcălabul îl trimite la ei și în 1561¹⁰. În 1558, cînd dregătorul Cetății de Baltă, și după porunca reginei Isabela, tergi-versează retrocedarea cetății, Alexandru Lăpușneanu a plecat cu oaste să prade Țara Bîrsei¹¹.

Domnii Moldovei pierd uneori și Ciceul și Cetatea de Baltă. Așa le găsim la 1553 pe mîini imperiale, cînd se face inventarierea veniturilor lor. Actul care face inventarierea poartă data de 23 septembrie 1553¹². El e un fel de urbariu-inventar sumar al domeniului, asemănător cu cele ale domeniului Ciceu și Gherla din același an. Actul face parte din șirul inventarelor domeniilor fiscale întocmite pentru imperiali.

Prefectul cetății (*praefectus arcis*), și deci și al domeniului, la această dată era *Johannes Glesan*. De cetate țineau acum tîrgul (*oppidum*) Cetatea de Baltă și satele Veseuș, Feisa, Tătîrlaua, Crăciunelul (de Sus), Sîntămăria și Cornești¹³.

După datele actului, tîrgul Cetatea de Baltă are 55 sesii locuite (*sessiones populosae*) și 11 pustii (*desertae*). Venitul cetății: de Sînmihai plătesc 15 fl. Locuitorii tîrgului apoi sînt datori să are 4 iugăre (*jugera*) de pămînt și să-l semene cu sîmînța lor (*et semine eorundem seminare*). Mai trebuie să dea la un anumit timp (*certo tempore*) cetății 30 găleți (*cubulos*) de grîu, 60 (găleți) de ovăz, 40 vedre (*urnas*) de must sau vin nou, 10 porci îngrășați, 5 boi de tăiat de al treilea an (*boves mactabiles triennes*), 5 pești sărați, 5 miei, 5 fonți (*libras*) de ulei, 3 mierțe sau ferdelc (*quartalia*) de mazăre, 2½ fonți de piper (*piperis*).

Veseușul, calificat *possessio Saxonialis*, are 41 sesii locuite și 13 pustii. Pe la Sînmihai plătesc un florin de sesia locuită, adică 41 fl. Mai plătesc o taxă obișnuită (*taxam ordinariam*) de Sînmărtin, 4 fl. și 50 dinari. Trebuie apoi să are un iugăr de pămînt și să-l semene cu sîmînța lor (*semine proprio seminare*), să dea cetății la un anumit timp 9 găleți de grîu, 18 de ovăz, 3 porci îngrășați, 120 vedre de must, un bou și jumătate de tăiat de al treilea an, un miel și jumătate, 1½ pește sărat, un font și jumătate de ulei, trei „fertoni“ (*mensuras ferthon dictas*, probabil trei sferturi de font) de piper, o jumătate de găleată de mazăre.

Feisa, *possessio Ualachalis*, are 50 de sesii locuite și 11 pustii. Plătește anual pe la Sînmihai 30 fl., dă un bou de tăiat de trei ani, un țol (*lodix*) și jumătate. Din oi, albine și porci dau quinquagesima (*solvunt quinquagesimam*).

⁸ *Ibidem*, p. 483.

⁹ „Lucam Burggraffen unsers, Markhs Kyköllö“. *Ibidem*, p. 541.

¹⁰ „den edlen Lucam, Unser Herrschafft Khuköllö Burggraffen.“ *Ibidem*, p. 567.

¹¹ *Hurmuzaki*, II/5, p. 447.

¹² „Regestum universorum bonorum ... ad castrum s.r.m. Küküllövár vocatum pertinentium“. Actul poartă data de 23 septembrie 1553. Copie în Arhivele Statului din Sibiu, colecția Rosenfeld, *Grosse Urkundensammlung* a) I. *Theil-Ältere Zeit*, la data respectivă. Asupra lui mi-a atras atenția G. Gündisch.

¹³ *Küküllövár, Vezzeus, Fayz, Tatharlaka, Karacsonfalva, Boldogfalva, Sewenfalva*.

Tătirlăua, *possessio saxonalis*, are 30 sesii locuite, 15 *desertae*. La Sînmihai plătesc 30 fl., la Sînmartin 4½ fl. Sînt datori să are un iugăr de pămînt și să-l semene cu grîu propriu (*proprio frumento seminare*). Dau cetății 9 găleți de grîu, 18 găleți de ovăz, 120 de vedre de must, 3 porci în-grășați, 1½ boi de tăiat de trei ani, 1½ miei, 1½ pești sărați. 1½ fontți ulei, o jumătate găleată de mazăre, 3 fertoni (*mensuras ferton tres*) de piper. Daturile sînt calculate împreună cu ale Veseușului, de aceea apar și aici și acolo jumătăți de bou, de miel, de pește. Dau adică împreună trei boi de tăiat, 3 miei, 3 pești, 3 fontți de ulei etc.

Crăciunel, *possessio valachalis*, are 13 sesii locuite și 9 *desertae*. Pe la Sînmihai dau 12 fl. Mai dau cetății un bou de trei ani, 1½ țoale (adică 3 pe doi ani), iar din oi, albine și porci dau quinquagesima.

Sîntămăria (fără indicarea caracterului) are 15 sesii locuite, 6 nelocuite. Pe la Sînmihai plătesc 11 fl. Pe deasupra slujesc la cetate (*Insuper serviunt ad castrum*).

Cornești, parte unguresc, parte românesc (*possessio partim Hungaricalis, partim Walachalis*), are 110 sesii locuite și 4 nelocuite. De Sînmihai plătesc 1½ fl. Sînt datori să are un iugăr de pămînt și să-l semene cu sîmînța proprie. Mai dau cetății 3 găleți de grîu, 9 găleți de ovăz, 2 boi de tăiat, 2 porci, 40 vedre de must, 1 font de piper, 1 font de ulei, 1 pește sărat, 1 miel, 1 caș, 1 găleată de mazăre, 1½ țoale. Românii, din oi, albine și porci, dau quinquasemina.

La atît se reduc informațiile. Ele ne servesc totuși date esențiale.

Domeniul cuprinde acum șapte localități, din care una e țîrg. Toate împreună au înscrise 314 sesii locuite și 69 nelocuite. Cele nelocuite reprezintă astfel 22% din totalul sesiilor. Aceasta dacă cifra sesiilor locuite de la Cornești de 110, nu e greșită, cum se pare. Cifra pare neverosimilă, satul trebuie să fi fost mai mic. O arată aceasta și cifrele obligațiilor. Cea mai ridicată porție o găsim în Crăciunel, unde 41% din sesii sînt nelocuite. Iobagii domeniului sînt români, unguri, sași. Cu două excepții, Cetatea de Baltă și Sîntămăria, sînt distinse chiar satele, calificate românesc, săsesc, unguresc-românesc, ceea ce nu exclude și mici amestecuri în toate. Cel mai mare sat românesc e Feisa, cu 50 sesii locuite și 11 nelocuite.

Satele prezintă deosebiri și în sarcinile lor. De Sînmihai plătesc toate, în bani, sume variabile, globale. Fără să-l numească, aceste sume reprezintă de fapt censul. La Veseuș, se spune că plătesc cîte un florin de sesia locuită. Aci, după 40 sesii plătesc 40 fl. anual. În Tătirlăua, de asemenea, după 30 sesii plătesc 30 fl. În celelalte sate însă sumele diferă de numărul sesiilor înscrise, sînt mai mici. Din ceea ce deducem că un florin se plătea de sesia întreagă și că sesiile locuite înregistrate sînt socotite toate întregi numai la Veseuș și Tătirlăua. În celelalte sate, printre sesiile înscrise se găseau desigur și multe fracțiuni de sesie. Feisa plătește 30 fl. avînd 50 de sesii locuite, Crăciunelul 12 fl. la 13 sesii, Sîntămăria 11 fl. la 15 sesii. La Cornești o anomalie, 1½ fl. avînd 110 sesii locuite! Nu se poate admite, firește, nici că 1½ fl. e darea de o sesie. Aci sînt evidente greșeli de cifre. Țîrgul Cetatea de Baltă se găsește și el într-o situație aparte, plătește 15 fl. pentru 55 de sesii locuite. Censul mai scăzut însă,

vom vedea, se compensează cu daturile în natură mai multe. În total această plată de Sînmihai (sau cens) înregistrată se ridică la 140½ fl. În genere, se pare, avem și pe acest domeniu censul obișnuit de un fl. de sesia întreagă.

Cele două sate săsești, Veseuș și Tătirlăua, mai plătesc câte 4,50 fl. la Sînmartin. La Veseuș această plată e numită *taxa ordinaria*, ca și când aceasta ar fi censul de Sînmartin și cealaltă sumă, de 41 fl., darea. Aceasta însă nu e posibil. În acest caz, în afară de două, censul ar lipsi la toate celelalte sate. Și altfel, un asemenea cens, de numai 4,50 fl. ar fi neversosimil, și mai ales la două sate săsești, altfel cu număr de sesii diferit. Numai după simpla înregistrare nu ne putem da seama ce „taxă” poate să fie; poate răscumpărarea în bani a unei sau unor obligații sau poate censul tradițional, global, stabilit de vreun vechi „privilegiu” peste care a venit censul obișnuit de un florin de sesie. E nevoie și de alte informații pentru a putea spune ceva mai precis.

Daturile în natură, care completează sau uneori substituie chiar censul, sînt multe și variate. Ele se deosebesc cantitativ de la sat la sat. Dar se mai deosebesc și nominal. Cetatea de Baltă, cele două sate calificate săsești, Veseuș și Tătirlăua, precum și satul românesc-unguresc Cornești dau grîu, ovăz și must.

Grîul, ovăzul și mustul dat de ele sînt desigur daturile față de stăpînul feudal, care în Ungaria s-au înlocuit în genere cu nona, și care în Transilvania sînt cuprinse adesea sub numele mai vechi de *ako*. Dijma din grîne și din vin o lua desigur biserica. Că acestea țineau de domeniul corespunzător nonei o arată și faptul că ele cad numai în sarcina supușilor sași și unguri, nu și a românilor, care nu erau obligați nici la dijmă, nici la nonă din semănături și din vin. Cifrele globale arată că daturile erau stabilite global și erau mai mult sau mai puțin constante, nu erau variabile sau nu reprezentau o parte precisă din producție. Cetatea de Baltă dădea grîu și ovăz mai mult, Veseuș și Tătirlăua must mai mult, ceea ce constituie un indiciu al raportului dintre producția de grîne și vin în cele trei localități. Veseuș și Tătirlăua erau desigur bune producătoare de vin. Producătoare de vin erau și Cetatea de Baltă și Cornești, dar, după daturi, în mai mică măsură. Ele dădeau împreună doar o treime față de Veseuș și Tătirlăua. Cele 105 găleți de ovăz, în doitul găleților de grîu care se dădea, nu indică aci, firește, un raport cantitativ de producție între grîu și ovăz, ci doar o însemnată nevoie de ovăz a cetății, al cărei personal, garnizoană erau înzestrați și cu cai. Supușii trebuiau să producă, desigur, special ovăz pentru aceasta și la nevoie chiar să-l cumpere.

Aceleași sate dau porci îngrășați, miei, pești, ulei, mazăre, piper. Porci mai mulți dă Cetatea de Baltă, 10 la 55 de familii, iar celelalte trei împreună numai opt. Și miei tot Cetatea de Baltă dă mai mulți, 5 din 9 cît se dădeau în total. Tot așa și din pești, ulei, mazăre, piper. E mai greu de explicat cum s-a ajuns la obligația de a da piper. Ca să-l poată da, dacă era piper într-adevăr și nu cumva ardei?, ar fi trebuit să-l cumpere. Și daturi se obișnuiau doar din produse proprii și nu din produse de cumpărat.

Toate aceste daturi lipsesc la satele românești. Chiar în Cornești daturile înscrise privesc poate numai pe ungurii din sat, nu și pe români.

E general însă datul boilor de tăiat. Satele românești dau câte unul. Veseuș și Tătirlaua dau împreună trei, Cornești doi, iar Cetatea de Baltă singură cinci, deci de 11 capi de familie un bou. Boul de dat, se precizează consecvent, trebuie să fie de al treilea an sau de trei ani.

Satele românești dau câte un țol (*lodix*) și jumătate, Feisa și Crăciunel împreună trei, Cornești 1½. Acesta mai dă și un caș. Țolul, cașul aci însă, foarte probabil, priveau numai pe românii din sat.

Dijme din grâne sau din vin nu sînt înscrise. Aceasta, de sigur, pentru că ele erau încă ale bisericii. Nu apare nici nona. Aci din grâne și din vin, se menține, cum am văzut, datul unei cantități hotărîte de grâne și de must.

Nu se înregistrează nici dijme din porci, miei, albine. În satele ungurești sau săsești dijmei porcilor, mieilor poate le ține locul datul de porci, miei. Dijma din albine poate e numai o omisiune. Îndată ce românii dădeau din albine quinquagesima, e greu de crezut ca celelalte sate să nu fie obligate la vreun dat din albine.

Satele românești dau quinquagesima. Ele dau quinquagesima nu numai din oi, ci și din porci și albine. La cît se putea ridica ea însă, actul nu ne dă nici un indiciu.

Satul Sîntămăria, cel mai apropiat de cetate, în afară de cens nu dă nimic, ci slujește numai la cetate, acoperind desigur nevoile ei interne, curățenie, tăiat lemne, făcut foc, cărat apă etc., cum se obișnuia.

• Obligațiile de muncă agricolă înscrise se reduc la puțin. Cetatea de Baltă trebuia să are și să semene cu sămînța proprie patru iugăre de pămînt, iar Veseuș, Tătirlaua și Cornești fiecare câte unul. În total arau și semănau deci șapte iugăre de pămînt pe seama cetății. La atîta se reduce pămîntul lucrat pentru cetate înscris de inventar. Aratul și semănatul a șapte iugăre de pămînt, după cifrele actului, cădea în sarcina a 236 capi de familie. Acest pămînt nu e desigur un pămînt alodial, separat. Supușii trebuiau să cultive aceste cantități de pămînt pentru cetate în hotarul lor, în pămîntul comun. Satele românești nici la aceasta nu erau obligate. Cine secera, strîngea, căra recolta, actul nu ne spune. Probabil tot colonii, cum se obișnuia și în alte părți. Obligație care, numai la șapte iugăre de pămînt, cît trebuiau să cultive, nu putea spori mult zilele de lucru necesare. Actul nu pomeneste nici de obligații de coasă, de strîns, cărat fîn. Numai absența lor însă nu îndreptățește o negație.

Obligațiile principale ale colonilor de aci rămîn deci censul și daturile. În sumă totală, pentru întreg domeniul, ele se cifrează la : 140½ fl. cens, 9 fl. taxă, 51 găleți de grîu, 105 găleți de ovăz, 320 vedre de must, 12 boi, 18 porci grași, 9 miei, 9 pești, 9 fontți de ulei, 2¾ găleți de mazăre, 1 caș, 5 fontți de piper, 4½ pături sau țoale. La acestea se adaugă quinquagesima românilor din oi, porci și albine, plus recolta de grâne a șapte iugăre semănată. Domeniul are, după cum vedem, venituri în bani și în produse. Veniturile în produse majorează evident pe cele în bani. Evaluîndu-le la prețurile timpului, se puteau ridica la vreo 200—250 fl. Prin-

tre veniturile în produse pe primul plan se ridică vinul. În raport cu censul și daturile, valoarea muncii necesare pentru cultivarea a șapte iugăre de pământ se reducea la puțin.

Tîrgul Cetatea de Baltă în privința raportului dintre sarcinile bănești și cele în produse sau în muncă nu se găsește de loc într-o situație mai favorabilă decît satele. Dimpotrivă. El are un cens relativ mai scăzut, abia 15 fl. (dacă nu cumva și aci e o greșeală de transcriere, în loc de 45 fl. de pildă). În schimb daturile lui în produse sînt incomparabil mai ridicate decît cele ale satelor. În loc să-l găsim într-o stare mai avansată, cu o populație mai numeroasă, cu „libertăți“, cu convertiri sau răscumpărări de sarcini în natură în sarcini bănești, îl găsim plătind mai puțin de a zecea parte din censul domeniului, abia 15 fl. față de 125½ fl. plătiți de sate, în medie abia 27 dinari în raport cu media satelor de 48 d. de cap de familie, în schimb dînd singur aproape jumătate din daturile în produse ale domeniului. Cifrele arată evident o populație relativ mai înstărită în tîrg, dar mai puțin emancipată sub raportul sarcinilor feudale.

Un alt act, din același an 1553, stabilește salariile anuale ale „prefectului“ și ale oastei de pază a cetății. Actul e o *conventio* a comisarilor imperiali și a administratorului suprem al veniturilor regale Ladislau Vass cu Joannes Glesán prefectul cetății, dată din Cluj, 25 dec. 1553¹⁴. În raportul lor din 27 decembrie 1553 comisarii spun că învoiala au făcut-o ca veniturile cetății să nu se ia fără socoteală de prefectul actual¹⁵. După această convenție i se vor plăti pentru 25 călăreți anual cîte 20 fl., pentru 10 pedestri și 4 străji (*vigilibus*) de fiecare pătrar de an cîte 2 fl. De asemenea, pe an 20 de buți de vin, 500 găleți săsești de ale locului de grîu, 500 găleți de aceeași măsură de ovăz, 40 boi de tăiat (*boves mactabiles*), de aceia care se pot cumpăra cu 1 florin și 25 de dinari. De asemenea, 3 porci îngrășați și capetele, măruntaiele, picioarele și alte asemenea de la porcii care îi vin cetății: slăninile și șuncile (*pernae*) rămînînd ca provizii ale cetății. De asemenea, 9 sau 10 miei din cei datorăți cetății de coloni; de celelalte, oi, porci și albine care vin în quinquagesima însă să dea socoteală. Să primească de asemenea și din alte venituri ale cetății, anume 4½ fontzi de piper, 2¾ găleți de mazăre, 8 pești sărați, 1 caș, 8 fontzi de ulei. Cele 4½ toale (*lodices*) să servească în cetate pentru străji și alte asemenea slugi. Vicecastelanilor se lasă veniturile lor obișnuite, împreună cu gloabele care nu întrec 1 fl.; de celelalte gloabe, mai mari, să se dea socoteală. Dacă s-ar întimpla vreo mișcare sau *tumultus bellicus* care ar cere sporirea oastei de pază, prefectul să ceară de la administrator, care împreună cu voievozii să se îngrijească de sporirea ei. Și dacă ei ar întîr-

¹⁴ *Conventio Per Sacrae Regiae Majestatis Consiliarios et Commissarios, Georgium Wernherum, et Thomam Francisci, et Ejusdem Regiae Majtıs Proventuum in Transylvania Supremum Administratorem Ladislaum Vass, ad beneplacitum ejusdem Regiae Majestatis facta cum Egregio Dno Joanne Glesán, Praefecto Castrı Kikeleu, ratione solutionis et intertionis Personae suae, et Equitum, Peditumque in Pracsidio ejusdem Arcis existentium*“. *Hurmuzaki*, II/5, p. 148—149.

¹⁵ „Ne proventus Arcis Kikeleu sine ratione perciperentur a moderno Praefecto Joanne Glesan, conventum est cum eo ex voluntate Dominorum Vajvodarum secundum formam infra positam, de quo liberum est Regiae Majestati statuere quod velit.“ *Ibidem*.

zia să o facă, prefectul însuși poate să o sporească pe socoteala regelui, atît cît vor socoti că e necesar administratorul și voievozii. Deci veniturile din cens și daturi nu ajungeau pentru plata și întreținerea aparatului cetății. Plata oastei din convenție se totalizează la 612 fl. anual și censul înscris de actul precedent e doar de 140^{1/2} fl., venitul din must 320 de vedre, plata din convenție 20 buți de vin, boii veniți sînt în total 12, iar în plată trebuiau să meargă 40. Cele 500 găleți de grîu și 500 găleți de ovăz ale învoielii întrec mult veniturile în grîu și ovăz ale cetății. Nu se pot evalua toate veniturile cetății, nu e înscris nici vreun crîsmărit ca să putem face un bilanț mai precis de venituri și cheltuieli. Cetatea însă are acum o oaste însemnată în raport cu întinderea mică a domeniului și cu cantitatea veniturilor pe care le putem presupune. Și aci lipsește salariul personal al prefectului. Sarcinile militare de acum ale prefectului depășesc mult veniturile domeniului. Desigur a fost nevoie și de alte surse de venit, poate de arendări de dijme bisericești sau de deplasare de venituri din alte părți pentru a acoperi cheltuielile.

IX. DOMENIUL CETĂȚII GHERLEI LA 1553

Raporturile de pe domeniul Gherlei le cunoaștem numai foarte sumar, din inventarul întocmit de oamenii conventului din Cluj-Mănăstur, din încredințarea voievozilor Transilvaniei Francisc Kendy de Zenth Iwan și Ștefan Dobo de Ruzka, numiți de regele Ferdinand și datat 28 oct. 1553¹. Se inventaria acum desigur ca domeniu fiscal.

După acest inventar domeniul cuprindea la această dată 23 de sate, cele mai multe din apropierea Gherlei. Cîteva însă sînt dinspre Bistrița, iar două de pe Cîmpie, din comitatul Cluj². Asupra naționalității satelor actul nu ne dă indicii precise. El nu înregistrează nici numele supușilor, ca să putem face deducții aproximative. Doar unul din sate, Mănăstirea, e calificat *possessio Walachalis*. Zece din ele însă dau *quingagesima ovium*, deci cel puțin zece sînt românești. Vreo patru (Chintelnic, Sîniacob, Chiraleș, Arcalia) pot să fie săsești sau în parte săsești, restul ungurești sau amestecate.

Supușii domeniului în cele 23 sate sînt în total 771. Cel mai populat sat e Mintiul Gherlei, care e probabil chiar *oppidum*, cu un total de 131 unități de supuși, după care urmează Nireșul cu 71. Cel mai mic e Ceaba, cu abia 8 unități. Restul oscilează între aceste cifre extreme. Firește, n-avem siguranța că toate satele domeniului sînt întregi și că nu sînt printre ele și numai porțiuni de sate, îndată ce actul nu face asemenea notații.

¹ Publicat Makkai László, *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. század elején*, Cluj, 1942, p. 36—41.

² Satele înscrise sînt: Gherla (*Gerla*), Mintiul Gherlei (*Nemethy*), Nireș (*Zaaznyres*), Mănăstirea (*Zenth Benedek*), Unguraș (*Warallya*), Chintelnic (*Kenthelke*), Sîniacob (*Zenth Jakab*), Chiraleș (*Kerles*), Arcalia (*Arokallya*), Sărățel (*Orozfalwa*), Sărata (*Soffalwa*), Vița (*Wycze*), Sînmartin (*Zenth Marton*), Fizeșul Gherlei (*Fyzes*), Top (*Czopthelek*), Batin (*Bathon*), Simboieni (*Zombattelke*), Tîrgușor (*Wassarhel*), Nicula (*Nykola*), Cutca (*Kewthke*), Ceaba (*Chyaba*), Cămărașul (*Pwzthakamaras*), Simboleni (*Mezeo Zombattelke*).

În calificarea supușilor, *iobagiones* alternează cu *coloni*. De fapt numai la început, la Gherla și Mintiu Gherlei sînt numiți *iobagiones*, în rest sînt numiți consecvent *coloni*.

Actul îi clasează în trei categorii. O primă categorie sînt *iobagiones qui censum integrum solvere possent, iobagiones potiores, coloni primae sortis, coloni potiores*, sau *potioris sortis*. A doua categorie sînt *iobagiones* sau *coloni mediocris sortis* sau *mediocres*, adică iobagii mijlocii. A treia sînt *pauperes*, despre care la Nireș se precizează că sînt de aceia care nu pot plăti nici cens, în afară de slujbă³. Totalizînd înscrierile din dreptul satelor, rezultă că din cei 771 înscrîși, de categoria întîii sînt 271, de a doua 198, de a treia 302. Deci abia 35% din supuși sînt iobagi în putere, 25% sînt mijlocii, iar 40% sînt săraci (*pauperes*) nesupuși la cens. Repartiția acestor categorii pe sate nu e de loc uniformă. De pildă :

	I	II	III
Gherla	8	—	25
Mintiu	52	28	51
Nireș	11	45	15
Mănăstirea	7	8	1
Arcalia	23	—	7
Țop	5	8	5
Batin	12	13	5
Nicula	—	12	2

. Dintre prestațiile lor feudale sînt înscrise :

Censul, care apare la fiecare sat sub numele de *census sancti Martini, census ordinarius sancti Martini* sau *divi Martini*. Actul însă nu înscrie criteriile după care se ia și nu-l înregistrează nici în cifre sat de sat. Notează doar la Gherla că nu dau cens, fac numai slujba obișnuită la cetate⁴ și, am văzut, la Nireș că cei săraci nu-l dau. Dar la sfîrșit înscrie totuși suma totală a censului, 356 florini. Din ceea ce putem deduce că s-au calculat un florin de categoria întîii și o jumătate florin pentru iobagii mijlocii (minus oarecare scutiri).

Cele mai multe sate dau cîte un bou de tăiat (*bovem mactabilem*). Doar la cinci sate lipsește. Într-un caz, două sate dau unul. La Nireș se notează că dau un bou de tăiat în valoare de un florin⁵, din ceea ce putem deduce că obiceiul e vechi, căci acum un bou valora mai mult, 2—3 florini. Chiar fiind vorba de bou de tăiere numai, valoarea de un fl. e totuși mică. Bathory (e vorba de Andrei Bathory, fostul voievod al Transilvaniei și stăpîn al domeniului) a strîns de la domeniu 16 boi. După înscrieri însă trebuiau să iasă 17 sau 18.

³ „...infimae sortis colonos, hoc est pauperes, qui nec censum dare possunt praeter servitium...”.

⁴ „Censum nullum habent praeter quottidianum servitium ad castrum Wywarfientem”.

⁵ „bovem mactabilem unum florenum valentem”.

În act nu apare o dijmă, dar apare nona din vin. El notează că vinuri nonale din acest an (*vina nonalia istius anni*) au venit 36 buți (*vasa*). Aceasta arată nu numai o importantă viticultură aci, dar și existența nonei din vin ⁶ introdusă poate de Andrei Bathory.

Quinquagesima ovium e înscrisă la zece sate, fără vreo altă precizare ⁷. Nici la sfârșit nu e evaluată în vreun fel.

Slujba e doar pomenită, am văzut, sub forma de *quottidianum servitium ad castrum* sau simplu *servitium*. E vorba numai de o slujbă legată de nevoile cetății sau și de o slujbă agricolă? Probabil și de aceasta. În vederea ei desigur s-a notat la Gherla că au boi pentru cinci pluguri, la Mintiu că are boi pentru 22 pluguri, la Chimintelnic că are, de asemenea, pentru 22 pluguri ⁸.

Actul înregistrează și mori, la Mintiu o moară pe Someș cu patru roți, la Nireș una cu două roți, la Chimintelnic trei avînd fiecare cîte trei roți, la Chirales, Sărățel și Fizeșul Gherlei cîte una cu cîte trei roți, în total deci opt mori, împreună cu 24 roți. După felul cum sînt înregistrate, morile înscrise ne apar ca fiind ale satelor, nu ale domeniului ⁹. S-au înregistrat, desigur, pentru că domeniul avea un venit după ele.

În Fizeșul Gherlei și Nicula s-au înregistrat și cîte o „piscina” ¹⁰.

Cercetînd proviziile, în cinci hambare (*in scriniis*) ale cetății s-au găsit la data inventarierii vreo 500 de găleți de făină veche, fără de treabă, împutită, plină de viermi, într-un alt hambar vreo 200 de găleți de tărîțe vechi și fără valoare, în două hambare vreo 300 de găleți grîu vechi, stricat, fără de treabă, iar în pivniță, după plecarea lui Andrei Bathory, s-au găsit 25 buți (*vasa*) de vin stricat, împutit.

La atîta se reduc înregistrările actului, la numărătoarea iobagilor domeniului, la cîteva din prestațiile lor, adică din veniturile cetății și la proviziile de făină și de grîu găsite. Proviziile rămase în cetate la plecarea voievodului sînt destul de însemnate și obișnuite în cetăți în acest răstimp de dese războaie. Actul însă nu ne dă nici un indiciu asupra provenienței lor, în ce măsură au venit ele din prestații, din dijme sau din producția proprie a domeniului. Doar despre vinuri am putea bănui că sînt, în cea mai mare parte, din vinurile nonale.

⁶ Actul poartă data de 28 octombrie, o dată curînd după cules.

⁷ „Quinquagesimam ovium dare tenentur”.

⁸ „Boves habent ad aratra quinque” (Gherla); „Boves habet ad aratra viginti duo” (Mintiu); „Boves habet ad aratra viginti duo” (Chimintelnic).

⁹ „Molendinum unum habet in fluvio Zamos cum quatuor rotis” (Mintiu): „Molendinum cum duabus rotis habent” (Nireș): „Molendina singula per tres rotas habentia habet tria” (Chimintelnic), „Molendinum tres rotam habentem habet unum” (Chirales). Etc.

¹⁰ „Piscinam habet unam simul cum molendino uno cum tribus rotis” (Fizeș).

Inventarul nu ne dă nici un indiciu asupra aparatului militar al cetății. La 1590 se cunoaște însă numărul și locul pușcașilor (*pixidarii*) din serviciul cetății. În total sînt pomeniți 93, anume din satele :

Reteag	15	Nireș	5
Unguraș	12	Dămăcușeni	4
Fizeșul Gherlei	11	Sînmartin	3
Lăpuș	10	Nicula	2
Orman	10	Coldău	1
Mintiu	9	Iclod	1
Chirău	8	Sîntioana	1
		Pintic	1

Pe aceștia, care și mai înainte au fost drabanți, principele îi ridică din starea plebeilor și a oamenilor de rînd, le scutește casele și moșiile de toate sarcinile, așa ca nici ei, nici urmașii lor să nu mai fie obligați la dări, slujbe, dijme și alte sarcini obișnuite ale celor de rînd, ci ei să slujească principelui, ca și ceilalți pușcași pedestri, să meargă fără întîrziere, înarmați cu sabie și pușcă bună, acolo unde o cere interesul principelui sau al țării și să lupte pînă la ultima suflare. De sarcinile publice e scutit și urmașul celui mort, împreună cu moșia lui, pînă cînd ajunge la vîrsta legală și e apt să slujească ca pușcaș. Drept urmare, principele poruncește lui Gheorghe Vas, căpitanul cetății Gherlei, și urmașilor lui ca pe ei să nu-i silească la nici un fel de sarcină sau dare publică¹¹. Principele Sigismund Bathory dă pentru ei la 1590 și un scurt statut, fixîndu-le drepturile și obligațiile. În baza acestuia pușcașii nu sînt supuși nici căpitanilor (cetății), nici comitatului Solnocul-Interior, ci numai principelui și centurionilor lor, față de care trebuie să fie ascultători întru toate. În caz de primedie însă, la chemarea căpitanului cetății Gherlei sînt datori să intre numaidecît în cetate. În toate pricinile lor judecă centurionii lor, de unde pot apela la căpitanul cetății și la principe. În pricinile lor cu nobilii (desigur ale nobililor cu ei), primul for e căpitanul cetății, al doilea scaunul comitatului. Iau parte și ei la urmărirea răufăcătorilor, împreună cu oamenii comitatului și ai căpitanului. Centurionii sînt datori să-și inspecteze pușcașii, atît în privința armelor, cît și a aptitudinilor pentru serviciul militar, abaterile pedepsindu-le ostășește cu arest sau cu bețe. Bunurile lor de moștenire, pușcașii dacă intenționează să le înstrăineze, le pot răscumpăra în primul rînd pușcașii pentru ei. Bunurile celor care se sting în amîndouă ramurile să le revină rudelor celor mai apropiate. Avera celui care nu are urmaș fiiu să treacă asupra fetei sale și de la aceasta asupra bărbatului ei¹².

E vorba aci de instituția mai generală a pușcașilor, instituiți de principii și ridicați mai ales de pe domeniile lor, fiscale.

Domeniul cetății Gherlei nu e deci printre cele mai mari. Cel puțin acum cînd ne apare redus față de întinderea lui obișnuită. E totuși un

¹¹ Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, VI, p. 207.

¹² *Ibidem*, p. 206—207.

domeniu însemnat. Sarcinile feudale ale colonilor lui sînt în genere cele obișnuite. Plătesc cens de Sînmartin în bani, dar numai iobagii de sesie întregă și cei mijlocii, cei săraci fiind scutiți. Censul celor cu sesie întregă e de un florin, iar a celor cu jumătate numai o jumătate de florin. Satele dau boul de tăiat, obișnuit unul de sat, dar cele mai mici și cîte două un bou. Dijmele din semănături și din vin nu sînt înscrise, desigur ele erau ale episcopului. Nu apare însă nici nona din semănături. Apare numai o nonă din vin, care e apariție rară în cuprinsul Transilvaniei istorice. Quinquagesima ovium o dau desigur numai satele românești. Slujba e neprecizată : după cum e exprimată în text, pare nehotărîtă. Ea e, după toate semnele, nu numai o slujbă la cetate, ci și o slujbă agricolă. Lipsind dijma din grîne sau daturile în grîne din act, trebuie să presupunem că proviziile de grîu, făină, inventariate vin și dintr-o economie proprie. Veniturile din monopolurile senioriale nu sînt înregistrate. Nu e pomenit nici măcar crîșmăritul, sursa de venit obișnuită a domeniilor feudale. Nu se dă nici venitul morilor și piscinelor înscrise. Schița e cu totul sumară și desigur cu multe omisiuni. Ea cuprinde totuși indiciile esențiale asupra stadiului raporturilor feudale, care în linii mari e același ca și pe alte domenii.

Cetatea Gherlei avea și o putere militară proprie, ridicată din propriii supuși, scutiți de sarcinile obișnuite iobăgești și ridicați în acest secol la rangul de pușcași.

X. DOMENIUL CETĂȚII CICEU LA 1553

Domeniul cetății Ciceului a fost domeniul lui Ștefan cel Mare, al lui Bogdan, Petru Rareș și altor domni ai Moldovei, întocmai ca și domeniul Cetății de Baltă. Ștefan, ca să întregască domeniul său, a trebuit să poarte procese cu nobilii care revendicau drepturi în cadrele lui, să cumpere sate sau părți de sate aflate în stăpânire nobiliară, să despăgubească fiice de zestre care li se cuvenea din valoarea bunurilor pierdute de părinți. Așa a trebuit să lupte cu Ioan Ungor de Nadasd pentru satele Sînmarghita, Cristeștii Ciceului, Uriu¹, să cumpere de la Ioan și Emeric Bánffy jumătatea lor din satele Lăpuș, Suciul de Jos, Borcut, Răzoare, Văleni și Rohia cu 1500 florini aur, iar de la alți membri ai familiei cealaltă jumătate, cu aceeași sumă, plătind în total deci 3000 fl. aur². În 1500 Ștefan cerea de la conventul din Cluj-Mănăstur în copie actele privind drepturile sale cîștigate de la mai mulți membri ai familiei Bánffy asupra acestor sate³. A trebuit să despăgubească pentru a patra parte, care li se cuvenea ca zestre din mai multe sate, pe două descendente Desewfy de Losoncz⁴. În 1502 a cumpărat de la Ioan Bánffy satul Gîrbou (*Arbo*) cu 2000 de florini aur⁵.

În documentele timpului apar multe nume de castelani domnești la Ciceu: Ion Grumeza și Petru (1495), Petru (1497), *Petrus castellanus* sau *Petrus Porkolab castellanus* (1500), *Petrus Poztolnik* (1506), *Ladislaus Porkolab* (1519). În 1517 regele Ludovic, adresîndu-se *egregiis Dragutha ac Dragus, castellanis castri Chycho modernis et futuris*, la plîngerea că ei împiedecă pe tîrgoveții Dejului, împotriva vechilor lor libertăți, de la folosința pădurilor din aparținătoarele cetății, pe care le-au folosit *ab antiquo liber* și în pace, le poruncește să nu-i mai împiedice în această folosință⁶.

¹ Veress, *Fontes Rerum Transylvanicarum*, IV, p. 48—49, 54—57.

² *Ibidem*, p. 50—53.

³ *Ibidem*, p. 53—54.

⁴ *Ibidem*, p. 46—47, 59—63.

⁵ *Ibidem*, p. 63—64.

⁶ *Hurmuzaki*, XV/1, p. 337, nr. 3.

În 1528 și 1529 castelani ai lui Petru Rareș sînt *Thomas castellanus*, *Drac-zyn* și *Simon*, în alte acte fiind numai unul *Simon Drakzin* sau *Dragczi Si-meon*⁷. În 1529, alături de castelanul Toma apare și un *Johannes dicator censuum*⁸. În același an, în josul unei scrisori către bistrițeni apare *Anastasi-us (!) Bischoff*, *Dracsym Porkolab won der Czyczo Thomschy*⁹. Scrisoarea pomeniște și de un *Michal Porkolab*.

Stăpînirea domnilor Moldovei asupra Ciceului a fost durabilă. L-au pierdut uneori, dar li s-a restituit apoi, ca și Cetatea de Baltă. După cum spun hotărîrile dietei din octombrie 1558, împăratul a conces din nou dom-nului Moldovei posesiunile sale din Transilvania, cu obligația însă de a purta și ele sarcinile publice ale țării¹⁰. În 1560 Alexandru Lăpușeanu do-nează lui Nicolae Herchegh, rudă de sînge a soției sale Ruxanda, satul Urișor (*Ewr*) cu un loc de moară în locul Rugășești (*Rwgosest*) în hotarul satului Coșeiul de Sus¹¹. Și asemenea informații pot fi sporite.

Domeniul cetății Ciceului a fost cercetat imediat după cel al Gherlei. Cercetarea s-a făcut de trimișii voievozilor, de față fiind și omul de mărturie al conventului din Cluj-Mănăștur. Ea poartă data de 24 decembrie 1553. Descrierea domeniului e tot sumară, ca și a domeniului Gherlei. S-au inventariat totuși mai larg veniturile și s-a făcut și o întinsă cercetare, ascultînd pe fruntașii satelor, asupra daunelor făcute „sărmanilor coloni” (*miseris colonis*) de către oamenii și dregătorii lui Andrei Bathory, fostul voievod al Transilvaniei și stăpîn al domeniului¹².

Inventarul înscrie 54 de sate¹³. Din acestea ține (omisă cifra) și voievodul Transilvaniei, Francisc Kendy, care mai ține încă trei sate, mai

⁷ Veress, *op. cit.*, p. 50—52, 114—115, 119—120, 194. *Hurmuzaki*, XV/1, p. 174, 302, 306, 314, 325, 328, 354. Asupra domeniului cf. și Ion Sabău, *Relațiile politice din-tre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ște-fan cel Mare*, București, 1956, p. 236—240.

⁸ *Thomas castellanus castrî Chycho et Johannes dicator censuum Spectabilis et Magnifici domini Wayvode moldaviensis*. *Hurmuzaki*, XV/1, p. 314.

⁹ *Ibidem*, p. 337.

¹⁰ *Mon. Com. R. Trans.*, II, p. 106.

¹¹ Veress, *op. cit.*, p. 183—185.

¹² Actul a fost copiat mai întîi de Iosif Kemény. A copiat însă numai prima parte, omițînd ascultarea satelor asupra abuzurilor săvîrșite de oamenii lui Andrei Bathory, considerînd că nu conține nimic vrednic de reținut (*ommitendam censui, quum ni memorabile contineat*). Copia lui a fost publicată în *Hurmuzaki*, II/5, p. 150—155, cu aceeași omisiune și cu reproducerea aceleiași note. Actul a fost publicat după ori-ginal de Makkai László, *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. század elején*, Cluj, 1942, p. 41—50, cu aceeași omisiune, motivată acum cu extragerea largă a ascultării satelor în monografia comitatului Solnoc-Dobica (Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, vol. II). Orig. în Arhiva Statului din Buda-pesta, *Transyl. Actor.*, fasc. 9, no. 69. Fotocopia în Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj. Publicat întreg, cu traducere românească, D. Prodan, *Domeniul cetății Ciceu la 1553*, în „Anua-rul Institutului de Istorie din Cluj”, VIII (1965), p. 73—113.

¹³ Satele înscrise sînt următoarele: Reteag (*Rettheg*), Uriu (*Felewr*), Cristeștii-Ciceului (*Kerezthwr*), Coldău (*Kuldw*), Bața (*Bacza*), Ciceu-Mihăiești (*Myhalfalwa*), Mănășturel (*Monostorzegh*), Sînmărgrita (*Zenthmargytha*), Urișor (*Alewr*), Coplean (*Kaplyan*), Mîca (*Mykehaza*). *Item possessiones Walachales*: Ciceu-Giurgești (*Gewrghf-falwa*), Negrirești (*Negerfalwa*), Ambriciu (*Emberfew*), Canci-ri (*Ganch*), Hășmașul-

hune, Orman (*Orman*), Chirău (*Kerew*) și Vaida Cămăraș (*Waydakamaras*). Soția lui Mylaky ține și ea, cu îngăduința generalului (Castaldo), un sat numit Chiuești (*Pechetzagh*). Sîrbii (*rasciani*) țin, de asemenea din îngăduința generalului și a lui Andrei Bathory, un sat Gîrbou (*Arbo*, Gîrboul Dejului). Episcopul român de Vad (*episcopus Walachws de Rew*) ține, din concesiia voievodului Moldovei Petru (Rareș), pe lângă cele două sate, Vad (*Rew*) și Suarăș (*Zlatina*), pe care voievozii le-au hărăzit mănăstirii din vechime (*quas ad monasterium wayvodae ab antiquo concesserunt*), încă două sate, Bogata de Sus (*Olahbogath*) și Bogata de Jos (*Magyarbogath*), cu veniturile, foloasele și slujbele lor întregi. Acestea adaugă satele înscrise cu încă nouă, ridicîndu-le numărul la 63.

Din cele 63 de sate înscrise vreo 13—15 pot fi ungurești (sau cu amestec), restul de vreo 48—50 sînt românești. La cele mai multe o spune și textul. După enunțarea textului de *Item possessiones Walachales* urmează 29 nume de sate. Dintre satele ținînd de Lăpuș, apoi doar în Lăpuș și Dămăcușeni putea să fie populație ungurească sau cu amestec, restul sînt românești. Din satele adăugate la sfîrșit ca aparținînd altora, desigur numai Vaida-Cămăraș poate fi socotit unguresc. În textul ascultării de la sfîrșit după titlul *Inquisitio possessionum Hungaricalium* urmează 12 nume de sate, din care unul, Petrești (*Peterhaza*), e desigur românesc și el; cel care răspunde în numele lui e *Petrus kenezius*. În schimb, sub titlul *Inquisitio possessionum Walachalium* sînt înscrise 40 de nume de sate care au fost cercetate sau în numele căroră s-au dat răspunsuri, printre ele și Lăpușul și Dămăcușeni, care sînt socotite altfel ungurești.

Caracterul românesc al satelor îl vădesc și voievozii și cnezii din fruntea lor, spre deosebire de satele ungurești, care au în frunte aci juzi (*judices*), unul sau doi. Din Reteag răspund la ascultare *Emericus Thoth judex... una cum Petro gereb giudice*. Din Ciceu-Mihăiești *Nicolaus Biliga et Stephanus Illyes judices*. Din Uriu *Gallus Wayda et Andreas Kys judices*. Din Sînmarghita *Antonius Zabo judex*. Etc. În numele satelor Libotin, Dobric și Zazmezeo răspunde *Georgius Eleczke wayvoda*, desigur voievodul lor, în numele satelor sau din satele Răzoare (?) și Poiana Porcului *Georgius Wele wayvoda*, din Drăghia *Philippus Pascha wayvoda*, voievozi desigur și pentru alte sate, care urmează după numele lor. După titlul *Officiolatus Joannis Petrykan* urmează ascultările din patru sate, în frunte cu Cășeiu de Jos, în dreptul căruia e înscris *Joannes Petrykan wayvoda*. După numele lui *Joannes Makzyn wayvoda* urmează ascultarea cnezilor din

Ciceului (*Hagymas*), Ilișua (*Iloswa*), Lelești (*Lalfalwa*), Ciceu-Corabia (*Uyfalw*), Suciul de Sus (*Felsewzewch*), Șomcutul Mic (*Somkweth*), Peștera (*Pesthes*), Jichișul de Sus (*Felsewgekhenes*) Cășeiu de Jos (*Alsokosaly*), Cășeiu de Sus (*Felsewkosaly*), Sălișca (*Zelechke*), Cițcău (*Kaozko*), Gilgău (*Galgo*), Muncel (*Munchal*), Căpîlna (*Kapolna*), Paiona-Blenchii (*Poyana*), Gostila (*Gostilla*), Baba (*Baba*), Ilcanda (*Ilonda*), Glod (*Sosmezeo*), Raffa (contopită cu Glod), Birsăul-Mare (*Borzo*), Dolheni (*Patakfalwa*), Dăbăceni (*Doboka*), Vima-Mare (*Uilma*). *Item pertinentie Lapos*: Lăpuș (*Magyarlapos*), Dămăcușeni (*Damokosfalwa*), Dobricul Lăpușului (*Debregh*), Libotin (*Libathon*), Zazmezeo (dispărut), Răzoare (*Machgamezeo*), Poiana-Porcului (*Dzynopathaka*), Văleni (*Danpathaka*), Borcut (*Borkweth*), Drăghia (*Dragwswfalwa*), Rogoz (*Rogoz*), Suciul de Jos (*Alsozewch*), Rohia (*Rohy*), Petrești (*Peterhaza*).

11 sate, desigur satele ținând de voievodatul lui. După titlul *Officiolatus wayvode Andreka*, care altfel e înscris ca răspunzând din Negrilești, de unde era desigur, urmează ascultarea cnezilor din 9 sate, satele care-i aparțin. Pentru satele Șomcutul Mic, Peștera și Jichiș răspunde *Maryan wayvoda*. Satele românești sînt cuprinse deci în voievodate, un voievodat cuprinzînd mai multe sate. Voievodul răspunde în numele satelor sale, împreună cu cnezii satelor, în lipsa vreunui din aceștia și în numele lui. La unele sate se și spune aceasta ¹⁴.

Gallus Wayda, numele unuia din juzii satului Urișor, e evident numai nume, dar un nume care indică o origine și un proces de asimilare.

În numele satelor în parte, în caz că n-a răspuns chiar voievodul singur, răspund împreună cu el cnezii lor sau cnezii singuri. Cneji, ascultarea a înregistrat mai mulți ¹⁵. Ei răspund în numele satului lor. Uneori însă răspund și ei în numele cnezului absent al altui sat. În unele cazuri se poate face o apropiere între numele cnezului și numele păstrat al satului, ca între cnezul Petru și Petrești, între Lazar Dolha din Raffa și satul Dolhești, între cnezul Grigore *Blenke* și satul său Poiana Blenchii. În ce măsură se mai păstrează încă ereditatea cheneziatului sau în ce măsură a devenit cnezul și aci doar simplu jude sătesc, eligibil temporar sau anual, înregistrările actului nu ne spun. Așa cum sînt înscriși, cnezii fac funcție de juzi sătești. Fapt e că și aci se păstrează încă instituțiile specifice românești, voievodatul și cnezatul, adaptate desigur la nevoile domeniului feudal. Stăpînirea domnilor Moldovei va fi concurat și ea la perpetuarea lor, și ca elemente necesare de organizare, și ca organe de exploatare feudală a domeniului.

Se menține încă și mănăstirea și episcopia instituită de Ștefan cel Mare la Vlad și dotată de el și de Petru Rareș. Satele cu care a fost dotată ea le-a sporit cu încă două, episcopul (acum Gheorghe) beneficiind de veniturile și slujbele lor, pentru el și pentru mănăstire, în aceleași condiții feudale.

Supușii domeniului nu sînt înscriși cu numele, sînt înregistrați însă sat de sat numeric. Spre deosebire de alte domenii însă, aici e înscris nu numărul unităților iobăgești, ci numărul „porților“, la care se adaugă numărul „săracilor“ (*pauperes*) și al locurilor pustii (*deserte*).

¹⁴ *Joannes waywoda cum kenesio* (Sălișca); „*Ioannes Makzyn waywoda... una cum kenesiis. Stephanus kenesius absens, pro quo Ioannes Makzyn waywoda...*“ (Dăbăceni); „*Elias kenesius aegrotus domi mansit et Andreka waywoda loco illius...*“ (Ciceu-Poieni ?); „*Andreka waywoda loco kenesii absentis*“ (Suciul de Sus).

¹⁵ *Petrus kenesius* din Petrești, *Alexius kenez* din Văleni, *Tryff kenesius* din Borcut, *Joannes Pap kenesius* din Rogoz, *Jacobus kenesius* din Suciul de Jos, *Elias kenesius* din Rohia, *Joannes Doma kenesius* din Cășeiu de Sus, *Lucas kenesius* din Cițcău, *Lucas Fodor kenesius* din Gilgău, *Stephanus kenesius* din Muncel *Karachion kenesius* din Căpîlnea, *Gregorius Blenke kenesius* din Poiana Blenchii, *Theodorus kenesius* din Baba, *Tryff kenesius* din Glod răspunzînd și în locul cnezului din Ileanda, *Lazarus Dolha kenesius* din Raffa, *Gregorius Sorban kenesius* din Bîrsăul Mare, *Stephanus kenesius* din Dăbăceni, *Simon Mark kenesius* din Ciceu-Giurgești, *Elias kenesius* din Ambriciu (Breaza), *Michael kenesius* din Canciu, *Gregorius Wanchya kenesius* din Hășmașul-Ciceului, *Makzyn kenesius* din Ilișua, *Petrus Robos kenesius* din Lelești, *Gregorius Bol kenesius* din Ciceu-Corabia.

În cele 54 de sate, pentru care se dau cifrele, s-au înscris în total 617 porți, 695 săraci și 107 *deserte*¹⁶. În total s-au înregistrat deci 1312 unități, dînd o medie de 24 de sat. Cel mai populat e Reteagul, cu 83 de porți și 43 pauperes, care era socotit tîrg¹⁷. Scăzînd Reteagul, media rămîne 22 de sat. După el urmează Sînmărghita cu 40 de porți și 43 săraci. Restul satelor sînt mai mici, variînd de la 33 de porți în jos, pînă chiar la o singură poartă (Dolheni). Nici aci nu se notează dacă printre satele înscrise sînt și porțiuni de sate, care adică din satele înscrise sînt numai porțiuni.

Ce se înțelege aci sub o poartă, textul nu ne spune. Să fie poarta unitatea de impunere fiscală obișnuită? Numărul porților în acest caz ne-ar apărea, mai ales la unele sate sau la tîrgul Reteag, prea ridicat. Poarta ajunsese doar să cuprindă în genere mai multe unități iobăgești. Ce-i drept, darea către stat (*dica regia*), care e de 99 dinari de poartă pe toată țara, pentru întreg domeniul s-a ridicat la 648 fl., corespunzînd deci aproximativ cu numărul porților lui. Poarta din inventar ne apare astfel poarta fiscală. Aci însă, după toate semnele, e evidentă tendința de a o confunda cu sesia, cu sesia întregă desigur. Totuși poate nu e întocmai identică, e posibil să fie ceva mai cuprinzătoare¹⁸. Textul însuși, vom vedea la plata censului, face o distincție între soartă și poartă.

Ce pot să reprezinte *pauperes*? Să fie cei scutiți de cens, ca pe domeniul Gherlei? Să fie cei cu subdiviziuni de sesie sau soartă? Întrucît aici nu sînt înscrși separat colonii cu o jumătate de soartă sau mijlocii, ar trebui să concludem că aceștia pot să fie cuprinși fie în cifra porților, fie în pauperes. Tot în pauperes trebuie să fie cuprinși și cei fără sesie sau inquilinii, care nu apar în text. Un cuvînt hotărît nu putem spune. Porțile înscrise au mai curînd înțeles fiscal, plătindu-se un florin dare de poartă, iar sarcinile feudale în cadrele acestor înscrieri se distribuie pe sorți și subdiviziunile lor.

Proporția celor trecuți *pauperes* e însemnată, întrece pe cea a porților, reprezentînd 53% din totalul unităților. Făcînd raportul la cele 11 sate trecute la început ca ungurești, ei reprezintă 42%, la cele 29 de sate trecute după ele ca românești 67%.

Repartiția lor pe sate e foarte inegală. Exemple :

	porți	săraci		porți	săraci
Uriu	33	19	Chițcău	18	30
Ciceu-Mihăiești	21	8	Glod	10	30
Coplean	13	14	Lăpuș	32	20
Ciceu-Giurgești	18	37	Drăghia	20	16
Hășmașul Ciceului	5	35	Rogoz	18	16
Ilișua	20	20	Petrești	2	12

¹⁶ Corect adunat : 110 *deserte*.

¹⁷ În textul actului e numit obișnuit și el *possessio*, dar și *oppidum*. Cei chemați să depună asupra veniturilor domeniului apar sub termenii : *iuratis iudicibus, civibus, wayvodis et kenesiis*. *Civibus* aci se referă însă desigur la jurați, nu la locuitorii tîrgului.

¹⁸ Makkai, *op. cit.*, p. 25—27 socotește aci poarta echivalentă cu sesia. Socotînd însă că în medie jumătate din iobagi sînt doar de o jumătate de sesie, calculează cu această probabilitate numărul capilor de familie.

Sub titlul *Proventus legitimi arcis Chycho* textul ne informează sumar asupra prestațiilor iobagilor și veniturilor diverse ale domeniului.

Censul se ia de Sînmartin, dar nu după numărul porților, ci după „sortile“ luate asupra lor sau deținute de supuși și deci venitul din el e cînd mai mult, cînd mai puțin¹⁹. Se calcula deci după pămîntul de cultură pe care-l folosea supusul, pe care-l lua asupra sa din pămîntul comun prin tragere la sorti. Censul era desigur întreg dacă iobagul deținea o soartă întreagă, adică pămîntul corespunzător unei sesii întregi, și era jumătate dacă deținea numai jumătate.

După cifra indicată la veniturile domeniului, pe 1552 censul de Sînmartin (*census sancti Martini*) a totalizat 925 fl. Censul de Sîngeorz de la români (*census Sancti Georgii e medio Walachorum*) s-a cifrat la 143 fl. În altă parte textul spune că la Sîngeorz (sau cel puțin așa reiese din context) românii, cu excepția satelor Ilișua, Suciul de Sus, Ileanda, Jichiș și Petrești, dădeau *dare* după soarta luată (*dicam secundum sortem levatam*), unii cîte 50 de dinari, alții cîte 25. Acesta e probabil censul lor de Sîngeorz, socotit poate de soarta întreagă 50 d., de jumătate 25. În Lăpuș și satele aparținătoare dădeau în același timp după soarta fiecăruia (*secundum sortem suam*) unii cîte 16 d., alții cîte 8 d. Venitul acestora în timp mai bun făcea 100 de florini. Trebuie să fie și aci censul.

Acest cens de Sîngeorz al românilor era unic sau se dubla cu censul de Sînmartin? Textul nu ne mai lămurește. Probabil se dubla. În suma censului de Sînmartin au fost cuprinse într-un fel și satele românești, altfel nu s-ar putea înțelege mărimea cifrei de 925 fl. din 1552. Censul se ridica doar obișnuit sau cel mult la 1 fl. de sesie sau de soarta întreagă. Or în cele 11 sate ungurești, inclusiv tîrgul Reteag cu 83 de porți și 43 pauperes, s-au înscris 284 porți și 203 pauperes. Pe domeniul Gherlei, am văzut, pauperes nici nu erau supuși la cens. Chiar dacă aci ar fi fost supuși, erau desigur supuși la puțin. La Gherla, se pare, toate satele erau obligate la același cens, de 1 fl. pentru cei cu soartă întreagă, de jumătate pentru cei cu soartă mijlocie. Darea de 99 d. de poartă a întregului domeniu se cifra la 648 fl. Fără o adăugire cu censul de Sînmartin ar rămînea inexplicabile, mai ales cifrele mici ale dării satelor Lăpușului (sau poate aci era mic din pricina minei de argint la care făceau munci auxiliare?). Probabil înțelesul cifrelor e că românii plăteau censul la două termene, la Sîngeorz și la Sînmartin, censul întreg în acest caz cifrîndu-se și la ei la un florin anual de soarta întreagă, cel puțin pentru o parte din sate, dacă nu și pentru ale Lăpușului. Și poate la români se mai lua censul și după o stare echivalentă cu soarta agricolă.

Darurile. De Crăciun satele ungurești, cu excepția tîrgului (*oppidi*) Reteag, dau grîne, ovăz și pui, pe care le numesc *ako*. Nu se precizează însă în ce cantități. Și darea de Sîngeorz e înregistrată în contextul darurilor, dar nu pare să le reprezinte. În continuare textul spune că cnezii satelor sau unor sate (*kenezii de possessionibus aliquibus*) dădeau anual 17 pături (*lodices*). Iarăși cnezii satelor sau unor sate, cu excepția Lăpușului

¹⁹ „Census sancti Martini solet exigi secundum levacionem sortium quam Nylas vocant, non iuxta numerum portarum, facit autem aliquando plus, aliquando minus“.

și a satelor aparținătoare, dădeau câte un cerb lopătar tînăr (*damula*) pe seama dregătorilor sau șpanilor, tot așa și câte un șoim²⁰. Se mai da, de fiecare sat, iarăși cu excepția celor ținînd de Lăpuș, pe seama dregătorilor, o vacă de tăiat și un berbec²¹.

După text nu se poate preciza la cît se ridicau aceste daturi. Fapt e însă că ele sînt daruri obișnuite ale cnezilor și satelor românești, care, vom vedea, sînt în uz, sub felurite variații, și pe alte domenii.

Dijmele din semănături și din vin (*decime frugum, vini et aliorum leguminum*) se dau episcopului Transilvaniei. Se iau însă de obicei în arendă pe seama stăpînului domeniului²². Vinurile venite în dijmă, *ab antiquo*, sînt fie cărate la Rodna (*Radna*), desigur pentru a se pune acolo în vînzare, fie crîsmărite aci, pe domeniu. Din prețul lor se plătea prețul dijmei, adică suma de rîscumpărare a dijmei de la episcopie. Textul nu spune, dar românii desigur nu erau obligați la aceste dijme.

Din porci dau și satele ungurești și cele românești. Dau anume pe la Sîntămăria mică din porcii de pajiște (*porci cespitales*), așa că cine are porci de un an, dacă are zece, trebuie să dea unul; din 50 sau 100 sau 30 sau mai puțini, tot unul. Sub zece nu sînt datori să dea porc, ci bani de rîscumpărare, de fiecare porc doi dinari. Din porcii care nu au un an, chiar și dacă ar fi o sută, nu dau sau nu plătesc nimic. În aceste sate — spune textul — împăratul are multe păduri producătoare de ghindă, dar care abia la șase ani (sau abia la șase ani odată) produc ghindă. Cînd s-a făcut însă, din porcii îngrășați în acele păduri vine un venit după numărul porcilor și productivitatea ghindei, desigur dijma porcilor de la ghindă. Colonii domeniului cetății Ciceului însă, după porcii lor nu sînt datori să plătească. Plăteau deci numai alții sau străinii de domeniu.

Dijma din miei nu se înregistrează.

Datul din stuți e înscris în același text cu cel al porcilor de la pășune (*porci cespitales et apes*), trebuind să se înțeleagă că tot așa se lua. La sfîrșit chiar se repetă că românii tot așa fac și la albine²³. Textul pomenește și rîscumpărarea stupilor alături de cea a porcilor (*redemptio porcorum et apum*).

Se înregistrează *quinquagesima ovium* a românilor. Dar despre aceasta doar atît se precizează că se ia pe la Sîngeorz²⁴.

Obligațiile de lucru ale iobagilor sînt iarăși numai sumar înregistrate. Colonii unguri sînt datori să facă semănătură, *antiquo more* de două plu-guri semănau un iugar de pămînt (*iuger terre*). Bucatele semăcate erau da-

²⁰ „Item kenezii de possessionibus aliquibus dabunt per annum lodices decem et septem. Similiter aliqui kenezii de aliquibus possessionibus, excepta possessione Lapos et pertinentiis eiusdem, dabunt damulam unam ad usum officialium, similiter aliqui kenezii exceptis pertinentiis Lapos dabunt singuli nisum unum.“

²¹ „Item singule possessiones, exceptis pertinentiis Lapos, ad usum officialium dabunt vaccam unam mactabilem et berbecum unum.“

²² „Solent tamen in arendam ad rationem patroni redimere“.

²³ „Walachi similiter faciunt de apibus“.

²⁴ „Item circa festum sancti Georgii habetur inter walachos ovium quinquagesima“.

tori să le secere, să le strângă și să le care²⁵. În timpul coasei, cei care aveau soartă întreagă coseau două zile, cei cu jumătate, o zi. Pentru satele românești nu e înscrisă deosebit o slujbă. Desigur pentru că concureau și ele la aceste munci. Cel puțin la cosit, secerat, strîns, cărat, dacă nu și la arătură. La cosit nici altfel nu se spune că îl fac numai satele ungurești. În tot cazul, în șirul abuzurilor lui Pavel Bank și slujitorilor săi, cum vom vedea, apare și la satele românești întreg șirul muncilor agricole: arat, secerat, cosit, strîns, cărat.

Pămîntul alodial înregistrat constă din pămînturi de arătură și fînațe. În satele Ciceu-Mihăiești, Uriu, Cristești Ciceului, Mănășturel, Urișor, Coplean și Cășeiu de Jos împăratul are pămînturi de arătură care se lucrează alternativ (adică tot al doilea an, după sistemul celor două cîmpuri), vreo 177 de iugăre²⁶. De asemenea, în aceleași sate mai are fînațe, cosite iarăși alternativ (jumătate anual), vreo 100 de iugăre²⁷. În satele Lăpușului nu se înregistrează pămînturi alodiale.

Cele vreo 177 iugăre de pămînt de arătură, lucrat alternativ, socotind de două pluguri iobăgești un iugăr, presupune 177 de pluguri. Unul din satele în care împăratul are pămînturi de arătură și fînețe, Cășeiu, e românesc.

Mori sînt înregistrate patru pe domeniu, una în Reteag cu patru pietre, alta în Cristești cu două pietre, alta în Lăpuș cu două pietre, alta în Giurgești cu o piatră, în total 9 pietre de moară. După felul cum sînt înregistrate²⁸, sînt de sigur mori ale domeniului. În tot cazul pe un domeniu atît de mare morile nu se puteau reduce numai la atîtea. Pe domeniul mult mai mic al Gherlei, am văzut, s-au înregistrat 24 roți de moară. În cele trei sate atribuite voievodului Transilvaniei, Francisc Kendy, se înregistrează o moară bună cu trei pietre în satul Chirău. Episcopul român avea și el o moară, nou ridicată, aproape de Cîțcău.

Să *crîșmărească* vinurile (stăpînului) n-au avut în obicei nicicînd înainte, decît doar ca o facere de bine crîșmăreau, în ajutorul dregătorului (*in subsidium officialis*), o bute sau două de vin. Din ceea ce se înțelege că crîșmăreau doar pentru dregător, din vinul lui firește. Cînd însă principii unguri, adică nu domnii Moldovei sau imperialii, au ținut domeniul, se crîșmărea la trei termene pe an, anume la Crăciun, la Sîngeorz și la Rusalii, uneori 20, alteori 25 de buți de vin (*vasa vini*). Crîșmăreau desigur vinurile date de domeniu. Am văzut, și vinurile venite în dijmă erau fie duse la Rodna, fie crîșmărite aci. Și, vom vedea din socoteli, pentru crîșmărit se mai și cumpăra vin. Pe timpul stăpînirii domnilor Moldovei decî un crîșmărit în folosul domeniului nu era în obicei. Îl practică însă stăpînii feudali locali, desigur Andrei Bathory și Pavel Bank.

²⁵ „demetere, comportare et importare“.

²⁶ „terras arabiles, que alternis annis coluntur, circiter iugerum centum septuaginta septem.“

²⁷ „Item in eisdem possessionibus habet regia maiestas fenilia, que alternis annis pro media parte defalcantur, iugerum circiter centum“. Expresia „alternis annis pro media parte defalcantur“. se pare, înseamnă că se coseau jumătate anual, alternativ, după același sistem bienal.

²⁸ „Item habentur molendina quatuor“.

Vămi (*thelonia*) erau cinci pe domeniu, vama de Reteag, vama de Urișor arendată cu 9 fl., vama de Șomcut arendată cu 10 fl., vama de Lăpuș și vama de Sînmarghita.

Despre *pescuit* doar o singură mențiune: aproape de Cristești e o piscină pustie, fără apă, fără pește.

Gloabele se impun după obiceiul țării (*secundum regni consuetudinem*).

Pentru apărarea și purtarea pricinilor colonilor era aci procurator, căruia pentru serviciile lui i s-au dat din venitul domeniului 12 fl., de la moară 16 găleți de grâu, postav pentru o haină (*panum lorgys ad unam vestem*) și doi porci îngrășați, pe deasupra avînd și dregătoria (*officiolatum*) a trei sate, desigur veniturile ei.

Sub cetatea Ciceului e o carieră de piatră de moară (*fodina lapidea molaris*). Colonii satelor Ciceului plătesc de fiecare piatră de moară (scoasă) drept vamă (*pro thelonio*) patru dinari, cei din afară (*externi*) însă opt. În cele ținînd de Lăpuș e o mină de argint (*fodina argentea*), care acum e cultivată de magistrul (sau meșterul) Adam, tîrgoveț din Bistrița. O ținea desigur în arendă.

Domeniul, de la 15 iulie 1552 pînă la 22 septembrie 1553, a fost „ocupat” și ținut în folosul lui Paul Bank²⁹, deci un an, două luni și opt zile. Pe acest timp au fost luate, prin dregătorul său Mihail Themeswary, următoarele venituri „legitime” :

Cens de Sînmartin pe anul 1552	925 fl.
Cens de Sîngeorz de la români	143 fl.
Dare regală (<i>dica regia</i>) darea de 99 dinari (de poartă)	648 fl.
În plus de fiecare colon (poartă) cîte 2 d.	12 fl.
Suma întreagă a plăților bănești	1728 fl.
În grîne s-au luat (<i>perceptiones bladorum</i>) :	
în dijme ³⁰ :	
grâu, găleți (<i>cubuli</i>)	750
ovăz găleți (<i>cubuli</i>)	270
orz găleți (<i>cubuli</i>)	40
mei găleți (<i>cubuli</i>)	80
mazăre găleți (<i>cubuli</i>)	1 și 5 mierțe (<i>octualia</i>)
cîneapă cu sămîntă și fără sămîntă numită <i>paskontza</i>	
(cîneapă cu floare)	160 clăi (<i>gclime</i>)
sămîntă de cîneapă, găleți,	4
sămîntă de in găleți,	1 și 5 mierțe (<i>octualia</i>)
vinurile de dijmă (<i>vina decimalia</i>)	39 (buți)
porci de la pășune (<i>cespitaes</i>) (1552 ?)	31

²⁹ „ad rationem domini Pauli Bank occupata sunt bona ista et possessa”. Paul Bank a fost castelanul cetății Gherlei între 1540—1548, apoi pînă la 1552 și comitele suprem al comitatului Solnocul Interior. În 1552 e vicevoievod al Transilvaniei. Adept al lui Gheorghe Martinuzzi, după moartea lui totuși el a predat cetatea generalului Castaldo împreună cu tezaurul călugărului. A jucat rol însemnat politic pe lângă Castaldo și Andrei Băthory. Makkai, *op. cit.*, p. 48, nota 75.

³⁰ Probabil din dijme și ako, posibil nu numai pe 1552 ci și pe 1553, căci pînă la 22 septembrie 1553 s-au putut lua și a două oară.

stupi (<i>alvearia apum</i>) (1552 ?)	15
quingagesima oilor, caprelor, mieilor ³¹	800
banii de răscumpărare (<i>pecunie redempcionales</i>) a oilor, porcilor, stupilor, la mîna lui Mihail Literatus (provizorul domeniului)	48 fl.
banii de răscumpărare a porcilor de la pășune și a stupilor	38 fl.
porci de la pășune pe 1553	38
stupi în 1553	13
din semănăturile de grîu făcute de coloni	
(în 1552 ?) au venit	271 găleți
grîul venit (în 1553 ?) după plugurile iobagilor face	800 clăi
Acestea au fost strînse și cărate la Dej de coloni.	
Au mai fost puși să samene 180 găleți de ovăz, cumpărat pe banii proprii ³² , din care au venit 1135 clăi ³³ .	
Au fost cărate și acestea la Dej.	
Restanțe ale acestor semănături mai sînt 95 găleți ovăz. Sînt cărate și acestea la Dej.	
Fînul împăratului de pe domeniul Ciccului a fost strîns și el și cărat de coloni la Dej. Nu se dă aci însă cantitatea.	
Venitul a patru mori pe 1552 :	
grîu	402 găleți 5 mierțe (<i>octualia</i>)
mei	123 găleți 1 mierță „
Din patru vâmi pe 1552	56 fl.
Din crișmăritul vinurilor, care altfel nu e în obicei, din vinurile venite în dijmă s-au crișmărit 26 buți cu	250 fl.
Pentru crișmărit s-au cumpărat însă 217 buți (<i>vasa</i>) de vin cu	1 301,36 fl.
acestea au fost crișmărite cu	2 432,22 fl.
cîștigul face	1 130,64 fl. ³⁴

În tabăra de la Sebeș (Caransebeș) rînduite fiind de dietă provizii (*victualia*), după numărul porțiilor, Paul Bank a trimis de pe domeniul Ciccului, prin provizorul Francisc Zagor, 260 de găleți de făină, 531 de găleți de ovăz.

Aceasta ținea de obligațiile publice ale iobagului, în legătură cu întreținerea oastei. Așa era și „darea regească“ de 99 de dinari de poartă înregistrată în act. E darea către stat, care era strînsă de stăpînul domeniului pentru stat, de aceea a fost și ea înregistrată. Aceasta e cu atît

³¹ Desigur pe un an, căci se lua la Sîngeorz.

³² „propriis pecuniis emptos“. Nu e clar dacă ovăzul de sămînță l-a cumpărat domeniul sau chiar iobagii ? Obiceiul era ca domeniul să dea sămînță. Prin abuz însă puteau fi constrînși și iobagii să semene cu sămînța lor, în hotarul propriu.

³³ Găleata de ovăz semănat a dat deci abia 6 clăi.

³⁴ Corect : 1130,86 fl. Cîștigul e de 87%. Un crișmărit atît de mare și cu asemenea cîștig nu putea să fie decît în afara obligațiilor domeniului, făcut poate direct de oamenii lui Pavel Bank, și presupune și o oaste consumatoare. Poate s-a făcut chiar în tabără. În tot cazul, în ascultarea satelor nu se înregistrează plîngeri pentru crișmărit. Doar cei din Reteag se plîng că dregătorul le-a luat vinul cu prețul cu care a voit el, făcîndu-le cu aceasta o pagubă de 200 fl. Acestea sînt desigur achiziții de vin pentru crișmărit. Crișmăritul înseris e deci excepțional, nu reprezintă crișmăritul obișnuit al domeniului sau venitul lui obișnuit din crișmărit.

mai explicabil, cu cât stăpînul feudal al domeniului era însuși împăratul, stăpîn feudal și stat suprapunîndu-se.

La venituri mai trebuiau adăugate censul satelor Lăpușului sau venitul indicat de 100 fl., vitele de tăiat, darurile cnejilor, gloabele. În ansamblul veniturilor domeniului o sursă principală se arată a fi censul. Cu el poate rivaliza uneori crîșmăritul. Amîndouă sînt venituri bănești. Din veniturile în natură pe primul plan se ridică dijele. Cele din semănături înscrise, inclusiv din darurile numite *adico*, se ridică la o valoare de aproximativ 750 fl. E posibil însă ca să fie de pe doi ani. Cele din vin, socotind cu 5 fl. butea cum evaluiază într-un loc, în ascultare, țaranii o bute de vin dată de ei, se ridică la 195 fl. Dijma porcilor împreună cu răscumpărarea a dat pe 2 ani vreo 150 fl.³⁵ Datul oilor vreo 240 fl. E de remarcat cifra ridicată, de 800 de capete, a quinquagesimei. Nu se spune după ce criterii s-a luat, dar se cunosc în genere criteriile din acest timp. Să fie o greșală, de 80 în loc de 800? Textul se exprimă doar în litere, *octingente* și nu în cifră expusă la greșală. Să se fi luat și ea de două ori? Nu se putea, quinquagesima se lua doar la Sîngeorz, în răstimpul indicat s-a putut lua astfel numai o dată. Să se fi calculat aci și dijma mieilor din satele ungurești? E mai greu de presupus o asemenea înglobare. Dijma mieilor e un dat distinct, al satelor ungurești, care nu se confundă nicicînd cu acest dat specific românesc. Și chiar dacă ar fi fost înglobată, dijma mieilor nu putea să se ridice la o cifră mai însemnată. Să fie o quinquagesimă abuzivă? E trecută doar în șirul veniturilor „legitime“ ale cetății. În tot cazul o asemenea cifră indică aci un oierit întins.

Semănăturile proprii sau în folosul domeniului, inclusiv ovăzul, au adus pe doi ani o valoare de vreo 500 fl., anual deci de vreo 250 fl. Morile au adus în anul 1552 o valoare de vreo 370 fl.

Veniturile principale ale domeniului au rezultat deci din cens, din crîșmărit și din dije. Venitul producției proprii e redus încă, covîrșesc veniturile din prestații și din monopoluri. În balanța veniturilor înscrise prevalează cele în bani. Fără darea regească, ele dau un total de 2590,64 fl., cu darea 3250,64 fl. În schimb veniturile în natură se ridică la o valoare de vreo 2120 fl. E adevărat, în veniturile bănești a intrat și crîșmăritul peste obicei din acest răstimp, care nu e crîșmăritul normal al domeniului. Dar și la veniturile în natură s-au calculat dijele, ținute numai în arendă, iar unele din venituri au intrat de două ori în răstimpul pe care s-a făcut calculul. Și aci deci trebuie făcute scăderile corespunzătoare. Scăzîndu-le, ajungem iarăși sub cifra veniturilor bănești. Nici dacă socotim butea de vin mai scump, ceea ce e posibil, nu se schimbă mult raportul.

Ascultarea lungă care urmează în act ne informează concret asupra încasărilor, strîngerilor „legale“ sau abuzive ale lui Pavel Bank, respective ale oamenilor lui, completînd tabloul sarcinilor iobăgești, dîndu-ne în același timp și informații în plus asupra metodelor de exploatare a domeniului. Pentru că în răstimpul cît a fost domeniul în mîinile lui Bank a fost și război, s-au strîns de aci tot felul de provizii, vite, alimente, ovăz,

³⁵ Porcii de la pășune trebuie socotiți mai ieftin, sub 1,50 fl.

fin și altele și s-au săvârșit multe și variate abuzuri, de care n-a fost cruțat poate nici unul din sate. Ascultarea le înșiră, le evaluează în bani. S-au luat evident multe peste cele legale și care prin urmare trebuiau să fie plătite. Satele au trebuit nu numai să dea provizii, dar și să facă munci, să suporte gloabe abuzive. Desprindem din șirul lung mai multe exemple.

Ciceu-Mihăiești, de pildă, a cheltuit pe vin și hrană pentru slujitorii lui Pavel Bank, 13 oameni, pe o jumătate de an, vreo 82 fl. Pentru aceiași au mai dat 60 de găleți de ovăz făcînd 20 fl., fin de 13 fl. Slujitorii lui le-a băut vin fără plată de 4 fl., le-a prăpădit cu caii fînațele făcîndu-le pagubă de 25 fl. Dregătorul Mihail Themeswary le-a luat 57 găleți de ovăz, 12 miei, 6 vaci de tăiat, 40 de pui, 27 de găște, 5 cași, 4 măsuri (*pinte*) de unt, 425 de ouă. Tot el le-a luat cu sila 13 pietre de moară plătindu-le 5 fl. și rămîindu-le dator cu 21 fl. I-au mai dat la Reteag 4 găleți și 3 mierțe de grîu, 12 care de fin. Le-a luat cu sila 2 stupi de albine, i-a pus să dea 4 care la Apahida.

Uriu a trebuit să dea ovăz, grîu, slănină, miei, găște, pui, ouă, unt, caș în valoare de 22,92 fl., 4 vaci în valoare de 8,47 fl. Au trebuit să ierneze 32 de vite cu finul lor făcînd 16 fl. Slujitorii lui Pavel Bank le-a prăpădit cu totul cu caii lor un fînaț de vreo 100 care de fin, făcîndu-le o pagubă de 50 fl. Vinul pentru acești slujitori pe 5 luni i-a costat 51 fl., hrană pentru ei 32 fl., o vacă de tăiat și 2 porci îngrăsați, finul pentru caii lor 32 fl. Un slujitor al lui Pavel Bank le-a luat încă odată dijma mieilor și albinelor, i-a pus să semene în pămîntul lor 20 de găleți de ovăz, să-l secere, să-l care la Dej. Pe iobagii care din lipsă de hrană au trebuit să se întoarcă de la lucru din Apahida, i-a globit cu 4 fl. Pe unul care n-a putut merge cu earul la Apahida tot cu 4 fl. Slujbele făcute în Apahida, la care au fost siliți pe nedrept, le evaluează la 25 fl.

Cristeștii-Ciceului a dat pentru slujitorii lui Pavel Bank 8 vaci de tăiat, 16 miei. Au cheltuit cu vinul pentru ei 23 fl., cu hrana lor 27 fl., cu finul pentru caii lor 9,60 fl. Pentru caii lor au dat la Reteag 105 de găleți de ovăz. Au mai dat găște, pui, ouă de 6 fl. Sub stăpînirea lui Pavel Bank i-au făcut la Apahida slujbe de vreo 100 fl. Din pricina lor n-au putut ara, semăna nimic pentru ei. Pe doi oameni care s-au întors bolnavi de la Apahida i-a globit cu 1 fl. Lui Mihail Themeswary i-au dat la Reteag 52 găleți de grîu. Acesta i-a pus să-i care acasă 30 de care de lemne, să slujească la casa lui o lună, să-i aducă din ai lor 1000 de pari de vie, să ducă 1500 de pari din Coplean la Apahida, să samene în pămîntul lor 10 găleți de ovăz, pe care au trebuit să-l plătească cu 1,10 fl., să ducă 7 care de grîne de la Dej la Baia Mare. Au trebuit să ierneze 30 de vite. Un slujitor al lui Pavel Bank a luat de la un libertin un cal valorînd 7 fl., pe care l-a lăsat istovit în drum, unde a murit.

Și mai încărcată e lista Sinmarghitei, cel mai populat din sate. Cu întreținerea slujitorilor lui Pavel Bank, cu vinul pentru ei a cheltuit cel puțin 150 fl. Au mai dat la Reteag pentru ei 6 găleți de grîne în preț de 6 fl., vin de 2 fl. Fîn au dat pentru caii lor 19 fl. La Reteag au dat pentru dregător și slujitorii lui 204 găleți de ovăz. În fînațele lor au făcut pagube de 10 fl. Au iernat 50 de boi cu finul lor, valorînd 25 fl. Au dat 9 boi de tăiat valorînd 18 fl., slănini, miei, unt, cași, găște, pui în valoare de 20,07 fl. Au luat de la ei 828 de ouă; ouă de gîscă au dat fără număr. Au făcut felurite slujbe. Au făcut cu munca lor două arii. Silindu-i să slujească la Apahida fără știrea lui Andrei Bathory, Bank nu i-a lăsat să meargă pe drumul drept, ci pe

ocolite, ca stăpînul să nu le vadă slujbele cele multe. I-a silit să care la Apahida 10 pietre de moară, 4 care de grîne și mei, să facă și să aducă 4 care mari cu toate cele trebuitoare pentru 20 de boi, să care 100 de grinzi mari, 74 lemne mari pentru picioare de stoguri, așa de mari că abia două au putut fi duse cu un car. Timp de două săptămîni au fost puși să secere, să care două săptămîni cu 6 care grîne și fin, să treiere două săptămîni. Slujbele sînt evaluate împreună la 72 fl. Au cărat 150 găleți de grîne la Baia Mare. Carele neputîndu-se întoarce la ora poruncită din pricina ploii și a oboselii boilor, dregătorul a luat de la jude gloabă de 5 fl. De la un om dregătorul a luat o bute de vin fără bani, pentrucă, fără știrea lui, a plecat pentru cîștig în Moldova. Au semănat 25 găleți de ovăz, punîndu-i să plătească ei jumătate din prețul lui. De la un om s-a luat 9 fl. gloabă. După mărturia judeului, din pricina sarcinilor și slujbelor necontenite aruncate asupra lor, 18 oameni s-au văzut siliți să-și vîndă boii, unii 2, alții 4, alții 6. Colonii spun cu toții că dacă Pavel Bank ar (mai) ajunge cîndva dregătorul lor, toți sînt gata, pină la unul, să plece și să-și lase pustii casele³⁶.

Drăghia, după mărturia voievodului, a dat 5 vaci de tăiat în preț de 11 fl., 1 bou în preț de 3 fl., 50 găleți de ovăz, 2 găleți de grîu, 6 măsuri de unt, 10 miei, 5 cași, 1 burduf de brînză, 80 de pui. Gloabe a dat 6,80 fl. Din Rogoz dregătorii au luat 4 vaci, 2 boi, 6 miei, 80 de pui, 3 măsuri de unt, 40 găleți de ovăz, cași de 40 dinari.

Cășeiu de Jos a cheltuit pentru hrana slujitorilor lui Pavel Bank și a cailor lor vreo 100 fl. Au mai dat 8 miei, 2 măsuri de unt, 4 cași, 33 de pui. Dregătorului i-au dat 16 găleți de ovăz. Gloabe nedrepte le-au luat 14 fl. Cășeiu de Sus a cheltuit pentru aceiași slujitori ai lui Pavel Bank vreo 80 fl. și mai mult. Au dat 6 miei, 2 măsuri de unt, 4 cași, 33 pui, 16 găleți de ovăz dregătorului, valorînd în total 7,48 fl. Gloabe nedrepte 4 fl. Sălișca a cheltuit și ea cu slujitorii 80 fl. Iar dregătorului i-au dat 20 găleți de ovăz, 8 miei, 2 măsuri de unt, 4 cași, 33 de pui.

Cîțcăul a cheltuit cu slujitorii lui Pavel Bank vreo 50 fl. A dat 2 boi, 6 vaci de tăiat, 18 miei, 5 măsuri de unt, 9 cași, 36 de pui. Dregătorul le-a luat și el pe nedrept sau cu înșelăciune 2 boi. I-au dat 20 găleți de ovăz, 11 găleți de grîu. Altădată i-au dat în două rînduri, la Reteag și la Dej, 40 găleți de ovăz; i-au mai dat și o slănină. De la trei femei, văduve și sărace, care se întorseseră de la Apahida, dregătorul a luat 2,40 fl. gloabă. De la trei oameni, slujtorii lui Pavel Bank, prin pîră nedreaptă au stors 4 fl. Din Ciceu-Giurgești dregătorii au luat pe nedrept 3 vaci, 15 miei, 40 de pui, 11 cași, 5 măsuri de unt. Le-au luat fără bani 7 pietre de moară. Pentru că n-au putut aduce la ziua hotărîtă pietrele de moară, le-au luat gloabă 3 găleți de ovăz. Le-au dat 5 care de fin. Pentru 7 găleți de ovăz pe care le cerea dregătorul, dar pe care ei nu le aveau, au fost siliți să plătească 2 fl. La Reteag au dus 12 găleți de ovăz. Slujtorii dregătorului le-a mînat vitele de pe hotarul lor pe al Reteagului și astfel le-a luat gloabă 3 fl. Din Hășmașul-Ciceului au luat 3 vaci, 5 miei, 5 cași, 1 măsură de unt, 60 de pui. La Reteag satul a dat 33 găleți de ovăz, 6 care de fin. De la 5 oameni care nu s-au dus în slujbă la Apahida s-au luat 5 fl.

³⁶ „Coloni istius possessionis Zenth Margytha dicunt communiter omnes, quod si dominus Paulus Bank aliquando officialis eorum constitueretur, ad unum omnes discedere et domos suas desertas relinquere parati sunt“.

La datul oilor, un slujitor al lui Pavel Bank a luat de la un om pe nedrept 4 oi eu miei. Ilișua a dat 3 vaci, 11 miei, 11 cași, 70 de pui, ovăz, fin și altele. Lelești 2 vaci, 13 miei, unt, cași, pui, ovăz, grâu, fin. Ovăz au dat 24 găleți. Pietre de moară fe-au luat 6, fără nici un ban. Ciceu-Corabia a dat 1 bou, 10 miei, 15 cași, 30 de pui, 3 măsurii de unt. Ovăz au dat 21 găleți, fin 8 care. Pentru hrana slujitorilor au plătit 5,25 fl. Pietre de moară dregătorul le-a luat 5. Drept gloabă li s-au luat odată 2 boi, altădată 1,40 fl.

Lista cea mai încărcată o prezintă juzii târgului Reteag, cel mai populat și cel mai înstărit. Era și producător de vin. Pentru caii lui Pavel Bank și a slujitorilor lui târgul a dat 434 găleți de ovăz. Hrana, băutura pentru slujitorii lui Pavel Bank, carne, piine, vin și altele, l-a costat 142,10 fl. Urmează în listă 3 slănini, 13 vaci sterpe, 46 de miei, 250 de pui, 126 de giște, 1200 de ouă. Fin pentru caii lui Pavel Bank au cumpărat de 10 fl. Unui om care a plecat cu dregătorul de la Reteag la Caransebes i-au dat de cheltuială 4 fl. Au iernat cu finul lor 65 de vite ale lui Pavel Bank. Au dat fără bani doi stupi de albine. În slujba dregătorului unui om i-a murit un cal, altuia un bou. Din gloabele care se cuveneau juzilor dregătorul a luat cu sila 6 fl. Odată, ca să scape pe jude de mînia lui, i-au dat o bute de vin de 5 fl. Dregătorul Temeswary le-a luat cu de-a sila vinurile, cu prețul cu care a vrut el, făcîndu-le pagubă de 200 de fl. Li s-au luat felurite gloabe nedrepte: unei femei 14 fl., unui cizmar 2,50 fl., unui om pentru că n-a putut aduce repede un cal 1 fl., de la altul iarăși 1 fl. De la meșterii pietrari a luat, fără nici un ban, 9 pietre de moară, valorînd 18 fl. La doi pielari din Reteag li se datorează 6 fl. Au făcut și ei munci la Apahida, au strîns patru săptămîni grîne, orz, munci prețuite la 24 fl. Opt oameni au treierat patru săptămîni grîne, orz, munca lor făcînd 16 fl. Dregătorul le-a prăpădit cu caii lui finațele, făcîndu-le pagubă de 10 fl.

Stoarcerile nedrepte de bani, de felurite bunuri, abuzurile lui Pavel Bank și ale oamenilor săi, ale dregătorilor, se înregistrează sat de sat, așa cum le-au mărturisit juzii, voievozii, cnejii ascultați. În scurtul răstimp de un an și două luni s-au strîns în acest fel de pe domeniul vreo 159 capete de vite, peste 400 de miei, 1550 de pui, 3800 de ouă, 265 de cași, 1760 găleți de ovăz și altele. Totalizînd pagubele făcute satelor de Pavel Bank și de slujitorii lui, actul ajunge la cifra de 3850 fl., la care adăugînd dările și venitul crîșmăritului, dă suma de 6851,05 fl. Și aci n-au fost calculate multe slujbe ale satelor românești. Ceea ce însuși textul mărturisește: „De asemenea, cîte nenumărate slujbe au făcut sărmane sate românești la Apahida, Dej, Cristur-Șieu și în alte osebite locuri cu aratul, seceratul, cositul, strînsul și căratul, cu adusul lemnelor, nuielilor, parilor și a lemnelor mari, de asemenea cu duratul ariilor, făcîndu gardurilor și cu toate celelalte de acest fel, care nici nu le mai vin în minte sărmanilor; nu le-au putut nici măcar număra, necum să le facă vreo prețuire”³⁷. Sînt

³⁷ „Item misere possessiones walachales quanta servicia innumerabilia ad Apahyda, Dees, Say[o]kerezthwr, et ad alia loca diversa fecerunt in arando, demetendo falcando, comportando, et importando, in adductionibus lignorum, virgultarum, palearum, lignorum maiorum. Item erectione arearum, sepum preparacione, et id genus alia universa, que illis miseris non succurrunt, ne numerare quidem potuerunt, non ut aliquam fecissent estimacionem“...

demonstrative informațiile privind muncile cu care-i încarcă dregătorii pe supuși, felul cum profită de dregătoria lor pentru a-și spori și ei economia proprie.

Bunurile luate, pagubele făcute sînt aproape totdeauna evaluate în bani, încît ascultarea ne dă și prețurile curente la această dată. Nu e fără interes să extragem o mică listă de prețuri :

1 bou 2 fl., 2,50, 2,70, 3 fl., 4 fl.	1 bute de vin 5 fl.
1 vacă 1,25, 1,30—1,40, 1,49, 1,60, 1,65, 2 fl., 2,20 fl.	1 mierță de grîu 8 d., 10 d.
1 miel 10—15 d., 16—17 d., 20 d.	1 găl. de ovăz 22 d., 23, 25, 32, 33,3, 34, 35,5 d.
1 pui 2 d.	1 car de fin 25 d., 33,3, 40, 50, 1 fl.
1 gîscă 4—6 d.	1 slănină 1,25, 1,50, 2 fl., 2,16 fl.
1 caș 4—6 d., 7, 8, 10, 14, 16 d.	1 piatră de moară 1,50 fl., 2 fl.
1 burduf de brînză 1 fl., 1,40 fl. ³⁸	1 piele de lup 1 fl.
1 măsură (pinta) de unt 25 d., 33 d.	1 stup 50 d.
1 găl. de griu (găleata mare de 8 mierțe), 50 d., 60—70, 80 d., 86 d.	1 cal (de călărie) 7 fl., 9 fl., 10 fl. (luat de la cnez).

Camera imperială făcînd această cercetare caută să îndrepte situația, să readucă domeniul la sarcinile lui în obicei, să înlăture abuzurile. În instrucțiunile date prin comisarii săi lui Ladislau Vass, administratorul suprem al veniturilor regale din Transilvania, cu data de 23 decembrie 1553, între altele e instruit și cum să trateze domeniile cetăților Ciceu și Cetatea de Baltă, și mai ales cum să procedeze în exercitarea dreptului de crîșmărit. Pe domeniul cetății să așeze dregător (*officiale*) credincios, cu salar cuvenit și cu numărul de „servitori“ (slujbași subalterni) socotiți necesari. Să nu încarce (*non oneret*) și nici să nu îngăduie să fie încărcăți colonii cu munci, slujbe, treburi nedatorate (*indebitis*), ci să-i mențină în drepturile lor vechi și în obiceiurile lor drepte întărite prin îndelungă viețuire cu ele. Crîșmăritul, dacă se poate face fără apăsarea lor în anumite și potrivite timpuri, să-l rînduiască așa ca să nu li se impună vinuri stricate sau înapuțite, înflorite sau din vreun alt neajuns mai puțin de băut, să se ia prețul drept, cum s-a stabilit, al vinului, scăzînd după măsură drojdia. Nici să nu le impună mult vin odată sau în fiecare sat, ci să țină seama de loc, de satele înconjurătoare. Să nu fie siliți să distribuie vinul între ei și să-i plătească prețul, nici să primească altă bute de vin nefiind încă crîșmărită și vîndută cea dinainte. Celor care crîșmăresc să le țină o socoteală, să nu fie siliți să o facă cu totul gratuit³⁹. Să nu silească pe

³⁸ Am subliniat din prețuri pe cele mai frecvente.

³⁹ „Educillationem Vinorum, siqua sine oppressione eorum certis et opportunis temporibus fieri potest, ita ordinct, ut ne imponantur ipsis vina corrupta, aut foetida, florida, vel ob aliquem defectum minus potabilia, sed ut statuatur vino justum pretium, idquem secundum mensuram defalcatis fecibus exigatur. Nec imponantur illis multa vina simul aut in singulas Possessiones, sed habeatur ratio loci, et villarum circumjacentium, ne cogantur vinum inter se distribuere et pretium eius persolvere, aut aliud vas Vini priore nondum educillato aut vendito recipere. Habeant etiam eorum, qui vina educillant, aliquam rationem, ne omnino gratis hoc facere cogantur“. *Hurmuzaki*, II/5, p. 141.

nimeni să plătească restanțele vinurilor impuse de Pavel Bank, dacă sînt. Despre veniturile domeniului să dea socoteală bună, dreaptă și limpede. Să se folosească de serviciile voievozilor și cnejilor și ale celorlalți libertini de pe domeniu, pe lângă slujbele pe care ei trebuie să le facă de drept și obicei, să nu țină slugi mai puțin necesare ⁴⁰.

Textul îndrumă deci la menținerea vechilor obiceiuri și vechilor îndatoriri, la cruțarea colonilor de sarcini nedrepte, la așezarea de personal salariat, dar și la folosirea serviciilor organelor nesalariate ale domeniului, voievozi, cnezi, libertini. Dar și profită de prilej pentru a definitiva crîșmăritul pe domeniu, această însemnată sursă de venit bănesc. Textul aruncă o lumină cu deosebire asupra sistemului de crîșmărit. Supușilor stăpînului le impune la anumite rîstimpuri anumite cantități de vin, pe care trebuie să-l crîșmărească cu un preț dinainte stabilit, și să-i servească venitul. Dar aruncă în același timp o lumină și asupra abuzurilor posibile: impunerea abuzivă de cantități peste obicei, de vinuri stricate, împutite, care nu se pot vinde, silind pe supuși să-l distribuie între ei și să-i servească prețul stabilit peste cel curent al vinului.

În *rezumat*, fostul domeniu al lui Ștefan cel Mare și al altor domni ai Moldovei deci se numără printre domeniile mari ale Transilvaniei. Stăpînirea domnilor Moldovei și-a lăsat urmele, se păstrează episcopia de Vad, mănăstirea. Și altfel, în satele românești sînt vii încă instituțiile vechi românești, voievodul, cnezul. Se mențin și daturile lor specifice, deosebite de ale satelor ungurești. Censul e general, îl plătesc și unele și altele, satele românești însă, se pare, îl plătesc la două termene, la Sîngeorz și Sînmartin. El se plătește după soartă, nu după „poartă” cum ne-am așteptat după înscrierile făcute. Se arată a fi cea mai importantă sursă de venit. Drept daruri sau daturi satele ungurești dau *ako*. Cnejii români în schimb dau pături, cerbi, șoimi. Satele (poate numai cele românești) dau cîte o vacă de tăiat și cîte un berbec. Dijmele din semănături și din vin le dau numai satele ungurești. Dijma porcilor e generală, o dau și unele și altele, sub forma de unul de „turma” de zece sau mai mulți, cu răscumpărare pentru cei sub zece. Dijma porcilor de la ghindă o dau numai „străinii”. Dijma stupilor e iarăși generală. Datul oilor însă, adică quinquagesima, cade numai asupra satelor românești. Ascultarea pomenește și dijma mieilor, dar la un sat unguresc. Obligațiile de lucru înregistrate sînt agricole: arat, semănat, secerat, cosit, strîns, cărat. Aratul e înscris ca îndatorire a satelor ungurești. Ascultarea însă, care înregistrează abuzurile, vorbește de obligarea tuturor la arătură. Pămîntul alodial înregistrat se compune din pămînturi de arătură și fînațe, în mai multe sate, la care se adaugă semănăturile de ovăz făcute de supuși pentru domeniu în hotarele lor. Lipsesc viile alodiale. Pămîntul alodial e puțin încă. Obligațiile de lucru ale supușilor însă sînt sporite prin abuzurile dregătorilor, care-i silesc la lucru pentru ei, pe domeniu sau în altă parte. Dintre monopoliurile feu-

⁴⁰ „Utatur servitiis Vajvodarum et Kenezorum, et aliorum Libertinorum in dictis pertinentiis, nec propter ea servitia, quae iidem de Jure et Consuetudine facere teneantur, minus necessarios servitores alat”. *Ibidem*.

dale, venituri mai însemnate aduc morile, crîșmăritul, vămile. Crîșmăritul mai puțin exploatat înainte, doar de dregători, impus și exploatat în felul cunoscut și pe alte domenii, prin abuzurile lui Andrei Bathory, respective ale lui Pavel Bank, s-a putut ridica în acest moment la o însemnată sursă de venit bănesc, rivalizînd cu censul. Camera imperială caută să-l stabilizeze în formele uzuale și pe alte domenii. Desigur în urma plîngerilor iobăgești, ea încearcă să restabilească în genere îndatoririle în obicei și să înlăture abuzurile. Justiția feudală aduce drept venit gloabele. Domeniul e destul de mare ca să țină pentru nevoile sale judecătorești procurator.

Ascultarea juzilor, voievozilor, cnejilor vine să completeze informațiile sumare ale „inventarului“, să-l illustreze cu faptele, să demonstreze cum și în ce măsură puteau fi depășite uneori obiceiurile stabilite, preceptele schematice înregistrate de urbarii. Asemenea acte ne dezvălesc varietatea practicilor feudale, mecanismul creșterii exploatării, întinderea posibilităților de abuz ale stăpînitorilor sau dregătorilor în noile raporturi, ale șerbiei.

Actul din 1553 ne concretizează în cifre veniturile domeniului lui Ștefan cel Mare, respectiv sarcinile supușilor dintr-un timp cînd domnia Moldovei nu pierduseră dreptul de stăpînire asupra lui. El ne indică prin urmare și starea, veniturile și sarcinile posibile aci în timpul stăpînirii moldovenesti.

XI. URBARIUL A 48 DE SATE LA 1554

Urbariul nu e complet. El nu are început și nici sfârșit. Nu e nici datat. Pe la jumătatea lui însă, după titlul *Pertinencie possessionis Kechet*, urmează : *Anno domi[ni] 1554*. La această dată s-a întocmit a doua parte a urbariului și foarte probabil și cea dintâi. De aceea l-am datat întreg cu anul 1554.

Urbariul e sumar. El nu înscrie pe supuși cu numele, îi înscrie doar numeric. Le înscrie însă îndatoririle și ne dă incidental și alte informații. E foarte prețios totuși, nu numai pentru că e printre cele mai vechi urbarii care ni s-au păstrat, ci și pentru că e printre foarte puținele acte de acest fel privind domeniile feudale din interiorul Transilvaniei. Sub raportul formei în care e întocmit, al informației, el face un pas înainte față de descrierile din anul precedent ale domeniilor Gherlei, Ciceului și Cetății de Baltă, ia forma urbariilor propriu-zise.

Pe cele 50 de pagini ale lui urbariul înregistrează un târg, Reghinul (*oppidum Regen*) și 48 de sate. De fapt nu târgul e înscris, ci numai câțiva supuși din târg care țineau de domeniu. Ele se grupează în jurul câte unui sat din care probabil sînt administrate. La început sînt înscrise 8 sate fără un asemenea sat în frunte, pentru că lipsește partea dinainte a urbariului. De Bahnea țin 8 sate, de Nadeș 6, de Aluniș 9, de Porcești 7, de Șieul Mic 9 și poate și cei doi iobagi din Reghin și satul Ercea¹.

¹ Satele înscrise : Singeorzul de Cîmpie (*Zenth Georgh*), Sînmartinul de Cîmpie (*Zenth Marton*), Dîmbu (*Domb*), Grebenișul de Cîmpie (*Gerebenes*), Răzoare (*Welker*), Săulea (*Salÿ*), Pogăceaua (*Pakochÿa*), Berchieșu (*Berkenes*), *Pertinencie possessionis Bohnÿa* : Bahnea (*Bohnÿa*), Varolea (*Uaralÿa*), Gogan (*Gogan*), Daia (*Danÿan*), Ceuș (*Chÿewas*), Lepindea (*Leppend*), Bernadea (*Bernald*), Beșineu (*Bessenÿeo*). *Pertinencie possessionis Nadas* : Nadeș (*Nadas*), Hetiur (*Heethwr*), Laslea Ung. (*Magÿar Zenth Laszlo*), Laslea Românească (*Olah Zenthlaszlo*), Șoimuș (*Solÿmos*), Ormeniș (*Eormÿnyÿes*). *Pertinencie possessionis Kechet* : Aluniș (*Kechet*), Teocul de Sus (*Felsöthök*), Târciu (*Terpen*), Cremenea (*Kemene*), Jichișul de Jos (*Alsogekenes*), Jichișul de Sus (*Felsőgeknes*), Șigău (*Salgo*), Vale (*Totfalu*), Codor (*Kodor*). *Pertinencie possessionis Dÿznaio* : Porcești (*Dÿznaio*), Monor (*Monor*), Gledin (*Gleden*), Aluniș (*Mogioro*), Idicel (*Ides pataka*)... (*Zaz Dÿznaio*), Dumbrava (*Liget*), Kÿs Saÿo Saxones : Șieul Mic (*Kÿs Saÿo*), Uila (*Uayolla*), Maiorești (*Hodak*), Morăreni (*Monosfalw*), Deda (*Deda*), Filea (*Fÿle Haza*), Rușii Munți (*Nagy Orozfalw*), Ueres Lek (probabil *Ueressék*), Săcal (*Zakal*), târgul Reghin (*oppidum Regen*), Ercea (*Erche*).

Urbariul cuprinde deci grupuri de sate din mai multe părți, mai mult sau mai puțin apropiate, dinlăuntrul Transilvaniei, de pe Cîmpie, de pe Mureș, de pe Tîrnave. Ele nu par să constituie un domeniu, ci mai curînd mai multe moșii nobiliare confiscate probabil pentru fisc. În tot cazul, urbariul conscrie moșii nobiliare și ne dă imaginea raporturilor feudale pe un spațiu destul de întins din interiorul Transilvaniei și dintr-un timp cînd urbariile sînt atît de rare.

Satele conscrie sînt românești, săsești și ungurești sau amestecate. O determinare precisă nu e posibilă. La unele se notează sau se spune în textul lor că sînt locuite de români sau de sași. La altele o aflăm că sînt românești sau săsești după judele satului înscris *kenezius* sau *gerebius*. La altele e înscris în frunte *judex*, după care e mai greu de făcut deducții. Satele românești se deosebesc adesea și prin unele daturi specifice ale lor, cum e quinquagesima. Judecînd după aceste criterii, vreo 27—28 din sate sînt românești.

Notîndu-se destul de consecvent după numele satului dacă e întreg (*possessio totalis*) sau numai porțiune (*porcio*), aflăm că cele mai multe din satele înscrise nu sînt înscrise întregi, adică nu fac întregi parte din moșia respectivă, ci numai părți din ele, lăsîndu-ne să conchidem că restul se găseau sub alte stăpîniri. Abia la nouă sate se notează *possessio totalis* sau *tota possessio*. La Hetiur apoi se notează că e *totalis possessio* fără trei iobagi (*demptus tamen tribus Iobagionibus*). Cîteva nu au nici o notație. La celelalte se notează nu numai că sînt porțiuni, dar se notează uneori și cîte părți din sat reprezintă porțiunea. La Bahnea se notează *due partes possessionis*, la Ceuaș *pars media*, la Ormeniș *due partes*, la Idicel *porcio tertia pars*. După unele se notează doar *porcio tantum* (ex : Aluniș, Chiced, Teocul de Sus). Nu știm cum să interpretăm notațiile care dau cifre după cuvîntul porțiune : *porcio tantum* 3 (Tărpui), *porcio* 2 (Cremene), *porcio* 5 (Jichișul de Jos), *porcio* 5 (Codor), *porcio tantum* 6 (Monor), *porcio tantum* 7 (Gledin). Uneori, ca în cele două din urmă, cifra corespunde cu numărul porțiilor. Într-un caz, la Porcești se notează *porcio totalis*. La Reghin se notează de asemenea *porcio*, avînd domeniul aci numai doi iobagi.

Notațiile urbariului ne lasă posibilitatea deducției și asupra stărilor de pe alte domenii, la care scriptele nu le fac. Cel puțin pe domeniile nobiliare, satele multe s-au împărțit, au rămas numai porțiuni. Trebuie să ținem deci mereu seama și de această posibilitate cînd valorificăm înscririle sau cifrele de supuși din urbariile care nu fac această notație. Numărul supușilor dintr-un sat poate să fie astfel adesea mai mare decît cel înscris în urbariu. Deci nu numai familia înscrisă poate fi adesea mai mare, dar și numărul familiilor existente în sat.

Supușii înscrși ai celor 48 de sate apar sub următoarele titluri :

portae	402
pauperes	368
inquilini	2
libertini	55

total 827

La două din sate, Filea și Veres Szek sînt notați după numele satului, la unul 2 coloni, la celălalt 3 coloni, pe care i-am trecut, arbitrar, 2 porți și 3 pauperes. Am adăugat iarăși arbitrar la pauperes pe cei 2 *suttor*, 1 *auriga*, 1 *hortulanus* (grădinar) și 2 *mercenarii*, înscriși în liste deosebit. Am trecut de asemenea la pauperes pe cei doi coloni din Reghin, care din pricina sărăciei nici nu sînt impuși. Poarta în acest urbariu pare să însemne colonul cu sesie întregă, sau o entitate nu mult mai cuprinzătoare. Cel puțin așa reiese prin deducție din sumele censului. Iar pauperes vor fi cei fără sesie sau cu fracțiuni de sesie. Dintr-o notație apare că pauperes care iau asupra lor jumătate de soartă, plătesc 50 d., deci jumătate cens²; țin și ei pămînt, dar mai puțin. Inquilini sînt înscriși o singură dată, la Răzoare (Velcheriu) 2. Din ceea ce reiese nu numai că noțiunea nu e înscrisă consecvent, ci și că nu i se dă vreo importanță. Cei care în alte părți sînt înscriși drept jeleri, aici sînt cuprinși desigur în noțiunea de *pauperes*.

Sesiile pustii înscrise sînt numai 24. S-au înscris și ele desigur inconsecvent. În realitate trebuie să fi fost mai multe, cînd vedem că în Dumbrava sînt 6, în Berchieșu 10.

Din înscriseri nu putem trage concluzii asupra mărimii satelor și nici nu putem încerca să facem o medie valabilă. O putem încerca doar la cele notate *possessio totalis*:

	porți	pauperes	libertini	desertac	total
Sîngeorzul de Cîmpie	4	12	1	—	17
Berchieșu	22	5	—	10	27
Varolea	25	27	3	—	55
Lepindea	16	10	4	3	30
Nadeș	53	41	3	—	97
Laslea Ung.	18	10	1	—	29
Laslea Rom.	8	8	!	—	17
Soimuș	13	12	3	—	28
Dumbrava	6	13	—	6	19
	<u>165</u>	<u>138</u>	<u>16</u>	<u>19</u>	<u>319</u>

La cele nouă sate, avînd înscriși 319 supuși, rezultă o medie de 35 de sat. Cel mai mare sat e Nadeș, care e sat sășesc. Scăzîndu-l din calcul, scade și media la 28 de sat.

Satele românești, cum am spus, au înscris în frunte, cu numele, un *kenezius*. Nu toate, dar cele mai multe. Din felul cum apare, cnezul corespunde cu judele satului, cu *judex* sau *gerebius* de la celelalte sate înscrise. El e jurat și el mărturisește în fața conscriptorilor numărul supușilor și îndatoririle satului. De pildă: *Stephanus Borzos kenezius juratus est, et fassus est* (Sînmartin): *Michael Illyes kenezius juratus est, et fassus est* (Grebeniș) etc. În unele cazuri același cnez face mărturie și pentru alte

² „Item pauperes qui acceperint medium sorcium singuli tenentur soluere denarios quinquaginta” (Berchieșu).

sate, ca Ion Iuga din Jichişul de Sus, care răspunde și în numele satelor Șigău și Vale, sau Ion *Chyapko* cnezul din Maiorești, care răspunde și pentru satele Morăreni, Deda, Filea și poate și Rușii Munți, supus aceloșari prestații și care nu are înscris cnez, sau cnezul Nicolae din Veres Szek, care răspunde și în numele Săcalului. Sînt cnezi pentru mai multe sate sau răspund numai în lipsa cnezului satului, din înregistrări nu putem afla. Mai mulți din cnezi sînt înscriși cu nume ungurești, ca *Borzos*, *Heorchyeok*, *Illyes*, *Karachyon*, *Weres*, *Koros*, *Dyhes*. Chiar la satele săsești uneori gereb-ul e înscris cu nume unguresc.

Prestațiile feudale ale supușilor sînt în genere cele obișnuite și în alte părți, dar cu multe variații.

Censul e general. Obișnuit e înscris sub titlul de *taxa legitima*. Dar de la satul Codor încolo apare și sub titlul de *Dica Sancti Martini*, iar uneori sub cel de *Census Sancti Martini*. Indiferent însă sub ce titlu apare, e același cens, care se plătește la o singură dată, la Sînmartin. La mai multe sate e înscris în sumă globală: Sînmartin 6 fl., Răzoare 3 fl., Pogăceaua 8 fl., Bahnea 22 fl., Varolea 32 fl., Lepindea 18 fl., etc. Cel mai ridicat cens îl plătesc satele ținînd de Nadeș: șase sate împreună însu-mează un cens de 214,25 fl., Nadeșul singur e trecut cu 80 fl.

La cele mai multe sate însă e înscris numai criteriul după care se repartizează. Criteriul cel mai obișnuit e ca de o soartă întreagă să se ia un florin, de o jumătate de soartă 50 d. Fiecare colon care ia asupra sa soartă întreagă plătește un florin, care ia numai jumătate plătește 50 d. — sună textele sub felurite variații³. Vin apoi o serie de sate, mai ales sate românești, care de soarta întreagă plătesc tot un florin, de jumătate însă numai 25 d. (Dumbrava, Maiorești, Morăreni și altele). Cei din Porcești și Reghin plătesc de soarta întreagă 50 d. În schimb cei din Șieul Mic plătesc cîte un florin și dacă au numai jumătate soartă. Cei din Grebeniș, nou așezați, au scutire pe 12 ani, din care au trecut patru⁴. În Idicel cei cu jumătate soartă erau scutiți făcînd pescuit pentru stăpin.

Darurile sau daturile au diferite variații. Mai obișnuit e ovăzul de Crăciun. El apare la satele ținînd de Bahnea, de Nadeș, la cîteva din cele ținînd de Aluniș (Chiced). La celelalte nu apare. La satele ținînd de Bahnea și Nadeș apare în sume globale ca și censul și obișnuit în aceleași sume, tot atîtea găleți de ovăz cîți florini de cens, în total 227 găleți⁵. La Bahnea se spune că dau 22 găleți de ovăz, cu găleata de Tîrnava (*cubulus hykilloiensis*) folosită de coloni. Cu gălețile în obicei (*cubulis solitis*) se

³ „Singuli coloni qui acceperint integrum sorcium quod Nyilas vocant ad festum Sancti Martini tenentur soluere florenum vnum“ (Berchieșu); „Item isti coloni ad festum sancti Martini quilibet eorum secundum leuacionem sorcium, tenentur fi. 1. qui vero medium d.: 50 (Cremene); „Item isti valaky ad festum sancti Martini secundum leuacionem sorcium, tenentur fl. 1, qui vero medium sorcium habent tenentur d. 50“ (Jichișul de Jos); „Item isti ad festum sancti Martini qui habent integrum sortem quod Nyilas vocant, tenentur fl. 1, qui autem medium d. 50“ (Șigău).

⁴ „Isti coloni possessionem istam nouiter sederunt et habent libertatem vsque duodecim annis, iam anni quattuor concesse libertatis praeterierunt“.

⁵ La Ormeniș se și spune: „ad festum vero Natalis domini totidem cubulos aue-narum quantum numerus florenorum.“

spune la celelalte sate. Cei din Nadeș dau cu găleata de Sighișoara (*quod Segeswar keoble vocant*). Tot așa și cei din Hetiur. Omul cu soartă întreagă dă o găleată de ovăz. La satele ținând de Aluniș, ca și la cens, se înscrie cantitatea datorată, care aci însă e o jumătate de găleată de colon. La Crăciun fiecare colon e dator dregătorului său (*officiali suo*) cu o jumătate de găleată de ovăz — sună obișnuit textele. La Maiorești și satele următoare sînt datori iarăși cu cîte o găleată. Cei din Berchieșu nu dau de Crăciun nimic pentru că la ei se crîmărește tot timpul vin pentru stăpîn.

Colonii din satele ținînd de Nadeș dau la Crăciun pe lîngă ovăz și cîte un pui.

La satele ținînd de Aluniș (Chiced) pe lîngă pui apar și alte daruri. La Aluniș se spune că de Crăciun dau dregătorului fiecare o jumătate de găleată de ovăz, un pui, *et si qua similia dare tenentur*. La Teocul de Sus că dregătorului îi datorează o jumătate de găleată de ovăz, un pui, (o) piine. Tot așa și la Târpiu, la Codor. Aci se adaugă iarăși *et si qua similia*, ceea ce înseamnă că se mai luau și alte asemenea. La Maiorești și satele următoare dau dregătorului cîte o găleată de ovăz și cîte un pui. Datul de ovăz apare și în unele sate românești.

Sașii din Șieul Mic dau de Crăciun un porc îngrășat. Dar poate acest dat e numai o excepție sau temporar. Cei care l-au cumpărat sînt și scutiți, vom vedea, de dijmă sau li s-a redus censul.

În unele sate românești ținînd de Porcești și de Șieul Mic apare și un alt dat. La Idicel se spune că românii de aci sînt datori de Crăciun cu un cerb lopătar (*dama*) sau dacă nu-l au, cu 40 d. Tot așa și românii din Zaz Dyznaio și Veres Szek, Săcal. Și poate erau obligate la asemenea dar și alte sate din apropierea locurilor cu asemenea vînat.

La unele sate românești mai apare și datul vitei de tăiat. Cei din Monor datorau de Crăciun o jumătate de vacă de tăiat (*mediam partem vnius vacce mactabilis*). Probabil dădeau o vacă împreună cu Gledin, la care se spune că avea aceleași îndatoriri ca și Monor. Zaz Dyznaio și cu Dumbrava împreună dădeau de Crăciun *pro munera* un bou de tăiat (*unum mactabilem bouem*). Alte asemenea înregistrări nu mai găsim și astfel nu știm dacă datul mai era obișnuit și în alte sate.

Datul cel mai obișnuit și cel mai general e cel de lemne de Crăciun. Mai obișnuit fiecare iobag e dator să aducă la curte de Crăciun un car de lemne⁶. Doar la Șigău se spune că cei care au boi sînt datori cu un car de lemne de Crăciun. În Uila doi coloni aduc trei care. Cei din Cremene sînt datori cu cîte două care de lemne⁷. Două care apar și la Zaz Dyznaio, Dumbrava. Cei din Codor sînt datori cu trei care de lemne. Sînt puține satele la care obligația nu e înregistrată. Obligația însă e atît de generală, încît trebuie să o presupunem și la sate în care ea nu e înregistrată sau cel puțin la unele.

⁶ „Coloni ad festa Natiuitatis domini singuli tenentur ad domum curialem importare vno curru“ (Șîngeorz). Text asemănător și la satele următoare.

⁷ „Item tempore Natalis domini singuli tenentur ligna ducere duobus vehiculis“.

După primul grup de sate se înregistrează și datul deosebit al cnezilor. Ei trebuie să dea fiecare de Crăciun câte o pătură și un porc⁸. Dregătorii afirmă că ar fi fost ale lor. Unii din cnezi însă spun că au fost ale stăpînilor.

Dijme din grîne și din vin dau satele săsești și ungurești. Nota de după primul grup de sate spune că dijmele grînelor, vinurilor și ale tuturilor „legumelor” se dau episcopului Transilvaniei, se obișnuiește însă să se ia în arendă pentru stăpîn, așa cum prevăd hotărîrile dietale⁹. Și de aci se vede că urbariul s-a întocmit înainte de secularizarea dijmei episcopale (1556). Încolo dijma e înregistrată obișnuit sub forma obligației pentru coloni de a o strînge, a o căra și a o așeza bine la locul cuvenit¹⁰, adică la locul indicat de stăpîn sau de dregătorul lui. La Uila e trecută și arenda dijmei, ca fiind 6 fl. Acest sat are și podgorie, din care dijma vinului se dă la curtea din Porcești. La Șieul Mic se spune că două părți din dijmă privesc pe Francisc Kendi și sînt pe seama plebanului, a treia parte însă, atît din vin, cît și din grîu (*frumento*) țin de castelul (*ad castellum*) din Porcești. În continuare textul spune că sînt trei care sînt scutiți după sesiile lor (poate de dijmă sau poate de cens?) pentru cumpărarea porcului, probabil a porcului gras pe care au trebuit să-l dea la Crăciun, trebuind să plătească fiecare numai cîte 25 d. (altfel censul era de un fl.). În Șieul Mic au de asemenea podgorie, din care vin în dijmă una sau două buți de vin, dar care îi revin lui Francisc Kendi. În Reghin e de asemenea podgorie. Dijma vinului însă îi revine plebanului. În Ercea, din dijmă a patra parte privește pe Blasius Thodelegy (!), a treia pe stăpîna de pămînt. Probabil că arenda dijmei e 9 fl.

La Reghin apare și *nona* din vin. Dijma din vin o datorează plebanului, nona în schimb stăpînului pămîntului (*domino naturali*). O apariție rară în lăuntru Transilvaniei.

Dijma apare aci odată și la un sat românesc, la Cremene. Se spune și aci că atunci cînd stăpînul lor le ia dijma (*quando dominus eorum decimam acceperit*) sînt datori să o care și să o așeze la locul cuvenit. Se lua aci și de la români dijma sau erau în sat și alții? Sau poate e o repetare din obișnuință a unui text înscris de atîtea ori? Nu putem decide. În tot cazul aceasta ar fi o mare excepție: în satele românești nu se pomenește dijmă din grîne și din vin.

Datul porcilor și albinelor la satele românești e pomenit obișnuit în același context cu quinquagesima. După primul grup de sate, textul vorbind de obligațiile lor spune că în satele românești în fiecare an din oi

⁸ „Item in ista pertinencia singuli kenezj ad festum Natiuitatis domini tenentur soluere lodicem vnam et porcum vnum”.

⁹ „In possessionibus hungaricalibus et saxonicalibus in qualibet pertinentia existentibus, decime frugum, vinorum, et omnium leguminum, cedunt Reverrendissimo domino episcopo Transilvaniensi, solent tamen in arendam ad rationem patroni redimere juxta constitutionem dominorum Regnicolarum.”

¹⁰ „Coloni decimam possessionis istius tenentur comportare et bene disponere in locum debitum” (Berchieșu); „Coloni decimam possessionis istius tenentur importare et bene disponere” (Varolea); „Item decimam possessionis istius tenentur comportare, importare, et ad locum debitum collocare” (Chiced). Etc.

trebuie să dea, după obiceiul lor, quinquagesima¹¹. Apoi că după albine și porci sînt datori cu bani de răscumpărare cum e obiceiul (*pecuniis redempcionalibus ut moris est*). La Cremene se spune că colonii români sînt datori să dea quinquagesima din porci, din albine, din miei, însă cine nu are zece, porcii, stupii poate să-i răscumpere cu cîte 2 d., dar din miei dă fiecare colon din 20 unul¹². La Monor textul spune numai că românii care își au miei lor trebuie să dea quinquagesima. La Idicel textul e și mai scurt: acești români sînt datori cu quinquagesima. Tot așa și la Zaz Dyznaio, Dumbrava. În Dumbrava însă apare deosebit dijma porcilor de la ghindă. Aci au pădure cu ghindă. Cînd se face ghindă, în dijma porcilor dau din 15 unul, pentru ceilalți plătind răscumpărare cîte 2 d. de cap. La Maiorești se spune că în locul dijmei dau quinquagesima¹³. Textul e valabil și pentru satele următoare, Morăreni, Deda. La Filea textul iarăși le conține: *Quinquagesimam tenentur, de apibus, agnellis, porcis, etc.* La Veres Szek același text simplu: *Item isti tenentur dare quinquagesimam*.

Textele sînt sumare și neclare. Se pare însă că și aci sub titlul de quinquagesima se cuprinde nu numai datul oilor, ci și cel din porci și din stupi. Criteriul datului din porci și din stupi e totuși deosebit. E interesant că aci se iau în quinquagesimă numai miei, nu și oi, și nu după obiceiul cunoscut al quinquagesimei, adică nu din 50, ci din 20 unul. Avem și aci o situație mai evoluată. Dar nu s-a ajuns la dijmă. Nici la porci nu s-a ajuns încă la dijma în înțelesul de unul din zece. Răscumpărarea însă și la porci, și la albine e cea obișnuită la dijmă.

În alte sate decît cele românești dijma porcilor e asemănătoare. La Codor, după ce spune că au pădure producătoare de ghindă, textul adaugă că, după mărturia colonilor, în timpul răscumpărării porcilor din pădure, adică cu prilejul dijmuirii, se lua uneori din zece unul, uneori din cincisprezece unul, ceilalți răscumpărîndu-se cu cîte 2 d. La Nadeș, că în acest sat e pădure producătoare de ghindă foarte mare, din care în acest an s-au luat pe seama domnilor șapte porci și 7 fl., desigur dijma și răscumpărarea. Cei 7 fl. trebuie să fi răscumpărat 350 de porci de la dijmă.

La atît se reduc înregistrările. Dijma porcilor trebuie să fie însă mai generală, cel puțin a porcilor de la ghindă. Desigur în vederea dijmei se înregistrează la sate pădurile și numărul porcilor care se pot îngrășa în ele cînd se face ghinda.

Obligațiile de lucru sînt consecvent înregistrate la toate satele. Sînt înscrise obișnuit sub titlul de *Serucia legitima*. Ele nu sînt uniforme, nici măcar în cadrele subdiviziunilor domeniului. Le reproducem variațiile tocmai pentru a se vedea cîte forme puteau conviețui în cadrele unui domeniu.

La primul grup de sate, în Singeorz (cu 4 porți, 12 pauperes, 1 libertin) colonii sînt datori să are două iugăre de pămînt, să le semene, să cere,

¹¹ „Item in possessionibus valachalibus singulis annis de cuibus tenentur soluere quinquagesimam secundum ipsorum consuetudinem“.

¹² „Item isti coloni valaky tenentur quinquagesimam dare, de porcis, de apibus, de agnellis, qui autem decim non habet porcos, apes redimere potest d. 2, de agnellis autem de viginti quisque vnum“.

¹³ „Item isti loco decime quinquagesimam debent“.

să care bucatele la locul cuvenit. Primăvara de asemenea. Trebuie apoi să cosească două zile, să strângă și să care (finul) la locul cuvenit¹⁴.

În Sînmartin (cu 3 porți, 4 pauperes) obligațiile sînt altele. Aci colonii trebuie să are (desigur cu un plug), să semene trei zile, de pe acelea (locurile arate) să secere, să care (bucatele) la locul cuvenit. De asemenea, trebuie să cosească trei zile, să strângă și să care (finul) la locul cuvenit¹⁵. Cei din Dîmbu (3 porți, 3 pauperes) trebuie să are două zile, ceea ce au arat să semene, să secere, cărînd bucatele la locul cuvenit. Primăvara de asemenea trebuie să are două zile pentru ovăz, să semene, secere și care¹⁶. Cosesc două zile, strîng și cară (ceea ce au cosit). Grebenișul are scutire de prestații pe 12 ani. La Răzoare (cu 1 poartă, 2 pauperes, 2 inquilini și 1 libertin) colonii trebuie să are cu un plug (*vno aratro*) două zile etc. Primăvara de asemenea trebuie să are. Cosesc două zile, strîng etc. Cei din Șăulia (cu 4 porți, 3 pauperes) trebuie să are cu două pluguri (*duobus aratrys*) două zile etc., iar primăvara de asemenea trebuie să are, să semene, să secere și să care. Cosesc de asemenea două zile etc. Cei din Pogăceaua (cu 4 porți, 3 pauperes) ară cu două pluguri două zile, de asemenea primăvara, și cosesc două zile etc. Colonii din Berchieșu (cu 22 porți, 5 pauperes) trebuie să are în Rywch (Rîciu ?) cu patru pluguri patru zile, iar primăvara cu două pluguri două zile pentru ovăz etc. Fiecare (*coloni singuli*) trebuie să cosească două zile etc. Iată mai multe variații în același grup de sate, dar într-un relativ raport cu numărul și posibilitățile supușilor.

La satele ținînd de Bahnea obligațiile de lucru se deosebesc iarăși. În Bahnea (cu 15 porți, 25 pauperes, 5 libertini) colonii trebuie să are, să semene etc. două iugăre mari de pămînt (*duo Jugera terre magne arabilis*). Primăvara trebuie să are o zi, să semene etc. Cosesc etc. o zi. Toate satele ținînd de Bahnea trebuie să facă, cînd e nevoie, iazurile sau stăvilarele (*aggeres*) morii ridicate pe Tîrnava Mică. Cei din Varolea ară etc. o bucată de pămînt (*vnam certam particulam terre arabilis*) în hotarul satului Bahnea. O altă bucată de pămînt trebuie să o are etc. primăvara pentru ovăz. Trebuie să cosească etc. o zi. Cei din Gogan trebuie să are cu un plug o zi, să semene, să secere, să strîngă la locul cuvenit. Primăvara să are o zi pentru ovăz, să semene, să secere, să strîngă¹⁷. Trebuie să cosească etc. o zi. În satele următoare (Daia, Ceuaș, Lepindea, Bernadea) de asemenea ară o zi toamna, o zi primăvara (pentru ovăz) și cosesc

¹⁴ „Item isti coloni tenentur arare duo Jugera terre, ea seminare, metere, et importare in locum debitum, verno tempore similiter tenentur. Item isti coloni tenentur duobus diebus falcare, cumulare et in locum debitum importare.“

¹⁵ „Item isti coloni tenentur tribus diebus arare seminare, et ea metere, et importare in locum debitum. Item isti coloni tenentur falcare tribus diebus, cumulare et importare in locum debitum.“

¹⁶ „Item verno tempore similiter duobus diebus tenentur auenam arare, seminare et metere, et in locum debitum importare.“

¹⁷ „Item isti coloni vno aratro tenentur vno die arare, seminare, metere, et comportare in locum debitum. Item verno tempore similiter tenentur vno die arare pro auenys, seminare, metere, et comportare.“

o zi cu toate muncile trebuitoare¹⁸. Doar în Beșineu lucrează iarăși un pământ anumit : trebuie să cosească un finaț avut aci pe seama stăpînilor (care după notația dinainte e cosit de 12 oameni într-o zi), să are, semene etc. un pământ de arătură avut aci (în care, după o notație, se seamănă trei găleți de grîu), să are, să semene etc. și primăvara pentru ovăz un pământ¹⁹.

Satele ținînd de Nadeș și ele ară o zi etc. pentru de toamnă, o zi primăvara pentru ovăz și cosesc o zi. Așa e în Nadeș, Hetiur, Ormeniș. În Laslea Ungurească și Laslea Românească ară o zi toamna, una primăvara, dar cosesc trei zile. Cei din Șoimuș ară 2 zile pentru de toamnă, ară etc. și pentru ovăz, și cosesc trei zile. Textele rămîn mereu echivoce. Dacă la cosit se înțelege că fiecare colon trebuie să cosească o zi, la arătură nu se precizează nici odată dacă fiecare colon trebuie să are o zi sau un iugăr, sau colonii de sat trebuie să are o zi. Se pare că trebuie să înțelegem obligația sub prima formă. Așa s-ar putea deduce și din cantitățile de pământ de arătură înregistrate.

În satele ținînd de Aluniș, (Chiced) obiceiul e altul. În Aluniș colonii în timpul secerii sînt datori să secere pentru domnul lor patru clăi de grîu, să cosească două zile și să care la locul cuvenit. Sînt de asemenea datori să are, să semene o jumătate de iugăr de pământ, dar primind sămînța de la stăpîn. Ceea ce ei în cererea lor mărturisesc că n-a fost în obicei ; ei araseră o jumătate de zi. În Teocul de Sus alt obicei. Colonii de aci trebuie să are primăvara cinci iugăre de pământ, pe care stăpînul lor îl seamănă cu sămînța lui (*dominus eorum proprijs seminibus seminabit*) și pe care ei trebuie să-l secere, strîngă, care la locul cuvenit. Din ceea ce reiese iarăși că trebuie să înțelegem ziua de arătură de la celelalte sate ca obligație a colonului, nu a satului. Probabil și că domnul lor îl seamănă cu sămînța lui, trebuie înțeles că *ei* îl seamănă cu sămînța lui pentru el. Colonii de aci mai trebuie să cosească două zile și să care cu două care. Aceasta, desigur, în înțelesul că toți trebuie să cosească două zile și satul trebuie să care cu două care. La Tărpiu textul ne lămurește în sfîrșit : fiecare colon care are plug e dator să are o jumătate de iugăr de pământ, să-l semene cu sămînța stăpînului său, să-l secere etc.²⁰. Acești coloni sînt datori să cosească două zile. Fînul cosit îl strîng românii, dar trebuie să-l care ei (cei din Tărpiu) cu două care la locul cuvenit. Românii din Cremene strîng fin și cară cu două care. La secere fiecare trebuie să secere patru clăi (*gelimae*). Cei care au plug propriu, cînd vrea stăpînul lor trebuie să are o jumătate de iugăr de pământ, să-l semene cu sămînța

¹⁸ „...vno die arare, seminare, metere, et comportare. Similiter verno tempore arare vno die pro auenÿs... vno die falcare“ etc.

¹⁹ „Item isti coloni tenentur fenetum ad rationem dominorum ibidem habitam falcare, cumulare ... Similiter terram arabilem ibidem habitam ... arare, seminare Item verno tempore tenentur arare terram vnam arabilem pro auenÿs“ etc.

²⁰ „Item isti coloni tenentur quilibet eorum qui aratra habent, medium Jugerum arare terrarum, seminare, sed a domino suo semen acciperet, ea metere, importare et ad locum debitum collocare.“

dată de stăpîn, să-l secere etc.²¹. Tot patru clăi seceră, cară la locul cuvenit și o jumătate de iugăr ară, seamănă etc. și românii din Jichișul de Jos. La Jichișul de Sus e înscrisă numai obligația de a ara, semăna etc. o jumătate de iugăr de pămînt. La Șigău se spune că cei care seamănă sînt datori să secere fiecare patru clăi²². Tot așa și în Vale. În Codor iarăși cosesc două zile, cară cu două care, ară, seamănă etc. cîte o jumătate de iugăr.

Satele ținînd de Porcești au iarăși alt obicei. La satul Porcești, textul spune că trebuie să are stăpînului atît cît trebuie, ceea ce ară să și semene, să secere 12 clăi, văduvele 6, jelerii 6, să le care și așeze la locul cuvenit²³. Sînt aci două fînate pe care pot să le cosească o sută de oameni, de pe acelea trebuie să strîngă, să care și așeze fînul la locul cuvenit. (Desigur, îl coseau, strîngeau și cu alții.) Românii din Monor au un fînaț pe care pot să-l cosească 13 oameni, probabil în înțelesul că pentru stăpîn. Sînt datori să secere două zile, să are două zile. În Gledin același obicei ca în Monor. Cei din Aluniș (*Mogioro*) două zile ară, două zile cosesc etc. Românii din Idicel în numele slujbei taie lemne. Românii din Zaz Dyznaio două zile ară, două cosesc etc. Tot două zile ară, seamănă (cu sămînța stăpînului) seceră, cosesc și cei din Dumbrava.

De la sașii din Șieul Mic stăpînul lor a ocupat trei pămînturi de arătură și a pus să se semene cu ovăz, pe acela au trebuit să-l secere, să-l care și așeze la locul cuvenit, sămînța trebuind să o dea stăpînul. De asemenea, cosesc două zile, strîng etc. Cei din Uila seceră două zile, cosesc două zile și în Ercea, (fînul) îl și aduc. Cosesc de asemenea două zile în Porcești, strîng, cară. Românii din Maiorești ară uncori două, alteori trei zile, seceră două zile și strîng, cară, cosesc două zile și strîng, cară. Tot așa și cei din Morăreni, Deda, Filea, Rușii Munți. Și cei din Veres Szek și Săcal ară două zile, seceră două zile, cosesc două zile, făcînd strînsul și celelalte.

La Reghin nu sînt înregistrate obligațiile de lucru. Cei din Ercea (4 porți, 9 pauperes, 1 libertin) cosesc două zile și strîng, cară. Sînt aci două locuri de arătură, care în două zile se ară cu 6 pluguri, pe acelea trebuie să le semene, dar nu sînt datori să le secere. Cînd sînt puși vara să semene ovăz, pe acela trebuie să-l secere, strîngă, care, așeze; sămînța însă o primesc de la stăpîn. Cînd nu pot semăna ovăz, fiecare om cu sesie (*sessionatus*) trebuie să secere 12 clăi. Simbriași (*mercenari*), am văzut, sînt pomeniți numai doi, în Nadeș, unde e și un grădinar și un vizitiu.

Iată o serie întregă de variații. Înregistrările sînt desigur sumare, trunchiate, adesea neprecise sau echivoce. Sînt posibile și omisiunile, declarațiile greșite. Variațiile rămîn totuși, semn al condițiilor diverse, posibilităților economice deosebite, compunerii domeniului din unități deosebite.

²¹ „Item isti valaky qui aratra propria habent, quando dominus eorum voluit, tenentur arare medium Jugerum terre... sed dominus eorum dedit semen.“

²² „Item qui seminant domino suo tenentur metere singuli gel. 4.“

²³ „Item isti coloni tenentur arare domino naturali quantum opus fuerit, ea autem seminare, metere gel. XII, vidue vero mulieres metere gel. VI, inquilini gel. VI. Importare, et ad locum debitum collocare.“

În genere însă obligațiile de lucru iau cele două forme obișnuite : anumite cantități de pământ de lucrat sau anumite zile de arătură, de coasă, cu trînsul și căratul, la care se va adăuga pe unele locuri și lucrul la vie. Obligații care nu au nimic cu fixitatea și periodicitatea celei o zi la săptămîna decretată la 1514.

Obligațiile de lucru sînt în funcție de dezvoltarea economiei proprii a stăpînului feudal, de pămîntul lucrat pentru el sau de *pămîntul alodial* care se constituie. Asupra acestui pămînt urbariul ne dă puține informații.

La Bahnea se spune că pe malul Tîrnavei Mici s-a ridicat o „casă curială“ (*fundata est domus vna curialis*). În acest sat e „alodiu“, în care toate satele aparținătoare ară, seceră, cosesc și strîng etc.²⁴. Aci sînt atîtea pămînturi de arătură cîte vor stăpînii să are. E aci și un fînaț, pe care-l pot cosi 32 de oameni într-o zi. Sînt și două vie mici rămase de la colonii plecați și au fost „ocupate“ pe seama stăpînilor, din care în anul acesta au venit 16 „idria“ de vin. În Ceauș sînt cinci vie, două lucrute de locuitorii acestui sat, celelalte trei de locuitorii satului Bernadea, vie din care în anul acesta au venit (*percepti*) două buți (*vasa*) de vin. E aci și un fînaț (*fenile*) pe seama stăpînilor, pe care-l pot cosi într-o zi 25 de oameni. În Bernadea un fînaț pe seama stăpînilor, pe care-l pot cosi 50 de oameni într-o zi. În Beșineu un fînaț pe care-l pot cosi 12 oameni într-o zi. Aci sînt și pămînturi de arătură, pe care colonii trebuie să le are, semene, strîngă, în care se seamănă trei găleți (*cubuli*) de grîu.

În Nadeș e iarăși o curte și alodium (*domus vna curialis, et alodium*). E și o vie, pe care o lucrează colonii de aci (*quam idem coloni laborant et colunt*), din care în acest an au venit trei buți (*vasa*) de vin. E și un fînaț, pe care-l pot cosi 15 oameni într-o zi. Pămînturi de arătură sînt 18 iugăre. În Hetiur sînt 15 iugăre de pămînt arabil pe seama stăpînilor. În Laslea Ungurească sînt 4 iugăre de pămînt arabil și un fînaț pe care-l pot cosi 25 de oameni într-o zi. În Șoimuș sînt 5 iugăre arător și un fînaț care poate fi cosit de 50 de oameni într-o zi. În total în acest grup de sate sînt 42^{1/2} iugăre arător și fînaț de 90 de cosași, plus viile.

În Aluniș (Chiced) sînt două fînațe pe care le pot cosi 50 de oameni într-o zi. În satele acestui grup nu apar alte pămînturi alodiale.

În Porcești sînt două fînațe pe care le pot cosi 100 de oameni. În Monor, românii au un fînaț pe care-l pot cosi 13 oameni, dar probabil trebuie înțeles că e un fînaț cosit pentru stăpîn. În Aluniș (*Mogioro*) colonii au două fînațe care pot fi cosite de 6 oameni, dar probabil și acestea sînt înregistrate pentru că sînt cosite pentru stăpîni. Așa trebuie înțeles probabil și pămîntul de arătură de aci, care poate fi arat cu două pluguri într-o jumătate de zi.

În Șieul Mic, în afară de cele trei pămînturi de arătură ocupate de stăpîn din ale colonilor pentru semănat ovăz, nu se pomenește vreun pămînt alodial. Nu apare un asemenea pămînt nici în satele următoare. Doar în

²⁴ „Item in ista possessione habetur alodium, ad quem omnes pertinencie possessionis istius infrascripte arant, metunt, falcant, et comportant“ etc.

Maiorești stăpînul are pămînturi de arătură care se ară într-o jumătate de zi cu patru pluguri.

În Reghin, mama lui Francisc Pothochy are o vie pe dealul *Kyral hege*, lucrată pe banii ei.

În Ercea e pămîntul de arătură pomenit care se ară în două zile cu șase pluguri. Aci colonii au și un *ortum allodiale super fenum*, poate o grădină pentru fîn, despre care nu se spune altceva, probabil o țineau în folosință. E aci și un fînaț pe care pot să-l cosească într-o zi 40 de oameni.

La atît se reduc înregistrările. Domeniul are curți economice, cu pămînturi, fînațe, în Bahnea și Nadeș. La Porcești textul vorbește de asemenea de curte. Cei din Pogăceaua trebuia să are în Rîciu. Are cîteva vii mici. Pămînturile de arătură proprii s-au concentrat în anumite locuri: în grupul de sate ținînd de Bahnea, numai în Bahnea și Beșineu, în grupul de sate ținînd de Nadeș, în patru locuri. În rest nu mai apare decît în Aluniș (*Mogioro*), Maiorești și Ercea. Pămîntul de arătură propriu s-a constituit deci în cîteva locuri și probabil trebuia să-l lucreze satele aparținătoare grupului în felul înregistrat la obligațiile de lucru. Grupuri întregi de sate însă nu au asemenea pămînt înregistrat și totuși au obligații de arătură, secere etc. Evident, fie că lucrează pe pămînturile înscrise din alte sate, fie că lucrează pentru stăpîn pămînt în hotarul propriu, cum se obișnuia. Mai ales pentru semănăturile de ovăz trebuie să se fi procedat așa. Pămîntul lucrat pentru stăpîn s-a separat din pămîntul comun. Așa trebuie înțeles textul și la Bahnea: stăpînii pot să are pentru ei pămînt cît vreau în hotarul satului.

Fînațele alodiale sau separate pentru stăpîn sînt iarăși numai în unele sate, dar în mai multe decît pămîntul de arătură. Sînt și mult mai întinse. Și în privința fînațului se practica însă desigur și celălalt sistem: cositul pentru stăpîn în fînațele satului. Grupuri întregi de sate nu au doar fînațe înregistrate și totuși au obligații de coasă. Ele desigur cosesc pe fînațele înregistrate din alte sate, sau mai cosesc uneori pentru stăpîn pe fînațele din propriul hotar. Apare și aici „ocuparea“ ca mijloc de constituire a unui „pămînt alodial“.

Viile alodiale apar numai în unele locuri, proprii pentru viticultură.

Pămîntul desprins sau lucrat pentru stăpîn e redus încă. Pămîntul de arătură înscris sau precizat e de 58 de iugăre, iar în total s-ar putea ridica doar la vreo 100 de iugăre. E puțin chiar dacă am socoti că e înscris numai pămîntul lucrat. Foarte probabil însă e socotit tot, și atunci după rotația bienală (cum era desigur în cele mai multe locuri) numai jumătate se cultivă într-un an. Pămîntul în plus cultivat cu ovăz în hotarele satelor nu schimbă mult situația. Fînațele înscrise însumează în total 374 zile de coasă, dar nici fînațele nu e sigur că se coseau în fiecare an sau toate în fiecare an. Viile sînt și ele puține.

Pămîntul alodial deci e în curs de constituire, de desprindere din hotarul comun, de separare de cel iobăgesc. El e evident în creștere. Raportat însă la cei 827 de supuși înscrși, muncile agricole cerute de el nu se puteau ridica la valoarea celei o zi pe săptămîină de iobag decretată la 1514.

Urbariul înregistrează și *păduri* producătoare de ghindă. La primul grup de sate nu apar; probabil din omisiune. Apar însă la al doilea grup, al satelor ținând de Bahnea. În Bahnea e o porțiune de pădure producătoare de ghindă în care, dacă produce bine, se pot îngrășa 300 de porci. În Varolea e o parte de pădure de ghindă în care, dacă produce bine, se pot îngrășa 50 de porci. În partea de pădure din Lepindea, când produce bine, se pot îngrășa 300 de porci. În pădurea din Bernadea se pot îngrășa 400 de porci. În Nadeș, am văzut, e înscris venitul pădurii: șapte porci și șapte florini, ceea ce ar corespunde la vreo 350—500 de porci. Venitul adevărat colonii nu-l știu — spune textul — pentru că totdeauna dregătorii îi poartă grija. În pădurea din Șoimuș se pot îngrășa 200 de porci, în cea din Teocul de Sus 200 de porci, în cea din Târbuiu 300, în cea din Cremene 100, în cea din Jichișul de Jos 100, în cea din Codor 100.

În pădurea din Porcești, când se face ghinda, se pot îngrășa 1000 de porci. La Monor se spune doar că au pădure fără altă precizare. Tot așa și la Dumbrava, că au pădure cu ghindă.

La satele ținând de Șieul Mic iarăși nu apar pădurile cu ghindă; probabil tot din omisiune. Doar la Săcal mai e înscrisă o pădure cu ghindă pe care Francisc Kendi a oprit-o.

Pădurile s-au înregistrat deci pentru porcii care pot fi îngrășați în ele. Adunând cifrele înscrise ajungem la un total de 3550 de porci. În toate pădurile domeniului însă se putea îngrășa desigur un număr mult mai mare.

Pădurile sînt înscrise fie echivoc cu un *habetur*, fie precis că sînt ale colonilor²⁵. Pădurile cu ghindă deci nu sînt socotite alodiale, nu s-a făcut separația și dijma porcilor se ia prin urmare din pădurile satelor. Mai sînt desigur și alte păduri, neproducătoare de ghindă. De acestea e legată mai ales obligația generală a colonilor de a aduce lemne de Crăciun.

Monopolurile senioriale sînt sumar înregistrate.

Mori apar șase. Una e în Bahnea. Aci e o moară pe Tîrnava Mică cu două pietre *valde utilis*. La piscina din Varolea e un loc de moară, pustiu acum. În Nadeș deasupra piscinei e o moară cu o piatră, lipsită acum de apă. În Laslea Ungurească este o moară cu două pietre pe Tîrnava Mică. În Aluniș (Chiced) e o moară. Și în Porcești în legătură cu piscina e o moară, dar fără apă. În Șieul Mic au colonii o moară pe Șieu cu două pietre, din care a treia parte privește curtea din Porcești (*curiam dynonniensem*). Alte informații urbariul nu ne dă.

Crîșmăritul se exercită în formele obișnuite. La Sîngeorzul de Cîmpie, pentru că sînt puțini, s-au crîșmărit anual pe seama stăpînilor două sau trei buți (*vasa*) de vin. La Sînmartin crîșmăritul nu e înregistrat. În Dîmbu nu s-a făcut nici un crîșmărit pentru că sînt puțini. În Răzoare nu s-a crîșmărit niciînd. Nici în Șăulea. În Pogăceaua s-a crîșmărit o bute anual. În schimb cei din Berchieșu, am văzut, sînt scutiți de darurile de Crăciun pen-

²⁵ „In ista possessione habetur...” (Bahnea, Varolea, Lepindea, Bernadea, Șoimuș, Porcești); „Isti coloni habent silvam glandinosam” (Târbuiu); „Isti Valaky habent silvam aliquam glandinosam” (Cremene); „Isti Valaky habent silvam glandinosam” (Jichișul de Jos); „Isti coloni habent silvam glandinosam” (Codor). Etc.

tru că la ei se crîsmărește într-una pentru stăpîni²⁶. Bahnea obișnuiește să crîsmărească cite o bute anual și tot așa și satele care țin de ea. Excepție face Varolea care crîsmărește două. În Beșineu crîsmăritul nu apare, dar trebuie să fie o simplă omisiune.

Satele ținînd de Nadeș crîsmăresc mai mult, 2—3 buți anual (Nadeș, Șoimuș, Ormeniș), 1—2 buți (Laslea Românească). La Nadeș se spune însă că la ei crîsmăritul se face cînd le lipsește lor vinul, și nu mai mult de 2—3 buți. La Hetiur, că crîsmăritul nu e în obicei decît rar, cînd vinul lipsește din casele lor. Tot așa și în Laslea Ungurească. Nici în Ormeniș nu se crîsmărește totdeauna. E regiune producătoare de vin unde crîsmăritul se putea practica mai greu.

În Aluniș (Chiced) se crîsmărește uneori o bute, alte ori *secundum sortem* două sau trei. Teocul de Sus crîsmărește o bute. La satele următoare crîsmăritul nu mai apare, dar nu înseamnă că nu se practica. La Codor apar iarăși 1—3 buți. La Porcești, în schimb, crîsmăritul a fost nelimitat, *quantum opus fuit*. Tot așa și în Ercea.

Pescuitul apare prin înscrierea piscinelor. În Sîngeorz e o piscină potrivită (*conueniens*); cînd se pescuiește, face 60 fl. În Șăulea e un loc de piscină, acum pustiu. În Pogăceaua sînt două piscine potrivite, una e pustie, cealaltă e cu destul pește; cînd se pescuiește, face 60 fl. Probabil în înteleșul că tot peștele din ea face 60 fl. Și în Berchieșu o astfel de piscină, făcînd la un pescuit 60 fl.²⁷. În Bahnea sînt trei piscine, care acum sînt pustii. În Varolea e o piscină plină cu apă, dar îi lipsește peștele; pe ea este loc de moară. În Nadeș e o piscină, acum cu pește, pe care e moară. În Porcești o piscină fără pește. În Ercea o piscină cu ceva pește. E vorba de piscine artificiale. Valoarea lor, care rar e înscrisă în alte urbarii, e însemnată, indicînd locul pe care-l ocupă peștele în economia feudală. În Idicel, am văzut, cei cu jumătate soartă erau scutiți de cens făcînd pescuit.

Vama apare o singură dată în urbariu. E vama din Bahnea, care e înregistrată simplu: în acest sat e o vamă (*thelonium*), fără altă informație.

În rezumat, și pe acest domeniu sau aceste domenii situațiile sînt foarte variate, dar care pot fi reduse la aceleași categorii generale feudale. Prestațiile iobăgești au în genere aceleași titluri. Categorisirea iobagilor s-a făcut pe porți și pauperes, ca pe domeniul Ciceului. Plafonul censului, și aci, e de un florin de sesie (soarta întregă), scăzînd cu subdiviziunile. Darurile sînt ovăzul de Crăciun, pui, pîine și altele. Apar și aci darurile specifice românești sau obișnuite la români, cerb, vită de tăiat, darurile cnezilor români, pătura, dar și un porc. E generală obligația carului de lemne de Crăciun. Dijme din grîne și din vin dau numai satele săsești și ungurești. Românii sînt obligați la daturi numai din porci, din albine și din oi, obișnuit sub titlul de quinquagesima. Încercarea din satul Cremene

²⁶ „quod inter eos ad rationem dominorum semper vina educillata sunt, et nunc educillantur.“

²⁷ „Item in ista possessione habetur piscina vna conueniens. Nunc aliquantum piscinosa. Cum semel piscabitur facit florenos sexaginta.“

de a supune și pe români la dijmă, dacă înregistrarea poate avea asemenea înțeles, e o apariție rară. Tot așa și nona din vin de la Reghin. Obligațiile de lucru sînt în progres. Ele se exprimă însă în cantități de pămînt de lucrat sau în zile de lucru la anumite munci. Pămîntul alodial e în curs de constituire, s-a separat în parte din pămîntul comun, dar se mai practică și lucratul de pămînt pentru stăpîn în hotarul comun al satului. Pămîntul de cultură al stăpînului se concentrează în anumite locuri, mai aproape sau în jurul curților lui economice, iar viile în locurile bune de vie. Pădurile n-au ajuns să se separe încă în sătești și alodiale. Domeniul are mori proprii, piscine artificiale, practică crîșmăritul obișnuit, distribuirea pe sate a anumitor cantități de vin anual. Variațiile multe se includ în același proces general de dezvoltare.

XII. DOMENIUL CETĂȚII CHIOAR LA 1566

Cetatea Chioar și domeniul ei au fost peste un veac și jumătate în stăpînirea familiei Dragfy, pînă la stingerea ei în 1555. Prin luarea în căsătorie a văduvei lui Gaspar Dragfy a ajuns în stăpînirea lui Gheorghe Bathory, împreună cu celelalte domenii ale familiei. Urbariul, după care prezentăm raporturile feudale de pe domeniu, s-a întocmit probabil în 1566, cînd domeniul a ajuns pe un moment în mîinile împăratului Maximilian, atunci cînd au fost întocmite și urbariile Cehului Silvaniei, Ardudului și altor domenii luate de la Gheorghe Bathory, urbarii care poartă data de 1566.

Urbariul domeniului cetății Chioar din 1566¹ înscrie 67 localități, adică un tîrg, probabil Berchez, și 66 de sate². La sfîrșit se notează că de

¹ Orig. în Arh. Statului Budapesta, U. et C. Fasc. 101 nr. 45. Publicat de Makkai László, *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. század elején*, Cluj 1942, p. 54—92. Un extras al lui Șt. Mețeș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, 1508—1820, Buc., 1921, p. 194—198. Un sumar contemporan al veniturilor cetății, sub titlul *Regestum legitimus census, seu proventus arcis Kuwar*, publicat de Lukinich Imre, în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, XII (1905), p. 258—260. Reprodus și de Șt. Mețeș, *op. cit.*, p. 191—194.

² Berchez (*Berkews*), Lăpușel (*Lapos*), Șomcuta Mare (*Somkwet*), Văleni (*Somkut pataka*), Iadăra (*Ieder*), Tulgheș (*Tölgyes*), Mireșul Mare (*Nyeres*), Remeti (*Gyewheres*), Iadăra mică? (*Kys Ieder*, dispărut), Finteușul Mic (*Also Fentews*), Finteușul Mare (*Felsoe Fentoes*), Posta (*Puzta Fentoes*), Ciolt? (*Warallya*), Buteasa (*Butacza*), Buciumi (*Toeroekfalwa*), Hovrila (*Wawrylla pataka*), Lucacești (*Lukachsfalu*), Pribilești (*Pribilfalwa*), Mogoșești (*Magasfalwa*), Satulung (*Hozzufalu*), Fersig (*Feierzeg*), Dăneștii Chioarului (*Danfalwa*), Remetea-Chioarului (*Remethe*), Coaș (*Koass*), Curtuiușul Mic (*Koertuelies*), Coruia (*Carullia*), Săcălășeni (*Zakalesfalw*), Berchezoaia? (*Uyfalu*), Copalnic Mănăștur (*Monostor Capalnik*), Copalnic (*Zurdok Kapalnyk*), Rușor (*Dragomir falu*), Vad (*Revi Capalnik*), Laschia (*Laczkonya*), Făurești (*Kowachs Kapalnik*), Cărpiniș (*Gyortianos*), Berința (*Berenceze*), Cărbunar (*Garbonazfalw*), Cozla (*Kozla*), Cernești (*Chiarna Kapalnok*), Ciocotiș (*Batizfalwa*), Bozinta Mare (*Bozonta*), Hideaga (*Puzta Hidegkut*), Colțirea (*Kolczier*), Prislop (*Kys Bwni*), Boiu Mare (*Nagy Bwni*), Săcătura (*Zakatura*), Șasa (*Sassa*), Vima Mică (*Wylma*), Românești (*Szalna Pathak*), Sălnița (*Zaluapathak*), Văraiu (*Oray*), Purcăreț (*Purkerezcz*), Gaura (*Gawra*), Curtinișul Mare (*Keorthwylyes*), Ciula (*Chywlye*), Lemniu (*Lemen*), Lețca (*Lytka*), Cuciușat (*Kwcholiat*), Poienița (*Poynycha*), Șoimușeni (*Solymofalwa*), Băbeni (*Aranmezeo*), Ciocman (*Choymman*), Toplița (*Toplycha*), Mesteacăn? (*Kisnyires*), Curtuiuș (*Kyrtoeroe*), Răstoci (*Raztochfalw*), *Wysfalw Bewdeos Pathak* (acum parte de hotar în Răstoci).

cetatea Chioar țin acum și satele din Maramureș achiziționate de înaintașii lui Gaspar Dragfy de la nobilii români în schimbul satului Copalnic-Mănăstur³. Domeniul, în realitate, era și mai mare. În cursul timpului întinderea lui a variat mereu, numărul satelor care i-au aparținut trec mult peste 80. Din cele 67 localități înscrise, numai două, Berchez și Lăpușel, sînt ungu-rești, restul de 65 de sate sînt toate românești. O spune aceasta și textul urbariului⁴. O arată apoi îndatoririle lor specifice. O arată în genere și numele celor înscriși. În genere numai, căci destul de frecvent sub numele corupt scris, de rezonanță neromânească, ar fi greu să presupui un român dacă n-ai ști că satul e românesc. În unele sate sînt chiar multe asemenea nume⁵. În Văraiu (*Oray*), de sub voievodul Trif, numele românești sînt aproape de nerecunoscut⁶.

³ Sînt opt sate, din care azi șase sînt la noi, anume Crăcești (*Karacsonfalwa*), Valea Mare (*Naghpathak* dispărut), Hărnicеști (*Herneck*), Șigatag (*Swgathag*), Bocicoiu Mare (*Baczko*), Lunca (*Lonka*); celelalte două, *Rahov*, *Fraz* azi sînt în U.R.S.S.

⁴ „Cacteri omnes pagi sunt Walachici per waywodatus distributi ab antiquo“ — Makkai, *op. cit.*, p. 60.

⁵ Ee pildă numele din satul Mesteacăn, de sub voievodul Demian :

Ioannes Hozzw	Simon Dykos
Michael Hozzw	Ioannes Dykos
Damian Hozzw	Petrus Alek
Petrus Seer	Simon Fekete
Ladislau Domunkos	Georgius Domunkos
Simon Slem	Elias Kiss
Lazarus Mihal	Michael Sasser
Georgius Seer	Blasius Kiss
Ioannes Pop presbyter	Michael Gaucha
Iacob Slem carpentarius	Petrus Rottis
Gregorius Rotth krainicus	Nicolaus Kiss
Gregorius Rottis	Simon Hozzw
Petrus Slem	Iacob Hozzw libertus

Sau numele din Cernești, de sub voievodul Teodor Bota :

Theodorus Botta (voievodul)	Lucas Pop
Fesetho Paska	Lucas Pop alter
Michael Fesetho	Petrus Thoma crainicus
Michael Chicio	Gregorius Chichio
Blasius Duma seu Demeter	Urbanus Chichio
Relicta Petri Kiss	Ladislau Tembus
Christophorus Kiss	Nicolaus Fesetko
Lucas Nyresi	Petrus Zoczok
Cosmas Balas	Lucas Fesetho
Relicta Georgii Kiss	Zahol Pop
Demetrius Kiss	

Desertae :

Lucae Chichio	Blasii Theodori
Thomae Nyresi	Petri Nyresi

Sau vezi numele la Boiu Mare, Văraiu. La acesta din urmă, fiind aproape de cetate, au fost posibile desigur și amestecuri, asimilări.

⁶ Iată lista numelor înscrise :

Lazarus Kiss iudex	Petru Sandor
Georgius Fekete iuratus	Lucas Sandor
Petrus Fekete iuratus	Christophorus Kiss

Satele românești sînt cuprinse în 12 voievodate, înscriindu-se în fruntea fiecărui voievodat numele voievodului :

Satele supuse voievodului Dan Butean (*pagi waywodae Dan Buttyan officio subiecti*) : Șomcuta Mare, Văleni, Remeti, Iadăra Mică, Ciolt, Buteasa, Iadăra, Tulgheș, Mireșul Mare, Finteușul Mic, Finteușul Mare, Posta, Buciumi, Hovrila.

Satele supuse voievodului Toma de Lucăcești : Lucăcești, Pribilești, Mogoșești, Satulung, Fersig, Dăneștii Chioarului.

Voievodului Luca de Remetea : Remetea Chioarului, Coaș, Curtuiușul Mic, Coruia, Săcălășeni, Berchezoaia.

Voievodului Gheorghe : Copalnic Mănăstur, Copalnic, Rușor, Vad, Lăschia, Făurești, Cărpiniș, Berința, Cărbunar, Cozla.

Voievodului Teodor Bota cel bătrîn : Cernești, Ciocotiș.

Voievodului Ion Benea (*Benye*) : Bozinta Mare, Hideaga, Colțirea.

Voievodului Marian (*Maryani Wayda*) : Prislop, Boiu Mare, Săcătura, Șasa, Vima Mică, Românești, Sălnița.

Voievodului Trif (*Waydae Tryff*) : Văraiu, Purcăreț, Gaura, Curtuiușul Mare, Ciula.

Voievodului Simion (*Simonis Waydae*) : Lemniu, Letca, Cuciuat, Poienița, Șoimușeni.

Voievodului Lazăr : Băbeni, Ciocman, Toplița.

Voievodului Demian : Mesteacăn, Curtuiuș.

Voievodului Toma : Răstoci, *Wyfalw Bewdcos Pathak*.

Opt din aceste sate au ajuns chiar în stăpînirea voievozilor. Voievodul Dan (Butean) are în stăpînire satele Buciumi și Hovrila, care i-au fost donate de Gheorghe Bathory și de soția sa. Rămîne la hotărîrea împăratului dacă i le lasă sau nu. Satul Dăneștii Chioarului, voievodul Dan, fiul voievodului Toma de Lucăcești, spune că i-a fost donat lui de soția lui Gheorghe Bathory, că are și carte despre această danie. Să hotărască asupra acestui lucru împăratul. În sat sînt patru case. Voievodul Luca de Remetea are satul Berchezoaia. Spune că a fost donat ereditar tatălui său de către soția lui Gheorghe Bathory pentru că el a adus această „colonie“ din Maramureș, tăind cu munca sa păduri dese. Voievodul Gheorghe spune că satul Copalnic îi aparține lui și celorlalți nobili mici (*unius fori nobiles*) Dan Nemeș, Martin Pop și Toma. Îl au prin drept de căsătorie (*iure connubii*). Pentru acest sat, mai adăugînd și o mie de florini, au dat Dragfiești-

Ladislaus Kiss
Lucas Pinchan
Simon Bwxa
Miklos Mirksy
Alexander Tywary
Simon Swcz
Marcus Stephan
Medii coloni
Ioannes Kyss
Sylmko Kys
Ioannes Zeyrka
Aron Pwchon

Ioannes Kyss
Mariam Banus
Simon Fath
Ladislaus Lus
Lucas Miclos
Ioannes Miclos
Gregorius Syback
Perse Tywadar libertus
Inquilini
Christophorus Zeri
Ioannes Migsun
Ioannes Sandor

lor opt sate în Maramureș, despre care au carte. Satul Cozla, voievodul Gheorghe spune că-i al lui și al celorlalți nobili, că a ținut de cetatea Chioar, dar le-a fost donat lor de Nicolae Dragfy, tatăl lui Bartolomeu Dragfy. Satul nou Sălnița e stăpînit de voievodul Marian, donat lui de văduva lui Gaspar Dragfy, soție acum a lui Gheorghe Bathory ; de ceea ce să hotărască împăratul. Voievodul Trif are satul Ciula, pe care i l-a donat Ana, văduva lui Gaspar Dragfy și acum soția lui Gheorghe Bathory, pe cînd era văduvă. Și de aceasta să hotărască împăratul ⁷.

Voievozii, cel puțin unii, ajung să fie socotiți mici nobili ⁸. Pentru serviciile lor primesc daniile de sate. Sînt însă desigur daniile condiționate, făcute acum de marii feudali în cadrul domeniilor proprii, ridicînd pe propriii supuși la situații și titluri valabile doar în cadrul acestor domenii, care, firește, numai prin acte regale sau prin ciare ar putea deveni general valabile. Aci însă s-a deschis larg și această posibilitate. Cetatea a fost înainte cetate regală, iar acum e imperială, și apoi devine fiscală, e stăpînită obișnuit de principii înșiși. Noul stăpîn, împăratul, urma și acum să hotărască dacă menține daniile sau nu. Dintr-un caz înregistrat vedem că pe voievod îl urmează în voievodat fiul. Voievodul Toma de Lucăcești, neputîndu-se înfățișa la conscriere din pricină de boală, a venit și a jurat în loc fiul lui, Dan voievod (*Dan Wayda*).

Voievozii, în cadrul domeniului feudal, sînt supuși și ei la rîndul lor stăpînului feudal, au îndatoriri feudale față de el. Textul urbaniului și precizează de la început : slujba voievozilor e să aibă grija bunurilor încredințate lor pentru ca toate să se facă după cuviință, să strîngă și să servească cetății dările și slujbele, și totdeauna prompt așa cum o cere obiceiul și porunca prefectului, de asemenea să meargă la război la nevoie ⁹. Obligațiile față de stăpîn sînt deci administrative și militare. Voievozii, vom vedea, își păstrează mai multe din atribuțiile lor vechi, în genere însă trebuie să le pună și în serviciul stăpînului feudal.

⁷ În sumarul contemporan al veniturilor cetății, voievozii sînt înscrisi astfel : *Waywoda Maryan*, 5 sate, plus unul nou așezat numit *Szalnapathaka*. Voievodul însuși are un sat nou numit *Szalna* pe care i l-a dat Ana Bathory, văduva lui Gaspar Dragffy, fiul ei Gheorghe Dragffy fiind în viață. *Damianus Hozzw*, 2 sate. *Thomas Hozzw*, 2 sate, din care unul, nou așezat, *Bwdöspathak*, scutit pînă acum de cens. *Simon Wayda*, 5 sate, plus *Kozla*, care e a mai multora. *Tryff Waywoda*, 6 sate plus satul nou așezat *Thywelya*, pe care, în timpul lui Gheorghe Dragffy, i l-a dat lui. *Waywoda Dan* 11 sate, plus satul *Törökfalva* pe care Gheorghe Bathory i l-a dat lui. Tot el i-a dat și satul *Wawrylla*, nou așezat de voievodul însuși. *Thomas Lukathfalwy waywoda* 5 sate, plus satul *Danfalwa* pe care i l-a dat Gheorghe Bathory. *Lucas Remethey waywoda* 5 sate plus satul numit *Berkepathak*, nou așezat de fratele său *Petrus waywoda*. *Ioannes Bene waywoda* 3 sate. *Georgius Kapalnaky wayda*, 8 sate. Nu departe de acestea e satul nobililor *Zwrdokkapalnak*, pe care de mult li-l dăduseră Dragfiestii în schimbul bunurilor din Maramureș. *Tywadar Botha waywoda*, 2 sate. În genere deci aceeași situație ca și cea din urbanul.

⁸ De pildă la satul Copalnic Mănăstur citim un astfel de text : „Cum illic habeatur molendinum, dicit Wayda suum esse, cum sit nobilis”.

⁹ „Waydarum autem est officium providere bonis sibi commissis, ut rite in eis cuncta gerantur et tributa ac servitia ad arcem exigere et administrare et semper prompte apparere cum usus et requisitio praefecti postulat, item in bellum tempore necessitatis proficisci.” *Makkai, op. cit.*, p. 62.

Autoritatea voievozilor se extinde asupra mai multor sate, voievodatul cuprinde un număr variabil, mai multe sau mai puține, greu de stabilit după ce criterii. Satele au în frunte juzi, care sînt desigur subordonați voievozilor. Doar voievodul Teodor Bota e și voievod și jude¹⁰, desigur și jude al satului în care locuiește.

Mult mai nelămurită e situația crainicilor. Înregistrările îi pomenesc, dar nu numai că nu spun nimic despre atribuțiile lor, dar nici măcar nu îndreptățesc vreo distincție hotărîită : noțiunea acoperă o funcție, un titlu sau e numai numele omului ? Iată asemenea înregistrări :

În Mireșul Mare în fruntea listei o *Relicta* (văduvă) *Stephani Kraïnick*. Tot acolo, între *pauperes*, *Kosta Kraïnik*. În Lucăcești, în șirul numerelor, un *Gyurko Susma Kraïnicus*. După felul cum e înregistrat, *Craïnicus* aci pare un atribut. În Mogoșești un *Simon Polgar kraïnicus libertus*. Aci crainicul e și libertin sau socotit libertin. În Fersig *Gregorius Tomba kraïnicus*. În Rușor printre casele pustii e și a lui *Simon Kraïnicus*. În Cernesti în șirul numelor e *Petrus Thoma crainicus*. În Boiu Mare, între cei înscriși, *Ioannes Karanik* (nu e sigur Crainic), în Băbeni *Chrysan Ianus kraynik*, în Ciocman *Dan Kraïnick*, în Toplița *Stephanus Kortis kraïnicus*, în Mesteacăn (?) *Gregorius Rotth kraïnicus*, în Curtuiuş *Ioannes Zelenk kraïnicus*, în Răstoci *Lazarus Simon Crainicus*. În Băbeni, Ciocman, Mesteacăn, Curtuiuş, Răstoci numele le găsim printre *medii coloni*. În Colțirea e înscris în frunte *Ioannes Grumad Kraïnicus* (lipsește în schimb judele). În Șasa, în frunte : *Kraïnicus qui iudex est*. În Lemniu, iarăși în frunte : *Ignath Kraïnicus loco iudicis*. Tot în frunte și în Cuciuat : *Kristan Crachon kraïnik loco iudicis*. Ceea ce înseamnă că aci e crainic în locul judeului. Instituția deci mai există încă. E însă în decădere. Crainicul e în curs de degradare sau transformare în jude sătesc, în titlu de libertate sau simplu în nume. Atribuțiile lui sînt absorbite în cele ale voievodului, judeului, această absorbire făcînd treptat de prisos o instituție a crainicului.

Numele de cnez nu apare de loc. Nu numai ca funcție nu apare, dar nu apare nici măcar ca nume de persoană. Satele, cum am spus, au în frunte juzi. Judele (*iudex*) nu e consecvent înscris. Poate nici nu au toate satele jude propriu, sate mai mici pot avea și două împreună un jude. În Berchez e înscris un *iudex praecipuus* și un *iudex huius anni*. În Lăpușel un *iudex*, un *alter iudex iuratus*, dar și un alt *iudex* printre *medii coloni*. În Remetea Chioarului un *iudex secundarius*. În Berința judele e și vameș (*iudex et teloniator*). Teodor Bota, am văzut, era voievod și jude. Cîteva dintre juzi sînt înscriși între *medii coloni*, iar judele „secundar” pomenit, din Remetea Chioarului, e înscris printre *pauperes*. Nu arareori judele e ridicat din iobagi mai puțin înstăriți.

Uneori sînt înscriși alături de jude și jurații, cîte unul, doi sau trei, dar numai în cîteva sate ; înscrierile sînt deci cu totul inconsecvente.

Proeți (*sacerdotes* sau *presbiteri*) sînt rar înscriși, fie din inconsecvența înscrierilor, fie din pricina dubiului dacă ei sînt sau nu iobagi și dacă tre-

¹⁰ „Theodorus Botta ipse et Wayda et iudex”.

buie sau nu să fie înscrși în listele iobagilor. În Mireșul Mare sînt înscrși doi preoți.

Starea domeniului nu pare să fie de loc înfloritoare. Războaiele, incursiunile de pradă turcești au lăsat mai multe urme și în conscripție. Sate pustiite, oameni uciși, văduve, oameni prădați, fugiți, case arse, case pustii întîlnim la fiecare pas. Satul Tulgheș de pildă a rămas aproape pustiu ; șapte au fost uciși de turci, abia trei boi au mai rămas în sat. În Mireșul Mare turcii au fost de două ori, locuitorii au fost reduși la sărăcie. Remetei, în vara trecută, a fost foarte rău pustiit ; a avut înainte 12 locuitori, acum au mai rămas doi. Și din aceștia unul a fugit, i-a rămas numai soția, iar celălalt numai cu greu, bătut cu vergi de pedestrii din Sătmar, a rămas. În Iadăra Mică sînt înscrși doar trei, cu totul prădați de turci ; și satul de altfel e cu totul deșert. Ciolt, Buteasa sînt cu totul pustii ; tabăra oștilor ascidatoare fiind pusă aci, locuitorii au fugit. Satul Lucăcești e prădat și el de turci, le-au dus toate vitele, le-au mai rămas doar 16 boi. În Coaș sînt 11 cu casele arse de turci, parte au fugit în Transilvania (în accepțiunea ei de atunci), parte stau în casele altora. Șase case au rămas deșerte de locuitori din pricina războiului. În Coruia nouă case sînt arse de turci. Cei din Cărbunar cer ușurarea censului din pricina puternicei devastări turcești¹¹. Tot așa și cei din Cărpiniș. Arși, uciși de turci, răzleț se găsesc notați și în alte sate.

Populația găsită la înscriere sau înscrșă, astfel e relativ puțină. În cele 60 de sate din stăpînirea domeniului, din care două cu totul pustii, s-au înscrș 935 capi de familie. Nici măcar tîrgul Berchez nu are mai mult de 57 capi de familie. Dintre sate mai mulți înscrși are Șomcuta Mare, anume 39. Vin apoi Lăpușel cu 37, Băbeni cu 32, Remetea Chioarului cu 31, Mireșul Mare cu 28, Mesteacăn cu 26, Fersig, Văraia cu 25. Restul au sub 25. Desigur, sînt posibile și omisiuni sau sustrageri de la conscriere și mai există desigur și posibilitatea cealaltă, de a înscrie adesea și familii în sens mai larg, cuprinzînd uneori mai mulți pe o sesie, dar în acest sens nu avem posibilitate de control. Mai puteau fi unele și numai porțiuni de sate : urbariul nu notează porțiunile.

Categorisirea sau diferențierea economică sau juridică a supușilor se face destul de inconsecvent. Ce-i drept se urmărește compartimentarea obișnuită și în alte conscripții urbariale ale timpului : *coloni integri*, *coloni medii*, *inquilini*, *libertini*, dar aceasta fără o consecvență strictă. Se arată o mare nesiguranță în înscrieri. Adesea cei înscrși nu mai sînt împărțiți, sînt înscrși într-un șir, fără vreo distincție. Nici titlurile categoriilor nu rămîn mereu aceleași. În Lăpușel de pildă avem înscrși : *coloni integri* 15, *coloni medii* 17, *inquilini* 5. În Șomcuta Mare însă sînt înscrși mai întii 22 fără vreun calificativ, după care urmează sub titlul *pauperiores* 17. În Văleni, după 11 nume fără calificativ urmează 5 *tenuiores*. În Mireșul Mare se distinge o a doua categorie, sub titlul *pauperes*, care sînt 17. Și în alte sate *pauperes* alternează cu *tenuiores*. În Iadăra sînt 8 fără calificativ,

¹¹ „nunc propter ingentem vastationem Turcicam pro census sublevatione supplicant.“ *Ibidem*, p. 78.

8 notați *nihil habentes*, în Tulgheș 3 fără calificativ, 5 *nihil habentes*. În Remetea Chioarului sînt înscrisi 4 libertini, 14 fără calificativ, despre care voievodul spune că ar putea servi împăratului, ceilalți însă, înscrisi *pauperes*, sînt mai săraci, care au prea puțin sau nu au nimic. În Lucăcești sînt 14 fără calificativ, 2 inquilini. Abia la 22 de sate din urmă se distinge consecvent o a doua categorie, sub titlul obișnuit de *medii coloni*. Conscriptorii, poate slujbași imperiali veniți din altă parte, nu erau familiarizați cu noțiunile locale. Și, desigur, nici nu s-a ajuns la o precizare a lor.

Făcînd totalizarea după categoriile înscrisie ajungem la următorul rezultat :

<i>coloni integri</i> sau fără calificativ	555
<i>coloni medii</i>	197
<i>pauperes, pauperiores, tenuiores</i>	108
<i>inquilini</i>	29
libertini (<i>liberti</i>)	46
	<hr/> 935

Sesiile sau casele pustii înregistrate sînt 139.

Un raport între colonii întregi și medii însă nu putem face decît la satele care-i au înscrisi astfel, și îi putem separa de cei fără calificativ sau de cei calificați altfel. La acestea rezultatele dau 198 *coloni integri* și 197 *coloni medii*, cele două categorii deci se găsesc aproape la egalitate.

Dar și la satele unde nu se face vreo categorisire, notațiile, cifrele censului arată diferențieri, oameni săraciți. La Mogoșești, de pildă, nu se face nici o diferențiere în șirul celor înscrisi, dar se notează la sfîrșit că cei mai mulți sînt săraci¹². În Purcăreț sînt cinci case pustii, iar cei care stau în ele își cîștigă ale hranei săpînd, îmblătînd. În Răstoci trei căscioare; stăteau în ele *miseri* care-și cîștigau hrana îmblătînd sau treierînd (*trituro*). În Poienița : *Desertae domus miserorum tres*. În Ciocman un jeler (*inquilinus*) e cerșetor, trăiește din *elemosina*.

Inquilinii, cum vedem, reprezintă o proporție foarte mică a celor înscrisi, abia ceva peste 3%.

Libertinii (*liberti*), în număr de 46, reprezintă aproape 5% din cei înscrisi, o proporție mai ridicată decît pe alte domenii. Îndatorirea lor era să meargă oriunde erau trimiși și mai ales să poarte scrisori, să ducă la capăt treburile la care sînt puși, și la nevoie să meargă la război¹³. Mai erau aci și voievozii care făceau serviciu militar. Mai era apoi nobilime mică, neînscrisă în urbariu, dar despre care textul lui pomenește uneori. De pildă la Copalnic Mănăstur, la sfîrșit sînt notați : *Martinus Pop nobilis cum curia, Georgius ipse Wayda, Ioannes Elias unius loci nobilis, amicus waydae*. Voievozii unii stăpîneau satele primite în danie împreună cu mici nobili. Din cei șapte libertini din Lemniu, șase poartă numele de *Nemes*

¹² „Ex his plerosque pauperes aiunt“.

¹³ „Libertorum est officium ire quocunque mittantur ac potissimum literas perferre et negotia expedire, ad quac mittuntur et necessitate poscente in bellum proficisci.“ *Ibidem*, p. 62.

și unul de Pop. Și cei doi libertini din Letca se numesc *Ladislaus Nemes* și *Iacobus Nemes*. Erau desigur de cei care au avut în vreun fel titlul nobiliar și au fost reduși la libertinat. Cetatea a fost mereu un puternic punct de sprijin militar, a avut mereu nevoie, pe lângă garnizoanele restrânse de mercenari, de o putere militară proprie, ridicată din rîndurile propriilor supuși. Acest rol militar al ei, serviciile militare au fost pedestalul pe care s-au ridicat mulți din voievozii, din oamenii lor, din iobagii domeniului la libertinat, la titluri de libertate sau titluri nobiliare, creînd aci o pătură de țărănime scutită de sarcini iobăgești și avînd și rosturi militare.

În dreptul celor înscriși se notează uneori și anumite calități, funcții, meserii. În Berchez se pomenește casa obținută de Paul Zekel, acum viceprovizor, după Toma Viczmandi. Numele de *Literatus* apare de trei ori, plus o dată *Deak*. Apare de două ori *claviger*, o dată *Lapicida*. *Warga* apare de patru ori, *Kowachs* de șase ori, *Zabo* o dată. De două ori numele de *Wayda*. Nume de meseriași apar și în Lăpuș, dar și în mai multe alte sate. Nu se poate spune însă în ce măsură indică ele chiar meseria sau sînt numai nume. În Satulung, Fersig, Lăschia, Cărbunar, Hideaga, Gaura, găsim cîte un lemnar (*faber lignarius*). În Mesteacăn un căruțar (*carpentarius*). La toți aceștia se notează obișnuit că lucrează în cetate sau servesc cu meseria, uneori că nu dau cens, că nu fac alte servicii¹⁴.

Populația domeniului se arată, cum am spus, redusă, prădată, sărăcită în bună parte. Totuși *censul* domeniului e destul de ridicat, relativ mai ridicat decît pe alte domenii. Se vede, se mențin în genere cifrele censului stabilit în sume globale mai înainte, cînd domeniul se găsea în stare mai bună. Totalizînd cifrele înscrise de urbariu, el se ridică la 773,38 fl. Raportînd cifra la numărul celor înscriși vedem că ea e chiar mai ridicată decît suma care ar rezulta dacă am socoti un florin de colunul întreg, și jumătate — adică 50 d. —, de ceilalți, care ar da doar 707,50 fl.

Censul înscris global se plătește invariabil în două rate egale, la două termene, la Sîngeorz și la Sînmihai. Cîteva exemple: Berchez plătea la Sîngeorz 10 fl., la Sînmihai 10 fl. Lăpușul tot așa. Nu e însă censul cel mai mare. Zece plus zece floreni plăteau și Lucăcești, Pribelești, Remetea Chioarului, Coaș, Cărbunar, Boiu Mare, Vima Mică, Mesteacăn. Iadăra, Mogoșești, Satulung, Fersig plăteau 11+11 fl. Prislop, Văraiu plăteau 12+12 fl., Șomcuta 14+14 fl. Cel mai ridicat cens îl plătea Mireșul Mare, 20+20 fl. Restul satelor plătesc sume variabile sub 10+10 fl., pînă la 1,50+1,50 fl. (Iadăra Mică, cu abia trei înscriși și pustiit de turci). Iar Dăneștii Chioarului plătea abia 1 fl. Unele sate, am văzut, cer ușurarea censului tocmai pentru pustiirile turcești (Cărpiniș, Cărbunar). Bozinta Mare cere scăderea ratelor de la 8 la 6 fl., Lucăcești de la 10 la 8. Satul

¹⁴ „Ioannes Arczuz faber lignarius laborat in arce“ (Satulung); „Demetrius Pop faber lignarius laborat in arce, ergo censum non solvit“ (Fersig); „Matthaeus Petreman faber lignarius servit magisterio ad arcem, nec censum solvit, nec ulla alia obit servitia“ (Lăschia); „Petrus Mogws faber lignarius servit ad arcem suo magisterio, praeterea nihil dat, nec contributiones“ (Gaura); „Iacob Slem carpentarius servit ad arcem suo magisterio, nec contribuit“ (Mesteacăn). Etc.

Copalnic-Mănăstur plătește abia 2+2 fl., voievodul spunînd și întărînd cu jurămînt că sînt oamenii cei mai săraci (*esse homines pauperrimos*), locuind pe sub munți, unde în afară de mei pămîntul nu produce nimic. La Dăneștii Chioarului se notează că voievodul e suspect, a micșorat censul locului, la un florin, spunînd că e loc pustiu — provizorul să cerceteze care este adevărul. Ciolt și Buteasa erau scutite pentru serviciile pe care le făceau în cetate. Berchezoaia e scutită pe 12 ani ca nou așezată. Românești, tot nou așezat, are scutire (*libertas*) de cens pe 14 ani. Și *Wyfalw Bewdeos Pathak* a avut pînă aci „libertatea” să nu plătească nimic, aceasta însă a luat sfîrșit — să cerceteze provizorul. În Posta au locuit trei coloni, care din pricina sterilității locului l-au părăsit și au venit în Finteușul Mare, unde s-au așezat pe locuri noi, lăzuite de ei, iar în locul lor au venit din Culcea colonii lui Simion Porkolab și s-au așezat în Posta. Sînt trei acum. Li s-a promis, lor și altora care ar veni să se așeze, scutire (*libertatem*) de contribuții și servicii pe 12 ani, din care au trecut șase. Puteau să fie, firește, și multe alte scutiri de cens, individuale, să fie scutiți juzii, diferiții slujbași, meseriași ai curții și alții. În Cărbunar, de pildă, citim o astfel de înregistrare: *Georgius Zaz census non dat, sed exploratum mittitur*, face deci slujbă de iscoadă.

Se înregistrează și mărimi de cens. Cei din Șomcuta Mare, plătind 14+14 fl., spun că censul de Sîngeorz, adică întîia parte a censului, a fost introdusă de Gaspar Dragfy „cînd a plecat în Transilvania”, sub numele că li-l socotește în censul viitor, și de atunci a rămas așa. Cu acest prilej, după textul de la Văleni, Dragfy le-a dublat censul ca și la alții. Cărbunar plătește 10+10 fl. Spune însă că au fost cite 7 fl. de termen, dar censul le-a fost mărit înainte cu trei ani de Gheorghe Bathory; cer acum ușurarea lui, pe motivul mării prăzi turcești.

Sumarul veniturilor domeniului dă numai sumele globale ale censului, și nu pe sate, ci numai pe voievodate. Satele voievodului Trif sînt înscrise cu 57 fl., ale voievodului Marian cu 42 fl., ale voievodului Dan cu 89,50 fl., ale voievodului Toma de Lucăcești cu 51 fl. și așa mai departe. Totalul sumelor înscrise după declarațiile voievozilor se cifrează abia la 396,69 fl. Textul însă notează că odinioară censul de Sîngeorz al cetății făcea 407 fl., iar cel de Sînmihai tot atît. În total făcea deci 814 fl., sumă care apropie pe cea care rezultă din cifrele urbariului. Ceea ce confirmă presupunerea de la început: censul înscris de urbariu e cel vechiu, cînd domeniul era integru, cens care a trebuit să fie scăzut mult și adus la nivelul stării de acum a domeniului și să fie scăzut mult sub un florin de sesie. Diferența dintre cifre e și ea un indiciu grăitor al dezastrului pe care l-a suferit domeniul. El era un domeniu cu o remarcabilă putere militară și deci expus mereu la lovituri, acum cînd luptele se țineau șir.

Daruri la Berchez și Lăpușel nu sînt înscrise. O singură obligație de asemenea natură apare la Lăpușel. Cei de aci, avînd grădini, obișnuiesc să dea primele roade de varză (*primitias caulum*), sămînță de ceapă, pătrunjel, ceapă și alte de ale grădinii. Sînt înscrise în schimb daruri (*muneraria*) la satele românești și sînt caracteristice satele românești: unt, cași, vaci de tăiat. Sînt înscrise mai întîi iarăși la Șomcuta Mare. Se spune aci

că e un dat sau dare după care fiecare colon e dator să dea cetății în iunie cîte o măsură de unt și cîte un caș¹⁵. Unt, caș găsim înregistrați, sub titlul de *muneraria*, la toate. Variază doar cantitățile, care la celelalte sate sînt înscrise în sume globale, probabil stabilite de mai înainte. Satul Văleni întreg dă 14 măsuri (*sextarios*) de unt și 14 cași, Iadăra 15 *quartalia* de unt și 15 cași, Tulgheș 8 *quartalia* de unt, 8 cași, Mireșul Mare 44 *quartalia* de unt, 44 cași. Ș.a.m.d. Obișnuit, fiecare dau atîtea *quartalia* de unt cîți și cași. Făcînd totalizarea, de pe întreg domeniul vin, în cifră rotundă, vreo 600 *quartalia* de unt și 600 de cași. Că aceste cantități sînt dinainte stabilite și rămîn în vigoare mai mult decît pentru anul în curs, se vede din corespondența sau lipsa de corespondență adesea dintre cantități și numărul celor înscrise. Sînt și scutiri de daruri, cum au fost și de cens, care sînt obișnuit aceleași.

Sumarul veniturilor înregistrează și el aceste daruri. Spune anume că fiecare cap de familie (*pater familias*), care avea vaci, dădea un sfert de unt și un caș¹⁶.

Mai dădea fiecare sat cîte o vacă de vîrstă și mărime cuvenită, satele mai mici cîte o juncă de doi ani sau de un an, cele mărunte cîte două sau trei o vacă¹⁷.

Vaci sau vițe de tăiat la Berchez și Lăpușel nu se înregistrează. Se înregistrează însă consecvent, doar cu rari excepții, la toate satele românești. Iadăra dă o vacă pentru bucătărie (*unam vaccam ad culinam*), Tulgheș dă o vacă de doi ani (*vacca bima*), Mireșul o vacă pentru bucătărie. Remeți dă împreună cu Iadăra Mică o vacă de doi ani. Finteușul Mic și Finteușul Mare dau cîte o vacă. La multe sate se precizează că dau vacă stearpă (*vacca sterilis*). *Vacca, vacca sterilis* sînt înregistrările cele mai obișnuite. De pe întreg domeniul veneau 45—50 de vaci anual. Dărea, deși e asemănătoare sau identică cu tretina satelor românești de pe alte domenii din nord, nu e înregistrată niciodată sub acest nume. Sumarul însă precizează că e vorba de vacă de trei ani, pe care trebuie să o dea satele mai mari. Aceasta trebuie să fie bună și mare, vacă de tăiat. Gheorghe Bathory însă, împotriva legii și obiceiului, obișnuia să ia bou¹⁸.

Satele mai trebuiau să aducă de Crăciun și un anumit număr de care de lemne. Cei din Șomcuta Mare, după urbariu, sînt datori cu 25 care de lemne. O notă de aci stabilește și cît să fie de mare carul de lemne pe care trebuie să-l aducă: drept un car de lemne se socotesc 52 de prăjini lungi, fie că le aduc deodată, fie de două, trei ori¹⁹.

¹⁵ „Est etiam quoddam genus munerationis seu tributi, quo singuli coloni tenentur dare ad arcem in Junio singulas heminas seu medias butyri, caseos singulos...” *Ibidem*, p. 62.

¹⁶ „dabat butyrum uno quadrante mensurae vinariae et unum caseum”.

¹⁷ „Praeterea dant singuli pagi singulas vaccas justae aetatis et magnitudinis, minores bimam aut unius anni iuvencam, minuti pagi duo tresve unam vaccam.”

¹⁸ „De singulis pagis maioribus trium annorum vacca. De maioribus vero bona et magna ad mactandum apta dabatur. Illegitime tamen et praeter consuetudinem Georgius Bathory bovem solebat accipere”.

¹⁹ „Nota etiam observationem de lignis, quod in plaustrum unum iustum perticae oblongae quinquaginta due computantur, sive semel adducantur, sive bis terve”.

Numărul carelor de lemne de Crăciun, pe care trebuie să le dea aproape totdeauna sau în covârșitoarea majoritate a cazurilor e identic cu cel al cașilor sau măsurilor de unt. După cifrele înscrise am putut totaliza astfel pentru întreg domeniul 531 care de lemne. Diferența de cifră desigur se datorește doar unor rare diferențe, unor scutiri sau omisiuni la înscriere. Carele de lemne pe care satele le datorează însă, după prescripția care stabilește mărimea carului de lemne, trebuie să fie în realitate mult mai multe decât o arată totalul de aici.

Scutiri, omisiuni întâlnim și la daruri, ca și la cens. Obișnuit la aceleași sate și cu aceeași justificare : așezare nouă, sat pustiit. Găsim însă și scutiri fără vreo justificare în text. La Șasa, de pildă, spun că unt, cași, lemne n-au dat nicicînd și nici nu e în obicei la ei să se dea.

Satele din Maramureș dădeau piei de jder (*pelles mardurinas*). Din patru sate, fiecare colon dădea cîte o piele de jder anual, din alte patru fiecare cîte două. Obligația e înregistrată și de urbariu, și de sumarul veniturilor.

Juzii, libertinii (libertii), preoții dădeau alte daruri. O spune iarăși textul de la Șomcuta Mare. E vorba prin urmare iarăși de juzii și libertinii români. După acest text judele și libertul e dator să dea un șoim (*nisum*), sau dacă nu-l poate prinde, 25 dinari, iar la Crăciun un căprior (*capreolum*), pe care dacă nu l-ar avea, să dea 32 d.

După sumarul veniturilor, libertinii erau datori fiecare cu banii sau „censul” numit „banii coruiului” și „banii căprioarei” (*Karvolj pénz et vozpénz*), fiecare (în înțelesul probabil împreună) numărînd 57 d., pe care dregătorul îi lua ca salariu anual al său (*pro suo annuo salario*). De fapt e aceeași sumă ca și în urbariu, răscumpărarea șoimului și căprioarei făcînd și după urbariu împreună 57 d.

Preoții (*sacerdotes*), desigur preoții români, dau fiecare anual cîte o pătură (*lodicem*) în cetate, care odinioară se dădea străjilor, iar dacă n-o pot avea, să dea 1 fl. și 25 d. Aceeași obligație și în sumarul veniturilor, echivalînd *lodix* cu *pokrócz* (tol). Sînt daturi obișnuite la români și în alte părți. Asemenea daruri în alte părți dădeau și voievozii.

Dijme sau *none* din semănături sau din vin nu dau decât Berchez și Lăpușel. La amîndouă se spune că nonă din grîne sau semănătură nu dau, dar plătesc de fiecare claiă (*de singulis cumulis frumenti vulgo gelimis*) cîte un obol, adică dau numai dijmă. Ceea ce înseamnă că o dau răscumpărată în bani, sau o substituiau cu bani, socotindu-se un obol, adică o jumătate de dinar, desigur de claiă produsă. La Lăpușel sînt numite și grînele după care se plătea : grîu, orz, ovăz. Răscumpărarea se făcea după obiceiul și cu prețul vechi.

Din vin cei din Berchez spun că, după cît își aduc aminte, au dat și dijmă și nonă totdeauna cetății Chioar, din care preotului (*plebano*) îi revine a șaisprezecea parte. Cei din Lăpușel n-au viu.

Toate celelalte sate nu dau nici nona, nici dijmă din semănăturile lor. Ceea ce precizează, cu valabilitate pentru toate, textul de la Șomcuta Mare, care spune că dijme și none nu dau întrucît sînt români, nici nu mărturisesc credința romană, ci pe cea grecească și își au preoții lor ro-

mâni²⁰. Nu se mai pomenește prin urmare la nici unul din satele următoare de dijmă sau nonă.

Tot numai Berchez și Lăpușel dau și o dare pentru grădini. La Berchez se spune că cei care au grădini plătesc de o grădină întreagă 32 d., de jumătate 16 d., care plată se dă prefectului cetății sau dregătorului²¹. În Lăpușel dau de grădina întreagă 22 d., de jumătate 11 d., plată pe care o numesc „aco“ (*quam pensionem aconem vocant*) și care se dă tot prefectului. Plata a fost „limitată“ la atât de soția lui Gheorghe Bathory. Darea, interesant, aci se numește *aco*, cum se numesc în alte părți daturile din grîne (sau din vin) care substituie nona. Obligația însă corespunde mai mult cu darea ferțonului.

Dijma porcilor e generală. Din porcii de la ghindă, după textele Berchezului și Lăpușelului, se ia a zecea. La Berchez se spune că la o producție fericită de ghindă pot veni în dijmă vreo sută de porci. Textul de la Șomcuta spune mai mult, anume că păduri sînt din belșug și că după obiceiul vechi datul din porci se lua așa, că dacă ziua erau mînați în pădure și noaptea aduși acasă, se lua un porc de turmă (*de grege*) oricît ar fi fost ea de mare. Gheorghe Bathory a rînduit însă ca și din aceștia, ca și din alții, să se ia strict a zecea.

Din mascuri (*porci maiiales*) se dă unul de turmă (mai mare sau mai mică, coborînd pînă la zece), sub zece rîscumpărînd fiecare porc cu cîte 4 d. La Șomcuta Mare text asemănător: dau o scroafă de turmă, oricît ar fi turma, pe care o dau și dacă sînt numai zece în turmă, rîscumpărînd sub zece tot cu cîte 4 d. Acesta trebuie să fie obiceiul în tot domeniul. Se luau și aci două feluri de dijmă, din porcii de la pășune și de la ghindă. Se luau concomitent, adică în același an și de la același sat și una și alta? Textele și aci ne lasă nelămuriți. Probabil da, căci în mod consecvent se putea lua numai dijmă de la pășune, cea de la ghindă numai condiționat (de producția de ghindă și de scoaterea porcilor la ghindă) și prin urmare cu intermitență. Dijma din porcii de la pășune se lua primăvara, în mai, cealaltă toamna. Nu se mai lua toamna din porcii scoși la ghindă pentru că au fost dijmuiți primăvara la pășune? Ar fi însemnat să nu se ia niciodată dijmă toamna de la ghindă, căci primăvara de la pășune se lua totdeauna.

Sumarul veniturilor spune și el că din porcii îngrășați la ghindă se dă dijmă. Din porcii de la pășune un porc de turmă, fie de o sută fie și numai de zece. Sub zece rîscumpărarea însă e doi dinari²², nu patru.

O dijmă a mieilor nu apare nici în Berchez și Lăpușel, sau n-a fost înregistrată.

²⁰ „Decimas et nonas non dant cum sint Walachi, nec profiteantur Romanam fidem sed graecam et habent suos sacerdotes Walachicos“. *Ibidem*, p. 61.

²¹ „Est etiam quoddam genus ordinarii proventus apud Berkezienses, ut qui hortos habent, pendunt de integro horto denarios 32, de dimidio, denarios 16, quod genus pensionis aiunt cedere arcis praefecto seu officiali“. *Ibidem*, p. 57.

²² „Item de porcis in glandinibus saginatis decima dabatur. De porcis vero campetribus, qui pasyth dzyzo voce nominabantur, talis consuetudo observabatur, quod etiamsi centum porcos aliquis ex colonis habuisset, saltem unus porcus accipiebatur, si decem, totidem. Infra decem, si qui erant, singuli porci duobus nummis hungaris redimebantur“.

Dijma stupilor în urbariu nu e pomenită. În sumarul veniturilor însă da. Se spune anume aci că și la stupi se face la fel ca și la porci. Banii adunați din răscumpărare, desigur nu numai din răscumpărarea stupilor, ci și din a porcilor, din care nu se poate lua stup sau porc, adică din cei sub zece, era venitul dregătorilor²³.

Datul oilor e obligație a satelor românești. Ele dau „strunga“ (*ztronga*). În ce constă datul strungii ne-o spune textul de la Șomcuta Mare: fiecare om cu oi dă de o turmă, precum și de zece oi o oaie stearpă. Sub zece nu dau nimic și nici dacă oile sînt cumpărate în acel an²⁴. Acestea în înțelesul că se ia o oaie de turmă, fie turma mai mare sau mai mică, pînă la zece oi, sub zece neplătindu-se vreo răscumpărare. Din oile cumpărate în același an nu se ia strunga. La toate satele următoare strunga se repetă consecvent, dar cu simpla mențiune: strunga ca mai sus, strunga ca și în altă parte, strunga dacă sînt oi etc.²⁵. La unele sate nu e înregistrată, dar aceasta nu înseamnă că nu erau obligate să o dea, ci mai curînd că e o simplă omisiune, sau poate că în anul înregistrării n-au avut oi. Tot așa definește strunga și sumarul veniturilor: o oaie de turmă, sub zece nedînd nici una și nici plătind vreo răscumpărare²⁶.

Ce obligații de lucru aveau colonii?

Sub titluri ca *Labores seu servitia*, *De servitiis* se cuprind obligații de lucru variate.

Serviciile specifice ale celor din Berchez e să coboare din cetate buțile goale și să pregătească legăturile (*ligatura praeparare*). E vorba de materialul de legat pentru vie sau de legarea buților? Ei erau datori cu tăiatul porcilor și al altor vite pentru cetate. Trebuia apoi să repare iazul morii din Remetea Chioarului. Mai trebuiau să care cu caii lor oale în cetate. Ei mai trebuiau să cultive viile (stăpînului) din podgoria de aci, deși dau (sau deși le dau) zece bani (*nummos*), cît se da obișnuit altă dată săpătorului, șase bani femeii lucrătoare. (Probabil în înțelesul că cu atîta li se plătea ziua de lucru la vie). Acest obicei nu de mult a fost desființat de provizorul Francisc Organas — deși greu dovedesc ceea ce deocamdată afirmă. De arat, semănat, cosit, strîns, cărat ei declară că au fost totdeauna scutiți (*semper liberos habitos*), acele munci căzînd în sarcina satelor românești. După mărturia cetățenilor sau juraților (?) (*civium*) la ei *ab antiquo* au cosit și au strîns finul și au închis cu gard primăvara fînațele două sate românești, Șomcuta Mare și Iadăra Mare. Arau și făceau semănătura toți voievozii românilor (înțelegîndu-se, desigur, prin oamenii de sub mîna

²³ „In apibus quoque eadem ratio observabatur. Pecuniae tamen ex huiusmodi redemptionibus congestae officialium proventus erant“.

²⁴ „Item Ztrongae nomine singuli oves habentes dant de uno grege et etiam de decem ovibus unam ovem sterilem, infra decem nihil dant, neque si eodem anno oves sunt emptae“.

²⁵ „Ztronga ut supra“ (Tulgheș); „Ztrongam ut alibi“ (Mireșul Mare); „Ztronga si sunt oves“ (Iadăra Mică); „Ztronga cum oves habentur“ (Satulung) etc.

²⁶ „Item: tenebantur stronga, id est de singulo grege ovium una ovis accipiebatur; infra numerum decem nulla dabatur, neque redimebantur“.

lor), împărțindu-și lucrul între ei după o anumită rînduială²⁷, cetățenii rămînînd pentru cultura viilor.

Cei din Lăpușel, orice sarcină li se impune, sînt siliți să o împlinească. Slujbe proprii lor socotesc însă : făcutul de cărbuni, căratul lor în cetate, lucratul viei Gebel din Baia Mare ținînd de casa Goebel, adusul vinurilor ei în cetate, căraușitul în cetate a vinurilor de cumpărătură. De asemenea, căratul oalelor din sat în cetate, pentru că olarul stă la ei. De asemenea, căraușitul făinei de la moară în cetate, „restaurarea“ morii, repararea iazului ei și aducerea lemnului trebuitor la acest lucru. Se plîng însă că ei, care ușor ieșeau cu douăzeci de care din sat, acum sînt prădați de turci.

De sarcina arăturii și cositului se declară și ei scutiți (*exempti*). Aratul celor șase iugăre de arător de aci ținînd de cetate cade în sarcina voievodului de Bozinta (Mare), adică a oamenilor lui.

Cei din Șomcuta Mare fac tot ce li se poruncește ; Gheorghe Bathory i-a silit la diferite slujbe. Ca slujbe vechi (*vetusta servitia*) însă își amintesc numai de două zile de coasă și una de secere, dîndu-li-se, cum spun, și mîncare. Fînațe alodiale aci spun că nu sînt, dar li se dădea să cosească pe seama cetății la vreo 16 sau 20 de care de iarbă în hotarul lor și să cosească și în alte hotare, ca în lunca Goebel de lîngă Baia mare. Provizorul să cerceteze — îndrumă textul. Se mai spune aci că Gheorghe Bathory a făcut la ei agricultură alegînd pămînturile mai bune, folosind munca lor la arat, semănat, strîns și cărat, nedîndu-le de obicei nici sămînța ; și acum în hotarul satului acestuia e agricultură de frunte.

Și cei din Văleni făceau ce li se porunceau. Dar drept slujbă veche mărturisesc două zile de coasă, cu strîngerea fînului, și o zi de secere.

La satele următoare textele se mulțumesc să trimită la cel din Șomcuta, sau de la unul la altul²⁸. Cei din Finteușul Mare și Finteușul Mic au drept slujbă specifică să pregătească și să care pari pentru viile din Berchez ale stăpînului. Cei din Ciolt și Buteasa, în afară de cens, sînt scutiți de altele, dar erau datori cu slujbă continuă în cetate (*tenentur perpetua servitute ad arcem*), făcînd straja (*vigilias seu excubias*) de noapte, curățenia cetății, aducînd apă, lemne la bucătărie, la cuptoare, și toate celelalte treburi care se cereau. Cei din Lucăcești slujesc la cetate cînd li se poruncește și, pentru că la ei nu sînt fînațe (sau nu sînt fînațe de cosit pentru stăpîn), trebuie să cosească în lunca Goebel din hotarul Băii Mari. După trimiterea textului, poate tot așa slujesc și cei din Pribilești și Mogoșești²⁹ Serviciu propriu al celor din Satulung, peste serviciile obișnuite, e de a da pari stăpînului pentru via Goebel din Baia Mare³⁰. Cei din Re-

²⁷ „Ararunt autem et sementem fecerunt waydae omnes Walachorum operis inter se certa limitatione divisus“.

²⁸ „Caetera omnia ut in superioribus pagis“ (Tulghes) ; „Caetera cuncta ut in praemissis duobus pagis“ (Mireșul Mare).

²⁹ „Caetera omnia ut in Lukachsfalwa“ (Pribilești) ; „Caetera cuncta servitia et alia omnia ut in Lukachsfalwa“ (Mogoșești). Etc.

³⁰ „Servitii genus proprium his, quod tenentur palos suppeditare domino in vineam Geobel ad Rivulos Dominarum ultra communia servitia“.

metea Chioarului le fac toate ca în altă parte, decît ei, după cum spun, fiind mai aproape de cetate, sînt încărcăți mai mult cu slujbe. Serviciu propriu al celor din Coaș e să ardă var pentru cetate ; de alte servicii erau cruțați. Spun că uneori în plata acestei slujbe a lor erau îngăduiți de putini de unt și de brînză și că uneori li se da și mîncare. După privilegiul dat de Cristofor Báthory în 1579, în afară de darea țării, sînt scutiți de orice cens, taxă, subsidiu și colectă, de orice slujbe țărănești și obștești, cu excepția crîsmăritului, în schimb ei trebuie să ardă var suficient și să taie piatră pentru cetate. Mai tîrziu spun că au servit și cu zidăritul³¹. Serviciu propriu al celor din Colțirea e să are în pămînturile din Șomcuta. Cei din Românești, scutiți altfel pe 14 ani, din care s-au scurs 11, trebuie să servească și ei în cetate, mai ales la bucătărie, la grădini, la curățirea murdărilor (*ad immunditiei expurgationem*). La cele mai multe sate însă se repetă afirmația scurtă că fac servicii ca și în altă parte³².

Sînt mai multe scutiri de slujbe. Au scutire satele nou așezate. Unele sînt scutite de serviciile comune pentru a face alte servicii, speciale. Individual sînt scutiți de serviciile obișnuite voievozii, libertinii, preoții, juzii poate, ei trebuind să facă alte servicii sau sînt obligați la alte prestații. Erau scutiți lemnarii pentru că serveau cu meseria proprie.

Voievozii, care mînă la slujbe pe iobagii în subordine, nu numai că sînt scutiți, dar beneficiază și ei de prestații iobăgești. Și nu numai în cazul cînd au ajuns și ei stăpîni de sate. Își obligă la prestații uneori supușii și cînd nu sînt stăpîni. De pildă la Berchezoaia voievodul spune că nu li s-a luat nimic de 12 ani de cînd s-au așezat, decît i-au arat sau cosit lui unori³³. Voievozii își obligau și ei desigur din cînd în cînd supușii la lucru de clacă, sau supușii înșiși trebuiau să-i servească din obicei mai vechi sau mai nou deprins cu creșterea în importanță a economiei proprii a stăpînului feudal, care putea fi un stimul și pentru subalterni și mai ales pentru voievozii care ei înșiși tindeau spre ridicare în rîndurile nobilimii.

Despre economia proprie a stăpînului feudal, despre *pămîntul alodial* sau pămîntul lucrat pe seama stăpînului, urbariul ne dă puține informații.

În Berchez erau viile împărătești. După textul urbariului erau șapte, într-un loc, alături, trei, în altul patru. În an bun puteau veni din ele 32 de buți mari (*vasa maiora*) de vin, unori și 40. Pămînturile de arătură de aci, ținînd de cetate și lucrate de voievozii români, adică de satele lor, la o recoltă mai bună aduceau vreo 500 *cumuli* (clăi ?), adică 250 că-

³¹ Szentgyörgyi Mária, *Jobbágyterhek a XVI—XVII, századi Erdélyben*. Budapest, 1962, p. 82.

³² „Caetera cuncta ut alibi, Caetera omnia ut alibi. Caetera praecise ut alibi. Caetera servitia praecise ut alibi“. Etc.

³³ „Ait Wayda nihil ab illis hactenus exactum esse duodecim annos postquam conserint. arare illos sibi nonnunquam et falcare“.

pițe (*capetiae*) de grâu³⁴. Pământurile au fost luate de Gaspar Dragfy de la „cetățeni“, pe ei rezervându-i pentru cultura viei. Aceasta, desigur, în înțelesul că pe ei i-a scutit de lucrul acestor pământuri, dându-l în sarcina altora. Mai e aci o luncă de fin pentru stăpîn. *Allodiatura* la ei spun că n-a fost, a fost doar o curte nobiliară, unde locuiau dregătorii și ei țineau pentru ei ceva vite (*animalia*). Locul adevărat al alodiaturii spun că a fost sub cetate, unde Gheorghe Bathory avea la vreo patruzeci de vaci și alte vite sau păsări (*alia altilia*) și făcea grădinărit (*sementem hortensem*).

În Lăpușel sînt înregistrate numai cele șase iugăre, a căror arătură cădea în obligația voievodului de Bozînta. Pe timpul lui Gaspar Dragfy a fost aci și *allodiatura*, unde el avea simbriași (*mercenarii*) și boi, acum însă casa o locuiesc olarii. Gaspar Dragfy lucra, ara desigur cu muncă plătită. Gheorghe Bathory, am văzut, făcea agricultura în Șomcuta Mare, alegîndu-și pământurile mai bune. Textul însă nu mai spune și la cît se ridicau aceste pământuri și în ce condiții le cultiva. Probabil nu erau pământuri deosebite de cele comune, se lua din acestea după nevoi și deci și locul și mărimea erau variabile, iar condițiile de lucru vor fi fost cele cunoscute de pe celelalte domenii ale sale. Despre fînațe în schimb se spune clar că nu era o luncă anume a stăpînului, ci că sătenii coseau fin pentru cetate în hotarul lor, la vreo 16 sau 20 de care.

Încolo nu se mai pomeneste nimic de vreun pămînt alodial. Doar o singură dată mai întîlnim o înregistrare negativă, la Mireșul Mare: nu e nici aci o luncă a stăpînului. Din înregistrări se poate vedea că aci prea puțin poate fi vorba de un pămînt alodial definit, distinct, ci mai curînd de pămînt lucrat sau cosit pentru stăpîn din pământurile de arătură sau din fînațele comune ale satelor. Și aci Gheorghe Bathory a încercat inovații, lărgirea pămîntului de cultură, introducerea nelimitării în obligațiile de lucru, dar în mai mică măsură se pare decît pe alte domenii. Locul era mai impropriu pentru o agricultură proprie mai însemnată.

Sumarul veniturilor înregistrează și el vii, fînațe. Cetatea — după textul lui — are o vie în dealul de vii al Băii Mari. Tot acolo are și o casă și o luncă, numită *Göbölrethe*. În Berchez are șapte vii, o casă și o luncă. Pomeneste și de *agricultura* care se face și de veniturile ei *tam hie-malia, quam vernalia*, desigur în înțelesul semănăturilor de toamnă și de primăvară.

Pădurile sînt pomenite și ele de vreo cîteva ori. La Berchez mai întîi. Aci sînt păduri de stejar oprite (*silvae quercinae vetitae*), din care se îngăduie luarea liberă de material de lemn pentru clădit case sau pentru vii, cu consimțămîntul luat înainte al stăpînului sau dregătorului. Din acestea, la o producție norocoasă de ghindă, ușor pot cădea în dijmă o sută

³⁴ „...unde uberiore tritici proventu procreati sint cumuli quingenti, idest capetiae ducentae quinquaginta“. Cumuli, în limbajul documentelor timpului, sînt grămezile de grâu cosit, față de *capetiae* care erau căpițele sau clăile de grâu secerat și legat în snopi. Grîul, cînd era slab, se cosea și se strîngea în clăi ca finul. Aci însă *cumulus*, după cum s-a văzut și din textele privind dijele din Berchez și Lăpușel, e echivalent cu clăia (aci: „de singulis cumulis frumenti vulgo gelimis vocatis; *cumulus* deci e identic cu *gelima* adică cu clăia), doi *cumuli*, adică două clăi, făcînd o căpiță, cum se socotea de altfel căpița și în alte părți.

de porci. Cei din Lăpușel au păduri continui cu ale celor din Berchez și Remetea Chioarului, din care dau dijma porcilor. La Șomcuta e belșug de pădure (*silvae sunt copiosae*); și aci dau dijma porcilor din ele. Cei din Mireșul Mare nu au păduri. În Coruia este o pădure mică. La atât se reduc înregistrările. Din păduri, fie că erau „oprite”, fie că erau socotite ca ale satelor, se lua la fel dijma porcilor. Nici altfel nu se face vreo distincție netă, vreo împărțire a pădurilor în domnești și sătești, nu s-a ajuns la o asemenea separație, la asemenea ieșire din comunitate.

Mori sînt înregistrate doar trei, una în Lăpușel, alta în Satulung, a treia în Remetea Chioarului, toate trei cu cîte două roți, fără altă lămurire. Nu știm ce venit aduc. Textul nici nu spune măcar dacă ele erau ale domeniului. Trebuie să fi fost mai multe mori ale voievozilor sau sătești, care probabil nu sînt înscrise pentru că nu aduc vreun venit domeniului. Poate nu sînt supuse încă la nici o prestație. În Copalnic Mănăștur e înregistrată moară, dar voievodul spune că e a lui, ca fiind nobil (*cum sit nobilis*). În tot cazul morile trebuie să fie departe de a se reduce numai la cele pomenite în urbariu. Tot numai cele trei mori le pomeneste și sumarul veniturilor, și tot cu cîte două roți. Acum însă se spune că sînt ale cetății³⁵. Și se mai adaugă că pe timp de secetă ele nu umblă. S-au înregistrat deci numai morile domeniului. Ele sînt acum puține. În 1603 de pildă, se înregistrează 14 mori ale împăratului³⁶.

Crîsmăritul, sursă de venit bănesc principală, n-a fost lăsat nici aci neexploatat. Sub titlul *De educillatione vini* (în text și *propinatio vini*), cei din Berchez spun că odinioară li se impuneau spre crîsmărit de obicei două buți de vin, dregătorul însă, pe lângă acestea, mai crîsmărea (*distraxisse*), adică le mai da să crîsmărească două, trei de ale sale. Gheorghe Bathory le-a impus patru. La Lăpușel însă spun că Gheorghe Bathory le-a impus buți de vin cîte a vrut, și acelea pe jumătate goale, și nici drojdie n-a îngăduit la socoteală. Vinul l-a desfăcut cu măsura de Buda, și nu cu măsura în uz aci, cu care ei își desfăceau vinul lor și totuși le-o prețuia (sau le-o socotea) mai mare sau la mai mult decît și-o prețiau (vindeau) ei pe a lor³⁷. Pe timpul lui Gaspar Dragfy nu li se impuneau decît două buți de vin și desfăcute cu măsura locului și cu prețul ei drept.

La Șomcuta Mare textul dezvăluie abuzuri și mai mari. Gheorghe Bathory le-a impus vin cît a vrut, și cînd nu l-au putut bea de rău ce era, a poruncit să se împartă între ei, le-a dat cu de-a sila vin oricît de împuțit în buți pe jumătate pline și a avut mereu grija să se desfacă în aceste condiții vinurile între ei, luîndu-le prețul întreg, nesocotindu-le nici drojdie³⁸.

³⁵ „Item sunt ad ipsam arcem molendina...”

³⁶ „Molas itidem Suae Maiestati pertinentes 14”. Makkai, *op. cit.*, p. 148.

³⁷ „Adfirmarunt Georgium Bathori imposuisse vini vasa quot voluerit et ea semi vana et nullam fecem in coputum admiserit et esse distracta vina Budensium mensura non usitata eiusdem loci, qua ipsi sua distrahunt et tamen maioris mensuram estimatam, quam ipsi sua estimarint”. *Ibidem*, p. 59.

³⁸ „Imposuit vina Georgius Bathori quod voluit et cum non potuerunt bibere propter vilitatem, distribuiri inter eos iussit, quamvis foetidum vinum et semiplenis vasis obtusum ac continuo quidem eo pacto vina inter ipsos curavit distrahi, pretio integro exacto, nec fece computata”. *Ibidem*, p. 61.

La Văleni, sub titlul *De educillo vini*, spun că odinioară li se impuneau două buți de vin, anume la Crăciun și la Paști, aceasta era după lege (*legitimum*). După aceea, pe timpul lui Gheorghe Bathory s-au impus trei buți (*ter vina*), la aceleași două sărbători și la secere. Și așa au fost crîsmărite, în numele stăpînului, și vinurile soției sale. Aceeași plîngere de tirania lui Gheorghe Bathory în ale crîsmăritului, ca și în Șomcuta. Se plîng că vinurile, care erau de nebăut, împărțite între ei pe cap de om, ei le-au vărsat în uliță și că acest rău n-a avut nici sfîrșit, nici măsură³⁹. Și textele sînt desigur valabile în această privință și pentru restul satelor la care ele nu mai specifică sarcinile, ci se mulțumesc cu repetarea expresiilor simple : ca și în altă parte, ca și în alte sate. Abuzuri pe care altfel Gheorghe Bathory le făcea și pe alte domenii ale sale și care, desigur, nu erau chiar atît de neobișnuite în crîsmărit.

Despre *pescuit* sînt puține informații. Doar la Lăpușel se notează că piscină aci nu este, decît cursul rîului Lăpuș — pe o anumită întindere, din jos de moară, e oprit (*in interdicto est*) —, de unde se aduc pești în fiecare vineri stăpînului sau dregătorului și pentru aceasta sînt aci doi pescari libeți (*libertos haberi*), care desigur sînt scutiți de celelalte slujbe. La Lăschia se notează că apă oprită pentru stăpîn e în rîul Copalnic (*Kapalnic*), unde se prind păstrăvi ? (*trutae*), *funduli* și raci. Și la Făurești e înregistrat pescuitul oprit pe seama stăpînului în rîul Copalnic. În Letca e un *vivarium* (rezervor) aparținînd cetății, de unde nu se vinde pește, ci se face pescuit pentru nevoile cetății, anume cînd vin oaspeți. Informații sumare deci, dar din care se vede că pentru pește se țineau piscine și se opreau anumite părți pe cursul apelor, că se țineau și pescari, scutiți, luați dintre iobagi, care prindeau sau serveau pește stăpînului sau dregătorului său. Textul, vedem, ne dă și informația că domeniul nu făcea pescuit pentru vînzare, ci numai pentru consumație sau pentru oaspeți.

Despre *măcelărit* informațiile se reduc la tăiatul porcilor și vitelor pentru ceteate, cu care erau obligați cei din Berchez. Despre *vînat* nimic. Un indiciu pentru vînat erau doar daturile libertinilor, juzilor, adică șoimii, căprioarele pe care trebuiau să le dea.

Vamă (*telonium*) e una în Berchez ; spun că ține de dregător, care plătește după ea, după cum se convine cu el. O altă vamă în Berința. La cît i se ridică folosul nu se știe, nici mare însă nu e — o spune voievodul desigur. Venitul din vămi deci nu se poate aprecia. Sumarul veniturilor le pomeneste pe amîndouă ca venit al dregătorului. Vama satului Berința însă a fost rînduită mai mult pentru paza drumurilor, ca nu cumva să ocolească cineva vama ridicată în Berchez.

Gloabele (*mulctae*) sînt înregistrate mai întîi la Berchez. Gloaba sîngelui vărsat, dacă se arată judelei rana, e de 1 florin, care se lasă, spun ei, dregătorului. De vînație (*de livore seu plaga*) 64 d. Și de porcul rănit (*de porco vulnerato*) 64 d., iar dacă moare, i se plătește prețul. Dacă cineva pentru neînfațșare la judecată (*oblevem contumatiam*), nesocotirea

³⁹ „De reliqua tyrannide in educillatione Georgii Bathori eadem querella, quae in Somkutt et quod vina, quae potui apta non fuerunt viritim distributa, ipsi in platem effuderint, nec fuisse finem aut modum huius mali“. *Ibidem*, p. 63.

peceții sau altă faptă însemnată, de care i se poate da iertare, e osîndit la pierderea capului și a bunurilor, iertat fiind plătește 7 florini, din care 1 se lasă dregătorului, ceilalți 6 se dau stăpînului. Dacă grozăvia crimei e așa de mare, încît trebuie hotărîtă pedeapsa corporală, adică cu moartea, bunurile pîrîtului, adică osînditului, în ordinea copiilor și consîngenilor, rămîn stăpînului (în înțelesul, desigur, că lipsindu-i moștenitorii legali sau satisfăcîndu-se moștenitorii legali, rămîn stăpînului). Pentru desfrînare cu voia (*de stupro voluntario*) un florin, cu sila pierderea capului (*de violento capitis poena corporalis*).

Și în Lăpușel gloaba sîngelui e 1 fl., cea a vînatăii însă numai 60 d. Celelalte toate ca în Berchez.

La Șomcuta Mare sînt înregistrate gloabele obișnuite în satele românești. Din gloabele de 1 florin, adică din gloaba sîngelui, a treia parte se dă voievodului, restul dregătorului (*officiali*). De vînația (*de hvore seu vibice*) 60 d. De disprețul peceții dregătorului (*de sigillo officialis contempto*), cînd cel citat nu se înfățișează, 1 fl., din care a treia parte e a voievodului.

Dacă cineva cade în osînda pierderii capului și a bunurilor, și împacă pe adversar, plătește, ca în Berchez, 7 fl., din care 1 se dă dregătorului, cei 6 rămîn stăpînului. Cînd cineva își pierde capul sau e pedepsit cu moartea, dacă e lipsit de copii și rude de sînge (*liberis et sanguineis*), toate bunurile lui revin stăpînului.

De răpirea fetelor și femeilor căsătorite, cu voia (*voluntario*) 2 fl., adică de la amîndoi cîte 1 fl., cu sila, după cum spun, 12 fl. (stăpînul feudal își făcea deci un venit și din obiceiul românesc de aci de a „răpi“ fata pentru căsătorie). Cînd românul își lasă sau își alungă soția (*cum quis Walachus uxorem repudiat*) plătește 1 fl. Textul face atenți însă, desigur pe dregători, să fie cu băgare de seamă ca asemenea cazuri să fie încredințate judecății, ca să nu se dea loc ușurătății prin lăsarea lor în seama legii românești, să fie încredințate chibzuinței și conștiinței provizorului, adică judelei curții⁴⁰.

Textul satului Văleni trimite la gloabele din Șomcuta⁴¹. Și apoi la satele următoare se repetă mereu expresiile simple: ca în alte sate, ca în altă parte etc. În sumarul veniturilor e pomenită numai pedeapsa hoților și prădătorilor. Textul spune că dregătorii, cînd puteau prinde vreun hoț sau prădător, aveau dreptul să-l ucidă, sau dacă nu merita moartea, să-l globească cu bani și așa să-l ierte.

Un venit oarecare aduceau pentru stăpîn moștenirea iobagului mort fără urmași, moștenirea voievodului sau libertului mort, vitele de pripas.

Bunurile celui mort fără urmași revin stăpînului și după textul din Berchez, și după cel din Șomcuta⁴²

⁴⁰ „Cautum tamen ut tales casus iudicio decernantur, ne levitati locus detur. concessis iis legi Walachicae, quae recte rationi et iuri divino conveniunt, id quod provisoris discretioni et conscientiae committitur“. *Ibidem*, p. 61.

⁴¹ „Mulctae observantur plane ut in Somkut“.

⁴² „Itidem etiam bona sine semine decedentium domino condescendunt“ (Berchez); „Si quis sine semine decedit, bona domino recidunt“ (Șomcuta).

Despre moștenirea voievodului și libertului mort ne informează iarăși textul de la Șomcuta. Dacă moare voievodul sau libertul, calul său cu tot echipamentul, ori ce preț ar avea, îi revin stăpînului. Iar dacă nu are cal, se plătește din bunurile sale patru sau cinci cai sau preț de patru sau cinci cai. E aci numai o greșeală de scris, în loc de patru sau cinci florini scribul scriind patru sau cinci cai (de unde ar fi dat patru sau cinci cai din bunurile sale cînd el nu avea cal ?), sau e vorba de prețul a patru sau cinci cai. Aceasta ar fi putut constitui o asigurare pentru stăpîn că voievodul sau libertul ține neapărat cal și echipament pentru a-și împlini îndatoririle, cu deosebire pe cele militare. Mai verosimilă e însă prima alternativă.

Despre vitele de pripas o singură informație la Șomcuta. Se spune aci că dacă se află vreo vită de pripas (*devium vel erroneum*), pe care nu o reclamă nimeni, aceea e a dregătorului, dînd partea a treia cuvenită voievodului.

Taxă spun că nu li s-a impus nicicînd. Dar se plîng de încă un abuz al lui Gheorghe Bathory. Textul de la Berchez spune anume că Gheorghe Bathory, primind o donație de la principele Transilvaniei (Ioan Sigismund) de 25 000 pietre de sare (*sales*) în Dej și de 50 000 în Maramureș, le-a impus o anumită sumă de sări, pe care tot ei trebuiau să le aducă, luîndu-le de fiecare sare zece dinari, și chiar dacă nu-și puteau aduce sarea, prețul îl plăteau totuși. Bathory își vindea forțat supușilor săi o parte din sarea pe care o primise în danie, obligîndu-i să și-o aducă singuri de la asemenea depărtări sau dacă nu și-o aduc, să-i plătească prețul stabilit.

Taxe nu li s-au impus — spun și cei din Lăpușel — decît despre sare spun și ei ca și cei din Berchez. Mai spun că uneori erau siliți să plătească pedestri în cetate, cînd doi, cînd trei. Și la plata garnizoanei cetății Bathory își obliga, uneori, dacă nu totdeauna, supușii.

În rezumat, domeniul cetății Chioar, cum vedem, e unul din domeniile mari și unul din cele mai românești; se poate număra și el printre „țările” românești. Organizația în voievodate aci e generală, cuprinde, cu excepția doar a două sate, întreg domeniul. Voievozii au în subordine un număr variabil de sate. Atribuțiilor lor tradiționale li s-au suprapus cele de supuși feudali, administrative, judecătorești, fiscale, dar și militare. Și aci se observă cele două tendințe în evoluția voievodatului. Una a stăpînului feudal care caută să-i supună pe voievozi tot mai mult, reducîndu-i la simpli supuși feudali, coborîndu-i în șirul iobagilor. Cealaltă a voievozilor înșiși, de a se ridica pe scara socială, de a se asimila cu nobilii. Prin atribuțiile lor originare sau cele din cadrele domeniului, prin rolul lor militar, prin meritele militare pe care și le pot face în tot mai dese războaie, mai ales după pătrunderea turcilor în Ungaria și incursiunile lor tot mai frecvente și în aceste părți, unii se ridică, ajung înșiși să se bucure de favoruri, de prerogative nobiliare, să primească înșiși danii de sate ca și nobilii, mai întîi de la marii feudali, apoi, după ce domeniul a devenit fiscal, de la principii stăpîni ai lui.

Prin merite sau servicii militare s-au putut ridica și alți supuși, oamenii ridicați la oaste de voievozi, libertinii ridicați de stăpînii feudali

mari nobili, de regi, de principii la titluri de libertate sau militare și apoi nobiliare, făcînd din domeniul Chioarului nu numai un remarcabil fief militar, ci și un însemnat cuib de nobilime mică românească.

Instituția crainicilor, mai puțin lămurită, pierde din importanță, crainicul ajunge să fie titlu, nume, să devină chiar un jude sătesc. Atribuțiile crainicului sînt desigur tot mai mult absorbite în cele ale voievodului. Numele de cneaz nu apare în urbariu, în fruntea satelor e înscris judele. Populația domeniului, relativ scăzută, se arată destul de diferențiată, fie juridic, fie economic.

Censul, înscris global și plătit la două termene, la Sîngorz și la Sîmihai, în rate egale, se ridică obișnuit la un fl. de sesia întregă. Daruri, la Berchez și Lăpușel nu sînt înscrise. Doar la Lăpușel obligația de a da legume din grădinile lor. În schimb darurile sînt generale la satele românești, daruri obișnuite ale satelor românești, unt, caș, vaci de tăiat, care de lemne. Juzii, libertinii, preoții erau obligați și aci cu daruri speciale, șoimi, căprioare, pături.

Dijme, none din semănături și din vin dau numai Berchezul și Lăpușelul, dar în condiții speciale. Dijma lor din semănături nu e înscrisă, e desigur episcopală. Nona nu se ia decît în sumă bănească după cantitatea producției, constituind vechea răscumpărare a ei în bani. Numai din vin se dă și a zecea și a noua, dar a zecea era poate luată în arendă de la episcopie. Tot numai Berchez și Lăpușel dau darea grădinilor, numită aci „aco“, dar corespunzînd cu ferotonul din alte părți. Restul satelor, adică satele românești, nu dau nici dijmă, nici nonă, ca românești, și nici darea grădinilor. În schimb din oi nu dau nimic Berchezul și Lăpușelul, dar dau satele românești, datul obișnuit la români, strunga. Dijma porcilor e generală sub amîndouă formele ei, de la pășune și de la ghindă. Tot așa și dijma stupilor.

Obligațiile de lucru sînt reclamate atît de nevoile cetății, cît și de cele ale economiei sale. Ele sînt înregistrate în genere ca nelimitate. În cadrele nelimitării însă satele își păstrează serviciile specifice. Se observă și o încercare de raționalizare în distribuția muncii. Obligațiile de lucru pînă aci au fost în genere limitate. Obișnuit, trebuiau să lucreze cîte două zile de coasă cu strîngerea fînului și o zi de secere pe an, aratul, semănatul făcîndu-se cu simbriașii proprii ai stăpînului feudal. Gheorghe Bathory a introdus și aci obligația de arătură, semănătură, nelimitarea obligațiilor de lucru. Nelimitarea însă n-a putut ridica mult cantitativ obligațiile de lucru, pentru că pămîntul de cultură al stăpînului sau mai bine zis cultivat pentru stăpîn, e destul de redus încă. Pămîntul alodial e încă nedefinit îndeajuns ca atare, separat de pămînturile comune de cultură. Doar vilele sînt separate. La cultura viei, se vede, și aci s-a întrebuițat muncă plătită sau și muncă plătită.

Cu atît mai puțin s-a făcut o separație a pădurilor în alodiale și sătești. Oricum sînt înscrise însă, stăpînul feudal și-a făcut un venit din ele : dijma porcilor. Dar și din alte trebuințe ale supușilor. Drept urmări sînt prezente și restricțiile.

Morile proprii ale domeniului sînt puține. Trebuiau să mai fie însă mori de ale voievozilor, ale satelor. Crîsmăritul a crescut în importanță. Din limitat, cum a fost înainte, Gheorghe Bathory l-a ridicat sau l-a făcut nelimitat, însoțindu-l și de abuzurile lui obișnuite. Pentru pescuit domeniul are ape oprite, pescari scutiți de alte servicii, obligați a servi pește. Într-un sat apare și un *vivarium*, dar nu pentru pește de vînzare, ci numai de consumație.

Mai sînt înregistrate vămile și gloabele, dar nu se evaluează venitul lor anual. Se pomenește legea românească, se dau unele precepte de drept românesc. La veniturile stăpînului se adaugă și moștenirea calului voievodului sau libertinului mort, cu tot echipamentul, precum și moștenirea colonului mort fără urmași.

Cu toate particularitățile sale însă, cu toate deosebirile în ritmul de creștere a economiei sale, și domeniul cetății Chioar merge pe același drum de dezvoltare.

XIII. DOMENIUL CEHU-SILVANIEI LA 1566—1569

Pentru domeniul Cehu-Silvaniei avem două conscripții urbariale din secolul al XVI-lea. Una e individuală, din 1566. A doua e înglobată în conscripția urbarială a domeniului Satu-Mare din 1569¹.

Conscripția de la 1566 cuprinde un târg, Cehu-Silvaniei, și 44 de sate², din care șapte sînt notate doar părți (*portio*) de sate. Cu excepția a cinci sate, toate apar și în conscripția din 1569.

Populația domeniului, adică populația lui dependentă, la 1566 nu e înscrisă decît în târgul Cehu, și în 26 sate, din care două numai părți de sate. La celelalte n-a fost înscrisă, pentru că acelea *propter metum rebelum* nu s-au prezentat la conscriere. În cele prezentate s-au înscris 500 capi de familie. La acestea se mai adaugă și un număr de văduve sărace în Cehu, și alte 10 în sate, care n-au fost înscrise în liste, ridicînd cifra la peste 510.

Înscrierile din 1569, în schimb, însumează 930 capi de familie. Socotînd și cele vreo cîteva sate care în aceasta nu sînt înscrise, populația dependentă a domeniului se ridică la vreo mie de capi de familie.

¹ Urbariul din 1566, sub titlul *Dominium Chieh 1566*, în Arhiva Statului din Budapesta, U. et C., fasc. 101 nr. 47. Urbariul domeniului Satu-Mare sub titlul *Conscripção universorum bonorum, oppidorum videlicet et possessionum, cum nominibus colonorum integrae ac mediae sessionis, inquilinorumque... ad arcem Zattmar... pertinentibus et spectantibus. Facta decima die mensis Augusti a 1569. Ibidem*, fasc. 46 nr. 80. Fotocopii în Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj.

² Ele sînt următoarele: Cehu-Silvaniei (*Chieh*), Noțig (*Nagy Zegh*). Cheud? (*Reod*). Băsești (*Illyesfalwa*), Ariniș (*Egerhat*), Babța (*Babocza*), Ciuta (*Kys Nyeres*), Bicz (*Bykach*), Someș-Uileac (*Samos*), Redesfalw, Kolbasfalw, Sălsig (*Zelzeg*), Tohat (*Tohat*), Asuajul de Jos (*Also szywagy*), Birsăul de Sus (*Felsew Beregzo*), Birsăul de Jos (*Also Beregzo*), Borslyk. Girdani (*Gardansfalwa*), Ulmeni (*Sywelelmelh*). Asuajul de Sus (*Felseo Zywygy*), Băița (*Mosso Bany*), Urmeniș (*Eormenyés*), Pathakfalwa, Stremț (*Thotfalw*), Oarta de Sus (*Felseo Warcza*), Odești (*Wadasfalw*), Ticău (*Chyko-falwa*), Horoațul Cehului (*Horwath*), Kys Nagy Zeg, Chelinta (*Kelencze*), Năpradea (*Naprod*), Traniș (*Kis Gerozlo*), Someș-Guruslău (*Nagy Gerozlo*), Someș-Odorhei (*Udwarhel*), Inău (*Ino*), Aluniș (*Zeplag*), Papsfalwa, Tămășești (*Egerbigy*), Babta Mică (*Babocza kys*), Giurtelecul Hododului (*Geregyteleke*), Naimon și Bulgari? (*Nyrmon*). Girci (*Georczon*). Biușa (*Bies*), Popteleac (*Papteleke*). Cele fără identificare sînt sate care au dispărut de atunci ori s-au contopit cu altele.

Mai populat e târgul Cehu. La 1566 sînt înscrise aci 122 capi de familie, plus niște văduve foarte sărace (*nonnullae viduae miserimae*). La 1569 sînt și mai mulți, 162 capi de familie. Dintre sate, mai populat e Giurtelecul-Hododului (românesc): la 1569 are înscrise 53 capi de familie. Urmează Someș-Odorhei și Aluniș cu cîte 48 capi de familie, Inău cu 40, Ulmeni cu 39. În 1566 Ariniș are 35 capi de familie, Năpradea 32. Restul au cifre variabile sub 30.

O distincție etnică între locuitori, numai după nume, e, ca întotdeauna, o încercare temerară. Nu numai numele care circulă de la un popor la altul, dar și grafia coruptă, grafia lor maghiară, traducerile frecvente, defavorizează mai ales pe români³. E mai ușoară distincția între satele românești și maghiare după specificul sarcinilor, după prezența sau absența în ele a dijmei și nonei din produse la care românii nu erau supuși, sau a unor sarcini cum era tretina, specifică românilor. Ceea ce nu înseamnă însă că nu pot fi și interferențe, că în târguri sau în sate cu sarcini specific ungurești (sau germane) implicit trebuie să fie absenți cu totul românii sau invers. Chiar și numai numele de Olah, Vaida, Boer sau altele în sate ungurești sau Ungur, Magyar în sate românești atestă asemenea amestecuri, cel puțin la origini.

Luînd satele după specificul sarcinilor sau după indicația precisă la multe din ele, că sînt românești, ungurești în genere pot fi socotite Cehu și 8 sate, românești 36 de sate. Satele românești sînt grupate în voievodate. Sub voievodul Ion Șandor, poate Șandru (*pagi subiecti officio Joannis Sandor Waydae*), sînt înscrise trei sate: Noțig, Cheud și Băsești; sub voievodul *Petrus Rosas* (poate Ruja?) două: Babța și Ciuta; sub voievodul *Petrus Paș* patru: Biczaz, Someș-Uileac, *Redefalw* și *Kolbasfalw*; sub voievodul *Simon Göre* șapte: Sălsig, Tohat, Asuajul de Jos, Bîrsăul de Sus, Bîrsăul de Jos, *Borslyk* și Gîrdani; sub voievodul *Damian Paș* patru: Asuajul de Sus, Băița, Urmeniș și *Pathakfalwa*; sub voievodul *Joannes Bole* trei: Stremț, Oarța de Sus și Odești. Celelalte sate românești, neprezentate la conscriere, sînt notate ca românești, dar nu se mai notează și căror voievozi sînt supuse. Voievozii nu sînt înscrise în listele satelor, ci doar în fruntea voievodatului lor, deci mai trebuie adăugați și ei la cifra capilor de familie.

La 1569 voievozii sînt înscrise în rîndul supușilor, obișnuit în frunte. În Noțig același *Joannes Sandor*. În Biczaz, la care se notează la margine

³ Să dăm drept exemplu chiar primul sat înscris ca supus voievodului Ion Șandru, satul Noțig. Numele celor înscrise sînt:

Theodorus Karpos	Laurentius Hordo	Petrus Lazar
Ladislau Tckony	<i>Inquilini</i>	Marcus Santha
Joannes Weres	Marcus Breday	Joannes Mihal
Kosta Pop	Blasius Breday	Simon Dragan
Simon Thot	Joannes Negre	Georgius Sandor
Joannes Fatwl	Demetrius Lazar	Marcus Tupay
relicta Joannis Zabados	Joannes Lazar	Kosma Tupay

Și textul sarcinilor feudale care urmează și se referă și la celelalte două sate ale voievodatului, Cheud? și Băsești, spune clar: *Nonas non dant, nec decimas quia Walachi sunt*. Chiar și numele voievodului e înscris *Joannes Sandor* (v. în cele ce urmează și numele celorlalți voievozi).

Waywodatus, sînt înscriși doi voievozi, amîndoi cu numele de Petrus Pap, desigur tatăl și fiul (Petrus Pap era și în 1566). În Stremț același *Joannes Bolya wayuoda*, în Babța același *Petrus Roosas*. În Sălsig însă acum e înscris în frunte voievodul *Petrus Temboe*, în Ciuta în lista numelor un *Joannes Wayda*, în Giurtelecul-Hododului în frunte voievodul *Joannes Nagya*, iar în listă un *Tyuadar Wayda*, în Popteleac în frunte voievodul *Thomas Triff*.

Printre cei înscriși în 1566 întîlnim și purtători ai numelui de Crainic. De pildă în Ciuta un *Gregorius Kraynik*, în Bicz un *Blasius Santho Kraynik*, în Bîrsăul de Sus un *Demetrius Wosstyna Kraynik*, în Gîrdani un *Simon Tohatty Kraynik*, în Băița un *Joannes Maguran Krajnik*. În dreptul acestuia din urmă se notează că e liber de contribuții ca și ceilalți crainici⁴. Textul urbariului însă nu ne mai spune nimic altceva despre rostul lor și nici dacă aveau vreo sarcină de îndeplinit, cum spune despre voievozi. După felul înscrierii putem presupune însă că *Kraynik* designează funcția. Iar în urbariul din 1569 nu mai apar de loc, nici măcar printre nume. Instituția tinde deci să dispară, locul crainicului ținîndu-l desigur voievodul.

Cnezul nu e pomenit de loc. Apare în schimb *judex*. Nu e înscris însă consecvent. În 1566 îl găsim în lista tîrgului Cehu. La Ulmeni sînt înscriși doi (poate cel vechiu și cel nou?). La Țicău găsim unul înscris *alter judex*. În satele românești pe jude îl întîlnim de trei ori. La 1569 în Cehu sînt înscriși doi, în Someș-Odorhei doi. În alte sate însă nu mai e înscris. În fruntea satelor stă deci judele, decît nu e consecvent înscris. În satele românești era desigur subordonat voievodului, cînd bineînțeles nu chiar voievodul făcea și funcție de jude.

Pe supușii feudali înscriși urbariul îi distinge în *integri coloni*, *medii coloni*, *inquilini*, *liberti* sau *libertini*. Conscripția nu ne spune după ce criterii îi categorisește. Probabil după mărimea sesiei și poate aprecierea stării colonilor, și desigur și după condiția lor juridică. Urbariul nu înscris și starea lor materială ca să putem spune un cuvînt hotărît. În tot cazul înscrierile sînt foarte inconsecvente. Conscripția din 1566 nu face categorisiri în toate satele și nici măcar în Cehu. Iar conscripția din 1569 doar în patru sate mai face asemenea distincții. În toate celelalte supușii sînt înscriși în același șir, fără nici o altă specificare. Luînd conscripția din 1566 și totalizînd, în tîrgul Cehu și cele 26 sate înscrise, rezultă următoarele proporții :

<i>integri coloni</i>	372
<i>medii coloni</i>	90,
<i>inquilini</i>	26,
<i>libertini</i>	12.

După aceste cifre jelerii reprezintă 5,2% din populația iobăgească a domeniului, libertinii 2,4%. E relativă cu deosebire împărțirea colonilor în *integri* și *medii*. Mai ales în satele românești adesea nu se face nici o distincție și deci trebuie să-i socotim pe toți cei înscriși în cifra celor integri,

⁴ „A contributionibus libertatem habet sicut cacteri Crainici“.

deși aceasta e puțin probabil. Din lipsa distincției trebuie să concludem mai curînd la o omisiune a conscriptiei.

Distincțiile se fac uneori și în repartizarea sarcinilor și practic se făceau desigur și mai mult, mai ales la repartizarea sarcinilor colective. Condiția juridică însă se menține adesea și după ce supusul nu mai întrunește condițiile materiale pentru ea. Găsim uneori și în dreptul cîte unui colon notat *pauper*. În Ticău, de pildă, unde nu se mai face nicio distincție între coloni, găsim notați ca *pauperes* nu mai puțin de 9. În dreptul lui *Michael Kerckes* citim : *pauper in tugurio habitat*. Inquilinii sau jelerii au desigur alte condiții juridice decît colonul propriu-zis, dar cei notați astfel pot să fie și coloni sărăciți, decăzuți din starea lor de mai înainte. Cu atît mai des apare notația de „pauper“ în dreptul jelerilor propriu-zisi. Sărăcirii de jeleri înregistrează uneori și urbariul. În urma celor patru jeleri din satul *Pathakfalwa* se înseamnă : *Hos inquilinos ad extremam paupertatem redactos aiunt*. Și mai des se notează sărăcia văduvelor, fie că sînt înscrise în rîndul colonilor, fie în al jelerilor. La sfîrșitul listei tîrgului Cehu se adaugă : *Aiunt praeterea esse nonnullas viduas miserimas*. În dreptul unei văduve din Ariniș e notat : *miseră*. Iar la Asuajul de Sus se spune că sînt șapte văduve în cea mai mare sărăcie, care trăiesc cerșind⁵. Tot din cerșit trăiesc și trei văduve din Urmeniș⁶.

Liberti sau *libertini* își au, desigur, ca și în altă parte situația lor aparte în cadrul domeniului feudal. În Sălsig e înscris în rîndul lor și preotul. Se notează uneori și slujba lor. La Asuajul de Sus de pildă în dreptul libertinului (*libertus*) se notează că slujește cu un cal. La Urmeniș libertul servește de asemenea cu un cal, întocmai ca și alți liberti⁷. La Stremț se notează că Simon Boles a fost libert (*libertus*), dar cum a fost prădat de turci de toate bunurile sale, arzîndu-i și casa, și nemai-avînd nici cal cu care să poată servi, și-a depus libertatea. Libertinii serveau deci călare, făceau serviciu militar.

Urbariile, amîndouă, înscriu și sesiile pustii (*desertae*). În satele înscrise la 1566 ele se totalizează la 94. Sînt cu deosebire multe înscrise la satele românești, anume 90. În unele numărul lor se ridică și la 10—12, uneori aproape egalînd numărul celor locuite. La 1569 numărul lor e mai scăzut ; în toate satele domeniului ele se totalizează la 76. La 1566 se notează adesea și cauza din care au rămas pustii : unii au murit fără urmași, alții au plecat ori au fugit fără să se spună de ce.

Dar sînt multe înregistrate ca pustiite de turci. În Sălsig sînt 10 pustii, ai căror locuitori au fost parte uciși de turci, parte morți fără urmași. În Tohat, 8 pustiite de turcii care și-au pus tabăra aci. În Asuajul de Jos 6 pustii ; 4 uciși de turci, 2 morți, toți fără urmași. În Bîrsăul de Sus 5 pustii : doi din coloni au fost uciși de turci, iar copiii, soțiile, bunurile lor au fost duse de ei. Unul ucis de turci și în Bîrsăul de Jos. În Gîrdani 8 pustii : 1 ucis de turci, 1 și-a ucis vecinul și a fugit. În Băița sînt înscrise 4 văduve ale căror soți au fost uciși de turci. În Urmeniș de asemenea 4 pustiiti,

⁵ „Practerea aiunt esse viduas septem miserimas quae mendicando se sustentant“.

⁶ „Relictae tres sunt, quas aiunt mendicando victum acquirere“.

⁷ „servit cum uno equo praecise ut alii liberti“.

uciși de turci. În Odești 3 case arse, locuitorii lor uciși de turci, copiii, soțiile duse. În Oarța de Sus 6 pustii, ai căror locuitori au fost uciși de turci, care le-au dus soțiile, copiii și le-au pustiiit și ars din temelii casele, ca nici urmele să nu li se mai cunoască⁸.

Sînt multe pustii însă și din pricina fostului stăpîn al domeniului, Gheorghe Bathory. Textul o spune în mai multe locuri. Despre cele 11 sesii pustii din Babța cei ascultați spun că le-a pustiiit mai mult Gheorghe Bathory decît turcii⁹. Cele trei sesii din Ciuta au fost pustiiite de asemenea de el. Cele patru din Bicaz tot din timpul lui s-au pustiiit. Din Bîrsăul de Sus, unul a plecat din pricina sarcinilor grele (*graves servitutes*), iar o sesie s-a pustiiit sub Gheorghe Bathory. În Asuajul de Sus două s-au pustiiit din pricina slujbelor prea aspre pe care au fost siliți (colonii) să i le facă¹⁰. Tot aci erau și cele șapte văduve care trebuiau să trăiască cerșind. Din pricina multelor îngreunări din timpul lui stăteau părăsite trei sesii și în Băița¹¹. În ce constă agravarea sarcinilor în timpul lui ne-o spun adesea și textele care le enumără.

Censul (*census*) se plătește în bani. În unele cazuri se plătește doar o dată pe an. Obișnuit însă se plătește la două termene, la Sîngeorz și la Sîmiihai, repartizat în părți egale. În amîndouă urbariile el e înscris în sume globale, pe sate, fără să ni se dea vreun indiciu după ce criteriile se repartiza. Totalizînd cifrele la 1566 pentru Cehu și cele 26 de sate, censul se ridică pe timpul lui Gaspar Dragfy la 212,98 fl., în medie deci la aproximativ 42 dinari de cap de familie înscris acum. Firește, iobagii nu-l plăteau în mod egal, ci raportat la condiția lor.

Gheorghe Bathory însă a ridicat sensibil censul la cele mai multe din sate, sau poate la toate, numai că nu se notează ridicarea la toate. Obișnuit l-a dublat: censul, luat înainte la un singur termen, l-a luat la amîndouă termenele în aceeași sumă, ca la Bicaz, Someș-Uileac, Stremț și altele. În mai multe cazuri însă l-a întreit, împătrit. În Sălsig l-a ridicat de la 4 fl. la 16, în Tohat de la 2 la 10, în Asuajul de Jos de la 4 la 12, în Bîrsăul de Sus de la 2 la 8, în Bîrsăul de Jos de la 2 la 7,20, în Gîrdani de la 4 la 14. Pe al tîrgului Cehu l-a dublat, l-a ridicat de la 47 la 94 fl.

Mărturiile celor ascultați, care socotesc ridicarea o îngreunare peste obicei, lasă să se înțeleagă că cer revenirea la ceea ce a fost. Și textul îndrumă uneori pe provizor să cerceteze faptul. Totuși, și la 1569 e înscris aproape consecvent censul ridicat introdus de Gheorghe Bathory. Censul Cehului și al celor 39 sate înscrise se ridică acum la peste 700 fl., cifrîndu-se la o medie de aproximativ 70 dinari de cap de familie.

⁸ „Sex desertae sessiones, quarum inhabitatores a Turcis interfecti, uxores et liberi abducti, domus funditus deletae, exustae, et devastatae, ut ne vestigia quidem noscuntur”.

⁹ „Magis per Georgium Bathori vastatas quam per Turcam aiunt”.

¹⁰ „Item aliae duae desertae desolatae propter durissima servitia, quae Bathorio praestare compulsi sunt”.

¹¹ „Desertae sessiones tres tempore domini Bathori propter multa aggravamina desolatae et desertae”.

Scutire de cens se înregistrează numai pentru un singur sat, Băsești, și numai la 1566. El e scutit de cens și daruri, sub motiv că ține straja de noapte în cetatea Arduț. La 1569 însă e plătitor și el de cens.

Tirgul Cehu, spun la 1566, pe timpul lui Gaspar Dragffy se obișnuia să fie impus și cu taxă. Pe timpul lui Gheorghe Bathory nu-i mai știu nici numărul, când 100 floreni, când 70, *prout tulit arbitrium*. La Ariniș însă se notează că aici n-a fost nici o taxă. Nici la alte sate nu mai e pomenită.

Daturile sau darurile (*muneraria*) în natură sînt felurite și prezintă iarăși deosebiri. Satele românești au și aci daturi specifice.

Mai întîi de toate așa numita *tretina*. La afirmația consecventă de la satele românești că ele nu dau nici dijme nici none (din semănături), textele adaugă uneori că ele nu dau none și dijme, dar dau *tretina*¹². Aceasta e o dare feudală obișnuită la români în mai multe părți¹³. E printre daturile feudale care nu au o clasare precisă, e trecută uneori la cens, alte ori la daruri. Fapt e însă că, sub acest nume, e în genere specifică satelor românești. Numele de *tretina* vine de la vaca de trei ani pe care trebuiau să o dea în dare. Darea sau datul se ia fie în natură, fie în bani. În 1566 la satul Babța se spune despre ea că se ia așa că stăpînul își trimite sluga (slujbașul) să cerceteze semănăturile colonilor și de la cel care are mult ia 33 de dinari, peste care nu obișnuiesc să ia mai mult; cei care au mai puțin dau unii 10, alții 20 de dinari¹⁴. Tot 10, 20, 30, dar nu peste 33 de dinari, plătesc și cei din Bicaz. Textul e valabil și pentru celelalte sate ale voievodatului lui Petru Pap. La Gîrdani nu se mai spune decît că dau *tretina* ca și în altă parte. Cei din Asuajul de Sus dau *pro tretina* un vițel de un an. Cei din Băița, Urmeniș și *Patakfalw* dau împreună un vițel (junc) de trei ani, sau plătesc în loc fiecare colon (*colonus*) cîte 33 d., *medii coloni* cîte 16 d., iar săracii (*pauperes*) vor contribui și ei cu cît va judeca voievodul. Tot 33 și 16 d. plătesc și colonii din Stremț, Oarța de Sus și Odești. Și au mai dat aceste trei sate doi viței de un an pe la Rusalii. La satele voievodului Ion Șandru nu e introdusă printre sarcini *tretina*, ceea ce nu înseamnă însă că nu era. Se vede doar din urbariul următor.

La 1569 în satele românești *tretina* e generală. Ea se dă fie în natură, fie în bani, fie în natură și bani împreună. Constă obișnuit în vaca de tăiat (*vacca mactabilis*), în vaca *tretină* (*vacca tretina*) sau simplu *tretina*. Cele trei sate ale voievodului Ion Șandru dau fiecare cîte o vacă anual, la care satul Cheud (?) mai adaugă un florin, iar Băsești 2 fl. Noțig dă o vacă, Chelinta tot așa. Babța dă o vacă plus 1 fl., Ciuta o vacă plus 50 d. În genere satele mai mici dau cîte o vacă, sau cîte o vacă plus o sumă variabilă de bani între 1 și 2 florini. Dar sînt și sate care dau în plus o sumă mai

¹² „Nonas et decimas non dant cum sint Walachi, sed Tretinas ut ipsi vocant solvunt“ (Babța 1566); „Nec nonam dant neque decimam, sed tretinam solvunt“ (Bicaz 1566).

¹³ Cf. D. Prodan, *Ce era tretina în Transilvania, în Omagiu lui Ioan Lupăș*, București, 1943, p. 728—742.

¹⁴ „ita quod dominus mittit servitorem, ut videat sementem colonorum, et qui multum habet ab illo accipit denarios 33, ultra quos dare non consueverunt, qui minus habent dant minus, aliqui d. 10, aliqui d. 20“.

mare : Popteleac, de pildă, e înscris cu o vacă la Sîngeorz plus bani după starea colonilor (*iuxta substantias colonorum*), uneori 5, alteori 6 fl., alteori mai mult sau mai puțin. Cele cu mai mulți coloni dau câte două vaci sau chiar mai multe, precum și bani mai mulți. De pildă Sălsig dă două vaci plus 2 fl., Asuajul de Jos două vaci plus 1,50 fl., Guruslăul Mare două vaci plus 2 fl. Năpradea (cu 32 capi de familie) dă patru vaci, iar Giurtelecul Hododului, cel mai populat, dă doi junci și 7 fl. Bîrsăul de Sus dă doar un vițel, iar Tămășești un vițel plus 3 fl. Unele dau numai bani, 1 fl. (Bîrsăul de Sus, Stremț) sau chiar mai puțin, 66 d., 60 d. Într-un caz numai 33 d. (*Papfalva*), dar aci nici nu sînt înscrise decît un colon și o văduvă de colon. Pentru întreg domeniul am putut totaliza 24 vaci, 2 junci, 2 viței și 46,97 fl. bani. În 1569 tretina, vedem, e sensibil mai ridicată decît în 1566. Cuvîntul tretină începe să fie apropiat chiar de cel de dijmă. Registrul tretinei din 1570 la totalizare se exprimă astfel : *Summa tretinalium pecorum facit decimales vitulos 23, redemptio fl. 57 d.* Registrul cuprinde tretina a 36 de sate românești din comitatul Solnocul de Mijloc, care coincid în genere cu cele aparținînd domeniului Cehu. Ele au dat deci împreună în tretină 23 de viței și 57 fl. bani.

Tretina se dă obișnuit primăvara, pe la Sîngeorz sau pe la Rusalii.

Daturile sau *darurile* cealalte în natură constau din ovăz, unt, cași, brînză, găini și altele. Ele prezintă variații, dar iarăși și deosebiri de la satele românești la cele ungurești. Satele românești au și daturi specifice.

Tîrgul Cehu, spun, nu dă darurile obișnuite (*nulla muneraria ordinaria apud ipsos esse aiunt*), decît cînd venea stăpînul aduceau *honorifice* cît puteau, de toate ale mîncării. Obligație asemănătoare cu vechiul descensus, adică cu obligația găzduirii stăpînului. În satul Ariniș, sub titlul *muneraria*, fiecare „colon întreg“ dă câte o găleată de ovăz, o găină sau o pîne în locul găinii. Alte daruri n-au dat, spun, decît uneori s-au strîns de la ei găini pentru bucătărie (*ad culinam*). Iar la satul Ulmeni se spune că ei nu sînt datori cu nici un fel de daruri, nici cu unt, nici cu cași și nici cu altele de acest fel, întrucît satul acesta e în drum și ori de câte ori domnul sau doamna soseau în acest sat, trăgeau aci fie pentru prînz, fie pentru noapte și de aceea de la ei nu se cer nici un fel de daruri. Desigur, ei găzduiau, adică întrețineau pe stăpîni cît timp stăteau la ei și de aceea nu erau obligați la altele.

Satele românești ale voievodului Șandru dau unul 3 măsuri (*pint*) de unt și 4 cași, celălalt 2 măsuri (*pint*) de unt și 3 cași. Mai dă fiecare colon câte o găină. Băsești însă, care după textul dinainte e scutit de cens și daruri, sub motivul pomenit la cens, tot mai are înscris sub titlul *muneraria* : de Crăciun fiecare dă o jumătate de găleată de ovăz, *medii coloni* câte o pătrime, iar pe la Sînmihai câte 4 bani (*nummi*), care „cens“ se dădea odinioară, spun, dregătorului (*officiali*). Babța dădea 3 măsuri de unt, 3 cași, 2 putini sau burdufuri de brînză (*duas tonnellas formagii*). Uneori se strîngeau de la ei și găini ; cînd erau oaspeți, și miei. Text valabil și pentru Stremț. În satele voievodului Petru Pap nu sînt alte daruri, decît din cînd în cînd se strîng găini, pui, ouă, miei. La satele voievodului Göre, voievodul spune că se strîngea unt de la fiecare, și se topea și ținea în puțină (?) (*et liquefactum*

în *scupheum fusum*) și așa se trimeea stăpînului cînd se poruncea, vreo opt măsuri din voievodatul lui. Dădeau și cași. Mai dădeau o puțină de brînză (*bronze vel formagiū unam tonnellam*). De asemenea, fiecare sat dă cite un vițel, de Sîngeorz sau de Sînzienne, pe care dacă nu-l are plătește 33 d. Acesta e înscris deosebit de tretină, despre care se spune că se ia ca în altă parte. Pare să fie totuși tretina. Satele voievodului Pap dădeau, după spusele acestuia, împreună 3 măsuri de unt, 4 cași și o pătrime de găleată de brînză (*formagiū cubuli unius partem quartam*). Iar la cele trei sate ale voievodului Bolea, era în obicei să dea 5 pinte de unt, 2 cași și o puțină sau verbîntă (?) de brînză (*bronze sportam unam*).

La 1569 sînt înscrise în genere aceleași daruri : ovăz, unt, cași, brînză, găini sau daruri accidentale la cererea stăpînului. Unt, caș dau toate satele, și românești și ungurești, decît doar la cele ungurești se spune că dau caș de vacă. Cantitățile sînt, firește, variabile, 1, 2, 3, 4 măsuri (*pint*) sau jumătăți (*mediae*) de unt, 1, 2, 3, 4 cași. Dar se ridică la și mai mult. Gîrcei, de pildă, dă anual cite 6 măsuri de unt, 12 cași de vacă, Cehu 8 măsuri de unt, 12 cași.

Brînză dau numai satele românești. Măsura, în loc de *tonnella* sau alte numiri, acum e puțină sub forma de *bodon*¹⁵. Satele dau obișnuit cite o puțină de brînză. Doar Bicazul da două. De pildă Babța dădea 3 măsuri de unt, 3 cași și 1 puțină de brînză. Tot așa și Ciuta. Mai mult dădea iarăși Giurtelecul-Hododului : 2 măsuri unt, 4 cași și o puțină mare de brînză.

Găinile de dat nu sînt consecvent înregistrate. Le dau însă sub două forme, fie satul un număr anumit, 8, 10, 20, 25, fie cite o găină de cap de colon, sau de sesia întreagă. Babța, Ciuta dădeau cite 8 găini, Guruslăul Mic 12, Năpradea 25. În Aluniș fiecare sesie întreagă da de Crăciun cite o găină și o turtă (*torja*, colac).

Ovăzul de dat e iarăși inconsecvent înregistrat, mai ales la satele românești. La Sălsig de pildă se înregistrează că șapte sate dau stăpînului la Crăciun 20, uneori 25, sau mai multe ori mai puține găleți de ovăz. Bicazul da tot la Crăciun stăpînului șapte găleți de ovăz. Mai da, spre deosebire de alte sate, și o găleată (*cubulus*) de in. Mai consecvent e înregistrat la satele ungurești. Dar la acestea datul se îmbină cu darea fertunului (*ferton*), pe care satele românești nu o mai dau.

În Gîrcei, de pildă, dau *pecunias ferton vocatas* fiecare om cu sesie întreagă 8 dinari la Sîngeorgiu, 8 d. la Sînmihai. De asemenea, fiecare om cu sesie întreagă trebuie să dea de Crăciun o jumătate găleată (*cubulus*) de ovăz. Cei cu o jumătate nu dau nimic. În Aluniș dau și cei cu jumătate sesie cite un sfert de găleată de ovăz, dar de Crăciun. Iar bani, cei cu sesie întreagă dau cite 4 d., cei cu jumătate cite 2. La înău toți cei care au semănături dau cite o jumătate de găleată de ovăz. Aci nu mai e înregistrat și fertunul. La Ariniș fertunul e iarăși de cite 4 dinari la două termene, la Sîngeorz și Sînmihai, dîndu-l fiecare sesie întreagă. În Horoatul Cehului fiecare colon cu sesie întreagă trebuie să dea două măsuri

¹⁵ „Casei Bodon duo, Brenze vocati“ (Bicaz); „Casei brenza bodon unum“ (Curuslăul Mare); „Casei brenza unum“ (Oarta de Jos) etc.

(*modios*) de ovăz și 8 d. La Ulmeni se adaugă că și cei cu jumătate sesie dau un *modius* și 4 d. Probabil așa trebuie înțeles textul și când înregistrează datul numai de sesia întreagă. La Someș Odorhei dau toți cei cu semănături la Sînmihai 25 d. și o găleată de ovăz, la Crăciun tot așa¹⁶. La satele românești fertonul nu e înregistrat la nici unul. Dimpotrivă, la Tohat se spune clar că românii nu-l dau (...*ipsi Volachi non habeant solutionem ferton*).

Darurile accidentale sînt înscrise în cîteva locuri și la 1569, și textele sînt valabile obișnuit pentru mai multe sate. Obligația e desigur și acum generală. De pildă la Sălsig se spune că dau găini, găște și altele după cum li se impune¹⁷. Și în alte timpuri dau daruri, după cum cere nevoia — se spune la Năpradea. După nevoia și obiceiul cetății dau mereu daruri și cei din Giurtelec Hododului și Popteleac¹⁸.

La anumite daturi sau daruri sînt obligați și voievozii, libertinii. După textul de la Babța, din 1566, libertinii și voievozii trebuie să dea șoimi și căprioare, pe care dacă nu le au, trebuie să dea de șoim 25 d., de căprioară 33 d.¹⁹. Ceea ce se repetă și la alte voievodate. Un text general, la 1569, spune că toți voievozii și libertinii dintre români trebuie să dea cetății Satu-Mare (căreia îi aparținea acum domeniul) iarna cîte o căprioară, iar primăvara cîte un șoim, plătind, cînd nu le au, pentru amîndouă 58 d.²⁰. Deci aceeași sumă ca și la 1566.

Preoții români dau și ei daruri. În 1566 la Bicz citim că preotul Teodor (*Theodorus Sacerdos*) trebuie să dea anual o pătură (*lodicem*), pentru care Gheorghe Bathory lua 1,25 fl. La Bîrsăul de Sus preotul Ion Pop e trecut între libertini. Tot o pătură trebuia să dea și preotul din Asuajul de Sus²¹. În 1569 obligația însă e înregistrată ca generală, pentru toți preoții români, fiecare trebuind să dea o pătură mare sau pentru ea 1,25 fl., cît lua Gh. Bathory²².

¹⁶ Fertonul în Ungaria era un bir al vici, pămîntului de arătură și grădinii, v. *Urbáriumok, XVI—XVII, század*, Budapesta, 1959, p. 229. Se da și aici după vîi? Textele domeniului nu ne lămuresc.

¹⁷ „Munera dantur hic per annum, gallinae, anseres etc. cum necessitate urgente ipsis imponitur“.

¹⁸ „Munera dant semper cum necessitas et usus arcis postulat“ (Giurtelec); „Munera in necessitates arcis semper dare debent“ (Popteleac).

¹⁹ „Liberti et waydac tenentur nisos, capreollos offerre, quas si non habent, pro niso d. 25 solvunt, pro capreolo d. 33“.

²⁰ „in genere, universi wayvodae et libertini in medio Volachorum existentes debent ad arcem Zatmar tempore hyemali singulas damas, et tempore vcris singulos nisos dare. Quicumque autem reddere non possent, tenentur solvere pro dama et niso simul denarios quinquaginta octo“.

²¹ „Habent sacerdotem qui quotannis lodicem solvit domino“.

²² „Singuli presbiteri debent unam magnam lodicem, aut pro lodice florenum unum dr. vigintiquinque“.

Scutirile de cens, daturi sînt desigur temporare și nu definitive. La 1569 satul *Wyfalu* (sat nou) nu dă nimic sub motivul că locuitorii lui (10 familii), notați la margine *noviter aedificantes*, acum clădesc și nu de mult au început să clădească. Sînt scutiți deci numai pe un anumit timp.

Dijma din semănături o dau numai tîrgul Cehu și satele ungurești. La tîrgul Cehu se spune că dijmele le percepe stăpînul, dar sînt ale episcopului Transilvaniei²³. Aci dijma e socotită drept episcopal și după ce în Transilvania la 1556 se secularizase. La Ariniș însă nu se mai spune decît că dau dijme din bucate (*decimas de frugibus*), iar la Ulmeni că dau dijmă. La Țicău iarăși: *decimam percepit dominus*, poate în același înțeles ca și la Cehu. Dijmele, stăpînul le ținea poate și acum prin arendă.

Nona din semănături o dau iarăși numai satele ungurești. Tot numai satele ungurești dau dijme și none din vin, firește în cazul că sînt producătoare și de vin. Cehul însă, după cum spun, nu dă none — notează urbarii.

Și la 1569 tot numai satele ungurești dau dijme și none din semănături și din vin. Cei din Gîrceiu trebuie să dea din semănăturile lor — din grîu, orz și ovăz — nonă și dijmă, din care preotului nu-i revine nimic. Fiecare dătător de dijmă din bucate, la timpul dijmuirii, e dator cu cîte o găină. Cei fără semănătură, fiecare, sînt datori cu cîte 8 dinari. Au și deal de vii, trebuind să dea none și dijme și din vin. Nici din acestea nu se dă nimic preotului. La Ariniș se spune că găina o dau atît colonii „întregi“, cît și cei „medii“. La Aluniș, că nona și dijma din vin o dau maiestății sale (care e stăpînul feudal acum). Textele sînt aproape identice la toate, doar suma pe care trebuiau să o dea cei fără semănături variază între 5 și 12 dinari. Cei din Cehu dau și ei dijme din semănături și din vin stăpînului (împăratului), dau și găina la dijmuitul bucatelor. Cei care nu au semănături și vii, dau fiecare cîte 10 dinari. None însă spun și acum că n-au dat niciodată, nici din semănături, nici din vin.

După registrul de dijme din grîne de la 1570, tîrgul Cehu a dat 310 clăi 7 snopi de grîu, din care au ieșit 81 găleți și 9 clăi 13 snopi de ovăz, din care au ieșit 7 găleți. Presupunînd că s-a calculat cu găleata de Cașovia de 4 mierțe, rezultă că o claie de grîu a dat abia ceva peste o mierță, iar cea de ovăz 3 mierțe. Recolta de grîu după care s-a luat dijma totalizează peste 3100 de clăi. Dătătorii de dijmă înscriși sînt 141. Urbarii din 1569 înscrisa, am văzut, 162 capi de familie, deci ne apar puțini cei fără semănătură de grîu. Raportat numărul dătătorilor de dijmă la totalul recoltei de grîu rezultă o medie de 22 de clăi de înscris, iar la cei 162 capi de familie, înscriși la 1569, de 19 clăi. Repartiția însă e inegală. Cei cu 50 sau mai multe clăi sînt 12. Cifre mai mari au însă numai cinci, 2 cîte 70, unul 85, altul 95. Cel cu mai multe are 110 clăi. Iată cifrele :

—	1—9	10—29	30—49	50—99	100 —
21	32	72	25	11	1

²³ „Decimam dominus percepit, sed est Episcopi Transylvani“.

Să luăm acum din registru cele câteva sate aparținînd domeniului :

	au dat dijma	d. grîu clăi	d. ovăz clăi	găini
Someș Uileac	39	84/21	—	32
Someș-Odorhei	100	349/17	—	60
Inău	38	65/13	—	15
Aluniș	51	130	—	32
Ulmeni	42	149/20	8	—
Ariniș	24	56/10	7	—
Horoat	18	58/14	—	—
Gîrcei	55	122/13	14	—
Naimon	11	12	—	—
Nyrmon	17	20/13	—	—
Total	395	1049/17	29	139

Cei 395 dătători de dijmă au avut astfel aproximativ 10500 clăi de grîu, rezultînd o medie de aproximativ 27 de clăi de înscris, o medie mai ridicată deci decît în tîrgul Cehu. Repartiția recoltei e următoarea :

1—9	10—29	30—49	50—99	100 —
68	203	69	47	8

Cei cu 100 sau mai multe clăi sînt 4 din Someș-Odorhei (cu 100, 105, 130, 140), 3 din Ulmeni (cu 100, 115, 125) și unul din Horoatul Cehului cu 110 clăi.

Găinile sînt cele care se dădeau de către dijmuiți la dijmuire. Proportia celor fără semănături de grîu e mai greu de stabilit. Registrele de dijme acum nu-i înscriu. Raportarea celor înscriși în registrul dijmei la cei înscriși de urbariu în 1569 nu e deplin concludentă, criteriile de înscrisiere se deosebesc, registrul dijmei înscris pe toți cei care au semănătură, iar urbariul unitățile iobăgești. Dătătorii de dijmă astfel apar uneori mai mulți decît unitățile înscrise de urbariu. Dar apar și situațiile inverse. Registrul de dijmă în Ariniș, de pildă, înscris 24, urbariul 30, în Horoat registrul 18, urbariul 25, indicînd că erau și de cei fără semănături.

Registrul înscris și grîul sau ovăzul provenit din aceste dijme, treierate. Făcînd totalizarea la Cehu și 6 sate care au înregistrat echivalențele, rezultă că 1146/10 clăi de grîu venite în dijmă au dat, desigur scăzînd partea treierătorilor, 297 găleți. Presupunînd iarăși că e vorba de găleata de Cașovia, de patru mierțe, cele 1146/10 clăi (claia de 26 snopi) au dat 1188 mierțe, adică în medie claia a dat abia ceva peste o mierță.

La ovăz productivitatea e mai ridicată. Cele 24/13 clăi venite în dijmă au dat 17 găleți, adică 68 mierțe, în medie deci claia a dat 2.8 mierțe.

Și totalul general al cercului întreg, din care fac parte șase din satele citate, dă rezultate asemănătoare. În dijmă au venit 2003 clăi 1 snop, din care au venit 524 găleți. Iar la ovăz din 31/13 clăi au venit 23½ găleți.

Din nonă au venit 864/7 clăi de grâu, din care 593/15 clăi treierate au dat numai 109 găleți, deci mai puțin de o micrță de claic. Să se fi calculat cu găleata mare? E prea puțin probabil, ar rămîne neverosimil de mare productivitatea ovăzului.

Nona din Odorhei, Inău, Aluniș, Ulmeni, Ariniș, Horoat a adus același număr de clăi de grâu, s-a luat prin urmare mai întîi dijma și apoi nona, care astfel sînt egale. Beneficiarul dijmei și nonei fiind acum același nu se mai punea problema priorității în sensul unui mai mare beneficiu. Doar treierate au dat cifre ceva mai mici, cînd și nona s-a luat din același grâu.

Cifrele ne arată și raportul dintre grâu și ovăz în producția țărănească. Cifrele ovăzului în raport cu ale grăului rămîn neînsemnate. Totuși, din satele citate unele dădeau ovăz de Crăciun. Aveau și culturi mai mici în vederea datului, nesupuse dijmei? Il cumpărau? Textele nu lasă posibilitatea vreunei lămuriri.

Cifrele producției de grâu însă nu ne dau decît parțial starea tîrgului sau satelor. Acestea sînt doar și producătoare de vin, e adevărat producătoare mai mici.

Partea care-i revine preotului din dijme nu e consecvent înregistrată și nici nu e uniformă. După legi trebuia să-i revină a patra (*quarta*) din dijma bisericească. Ea s-a adaptat însă variatelor împrejurări locale. Uneori se menține la părți mai ridicate. În cele mai multe cazuri însă s-a redus. Dar la 1569 se înregistrează, după textul satului Ariniș, un text general valabil, privind toate domeniile cetății Satu-Mare, care ne lămurește că preoții acestora au de drept, cu excepția unor locuri, a șaisprezecea parte din toate dijmele din grîne drept *quarta*²⁴, deci a patra parte din a patra care li se cuvenea după lege. E vorba, firește, numai de preoții confesiunilor oficiale, nu și de cei români.

Urbariul din 1569 notează și cît vin putea să vină din none și din dijme. În anul 1569 nu a venit nimic, sau foarte puțin, pentru că nu s-a făcut vinul. În Cehu abia a venit o bute „medie“ (*unum medium vas*, adică butea jumătate sau mijlocie, în raport cu butea mare, întregă) de vin. Însă spun că poate să vină 10, 16, 20, uneori mai mult sau mai puțin. În Gîrcei n-a venit nimic, dar poate să vină, după productivitatea anului, două, trei buți, uneori mai mult sau mai puțin. În Aluniș, Inău, Horoatul Cehului, Ulmeni, Someș-Odorhei de asemenea, cîte una, două, trei buți de vin „medii“.

Satele românești nu dau dijme și none din semănături. O spun aceasta precis și textele la toate²⁵.

²⁴ „Pastores ecclesiarum in omnibus bonis ad Zatmar pertinentibus habent de iure, exceptis nonnullis locis, quae suo loco specificata sunt, ex omnibus decimis frumentorum partem sedecimam pro quarta“.

²⁵ „Nonas non dant nec decimas quia Walachi sunt“ (satele voievodului Ion Sandru 1566); „Nonas et decimas non dant cum sint Walachi“ (satele voievodului Petru Rosas); „Nullas nonas et decimas dant ex suis sementis, cum sint Walachi“ (Noțiș 1569). Sau sub forma negației simple: nu dau, nu sînt datoare să dea none și dijme din semănăturile lor etc.

Dijma porcilor, în schimb, e generală și aceeași și pentru satele românești, și pentru cele ungurești. Din porci se ia două feluri de dijmă, din porcii de la pășune sau din mascuri (*pascuales, maiales*) și din porcii de la ghindă, și în două feluri deosebite.

La Cehu, urbariul din 1566 spune că la ei păduri nu sînt, dar după porcii mînați în pădurile stăpînului, cînd se făcea ghindă, dădeau a zecea (*decimam*). Din mascuri însă spun că nu dau nimic²⁶. Probabil e vorba de porcii, adică de purceii din anul respectiv, crescuți obișnuit la pășune, în opoziție cu porcii îngrășați toamna sau chiar iarna la ghindă. La Ariniș, în schimb, se spune că la ei e o pădure bună producătoare de ghindă, după care, cînd se face ghindă, dau a zecea stăpînului, iar unde nu sînt zece, se răscumpără fiecare porc cu 4 d. Din mascuri dădeau de o turmă unul, dar Bathory lua și din mascuri a zecea, sub zece răscumpărarea fiind de 2 bani (*nummi*), adică 2 dinari. La Ulmeni se spune că Bathory din mascuri (*de porcis maialibus*) lua a zecea și după aceea porcii strînși li-i vindea lor cu cîte 2 fl. porcul.

La satele românești ale voievodului Ion Șandru se spune iarăși că nu au pădure, iar cînd își scot porcii în pădurea stăpînului dau tot al zecelea. Și din mascuri dau tot al zecelea, sub zece răscumpărînd pe fiecare cu cîte 2 bani. La satele voievodului Petru Rosas se notează că e o pădure de fag din care se ia dijma porcilor. Dar mai mult după turmele străinilor; ei — spun — nu dau decît unul de turmă. Provizorul e îndrumat prin urmare să vadă ca să nu se ia altfel decît în altă parte. Din mascuri se ia ca și în celelalte. Iar la satele voievodului Petru Pap se spune că zeciuala porcilor a introdus-o Gheorghe Bathory, care și din purceii mici scoși în pădurea *Tohel* lua a zecea. Din mascuri lua și aici ca și în altă parte. Și la satele voievodului Simon Göre spun că pe timpul lui Dragfy, după lege (*legitimum fuisse aiunt*), se lua de fiecare turmă (*de quolibet grege*) numai cîte un porc, dar Bathory le-a luat zeciuală, sub zece răscumpărînd cu cîte 4 d. Din mascuri, se repetă mereu, se ia ca și în altă parte. La satele voievodului Ion Bolea se spune iarăși că din mascuri au dat și ei cum s-a dat și în altă parte, dar Bathory le-a cerut a zecea, iar porcii cei mai răi i-a dat înapoi colonilor, storcîndu-le cîte 2 fl. de porc, iar sub zece le-a luat răscumpărare cîte 2 d.

Se luau deci în genere amîndouă felurile de dijmă, pe care iarăși Bathory le-a ridicat de la datul vechi de un porc de turmă, la dijmă.

La 1569, satele ungurești dau în genere din porcii de la ghindă dijme înregi (*integras decimas*). Dau apoi de fiecare turmă de porci de la pășune (*de singulo grege porcorum pascualium*) cîte un porc. Pe cei sub zece, și desigur, și pe cei peste zece, care nu pot fi dijmuiți, îi răscumpără, pe cei mari cu cîte 4 d., pe cei mici cu cîte 2. La Cehu e pomenită iarăși numai dijma porcilor de la ghindă.

Aceleași dijme și aceeași răscumpărare și la satele românești. La Babța se notează iarăși că din pădurea de aci bună de ghindă și de la străini (*ab exteris*) se ia dijmă întregă. Doar atît se mai precizează uniori

²⁶ „De porcis maialibus se nihil solvere aiunt“.

că porcii mici care se răscumpără de la dijmă sînt *porcelli non sugentes*, deci nu porcii sugaci. Dijma din porcii de la ghindă se ia și în cazurile, foarte frecvente la satele românești, cînd satele au păduri proprii²⁷. Deși după dreptul feudal ar fi trebuit să se dea numai din porcii mînați în pădurile stăpînului. Acesta însă caută să-și facă sursă de venit din toate pădurile domeniului său, ca din ale sale. O separație de păduri alodiale din pădurile comune, se vede, nici nu se făcuse.

Pentru dijma porcilor, în registrele anului 1570, din satele domeniului întîlnim numai satele Popteleac și Gîrcei. E vorba de datul porcilor de la pășune, de primăvara, datul masculilor (*porcorum Mayallium*). Popteleac are înscrisi 15 dătători, Gîrcei 21. Au venit din Popteleac 3 porci și 1 fl. 2 d. răscumpărare pentru 24 capete, din Gîrcei 4 porci și 1,20 fl. răscumpărare pentru 29 capete. Răscumpărarea e de 4 d. de cap. Datul s-a luat desigur numai din sporul anului.

Satele ungurești, inclusiv tîrgul Cehu, dau dijma din miei, din zece unul. La Ulmeni însă se spune că dau dijma mieilor sau *strunga* (*Decimam Agnellorum vel Ztrongam*), dar Bathory la fiecare miel venit în strungă mai adăuga și cîte o oaie, pe care le da înapoi colonului și îl silea să plătească pentru miel și oaie 1 fl. Numele de strungă a dării românești se extindea deci și asupra ungunilor obligați doar la dijma din miei, și uneori nu numai numele, ci chiar și conținutul ei. Era iarăși un abuz.

În 1569 la satele ungurești e înscrisă doar dijma mieilor. La Gîrcei de pildă : din miei și albine dau dijme întregi (*decimas integras*), desigur în înțelesul strict de unu din zece, iar cei care sînt sub zece sau peste zece, din care nu se poate lua a zecea, se răscumpără cu cîte doi dinari. Tot așa și în celelalte, inclusiv în tîrgul Cehu. La Ariniș se adaugă că aceste dijme se dau împăratului (ca stăpîn feudal).

În registrul de dijmă a mieilor găsim la 1570 numai Cehu, Naimon și Gîrcei. Cehu a dat 5 miei (unul a dat 3, altul 2), Naimon 2 miei (2 inși), Gîrcei 7 miei (unul 3, ceilalți patru cîte unul). Ațiția numai au avut mici „turme“. Pentru miei, sub zece s-a plătit răscumpărare, care e de 2 d. de miel. Aceasta în cele trei locuri se reduce la 14 d., semn că cei cu oi se reduc la cîțiva.

Dijma albinelor e generală și aceeași și pentru satele românești, și pentru cele ungurești. Dijma se dă din roi (*de examinibus*) se spune în 1566 la Cehu, și desigur se da unu din zece. La Babța se spune doar vag : *De apibus unum alveum*, iar la Bicz că se dă din albine ca și în altă parte. La 1569 însă dijma din roi e înregistrată ca dijmă întreagă și generală. Răscumpărarea celor sub zece (sau peste zece), la satele ungurești e invariabil 2 d. La cele românești variază. În genere e 2 dinari, dar și 3 și 4.

După registrul de dijme din 1570 s-au luat stupi în natură și răscumpărare în bani, precum și banii fumului (*fust penz*), care probabil nu sînt legați de dijma albinelor. Din Cehu au venit în dijmă 7 stupi sau roi, de la trei înscrisi cîte unul, de la unul 3 stupi. Aceștia au fost cu stupi mai mulți. Alți patru înscrisi au avut 2 cîte 3 stupi, unul un stup ; răscum-

²⁷ Textul satului Sălsig de pildă : „Cum bonam silvam glandiferam habeant. ex porcis eorum in glandinibus integras dant decimas“.

părați cu cîte 2 d. au adus 14 d. La atîta se reduce numărul celor cu stupi în tîrg. Din șapte sate (Someș-Odorhei, Aluniș, Ulmeni, Ariniș, Uileac, Horoat, Gîrcei) au venit doar 2 stupi (din Ariniș și Horoat) și s-au răs-cumpărat 69 de stupi cu 1,38 fl. În Cehu și cele șase sate, cei înscriși ca avînd stupi se totalizează la 36. Cei care au plătit răs-cumpărarea au avut cîte 1, 2, 3, doar unul a avut 5. Mai mulți înscriși întîlnim în Gîrcei, anume 14 cu 32 stupi răs-cumpărați. Cifrele indică aci un venit mic din dijma albinelor și un albinărit redus.

Satele românești dau „strunga“ (*Ztronga*), care în 1566 la satele voievodului Ioan Șandru e înregistrată astfel: strungă se ia și în aceste trei sate, anume o oaie de la cei care au oi²⁸. Doar la Gîrdani se spune că din oi dau dijma întreagă (*decimam integram*), obligație valabilă poate pentru întreg voievodatul. Dar aceasta trebuie să fi fost iarăși numai un abuz al lui Bathory. Căci la Odești sau la satele voievodului Ion Bolea, se notează, în ce privește strunga, spun că la ei nu fusese în obicei, dar că Bathory obișnuia să le ia împotriva vechiului obicei (*praeter veterem morem*) de la fiecare, care avea oi, cîte o oaie. Din capre le lua de ase-menea una. Pe acestea le lăsa la ei (la cei care le-au dat) să le hrănească și apoi le vindea tot lor.

Că și strunga luată în această formă era într-adevăr tot numai un abuz al lui Bathory, o arată textele urbariului din 1569. La Noțiș, de pildă, ea e înregistrată astfel: de fiecare turmă de oi trebuie să dea o oaie de un an (noatină) și un caș, pe care o numesc strunga²⁹. Textul se repetă aproape invariabil la toate satele, întrebuintîndu-se mai ales forma de *ztronga*. La Stremț se precizează chiar că se da o oaie fără miel. Doar la trei sate mai întîlnim text asemănător cu cel din 1566: toți cei cu oi dau o oaie și un caș. Deci nu e vorba de a zecea din oi. Nici măcar de quin-quagesima.

La cît se ridicau aci *obligațiile de lucru*? Textele ne dau mai multe informații asupra lor și mai ales asupra sporurilor și abuzurilor din timpul lui Gheorghe Bathory.

Cei din tîrgul Cehu, spun, au servit cu carele, fie la cetatea Ardud, fie la Chioar, căzîndu-le aceasta o dată (pe an?) de fiecare colon. Spun apoi că Gaspar Dragfy avea două sau mai multe pluguri. Făcînd însă agri-cultură și la ei, i-a pus să are și cu plugurile lor, și arau atîta cît puteau ușor ara pînă la amiază, după măsură apoi vreo douăzeci de iugăre. Coseau o zi, strîngînd, cărînd (la curtea stăpînului desigur) și clădînd fînul cosit și secerau o zi toți de la fiecare casă, cărînd și clădînd (ceea ce au secerat). Gheorghe Bathory însă și-a desființat (*abolevit*) plugurile sale și toată agri-cultura a impus-o comunității, după care rînduială cetățenii (*cives*) arau uneori cîte trei, alte ori cîte două zile, făcînd apoi și strînsul.

Erau și vii aci pe timpul lui Dragfy, spune textul, care erau împăr-țite (distribuite) cu măsură (pentru cultivare) nu numai celor din Cehu, ci

²⁸ „Ztronga exigitur in his quoque tribus pagis videlicet ovis una de illis qui oves habent“.

²⁹ „Ex singulo grege ovium debent dare singulas oves annales et singulos caseos, quam solutionem Eztrenga vocant“.

și celor din satele aparținătoare. Ei însă au fost absolviți cu totul de cultivarea părții lor, inclusiv de cules, deși, după cum spun, odinioară supușilor li se plăteau obișnuit bani, cu ziuă, pentru cultură. Aici însă nu mai spun ce a făcut Bathory. A venit și aici desigur cu inovații, de aceea arată ei ceea ce a fost înainte. Poate trebuie să-și cultive acum ei partea, fără plată.

Mai spun că au fost obligați de Crăciun să care la curtea din Cehu câte un car de lemne (fiecare).

Gheorghe Bathory a venit desigur cu multe sarcini în plus și abuzuri, dacă cetățenii se puteau plînge că de pe timpul lui și zece sarcini (*servitutes*) pot înșira pe care le-au purtat fără să li se țină seama de zi, nici de Paști, nici de Crăciun, și cu atât mai puțin de alte sărbători.

Satul Ariniș întreg trebuie să cultive via stăpînului în Cehu. Mai trebuie să cosească lunca (de acolo) împreună cu celelalte sate aparținătoare. Pe timpul Dragfyestilor erau obligați să are la ei (adică în hotarul lor) stăpînului două porțiuni de pămînt. Dar Bathory i-a silit să are în Tohat. Mai trebuia să facă grinzi de stejar (*asseris de roboribus*) pentru Satu-Mare, precum și altele ce li se poruncau.

Cei din Ulmeni erau siliți la toate lucrările în trei locuri, în Ardud, Chioar și Cehu, iar acum trebuie să servească în două, în Satu-Mare și Baia-Mare. În timpul Dragfyestilor trebuia să cosească, să strîngă și să care finul, împreună cu alții, din lunca din Cehu a stăpînului, dar Bathory i-a silit să cosească și alte fînațe, care zic că au fost ale colonilor, căci fînațele bune, peste tot, le-a luat de la coloni. Au fost siliți să are în Cehu și să secere bucatele coapte, care slujbă spun că nu o aveau (*immunes fuisse aiunt*) în timpul lui Dragfy.

Schimbări s-au produs și în slujba satelor românești.

Cele trei sate de sub voievodul Șandru au avut, spun, slujbele obișnuite. Sub Dragfy arau o zi, coseau o zi, secerau o zi, ceea ce și strîngeau, cărau, clădeau. Mai trebuia să dea străji (*vigiles*) la cetate. Sub Bathory însă slujba a fost fără capăt³⁰. Stăpînul are în hotarul satului Noțig 25 iugăre de pămînt care stau acum nelucrate; pe acelea ei le-au semănat, bucatele de pe ele ei le-au secerat, strîns, cărat și clădit. Mai trebuie să ducă fiecare colon de Crăciun câte un car de lemne.

La Babța, de sub voievodul Rosas, se spune că în Cehu e o luncă mare a stăpînului, pe care obișnuiește să o împartă între voievozi, fiecare voievod dîndu-și partea satelor supuse lui să o cosească, să strîngă și să care de pe ea finul. În timpul lui Dragfy, spun, în afară de strînsul finului n-au fost siliți la alte munci. Bathory însă le-a impus anumite măsuri de arătură în Cehu, anume patru iugăre pe care trebuia să le semene cu grîu, iar primăvara alte patru pentru semănat ovăz, lucru pe care îl puteau face lesne în trei zile. De Crăciun iarăși fiecare trebuia să care câte un car de lemne. Textul e valabil probabil pentru întreg voievodatul.

La satele voievodului Petru Pap, în frunte cu Bicazul, sub titlul *servitia* se spune că stăpînul are o luncă în sat, pe care trebuie să o cosească, să strîngă finul de pe ea și să-l care (la curte) cele patru sate ale voievo-

³⁰ „...sub Bathori servitutis nullus finis“.

datului. Din vremea veche (*ab antiquo tempore*) trei zile lucrau la castelul Cehu, dar Gheorghe Bathory i-a ținut în lucru două săptămîni, mai să moară de foame³¹. Sub Dragfy spun că nu arau, ci numai secerau trei zile. Sub Bathory însă au fost siliți și să are și să secere. De asemenea, de Crăciun duc lemne în Cehu.

Satele voievodului Göre pe timpul lui Dragfy secerau grîne coapte (*fruges maturas*) o zi. Dar în timpul lui Bathory au fost siliți nu numai să-i secere și să-i care produsele semănăturii sale, ci să-i care și dijele pe care le cumpăna. Spun că pe vremea lui, în timp ce bărbatul cosea, soția nenorocitului era silită să secere grîu, și secerat (ei) să-l care. În timpul lui Dragfy niciodată nu obișnuiau să are stăpînului. Dar Bathory i-a silit la arătură *pro libito*.

La satele voievodului Damian Pap aceeași plîngere. Sub Dragfy slujba lor a fost să cosească o zi, să secere o zi, să strîngă și să care ceea ce au cosit sau secerat. Sub Bathory însă, se plîng și ei ca și alții, slujba n-avea nici un sfîrșit³². Adaugă apoi că sub Dragfy arau pe pămîntul din Cehu al stăpînului (*in allodio Chieh*) o zi. Dar sub Bathory nici un sfîrșit (*nullus finis*). Duc și aceștia lemne de Crăciun.

Satele voievodului Bolea spun că odinioară nu au fost obligați la alt lucru, decît la coasă în lunca de la ei, din care ieșeau două care de fin. Sub Bathory însă au făcut de toate slujbele³³.

Gheorghe Bathory introducea deci nelimitarea în obligațiile de lucru pentru toate satele, fie românești, fie ungurești. În ciuda plîngerilor iobăgești împotriva ei, nelimitarea se menține totuși. Cu variații în exprimare doar, ea e generală și în 1569³⁴. Nelimitarea nu înseamnă, firește, că iobagul trebuie să slujească tot timpul, ci atunci și atît cît economia proprie a stăpînului o cere.

Că această economie proprie e în creștere, cerînd tot mai mult lucru de la iobagi, o arată și cîteva date privind pămîntul alodial.

La Cehu se vorbește doar de vreo 20 de iugăre pe care trebuia, pe timpul lui Dragfy, să le are și să le strîngă recolta. Dar același text spune că la recoltă bună s-au clădit aci 12 stoguri mari, unul avînd la 400 căpițe (*capeciae*). Ceea ce ar fi însemnat vreo 4800 căpițe³⁵. (Dacă nu cumva sînt luate în socoteală și grînele venite din dijmă și nonă). În timpul lui Bathory pămîntul de arătură, desigur, a crescut mult dacă obligația de a

³¹ „Quod famae pene sint mortui“.

³² „Sed sub Bathorio nullus finis servitutis queruntur ut alibi“.

³³ „Sub Georgio Bathori omne genus laborum ac servitorum praestitisse“.

³⁴ „Servire debent ad usum arcis semper, prout ipsa necessitas fert“ (Oarța de Jos): „Servitia omnis generis, ad necessitatem arcis semper et continue exercere debent“ (Sălsig); „Servire debent ad necessitatem arcis semper“ (Giurtelec, Odorhei); „Servicia omnis generis, arare, seminare, metere, falcare, cumulare etc. semper pro necessitate arcis et allodiorum exercere debent“ (Gîrcei); „Servire debent in omnibus ad arcam necessariis rebus, cum usus postulerit“ (Cehu). Etc. Textele sînt valabile și pentru celelalte sate.

³⁵ „In bono proventu frugum constructi sunt duodecim acervi magni quorum unus habuit ad 400 capecias“. Aceasta însă poate nu reprezenta numai recolta anuală a arăturilor proprii de aci, ci poate și dijele, nonele.

ara li s-a ridicat de la o zi pînă la amiazi, la două și trei zile. În afară de via distribuită satelor pentru lucru, mai e înregistrată o vie a stăpînului (*vinetum domini*), de unde la producție bună veneau vreo 20 de buți (*vasa*) de vin, făcînd vreo 500 de vedre (*urnae*). Butea de vin e socotită aci deci la 25 de vedre. E, desigur, via pe care o lucrau cei din Ariniș. Pentru fin e aci o luncă domnească (*pratium domini*), și în afară de aceasta mai sînt două lunci domnești în Bicaz și Horoat.

Mai e aci și o mare *allodiatura*, în care sînt vaci pentru unt și caș, vreo douăzeci și mai multe, precum și juninci. Mai erau și vreo 500 de oi, gîște, rațe, găini, claponi, păuni încă pe timpul lui Dragfy.

În Noțiș sînt înscrise 25 de iugăre pămînt de arătură, în Băsești fînaț de patru iugăre. În Ariniș se vorbește de două porțiuni de pămînt (*portiones terrae*) pe care le arau. Aci colonii plătesc „cens“ pentru pămînturile pe care le țin; poate din pămînturile rămase pustii, pe care le putea folosi la nevoie și stăpînul. La Babța se vorbește iarăși de lunca mare din Cehu, dar și de vreo 8 iugăre de arătură. Textul notează aci: în sat nu e nici un „allodium“ (probabil în înțeles nu atît de pămînt alodial, cît de măierște), și nici vite nu se cresc pentru stăpîn. Le dădea însă Bathory uneori vite să le ierneze, dar niciodată nu mai multe de trei³⁶. Cei de sub voievodul Göre se plîng că Bathory le-a luat locurile lăzuite din pădure, punînd să se semene pentru el, iar ei sărmanii au fost siliți să le părăsească³⁷. La Ulmeni se vorbește, am văzut, de luarea peste tot a fînațelor bune de la coloni. Iar la satele voievodului Damian Pap, spun că la ei nu e nici o luncă, care să aparțină de „drept ereditar“ cetății. Gheorghe Bathory însă a luat spre folosința sa fînațele a trei supuși ai săi³⁸.

Urbariul din 1569 înregistrează numai fînațe. La Bicaz este un fînaț (*foenetum*) pe care-l pot cosi 50 de oameni și care dă 6 sau 7 stînjeni (*orgiae*) de fin, alteori mai mult sau mai puțin. În Cehu e un fînaț împărțesc pe care-l pot cosi 50—60 de oameni, producînd iarăși 6—7 stînjeni de fin. Aci este și o grădină de pomi, bună și de ceapă și altele, din care toate folosințele sînt duse în Satu-Mare, la mîna provizorului Valentin Salygaj. În Odorhei este un fînaț împărțesc mai mic putînd să-l cosească 6—7 oameni și producînd 2—3 stînjeni de fin. În Giurtelec se înregistrează și 46 stupi împărțești.

Despre păduri, informații foarte sumare. Sînt pomenite doar în legătură cu veniturile lor posibile pentru stăpînul feudal, obișnuit în legătură cu dijma porcilor. Numai la voievodatul lui Simon Göre găsim înregistrată o pădure oprită, bună, de stejar, din care se ia dijma porcilor, dar din care colonii își pot lua liber lemne de foc sau de clădit, însă cu știrea paznicilor sau provizorului. Iar la Ulmeni este o pădure frumoasă cu săl-

³⁶ „Allodium in pago nullum, nec pecora aluntur domino. Dedit tamen dominus Bathori aliquando eis pecora per hyemem alenda, sed ultra tria nunquam“.

³⁷ „...et aiunt quando silvas extirpaverunt tunc dominus Bathory terras novas ipsis admit et pro se fecit seminari, unde miseri coacti sunt abire“.

³⁸ „Pratum aiunt nullum esse haereditario iure arci attinens, sed Georgium Bathori aiunt abstulisse prata Tryff Haydu, Stephani Perse, Lazari Haydu et propriis usibus adplicavisse“.

bătăciuni din belșug (pentru vînat desigur). Aci porci nu se admit nicicînd, iar dacă intră sînt omorîți de paznic sau taxați (globiți) cu bani. Pădurile se găesc și ele în situație ambiguă. Nu sînt declarate „alodiale”. dar cele bune sînt „oprite” sau transformate de stăpîn în surse de venit. Venitul obișnuit din ele e dijma porcilor.

În ce măsură se-au stabilit *monopolurile senioriale*, sau mai bine, în ce măsură se folosea stăpînul feudal de ele aci, urbariile ne informează prea puțin. Informații ne dau aproape numai asupra morăritului și crîșmăritului.

În Cehu la 1566 nu au moară (poate în înțelesul că stăpînul nu are moară), dar sînt mori pe Someș, în Ulmeni, Țicău, Odorhei — spune textul. La Ulmeni se spune într-adevăr că e o moară bună, cu o roată, care aduce bune venituri. În Țicău e, de asemenea, moară cu o roată, dar aceasta o stăpînește preotul (*plebanus*) din Cehu împreună cu satul. Iar Odorheiul nu e înscris la această dată.

În 1569 la Cehu e înregistrat locul pustiu al morii. În Inău pe Someș este o moară pe luntri (*molendinum navale*), cu o roată, care poate aduce anual în parte (jumătate) vreo 32 de găleți, cealaltă parte revenind „transilvăneanului” (*Transilvano*), probabil principelui. O găleată constă din trei „modii” (*modiis*) de Satu-Mare. Folosul (*utilitas*) morii din Ulmeni vine împăratului (stăpînului). În Odorhei e moară cu o roată, din care jumătatea folosului vine împăratului, cealaltă parte nobililor Jakchy. În o parte vin vreo 50 de găleți sau mai mult ori mai puțin. Morile domeniului puteau să aducă astfel vreo 200—300 de găleți de bucate anual. Textele nu se ocupă deci și de morile satelor.

Despre pescuit aproape nimic. Doar la 1566 e înscrisă la Cehu o *piscina*, dar pe care Bathory a lăsat-o în părăsire. Iar la 1569 nu mai e înscris decît locul ei, fără apă.

Nimic despre vînat, măcelărit.

Informații sumare, dar lămuritoare ne dă urbariul asupra *crîșmăritului*.

La tîrgul Cehu se spune că înainte întregului tîrg i se impunea doar o bute de vin pentru crîșmărit, dar în timpul lui Bathory crîșmăritul n-a mai avut nici un sfîrșit (*nullus finis*), de care se plîng peste tot. Și satelor voievodului Șandru în timpul lui Dragfy li se impunea doar o bute de vin, sub Bathory însă aceeași plîngere. Arinișului i se impuneau trei buți anual, la cele trei sărbători principale. Satelor voievodului Rosas li se impunea de Crăciun și de Paști. Voievodul Göre spune că satelor sale sub Dragfy li se da spre crîșmărit o bute de Crăciun și alta de Paști, dar pe timpul lui Bathory *nullus finis*. Măsura pentru Bathory se vindea cu un ban (*nummus*) mai mult decît cum crîșmăreau țărani (*plebey*). Și folosea nu măsura în obicei, ci pe cea de Buda. Aceeași situație și în voievodatul lui Damian Pap, și în Ulmeni. Doar satelor voievodului Bolea le-a impus Bathory numai o bute de vin. Bathory introducea deci nelimitarea și în crîșmărit.

Nelimitare care se menține și e generală în urbariul din 1569. Textele o exprimă invariabil, doar cu mici variații de formulare ³⁹.

Veniturile din *vămi* nu sînt înregistrate. Dar sînt înregistrate tarifulurile lor. În 1566 la vama din Ulmeni, desigur de la podul de peste Someș, se lua de un car încărcat 5 d., de un car cu sare 8 d. și o piatră (*lapis*) de sare, de călăreț 2 d., de călător pedestru 1 d., de un car, cu vin 5 d. și o cinste de vin vameșului, de cireada de boi 1 d. de bou. De turma de porci nu știu, spun cei ascultați, dar judele să vadă, ca să se ia cîte 1 d. de porc. De turma de oi se ia o oaie, care se lasă (stăpînului turmei) răscumpărînd-o cu prețul ei drept. De stava de cai, 2 d. de cal. De la negustorul care cărașește mărfuri cu patru cai negustorești se ia un sfert de font de piper ⁴⁰. Cît să vină anual (din această vamă), judele nu știe, spune însă că vine ceva în fiecare zi.

În 1569 e înregistrată o vamă la Popteleac, din care venitul jumătate e al împăratului, alte două părți ale domnului Dobzay. Din aceasta pot veni împăratului 6—8 florini, sau mai mult ori mai puțin. Se plătește aci de carul cu sare două sări (*sales duo*), adică doi drobi de sare, și 2 d. De alte care bine încărcate 8 d., de unele 10, de un călăreț 1 d., de un pedestraș 1 obol (*obolus*), de carul gol 2 d.

O altă vamă e la Odorhei, din care a patra parte poate aduce anual vreo 4 fl., în afară de sare, sau mai mult ori mai puțin. Jumătate din vamă se dă nobililor Jakchy, a patra parte în Nușfalău (*Nagyfalw*). Aci, de carul cu sare se dă o sare și 2 d., de carul gol 2 d., de carul încărcat 6 d., de un călăreț 1 d., de un pedestraș tot atît.

Venitul din *gloabe* iarăși nu e evaluat. Sînt înregistrate însă gloabele și beneficiarii lor.

În 1566 la Cehu, sub titlul *mulctae*, textul ne informează că gloabele aci, și după vechiul și după noul obicei, aparțin legitim juzilor tîrgului, cu excepția sentinței capitale, a cărei gloabă aparține stăpînului. Cei întrebați nu-și aduc aminte dacă și de *contumacia* lua vreo gloabă Dragfy.

Gloabele diferitelor delictes sînt mai larg precizate la Ulmeni (sat unguresc).

Cel condamnat la pierderea capului și bunurilor sale, căzînd în delict împotriva stăpînului, plătește stăpînului de pămînt 6 fl., provizorului 1 fl. Gloabă a sîngelui (rănire cu sînge) provizorul ia 1 fl., de vînatăi ia 60 d., peste care el nu trebuie să treacă. Și aci o treime, atît din gloaba sîngelui, cît și a vînatăilor, se dă judei. Pentru răpirea cu puterea a fetelor, justiția cere pedeapsă capitală, dacă stăpînul nu-l grațiază, sau tăierea

³⁹ „Educillantur vina, ad necessitatem arcis, semper, prout occasio profert“ (Notig); „Educillantur hic vina ad usum et necessitatem arcis semper“ (Oarța de Jos, Gîrci, Popteleac); „Vina educillantur ad usum arcis semper, cum ipsa necessitas postulaverit“ (Odorhei, Cehu). Texte valabile și pentru restul satelor domeniului.

⁴⁰ „De mercatore qui per quattuor equos institoriales merces trahit. accipitur quarta pars librae piperis“.

mîinii⁴¹. Judele satului spune că odinioară pîrîşul care înnoia judecata făcută trebuia să plătească 33 d., din care judele primea a treia parte, iar provizorul din Cehu două părţi. Acum însă provizorii au scos că pîrîşul să dea nu 33 d. după vechiul obicei, ci un florin, din care judele să ia o parte, iar provizorul din Cehu două, ceea ce provizorii au introdus pe timpul lui Bathory. La aceasta textul îndrumă să se observe rînduiala veche şi să se tempereze stoarcerile tiranice⁴². La Ariniş aceleaşi gloabe ca şi în altă parte pe domeniul Cehului, decît gloaba vînaţilor e de 33 d.

La satele româneşti textele sînt mai sumare, trimit obişnuit la obiceiul general: *Mulctae ut alibi* (voievodatul lui Ion Şandru). Şi în satele voievodului Rosas sînt aceleaşi, chiar şi pentru răpirea fetelor. O particularitate notată aici e că dacă femeia cuiva e răpită cu voia ei, bunurile pe care le-a avut cu primul soţ se împart în trei, din care a treia parte căzînd femeii, să treacă stăpînului. Răpitorul prins asupra faptului plăteşte provizorului 1 fl.⁴³. Aceleaşi gloabe şi în voievodatul lui Göre. Gloaba sîngelui şi aci e 1 fl., a vînaţilor 60 d. Cel care trage sabia împotriva cuiva, fără să-l rănească, plăteşte dregătorului 1 fl. În voievodatul lui Damian Pap aceleaşi gloabe. Răpitorilor de fete li se taie mîinile, îngăduindu-li-se însă răscumpărarea cu 20 fl.⁴⁴. Iar la voievodatul lui Bolea se notează doar scurt: gloabele ca şi în altă parte la români⁴⁵.

În 1569 textul satului Noţig ne informează că gloabele au aceeaşi rînduială ca şi în satul românesc Măriuş (*Mogyoros*). Iar la Măriuş citim că ele sînt ca în Satu-Mic (*Kysnagyszfalw*). Se notează aci doar că a treia parte a gloabelor de un florin şi sub un florin îi revine voievodului. La Nuşfalău sînt înscrise mai multe din gloabe. După textul de aci, de sînge, vînaţiaie, pîră nedreaptă se iau 60 d. Cei judecaţi la pierderea capului se pedepsesc după voia împăratului. De adulter (*pro adulterio*) celor necăsătorîţi li se ia 1 fl., celor căsătorîţi li se dă pedeapsa capitală, a pierderii capului şi lucrurilor. De furtul de iertat (*de furto veniali*) se ia 1 fl., de acuzarea dregătorului 24 d. De celelalte, după obiceiul adevărat şi uzul vechiu (*ut consuetudo vera et usus pristinus*).

Textul Bicazului trimite la Oarţa de Jos. Iar acolo sînt aceleaşi gloabe, cu deosebire doar că şi gloaba sîngelui e de un florin. Aceleaşi gloabe şi la Salsig, adăugîndu-se la cele de un florin şi cea a vînaţilor, pentru cele neînscrise notîndu-se: *iuxta veram et iustam legem illi puniri*

⁴¹ „Vel manus praccisio“. Poate în înţelesul de tăierea mîinilor. Ar fi greu de înţeles astfel alternativa pedepsei: pierderea capului sau tăierea mîinii, ar fi prea mare deosebirea între ele.

⁴² „Pristina ratio observanda et tyrannicis exactionibus temperandum“.

⁴³ „De mulctis criminalibus ut alibi, etiam quod ad raptum virginum attinet, nisi quod illud hic observatur singulare, quod cum uxor cuiuspiam accedente eius voluntate raptur, bona quae cum marito priore possedet in tres partes dividuntur, de quibus rata tertia uxori cedens domino devolvitur. Raptor autem deprehensus solvit provisorii f. 1.“

⁴⁴ „...Nisi quod violentis virginum raptoribus manus praeciduntur, quos redimi f. 20 permittitur“. Textul nu e nici acum deplin lămuritor pentru *manus praecisio* de la Ulmeni. E vorba totuşi se pare de tăierea mîinilor, nu a mîinii.

⁴⁵ „De mulctis ut alibi apud Walachos“.

debent. La Giurtelec și gloaba pîrii nedrepte e 1 fl. Cei osîndiți la pierderea capului și lucrurilor *puniunt ad eius Maiestatis benignam voluntatem*. Textul Gîrceiului trimite la Domănești, unde gloabele sînt aceleași. Cei condamnați la pierderea capului și lucrurilor, dacă sînt iertați (*habentes gratiam*), plătesc 12 fl.

Gloabele sînt aceleași și în tîrgul Cehu, iar gloaba celor grațiați de sentința capitală e de 12 fl., adăugîndu-se și aci îndrumarea să se pedepsească după merit și pe calea dreptului și ceilalți nelegiuți și nesupuși⁴⁶.

Un venit stăpînului putea să aibă și din moștenirea iobagului mort. Despre aceasta însă nu se pomenește decît în urbariul din 1566, o singură dată, la satul Ulmeni, notîndu-se scurt că bunurile celor fără urmași rămîn stăpînului⁴⁷. Și, în sfîrșit, stăpînul moștenește după textele din 1566 și calul voievodului și libertinului mort, cu tot echipamentul lui. Ceea ce se notează și la voievodatul lui Göre și a lui Petru Rosas⁴⁸.

Stăpînul feudal își făcea, pe socoteala supușilor, și alte mijloace de venit sau de cîștig.

La tîrgul Cehu, sub titlul *quaestus*, se notează anume că Dragfy nu-și făcea niciun cîștig (*nullum quaestum*), decît doar o dată le-a luat de la fiecare cîte un bou. Bathory însă le impunea oi mizerabile, porci de cei mai răi, sare, grîu putred și le lua preț după plac⁴⁹. De același abuz se plîng și cei din Ariniș. Și satelor din voievodatul lui Ion Șandru le impunea oi, porci de cei mai răi, luîndu-le prețul după voia sa, ca și în altă parte. Le mai pretindea vaci, pe care ei erau siliți să le dea din ale lor, și să le plătească și prețul⁵⁰. Poate e vorba de luarea tretinei, care nu e înregistrată aci, și la care Bathory iarăși abuza. Din text nu reiese clar cum proceda. Poate le lua și vacile, și răscumpărarea lor în bani. Sau poate le impunea vaci și-i silea să le răscumpere.

Textul satelor voievodului Göre spune că Gaspar Dragfy cumpăra boi din Transilvania și îi vindea în părțile de sus, făcînd astfel cîștig.

O situație aparte în cadrul domeniului avea, după urbariul din 1566, satul Țicău, care a fost dat de Dragfy preotului (plebanului) din Arduș și ale cărui venituri feudale le lua deci acesta. Satul avea 26 supuși, din care 9 notați *pauperes* (unul, Kerekes, locuiește în colibă sau în bordei, *in tugurio*). Mai avea 4 case pustii. Censul era 10 fl. plătiți jumătate la Singeorz, jumătate la Sinmihai. Dădeau nona din semănături și din vin preotului. Dijma însă o lua stăpînul. Dijmele porcilor de la munte (de la pădure

⁴⁶ „Sic etiam alii facinorosi et inobedientes, iuxta suum meritum puniri iure mediante debebunt“.

⁴⁷ „Bona deficientium semine domino condescendunt“.

⁴⁸ „De mortuo wayda et liberto condescendit domino equus cum omni equestri apparatu“ (voievodatul lui Göre); „De demortuis libertis Waydis sicut alibi, equus cum instrumentis condescendit domino“ (voievodatul lui Petru Rosas).

⁴⁹ „Dragfium nullum quaestum fecisse, nisi quod semel a singulis singulos boves abstulit. Bathorium oves squalidas, porcos vilissimos, sales, triticum putridum imposuisse et pretium pro libito exegisse“.

⁵⁰ „Item Bathorius imposuit eis, sicut et alibi, oves squallidas, porcos vilissimos, pro quibus pretium secundum voluntatem suam exegit. Exegit praeterea Bathorius ab eis vaccas quas de propriis vaccis coacti sunt dare et pretium quoque earum persolvere“.

desigur) le lua iarăși stăpinul, preotul luind pe cele ale mascurilor (*decimae mualium*), adică a porcilor de la pășune. Moara cu o roată o avea preotul din Cehu împreună cu satul. Ei reparau totdeauna moara și cărau făina preotului. Daruri nu erau în obicei, decît doar morarul obișnuia să dea o turtă mare nedospită (*azymum magnum*). Crîșmăreau și ei vinul preotului, dar cu prețul cu care crîșmăreau și pe al lor. Gloabele ca și în altă parte.

În 1578 (?) satul e înregistrat printre cele ale domeniului Ardud. Textul spune că, cu trecerea domeniului în stăpînirea împăratului, satul a fost reluat de către dregători. Acum are 16 coloni (4 *integrae sessionis coloni* și 12 *mediae sessionis*) și 4 *inquilini*, precum și 9 *loca deserta*. Censul e și acum de 10 fl. plătiți în jumătăți, la Sîngeorz și Sinmihai. Dau fertunul (*fertonem*), anume la Sîngeorz, cite 8 d. de sesia întregă, 4 d. de jumătate. Tot atît și la Sinmihai. Dau dijme și none din toate semănăturile lor, acum stăpinului desigur. Nu se pomenește de vreo parte a preotului. Vii au pe domeniul Gyulafy, ținînd de cetatea Cehu, după care dau dijma întregă, pe care o iau, acolo, Gyulafieștii. Aducîndu-și vinul acasă, li se ia din nou dijma de provizorul Sătmarului. Dau dijma porcilor de pajiște și de toamnă (*cespitalem et autumnalem porcorum decimam*). Au slujit — spune textul — la moară, la iazul ei și la căratul făinei în Ardud, acum însă, pentru că se găsește la ei piatră de var, ard pentru uzul cetății Satu Mare atîta cit e nevoie. Pe deasupra trebuie să are, să secere și să facă și altele ce li se poruncește⁵¹.

Avem registrul de none și dijme a satului din 1586⁵². Se lua la această dată și dijma și nona, desigur pentru stăpîn. După registru s-a luat mai întîi dijma și din ceea ce a rămas s-a luat nona.

La această dată sînt înscriși 31 dătători de dijma din grîu. Cantitatea grîului din care au dat dijma însumează 700 de clăi și 28 de snopi⁵³, dînd o medie de 22,5 clăi de înscris. Dijma luată e 70 de clăi 2 snopi. Din aceasta preotului s-au dat drept a 16-a parte 4 $\frac{1}{2}$ clăi, rămînînd pentru împărat 65 $\frac{1}{2}$ clăi.

Repartiția recoltei supuse dijmei e următoarea :

1—9	10—29	30—49	50—99	150 —	clăi
6	18	4	2	1	

Deci 50 sau mai multe clăi au avut numai trei, unul 50, altul 54. Unul însă a avut 154, dînd dijma 15 clăi.

Nona au dat aceeași 31, în total 74 de clăi și un snop de grîu. Dijma și nonă împreună însumează astfel 144 de clăi⁵⁴. Mai întîi s-a luat nona și după aceea dijma, dar nu din rest, ci tot din întreg.

Din dijma și nona din ovăz împreună au venit 16 clăi și 31 de snopi (claia aici e deci de 32 snopi), ceea ce presupune o producție de ovăz de 85 de clăi. Producția de

⁵¹ *Károlyi okl.*, III, p. 546.

⁵² *Regestum nonale et decimale frugum Dobra, Czikofalwa, Darocz*, Arh. Statului Budapesta, *Regesta decimarum Szatmár* 1584/20, fila 553—555. Fotocopia în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

⁵³ După socoteli reiese că o claie are aci 32 snopi. Și la ovăz vedem totalizate 16 clăi 31 snopi, ceea ce înseamnă că 31 snopi n-au dat o claie.

⁵⁴ Nona e cu patru clăi mai mult pentru că la unul din cei înscriși acum producția supusă nonci e de 36 de clăi în loc de 2 clăi și 8 snopi ca la dijma. Care din cele două cifre e cea bună nu știm. Greșelile de calcul și altfel sînt frecvente.

ovăz reprezintă deci abia ceva peste o optime din producția de grâu. Găina pe care trebuie să o dea fiecare la dijmuire, o răscumpără cu bani. De 31 de găini li s-a socotit 1 fl. 24 d., deci 4 d. de găină. Preotul (*pastor*) din Țicău a dat drept *cathedraticum* 50 d.⁵⁵.

În 1593, după registrul dijmelor, au venit în dijmă 81/20 clăi de grâne, în nonă 81/20 clăi. S-a luat deci mai înainte dijma, apoi nona, care astfel e egală cu dijma. În 1600 dijma din grâu a fost 56/08 clăi, din ovăz 9/09 clăi. iar nona 71/20 clăi de grâu și 10/28 clăi de ovăz, pe care le-au dat 35 înscriși. Cel cu mai mult a avut acum 82/31 clăi de grâu și 14/16 clăi de ovăz. Acum s-a luat iarăși nona înainte. La 1593 dau banii „fumali“, 3 inși câte 9 d. fiecare. Tot 3 inși câte 9 d. dau și la 1600 sub numele de banii creștinătății.

După registrul de dijmă a vinului la 1600, dijma și nona împreună au adus din Țicău 101 găleți (*cubuli*) 4 pinte. Găleata socotită la 16 pinte, au venit vedre vieneze (*vrnae Uyemenses*) 50 $\frac{1}{2}$ 1/4. Dătătorii de dijmă și nonă înscriși sînt 30, plus judele, care e scutit. Revine deci în medie o dijmă și nonă de 3,4 găleți de înscris. S-a luat mai întîi dijma, apoi nona sau așa s-au calculat, căci dijmă și nonă sînt egale. Recolta variază între 10 pinte și 40 găleți. Acest maxim îl au doi înscriși.

Dijma porcilor de pașiște (*porcorum cespitalium sive majalium*) din Țicău, la 1584 a adus de 31 înscriși 3 porci și 2,44 fl. răscumpărare pentru 61 de porci. Numărul porcilor răscumpărați variază între 1 și 3. Zece sau mai mulți au avut 3.

La 1586 s-a înscris și dijma roilor. S-au înregistrat în tot satul 11 roi, răscumpărați a 4 d., cu 44 d. I-au avut 3 inși, unul 7, ceilalți 1 și 3.

La 1569 mai sînt socotite ca aparținînd Cehului satele Moigrad (*Maygraad*), Brebi (*Braed*) și Mînau (*Monod*). Moigrad e înscris cu 11 coloni, 2 case pustii și un loc pustiu. Brebi e înscris cu 17 coloni, din care unul e notat liber, 2 case și 2 moșii pustii. În frunte e înscris *Michael Paska*, notat la margine *wayvoda*. Cel liber e Petrus Pap, poate preotul. În Mînau sînt înscriși 33 coloni și 10 case pustii.

Censul, cei din Moigrad îl plătesc în sumă globală, la Singeorz 8 fl. 70 d., la Sînmihai tot atît. Cei din Brebi plătesc la Singeorz 9 fl. 60 d., la Sînmihai tot atît. În amîndouă e un cens ridicat deci depășind un fl., desigur un cens stabilit cînd erau mai mulți. Cei din Mînau plătesc la aceleași termene cîte 13 fl.

Drept daruri Moigradul dă o măsură (*pintam*) și jumătate de unt, patru cași și o puțină de brînză (*casei bodon breznam unam*). Pe la Crăciun fiecare colon fără deosebire (*indifferenter*) trebuie să dea cîte o găină. Aceleași daruri și în Brebi. Cei din Mînau dau și ei *communiter* patru măsuri de unt și cinci cași de vacă. Cei cu oi dau fiecare cîte un caș. Aci

⁵⁵ La 1600 nona și dijma satului sînt asemănătoare. Sînt înscriși 35, plus judele, care e scutit. S-a luat iarăși mai întîi nona și apoi din rest dijma. Nona a fost 71 de clăi 20 snopi de grâu, 10 clăi 28 snopi de ovăz. Dijma 56 clăi 8 snopi de grâu și 9 clăi 4 snopi de ovăz, clăia socotită de 32 de snopi. Găina cu care e obligat fiecare dătător de dijmă, se răscumpără și acum cu 4 d. Baniii creștinătății au dat 3, cîte 9 d. fiecare. Pastorul a primit și acum 1/16 din dijmă. În diferențierea producției, cel mai înstărit e înscris cu recoltă de 82 clăi 31 snopi de grâu și 14 clăi 16 snopi de ovăz (registrul de dijme Ardud 1600).

nu mai sînt înregistrate darurile nehotărîte, dar sînt la Giurtelec și la Cehu, la care trimit textele.

În Mînau se plătește fertonul, de fiecare sesie întregă la Crăciun cîte 8 d., de jumătate sesie 4 d. Tot la Crăciun de fiecare sesie întregă dau două măsuri (*modios*) de ovăz, de jumătate sesie o jumătate măsură.

Cele două sate românești dau tretina. Cei din Moigrad dau în darea tretinei o vacă de tăiat și în același timp 3 fl. și 50 d. Alteori, după averea colonilor (*iuxta facultates colonorum*), mai mult sau mai puțin. Exact atîta dau în tretină și cei din Brebi.

Dijme, none din semănături și din vin la primele două sate nu sînt înregistrate. Ele desigur nu dau, cum nu dă nici Giurtelecul, la care trimite textul; ele sînt sate românești. Mînau în schimb dă și dijmă și nonă din semănături. Dătătorii de dijmă dau cîte o găină. Cei fără semănături dau fiecare cîte 10 d. Au și deal de vii. Dau și de aici nona împreună cu dijma împăratului. În anul trecut n-a venit nimic. Altădată însă vin șase, șapte buți medii de vin.

Mînaul dă dijmă din miei și din stupi, răscumpărînd pe cei sub sau peste zece cu cîte 2 d. Satele românești însă dau dijmă numai din stupi. Din oi dau desigur ca la Giurtelec, o oaie și un caș de turmă.

Dijma porcilor însă e aceeași în toate trei satele: dijmă întregă din porcii de la ghindă și un porc de turmă din cei de la pășune, răscumpărarea fiind cîte 4 d. de cei mai mari, cîte 2 d. de cei mai mici.

După registrul de dijmă a porcilor de pajiște (*porcorum mayallium*) din 1570, satul Moigrad a plătit răscumpărare pentru 18 porci și 3 purcei 78 d., iar Brebi pentru 29 porci și 4 purcei 1,22 fl. Răscumpărarea s-a făcut cu 4 d. de porc și 2 d. de purcei. Numărul porcilor răscumparați ai celor înscrși variază între 1 și 4.

Pentru toate celelalte, crișmărit, slujbe, gloabe, textele satelor românești trimit la Giurtelec, cel al Mînaului la Cehu.

La Moigrad e înregistrată și o vamă (*teloneum*). Din venitul acesteia jumătate îi revine împăratului, cealaltă jumătate principelui Transilvaniei. Pentru împărat vin din aceasta 4 sau 5 fl., uneori mai mult, fără sarea care poate veni.

În rezumat, domeniul Cehu-Silvaniei cuprinzînd un tîrg și 44 sate e un domeniu destul de mare. Satele lui românești sînt grupate în voievodate. La 1566 apare și noțiunea de crainic, fie ca nume, fie ca instituție. Cnezul în schimb nu e pomenit de loc. E frecvent în schimb judele.

Populația iobăgească a domeniului se împarte în *coloni*, *inquilini* și *liberti* sau *libertini*. Colonii, adică *iobagii* se subîmpart în *integri* și *medii*.

Censul a fost ridicat sensibil de Gheorghe Bathory, el făcînd în medie un salt de la vreo 42 d. de cap de familie la 70 d., dar probabil nu depășea un florin de sesia întregă.

Darurile sînt de două feluri, unele constante, periodice, hotărîte, altele extraordinare și nehotărîte. Satele românești prezintă deosebiri față de cele ungurești. Darurile lor mai obișnuite sînt unt, cași, brînză, miei.

Fertonul îl dau numai satele ungurești. E completat uneori și cu dat de ovăz. Dar datul ovăzului poate fi socotit dare deosebită, derivând poate din vechiul ako. În tot cazul datul ovăzului se extinde și asupra satelor românești. La români apare uneori și datul de sămînță de in.

Tretina o dau numai satele românești, fie în natură, fie în bani, fie combinat, în natură și în bani. În 1569 e în sensibilă creștere față de 1566.

Voievozii, libertinii își au și aici daturile lor, căprioara, șoimi sau echivalentul lor în bani. Preoții români dau de asemenea obișnuit o pătură sau suma de răscumpărare a ei.

Dijme, none din semănături și din vin dau numai satele ungurești. Plătitorii de dijmă dau și aici, la dijmuit, câte o găină. Cei fără semănături plătesc între 5 și 12 d. Preoții, reformați sau catolici, au părți variabile din dijme; după textul din 1569 însă au în genere a șaisprezecea parte.

Dijme și none din semănături și din vin satele românești nu dau, ceea ce se spune precis în repetate rânduri. Satele românești se deosebesc de cele ungurești și la datul oilor. Satele ungurești dau dijma din miei, satele românești dau strunga. Prin abuzurile lui Bathory numele românesc de strungă se extinde și asupra dijmei mieilor dată de unguri, și uneori și românilor li se impune dijma din oi. Se menține însă în genere vechea strungă.

Dijma stupilor e generală, și la români și la unguri. Dijma porcilor e de asemenea generală, sub amîndouă formele ei, din porcii de la pășune și din porcii de la ghindă. De la ghindă se ia obișnuit unul din zece, de la pășune unul de turma de porci. Doar Bathory, prin abuz, a ridicat-o și pe aceasta la unu din zece.

Obligațiile de lucru și aci au fost schimbate și sporite de Bathory. Arătura pe care Dragfiștii o făceau cu pluguri proprii și simbriași, a aruncat-o în sarcina iobagilor. Pămînturile de cultură le-a sporit. Cele cîteva zile de secere, de coasă, de strîns, stabilite prin obicei, nu numai că le-a sporit, dar le-a transformat în muncă nelimitată. Muncile plătite înainte, mai ales la vie, le-a transformat și pe ele în munci neplătite iobăgești.

Obligațiile de lucru au crescut în urma creșterii pămîntului „alodial“. Au crescut și pămînturile de arătură, și fînatele și viile domeniului. Crește în genere economia proprie a stăpînului feudal. Pămînturile de arătură, fînatele lucrute de stăpîn sau lucrute pentru stăpîn se concentrează în anumite puncte, desigur economic mai favorabile, mai aproape de măiești. Ele se constituie în cadrul pămîntului comun al satelor, tind să se separe. Unele s-au și separat, mai ales fînatele.

Pădurile constituiau un izvor de venit pentru stăpîn și prin lemnul lor de construcție sau de foc, dar mai ales prin dijma porcilor pe care o aduceau.

Un venit aduceau morile domeniului. Textele ne spun prea puțin despre pescuit, vînat, iar despre măcelărit nimic. În crîsmărit Bathory a introdus nelimitarea, care se menține și e generală la 1569. Vămile aduceau venit în bani, în sare, dar și în alte bunuri. S-au înregistrat titlurile gloabelor, sumele care se luau sub aceste titluri, părțile care reveneau

din ele stăpînului, dregătorilor săi, voievodului, judei. S-au înregistrat și unele norme de drept românesc. Și aici stăpînul moștenea bunurile supușilor săi morți fără urmași, calul voievodului și libertinului, cu echipamentul lui.

Și aci aceleași metode de cîștig, același fel de abuzuri ale lui Gheorghe Bathory, aceleași plîngeri împotriva lor.

Veniturile domeniului, după evaluarea probabil din 1569 a veniturilor împreună cu foloasele, cu dijmele din semănături și din vin, fără slujbe⁵⁶, arată cifre importante. Cele 46 localități totalizează 999 coloni și 3561 fl. 88 d. venit, corect adunat 1019 coloni și 3561 fl. 83 d. venit. Aceasta dă o medie de 3 fl. 50 d. de colon. E adevărat, tîrgul Cehu însușmează singur 160 coloni și 1101 fl. 30 d. venit, ceea ce ar da o medie de 6 fl. 88 d. de colon. Dar tîrgul Cehu e și centrul economic al domeniului, cu pămînturi, vii alodiale la care lucrează și satele. Localitățile domeniului luate individual prezintă disproporții între numărul colonilor și sumele venitului, însă aceste disproporții vin mai ales din repartitia inegală și concentrarea în anumite locuri a pămînturilor alodiale, adică a veniturilor acestora intrate în socoteli.

Tîrgul Cehu sub raportul sarcinilor feudale prezintă încă puține deosebiri față de sate. Se bucură doar de anumite scutiri sau deosebiri, nu dă none, nu dă toate daturile obișnuite, gloabele le revin juzilor tîrgului, dar e supus la toate celelalte sarcini, cens, dijme, slujbe, arat, semănat, secerat, cosit, strîns, aceluiași crîșmărit, aceluiași majorări și abuzuri ale lui Gheorghe Bathory. A făcut puține progrese pe calea emancipării.

⁵⁶ „...numerus colonorum et omnes proventus anni unius ac emolumenta una cum decimis vini et frugum exceptis tamen servitiis”, U. et C., Fasc. 113/2.

XIV. SATELE DIN BIHOR ȚINÎND DE DOMENIUL CEHU-SILVANIEI LA 1569

În urbariul domeniului Satu Mare, la 1569 mai sînt înscrise și 22 de sate din Bihor și Satu Mare, care țin acum de Cehu-Silvaniei¹. În socotelile care le înregistrează veniturile din același an (?) sau din acest răs-timp² sub titlul *In comitatu Byhoriensi. Bona occupata* sînt înscrise 25 de localități. Poate și în urbariul din 1569 au fost înscrise mai multe, dar urbariul, în care aceste sate au fost înscrise la sfîrșit, nu are încheiere, poate îi lipsește sfîrșitul.

În cele 22 de sate sînt înscrise 1248 nume de supuși, din care 932 *coloni* sau *coloni integrae sessionis*³, 209 *coloni mediae sessionis*, 107 *inquilini*. La cei 15 jeleri din Sălacea se precizează că sînt jeleri cu casă. Case sau locuri de casă pustii sînt 56. Cele mai populate dintre localități sînt cele două tîrguri, Sălacea și Marghita, unul cu 193 de nume înscrise, celălalt cu 163. Sate mai mari sînt Otomani cu 94, Bogomir cu 74, Petreu cu 69, Săcuieni cu 68 înscrși. Satele dau o medie de 45. După registrul de dijmă din 1569 s-au totalizat însă în Sălacea 259, în Marghita 145 unități iobăgești⁴. Deosebirea e mare, mai ales la Sălacea. Poate Sălacea nu aparținea întregă domeniului (cel puțin venitul morii și vămii de aici îl ia, vom vedea, Nicolae Thelegdy, probabil ca stăpîn al unei părți), și poate în registrul de dijmă a vinului au intrat și cei din afară care aveau vii aci. Mai pot fi alți proprietari și în alte sate.

Satele apar în genere ungrești sau cu prestații caracteristice satelor ungrești. Românii sînt aproape imposibil de distins numai după nume.

¹ Ele sînt: Abram (*Felsoe Abraan*), Abrămuț (*Also Abraan*), Sălacea (*Zalacz*), Marghita (*Marghita*), Cheț (*Kecz*), Albiș (*Albes*), Cetariu (*Czyatar*), Petreu (*Molnos-petry*), Olosig (*Olazj*), Vășad (*Wasad*), Puzta Apathy, Tarcea (*Tarczya* p.), Crestur (*Fel Apathy* p.), Șimian (*Semjen*), Galoș-Petreu (*Galospetry*), Buduslău (*Bogyozlo*), Bogomir (*Bagamyr*), Șilindru (*Silind*), Otomani (*Baga Atomanj*), Săcuieni (*Zekelhjda*), Tîrgușor (*Azzonwasava*), Twlogd.

² Arhiva Statului din Budapesta, U. et C., fasc. 113/2.

³ Nu la toate satele se face distincția.

⁴ N. Kiss István, *16. századi dézsmajegyzékek*, Budapesta, 1960, p. 416.

O distincție se face doar în Petreu, unde după 34 nume de coloni necalificați dar desigur unguri, sub titlul *Walachi* sînt înscrise 35 de români și aceștia însă adesea cu nume ungurești⁵. Români trebuie să fie și în Cetariu, care se găsea între Albiș și Petreu, cel puțin în amestec, căci la 1552 apare chiar *Chyathar valakorum*⁶. Numele de Olah, indicînd dacă nu sigur un român acum (el poate fi și asimilat sau în curs de asimilare), cel puțin originea românească a celui numit, apare de mai multe ori și în mai multe din satele înscrise. În Sălacea de pildă apare de șapte ori. În Cheț apare de cîteva ori numele de Crainic: *Stephanus Kraynak*, *Elias Kraynach*, *Joannes Kraynak*, *Andreas Krainak*. Dar e evident numai nume. Sînt printre cele înscrise și nume care pot fi bănuite de românești, dar numai după nume, scrise adesea corupt, sub forme străine sau sub forme ungurești, am mai spus-o, e greu de încercat distincții.

Censul, în majoritatea cazurilor (14 sate), e înscris ca plătindu-se în sumă globală, fie la două termene, obișnuit la Sîngeorz și Sînmihai, fie la un termen, la Sînmihai sau la Sînmartin. La opt din sate nu sînt înscrise sumele, ci numai criteriile de impunere a censului. Censul celor 14 sate, avînd înscrise 639 coloni sau coloni cu sesie întregă, 143 cu jumătate sesie, 71 inquilini, totalizat se cifrează la 551,53 fl. Sumele cele mai mari le plătesc cele două ȋrguri. Sălacea, cu 178 coloni cu sesie întregă și 15 inquilini, plătește la Sîngeorz 67,50 fl., la Sînmihai 67,50, deci 135 fl. pe an. Marghita dă censul tot la două termene, dar cuprinzînd în suma lui și răscumpărarea serviciilor și crîșmăritului, anume la sf. Margareta 110 fl., la sf. Nicolae iarăși 110 fl., deci 220 fl. pe an. Această sumă o plătește avînd înscrise 125 coloni cu sesie întregă, 33 cu jumătate sesie, 5 inquilini. Scăzînd aceste sume din total, rămîn pentru 336 coloni sau coloni cu sesie întregă, 110 col. cu jumătate sesie și 51 inquilini din sate, 196,53 fl.

Criteriile de repartitie a censului nu sînt uniforme. La Abrămuț se spune că censul de Sîngeorz e incert, el fiind plătit după cum supusul e de sesie întregă ori medie, sau inquilin. Cei care pot fi găsiți ca fiind cu sesie întregă (sau cu jumătate sesie) plătesc cîte 25 d., inquilinii cîte 12 d. și un obol, adică jumătate, iar la Sînmihai tot așa. Adică colonii plătesc cîte 50 d., jelierii cîte 25 d. anual. La Albiș alt criteriu. Aci dau censul după vite. Indiferent dacă colonii sînt de sesie întregă sau de jumătate sesie, cel cu zece sau cu opt boi dă un florin, cel cu șase boi 75 d., cel cu

⁵ *Walachi*

Joannes Kys
Georgius Chohor
Petrus Nagy
Joannes Filep
Lucas Radul
Petrus Zylagj
Stephanus Radul
Thomas Kys
Mattheus Bohos
Mattheus Tiadar
Marcus Szwch

Relicta Georgii Pasko
Mattheus Kozma
Joannes Georgy
Andreas Pasko
Michael Lukach
Michael Kysde
Andreas Nagy
Thomas Moso
Michael Charnaho
Georgius Pap
Relicta Joan. Lynko
Stephanus Ruz

Georgius Krazno
Andreas Ferency
Relicta Joan. Turkul
Gallus Zylagy
Simon Tiadar
Tiadar Kolcha
Petrus Syllep
Andreas Krachul
Relicta Lucae Czopor
Petrus Wegh
Andreas Szwch
Michael Szynke

⁶ Jakó Zsigmond, *Biharmegye a török pusztítás előtt*, Budapest, 1940, p. 224—25.

patru 50 d. și așa mai departe. Cei care nu au boi și cai dau de casele lor câte 16 d. În Crestur censul îl dau la Sînmartin, fiecare colon cu sesie întreagă dînd 50 d., cel cu jumătate 25 d., ceea ce trebuie să se cerceteze prin jurămînt atunci cînd trebuie plătit censul. În Buduslău, cel cu sesie întreagă dă, la Sînmartin, un florin, cel cu jumătate 50 d., jelerul 25 d. În Otomani criteriu asemănător, dar totuși nu identic, cu cel din Albiș: de zece boi un florin, de șase boi 50 d., de patru boi sau doi cai 25 d., iar cei fără vite dau după casele lor câte 13 d. În Săcuieni, cei cu zece sau opt boi dau 1 fl., cei cu șase boi 75 d., cei cu patru cai sau patru boi 25 d., iar cei care nu au vite dar au casă dau câte 12 d. și un obol, adică 12½ d. Așa dau și cei din Twlogd. În Tîrgușor, la Sînmartin fiecare supus avînd plug întreg cu vite, (pentru el) dă 50 d., cel cu doi cai sau patru boi dă 25 d., iar cei fără vite, dar avînd casă, trebuie să dea și aici 12 d. cu obol, adică 12½ d. În genere deci criteriile asemănătoare: censul se plătește după calitatea de colon sau de inquilin, după mărimea sesiei, după mărimea plugului sau numărul vitelor de jug. Dar cu cîte variații! Plătesc o sumă mai mică și cei care nu au vite, dar au casă. Din criteriile de impunere aflăm sau putem presupune că se lucra și cu cai.

Darea *fertonului* apare și ea, dar numai în vreo cîteva locuri. În Petreu ungurii dau la trei termene *pecunias ferton*. Fiecare colon cu sesie întreagă dă la Sîngeorz, la Crăciun și la Sînmihai cîte 4 d. De asemenea ungurii avînd pluguri trebuie să dea, după numărul plugurilor, cîte 25 d. În Vășad la Crăciun fiecare colon cu sesie întreagă dă 7 d., cu jumătate sesie 3 d. cu obol, adică 3½ d., la Paști cei cu sesie întreagă cîte 4 d., cei cu jumătate cîte 2 d. Dat care e desigur același ferton. În Tarcea dau *pecunias ferton* fiecare, fără deosebire (*sine discretione*) cîte 8 d., la Paști cîte 4. În Otomani, sub titlul fertonului dau de Sîngeorz cei cu sesie întreagă cîte 4 d., cei cu jumătate cîte 2., iar la Sînmihai cei cu sesie întreagă cîte 5 d., cîte o găină și o pîine, cei cu jumătate cîte 2 d. cu obol și cîte o găină. În Tîrgușor, cei care au semănături dau pe la Crăciun *de iure* cîte 11 d. Nu se spune sub ce titlu îi dau, dar posibil tot sub al fertonului. Darea fertonului deci, chiar dacă admitem și omisiuni, nu se arată a fi generală.

Darurile și ele sînt generale. În Sălacea fiecare dă de Crăciun cîte o găină și cîte o pîine, iar satul un bou de tăiat (*unum bovem mactabilem*). În acest an au fost luați doi boi. Desigur, aceasta trebuie să se înțeleagă că un bou sau doi dă tîrgul, nu fiecare individual. Cei din Marghita dau și ei cîte o găină de Crăciun. Mai trebuie să dea, împreună, trei măsuri (*medias*) de unt și trei măsuri de miere. Cei din Cheț dau unt și miere cu Marghita. Străinii care duc lemne din pădurile de aci dau cîte 2 d. (de carul de lemne). Cei din Albiș dau găina de Crăciun și o vacă de tăiat. În Cetariu dau de Crăciun cîte o găină și cîte o pîine. Tot așa și cei din Petreu. Mai dau însă și un junc de doi ani, De vită de tăiat însă sînt scutiți de doi ani. Vășad dă la Crăciun un bou de tăiat. În Otomani, la Crăciun colonul cu sesie întreagă dă o jumătate de găleată (*cubulus*) de ovăz, o găină și o pîine, cel cu jumătate sesie, jumătate din acestea. Dau apoi împreună o vacă de tăiat. La celelalte sate, la unele lipsesc daruri în text, la altele textul face trimitere la obiceiul din alt sat. Lipsa lor din text nu înseamnă

numai decît că nu puteau să fie. Boul sau vaca de tăiat însă desigur nu o dădeau toate, căci asemenea dat, important pentru stăpînul feudal, chiar dacă am admite și omisiuni, e greu de crezut să fi fost atît de consecvent omis. Nu s-ar fi înregistrat numai vreo 5—6 vite de tăiat, cîte sînt înregistrate.

Din semănături aci se ia și *dijma* și *nona*. Dar iarăși cu mai multe variații. Cei din Abram dau nona din grîu, orz și ovăz. Pentru dijme însă fiecare colon cu semănătură dă cîte 6 d. ; poate de căpița sau claiă venită în dijmă ? Cei fără semănătură dau iarăși cîte 6 d., dar aceștia trebuie să fie banii creștinătății. Cei din Abrămuț dau și dijmă și nonă. Cei din Sălacea nu dau nona, dar dau dijma din grîu, orz, ovăz, ca și în alte locuri. Fiecare dătător de dijmă mai dă cîte 8 d. *Ex vico Szentgyörgy* (desigur o parte sau stradă a tîrgului) dijma din semănături se dă preotului tîrgului. Marghita dă iarăși și dijma și nona din grîu, orz și ovăz împăratului. Dijmuiții aci dau cîte o găină. Cei fără semănături dau cîte 6 d. Tot așa și în Cheț, Albiș, Cetariu.

Cei din Olosig nu dau none din semănături ci numai dijme, și nu în paie, ci în grăunțe. Acestea trebuie să le dea în Sătmar. Cei fără semănături și aci dau cîte 6 d. Și cei din Vășad dau numai dijmă. Dijmuiții și aci dau cîte o găină. Cei fără semănături însă dau cîte 8 d. În Puzta Apathy și Tarcea ca în Vășad. Tot așa și în Crestur : cei fără semănături aci însă dau cîte 4 d. În Șimian, Galoș-Petreu, Bogomir, Șilindru, Otomani dau iarăși, deodată, dijma și nona din grîu, secară, orz și ovăz. Dau de asemenea cei dijmuiți găina, cei fără semănături cîte 6 d. La Otomani se notează însă că nu dau *pecunias christianitatum* pentru că fiecare are vie. E vorba de viticultorii fără semănături. Cei care nu au însă nici vie, plătesc 6 d. În Săcuieni dau iarăși numai dijmă, găina pe care o dau la timpul dijmuirii și cei 6 d. pe care-i dau cei fără semănături sau fără vie. Tot numai dijma o dau și în Tîrgușor. Aci însă nici cei fără semănătură nu trebuie să dea nimic, nici cei cu semănătură nu mai trebuie să dea găina ca în alte locuri.

Variații deci de la sat la sat. Nona din semănături nu e generală, nu o dau mai multe din sate, fără să se dea vreo explicație de ce. E generală încă dijma, pe care o ia stăpînul feudal. E obișnuită găina pe care o dau la timpul dijmuirii cei supuși la dijmă, adică cei cu semănături, și banii creștinătății pe care-i dau cei fără semănături, 4, 6 sau 8 d. Nu știm dacă și în alte sate era în uz datul dijmei în grăunțe, cum e în Olosig.

Registrele de dijmă din secolul al XVI-lea păstrate nu cuprind nici una satele în această grupare. Cele mai multe din satele tratate aci nici nu apar în registrele de dijme. Să desprindem din aceste liste doar Marghita, care e mai mare și care apare în registre de două ori cu dijma din semănături și odată cu dijma din vin.

Cu dijma din semănături apare la 1588 și la 1599.

La 1588 sînt înscrși 108 dătători de dijmă și 26 plătind banii creștinătății, în total deci 134, mai puțin deci decît în urbariul și registrul

de dijmă din 1569. Cei 108 dijmuiți au în total 2646,17 clăi, dînd o medie de 24½ clăi, dar care se repartizează astfel :

clăi	2—10	11—26	30—54	60—123
	44	33	16	15

Covîrșitoarea majoritatea a celor dijmuiți, adică 77, au sub 30 de clăi, iar 26 nu au semănătură. Dar sînt aci, la cealaltă extremă, și 15 care au 60 sau peste 60, din care 7 au peste 80. Unul din ei are 90, altul 100, iar cel cu mai multe clăi are 123, clăia socotită la 26 de snopi.

Acı se întrebunțează pe scară largă secerători. Registrul înscrie nu mai puțini de 177. Interesant e că și cei cu zece sau mai puține clăi întrebunțează secerători, toți cei 44 dijmuiți au înscris și cîte un secerător, în total deci 44. Cîte unul au obișnuit înscris și cei cu 11—26 clăi, doar unul din ei are înscriși 3. Cei 16 cu 30—54 de clăi însă au înscriși 42 secerători, fiecare avînd cîte 1, 2, 3, într-un caz chiar 4. Iar cei 15 înstăriți au înscriși 57 de secerători, fiecare cîte 3, 4 sau 5⁷. Secerători se întrebunțează pe scară întinsă în această regiune producătoare de grîne și de vin, mai ales în tîrguri. Dar și în sate. Deosebirea e doar că în sate îi întrebunțează mai mult înstăriții, pe cînd în tîrguri îi întrebunțează frecvent și cei cu producție mai mică. Aceasta desigur pentru că tîrgurile sînt mai mari producătoare de vin și deci au și posibilități mai multe de a întrebunța muncă salariată. Producția mică de grîne a celui care întrebunțează totuși secerător se completează desigur cu o mult mai însemnată producție de vin. În tot cazul Marghita e printre tîrgurile care întrebunțează mai mulți secerători.

În Petreu sînt înscriși 30 dătători de dijmă și 7 plătind banii creștinătății. Cei 30 au 840 de clăi din care 12 au 85/10 clăi, 7 au 111/24, 6 au 222/18, iar 5 au 420 clăi. Cel mai înstărit are 135. Aceeași însemnată diferențiere deci. Acı registrul nu înscrie secerători, deși cu siguranță se întrebunțau.

Registrul de dijmă din 1599, dacă e complet, arată o mare cădere. În Marghita nu mai apar acum decît 41 dătători de dijmă, plus 11 plătind banii creștinătății. Producția de grîu nici ea nu se ridică decît la un total de 646/11 clăi. Cei mai mulți, 34, au și acum sub 30 de clăi, din care 19 sub zece. Abia șase au 30 sau peste 30, din care numai unul 60 de clăi. Numărul secerătorilor a scăzut și el la 39. Cel cu 60 de clăi are înscriși și acum 5 secerători. Sînt mai mulți și cu 2, 3, 4 secerători. Sînt și mai mulți acum însă cei cu numai unul sau nici unul. Fără nici unul sînt 21⁸. Față de 1569 cifrele ne apar de-a dreptul neverosimile. Tîrgul să fi fost împărțit între doi stăpîni sau depopulat? E vorba aci desigur nu numai de deficiențe de conscripție sau de o recoltă slabă, numai de ceva cu totul accidental, ci și de o decădere reală, de pieire sau fugă, temporară sau definitivă, de populație, în urma pustiirilor războiului, decădere care se poate constata în genere în aceste părți. Cît de durabilă a fost această cădere vor putea arăta doar raporturile ulterioare.

⁷ Kiss. *op. cit.*, p. 673.

⁸ *Ibidem*, p. 835.

În ce privește dijma din vin, sînt în uz și dijma și nona, dar nu cu aceeași consecvență. Dacă dijma e generală, nona e mai puțin. Există un paralelism între dijele din semănături și cele din vin. Unde se ia și dijma și nona din semănături, se iau amîndouă și din vin, unde se ia numai dijmă din semănături, numai dijmă se ia și din vin. Vii au aci cele mai multe din sate, se notează de mai multe ori că au dealuri de vii bune. De multe ori se înregistrează și cantitatea obișnuită a vinului venit în dijmă, care poate varia în plus sau în minus, firește, după productivitatea anului, aruncînd o lumină și asupra producției anuale de vin a supușilor. În anul trecut în genere nici aci nu s-a produs vin și deci n-a venit nimic în dijmă. Dar venea obișnuit în alți ani. Cei din Abram au vii în dealul Marghitei și acolo dau dijele din vin. În Abrămuț, care da și dijma și nona, venitul anual al lor e doar una sau două „tina”⁹ de vin. Sălacea nu da nona, ci numai dijma. În anul trecut n-a venit nimic nici aci. Puteau veni însă uneori 75, alteori 80 sau 100 de buți de vin. Ceea ce indică producția mare de 750, 800, 1000 de buți de vin a tîrgului sau în hotarul lui. În Marghita se lua și dijma și nona pentru împărat, totuși nu vin mai mult de 20 sau 25 de buți anual, indicînd deci o producție mult mai mică. În Albiș, din dijmă și nonă vin două sau trei buți anual. În Olosig, numai din dijmă pentru împărat vin 10, 12 buți de vin. În Vășad se ia iarăși numai dijmă, dar n-a venit nimic, nici în anul trecut și nici în celălalt, căci abia au încëput să cultive viile. Au podgorie mică. Numai dijmă se ia și în Puzta Apathy, aducînd anual 10, 12 buți de vin. În Tarcea au venit în anul trecut, iarăși numai din dijmă, cinci buți medii de vin (*vasa vini media*). Altcîndva însă vin 12 buți, dar și mai mult sau mai puțin. În Galoș-Petreu dijma aduce una sau două buți. În Buduslău, iarăși numai dijma aduce una sau două buți medii. În Săcuieni tot numai dijma aduce vreo zece (buți), în Tîrgușor două, trei buți. În celelalte sate nu sînt înregistrate dije din vin, desigur nu aveau vii.

După aceste date puteau veni anual din dijma și nona vinului de aci vreo 143—181 de buți (desigur buți medii) de vin. Ceea ce indică o producție de 1320—1670 buți de vin anual. Acestea raportate la populația satelor producătoare de vin, de 784 înscriși, dau în medie aproximativ 1,5—2 buți de cap de familie. În Sălacea (cu Abram împreună), la 223 înscriși vin 750—1000 de buți producție, deci peste 3—4 buți de cap de familie. Raportul acesta însă poate nu e real, în cifre au intrat desigur și *extranei*.

Pentru dijma vinului avem registrul chiar din anul urbariului, 1569. El are însă neajunsul, despre care ne vorbește și textul urbariului, că ne dă cifre pentru un an cu recoltă foarte slabă, care nu poate reprezenta nici pe departe recolta obișnuită. În toate tîrgurile și satele înscrise apar astfel aproape numai mici producători de vin, ceea ce nu poate fi real¹⁰. Nici calculele diferențierii nu pot fi prin urmare concludente pentru starea generală.

⁹ *linna*, măsură de vin corespunzînd în genere cu 42,4 litri. Kiss, *op. cit.*, p. 12.

¹⁰ Kiss, *op. cit.*, p. 403—416.

Partea preotului din dijme e înregistrată de trei ori. În Sălacea preotul primește dijma semănăturilor *ex vico Szentgyoergy*, din alte locuri nimic. În Marghita, preotul primește a 16-a parte din dijma vinului și semănăturilor. Dă însă și el un florin. În Cheț primește a 16-a parte din dijma vinului, semănăturilor și mieilor. Trebuie să plătească însă și el *pro categorali* (greșit desigur în loc de *catedrali*) un florin. În alte locuri nu se mai pomenește de partea preotului, ceea ce nu înseamnă însă că el nu poate avea părți din dijme și în alte sate.

Dijma mieilor și a stupilor e generală. Excepție de la dijma mieilor fac numai românii. După textul de la Sălacea trebuie să dea din miei și stupi (*de agnis et apum alvearium*) dijma întreagă, răscumpărînd pe cei sub sau peste zece, din care nu se poate lua dijma, cu cîte 2 d. Text care se repetă și la alte sate. La altele se repetă obișnuit numai faptul că din miei și stupi sau roi (*de agnis, apum examinibus*) dau dijma întreagă (adică unul din zece), ca și în alte locuri, adăugîndu-se uneori că și răscumpără ca în alte locuri, sau că o dau *cum suis accidentys, cum omnibus accidentys* sau *cum suis attentius*.

Dijma porcilor e iarăși generală. În Abram dau din porcii de la ghindă dijma întreagă, răscumpărînd porcii mai mari, care nu erau dijmuți cu cîte 4 d. În Sălacea, în schimb, se ia un porc de turmă, răscumpărînd pe cei sub zece (din care nu se putea lua dijma), pe cei mai mari cu cîte 4 d., pe cei mai mici cu cîte 2 d. Acesta e desigur obiceiul dijmei porcilor de la iarbă. În Marghita se ia dijma porcilor de la ghindă. Se ia anume dijma întreagă, răscumpărînd pe cei mai mari cu cîte 4 d., pe cei mai mici cu cîte 2 d. Acesta e obiceiul și în satele următoare. Satul Olosig însă spune că n-a dat nicicînd dijma porcilor. În Vășad dau iarăși unul de turma de porci de la pășune (*ex singulo porcorum grege pascualium*), răscumpărînd tot cu 4 și 2 d. Obicei care se repetă iarăși la cîteva din satele următoare. Așa e și la Săcuieni, Tîrgușor. La Săcuieni se precizează că se ia unul de turmă oricît ar fi ea de mare. La Șimian, în schimb, se spune că din porcii de la pășune nu dau nimic, dar, cum au păduri producătoare de ghindă, dau de acolo *ex porcis magna decima*, cu aceeași răscumpărare. Obicei valabil iarăși pentru cîteva din satele următoare. Numai în Buduslău mai întîlnim o excepție: din porcii lor aceștia nu dau nimic, decît cei care au porci trebuie să plătească cîte 2 d. Avem deci două feluri de dijma a porcilor, una de la ghindă, care e dijma întreagă, adică unul din zece și dijma porcilor de la pășune, luîndu-se unul de turmă. Satele dau fiecare sau pe una sau pe alta, nu pe amîndouă.

Obligațiile de lucru sînt doar în două locuri înregistrate. Amîndouă înregistrările le dau ca nelimitate¹¹. Desigur acesta e obiceiul acum și în alte sate care-și fac slujbele direct.

Cele mai multe din satele de aci însă acum își răscumpără slujbele, obișnuit împreună cu crîsmăritul. Abram are învoială pentru slujbe și crîsmăritul vinului în 32 fl. (anual). Sălacea are învoială pentru o sută

¹¹ „Servire debent ad omnes usus et necessitates arcis semper“ (Vășad); „Servitia omnis generis semper exercere debent“ (Șimian).

de florini anual¹². Marghita plătea învoiala și censul împreună, la sf. Margareta 110 fl., la sf. Nicolae de asemenea 110 fl., în total deci 220 fl. În aceste sume intra și răscumpărarea slujbelor, și a crîsmăritului. Plăteau răscumpărarea ca să poată fi liberi de ele¹³. Cheț avea învoială pentru 34 fl., Albeș pentru 60 fl. Cetariu avea învoiala pentru slujbe și crîsmărit împreună cu Petreu și Abrămuț la suma de 110 fl. Olosig avea pentru 45 fl. pe care trebuia să-i plătească pe la sărbătoarea sf. Margareta. Puzta Apathy își avea învoiala împreună cu Tarcea la 40 fl. anual, din care jumătate îi plăteau la sf. Iacob, cealaltă jumătate la Crăciun. Pe deasupra mai dădeau 25 de găleți de ovăz. Crestur plătea 40 fl. la aceleași două termene. Porțiunea Șilind avea învoială la 15 fl. Tîrgușor avea la 46 fl. 50 d., pe care trebuia să-i plătească la sf. Bartolomeu. Numai la cîteva sate nu sînt înscrise nici slujbe, nici învoială. Textul de la Galoș-Petreu pentru obligații trimite la Șimian, care făcea slujbe. Poate sub același regim cădeau și Buduslău, Bogomir. Nu știm ce e cu Săcuieni, Otomani, Twlogd. Învoielile înregistrate sînt toate pentru răscumpărarea serviciilor și a crîsmăritului. Toate împreună, minus censul din Marghita, se ridică la peste 600 de fl. anual. Răscumpărarea aceasta depășește obișnuit censul. Exemple :

	supuși	cens	răscumpărare
Abram	30	7,75 fl.	32 fl.
Sălacea	193	135.— „	100 „
Cheț	60	23.06 „	34 „
Olosig	59	7,95 „	45 „
* P. Apathy, Tarcea	46	17.50 „	40 „ 25 găleți ovăz.

Răscumpărarea mai mică decît censul se arată numai în Sălacea, și poate în Marghita, în tîrguri deci. Ceea ce ar indica slujbe relativ mai puține. Sumele răscumpără însă două capitole importante ale veniturilor feudale. Cifrele nu prea ridicate ale răscumpărării ar indica o valoare relativ scăzută a lor, și implicit o valoare relativ scăzută mai ales a obligațiilor de lucru.

Și răscumpărarea, și sumele relativ scăzute ale slujbei se explică înainte de toate prin lipsa pămîntului alodial aci. Aci fie că nu s-a dezvoltat dinainte un pămînt alodial, fie că s-a lichidat și cît a fost din pricina depărtării de centrul domeniului. El nu se dezvoltă și din cauză că satele fiind agricole, producătoare de grîne și de vin, dătătoare de dijme și none, aduceau venituri însemnate din acestea, fără eforturile pe care le cerea dezvoltarea unei economii proprii la asemenea depărtare.

Nu sînt înscrise nici păduri alodiale. *Pădurile* constituie totuși izvor de venituri prin dijma porcilor de la ghindă. Găsim o singură dată și o asemenea informație : fiecare străin dă de carul cu lemne, pe care îl duce din pădurea acestui loc, cite 2 d. Nota o găsim la satul Cheț.

¹² „Habent pactationem isti pro servitiis et educillatione vinorum, quosolvere debent florenos centum per annum“.

¹³ „Sub hanc summam comprehensa sunt servitia etiam omnis generis et vinorum educillationes, ut videlicet tam a servitiis quam etiam vinorum educillatione liberi esse possint“.

Mori aducătoare de venit pentru domeniu sînt înregistrate cîteva. În Abrămuș o moară cu două roți pe rîul Berechiu (*Beregyo*), din care (adică din venitul căreia) a patra parte îi revine împăratului, două părți domnilor Chyaky, cealaltă pătrime rămînd probabil plata morarului. În Sălacea o moară pe trei roți sau pe trei pietre pe rîul Eriu (*Eer*); folosul ei întreg se dă lui Nicolae Thelegdy. În Marghita o moară cu o roată pe rîul Berechiu, din venitul căreia împăratul are jumătate. În anul trecut au venit de aci pentru împărat 20 de găleți (*cubuli*) de grîu. În Cetariu moară pe trei roți, pe rîul Berechiu, din care împăratului nu-i vine grîu, ci numai nobililor locului. În Săcuieni o moară cu trei roți, pe rîul Eriu, al cărei folos a fost dat pînă acum principelui Transilvaniei. Mai e în plus o moară de măgar (*mola asinaria*), adică mînată de măgar, nu departe de moara de pe rîu, unde se macină la vreme uscată (de secetă). Folosul acesteia se ia pentru cetate.

Piscine sînt pomenite două, una în Sălacea, la moara lui Nicolae Thelegdy, alta în Vășad. Amîndouă sînt ale lui Nicolae Thelegdy.

Crîșmăritul e nelimitat¹⁴. Aceasta, firește, în satele care nu au învoială pentru răscumpărarea crîșmăritului. Am văzut doar că cele mai multe își răscumpără deodată cu slujbele și obligația crîșmăritului și cu ea, firește, și libertatea de a-și crîșmări vinurile proprii. La Sălacea, cea mai mare producătoare de vin, se notează că se cumpără vin înainte și după cules, desigur nu numai pentru nevoile cetății, ci și pentru crîșmărit. Aci unde se producea mult vin și sînt mulți producătorii și deci și vînzătorii de vin, crîșmăritul nu putea fi prea rentabil. În schimb implica multe dificultăți la această depărtare. Era preferabilă răscumpărarea și pentru stăpîn și pentru locuitori.

Vămii sînt înregistrate trei. Una în Sălacea, din folosul căreia însă împăratului nu-i vine nimic, ci numai lui Nicolae Thelegdy. O altă vamă (*teloneum*) în Marghita, din care vin anual vreo 25 fl. sau mai mult ori mai puțin. Aceasta în afară de sare. Se ia de fiecare car cu sare o sare (*sal unus*), adică o piatră de sare. De carele încărcate (*de onustis curribus*) cîte 16 d., de carele mai puțin încărcate (*mediocriter oneratis*) cîte 4 d., de carul gol 2 d., de călăreț sau de pedestraș 1 d. În Săcuieni e de asemenea o vamă, din care împăratului nu i-a venit nimic pînă acum, venitul se ia pentru castrul de aci. Tot aci e și tricesima principelui Transilvaniei (*tricesima Transsilvani*).

Gloabele se înregistrează la Sălacea: pentru desfriu (*de scorto*) se dau 6 fl., pentru sînge 75 d., pentru omor (*pro homicidio*), dacă ucigașul și-a cîștigat iertarea, dă împăratului 6 fl. Tot 6 fl. se dă și pentru furt. Pîra nedreaptă (*querela iniusta*) e 75 d., cea dreaptă (*querela iusta*) 35 d. cu obol, adică 35½ d. Din gloabele mici judele are a treia parte. Cei care cad în osînda pierderii capului sînt pedepsiți după voia împăratului (*ad eius Maiestatis voluntatem puniuntur*). În Marghita gloabele ca în Sălacea. În satele următoare: Albiș, Cetariu, Petreu, Olosig, gloabele ca în Marghita

¹⁴ „Educillantur hic vina ad arcis usum” (Vășad); „Educillantur hic vina pro usu arcis semper” (Șimian).

sau Sălacea. Apoi vag : gloabele ca în alte locuri¹⁵, ca la satele din urmă să nu se mai pomenească de ele.

Interesante sînt sarcinile feudale în satul jumătate românesc, jumătate unguresc Petreu (34 unguri, 35 români) :

None nu dau din semănăturile lor. Dijme dau ungruii. Cei fără semănături (desigur ungruii, obligați la dijmă) dau cîte 6 d. Din miei dau dijme ungruii. Din stupi dau și ungruii și românii. Din porci dau dijmă întreagă (adică unul din zece) iarăși și unii și alții, răsкупărînd pe cei sub sau peste număr, din care nu se poate lua dijma, cu cîte 4 d., pe cei mai mici cu cîte 2. Dau toți, fie cu sesie întreagă sau cu jumătate sesie, fără deosebire, la Crăciun cîte o pîine și o găină. Dau, împreună, un junc de doi ani. Darea feronului o dau numai ungruii. Tot numai ungruii dau și cei 25 d. de plug. Gloabele sînt cele din Marghita, aceleași pentru toți. Acolo unde românii sînt puțini, cum pot fi în unele sate, nu se mai fac asemenea distincții, sînt în uz un singur fel de sarcini sau cel puțin așa sînt înregistrate.

La cît se cifrau după socotelile din acest timp veniturile acestor sate ?

Sub titlul *In comitatu Byhoriensi. Bona occupata*, în socotelile acestui timp cele 25 localități înscrise totalizează 1300 coloni și un venit (*proventus*) de 2661,29 fl.¹⁶. Corect adunat însă sînt 1300 coloni și 3161,29 fl. venit, dînd o medie de 2,43 fl. de colon. Scăzînd cifrele la cele 22 sate prezentate de noi, aceste socoteli însumează 1166 coloni și 2958,59 fl. venit. Din acestea rezultă o medie de 2,54 fl. de colon. Și poate mai trebuie făcută o rectificare. În socoteli, Săcuieni are 68 coloni și Twlogd, al cărui venit se notează că e socotit cu al Săcuienilor, are 17 coloni, și totuși în dreptul Săcuienilor nu e înregistrat decît 22 fl. venit. Venitul mergea în altă parte sau e numai o greșeală în loc de 122 (sau poate chiar 222 ?). Adăugînd cu 100 fl. veniturile rezultă o medie de 2,62 fl. de colon.

Cele două țirguri însumează 353 coloni și un venit de 1168,06 fl., ceea ce dă o medie de 3,31 fl. de colon. Scăzînd cifrele țirgurilor rămîn pentru sate 813 coloni și 1790,53 respective 1890,53 fl. venit, dînd o medie de 2,20 sau 2,33 fl. de colon.

Deși sînt sate de regiune bună, toate producătoare de grîne și de vin, toate dînd dijme și none din semănături și din vin, deși au intrat în calcul și răsкупărarea în bani a slujbelor și crîsmăritului, totuși venitul e relativ scăzut. Mediile sînt scăzute față de 3,50 fl. de pe domeniul Cehu-Silvaniei de pildă, sau de 4,45 fl. de pe domeniul Ardud. Lipsa pămîntului alodial scădea și munca iobagului în serviciul stăpînului său și veniturile acestuia de pe urma iobagului său. Avem aci o exploatare feudală mai scăzută. Iobagul de aci, cu mai mari posibilități economice, producător de grîne, de vin, cu posibilități de a realiza venituri bănești, își răsкупără obliga-

¹⁵ „De multis, ut in aliis locis, eadem est ratio, et consuetudo semper observata“ (Crestur).

¹⁶ Arhiva Statului din Budapesta, U. et C., fasc. 113/2.

țiile de muncă de care stăpînul domeniului, neavînd aci un pămînt alodial, nu avea nevoie. Își răscumpără în bani și obligația de crișmărit, asigurîndu-și astfel libertatea vînzării vinului fără restricții, care putea aduce însemnate venituri bănești în acest ținut producător de vin. Și pentru domeniu era desigur preferabil acest fel de exploatare, bănesc, mai ales că aceste sate se găseau departe de centrul lui și deci mai greu de exploatat printr-o economie proprie sau printr-un pămînt alodial. Aceste condiții deosebite făceau aci desigur iobăgia mai puțin apăsătoare, lăseau iobagului mai multe posibilități economice și mai multă libertate de mișcare.

XV. DOMENIUL BAIA-MARE 1553—1578

Raporturile feudale de pe domeniul Băii-Mari le reconstituim după două inventare, din 1553 și 1556, și patru conscripții urbariale, din 1566, 1569, 1576 și 1578¹.

Rapoartele din 1552 ale comisarilor regali nu arată o stare înfloritoare pe domeniul minier. Cercetările amănunțite constată tocmai o mare scădere a veniturilor regale. Mai ales Petru Literatus, camerarul instituit de Gheorghe Martinuzzi, acaparase pentru sine mine, venituri miniere, bunuri sau venituri dōmeniale. El a și fost destituit, sechestrându-i-se bunurile. S-au dat atunci instrucțiuni amănunțite nu numai pentru cercetări, ci și pentru refacerea situației, pentru reorganizarea schimbului de aur². Evenimentele însă n-au permis refacerea; situația se pare că chiar s-a înrăutățit. Doar mai pe urmă se cheltuie sume însemnate pentru refaceri. În 1559 s-au cheltuit peste 5000 de florini³.

Inventarul bunurilor din Baia-Mare ale lui Petru Literatus, din 1553, îl arată un om înstărit. Avea în Baia-Mare două case, una mai veche, achiziționată, alta nouă, clădită de el.

¹ Toate se găsesc în Arhiva Statului din Budapesta, în colecția U. et C. Inventarul din 1553 se găsește sub fasc. 99/28, cel din 1556 sub fasc. 99/27. Publicate amândouă de D. Prodan și S. Goldenberg, *Inventarele din 1553 și 1556 ale minelor și monetăriei din Baia-Mare*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, VII (1964), p. 117—145. Conscripția din 1536, sub fasc. 101/44, publicată în *Urbariumok, XVI—XVII. század*, de sub redacția lui Maksay Ferenc, Budapesta, 1959, p. 619—625. Cea din 1569 se găsește sub fasc. 46/80 în conscripția domeniului Satu-Mare. Cea din 1576, Irreg. 7. Cea din 1578 sub fasc. 47/41, publicată după o altă versiune, sub data de 1592 și dînd numai totalul, nu și numele celor înscrisi și rezumînd textele care se repetă, în *Károlyi okl.*, III, p. 500—554. Pentru minerit, producția și veniturile miniere, monetăria din Baia-Mare, vezi S. Goldenberg, *Contribuție la o istorie a cămării și monetăriei din Baia Mare*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II (1958—1959), p. 153—162 și G. Gündisch, *Geschichte der Münzstädte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530—1828)*, precum și bibliografia citată în ele.

² Hurmuzaki, II/4 și II/5, anii 1552 și 1553.

³ Goldenberg, *op. cit.*, p. 159.

Lucrurile rămase în casă pomenesc mătasea, argintul, aurul. Se înregistrează trei candelabre de cupru, un *horologium e cupro inauratum*, arme, echipament de cai, o *galea deargentata cum theca penuria*, tapete, evantai de pene de păun și altele. În inventar apar și 37 *calculi computatorii* și 35 de cărți. Avea două mine de aur, ștampuri, *conflatoria officina*, câteva stive (*acervi*) de minereu nemăcinat.

La toate acestea Petru diacul mai adăoga și o economie agricolă proprie : vii, fînațe, mori. Avea nu mai puțin de opt vii, cumpărate sau achiziționate de la alții. Unele i-au revenit cu orfanii pomeniți. În pivnițe s-au inventariat în total 64 de buți de vin. Avea lunca fostă a lui Toma Ghebel, după datele de mai tîrziu o luncă mare, pe care erau aduși la lucru iobagii mai multor sate. În inventar apar două clăi (*cumuli*) de fin din anul trecut. Probabil inventarul s-a făcut înainte de strîngerea celui nou ; s-a inventariat numai cel rămas. Mori avea două. Una era lîngă poarta mică a orașului, spre Săsar. În aceasta s-au găsit 33 mierțe (mari de Baia-Mare, desigur) de griu. S-au mai găsit aci și doi cai în slujba morii. Cealaltă era lîngă poarta numită a Sătmarului, care aparținea orfanilor pomeniți ; avea și ea doi cai.

Camerarul avea și vite, păsări. Inventarul înscrie 10 vaci cu lapte, 9 viței, 4 vaci sterpe, 2 junci, 60 de găini, 3 păuni. Din produsele vacilor au rămas *in predio*⁴ 75 de cași, 4 burdufuri sau „amfore“ (*vtrei sew amphore*) de unt. Cai nu s-au mai găsit în grajd decît unul, ceilalți au fost duși. Un cal turcesc se găsește la Pavel Bank, dus de aci de Petru pîrcălabul⁵.

Lipsec din inventarul camerarului pămînturile de arătură, grînele. Petru diacul se mulțumea cu grînele venite de la morile sale sau cumpăra. Ca mulți tîrgoveți era numai cultivator de vie. Lipsește astfel, firește, și un inventar propriu agricol : vite de tracțiune, pluguri etc. Cultura viei în schimb constituie un capitol însemnat al averii sale. O arată aceasta nu numai numărul viilor cumulate, ci și numărul mare al buților de vin care se mai găseau în pivnițe la data inventarului. Petru diacul își plasa deci veniturile nu numai în case sau într-un inventar care să-i marcheze rangul și bunăstarea ori în consumație, ci și în mine, în vii, în surse productive.

Inventarul camerei din Baia-Mare, de la 1556, s-a făcut la predarea oficiului de camerar lui Francisc Felpechy, în prezența comisarului regal. E un inventar destul de amănunțit ; se întinde pe 33 de pagini. Inventariind clădirile, monetăria, aparatajul, uneltele, minele regale, e un document deosebit de prețios pentru istoria tehnicii miniere și monetare. Dar el înregistrează și bunuri domeniiale, vii, fînațe, provizii strînse în case, în poduri, pivnițe, aruncînd o lumină și asupra economiei domeniiale.

Inventarul începe cu „rezervatoriul“ de bani și argint (*In interiori testudine reseruatorio videlicet pecunie et argenti*). Urmează lucruri găsite *In testudine camere* și apoi *In domo ex opposito testudinis camere*. Succesiv se înscriu apoi lucrurile din poarta interioară, din turnul deasupra „casei“ prefectului (*supra domum prefecti*), podul dea-

⁴ Aci *predium* numește, se pare, măierîștea, unde își ținea vitele.

⁵ Inventarul citat, din 1553.

supra bucătăriei, *domus cementatoria*, podul deasupra „casei“ pităritei (*pistricis*), casa unde se bat galbenii (*domus vbi aurei cuduntur*), casa unde se bate moneda (*domus vbi monete cuduntur*), *domus separatoria*, *domus fusorum monetarum*, *domus crematoria*, poarta exterioară, curtea mare și exterioară, pivnița, curtea interioară, prinzitorul (*magna stuba vbi prandent*), camera slujbașilor cu socotelile (*stuba rationistarum*), *Aula estiua*, „casa“ prefectului, podul mic de lângă casa prefectului, bucătăria (*coquina*), casa economului (*domus dispensatoris*), fierăria din afara porții castelului (*officina fabri extra portam castelli*). Fierăria e bine inzestrată cu instrumente, deservea desigur minele. Are 3 perechi de foale, una fără pereche, 3 nicovale, 1 nicovală cu două coarne (*virfuri*), 12 maiuri sau ciocane de diferite mărimi, 12 clești felurite, diferite instrumente pentru potcovit caii, instrumente de găurit, etc.

În inventar apare și un astfel de titlu: *Instrumenta Sculptorum condam Bernardi Sculptoris camere Riuliensis, apud Stephanum Sculptorem eiusdem camere inuentarium*⁶. Sînt instrumentele celui care gravează matricele pentru bani.

Sînt înscrise iarăși casele lui Petru Literatus, una veche și alta nouă, lucrurile care se găsesc prin case, prin poduri. Apar iarăși 38 de cărți, *maiores et minores*. În *domo orphanorum* iarăși diferite instrumente de fierărie, și mai multe decît în fierăria precedentă. Aci sînt 159 săgeți de fier (*pistilla ferrea* desigur pentru șteampuri) tocite, cîntărind 26½ măji, ciocane, clește, instrumente de perforat și diferite altele.

În inventar apar multe arme, 81 archebuze (*barbate*, săcălușe) din care 64 sînt de Praga, 17 de Cetnek, 2391 de gloanțe pentru ele, 14½ măji de pulbere pentru archebuze, 19¾ pentru puști, 4 *arma bellatoria*, o *balista* veche. Dar apar și 4 arcuri de lemn și 17 săgeți. Apar echipament de cai, multe funii (117), ștreanguri, zeci de mii de cuie. Funiile se foloseau desigur la „mașinile“ minelor. Apar securi, tîrnăcoape, multe sape. Printre piesele de inventar: 900 lumînări de seau, un butoi de baie, fiare pentru picioare, un ceas mic aurit (*horologium paruum deauratum*).

Minele înregistrate, desigur minele imperiale, sînt :

În muntele Săsar una numită *Nagh Werem* cu toate instrumentele; are două *machine*, una nouă, alta veche și la cea nouă două funii mari. Aci sînt două grămezi mari de minereu. În pădurile (ținînd de mină 600 stînjeni de lemn (*Sytfa*). Șteampurile acestei mine au 24 de săgeți. Se mai înregistrează și alte lucruri.

Tot în muntele Săsar este o altă mină, numită *Gewzwad*, din care trei pătrimi au fost ale lui Petru Literatus. Și aci e o „machina“ nouă, una veche, două grămezi de minereu, în pădurile minei 1055 stînjeni (*Shitfa*). Șteampurile lui Petru Literatus au 24 de săgeți. Și altele.

Mina *Ghepel Schacht* a lui Petru Literatus are o *machina* cu două funii mari. Și aci este o stivă mare de minereu de 62 stînjeni. *Schithfa* în păduri. Șteampurile ei, care sînt ale lui Petru Literatus, au 21 de săgeți.

⁶ Inventariate aci: „Instrumenta pontyol vocata maiora 37, mediocria cum parvulis 37, instrumentum grapstekel vocatum 17, instrumentum Rezelew vocatum 3, eiusdem generis minores 17, circulum aeneum 1, lineale cupreum 1“.

În mina regală Cherezny este o „machina” nouă.

Se inventariază aci *conflatorium Petri Literati*.

În Baia Sprie e o mină numită *Pelseocz*, care a fost a lui Georgius Thoth, din care împăratul are $1\frac{1}{2}$ parte. Alta numită *Mihalwc banya*, fostă a lui Andrei Moldway, din care împăratul are $1/8$. E și aci minereu. Șteampurile, fără valoare, au 9 săgeți.

Dar ceea ce ne interesează cu deosebire sînt datele asupra economiei alodiale de pe domeniu. Inventarul înregistrează viile și fînațele, vitele, păsările, vinul și fînul care se găseau.

Se inventariază iarăși bunurile lui Petru diacul, înzestrarea interioară a caselor sale, bunurile care s-au găsit în diferitele încăperi. Se înscriu iarăși viile lui. Acum sînt numai trei, una care a fost a lui Blasius Poztos, alta a lui Petru Horwath, a treia a lui Francisc Ewrdeog. În pivnița casei lui s-au găsit 25 de buți de vin nou și una de vin vechiu, conținînd împreună 2306 vedre de Baia-Mare. Are iarăși lunca Gewbel. Aci un stog mare de fîn lung de $14\frac{1}{2}$ stînjeni, înalt de $2\frac{1}{2}$, lat de 3. Mai sînt și 2 stoguri mijlocii, rotunde. Sînt iernate aci 13 vaci cu lapte, 1 bou de 4 ani, 1 taur de un an, 5 junci de doi ani, 6 viței de un an. Acum are numai o moară cu două pietre. La moară s-au găsit 114 mierțe (*veka*) de grîu împutit, în lada de vamă 23 de mierțe. Sînt înregistrate ustensilele morii, 4 tîrnăcoape, 2 instrumente de lemn cu fier numite *hamffa*, 1 secure, 2 sape, 2 pietre de moară uzate, 1 ciur, 1 masă, 1 butoi, o mierță (*weka*), 1 fier pentru rupt gheața de pe roți, 1 sfredel. Aci doi cai de căruță (*equi currules*) și un car sau căruță nouă, 7 găini. Printre lucrurile lui și o *cucula falconum*, 4700 ochiuri de sticlă, 1 bute sau cadă de baie. În inventarul lui apar groșii polonezi, asprii, cele 38 de cărți, dar și 2 *instrumenta ferrea que captiuis imponentur*, precum și 5 fiare sau cătușe pentru picioare (*compedes ferrei*). Drept inventar agricol nu apar însă decît 2 coase (*falces pro scindendis fenis*). Economia lui agricolă și de astă dată se reduce la vii și fînațe.

În inventarul cămării nu apar nici pămînturi de arătură, nici vii. În pivniță se găsește vin : 8 buți de vin de Tăuți conținînd împreună 317 vedre de Tăuți. Mai sînt 3 butoaie de vin de Baia-Mare conținînd 118 vedre de Baia-Mare. Dar acest vin n-a venit din cultură proprie, a venit desigur din dijme. S-au mai găsit în casa lui Urban Cheh 2 buți cu 200 de vedre de vin, în casa lui Martin Etwes o bute cu 100 de vedre. Domeniul deci nu are încă vii proprii. Fînațe are două : unul e lunca sau fînațul castelului (*pratium seu fenetum castelli*), celălalt e lunca Băii-Sprie (*pratium Kysbanya Rete*). În primul se găsea 1 stog de fîn lung de 6 stînjeni (*brachiorum*), lat de $2\frac{1}{2}$, înalt de $2\frac{1}{2}$. În al doilea 5 stoguri, socotite la vreo 35 de care de fîn. Aci sînt înscrise și 51 de capre și 4 miei. În curtea mare exterioară s-au înregistrat 10 cai trăgători la mașini, 2 cai de căruță, un car sau căruță (*currus*). Domeniul cameral ținea fînațe proprii desigur pentru acești cai, pentru caii personalului și poate pentru caii garnizoanei militare, căci vite proprii domeniul nu avea. Vite ținea numai Petrus Literatus. În curtea exterioară s-au mai înregistrat 14 păuni (*pauones*) și 10 găște, păsări puține deci.

Proviziiile înregistrate sînt produse din porci, vite. Într-un loc s-au înregistrat 2 slămini și 20 picioare de porc. În podul deasupra bucătăriei 15 $\frac{1}{2}$ slămini, 40 șunci (*perus*), 3 spinări (*dorsa*), 12 capete, 41 piei de vită. În podul deasupra casei pităriței (*pistricis*) 12 slămini, 32 șunci (*perue*), 7 spinări cu capete. Mai apar 2 „pinte” de miere, $\frac{1}{2}$ butoi de sămînță de in. Asemenea provizii însă puteau veni și din daturi, din porcii de dijmă, din dijma stupilor, din tretină, mai ales din daturi.

Inventarul poartă data de 10 ianuarie, s-a făcut deci într-un timp cînd proviziile nu trebuiau să lipsească. Dar chiar dacă au fost parte duse sau omise, înregistrările ne dau indicii suficiente asupra economiei proprii a domeniului cameral. Aceasta ne apare slabă, nedezvoltată. Domeniul nu are nici pămînturi de arătură, nici vii proprii, are doar fînațe proprii. Nu are vite de tracțiune, decît doar caii trăgători la mașini sau la căruțe. Nu are vite în genere, păsările sînt prea puține. Proviziile, pe lîngă că nu pot fi decît în mică măsură produsul unei economii proprii, nu știm dacă nu s-au confundat în ele și cele ale lui Petrus Literatus. Inventarul agricol propriu ne apare neînsemnat. Întrebuințare agricolă sigură au doar cele două coase înregistrate. Dar acestea apar în inventarul lui Petrus Literatus. Mai puteau fi întrebuințate sapele, la vie, dar viile erau de asemenea ale lui Petrus Literatus. Pluguri nu apar.

Camerarul s-a străduit să ducă o economie proprie pentru sine, a neglijat însă cu totul pe cea domonială. Nu știm cu ce muncă și-a făcut economia, în ce măsură și-a făcut-o cu muncă salariată sau cu muncă iobăgească. În funcția pe care o purta însă putea să abuzeze desigur, putea să se comporte și ca stăpîn.

Fapt e că economia proprie, alodială a domeniului e neglijabilă încă, e o economie care implica încă puțină muncă iobăgească, doar un număr mic de zile de coasă, strîns, cărat, clădit fîn. Veniturile domeniului se întemeiau pe minerit, munca era îndreptată desigur mai mult spre acesta, spre muncile auxiliare necesare, tăiat de lemne, cărături, plătite sau neplătite. Locul nu era prielnic dezvoltării unei economii alodiale, ținutul era acum mereu în primejdie. Aceasta nu explică însă întru totul lipsa; ca se explică în primul rînd și prin particularitatea economică a domeniului, întemeierea economiei lui pe veniturile miniere, schimbul aurului, monetărie, desigur incomparabil superioare veniturilor posibile dintr-o economie agrară. Economia lui alodială se va dezvolta mai lent și va fi mai slabă decît pe multe alte domenii și mai tîrziu.

Domeniul își trăgea veniturile principale din minerit. În 1559, în timpul sau după refacerile efectuate, venitul înregistrat se ridică la peste 30 000 de florini⁷. Astfel se numără printre domeniile însemnate. Din inventar citim că era condus de un camerar, că există aci cîte o casă a prefectului, a economului (*dispensator*), a sameșilor, a pităriței. Bucătăria bine înzestrată presupune un bucătar. Și domeniul a avut desigur și alți slujbași.

⁷ Goldenberg, *loc. cit.*

Instrucțiunile comisarilor regali din 1 decembrie 1552, pentru *Vincencius Zewch de Bisztricia super Praefecturae Castellii, et Camerae in Rivulo Dominarum*⁸, prevedeau, alături de prefect care e și camerar, o ganizoană militară de 40 pedestri și 14 călăreți, destinată pentru paza castelului și alte slujbe, atît pentru castel cît și pentru cameră, un personal variat, administrativ sau tehnic, salariat.

Comitele cămării (*Comes Camerae*), pentru cele două „prefecturi“ ale sale, ale camerii și castelului, să aibă drept salariu anual 400 de florini și hrană atît pentru persoana sa, pentru soția și cele două fiice ale sale, de cîte ori vin și atît cît vor fi aci, și două servitoare, cît și pentru un scrib (*scriba*) și alți trei servitori ai săi, și nutreț pentru patru cai. În aceeași masă cu el vor fi castelanul (*Castellanus*), controlorul (*Contrascriba*), sameșul (*Rationista*), probatorul și marcatorul argintului (*Probator et signator Argenti*), ai căror copii numai să fie admiși la resturile mesei (*quorum singuli pueri ad reliquias mensae admituntur*). Bucătar și econom (*Cocum et Dispensatorem*), *quo poterit minoris*, să tocmească cu anul în socoteala împăratului. Comitele să poarte deosebită grijă să nu se facă cheltuieli mai puțin necesare cu masa sau risipă nerînduită, masa să fie cuviincioasă, curată și îndestulătoare, de cheltuielile peste masa zilnică să țină bună socoteală. Să se îngrijească să se cumpere la timp potrivit bucatele de trebuință, nu numai pentru nevoile zilnice, ci și pentru cele viitoare, ca să fie totdeauna ceva în rezervă, să le păzească sîrguitor de orice stricăciune. Pentru cei patru cai ai săi, care să se cuprindă în cei 14 călăreți prescriși, să aibă anual de fiecare 16 florini, cu hrană și nutreț (*cum victu et pabulo*). Castelanului să i se dea pentru trei cai, socotiți în același număr, de fiecare cîte 3 fl. pe lună și tot atît să le plătească și celorlalți călăreți pe fiecare lună socotită la 30 de zile, fără hrană și nutreț însă, în afară de persoana castelanului. Pedestrașilor să le plătească pe lună 2 florini, celor patru decurioni ai lor în plus cîte 1 fl. Slujitorilor camerii să le dea plățile anuale în obicei, anume cementatorului (*Cementatori*) 100 fl. și ceea ce trebuie în plus *pro Custode ignis et fusore Auri* în timpul cementării. Cementatorului argintului să-i plătească pe an 50 fl.; băătorului galbenilor (*Cusori aureorum*) plata în obicei, de fiecare cinci mărci de aur bătut un galben (*Aureum*); gravorului instrumentelor (*sculptori Ferramentorum*), adică al efigiilor, 100 florini aur și pentru hrană 25 fl.; ferarului acestor instrumente (*Fabro eorumdem ferramentorum*), cum se va putea tocmi cu el; separatorului (*Separatori*) să i se dea partea cuvenită, o pisetă și jumătate de marca de argint. Salariul sameșului sau controlorului (*Rationistae aut Contrascibae*) și a probatorului (*Probatoris*) va fi hotărît și el după ce vor primi instrucțiunile asupra funcțiunii lor.

Camerarul e instruit nu numai asupra administrării veniturilor miniere, tratării, schimbului, baterii aurului și argintului, ci și asupra administrării veniturilor diverse domeniiale și chiar asupra modului de tratare a colonilor. Să strîngă de la aceștia toate prestațiile în obicei. Să aibă însă grijă să-i

⁸ Johann Christian Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, III, Halle, 1801, p. 99—106.

cîrmuiască cu dreptate și cumpătare, ca ei să se folosească și să se bucure de drepturile lor legiuite și bunele obiceiuri, să-și presteze censul și slujbele datorate cu supunere, să nu fie încărcăți cu alte plăți, neobișnuite⁹. Reparațiile la castel sau la instalații să le facă economicos, cu cheltuieli moderate, să întrebuinteze și munca colonilor, dar să nu întreprindă nici un fel de lucrare mai mare fără știrea împăratului¹⁰.

La 1566 domeniul se compune din orașul Baia-Mare (*Riuuli Dominarum*), târgul Baia-Sprie (*Felső Banya, alias Medius Mons*) și 14 sate¹¹. La 1569 aceleași orașe cu 15 sate¹². Conscriptia din 1576 e necompletă, nu cuprinde decît 11 sate din cele de la 1569. Cea din 1583 înscrie, pe lângă Baia Mare și Baia Sprie, 14 sate. Orașul Baia Mare e înscris *civitas*, ceea ce e echivalent acum cu oraș liber regesc. După textul din 1569 așa e și tratat, e supus împăratului, căpitanului, vicecăpitanului său sau vistierului regal, ca și alte orașe libere¹³. E înscris în urbariu doar pentru că domeniul e regal, stăpînul feudal al domeniului fiind împăratul însuși.

Satele, afară de două, Dumbrăvița și Unguraș (azi și ele românești), sînt toate românești sau au prestații caracteristice satelor românești. Comisarii regali, în raportul lor din 1552, găseau și ei 14 sate aparținînd domeniului din care două ungurești, celelalte românești¹⁴. După numele celor înscrise e iarăși imposibil de a vedea că sînt români¹⁵. Dumbră-

⁹ „Colonos ad Castellum pertinentes regat comes ea acquitate et moderatione, ut vetustis suis Juribus legitimisque et bonis Consuetudinibus fruuntur, ac gaudeant, et Regiae Majestatis Castello, quaecumque tenentur, Servitia sive Censum cum obedientia Comiti, seu Praefecto praestent, non graventur ullis exactionibus inconsuetis“. *Ibidem*, p. 103.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Acestea sînt: Dumbrăvița (*Dobrawycza*), Unguraș (*Kekes Hungarica*), Șindrești (*Sandorfalwa*), Dănești (*Bayfalwa*), Plopiș (*Gyerthyaifalwa*), Șurdești (*Sürgaifalwa*), Rus (*Orosfalwa*), Groși (*Tökös*), Chechiș (*Ola Kekes*), Șișești (*Laczfalwa*), Mocira (*Hydegkwitt*), Ferneziu (*Fernezey inferior*), Firiza (*Fernezey superior*), Ocolîș (*Feketefalw*).

¹² Acum e înscris numai un Ferneziu (*Fernezoe*), în schimb se adaugă Bontăieni (*Puztateleak*) și Negreia (*Nigrefalw*).

¹³ „Dicunt etiam isti, nullos officiales inter eos in ciuitate vnquam fuisse, sed post suam Maiestatem, Capitanum vel locumtenentem, aut Magistrum tauernicorum ipsis omnia iussisse, sicuti in aliis liberis ciuitatibus et ipsi eadem lege et consuetudine semper vsi fuerunt, camerarius ipse habuit sub se certas sibi subiectas possessiones, quibus sua iura semper administravit“.

¹⁴ „Ad Castellum pertinent Villae quatuordecim, quarum duae sunt Hungaricae, reliquae Valachicae“. Hurmuzaki, *Documente*. II/3, p. 741—742.

¹⁵ Numele din Șindrești, de pildă, la 1566: Gregorius Molnar, vayda pro tempore constitutus, Nicolaus Deak, Lucas Simon, Mattheus Zichw, Marcus Molnar, Georgius Bartos, Relicta Lucae. Numele din Groși: Alexa Rauh Judex, Iacobus Lucas, Danus Herzeg, Elia Zao, Lucas Miclos, Theodorus Darabas, Lazarus Zakalus, Petrus Raba, Danus Zeo, Marcus Bowttÿa, Simon Kotte, Andreas Pal, Ioannes Pal, Petrus Proche, Simon Foza, Ioannes Foza, Relicta Ioannis Bottis, Relicta Petri Proche, Michael Raba, Georgius Botta, Relicta Lazari Zeo, Ioannes Proh alter, Margaretha Zeo, Simon Proche. Ioannes Crainick, Theodorus Crainik, Stephanus Buda, Relicta Lazari Kotta, Simon Santha, Paulus Dan. În Bontăieni la 1583: Simon Bothos, Petrus Kadar, Ioannes Piros. Relicta Demetrii Czincze, S'ephanus Kÿs, Pinte Kadar, Demetrius Sepeÿic, Thoma Chokas, Stephanus Kerekes, Elia Azzu. La 1569 aci și un Stephanus Tekeneos, iar Ioannes Piros scris Kÿros.

vița și Unguraș atunci erau de caracter unguresc. Așa le arată nu numai numele celor înscrisi, ci și prestațiile lor.

Baia-Mare și Baia-Sprie au în frunte juzi. În Baia-Mare la 1569 e înregistrat, pe lângă jude, și un *wasarbyro* (jude al târgului). În Baia-Sprie la 1566 sînt notați pe lângă jude și 11 jurați. Tot juzi au în frunte și satele românești și ungurești deopotrivă.

Satele românești sînt supuse și aici *voievozilor*. Voievozii lor, se pare, erau doi. La 1566 în Șindrești e înscris în frunte *Gregorius Molnar, wayda pro tempore constitutus*, care e desigur și voievodul satelor următoare. Mai găsim însă înscris și în Ferneziu în frunte pe *Joannes Rantaz wayda*, care probabil e al doilea voievod. Că nu era numai un voievod, se vede și din textul prestațiilor care întrebuintează pluralul *waydae*. La 1569, în fruntea listei satului Mocira e înscris *Wayuoda Joannes Peter*. De asemenea în Ferneziu *Vaida Wania* (sau cel puțin așa pare să se citească), nume care mai e notat în dreptul a încă două sate, Șurdești și Șișești, probabil tot sub autoritatea lui. Dar aci mai apare și în fruntea listei satului Rus un *Lucas Wayuoda*. Tot în lista acestui sat și un *Tyudar Wayda liber*. Chiar dacă al doilea e numai un libertin cu numele de Voievod sau un libertin în numele familiei voievodale din care face parte, primul pare să fie voievod în funcție. La 1583 în Șindrești, în frunte, *Lucas Wayda*. În șirul celor înscrisi în satul Rus iarăși un *Lucas Wayda*.

Registrul tretinei, din anul 1584¹⁶, în cele nouă sate românești înregistrate înscric și el doi voievozi, unul *Lazarus Hangos* (poate Hangu?) *Uajwoda*, înscris în frunte la Șindrești, și celălalt *Joannes Bank Uajuoda*, înscris în frunte la Mocira. Șindrești și Mocira sînt acum desigur sediile celor două voievodate. În Chechiș găsim și în șirul supușilor la răscumpărare pe un *Andreas Wajda*. Funcția de voievod nu mai e, se pare, nici ea constantă, și voievodul se schimbă, chiar dacă nu așa de des ca judele.

Noțiunea de *crainic* nu apare decît printre nume. În satul Groși anume, la 1566, găsim printre cei înscrisi un *Joannes Crainick* și un *Theodorus Crainik*. În urbariul din 1578 însă, în satul Șișești găsim pe *Joannes Bayk* notat la margine *krajnik*. În satul Rus iarăși în șirul celor înscrisi un *Ladislau Kraynyk*. În ce măsură mai însemna aci crainicul o funcție, un titlu sau era numai nume, amintind o funcție, numai după aceste date nu putem stabili. După felul cum e înscris la Șișești, pare să fie cel puțin titlu de libertate, dacă nu chiar funcție. Textele îndatoririlor feudale ale acestor urbarii însă nu pomenesc nimic de crainic.

Cnezul nu e pomenit de loc, nici ca instituție, nici în nume. Judele satului, cînd apare, e înscris *judex*. El nu e înscris consecvent de urbarii. Cele nouă sate ale domeniului apărînd în registrul tretinei la 1584, toate au înscris în frunte jude, afară de cele două care au înscris în frunte voievod. Voievozii, avînd în subordine mai multe sate, făceau poate și funcție de jude în satul în care locuiau.

¹⁶ *Regestum exactionis Trentinarum. In pertinentiis Banyawýdeke, et Erdeodsza ad rationem Sacr. Caes. Regiaeque Mitis. Anno 1584.* Arhiva Statului Budapesta, *Regesta decimarum, Szatmár 1584/20.* Fotocopie în Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj.

Populația supusă a domeniului la 1566, fără Baia-Mare, se cifrează la 269 capi de familie. Cel mai populat sat e Dumbrăvița, cu 43 capi de familie, după care urmează Groși cu 30. La 1569, fără Baia-Mare se cifrează la 339, cu Baia-Mare la 715 capi de familie. La 1576 cele 11 sate ale fragmentului de urbariu însumează 157 capi de familie. La 1578 cele 14 sate înscrise au înregistrați 184 capi de familie. Nu se notează porțiunile ca să putem vedea dacă toate satele sînt întregi sau nu. Populația înscrisă se arată în scădere.

Orașul Baia-Mare la 1566 nu are înscriși decît pe cei 20 cetățeni (*cives*) care au venit să depună jurămîntul și să facă depoziții în privința îndatoririlor orașului. La 1569 însă e înscrisă întreaga populație, care se cifrează la 376 capi de familie. Tîrgul Baia-Sprie la 1566 are înscriși 87 capi de familie, la 1569, 89.

La 1566 domeniul se arată grav lovit de turci. La Baia-Mare sînt înscriși 33 fugiți. În Dumbrăvița sînt patru case arse de turci; în una a supraviețuit doi copii, cu mama lor. Cei din Unguraș se plîng că au fost prădați de turci de toate bunurile lor, reduși la cea mai mare sărăcie¹⁷. Văduva lui Luca din Șindrești a fost prădată de toate de turci. În Rus au fost înainte 20 de case, după prădările turcești (*post populationes turcicas*) însă abia 10 au mai rămas. În Groși trei sînt omoriți de turci, mai mulți fugiți. Satul, înainte populat și din cele mai bune, acum e aproape pustiu. Fiind aci așezată tabăra turcească, turcii au omorît partea cea mai mare a colonilor, le-au prădat bunurile, încît afară de șase boi nimic n-a rămas în tot satul. Din cei fugiți, unii vor reveni dacă se va ivi vreo nădejde de pace¹⁸. Satul Chechiș e pustiit și el de turci, din care pricină sînt vreo nouă sesii pustii. În Șișești sînt 15 sesii pustiite de turci, în Mocira 16, în Firiza 2. În Ferneziu sînt patru pustiite de turci, dar și cei care mai sînt se gîndesc să plece dacă nu li se face vreo ușurare, căci sînt aduși în cea mai mare sărăcie, n-au nici pămînturi de arătură și trebuie să se țină cu lucrul în mine¹⁹. Și în Ocolîș sînt 11 sesii pustii din pricina turcilor, care și-au avut aci tabăra și totul au prădat²⁰.

Numărul sesiilor pustii pe întreg domeniul se ridică la 96, adică la mai bine de un sfert din totalul sesiilor. La 1569 sînt înscrise mai puține, 21 locuri de casă și 16 pustii față de 715 nume înscrise. În 1576 însă apar iarăși 77 sesii pustii față de 157 înscriși, deci din nou o treime din sesii. La 1578 scad la 44 față de 218 înscriși.

¹⁷ „Conqueruntur quod omnibus facultatibus a Turcis sint exhausti et in extremam redacti paupericem”.

¹⁸ „Haec possessio olim frequens et optima nunc pene deserta propter castra turcica, quia ibi iacuerunt et maiorem partem colonorum trucidarunt, bonaque diripiunt, quod praeter sex boues in toto pago nihil remanserit. Ex profugis nonnulli redituri essent si pacis spes appareret”.

¹⁹ „In hac possessione sunt desertae quattuor per Turcam deuastate, et dicunt subsequentes qui adhuc adsunt, quod et ipsi abire coguntur nisi benignam subleuationem a Mte Cesarea habuerint, quia in extremam paupertatem redacti sunt, nec habent terras arabiles, sed in fodinarum culturam sustentationem laboribus suis requisierunt”.

²⁰ „propter turcicam deuastationem qui ibidem castra habuit et omnia diripuit”.

Categorisirea supușilor nu se face consecvent. În Baia-Mare, la 1569, din 376 înscriși 298 sînt *coloni*, 78 *inquilini*. În Baia-Sprie din 89 înscriși *coloni* sînt 75, *inquilini* 14. La 1578 însă aci sînt înscriși: 15 *cives et potiores inhabitatores*, 17 *qui in rivulis resident*, 2 croitori, 2 fierari, 2 măcelari. Ceilalți sînt jeleri și lucrători în minele cetățenilor²¹. Din ceea ce reiese că acum „jelerii” ar fi mai mulți.

În sate distincțiile sînt mai puține. La 1566 între cei înscriși în sate, sînt 3 jeleri și 2 văduve. La 1569 în sate găsim înscriși 3 libertini, dar nici un jeler. La 1576 în cele 11 sate sînt înscriși 3 jeleri, 28 văduve, 2 libertini. La 1578 cei 218 înscriși din 14 sate se împart astfel:

184 *integrae sessionis coloni*

24 *dimidiae sessionis coloni*

2 *inquilini*

6 *pauperes et viduae*

1 *liber*

1 *krajnik*

Ceea ce observăm din aceste înscrieri e că în sate foarte puțini sînt socotiți jeleri. Sînt puțini și cei socotiți cu jumătate sesie, abia 24 din Dumbăvița și Unguraș. Cei mulți sînt socotiți cu sesie întreagă. În satele românești toți. Totuși, vom vedea, repartitia censului e foarte inegală, ceea ce înseamnă că și noțiunea de sesie întreagă aci e foarte relativă sau că înscrierile sînt foarte inconsecvente. În satele de munte mai ales era și greu să stabilești un criteriu pentru determinarea sesiei.

Libertini pe acest domeniu sînt foarte puțini înscriși, abia cîte doi sau trei.

Care sînt sarcinile supușilor domeniului?

Baia-Mare în calitate de civitas e obligată la *cens*, pe care îl plătește în sumă globală și care se cifrează la 150 fl. anual, sumă care e aceeași și la 1566, și la 1569 și 1583.

La 1566 se spune că censul anual e de 150 fl. Cît pentru celelalte, sînt liberi, lucrează minele și dau camerii aurul și argintul²². La 1569 însă textul ne spune mai mult. După cens, sub titlul *Prouentus*, ne lămu-rește că aci nu se ară, nici nu se seamănă, ca să se poată lua nonă sau dijma. Au însă podgorie bună, din care n-au dat nicicînd nonă. Dijma vinului însă regii au rînduit-o întreagă preotului orașului și pentru întreținerea celorlalți slujitori ai bisericii (*et ad sustentationem reliquorum ecclesiasticorum ministrorum*); împăratului de aci nu-i vine nimic. Mai spun că n-au trebuit să facă nicicînd vreo slujbă, ei îngrijind și lucrînd minele ziua și noaptea, de unde în timp de pace nu puțin folos ar putea avea împăratul, dar spun că acum în aceste mine nimic nu se lucrează.

Îndatoririle orașului, reduse la cens și la dijma pentru biserică, derivau din privilegiile sale, date sau întărite de Ludovic cel Mare. Privilegiile poartă data de 20 septembrie 1347. Ele sînt date orașului ca o

²¹ „Exceptis his, reliqui omnes inquilini sunt et laboratores in fodinis supra-scriptorum civium”. *Károlyi okl.*, III, p. 547.

²² „Quod ad caetera liberi, colunt fodinas et administrant Camere aurum et argentum”.

înnoire a cărții sale privilegiale, nimicită cu prilejul unui incendiu. Privilegiile asigură pe orașeni în stăpînirea pămînturilor și pădurilor regești din jur pînă la depărtare de trei mile, cu excepția celor ale satelor întemeiate pînă aci și ale nobililor. Le dă dreptul să ia lemn de construcție pentru mine și clădiri, piatră de var pentru biserici și din afara hotarelor lor, dacă acestea s-ar dovedi neîndestulătoare, dar numai de pe moșiile regale, nu și de pe cele nobiliare. Orașul își alege liber preotul și judele, care e ales pe un an și judecă în toate pricinile împreună cu jurații, aleși și ei de obște și de jude. Judecata lor se extinde și asupra pricinilor de omor, răniri, datorii și altele²³. Cetățenii (*cives*) nu pot fi deținuți de nimeni fără judecată. Iar dacă judele și jurații ar fi lăsători în darea dreptății, să fie chemat în fața regelui judele, nu pîrîtul, să dea socoteală pentru tăgăduirea dreptății. Pot fi deținuți însă pentru omor vădit, cum este legea, și în altă parte. Dacă însă ucigașul ar scăpa cu fuga, nimeni să nu-i poată lua bunurile sale mișcătoare și nemișcătoare, ci ele să rămînă soției, copiilor și moștenitorilor săi. Pentru judecarea pricinilor miniere orașul alege pe un an un „magistru al muntelui“ (*magistrum montis*) adică magistrul minelor, care judecă împreună cu judele și jurații. Lucrarea minelor (*cultura montium*) e scutită de toate celelalte sarcini, în afară de dreptul de urbură și urbură regească. Judele și cetățenii jurați să aleagă supraveghetori de mine care să se îngrijească de venitul urburii. Mai multe dispoziții reglementează aci funcțiunea urburariului și răspunderile lui. Să aleagă de asemenea un cercetător al aurului (*auritactorem*), de care să fie mulțumiți atît obștea cît și ceilalți oaspeți. Cetățenii, negustorii și ceilalți oaspeți să fie liberi să-și crîsmărească vinul, fără să fie obligați la vreo parte din vin sau la vreo plată bănească, spre sporirea locuitorilor și mărirea orașului regesc. Să aducă liber carne tăiată, afară de slănină și pîne coaptă, fără altă vamă decît cea de la Piatra Săsarului, să o poată vinde odată pe săptămîină, luna, în Baia Mare și Baia Sasar, împreună cu alte lucruri ale lor. Orașului i se dă drept de tîrg anual, care începe la Sf. Gall (16 octombrie) și ține 15 zile, după obiceiul orașului Cașovia, și cu aceleași libertăți. Orașului i se îngăduie să se înconjoare cu palănci și garduri sau alte întărituri. Jumătate din dijmele din grîu și din vin să le dea preotului lor, iar cealaltă jumătate pentru nevoile bisericii²⁴.

Comisarii regali în raportul lor din 1552 țin să menționeze că amîndouă orașele, și Baia-Mare și Baia-Sprie, sînt întemeiate de germani, că s-a stabilit apoi mai tîrziu obiceiul ca în Baia-Mare judele să fie un german, în celălalt ungar, centumvirii și ei să fie jumătate germani, jumătate unguri, obicei care a durat pînă la guvernarea călugărului (Gheorghe Martinuzzi), primul care a schimbat acest obicei cu vreo patru, cinci ani înainte și a hotărît să nu fie primit nici un german, nici în senat, nici

²³ „...de homicidiis, de vulneribus, debitis et aliis iniuriis iudicandi plenam habeant facultatem“.

²⁴ *D.I.R. Trans.* XIV/IV, p. 400—404, 673—76.

între centumviri; i-a scos chiar din oraș, crezându-i înțeleși cu Andrei Bathory pentru trădarea orașului²⁵.

Tîrgul Baia-Sprie își avea privilegiile sale deosebite. Ele sînt întărite de Ștefan Bathory, cu data de 8 sept. 1585²⁶. În virtutea lor și tîrgul Baia-Sprie își alegeere singur, în fiecare an, la sărbătoarea Tuturor sfinților (1 noiembrie) judele, care judecă, împreună cu jurații, toate pricinile ivite în sînul său, ca și alte orașe miniere. Partea nemulțumită cu această judecată poate să facă apel la curtea principelui Sigismund Bathory sau a urmașilor săi din familia Bathory. Judele și jurații judecă aci și pe toți răufăcătorii. Nici căpitanii, nici provizorii sau subalternii lor să nu poată prinde și reține în tîrg sau pe teritoriul lui pe răufăcătorii vrednici de pedeapsa cu moartea. Chiar dacă, acuzați de crime mari, de omor, adulter, furt sau alte asemenea tîlhării, sînt prinși și aduși în fața lor, să-i predea pentru pedeapsa cuvenită judelei și juraților. Căpitanii sau alți dregători să nu poată scoate din lanțuri pe răufăcătorii prinși. Celor osîndiți la pedeapsă capitală să nu le dea iertare și nici în alte pricini sau pentru plata celor datorate să nu dea vreo carte de prelungire sau amînare, iertarea (*gratia*) rămînînd rezervată doar regelui (Ștefan Bathory), voievodului (principelui) Transilvaniei sau succesorilor săi din familia Bathory. Minerul (*montanus seu cultor montanarum*) să nu poată fi judecat decît în fața magistrului minier (*vulgo Perkmester*) împreună cu judele și jurații chemați de el. Pe cetățeni și mineri (*cives et montanistas*) nimeni să nu cuteze să-i prindă, să le rețină bunurile sau să-i aducă la alt scaun de judecată decît al tîrgului. Decît doar dacă judele și jurații sau magistrul minerilor se arată lăsători în servirea dreptății, să poată merge pîrșii la judecata voievodului, chemînd acolo însă nu pe cei pîrșiți, ci pe jude și jurați sau pe magistrul minerilor în cauze miniere, să dea socoteală pentru refuzul judecății. Cînd vreun tîrgoveț sau strein (*extraneus*) ridică pîră împotriva tîrgului, dacă pîra e împotriva judelei, citarea să se facă în fața juraților, dacă e împotriva judelei și juraților, în fața altor jurați aleși din comunitate, dacă e împotriva judelei, juraților și tuturor cetățenilor tîrgului, în fața unor jurați aleși din alte orașe libere, aduși însă de pîrș pe cheltuiala sa. Partea nemulțumită poate să apeleze la curtea principelui, unde cea care nu s-ar înfățișa să fie amendată cu 40 de florini, din care 20 să revină juzilor și juraților, 20 părții adverse.

În zi de tîrg, atît străinii (*tam forenses, sive advenae*), cît și locuitorii tîrgului, să scoată liber pentru vînzare postavuri fie cu bucata, fie cu cotul, peste săptămîină însă locuitorii tîrgului să poată vinde și cu cotul și cu bucata, streinii numai cu bucata.

Și Baia-Sprie, ca și Baia-Mare e liberă să cumpere, să aducă de oriunde vin sau orice fel de bucate pe seama minerilor și tuturor locui-

²⁵ Hurmuzaki, II/4, p. 742—743.

²⁶ Veress, *Documente*, III, p. 42—47.

torilor târgului, să crișmărească fără vreo limitare sau opreliște²⁷. Locuitorii au dreptul la folosința pădurii negre regale (*sylva nigra Regia*) și alte păduri regești din jur pentru clădit și pentru orice nevoi ale lor.

Sînt de remarcat pedepsele pentru nesupunere la obligațiile publice în târg. Cel care la porunca judeului nu se înfățișează și nu vrea să primească slujba (sarcina) încredințată, sau primită nu o îndeplinește, se amendează de jude cu 1 fl. Dacă judele sau jurații s-ar dovedi nesupuși, să fie amendați cu 10 fl. Dacă vreunul din jurați e ales jude într-un glas și nu vrea să primească slujba, să fie amendat cu 200 fl. sau trimis în exil (*in exilium relegetur*) pe un an întreg și trei zile. Cel care nu primește slujba de jurat sau altă sarcină publică se pedepsește cu 100 fl. sau e trimis, tot așa, în exil, iar cel care nu primește pe cea de centumvir, cu 50 fl. sau cu același exil din târg. Cei care nu vor să depună amenda și în timpul surghiunului vor fi găsiți în târg se pedepsesc mereu (de fiecare dată) cu cîte 10 fl.

Numai după numele înscrise la 1566 e imposibil de stabilit cîți germani mai erau în cele două orașe.

La 1569 sînt înregistrate și minele de aci. E mina împăratului, care un timp a rămas nelucrată și care și acum e pustie. E de temut să nu se surpe cu totul dacă nu e sprijinită la timp cu boltitură (*cum cuniculo*). Dacă piere, numai cu mari cheltuieli sau poate nicidecum nu va mai putea fi refăcută. Nici celorlalte mine nu li se va putea lua nici un folos dacă boltitura li se surpă sau dacă li se neglijează îngrijirea.

Sînt trei mine ale răposatului Petrus Literatus Szentgoergy numite *Gheonchwaar*, *Wykerek* și *Farlosatt* (?), care și ele privesc pe împărat și care spun că sînt minele cele mai însemnate.

Are aci împăratul și șteamp cu 36 săgeți și cu trei roți²⁸. Mai are împăratul și un alt șteamp, fost a lui Petru Literatus, nu se știe cu cîte săgeți pentru că au fost mare parte distruse de transilvăneni. E aci nu puțin minereu pe seama d-lui Swendy, care poate fi pisat în curs de o lună. Împăratul are aci și o topitorie de minereu (*conflatorium*), pustie, cu patru cuptoare (*fornacibus*), din care două spun că ar aparține orfanilor lui Ștefan Forintweroe (bătătorul de florini). Mai e și o altă topitorie a împăratului, fostă a lui Petru Literatus cu patru cuptoare, dar unul din cuptoare spun că ar aparține lui Simion Nagy, fiul vitreg al lui Petru Literatus.

În genere spun că toate minele, atît ale împăratului cît și ale lor, în acest timp stau nelucrate, pentru că nici principele Transilvaniei nu permite lucrarea lor. Chiar dacă s-ar lucra, mai întîi trebuie refăcută boltitura, altfel nu pot fi bine lucrate. Împăratul ar putea avea de aci cel mai mare folos, dar pentru aceasta mai ales două lucruri sînt necesare, liniște și o sumă de bani, pe care pe urmă minele ar răsplăti-o însutit.

²⁷ „Item, quod vina et etiam alia victualia, quovis nomine vocitata, ad usum montanistarum, et etiam universorum inhabitatorum oppidi Mediimontis, ex universis locis emendi, importandi et educillandi, atque distrahendi, absque ullo temporis et termini limitatione et interdictione, prohibitioneque habeant facultatem“. *Ibidem*, p. 43.

²⁸ „...Contusorium, stomp, cum pistillis triginta sex et rotis tribus“.

E în Baia-Mare o vie a împăratului, înainte a diacului Valentin, acum absent, care e cultivată fără bani (*quae colitur sine pecunia*), adică cu munca gratuită a colonilor.

Mai sînt de asemenea trei vii ale împăratului, din care două se numesc *Dechyoe* și *Kamara Jspaan* și pe care le-a avut înainte Petru Literatus Szentgyoergy. Și acestea se cultivă fără bani. Cîți oameni le pot lucra într-o zi și cît vin poate veni din ele, nimeni din ei (cetățenii prezenți) nu poate spune. Spun însă că sînt foarte mari, bune și productive, că dacă se cultivă bine ar putea fi lucrate într-o zi de trei sute de oameni și ar putea aduce vreo 60 de buți mari de vin (*vasa vini maiora*), care fac mai mult de o sută de buți „medii“ (*media vasa*). Dijma bisericii din aceea era de zece buți medii.

E aci și o luncă a împăratului, numită *Kyraaly Rethé*. Locul cifrelor care urmau să ne comunice cîți oameni îl puteau cosi într-o zi și cît fîn putea aduce anual însă a rămas gol. Mai sînt două lunci împărătești, una numită *Ghoeboel*, cealaltă *Jrotwan*, însemnînd laz. Aceste două pot fi cosite de vreo două sute de oameni într-o zi.

Este aci și o moară, care a fost de asemenea a lui Petru Literatus, cu cinci roți și două pive.

Petru Literatus a mai avut în oraș, spune și acum textul, două case de piatră, una arsă, alta ridicată din nou de el, care amîndouă stau în socoteala împăratului.

În fragmentul de urbariu din 1576, Baia-Mare lipsește. Sînt înregistrate însă viile împărătești. Ele sînt cinci, părăginite, de pe timpul provizorului Melchior Zaver nu s-a mai făcut în ele nici o înnoire sau înmulțire a viței (*propagatio*). Sînt lucrate de satele domeniului, de coloni, cu muncă gratuită, fără mincare, spre cea mai mare a lor îngreunare. Mărturisesc însă că înainte au fost totdeauna lucrate pe plată²⁹. Dacă împăratul vrea o îndreptare sau o îmbunătățire a acestor vii, atunci sau le dă ceva satelor pentru munci, sau se îngrijește de lucrarea viilor cu plată, altfel se pustiesc cu totul. Prima, numită *Balastwr zölö*, care a fost a lui Petru Literatus, poate fi lucrată de vreo 300 de oameni într-o zi. În timpul lui, fiind bine lucrată și înmulțite vițele în ea, producea și cîte o mică „hidria“ de vin, uneori și mai mult. Acum nu mai sînt în ea decît a treia parte din vițe. Și celelalte vii, cum sînt destul de mari, cer munca multor oameni. Cît vin a venit din ele în anii 1575 și 1576, vierul (*vinitor*) Teodor Kys și inspectorul Grigore Wayda nu știu, deoarece căpitanul Teuffenpach obișnuia să-și trimită pe omul său, George Kolchar, la cules, care înscrisa numărul măsurilor (*akonum*) în registrul său și vinurile provenind din viile împărătești căpitanul le lua pentru sine, și, după cum spune provizorul Pachoch, vinurile sale mai proaste le da pentru ei la casa de bucate (*ad domum annonariam*). Viile fuseseră cultivate înainte cu muncă plătită, iar acum sînt lucrate cu munca gratuită iobăgească. Iobagii

²⁹ „Coluntur autem per colonos gratuita opera et absque cibo cum maximo eorum onera. Fatentur autem antea pro praemio semper cultas fuisse“.

își exprimă, vedem, protestul nu numai în cuvinte, ci și prin neglijență în muncă, ducînd la ruinarea viilor.

Textul urbaniului din 1578 privitor la oraș e mai redus. Ne dă totuși câteva informații asupra stărilor. Censul orașului e tot 150 fl. pe an, la Sînmartin, plătindu-se acum la mîna provizorului din Satu-Mare. Dijma din vin, care trebuie să-i revină bisericii de aci, acum o plătesc răscom-părată în bani, anume cu 50 fl. în monedă de aur³⁰. Sub titlul *Propria dominiū* se mai notează că orașul Baia-Mare a ținut din vechime de dome-niul propriu al regiilor și ține și acum³¹. În hotarul lui se cultivă și acum o mină numită *Nagy-verem*, al cărei venit e perceput de receptorul auru-lui și argintului instituit aci. Sînt înregistrate acum cinci vii ale împăra-tului. De asemenea o luncă *satis amplum* numită *Göböly-rete* (după ver-siunea în manuscris *Ghewbewl Rethel*), care e cosită în fiecare an de colonii români din jur pentru împărat. Cele cinci vii împărătești erau desi-gur lucrate și ele de iobagii satelor, nu de orașeni.

Tîrgul Baia-Sprie la 1566 are text redus. Censul lui anual e de 25 fl., pe care-l percep dregătorii (*exigere solent officiales*). Slujbe spun că n-au făcut nici una, s-au îndeletnicit cu lucrul minelor. Dădeau însă la Crăciun în dar un vițel dregătorului.

După textul din 1569 dau tot 25 fl. cens, odată pe an, împăratului. În celelalte au același obicei ca și cei din Baia-Mare³². Sînt aci mine ale locuitorilor tîrgului din care trebuie să vină cîștig (*lucrum*) pentru împă-rat dacă pot să fie lucrate bine. Acum însă se lucrează șase mine de către șase oameni. Prima e a lui Ioan Huszkoely, a doua a lui Elias Czyorba, a treia a lui Martin Basa, a patra a lui Petru Stillyer, a cincea a lui Cris-tofor Pogaan, a șasea a văduvei lui Valentin Czyoeff. Din aceste mine nu dau nimic în Transilvania (adică principelui), ci tot argintul îl dau celor care le-au dat bani pentru cultivarea minelor sau îl folosesc ei spre a avea continuu griu și slănină. Mai sînt 14 mine pustii, care de cîtva timp nu sînt cultivate. Una din acestea, care ar fi fost destul de bună, e stri-cată în toate părțile, încît abia cu vreo două mii de florini ar putea fi refăcută, căci și boltitura acesteia e peste tot astupată. Sînt aci și șase șteampuri (*contusoria*), ale oamenilor care lucrează cele șase mine. Sînt trei topitorii (*conflatoria*) în care se poate lucra. E un șteamp (*contuso-rium*) cu 19 săgeți (*pistillis*), dar e cu totul stricat, nu poate lucra nimeni cu el.

Aci e o luncă ținînd de Camera din Baia-Mare, care acum nu e cosită.

Textul din 1578 e iarăși scurt. Censul e și acum tot 25 fl. și îl plă-tesc împăratului la Sînmartin. În afară de acesta nu mai plătesc nimic

³⁰ „Pro cathedratico, ratione decimae vinorum, dantur et solvuntur singulis annis in aureis monetis fl. 50“. *Károlyi okl.*, III, p. 547.

³¹ „Ista civitas Rivuliensis ab antiquo ad proprium dominium regiarum majestatum pertinuit, pertinet etiam modo“. *Ibidem*.

³² „In alijs prouentibus et vtilitatibus alijs etiam negotijs est eadem consuetudo, quae in ciuitate Riuliensi“.

împăratului. Se mai spune aci că împăratul are un anumit venit în aur și argint din mine, pe care-l percepe receptorul din Baia-Mare.

Și Baia-Sprie are deci o situație aparte. Sarcinile ei se reduc la un cens global bănesc, constant, și e scutită de alte slujbe. Venitul împăratului rezulta și aci din minerii și din schimbul aurului și argintului.

Satele, în schimb, sînt supuse la o serie de sarcini feudale.

Plătesc toate *cens*. La 1566 îl plătesc și ele în sumă globală, odată pe an, la Sînmartin. 14 sate plătesc acum, fără Plopiș, al cărui cens nu e înregistrat, în total 89,50 fl., dînd o medie de 50 d. de cap de familie înscrisă. Dumbrăvița plătea 22 fl., Groși 14 fl., Șisești 8 fl., Ocoliș 5 fl., Ferneziu și Firiza împreună 5 fl., Șurdești 1,50 fl. La cîteva se notează că suma înregistrată o plăteau cînd satul nu era prădat sau pustiit ca acum. La Ocoliș, de pildă, se spune că atunci cînd satul era întreg și nu era pustiit de turci, cum e acum, plăteau obișnuit 5 fl. Acum însă provizorul le-a luat mai puțin. În privința repartizării censului, în satele românești se notează că cel care are bunuri în valoare de șase florini, plătește de Sînmartin stăpînului 1 fl., cine are mai puțin plătește după cît are. Din pricina sărăciei colonilor însă se impune fiecărui sat o anumită sumă, pe care să o poată plăti fără apăsare³³.

La 1569 censul a 15 sate, minus două, scutite, se cifrează la 87 fl., la un total aproape egal cu cel de la 1566. Și sumele individuale ale sateilor sînt obișnuit aceleași. Acum însă censul îl plătesc aproape toate la Sînmihai. Excepție fac Unguraș, care îl plătește la Sînmartin și Dumbrăvița, care îl plătește la Crăciun.

La 1576 censul a 11 sate e de 73 fl. Acum însă toate satele îl plătesc iarăși la Sînmartin. La 1578 censul a 14 sate se cifrează din nou la 89,50 fl., ca și la 1566 și se plătește la Sînmartin.

Censul e deci global și constant, împotriva variațiilor care s-au produs în numărul contribuabililor.

În privința *darurilor* sau *daturilor* satele românești se deosebesc de cele două ungurești. Urbariul din 1566 înregistrează la satele românești obligația de a duce lemne de Crăciun. Ea e înscrisă la Șindrești, sub titlul *muneraria* astfel: la Crăciun fiecare e dator să care un car de lemne la castel (e vorba de castelul din Baia-Mare); cine nu are boi și nu poate aduce lemne, dă o găină. Text valabil, firește, și pentru celelalte sate românești. Uneori chiar urbariul o repetă: trebuie să care lemne de Crăciun la castel (Dănești); lemne de Crăciun și daruri ca și în altă parte (Rus). Urbariile următoare nu o mai pomenesc. Aceasta însă nu înseamnă că ea s-a scos din uz; obligația de a duce un car de lemne de Crăciun stăpînului era doar dintre cele mai obișnuite.

Satele ungurești sub titlul *muneraria* dau daruri deosebite. La 1566 cei din Dumbrăvița dau sub acest titlu un căprior, *nomine strenae*, iar la Paști un vițel. Tot așa și cei din Unguraș. Aceștia mai dau și căpățîni de

³³ „Praeterea in census exactione hoc observatum, aiunt, quod qui bona in valore flor. sex habeat, solvat pro festo S. Martini domino f. 1, qui minus habet, solvit pro quantitate. Iam tamen propter paupertatem colonorum singulis villis, uti supra patuit, certa summa imponitur, quam videntur posse solvere sine oppressione“.

varză după putință (*pro facultate*). Aceleași daruri și la 1569. După textul de la Dumbăvița acum însă nu dau căprior, ci de Crăciun dau împreună un cerb lopătar (*dama*), iar dacă nu-l pot da, trebuie să plătească 40 d. La 1578 altă variantă : trebuie să ofere de Crăciun *dama* sau trei iepuri, ori să plătească în loc 40 d., iar de Paști un vițel sau prețul lui după cum se vor putea învoi. Text valabil și pentru Unguraș.

Satele românești dau după obiceiul lor vaca de tăiat. La 1566 textul de la Șindrești precizează că fiecare sat trebuie să dea la Sîngeorz o vacă, iar dacă dregătorul nu vrea vacă, să se numere boii și vacile și să se ia cîte doi bani de fiecare de la tot satul. Satele românești mai mari dau singure cîte un bou, cele mai mici cîte trei sau cîte două unul. La același sat însă citim că e un fel de plată nu de mult născocită la ei, anume ca de fiecare vacă să se ia 2 d. împotriva oricărui obicei de mai înainte. Obiceiul trebuia să fie desigur să se ia vacă sau bou. Satul Groși, de pildă, dă singur vacă sau bou. La 1569 textul Mocirei înregistrează totuși obligația de a plăti la Sîngeorz de fiecare vacă de doi ani sau mai mult cîte 2 d., obligație care se repetă și la Groși și Rus și care e desigur aceeași acum pentru toate satele românești. Obligația e aceeași la 1576, înregistrată tot la Mocira. În 1578 e înregistrată la Bontăieni sub forma : la Sîngeorz fiecare colon de fiecare vită de trei ani sau de al treilea an (*de singulis pecoribus triennibus*), în înțelesul de trei ani sau mai mare de trei ani desigur), dă cîte doi dinari, de cele mai mici nimic.

Registrul tretinei, din anul 1584³⁴, înscrie tretina a nouă sate românești de pe domeniu (Șindrești, Dănești, Bontăieni, Plopiș, Garbonaczfalwa, Groși, Chechiș, Mocira, Ocoliș). *Tretina*, după registru, s-a luat răscumpărată în bani. Chiar la început se notează că vacile se răscumpără cu cîte 2 dinari. Se înțelege, vacile pe care le are supusul. Sub numele de vaci se cuprind desigur și boii, adică vitele mari. Registrul înscrie în cele nouă sate 144 supuși răscumpărînd 727 vaci cu 14,54 fl. La aceștia adăugîndu-se răscumpărarea a două oi cu miei cu 74 d. și a unei oi cu 12 d., rezultă bani tretinali 15,40 fl.³⁵ Voievozii și juzii sînt scutiți.

Din aceste socoteli aflăm că datul din vite nici aici nu era altul decît tretina, obișnuită la români și în altă parte, răscumpărată în bani. Registrul însă ne mai dă și alte informații. Cei înscriși ca avînd vaci de răscumpărat de la tretină (inclusiv juzii și voievozii), în cele opt sate care sînt înscrise și în urbariul din 1578, sînt mult mai mulți decît locuitorii înscriși în urbariu. În urbariu sînt înscriși 92, în registru 145. La unele sate diferențele sînt mari. De ex. :

	1578	1584
Groși	25	36
Mocira	10	25
Bontăieni	16	24

³⁴ Citat mai sus.

³⁵ „Universa summa introitus pecuniae tretinalis facit fl. 15 d. 40“.

Și, desigur, mai erau în plus și de cei fără vaci. Spor de populație de la o conscripție la alta? Acesta nu putea lua asemenea proporții. Să fie și alți proprietari în aceste sate în afară de fisc? Textele conscripțiilor nu pomenesc de aceasta, dar e posibil să fi fost. Poate să fie altul criteriul de înscriere, să fie înscrși mai mulți capi de familie, noțiunea de familie în conscripțiile urbariale avînd un sens mai larg.

Registrul ne dă prin datele sale lămuriri parțiale și asupra stării locuitorilor înscrși. Sînt înscrise pentru tretină probabil vacile (și desigur și boii) de trei ani sau din al treilea an și peste trei ani. Cei 144 supuși la răscumpărare au 727 vaci, din care rezultă o medie de 5 vaci (sau boi) de cap de familie înscris, indicînd o relativ însemnată creștere a vitelor. Repartiția, firește, e inegală, indicînd o diferențiere a supușilor. Făcînd o statistică, rezultă următoarea repartiție a vacilor înscrise:

1	2—3	4—5	6—7	8—9	10—11	12
11	30	48	25	20	8	2

Cei mai mulți sînt deci cei cu 4—5 vaci, după care urmează cei cu 2—3 și apoi cei cu 6—7. Cei cu 8—12 vaci constituie 21% din cei înscrși, în schimb cei cu 1—3 vaci 28%. Nu știm cîte aveau voievozii și juzii; ei fiind scutiți, nu li s-au înscrise vitele.

Faptul că s-au înscrise atîtea vite în raport cu înscrierile altor urbarii, poate mai are și explicația că datul se calcula direct după vite și atunci domeniul avea tot interesul să se înscrie toate sau să se facă cît mai puține omisiuni posibile.

Registrul din 1600 înscrie răscumpărarea din 8 sate³⁶. Cei înscrși acum sînt 168, deci mai mulți decît în cele 9 sate din 1584, dar răscumpără numai 332 de vite, cu 6,64 fl. Să fie o scădere reală sau numai o deficiență de înregistrare? Trebuie să fie desigur, cel puțin în parte, și o scădere reală. Miei tretinali (*agni tretinales*) au venit iarăși numai 4 și nici o oale.

Daruri dau și voievozii și juzii români. După textul din 1566 juzii dau de Crăciun cîte un căprior sau trei iepuri, pentru căprior, dacă nu-l au, dînd 45 d., iar vara cîte un șoim sau în loc cîte 35 d. Voievozii dau castelanului aceleași. Datul se repetă și la satul Groși: juzii, voievozii sînt datori cu șoimi și căpriori. În schimb voievozii își au partea lor din datul oilor, porcilor, stupilor, desigur pentru că ei le strîng. De numărătoreea porcilor — spune textul din 1566 — se dă voievozilor care numără, în fiecare sat un porc, iar din dijma stupilor (din toată probabil) un stup³⁷. Voievozilor le revin, am văzut, și cașii cu care erau datori străinii care aduceau oi la păscut pe domeniu toamna. La 1578 textul de la Bontăieni

³⁶ „Regestum redemptionis pecudum, agnorum, item pertinen. Dobravicza pro anno 1600. Exactores Martinus Kossa, officialis pertinen. ejusdem, Gregorius Vayvoda“. Satele înscrise: Groși, Șindrești, Ocoliș, Puztateleak, Dănești, Plopiș, Negreia, Mocira.

³⁷ „In porcorum numeratione datur waydis qui numerant in singulis villis vnus porcus et in apum decimis vnum alucus, aiunt“.

însă nu mai pomenește decît darurile voievozilor : la Crăciun ei trebuie să dea cîte un cerb lopătar (*dama*) sau în loc 40 d., iar vara cîte un șoim sau în loc 35 d.

Nonă nu dă nici unul din sate.

Dijmă din semănături dau numai cele două sate ungurești, Dumbrăvița și Unguraș, iar din vin numai Dumbrăvița, care singură are vii proprii. La Dumbrăvița se notează că au vii și că fac și oarecare agricultură. Nonă însă, după cum spun, nu obișnuiau să dea, dar dau preotului lor dijmă. La Unguraș un text mai scurt : nonă nu dau, dijma o primește preotul (*plebanus*).

La satele românești însă nu se pomenește nici dijmă.

Aceeași situație și la 1569. La Mocira acum se precizează că nu dau none și dijme din semănăturile lor³⁸. Iar textele celorlalte sate trimit la acesta. La satele românești aceeași precizare și la 1576³⁹, valabilă pentru toate. Situația e neschimbată și la 1578. Dumbrăvița dă dijmă din semănături, și din cele de primăvară, și din vin preotului⁴⁰, Unguraș din semănături (desigur nu cultivă vinul). La satele românești dijma iarăși nu se pomenește.

E generală în schimb *dijma porcilor*. La 1566 textul Dumbrăviței spune că din porcii de pajiște sau din mascuri (*de porcis maialibus*) înainte dădeau unul de turmă, oricît ar fi fost ea de mare, acum însă se ia dijmă. Din porcii de la ghindă sau din păduri dau de asemenea dijmă. Textul general de la Șindrești, privind satele românești, înregistrează numai dijma porcilor de la ghindă, luîndu-se pentru stăpîn unul din zece. La 1569, pentru satele românești e valabil textul de la Mocira, care spune că din porci dau dijmă întregă (adică unul din zece), și dacă nu scot porcii la ghindă, pe cei sub sau peste zece, din care nu se putea lua dijmă, răscumpărîndu-i cu cîte 4 d. La Rus în schimb se spune că din porcii de la ghindă, ca și din cei de la pășune dau dijmă întregă, ca și în alte locuri⁴¹, răscumpărînd cu cîte 4 d. La Dumbrăvița text asemănător cu cel din 1566 : li se ia dijmă întregă și de la ghindă și de la pășune, deși de la pășune ar trebui să li se ia numai unul de turmă. Răscumpărarea e de 4 d. Același obicei și în Unguraș. Urbariul din 1576 nu aduce vreo schimbare nici la Dumbrăvița, nici la Mocira. La 1578 textul Dumbrăviței e schimbat. Din porcii de la pășune (*cespitalium porcorum*) nu dau nici o dijmă, dau însă dijma porcilor de toamnă (*autumnalium porcorum*). Răscumpărarea porcilor mai mari e de cîte 4 d. Același obicei și în Unguraș. Obiceiul din satele românești e înscris acum la Bontăieni : dau dijmă din porcii de toamnă, răscumpărînd porcii mai mari cu cîte 4 d., după mai mici neplătîndu-se nimic. O notă ne lămurește că textul satului e în genere

³⁸ „Nonas nullas decimasque ex eorum sementis dant“.

³⁹ „Decimas neque nonas dant de frugibus“ (Șindrești) ; „Nonas nullas decimasque ex eorum semente dant“ (Mocira).

⁴⁰ „Decimas de sementis et vernalibus, vinoque, plebano dant“.

⁴¹ „Dantur decimae ex porcis glandinosis integrae, etiam ex pascualibus, sicut alijs in locis“.

valabil pentru toate satele (românești) următoare ⁴². A învins prin urmare obiceiul de a se lua numai o dijmă a porcilor, cea din porcii de toamnă, care se lua desigur fie că erau scoși la ghindă, fie că nu.

După registrul dijmei porcilor de toamnă din anul 1573 ⁴³, dijma din 11 sate de aci a adus 12 porci și 21,16 fl. răscumpărare. Suma de răscumpărare înscrisă fiind invariabil 4 d. de porc, cei 21,16 fl. au răscumpărat 529 de porci. Oameni cu 10 porci sau mai mulți au fost numai 12, din care 5 în Dumbrăvița, 2 în Mocira, și câte unul în alte 5 sate. Cifrele lor variază între 10 și 15. Restul au cifre mai mici, variind între 1 și 9. Porci au mulți din supuși, însă de regulă numai în cifrele mai mici obișnuite în gospodăria țărănească a timpului, lipsind „turme” mai însemnate. Făcînd o totalizare, rezultă 145 dătători de dijmă după 643 porci, dînd o medie de 4,4 porci de cap. S-a dat dijmă întreagă, adică unul din zece și s-au răscumpărat de la dijmă cei sub zece și cei peste zece. Cel care a avut 14 de pildă a dat un porc și 16 d. răscumpărare.

În registrul de dijmă a porcilor de toamnă (*porcorum autumnalium*) din 1600 apar 10 sate ⁴⁴. Din acestea au venit acum în dijmă 15 porci și 13,64 fl. răscumpărare. Aceasta fiind de 4 d. de porc, suma a răscumpărat 341 de porci. În total au fost supuși deci dijmei 491 de porci. Dătătorii de dijmă înscriși sînt 123, revenind în medie 4 porci de înscris. S-a dat și acum dijmă întreagă, adică unul din zece, răscumpărînd pe cei sub zece sau peste zece din care nu s-a putut lua porc. Repartiția porcilor supuși dijmei pe cei înscriși e următoarea :

1—4	5—9	10—19	20—24
123	8	11	2

Mai mulți porci s-au găsit în Ocoliş, unde 12 înscriși au dat dijma după 121 de porci. Aci 8 inși au avut zece sau mai mulți după care au dat porc. Unul, Toma Filip, a avut 22. Cel cu 24 e Nicolae Teodor (*Tiuadar*) din Șindrești, care a dat în dijmă 2 porci și a plătit 16 d. răscumpărare. Covârșitoarea parte a celor înscriși au însă cifre mici, între 1 și 4.

Satele ungurești ar fi trebuit să dea dijma mieilor. Aceasta nu e pomenită însă decît o singură dată, în 1569 la Dumbrăvița, unde se spune că din miei și din stupi dau dijme preotului.

Dijma stupilor e iarăși generală. Se ia în genere unul din zece, răscumpărînd pe cei sub zece (sau eventual peste zece) care nu puteau fi dijmuiți. În 1566, la satul Dumbrăvița se spune că dau dijma stupilor (*apum decimam*) preotului lor. La Șindrești, textul valabil pentru satele românești spune că dau dijma stupilor, dar din roi însă; din cei mai vechi, care au fost înainte dijmuiți, nu se dă dijmă. Sub zece, fiecare stup

⁴² „Sequentes istae possessiones usque ad Zazar, omnes una et eadem consuetudine et modo utuntur”.

⁴³ *Regestum super decimam Porcorum autumnalium in pertinentiis Nagy Banyá factum 73*, în Arhiva Statului Budapesta, *Regesta decimarum*, fotoc. în Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj.

⁴⁴ Unguraș, Dumbrăvița, Mocira, Șindrești, Plopiș, Groși, Ocoliş, Dănești, Puzta-telek, Negreia (*Negrelý*).

se răscumpără cu 4 d.⁴⁵. La 1569, pentru satele românești e valabil textul satului Mocira : din stupi dau dijmă întreagă, răscumpărînd pe cei sub sau peste zece, din care nu se poate lua dijmă, cu cîte 4 d. Dumbrăvița dă și acum dijma stupilor preotului. Obiceiul satelor românești e același și la 1576, și la 1578.

În registrul dijmei roilor din 1600 apar și 7 sate ținînd de Dumbrăvița⁴⁶. Din acestea 50 de înscriși au dat 1 stup dijmă și 4,88 fl. răscumpărare. Aceasta fiind de 4 d., suma a răscumpărat 122 de stupi. În total 50 de înscriși au avut 132, dînd o medie de 2,6. Cifrele înscrise sînt mici, variază între 1 și 4. Doar unul singur, din Ocoliș, are înscriși 14.

Datul oilor e în obicei numai la satele românești. La 1566 textul de la Șindrești, valabil pentru satele românești, spune că strunga oilor la ei n-a fost și nu e în obicei. Cine are însă oi sau capre, dă de Sîngeorz stăpînului un miel sau un ied și 12 bani (*nummos*). Cei care din altă parte mîină oi pe pămîntul regesc supus castelului (din Baia-Mare), dacă o fac primăvara dau o oaie cu miel, dacă toamna, dau un caș, de care voievozii spun că le revine lor, și o piele de jder⁴⁷. În schimb, la 1569 textul de la Mocira, valabil pentru satele românești, spune că de fiecare turmă de oi trebuie să dea un miel, un caș și 12 d., și mai trebuie să dea o oaie cu miel drept strungă⁴⁸. *Sztrenga* numește datul și textul satului Groși, care trimite tot la cel al Mocirei. La 1576 textul de la Șindrești spune că cei cu oi dau o oaie cu miel la Sîngeorz. La Mocira în schimb rămîne același text ca și la 1569, vorbind de aceeași *ztronga*. La 1578 textul de la Bon-tăieni, valabil pentru satele românești, se exprimă aproximativ în termenii celui de la 1566 : cine are oi dă de turmă la Rusalii un miel și 12 d. Cînd streini (*extranei*, în înțelesul de oameni din afara domeniului sau satelor) mîină oi sau turme la pășune pe hotarele lor, trebuie să dea de fiecare turmă cîte o oaie cu miel. După aceste texte, erau două obiceiuri aci : oamenii de pe domeniu dădeau doar un miel de turmă și 12 d., cei din afară care-și pășteau oile aci dădeau *strunga*, care are conținut asemănător cu quinquagesima. Obiceiurile însă, după cum vedem, se încalecă, strunga se extinde și asupra localnicilor. Ba după unele texte se impun și concomitent amîndouă daturile românilor de pe domeniu. După cum am putut vedea din registrele de dijmă, se fac și aci confuzii între datul oilor și tretină.

Obligațiile de lucru ale colonilor sînt înscrise obișnuit sub titlul *servitia*. La 1566 textul Dumbrăviței spune că sînt datori o zi să cosească și una să strîngă ; li se dă însă, după cum spun ei, de mîncare și de băut ;

⁴⁵ „De apibus dant decimam, nimirum de examinibus. De vetustioribus. quae antea sunt decimatae, non datur decima. Infra decem alveus quilibet redimitur d. 4“.

⁴⁶ Plopiș, Dănești, Puztateleak, Șindrești, Ocoliș, Mocira, Groși. Dijmuitori Martinus Kossa și Simon Vajwoda.

⁴⁷ „Ztronga ovium apud ipsos non fuit in usu, nec est. Qui oves habet vel capras, dat pro festo Sancti Georgii unum agnum aut unum haedum domino et duodecim nummos. Qui ex alienis locis oves pellunt in terram regiam castello subiectam, tempore vernali dant unam ovem cum agno, si in autumnno, unum caseum. quem waydae ad se pertinere dicunt et unam pellem mardurina“.

⁴⁸ „Insuper ouem vnam cum agnello pro ztrenga“.

pe lângă aceasta împlinesc slujbele care li se impun (*obeunt servitia, quae imponuntur*). Text asemănător și la Unguraș : trebuie să cosească o zi în lunca din Baia Mare a stăpînului și să strîngă o zi ; odinioară li se da și mîncare (*olim cibus dabatur*). Sînt datori și să facă gard la castel.

La Șindrești, sub titlul *Servitia* textul spune că odinioară coseau trei zile fîn pe care îl și strîngeau. Dacă lucrau peste trei zile, li se plătea. Plata însă era mai mică decît se plătea obișnuit cu doi bani⁴⁹. Fac și altele poruncite. Cositul îl fac pe spinarea muntelui Rosal și în lunca Göbel de pe hotarul Băii Mari. Textele satelor următoare trimit la slujbele acestui sat. La satul Groși textul ne dă și alte lămuriri. Cei care dintre ei sînt meșteri, ca lemnarii (*artifices, ut fabri lignarii*) sînt întrebunțați la clădiri, de alte sarcini și plăți fiind scutiți. În cetate, cît fac lucrarea, li se dă mîncare și băutură. Cosesc în lunca împărătească Göbel și sub munții Rosal. Cît timp ținea cositul și strînsul fînului făceau și altele poruncite, cîrînd lemne, nuiele în cetate. (Probabil așa trebuie înțeles textul și la Șindrești privind și altele poruncite). Căci trebuiau să lucreze și la întărirea cetății, atît în persoană, cît și cu vitele lor. Text la care se trimite și de la satele următoare.

La 1569 textele diferă. La Mocira se spune că trebuie să slujească mai ales la minele împărătești cu cărat de cărbuni și altele de trebuință, dar cum acestea acum nu lucrează, trebuie să slujească și la alte lucruri în folosul cetății. Text valabil și pentru alte sate. Cei din Rus slujesc și ei ca cei din Mocira, dar se spune că cosesc fînul de sub podgoria din Baia-Mare de 60 de cosași, de unde pot veni 16 stînjeni de fîn anual. La Dumbrăvița însă serviciile acum sînt nehotărîte : trebuie să slujească după cum o cer nevoile cetății⁵⁰. Text valabil și pentru Unguraș.

În 1576 la Dumbrăvița se spune că ori de cîte ori li se poruncește, trebuie să trimită la Sătmar un număr de cosași, dar sînt trași de diverși în diferite părți. Cei din Șindrești împreună cu celelalte sate cosesc lunca Göbel din Baia-Mare, unde se fac vreo sută de care de fîn. Din acestea Simon Zyvos, după încredințarea camerei, lua 50 de care bune de fîn (era probabil cămărașul), restul rămînînd pe seama împăratului. Cei din Mocira cosesc fînul de sub podgoria Băii-Mari, același ca și la 1569, dar cîzînd atunci în obligațiile satului Rus. Altfel la același sat titlul *servitia* indică obligații de muncă nehotărîte, pentru cetatea Satu-Mare⁵¹, de care ținea acum și domeniul Baia-Mare.

La 1578 textele sînt și mai reduse. Dumbrăvița slujește cum i se poruncește. Altfel erau datori să slujească și în folosul minelor. Aci slujeau pentru un salariu rînduit⁵². Și cei din Unguraș lucrau, ca și celelalte

⁴⁹ „Olim triduum falcabant foenum et cumulabant id ipsum, si ultra triduum laborabant, fiebat ipsis solutio, illa tamen merces minor fuit, quam publice dabatur, duobus nummis“.

⁵⁰ „Servire debent, prout necessitas arcis postulauerit, semper“.

⁵¹ „Servire tenentur ad necessitates arcis Zathmariensis“.

⁵² „Servitia, vinorum educillationem praestant, ut illis jubetur; alias non nisi ad usum fodinarum servire tenebantur, ibique pro ordinato salario serviebant“. *Károlyi okl.*, III, p. 529.

apartenențe ale Băii Mari, la mine pentru salarii rînduite și slujeau și la castelul din Baia-Mare⁵³. Prin aceste munci în mine a fost absorbită treptat desigur populația ungurească a celor două sate de către Baia-Mare și Baia-Sprie. Textele celorlalte sate se mulțumesc cu trimeri⁵⁴.

La 1566 e înscrisă și slujba libertinilor, voievozilor și juzilor. Libertinii trebuie să ducă scrisori ori de cîte ori e nevoie, dîndu-li-se de chel-tuială cît se cuvine. Sînt datori să intre în castel și să rămînă acolo cu prefectul dacă e vreo primejdie. Ei trebuie să aibă gata și „aparat ecves-tru“ și să meargă, dacă e nevoie, cu prefectul la război. Tot așa și voie-vozii și juzii⁵⁵.

Textele privind obligațiile de lucru sînt deci sumare și neprecise. Din ele reiese însă că muncile miniere se plăteau. La minele orașenilor se plăteau desigur și muncile auxiliare. Se plăteau se pare și la minele împăratești. Dumbrăvița și Unguraș, care făceau munci plătite la mine, făceau probabil munci auxiliare. Gratuite însă erau sigur muncile făcute pe pămîntul alodial, cositul și strînsul pe fînațele domeniului. Sînt de ase-menea gratuite muncile în serviciul cetății. La acestea se adaugă acum ca gratuite și muncile la vie, care înainte erau plătite. „Iobagii le lucrează cu muncă gratuită și fără mîncare, ceea ce e foarte mare îngreunare pen-tru ei“ — spune și un text de pe la 1575⁵⁶. Petru Literatuș desigur plătea lucrul în viile sale. Să se observe și aci extinderea obligațiilor de lucru gratuite, trecerea treptată de la obligațiile de lucru limitate doar la cîteva zile, peste care munca se plătea, la nelimitarea lor. Prin aceasta ele au sporit desigur. Sporul acesta însă e limitat de nevoile domeniului. Acesta avea vii, fînațe întinse, dar nu avea pămînt de arătură. Minele împără-tești erau și ele ruinate, nu erau în plină funcțiune, prin ceea ce se redu-ceau și obligațiile de lucru ale supușilor. Camera imperială realizează acum venituri mai ales din schimbul aurului și argintului și din transformarea lor în monetă, decît din producția minelor proprii.

Pămîntul alodial, adică viile, fînațele domeniului erau concentrate în Baia Mare. Doar un fînaț mai găsim în Baia Sprie. La Baia Mare tre-buiau să-și facă satele muncile obligatorii. Aceasta cît timp domeniul Băii Mari e administrat aparte. Cu adăugarea lui la domeniul Satu-Mare, iobagii sînt întrebunțați și în alte părți ale acestui mult mai întins domeniu. Pămîntul alodial al domeniului nu era nici acum mare.

⁵³ „Serviunt, vina educillant; quamvis olim totales pertinentiae Rivulienses ad usus fodinarum et labores metallicos, ordinatis salariis, item ad castellum in Rivulis habitum serviebant“. *Ibidem*, p. 530.

⁵⁴ „Serviunt, vina educillant ut alii“ (Bontăieni); „In reliquis omnibus eadem est consuetudo, ut in Pusztatelek“ (Plopiș); „In reliquis omnibus utuntur instar praecedentium possessionum consuetudine et lege“ (Șurdești).

⁵⁵ „Libertinorum officium est portare litteras, quorumcunque opus est, quibus expensae dantur competentes. Tenentur etiam ingredi castellum: atque ibi cum praefecto permanere, si aliquis metus est. Item liberti tenentur habere apparatus equestrem in promptu et cum praefecto, si opus est, in bellum proficisci. Eodem modo waydae et iudices“.

⁵⁶ Maksay Ferenc, *Parasztág és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon*, Budapesta, 1958, p. 84.

Viile se ridicau acum la o mărime de peste 400 de săpători, finațele la vreo 300 de cosași. Din datele succesive servite de inventare și urbarii s-a putut urmări și procesul lui de constituire. La cele două lunci domeniiale înscrise în 1556 s-au adăugat viile și finațele lui Petru Literatul și altele, s-au adăugat lunca Göbel ținută de el și un finaț obținut prin defrișare. Nu s-a ajuns să se constituie și un pământ de arătură alodial.

Veniturile din *monopolurile senioriale* sînt abia pomenite.

Crîșmăritul, cel mai însemnat din ele, în urbariile din 1566 și 1569 nici nu e pomenit. El apare doar în urbariul din 1576, la Dumbrăvița. Se spune anume că sînt datori să crîșmărească vin pentru împărat. Se plîng însă că sînt apăsați, că trebuie să crîșmărească vinul cu preț mai mare, cînd altundeva se vinde cu preț mult mai mic, că adesea vinul, de rău ce e, trebuie să-l verse sau să-l împartă între ei. La alte sate însă textul e mai scurt: sînt datori să crîșmărească vin pentru împărat⁵⁷. La 1578 e înregistrat doar în general și ca nelimitat: cît li se poruncește⁵⁸.

Pescuitul e pomenit numai în 1566, de două ori. În satul Rus e o vale (*rivulus*) din care obișnuiesc să ducă vara, înainte de a seca, pești prefec-tului în toate vinerile. În Ferneziu sub titlul de *servitia* sînt datori să dea provizorului, pentru bucătărie, pești în fiecare vineri, începînd de la Sîngeorș și pînă la sf. Gall (24 aprilie — 16 octombrie). Pescuitul nu aducea deci vreun venit deosebit și desigur, peste această obligație, era liber și pentru supuși.

Mori, în afară de moara cu cinci roți și două pive din Baia-Mare, pomenită la 1569, altele nu sînt înregistrate. Venitul unei mori cu cinci roți însă trebuia să fie însemnat.

Gloabele sînt de mai multe ori înregistrate.

În 1566 la Dumbrăvița sînt înregistrate numai cîteva: pentru sînge (*de sanguine misso*) 1 fl. din care judeului se dă a treia parte, pentru bătaie sau act de putere (*de verberatione tunque de potentiario actu*), dacă sînt aduse în fața judecătii, tot 1 fl. În sentința pierderii capului și a bunurilor rămîne la chibzuința (*arbitrium*) stăpînului să hotărască atît asupra capului cît și a bunurilor, care, dacă îi iartă osînditului pedeapsa, sau îi impune „taxa“ corespunzătoare sau i-o iartă și pe aceasta⁵⁹. În Unguraș aceleași gloabe.

Textul valabil pentru satele românești, înregistrat la Șindrești, ne dă mai multe informații. Gloaba sîngelui (*de sanguinis missione*) 1 fl.,

⁵⁷ Așa la Unguraș, dar și la satele românești Șindrești, Bontăieni. „Educillationem vinorum ad rationem Suae Maiestatis exercere tenentur“ (Bontăieni).

⁵⁸ „Servitia, vinorum educillationem praestant, ut illis jubetur“ (Dumbrăvița); „Serviant, vina educillant“ (Unguraș); „Serviant, vina educillant ut alii“ (Bontăieni).

⁵⁹ Instrucțiunile pentru prefect din 1552 îl îndrumă și ele să pedepsească delictele mai mari cu severitățile corespunzătoare: „ac sit etiam poenae modus, siquid forte poena dignum admiserint, atrociora tamen delicta etiam atrocioribus poenis vindicabit, et quos bonitatea corrigi, aut in officio retineri non posse viderit, severitate coercebit“. De pedepsele mai grave să înștiințeze și pe împărat, hotărîrea rămînînd în puterea lui. Pe cele mai mici, de unu sau doi florini, comitele să le rezerve pentru sine sau să le rînduiască cui va vrea. Engel. *op. cit.*, p. 103—104.

a bătăii sau actului de putere, de fiecare dată 60 dinari ungurești. Dacă e lovit un membru principal al corpului, ca fața, ochii, capul, de o lovitură sau rană (*de uno ictu*) 4 fl., sau cît vor hotărî juzii după locul răni. Cel osîndit la pierderea capului și bunurilor pentru fapta sa, dacă i se dă iertare pentru capul său, plătește 60 fl. Căci acesta e homagiumul românilor plebei (*Homagium walachorum plebeiorum*). Un homagium mai ridicat deci decît în alte părți. Al nobililor însă e 100 fl. În cazurile mai mici, după cum se învoiește dregătorul (*officialis*), 20, 16, 12 fl sau așa cum îi place. De răpirea fetei cu voie plătesc cîte 2 fl. amîndoi, și unul și altul⁶⁰. De răpirea cu sila (*de violento*), tăierea ambelor mîini (*ambarum manum praesectio*) sau răscumpărare cu 12 fl. Tot așa și de femeia (*de muliere*) luată cu sila. Despărțirea (*divortium*) nu se prea îngăduie între ei, decît doar sub vina desfrîului (*ob crimen moechationis*), care însă trebuie dovedită după lege (*legitime probare*), sau (altfel) învinuitorul plătește homagium-ul. Datele acestea ne sporesc informațiile asupra obiceiului sau dreptului românesc.

Urbariul din 1569 nu mai specifică astfel gloabele. Pentru satele românești ne dă doar un text general, la Mocira : gloabele le au în toate ca și în celelalte locuri românești, și în celelalte e același obicei⁶¹. Text valabil pentru toate. Textul Dumbrăviței acum trimite la gloabele obișnuite în Kyshodos. La 1576 iarăși numai un text general, tot la Mocira, de același cuprins ca și la 1569⁶². În 1578 gloabele sînt înscrise doar la satul românesc Bontăieni : pentru prinsul asupra furtului (*in furto depraehensus*) 1 fl., pentru cel prins asupra adulterului (*adulter*) 1 fl., pentru vărsătorul de sînge (*effusor sanguinis*) 1 fl. Cel osîndit la pierderea capului, dacă e iertat, dă stăpînului 6 fl., dregătorului 1 fl. (aceasta peste despăgubirea sau homagium-ul lezăturii?). Text valabil desigur și pentru satele românești următoare. Acestea par să fie de acum mai curînd gloabele obișnuite, oficiale, decît cele specifice dreptului românesc.

Stăpînul feudal are un venit și din moștenirea voievozilor, juzilor și libertinilor. Dacă voievodul, libertul sau judele moare, calul lui cu tot echipamentul rămîne stăpînului, iar dacă nu are cal, 4 fl.⁶³. E interesant că pe acest domeniu și judele are îndatoriri militare, ca și voievodul sau libertinul și prin urmare și el își lasă calul moștenire stăpînului său. Judele în acest caz continuă desigur pe vechiul cnez, care a avut și el probabil asemenea îndatoriri. Dacă nu cumva e numai greșală.

În rezumat, domeniul Băii-Mari se numără printre domeniile regale relativ mai mici. Mare parte a populației lui se concentrează în orașul (*civitas*) Baia-Mare și tîrgul (*oppidum*) Baia-Spric. Din conscripții dome-

⁶⁰ „De raptu virginis voluntario florenos duos solvit utraque persona, et unus et alter“. Textul poate fi înțeles eventual și că plătesc împreună cei doi florini, adică cîte unul fiecare (?). Mai probabilă însă e prima interpretare.

⁶¹ „Mulcta habent per omnia vt alijs in locis Walachorum, in alijsque eadem est consuetudo“.

⁶² „Mulctas habent per omnia vt alijs in locis Walachorum similes“.

⁶³ „Si aliquis wayda, libertus aut judex moritur, equus eius cum omni armatura cedit domino vel si equum non habet flor. 4“.

niul ni se înfățișează și altfel cu populație scăzută, ucisă, pustiită, fugară din pricina repetatelor războaie sau incursiuni turcești.

Orașul Baia-Mare e supus unui regim aparte, asemănător cu al orașelor libere. Deși e oraș liber regesc, rămîne în cadrul domeniului, dar numai pentru că și domeniul e regal. Îndatoririle lui feudale se reduc la un cens global anual, echivalent cu o dare regală, obișnuită în orașele libere. Mai dă doar dijma vinului, dar pentru biserica proprie. Dijme din grîne locuitorii nu dau. Nici nu sînt în genere cultivatori de grîne, ci doar de vin. Ei se ocupă cu mineritul (desigur și cu meseriile) în care, fie că e orășenesc, particular sau regal, se practică munca salariată. În genere de aceleași privilegii se bucură și Baia Sprie.

Satele, două ungurești și 12 sau 13 românești, au îndatoririle obișnuite feudale. Plătesc fiecare un cens global, o dată pe an. Darurile, unele sînt generale, cum e carul de lemne de Crăciun. În altele satele românești se deosebesc de cele ungurești. Satele românești sînt datoare cu datul specific al tretinei, care se răscumpără obișnuit în bani. Aci nu numai voievozii, ci și juzii români dau deosebit daruri stăpînului feudal. Dijmă din semănături dau numai cele două sate ungurești și nu stăpînului feudal, ci preoților lor. Dijmă din vin dă numai Dumbrăvița, singura cultivatoare de vii proprii, iarăși preotului său. Satele românești nu dau dijmă, nici din semănături, nici din vin. Nici nu sînt cultivatoare de vii proprii. E generală în schimb dijma porcilor. Sînt în uz și aci două dijme: cea a porcilor de la pășune și cea a porcilor de la ghindă, cu cele două forme deosebite ale lor, de unul de turmă din porcii de la pășune și unul din zece din porcii de la ghindă. Aceeași tendință de a transforma dijma porcilor de la pășune în dijmă întregă, identică cu cea a porcilor de la ghindă, aceeași nesiguranță a textelor în ce privește perceperea lor. Se iau amîndouă într-un an sau numai una? Se pare că a învins, cel puțin pentru un moment, obiceiul de a lua numai una, din porcii de toamnă, întregă, în înțelesul de unul din zece. Dijma mieilor, pe care trebuiau să o dea obișnuit satele ungurești, e pomenită doar odată, la Dumbrăvița, care dă dijma mieilor și stupilor preotului. Dijma stupilor e generală.

Datul oilor e în obicei numai la satele românești. El n-a ajuns nici aci să se transforme în dijmă. Datul supușilor domeniului se reduce la un miel și 12 d. de turma de oi, iar al streinilor, numit și strunga, e asemănător cu quinquagesima.

Muncile miniere sînt plătite. Cele de pe pămîntul alodial însă sînt neplătite. Limitate pînă aci, acum tind spre nelimitare. Sînt limitate doar de întinderea pămîntului alodial, care aci constă din fînațe și din vii, nu din pămînt de arătură. Muncile la vie, plătite înainte, acum sînt și ele gratuite. Se mențin și muncile în serviciul cetății. Aci nu numai voievozii și libertinii, dar și juzii români au îndatoriri militare și trebuie să-și lase moștenire stăpînului calul cu echipamentul lui. Se observă în genere o apropiere între funcțiile și îndatoririle juzilor și voievozilor, o apropiere mai mare decît în multe alte părți; juzii desigur duceau mai departe atribuțiile cnezilor.

Dintre monopolurile senioriale se exploatează mai ales, cel puțin de la un timp, crîșmăritul, care a devenit și el nelimitat. Pentru celelalte monopoluri textele ne dau prea puține informații. Ne dau în schimb mai multe asupra gloabelor, dar numai asupra valorii lor nominale, nu și asupra mărimii venitului pe care îl aduceau. Dar ne dau și prețioase informații de drept românesc.

În general domeniul prezintă raporturi feudale mai puțin evolute. Neconstituindu-se încă un pămînt alodial de arătură, muncile agricole iobăgești se reduc la cultura viei și fînului. Dar dacă pămîntul de arătură lipsește, e cu atît mai însemnată întinderea viilor, cerînd o muncă agricolă de specialitate. Cultura viei a ridicat-o mai ales Petru Literatus. Ea a fost însă după el un binevenit cîștig pentru domeniu, care în lipsa unui venit din nona și dijma vinului, trebuia sau să cultive singur vii, sau să cumpere vin pentru nevoile de consum, de salarierie, de vînzare sau de crîșmărit. E o legătură desigur între trecerea viilor lui Petru Literatus în regia domeniului și apariția sau intensificarea crîșmăritului pe domeniu.

Domeniul, cu toate acestea, se întemeiază mai puțin decît multe altele pe veniturile sale feudale. Rămînînd în cadrul său orașul Baia-Mare, cu minele sale, sursa principală de venit al domeniului pentru împărat rămîne tot mineritul, schimbul de aur și monetăria. Aci greutatea se pune pe veniturile miniere, atenția, deci și muncile sînt îndreptate spre ele.

XVI. DOMENIUL ARDUD 1566—1600

Domeniul Ardud e asemănător cu domeniul Cehului, nu numai ca mărime, ci și ca organizație și prestații feudale. El face parte obișnuit din domeniul mai mare Satu-Mare. Pornim însă de la urbariul din 1566 care îl înscrie ca domeniu de sine stătător și îi urmărim evoluția între anii 1566—1592 în cuprinsul lui de la 1566. Conscripțiile următoare, în care e cuprins, sînt din anii 1569, 1576 (aproximativ), 1578, iar din 1592 avem o scurtă prezentare a situației cîtorva sate ale domeniului¹. În această reconstituire ne mai servim și de registrele de tretină, de dijmă a porcilor,

¹ Urbariul din 1566 poartă titlul *Bona Domini Erdewd 1566*. Originalul lui e în Arhiva Statului din Budapesta, U. et C., fasc. 101, nr. 46. Urbariul domeniului Satu-Mare din 1569 sub titlul *Conscriptio universorum bonorum, oppidorum videlicet et possessionum... ad arcem Zattmar Sac. Cesar. Mttis pertinentibus, facta decima die mensis Augusti a. 1569*. Originalul tot acolo, U. et C., fasc. 46, nr. 80. Urbariul următor al domeniului Satu-Mare, incomplet, e datat 1576 prin deducție, după prestațiile pe care le înregistrează pentru anul 1575. Originalul tot acolo, U. et C., Irreg. 7, nr. 164. Urbariul domeniului Satu-Mare, tot de acolo, purtînd semnatura U. et C., fasc. 47, nr. 41, e datat la margine 1578. Fotocopii în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*. Textul acestui urbariu, pe 77 pagini, însă e, doar cu deosebiri neînsemnate, identic cu al celui publicat în *A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára*, III, p. 500—551, sub data de 26 martie 1592. Din cercetarea textului și a datelor lui, precum și din calculele făcute după anii de așezare și scutire a unora din sate, rezultă însă că nici una din cele două date nu poate fi acceptată, e mai curînd de la 1578 sau o dată apropiată și nu de la 1592. Editorul, se pare, l-a găsit alăturat la actul de cercetare a stării cîtorva sate ale domeniului (*ibidem*, p. 551—554), cercetare care s-a făcut poate pe baza lui și care poartă într-adevăr data de 26 martie 1592. Textul datat 1578, pe care-l avem la îndemină, e o simplă copie, fără titlu și fără formule de încheiere și datare la sfîrșit, în ea cuprinzîndu-se și textul cercetării din 1592, e deci o copie de după această dată. Alte informații ne spun că s-a întocmit un urbariu al domeniului la 1579. Urbariul îl notăm astfel, pînă la alte posibilități de verificare, convențional, cu data notată pe el de 1578. Mai avem un urbariu al satului Hodoș din 1569, care acum era al lui Ștefan-Vodă Mîzgă (Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, p. 285—286). De asemenea, două extrase de urbarii dateate 1582, unul pentru satele Supurul de Sus și Supurul de Jos, celălalt pentru porțiunea de sat Ilișua (*Ilosua*), în aceeași colecție U. et C., fasc. 83, nr. 16, 17. Avem un scurt raport pentru Crai-Dorolt, datat 24 iulie 1588. în U. et C., fasc. 108, nr. 2. Fotocopii în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

de dijma sau nona grînelor din mai multe sate ale domeniului, datînd din anii 1584, 1586, 1588, de un registru de nonă a vinului din Ardud, din anul 1589, de registrul dijmelor din 1600². Domeniul are deci un material documentar relativ mai bogat, care ne ajută să-l tratăm mai minuțios, dînd mai multe amănunte, care pot servi la lămurirea mecanismului raporturilor feudale, la adîncirea studiilor asupra lor în genere.

La 1566 domeniul e înscris cu 59 localități (din care șase notate porțiuni), în frunte cu tîrgul (*oppidum*) Beltiug³. La 1569 însă sînt notate ca tîrguri și Oar și Ardudul. Restul sînt sate. Ca și la conscrierea Cehului, cinci din sate nu s-au prezentat *propter metum rebellum* și deci le lipsesc datele. Se notează la sfîrșit că au mai ținut de domeniu încă 33 de sate din jurul Orăzii, care sînt pe mîinile rebelilor. Aci ne vom ocupa, firește, numai de cele înscrise și tot pe acelea le vom urmări și în urbanitățile următoare în care altfel e mai greu de urmărit care din sate îi aparțin de fiecare dată domeniului Ardud.

Satele românești sau cu prestații caracteristice pentru români, și aci, ca și la Cehu, sînt cuprinse în voievodate. Voievodul *Gregorius Babylo* are în subordine 3 sate, voievodul Gheorghe (*Georgius Wayda*) are 9, Nicolae Lazar (*Nicolaus Lazar Wayda*) de asemenea 9, judele Lazar Marcu? (*Judicis Lazaris Marci*) 3, voievodul Lazar 10. Nu știm dacă și celelalte sate românești înregistrate, ca Pișcari, Istrău, Ghiungi, Săliște aparțin vreunui voievodat sau nu. Numele de voievod mai apare și în listele colonilor. La Homorodul de Jos un *Matthias Wayda*. La Ardușat e înscrisă printre „pustii“ casa lui *Petrus Wayda*. La Tămaia între jeleri un *Joannes Wayda*, iar între sesiile pustii și a lui *Elias Wayda*. La Ghiungi e înscris între coloni un *Michael Wayda*. În ce măsură indică numele funcția sau titlul sau e numai nume, e greu de spus. Mai ales că găsim uneori asemenea nume și în sate ungurești. La Dobra, de pildă, sînt înscrși acum în lista colonilor nu mai puțin decît șase cu acest nume

² Toate în Arhiva Statului din Budapesta, *Regesta decimarum, Szatmár 1584/29*, f. 459—657.

³ Acestea sînt următoarele: Beltiug (*Belthewk oppidum*), Dobra (*Dobra*), Hurezi (*Nanthew*), Racova (*Rakos*), Terebești (*Therebes*). *Pagi subiecti officio Georgy Waydae*: Homorodul de Mijloc (*Homorod Media*), Homorodul de Sus (*Homorod Felseo*). Solduba (*Zoldabagy*), Medișa (*Meggies seu Medes*), Chilia (*Apaczafalw*), Homorodul de Jos (*Rente Homorod aut Also Homorod*), Necopoi (*Juachykofalwa*), Sii (*Zinfalw*), Mărius (*Mogyoross*). *Pagi subiecti officio Nicolai Lazari Waydae*: Ardușat (*Erdewdzada*), Aciua (*Balot-hafalwa*), Borlești (*Barlafalwa*), Pomi (*Remetemezeo*), Crucișor (*Walazwth*), Buzești (*Wyfalwa*), Bicău (*Pap Byko*). Arieșul de Cimp (*Aranjas*), Bicău (*Zakalas Byko*), *Pagi subiecti officio Judicis Lazaris Marci*: Fărcașa (*Farkasazzo*), Sirbi (*Olah Totfalw*), Tămaia (*Thoman*). Oar (*Owarj*), Livada (*Sarkewz*), Orașu Nou (*Wywaras portio*), Domănești (*Doma-hyda Portio*), Arduzel (*Ardo*), Mînău (*Mono*), Cegheld (*Chyegicold*), Szamosbecs (*Bechl alias Zamos Bechi*), Petea (*Pete*), Supurul de Jos (*Szopor Also*), Supurul de Sus (*Felsö Zopor*). *Pagi subiecti officio Lazari Waydae*: Gerăușa (*Gyewros*), Rătești (*Zakast*), Hodîșa (*Hodosch*), Socond (*Zokond Also*), Mîsoka, Cuța (*Lophagy*), Soconzel (*Felsö Zokond*). Stîna (*Felseö Bodad*), Kys Nandt, Bolda (*Also Bodad*). Porcialma (*Porcyhalma portio*) Ūkōritő (*Eokeorito Porcio*) Kishodos (*Kyshodos*), Pișcari (*Pyskarkos Porcio*), Istrău (*Eztro*). Ghiungi (*Geogy Porcio*), Ghirișa (*Geres*), Ardudul Mic (*Kys Erdewd*), Șoș (*Sóos*), Ilișua (*Ilosua*), ocupat de cetatea Șimleu, *Janoss portio*, Săliște (*Zeleste Walachii*). Cîteva din satele înscrise se găsesc azi dincolo de graniță, în R. P. Ungară.

(*Benedictus Wayda, Caspar Wayda, Michael Wayda, Valentinus Wayda, Blasius Wayda, Balthazar Wayda*), dintre care unul e notat jeler, altul ca neavând nimic. Aci sînt desigur numai nume.

Urbariul din 1569 nu mai înregistrează subîmpărțirea pe voievozitate. Nu o mai înregistrează nici urbariile următoare. Nume de voievozi însă apar și în acestea. În 1569 de pildă, la Măriuș în fruntea listei e înscris *Lazar wayuoda*. În Homorodul de Jos între supuși un *Matthias Wayda*, în Homorodul de Mijloc un *Gregus Wayda*. În Ardușatul Românesc (*Erdeodzada volachorum*) iarăși în frunte: *Lazarus Wayuoda*. În 1566 satul cădea sub voievodul Nicolae Lazar. La Tămaia iarăși în frunte: *Simon Wayda*, notat și la margine *Wayuoda*. La Hurez în rîndul celor înscriși un *Lazarus Wayda*. Avem a face în toate cazurile cu voievozi în funcțiune? E mai greu de răspuns. Dar chiar cînd sînt numai nume, cum trebuie să fie cele din satul unguresc Dobra, ele trădează o origine sau un proces de asimilare.

La 1576 coloniile nu mai sînt înscriși cu numele. La 1578 însă da. Nume de voievozi găsim și la această dată mai multe. La Homorodul de Mijloc în fruntea listei: *Gregorius Wayda*. La Ghirișa, iarăși în frunte, *Lazarus Waywoda*. La Supurul de Jos *Gallus Byro* notat în față *Uayuoda*. După această înscriere voievodul pare să poarte și funcție de jude. La Hurez în frunte *Lucas Pap* notat la margine *Uaiuoda*. La Racova în frunte *Joannes Wayda*. La Istrău *Thomas Palko* notat la margine *Uaywoda*. În lista aceluiași sat și un *Theodorus Waywoda*. La Ardușat în frunte *Georgius Jsak* notat la margine *Waywoda*. În lista supușilor un *Josephus Wayda* și un *Stephanus Wayda*. Unii sînt evident voievozi în funcție. În primul rînd cei notați la margine voievod, notație care indică desigur funcția lor. Voievozi în funcție trebuie să fie și cei înscriși cu asemenea nume în fruntea listei. La ceilalți însă nu mai știm în ce măsură le indică numele funcția sau titlul, sau e numai nume. Desigur numai nume sînt iarăși cele șapte nume *Wayda*, patru de coloni și trei de jeleri, din Dobra.

În registrul tretinei din 1584 la Pomi în fruntea listei e înscris *Petrus Phyleop wajuoda*, care în registrul dijmei porcilor de la pășune e înscris iarăși *Petrus Philep Uaiuoda*. În același registru, la Ardușatul Românesc în lista coloniilor: *Stephanus Uajda, Relicta Lazary Uajdae*, care sînt poate numai nume, căci în fruntea listei e un *Judex*. În Hrip un *Blasius Uajda* care e sigur numai nume. În registrul dijmei din porci la 1588 în Sîrbi șase sînt înscriși *Uaydis*, în Gerăușa un *Stephanus Uayda*, în Racova un *Joannes Uayda* și un *Gallus Uayda*, în Dobra iarăși trei nume *Uayda*. Dijmuitoarii (*decimatores*) porcilor din pădurea Ardud se numesc *Manasses Erdeodj* și *Thomas Uayda*. În registrele de dijme din 1600, printre strîngătorii tretinei și ai dijmei porcilor apar *Simon* și *Petrus wajuodae*. *Simon Wayuoda* apare și printre dijmuitoarii albinelor.

Cu atît mai puțin putem preciza în ce măsură mai poate indica o funcție sau un titlu de distincție sau scutire numele de crainic, care apare uneori și el. În 1566 la Hurez găsim între înscriși un *Mattheus Kraynik* și un *Demetrius Kraynik*. La Solduba, între casele pustii și a lui *Luca Kraynik*. În Fărcașa, între jeleri *Lucas Kraynik*, iar între sesiile pustii și

ale lui *Gregorius Krainik* și *Luca Kraynik*. În Ghiungi: *Demetrius Crainik*. În Supurul de Jos însă găsim și o asemenea înscrisere: *Mattheus Kallatho Crainick fruitur libertate ut caeteri Crainicky*.

În 1569, la Borlești în lista celor înscriși apare un *Mattheus kraynich*. În Fărcașa apar sesiile pustii *Lucae kraynych* și *Marci kraynyk*. La Hurez, aceiași *Demetrius kraynych* și *Mattheus krainik*, precum și sesia pustie *Demetry kraynych*. La Istrău, în șirul jelerilor un *Tiuadar kraynok*. În 1578 la Hurez sînt înscriși, între cei cu jumătate sesie, *Mattheus Kraynik* și *Elias kraynik*, la Istrău în rîndul celor cu sesie întreagă un *Andreas Kraynik*, în Ghiungi o văduvă, a lui *Demetrius krainik*, în registrele dijmei din porci, la 1588 în Istrău *Theodorus Karaynek* și *Andreas Karaynek*, în Ghiungi *Thomas Karaynyk*, în Hurez *Nicolaus Karaynik*, *Theodorus Kraynyk*, *Margareta Kraynik*. Înscriseri toate fără alte informații. Instituția a existat, evident. Spre deosebire de cea voievodală, în vigoare încă, cea a crainicilor e, se pare, pe cale de dispariție: funcție inițial, devine titlu de scutire și apoi se păstrează doar în nume. Ceea ce o arată și faptul că numele apare chiar și printre ale jelerilor. Instituția ne apare pe această cale de transformare fără să putem preciza în ce stadiu ne găsim în fiecare caz în parte.

Noțiunea de cnez, în urbariile acestui domeniu nu apare, nici ca instituție, nici ca nume. Apare în schimb des cea de jude (*judex*). Înscriserile nu sînt desigur consecvente, satele însă, evident, au în frunte jude, care e înscris cele mai adesea chiar în fruntea listei. Satele mai mici pot să aibă și cîte două un jude dacă sînt apropiate, cum au Supurul de Jos și de Sus. Cele mai mari însă puteau să aibă și doi juzi. În lista numelor la Dobra, de pildă, unul e notat *Judicum unus*, altul *Judicum alter*. În Cegheld (Csegöld, R. P. Ungară) de asemenea un *Judex* și un *alter Judex*. Voievodul nu făcea și funcție de jude al satului în care locuia. Sau cel puțin așa trebuie să fi fost în genere obiceiul. Se vede aceasta din faptul că în satul în care e înscris voievodul, e înscris și judele, ca la 1566 în Homorodul de Mijloc de pildă. Găsim însemnați uneori și jurați, cîte unul ici colo. În Cegheld în schimb sînt notați zece. În registrul tretinei din 1584 judele satului e înscris consecvent în frunte, fără obligația dării în dreptul lui, era deci scutit. Iată cîteva nume: *Theodorus Rwsa Judex* (Arieșul de Cîmp), *Joannes Bwda Judex* (Borlești și Bicău, era jude peste amîndouă satele), *Clemens Dan Judex* (Balotești), *Symon Phwleop* (Bicău; *Pap Byko*), *Andreas Georgy Judex* (Fărcașa), *Elias Kalabarcz Judex* (Tâmaia), *Thomas Span Judex* (Ardusatul Românesc). La Pomî e înscris în frunte voievodul, fără să mai fie înscris vreun jude. Probabil aci voievodul făcea și funcția de jude.

Supușii domeniului în cele 53 localități care au înscris numele (din care șase sînt înscrise porțiuni), la 1566 se cifrează la 1099 capi de familie. Cele mai populate din ele sînt tîrgul Beltiug cu 82 capi de familie (și încă 63 absenți), Livada cu 84, Dobra cu 70, Oar cu 50. Cegheld cu 76 capi de familie și porțiunea Porcialma cu 64, Szamosbecs cu 45 sînt dincolo de graniță, în R.P. Ungară. Restul au cifre variabile sub 30.

La această dată domeniul se arată lovit grav de turci, dar și de alte calamități. Se vede aceasta mai întâi din numărul ridicat al sesiilor pustii, care e de 206. La unele sate numărul sesiilor pustii apropie sau chiar întrece pe al celor locuite. În Hurez de pildă sînt înscrise 10 sesii pustii față de 19 locuite, în Homorodul de Mijloc 16 pustii 16 locuite, în Racova 11 pustii 10 locuite, în porțiunea Domănești 26 pustii 13 locuite, în Bicău (*Zakalas Byko*) 6 pustii 2 locuite.

Lovit în mod deosebit se arată înainte de toate tîrgul Beltiug. El nu are înscrise sesii pustii, dar tîrgul e ars, populația e fugită și s-a întors numai în parte. Cei 66 înscriși ca reveniți locuiesc mulți împreună, îngrămădiți în bordeie (*tuguria*). Judele însuși, întors, locuiește la altul. Unul a fost răscumpărat de la turci cu 56 fl. Altfel sînt oameni cu sesii întregi. Din cei reveniți, 9 sînt văduve, bărbatul uncea e ucis de turci. Unul e înscris ca dus de turci, iar soția rămasă. Ca absenți sînt înscriși 63, din care 13 văduve. Una din acestea a fost dusă de turci cu un fiu și o fiică. În ulița mică (*Platca Parua*) sînt înscriși alți 16 prezenți. În Oar sînt înscrise 37 case arse de turci așa fel că numai aria le-a rămas. În Dobra sînt înscriși șase care nu s-au întors încă din fuga de turci. Din Racova au fost duși de turci 4 iobagi cu soții, copii, bunuri; în tot satul n-au rămas după turci mai mulți de doi boi. Și din Homorodul de Mijloc, cu 16 case pustii, locuitorii au fugit de turci. În Medișa sînt 2 case arse de turci, unul fugit de turci, altul ucis de turci și nici văduva lui nu se știe unde e. În Chilia a rămas doar un singur colon; și acela stă să plece. În Homorodul de Jos sînt înscrise patru case arse. În Necopoiu doi omoriți de turci. În Pomi șase văduve, ai căror bărbați au fost uciși de turci. Satul Domănești — se notează — a fost tot distrus de turci, a stat aci tabăra turcească trei zile. Aci 26 sînt înscriși ca fiind duși în Transilvania, iar casele lor ca fiind pustiite cu totul (*prorsus desolatae usque ad vestigia*). În Arduzel sînt înregistrate 19 văduve, în Mînau 18. Se notează că în aceste două sate sînt atîtea văduve pentru că soții lor parte au pierit, parte au fost duși de turcii care au pustiit satul, care au dus 160 de boi și mai mulți locuitori în robie. În Petea, nouă case arse de turci. În Supurul de Jos lipsesc trei de acasă din timpul războiului. Din Supurul de Sus au fugit trei *propter bellum et turcicam tyrannidem*. Gerăușa a fost întreagă arsă de turci, încît nimic n-a mai rămas. Din 22 înscriși, 16 sînt notați ca fugiți și neîntorși încă; abia șase s-au întors. Satul Hodîșa a fost, iarăși, ars de turci că nimic și nimeni n-a mai rămas, nici un om măcar. Înainte au fost aci zece coloni și un libertin (*libertus*). Rămîne să fie refăcut de provizor după instrucțiunile date de comisari. Au revenit trei. Libertinul se crede că s-ar întoarce și el. În Socond, din 10 înscriși la 7 se notează „casa arsă”. Se explică apoi că șapte case au fost arse, iar oamenii duși cu toate bunurile lor; s-au întors acum acasă, afară de doi care nu se știe unde sînt. La alți trei se notează iarăși că au fost fugiți și acum s-au întors acasă. În Bolda n-a mai rămas decît un colon, celelalte trei case au fost pustiite de turci. În Pișcari (porțiune) au fost șase coloni, dar a fost ars și pustiit din temelii că abia i se mai cunosc urmele⁴. Acum sînt înscriși aci 2 coloni, ceilalți trei sînt fugiți iar unul e mort, și 5 jeleri (*inquilini*). La porțiunea Ghiungi se notează, iarăși, că satul a fost ars de turci înainte cu trei ani din

⁴ „Sed funditus extirpata et a Turcis combusta est adeo ut vestigia vix agnoscuntur“.

temelii, încît nici măcar un par n-a mai rămas, (supușii) acum își ridică ceva bordeie". Case arse, oameni fugiți, uciși, cite unul, doi, se mai înregistrează și în alte sate.

Din cele de peste graniță, au fost lovite mai ales Porcialma și Ökörító. În Ökörító sînt 9 case arse, în Porcialma din 35 înscriși la 17 se notează că turcii le-au ars și prădat casele, pe mai mulți ducîndu-i, iar la 18 că le-au rămas casele, turcii nu le-au ars, dar le-au prădat, încît cei mai mulți din ei sînt săraci.

Dar se mai înregistrează și alte motive de scădere. La satul Ghirișa se notează că e cu totul pustiu, că toți au murit de ciumă înainte cu 8—10 ani și de atunci nimeni nu mai locuiește aci, acum, afară de pămînt, nu mai e nimic aci, abia se mai văd urmele satului. Celor care vor veni din altă parte să ridice aci sat, urmează să li se dea „libertate”, adică scutire temporară. La Hurez, privitor la cele zece sesii pustii se notează că sînt pe ele casele, locuitorii lor însă au fugit pe timpul lui Gh. Bathori, înainte cu 6—8 ani. La satul Racova sau Terebești (*Therebes*) o notație asemănătoare. După mărturia voievodului, au locuit aci nouă *coloni*, dar au fugit toți pe timpul lui Bathory, încît a rămas satul pustiu cinci ani. Revenind acum doi ani, Bathory le-a promis pace și scutire (*securam et libertatem*) pe 12 ani de sarcini. În speranța acestei libertăți s-au întors din ei și locuiesc aci acum patru. În Mysoka turcii au ars doar o casă, satul l-a pustiit Gh. Bathory.

În ce privește populația, domeniul nu se refacă prea mult nici după aceea. Populația lui în tot cazul nu se arată în vreo creștere mai însemnată. Față de cei 1099 capi de familie înscriși la 1566, ce-i drept urbaniul din 1569 înscrie 1284 capi de familie. La 1566 însă nu e înscrisă populația a cinci localități. La 1569 în schimb e înscrisă nu numai populația acestora, dar se mai înscriu în plus trei localități, care i s-au adăugat domeniului între timp. Diferența de cifre indică totuși o refacere sau o creștere. La 1578 în aproximativ același cuprins al domeniului ca și la 1569, minus vreo zece sate, am totalizat 1056 capi de familie. Într-un sumar al camerei de Scepus, datat 7 februarie 1583, supușii domeniului se totalizează la 1354 capi de familie⁵. Înseamnă că populația iobăgească a domeniului în acest răstimp e în foarte mică creștere. Sesiile pustii în schimb la 1578 sînt 234 (și poate și mai multe), deci relativ mai multe decît în 1566. Tîrgul Beltiug de pildă arată scădere. În 1566 are înscriși 82 capi de familie prezenți și 63 absenți, în total deci 145 capi de familie. La 1569 în schimb are înscriși 123, la 1578 numai 104, iar în sumarul camerei de Scepus din 1583 doar 98.

Nici satele românești nu se arată în creștere. Să luăm pentru demonstrație cîteva sate românești înscrise la toate datele.

⁵ „Haec possessio ante triennium per Turcam exusta est funditus, adeo ut ne unus quidem palus remanserit, nunc Tuguriola quedam eriguntur“.

⁶ Arhiva Statului, Budapesta, U. et C., Fasc. 152, nr. 5. Fotocopie la *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

	1566		1569		1578	
	Înscriși	pustii	Înscriși	pustii	Înscriși	pustii
Hurez	19	10	19	4	24	—
Homorodul de Mijloc	16	16	16	5	18	5
Homorodul de Jos	21	3	20	—	17	5
Sii	29	6	18	—	11	9
Necopoiu	17	4	13	—	13	2
Ardusatul Românesc	25	5	23	—	39	—
Pomi	16	—	15	—	18	3
Fărcașa	16	7	8	13	18	6
Tămaia	25	8	33	—	31	8
Supurul de Jos	22	—	19	—	19	—
Măriuş	12	5	14	—	12	3
Gerăuşa	22	—	16	—	15	10
	240	64	214	22	235	51

În registrul tretinei din 1584, în Pomi sînt înscrise 32 nume, în Fărcașa 26, în Tămaia 48, în registrul dijmei porcilor din același an, în Ardu-satul Românesc 43 nume. Dar deosebiriile pot să indice nu numai creșterea populației, ci și fluctuațiile sau un alt criteriu de înscriere. În tot cazul sporul e mic. Totalurile de la cele trei date, 1566, 1569, 1578 arată chiar descreștere.

Nu se refac ușor nici satele pustiite, cu toate scutiirile și ademeni-rile. Ceea ce o arată și cercetarea din 1592⁷.

Populația supusă, înscrisă la 1566, se împarte în *coloni integri*, *medii coloni*, *inquilini*, *libertini*. Categorisirea aceasta se complică de la urbariu la urbariu. Colonii sînt împărțiți în *integrae sessionis coloni*, *mediae* (sau *dimidiae*) *sessionis coloni*, alături de care la 1578 apar uneori și *tertiariae sessionis*, la Satu Mare chiar *quartariae sessionis*⁸. Într-un caz, la Pișcari, și unul cu o șesime de sesie (*hatod telkes*). Jeleri se împart și ei în jeleri cu casă și jeleri locuind la alții. Alături de libertini apar uneori și nobili. Chiar sesiile pustii se împart în pustii cu casă și fără casă.

Repartiția la cele trei date, în cifre e următoarea :

	1566	1569	1578	1583
integr. sess. coloni	806	978	575	1134 ⁹
mediae sess. coloni	102	114	319	—
tertiariae sess. coloni	—	—	12	—
inquilini	171	171	127	220
libertini	20	21	23	—
	1 099	1 289	1 056	1 354

⁷ *Károlyi okl.*, III, p. 551—54.

⁸ *Ibidem*, p. 548.

⁹ După totalizarea camerei de Scepus : 1134 coloni, 220 inquilini.

Raportul dintre colonii cu sesie întreagă (sau cu vite de lucru pentru a putea ține o sesie întreagă) și cei cu fracțiuni de sesie desigur nu e real. Cifrele celor cu fracțiuni trebuie să fie mult mai ridicate. Înscrierea s-a făcut desigur arbitrar și inconsecvent. La multe din sate nici nu se face vreo distincție, toți colonii sînt înscrisi cu sesie întreagă. Ceea ce nu e posibil. Se vede aceasta din raporturile de la satele unde s-a făcut înscrierea. De pildă la 1578 :

	întregi	medii
Hurez	8	16
Homorodul de Mijloc	12	6
Homorodul de Jos	6	9
Necopoi	3	10
Ardusat	7	28
Mărius	4	8

Mai există desigur și cealaltă posibilitate, de a fi înscrise numai sesiile întregi sau numai capii de familie reprezentînd sesii întregi sau familii în sens mai larg și deci în realitate să fie sub un nume, uneori cel puțin, mai mulți capi de familie. Posibilitatea, relativă și ea, o arată doar sumele censului, care presupun și subdiviziuni. Cu toată relativitatea lor, cifrele arată un progres în subdivizarea sesiei sau în reducerea numărului colonilor socotiți „întregi“.

Făcînd procentajul jelerilor înscrisi, la 1566 ei reprezintă 15,5% din populația iobăgească, la 1569 numai 13%, iar la 1578 12%, la 1583, după totalizarea camerei, 16%. Sînt și ei subdivizați uneori în jeleri cu casă sau fără casă. Uneori se notează că locuiesc sau au casă în pajiște (*in locis cespitosis, domos in cespite habentes*), că sînt în bordeie chiar (*in cespite tuguria habentes*) ca în Ilișua.

Libertinii (*liberti*) reprezintă o proporție redusă, aproximativ abia 2%. Ei sînt obișnuit destinați și serviciilor interioare, de curieri, însoțitori, executori sau altor servicii, dar și serviciului militar. „Libertul“ e dator să slujească cu calul sau cu un cal — se notează la cîtiva¹⁰. În Petea, unul sărac, fără pămînturi de arătură, în afară de căcioară neavînd nimic, *fuit libertus et pedes in arce*. Ei sînt scutiți de serviciile obișnuite iobăgești. În 1566 la satele voievodului Nicolae Lazar se notează că în toate libertinii de aceea se bucură de scutire de sarcini și contribuții, pentru că sînt ținuți să servească unde e nevoie și să meargă unde e nevoie cu calul și cu un bun aparat ecvestru, să plece și la război cînd nevoia sau voia stăpînului o cere¹¹. Unul, din Beltiug, a fost chiar căpitan al pedestrașilor lui Gheorghe Bathory.

¹⁰ „Libertus tenetur uno equo servire; libertus uno equo tenetur servire“ (Supurul de Jos).

¹¹ „In his bonis omnibus liberti immunitate onerum et contributionum ideo gaudent, quod obstricti sunt servire ubi opus est, et ire quo opus est equo, uno bono apparatu equestri. inque bellum proficisci cum necessitas aut voluntas domini postulat“.

Dar sînt libertini și cu alte slujbe. În Oar liberti sînt doi pescari. În Petea e înscris un *faber lignarius libertus propter artificium*, libertin deci ca lemnar în slujba stăpînului. În Supurul de Jos un *teloniator et libertus*. În Domănești un *libertus et curator eius loci ab antiquo*. Tot aci însă și un *Petrus Kowach inquilinus et libertus* poate scutit ca fierar. În Cegheld un *curator libertus in negotio domini Paulus Baroth*. În Stîna în fruntea listei stă *Joannes Krachin libertus et Judex*. În Dobra un libertin (*libertus*) slujește acum și provizorului. La 1576 în Ghirișa trei sînt făcuți libertini de căpitanul Ștefan Rythka, doi din ei sînt porcari ai căpitanului, iar unul îl servește. Deci libertinii erau întrebuițați și la alte servicii decît cel militar. Aci erau făcuți libertini, adică scutiți de slujbele obișnuite iobăgești, pentru a face alte servicii în genere.

În liste sînt notați uneori și alți slujbași, morari, vameși. În Dobra, de pildă, la 1566 se înregistrează 1 vameș, 1 paznic de fînațe și pădure, 1 alt paznic de pădure, 1 morar care nu slujește, adică nu face slujbă iobăgească, 1 morar împărătesc (*molitor Caesaris*) care nu slujește nimic și nici nu contribuie. În Domănești unul din înscriși a fost „servitor“ al lui Bathory, *qui cum in omni libertate intertemuit*. În tîrgul Beltiug și un *carnifex*, adică măcelar.

Uneori, rar, sînt înscriși sau pomeniți și preoți. Rar de tot apare cîte un *literatus*, printre coloni sau chiar printre inquilini, ca *Nicolaus literatus inquilinus* din Dobra la 1566. Numai rar și întîmplător sînt notați meseriași; îi bănuim mai mult după nume. Cînd sînt însemnați uneori, sînt însemnați desigur cei care servesc pe stăpîn cu acea meserie sau se bucură în virtutea ei de anumite scutiri, făcînd necesară distincția. Apar și cîteva nume de zugravi: la 1566 în satul Sîi un *Georgius Kepyro*, la 1569 în același sat un *Tiuadar kepyro* și un *Georgius kepyro*, la 1578 în Ilișua un *Joannes kepyro*, în Homorodul de Jos un *Theodorus kepyro*, un altul, cu același nume, în Tătărești.

Sarcinile iobăgești sînt în genere aceleași ca și pe domeniul Cehu-lui Silvaniei.

Censul e înregistrat obișnuit în sumă globală, pe sate. Făcînd o totalizare, el prezintă cifrele următoare:

capi de familie		cens
1566	1099	679,61 fl.
1569	1309	730,58 „
1578	1056	461,58 „

Censul se arată deci destul de constant, cifrîndu-se la 1566 în medie la circa 60 de dinari de cap de familie. La 1578 cifra e mai mică pentru că el nu e înregistrat la toate satele, iar unele erau scutite. Censul arată o constanță și în cadrele satelor. Cele mai adesea avem aceeași cifră de cens în același sat la toate trei datele, chiar dacă cifrele populației înscrise variază. Se vede, censul stabilit odată pentru un sat, se menține uneori mai multă vreme, în ciuda variațiilor în numărul populației.

La 1566 se înregistrează și aci ridicări de cens făcute de Gh. Bathory, dar abia în câteva cazuri. De pildă censul satelor voievodului Gregorius Babylo pe timpul lui Dragfy a fost 9 fl., iar Bathory l-a ridicat la 32 fl. În Rătești s-a ridicat de la 5 la 8 fl., în Oar de la 28 la de două ori 30 fl., adică la 60 fl., în Porcialma de la 10 la 16 fl. La 1569 însă se notează că înaintea provizoratului lui Nicolae Zelemery dădeau la Sîngeorz 60 fl., la Crăciun tot atît. Dar pentru că tîrgul a fost ars, Zelemery le-a scăzut censul la 28 fl., și de atunci au plătit totdeauna această sumă. Încolo, aproape aceleași cifre. Censul se plătește fie întreg, la o singură dată, fie în două jumătăți la două termene, obișnuit la Sîngeorz și la Sînmihai sau Sînmartin.

După ce criteriile se repartiza censul, textele nu ne spun. Desigur el se repartiza inegal, după calitatea supusului, după mărimea sesiei sale sau după numărul vitelor sale. Doar în câteva cazuri se notează și criteriile de repartiție. În 1566, de pildă, la Kishodos, sat care a fost al călugărilor mănăstirii din *Kysbörök* (Tiszaberek în R.P. Ungaria), de la care a fost cumpărat de Gheorghe Bathory, se notează că drept cens obișnuit de Sînmartin fiecare colon întreg (*colonus integer*) plătește 50 de dinari, colonul jumătate (*medius colonus*) 25 de dinari, iar jelerii din pricina sărăciei nu plătesc nimic. Acest cens îl plătesc *ab antiquo* și nici Gheorghe Bathory nu l-a mărit — spun ei. La Pișcari un alt criteriu: pe la Sînmihai se face numărătoarea vacilor și cel care are două plătește drept cens 25 dinari, cel care are patru 50 d., cel cu 8, 9, 10, 16, 20, peste sau sub acestea, plătește 1 fl. Cine nu are nici una, plătește stăpînului 12^{1/2} dinari. Aceasta odată pe an. Iar la Ghiungi se notează că censul obișnuit (*census ordinarius*) pe timpul lui Dragfy s-a plătit după numărul vitelor, cine a avut 10 vaci a dat de Sîngeorz 25 de dinari și chiar dacă a avut 20, 30, 60 de vaci n-a dat mai mult, cine a avut sub zece, a dat 12^{1/2} dinari, iar la Sînmihai tot atîta. Gheorghe Bathory însă le-a stors cu puterea (*per vim*) odată în an, de Sînmihai, 5,50 fl., cens care se și menține; tot atîta e censul satului și la 1569. În 1569 la Kishodos se notează că fiecare colon, fără deosebire, plătește de Sînmartin 50 d. cens. Și altfel, aci supușii nu mai sînt clasai. Iar la Pișcari, iarăși de Sînmihai, dau cei care au 8 boi 1 fl., cei cu 6 boi 75 d., cei cu 4 boi 50 d., cei cu 2 boi 25 d. Cei care nu au boi, ci numai alte vite, plătesc fiecare, de aceeași sărbătoare, cîte 12 d. și un obol (obolul corespunde deci cu 1/2 dinar).

În completarea censului porțiunea Ökörító la 1569 era datoare și cu două vedre de țipari (*lampedras urnis duabus*). Satul Hodoș, al lui Stefan Vodă (Mizgă), plătea la 1569 de Sînmihai cens global de 4,47 fl.

Pe lângă cens, care e general, în satele ungurești apare și darea *ferton*-ului. Urbariul din 1566 o înregistrează mai întîi în Oar. Sub titlul *Census*, la censul obișnuit se mai adaugă că li se mai impun banii numiți *ferton* (*nummi ferton vocati*), pentru coloni „întregi“ cîte 15 d. de două ori pe an, la aceleași termene de Sîngeorz și Sînmihai, bani care au fost lăsați — spun — dregătorilor (*quos aiunt cessisse officialibus*). La satul Livada sub titlul *Muneraria* citim că darurile obișnuite sînt de sesia întregă o jumătate de car de fîn și 16^{1/2} dinari, iar *medii coloni* dau jumătate din

această sumă, dare (*tributum*) care se numește *ferton*. Fîn însă și medii coloni dau tot câte o jumătate de car, sau dacă nu pot da fîn, dau pentru el 25 d. La Orașu Nou, tot sub titlul *Muneraria*, se spune că dau *fertonul*, adică censul după grădini, care se lasă dregătorului, de două ori pe an, odată 17 d., a doua oară 18 d.¹², în Arduzel, tot sub titlul darurilor dau fiecare de Crăciun câte o jumătate găleată (*cubulum*) de ovăz și 8 d. și câte o găină, pe care o numesc *tributum fer-ton*. În Petea tot sub titlul darurilor fiecare care avea finațe (*prata*) dădea la Sîngeorz 15 d., la Sînmihai tot atît, iar la Crăciun iarăși fiecare câte patru măsuri (*modios*) de ovăz, dat care era odinioară a dregătorului (*officialis*). Era probabil aceeași dare. Și Porcialma plătește *fer-tonul*, trecut însă la cens. La Okörító e trecut iarăși la daruri și înregistrat astfel: plătesc *fer-tonul* de două ori pe an, la Sîngeorz fiecare colon „întreg“ dă 10 d., colonul, „jumătate“ 5 d., iar la Sînmihai tot atît. Fiecare colon întreg dă de asemenea două măsuri (*mensuras*) de ovăz, care fac o jumătate de găleată (*cubulum*), colonul jumătate o măsură făcînd 1/4 de găleată. Jelierii (*inquilini*) dau și ei dacă seamănă 1/4 (desigur de găleată) de ovăz.

În 1569, la tîrgul Oar același *fer-ton*, de două ori pe an, la Sîngeorz și Sînmihai, dau acum câte 14 d. de colonul întreg. La Porcialma acum e înregistrat astfel: banii numiți *fer-ton* (*pecunias fer-ton vocatas*) îi dau împăratului, la Sînmihai, iobagii cu sesie întregă împreună 10 fl. În Livada trebuie să plătească *pecunias fer-ton* tot așa ca și în 1566, jelierii însă nu dau nimic. La Zamosbez drept banii *fer-tonului* plătesc la Sînmihai de sesia întregă 15 d., de jumătate 7 d. și un obol. La Crăciun colonii cu sesie întregă dau patru măsuri (*modios*) de ovăz, cei cu jumătate două măsuri. La Sîngeorz, iarăși ca și la Sînmihai, cei cu sesie întregă 15 d., cei cu jumătate 7 d. și obolul. În Dobra plătesc de asemenea în trei rînduri, la Sîngeorz și la Sînmihai fiecare sesie întregă câte 6 d., iar la Crăciun câte 12 d. după 17 sesii. În Petea cei cu sesie întregă și la Sîngeorz și la Sînmihai plătesc acum câte 14 d., iar cei cu jumătate 7 d. În Beltiug iarăși de trei ori, după 14 sesii *quae sunt potiores* la Sîngeorz câte 6 d., la Sînmihai tot câte 6 d., iar la Crăciun câte 14 d. În Orașu Nou de două ori, la Sîngeorz cei cu sesie întregă 17 d., cei cu jumătate 9 d., la Sînmartin cei cu sesie întregă 18 d., cei cu jumătate 9 d. În Hrip fiecare colon dă la Sîngeorz 7 d., la Sînmihai 7. De asemenea fiecare colon la Crăciun dă o măsură (*modium*) de grîu și ovăz.

La 1576 Beltiugul plătea *nomine fer-ton* 6 fl. Textul însă spune iarăși că dau banii *fer-tonului* de trei ori pe an și în aceleași sume ca și la 1569. Faptul că la celelalte nu mai sînt înregistrați, nu înseamnă că nu erau. O arată textele urbariului următor, din 1578

Urbariul din 1578, chiar la Beltiug, dă explicații mai largi. Altă dată, pe timpul Dragfiestilor *fer-tonul* consta în aceea că la Crăciun colonii cu vite de jug (*jumenta habentes*) dădeau câte o găleată de ovăz cu găleata (*cubulus*) locului, uneori plăteau câte 14 d., iar cei mai săraci mai puțin. La Sîngeorz dădeau de sesia întregă 6 d., de jumătate 3. Tot așa și la Sînmartin, din care *fer-ton*, *fer-tonul* a doi oameni se dădea juzilor, dar de cînd a făcut urbariul Franciscus Ursinus, s-a statornicit să se plătească numai

¹² „*Fertonem solvunt bis in anno idest censum de hortis quem aiunt officiali cedere pro primo termino per d. 17, pro altero per d. 18*“.

odată pe an și nu de mai multe ori, anume la Sîngeorz 6 fl., ceea ce plătesc și acum¹³. Fertonul s-a transformat în sumă globală anuală. Tot de atunci s-a stabilit și în Dobra la 4 fl.¹⁴. În Orașu Nou același ferton, acum însă și cei cu o treime de sesie plătesc câte $4\frac{1}{2}$ d. Din darea fertonului (sau numai din cea de Sînmartin?) fertonul unei sesii se lasă totdeauna judeului. În Petea s-a stabilit în locul plății de pe timpul Dragfiștilor, tot de la conscripția urbarială a lui Ursinus, sumă globală : 2,10 fl. de Sîngeorz, 2,10 fl. de Sînmihai. Cegheld nu dă fertonul. La Porcialma acum dau fertonul la Sîngeorz, anume de sesia întregă avînd două iugăre de pămînt (*jugera terrarum duo habente*) 10 d., de sesia jumătate 5 d. La un loc au plătit *ab antiquo* pînă în prezent 3,40 fl. La Sînmihai plătesc fertonul tot așa. În Ökörítő acum plătesc de Sîngeorz 1 fl., de Sînmihai de asemenea 1 fl. La Hrip în schimb același obicei ca și la 1569.

Fertonul îl plătesc deci satele (sau tîrgurile) ungurești (sau nemțești). Formele sînt foarte variate, cîte sate atîtea variații. Le-am reprodus intenționat pentru a demonstra multele variații la care se putea ajunge uneori în cadrul uneia și aceleiași prestații. Fertonul e motivat o singură dată : grădinile pe care le folosesc, probabil peste sesia lor obișnuită. Iar odată se spune că plătesc cei cu fînate, fără să fie numit. Acestea singure însă nu pot explica darea constantă și repartizată pe toți. Înscrierile sînt și ele nehotărîte : ține de cens sau de daruri, completează censul sau darurile ? E în tot cazul o dare mai veche care se perpetuează și aci. Darea e în bani. În ea fiind implicate uneori și ovăz, fîn, se interferează cu alte dări sau daturi, cum se întîmplă adesea în cadrele sarcinilor iobăgești.

„Taxă“ (*taxa*) spun de mai multe ori la 1566 că nu au dat nici una. Pomenesc doar cererile abuzive ale lui Gh. Bathory în legătură cu miliția cetății. O singură dată spun, cei din Livada, că n-a fost vreo taxă nici la ei, decît Ioan Dragfy cînd a plecat la războiul de la Mohaci a luat de la ei anumiți bani, a căror sumă nu o mai știu. Iobagii erau întrebați desigur de taxe feudale, iar răspunsul acesta pomenește de subsidiile militare, dările aruncate de mării feudali asupra supușilor în legătură cu nevoile lor ostășești, dar care nu mai sînt sarcini senioriale propriu-zise. Ele țin mai curînd de darea militară, de un drept regal pe care și-l asumau, îl uzurpau sau îl obțineau înainte prin concesiune regală și mării feudali.

Darurile sau daturile (*muneraria*) figurează constant în urbarii, dar cu conținut variat. În 1566 la Beltiug se notează că nu sînt în obicei daruri (*nulla fuisse muneraria consueta*), fiindcă dau dijme din vii. Se obișnuiește însă să li se ceară găini, pui, gîște și alte asemenea pentru bucătărie. Și la Dobra se spune că nu sînt în obicei nici un fel de daruri „ordinare“, decît *pro temporibus* strîng de la ei găini, pui, gîște, boboci de gîscă. Dar tot la acest titlu spun că mai e și obiceiul (*consuetudo*) ca fiecare din cei mai cu stare (*potioribus*), care sînt 14, să dea cite 24 dinari pe an dregătorului, anume pe la Crăciun 12 d., la Sîngeorz 6, la Sînmihai 6 d. La Terebești se spune că se strîng de la ei găini la sărbătorile mai însemnate (*praecipua festa*) sau cînd sînt oaspeți (la stăpîn), uneori și miei. La Oar iarăși nu sînt

¹³ *Károlyi okl.*, III, p. 513.

¹⁴ *Ibidem*, p. 515.

daruri ordinare, decît cînd ajungeau la stăpîn (*ad dominum accenserunt*) îi aduceau ce puteau, pești și alte de ale mîncării, Bathory însă a luat de la ei *illegitime* găini și găște. Cei din Livada fiecare dau cîte o găină la Crăciun și tot așa și la Sîngeorz. Și în Orașu Nou se strîng găini. Cei din Domănești nu-și aduc aminte de alte daruri, decît că Bathory strîngea de la ei găini, pui, boboci, și dacă nu aveau erau siliți să-i caute și să-i cumpere pe banii lor de unde îi puteau găsi. Și cei din Petea spun că se strîngeau de la ei găini, pui, pui de gîscă, claponi *ad libitum* și că trebuiau să-i cumpere dacă nu-i aveau¹⁵. Cei din Okörító drept daruri oferă și ei ce pot cînd vin la stăpîn¹⁶. În Kyshodos dau fiecare de Crăciun o piinișoară sau un colac (*libum*) și o găină.

Satele românești prezintă deosebiri și în privința darurilor. Erau obișnuite desigur asemenea daruri extraordinare și în satele românești, tăcerea textelor nu le exclude. Ele însă își au darurile specifice și constante, anuale: unt, cași, brînză. De pildă voievodatul lui Gheorghe dădea 8 măsuri (*pin-tas*) de unt, 8 cași și 2 putini sau berbinte (?) de brînză (*formagii tunnas*). Voievodatul lui Nicolae Lazăr, întreg, dădea 10 măsuri (*pin-tae*) de unt, 6 cași, 2 putini de brînză. Mai dădea trei măsuri (*tres modios*) sămînță de in, obicei care spun că l-a introdus Gheorghe Bathory. Satele judeului Lazar Marci (al lui Marcu?) dădeau 3 măsuri de unt, 6 cași și o puțină de brînză (*formagii tunnam*). Mai dădeau însă de Sîntămăria mică (*ad natiuitatis Mariae*, 8 sept.) 2 măsuri (*modios*) sămînță de in. Uneori li se luau și găini — spun. La satele voievodului Lazăr se notează că nu sînt datori cu daruri (e vorba probabil de darurile incidentale), decît ceea ce oferă de bunăvoia lor, dar dau de Sînmihai 8 măsuri de unt, 8 cași și 2 „formagia“, exceptînd satele Gerăușa și Rătești care sînt scutite. Rătești avea scutire de la Gh. Bathory pe 14 ani. Porțiunea Pișcari dădea de Sînmihai 2 cași și 1 măsură de unt, Istrău 2 cași, 2 măsuri de unt. În satul Ghiungi dădeau cîte un miel de turmă. Dădea de asemenea întreg satul un sfert de brînză (*bronzae unum quartale*, poate un sfert de modius sau de găleată), ceea ce le-a impus Gheorghe Bathory împotriva vechiului lor obicei (*contra ipsorum antiquam consuetudinem*), căci înainte nu era în obicei. Dădeau și o jumătate măsură de unt, obligație introdusă tot de Bathory.

La Supurul de Sus după daruri textul adaugă că libertinii, juzii, voievozii nu sînt datori cu daruri¹⁷, în înțelesul că nu sînt datori cu aceste daruri. Și la satele voievodului Lazar se notează că voievozii nu sînt datori cu daruri¹⁸.

Libertinii, preoții români dau alte daruri. La voievodatul lui Gheorghe se notează că preotul dă o pătură (*lodicem*) sau pentru ea 1,25 fl. La satele judeului Lazar Marcu că fiecare libertin dă un șoim (*nisum*), sau pentru el 25 d. și un căprior (*unum capreolum*) sau pentru el (cifra ilizibilă).

¹⁵ „Muneraria non fuisse aiunt alia nisi quod pullastri et pulli anserini, gallinae, capones ab ipsis sint ad libitum collecti, et si non habuerunt coacti sunt emere“.

¹⁶ „Munerariis nullis tenentur nisi cum veniunt ad dominum, tunc offerunt id quod nanciscuntur“.

¹⁷ „Libertini, iudices, waydae nullis munerariis tenentur“.

¹⁸ „Waydae non tenentur muneraria ut aiunt“.

Libertinul din Gerăușa nu dă nici șoim, nici altceva, aceasta pentru că el a fost cel mai aproape de cetate și a fost pus să facă multe slujbe.

Deosebiri, inconsecvențe în privința darurilor și la 1569. Ele constau și acum din unt, cași, brinză, miei, găini și alte paseri, limitate sau nelimitate. Atît că darurile obișnuite la satele ungurești se extind sau tind să se impună și satelor românești. Dar și invers. Dau acum și satele ungurești unt, cași, dacă nu au de oaie, de vacă. Să dăm cîteva exemple, valabile iarăși și pentru alte sate. La Belțiu: *munera dant pro necessitate arcis semper*, dar dau acum și 3 măsuri (*pint*) de unt pe an. Domănești dă 2 măsuri (*mediae*) de unt, 3 cași de vacă, iar cei cu oi dau cîte un caș (de oaie). Daruri nu dau nici acum de iure, *sed pro necessitate temporis iuxta votum domini important găini, giște etc.* Tot așa dă și Dobra „pentru trebuințele cetății și cînd nevoia o cere”. Și se mai pot cita Ardudul și altele.

Pentru satele românești să cităm Măriușul, la care trimite textul mai multor sate. Acesta trebuie să dea anual 1 măsură (*pint*) de unt, 2 cași, cei cu oi singuri cîte un caș. Dă de asemenea împreună cu satul Sii o puțină (*bodon*) din cele mari de brinză (*casei brenza vocati*). Iar mai departe se adaugă: *munera dant de iure* ceea ce li se impune la Paști, la Rusalii, la Crăciun, *et alia tempora* pentru nevoile cetății. Supurul de Jos dă o puțină mijlocie (*casei brenze bodon unum mediocre*). Voievodatul Ardușului Românesc dădea, pe lîngă unt, cași, 4 măsuri de sămîntă de in, 25 de găini. Dădea și el, după nevoi, totdeauna pui, giște etc. Text valabil iarăși pentru multe alte sate. Alături de darurile constante de unt, cași, putini de brinză (*brenza bodon*), sînt generale și celelalte *muneraria*, cerute arbitrar de nevoile cetății sau de stăpîn: găini, pui, giște și altele.

Dar se dau găini și constant, anual. Ardușatul Românesc, am văzut, dădea 25 de găini. Tămaia dădea 8 găini pe la Crăciun. În Supurul de Sus fiecare colon trebuia să dea la cules (*tempore vindemiarum*) cîte o găină și un dinar. În Istrău dau găina de Crăciun. În Kishodos dau fiecare, fără deosebire, de Crăciun cîte o găină și o turtă (colac) sau pîine (*tortas sive panes*). În Necopoi dădeau o găină la Paști, alta la Crăciun. Satul Hodoș al lui Ștefan Vodă (Mizgă) da și el 1 1/2 pinte de unt, 2 cași. Dar mai da de Paști, Rusalii, Crăciun sau altele, după nevoile cetății, miei, claponi, găini, giște, ouă, colaci, pui și alte asemenea¹⁹.

Darurile specifice voievozilor, libertinilor, preoților sînt înregistrate iarăși. Fiecare voievod român sau libertin trebuia să dea la timpul său cetății Satu-Mare un cerb lopătar (*dama*) și un șoim, pe care dacă nu-i putea da, trebuia să plătească 58 d. Fiecare preot român trebuie să dea de Crăciun o pătură sau dacă nu o poate da, trebuie să plătească 1,25 fl.

La 1576 darurile sînt în genere aceleași: unt, cași, brinză, cîte o puțină sau două, de sat sau de mai multe sate românești împreună, putini mai mari (*bronzae unum bodon maius*) sau mijlocii (*bronzae bodon unum mediocre*), găinile de Crăciun (la Supur de cules), individual sau în număr global. Satele voievodatului Ardușat dau și acum

¹⁹ „Munera dant de iure ad festum Paschae, Pentecostes, Nativitatis Christi et alia tempora pro necessitate arcis sibi imponenda, ut sunt agni, capones, gallinae, anseres, ova, tortae, pullastri et id genus alia esculenta“. Veress, *Documente*, I, p. 286.

patru măsuri (*modios*) sămînță de in. Dar se mențin și darurile ocazionale, nehotărîte, cerute de „nevoile cetății” sau ale stăpînului, găini, pui, găște și altele.

Aceleași daruri în genere și la 1578 : unt, cași (de oaie sau de vacă) brînză și în cantități identice sau apropiate. Elc se dau de Sinmihai. Untul se dă — se precizează acum — cu măsura de Buda (*cum media Budensi*). La Cegheld se notează că pe timpul Dragfiștilor și a lui Gheorghe Bathory dădeau 8 măsuri (*medias*) de unt și 4 cași (*formagia*), dar de cînd au ajuns sub mîna împăratului nu mai dau de acestea nimic. Brînză, satele dau tot cu puțină (*dant bronzae bodonem vel tunellam unam*) sau în locul ei 1 fl. 25 d., sumă indicată consecvent ca răscumpărînd o puțină de brînză. Găina de Crăciun e mai rar pomenită și se dă și acum fie de colon individual, fie de sat în număr global. Sămînța de in e înregistrată acum la mai multe sate românești. Cum se dă, se explică la Ardușatul Românesc : sămînță de in dau (satul) toamna o găleată cu găleata locului, din care ei fac ulei și-l dau apoi stăpînului²⁰. Satul Pomi dă o măsură și jumătate (*modium unum cum dimidio*), Aciuia o jumătate de măsură, Arieșul de Cîmp tot așa, Tămaia dă o găleată (*cubulus*), Fărcașa o măsură (*modium unum*), tot așa și Sirbi. Sămînța de in se lua pentru făcut ulei de in. Textele nu mai pomenesc acum nimic de darurile ocazionale, neregulate, ceea ce însă nu înseamnă că nu puteau să fie.

Printre diferitele daruri sau daturi, am văzut, apare uneori, rar, și fînul, dar ca o completare a dării fertonului. În 1569, odată, apare și cînepa. Ardudul trebuie să dea și un anumit număr de legături (mănuși ?) de cînepă, după cum o cere nevoia²¹, obligație care apare și în urbariul din 1576. Cei din Petea, la 1569, trebuie să strîngă din păduri și un anumit număr de găleți de ghindă²².

Dat specific satelor românești e și pe acest domeniu *tretina*. La 1566 o găsim înregistrată în trei locuri. La satul Terebești (*Therebes*) apare sub formă de scutire : nu sînt datori să dea boi *tretina* (*tretinales boves non tenentur*), după cum spun. Și cei din Supur sînt scutiți *propter montis* (desigur *pontis*) *et molendini aedificationem*. E vorba desigur de podul din Supur, cu vamă, și moara din Beltiug, la repararea cărora lucrau, cum ne înfăptuiează textul satului, la slujbe, și de o scutire temporară. La satele voievodului Nicolae Lazăr însă se spune că plătesc drept *tretina* cîte 33 de bani (*nummos*), fie că sînt coloni „integri”, fie că sînt „medii”, în afară de satul Ardușat, care nu plătește *tretina*. Pe lîngă aceasta, sub numele de *tretina*, dau viței de doi ani : Pomi 2, Aciuia 2, Arieșul de Cîmp 1, Bicău (*Pap Byko*) 1, Crucișor 1, Bicău (*Zakalos Byko*) 1. La satele voievodului Lazăr textul spune că pe la Rusalii, cînd se dă strunga (*ztronga*), fiecare sat dă stăpînului cîte o vacă. Erau scutite însă de strungă și de vacă Gerăușa și Rătești pentru că în Rătești e piscina pe care ei trebuie să o cultive, să o

²⁰ „Grana lini singulo autumnno tempore dant cubulum ejus loci unum, ex quibus per cosdem oleum conficitur, posteaque manibus domini terrestris administratur”. *Károlyi okl.*, III, p. 524.

²¹ „...certum numerum ligaturarum canapi, prout necessitas cupit”.

²² „Debent isti glandines colligere et accumulare in silvis de Chegoeld et Kysbodos ad certum numerum cubulorum”.

sape, să o întărească, să o dreagă în fiecare an²³. Piscina era însă pustiită de turci (și prin urmare acum nu sînt scutiți?). Această contribuție a strungii și vacii o numesc tretină²⁴. Cu toată înregistrarea ei lacunară, tretina pare să fie totuși mai generală în satele românești, ceea ce se poate bănuși din aceste înregistrări de exceptare de la obligativitatea ei.

Că tretina e mai generală în satele românești ne-o arată urbariul din 1569. La această dată ea e înregistrată de vreo douăzeci de ori. Formele ei sînt variate. Ea se dă fie în natură (vacă, vacă de tăiat, bou, junc, vițel), fie în bani, fie combinat, în natură și în bani. Satul Arieșul de Cîmp dădea în tretină un junc, Balotești o vacă, Istrău o vacă de tăiat, Pomi două vaci de tăiat și 90 d., Tămaia un vițel și 4 fl., Necopoiu la Rusalii un vițel de doi ani și 80 d., Borlești 28 d. și un bou împreună cu Bicău (*Papbyko*). Fărcașa dădea în tretină un junc și la luarea ei mai plăteau colonii „întregi” cîte 16 d., iar ceilalți cîte 8. Supurul de Sus dădea (poate cu Supurul de Jos împreună?) două vaci pe an (*vaccas tretinales duas in anno*), și mai plăteau atunci cei care aveau două vaci cîte 8 d., cei cu trei cîte 12 d., și așa mai departe, după cîte vaci aveau. Obicei înregistrat și la Supurul de Jos, Hurez, Racova. În Măriuş și alte sate drept tretină fiecare colon plătea cîte 33 d. (e vorba poate de coloni întregi). Sate mai mici, cu puțini iobași plătesc numai răscumpărare în bani, unele cu numai un iobag sau doi, chiar 25 sau 16 d. Satul Gerăușa n-a dat niciodată tretina pentru că ei hrăneau vitele venite în tretină de la celelalte sate²⁵. La Măriuş textul numește tretină și oaia, mielul și cașul pe care îl dădea de turmă la Rusalii²⁶. La Rătești însă, care spune că n-a dat nicicînd tretina, oaia cu miel și cu caș pe care le dădeau de turmă se numesc strunga (*ztrenga*).

În genere aceeași tretină și la 1576; textele sînt adesea identice sau aproape identice. E înregistrată în plus și la alte sate. Socond și Soconzel dau cîte un junc. Medișa și Hodișa împreună dau un junc de doi ani (*retinalem juvenicum duorum annorum 1*). Gerăușa dă și ea acum un junc. Homorodul de Mijloc dă un *bovem retinalem*. Stîna în schimb o *ovem retinalem*. Cuța plătește 49 d. *pecunias tretinales*. Tot sub acest titlu, Tătărești în 1575 a plătit 50 d.

La 1578 tretina e înregistrată de asemenea de mai multe ori. La Homorodul de Mijloc se notează că tretină dau odată în an, anume în luna mai, un junc sau o junincă de trei ani²⁷. De asemenea cel care are oi dă în tretină (*ratione tretinae*), în aceeași lună, o oaie cu miel. În aceeași tretină (*in eundem tretinae proventum*) fiecare colon cu sesie întregă care nu dă oaie cu miel, și are vite (*pecudes habet*), e dator să dea *pecunialem tretinam* 33 d., cel cu o jumătate sesie 16 1/2 d., iar cei care sînt mai săraci, plătesc, după averea lor (*juxta eorum facultatem*), cîte 10, 8 sau 6 d. Text valabil

²³ „piscina quam ipsi tenentur colere, fodere, munire, et quotannis restaurare“.

²⁴ „hanc ztronge et vaccae contributionem Tretinam appellant“.

²⁵ „Nullas tretinas se unque solvisse dicunt, propterea, quod isthic alibi congregatas tretina pecora aluerunt“.

²⁶ „Ex singulo grege ovium, quantuscunque fuerit, dant singulas oves mulgibiles cum agnis, dant etiam singulos caseos quam solutionem Tretinam vocant“.

²⁷ „Tretinae proventum semel in anno, videlicet in mense Majo, juvenicum vel juvencam unam dant triennem“. *Károlyi okl.*, III, p. 504.

pentru o serie întreagă de sate românești următoare. Se și notează la margine că aceste sate românești au unul și același obicei aproape toate²⁸. Mici variații doar la juncul sau juninca de dat. Unele sate dau câte două împreună un junc sau junincă de trei ani²⁹. Supurul de Jos dă cu Supurul de Sus împreună doi junci sau două juninci de trei ani. În textul urbariului separat al celor două sate, din 1582, amîndouă împreună dădeau un junc sau o junincă. Cei cu oi dau o oaie cu miel fiecare *in tretinam*. De asemenea *in tretinam* cine are șase sau opt boi dă 33 d., cei mai săraci (*pauperiores*) însă dau mai puțin *juxta eorum exigentiam*. În textul din 1582, cei (cu boi) pe jumătate dau câte 16 $\frac{1}{2}$ d. Pomi dă singur pe an doi junci sau două juninci de 3 ani. De asemenea, cei care au șase sau patru boi dau *in tretinalem pecuniam* 32 d., cei care au mai puțin, doi boi sau vaci, plătesc jumătate. Cei mai săraci plătesc *juxta possibilitatem ipsorum*. Text valabil iarăși pentru mai multe sate românești următoare, cu deosebiri doar la juncul sau juninca de dat, care pot fi unul de sat sau unul de două sate. Cei din Arieșul de Cîmp nu dau junc de tretină (*nullum juvencum tretinalem dant*), dau numai *pecuniam tretinalem* și oaia cu miel și un cas cei cu oi. Cei din Hurez n-au dat *ab antiquo* și nu dau tretină pentru că lucrează via din Dobra³⁰. Tătărești dă și acum 50 d. pentru tretină în luna mai. Luna mai e pomenită obișnuit ca dată a luiii tretinei, cînd bineînțeles se precizează și timpul datului.

Tretina se dă deci primăvara, la Rusalii, sau, cum se obișnuiește la 1578, în luna mai. Ea e generală la satele românești, dar are multe variații. Are însă și excepții, scutiri, acestea temporare desigur. Aci sfîrșește prin a se confunda în tretină sau a se considera tretină și datul celor cu oi, oaia și mielul de turma de oi, dat care se numea obișnuit „strunga”. Apropierea e de înțeles; amîndouă se luau primăvara, cam în același timp și deci se puteau lua deodată. Și altfel, în jurul daturilor din oi, miei ale românilor, se produc mereu confuzii. Ele, vedem, nu sînt sau nu mai sînt quinquagesima, dar n-au ajuns să fie nici dijmă, au felurite variații, care se confundă cînd în dijmă, cînd în daruri sau daturi, cînd, în sfîrșit, în tretină.

În registrul tretinei din 1584³¹, pe lîngă satele românești ale domeniului Baia-Mare, sînt introduse și zece sate dătătoare de tretină de pe domeniul Ardud³². În total ele au dat în tretină 42,32 $\frac{1}{2}$ fl. bani și 7 junci „tretinali” (*juvencos tretinales*). Cei înscriși, care au dat această tretină sînt 214. Sumele de plată înregistrate în dreptul lor variază între 5 și 33 d. Banii tretinei se luau desigur după criteriile înregistrate de urbarii. Dar în șirul plătitorilor apar și de cei care n-au dat bani, ci au dat

²⁸ „Possessiones istae valachorum infrascriptae una et eadem consuetudine utuntur fere omnes”.

²⁹ De pildă la Măriuş care urmează după Homorodul de Mijloc: „In tretinarum solutione tam juvencorum quam ovium et pecuniarum, eandem habent consuetudinem cum praecedenti possessione, excepto, quod juvencum vel juvencam cum Zynfalvensibus solvunt”. *Ibidem*, p. 505, v. și p. 506—511.

³⁰ „Tretinam ab antiquo nullam solverunt neque solvunt, eo quod vineam Dobraiensem colunt”. *Ibidem*, p. 517.

³¹ „Regestum exactionis tretinarum in pertinentiis Banyawÿdeke, et Erdeodszada ad rationem Sacrae Caesareae Maiestatis. Anno 1584”.

³² Arieșul de Cîmp, Borlești, Bicău (*Zakalos Bykko*), Aciua, Bicău (*Pap Byko*), Fărcașa, Sirbi, Crucisor, Tămaia, Pomi.

junc în tretină³³. Așa au venit cei șapte junci. Deci nu satele dau juncul, ci coloni singuratici. În Pomi sînt chiar doi care dau junc în tretină. În plus sînt înscriși și de cei care dau oaie în tretină (*ovem tretinalem*), dar o răscumpără cu 1 fl. Aceasta în șase cazuri. E vorba desigur de cei cu oi mai multe, cu turme de oi, de care se dă oaia sub numele de tretină aici, de strungă în alte părți. Doi din Bicău își răscumpără chiar caprele de la tretină, cu cîte 50 d.

După ce criterii se lua individual juncul în tretină, nici registrul și nici alte texte nu ne lămuresc. Se lua de la cei care aveau mai multe vite decît numărul prevăzut pentru răscumpărare, o vită de „turma“ de zece sau peste zece ca la datul oilor sau al porcilor de la pășune? S-a ajuns doar acum la acest fel de a lua tretina, sau așa trebuie înțeleasă tretina în natură și în bani a satelor și înainte? După unele texte ale urbariilor anterioare se pare că da, după altele nu. Satele trebuiau să dea vita de tăiat. Era compensat în vreun fel cel care dădea vita, care era dezavantajat, de ceilalți? E greu de decis; e nevoie și de alte lămuriri documentare. Se pare că cele trei daturi care se luau în același răstimp, tretina, datul oilor și al porcilor de pajiște s-au apropiat, s-au confundat și în criteriile de impunere.

La 1600. sub titlul <i>Exactio tretinae</i> . 17 sate românești de pe domeniul au dat în total 9 junci tretinali (<i>juvenci tretinales</i>) care, răscumpărați cu cîte 3 fl., au adus	27 fl.
Oile tretinale au fost 17, care, răscumpărate cu cîte 50 dinari, au adus	8,50 fl.
Miei tretinali au fost 8, care, răscumpărați cu cîte 25 d., au adus	2 fl.
O capră tretinală în preț de	35 d.
Banii tretinali	20,36 fl.
Total	58,21 fl.
Tretinatorului (<i>tretinatoris</i>), care a strîns și datul porcilor de aci, i s-au dat în salariu	4 fl.
Din alte 12 sate, tot din cadrul domeniului, ținînd de Ardușat, au venit bani tretinali (<i>pecunia tretinales</i>)	39,08 fl.
Oi cu miei au venit	36
Capre cu iezi	6
Junci de trei ani (<i>triennes</i>)	7
Oile, 36, vindute a 50 d.	18,— fl.
Mieii, 36, vinduți a 25 d.	9,— fl.
Caprele, 6, vindute a 35 d.	2,10 fl.
Iezii, 6, vinduți a 15 d.	—,90 fl.
Juncii, 7, vinduți a 3 fl.	21,— fl.
Total	90,08 fl.

Pentru primul grup tretinatori au fost Georgius Gyarmathj și Thomas Zoryan, pentru al doilea Stephanus Zattmarj, Simon și Petrus vayuoda. Au primit și unii și alții în salariul lor cîte 4 fl., în total 8 fl.

³³ „Ladislaus Myklos in tretinam dedit juvencum no. 1“ (Borlești); „Relicta Jeannis Haydw in trett. dedit juvencum no. 1“ (Aciaua); „Demetrius Byro dedit juvencum tretinalem unum“ (Fărcașa); „Ladislaus Zabo tretinalem juvencum unum“ (Crucișor). Etc.

Aci, cum vedem, se confundă iarăși datul oilor în tretină. Tretina se lua în natură și în bani, dar partea în natură s-a vîndut pe loc sau a fost răscumpărată cu sume uniforme, desigur dinainte stabilite.

După mărturiile urbariilor s-a încercat uneori să se introducă datul de vite de tăiat și în satele ungurești. Urbariul din 1569 la satul Oekoe-rito notează: spun că de pe timpul provizorului Nicolae Zelemery li s-a luat anual cîte un bou, ceea ce n-a fost nicicînd în uz înainte³⁴. Celor din Porcialma li s-au impus doi boi anual, tot de pe timpul lui Zelemery, ceea ce iarăși n-a fost nicicînd în uz. Și cei din Szamosbecs au dat în acest an un bou, „dar acest obicei înainte n-a fost“. Celor din Dobra li s-au luat patru boi pe an, *sed haec consuetudo antea nunquam fuit*. La 1576 textul înregistrează un *bovem Zelemerianum* chiar pentru 12 sate românești împreună, pe care-l dădeau probabil peste tretină, impus fiind de provizorul Zelemery. Alte șase sate românești au dat 2 boi. A fost evident numai o impunere temporară; în urbariul din 1578 nu mai apare.

Dijmă și *nonă* din semănături și din vin dau numai târgurile și satele ungurești sau locuitorii unguri (sau nemți) ai domeniului. Satele românești nici aci nu le dau. Le dau poate cel mult românii așezați în târguri sau în sate ungurești pe pămînturi supuse la dijmă sau nonă.

Dijma e mai consecvent luată. La 1566 o dau toate târgurile și satele ungurești, și din semănături, și din vin, cînd au și vie. Deosebiri se arată doar în beneficiarii dijmii și condițiile în care aceștia beneficiau de ea. În Domănești, Pișcari, Kishodos dijma o lua episcopul Transilvaniei. În Pișcari însă stăpînul a uzurpat-o pentru sine. Gheorghe Bathory a luat-o pentru sine și în Domănești. În Oar — se spune — a luat-o totdeauna stăpînul, cei ascuțați însă nu știu dacă stăpînul plătea pentru ea vreo arendă și cui? Tot așa și în Livada, Arduzel, Mînau. Doar la Petea se înregistrează o arendă pentru dijma din semănături, de 25 fl. La Kishodos se notează că episcopul a luat-o totdeauna răscumpărată în bani. Poate așa o lua și în celelalte locuri. În Beltiug dijma din semănături și din vin era a preotului. Tot așa și în porțiunea Orașu Nou. Dijmă sau părți din dijmă îi reveneau preotului și în alte locuri. În Dobra preotul primea dijma din semănături, vin, stupi, primea dijmă și din viile de aci ale satului Akol.

Nona, adică a noua, nu se ia în toate locurile. În aproximativ jumătate din ele nu se lua. În unele, ca Ökörító sau Porcialma se lua „cu puterea“, împotriva obiceiului. Doar în cîteva localități e înregistrată ca luîndu-se în mod normal. În Petea, și poate și în Cegheld și Szamosbecs, se dădea nonă numai din semănături; din vin n-au dat nicicînd. Nona revenea de sigur stăpînului care, firește, o putea și ceda. În Dobra de pildă era dată dregătorului (*officialis*), de sigur în plata lui. Cei din Arduzel dau none și dijme stăpînului, atît din vie, cît și din semănături. Judele spune că Gheorghe Bathory, luîndu-le nona și dijma din vie, le lua a cincea parte din vin, și dacă avea cineva numai cinci buti îi lua a cincea, iar dacă avea mai puțin îi lua un număr de vedre promițînd să plătească, dar

³⁴ „*quae exactio antea nunquam in usu fuit*“.

n-a plătit niciodată nimănui. Textul îndrumă pe provizor să se abțină de la această „tiranie“³⁵.

În genere aceeași situație și la 1569. Acum însă ni se dau informații în plus. A noua din semănături se precizează că se ia din grâu, orz și ovăz. Se mai adaugă că toți cei dijmuiți dau, la timpul dijmuitului, câte o găină. De asemenea, că cei care nu au semănături (*sementa non habentes*), pentru a putea fi și ei dijmuiți, dau fiecare o sumă de dinari, mai obișnuit câte 9 d., cu excepția celor din Orașu Nou care dau numai câte 6 d. și a celor din Petea care dau câte 3. În Arduzel dau câte 10 d. La Pișcari se spune că banii îi dau la timpul dijmuirii. E ceea ce în terminologia medievală se numea *pecunia christianitatis*, cu care se achitau de obligativitatea la dijmă cei care nu aveau semănături de dijmuit. Cei din Domănești dau câte 9 d. și o găină, sub titlul *fyst penz*, adică banii fumului³⁶. Numele apare în urbariu însă numai odată. La Kishodos se adaugă că cei fără semănături dau câte 9 d., iar drept bani ai secerii mai dau câte 3 d.³⁷. Aceasta poate în înțelesul că cei fără semănături pe lângă cei 9 d., dacă cîștigă cu secerea, mai dau câte 3 d.

Dijma și acum o dau toate satele ungurești. Nona însă arată iarăși multe excepții. Multe din sate nu o dau. Unele spun că nu au dat-o niciodată, altele că nu o dau din anumite motive.

Cei din Porcialma nu o dau de pe timpul lui Bathory. Au dat-o atunci, dar (provizorul) Nicolae Zelemery, din pricina ruinei lor, le-a lăsat-o și de atunci au rămas în acea lege. Cei din Oar trebuie să dea nonă, dar de pe timpul provizoratului lui Nic. Zelemery dau împreună, în locul ei, 27 fl. În Livada nu e nona nici din vin, nici din grîne, iar dijma din vin și din grîne se dă stăpînului.

În Ökörító, în locul nonei cei cu sesie întreagă dau două măsuri (*modios*) de ovăz și 10 d., cei cu jumătate sesie o măsură și 5 d. Jelerii, dacă samănă, sînt datori și ei să dea o jumătate de măsură și 2 d. cu un obol, adică 2½ d. Cei din Zamosbecz au dat nona pe timpul lui Bathory, de cînd au ajuns sub mîna împăratului însă n-au dat. Cei din Petea mărturisesc acum invers decît în 1566: pe timpul lui Bathory și înainte ei n-au dat dijmă decît nona, acum dau dijmă împăratului. Cei din Arduzel însă dau și nonă și dijmă din grâu, orz, ovăz și câte o găină, iar cei fără semănături câte 10 d.

³⁵ „Refert Judex quod Bathori collectis nonis et decimis de vineis ipsorum conversus ad eos quintam partem vini abstulerit, idest si quis quinque vasa vini habuit quintum vas, si quis minus habuit, quantumquunque urnam, pollicens se solitutum et tamen nunquam quicquam solverit, a qua tyrannide provisor abstineat“.

³⁶ „Non habentes sementa dant singuli denarios nouem et gallinas singulas, hanc solutionem fyst penz appellat“.

³⁷ „Pro pecuniis messoriis iterum iidem solvunt denarios tres“.

În registrul de dijme din 1570 apare dijma grânelor din Arduzel și Mînău.

Cele două sate numără 140 dătători de dijmă (Arduzel 57, Mînău 83), de la care au venit în total 254/1 clăi (125/9 și 128/18), după o recoltă de 2540 de clăi, dînd o medie de 18 clăi de dijmuît. Producția se repartizează astfel :

	clăi	1—9	10—29	30—49	50—60
Arduzel		6	33	14	3
Mînău		35	29	14	2
Total		41	62	28	5

Cele 254/1 de clăi treierate au dat 43 găleți, adică 172 mierțe, dacă s-a socotit cu găleata de Cașovia. Clăia a dat deci mai puțin de o mierță. Mai ales la Arduzel e defavorabil raportul: cele 125/9 clăi au dat abia 19 găleți. Dacă s-a socotit cu găleata de Cașovia, productivitatea e foarte scăzută.

Ovăz a venit în dijmă numai 4 găleți din Mînău.

După registrul nonei din 1586, în Dobra 60 de înscriși au dat după 1390 clăi 12 snopi de grîu 154 de clăi 18 snopi³⁸. Media producției celor înscriși aci e ceva peste 17 clăi. Repartizată pe înscriși recolta prezintă următoarea diferențiere :

clăi	1—9	10—29	30—49	50—99	100—
	21	29	4	5	1

Din cei cu mai multe clăi unul are 91, altul 99, cea mai ridicată cifră fiind de 111.

La 1586, în Craidorolț 10 dătători de nonă au dat după 176 de clăi și 20 de snopi de grîu 19 clăi 20 de snopi. Media recoltei celor înscriși e deci de ceva peste 17 clăi. În același Craidorolț, la 1600 nona a adus 17 clăi de grîu. Dătătorii de nonă înscriși acum sînt 11, avînd împreună 153 clăi 18 snopi recoltă, care dă în medie aproape 14 clăi de înscris. Numărul clăilor din dreptul celor înscriși variază între 4 și 54 clăi recoltă. În toate cazurile s-a calculat a noua parte din întreg.

Stringătorului dijmelor și nonelor din trei sate, Țicău, Dobra și Craidorolț, la 1586 i s-au dat în salariu 2 fl. Cele 31 de găini venite cu prilejul dijmuirii s-au răs-cumpărat cu 1,04 fl., adică cu cîte 3½ d.

Dijma și nona din vin, în urbariul din 1569 apar numai la unele localități. Aceasta pentru că nici locurile cu vii nu sînt multe. În Livada se notează că e deal de vii (*promontorium*) bun, de unde nu se dă nici o nonă împăratului, ci numai dijma întregă a vinului. În anul trecut a venit — spun — numai o bute (*vas*) de vin. Altfel vin, după an și productivitate, cînd 50, cînd 100 de buți medii (*vasa vini media*), cînd mai mult, cînd mai puțin³⁹. În Dobra dijma vinului o primea preotul, nona împăratul. În anul trecut n-a venit aproape nimic. În anii trecuți însă veneau uneori 20, alteori 32 (buți). În Arduzel era de asemeni deal de vii bun, de unde nona o primea împăratul, dijma preotul. În anul trecut — spune textul — n-a venit de aci aproape nimic. Altcîndva

³⁸ Arh. Statului Budapesta, *Regesta decimarum, Szatmár 1584/20*, filele 555—557. Fotocopie în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

³⁹ „Est hic promontorium bonum, vnde nullam nonam Cesareae Maiestati dare debere dicunt, sed tantum decimam vinorum integram. Inde provenisse dicunt anno praeterito vnum vas vini tantum. Nihilominus pro anni et temporis fertilitate, aliquando quinquaginta, aliquando centum vasa vini media, aliquando plus minus provenire affirmant“.

însă, după productivitatea anului, veneau cînd 32, cînd 40, 50 (buți), uneori mai mult, alteori mai puțin. Numai din nonă desigur. În Ardudul Mic de asemenea nona din vin o primea împăratul, dijma preotul. În Beltiug era deal de vii bun, din care, tot așa, nona venea împăratului, dijma preotului. În anul trecut nici de aci n-a venit nimic, înainte însă veneau 16, 25 buți de vin, mai mult sau mai puțin, după productivitatea anului. Se notează însă că mai sînt aci multe vii, care de la căderea Ardudului stau nelucrate; nu le-au putut lucra din pricina pustirii pe care au suferit-o țărani⁴⁰. Mai e și o vic a lui Petru Varga din Cluj, alta a lui Francisc Zenes, a treia a lui Ioannes Fazekas, care sînt absenți, și alte multe, la care provizorul să fie cu luare aminte, desigur pentru prestații, fie pentru luarea lor pe seama stăpînului. Lucrate toate, dijma și nona ar fi fost desigur mai ridicate. În Ardușatul Unguresc dădeau și nona și dijma din vin împăratului. Nu venea însă de aci decît doar cîte o bute de vin. În Ardușel dau de asemenea și nona și dijma din vin împăratului, de unde veneau 10—11 buți de vin. Și în Orașu Nou deal de vii bun, de unde nu dau nici o nonă. Dau însă dijma împăratului. Nici de aci n-a venit în anul trecut nimic. În alte timpuri însă puteau veni 10, 12 buți de vin, mai mult sau mai puțin. Numai după cifrele precizate aci puteau veni pentru stăpîn în nonă sau dijma, la o recoltă bună, 139—229 buți medii anual, presupunînd o producție de 1267—2125 buți medii.

Deși textele vorbesc destul de clar că e vorba de vinul care venea înainte în dijma sau nonă⁴¹ și e înscris sub titlul *Prouentus*, cifrele ne apar ridicate. Ce-i drept butea medie, după cum vom vedea, aci se pare e mai mică, doar de vreo 26 de vedre sau pe aproape de această cifră. Chiar dacă am bănui vreo exagerare însă, aci se arată o producție de vin masivă. Cifra nonei sau dijmei dintr-un sat nu rezultă nici aici desigur numai din producția locuitorilor satului respectiv. Dealurile lor de vii (*promontoria*) trebuie să cuprindă și viile mai multor *extranei*, de pe o rază mai mult sau mai puțin întinsă din jurul lor, cum se obișnuia. Doar așa se pot explica cifrele lor atît de ridicate. Trebuie să fi avut mai mulți *extranei* vii și în Livada, unde se produce vinul cel mai mult.

Preotul își are și acum partea sa din dijme. În Dobra preotul primește și acum dijma întreagă din grîu, orz, ovăz, miei, roi, „libertate” în care i-a ținut pe locuitori și provizorul Zelemery. În Ardud și nonele, și dijmele din grîu, orz, ovăz, miei, roi le-au dat întregi preotului locului, obicei în care au fost menținuți și sub stăpînirea împăratului. Dijma îi revenea întreagă preotului și în Ardudul Mic. Tot așa și în Beltiug. Aci preotul mai primea și găina pe care o dădea fiecare dijmuît. În toate acestea preo-

⁴⁰ „non enim coli potuerunt propter ipsorum miserrimorum rusticorum vastitatem”.

⁴¹ Să dăm și alte înregistrări: „Est hic promontorium bonum, vnde nonam Cesareae Maiestati dare tenentur. Inde anno elapso nil vini prorsus venit. Annis tamen superioribus, viginti, aliquando triginta duo, aliquando plus minus prouenisse dicunt” (Dobra). „Est hic promontorium bonum, vnde nonam Cesareae Maiestati, decimas parocho eius loci integre datas esse semper, dicunt. Inde anno praeterito nil vini prorsus venisse dicunt. Alias tamen, pro anni fertilitate, aliquando triginta duo, aliquando quadraginta, quinquaginta, aliquando plus minus prouenire” (Ardud). „Est hic promontorium. Nonas Cesareae Maiestati debent dare de vino, parocho decimam integram se dedisse semper, vt de sementis, dicunt. Inde anno proxime preterito nullum vinum prouenit, ferrunt antea vasa vini sedccim, vigintiquinque, aliquando pro anni fertilitate plus minus prouenisse” (Beltiug).

tul primea și dijma vinului. În Ardușatul Unguresc preotul primea de asemenea dijmele și din semănături și din vin. În Craidorolț primea dijma din semănături, din miei și din stupi. În Oar, Porcialma, Ökörítő în schimb partea preotului se reduce la 1/16 din dijma semănăturilor.

La 1576 și 1578 dijma e iarăși generală, nona însă nu.

În Petea, Ardușat, Cegheld, Ökörítő, Porcialma din semănături dau numai dijma. În Orașu Nou dau dijma din semănături preotului. Dau dijma și din vin, nonă însă nu. În Ilișua, la amândouă datele dau dijma și nonă din bucate. La 1576 se notează că iau pământuri de arătură și de la nobilii supuși (adică nobili de pe domeniu), după care dau acestor nobili a noua, dijma (după aceste pământuri desigur) o dau însă la Satu Mare. La 1578 se spune că dau dijma și nonă din bucate, și din cele de primăvară, și din stupi, și din vin. Din stupi însă probabil dădeau numai dijma, nu și nona care nu se obișnuia în genere. Se notează însă că în locul nonei (din vin) fiecare colon cu vie, și dacă are o sută de vedre (cu măsura locului) de vin, dă o vadră numită *cheber*, venit pe care îl numesc *thelonium montis*. La 1582 însă dau sub acest titlu o urna de vin și dacă au o sută sau două sute de vedre, și dacă au numai două sau trei⁴². Sub titlul de nonă dădeau deci tot *thelonium montis*. Cei din Porcialma la 1578 dau dijma din toate semănăturile, nona însă nu. De iugărele care nu se seceră, ci se cosesc, dau în grăunțe, fie de grâu, fie de cele de primăvară, câte două măsuri (*modios*) de ale locului⁴³.

Dijmele, nonele și acum se împart în chip variat între stăpîn și preoți. În Arduș și la 1576, și la 1578 preotul primea și dijmele și nonele, dar nu și nona vinului, care era a stăpînului. În Ardușul Mic ca și în cel mare, cu deosebirea că nu se dă nona preotului. În Beltiug *ex vetere consuetudine* dijma se da preotului, nona din toate stăpînului. Tot așa și în Dobra. În Dorolț și în 1578 dijma din grîne, din semănăturile de primăvară, din miei, stupi se dădea preotului, nona din toate semănăturile stăpînului pământului. Tot preotului dau dijma din grîne și semănăturile de primăvară și cei din Hrip, nonă însă nu dau de loc. În Ardușatul Unguresc dijma din oi, semănături și vin o dau preotului, nonă din semănături nu dau, dar dau din vin.

Nona îi revenea împăratului în calitate de stăpîn feudal. Dijma însă nu mai putem preciza, a uzurpat-o de la episcopie, a luat-o prin arendă sau altă compensație — dijmele bisericesti erau destul de obișnuit arendate de camera regală sau e secularizată în favoarea fiscului? În tot cazul acum nu se mai pomenește vreo arendă.

Registrul nonei din vin a satelor Arduș și Șoș din 1589⁴⁴, înscris în Arduș 67, în Șoș 7 dători de nonă. Dădeau numai a noua împăratului; a zecea o dădeau preotului. Vinul după care dau nona, se ridică la 31.827

⁴² „In telonium montis omnis vineam habens sive centum vel ducentas urnas vini habeat, unam urnam vini dare tenetur, et si saltem duas vel tres urnas habeat. unam dare tenetur“.

⁴³ „De illis tamen jugeribus non metuntur, sed tantum falcantur; in frumento aut vernalibus in granis dant modios ejus loci duos“. *Károlyi okl.*, III. p. 544.

⁴⁴ „Regestum vini nonalis possessionis Erdeod. Anno 1589“.

măsurii (*pintae*), iar nona la 3578⁴⁵ măsurii, care fac în vedre vieneze (*urnae viennenses*) 111³/₄ și 2 *pintae*. Strîngătorul nonei (*exactor none*) în salariul său a luat 2 fl. Vinul celor înscriși din care s-a luat nona, variază între 36—963 măsurii, media cifrîndu-se la 435 măsurii.

Repartiția cantităților e următoarea :

36—99	100—299	300—	499	500—699	700—899	900—963	pinte
5	23	19		16	4	7	

Calculînd cu echivalențele date de socotelile domeniului Satu Mare din 1569—1570, după care o urna e echivalentă cu o tina, iar aceasta cu 32 pinte și că 16 buți medii conțin 100 de tina, ajungem la rezultatul că vinul venit în nonă aci reprezintă vreo 18 buți medii. Nona acum a fost deci mult mai puțină decît evaluarea din urbariu a venitului posibil. Poate a fost un an mai slab sau poate și producția e în scădere. Socotind că o tina e echivalentă în genere cu 42,4 l⁴⁶, o bute medie ar conține 262,29 l, deci 26 de vedre în măsurii moderne. În acest caz rezultă că aci butea medie ar putea fi socotită mai mică decît în alte părți, unde variază în jurul a 40 de vedre. Echivalențele acestea însă nu sînt de loc sigure. După socotelile amintite ale domeniului Satu Mare din anii 1569/1570 o pinta de vin s-a crîsmărit cu 7—16 d. și deci ca trebuia să fie mai mare decît 1/32-a din echivalența în litri indicată. Atunci și butea trebuie să fie mai mare, ca și în alte părți.

După registrul nonei din 1600 din Ardudul Mare, Ardudul Mic și Șoș au venit în total 154 găleți, după o recoltă de 1386 găleți (*cubuli*). O găleată socotită cu 8 pinte de Buda, cele 154 găleți venite în nonă fac 38¹/₂ vedre vieneze (*urnae viennenses*). Dătătorii de nonă se cifrează la 68, revenind în medie ceva peste 20 gäl. de înscris. La 1600 nona, deci și recolta au fost mult mai scăzute decît în 1589.

Nici în dijma, nici în nonă nu se produc deci schimbări esențiale. Variațiile în extinderea sau destinația lor nu schimbă mult obligația.

Satele românești nici pe acest domeniu nu dau nici dijme, nici none, nici din semănături, nici din vin. Urbariile cercetate o afirmă consecvent toate și de enunțate ori în texte de conținut aproape invariabil⁴⁷.

Cu toate că e în uz și dijma și nona din semănături, mai apare uneori și vechiul dat numit *ako*, sau cel puțin ovăzul care îl reprezintă acum. În

⁴⁵ După această cifră, producția din care s-a luat nona ar trebui să fie de 32202 măsurii. De altfel și adunarea cifrelor nonei dă 3586 măsurii, care ar trebui să vină după 32274 măsurii de producție. Calculele scriptelor vechi însă au adesea greșeli.

⁴⁶ Kiss, *16. századi dészmajegyvezékek*, Budapesta, 1960, p. 12.

⁴⁷ 1566 : „Nonam et decimam non soluunt, quia sunt Walachi“. „Nonas et decimas non dant, nam Walachi alia lege sunt“. „Decimam Walachi non dant, Hungari vero dant sicut ipsi aiunt parrocho suo“ (Zakalas Byko) ; „Decimas seu nonas nunque dare consueverint“ ; 1569 : „Nullas nonas et decimas tenentur dare hic de eorum sementis, cum sint Walachi“. „Nonas et decimas nullas nunquam dare debent, ut ipsi iuramento ferunt, cum sint Walachi“ (Vress, *Documente*, I, p. 286) ; 1576 : „Nonas et decimas nullas vnque dare debent, vt ipsi iuramento ferunt, cum sint Walachi“. Texte negative, asemănătoare, și la 1578 : „Notandum, quod nullae possessiones valachicae de frumentis et vernalibus, item de vinis decimas aut nonas dant“ (Homorodul de Mijloc), etc.

1566 îl găsim înregistrat la Oar, sub titlul censului : fiecare colon dădea trei măsuri de ovăz, numit darea ovăzului *ako*, care-i revenea castelanului cetății ; o socotesc însă o dare ilegală⁴⁸. La Livada, am văzut, se dădea ovăz și fîn în darea fertonului. Tot așa și în Arduzel. La 1569 în Oar iarăși fiecare colon avînd semănături trebuie să dea trei măsuri (*modios*) de ovăz și 12 d., trecut iarăși la cens, dar fără să i se pomenească numele de *ako*. Se notează însă totuși pe margine, de altă mînă, să se cerceteze cu privire la ovăz și bani. În Arduzel, la Crăciun fiecare colon cu sesie întreagă dă două măsuri (*modios*) de ovăz și 8 d., cu jumătate sesie o măsură și 4 d. Dau de asemenea o găină fie că au sesie întreagă sau numai jumătate. În Dorolț la Sînmihai fiecare om cu sesie întreagă, avînd adică plug, trebuie să dea o găleată de ovăz, cei fără plug o jumătate găleată de Cașovia de ovăz. În Hrip dau, iarăși de Crăciun, fiecare colon o măsură (*modium*) de grîu și ovăz. La 1578 însă cel cu sesie întreagă dă o mierță (*veka*) de ovăz cu măsura locului, cel cu jumătate numai jumătate. În 1575 satul Ilișua a dat de Crăciun 14 găleți (*cubuli*) de ovăz sub numele de ovăzul de Crăciun (*karachonzab*). La 1578 în același sat fiecare colon căsătorit, fie că are sesie întreagă sau jumătate, dă la Crăciun stăpînului o găleată (*cubulus*) de ovăz și o găină⁴⁹. Reapare însă și numele de *ako*, la Okoritó, care dă la Sînmihai, sub acest nume, opt găleți de ovăz cu găleata locului⁵⁰. Datul sub numele *ako* se mai păstrează aci doar sporadic, și numai ca dat din ovăz. Acest dat vechi din semănături față de stăpînul feudal și aci a fost dislocat desigur de nonă, rămînînd doar plata fertonului. S-a păstrat pentru datul ovăzului poate numai în cazuri cînd nu se lua nonă și din ovăz. Datul de ovăz, am văzut, e obișnuit și în alte sate, fie sub titlul censului, fie sub cel al darurilor sau al fertonului.

Dijma porcilor o dau și românii și unгурii și e în genere aceeași și la unii și la alții.

Și pe acest domeniu avem două feluri de dijmă a porcilor : dijma porcilor de pajiște sau masculilor (*cespitales, maiales*) și dijma porcilor de la ghindă, numiți uneori și *autumnales*.

În 1566 textul de la început face, la tîrgul Beltiug, o constatare generală, că aci sînt păduri imense (*immanes sylvae*), oprite (*vetitae*) mai mult pentru porci decît pentru lemn de clădit, păduri continui care se întind pe patru mile, pînă la Cehu, în care erau îngrășați porci nu numai de pe domeniu, ci și din tîrgul Carei și alte locuri învecinate, venind în dijmă din porcii îngrășați aci 1000—1500 de porci (anual). Deci numai porcii scoși la ghindă și supuși la dijmă se puteau ridica la cel puțin 10—15 000.

Din porcii scoși la ghindă, cînd bineînțeles se făcea ghinda, după textele din 1566, se lua obișnuit unul din zece, iar cei sub zece se răscurpărau cu cîte 4 d.

⁴⁸ „Item quilibet colonus dedit tres modios avenae qui census avenarum Ako est appellatus castellano arcis cessit, dicunt fuisse illegitimam exactionem”.

⁴⁹ *Károlyi okl.*, III, p. 518.

⁵⁰ „Avenam ako appellatam in festo Michaelis solvunt, videlicet ejus loci cubulos octo”. *Ibidem*, p. 545.

Din porcii de la pășune se lua unul de turma de zece porci sau mai mare, oricît ar fi fost ea de mare, iar cei sub zece se răscumpărau obișnuit cu cîte 2 d.⁵¹.

Practic însă puteau să fie multe variații. În Beltiug, Dobra de pildă pentru cei sub zece nu dau nimic. La voievodatul lui Gheorghe se spune că se ține și staul pentru porcii veniți în dijmă. La Livada se notează că înainte de Bathory n-a fost la ei în uz răscumpărarea țarcului: (*redemptio caulae vulgo kossar penz*), a fost stabilit doar de provizorul Zelemery. În unele sate răscumpărarea celor sub zece e de 6 d. La Petea se spune că la 6 d. le-a ridicat-o Gheorghe Bathory. La Supurul de Jos și de Șus mărturiile spun că și din porcii de la ghindă se lua un porc de turmă (*de grege*), pe cei sub zece răscumpărîndu-i cu cîte 4 d., pe cei mai mici cu cîte 2 d. De asemenea din porcii de la pășune (*de maialibus qui in gramminibus pascuntur*). Provizorul însă e îndrumat să cerceteze dacă e așa. La Gerăușa se notează că și la porcii străini răscumpărarea e de 4 d. În Ökörító, pe timpul lui Dragfi — spun — se lua din porcii de pașiște unul de turmă, oricît ar fi fost de mare aceasta, Bathory însă le-a luat dijmă. La satul Ghiungă se înregistrează un abuz și mai mare: coloniile și-au avut pădurea proprie, pădurea satului producătoare de ghindă, dar Bathory a uzurpat-o pentru sine (*sibimet eam usurpavit*) și a oprit-o, iar din porci, cînd se făcea ghinda, le lua dijmă și nu atît din zece, cît din șase le-a luat unul, iar după cei sub zece le-a luat cîte 6 d., cînd altă dată răscumpărarea a fost de 2 d.

La 1569 apar aceleași două feluri de dijmă. Se dau însă preciziuni în plus.

Obișnuit trebuia să se ia una într-un an, de la ghindă, sau de la pășunc cînd nu se făcea ghinda. Cel puțin satul Petea socotește că i s-au luat împotriva obiceiului două dijme într-un an, și de la pășune, și de la ghindă⁵². Din porcii de la ghindă se ia și acum dijmă întreagă, din 10 unul, din 20 doi ș.a.m.d., cum se exprimă textele, din porcii de la pășune unul de turmă. Răscumpărarea celor sub zece sau peste zece, din care nu se poate lua dijmă, de la ghindă se face cu cîte 4 d. pentru porcii mai mari și cu cîte 2 d. pentru cei mai mici, pentru purceii nesugători (*porcelli non sugentes*), iar de la pășune cu cîte 2 d. La Ardușatul Românesc și cei de la pășune sînt răscumpărați cu 4 și 2 d. La Supur, în schimb, cu 2 și 1 d. Doar de două ori mai găsim răscumpărarea de 6 d. În Livada, de pildă, e de 6 și 3 d. Din textele acestui an mai aflăm că dijma porcilor de la ghindă o dau și cînd pădurea e proprie, a satului, ceea ce se spune la multe sate. Textul satului Livada precizează iarăși că din porcii de la ghindă dau dijmă întreagă și coloniile satului și streinii care-și aduc porcii aci. Tot aci streinii, uneori și iobagii locului, la dijmuirea porcilor mai dau de fiecare turmă cîte 2 d., numiți „banii țarcului“ sau staulului (*kossar penz*). Și în satul Hodoș se ia unul de turmă de la pășune, și dijmă întreagă de la ghindă, răscumpărînd pe cei sub zece de la pădure cu cîte 4 bani, de la pășune cu 2⁵³.

⁵¹ De pildă textul de la Arduzel: „De grege porcorum maialium quovis magno dant unum sicut et de decem. Caeteri porci singuli redimuntur binis nummis“.

⁵² „Dicunt isto anno praesenti, binis vicibus esse decimatos eorum porcos, sed eam consuetudinem antea nunquam in usu fuisse, semel in pascuis, alias in glandinibus“.

⁵³ Veress, *loc cit.*

În genere aceeași dijmă a porcilor, adică aceleași două feluri de dijmă și aceeași răscumpărare și la 1576. Se ia și acum în genere un porc de turmă din porcii de pajiște și dijmă întreagă de la ghindă. Dar și cu abateri. În Ardud, iarăși, se ia și din porcii de pajiște tot dijmă. Se ia numai una din dijme, fie una, fie cealaltă, sau se iau amîndouă cînd se face ghinda? Problema aci e iarăși nelămurită. Dacă la unele sate e înregistrată numai una din două — de pildă la Medişa în 1575 dijma porcilor (de la ghindă), în 1576 dijma celor de la pășune — la altele sînt amîndouă în același an, și *porci cespitales* și *porci decimales in authumno* sau *authumnales*, ca în Stîna, Homodul de Mijloc și altele. La Dobra se notează că și din porcii de o jumătate de an se ia dijmă. Uneori se înregistrează chiar numărul porcilor veniți în dijmă și sumele de răscumpărare. La satele mici sînt puțini. Din Socond la 1576 au venit 2 porci de la pășune plus 70 d. răscumpărare, și 3 porci în dijma celor de toamnă. Într-un sat au venit 4 din cei de la pășune, 4 din cei de toamnă și răscumpărarea, în altul însă abia unul de la pășune și unul de dijmă, adică de la ghindă.

La 1578 e de reținut textul de la tîrgul Ardudul Mare. În hotarul tîrgului se află o pădure mare de stejar în care se pot îngrășa vreo trei sau patru mii de porci și de unde pot veni din belșug porci în dijmă și bani de răscumpărare. Din porcii de la pășune dau dijma așa că cine are zece, douăzeci sau turmă oricît de mare, în luna mai dă un porc. Toamna însă, ori s-a făcut ghindă în pădurea lor, ori nu, dau dijmă întreagă, răscumpărînd (pe cei sub zece sau peste zece, nedijmuți) pe cei mai mari cu cîte 4 d., pe cei mai mici cu 2 d. Le dădeau concomitent pe amîndouă? Iarăși nu e clar. În tot cazul aproape la toate satele sînt înscrise acum consecvent alături și una și cealaltă⁵⁴, din ceea ce se poate înțelege că le dădeau pe amîndouă. Așa urmează oarecum și din logica lucrurilor. Dijma din porcii de la pășune era luată primăvara, desigur de la toți, cînd nu se putea prevedea încă dijma de la ghindă. Cea de la ghindă în schimb se lua toamna, cînd cea de primăvară se luase și ar fi rămas de prisos dacă se lua numai una din două. Se dădeau totdeauna amîndouă, sau numai cînd se făcea ghinda? Numele de dijmă de toamnă în tot cazul admite presupunerea că se putea lua și cînd nu se făcea ghinda, cum spune textul la Ardud.

Din porcii scoși la ghindă se lua dijmă numai dacă erau scoși în pădurile stăpînului? Aci nu : se lua, indiferent, din toate pădurile, și din cele proprii ale satului. Tendința e evidentă, de a lua dijma și de la pășune și de la ghindă, iar de la ghindă și din pădurile stăpînului și din cele proprii ale satelor și poate chiar și cînd nu se făcea ghindă, cum se întîmpla adesea, de a lua adică o dijmă de primăvară și una de toamnă, una, cea de toamnă fiind dijmă „întreagă“, adică reprezentînd unu din zece, cealaltă

⁵⁴ „Cespitalem porcorum decimam in mense Majo de quolibet magno grege porcorum dant saltem unum ; ex quibus vero infra denarium numerum decima exigi nequit, majores redimuntur per den. 4, minores vero per den. 2. Autumnalem porcorum decimam dant, videlicet de singulis decem porcis unum ; de talibus autem ex quibus decima capi non potest, infra et supra denarium numerum, redimuntur majores per den. 4, minores vero per den. 2“ (Dobra) ; „Cespitalem et autumnalem decimam porcorum sicut Dobrenses sic solvunt“ (Supurul de Sus) ; „Cespitalem et autumnalem decimam porcorum, et redemptionem praecedentis possessionis instar solvunt“ (Hurez) ; „Cespitalem et autumnalem decimam porcorum ut reliquae possessiones, cum redemptionibus solvunt“ (Istrău). Etc. La Ilișua numai : „Cespitalem porcorum decimam absque ulla redemptione dant“.

pînă acum numai unul de turmă. Mai ales pentru a-și spori acest venit tînde stăpînul să acapareze, să oprească pădurile producătoare de ghindă, să profite de ele chiar cînd nu le-a separat încă pentru sine sau chiar cînd sînt considerate ca fiind ale satelor.

Registrul dijmei porcilor de la pășune din 1584⁵⁵ înregistrează dijma din 14 sate, în frunte cu Ardușatul Unguresc și Ardușatul Românesc, în mare majoritate românești. Numărul celor care au dat dijmă e de 309. După criteriul de aci s-a dat un porc de turma (individuală) de zece sau peste zece, cei care aveau sub zece, răsкупărîndu-i cu 4 d. pe cei mai mari, cu 2 d. purceii (nesugători). Au rezultat din această dijmă 40 de porci și 27,32 fl. răsкупărare. Deci 40 din cei 309 înscriși au avut turme de zece sau peste zece. În Borlești, de pildă, din cinci înscriși patru au dat cîte un porc în dijmă, deci patru din ei au avut asemenea „turme“. În Bicău (*Zakalos Byko*) sînt cinci, în Aciua patru, în Tămaia patru, în Pomi șapte, în Țicău trei. La aceștia nu e înscris numărul porcilor, ca să știm cîți aveau. Sînt înscriși numai cei sub zece, răsкупărați cu bani de la dijmă. Suma înscrisă a răsкупărat 668 de porci și 29 purcei. În Ardușatul Românesc apar și trei oi răsкупărate, o dată cu 1 fl., de două ori cu 75 d. Trebuie să vină din datul oilor, probabil o oaie de turmă. Suma de răsкупărare însă poate e răsкупărarea oilor venite din datul oilor, adică prețul lor și nu o răsкупărare de la dat a oilor.

După registrul dijmei porcilor de la ghindă din pădurea Ardudului, din anul 1588⁵⁶, au fost aduși aci porci din vreo 42 de sate, de pe domeniul Ardudului, Cehului, dar și de pe altele. Sînt înregistrați de astă dată și porcii dijmuți, și cei răsкупărați de la dijmă. Răsкупărarea porcilor celor din afara domeniului s-a făcut cu cîte 6 d., a celor din cadrele domeniului, adică ai iobagilor lui, cu cîte 4 d. Adunînd cifrele rezultă că 675 înscriși au scos la ghindă în pădurea Ardudului 5427 porci. Specificat: 377 străini au scos 2928, iar 298 supuși ai domeniului 2499 porci. În dijmă au venit 200 de porci, iar răsкупărarea de la dijmă a celor care au căzut în afara celor dijmuți a adus: de la străini 117 fl. 52 d., de la supușii domeniului 59 fl. 96 d., în total 177 fl. 48 d. Dijma din această pădure a adus deci 200 porci și 177,48 fl. bani⁵⁷. În salariul lor cei doi dijmuitori Manasses Erdeodj și Thomas Vayda au primit 6 fl., rămînînd venit 171 fl. 48 d.

Tabelele dau individual numărul porcilor scoși la ghindă. Făcînd o medie revin 8 porci de înscris. Cifrele din dreptul celor înscriși însă sînt foarte variate. Pe cei înscriși numărul lor se repartizează astfel:

1—4	5—9	10—19	20—29	30—39	40—49	50—
208	345	71	32	12	6	1

Cei 200 de porci veniți în dijmă ar trebui să însemne două sute de cazuri de zece sau depășirea cifrei de zece. În realitate dijmuți sînt mai puțini, numai 122. Aceasta pentru că cei cu zece sau peste zece depășesc adesea și cifrele de 20, 30 și se lua doar

⁵⁵ „Ratio exactionis porcorum cespitalium siue majalium 1584“, Arh. St. Budap., *Regesta decimarum Szatmar*, 1584/20.

⁵⁶ „Registum decimae porcorum sylvae Erdeodiensi Anni 1588“. Data luării salariului de către dijmuitori pentru operație este 21 noiembrie 1588.

⁵⁷ Calculînd cu aceste cifre și cu sumele de răsкупărare de 6 d. pentru streini și 4 d. pentru supușii domeniului, ies 5458 porci.

dijmă din ei. Cifra de 30 și peste 30 o întâlnim în 19 cazuri. Din cei 19, șapte au 40 sau peste 40. Cea mai ridicată cifră e de 54. Cel cu acest număr a trebuit să dea 5 porci și 16 d. răscumpărare. La aceste mărimi se ridică după înregistrări „turmele” de porci. Dijma porcilor pe întreg domeniul însă nu se reduce numai la atât.

După registrul de dijmă din 1600 a porcilor de pașiște din pertinențele Arduului și Dorolțului⁵⁸, a tretinei și strungii din 23 de sate⁵⁹, cele mai multe românești, au venit 37 porci și 16,16 fl. răscumpărare. Suma aceasta, plătinindu-se de porc 4 d., a răscumpărat 404 porci. Cei înscrși se cifrează la 244. Deci 37 din 244 au avut „turme” de zece sau peste zece din care s-a luat porc. Registrul nu înscrie însă numărul porcilor acestora. Înscrie doar pe cei sub zece, răscumpărați cu bani. Cei 404 porci răscumpărați corespund cu 207 înscrși, din o medie de numai z. Individual au răscumpărat între 1—3, doar unul singur a răscumpărat 5. Sînt înscrși și juzii în fruntea satelor, dar ca scutiți.

În registrul tretinei, oilor și caprelor de strungă, porcilor de la pășune (*porcorum caespitalium*) din pertinențele Ardușatului și din Ticău⁶⁰, sînt înregistrate 14 sate⁶¹. Din toate împreună au venit porci de pașiște 47 și s-au răscumpărat 739 cu cite 4 d. făcînd 29,56 fl. Tretinatorii au luat în salariul lor 4 fl. Cei înscrși cu porci sînt în total 246. Deci 47 din 246 au avut acum „turme” de zece sau peste zece. Porcii celorlalți, răscumpărați, dau o medie de 3,7 de înscrși. Individual se repartizează însă foarte inegal, între 1—9.

Din amîndouă cercurile, 490 înscrși au dat 82 de porci și au răscumpărat 1143 cu 45,62 fl. Deci 82 din 490 înscrși au avut „turme” de zece sau peste zece.

Registrul dijmei porcilor de toamnă (*porcorum autumnalium*) din pădurea de fag a Arduului pe 1600⁶² înscrie dijma porcilor din 37 de sate. Unele sînt iarăși socotite la *extranei*. Cele multe însă aparțin domeniului. Din cele 37 de sate au venit în total 36 de porci și 76,41 fl. răscumpărare. Aceasta pentru porcii străinilor s-a făcut cu cite 5 d., pentru cei de pe domeniu cu cite 4. Dijmuitorii au luat în salariul lor 4 fl. Cei 76,41 fl. au răscumpărat 1763 de porci, la care adăugînd pe cei 360 din care s-a luat dijmă în natură, dijma a venit după 2123 de porci. Cei înscrși în registru sînt 443. cad deci în medie 4,8 pe înscrși. În acest cerc de dijmă cad și satele din care s-a luat dijma porcilor de pașiște. Acestea deci au dat în același an și dijma porcilor de pașiște și pe cea din porcii de la ghindă. Și numele corespund cel mai adesea: cele două dijme le-au dat deci acciași oameni.

Registrul dijmei porcilor de toamnă din satele ținînd de Ardușat, la 1600⁶³ înscrie alte 14 sate. Din acestea au venit în dijmă 42 de porci și 50,64 fl. răscumpărare. Dijmui-

⁵⁸ „Regestum decimationis porcorum caespitalium. Item exactionis Tretinae. ouium-que Ztronge vocatarum pertinent. Erdeod et Darocz. Tretinatores Georgius Gyarmathj et Thomas Zorÿan“.

⁵⁹ Dorolț, Istrău, Ghiungi, Hurezi, Terebești, Racova, Bolda. Stîna. Misoka. Cuța. Soconzel, Socond, Gerăușa, Medișa, Solduba, Homorodul de Sus, Homorodul de Mijloc, Chilia, Necopoi, Homorodul de Jos, Măriuș, Sii, Tătărești.

⁶⁰ „Tretinatores Stephanus Zattmarj, Simon et Petrus vayvodae“.

⁶¹ Arieșul de Cîmp, Buzesti, Tămaja. Sîrbi. Fărcașa, Ardușatul Românesc, Ardușatul Unguresc, Acuia, Bicău (*Zakalosbiko*), Borlești, Bicău (*Papbiko*). Crucioșor. Pomi și Ticău.

⁶² Dijmuitori (*decimatores*) Georgius Gyarmathi, Georgius Lyhor et Thomas Zorÿan.

⁶³ „Regestum decimationis porcorum autumnalium pertinent. Erdeozada. An. 1600. Decimatores Stephanus Zattmarj, Simon et Petrus vayvodae“.

torii și aici au luat în salariul lor 4 fl. Suma de 50,64 fl. a răscumpărat 1266 de porci. Deci porcii supuși dijmii au fost în total 1686. Cei înscrși se cifrează la 310. Rezultă astfel o medie de 5,4 porci de înscris, o medie apropiată de cea din celălalt registru.

În total deci, la 1600 aci 753 înscrși din 54 de sate au dat dijmă după 3809 porci scoși la ghindă. Porcii au fost mai puțini decît în 1588 și deci și dijma mai mică. Calculînd repartiția, ajungem la următoarele cifre :

1—4	5—9	10—19	20—29	30—39	40—49
392	300	50	8	2	1

Covârșitoarea majoritate au avut deci sub 10.

Din cele 23 de sate înscrise în registrul porcilor de la pășune din aparținătoarele Ardudului și Dorolțului, 21 figurează și în registrul dijmii porcilor de toamnă. Încercînd o comparație între cele două dijme ale lor, adică făcînd totalizările respective, vedem că e mare deosebire între ele. Diferă și numărul celor înscrși, dar diferă cu deosebire numărul porcilor supuși la dijmă. Registrul porcilor de la pășune înscrie 236 de nume care au dat în total 35 de porci, reprezentînd 35 „turme“ de zece sau mai mulți, și au răscumpărat 388. Cel al porcilor de toamnă înscrie 297 nume care au dat în dijmă 23 de porci și au răscumpărat 1249.

La cele 14 sate aparținătoare Ardasatului diferența e mai mică. În primăvară au venit 47 porci și s-au răscumpărat 739, în toamnă au venit în dijmă 42 de porci și s-au răscumpărat 1266.

De ce diferențele acestea mari între datul de primăvară și dijma de toamnă? Turmele de zece sau peste zece din primăvară nu pot explica singure numărul porcilor din registrul dijmii de toamnă. Poate primăvara se lua numai din sporul anului, nu și din porcii mai vechi supuși în anul precedent dijmii și desigur nu se lua din purceii sugari. Pînă toamna se produceau și deplasări, vara mai mulți își cumpărau purceii sau porci pentru iarnă, pe care-i scoteau la ghindă. Toamna chiar „turmele“ se arată mai puține, zece sau mai mulți au acum numai 63 în loc de 82. În tot cazul, dijma de toamnă aducea mai mult decît cea de primăvară. În aceste sate cea de primăvară a adus 35 de porci, reprezentînd turmele de zece sau mai mari, și 15,52 fl. răscumpărare, cea de toamnă 23 de porci și 51,21 fl. răscumpărare. La ghindă se lua probabil din toți porcii dijma, în tot cazul din mai mulți decît primăvara. Dijmuitorii în toate cazurile au luat în salariul lor 4 fl. pentru care au înscrise și chitanțele.

Registrele acestea rezolvă și problema ridicată mereu, dacă se luau, în același an, amîndouă dijmele, și cea de primăvară, și cea de toamnă : cel puțin în unele sate dacă nu în toate se luau amîndouă.

Dijma *mieilor* o dau obișnuit satele ungurești, în principiu unul din zece. La Livada, de pildă, în 1566 se spune că dau dijmă din miei și stupi, răscumpărînd pe cei sub zece cu cîte 3 d. Tot așa la Oar. Din miei, stupi dau al zecelea — se notează și la Domănești. Tot așa la Arduzel, Mînau. Aceeași dijmă și la 1569 și aceeași răscumpărare de 3 d., uneori de 2 d. Aceeași și la 1576 și 1578. Și răscumpărarea trebuie să fi fost aceeași, chiar dacă nu mai e înregistrată.

Dijma *stupilor* e înregistrată adesea. La 1566 satul Dobra dă și dijma din albine preotului. La Măriuş se spune că dau stăpînului un stup din

zece sau peste zece, pe cei sub zece răscumpărându-i cu câte 2 d. Textul se referă desigur la toate satele supuse voievodului Gheorghe. La satele voievodului Nicolae Lazăr se spune că dau câte un stup oricîți ar avea. Doar Ardasatul e scutit. În Livada și altele stupii se răscumpără cu câte 3 d. Iar la Orașu Nou se spune că din albine și din miei dau dijme ca în Livada. Domănești, Arduzel, Mînau dau tot așa.

Textele din 1569 înregistrează mereu dijma albinelor sau a roiurilor (*apum examina*), precum și răscumpărarea, care e de 3 d. Așa e și în Hodoș. În 1578, în Beltiug și dijma stupilor se dădea preotului. La sate, fie ungurești, fie românești, se spune că trebuie să dea din albine dijma (*decimam*) și răscumpărare. La satele românești se pare că înainte era în uz vechiul obicei, de a da un stup din zece sau peste zece, oricîți ar fi fost, iar acum e în uz dijma. Trecerea s-a putut face ușor. Și în prima formă se lua doar tot din zece unul, căci rar avea cineva stupi mulți.

În registrul dijmei albinelor din 1570 apar satele ungurești Arduzel și Mînau. Din primul, 3 inși au răscumpărat de la dijma 6 stupi cu 12 d., din al doilea 5 inși 8 stupi cu 16 d. Cei înscrși au avut 1—2 stupi, doar unul singur 3.

După registrul dijmei roilor (*examinum*) din 1600, în 22 de sate ținînd de Arduș și Dorolț⁶⁴, în genere cele care apar și în registrul de dijma a porcilor, numărul stupilor veniți în dijma au fost 27, iar cei răscumpărați 600, cu câte 4 d., dînd 24 fl. Cei înscrși sînt 190 și au avut împreună 870 de stupi (roi) supuși dijmei, revenind în medie 4,6 de înscrș. Dijmuitorii Georgius Gyarmathi și Thomas Zoryan au luat în salariul lor 4 fl.

Registrul dijmei roilor din satele ținînd de Arduș și Dumbrăvița (*Dobrawicza*), din 1600, cuprinde 9 sate⁶⁵. Acestea au dat împreună 22 de roi și au răscumpărat 305 cu 12,20 fl. Cei înscrși sînt 89, avînd împreună 525 de stupi noi sau roi, dînd o medie de 5,9 de înscrș. Dijmuitorii au fost Martinus Kossa, dregătorul din Dumbrăvița și Simon Wayuoda, care au luat în salariul lor 4 fl.

Împreună deci din cele 31 de sate, în covârșitoare parte românești, 279 înscrși au dat 49 roi și au răscumpărat 905. Au avut împreună 1395 de roi sau stupi supuși dijmei, dînd o medie de 5 stupi de înscrș. Stupii supuși dijmei, pe cei înscrși se repartizează astfel :

1—4	5—9	10—19	20—28
169	68	34	8

Aici avem deci un stupărit relativ mai bun. S-au găsit și 42 de inși cu 10 sau mai mulți roi, care au dat dijma în natură. Din aceștia 8 au avut 20 și peste 20. Cel cu mai mulți a avut 28. Acesta e Ilie Mărcuș (*Elyas Marcos*) din Necopoi, care a dat în

⁶⁴ Tătărești, Necopoi, Măriuș, Stî, Homorodul de Jos, Chilia, Homorodul de Mijloc, Homorodul de Sus, Solduba, Medișa, Gerăușa, Socond, Misoka, Soconzel, Cuța, Stîna, Kisanand, Bolda, Racova, Terebești, Hurcz, Ghiungă.

⁶⁵ Bicău (*Zakalosbiko*), Aciuă, Borlești, Pomî, Crucișor, Bicău (*Papbiko*), Fărcașa, Sîrbi, Buzești, Tămaia.

dijmă 2 stupi și a plătit 32 d. răscumpărare. Tot din sate românești sînt și ceilalți⁶⁶. Constatăm aci deci un stupărit mai ridicat tocmai în satele românești.

Datul oilor e românesc. Să dăm exemple iarăși mai întîi din 1566. La Măriuş, de pildă, se notează că la ei n-a fost altă strungă (*Ztronga*), decît că toți cei cu oi au dat după Paști, *ab antiquo*, un miel la bucătărie. Aceasta și sub Bathory. Și cei de sub voievodul Nicolae Lazăr dau sub numele de strungă (*Ztronge nomine*) fiecare om cu oi un miel. La satele voievodului Lazăr (la Gerăușa) textul lămurește că strunga constă în aceea că pe la Rusalii oricine are oi dă de turma sa (*de grege suo*) o oaie cu miel. În 1569 la Rătești strunga constă din o oaie, un miel și un caș de turma de oi⁶⁷. Același dat de o oaie cu lapte, un miel și un caș de turma de oi, oricît ar fi ea de mare, în textul satului Măriuş se numește tretină⁶⁸. Tot așa și în Hodoș⁶⁹. La 1576, în Arduşat cei cu oi dau la Rusalii un miel și un caș. În Pomi, Istrău, Necopoi, cei cu oi dau o oaie și un caș. În Supurul de Sus cei cu oi dau la Sîngeorz cîte un miel și un caș. Dar dau și de fiecare turmă o oaie cu miel după Rusalii. Tot așa și cei din Hurez. La Pișcari, care e, se pare, amestecat, unгурii dau dijma mieilor. Cei cu oi însă, fie unгурi, fie români dau cîte un miel și un caș pe la Rusalii. Obiceiul de la români se extindea deci și la unгурi. Medişa și Hodoș dau în strungă 2 oi, 2 miei și 2 cași. Homorodul de Mijloc sub numele de strungă a dat 7 oi, 5 miei, 7 cași. În Ghiungi cei cu oi dau la Rusalii cîte un miel și un caș și împreună o vadră de brînză (*bronzae urnam unam*).

La 1578 în Supurul de Sus și de Jos cei cu oi dau cîte o oaie cu miel în tretină (*in tretinam*). De asemenea, dau în luna aprilie „în locul dijmei“ (*loco decimae*) cîte un miel. Cei din Hurez dau tot în aprilie cîte un miel și un caș. În Istrău le dau în mai. În Arduşatul Românesc cei cu oi dau cîte un miel în mai dregătorului (*officiali*) domeniului. În 1582, la Supurul de Sus și de Jos însă e notat doar că cei care au miei dau cîte un miel.

Formele datului românilor din oi sînt deci variabile. Sînt însă toate daturi legate de turma individuală, sau de posedarea de oi, miei pur și simplu și nu de numărul lor. Unele, ca strunga sau alte forme, derivă poate din quinquagesima. Tretina e doar o extindere a numelui dării din vite și asupra oilor. Daturile de miei, cași pot ține și de daruri, chiar dacă se spune uneori că țin loc de dijmă. În tot cazul nici una din forme nu mai e exact quinquagesima, sînt doar eventuale derivații sau daturi deosebite de ea. După cum nici una nu e încă dijmă în adevăratul ei înțeles. Sînt toate doar forme intermediare, deosebite însă de ale dijmei mieilor din

⁶⁶ Gheorghe Moga din Homorodul de Mijloc a avut 23, Luca Avram din Medişa 26, Teodor Budrica tot de acolo 22, Grigore Miclăuş (*Miklos*) din Pomi 20, Luca Chiş (*Kÿs*) tot de acolo 20, Ion Borsa din Crucişor 20, Ion Țința din Buzești 20.

⁶⁷ „Ex singulo grege ovium dant singulas oves cum agnellis et caseos singulos, quam solutionem ztrenga nominant“.

⁶⁸ „Ex singulo grege ovium, quantuscumque fuerit, dant singulas oves mulgibiles cum agnis, dant etiam singulos caseos, quam solutionem tretinam vocant“.

⁶⁹ Veress. *Documente*, I, p. 286.

satele ungurești, care continuă să dea această dijmă din secolul anterior. În registrele de dijmă, datul oilor la 1600 apare împreună cu dijma porciilor de pajiste și cu tretina; ele se luau toate primăvara. Însuși datul se confundă, cum am văzut, cu tretina.

Ce *obligații de lucru* aveau supușii? Textele ne dau mai multe lămuriri, care iarăși merită să fie reproduse mai amănunțit.

Urbariul din 1566, la Beltiug, sub titlul *De servitiis*, ne informează că în Șoș a fost *agricultura* domnilor Dragfi, aci domnii au avut patru pluguri, cu care făceau semănăturile prin simbriași (*per mercenarios*), cu sămînța stăpînului, pe care ei cu ceilalți supuși români și unguri le strîngeau și cărau (*collegerunt, comportaruntque*). Au fost obligați trei zile să cosească, să strîngă. De asemenea, cînd o cerea nevoia erau chemați și la alte slujbe. Lucrau sub Dragfiești și viile care țineau de cetate, reținuți fiind în lucru trei zile, plătindu-li-se cîte șase bani (*nummi*), de sigur ziua, dar fără să li se dea nimic de mîncare. (Lucrau deci obligator, dar cu plată). Sub Gheorghe Bathory însă muncile n-au mai avut niciun sfîrșit ⁷⁰. Cei din Dobra cărau vinurile în cetate. Sub Gaspar Dragfi fiecare trebuia să ducă de Crăciun trei care de lemne. Coseau lunca (*pratium*), care era în hotarul lor, împreună cu cei din Beltiug și cu cele cinci sate românești vecine, strîngeau finul și îl cărau (la curte), distribuind fînățul pe sate, din care veneau de obicei vreo sută de stînjeni (*orgyae*) de fin. Făceau toate lucrările la viile de la ei (ale stăpînului), precum și la o vie din dealul Beltiugului, sarcină căreia îi cer ușurare.

Satele românești Hurez, Racova și Terebești coseau lunca domnească numită *Ghele*, din hotarul satului Dobra, împreună cu cei din Dobra, din Supur și Beltiug și strîngeau finul. Și mai făceau și altele ce li se porunceau ⁷¹. Arau în Craidorolt și Șoș și semănau cu sămînța stăpînului. Repară podul din Supur unde e vama și ajutau la reparatul morii din Beltiug. Mai erau datori să care pari la cele două vii din Dobra, să culeagă și să care (*colligere et importare*), culesul probabil, la curte.

Slujba satelor voievodului Gheorghe era *ab antiquis temporibus* să cosească lunca numită *Mochiar* din hotarul prediului Șoș, să strîngă și să care finul. Pe timpul lui Gheorghe Bathory însă muncile n-au avut nici măsură, nici sfîrșit, neîngăduindu-li-se nici zi de sărbătoare ⁷². Aci se repetă iarăși că în prediul Șoș pe timpul lui Gaspar Dragfy au fost patru pluguri cu care s-au făcut semănăturile prin simbriași (*per mercenarios*), pe acelea le-au secerat, strîns supușii (*messuerunt et comportarunt subditi*). Dar pe timpul lui Bathory, luîndu-se plugurile stăpînului și simbriașii ⁷³, au arat ei și au semănat nu atît cu sămînța lui, cît cu a lor; nemaiputînd nimeni desluși toată robia care a fost sub Bathory ⁷⁴.

⁷⁰ „Sub Georgio Bathori nullus unquam finis, nec ulla remissio laborum“.

⁷¹ „praeterea fecerunt imperata“.

⁷² „Tempore Georgy Bathori nullus modus nec finis laborum, nec dies festus ullus concessus“.

⁷³ „sublatis aratris domini et mercenarijs“.

⁷⁴ „neque ullus sciret explicare omnem servitutem, quae fuit sub Bathori“.

Slujbele celor din Arduşat și ale celorlalte sate de sub voievodul Nicolae Lazăr sînt înregistrate cu și mai multe lămuriri. În Arduşat stăpînii aveau „agricultură“ și „alodiatură“ (*agriculturam et allodiaturam*) și *antiquis temporibus* și sub Ioan Dragfi stăpînii au ținut aci simbriaș (*mercenarium seu villicum*), care făcea arătura și semănatul, iar ei, împreună cu celelalte sate ținînd de voievodat, bucatele coapte le-au secerat și strîns sau clădit (*maturam segetem demessuerint et composuerint*). Mai era aci și o luncă al cărei cosit se făcea pe bani. Lunca se distribuia anume în porțiuni de o anumită dimensiune și de aceeași măsură, cu învoiala (*eo pacto*) ca pentru cositul unei părți, chiar dacă se termina în trei zile și oricîți erau cosașii, li se dădeau doar 20 de bani (*nummi*). Strîngerea fînului și clădirea o făceau apoi, convenind, toate satele ținînd de voievodat. Gaspar Dragfy, pe lîngă simbriașul său a început să pună la arat și semănat și pe coloni. Gheorghe Bathory însă și-a luat plugul și simbriașul și toată arătura și semănătura a făcut-o cu lucrul colonilor⁷⁵. Înainte erau puși și la muncile cetății, dar după o rînduială a stăpînului sau provizorului, convenind ca să nu le rămîna nici lucrul casei lor în urmă⁷⁶. Sub Bathory însă nici sfîrșit, nici măsură a slujbei⁷⁷.

Cei din Oar aduceau de Crăciun fiecare două sau trei care de lemne. Erau chemați de asemenea împreună cu alții la orice lucrări se întîmplau să fie de trebuință în cetate. Cît privește arătura, spun că Dragfiștii au ținut la ei 20 de boi și două pluguri, cu care arau și făceau semănătura simbriașii, iar bucatele coapte le strîngeau (*accumularunt et comportarunt*) iobagii. La timpul îmblătitului sau treieratului (*triturae*) li se dădea par-tea convenită (îmblătitorilor). Dar Gheorghe Bathory, luîndu-și cei 20 de boi și cele două pluguri, i-a silit pe ei, supușii, să are și să facă semănătura, să secere și să care (*importare*). Coseau lunca pe care o aveau aci pe timpul lui Bathory; coseau de asemenea fînațele pe care le aveau (stăpînii) în pădurile de lîngă Ardud. Cărau făina de la moară în cetate. Se plîng și ei de lipsa de orice măsură a „robiei“ care i-a adus la „dezolare“⁷⁸. Cei din Livada cultivau viile stăpînului de pe dealurile lor și cărau în cetate vinurile de dijmă. Bathory i-a silit la arat și semănat pe pămînturile din Hrip, precum și la strîns și cărat împotriva obiceiului lor (*ad collectionem et importationem, contra ipsorum, ut aiunt, consuetudinem*). Cei din Orașu Nou spun că pe timpul Dragfiștilor slujeau o zi la cetate. Pe timpul lui Gheorghe Bathory au fost puși însă la toate slujbele, coseau fînațele din jurul Ardudului, arau pe pămîntul din Hrip și semănau un iugăr (*iugerum*) de ovăz, semînțele fiind ale stăpînului. Cei din Domănești pe timpul Dragfiștilor coseau două zile, strîngînd și cărînd fînul. Dragfiștii aveau la ei un plug și ceea ce se semăna cu acesta ei secerau, cărau și clădeau (*messuerunt et importarunt, et composuerunt*). În timpul lui Bathory ei, cei din

⁷⁵ „proprium aratum una cum mercenario sustulit et omnem arationem ac semen-tem opera colonorum curavit et perfecit“.

⁷⁶ „...conveniens, ne ipsorum quoque domestici labores omitterentur“.

⁷⁷ „Sub Georgio Bathori nullus finis servitutis nec modus“.

⁷⁸ „neque modus servitutis, unde in desolationem devenerunt“.

Domănești, precum și satele Porcialma, Ökörítő și Janusy au arat în hotarul Domăneștilor iugărele luate de la locuitori, deoarece Bathory n-a fost mulțumit cu locurile de arătură vechi (*agris antiquis*) ținând de cetate, și crușindu-și sămînța și stogurile sale, a luat grăunțele de sămînța de la ei, supușii. I-a silit apoi *in disturbio* să-și care bucatele proprii pînă la cetatea Ardudului, la două mile, și să le depună sub cetate. Au trebuit să facă și alte slujbe, să care vin, bucate⁷⁹. În slujba cetății au fost siliți să meargă săptămînal. Cei din Arduzel aud de la bătrîni că pe timpul Dragfieiștilor slujeau două zile. Pe timpul lui Bathori însă au fost siliți să are în Tohath de la Sînmihai aproape pînă la Crăciun. Ei lucrau și cele trei vii domnești de aci, care aduceau cinci buți mari a 100 de vedre de vin. În afară de aceasta li s-au impus slujbe nesfîrșite, de care sufereau de moarte (*quibus nece suffererant*), căraușii de piatră, de var, de ovăz, de lemne. Cei din Minău sub Dragfieiști slujeau o săptămînă în cetate. Sub Bathory au trebuit să poarte cît mai multe feluri de slujbe. Arau pe timpul lui Bathory în cîmpul Tohat și semănau cu propria lor sămînță, în timp ce el voia să-și păstreze stogurile neatînse, iar bucatele le tăiau, cărau, clădeau. Tăiau în păduri stejari și alte lemne, și alte asemenea slujbe făceau.

Textul a trei sate, Cegheld, Szamosbecs și Petea ne dă și mai multe amănunte. Sub Ioan Dragfy, slujind cu carele la cetatea Ardud, le venea rîndul o dată pe an fiecărui supus și așa a continuat în cele trei sate, și nu toți sau mai mulți deodată. La Crăciun cele trei sate dădeau trei sau patru care, cărau trei sau patru zile lemne în cetate și făina de la morile din Beltiug. Erau chemați de ascinenea la căraușit piatră. Pe lîngă aceasta erau obligate cele trei sate să cosească fînațul din Cegheld, pe care-l puteau cosi și strînge fie în două, fie în trei zile. Cît pentru agricultură. Dragfieiștii aveau în Cegheld două pluguri și vreo 16 iugăre arător și aveau simbriaș (*mercenarius*) care făcea arătura și semănatul. Pentru semănătura de primăvară, fiecare colon avînd plug ara un iugăr și îl semăna cu ovăz, dar cu sămînța stăpînului. Sub Gheorghe Bathory însă e cu neputință de stabilit numărul și mărimea slujbelor fie de iarnă, fie de vară, încît își udu mai mult cu lacrimi muncile sub cetate și dacă ar ști că o astfel de stăpînire va continua, și-ar vinde mai curînd și rămășițele căscioarelor lor, decît să se mai așeze o dată aci⁸⁰. Bathory și-a reluat cele două pluguri. Dar ei pe lîngă aceste pluguri, au arat 50 de iugăre, care însă au

⁷⁹ „Tempore domini Bathory ipsi Domahidenses et pagus Porchalma, item et pagus Ewkorytho, item Janusy in territorio Domahidensi ararunt iugera incolis ablata ut aiunt, cum Bathory agris antiquis ad arcem pertinentibus non esset contentus, peperat autem sementis suis et acervis, et grana ad sementem ab ipsis subditis abstulit. Item (sau idem?) coegit eos in disturbio usque ad arcem Erdeud fruges suis vehere per duo miliaria, ibi sub arce collocare, et alia servitia obierunt, et vinis frumentis ut (?) ultro utroque vehendis“.

⁸⁰ „Sub Georgio Bathori adfirmant impossibile esse ut memoria ulla posset comprehendere numerum et magnitudinem servitutum tam hybarnarum quam aestivarum, ut plerumque lachrimis labores suos sub arce asperserint, et si scirent tale dominium secuturum, potius etiam reliquias casularum suarum revenderent quam denuo vellent considerare“.

fost ale lor. Și-a ales pentru sine pământurile cele mai bune (*optimos agros*) și nici n-a îngăduit să li se dea vreo pîine în șerbia mai mult decît egipteană, chiar dacă ar fi pierit de foame. Au povestit și o astfel de istorie că doi în timpul lucrului au căzut de nemîncare și astfel zăcînd jalnic la pămînt, Bathory cum trecea pe acolo, provizorul cuprins de milă l-a întrebat dacă poruncește să le dea măcar ceva varză. El întorcîndu-se a răspuns provizorului: Ioane, tu du-te și adu repede varză. Provizorul auzind, le-a dat din punga sa zece bani (*nummos*) ca să-și cumpere pîine la întoarcere, și i-a sfătuit să meargă în satul cel mai apropiat, Măriușul Românesc, și să cerșească acolo, și apoi cu pîinea cerșită să-și continue zi de zi munca la cetate (în serviciul cetății) pînă li se dă drumul.

Este aci și o luncă bună, a cărei iarbă o cosesc și strîng cele trei sate.

Satele Supurul de Jos și Supurul de Sus, precum și Hurez, Racova și Dobra erau datoare să cosească lunca *Gölö* din Dobra, care era proprie a stăpînului, unde se strîngea mult fîn, și să-l care oriunde li se porunceă. În alodiul stăpînului (*in allodio domini*) numit Șoș, unde se făcea agricultura, cele două sate (Supurul de Jos și de Sus) trebuiau să secere trei zile bucate cu secera (*tres dies falce fruges metere*), nu însă să le și care. În afară de aceasta erau datori să țină sau întrețină? (*servare*) două poduri peste râul Crasna în cele două sate și să le refacă totdeauna, poduri după care stăpînul lua vamă. De asemenea trebuiau să închidă cu gard (*munire sepibus*) tot anul via stăpînului, ca nu cumva din lipsa gardului să urmeze vreo pagubă pentru el. Agricultură nu erau datori să-i facă, după cît spun, și nici n-au fost siliți vreodată la aceasta.

Cei din Gerăușa trebuie să secere și să cosească pe alodiul Șoș, ca și ceilalți români, iar unгурii să care bucatele tăiate (*defalcatas fruges*). Pe lunca stăpînului *Gonderbe*, sînt datoare să cosească, să strîngă, să care tot fînul cele zece sate de sub voievodatul voievodului Lazar. În timpul de demult (*tempore antiquo*) nu erau datori să are stăpînului, Gheorghe Bathory însă i-a silit uneori și la arătură. La Crăciun fiecare ducea un car de lemne în cetate. Sub Bathory — se plîng și ei — slujbele n-au avut nici un sfîrșit, și că el, împotriva vechiului obicei, tare i-a apăsă⁸¹. La acestea trimis și textele celorlalte sate de sub voievodul Lazar.

Cei din Ökörítő și-aduc aminte că pe timpul lui Dragfý nu făceau alte slujbe decît cărau în cetate lemne și alte lucruri (*aliam materiam*), iar cînd le cădea alt lucru, li se rețineau cîte două zile în lucru boii cu carele. Secerău o zi și nu arau. Dar sub Bathory erau reținuți și ei, și boii, și o săptămîină, erau porunciți să facă deodată mai multe munci și în mai multe locuri. Erau siliți să are în Domănești, precum și să secere, să cosească iarba din luncă și să o strîngă. În Porcialma spun că ar fi o luncă în care fiecare colon trebuie să cosească stăpînului două zile, ceea ce s-a introdus în timpul lui Bathori, și să strîngă aceasta în ziua a treia, Oricîtă iarbă rămînea după două zile de coasă, colonii o împărțeau în părți egale⁸²,

⁸¹ „Item sub Bathorio servitutum nullum finem fuisse aiunt, qui eos contra veterem consuetudinem mirabiliter oppressit“.

⁸² „coloni inter se observata aequali pro portione dividerint“.

ceea ce li se îngăduia fără piedecă. Cei din Kishodos însă spun că nu erau datori să facă agricultura stăpînului și nici Bathory nu i-a silit la aceasta ; coseau o zi și secerau două zile bucatele coapte ale călugărilor, cu care lucru și Bathory s-a mulțumit. De asemenea, cînd stăpînul avea nevoie de scînduri, atunci tăiau o sumă oarecare de scînduri pentru el. Mai jos însă se spune că colonii erau datori să facă (să întrețină) iazurile (*aggeres*) celor două mori de aci, și de aceea nu sînt încărcăți cu agricultura. Lemne nu erau datori să ducă, ci slujbele trebuiau să și le facă purtînd grija în jurul morilor — repetă încă o dată textul. Cei din Pișcari coseau două zile și secerau două zile, dar Bathori i-a silit la tot felul de munci fără încetare⁸³. Erau siliți uneori și să ducă lemne.

În Ghiungi, pe timpul lui Chaky lucrul lor era să cosească două zile, să secere două zile în alodiul din Dorolț (*in alodio Darocensi*) și nu arau. Sub Bathory însă *nullus finis servitutum ut aiunt*. E o luncă în valea dinspre Dorolț de care spun că e a tuturor colonilor satului și că Bathory a luat-o cu puterea pentru sine, silindu-i tot pe ei să cosească, să strîngă, să care, să clădească finul, iar iarna să-l care în cetate. Adaugă că Bathory le-a luat și pămînturi de arătură, pentru ovăz, pe care să-l cultive și strîngă tot cu ei, cu sămînța stăpînului însă.

Iată o serie lungă de amănunte asupra obligațiilor de lucru ale colonilor, asupra zilelor de lucru pe care trebuiau să le facă. Erau datori înainte de toate cu anumite slujbe în cetate. Dar aveau de făcut, vedem, și munci agricole. În genere arătura și semănătura o făcea stăpînul cu simbriașii, plugurile și sămînța sa, iar colonii făceau seceratul, strînsul, căratul, clăditul. Pentru treierat primeau parte de bucate, drept plată partea treierătorilor. Mai trebuiau să cosească, să strîngă, să care, să clădească fin. De asemenea, să care lemne, obișnuit de Crăciun. Unele sate aveau obligații speciale, compensînd prin ele muncile obișnuite ale celorlalți. Prin obicei s-a stabilit o rînduială a acestor munci, un număr de zile global, pe care trebuiau să le facă, dar care nu se ridicau la mult, ci doar la cîte 2—3 zile de coasă și tot atîtea de secere.

Urbariul însă ne dă prețioase amănunte asupra saltului care se face în economia proprie sau „alodială“ a stăpînului, nu numai asupra creșterii considerabile a obligațiilor de lucru sub Gheorghe Bathory, dar și asupra trecerii la obligațiile de lucru nelimitate. Nelimitare care se impune, împotriva tuturor acestor plîngeri ale colonilor. Introdusă, abuziv, de către Gheorghe Bathory, se menține și sub noul stăpîn și o regăsim și în urbariile următoare.

Urbariul din 1569 sub titlul *Servitia* nici nu ne mai dă decît un text redus la o singură propoziție, exprimînd, cu mici variații, aceeași

⁸³ „sed dominus Bathori sine intermissione ad omnis generis labores eos compulit“.

nelimitare : sînt datori să facă totdeauna tot felul de slujbe pentru nevoile cetății sau ale stăpînului, să are, să samene, să secere, să strîngă etc.⁸⁴.

Aceeași nelimitare și în aceiași termeni și la 1576, și la 1578. Revin în texte însă și invocările vechilor slujbe și obiceiuri, și plîngerile colonilor împotriva nelimitării. Textul Arduului Mare ne spune că servesc după placul căpitanilor și provizorilor, la arat, secerat, cosit, săpat, cărat de lemne și în toate altele fără nici o deosebire, din ceea ce ei ajung zilnic la ruină și pustiire⁸⁵. Cei din Șoș slujesc la cetatea Satu-Mare, cum li se poruncește ; felul cum slujeau odinioară (*antiquitus*) li s-a schimbat de totul. Fac orice slujbă li se pune în sarcină, arat, secerat, cosit, cărat de lemne și orice altele — spun și cei din Homorodul de Mijloc. În genere toți colonii de pe moșiile sătmărene ale împăratului se plîng că au fost scoși cu totul din vechiul obicei al slujbelor lor și din această pricină se prăpădesc cu desăvîrșire⁸⁶. Text la care trimit și cele a o serie întregă de sate românești⁸⁷.

Colonii din Beltiug fac servicii speciale. Slujesc și ei la poruncile provizorilor, dar în chipul următor : sînt în tîrg patru fierari (*fabri ferrarii*) care în continuu, tot anul, fac cărbuni (*carbones conficiunt et cremant*), neslujind la nimic altceva în afară de aceasta. Cealaltă parte a tîrgoveților (*oppidanorum*) vara cosească și strîng fînul de pe jumătate din fînatul Ghele din hotarul satului Dobra. Lucrează de asemenea via (stăpînului desigur) numită *Magasmal* și cară cărbunii făcuți la Satu-Mare. În schimb cei din Dobra fac aceleași servicii nelimitate⁸⁸, iar textul satului e valabil iarăși și pentru alte sate. Slujesc ca și alte sate — se exprimă ele obișnuit⁸⁹. Slujesc atît cît li se impune — spune textul Arduului Unguresc. Slujesc, împotriva vechiului lor obicei, cum li se poruncește — spune cel al Arduului Românesc. Iar textele satelor românești următoare trimit la acestea⁹⁰. În Porcialma au sau aveau astfel de obicei că în fînatele comune ale întregului sat, fiecare colon mai în putere (*potior et robustior, et non sunt aetate adulti*) să cosească trei zile, fînul cosit să-l strîngă, să-l adune în clăi (*in cumulos comportare*) și apoi să-l clădească în stoguri

⁸⁴ „Servicia omnis generis, ut puta, arare, seminare, metere, falcare, cumulare, pro arcis necessitate semper exercere tenentur“ (Livada) ; „Servicia omnis generis, quacunque nomine appellata, semper exercere debent“ (Dobra) ; „Servire debent ad eius Maiestatis et arcis necessitatem semper“ (Mărius) ; „Servicia omnis generis, in usum et necessitatem eius Maiestatis et arcis, semper et continue exercere debent“ (Arduatul Românesc) ; „Servicia omnis generis exercere debent, cum usus et necessitas eius Maiestatis postulaverit“ (Orașu Nou) ; „Servire debent in omnibus arcis et allodiatarum necessitatibus semper“ (Necopoi) ; „Servire debent ad eius Maiestatis et arcis necessitatem semper“ (Hodoș). Etc.

⁸⁵ „Serviant ad libitum capitaneorum et provisorum in arando, metendo, falcando, fodendo, lignorum portatione, et in omnibus aliis sine ulla discretionem, ex quo dietim in ruinam et desolationem veniunt“. *Károlyi okl.* III, p. 501—502.

⁸⁶ „generaliter enim universi coloni in bonis suae majestatis Zathmariensibus, dicunt et conqueruntur ex veteri consuetudine servitiorum generibus ipsos omnino esse exceptos, et propterea jam plane eos defecisse“. *Ibidem*, p. 505.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 506—512.

⁸⁸ „Omnia servitia praestant, ad quae sufficientes esse possunt“, *ibidem*, p. 515.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 516—522.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 524—529.

pentru stăpîn în loc potrivit. Acum însă slujesc *incessanter*. Și la Ökörto se aminteste de asemenea că slujeau stăpînului ca și cei din Porciaľma, trei zile la coasă, strîns etc. și mai mult, dar aceia care erau în plină putere, bătrînii fiind scutiți de asemenea muncă⁹¹. În fiecare an obișnuiesc să planteze pe seama stăpînului varză, să o îngrijească vara, să o taie la timpul său și să o predea stăpînului — cei mai tineri însă, nu cei bătrîni. Mai jos însă țe adaugă și aci că fac slujbele ca și în alte sate, adică nelimitat. Aceeași nelimitare o vădește și raportul asupra Craidorolțului din 1588⁹². Fac și aci tot felul de slujbe potrivit numărului colonilor⁹³.

Obligațiile de lucru ale iobagului pe întreg domeniul au devenit nelimitate, el putînd fi pus la orice lucru și oricînd, după nevoile cetății și economiei sale, la porunca stăpînului sau căpitanilor și dregătorilor săi. Iobagii fac și acum muncile cerute de cetate. Fac însă cu deosebire munci agricole, secerat, cosit, strîns. Iar acum în plus și arătura și semănătura, pe care înainte le făcea stăpînul cu inventarul și simbriașii săi. Acum iobagii ară pentru stăpîn cu plugurile și vitele lor, iar semănătura o fac obișnuit cu sămînța stăpînului. Se mai mențin și acum anumite obligații determinate sau speciale. Și acestora însă li se suprapune nelimitarea, extinzîndu-se și la alte munci, la orice munci cerute de economia stăpînului. Această nelimitare a lucrului nu ocupa desigur tot timpul pe iobag — cantitatea lucrului era în funcție de întinderea economiei proprii a stăpînului feudal — îl ocupă însă incomparabil mai mult decît înainte. În plus îl ocupă fără vreo regularitate sau normă stabilită, și mai ales în timpul muncilor agricole stringente. Plîngerile, rezistența, protestele iobăgimii, și împotriva acestei sporiri subite a muncii, și împotriva nelimitării ei, răzbat și prin înregistrările sumare, laconice. Supărătoare se arată cu deosebire munca nelimitată, „fără număr“ și „fără sfîrșit“, expresii prin care o încriminează consecvent iobagii în mărturiile lor.

Obligațiile de lucru au crescut în așa măsură, evident, nu numai prin aruncarea în sarcina iobagului a aratului și semănatului, făcute înainte de stăpîn, cu inventar propriu și muncă salariată, sau prin transformarea, cel puțin în parte, a muncilor plătite de la vie în munci iobăgești gratuite, ci și prin mărirea, mai ales prin mărirea pămîntului „alodial“, adică al pămîntului lucrat de stăpîn în regie proprie.

Pămîntul de cultură, arătorul, viile, fînațele stăpînului sau lucrate pentru stăpîn nu sînt consecvent înregistrate de urbarii și mai ales nu sînt înregistrate totdeauna întinderile lor, după care să putem deduce cantitatea muncii necesare. Înregistrările ne informează totuși, măcar sumar, asupra pămîntului alodial, distribuirii lui, mijloacelor prin care el se întinde, obligațiilor pe care le comportă, completînd tabloul obligațiilor de lucru.

În 1566 la Beltiug, am văzut, se spune că stăpînii aveau agricultură în Șoș, unde țineau patru pluguri și simbriași. Aci erau și vii țînînd de

⁹¹ „sed tantum illi qui viribus pollent et sunt robustiores senibus: senes autem relaxantur a tali labore“. *Ibidem*, p. 545.

⁹² Făcut de Paulus Farkas, probabil provizor al domeniului Sătmar. Arhiva Statului Budapesta, U. et C., fasc. 108, nr. 2. Fotocopie în *Ark. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

⁹³ „Praeter eis omnis generis servitia iuxt. numerum colonorum praestant“.

cetate, pe care sub Dragfiești le lucrau colonii. Mai jos textul spune că sînt două vii ; una din ele o cultivă coloniile din Dobra, ocupată, după cum spun, de la săraci, adică de la coloni (*a pauperibus, ut aiunt, occupatam, per Georgium Bathori*), alta, cumpărată, întorcerea pămîntului sau sapa căreia nici 150 de oameni nu o pot face ; o lucrează cei din Beltiug⁹⁴. E aci și o luncă (*pratun*), numită *Gere*, pe care Gheorghe Bathory a luat-o de la niște săraci, adică iobagi (*quibusdam pauperibus abstulisse dicitur*). Fînul de pe ea îl strîng cei din Beltiug împreună cu cei din Dobra, Hurez și cele două Supururi. Și în Dobra e o vie, pe care o cultivă coloniile satului. Cultivă însă și pe cea din dealul Beltiugului, sarcină de care cer să fie ușurați (*cuius oneris petunt levamen*). Aci au vii și cei din satul Acîș, care e al altor stăpîni. Tot aci e lunca stăpînului numită *Gölö* pe care o coseau, am văzut, cinci sate și de pe care se strîngea mult fîn — spune textul. Satele voievodului Gheorghe coseau lunca *Mochiar* din Șoș. În Ardușat Dragfieștii aveau de asemenea agricultură, unde țineau simbriaș, și unde aveau și luncă de cosit. La acest voievodat al Ardușatului sînt înscrise două lunci, din care vin 16 stînjeni (*orgiae*) de fîn. Sînt și pămînturi de arătură, mai ales în Ardușat, dar și în alte sate, ca în Fărcașa. Sînt și două vii proprii (*vineae hereditariae*) ale cetății, din care, cînd produc bine, vin patru buți (*vasa*) de vin. Și un nobil și-a făcut aci două vii, el murind însă fără urmași, Gheorghe Bathory le-a dat unui slujitor (*servitori*) al său, care acum e pe lîngă principele Transilvaniei. Să se reia și să se lucreze pentru împărat — notează textul. În Oar stăpînul are iarăși pămînturi de arătură, luncă de cosit ; colonii cosesc pentru el și în pădurile din Ardud. Mai jos textul spune că e o luncă pe care o pot cosi 20 de oameni într-o zi. În Livada stăpînul are o vie, iar arătură și semănătură pentru stăpîn coloniile fac în pămînturile din hotarul satului Hrip, pămînturi în care lucrează și cei din Orașu Nou. Aceștia din urmă cosesc în lunca din Ardud. În hotarul satului Domănești, Gheorghe Bathory, cum am văzut, a luat iarăși pămînturi de arătură de la coloni. Aci e și o luncă din care vin 40—50 stînjeni (*orgiae*) de fîn. Cei din Ardușel lucrează pe pămînturile din Tohat. Dar sînt la ei trei vii, pe care le lucrează și care aduc cinci buți mari conținînd o sută vedre de vin (*quinque vasa vini grandia continentes 100 urnas*), probabil în înțelesul că butea e de 100 de vedre ; e vorba doar de butea mare. Tot în Tohat lucrează și cei din Mînau. În Cegheld e fînaț mare pe care trei sate îl cosesc în două sau trei zile. Dragfieștii aveau aci 16 iugăre arător, două pluguri și simbriaș, și colonii cu pluguri mai semănau cîte un iugăr de ovăz, desigur în pămînturile comune. Sub Bathory însă au arat încă 50 de iugăre cu plugurile lor, iugăre luate de la ei. Tot aci o luncă bună, lucrată de cele trei sate. Zece sate ale voievodului Lazăr lucrează pe alodiul din Șoș și cosesc și strîng fînul luncii *Gonderbe* a stăpînului. Cei din Ökörító lucrează pe pămînturile din Domănești ; acolo și cosesc. Aceiași coloni pe lunca din Porcialma lucrează fiecare cîte trei

⁹⁴ „cuius versionem terrae seu fossionem centum quinquaginta homines non perficiunt“.

zile. În Kishodos sînt pămînturile călugărilor, pe care trebuie să le lucreze colonii pentru stăpîn. Colonii cer însă să li se distribuie lor pămînturile de arătură și fînațele călugărilor, căci satul e acum mai mare ; voiesc să plătească cens pentru ele. Mai jos se spune că sînt și fînațe și pămînturi de arătură de ale călugărilor aci care sînt în paragină⁹⁵, pe care le cer colonii și vreau să le lăzuiască (*petunt et extirpare volunt*). După slujbele pe care le fac colonii sînt de presupus pămînturi de arătură și fînațe și în Pișcari. Un alodiu, cu pămînturi de arătură și fînațe, pe care lucrează colonii domeniului, e și în Craidorolț. Lunca, precum și pămînturile de arătură, Bathory le-a luat și aci cu puterea de la coloni.

Date sumare deci, care ne dau totuși indicii asupra pămîntului alodial sau lucrat pentru stăpîn. Pămînturi de arătură, fînațe, vii stăpînul nu ține în fiecare sat. Ele se concentrează, se grupează în anumite hotare, desigur în cele socotite de stăpîn mai bune, distribuindu-se lucrul satelor după ele. Viile cu deosebire se cultivau, desigur, numai pe locurile cele mai proprii, și ele sînt distincte de cele ale colonilor.

Din înregistrările sumare nu ne putem da seama cu precizie în ce măsură sînt desprinse și pămînturile de arătură și fînațele din pămînturile comune ale satelor. Putem citi din ele însă în linii mari procesul de constituire sau de creștere a pămîntului alodial, mai ales sub Gheorghe Bathory : ocupări cu puterea de pămînturi, de fînațe iobăgești sau silirea iobagilor să lucreze din pămînturile lor (ale satului) pe seama stăpînului. Bathory a ajuns să ia chiar și vii. Mărirea pămîntului lucrat pentru stăpîn s-a făcut deci adesea prin violență, pe care conscripția o înregistrează, dar nici noul stăpîn, împăratul, nu o remediază. Dimpotrivă, procesul continuă, tot așa cum și nelimitarea lucrului introdusă de Bathory se menține. În ce măsură e fărîmițat sau concentrat acest pămînt, în ce măsură se supune sistemelor comune de cultură, reîmpărțirilor periodice, rotației sătești a culturilor, textele nu ne dau nici un indiciu. Sîntem aproape siguri însă că și ele se supuneau sistemelor comune, că aceste pămînturi nici nu s-au individualizat cu totul, distingîndu-se complet din pămînturile comune, nici nu s-au permanentizat desigur, rămînînd adică, toate, permanent aceleași. Se poate citi însă tendința de separare, de constituire de loturi mai mari, de „lunci“ proprii — alături de părțile mărunte desigur, care treceau pe diferite căi din mîinile iobagilor în ale stăpînului și intrau în componența pămîntului alodial.

Date sumare, dar mult mai precise asupra pămîntului alodial și a constituirii lui avem în urbariul următor. Ele vin și cu precizii asupra întinderii sau productivității pămîntului.

Urbariul din 1569 ne dă mai multe asemenea informații. În Oar e un fînaț (*foenetum*) al maiestății sale, pe care abia îl pot cosi 40—50 de oameni într-o zi și din care pot veni 20 stînjeni (*orgiae*) de fin, mai mult sau mai puțin. Sînt aci și pămînturi de arătură, lucrate probabil în rotație trienală, anual putînd primi 60 găleți de grîu semănătură⁹⁶. În acest an

⁹⁵ „...et iam dumetis obducti qui monachorum fuerunt prorsus deserti“.

⁹⁶ „Sunt hic terrae arabiles in revolutione annorum trium aranda et seminanda, singulis annis capiencia frumenti cubulos sexaginta“.

(1569), după 60 de găleți semănătură au venit 350 de clăi de grâu (?)⁹⁷. S-a semănat și orz (*hordeum*), venind 50 de clăi, ovăz clăi.

În Porcialma nu sînt fînațe separate ale stăpînului, despărțite de ale colonilor (*separatim a colonorum disiuncta*), ci din ale lor proprii, fiecare colon cu coasă trebuie să cosească și să strîngă, pentru stăpîn, cite trei zile, de unde în acest an au venit 22 stînjeni (*orgiae*) de fin. Nici în Ökôritó nu e un fînaț al împăratului, ci din fînațul comun fiecare colon avînd coasă cosește (pentru stăpîn) două zile⁹⁸, de unde în acest an au venit (cifra lipsește) stînjeni (*orgiae*) de fin, alteori mai mult sau mai puțin, după fertilitatea anului. E aci obiceiul de a face în fiecare an grădină pentru varză, acum sînt aci vreo două mii de căpățîni.

În Livada e o vie împărătească, pe care o lucrează colonii fără plată (*sine pecunia laborant*) și care poate fi lucrată într-o zi (*per diem coli potest*), probabil săpată într-o zi, de 50 de oameni. Din aceasta în anul trecut n-a venit aproape nimic. În anii dinainte însă au venit din ea *pro anni fertilitate et temporis commoditate* opt, zece buți medii (*vasa vini media*) de vin, altă dată mai mult sau mai puțin. Sînt aci și aproape 13 iugăre de pămînt de arătură ale împăratului, care se împart anual între coloni și pe care ei le ară și le seamănă pe seama lor. (Urbariul nu e spune și dacă și cît trebuiau să plătească pentru acestea). Dar mai erau aci și semănăturile împăratului. În acest an colonii satului au semănat aci, din sămînța împăratului, 20 găleți de grâu, din care au venit 84 clăi de grâu și care au fost duse la Halmeu. O producție deci foarte mică, de abia ceva peste patru clăi de găleata de semănătură.

În Domănești fînațele împăratului le pot cosi 50 de oameni și au adus în anul trecut 28 stînjeni de fin. Împăratul are aci și pămînturi de arătură (*territoria vel terras arabiles*), semănite cu grâu, orz și ovăz. În acest an au venit 392 clăi de grâu, 260 clăi de ovăz, iar orz în grămezi nehotărîte (*in cumulis incertis*).

În Dobra e o vie a împăratului, pe dealul de vii numit *Dorika*, pe care o pot lucra vreo 60 de oameni într-o zi. În anul trecut ea n-a produs nimic, altcîndva însă a adus uneori opt, zece (buți probabil), uneori mai mult, după productivitatea anului. (Nona din vin în schimb, după evaluarea urbariului, aducea aci 20, 32 sau chiar mai multe buți de vin). E și un fînaț al împăratului, numit *Ghele*, pe care-l pot cosi vreo 100 de oameni. În anul acesta au venit de aci 40 stînjeni (*orgiae*) de fin.

În Ardud e o vie împărătească numită *Bakoch*, lucrată fără bani, pe care o pot lucra vreo sută de oameni într-o zi⁹⁹. În anul trecut n-a produs vin de loc, dar aducea uneori 10, uneori 12 buți (*vasa*) de vin, alteori mai mult sau mai puțin. (Nona însă trebuia să aducă cite 32, 40, 50 buți de vin). Aci mai e și o vie care stă de un anume număr de ani nelucrată, deși e în loc bun.

⁹⁷ „provenerunt gel. frumenti cub. trecenti quinquaginta.“

⁹⁸ „sed ex communi feneto singuli falces habentes diebus duobus falcant“.

⁹⁹ „hanc homines fere centum per diem colere possunt“.

În Ardudul Mic e un fînaț bun, pe care îl puteau cosi vreo sută, uneori și mai mulți oameni într-o zi. În anul în curs au venit 23 stînjeni de fin, dar putea veni și mai mult sau mai puțin.

În Beltiug sînt două vie împărătești, amîndouă numindu-se *Magas maal*, lucrate fără bani (*sine pecunia*) de vreo sută sau chiar mai mulți oameni. În anul trecut n-a venit vin din ele. În alte timpuri însă au venit șase, șapte buți medii (*vasa vini media*), dar și mai mult sau mai puțin. (Din nonă în schimb veneau 16, 25 buți și mai erau aci, am văzut, și multe vie nelucrate). Mai este aci și o vie a bisericii (*vinea quedam altaris*), care e lucrată de tîrgoveți (*per ipsos oppidanos*) pe seama preotului tîrgului. Aci e și un fînaț alodial de vreo 60 de coșași, aducînd vreo 40 stînjeni de fin.

În Rătești e un fînaț împărătesc, pe care-l pot cosi 40 de oameni și din care vin uneori zece stînjeni de fin, alteori mai mult sau mai puțin. În anul trecut au fost nouă stînjeni. În Ardușatul Românesc un fînaț împărătesc, pe care-l pot cosi vreo 50 de oameni, puțînd aduce vreo 16 stînjeni de fin. În Ghiungi un fînaț împărătesc pe care-l pot cosi într-o zi vreo 25 de oameni, aducînd pe an vreo 10, 12 stînjeni de fin.

În Kishodos e un „alodiu“ al împăratului, unde se seamănă grîu, orz și ovăz. În acest an au venit din semănătura de aci 142 clăi (*gelimae*) de grîu. E și locul mănăstirii călugărilor (*claustri monachorum*), care are și grădină de pomi (*habet hortum pomarium*). Sînt aci iugăre de arătură (*iugera arabilia*) cu rotație de trei ani (*ad trium annorum revolutiones*), o parte 33 iugăre, alta 38 iugăre, a treia 28. E aci și un fînaț care din negrijă în cea mai mare parte a pierit, se mai pot strînge acum de pe el vreo șase sau șapte stînjeni de fin.

În Ardușatul Unguresc sînt două vie împărătești, care pot fi lucrate de 60 de oameni. Sînt lucrate fără bani. În anul trecut n-au produs nimic, altă dată însă cîte 12 buți sau mai mult ori mai puțin. E aci și un fînaț împărătesc, care poate fi cosit de 40 de oameni și din care pot veni 25 care de fin.

În Craidorolț e *alodiatura* împăratului, unde se seamănă în fiecare an grîu, orz, ovăz. În acest an au venit aci 1425 clăi (*gelimae*) de grîu, 360 de orz și 371 de ovăz. În schimb, producția țărănească din care s-a luat nona, am văzut, e abia 176 de clăi și 20 de snopi de grîu¹⁰⁰. E și un fînaț împărătesc, pe care-l cosesc vreo 20 de oameni și din care vin vreo zece stînjeni de fin. În acest an au venit șapte stînjeni. Totuși, aci fiind fînațe din belșug, pot fi cosiți și 32 stînjeni sau cît vreau.

Iată deci o serie de date mult mai precise. Se înregistrează de cele mai multe ori nu numai pămînturile „alodiale“, ci și întinderea sau capacitatea lor de producție. Din înregistrări citim înainte de toate că acum

¹⁰⁰ Despre proveniența pămîntului alodial de aci un raport din 1572 al provizorului Ursinus se exprimă astfel: „In territorio portionis possessionariae Darocz olim nullae fuerunt terrae arabiles propriae domini. Sed temporibus Dragffiorum sunt colonis aliqua iugera adempta, quae et Georgius quondam Bathory, sed non plura colere et seminare fecit ad 3 calcaturas“. Citat de Maksay Ferenc, *Parasztság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon*, Budapesta 1958, p. 33, n. 19.

aceste pămînturi aproape în toate cazurile sau în cele mai multe cazuri sînt „alodiale“, distinse într-un fel sau altul din pămînturile comune. Mai avem și acum cazuri în care iobagii trebuie să lucreze pentru stăpîn din pămînturile lor comune. Exemplul satelor Porcialma, Ūkōritó, care cosesc cîte 2—3 zile pentru stăpîn din fînațele satului. Și poate uneori și în cazul pămînturilor de arătură se proceda așa. În genere însă acum există separat pămînturi de arătură alodiale, fînațe alodiale, iar viile lucrate pentru stăpîn sînt toate alodiale sau socotite ale stăpînului. Progresul separării e evident.

Pămîntul de arătură înregistrat al stăpînului sau lucrat pentru stăpîn, după cifrele înscrise, a putut produce vreo 2600—2800 clăi de grîu, vreo 500 clăi de orz și vreo 630 de ovăz, sau poate și mai mult. Nu cunoaștem cifrele dijmei și nonei ca adăugîndu-le la celelalte prestații în produse să putem face o comparație între produsul lor și cel propriu al stăpînului. La cîte iugăre se cifra acest pămînt e mai greu de calculat, mai ales că nu știm dacă în toate locurile în care e înregistrat se practica asolamentul trienal sau nu.

Fîn pentru stăpîn, după aceste date, se producea aproximativ 275 stînjeni anual, ceea ce implica în cifră rotundă vreo 600 zile de coasă, plus cele de strîns, cărat, clădit. Viile alodiale erau împreună de vreo 370 de săpători și produceau anual 44—51 buți (medii desigur) de vin. Sînt lucrate acum „fără bani“, adică cu muncă iobăgească. Aci se vede clar: vinul venit din producția proprie e incomparabil mai puțin decît cel venit din dijma și nona vinului.

Din urbariul anului 1576 aflăm că în Ardușatul Unguresc cele două vii împărătești, lucrate fără plată, puteau fi lucrate de vreo 60 de oameni¹⁰¹. E și fînaț împărătesc, pe care-l pot cosi 40 de oameni, aducînd vreo 25 stînjeni de fîn. Încolo înregistrările sînt puține și în genere repetă pe cele din 1569. Doar la Dobra se spune ceva în plus. Lucrul vici de aci se poate face de vreo sută de oameni într-o zi¹⁰². Via poate a crescut. Acum colonii o lucrează „gratis“, dar pe timpul Dragfiestilor era lucrată pe plată, lucrătorii primind cîte 6 dinari pe zi¹⁰³, provizorul mai dîndu-le și o anumită cantitate de făină.

În urbariul din 1578 iarăși date mai multe. În Ardudul Mare e înscris un fînaț producînd 20 stînjeni de fîn, precum și fînațul în *territorio Mocsar*, producînd 11 stînjeni. În pădurea din hotarul tîrgului se pot cosi în fiecare an 100 și chiar și mai mulți stînjeni de fîn. Aci se mai observă și obiceiul că colonii satelor vecine caută pe provizor sau prin provizor pe dregător și, primind îngăduința cerută, se duc în această pădure, unde cosesc o zi întregă fîn sau ori cîte zile vreau să cosească, plătind pe o zi de persoană trei dinari. E înregistrată iarăși aci via *Bakocz*, producînd 10—12—16 buți medii de vin.

¹⁰¹ „quae coli possunt opera hominum sexaginta, sine pecunia autem coluntur“.

¹⁰² „quae opera hominum circiter centum uno die perficitur“.

¹⁰³ „pro mercede culta fuisse dicitur singulis operariis pro diurno labore denarii seni dati sunt“.

Acum e lucrată cu munca gratuită a colonilor, odinioară însă se lucra pe bani ¹⁰⁴.

Aci e înregistrat și pământul alodial din Șoș, care în texte e socotit *praedium*. Într-un câmp sînt 149 iugăre, în celălalt 116, în al treilea 85 ¹⁰⁵. În Rătești e înregistrat fînățul *Ghender*, dar acum e dat spre folosință satului, pe care provizorii îl reasează, numit Șandra (*Sandorfalva*). În Beltiug sînt înregistrate iarăși cele două vie. Una e *Magasmal*, ținînd *ab antiquo* de domeniul Ardud, care de cînd a ajuns pe mîna împăratului, e lucrată cu munca gratuită a colonilor. Cealaltă înainte a fost parte a plebanatului, parte a locuitorilor tîrgului, dar a ocupat-o Gheorghe Bathory și de atunci o are domeniul; e cultivată prin munca gratuită a colonilor din Dobra. (Cereau, am văzut, încă în 1566, să fie ușurați de această muncă). În Dobra, în schimb, e înregistrată iarăși via *Doryka*, cultivată cu munca gratuită a colonilor.

Sînt înregistrate acum și pămînturile alodiale din Dorolț, anume 284 iugăre în trei cîmpuri (*calcturae*), în unul 110, în altul 84, în al treilea 90. (La 1576 se înregistra doar *allodiatura* de aci, unde se semăna grîu, orz și ovăz). Sînt aci și cinci fînațe, unul e oprit și folosit în fiecare an ¹⁰⁶. Celelalte însă se opresc și folosesc doar după rotația trienală a cîmpurilor de cultură ¹⁰⁷. Datele acestea sînt confirmate și de raportul asupra Dorolțului din 1588, citat mai sus. Raportul constată anume că împăratul are aci numai o porțiune mică de sat, doar 26 de coloni, dar loc de alodiatură mai bun nu are pe tot domeniul Sățmarului. Pămînturi alodiale de arătură sînt aci în trei cîmpuri 300 de iugăre, dar dacă omul vrea, poate să cultive și mai mult. Pe aceste pămînturi și fînațe însă lucrau desigur și alte sate decît cele socotite ca aparținînd domeniului Ardud.

În Ardușatul Unguresc sînt înscrise două vie pentru stăpîn, un fînăț numit *Urlaza* (lazul domnesc) și 43 de iugăre pămînt de arătură, dar numai în două cîmpuri, în unul 21 iugăre, în celălalt 22. În Arieșul de Cîmp acum sînt 44 iugăre de pămînt și un fînăț foarte stricat și spălat de apa Lăpușului. Acum și în Tămaia sînt 24 de iugăre, în Fărcașa 34 de iugăre arător. În Cegheld sînt 50 de iugăre, în trei cîmpuri. Pe timpul Draghiesților au fost 48, pentru lucrul lor ținînd două pluguri cu boi, acum însă lucrate și semănate cu boii colonilor de aci, după seceri ei cărînd la locul lor și bucatele. Ei cu aceasta nu se mărturisesc agravați, dacă nu sînt siliți și la alte multe slujbe, de unde le vine greutatea cea mai mare. Sînt aci și cinci fînațe, din care unul mare și bun. Două din ele poartă numele de *Agoston János irotványa* (lazul lui A. J.), mărturisindu-le proveniența, sînt desigur lazurile acestuia ajunse pe mîna stăpînului. (Dacă nu cumva acesta a fost un dregător pe

¹⁰⁴ „gratuito labore colonorum modo colitur, olim tamen pro pecuniis colebatur“.

¹⁰⁵ „In territorio hujus possessionis ad unam calcturam pro domino terrestri habentur terrarum jugera centum quadraginta novem; ad alteram calcturam habentur jugera centum sedecim ad tertiam calcturam habentur jugera octuaginta quinque“.

¹⁰⁶ „quod singulis annis prohibetur et est usualis“.

¹⁰⁷ „Ista per triennium juxta seriem calcturarum solent esse prohibita et sunt usualia“.

domeniu). Doar în Porcialma și Ökörító colonii cosesc și acum cîte trei zile în fînațele comune ale satului pe seama stăpînului.

Înregistrările desigur nu sînt complete. Pot să fie și scăpări, cu toată tendința, evidentă, de a face înregistrări exacte. Pămîntul alodial a făcut însemnate progrese desigur. După cifrele date însă el se arată redus încă în raport cu pămîntul probabil al iobăgimii. În cazul viilor cel puțin vedem că e departe de a-l putea egala. Raportat la cei 1309 capi de familie ai domeniului din 1569, un asemenea pămînt se arată încă mic. Declarațiile, plîngerile, protestele iobăgești reținute de textele urbariilor, slujba fără sfirșit care apare atît de frecvent în ele, acuză desigur încălcarea obiceiului vechiu, sporirea subită a sarcinilor, lipsa unui soroc față de trecut, nelimitarea obligațiilor de lucru. Acestea au putut spori considerabil față de trecut, desigur, în nici un caz însă nu poate fi vorba de o ocupare permanentă a iobagului în serviciul stăpînului său, ci doar de o ocupare fără vreo normă stabilită, adică de posibilitatea pentru stăpîn de a o nesocoti, de a o depăși la discreție, chiar dacă în obicei se menținea vreuna. Pămîntul alodial însă e mereu în creștere, vedem cum apare treptat și în sate unde înainte nu era, cum se înlocuiesc muncile de arătură și semănătură făcute înainte de stăpîn cu simbriași, cu pluguri și boi proprii, cu lucrul, plugurile și boii iobagilor, cum se înlocuiesc și muncile plătite, la vie mai ales, cu cele gratuite iobăgești.

Urbariile ne dau cîteva indicii și asupra curților „alodiale“, aceste centre ale economiei stăpînului feudal, asipate pe domeniu în anumite puncte, desigur mai proprii acestei economii.

Urbariul din 1566 spune că în Ardușat se țineau și animale domestice, mai ales vaci, pentru strîns unt și caș. Spun că ar fi fost aci și casă bună; Gheorghe Bathory însă a nimicit-o prin foc. Melchior Balassa, pe timpul lui, a început să țină curte în Satu Mare (*in Zathmar ceperit dominari*). În 1569 se înregistrează în Oar o astfel de curte, unde sînt găini, gîște, vaci cu lapte, stupi, așa cum sînt înscrise în inventar. În Livada sînt înregistrate trei stoguri de ale stăpînului, fără să se știe cîte clăi cuprind. La 1576 în Ghirișa se înregistrează doi păstori ai porcilor căpitanului. La 1578 în Ardușatul Unguresc e înregistrată o casă a alodiului, ridicată odinioară pentru a servi de curte¹⁰⁸, acum însă se țin aci vitele (*pecudes*) împăratului. Și în Ceghejd e o *domus allodialis*, unde se țin găini, gîște. Pot fi ținute aci și vite, căci e loc destul de bun pentru aceasta. E apoi o *domus allodii* pentru împărat în Craidorolt, unde se clădesc stogurile de grîne și de fîn și unde se țin găini, gîște. Se mai notează că hotarul satului (sau tîrgului) e larg, se pot ține vite și cai din belșug. Informații asemănătoare ne dă și raportul privitor la Dorolt din 1588. Aci sînt nu numai 300 de iugăre pămînt de arătură, care poate fi sporit la nevoie, dar și cîmp întins pentru ținut tot felul de vite. Se și țin. E aci și o măierişte (*maior haz*), vamă, apa bună de pescuit a Crasnei. Locul de alodiatură de aci raportorul îl socotește atît de important, că la o vînzare definitivă (*perpetua venditio*), după judecata lui, ar valora cinci, șase sau chiar șapte mii de florini. Porci mulți se țineau pentru stăpîn în pădurea din hotarul Ardușului. Asemenea date, sporadice, sînt însă

¹⁰⁸ „domus allodii, olim tamquam pro curia aedificato“.

cu totul insuficiente pentru a ne putea face o imagine asupra locurilor de concentrare ale economiei stăpînului feudal. Le precizează mai bine, vom vedea, inventarele, socotelile domeniului Satu-Mare.

Pădurile sînt des pomenite, obișnuit însă în legătură cu dijma porcilor de la ghindă. Dijma din porcii de la ghindă, am văzut, se lua fie că pădurea era socotită a domeniului sau a satului. Sub acest raport aci toate pădurile erau „oprite”¹⁰⁹. De condițiile folosirii lor pentru lemnul de foc sau de construcție se pomeneste mai rar. Lămuritor e cu deosebire textul de la Beltiug, din 1566, privind pădurile imense ale domeniului, oprite mai mult pentru porci (puteau veni numai din dijma vreo 1000—1500 porci), decît pentru lemn de construcție. La Supurul de Jos și de Sus însă se spune că iobagilor li se îngăduie lemn de construcție din pădure, dar cu știrea stăpînului¹¹⁰. Cum însă pădurea e și producătoare de ghindă, din porcii lor se ia dijma. La Gerăușa însă se spune că pădurea de ghindă e a stăpînului și e oprită¹¹¹. În pădurea ținînd de cele zece sate ale voievodului Lazăr, satele puteau tăia lemn și pentru clădit și pentru foc, dar cînd voiau lemne pentru clădit, trebuiau să dea de știre paznicului pădurii sau stăpînului¹¹². Satul Ghiungi își avea pădurea de ghindă proprie, a satului, Gheorghe Bathory însă a uzurpat-o și oprit-o pentru sine, luîndu-le dijma din porci cînd se făcea ghindă¹¹³. În Pișcari pădurea e oprită pentru fiarele sălbătice¹¹⁴. E o pădure de ținut vînat, în care nu erau primiți porci la ghindă.

La 1569 pădurile sînt înscrise numai în legătură cu dijma porcilor sau se notează existența sau lipsa lor¹¹⁵. Obișnuit sînt înscrise ca ale satelor („au pădure” etc.), dar dau totuși consecvent dijma porcilor de la ghindă din ele. Texte identice sau asemănătoare sînt și la 1576.

La 1578 e înscrisă mai întîi pădurea mare de stejar din hotarul tîrgului Ardudul Mare, unde, cînd se face ghinda, se pot îngrășa vreo trei sau patru mii de porci. În această pădure (adică în poienile ei) se puteau și cosi vreo 100 stînji de fîn, am văzut în ce condiții. În ea se pot ține din belșug și porci pentru stăpîn, după cum se și țin acum din belșug pentru împărat. În hotarul tuturor satelor românești următoare — se notează la Homorodul de Mijloc — e un munte lungăreț, cu lemn de fag din belșug, care se mărginește cu bunurile lui Ladislau Gyulaffy și ale Chioarului, bun pentru îngrășat porci cînd se face ghinda (jirul), de unde vin obișnuit din

¹⁰⁹ De pildă la Livada în 1566: „Sylvae habentur communes, ut aiunt, ex quibus decimae ut alibi”.

¹¹⁰ „ligna ad aedificia colonis conceduntur consulto domino...”

¹¹¹ Sylva glandifera est domini propria et vetita”.

¹¹² „Sylva pertinet ad has decem possessiones huic waydae Lazari subiectis, unde ligna cedendi tam ad aedificia erigenda, quam pro ignis necessitate habere se facultatem asserunt, tamen si praecipua ligna ad aedificandum volunt habere tenentur id significare custodi sylvarum, vel domino”.

¹¹³ „Sylvam habent propriam, ut aiunt, ad possessionem spectantem, sed dominus Bathori sibimet eam usurpavit et prohibuit”.

¹¹⁴ „Est sylva Chonka vivarium ferarum prohibita semper porci non amittuntur propter feras”.

¹¹⁵ „Silvas nec usuales nec glandiferas habent” (Domănești); „Silvas habent tam usuales quam glandiferas in copia” (Dobra); „Habent hic silvas glandiferas copiosas” (Beltiug); „Silvas usuales et glandiferas habent in copia” (Măriuș).

belșug porci de dijmă, atît de la străini, cît și de la locuitorii satelor din jur. În hotarul satului Tătărești e pădure de stejar, producătoare de ghindă și deci bună pentru îngrășat porci. Pădurea de stejar din Beltiug acum e înscrisă ca fiind comună cu Dobra. În Hrip e iarăși pădure de stejar. În hotarul Ardusatului Unguresc e pădure lată și mare de fag și de stejar, bună pentru îngrășat porci ; se mărginește cu bunurile lui Nicolae Bathory și cu ale lui Gyulaffy.

Pădurile deci, fie că erau înscrise ca ale stăpînului și oprite de el, fie că erau înscrise ca ale satelor, aduceau pentru stăpîn aceeași dijmă a porcilor. Din pădurile oprite apoi sătenii nu puteau lua nici lemne de construcție sau de foc fără știrea stăpînului, ceea ce putea aduce cu sine și obligații pentru iobag (daruri de pildă). În tot cazul pădurile constituiau un important izvor de venit pentru stăpîn, pe care el nu neglijează să-l exploateze.

Ce venituri aduceau stăpînului *monopolurile senioriale*, morăritul, crîșmăritul, măcelăritul, pescuitul, vînatul, vămile ?

Asupra *morilor* urbariile ne dau puține informații. La 1566 e înregistrată o moară în Beltiug, pe râul Crasna, fără altă precizare. O moară e în Bicău (*Zakalas Byko*), despre care iarăși nu se dau alte date. La Oar se pomenește obligația colonilor de a căra făina de la moară. Dar se spune și că au fost două mori pe luntri (*molendina navalia*) pe Someș, amîndouă cu cîte o roată, acum arse, nimicite, pe care provizorul cu timpul le va reface. La Livada se notează că nu e moară ținînd de cetate, decît moara locuitorilor. E îndrumat însă provizorul să cerceteze aceasta. În Szamosbecs sînt înregistrate două mori, dar ridicate pe cîte o navă (*superesse tamen aiunt unius navem*), stricate însă de turci. Provizorul e îndrumat să le repare. A fost moară și în Rătești, dar a fost pustiită de turci. În Kishodos sînt două mori de cîte o roată ; morarul primește a treia (din vamă desigur). Iazurile (*aggeses*) morii, după cum am văzut, trebuiau să le întrețină iobagii.

Informații mai precise ne dă urbariul din 1569. În Oar sînt — ne spune textul — două mori pe luntri, de două roți (*molendina navalia, duarum rotarum*), din amîndouă venind pe seama împăratului vreo sută de găleți (*cubuli*) de Cașovia de grîu, uneori mai mult, alteori mai puțin. În anul trecut întreg au venit 117 găleți. De asemenea de la Sîngeorz pînă în 14 august (anul în curs desigur, pînă la data probabilă a întocmirii urbariului) au venit 37 de găleți.

În Livada sînt înregistrate acum cinci mori, cu cîte o roată. Patru sînt însă ale colonilor și dau a zecea (*decima*) după ele. Anual vin din una 20 găleți de Cașovia de grîu (în anul acesta au venit 16), din a doua 12—14 găleți. Tot așa și din a treia. Din a patra 6—8 găleți și mai mult sau mai puțin. Din a cincea nu vine nimic stăpînului, ea fiind a unui „liber“. Din patru veneau deci 46—55 găleți de Cașovia dijmă, presupunînd o vamă de 460—550 de găleți și prin urmare vreo 9200—11 000 găleți măcinate anual. Ceea ce constituie un indiciu asupra producției țărănești.

În Szamosbecs o moară pe luntri (*molendinum navale*), pe râul Someș, cu o roată, de unde vin pe an, în afară de a treia parte care se dă maistrului morii (*magistro molendini*), 80—100 găleți de grîu și mai mult sau mai puțin. În Ardusatul Unguresc e numai locul morii, moara cu luntrile (*cum*

navibus) au fost duse în Satu Mare. În moara cu o roată din Orașu Nou împăratul are numai a șaptea parte din venit, celelalte părți sînt ale unor nobili. De aci împăratului îi vin anual vreo 8 găleți de grîu. Mai sînt două mori a doi coloni, care dau a zecea din venit și din care împăratului îi vin 4—5 găleți anual. În Kyshodos sînt două mori de cîte o roată, una pe apa Hodoș, alta pe rîul Tur, din prima putînd veni anual vreo 80 găleți de Cașovia de grîu, din a doua vreo 100 de găleți.

Venitul stăpînului din morile înscrise se putea ridica deci anual la vreo 450 găleți de Cașovia de grîu. Și poate nu erau înregistrate toate morile aducătoare de venit. Morile, cu cele țărănești împreună, în tot cazul trebuiau să fie mai multe. Datele ne dau indicații și asupra regimului celor înscrise. Ele erau ale stăpînului, care ținea morar în ele, plătit obișnuit cu a treia din vamă. Dar erau și mori iobăgești care dădeau stăpînului a zecea din vamă. Sînt toate mori de apă, cu cîte o roată ; sînt frecvente morile pe luntri, „navale“.

În 1578 e înregistrată o moară în Ardudul Mare, clădită de Zaurer (desigur provizorul), pe iazul piscinei, care umblă mai mult primăvara și în timp ploios, din care vin anual 4—6—8 găleți de grîne (*frugum*). În Ardușatul Unguresc acum e o moară pe Someș, cu o roată. În Orașu Nou acum sînt înregistrate trei mori. Două din ele sînt ale țărănilor (*rusticorum*) și, cînd umblă, a zecea (din vamă desigur) o primește dregătorul (*officialis*). A treia e comună cu ceilalți nobili. Venitul ei împărțindu-se, împăratului îi revine a opta parte. Datele sînt prea puține, confirmă totuși raporturile înregistrate la 1569.

Crîsmăritul e înregistrat mai des și mai consecvent. Înregistrările urbariului din 1566 ne dau informații și asupra obiceiului dinainte, și asupra schimbărilor introduse de Bathori.

La Beltiug textul spune că sub Dragfiești li se impuneau, spre crîsmărit, trei buți de vin, una la Crăciun, alta la Paști, a treia la Rusalii. Sub Gheorghe Bathory însă n-a fost nici un răgaz, iar vinurile impuse erau stricate, buțile doar pe jumătate pline ; prețul li se lua totuși, fără scădere, fie că le-au băut, fie că nu, fără să le socotească vreo drojdie ¹¹⁶. La Dobra ca în Beltiug. La Terebești însă mărturisesc că li se impuneau trei buți, împreună cu Dobra, la cele trei sărbători.

Satelor întregului voievodat al voievodului Gheorghe li se impuneau spre crîsmărit trei buți de vin, la Crăciun, la Paști și la Rusalii. Sub Bathori li s-au impus însă *sine fine* buți pe jumătate pline, luîndu-li-se prețul ca pentru pline și nici drojdie nu li se socotea. Pe lîngă aceasta, sub Dragfiești vinul îl crîsmăreau cu măsura (*pint*) de Ardud, Bathory însă i-a pus să-l crîsmărească cu cea de Buda (desigur mai mică, mărind prin aceasta prețul vinului). Satelor voievodului Nicolae Lazăr din Ardușat li se impuneau împreună, obișnuit de două ori pe an, vin, la Crăciun o bute, la Paști alta crîsmărind cu un ban (*uno nummo*) mai scump (măsura) decît se vin-

¹¹⁶ „Sub Georgio Bathori non fuisse intermissionem ulla. Et vina imposita semi-plena et putrida, attamen precium exactum, sive biberint sive non, nulla fece computata“.

deau vinurile țăranilor (*plebeiorum*). Bathory însă le impunea și zece (buți), ceea ce i-a adus la sărăcie¹¹⁷. În Oar Dragfiești impuneau o bute la Paști, alta la Rusalii. De Bathory însă se plîng ca și în altă parte. În Livada sub Dragfiești li se impunea puțin vin spre crîsmărit, abia două, uneori trei (buți) pe an, la cele trei sărbători de căpetenie. Bathori însă le ducea vinurile lor, le impunea vinuri mai proaste, de nebăut, pe care mai totdeauna le vărsau, totuși prețul li-l lua după măsura de Buda și nu după cea obișnuită a locului¹¹⁸. Celor de pe porțiunea Domănești, Bathory nu le-a impus decît trei buți pe an, pentru că satul a fost ars adesea, dar le da uneori buțile golite pe jumătate, iar drojdie nu primea în socoteală¹¹⁹. În privința crîsmăritului și în Arduzel se plîng ca și în altă parte, că Bathory le impunea să crîsmărească cu măsura de Buda și nu cu cea obișnuită a locului, pint-ul cu 12 d., nesocotindu-le nici drojdie. De asemenea, că lua vinurile de la ei și li le impunea spre crîsmărit¹²⁰. Despre crîsmăritul vinului se povestește aceeași „absurditate“ ca și în altă parte, că sub Bathory buțile n-au fost niciodată pline, că li s-au impus vinuri de nebăut, că scoțînd cepul slobozeau vinul în stradă și le luau prețul¹²¹. Sub Dragfiești însă și aci crîsmăreau vinul stăpînului la sărbătorile de căpetenie, ca și în altă parte. În schimb cei din Supurul de Jos și de Sus spun că li se impunea vin pentru crîsmărit la cele trei sărbători, la Crăciun, la Paști și la Rusalii. La satele voievodului Lazăr (Gerăușa etc.) se spune că sub Dragfiești fiecărui voievod (*singulis waydis ad ipsorum districtus*) i se da de două ori pe an vin de crîsmărit, o bute la Crăciun și alta la Paști. Dar Bathory, neamătinînd seama de rînduială, le-a dat vin de crîsmărit cînd a vrut. Cei din Ökörító spun că sub Dragfiești li se impuneau la patru sate o bute de vin la Crăciun, alta la Rusalii cînd era vin din belșug, cînd nu era li se impunea numai odată pe an atît. Bathory însă le-a impus și lor cînd a vrut și au crîsmărit mai scump decît era vinul „plebeilor“, adăugînd un ban la măsură. În Kishodos crîsmăritul nu era în uz, totuși Bathory le-a impus două buți. Nici în Pișcari nu era în uz, Bathory a pus totuși să se crîsmărească și la ei vin de 12 flor. Cei din Ghiungi se plîng și ei de aceeași „absurditate“ a crîsmăritului lui Bathori ca și în altă parte, cînd sub Dragfiești ei n-au crîsmărit decît una sau numai o jumătate de bute.

E clar, sub Dragfiești obiceiul era să se dea spre crîsmărit cîte o bute de vin de sat sau de mai multe sate împreună, la cele trei sărbători de căpetenie, la Crăciun, la Paști, la Rusalii. Gh. Bathory însă a introdus și în crîsmărit nelimitarea. Și a mai introdus și seria de abuzuri împotriva cărora se ridică plîngerile iobăgești.

¹¹⁷ „Sed Balthorium etiam denes imposuisse unde in paupertatem redacti sint“.

¹¹⁸ „Sed Balthorium dicunt ipsorum vina abduxisse, eisque alia viliora potui inepta imposuisse, quae plerumque effusa sint, tamen precium secundum mensuram Budensem, et non loci consuetam exactam“.

¹¹⁹ „sed vasa dedit quandoque dimidiata, feces non acceptavit in computum“.

¹²⁰ „Item quod ab ipsis vina acceperit eisque educillanda imposuerit“.

¹²¹ „De vini educillatione narratur eadem absurditas quae alibi, quod sub Balthoreo nunquam vasa plena fuerunt, vina potui inepta, imposita, et quod extracta spira emisserint vinum in plateam et precium persolverunt“.

Iobagii, cum vedem, s-au plîns, și-au ridicat cuvîntul sat de sat împotriva noului obicei și a noilor abuzuri. Nelimitarea introdusă de Bathory însă totuși se menține. În 1569 textele repetă invariabil, doar cu variații în expresii, aceeași nelimitare¹²². Tot așa și la 1576¹²³. Aceeași nelimitare și la 1578. Iobagii nu conținesc să reamintescă conscriptorilor că odinioară trebuiau să crîsmărească doar la cele trei sărbători, iar acum trebuie să crîsmărească fără soroc, oricînd li se impune, tot anul. Nu conținesc să se plîngă de aceasta și să o prezinte printre pricinile „pustiirii“ lor¹²⁴.

Stăpînul feudal impunea spre crîsmărit înainte de toate vinurile proprii. Profitînd de monopolul său, impunea adesea desigur vinurile mai rele, care nu se consumau sau nu se puteau consuma la curte, care nu se puteau vinde altfel. Impunea, am văzut, adesea și vinuri stricate, neconsumabile, luînd pe ele totuși prețurile curente sau chiar prețuri mai ridicate. Putea impune și condiții abuzive. Vinurile sale sau venite din dijme sau none însă obișnuit nu mai erau suficiente pentru acest crîsmărit sporit, trebuie să și cumpere vin. Cumpără și în condițiile comerciale obișnuite, din cadrul domeniului sau din altă parte, dar cumpără și de la proprii supuși, mai obișnuit toamna, la cules, cu prețurile mai scăzute ale mustului sau cu prețuri impuse. Ceea ce reiese uneori și din textele acestor urbării. De pildă la Arduțul Mic în 1569 se notează că aci se cumpără și se crîsmărește vin în folosul împăratului atît înainte cît și după cules¹²⁵. Sau textul de la Orașu Nou din același an, care spune că se cumpără aci vin pentru împărat, și înainte și după cules, cu prețul convenit, fără păgubirea iobagilor¹²⁶. La Arduțul Mic textul din 1569 se repetă și la 1576, exact în aceeași formă. Cei din Livada, în schimb, la 1566 se plîng că Gheorghe Bathori le lua și două censuri, iar pentru ele le ducea vinurile cu preț mic, hotărît la cît voia. Ba celor din Arduțul le lua vinurile lor și

¹²² „Educillantur hic vina semper pro necessitate arcis. cum usus postulat“ (Oar) : „Vina educillantur hic pro usu suae Maiestatis semper“ (Dobra) ; „Vina inter eos educillantur pro usu eius Maiestatis, cum necessitas ipsa postulat“ (Arduț) ; „Educillantur vina hic pro voluntate et voto eius Maiestatis, cum necessitas ipsa postulaverit semper“ (Petea) ; „Educillantur hic vina, pro usu arcis semper, cum ipsa necessitas postulaverit“ (Mărius) ; „Debent educillare vina in usum arcis, cum ipsa necessitas postulaverit, sicuti alyis etiam in locis sine exceptione semper vina educillari solita sunt“ (Hurez).

¹²³ „Vina suae Maiestatis educillare tenentur cum illis imponuntur“ (Homorodul de Mijloc) ; „Vina pro sua Maiestate educillare tenentur quandocunque eis imponuntur“ (Sii). Etc.

¹²⁴ „Vina similiter educillant tot, quot illis imponuntur ; ex eo quoque desolationem ipsorum fatentur accidere“ (Arduțul Mare) ; „Vina quoque per totum annum educillant“ (Mărius) ; Vina educillant tot, quot illis imponuntur per totum annum“ (Homorodul de Mijloc) ; „Vina antiquitus pro festis Nativitatis Domini, Paschatis et Pentecostes. tribus vicibus educillabant, nunc per totum annum sine omni discretionem ad similem educillationem vini coguntur“ (Belțug) ; „...modo autem sine ullo dierum aut temporum discrimine educillare tenentur“ (Dobra) ; „Vina educillant, serviunt contra veterem ipsorum consuetudinem, sicut jubetur“ (Arduțul Romănesc). Etc. *Károlyi okl.*, III, p. 502. 505—506, 514—515, 524.

¹²⁵ „Hic vina emi et etiam educillari solita sunt, tam ante quam etiam post vindemiam in rationem Cesareae Maiestatis“.

¹²⁶ „Emmittur hic vina Cesareae Maiestati ante et post vindemiam precio competentis citra colonorum iniuriam“.

pe acelea li le impunea spre crîsmărit. Aci stăpînului îi venea mult vin din nonă sau din dijmă și mai producea și el mult. Nevoia lui de a crîsmări era mare. Crîsmăritul lui însă era cu atît mai abuziv cu cît țaranii erau și mai mari producători de vin și totuși trebuiau să cumpere, cu preț mai mare, vinurile sale, adesea stricate, de nebăut, să suporte tot acest fel de metode de crîsmărit.

Asupra *măcelăritului* nici o informație.

Asupra *pescuitului* informațiile sînt reduse. În 1566 la Bicău se spune că nu sînt piscine (*piscinas non haberi*), sînt însă lacuri de pește făcute de rîul Someș. În Oar sînt înscriși doi pescari „liberti” care în toată vinerea sînt datori să aducă pește stăpînului¹²⁷. În Petea este un lac sau iaz (*lacus seu stagnum*) cu pește, care vine din Someș, cu pescuitul oprit, pește însă nu e destul pentru a vinde, nu vine așa de mult, ci e păstrat pentru stăpîn. Gerăușa și Rătești, am văzut, erau scutite de strungă și de vacă (tretină) pentru că ele cultivau, săpau, întăreau și dregeau în fiecare an piscina din Rătești. Aceasta însă acum era pustiită de turci.

În 1569 pescarul din Zamosbecz trebuia să aducă în fiecare vineri pește. E aci o piscină vărsată sau abătută din rîul Someș (*ex fluvio Zamos exiens*), numită *Halowan*, dar nu prea abundentă în pește. În Domănești pescarii fiecare trebuiau să dea cîte o vadră de țipari¹²⁸. Au aci, se notează, rîul Crasna cu pește, pescuitul în el e liber pentru toți, pescarii trebuie să ducă (stăpînului sau curții) în fiecare vineri pești și raci (*pisces et cancros importare*). La Dobra însă spun că au același rîu Crasna, îmbelșugat în raci, dar în pește nu tot așa. În Ardud e înregistrată o *piscina magna*, bogată înainte în pești mari și aleși, acum însă e sărăcie de pește în ea. În Petea e înregistrată iarăși piscina abătută din Someș, cu aceeași constatare că peștele, nu prea abundent, nu e pentru vînzare, ci se păstrează mai mult în folosul cetății, pentru masă. În Măriuș e un loc de piscină, acum pustiu și fără apă; pe timpul lui Gh. Bathory însă era bună și îmbelșugată în pește mare. În Rătești locul piscinei e pustiu; pe timpul lui Bathory însă și acesta era bun și îmbelșugat în pești.

Piscina din Ardudul Mare e înregistrată și la 1576¹²⁹. La atît se reduc însă înregistrările acestui an. Nu sînt multe nici în 1578. E înregistrată și de astădată piscina din Ardudul Mare, îmbelșugată altă dată în pește, acum însă din pricina multelor și feluritelor pescuiri, precum și a asprimii iernii trecute, peștii din ea murind, destul de puțin face. Acum e înregistrată o piscină și în hotarul satului Șoș, îmbelșugată odinioară în pește, din care pe timpul provizorului Sigismund Paczoth a fost pescuit și vîndut pește de aproape o sută de florini, acum însă e cu desăvîrșire pustie și lipsită de pește. În Rătești e aceeași *piscina magna*, dar care de la împresurarea cetății Ardud, rupîndu-i-se zăgazul, stă pustie. Și în Tămaia e o piscină, dar fără pește. În hotarul satului Cegheld e o piscină bună, mare, cu pește.

¹²⁷ „feriis sextis tenentur pisces offerre domino”.

¹²⁸ „Singuli piscatores tenentur solvere singulas urnas lampedarum”.

¹²⁹ „Est hic piscina magna, quae antea piscibus magnis et optimis abundabat”.

Informațiile sînt sumare și desigur incomplete, totuși lămuritoare, cel puțin în parte, asupra pescuitului. Stăpînul feudal își are piscinele sale, artificiale, ține pescari, scutiți de alte sarcini sau scutiți în parte, avînd obligația să îngrijească piscinele și să servească pește stăpînului. Nu lipsește nici indiciul că se cultiva pește și pentru vînzare. Se cultiva însă mai mult pentru consumul curții. În apele de pescuit, din care se pescuia și pentru stăpîn firește, pescuitul poate era liber pentru toți. O dată se spune chiar, despre riul Crasna, că e liber. În schimb nu se pomeniște vreo apă oprită; ceea ce, firește, nu înseamnă că nu puteau să fie.

Asupra exercitării dreptului de *vînat* informațiile lipsesc aproape cu totul. În 1566 doar o dată e pomenită pădurea oprită pentru fiare din Kishodos. În 1569 iarăși numai o dată, la Beltiug, se spune că în pădurile de aci sînt fiare din belșug¹³⁰. Ceea ce repetă și urbariul din 1576. Voievozii, libertinii trebuiau să dea stăpînului căprioare, șoimi. Erau desigur șoimi de vînătoare. Din asemenea date nu putem face vreo deducție asupra felului cum își exercita dreptul de vînat stăpînul feudal.

Asupra *vămilor* feudale datele sînt mai multe și mai precise. Urbariile înregistrează tarifele, uneori chiar sumele globale ale venitului.

În 1566 la Dobra se spune că vamă n-a fost, acum însă a ridicat una Nicolae Zelemeri (provizorul). La voievodatul de Ardușat al voievodului Nicolae Lazăr textul dă mai multe amănunte asupra vămii. E la ei — spune textul — vad pe Someș, unde se plătește vamă¹³¹. De carul încărcat se plătesc 5 sau 6 d. Mai mult nu se ia, decît doar cînd revărsarea e foarte mare și se lucrează mult la trecere. De un cal trecut cu nava (*navi traiecto*), cu podul umblător desigur, se iau 2 d. Dacă e trecut înot, de la om 1 d. Este pe lîngă aceasta tot aci și vamă unde de la omul pe jos se ia un ban (*singuli nummi*), de călăreț 2 d., de car 6 sau 5 d., de carul cu sare un drob de sare (*unus sal*) și 6 d., de carul cu vin o jumătate măsură (*una hemina*) care se dă vameșului și 6 d. Dacă se mîna undeva cireadă de boi spre vînzare, de fiecare bou se ia un ban (*nummus*). Cînd se mîna undeva turma de oi, se ia un miel la vamă și de asemenea unul la vad. De turma de porci, fiindcă se trec înot (*quia natando traducendi sunt*), la vamă se iau 15 bani. Pentru cînd mîna turmă de cai, nu pot spune sigur, socotesc însă că se ia cîte un dinar de cal. Nu pot spune sigur mărima venitului vămii, spun însă că ar fi însemnat¹³².

În Oar a fost un vad (*vadium*) sau trecătoare peste Someș, nava (*navis*) însă a fost mutată la Satu-Mare. Și în Livada e o vamă, deși nu de mare greutate. În Orașu Nou nu e vamă, cînd duc vinurile de la ei însă plătesc dregătorului de fiecare bute 5 d. La Domănești e înscrisă vamă (*telonium*), dar e a lui Nicolae Bathori din Ardud. Din aceasta vine numai a douăsprezecea parte, anume din 12 bani (*nummis*) unul. Pe timpul Dragfiștilor rînduiala era așa că din venitul vămii i se dădeau stăpînului pești, iar cînd nu erau, i se trimiteau banii.

¹³⁰ „Est hic in silvis copia ferarum“.

¹³¹ „vadium ubi naulum solvuntur...“

¹³² „eam tamen honestum esse aiunt“.

În Supur e de asemenea vamă ; mărimea venitului ei nu-l știu. Două care încărcate care duc sare plătesc 3 d. și, peste aceștia, fiecare car o piatră de sare (*unum lapidem salis*). De carul gol se iau 2 d. De cal 2 d. De fiecare bute de vin, o măsură (*pinta*) de vin și, după rînduiala veche (*constitutione antiquae*), 6 dinari, nu mai mult. Trecătorul pedestru plătește un obol (*obulum*), cu calul un dinar. Vameșului i se lăsa a zecea parte, atît din bani, cît și din sare și alte lucruri strînse din vamă. Scăzînd a zecea parte a vameșului, restul se împarte în trei, din care stăpînul pămîntului primește două părți, iar nobilii a treia parte (înscrise șase nume de nobili). Provizorul să cerceteze. E vorba desigur de cele două poduri de pe rîul Crasna, pe care trebuiau să le repare cele două Supururi și la care stăpînul — spune mai sus textul — lua vamă.

Date mai precise avem în urbariul din 1569. În Oar e un vad pe rîul Someș, al cărui venit se împarte în trei, una revenînd împăratului, alta nobililor de Dara, a treia năierului (*nautis*). Din partea revenind împăratului se da preotului locului a zecea parte. Din această vamă veneau (pentru împărat) pe an uneori 6, alteori 7 florini, sau mai mult ori mai puțin. În Livada e vamă dreaptă (*teloneum iustum*), căci are șapte (!) poduri (*pontes septem*) (Șapte poduri umblătoare? Sau e vreo greșală). De aici vin pe an, în afară de sare, 8 sau 10 florini, dar și mai mult sau mai puțin. Din vama de la Domănești împăratului îi revenea și acum tot a douăsprezecea parte, putîndu-i veni anual 12 fl. La luarea vămii în Dobra e obiceiul să se ia de carul cu sare un dinar cu obol și o sare, de alt car încărcat 4 d., de carul gol, fără deosebire, 2 sau 3 d. În Ardușatul Unguresc e vad pe Someș, din care pe seama împăratului vin anual vreo 3 florini. E vamă, din care pe anul întreg vin 6 fl. sau mai mult ori mai puțin. În anul trecut au venit 6. În acest an de la Sîngeorz pînă la 1 august au venit 1,50 fl. Din ceea ce se poate strînge la această vamă, o jumătate întregă se dă în cetatea Chioar. Din vama din Supur împăratul are și acum două treimi. Din aceasta îi vin împăratului anual, fără sare, 25, 32 fl. sau mai mult ori mai puțin. Tariful vămii de aci : de carul cu sare o sare și un dinar cu obol, de carul încărcat 4—5 d., de carul gol 2—3 d., de călăreț sau omul pe jos un ban (*nummus*). În Dorolț e vamă cu pod peste Crasna. Din folosul acesteia a treia parte îi revine împăratului, celelalte două părți lui Valentin Banffy și Nicolae Zelemery, care țin aci părțile nobililor Chyaky. Partea împăratului vine pe an vreo 8 fl. La Orașu Nou se repetă că nu e vamă, ci cînd duc vinurile în locuri străine (*in aliena loca abducuntur*), plătesc de fiecare (bute) 6 d., după „cantitatea“ buților (desigur după numărul lor). Și în Hrip era vamă, Nicolae Zelemery însă a desființat-o și acum nu mai e. Vămile domeniului, după înscrisurile din 1569, puteau aduce deci stăpînului anual vreo 80—90 fl., plus cantitatea de sare care nu e calculată.

La 1576 sînt înregistrate vămile din Ardușatul Unguresc, Dorolț, Supur, cu aceleași texte ca și în 1569. Text deosebit numai la Dobra. Din vama împăratului aci Urbanus Gathÿ mărturisește că a dat la mîna lui Pathoth, de la 22 octombrie 1575 pînă la 19 iunie 1576, suma de 5,42 fl. și 110 „porții“ de sare (*salis portiones*).

La 1578 e înscrisă iarăși vama (*thelonium*) din Dobra. Se ia aci acum de fiecare car care trece 4 d., de la carul care duce sare sau fier, o piatră de sare sau o tablă de fier (*salis lapis unus et ferri lamina unum*), de călărețul țaran (*ab equite rustico transeunte*) 2 d., de omul pe jos 1 obol (*obulus*), de un bou sau de două vaci 1 dinar. Vama din Supur e înscrisă cu același venit ca și cea din Dobra. Din venitul ei a treia parte revine și acum altor nobili părtași de moșie aci (*aliis nobilibus portionariis*), două părți împăratului ca domn de pământ. Textul separat din 1582 spune că și aceste două părți se împărțeau în mod egal între împărat și Nicolae Zathmarý. Din vama din Dorolt, în schimb iarăși a treia parte revine împăratului și două părți altor nobili ai satului (sau târgului). În Ardușatul Unguresc este o vamă slabă (*thelonium quoddam vile*), aducând în cursul unui an abia 2 fl.

Vămi senioriale erau deci mai multe în cuprinsul domeniului, vaduri, poduri sau trecători peste ape cu pod umblător (Crasna, Someș), cu tarifele lor, cu vameș, care era plătit cu părți din vamă și desigur cu scutiri de alte servicii iobăgești. Vămile aduceau înainte de toate venituri bănești, dar și în sare sau alte bunuri (miei, vin etc.), unele revenind ca daruri vameșului. Vămile, am văzut, nu aduceau sume neînsemnate, totuși nu se pot număra printre sursele mai mari de venit ale domeniului.

O altă sursă de venit a stăpînului feudal era dreptul lui de judecată, gloabele (*mulctae*) care rezultau din acesta. Gloabele sînt foarte frecvent înregistrate.

În 1566 la Beltiug sînt înregistrate următoarele *mulctae*: de sînge (*de sanguine*, rănire cu sînge) 1 fl., de vînătaie (*de vibice*), de una, oriunde, 60 d., care se lasă celui lezat. De desfrîu (*de scortis deprehensis*) 1 fl. De adulter, dacă era urmărit de partea lezată, pedeapsa capitală, fără ușurarea ei (*sine remissione*). Dacă cineva e osîndit la pierderea capului în pricină civilă sau de nesupunere la judecată (*in civilibus negociis vel contumacia*), iertat fiind trebuie să dea un bou la bucătărie sau pentru el 6 fl. Iar dacă nu i se dădea iertare, rămînea la voia stăpînului (*arbitrium domini*) să hotărască de bunurile sale. În Dobra, gloabele ca în Beltiug, în Hurez ca în Dobra. Tot așa și în Măriuș și alte sate românești ale voievodului Gheorghe. Ca în Dobra și celelalte locuri și în satele voievodului Nicolae Lazăr, ale judeului Nicolae Marcu. În Oar, Livada, Domănești, Arduzel, Mînau, Petea, Supur și altele: *de mulctis criminalibus ut alibi*. Textele trimit la un obicei general. Se arată însă și deosebiri la satele voievodului Lazăr, deosebiri de drept românesc, valabile desigur și pentru satele românești ale celorlalte voievodate. Și aci gloabele ca și în altă parte, decît în plus ucigașii, după dreptul românesc, uciși de apropiati sau de rude (ale celui ucis desigur), aceștia (?) primind iertare plătesc 60 fl., două table de ceară pentru făcut lumînări sau slujbe?, un cal cu tot echipamentul sau dacă nu au cal, plătesc pentru el 5 fl. E evident vorba de vechiul obicei al răzbunării singelui, care acum se globește ca o crimă. Cine răpește (fată) cu puterea, fără voia ei, e tras în țepă (*in veru*), iar dacă fata îl iubește și nici dreptul nu și l-a cerut cu părintii, plătesc amîndoi un fl. provizorului, din care a treia parte îi revine voievodului. Dacă cineva răpește soția altuia cu învoirea ei, să se facă împăr-

țirea bunurilor și a treia parte cuvenită soției să-i revină stăpînului pămîntului¹³³.

Un alt text privind gloabele e la satul Ökörítő. Din pedeapsa cu pierderea capului (*de capitis poena*) dregătorului îi revine un florin, stăpînului 6 sau 3 florini, sau cum se poate învoi osînditul cu el. De sînge (rănire cu sînge) 1 fl., din care a treia parte e a judeului. De furt 1 fl. De desfrînare (*de scortatione*) 1 fl. Cel ce acuză pe altul trebuie să dea 12 d., care se lasă, după cum spun, provizorului și a treia parte judeului, pentru care parte judele îi dădea dregătorului (*officiali*) mîncare și băutură, iar pentru calul lui nutreț.

Și în Kishodos gloaba singelui, a furtului și desfrînării e 1 fl. pentru stăpîn, din care a treia parte se lasă judeului. Cine face plîngere (*qui querimoniam facit*), depune 40 d și dacă dreptul, adică judecata, va cunoaște că pîrișul a învinuit pe drept, pîritul e dator să-i restituie cei 40 d.

În 1569, la Oar despre gloabe (*de mulctis siue byrsagys*) spun că gloaba singelui și a vînației e totdeauna 1 fl. Desfrînații (*scortatores*) și ucigașii sînt osîndiți la pedeapsa capitală, adică la pierderea capului și bunurilor. (Probabil, „desfrînații“ căsătoriti, căci gloaba desfrîului, am văzut, e în genere numai 1 fl.) Cîștigînd însă de la stăpînul lor iertarea (*gratiam*), cu 6 fl. se răscumpără pe sine cu bunurile împreună. Cu ei se procedează totuși după judecata, după voia împăratului (*iuxta arbitrium eius Maiestatis*). În Porcialma aceleași gloabe, cu adaosul că a treia parte a gloabelor de un florin se lasă totdeauna juzilor (*judicibus*). În Ökörítő întru toate ca în Porcialma. În Livada ca în Ökörítő.

În Domănești gloabele (*mulctae criminales*) vîrsării singelui (*sanguinis effusionis*), desfrînărilor și furturilor care se pot ierta¹³⁴, dacă primesc iertare, se stabilesc la un florin. Învinuirile și plîngerile (*accusationes et querelae*) sînt 24 d. Cei osîndiți la pierderea capului și lucrurilor se pedepsesc după voia împăratului, avînd iertare plătesc 12 fl. În Dobra gloabele ca în Domănești. În Ardud aceleași gloabe ca și în alte locuri, cu mici deosebiri: pentru vîrsare de sînge 48 d., plîngere (*querimonia*) 1 fl., tot așa și pentru apeluri (*appellationes*) și desfrînare (*pro scorto*). Cei cu osîndă capitală se pedepsesc după mila (*iuxta gratiam*) împăratului.

În Ardudul Mic ca în Ardud. În Petea ca în Dobra. Tot așa și în Beltiug. În Măriuș gloabele ca în Satu-Mic, decît că a treia parte a gloabelor de un florin sau sub un florin se lasă voievodului. La Măriuș trimis apoi textele a o serie întreagă de sate românești. Iar în Satu-Mic unde trimite textul de la Măriuș, pentru sînge, vînație, plîngeri nedrepte (*queri-*

¹³³ „De mulctis criminalibus ut alibi, praeterquam quod homicidae iure Walachorum ab amicis interfecti, in gratiam recepti soluunt f. 60, duas tabulas cerae pro cereis, faciendis, et equum unum cum omni apparatu, vel si equum non habent, soluunt pro eo florenos quinque“.

„Qui potentia mediante rapit illa inuita, in vcru trahitur. Si tamen virgo eum diligit, nec ius de illo postulat cum parentibus, tunc vterque soluit f.l. prouisor, vnde pars tertia waydae cedit“. „Qui rapit alterius uxorem ea consentiente, tunc fit diuisio bonorum, et tertia pars uxori competens condescendit domino terrestri“.

¹³⁴ „sanguinis effusionis, adulteria et furta venialia“.

monisque iniustus) se iau 60 d. Cei osîndiți la pierderea capului sînt pedepsiți după voia împăratului. Pentru adulterul necăsătoritilor se ia 1 fl., pentru căsătorii osînda e pierderea capului și lucrurilor. Pentru furtul de iertat (*pro furto veniali*) 1 fl. Pira la dregător (*accusatio ad officialem*) e 25 d.

În Ardușatul Unguresc gloaba singelui, a furtului de iertat și a adulterului celui necăsătorit e de 1 fl., adulterul căsătoritului îi aduce pedeapsa capitală. *De violentia* 60 d. Cei osîndiți la pierderea capului și aci sînt pedepsiți după voia împăratului. A treia parte a gloabelor sub un florin se lasă judeiului locului. În Ardușatul Românesc gloabele ca și în cel Unguresc. În satele românești următoare, ca în Ardușatul Românesc. Textele altor sate românești trimit la Giurtelec. Iar acolo gloaba singelui, vînatăii, adulterului celui necăsătorit, furtului de iertat, plîngerii nedrepte e de 1 fl. Adulterul celui căsătorit se pedepsește cu pierderea capului. Alți nelegiuți, osîndiți la pierderea capului și a lucrurilor sînt pedepsiți *ad eius Maeistatis benignam voluntatem*.

În Ardușel gloabele ca în Cehu. În Supur ca în Aghireș (*Egrespatak Uolachorum*). Iar acolo textul e identic cu cel din Giurtelec, doar cu adaosul că cei condamnați la pierderea capului, care-și cîștigă iertarea, trebuie să plătească 12 fl. Aceleași gloabe și în Hurez, Racova. În Craidoroș text identic cu cel din Aghireș, adăugîndu-se doar că pentru plîngere nedreaptă dau 60 d., și că a treia parte din gloabele sub un fl. se lasă judeiului locului. În Pișcari, Ghiungi, Orașu Nou ca în Craidoroș. În Istrău gloabele ca în Supur.

În Hrip text identic cu cel din Aghireș. Se adaugă însă: pentru apel la împăratul cu osînda pierderii capului și lucrurilor, la provizor 12 fl., la dregător 1 fl., la jude 48 d.¹³⁵, probabil în înțelesul că acestea sînt treptele de apel, pentru plîngeri 24 d., pentru vînatăie 60 d. În Șoș ca în Hrip. Și în Kÿshodos, pînă la un loc, același text ca în Aghireș, Hrip. Aci însă apelul la împăratul se globește cu 20 fl., la provizor cu unul, la dregător cu 60 d., la jude cu 24 d., probabil în același înțeles. Alte delictse se pedepsesc după obiceiul drept și legiuit¹³⁶. În Necopoi și Săliște ca în Hrip.

Textele, mai sumare, de la 1576, repetă sau rezumă în genere pe cele de la 1569.

Informații în plus ne dau cele din 1578. În Ardudul Mare drept gloabă (*birsagium*) bărbatul necăsătorit prins în adulter plătește 1 fl., pentru tragerea spadei din teacă (*pro evagatione gladii*), adică scoaterea sabiei în semn de amenințare, tot 1 fl., pentru vîrsarea singelui, adică rănire cu sînge 48 d. Cel condamnat la pedeapsă capitală, primind iertarea, drept omagiu (*in homagium*) dă stăpînului pămîntului 6 fl., dregătorului 1 fl. Tot așa și în Ardudul Mic, cu deosebirea doar că aci și rănirea cu sînge se globește cu 1 fl. Tot 1 fl. e și gloaba furului. Aceleași gloabe și în Homoroșul

¹³⁵ „Pro appellatione ad Cesaream Maiestatem capite et rebus, ad prouisorēm florenis duodecem, ad officialem fl. vno, ad iudicem denarys quadraginta octo, inobedientes puniuntur”.

¹³⁶ „Pro alyis etiam deliquys, vt ipsa vera et legitima consuetudo ostendit, puniri debent”.

de Mijloc. Se mai adaugă însă: pentru nerespectarea unei opriri (*prohibitio*) se plătesc 60 d. În Măriuş ca în Homorod. Tot așa și în seria de sate românești următoare¹³⁷.

În Beltiug gloaba adulterului bărbatului necăsătorit, a singelui, a celui prins asupra furtului c de 1 fl. Cel osindit la pierderea capului și aici plătește 6 fl. stăpînului, 1 fl. dregătorului. Cînd însă prin adunarea gloabei (*per congregationem birsaġii*) se pot strînge 8 fl., din aceștia totdeauna unul se dă judelei. Aceleași gloabe și în Dobra: vîrsarea de sînge, furul prins în furt și iertat, adulterul 1 fl., arătarea de vinătaie pe corp 50 d., condamnatul iertat 6 fl. stăpînului și 1 fl. dregătorului. Obicei la care trimit iarăși textele mai multor sate românești următoare. Aceleași gloabe și în Craidorolț. Se adaugă însă: *pro violentia* 1 fl. 20 d., pentru arătare de vinătaie, plingere nedreaptă și răscumpărarea limbii¹³⁸ 60 d. Cel osindit la pedecapsă capitală și iertat, dă domnului de pămînt 12 fl., dregătorului 1 fl. În Pișcari însă acesta dă iarăși numai 6 fl. plus 1. Textul de la Ardușatul Romănesc, trimițînd la cele din Ardușatul Unguresc, Pișcari, adaugă că din asemenea gloabe (gloabele la care se referă sînt de un fl., de 60 d.) a treia parte revine voievodului¹³⁹. Text la care trimit iarăși textele mai multor sate românești¹⁴⁰. În Porcialma însă cel condamnat la pierderea capului plătește stăpînului doar 2 fl. (!), dregătorului 1 fl.¹⁴¹.

Gloabele sînt deci în genere aceleași, se iau sub aceleași titluri. Prezintă variații doar în sumele lor. S-au stabilit mai multe variații, abateri de la sumele general răspîndite, prin obicei. Gloabele, titlurile sub care se iau, sumele lor chiar, cu variațiile lor împreună, sînt în genere aceleași și pentru satele ungurești, și pentru cele românești. Satele românești însă își mai au și gloabele, obiceiurile lor juridice specifice, situații variabile și în ce-i privește pe beneficiari, în proporțiile care li se cuvin din gloabe. Judele, voievodul nu mai beneficiază nici măcar de gloabele mici, de un florin sau sub un florin, ci numai de a treia parte din ele, iar din celelalte numai incidental, în virtutea obiceiului sau a vreunei reminiscențe de obicei, sau prin vreo concesie a stăpînului feudal. La cît se poate ridică global venitul stăpînului din gloabe textele acestor urbarii nu pomenesc niciodată.

Stăpînul feudal avea un venit și din *moștenirea* supusului mort fără urmași, a voievodului și libertinului mort.

În 1566 la Beltiug se spune că dacă cineva a murit fără urmași de sînge bunurile i-au rămas stăpînului¹⁴². Textul se repetă, sub altă expresie și la Kishodes¹⁴³. La voievodatul lui Nicolae Lazăr se notează că de la voievozii, libertinii morți, ca și altundeva, îi rămîne stăpînului pămîntului calul cu toată aparatura¹⁴⁴. Și în Supur de la voievodul mort îi rămîne stăpînului calul cu tot aparatul și hainele sale (ale voievodului? sau echi-

¹³⁷ *Károlyi okl.*, III, p. 506—512.

¹³⁸ „Pro ostensione vibicis, indebita quereia et emenda linguae”.

¹³⁹ „Ex tali proventu mulctae tertiam partem vajvodae cedere affirmantur”.

¹⁴⁰ *Károlyi okl.*, III, p. 524—529.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 544.

¹⁴² „Cum quis obyt sine semine nullis relictis consanguineis bona domino condescenderunt”.

¹⁴³ „Bona de mortui destituti semine domino condescendunt”.

¹⁴⁴ „Demortuis vajvodis, libertisque ut alibi condescendit domino terrestri equus cum omnibus instrumentis”.

pamentul calului, probabil acesta). De la libertin, la ei însă nu rămîne nimic stăpînului¹⁴⁵. În satele voievodului Lazăr însă, iarăși și de la voievozi, și de la libertini rămîne stăpînului calul cu echipamentul lui (*equus eorum cum equestri apparatus*). Text aproape identic pentru libertini și la Ghiungi¹⁴⁶. Voievodul aci urmează dreptul unguresc, slujba sa, ca și a juzilor, trecînd des asupra altora, murind nu rămîne nimic stăpînului¹⁴⁷. În urbariile următoare însă nu mai găsim înregistrate asemenea texte. Nu se mai păstrează obiceiul sau e numai o lipsă a conștiinței? Nu putem da un răspuns.

Stăpînul feudal mai folosea și alte mijloace de cîștig, recurgînd la nevoie și la procedee abuzive. Urbariul din 1566 înregistrează iarăși cîteva procedee ale lui Gheorghe Bathory. Cei din Oar spun că le impunea oi bolnave (*oues morbidas*), fiind siliți să le plătească cu cîte 33 d. Le impunea, de asemenea, porci de cei mai netrebnci (*porcos vilissimos*) și de fiecare le lua cîte 2 fl. Celor din Livada, am văzut, le lua în contul censului dublat, vinurile, hotărîndu-le prețurile cum voia. Cei din Domănești se plîng că și-a trimis la ei caii pentru păscut și ei *miseri subditi* au fost siliți să le dea îngrijitorilor (*agazonibus*) lui mîncare și băutură. Le-a impus oi scîrnave, porci de cei mai netrebnci¹⁴⁸, pe care au fost siliți să le plătească după voia lui. Tot așa și celor din Arduzel. Ba acestora le impunea și sare, luîndu-le cîte zece bani (*nummi*) de piatră (*pro quolibet lapide*). La crîsmărit, am văzut, se plîngeau că le lua vinurile lor și pe acelea îi pune să le crîsmărească pentru el. Oi, porci de cei mai netrebnci le impunea, ca și altor sate, și celor din Mînau. Cei din Petea spun că la ei alt cîștig (*quaestus*) n-a fost (pentru stăpîn) în afară de crîsmărit, dar se plîng și ei că le impunea porci, pe care erau siliți să-i plătească cu cîte doi fl. Le impunea, de asemenea, sare și bucate (grîne) mîncate de viermi (sau alte gîngăanii) ca și în altă parte¹⁴⁹. La satele voievodului Lazăr se înregistrează un alt abuz: Bathory, finul cosit și strîns de ei, li l-a vîndut lor și i-a silit să-l cumpere, care, cumpărat fiind, și-a dat apoi vitele sale să fie iernate cu el¹⁵⁰. Cei din Ökörító se plîng și ei de cîștigul (*quaestus*) din timpul lui Bathory, că porci care valorau abia 25 d. li-i vindea lor, bieților coloni (*miseris colonis*), cu 2 fl. Abuzurile și procedeele lui Bathory erau desigur personale. Puteau fi însă contagioase și pentru alți stăpîni. În tot cazul ele erau posibile și în alte părți.

Urbariul din 1566 mai înregistrează și un alt abuz al lui Gh. Bathory. La Beltiug citim că Bathory nu-și plătea el pedestri, strîngea de la

¹⁴⁵ „Wayda demortuo condescendit domino equus cum omni apparatus et vestes eius, de liberto nihil cedit domino iuxta ipsos“.

¹⁴⁶ „Demortuis libertis condescendit domino equus eorum cum omni apparatus equestri“.

¹⁴⁷ „Wayda obseruat hungarorum ius, et eius officium tanquam iudicum crebro in alias personas transfertur, ideo eo demortuo domino nil condescendit“.

¹⁴⁸ „squallidas oues et porcellos vilissimos“.

¹⁴⁹ „corrosa frumenta a vermibus, ut alibi“.

¹⁵⁰ „Item dicunt quod Dominus Bathori fenum per ipsos falcatum et collectum dominus eis vendidit, et ad emptionem compulit eos, quod cum emptum est ab eo dedit pecora sua ut illo feno per hÿemem alerentur“.

supuși banii cu care-i plătea¹⁵¹. Informație asemănătoare și la Oar : Bathori lua de la ei „bani militari“ care se împărțeau pedestrilor în cetate¹⁵². Cei din Minău spun, de asemenea, că Bathory le lua *pecuniam militarem* pentru a plăti pedestrilor din cetate¹⁵³. Și cei din Cegheld spun că în afară de cens Bathori le lua *pecunias militares* ca pretutindeni (*sicut ubique*). Cei din Petea se plîng că erau siliți să tocmească pedestri pentru cetate, cînd doi, cînd trei și să le dea plata¹⁵⁴. Cei din Domănești se plîng nu numai că trebuiau să meargă săptămînal în slujba cetății, dar că Bathori lua dintre ei pedestri (*pedites*) și-i ținea pe unii șase săptămîni, pe alții mai mult, cărora nu le-a plătit nici cît de puțin și nici de mîncare sau de băut nu le-a dat nimic¹⁵⁵.

Abuzurile veneau și ele să agraveze starea iobagului. Pustiirile turcești, creșterea sarcinilor, abuzurile au produs scăderi în populația iobăgească a domeniului. Unele sate sînt de-a dreptul pustii. Trebuiau luate și măsuri de îndreptare, trebuiau readuși iobagii fugiți, atrași noi locuitori prin scutiri, favoruri.

La 1566, am văzut, satul Terebești rămînînd pustiu, Bathori le-a promis colonilor fugiți 12 ani scutire de sarcini dacă se întorc. La 1569 satul *Wyfalw*, cu 10 coloni înscriși e scutit, n-a dat nimănui nimic, căci acum clădesc și nu de mult au început. Tot așa și satul *Hannosfalwa*, cu trei coloni înscriși : nu dau nimic, sînt „liberi“ pentru că abia acum au început să clădească. Pe porțiunea Ghirișa sînt înscriși doi : sînt „liberi“ căci abia acum s-au așezat pe această porțiune și au început să clădească. În 1576 nu se înscriu îndatoriri la Șandra (*Sandorfalva*) *colonis recens penes Erdeod sessionata*. Sînt înscrise trei nume de coloni. Aceștia — spune nota — au început să-și clădească în loc cu totul pustiu și păduros. La Chilia acum sînt înscriși 8 coloni cu judele. Mărturisesc sub jurămînt că locuitorii de acum (*moderni inhabitatores*) s-au așezat aci doar de trei ani și n-au plătit pînă acum nici cens, nici porci, oi, stupi și alte asemenea. În Pișcari sînt înscriși acum trei coloni, în schimb sînt 33 sesii pustii. La 1578 în Bolda sînt înscriși 13 coloni, notîndu-se că satul a fost pustiit cu totul, dar a fost refăcut de Valentin Salghay (probabil provizor), dîndu-li-se scutire de la 1569 pe 12 ani. Nu plătesc pînă atunci nici un cens și nici nu slujesc. În Chilia sînt înscriși 12 coloni. Și acest sat (*possessio*) e nou așezat și are scutire¹⁵⁶, nu are nici cens hotărît, nici venit și nici nu slujește. Șandra e de asemenea nou ridicată (*noviter erecta*), sînt abia trei ani de cînd s-au așezat ; nu dau nici un cens, nici venit (*proventus*),

¹⁵¹ „Georgius Bathori non dedit ipse stipendia peditibus etenim a subditis pecuniam collegit quam illis soluit“.

¹⁵² „exegit ab eis pecuniam militarem, quae peditibus in arce est distributa“.

¹⁵³ „peditibus in arcem soluendis“.

¹⁵⁴ „Item coacti sunt pedites ad arcem conducere nunc duos, nunc tres eisque solutionem praestare“.

¹⁵⁵ „Item pedites ex ipsis sumpsit et tenuit alios per sex hebdomadas, alios amplius, quibus ne teruncium quidem soluit, nec quidquam cibi vel potus dedit“.

¹⁵⁶ „possessio noviter fundata exemptionem habet“.

și nici nu slujesc¹⁵⁷. Porțiunea Pișcari, unde sînt abia doi-trei oameni, o stăpînește domnul Theuffenpach.

În 1592 au fost trimiși doi slujbași să cerceteze starea satelor nou așezate și să refere cînd și de cîți ani s-au așezat, dacă au dat vreo dare sau au făcut vreo slujbă pînă acum și cine le-a dat scutire? Cei doi trimiși și-au înaintat raportul cu data de 26 martie 1592¹⁵⁸.

În Sandra au găsit acum 21 iobagi cu sesie întreagă. Primul între ei e Petru Șandor, care a fost liber (*szabados*) pînă acum, pentrucă el a așezat satul. Iobagilor acestora Paul Bognar, în provizoratul său, le-a promis libertate pe 16 ani. Pentru că sînt 12 ani de cînd s-au așezat în sat, de atunci au fost liberi (*szabadosok*), decît de la provizoratul lui Paul Farkas au dat și ci tretina și rîscumpărarea porcilor (*az tretinát és az disznó váltáságot*) ca și celelalte sate. După cîuma trecută de acum (*ez elmúlt halál után*) s-au așezat aci în timpul provizoratului lui Paul Farkas 7 iobagi cu sesie întreagă, 9 cu jumătate sesie, 2 jeleri, 10 sesii rămînînd pustii. Dare n-au dat nimănui pînă acum (e vorba desigur de cens), ci începînd cu provizoratul lui Paul Farkas au crîsmărit (*árultak ki*, au vîndut pe seama stăpînului) în fiecare an cîte două buti de vin, una la Crăciun, cealaltă la Paști. Tot de la provizoratul lui începînd au slujit, cînd au dorit (provizorii), cu două care la cărat lemne și au arat cu două pluguri toamna și primăvara. Și contele (stăpînul) i-a menținut în acea stare, decît acum le-a sporit crîsmăritul cu încă o bute de vin.

În Chilia au găsit 2 cu sesie întreagă, 9 cu jumătate sesie, 1 jeler. Sînt șase ani de cînd a fost așezată Chilia — constată raportul —, s-a așezat în ultimul an al provizoratului lui Nicolae diacul (*Miklos deák*). Le-a lăsat libertate (scutire) pe un an, în care i-a și menținut. Urmînd însă la provizorat Paul Farkas, au început numaidecît slujba, slujind și cu carul și pedestru. Și vin de atunci au vîndut (crîsmărit). Dare (cens) n-au dat pînă acum, dar în satul celălalt, de unde s-au mutat aici, pe timpul lui Gheorghe Báthory darea le-a fost, după cum spun ei, doi florini. În acest sat nu sînt mai mult de doi boi și doi cai; nu au vite de plug de loc; în tot satul sînt 48 de vaci și porci.

În Săliște (*Szilistye*) înscriu 10 iobagi cu sesie întreagă. A fost așezat, după cum spune judele, în timpul provizoratului lui Paul Farkas, de trei ani, mai ales de către Mihail Toth, care locuiește aci de doi ani. Dare n-au dat și nici slujbă n-au avut, ci doar cît au slujit de buna lor voie șpanului și voievodului (*espánnak és vajdának*). Se plîng însă că șpanul Sebestyén din Orașu Nou și voievodul Petru nu-i lasă să lăzuiască de loc din pădure pămînt de arătură; căci și 50 de case ar fi pînă acum aci, dar n-au pe ce trăi. Nici vin n-au vîndut (crîsmărit) pînă acum. Spun că 12 ani de scutire (*szabadság*) le-a promis Paul Farkas, le-a promis și carte pentru aceea dacă așază satul, dar provizoratul lui s-a schimbat și treaba lor a rămas.

Pișcari e al șaptelea an de cînd l-au așezat, dar aceia au fugit, numai patru au mai rămas în sat. După aceea s-au înmulțit astfel: 5 cu sesie întreagă, 2 cu jumătate, i cu o șesime, 3 jeleri. Aceștia toți și-au făcut în pajiște casă, la care nu au nici pămînturi de arătură, nici fînațe. Doar unul are aci pămînturi de arătură ereditare la casa sa ereditară. Nicolae Szatmári, în provizoratul său, le-a lăsat scutire (*szabadság*) pe șase ani. Dare (cens) n-au dat pînă acum. Nici altă slujbă n-au făcut, decît numai

¹⁵⁷ *Károlyi okl.*, III, p. 512.

¹⁵⁸ Reproduș *Ibidem*, p. 551—554.

căpitanii avind acolo economie proprie (poate acareturi economice) purtau grija aceleia. Nici vin n-au vîndut, ci acum numai li s-a impus o bute de vin spre crișmărit. Nici vite de jug (*járó marhájok*) nu au, numai unul are patur junci.

În concluzie, trimișii constată că dintre aceste sate numai Șandra e bun, celelalte sînt în stare nenorocită (*nyomorúlt állapotban vagyon*). Dacă li se impune „vreun cens greu, toți fug, căci noi norod mai sărac ca aceștia n-am văzut”¹⁵⁹. Și totuși, sînt mulți înscriși cu sesie întreagă!

Satul Șandra, o spun și alte informații, a fost într-adevăr așezat de voievodul Petru Șandor; după el și-a luat numele¹⁶⁰. Ștefan Vodă (Mízgă) fiind în ceartă cu satul pentrucă i-ar ține o luncă, cerind să fie înapoiată la satul Hodoș, provizorul informează cămara că dacă i s-ar lua lunca satul s-ar pustii. Cei drept acum nu slujesc nimic, căci iobagi s-au strîns pentru scutire (*szabadságra gyűltenek*). Sînt acum vreo 50 de iobagi români, ceva nevoiași, care dacă vor înțelege că li se ia lunca, se ridică și pleacă, căci nici casă nu au încă toți¹⁶¹. În 1592 Petru Șandor cere oficiul de voievod al satului, pe care l-a așezat el întreg, venind cu români din Transilvania, într-un loc pustiu și în pădure deasă¹⁶², precum și scutirea casei sale¹⁶³. Satisfacerea cererii sale e recomandată și de camera din Scepus, și de provizorul domeniului. Acesta spune că atîția supuși români a strîns la un loc, că acum nu e sat supus în jurul Ardu-dului mai plin de case și de români. El a fost de la început voievodul satului și este și acum¹⁶⁴. El să nu dea nici o dijmă din grîne, ca și alți români, și nici vii nu are; pentru serviciile sale însă, după ce împăratul îi va fi dat carte nobiliară, merită să-i dea scutire pentru sesia sa¹⁶⁵. La recomandarea și a camerei ungare, cu data de 23 februarie 1593, arhiducele Matia îi dă voievodatul și îi scutește casa, dar așa ca scutirea să nu aducă vreun prejudiciu drepturilor celorlalți locuitori ai satului, mai ales în ce privește crișmăritul¹⁶⁶.

Satul Hodoș (*Pusztahodos*) a fost repopulat de Ștefan Vodă (Mízgă), pretendent la tronul Moldovei. Pribeag, a intrat în serviciul împăratului. El cere încă în 1577 o moșie în jurul cetății Ardudului, în care să fie

¹⁵⁹ „mert mi szegémb népet azoknál nem láttunk”. *Ibidem*, p. 554.

¹⁶⁰ Veress, *Documente*, III, p. 320.

¹⁶¹ *Ibidem*, II, p. 229.

¹⁶² „...ego cum certis quibusdam mihi adiunctis Valachis, e regno Transylvaniae sub fidelitatem et ditionem Sacrae Regiaeque M-tis... in comitatum Zathmar transmigravi, in quodam vasto loco et silva densissima sedem fixi, et integrum pagum condescendi, fecique commodo Suae M-tis Caesareae non exiguo”. *Ibidem*, III, p. 315.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 315—316.

¹⁶⁴ „...illuc semel atque iterum melioribus verbis advocavit, et in unura tantos Valachos subditos congressit, ut hic circa Erdeöd nunc pagus eo plenior tam domo, quam Valachis subditis non sit: quibus ob origine pagi „vavivoda” ipse fuit, nunc quoque est”. *Ibidem*, p. 320—321.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 321.

¹⁶⁶ „...dictum Sandor Vayvodatus ipsius titulo ornandum et insuper hac quoque domus suae exemptionis libertate afficiendum, ad Suae M-tis beneplacitum decrevimus, ea tamen lege, ne ea exemptio quidquam praecudat iuribus caeterorum dicti pagi inhabitatorum, praesertim, quod ad educillum spectat”. *Ibidem*, IV, p. 6.

„oameni de ai noștri, de lege și limbă românească“¹⁶⁷. După lungi stăruințe, împăratul i-a dat în sfârșit, în 1581, drept compensație pentru solda sa restantă de 1112 fl., sub formă de zalog (*inscriptio*) satul pustiu, cu condiția de a-l popula și înapoia camerei la moartea sa. În 1584 primește și diploma de danie¹⁶⁸. I se pun însă tot felul de piedici, colonii săi sînt mereu tulburăți în folosințele lor. Satul i s-a dat să-l populeze cu coloni, dar aceștia nu pot trăi fără moșie, fără fînațe, pămînturi de arătură¹⁶⁹, și cei care vreau să rămîna ar putea să plece — se plînge el. E mereu tulburat în stăpînirea sa, nobilii vecini îi fac tot felul de silnicii, îi taie vitele, duc vitele iobagilor, și cei așezați se gîndesc să plece, să-și găsească locuri mai apărute. Pretinde că a adus oameni care erau liberi să se mute, totuși unii nobili își cer iobagii înapoi, îi fac diferite dificultăți, deși el populează un sat care e al împăratului. Satul fusese pustiu, el însă a trimis pe celălalt mal, a publicat scutire în sat (*szabadságot kiáltott az faluba*), în satul pe care-l populează și au venit vreo 20¹⁷⁰. În 1592 spune că în sat, cînd l-a primit, fuseseră abia șase coloni români săraci, că îndată după primire a început să clădească cu proprie cheltuială case pe care le-a umplut cu coloni, încît acum are în sat 36, că a făcut cu multă muncă și cheltuială pămînturi de arătură din păduri, trei piscine, o moară, a plantat vii și altele necesare vieții¹⁷¹. Camera deși vede și recunoaște că el a refăcut satul, vrea să i-l ia acum la bătrînețe, spunînd că e român (*ex natione Volachica*) și venetic pe pămîntul care nu e al lui, că nu știe limba maghiară și germană¹⁷², el nu cunoaște dreptul și legile țării, ca să poată apăra satul, din ceea ce împăratul ar putea fi păgubit¹⁷³. Pînă la urmă îl pierde.

Asemenea colonizări acum sînt mai rare, în perioada șerbiei erau mai puțin posibile. Trecuse timpul colonizărilor sistematice, în condițiile cunoscute, cu drepturi ereditare pentru colonizator, din veacurile precedente.

Sumarul camerei de Scepus, datat 7 februarie 1583, totalizează nu numai populația iobăgească a domeniului, ci și veniturile lui evaluate în bani. Populația iobăgească în 59 localități e totalizată la 1134 coloni și 220 jeleri, iar veniturile lui sînt totalizate la 6238 fl. 97½ d.¹⁷⁴. În această

¹⁶⁷ „...denn daselbst unserer, der wallachischen Religion und Sprach Leute sind“... *Ibidem*, II, p. 130.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 297.

¹⁶⁹ „...ut coloni compleam, coloni autem sine haereditate, idest prato foenili et terris arabilibus vivere non possunt“... *Ibidem*, III, p. 6.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 114, 145.

¹⁷¹ „...mox ego incepti in eo aedificare propriis sumptibus domos, quas colonis implevi, ita ut iam haberem in pago colonos triginta sex. Insuper iugera terrae feci fieri cum magno labore et sumptibus magnis ex nemoribus, et ex magnis silvis evellendo eas feci fieri piscinas tres, modendinum unum super aquam pluvialem (sau poate: fluvialem), plantavi vineas et similia necessaria humanae vitae“. *Ibidem*, p. 279.

¹⁷² „Quid conquerar, o Domine, domine clementissime? Sum ex natione Volachica, advena in terra non mea. Linguam Hungaricam et Germanicam ignoro“. *Ibidem*.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 283.

¹⁷⁴ Arh. Statului Budapesta, U. et C., fasc. 152, nr. 5. Fotocopie în *Arh. Fil. Acad. Cluj*.

sumă au fost calculați în plus 246 fl. 92 $\frac{1}{2}$ d. venitul satelor rutene din Maramureș (Bocicoi etc.) ținând de domeniu. Suma totală corect adunată, fără satele rutene, e 1134 coloni, 210 jeleri și 5982 fl. 47 $\frac{1}{2}$ d. venit. Venitul raportat la 1344 supuși dă o medie de 4 fl. 45 d. Aci au fost calculate desigur toate veniturile târgurilor și satelor, chiar ale alodiilor. Cel puțin așa arată sumele mari ale veniturilor din dreptul târgurilor sau sateilor în care era și pământ alodial.

De pildă Livada, acum *oppidum*, are înscriși 76 coloni, 13 inquilini, 909 fl. 97 d. venit, Oar (*opp.*) 89 coloni, 44 inquilini, 598 fl. 70 d. venit, Beltiug 82 coloni, 16 inquilini, 394 fl. 12 d. venit. Șoș (*praedium*) doar cu 7 coloni are 221 fl. 50 d. venit, în timp ce Cegheld cu 52 col. și 8 inquilini are înscris numai 63 fl. 87 d. venit. Craidorolț „cum allodio“ are înscriși 15 coloni, 2 inquilini și 590 fl. 26 d. venit.

Tîrgurile Livada, Oar și Beltiug împreună au 247 coloni, 73 inquilini și 1902 fl. 79 d. venit, dînd o medie de 5 fl. 94 d. Asemenea medii însă, cum am spus, nu redau raporturile reale. Tîrgurile sînt și centre economice ale domeniului, cu pămînturi alodiale sau cu vii, cu none sau dijme din vin, al căror venit e socotit în dreptul lor. E mai reală media generală. Munca nu e luată în calcul; sînt luate numai rezultatele ei. Aceste rezultate în listele de venituri arată disproporții însemnate, concentrări de venituri în anumite puncte economice, sume reduse în altele. Munca din care rezultă aceste venituri însă se distribuie pe întreg domeniul, pe pămînturile alodiale lucrează toți, la realizarea sumeilor de venit colaborează toți, indiferent de locurile de concentrare a lor în socoteli. Această colaborare își are și ea inegalitățile ei, deosebiriile dintre sat și sat, dintre iobag și iobag, dintre iobag și jeler (media iobagului se ridică la aproximativ 5 fl.); ele sînt însă în genere altele decît cele indicate de inegalitatea cifrelor din socoteli. În calcule a intrat desigur numai ceea ce vine stăpînului, nu și ceea ce se ceda preotului sau dregătorilor domeniului.

La această dată 12 localități, însumînd 448 iobagi și 144 jeleri, al căror venit se cifrează la 2738 fl. 22 $\frac{1}{2}$ d., sînt zălogite sau concesionate de împărat altora. La cele zălogite se dau și sumele cu care au fost zălogite, care pot fi raportate astfel la veniturile lor anuale.

Populație iobăgescă

	iobagi	jeleri	Venit anual	Suma de zălogire
Kyshodos	16	—	5,08 fl.	1500 fl.
Cegheld și Petea	64	11	94,11 fl.	4000 fl.
Szamosbecs	24	18	188,98 fl.	1760 fl.
Porcialma și Ökörítő (porțiuni)	56	14	158,12 fl.	3000 fl.
Ilișua (porțiune)	11	23	42,50 fl.	1500 fl.
Supur (de Jos și de Sus, porțiuni)	30	5	99,77 fl.	1000 fl. ¹⁷⁵

Cui au fost zălogite cele 12 localități? Kishodos a fost conferit gratis lui Nicolae Zelemery, provizorul, apoi zălogit lui Valentin Praepostwary și Mihail Caroly în anul 1580. Csegöld și Petea, Szamosbecz aceluiași Praepostwary în 1579, Porcialma și Ökörítő lui Nicolae Bathori în 1580, Ilișua lui Mihail Karoli (același Mihail Károlyi), Supurul de Jos

și de Sus în 1580 lui Nicolae Zattmari, noul provizor, fost tricesimator în Satu-Mare. **Livada și târgul Oar** au fost conferite gratis lui Nicolae Bathory, iar târgul Beltiug din șirul acelorași posesiuni „zalogite” nu se spune cui și cu cât a fost dat. Zălogirile se fac firește, ținând seama de venitul, adică de valoarea satului, reprezintă doar dobânda sumei împrumutate, pe timpul împrumutului, și prin urmare ea poate fi foarte capricioasă, variabilă după strămoșii în care se află cel care ia împrumut sau după multe alte împrejurări.

Aruncînd o privire asupra bogăției de informații a acestor urbarii, a multelor amănunte, intenționat reproduse tocmai pentru a reconstitui cât mai fidel mecanismul raporturilor feudale, cu ajutorul cărora se pot lămurii raporturile și pe alte domenii, pentru care avem informații mai sumare, vedem că și acest domeniu e constituit pe aceleași baze ca și alte domenii feudale din această parte a țării și că își trage veniturile în genere din aceleași surse și mai ales din aceeași muncă iobăgească.

Domeniul Arduului se numără printre marile domenii feudale, cu trei târguri și peste 55 de sate sau porțiuni, numărul unităților sau capilor de familie supuși ridicîndu-se la peste 1300. Târgurile sau satele ungurești sînt organizate și prestează obișnuit individual, cele românești, chiar presteînd individual și ele, sînt organizate în voievodate, păstrînd această veche instituție românească. Instituția însă, prin supunerea ei domeniului feudal, prin progresul feudalizării, se feudalizează tot mai mult și ea, drepturilor vechi suprapunîndu-li-se obligațiile feudale, atribuțiilor vechi funcțiile feudale în cadrul domeniului feudal. În acest proces voievodul pierde treptat din vechile-i atribuții sau trebuie să și-le pună în serviciul stăpînului său, să se transforme și el tot mai mult în organ administrativ al lui. Chiar conscripțiile urbariale, în succesiunea lor, am văzut, țin tot mai puțin seama la înscrieri de organizația voievodală. Voievodul însuși, deși e un scutit de dările și sarcinile obișnuite iobăgești, la 1566 e înscris ce-i drept în fruntea voievodatului său, dar în lista supușilor. În conscripțiile de mai târziu însă nu numai că e înscris cu destulă inconsecvență, dar nu i se mai indică nici cuprinsul voievodatului.

Cealaltă instituție românească, crainicul, se arată în destrămare. Atribuțiile crainicului trec desigur treptat asupra voievodului. Iar numele cnezului aci nici nu mai e pomenit de conscripții, s-a generalizat se pare cel de jude.

Populația iobăgească a domeniului se împarte în coloni, jeleri și libertini, colonii subîmpărțindu-se în coloni cu sesie întregă, cu jumătate sesie, mai pe urmă și cu alte subdiviziuni, cu a treia, a patra. Proporția jelerilor variază între 13—16% din totalul populației iobăgești, a libertinilor se mișcă în jurul a 2%. Subdivizarea iobagilor e desigur adesea foarte arbitrară, din înscrierile succesive însă subdivizarea sesiei iobăgești se arată a fi în progres.

Sarcinile iobăgești se pot grupa și aici în cens, daruri, dijme, slujbe.

Censul e variabil. El variază după mărimea sesiei, după numărul vitelor sau și după alte criterii. El face un salt în timpul lui Gheorghe Bathory, ridicîndu-se sumele vechi adesea la îndoitul sau chiar întreitul lor și apoi se stabilizează așa. El nu e, nici sub această formă ridicată,

censul de un florin de iobag (de familie iobăgească), fie el iobag sau jeler, stabilit prin legea din 1514. Dacă el se ridică la un florin de iobagul cu sesie întreagă, pentru subdiviziunile sesiei se subdivizează și el. Iar jelerii plăteau desigur incomparabil mai puțin sau nu plăteau de loc. Cu atât mai puțin putea să se ridice censul aci la cel din 1514 înainte, pe timpul Dragfieștilor, când chiar pentru iobagii cu sesie întreagă sau cu vite mai multe se cifrează la mai puțin de un florin, adesea la mult mai puțin. S-a menținut și după 1514 sau în fața rezistenței iobăgimii s-a revenit la censul în obicei și înainte.

Pe lângă cens e în uz aci și darea fertonului, dar în bani, completată uneori și cu daturi în natură, fîn, ovăz, care se socotesc când la cens, când la daruri, confundându-se și cu alte daturi. În bani se plătește obișnuit de două sau de trei ori pe an, adică în două sau trei rate, variind între 20 și 35 d. anual de sesia întreagă, subdivizându-se și darea cu subdiviziunile ei. În unele sate e transformată în dare globală, pe sat. Ovăzul se ridică pînă la patru măsuri sau o găleată, fînul la o jumătate de car de sesia întreagă. Fertonul însă îl dau în genere numai satele ungurești.

Darurile sau daturile sînt variate. Unele sînt incidentale, care se dau la anumite prilejuri, ca nașteri, căsătorii, înmormintări, ospete diverse, la anumite sărbători etc., când se strîngeau miei, găini, pui, gîște, ouă etc., care erau nelimitate și la care erau obligate toate satele. Altele sînt constante, anuale, periodice, legate de anumite sărbători, limitate, dar variabile de la sat la sat, la unele putînd chiar lipsi: unt, cași, găini, ovăz, pîini etc. Satele românești își au obișnuit darurile lor specifice: unt, cași, puținii sau burdufuri de brînză, miei de Paști, de Rusalii, uneori sămîntă de in ș.a. Voievozii, libertinii își aveau și ei darurile specifice, cîte o căprioară, cîte un șoim de fiecare. De asemenea, preoții români, care trebuiau să dea în dar cîte o pătură. Daruri care se puteau răscumpăra și în bani, cu sume stabilite.

Specifică satelor românești e și darea *tretinei*, care se lua fie în natură, fie în bani, stabilindu-se prin obicei numărul și calitatea vitelor de dat sau sumele bănești care trebuiau să o răscumpere. Vitele de dat erau vișel, bou, vacă, obișnuit de trei ani (de unde și numele dării), care se dădeau după mărimea satelor sau după obiceiuri stabilite. Cîte una, două de sat, sau cîte una de două sate sau chiar mai multe. Echivalentul ei în bani se repartiza după starea iobagilor, după numărul vitelor pe care le aveau, suma obișnuită pentru cei de pe treapta de sus fiind 33 d., care se subîmpart proporțional pentru treptele inferioare. În multe cazuri tretina se lua combinat, în natură și în bani. Uneori numele se extinde și asupra daturilor din oi, confundându-se cu *strunga*. S-a încercat introducerea datului de vite de tăiat și în unele sate ungurești, dar ea însă, introdusă abuziv, nu s-a putut menține.

Dijme și none din semănături și din vin dau iarăși numai satele ungurești, cele românești — se notează consecvent — nu le dau. Dijma reprezintă una din zece și e generală. E luată aproape consecvent de stăpînul feudal, aci împăratul, care o deține fie în urma secularizării, fie prin concesie sau uzurpare, de antecesori sau de el însuși, pomenindu-se

doar incidental de arendă. Dijma din semănături se ia din grâu, orz și ovăz, un indiciu că acestea erau semănăturile principale ale supușilor. Dijmii dădeau la timpul dijmuirii și câte o găină. Cei fără semănături suplineau dijma cu „banii creștinătății“, numiți uneori și „banii fumului“, obișnuit câte 9 d., și „banii secerii“, obișnuit câte 3 d., uneori și câte o găină. Uneori dijma întreagă din semănături sau din vin, de cele mai multe ori numai părți, variabile, din dijme reveneau preotului (reformat sau catolic, firește).

Nonele reveneau de drept stăpînului. Le dădeau iarăși numai satele ungurești, nu și cele românești. Ele sînt însă mai puțin consecvent luate decît dijmele, nu s-au putut generaliza în aceeași măsură. Textele, care le înregistrează în multe locuri, se exprimă adesea și negativ, fără să mai indice și motivul absenței lor. Nu s-au putut introduce peste tot, s-au făcut concesii, scutiri, s-au găsit alte compensații? Textele nu ne lămuresc. Poate se considera că îi ține locul vechiul dat, numit *ako*, care mai reapare din cînd în cînd, ca o dare acum de ovăz.

Satele românești se deosebesc de cele ungurești și la datul din oi. Satele ungurești dau obișnuit dijma mieilor sau o compensație a ei. Cele românești dau oi și miei, daturi care nu sînt nici vechea quinquagesima, dar n-au ajuns să fie nici dijmă. Ele dau *strunga*, care consta obișnuit dintr-un miel sau dintr-o oaie cu miel de turmă, la care se puteau adăuga și caș, brînză.

Dijma porcilor e în genere aceeași și la români și la unguri. Ea e de două feluri, dijmă din porcii de pajiste și dijma porcilor de la ghindă. Din porcii de la ghindă se lua obișnuit unul din zece. Din porcii de la pășune se lua unul de turmă, fie ea de zece porci sau mai mare, fie oricît de mare. Cei sub zece sau peste zece de la ghindă se răscumpărau obișnuit cu, câte 4 d., cei sub zece de la pășune cu câte 2 d. Și aci însă sînt abateri, variații. Și aci Gheorghe Bathory a venit cu inovații, sporiri, abuzuri, ca sporirea dijmei celor de la ghindă, extinderea uneori a dijmei întregi și asupra celor de la pășune, ridicarea răscumpărării la 6 d. și altele. La răscumpărare se fac și distincții: o sumă pentru porcii mari, alta pentru cei mici. Dijma porcilor se lua din toate pășunile, din toate pădurile, fie ele pădurile satelor, fie cele oprite ale stăpînului.

Toate acestea, cens, fertun, daruri, tretină, dijme prezintă în genere o relativă stabilitate, dăinuiesc sau se dezvoltă în virtutea unor obiceiuri stabilite, fără salturi mai însemnate.

Salt mai mare se face în schimb la servicii, adică în obligațiile de lucru ale iobagului, la slujbe cum se numeau. De la slujbele obișnuite în serviciul cetății, de la cele cîteva zile pe an la seceră, coasă, strîns de bucate sau de fîn în agricultură, în acest răstimp se trece la munca nelimitată, în înțelesul că nu mai e o rînduială stabilă, nici în ce privește muncile, și nici durata lor, stăpînul luîndu-și acum iobagul în serviciul său cînd și cît și la ce are nevoie, sau cînd și cît și la ce vrea. Nelimitarea introdusă de Gheorghe Bathory se menține durabil, devine generală. Obligațiile de muncă ale iobagului cresc nu numai prin această depășire a vechilor rînduieli, ci și prin extinderea tot mai mult a muncii gratuite

iobăgești în dauna celei plătite. Arăturile, semănăturile stăpînului feudal făcute înainte cu simbriași, cu pluguri și vite proprii, acum le fac iobagii cu inventarul lor. Munci plătite înainte la vie, acum le fac iobagii cu muncă gratuită, ș.a. Saltul nu s-a făcut, evident, fără rezistență; se vede aceasta la fiecare pas chiar în textele urbariilor. Chiar sumare și reținute fiind în înregistrările lor, mărturisesc totuși, laconic cel puțin, un protest general.

Obligațiile de lucru ale iobagului au crescut pentru că între timp s-a dezvoltat economia proprie a stăpînului feudal și cu deosebire pămîntul lui de cultură sau cultivat pentru el. Creșterea ne-o indică și cifrele acestui pămînt, și cifrele producției lui. Acest pămînt nu numai crește, dar se și desprinde tot mai mult din pămîntul comun, se separă tot mai mult de cel iobăgesc, e vizibil procesul de constituire a unui pămînt „alodial“, lucrat de stăpîn în regie proprie și de pe care el ia producția întreagă. Textele urbariilor ne informează adesea și asupra căilor de constituire a acestui pămînt. Se constituie, crește adesea prin rapt, prin violență. Din lipsă de date nu putem stabili un raport între veniturile din dijme, none și cele din producția proprie a stăpînului feudal. La vii în tot cazul, cu toată creșterea, producția proprie e departe încă de veniturile dijmei sau nonei din vin, care prin cantitățile lor indică aci o importantă producție de vin iobăgească.

Pădurile n-au ajuns la o separație hotărîită. Stăpînul feudal însă a oprit unele, desigur pe cele mai bune, iar din celelalte și-a făcut un însemnat izvor de venit prin dijma porcilor mai ales.

Dintre monopolurile senioriale venituri mai însemnate aduceau morăritul, crîsmăritul și vămile.

Un venit mai mare aduceau morile proprii ale stăpînului feudal, din care lua venitul întreg, minus plata morarului. Aceste mori erau ridicate desigur pe cheltuiala stăpînului, reparațiile lor, întreținerea iazurilor, stăvilarelor se făcea însă cu muncă iobăgească. Pe lângă morile stăpînului mai erau pe domeniu mori țărănești, din venitul, adică din vama căroia stăpînul lua dijma.

Crîsmăritul, izvor principal de venit bănesc al stăpînului feudal, a făcut și el în acest răstimp saltul la nelimitare. Înainte se impuneau sateilor anumite cantități de vin, obișnuit cîte o bute de vin de cele trei sărbători, de Crăciun, de Paști și de Rusalii, pe care ele trebuiau să le crîsmărească pentru stăpîn, servindu-i prețul vinului. Gh. Bathory a introdus nelimitarea, care se menține și după aceea. Stăpînul feudal, în virtutea ei, le impune spre vînzare vin cînd vrea și cît vrea în tot cursul anului. El își dă spre vînzare fie vinul propriu, fie vin cumpărat anume pentru crîsmărit. În legătură cu crîsmăritul se produc și grave abuzuri: se pot impune spre vînzare vinuri rele, stricate, de nebăut sau de nevîndut, pe care supușii totuși trebuie să le plătească cu preț întreg, și alte asemenea. Crîsmăritul cu abuzurile lui e numărat și el de iobagi printre motivele de sărăcire.

Vadurile, vămile de la poduri sau poduri umblătoare, care erau mai multe pe domeniu, aduceau desigur un venit mult mai mic decît crîsmă-

ritul, dar nu neînsemnat. Vameşii erau plătiţi, cu părţi din vamă, şi erau desigur scutiţi de slujbele obişnuite iobăgeşti.

Pescuit pentru domeniu se făcea în piscine proprii, artificiale şi în apele domeniului, uneori şi pentru vânzare, mai ales însă pentru consumaţie. Pescarii erau obligaţi să aducă curţii anumite cantităţi de peşte, mai ales în zilele de post, bucurîndu-se în schimb de scutire de alte sarcini iobăgeşti.

Vînatul, numai din indiciile vagi ale urbariilor, nu ne putem da seama ce venituri putea aduce domeniului. Iar despre măcelărit nici nu se pomeneste. Nu sînt pomenite nici vămile tîrgurilor — poate nici nu constituiau un venit pentru domeniu, sau constituiau un venit mai mic.

Un venit constituiau gloabele, un venit bănesc în primul rînd. Urbariile înregistrează iarăşi numai sumele diferitelor gloabe, părţile care revin din ele stăpînului, dregătorilor, juzilor, voievozilor. Nu evaluează niciodată venitul lor anual, ca să ne putem da seama cît puteau să aducă ele domeniului. Important e apoi că textele urbariilor ne dau uneori informaţii şi asupra „dreptului românesc“.

Un venit pentru stăpîn constituiau şi bunurile iobagului mort fără urmaşi, calul şi echipamentul voievodului sau libertinului mort, pe care le moştenea stăpînul feudal.

Stăpînul feudal îşi creia şi alte mijloace de cîştig, adesea abuzive, îşi impunea bunurile, oile, porcii săi spre cumpărare, cu preţuri abuzive, sarea sa şi altele. Mărturiile iobagilor acuză des, am văzut, abuzurile lui Gheorghe Bathory. El le impunea iobagilor uneori chiar plătirea soldaţilor cetăţii.

Sarcini sporite, abuzuri îngreunează viaţa iobagului, împiedică refacerea domeniului. Se vede aceasta nu numai din numărul sesiilor pustii, ci şi din greutatea cu care se repopulează satele pustii. Valoarea satelor pentru stăpînul feudal e totuşi în creştere, prin creşterea sarcinilor feudale, adică prin creşterea veniturilor sale din ele. O arată aceasta şi sumele cu care le poate zălogi.

XVII. ALTE 13 SATE ȚINÎND DE DOMENIUL ARDUD LA 1569

La 1569 sînt înscrise și alte 13 sate socotite ca ținînd de Arduđ : Ghenetea (*Zentmarton alias Ghenete*), Diĵir (*Dizer*), Ghida (*Deda*), Ţuiug (*Zwnyogd*), Cohani (*Kohan*), Iteu (*Lýký*), Akor, Miŝca (*Mýczke*), Sînla-zăr (*Zentlazar*), Zanczy, Chiŝlaz (*Laz*), Chiraleu (*Kýrealý*), Chiribiŝ (*Te-rebes*). Toate împreună au înscrise 364 nume de coloni fără vreo altă distincție, dînd în medie 28 de sat. Aceasta dacã le socotim întregi, dacã nu sînt și porțiuni printre ele.

Satele, cele mai multe, sînt româneŝti sau cu sarcini de caracter romãnesc. Aceasta judecînd dupã prestații, cãci dupã nume adesea e imposibil de fãcut distincția¹. În Iteu și voievodul e înscris *Georgius Janos*. Ungureŝti sînt Miŝca și Sînla-zăr. Satul cel mai populat e Miŝca, cu 104 înscriși. Cel mai populat sat romãnesc (dupã prestații și în parte și dupã numele celor înscriși) e Chiraleu, cu 52 capi de familie.

¹ Dãm și aci drept exemplu satul Zanczy, fost în apropiere de Sînla-zăr, textul cãruia spune clar : „Nullas nonas nec decimas dant de eorum sementis, cum sint Wala-chi“. Numele celor înscriși, în grafia originalului, sînt totuși urmãtoarele :

Michael Petrinko	Philippus Machka	Roszel Chýeber
Petrus Dombý	Lucas Chorba	Martinus Chorba
Michael Tiuadar	Caspar Nagý	Blasius Anchidas
Bened. Mihalý	Thomas Tiuadar	Franciscus Benedek
Relicta Bartholomej	Ladislaus Loerincý	Petrus Krangura
Thomas Chorba	Michael Dýzno	Relicta Laykulne
Joannes Roszul	Simon Seffel	Joannes Wasas
Stephanus Machka	Georgius Kachma	

Nici la Ghenetea. al cãruia text face aceeași precizare cã nu dau nici none nici dijme din semãnãturile lor fiind romãni, numele nu se gãsesc în situație mult mai bunã:

Georgius Fogachý	Gallus Fogas	Joannes Fogas
Thomas Fekete	Joannes Pap	Jaho Magar
Petrus Gaal	Andreas Borchýa	Stephanus Borchýa
Joannes Marcus	Petrus Fekete	Andreas Borchá
Stephanus Kýs	Georgius Brýas	Petrus Bochan
Michael Bochan		

Censul, prestația generală, îl plătesc toate satele, la două termene, la Sîngeorz și la Sînmihai, în sume globale și egale, adică aceleași și la un termen și la celălalt. În total plătesc 187 fl. 02 d., adică 93 fl. 51 d. la Sîngeorz și tot atît și la Sînmihai. Censul cel mai ridicat îl plătește Mișca, 100 fl. anual, după numărul de 104 al celor înscriși revenind deci un florin de cap de familie. Scăzînd această sumă, rămîn 87 fl. 02 d. pentru restul de 260 capi de familie ai celorlalte sate, dînd o medie de 33 d. Repartiția însă e inegală. Dacă Chiraleu, de pildă, plătea 28 fl. de 52 înscriși sau Akor 7,20 fl. de 17 înscriși, Sînlazăr plătea 4 fl. de 22 înscriși, Zanczy 5 fl. de 25, deci mult sub această medie. La nici unul din sate nu e notat criteriul de impunere.

Drept *daruri* în Ghenetea și în satele cu același obicei, fiecare colon trebuia să dea de Crăciun cîte o găină. Cele șapte sate mai dădeau împreună șase măsuri (*pintas*) de unt, șase cași și două putini de brînză (*brenza bodon*). Alte daruri nu găsim înregistrate. Textele însă pentru celelalte obligații, neînscrise, trimit adesea la Hrip, unde sînt înregistrate și daruri nehotărîte.

Fertonul apare și el. E interesant însă că aici îl dau și satele românești. Ghenetea cu celelalte șase sate dau împreună *pecunias ferton* 3 fl. Cei din Mișca spun că ei n-au avut vreodată obligația fertonului. Valentin Salýgay (provizorul) însă a aruncat asupra lor, să dea *communiter* 60 fl. Cei din Zanczy dau drept banii fertonului la Paști fiecare, fără deosebire, cîte 4 d. În Chișlaz, Chiraleu obiceiul din Zanczy. O situație inversă deci : aici satele românești erau obligate obișnuit la plata fertonului și cele ungurești nu.

Tretina e pomenită în schimb numai la satele românești. La cele șapte sate de la început e pomenită negativ : nu au aci de dat tretina². Satul Chiraleu însă *in solutionem tretinalem* dădea doi junci la Rusalii. Chiribiș însă sub același titlu dădea, tot la Rusalii, 66 d.

Dijmă din semănături nu dau nici unul. Cele două sate ungurești, Mișca și Sînlazăr, dau numai nona. Mișca dă nona în grăunțe, pe care trebuie să le aducă (la curte desigur). La Sînlazăr însă se spune că dau nona, dar nu se mai spune în ce condiții³. Celelalte sate nu dau nici none, nici dijme. Cele șapte de la început au unul și același obicei cu Ghenetea⁴, la care se spune direct că nu le dau fiind români. Iar textele celorlalte trimit la cel al satului Zanczy, care, am văzut, afirmă același lucru.

² „Nullam habent hic solutionem tretinalem“ (Ghenetea); text valabil și pentru satele următoare.

³ „Hungari hic ex suis sementis dant nonas, decimas dare se non debere testantur“.

⁴ „In proventibus, decimis videlicet et aliis exactionibus, multis, servitiisque exhibendis, ea prorsus et similis ratio semper est observata, quae in Zenthmarton superscripta, sine omni discretionem, unde iterum venien... est ad possessionem Hýrip. In illis tamen tantum, quae spectant ad volachalem solutionem“.

Podgorie e înregistrată la Ghenetea și la Mișca. Spun însă și unii și alții că din vin n-au dat împăratului nici nonă nici dijmă⁵. Românii cultivatori de vii nu dau nonă și dijmă din vin, cum nu dădeau nici din semănături.

Nu e înregistrată nici vreo dijmă a mieilor sau ștupilor, decît negativ. La Ghenetea se spune că n-au dat nicicînd nimănui dijmă nici din miei, nici din stupi. Ceea ce e valabil pentru toate cele șapte sate. În celelalte sate nu e pomenită de loc. În afară de Mișca și Sînlazăr, după indiciile textelor, toate celelalte sate dau de fiecare turmă de oi cîte o oaie cu miel. Cele șapte sate de la început și cîte un caș. Dat obișnuit al satelor românești.

Apare în toate însă dijma porcilor. La Ghenetea spun că nu dau dijmă din porcii de la pășune. De la ghindă însă dau dijmă întregă, răsкупărînd pe cei mai mari cu cîte 4 d., pe cei mai mici cu cîte 2 d. Text care se repetă și la Mișca. După trimerile textelor de la un sat la altul aflăm că dijma porcilor e aceeași în toate satele de aci. La Ghenetea se mai notează însă că și cînd nu e ghindă se ia totdeauna dijmă ca și cînd ar fi fost la ghindă⁶. Ceea ce înseamnă că se lua consecvent o dijmă a porcilor în fiecare an, ori era ghindă ori nu era. Așa se lua și în celelalte sate cu obiceiul de la Ghenetea, și poate în toate.

Cu privire la *slujbe* și *crîșmărit*, primele șapte sate au învoială, le răsкупără cu 40 fl. anual, sumă care-i scutește și de slujbe și de crîșmărit⁷. Tot o asemenea învoială, pentru slujbe și crîșmărit, au și celelalte sate., Mișca, Sînlazăr, Zanczy, Chiraleu, Chișlaz și Chiribiș, plătind anual 100 de florini.

La atîta se reduc informațiile pentru aceste sate. În genere și acestea sînt supuse aceluiași sarcini feudale, dar și cu anumite particularități, care le deosebesc de cele care au făcut parte din domeniul Ardud al Dragfiestilor și al lui Gheorghe Bathory.

Censul se ridică la un florin de sesia întregă, scăzînd desigur în raport cu starea iobagilor, încît în foarte multe cazuri e mult sub un florin, pentru unele sate reducîndu-se la sume mici. Daturile, dijmele, cu excepția doar a două sate, sînt cele caracteristice satelor românești.

Aici, toate satele, ca și cele ținînd de Cehu la 1569, probabil din pricina depărtării de centru sau a lipsei de pămînturi și curți alodiale, își răsкупără cu bani două din obligațiile principale, slujba și crîșmăritul.

⁵ „Habent hic promontorium, dicunt tamen sub eorum tempore hactenus nil quicunque in nonam vel decimam eos solvisse” (Ghenetea); „Est hic promontorium. Nullas unque nonas decimasque ex vino Cesarcae Maiestati per ipsos inde datas esse iuramento suo affirmant et testantur”.

⁶ „Si etiam non erunt glandines, attamen semper decima sic ex eis exigitur, atque fuissent in glandinibus”.

⁷ „Insuper, istae superscriptae septem possessiones, pro serviciis et vinorum educillatione, habent per integrum annum pactationem in florenis quadraginta hungaricis, quorum persolutione iam tam a servitiis quam etiam vinorum inter eos educillatione eliberati sunt”.

Suma de răscumpărare însă nu se ridică nici la cea a censului. Exploatarea feudală aci se arată a fi mai scăzută decât în satele de drept ale domeniului Ardud. Prin convertirea sarcinilor în bani, satele s-au eliberat de obligațiile de lucru și beneficiază prin urmare de mai multă libertate de mișcare economică.

După evaluarea, probabil, din acest timp, și veniturile lor se arată mici. Cele 14 sate, ale căror venituri, împreună cu dijmele din semănături și din vin, sînt evaluate, însumează 461 coloni și un venit de 798 fl. 97 d., dînd o medie de abia 1 fl. 74 d. de colon. Dar aci e calculat și satul Pățul (*Pachal*) neînscriș în urbariul din 1569, care însumează singur 100 coloni și 416 fl. 40 d. venit. Scăzînd acestea, rămîn pentru cele 13 sate 361 coloni și 382 fl. 57 d. venit⁸, dînd o medie de abia 1 fl. 06 d. Și din acești 382 fl. 57 d., 140 fl. reprezintă răscumpărarea slujbei și crîșmăritului. Aici însă lipsesc și dijmele și nonele din semănături (numai două sate dau nona) și din vin, și lipsește și pămîntul alodial.

⁸ Arh. Statului Budapesta, U. et C., Fasc. 113/2. Fotocopie la Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj.

XVIII. DOMENIUL TĂȘNAD LA 1569

Raporturile feudale din târgul Tășnad și din cele trei sate care-i urmează în urbariul Sătmărilor din 1569 și care, după ordinea în care sînt înscrise, probabil fac parte din domeniul Tășnad, pot fi prezentate în același fel ca și cele de pe alte subunități. Urbariul nu distinge un asemenea domeniu. Din multe alte surse însă știm că a existat și înainte și după aceea un domeniu al Tășnadului. După o listă de venituri din acest timp, de Tășnad țineau și Zalăul cu patru sate¹. Dar chiar dacă nu putem distinge exact la această dată cuprinsul lui, ne mulțumim cu posibilitatea de a prezenta raporturile feudale din această parte.

Tîrgul Tășnad la această dată e unul din cele mai mari din nordul Transilvaniei. După subtitlul de *Numerus et nomina colonorum sine discretione simul*, care urmează după numele târgului *Tasnaad*, sînt înscrise 319 nume, fără distincție, din care 47 nume de văduve.

Satele care urmează sînt Satu-Mic (*Kÿsnagyfalw*), cu 46 înscriși, din care 34 coloni (cu sesie întregă), 2 cu jumătate sesie, 10 jeleri (*inquilini*) locuind în casele altora și o casă pustie, porțiunea Cig (*Czégh*) cu 68 înscriși, din care 24 coloni (cu sesie întregă), 34 cu jumătate sesie, 10 jeleri locuind în casele altora, satul Țeghea (*Ceghen*), cu 42 înscriși, din care 25 coloni cu sesie întregă, 11 cu jumătate, 6 jeleri în casele altora, 1 casă pustie și 3 locuri de casă (*loca fundorum*).

Cens, târgul Tășnad trebuie să dea de două ori pe an, la Sîngeorz împreună (*communiter*) 50 fl., la Sînmartin iarăși 50, anual deci 100 fl. La atîta îi mențin censul, global, și privilegiile sale din 1578. Înnoite în 1589². Cei din Satu-Mic dau de asemenea de două ori, la Sîngeorz de fiecare sesie întregă 5 d. (*quini*), la Sînmihai tot atît. Cei de pe porțiunea Cig mărturisesc sub jurămînt că n-au plătit niciodată nici un cens. Cei din Țeghea, la Sîngeorz de sesia întregă și de jumătate sesie cîte 5 d., la Sînmihai tot atît. Un cens deci foarte redus.

¹ Arh. Statului Budapesta, U. et C., fasc. 113 nr. 2. Fotocopie la *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

² Petri Mór, *Szilágyvármegye monographiája*, IV, p. 635—636.

Daruri (*munera*) cei din Tășnad trebuiau să dea la trei termene, întâi la Paști, de fiecare sesie câte 2 d., tot așa și la Sînmihai și la Crăciun. Dau iarăși de fiecare sesie câte un caș, și de două sesiî câte o măsură (*singulas medias*) de unt. Tot de fiecare sesie dau câte o legătură de cînepă³.

În Satu-Mic, la Paști fiecare colon fără deosebire trebuie să dea câte patru ouă și o turtă (*singulas tortas*, colac poate?). La sărbătoarea sf. Emeric fiecare iobag cu sesie întreagă trebuie să dea de drept câte o găină și câte o pîine (*panis*). Tot așa și la Crăciun. Dar și în alte timpuri duc daruri după nevoile cetății⁴. Text valabil desigur pentru toate. În Cig, cel care are vacă cu lapte trebuie să dea la Sînmartin o jumătate de măsură (*dimidiam mediam*) de unt. Dau apoi împreună o puțină de brînză⁵ sau un florin. În Țeghea, cel care are oi dă un caș. Unt spun că nu sînt datori să dea, decît cînd li se impune pentru nevoile cetății. Două feluri de daruri se iau deci și aci, unele hotărîte, altele nehotărîte.

Aci nu se pomeniște de ferton. Nu se pomeniște nici de *ako*, nici de dat de ovăz, deși lipsește nona. Nu se pomeniște nici tretina.

Cît privește *dijmele* și *nonele*: cei din Tășnad nu dau none din semănăturile lor, cu excepția prediului *Kenÿetelek*, unde, dacă seamănă, dau none din grîu, orz și ovăz. Dau însă dijmă din semănăturile lor, din care a treia parte s-a dat totdeauna preotului. Fiecare dăător de dijmă trebuie să dea o găină. Și din găini a treia parte o primea preotul. Cei fără semănături aici nu trebuie să dea nimic.

După registrul de dijmă al comitatului Solnocul de Mijloc, din 1570⁶, socotind claia de 25 de snopi, și făcînd totalizarea, tîrgul Tășnad a dat:

grîu	316 clăi	02 snopi ⁷
secară	1 clăi	15 snopi
orz	1 clăi	14 snopi
alac (<i>tönköly</i>)	1 clăi	14 snopi
ovăz		18 snopi
Total	321 clăi	11 snopi

Din dijmă 2/3 au revenit împăratului, 1/3 preotului din Tășnad.

După acest total recolta trebuie să fi fost 3214 clăi 6 snopi, care, raportată la cei 319 înscriși, dă o medie de 10 clăi, iar numai la cei 170 care au semănături, de 18,8 clăi recoltă de cap. Această producție de grîne pe cei înscriși se repartizează astfel:

clăi	—	1-9	10-29	30-49	50-	Total
înscriși	148	20	121	20	9	318 ⁸

³ „Ex singulis etiam sessionibus dant singulas canapi ligaturas. kyta kendert“.

⁴ „Aliis etiam temporibus ad necessitatem arcis important munera“.

⁵ „Casei breznza communiter dant unum bodon“.

⁶ Arhiva Statului Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvanici, dulap XIII, fasc. 20.

A-F.

⁷ Totalul registrului.

⁸ Cu judele împreună. care e scutit de dijmă, 319.

Peste 46% din înscriși nu au semănături. Din cei care au, cei mai mulți au între 10—29 clăi recoltă, iar peste 50 au numai 9. Cel cu mai multe are 94 de clăi. Să se observe și raportul dintre semănături. Tașnadul e mai mult producător de vin. Producția dealurilor sale de vii de 1000—1500 buți medii de vin reprezintă o valoare de cel puțin 15—20 de ori mai mare. Producția de vin explică în bună parte și proporția mare a celor fără semănături. Mulți sînt poate numai producători de vin, și mai mulți desigur constituie mîna de lucru salariată în viile tîrgoveților.

Cei din Satu-Mic nici ei n-au dat nicicînd nona din semănăturile lor. Dau însă dijma din grîu, orz, ovăz împăratului, fiecare dătător de dijmă dînd și cite o găină. Cei fără semănătură dau fiecare cite 9 dinari.

Pe porțiunea Cig nu dau nici dijmă nici nona din semănăturile lor. Dau totuși nonă împăratului din cînepa, inul și meul pe care le seamănă în fînațul din Săruad (*Zarwad*), ținînd de Satu Mare. O nonă care nu e cea prevăzută de legi, e probabil convenită. Cei din Țeghea dau ca și în Satu Mic.

În registrul de dijma grînelor, la 1600 în Țeghea sînt înscriși 26, din care 20 au dat în dijmă 19 clăi 6 snopi, iar 6 au dat banii creștinătății, care sînt cite 6 d. de cap. Cel care a dat mai mult în dijmă, a dat 1 claie și 18 snopi, a avut deci 16 clăi 24 snopi recoltă.

Cît privește dijma și nona din vin, cei din Tașnad spun că la ei e deal de vii (*promontorium*) bun, dar nu trebuie să dea nici o nonă din vin. Trebuie să dea însă dijmă, din care iarăși a treia parte s-a dat totdeauna preotului (*parochi*) tîrgului. Pe deasupra, oricare străin (*quilibet extranei*, adică om din afara tîrgului, care are vie aci) trebuie să dea, în afară de dijma sa, cite o „tina“ de vin (*vini tinas*) împăratului, chiar dacă n-ar avea mai mult decît atîta (*etiam si plus vini eo non habuerit*).

La timpul dijmuirii vinului streinii trebuie să dea și daruri (*munera*), după voia lor proprie, nefiind datori de drept. Din dijma anului trecut au venit doar 13 buți medii. În alți ani însă, spun că au venit uneori 100, 150 de buți medii, altă dată, după productivitatea anului, mai mult sau mai puțin⁹. Și probabil e evaluat numai vinul venit în dijmă pentru împărat, scăzută fiind partea preotului. Oricum ar fi, asemenea cifre aruncă o lumină asupra importanței viticulturii la Tașnad în acest timp. Cele 100—150 de buți medii de dijmă presupun 1000—1500 de buți medii producție. Și mai erau desigur și scutiții de dijmă. Chiar dacă evaluările urbariului ar fi exagerate, importanța viticulturii aci rămîne.

În satele care urmează nu se înregistrează nici nonă, nici dijmă din vin, nici nu se pomenesc vii. Chiar dacă au vii, le au la Tașnad, unde cei care le au sînt tratați desigur ca „extranei“.

Dijma porcilor e mai uniformă. Tașnadul din porci dă dijmă întregă (adică unul din zece) dacă scoate porcii la ghindă; ca și în altă parte. De la pășune însă nu dau nici o dijmă. În Satu Mic dau dijma porcilor de la ghindă și răscompărarea, ca și în alte părți, nu însă și dijma porcilor de

⁹ „Ex decima anni transacti prouenisse ferunt vina fere vasis medys tredecem. Alys tamen annis aliquando centum, centum quinquaginta, aliquando pro anni fertilitate plus minus prouenisse medys vasis asserunt“.

la pășune. Tot numai din porcii de la ghindă dau și în Cig și Țeghea. Aci e înscrisă și răscumpărarea : pentru porcii mai mari câte 4 d., pentru porceii nesugători (*porcelli non sugentes*) câte 2 d.

În registrul de dijmă a porcilor din pădurea Arduului, de la 1588, apar Cig și Țeghea. În Cig sînt înscrise 28 care au răscumpărat de la dijmă 144 de porci a 6 d., în total cu 3,64 fl. Ei au avut în medie 5,1 porci. Cifrele, individual, variază între 2 și 8. În Țeghea nu apar decît 4 înscrise ; unul din ei a avut 30 de porci, din care a dat în dijmă 3. Ceilalți trei au avut 5, 7, 9, răscumpărați cu 1,26 fl. În registrul de dijmă a porcilor de toamnă din aceeași pădure, la 1600 apare Țeghea cu 7 înscrise, care au răscumpărat de la dijmă 24 porci a 5 d. cu 1,20 fl. Au avut între 1 și 7 porci.

Tîrgul Tășnad dă *dijma din miei* și din *stupi*, ca în alte locuri, lăsîndu-se și din acestea a treia parte preotului. Răscumpără miei și stupii (care nu pot fi dijmuiți, adică sub zece sau peste zece) cu câte 3 d. Dijma din miei și din stupi o dă și Satu Mic. Răscumpărarea aci însă e numai de 2 d.; cei cu oi trebuie să mai dea fiecare câte un caș. Cei din Cig nu dau dijmă nici din miei, nici din stupi. Țeghea însă dă și din miei, și din stupi, răscumpărarea fiind iarăși de 2 d.

Stupi, după registrul de dijmă din 1570, au fost 115. În dijmă a venit unul, iar 105 au fost răscumpărați. Numai unul din locuitori a avut peste 10, și acela numai 11, ceilalți dijmuiți au avut între 1 și 7 stupi și se cifrează la 36. Deci 37 din locuitorii tîrgului au avut albine de dijmuit.

În ce constau *obligațiile de lucru* ? Textele sînt unanime în a formula, sub expresii asemănătoare, aceeași nelimitare¹⁰. Pămînturi alodiale sînt înregistrate în Tășnad. Aci e o vie, care e lucrată fără bani (*sine pecunia*) pe zi de 20 de oameni. Folosul acesteia jumătate îl ia împăratul, jumătate „transilvăneanul“ (principele). Din această vie în anul trecut n-a venit nimic. Aduce însă pentru împărat, după productivitatea anului, cîte două buți de vin (*vina duo*), uneori mai mult, altelei mai puțin. E aci și un fînaț împărătesc, care poate fi cosit de vreo 32 de oameni într-o zi. Din acesta, de pe jumătate parte, vin vreo opt stînjeni (*orgiae*) de fîn, căci și din acesta jumătate se dă „transilvăneanului“. Mai e un fînaț și în hotarul Sărăuad, pe care-l pot cosi vreo sută de oameni, din care pot veni vreo 20 stînjeni de fîn.

În Satu-Mic e un fînaț împărătesc, putînd fi cosit de opt, zece oameni și aduce vreo doi sau trei stînjeni de fîn pe an. În Țeghea un fînaț împărătesc pe care-l pot cosi opt, zece oameni, din care vin vreo patru stînjeni de fîn. E și un alt fînaț cosit de dregător în folosul său ; în acest an însă n-a fost cosit.

Moară e înscrisă una, în Țeghea, cu două roți, pe rîul Crasna, din folosul căreia jumătate îi revine împăratului, cealaltă jumătate „transilvăneanului“. Din aceasta împăratului îi vin anual vreo 20 de găleți (*cubuli*).

¹⁰ „*Servicia omnis generis, ad necessitate, arcis et allodiorum exercere debent assidue*“ (Tășnad) ; „*Servicia omnis generis, arare, seminare etc. circa arcem necessaria, semper exercere debent*“ (Satu-Mic) ; „*Servicia omnis generis, in usum arcis et faciendum frumentorum circa allodia arare, seminare etc. exercere debent continue*“ (Țeghea).

Moara aducea deci 40 de găleți anual. Tot aci pive de pănură (*contusorium griseorum*), din care împăratului îi vin anual vreo trei florini, uneori mai mult, alteori mai puțin. Probabil și aci are numai jumătate parte.

Crișmăritul pe seama stăpînului feudal e nelimitat¹¹. Pentru nevoile stăpînului feudal și deci și pentru nevoile lui de crișmărit se pomenesc și aci cumpărăturile de vin, înainte și după cules, dar fără supărarea colonilor, cu preț convenit și cu dreptate hotărît¹².

Sub titlul *De mulctis*, la Tășnad se notează că dacă la tîrg (*in mundinis*) s-a făcut vreo vărsare de sînge, cel care a făcut-o e osîndit la 20 fl., din care a treia parte o luau juzii și jurații (*jurati cives*). Cel care face furt e pedepsit după voia împăratului, acesta va fi lipsit de lucruri și de capul său. Om căsătorit comițînd adulter, e osîndit de asemenea la pierderea capului și a lucrurilor, dar dacă-și cîștigă iertare de la domnul (stăpînul) său, trebuie să plătească 12 fl. Necăsătoritul de asemenea, dacă e prins în adulter, se pedepsește cu 12 fl. Omul făcînd furt și e iertat, pentru fapta sa trebuie să plătească 2 fl. Spărgătorii de uși sau ferestre, dacă-și cîștigă iertare, plătesc 2 fl. Pîrătorii pe nedrept (*accusatores indigni*) se pedepsesc cu 48 d. Dacă vreunii trebuie să fie arestați pentru ceva și sînt chemați la jude sau dregător, nevoind să se supună chemării, se pedepsesc cu 48 d.¹³ Dacă sînt osîndiți la pierderea capului și a bunurilor, cîștigînd iertare, se pot răscumpăra cu 12 fl.

La Satu-Mic, pentru sînge, vînătaie, plîngere nedreaptă se iau 60 d. Cei care cad în osîndă capitală se pedepsesc după voia împăratului. Pentru adulterul necăsătoritului se ia un fl., al căsătoritului se pedepsește cu pierderea capului și lucrurilor. Pentru furtul de iertat 1 fl. Pîra (*accusatio*) la dregător stă în 24 d. În Cig *byrsagia et mulctae* sînt întru toate ca în Satu-Mic. Tot așa și în Teghea. Sînt deosebiri deci între gloabele tîrgului și cele ale satelor.

În Tășnad e înscrisă și o „piscina“ a împăratului, lipsită însă de pește.

Raporturile feudale se arată și aci în genere aceleași ca și în alte părți ale întinsului domeniu al Sătmarului, decît cu particularități, diferențe și minusuri, vădînd în unele privințe stări mai puțin evoluat. Domeniul Tășnadului nici n-a fost, se vede, sub stăpînirea lui Gheorghe Bathory.

Tîrgul Tășnad se găsește într-o situație deosebită de a satelor. O situație întărită și de privilegiile sale ulterioare, din 1578, confirmate

¹¹ „Educillantur hic, pro necessitate arcis semper, cum usus postulaverit“ (Tășnad); „Educillantur hic vina in usum et necessitatem eius Maiestatis, quando res ipsa postulaverit“ (Satu-Mic); „Educillantur vina inter eos, pro usu et necessitate arcis et eius Maiestatis semper“ (Cig).

¹² „Emmitur hic vina ante et post vindemiam semper pro necessitate eius Maiestatis, sine molestia colonorum, pretio competente et inter eos bene et iusto modo limitato“.

¹³ „Si aliqui pro aliquo deliquio captivari deberent, et y se se ad iudicem vel officialem appellauerint, nolentes appellationi obtemperare, denar. quadraginta octo conuincuntur“.

de Sigismund Bathory în 1589. După aceste privilegii cel care se așează în Tășnad, dacă se așează în casă goală, e scutit pe patru ani, dacă își clădește casă, pe șapte ani de toate dările, serviciile și sarcinile obișnuite. Dar (în virtutea calității de târg feudal a Tășnadului) asemenea veniți sînt și obligați să rămîna aci, neavînd voie să meargă în altă parte. Tîrgul își alege singur judele, care judecă pricinile și de la care acestea se apelează la dregător. Dacă cineva din afară împlicinează pe vreun locuitor al tîrgului pentru vreo datorie, judele e dator să judece și să facă dreptate pîrîșului. Delictele mari, omor, furt, incendiu și altele se judecă în prezența amîndurora, a dregătorului și judeului, din gloabe dregătorul luînd două părți, judele a treia. Nici viceșpanii și nici alții n-aveau voie să intre în tîrg în urmărirea unor asemenea răufăcători, cercetarea, judecarea și pedepsirea lor fiind de competența dregătorului domeniului și judeului tîrgului. La o întîmplare între locuitorii tîrgului, dregătorul și judele după clopotul de vecernie nu pot merge asupra casei răufăcătorului, cu excepția doar a crimelor supuse pedepsei capitale, pe ai căror stîrnitori sau făptuitori dregătorul și judele să-i poată prinde în orice timp. Dacă cineva își plantează vie în hotarul tîrgului, aceea să nu i se poată lua pentru nici un fel de vină, cu excepția doar a sentinței capitale, prin care osînditul își pierde și capul, și averea. Dacă vreun om din Tășnad e să moară fără copii, să fie liber să-și lase averea cui vrea, decît stăpînului său să-i lase o vită de trei ani. Nu se mai înnoiește însă dreptul de a putea reține în tîrg pe iobagii veniți, textul trimitînd în această privință la hotărîrile dietei din Mediaș de la 1588. Art. 15 al acestei diete prevede special ca și din Oradea și Tășnad să fie redați iobagii fugiți, dar numai cei care vor fugi acolo după această dietă, cei care s-au așezat înainte să fie lăsați în pace¹⁴. Tășnadul avea deci anumite privilegii de tîrg, dar și obligații de tîrg feudal. Locuitorii lui rămîneau tot supuși feudali, obligați la prestații feudale.

¹⁴ *Mon. Com. R. Trans.*, III, p. 241.

XIX. ZALĂU LA 1569

Tîrgul Zalău e înscris și el în urbariul întins al domeniului Satu-Mare din 1569. După el, în conscripție urmează patru sate, Țigani (*Cigan*, azi Crișeni), Aghireșul Unguresc (*Ēgrespatak hung.*), Aghireșul Românesc (*Ēgrespatak volachorum*) și Fetindia (*Gorzofalwa*), care probabil îi aparțineau sau erau tratate împreună. În acest timp, cum am văzut, Zalăul cu aceste sate e înscris ca ținînd de domeniul Tășnad¹.

Tîrgul Zalău, la această dată, are înscrise 220 de nume, care se repartizează astfel: 6 nobili, 159 *coloni integrae sessionis*, 55 *mediae sessionis*.

Satul Țigani are înscrise 18, din care 15 *coloni integrae sessionis*, 1 *mediae sessionis* și 2 *inquilini*. Tot aci 2 *domus desertae*. În Arghireșul Unguresc 29 înscrise, în Aghireșul Românesc 35, în Fetindia 19, în acestea fără vreo distincție. În satul din urmă, în plus și o casă pustie. Nu se notează dacă satele sînt întregi sau sînt și porțiuni printre ele.

Sarcinile feudale erau :

Censul, tîrgul Zalău îl plătește odată pe an, după Crăciun, în sumă globală, de 100 fl. Satul Țigani îl plătește tot odată pe an, după Crăciun, în sumă globală de 16 fl. Aghireșul Unguresc plătește, tot la Crăciun, 10 fl.. Aghireșul Românesc 10 fl., Fetindia 3 fl. Censul deci numai în satul Țigani se ridică la un florin de sesie, în restul satelor e mai puțin sau vine mai puțin prin repartitie. Chiar mult mai puțin. Nici în tîrgul Zalău nu cade un florin de sesie.

Daruri, la Zalău, nu sînt înscrise. Dă doar fiecare locuitor la Bobotează cîte un dinar, la Paști iarăși un dinar, iar la Sînmartin cîte doi. În Țigani dau tot așa și tot atît, însă la Paști, la sf. Jacob și la Crăciun. Același obicei și în Aghireșul Unguresc. Bani dau și celelalte două sate sub titlul de *pecuniaie munerales*, care sînt probabil aceiași și țin loc de daruri sau completează darurile. Aghireșul Românesc mai dă însă și 2 măsuri (*pintas*) de unt și 2 cași, iar Fetindia 1½ măsuri de unt și 2 cași.

¹ Arhiva Statului Budapesta, U. et C., fasc. 113, nr. 2.

Dar la Aghireșul Românesc se mai înregistrează și darurile nehotărâte². Tretină, la amândouă acestea, se spune că nu dau³.

Nu se pomenește nici fertunul, nici *ako*, nici vreun alt dat de ovăz.

Nonă din semănături Zalăul nu dă, ci numai *dijma*, din care jumătate s-a dat totdeauna preotului. Fiecare dijmuț dă câte o găină. Cei fără semănături aci nu dau nimic. E aici și deal de vii bun. Nici din vin însă nu dau nonă, ci numai dijmă, din care iarăși jumătate trebuie să se dea preotului. În anul trecut au venit de aci pentru împărat 3 buți și jumătate de vin (*vina tria et medium*). Altcîndva însă pot să vină 20 sau 25 de buți mijlocii de vin sau mai mult ori mai puțin. Dijma întregă era probabil de 40—50 de buți anual, presupunînd o producție de 400—500 de buți medii. Zalăul e deci mai mic producător de vin decît Tășnadul.

Nici în Țigani nu dau nonă din semănături decît dijmă, dijmuții dînd câte o găină. Din viile de aci iarăși nu dau nonă, ci numai dijmă împăratului. În Aghireșul Unguresc același obicei ca și în Țigani. Cei din Aghireșul Românesc nu dau nici nonă, nici dijmă din semănăturile lor, ei fiind români — precizează textul. Nici în satul următor nu e înscrisă nonă sau dijmă din semănături.

Avem și registrul de dijmă a Zalăului din 1569⁴. În registru apar însă numai Zalău, Aghireș și Țigani. Totalizînd sumele, așa cum sînt recalculat, din Zalău au dat dijmă în acest an 245 înscriși după un total de 5738 de clăi a 26 de snopi clăia, rezultînd aproximativ o producție medie de 23½ clăi de dijmuț. Producția însă se repartizează foarte inegal și anume în următorul chip :

clăi	5—10	15—25	30—50	60—
înscriși	89	80	65	11

Marea majoritate a celor dijmuți au deci sub 30 de clăi. Cei 11 înstăriți au împreună 1050 de clăi, în medie aproape 100 de clăi. Unul din ei are 100, altul 105, iar cel mai înstărit are 300.

În Aghireș și Țigani 91 înscriși au dat dijmă după 2425 de clăi, rezultînd o medie de 26½ clăi de înscris. Repartiția însă și aci e foarte inegală :

clăi	5—10	12—25	30—50	50—
	28	32	23	8

Și în cele două sate deci marea majoritate au sub 30 de clăi. Cei 8 înstăriți au împreună 725 de clăi, în medie 90 de clăi. Din aceștia, doi au câte 100, iar unul 200 de clăi.

Făcînd calculul diferențierii pe baza registrelor de dijme din 1569, la tîrgurile Zalău, Săuca și Sîncraiu Silvaniei împreună, lucrarea asupra

² „Dant munera pro arcis necessitate scemper, cum usus postulaverit“.

³ „Solutionem tretinale non habent. Solutio tretinae hic non est“.

⁴ N. Kiss, István, *16. századi dézsmajegyzékek*, Budapesta, 1960, p. 417 și urm.

registrelor de dijmă din sec. al XVI-lea, citată, ajunge la următoarele rezultate ⁵ :

fără pământ	jeleri	pauperes	de jum. sesie	înstăriți
10	138	139	87	18
2,5%	35,2%	35,5%	22,2%	4,6%

După registrul de dijme din 1570, din Zalău au venit 543 $\frac{1}{2}$ clăi de grâu și 21 clăi de ovăz, din Țigani 133 clăi de grâu, din Aghireș 82 clăi de grâu și 6 clăi de ovăz ⁶, în total 758 $\frac{1}{2}$ clăi de grâu și 27 clăi de ovăz, presupunând o recoltă de 7585 clăi de grâu și 270 clăi de ovăz, deci nu mult inferioară celei din 1569.

Luînd separat tîrgul Zalău, aci cele 543 $\frac{1}{2}$ clăi de grâu și 21 de ovăz le-au dat 329 înscriși. Recolta, înmulțită dijma cu zece, a fost de 5435 clăi de grâu și 210 clăi de ovăz, dînd o medie de 16 $\frac{1}{2}$ clăi de grâu și 0,6 clăi de ovăz. Repartiția recoltei de grâu pe cei înscriși acum e următoarea :

1—9	10—29	30—49	50—99	100	200
77	163	56	29	3	1

Cei mai mulți au avut deci sub 30 de clăi, $\frac{3}{4}$ din înscriși. Cei cu 50 sau mai multe clăi sînt 33, din care 3 au avut cîte 100, iar unul 200.

În Țigani și Aghireș, cele 215 clăi de grâu și 6 de ovăz le-au dat în dijmă 90 de înscriși. Recolta, înmulțind dijma cu zece, e de 2150 clăi de grâu și 60 clăi de ovăz, dînd o medie de aproape 24 clăi de grâu și 0,7 de ovăz de înscris. Repartiția recoltei de grâu e următoarea :

1—9	10—29	30—49	50—99	100
12	51	15	8	4

Și aci deci peste $\frac{2}{3}$ din înscriși au sub 30 de clăi. Sînt însă și 12 cu 50 sau mai multe clăi, din care 4 au avut cîte 100. E interesant că registrele de dijmă înscriu iarăși mai multe nume decît urbariul, și în Zalău, și în sate, mai ales în satul Țigani. Și mai trebuiau să fie și de cei fără semănături. Mai ales în tîrgul Zalău. S-a văzut doar din cazul Țășnadului ce proporție ridicată puteau să constituie în tîrguri uneori cei fără semănături. Chiar dacă aci cultura viei e mai redusă decît acolo, pe cei fără semănături totuși trebuie să-i presupunem. Trebuie să presupunem și cultivatori de vie fără semănături, dar și o mîină de lucru disponibilă, nu numai pentru cultura viei, ci și pentru cea a grînelor. Ceea ce înseamnă că unitățile înscrise de urbariu nu coincid întocmai cu gospodăriile individuale. Acestea se arată mai multe, o unitate înscrisă de

⁵ N. Kiss, István, *op. cit.*, p. 433.

⁶ Arhiva Statului Budapesta, Arhiva Fiscală a Transilvaniei, dulap XIII, fasc. 20-A-F. Microfilm în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj.*

urbării putînd cuprinde adesea mai mult decît o familie sau o gospodărie. Diferența însă, mai ales la satul Țigani, e prea mare ca să poată fi numai astfel motivată. În urbăriiu a fost înscrisă desigur numai o parte a satului, poate nu ținea întreg acum de domeniu.

Dijma porcilor e în genere aceeași în toate. În Zalău, din porcii mai mari nu dau dijmă, ci numai din porcii anului (*ex porcis tantum annualibus*), dijmă din care iarăși preotul are jumătate. Răscumpărarea celor sub sau peste zece e de 2 d. Același obicei și în Țigani și Aghireșul Unguresc. În Aghireșul Românesc dau un porc de fiecare turmă de porci de la pășune, răscumpărînd numai pe cei sub zece cu cîte 2 d. Tot așa și în Fetindia. Aci se adaugă însă că din porcii de la ghindă dau dijmă, ca și în alte locuri, răscumpărarea fiind însă de 4 d. Ceea ce trebuie să fie tot așa și în Aghireșul Românesc, unde dijma porcilor de la ghindă lipsește.

Tîrgul Zalău dă *dijmă* întreagă și din *miei* și *stupi*, din care iarăși jumătate îi revine preotului. Părțile mari din dijme lăsate preotului presupun și aci un personal bisericesc care trebuia întreținut din ele. Aceeași dijmă și în Țigani și Aghireșul Unguresc. Dijma din stupi o dau și celelalte două sate, răscumpărarea celor sub sau peste zece fiind de cîte 2 d.

După registrul de dijmă din 1569, în Zalău s-a dat dijmă sau s-a plătit răscumpărare după 107 stupi, pe care i-au avut 27 înscriși. Din aceștia zece sau peste zece stupi au avut cinci. Cea mai ridicată cifră e 13. Restul au doar cîte 1, 2 sau 3, doar unul mai are 7. În cele două sate s-au numărat 50 de stupi în posesiunea a 14 înscriși, ridicînd suma stupilor la 157. Și aci numai trei au cîte zece, restul abia cîte 1—3⁷.

La 1570 dijma mieilor în Zalău a adus 7 miei de la 4 inși, cea din Țigani și Aghireș 21 miei de la 13 inși. Trei din ei au dat cîte 2, unul 3. Cel care a dat mai mulți, a dat 4 miei, acesta e din Țigani. În Aghireș s-au și răscumpărat 9 miei, care la patru inși au întrecut numărul de zece, cu 18 d., răscumpărarea fiind de 2 d. Dijma stupilor la aceeași dată a adus din Zalău 3 stupi de la 3 inși și 30 d. răscumpărare. Deci toți stupii din oraș erau 45. Țigani și Aghireș au dat 1 stup și 32 d. răscumpărare. S-au găsit la 16 inși în total deci 26 stupi. Dijma stupilor e mult mai mică decît în anul precedent. Nu putem decide în ce măsură poate fi o scădere reală sau sustragere.

Din oi, *datul* e altul. Dau anume de fiecare turmă de oi o oaie cu mielul său și un caș, dat obișnuit al satelor românești. Datul e înscris la Aghireșul Românesc și la Fetindia.

Obligațiile de lucru sînt nelimitate⁸. Pămînturi alodiale însă nu sînt înregistrate, fie că au fost omise, fie că supușii își făceau serviciile pe pămînturile alodiale din altă parte.

Alte venituri înscrise sînt din crîșmărit, vămi, gloabe.

⁷ N. Kiss, István, *op. cit.*, p. 417—420.

⁸ „Servire debent ad necessitatem arcis continue” (Zalău). Text la care trimit și notațiile satelor.

Crîsmărit e înscris numai la Zalău și e nelimitat⁹. Dar textul poate să fie valabil și pentru sate.

Ūami sînt înscrise două, una în Zalău, cealaltă în Țigani. Din cea din Zalău jumătate din venit e a preotului tîrgului (*parcho eius op-pidi*). Din aceasta pot veni anual vreo 40 fl. (partea împăratului probabil). În vama din Țigani împăratul are jumătate, din care îi vin pe an, în afară de sare, vreo 16 fl. Cealaltă parte e a principelui Transilvaniei.

Gloabele în Zalău sînt cele înscrise la Tășnad, iar în Țigani și Aghireșul Unguresc ca în Zalău, adică tot ca în Tășnad. În Aghireșul Românesc, pentru sînge, furt de iertat, adulterul necăsătoriților, plîngere nedreaptă se plătește un fl. Căsătoriții, făptuind adulterul, se osîndesc la pedeapsă capitală. Tot așa se pedepsesc și alte nelegiuiri. Cel osîndit la pierderea capului și lucrurilor se pedepsește după voia împăratului. Cei care primesc iertare, trebuie să plătească 12 fl. Aceleași gloabe și în satul următor.

La atît se reduc informațiile din 1569. Raporturile sînt în genere asemănătoare cu cele de pe domeniul Tășnad, la care sînt socotite acum și Zalăul cu cele patru sate.

Din acest rîstimp, desigur de la o dată apropiată avem înregistrată o evaluare a veniturilor domeniului Tășnad, împreună cu dijele din semănături și din vin, cu excepția serviciilor :

	coloni	venit
Tășnad	322	fl. 970 d. 10
Țeghea	25	fl. 75 d. 90
Satu-Mic	34	fl. 81 d. 80
Cig	24	fl. 79
Zalău	210	fl. 1302 d. 40
Țigani	22	fl. 51 d. 80
Aghireș	64	fl. 174 d. 66
Fetindia	19	fl. 3 d. 40
Total	720	fl. 2739 d. 06 ¹⁰

Raportînd suma venitului la numărul colonilor rezultă o medie de 3 fl. 83 d. de colon. Tîrgul Tășnad, dă o medie de abia 3 fl. Zalăul însă dă o medie aproape dublă, de 6 fl. 20 d. de colon. Informațiile din acest timp asupra Zalăului nu ne dau posibilitatea unei explicații asupra acestei disproporții.

Sarcinile feudale sînt și aci deci cele obișnuite, decît iarăși cu anumite variante, locale. Censul se plătește global nu numai în tîrg, ci și în sate. Darurile sînt reduse și în bani. Numai la satele românești apar unt și cași, precum și daruri nehotărîte. Nonă nu dau nici din semănături, nici din vin. Dau numai dijmă. Satele românești însă nu dau nici nonă,

⁹ „Educellatur hic vinum ad usum arcis semper, cum ipsa necessitas postulaverit“.

¹⁰ Totalizarea din original greșită, în loc de 520 coloni și 2739 fl. 8 d. venit. Arh. Statului Budapesta, U. et C., fasc. 113, nr. 2.

nici dijmă. Dau în schimb datul oilor, obișnuit la români. Din porci tîrgul și satele ungurești dau dijma întregă, satele românești dau unul de turmă. De la ghindă însă și satele românești dau dijmă întregă. Obligațiile de lucru sînt nelimitate. Tot așa și crîșmăritul.

Tîrgul Zalău se bucură de anumite privilegii. Satul Zalău aparținuse episcopiei de Alba Iulia. În 1282 regele Ladislau scotea de sub jurisdicția voievodului Transilvaniei, comiților comitatului și a oricăror alți judecători, pe locuitorii și pe oaspeții liberi, care se vor așeza mai întîi în posesiunile înșirate în act ale episcopiei de Alba-Iulia, printre care și satele Zalău și Tășnad, supunîndu-le doar judecării episcopului și regelui¹¹. Privilegiul e întărit și de Andrei III la 1291¹² și apoi de regele Matei Corvinul la 1475¹³. Matei Corvinul a acordat tîrgului (*oppidi*) Zalău și dreptul paloșului, ceea ce e confirmat și de regele Vladislav la 1496 și de Ludovic la 1519¹⁴. Tot la 1496 Vladislav oprea ca locuitorii tîrgului Zalău¹⁵ să fie împiedicați în vreun loc în care vor apare cu lucrurile și mărfurile lor (*cum rebus et mercibus ipsorum*) pentru cîștigarea hranei lor, acordîndu-le libertatea ca nimeni să nu-i poată deține, judeca sau să le rețină mărfurile, cei lezați de ei putînd să-și caute dreptatea doar în fața judeului și juraților tîrgului. Privilegiu care sînt înnoite apoi și la 1558, 1571, 1576, 1589. Ștefan Bathori la 1571 întărește în libertățile sale Zalăul împreună cu satele ținînd de el, Țigani și Aghireș, iar tîrgului îi acordă dreptul de a-și constitui un senat, de a-și alege dintre cetățeni 33 senatori, care să aleagă dintre ei pe judele primar (*judex primarius*) și care la rîndul său tot dintre ei să-și aleagă pe cei 12 jurați¹⁶.

Zalăul se arată deci mai înaintat pe calea emancipării. Plătește un cens global, își răscumpără cu bani darurile, are o anumită autonomie internă, privilegii judecătorești. Cu toate privilegiile sale însă nu e scutit de sarcinile obișnuite feudale, de dijme, slujbe, crîșmărit. Dreptului său de judecată se suprapune cel al stăpînului feudal, care aici e acum împăratul și care decide și în sentințele capitale.

¹¹ D.I.R. Trans., XIII/II, p. 239—240.

¹² *Ibidem*, p. 367—368.

¹³ Petri, *op. cit.*, II, p. 436.

¹⁴ V. textele în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj. Chartophilacium Transilvanicum*, tom. XXIV, vol. II, *Privilegia*.

¹⁵ „cives, hospites, et populi oppidi Zilah vocati... aut homines sive familiares ipsorum...” *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

XX. DOMENIUL SEINI LA 1569 ȘI 1578

În urbariile timpului nu se poate distinge bine un domeniu al Seiniilor. Putem lua de bază pentru o distincție socotelile din 1583 ale domeniului Satu-Mare, în care sînt separate nouă localități, printre care și Seini, plus nouă sate ale Țării Oașului. Localitățile din această listă le găsim înscrise și la 1569 și la 1578 în aceleași urbarii ale domeniului Satu-Mare.

Ne ocupăm aci de cele nouă localități dintîi, lăsînd la urmă, pentru a le trata separat, satele Țării Oașului. Ele sînt : Orașu Nou (*Wywaras*), Prilog, (*Parlagh*), Someșeni (*Zamostelek*), Odoreu (*Wdzwary*), Botiz (*Batyz*), Bozinta (*Bozonta*), Tăuții de Jos sau Tăuții Măgherauș (*Mÿztottfalw*), Săsar (*Zaszar*) și Seini (*Zÿnyerwarallya*). Întîia, a patra și a cincea sînt notate porțiuni. În toate împreună, la 1569 s-au înscris 189 de nume, 25 locuri de casă sau de moșie (*fundi*) și 2 case pustii. Din cele 189 de nume însă trebuie scăzute 10 din Orașu Nou, care dețin numai porțiuni aci. Nu știm apoi cît trebuie scăzut pentru a rămîne numai porțiunea aparținînd Seiniilor, căci aci, se pare, e socotită cu partea aparținînd Ardudului împreună. Trebuie scăzuți și 15 din Seini, care sînt notați *Nemetienses*, probabil locuitori din Mintiu cu pămînt sau cu vii aci. Distincțiile în cadrul celor înscrși nu se fac consecvent. În Orașu Nou sînt separați în *integrae sessionis*, *mediae sessionis*, *inquilini proprias domos habentes*, *inquilini alienas domos habitantes*, în Seini în coloni cu sesie întregă, cu sesie jumătate și jeleri (*inquilini*), în Someșeni și Săsar în coloni cu sesie întregă și coloni cu jumătate sesie. În celelalte sînt înscrși la un loc, fără vreo distincție. Cei a căror distincție s-a făcut, se repartizează astfel : 64 coloni cu sesie întregă, 28 cu jumătate sesie, 24 jeleri, din care 8 cu casă, 7 locuind cu alții, 9 fără vreo asemenea distincție. Proporția jelerilor, după această distincție, se ridică la peste 20%.

La 1578, cinci din nouă sînt înscrise porțiuni. În Orașu Nou sînt înscrise acum trei porțiuni deosebite (a Dragfieștilor, a Bathoreștilor și a orfanilor lui Gheorghe Erdewtheleky). O porțiune a lui, am văzut, e înscrisă și la domeniul Ardud. De toate sînt înscrise acum 144 nume, din

care 83 coloni cu sesie întregă, 39 cu jumătate sesie, 19 jeleri și 3 liber-tini. A crescut deci proporția iobagilor cu jumătate sesie. A jelerilor însă a scăzut la 13%.

Distincțiile însă sînt, ca de obicei, nesigure, arbitrare. Cît de arbi-trare pot fi uneori, ne-o arată cazuri ca cel al porțiunii Orașu Nou. Pe porțiunea Bathory de aci, care ne interesează, conscripția din 1578 ne dă 10 coloni cu sesie întregă, 2 inquilini cu casă. Versiunea ei, copie de pe la 1592, ne dă 3 coloni cu sesie întregă, 6 cu o treime de sesie, 2 inquilini. La Someșeni în 1569 sînt înscriși 5 coloni cu sesie întregă, 5 cu jumă-tate sesie, la 1578 pe porțiunea Bathory sînt înscriși 10 coloni, 2 inquilini și 3 inquilini avînd doar bordeiașe (*tuguriola*). În aceeași versiune a con-scripției : 3 coloni cu sesie întregă, 9 cu jumătate sesie, 2 inquilini¹.

Care sînt sarcinile lor feudale ?

Censul e variabil. La 1569 Orașu Nou (două porțiuni) dă censul odată pe an, la Sînmartin, în sumă globală, 14 fl. și 40 d., Prilog iarăși global (*communiter*), dar la Sînmihai 84 d. (înscrise cinci nume). Uneori însă și mai mult *prout facultas eorum ostendit*. Someșeni (5 iobagi cu sesie întregă și 5 cu jumătate sesie) dă global la Sînmartin 3 fl., porțiunea Odoreu (cu 9 înscriși) 4 fl., Botiz (4 înscriși) 2 fl., Seini 12 fl.

La Bozinta se înregistrează criteriile după care se repartiza censul : cei care au șase boi trebuie să plătească un florin, cei cu doi boi 32 d. (cei cu patru plăteau desigur îndoitul sumei). În Tăuții de Jos alt criteriu de repartitie : fiecare colon, indiferent, avînd 100 de vedre de vin, la Sîn-martin trebuie să plătească un florin, avînd 50 de vedre, 33 d. Care nu ar avea atîta vin, ci șase boi, trebuie să plătească și acela un fl. Cei lipsiți de vin și boi plătesc fiecare 25 d. Cei din Săsar plătesc censul în același chip și după aceeași rînduială ca în Tăuți.

La 1578 în Orașu Nou, partea Bathory, care ținea de drept de Seini, plătea la Sînmartin 4 fl. 30 d. Someșeni, Odoreu, Botiz, Seini plătesc același cens ca și la 1569. Bozinta plătește 3 fl. 40 d., cu lămurire asemănătoare : cine are opt sau zece boi² dă 1 fl., cine are doi dă 32 d. Alții, mai săraci, plătesc mai puțin³. Tăuții de Jos plătesc o dată pe an 10 fl., în vin nu în bani gata, în așa fel că, fie că e belșug de vin sau lipsă, pentru fiecare florin dau opt găleți (*cubulos*) de vin, găleata conținînd 16 măsuri (*medias*). Iar la Săsar censul de Sînmartin se plătește după următorul criteriu : fiecare colon avînd șase, opt, zece și chiar mai mulți boi, dă în cens 1 fl. Cine are mai puțini sau nu are deloc vite, dă 25 d. Jelerul (*inquilinus*) dă 12¹/₂ d. Cei care nu au vite (dar au vin), fiecare avînd 100 de găleți de vin, e dator să plătească cens 1 fl. (găleata de vin e echivalentă cu vadra). Cine are mai puțin, plătește după posibilitățile sale.

Fertonul apare aci de mai multe ori. Cei din Orașu Nou dau *pecunias ferton* în două termene, la Sîngeorz de sesia întregă cîte 17 d., de jumătate

¹ Arhiva Statului Budapesta, U. et C., fasc. 47, nr. 41, Fotocopie în *Arch. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

² În copia purtînd signatura U. et C., fasc. 47, nr. 41, de la Arhiva Statului din Budapesta : cine are șase, opt sau zece boi.

³ *Károlyi okl.*, III, p. 534.

sesie cîte 9 d., la Sînmartin de sesia întregă 18 d., de jumătate 9 d. Cei din Prilog dau fiecare la Sîngeorz cîte 4 d. cu obol, la Sînmartin tot atît. Cei din Odoreu dau la Sîngeorz și Sînmihai cîte 12 d. de sesie întregă, 6 de jumătate sesie. În Botiz fiecare colon, tot la Sîngeorz și Sînmihai, dă cîte 15 d. Aci nu mai e numită fernton, dar e aceeași dare, înscrisă deosebit de cens.

La 1578 în Orașu Nou aceeași dare a ferntonului. Acum însă și cei cu o treime de sesie o dau, anume $4\frac{1}{2}$ d. Ferntonul unei sesii se lasă totdeauna judei. În Botiz și Odoreu ferntonul ca și la 1569. În Someșeni se dă tot la Sîngeorz și Sînmihai, de sesia întregă cîte 10 d., de jumătate 5 d. În textele celorlalte localități ferntonul lipsește, ceea ce însă nu înscamnă că în toate lipsește neapărat și darea.

Variații deci și în darea ferntonului.

Darurile (*munera*) sînt și aici incidentale și nehotărîte sau periodice și hotărîte. La Prilog se notează că daruri nu dau de drept, dar trebuie să dea totdeauna cînd o cere nevoia⁴. Tot aci însă fiecare (colon) cu sesie întregă dă la Crăciun o găleată (*cubulum*) de ovăz și o găină, cei cu jumătate, o jumătate de găleată și doi împreună o găină. Aceleași daruri incidentale și periodice și la Someșeni. Aci însă dau de sesia întregă o măsură (*modium*) de ovăz și o găină, de sesia jumătate o jumătate măsură și o găină. În Odoreu fiecare trebuie să dea la Paști cîte o găină, la Crăciun iarăși cîte o găină. Fiecare colon, fără deosebire, trebuie să dea la Sînmihai o jumătate de car de fin. Pentru obiceiurile neînscrise aci însă, textul trimite la Hrip, unde sînt înscrise și darurile incidentale. Tot la Hrip trimite și textul de la Botiz, iar pentru găinile de sărbători — la Odoreu. Dar se înregistrează aci la Botiz obligația ca fiecare să dea la Crăciun cîte patru măsuri (*modios*) de ovăz. La Tăuți sînt înregistrate numai cele incidentale.

La 1578, în Someșeni aceleași daruri ca și la 1569. În Botiz, acum la Crăciun dau doi coloni cu sesie întregă și patru coloni cu jumătate de sesie împreună cîte un car de fin. Tot la Crăciun fiecare iobag cu sesie întregă dă cîte o găină (*muneralem gallinam unam*). Tot la Crăciun dau ovăzul numit *ako*, anume fiecare colon cu sesie întregă avînd semănătură dă două măsuri (*modios*) cu măsura locului, iar cei cu jumătate sesie cîte o măsură. Cei de pe porțiunea Odoreu dau fîn și găini ca în Botiz, dar nu dau ovăzul ako (*avenam ako*). Aici apare destul de obișnuit deci ovăzul de Crăciun chiar sub vechiul nume de *ako*. Observăm însă că lipsește în schimb nona.

Tretina e pomenită o singură dată, la satul Bozinta. Se spune anume că aci nu dau vacă *pro tretina*, ci dau împreună (*communiter*) un florin.

Nonă nu dă nici una din localitățile înscrise, nici din semănături, nici din vin. În uz e numai dijma.

⁴ „Munera nulla dant de iure, sed cum necessitas ipsa postulaverit, semper dare debent“.

În 1569 la Orașu Nou textul spune că none din semănăturile lor nu dau și nici n-au dat vreodată. Au dat însă totdeauna *dijme* din ele preotului. Dijmii dau fiecare câte o găină. Cei fără semănături trebuie să dea fiecare câte 6 d. Aceștia sînt desigur hani creștinătății. Au deal de vii (*promontorium*) bun. Dar nu dau nici din vin nonă și nici n-au dat vreodată. Ei trebuie să dea dijmă împăratului. Am văzut la prezentarea domeniului Ardud că dijma vinului putea aduce aci 10—12 buți de vin. Nici în Prilog n-au dat nicicînd nonă din semănături, ci numai dijmă împăratului. Nici din vin n-au dat nicicînd nonă, ci iarăși dijmă, tot împăratului. În anul trecut din aceasta n-a venit nimic. Alteori însă vin câte 8—10 buți de vin. În Someșeni dau iarăși dijmă din semănături împăratului, cei fără semănături dînd și aci câte 6 d. Dealul de vii de aci aparține lui Nicolae Bathori și împăratului nu-i vine nimic din vinul lui. Au însă niște oameni (desigur din afară) o vie, din care împăratului îi vine a zecea. Aceeași dijmă din semănături pe seama împăratului, aceeași găină a celor dijmuți și aceeași 6 dinari ai celor fără semănături și în alte sate. La Tăuții de jos textul spune că none nu trebuie să dea, ci dijme din vin, grîu, orz, ovăz, miei și stupi, pe care trebuie să le dea preotului. Dijmele din semănături și din vin le dau *iuxta antiquam eorum consuetudinem* preotului. Cei din Seini dau dijmă din grîu, secară, orz și ovăz, precum și găina pe care o dau cei dijmuți. Aci au și deal de vii bun, din care iarăși nu dau nonă, ci numai dijmă. Aceasta colonii împăratului de aci. De la streinii care au vii aci însă, din dijma vinului, împăratului îi vine a șasea parte. Tîrgul avea mai mulți stăpîni.

În 1578 în genere aceeași situație. Orașu Nou dă dijmă, nu nonă. Dijma din semănături o dau și acum preotului. Cei din Prilog au acum și ei același obicei. Și cei din Săsar dau dijma din semănături preotului. În Seini însă plebanul primește din dijma quarta (a patra parte). În genere însă aceeași negație la toate: nu dau nonă, dau dijmă.

Dijma porcilor e generală, și în 1569, și în 1578. Are însă variații. La 1569 cei din Orașu Nou au păduri cu ghindă; se ia dijmă întreagă din porcii de la ghindă, răsкупărînd pe cei sub zece sau peste zece, din care nu se poate lua dijma, cu câte 6 d. În Prilog au de asemenea păduri producătoare de ghindă din belșug. Se ia dijma pentru împărat tot din porcii de la ghindă, dar numai din 15 unul, răsкупărînd pe cei sub sau peste 15 cu câte 2 d. În Someșeni, din porcii de la ghindă se ia iarăși a zecea, ca și în altă parte, răsкупărînd porcii mai mari cu câte 4 d., mai mici, nesugători, cu câte 2 d. Dar tot aci se mai înregistrează și celălalt dat: de fiecare turmă de porci câte un porc, ca și în alte locuri, răsкупărarea (celor sub zece) fiind de câte 4 d. E vorba desigur de dijma porcilor de la pășune. În Odoreu, din porcii de la pășune nu se dă nimic. Se dă însă dijmă întreagă din cei de la ghindă, răsкупărarea fiind și aci de câte 4 și 2 d. În Botiz, dijma porcilor ca în Hrip. În Bozinta sînt înregistrate amîndouă. Una: de fiecare turmă unul, răsкупărînd pe cei sub zece cu câte 2 d. Cealaltă: dijma porcilor de la ghindă, cu aceeași răsкупărare de câte 4 și 2 d. În Tăuți, în schimb, dau un porc de turmă, chiar

și de la ghindă. Nici în Săsar nu dau dijmă din porcii de la ghindă, decât unul de turmă. De la streini însă se ia dijmă întreagă, răscumpărarea celor nedijmuiți fiind de 5 d. În Seini iarăși dijmă întreagă din porcii de la ghindă, cu răscumpărare de 4 d. În genere se spune că au pădure producătoare de ghindă, că adică pădurile din care se ia dijma porcilor sînt sătești.

La 1578 în Orașu Nou e înregistrată dijma porcilor de toamnă (*autummalium porcorum decima*) răscumpărînd tot cu 6 d. În Prilog ca în Orașu Nou. În Someșeni acum se precizează că dijma porcilor de toamnă sînt datori să o dea dacă pot să-și îngrașe porcii în pădurea proprie a stăpînului pămîntului. În Botiz însă dau dijma porcilor de toamnă, fie că sînt îngrașiți în pădurea stăpînului, fie că nu. Răscumpărarea celor sub zece e de 5 d. Dijmă din porcii de la pășune (*cespitalem decimam*) nu sînt datori să dea. În Săsar, din porcii îngrașiți în pădurea lor proprie, cel care are zece sau chiar și o sută nu dă mai mult de un porc în dijmă, răscumpărarea celor sub zece fiind de 4 d. pentru mai mari și de 3 d. pentru mai mici. Iar dacă nu pot îngrașa porcii în pădurea proprie, nu sînt obligați nici la dijmă, nici la răscumpărare. Dacă însă sînt îngrașiți în pădurea de aci porci de ai streinilor, din aceștia se ia dijmă întreagă și răscumpărare. Textele de la Bozianta și Tăuți trimit la obiceiul din Săsar. În Odoreu ca în Botiz, răscumpărarea fiind însă 6 d. În Seini dau dijma porcilor de toamnă.

O serie de variații deci, din care desprindem cele două forme de dijmă a porcilor obișnuite și în alte părți, dijma porcilor de la pășune și a celor de la ghindă : de la pășune unul de turmă, de la ghindă unul din zece. Aceasta în principiu, căci practic avem, cum vedem, felurite situații. Nu se respectă practic, vedem, nici principiul că din porcii de la ghindă trebuie să se ia dijma numai dacă sînt scoși în pădurea stăpînului. Dijma porcilor de la ghindă se ia în genere din toate pădurile, nu numai din cele ale stăpînului, ci și din cele proprii ale satelor. Interesantă informația de la Săsar : din pădurea proprie (a satului) se ia doar dijma obișnuită la porcii de la pășune. Dar aceasta e mai curînd excepție.

În registrul dijmei porcilor de toamnă din 1600 apar și patru localități de pe acest domeniu : Orașu Nou, Odoreu, Botiz și Someșeni. Din acestea împreună au venit, de la 27 înscriși, 5 porci și 4,92 fl. răscumpărare. Aceasta fiind 6 d., suma a răscumpărat 32 de porci. Au fost supuși dijmei în total deci 132 de porci. Cei cinci, care au dat porc în dijmă, au avut între 10 și 12. Cei care au plătit răscumpărarea, cîte 1—9. Cei înscriși sînt puțini, poate în registru n-au intrat decât porțiuni din localitățile înscrise sau cel puțin din unele.

Dijma din miei și din stupi în 1569 e generală. Cea din miei însă desigur numai pentru unguri. Dau unul din zece, răscumpărînd pe cei sub zece sau peste zece care nu puteau fi dijmuiți cu cîte 2 d. (în Orașu Nou cu 3 d.). La Someșeni însă se spune că ei nu plătesc răscumpărare. În Tăuții de Jos și dijma stupilor îi revine preotului. La 1578 dijma mieilor și stupilor nu e consecvent înregistrată, din înregistrări însă se vede că e generală. În Seini, preotul și din stupi primește quarta.

Obligațiile de lucru ale colonilor în 1569 sînt și aici nelimitate⁵. Tot așa și la 1578⁶.

Pămînturi alodiale la 1569 se înregistrează la Someșeni, un fînaț al împăratului, care se cosește de vreo cinci sau șase oameni într-o zi, din care vin vreo doi stînjeni (*orgiae*) de fîn. În anul acesta n-a fost cosit din pricina apelor. Sînt aci și vreo patru iugăre de pămînt arător, care au rămas nelucrate în acest an. În Săsar e un fînaț împărătesc, pe care-l pot cosi într-o zi vreo 25 de oameni, din care pot veni șase, șapte stînjeni de fîn. În anul acesta au venit șase.

În Seini sînt înregistrate zece vie alodiale :

Una numită *Podly*. Aceasta ținea odinioară de capelanatul (*ad domum capellanatus*) din Mintiu. Se lucrează de 28 de oameni (adică 28 o pot săpa într-o zi), fără bani. Din această vie pînă acum n-a venit nimic, pentru că acum s-a început din nou să se lucreze. Înainte, cînd era bine lucrată, veneau vreo opt buți medii de vin.

Alta ținînd de casa de ocrotire (*ad domum hospitalem*), poate fi lucrată, fără bani (*sine pecunia*), de vreo 60 de oameni. În anul acesta n-a produs nimic. Înainte însă, cînd era bine lucrată, aducea vreo opt, zece buți medii.

Sînt de asemenea două vie ale călugărilor ; pe amîndouă le lucrează, fără bani, colonii din Someșeni, Botiz și Odoreu. Nu au produs nici acestea nimic în anul trecut. Altădată însă produceau vreo 12 buți medii.

A cincea vie, numită *Horgas*, pe dealul de vie *Zaarhegy*, ține de asemenea de casa săracilor (*ad domum hospitalem*). Pe aceasta o cultivă provizorul Valentin Salýgay pe seama sa (*in suam propriam rationem*).

A șasea era cîndva a preoților din Mintiu (*presbiterorum de Nemethi*). Pe aceasta o folosește Mihail Szvch din Mintiu, căruia i-a fost conferită de provizorul Salýgay.

A șaptea este pe dealul de vie *Pereznek*. Ținea cîndva de plebanatul de Mintiu, acum stă nelucrată și părăsită.

A opta se afla pe dealul de vie *Perezlenes*. Era odinioară a preoților (*presbiterorum*) din Mintiu ; o folosește acum Toma Hagyo din Livada.

A noua este în aceeași podgorie. O folosește Francisc Ciriak din Livada ; i-a conferit-o Salgaj.

A zecea, mică, o ține judele de Seini.

Vieile au deci diferite proveniențe. Unele sînt de proveniență preoțească și poate au ajuns în stăpînirea domeniului cu secularizarea (?). Altele țin de casa săracilor, în înțelesul că sînt date pentru ca din venitul lor să fie întreținută casa. Cîteva sînt concesionate.

Mai e în Seini un fînaț comun cu ceilalți nobili locuitori aici. Sînt aci și cîteva pămînturi de arătură ale împăratului, pe care în acest an locuitorii le-au arat și semănat pentru ei.

⁵ „Servire debent in omnibus arcis et allodiatarum S. Caes. Mttis necessitati-bus“ (Someșeni) ; „Servire debent ad necessitatem et usum arcis semper cum res ipsa postulat“ (Tăuții de jos) etc.

⁶ „Educillant vina, serviunt quoque prout illis jubetur“ (Someșeni) ; „Serviunt, vina educillant, ita ut jubentur“ (Botiz). *Károlyi okl.*, III, p. 539, 541.

În 1578, la Someșeni sînt înscrise, pe porțiunea Bathory, 6 iugăre de pămînt și un finaț mic, putîndu-se cosi de pe el un car de fin. La Odoreu sînt trei iugăre de pămînt, date de provizor în folosința colonilor de aci (*ipsis rusticis colonis*). În hotarul satului Botiz, în trei cîmpuri 9 iugăre de pămînt, pe care le țin și le lucrează acum colonii. În hotarul satului Săsar au fost odinioară trei fînațe. Pe unul coseau și făceau tot lucrul cei din Săsar, pe altul cei din Tăuții de Sus (*Tothfalva*), pe al treilea cei din Bozinta. Cel pe care îl coseau cei din Tăuții de Sus acum e cu totul năpădit de pădure și tufiș, pentru că a fost neglijat; provizorul nou l-a dat spre curățire și folosire unor români. Domeniul are aci și două vii, care au ținut odinioară de curtea nobiliară de aici a lui Nicolae Bathory, pustie acum. Acestea odinioară erau cultivate de Bathory pe proprie cheltuială, acum sînt ținute cu munca gratuită a celor din Săsar, decît cei din Bozinta dau teiul pentru legat, gunoiul și parii pentru ele⁷. În Seini sînt înregistrate iarăși viile. Patru din ele sînt numite și se spune că au ținut una *ad coenobium Nemethiense*, alta de casa săracilor din Mintiu, a treia *ad rectoratum altaris templi Nemethiensis*, a patra *ad coenobium Zathmariense*. Se adaugă însă că în total au fost cîndva aci asemenea vii¹¹, din care unele au fost înstreinate și vîndute de provizorii predecesori, altele au rămas nelucrate și pustii. Obligațiile de lucru ale colonilor însă desigur nu sînt legate strict de acest pămînt alodial, ei puteau fi duși la muncă și pe alte pămînturi alodiale, mai apropiate, ale întin-sului domeniu al Sătmarului.

În Săsar la 1569 e înscrisă o casă nobiliară (*domus nobilitaris*) cu o grădină, unde se poate cosi fin pentru caii dregătorilor. E probabil aceeași „curte nobiliară“ trecută aci la 1578 ca fiind odinioară a lui Nicolae Bathory și ca pustie acum. Pe teritoriul porțiunii Seini e înregistrată de asemenea o casă. Locul a fost cumpărat cu bani de dregătorii (*officiales*) Bathoreștilor, iar casa a fost clădită pe el cu iobagii de aci.

Pădurile, care în urbariul din 1569 sînt înscrise obișnuit ca ale sate-lor, în cel din 1578 sînt înscrise adesea printre bunurile proprii ale dome-niului (*propriae dominii*).

Mori la 1569 găsim înregistrate în Orașu Nou una cu o roată, din care împăratului îi revine a șaptea parte, iar celelalte părți unor nobili. Pentru împărat vin de aci anual vreo opt găleți (*cubuli*) de grîu. În Prilog sînt trei mori, din care se ia pe seama cetății a zecea parte.

La 1578 în Orașu Nou sînt trei mori, pomenite și la capitolul privind domeniul Ardud. Din acestea, două sînt ale sătenilor, din care, cînd umblă, pentru dregător se ia a zecea. A treia e comună cu ceilalți nobili, venitul ei se împarte, împăratului revenindu-i a opta parte. Există deci pe domeniu mori proprii, unele comune cu alți nobili, și mori țărănești din care stăpînului îi vine a zecea (din vama morii).

Crîșmăritul în 1569 e nelimitat⁸. Excepție fac Tăuții de jos, care în virtutea „libertății“ pe care o au de a nu crîșmări vin pentru împărat,

⁷ „tiliam pro ligatura, stercora et palos pro earundem necessitatibus administrant“.

⁸ „Educillantur hic vina ad usum arcis, cum necessitas ipsa postulaverit“ (Orașu Nou); „Educillantur hic etiam vina pro usu arcis semper, cum ipsa necessitas postu-laverit“ (Someșeni). „Educillantur vina, ut aliis in locis, pro usu arcis semper“ (Seini). Etc.

au plătit la mîna provizorului Valentin Salgay 14 fl. Răscumpărau deci crîsmăritul. Sînt în uz și cumpărăturile de vin pentru stăpîn, și înainte și după cules, cu prețul convenit⁹. Aceeași nelimitare și în 1578¹⁰.

Numai cei din Tăuți își răscumpără și acum obligația crîsmăritului pentru stăpîn. Ei au obiceiul introdus de provizorul Melchior Zawrer, cu care au convenit ca nici vin să nu crîsmărească, nici la Satu Mare sau altundeva să nu slujească în vreun fel — înainte slujeau și ei ca cei din Săsar —, ci fiecare colon cu sesie întregă sau jumătate sesie, avînd vie, să dea după cît vin va avea pe an, de o sută de găleți (*cubuli*) de vin opt găleți, de două sute de găleți 16 găleți, de cincizeci patru găleți și așa mai departe, cel cu mai mult trebuind să dea mai mult, cel cu mai puțin — mai puțin împăratului, care venit îl numesc *vnghelth*¹¹.

După registrul acestui dat, din 1583¹², din Tăuții de Jos au venit sub titlul de *vngelt* 282 găleți 2½ pinte. găleata socotită de 8 pinte, care fac 74½ vedre vieneze (*ornas viennenses*). Acest vin l-au dat 34 înscriși după recolta lor de 3439 de găleți. Cei înscriși au avut în medie deci 101 găleți de vin. Vinul s-a dat într-adevăr după rînduiala înregistrată de urbariu. În afară de acest vin, în contul censului de Sînmartin au mai dat 80 găleți de vin, acestea socotite 20 vedre vieneze. Vinul în locul censului l-au dat aceiași înscriși, datul variînd între 1 și 6 găleți.

Sub același titlu, în Tăuții de Sus 21 înscriși au dat, după 1540½ găleți, 122½ găleți 7½ pinte, făcînd 36 de vedre vieneze și 2 pinte de vin.

În total deci sub titlul de *vngelt*, din cele două sate 55 înscriși au dat după 4979½ găleți 405 găleți 6 pinte. Recolta pe înscriși se repartizează astfel :

găleți : 8—49	50—99	100—199	200—224
13	21	13	8

Nu se spune aci, dar desigur din vin a fost luată mai întîi dijma și apoi această optime, așa că recolta trebuia să fie corespunzător mai mare.

Despre *pescuit* în 1569 apar doar două mențiuni. În Someșeni e înscrisă o *piscina* lipsită de apă și de pește. O altă piscină e în Odoreu, comună cu supușii altora (*cum aliorum... subditis*), desigur în înțelesul că e comună cu alți proprietari de aci, căci Odoreu e numai porțiune sau cu mici nobili supuși domeniului mare al Sătmarului. În 1578 nici o mențiune. Doar la Oaș se înscriu patru pescari datori stăpînului vara cu pește și raci.

Vamă, la 1569 e înregistrată una, la Săsar. E aci o vamă care aduce

⁹ „Emmitur hic vina Cesarcae Maiestati ante et post vindemiam pretio competenti citra colonorum iniuriam“ (Orașu Nou); „Emmitur hic vina ante et post tempus vindemiarum“ (Săsar).

¹⁰ „Vina educillant, et servitia praestant prout illis mandatur“ (Scini). Etc. V. *Károlyi okl.*, III, p. 539—541.

¹¹ Desigur *weingeld*. banii sau răscumpărarea vinului. *Károlyi okl.*, III, p. 535.

¹² „Regestum super vinorum vngelt appellatorum una cum censu S. Michaelis in vino exactorum, in possessione Miztotfalua Anno 1583“.

anual 45—50 fl., sau mai mult ori mai puțin. Aceasta fără sarea care se ia. Aci, de carul cu sare se ia un dinar cu obol (cu un obol, care e jumătate de dinar) și o sare (o piatră de sare), de carul încărcat (cu alte cele) 8 d., de carul gol 4 d., de călăreț 2d., de om pe jos 1 d. În Orașu Nou, se notează, nu e nici o vamă, când însă duc vin în locuri străine, plătesc de butea de vin 6 d. În Prilog, iarăși, nu e nici o vamă, dar când duc în afară vin plătesc de butea medie 4 dinari, de cea mare 8¹³. E vorba, desigur, de vinul propriu al producătorilor pe care-l scot spre vânzare din sat sau de pe domeniu. În 1578 vama (*thelonium*) din Săsar e înregistrată ca aducând, după socoteala trecătorilor, un venit anual de 200 fl., uneori 150 sau 100, sau mai mult ori mai puțin.

Gloabele sînt înregistrate de mai multe ori. La 1569 în Orașu Nou, Prilog sînt ca în Craidorolț (domeniul Ardud). În Someșeni, Odoreu, Botiz sînt ca în Hrip (aceiași domeniu). În Tăuți, Săsar gloabele ca și în alte sate ungurești. La 1578 dau gloabele (*birsagia*) ca și alții. În Botiz, cei găsiți în nelegiuiri (*qui in sceleribus deprehenduntur*) sînt globiți cu 1 fl., ca și în satele precedente (care sînt în text Prilog, Someșeni, Seini). În Săsar gloaba celui prins asupra furtului e 1 fl., a celui găsit în adulter 1 fl., a vărsătorului de sînge 1 fl. Ce să se facă cu cel condamnat la pierderea capului, rămîne să hotărască stăpînul domeniului, adică împăratul¹⁴.

A treia parte a gloabelor privește pe jude, adică îi revine judeului. Textele de la Bozinta, Tăuți trimit la cel de la Săsar.

Aci nu mai găsim alte feluri de informații. Situațiile, sarcinile feudale prezintă și aici felurite variații. În genere însă se aseamănă cu cele de pe domeniul Tășnad. Plafonul superior al censului e de un florin, subdivizîndu-se sau scăzînd în raport cu starea iobagului (mărimea sesiei, numărul vitelor, vinul produs). E în uz și darea fertonului. Darurile hotărîte sînt în genere mai puține. Nu lipsește însă nici obligația generală a darurilor nehotărîte. E în uz datul ovăzului, sub numele ovăzului de Crăciun, dar uncori și sub numele de *ako*. Printre daturi apare uneori și finul. Trețina apare numai odată. Nonă nu dau, nici din semănături, nici din vin. Dau numai dijma. Dijmuitii dau cîte o găină, ca și în altă parte. Cei fără semănături dau banii creștinătății, chiar dacă ei nu apar sub acest nume. Dijma o dau stăpînului feudal. Dau dijma mieilor, stupilor, cu răscumpărarea. Dijma porcilor are aceleași două forme: de la pașune cîte un porc de turmă, de la ghindă unul din zece, amîndouă formele completîndu-se cu răscumpărarea, dar iarăși cu felurite variații. Dijma porcilor de la ghindă se ia în genere și din pădurile stăpînului, și din cele proprii ale satelor. Distincția între unele și altele însă nu e netă. Tendința e ca pă-

¹³ „Teloneum hic nullum est. Nihilominus a singulis mediis vini vasis cum ad alicna loca exportantur, soliti sunt pro solutione substratitia habere denarios quatuor, a maioribus octo“.

¹⁴ „Capitali sententia adjudicatus stat in arbitrio domini terrestris, quid de illo statuet“. *Károlyi okl.*, III, p. 534.

durile comune să fie socotite ale domeniului sau de a le considera de drept ca surse de venit ale lui. Obligațiile de lucru ale iobagilor sînt nelimitate. Pămîntul alodial constă din pămînturi de arătură, fînațe, vii. Viile sînt lucrate și ele cu munca gratuită a iobagilor. Morile sînt fie ale stăpînului sau comune cu alți stăpîni, fie țărănești obligate la dijmă. Crîsmăritul e nelimitat. O răscumpărare a obligației crîsmăritului apare la satul Tăuții de Jos. Se practică cumpărăturile de vin, înainte și după cules, pentru nevoile de consumație ale curții stăpînului sau ale crîsmăritului lui. Venituri bănești, dar și în natură mai aduceau domeniului vămile și gloabele. În genere avem același complex de venituri ca și pe alte domenii, dar cu variațiile lui proprii.

XXI. ȚARA OĂȘULUI LA 1569 ȘI 1578

Sate din Țara Oășului avem înscrise în urbariile de care ne ocupăm în două rînduri, la 1569 și 1578, în cele ale domeniului Satu Mare¹. Avem și separat un urbariu sau fragment de urbariu pentru satul Călinești (*Kanyahaza*).

În amîndouă urbariile sînt înscrise aceleași 11 sate². Numele de supuși înscriși sînt foarte puține : în cele înregistrate în 1569 sînt înscrise 45, unul din sate, Lechința, fiind înscris „pustiu“ (*est prorsus deserta*), în cel din 1578 numai cu 39. În 1578 sînt înscrise sub titlul *Pertinentiae Avassag* și se spune că aceste „porțiuni românești“ (*portiones valachicae*) au ținut de domnul Bathory și odinioară de cetatea Seini (*Zinyer*). În versiunea textului nepublicat³, în dreptul fiecărui nume de sat se notează *portio*. Urbariile acestea nu înscriu toate satele Oășului și nici cele înscrise nu apar ca întregi.

În 1569, în dreptul satului Bicsad se notează la margine *Wayuodatus*, iar în șirul numelor găsim înscris un *Wayuoda*, fără să-i mai fie înscris numele. Tot în șirul numelor de la Bicsad și un *liber*, desigur în înțelesul de libertin. La 1572 apare ca voievod al Oășului Jacobus Kolbasz. În 1578 tot la Bicsad sînt înscriși un *wajwoda* (Stephanus Banyaz) și un *libertinus*, toți ceilalți fiind înscriși *coloni*.

Textele sumare care urmează după listele satelor ne dau îndatoririle lor feudale.

Cens, pe un an întreg, cele zece sate (textul spune nouă) dau împreună la Sînmartin 18 fl., uneori 20 fl. Tot 18 fl. e censul *de omnibus istis praescriptis possessionibus portionariis*, și tot la Sînmartin, și în 1578.

¹ Urbariul din 1569 în Arhiva Statului Budapesta, U. et C., Fasc. 46, nr. 80. Fotocopie la *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*. Cel din 1578 în *Károlyi okl.*, III, p. 537—38.

² În 1569: Rața (*Rakosa*), Negrești (*Felsoefalw*), Tur (*Turvikonjáy*), Mogyoros, Bicsad (*Bikszad*), Trip (*Terep*), Târșolt (*Tarzolchý*), Călinești (*Kanyahaza*), Boinești (*Buryanhaza*), Cămărzana (*Komorzaaný*), Lechința (*Lekencz*).

³ Arh. Statului Budapesta, U. et C., Fasc. 47, nr. 41.

După textul din 1569 fiecare colon, fără deosebire, dă câte o piele de jder (*singulas pelles mardurinas*), pe care dacă nu ar putea-o da, trebuie să plătească de una 33 d. În anul trecut darea au luat-o în piei.

Mai apare însă, peste cens, și o altă prestație în bani. După textul din 1569 fiecare colon cu sesie întreagă sau jumătate *indifferenter* trebuie să dea la Sîngeorz 14 d., la Sînmihai tot atît. La 1578 în schimb apare o prestație bănească chiar sub numele de *ferton*. Dau anume de Sînmartin 1,50 fl., de Rusalii tot atît, cu excepția satelor Călinești, Lechința, Tărsolt, Cămărzana, care nu plătesc fertonul, ci în fiecare an odată, în timpul iernii, trebuie să dea șase piei de jder.

Tretina e înregistrată la 1569. În tretină (*in solutionem tretinalem*) dau împreună o vacă de tăiat (*communiter unam vaccam mactabilem*).

Despre *daruri* pomenește tot numai textul din 1569. Găini, unt, cași de drept n-au trebuit să dea nicicînd, ci, cînd li se impuneau, dădeau totdeauna cît puteau.

Dijme, none din semănături nu se pomenesesc.

Dau însă dijma porcilor. La 1569 cel ascultat mărturisește cu jurămînt românesc (*iuramento suo valachalj*) că din porcii de la pășune (*de porcis pascualibus*) n-au dat niciodată nimănui nimic. Au însă păduri cu ghindă din belșug, de unde dau dijmă întreagă din porci, răscumpărînd sub sau peste zece, din care ea nu se poate lua, fiecare porc cu cîte 6 d., mai mici cu cîte 3 d.

La 1578 se repetă că pe teritoriul lor (*in territorio ipsorum*) e o pădure mare de fag în munții înconjurători, în care, cînd se face ghindă, se îngrașă porci, luîndu-se dijmă din ei. Această dijmă din porci se împarte apoi exact în trei părți, din care una se ia pentru văduva lui Ștefan Prinyi în cetatea Nyalab, alta pentru împărat și Mihail Varday, a treia cedîndu-se celorlalți nobili. Din ceea ce am putea deduce că „porțiunile“ împăratului înscrise reprezentau mai puțin de a treia parte din sate (ei deținea a treia din dijmă împreună cu Varday). Se putea însă și ca pădurile să fie comune și cu alte sate sau alte domenii nobiliare.

Dar acum e înscrisă și dijma de toamnă a porcilor, pe care o dau fie că au ghindă în pădure, fie că nu, răscumpărînd de la dijmă pe cei peste zece cu cîte 3 d., pe cei sub zece, din care nu se poate lua dijmă, cu cîte 6 d.

Din stupi, mărturisesc la 1569, n-au dat vreo dijmă nicicînd.

Din oi, la 1569 dau o oaie cu miel de turmă (*de singulo grege ovium*). La 1578, fiecare iobag cu oi dă la Rusalii dregătorului (*officiali*) o oaie sau miel (*ovem unam vel agnum*), și un caș.

Obligații de lucru în 1569 nu sînt înscrise. Doar atît se spune că e aci un fînaț împărătesc, care poate fi cosit de vreo 20—25 de oameni. În anul trecut nu l-au cosit, dar altă dată pot veni, după productivitatea anului, șase, șapte stînjeni (*orgiae*) de fin, sau mai mult ori mai puțin. Textul din 1578 însă vorbește de slujbă nelimitată. Serveau odinioară la cetatea Seini, de Crăciun, la căraușit de lemne trei zile, nu mai mult; acum însă slujesc și crîșmăresc vin *pro arbitrio provisoris*.

Despre mori, o singură pomenire, în 1569. E înscrisă o moară în Racșa, din care împăratului nu-i vine nici un folos, ci mai mult sătenilor⁴. Moara e deci țărănească și nu vine nimic din ea pentru stăpîn. În 1578 se mai notează că patru din ei (din coloni) sînt pescari, care sînt datori stăpînului pămîntului din pescuit sau din pescărie (*piscatura*) vara, cu păstrăvi și alți pești, și cu raci.

Satele sînt deci românești, așa le califică textele, așa le indică și voievodatul și caracterul prestațiilor.

⁴ „Cuius nulla utilitas venit Cesareae Maiestati, sed tantum rusticis“.

XXII. DOMENIUL SATU-MARE 1569—1592

Domeniul Satu-Mare e deosebit de întins, cuprinde în sine mai multe domenii pe care le-am prezentat separat pînă aci. În acest întins capitol nu ne mai rămîne decît să prezentăm târgurile Satu-Mare și Mintiu din centrul lui și acest mare conglomerat în ansamblul lui, pentru a reda imaginea complexă a economiei sale. Tîrgurile Satu-Mare și Mintiu le prezentăm după aceleași conscripții din 1569 și 1578. Pentru prezentarea complexei economii a domeniului se oferă inventarele lui din 1569 și 1570 și întinsele lui socoteli dintre anii 1569—1577.

În componerea marelui domeniu, alături de domeniul de bază al cetății Satu-Mare, la 1569 găsim domeniul Cehu-Silvaniei, satele din Bihor care i-au fost atașate, domeniul Ardud și satele care i-au fost atașate, domeniile Baia-Mare, Tășnad, Zalău, Seini cu Țara Oașului. El însumează astfel nu mai puține de 185 de tîrguri și sate sau părți de sate, totalizînd peste 5400 de unități de supuși, adică de capi de familie de supuși. Și poate mai lipsesc, căci urbariul din 1569 în forma păstrată nu are încheiere. Bănuim că lipsesc din el cel puțin trei sate din Bihor, care sînt luate la sfîrșit în socoteli, dar în urbariu nu le mai găsim.

La 1578 domeniul ne apare mai scăzut. Lipsește acum din el domeniul Cehu-Silvaniei, s-au mai făcut între timp înstrăinări, donații, zălogiri. A rămas totuși mare, însumează și la această dată 98 de tîrguri și sate sau părți de tîrguri sau sate, cu peste 2000 de unități de supuși.

1. TÎRGURILE SATU-MARE ȘI MINTIU LA 1569 — 1583

La 1569 în Satu-Mare (*Zatmaar*) sînt înscriși 105 coloni și 108 *absentes*, fără să ni se spună de ce lipsesc, în Mintiu (*Nemethy*) 153 coloni și 68 absenți.

La 1578, în Satu-Mare sînt înscriși 145 coloni. Acum însă ei se împart în două, în *Oppidum Zathmar* sînt înscriși 86, în *Suburbium oppidi*

Zathmar 59. Și unii și alții se subîmpart după mărimea sesiei. Astfel în tîrg sînt înscriși :

coloni cu sesii întregi	7
coloni cu jumătăți de sesie	30
coloni cu treime de sesie	12
coloni cu pătrimi de sesie	37

în suburbiiu :

coloni cu sesii întregi	13
coloni cu jumătăți	16
coloni cu treimi	5
coloni cu pătrimi	25

În tîrgul Mintiu acum sînt înscriși 176 și 18 case pustii (*desertae domus*). Cei înscriși se repartizează astfel :

coloni cu sesii întregi	87
coloni cu jumătăți de sesie	54
pescari liberi	5
săraci, văduve (sau văduve sărace) și jeleri (<i>inquilini</i>)	30
case pustii	18 ¹

Privind aceste cifre vedem că la amîndouă datele e mai populat Mintiul decît Satu-Mare. Constatăm apoi că populația amîndurora a scăzut de la o dată la alta. Socotind și pe cei „absenți“, Satu-Mare a scăzut de la 213 capi de familie la 145, Mintiul de la 221 la 176. Cei absenți la 1569 poate mulți nu s-au mai întors. Au plecat desigur din pricina nesigurantei, a invaziilor turcești, dar și a jafurilor oștilor interne. Conscripția din 1569 s-a făcut și ea după ani de lupte în aceste părți, în care au fost lovite și Satu-Mare și Mintiul, după pacea din 1568 dintre împăratul Maximilian și sultan². Constatăm și o mare diferențiere a locuitorilor tîrgurilor, nu numai în tîrgoveți și suburbani, dar și o subdivizare a colonilor în coloni cu sesie întregă, o jumătate, o treime, o pătrime de sesie. În Satu-Mare, interesant, numai 7 mai sînt cei cu sesii întregi. În schimb cei cu jumătăți sînt 30, iar cei mai mulți, 37, sînt socotiți cu pătrimi de sesie. În Mintiu 30 din 176 sînt săraci, văduve și jeleri³.

Cens, cei din Satu-Mare spun sub jurămînt că pe timpul Bathoreștilor dădeau odată pe an, la Sînmartin, împreună cu cei din Mintiu, 250 de florini ungurești. De cînd însă amîndouă tîrgurile au ajuns sub stăpînirea împăratului, n-au mai dat nimănui nici un cens, fiind „liberi“ de el. Așa spun și cei din Mintiu că pe timpul lui Ștefan Bathori plăteau acest cens, acum însă se bucură de „libertate“, nu-l mai plătesc nimănui.

¹ *Károlyi okl.*, III, p. 548—550.

² Dînd situația de după 1562, locuitorii mărturisesc că totul s-a pustit, toate scriptele, protocoalele au ars. Iobagii au fugit înainte de sosirea păgînului, la ceea ce i-a îndemnat și îngăduit chiar căpitanii. Au plecat astfel în Transilvania și unde au putut numai decît. Au fost chemați apoi de oamenii împăratului, cu promisiunea vechilor libertăți, să se întoarcă la casele lor. *Szatmár vármegye*, II, p. 137, 192.

³ În text : „pauperes viduae et inquilini“.

Textul din 1578 prezintă sau explică altfel faptul. Juzii primari și jurați (*primarii iudices et cives*) ambelor târguri mărturisesc, sub jurământ, că pe timpul Bathoreștilor n-au avut nici un cens ordinar anual, ci amîndouă târgurile dădeau o „taxă“ anuală, uneori 200 fl., alteori 350 fl., nu însă mai mult. Altfel nu se înregistrează nici acum cens.

Daruri sau *daturi* nu se înregistrează la nici unul, nici la 1569, nici la 1578.

Nonă din semănături nu dau nici unul și n-au dat nici cînd, spune textul din 1569. Au dat și dau numai a zecea (*decima*).

Dijma din semănături, după textul explicativ din 1569, de la Satu-Mare, se lua astfel: oricine dintre ei avea o sută de clăi de grîu sau de orz și ovăz, din care trebuiau să vină în dijmă zece clăi, aceste zece clăi trebuia să le răscumpere cu 60 d. și așa mai departe, după cum avea mai mult sau mai puțin, după numărul clăilor. A patra parte din suma venită astfel i se da întregă preotului târgului. De fiecare iugăr de semănături care nu putea fi secerat cu secerea (*falce messoria*), ci era cosit cu coasa (*falce foenili*), plăteau cinci dinari. Întru toate același obicei și în Mintiu.

La 1578 textul Sătmarului spune că dijma (*decima*) din semănături se dă așa, că de fiecare claie secerată cu secerea trebuie să dea cîte un obol, iar de iugărele care se cosec, nu se seceră, dau de fiecare cîte 6 d. Același obicei și în Mintiu. Obiceiul nu s-a schimbat, dijma din semănături o răscumpără și acum în bani. Decît s-a schimbat puțin felul de a calcula răscumpărarea. La 1569 plăteau 60 d. de zece clăi care trebuiau să cadă în dijmă. Acum plătesc cîte un obol adică o jumătate de dinar de claia produsă, ceea ce înseamnă că suta de clăi din care trebuiau să vină în dijmă cele zece clăi răscumpărate cu 60 d., le răscumpărau de la dijmă cu o sută de oboli, adică cu 50 d. Ceea ce înseamnă 5 d. de claie. Suma de răscumpărare e mai scăzută deci. Nu însă și răscumpărarea grîului cosit, care e mai ridicată cu un dinar. Aci cifrele s-au inversat⁴. Dacă nu cumva s-a făcut vreoa confuzie la înregistrare.

Au dealuri de vii bune, spune textul în 1569 la Satu-Mare. Nici din vin însă nu se dă nici o nonă. Dau numai a zecea. Aceasta o dau așa că oricine are zece găleți de vin, din care trebuie să vină în dijmă o găleată de vin, pe aceea o răscumpără cu opt dinari. Găleata (*cubulus*) conține 16 măsuri (*medias*). Și din această dijmă a patra parte se dă preotului târgului, ca și din cea din semănături. Acest obicei a fost ținut atît de Nicolae Zelemerÿ, cît și de Valentin Salÿgay (provizori). Tot așa și la 1578: nu vin dau, ci de fiecare găleată de vin, cîzînd în dijmă, plătesc cîte 8 d.⁵ La Mintiu nu se înregistrează nici dijmă din vin, nu se pomeneste nici de vii. La 1578 se și spune clar: *vineas nullas habent*.

Din miei și stupi — spune textul din 1569 de la Satu-Mare — au dat totdeauna a zecea, răscumpărînd pe cei sub sau peste zece cu cîte 3 d. Și din dijma mieilor și stupilor preotul primește a patra parte. Aceeași

⁴ La 1648 răscumpărarea e cîte 6 bani (*penz*) de zece clăi, adică aceeași cu cea din 1569. Cf. Makkai László, *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631—1648)*, Budapesta, 1954, p. 404.

⁵ Tot așa și la 1648: după zece găleți de vin (recoltă) dau 8 bani. *Ibidem*.

rînduială și în Mintiu, avînd de la început aceeași lege în toate ⁶. În 1578 dau, iarăși amîndouă la fel, tot dijmă întreagă din miei și stupi, adică a zecea, răscumpărarea fiind însă acum la stupi cîte 3 d., la miei cîte 4 d., la capre (iezi) cîte 3 d. Din toate plebanul primește a patra parte întreagă (*integra quarta*).

Din porcii lor — spun la 1569, sub jurămînt — n-au dat nicicînd vreo dijmă, nici pentru ghindă, nici pentru pășune. Cei din Mintiu la aceasta mai adaugă că nici străinii (oameni din afara tîrgului) n-au fost liberi nici-cînd să-și mîne porcii în pădurile lor (ale tîrgului), pentru că n-au belșug de pădure. În 1578 se repetă doar negația : dijmă din porci nu dau.

Drepe *slujbă* la 1569 nu se spune nimic. Doar la 1578 citim la Satu-Mare că slujesc la cetatea Sătmarului, așa cum le-a îngăduit împăratul ⁷. Iar la Mintiu că fac slujbe ca și sătămărenii. Adică împăratul le-a stabilit o rînduială după care slujesc, pe care însă nu o cunoaștem.

În textul în care își mărturiseau îndatoririle de dinainte de 1562, declarau că nu erau încărcăți cu nici un fel de slujbe sau de munci, decît cînd de bunăvoia lor făceau sau îndreptau locurile noroite, străzile sau zăgăzurile Someșului. Ei au trăit totdeauna în libertatea lor, n-au fost datori nimănui cu nici o slujbă, decît stăpînului pămîntului cu censul de Sînmartin. Dar nici acela nu avea o sumă hotărîtă, ci atunci cînd trebuiau să-l plătească, mergeau la stăpîn și după rugămînți plăteau atît cit le îngăduia. Și oamenii împăratului i-au întărit în libertățile lor, n-au fost supărați cu nimic, ci au trăit în pace ⁸.

Pămînturi alodiale sau pămînturi socotite ca aparținînd domeniului sînt înregistrate mai multe : vii, grădini, fînațe, pămînturi de arătură.

În 1569 la Satu-Mare sînt înscrise mai înăci mai multe vii ale împăratului (*vineae Cesareae Maiestatis*).

Una numită *Bona pap.* Pe aceasta o lucrează românii fără plată ⁹. Ea poate fi lucrată o dată de vreo sută de oameni. Din aceasta în anul trecut n-a venit vin aproape de loc. Înainte însă veneau uneori 20, alteori 25 de buți medii de vin, altă dată mai mult ori mai puțin, după potrivirea timpului și productivitate. — Alta numită *Ferench pap.* Și aceasta cere cam același număr de oameni ca și prima și e lucrată tot de români, fără plată ¹⁰; e asemenea celeilalte și ca mărime și ca producție de vin. — A treia o posedă acum Francisc Kys; i-a fost dată însă de domnul Moger, și nu donată de împărat. — A patra o posedă Valentin Salgay în folosul său. Aceasta a fost a altarului croitorilor (*altaris sartorum*); poate fi lucrată de vreo 125 de oameni. — A cincea, numită *Szentlelek*, o posedă judele; spune că i-a fost donată de domnul Swendy. — A șasea e a lui Matei Bodogh, locuitor acum în Oradea, pe care o posedă Gaspar Mezey. — A

⁶ „De agnorum et apum examinum decimis idem ordo semper est observatus, cum una lege ab initio semper usi sint in omnibus“.

⁷ „Serviunt ad arcem Zathmariensem, ita ut per majestatem caesaream illis concessum est“. *Károlyi okl.*, III, p. 550.

⁸ *Szatmár vármegye*, II, p. 192.

⁹ „hanc Valachi sine pecunia colunt“.

¹⁰ „hanc etiam Valachi sine pecunia, numero priori personarum laborantium colunt“.

șaptea e via lui Dumitru Kekesÿ, o posedă Ioan Wgron. — A opta e via văduvei lui Francisc Szeel, care trăiește acum în Nagÿfalw ; acum o are Anton Wayda.

Grădini de fin (*horti foeniles*) ale împăratului sînt aci șase. Una, care era a călugărilor (*Monachorum*), lîngă poteca Hodoșului (*apud semitam Hodoșÿ*), o pot cosi vreo 20 de oameni. A doua, a acelorași călugări, lîngă calea *Sadanÿ* ; o pot cosi vreo 10 oameni. A treia lîngă aceeași potecă a Hodoșului, pe care o pot cosi vreo 12 oameni. Lîngă calea *Ballago* e grădina preotului pielarilor (*presbiteri pellionum*), pe care o pot cosi 10 oameni. A cincea e lîngă piscina numită *Kontÿos*, odinioară a preotului (*presbiteri*) Matei ; o pot cosi vreo 14 oameni. A șasea lîngă *Gÿenghetawa*, odinioară a preotului (*presbiteri*) Francisc Hench ; o pot cosi vreo 6 oameni. Cît fin poate să vină din acestea sau cît a venit, măturile nu pot spune sigur, pentru că și în acest an, și în alți anumiți ani, călăreții unguri (*equites hungari*) au pus de le-au cosit pentru folosul lor.

Sînt și livezi sau grădini de pomi. E un loc în *insula parochi*¹¹ unde era un bun *pomarium*, dar din care toți pomii (*arbores fructiferae*) sînt tăiați. Mai e un loc de pomi (*locus pomarÿ*) și vie a călugărilor înlăuntrul tîrgului, unde spun că s-au făcut 25 de buți mari (*magna vasa*) de vin. Un alt loc de pomi al preoților (*presbiterorum*), numit *Wpelgÿallya*, tot aci. Toate acestea sînt cu totul pustii și nici pomi nu mai sînt în ele.

În Mintiu se înregistrează de asemenea patru grădini de pomi (*horti pomarii*) ale împăratului. Una e în *insula Malomszegh*, care a fost odinioară a călugărilor din Mintiu ; a doua în *Insula maiori* odinioară a preotului Emeric ; a treia tot acolo, odinioară a preotului Blasius ; a patra tot acolo, ținînd odinioară de plebanatul tîrgului Mintiu. Se mai adaugă apoi două grădini posedate înainte de străini (*alieni*), una odinioară a altarului preotului Ioan în *Malomzeg*, alta tot aci, odinioară a aceluiași preot Ioan. În toate aceste grădini acum e belșug de tot felul de fructe, de pere, mere, prune etc. și în toate se cosește totdeauna fin.

E aci și un finaț al împăratului, în *insula Szentÿwan*, care se cosește totdeauna pe seama împăratului. De aci pot veni pe an... (lipsește cifra) stînji de fin. Dar se mai poate cosi totdeauna după dorință în destul și în alte locuri¹².

Sînt și pămînturi de arătură, pe care se face *allodiatura*, semănîndu-se anual grîu, orz, ovăz. Mai sînt pămînturi de arătură care au ținut odinioară de preoți, călugări (*ad presbiteros Monachos pertinentes*), vreo 50 de iugăre, împărțite din pămînturile proprii ale tîrgoveților (*divisa a terris ipsorum oppidanorum*), de care trebuie să vadă provizorul.

La 1578 în Satu-Mare, sub titlul *Propria domini*, sînt înscrise cinci vie, două *olim ad rectoratum altaris pertinentes*, una numită a preotului (*presbyteris*) Francisc Hencz, cealaltă a preotului Bona, deci cele două vie mari înscrise și la 1569. Alte două vie, pe care

¹¹ Insula probabil în înțeles de loc cuprins între cotiturile apei.

¹² „Item, aliis etiam locis pro voto ad sufficientiam falcari semper potest“.

Salghay le revendică pentru sine, și acestea au ținut *ad rectoratum altaris*. Mai e înregistrată cea a lui Francisc Kys, cetățean din Satu-Mare, cumpărată printr-un preot cu bani ; spune că e a lui prin drept fraternal.

Sînt și cîteva fînațe. Căpitanul Isak a Teuffenbach posedă două fînațe, unul ținînd de rectoratul altarului pielarilor, celălalt de biserica Spiritului sfînt ridicată în suburbii. De aceeași biserică din suburbii ține un loc deșert, cu iugăre de pămînt. Pe acest loc stau și și-au clădit case trei țărani (*rustici*).

Sînt anumite fînațe ținînd de rectoratele altarelor, pe care le posedă provizorii pe seama împăratului.

Sînt și cîteva case restaurate de soldați și de nobili. Una o ține Ioan Huszar, care spune că a ajuns a sa prin conferirea împăratului și care a fost cumpărată odinioară de nobilii de Vethes pe seama rectoratului altarului croitorilor din biserica sf. Nicolae. Alta e ținută ocupată prin violență de Benedict Zabo, cetățean sau jurat ? (*civis*) din Sătmar, căruia i-a dat-o Magher. Ține de aceeași biserică a sf. Nicolae. Blasius Himvarro posedă o casă ținînd de aceeași biserică ; spune că i-a fost donată de împăratul. Nicolae Zelemery — în locul casei, care servea odinioară de cameră și depozit de sare, pe două locuri de casă parohială și, pe lîngă acestea, pe locurile de casă ale unor cetățeni, ai căror moștenitori și urmași și acum cer să li se restituie — în total pe șapte locuri de casă a clădit o casă, pe care și acum cu ce drept o ține, nu se știe. Domnul căpitan Isak a Teuffenbach ține o casă clădită de Cristofor Teuffenbach pe locul rectoratului altarului pielarilor¹³.

În Mintiu e o „insula“ care a ținut odinioară de rectoratul altarului sf. Iacob, îmbelșugată odinioară în pomi, acum însă e pustie. Sînt două lunci mari, una numită *Pirosbereg*, alta înaintea podului, ținînd de locuitorii și cetățenii acestui tîrg, ocupate și ținute de același Teuffenbach, spre cea mai mare pagubă a locuitorilor¹⁴.

În privința pămînturilor de arătură lucrate pe seama stăpînului feudal, acum avem un text lămuritor : în fiecare an pentru semănătura împăratului se cuprinde de către provizori atît cît trebuie din pămînturile proprii ale locuitorilor și cetățenilor tîrgurilor¹⁵.

Privind aceste informații observăm că cele mai multe din viile, grădinile, fînațele, preținse ca fiind *propria dominii* au fost ale bisericilor, preoților, călugărilor. În stăpînirea împăratului, care era și stăpînul feudal al domeniului, au ajuns probabil cu secularizarea. Din această expropriere sau împărțeală de bunuri bisericesti trecute în proprietatea împăratului au căutat să beneficieze și alții, oamenii desigur în slujba împăratului, cetățeni ai tîrgurilor, provizori, căpitani, concesionarul domeniului. Mai multe din ele se găsesc în folosința lor.

Cît privește pămînturile de arătură în folosința stăpînului feudal, vedem că nici acum nu avem constituit un pămînt alodial, că nu s-a separat decît prea puțin un asemenea pămînt, că și acum stăpînul feudal își ia

¹³ *Károlyi okl.*, III, p. 549.

¹⁴ „cum maximo incolarum damno“. *Ibidem*, p. 551.

¹⁵ „Singulis annis in territorio Zathmariensi a civibus ejusdem loci occupantur propria jügera terrarum, eaque arantur ac pro majestate caesarea inseminantur“ (Satu-Mare) ; „Singulis annis ex propriis civium et incolarum oppidi istius jugeribus terrarum, per provisos pro seminata majestati caesareae occupantur ad sufficientiam“ (Mintiu). *Ibidem*, p. 550.

anual, după trebuințe, pământ de arătură din pământurile târgului. Așa cum de altfel stăpînul putea să coséască la nevoie pentru sine și din finațele obștești.

Cultura pământurilor, viilor, grădinilor (finațelor) rezervate pentru stăpîn nu știm în ce măsură cădea în sarcina târgoveților. Mai probabil cădea în sarcina satelor din jur. Din sate vor fi desigur și românii care cultivau cele două vii mari din Satu-Mare.

Datele pomenesesc și de pielari, croitori, indicînd și existența breslelor meșteșugărești de aci, despre care nici restul textelor, nici listele de supuși nu pomenesesc nimic.

Mori la 1569 în Satu-Mare sînt înregistrate două. Sînt mori „navale” (*navalia*), adică pe luntri, cu două roți. Din amîndouă pot veni anual... (lipsește cifra) găleți de Cașovia (*cubuli Cassovienses*). Se spune că amîndouă au ținut de parohiatul târgului (*ad parochatum huius oppidi*). Mai sînt și trei locuri de moară, unul a fost, spun, al călugărilor, altul al vreunui preot (*presbiter*), al treilea al lui Petru More.

În Mintiu sînt două mori care au fost odinioară ale călugărilor de aci; acum sînt ale împăratului. Din amîndouă împreună pot veni, pe un an întreg, uneori 160 găleți de Cașovia, alteori mai mult sau mai puțin. A treia moară, al cărei loc ținea de plebanat, acum o ține un cetățean din Mintiu, Andrei Halaz, din folosul căreia însă n-a dat nimic pînă acum împăratului. A patra moară e cea pe care a clădit-o Andrei Mester. Și locul acesteia a aparținut plebanatului de Mintiu. Nici de aci nu s-a dat nimic în dijmă (*in decimam*) împăratului. A cincea moară o ține Ladislau Warga cetățean din Mintiu; nici din aceasta nu se dă nimic împăratului. După cum nu se dă nici din a șasea, care e a văduvei lui Ambrosiu Hayos. Sînt și două locuri de moară, dar pe care acum nu e moară.

La 1578 în Satu-Mare sînt înscrise trei mori pe Someș, una lîngă pod, celelalte două nu departe de aceasta, care sînt și de cernut sau cu ciur? (*quae cribratoria sunt*) și din care una e ereditară a târgoveților pentru susținerea preotului. În Mintiu, sînt două mori pe Someș; au ținut odinioară de „cenobiul” (*coenobium*) sf. Dionisie, acum sînt ținute pe seama împăratului. Sînt cele înscrise și la 1569. Acum sînt înregistrate mai puține mori; nu mai sînt înregistrate decît cele aparținînd cu adevărat împăratului.

Despre *crîșmărit* textul din 1569 nu spune nimic. La 1578 la Satu-Mare se spune că aci n-a fost în uz niciicînd crîșmăritul vinului, a fost început doar de căpitani după ce au căzut sub mîna împăratului. Așa, pe întreg anul se crîșmărește printre ei vin în două rînduri, anume în primele patru luni, ianuarie, februarie, martie, aprilie și apoi în iulie, august, septembrie. În același fel se crîșmărește și în Mintiu. Vorbind despre situația dinainte de 1562 și textul citat spune că vin nu l-a impus nimeni spre crîșmărit, nici domn, nici împăratul, în cele două orașe avînd fiecare om libertatea de a-și vinde (sau crîșmări) vinul propriu¹⁶.

¹⁶ *Szatmár vármegye*, II, p. 192.

Despre *pescuit* se află o singură mențiune. La 1578 în Mintiu sînt înscrise și 5 *piscatores liberi*, după care textul celeilalte versiuni a urbariului adaugă că din voia căpitanilor nu fac nici o slujbă. Ei sînt desigur scutiți de slujbele obișnuite iobăgești, sînt libertini scoși de la slujbe pentru a servi cu pescuitul.

Evaluarea veniturilor domeniului Satu-Mare, datată 7 februarie 1583¹⁷, pentru Satu-Mare și Mintiu dă următoarea socoteală :

Cens nici Satu-Mare, nici Mintiu n-au dat de cînd sînt sub mîna împăratului. Nici taxa de 250 și 350 fl., pe care le-o lua anual Gheorghe Bathori. Ele sînt scutite *ad beneplacitum* de împărat.

Venituri din Satu-Mare :

Nonă din semănături n-au dat din vechime, și pînă acum nu li s-a luat.

Din dijma vinului, care ținea odinioară de episcopatul Transilvaniei și care prin tranzație se ia la cetatea Satu-Mare, după răscumpărarea dijmei vinului din anul 1581, au venit în bani 21 fl. 70½ d.

Din răscumpărarea dijmei grînelor (care și ea aparținea odinioară episcopiei Transilvaniei) vin vreo 15 fl.

Din dijmuirea și răscumpărarea albinelor 2 fl.

Din cele două vii din dealul Sătmăruului, numite *Bona Pap* și *Ferencz Pap*, în anul 1581 au venit 12 *urnae*¹⁸ de vin făcînd 30 fl. 72 d.

Din grînele alodiale de toamnă, din Satu-Mare, vin anual vreo 300 găleți (*cubuli*) de grîu, socotind gălcata cu 50 d., vin 150 fl.

Din ovăzul alodial în Satu-Mare, venind anual circa 150 găleți și socotind patru găleți la un fl., vin 37 fl. 50 d.

Din morile navale din Satu Mare, care slujesc acum *domus annonarum* (magazia de bucate), vin anual în găleți de Cașovia (*Cassouienses Cubuli*) 200¹⁹.

Din fînățele Sătmăruului venind vreo 40 stînjeni (*orgiae*) de fîn, socotind stînjenu cu 2 fl., vin 80 fl.

Din venitul tîrgului (*ex proventu fori*) din Satu-Mare (c vorba desigur de vama tîrgurilor care se țîn aci) vin vreo 3 fl.

Din crîsmăritul vinului în tîrgul Satu-Mare (care nu poate fi fără apăsarea colonilor)²⁰ cîștig anual vreo 375 fl.

Din tîrgul Mintiu :

Venit din none nu e nici aici

Răscumpărarea dijmelor din semănături în bani fac 16 fl.

Dijmuirea și răscumpărarea stupilor, ca și în Satu-Mare, anual 2 fl.

Din grînele alodiale de toamnă din Mintiu, venind anual în grăunte vreo 325 găleți, socotind gălcata 50 d., vin 162 fl. 25 d.

¹⁷ Arh. Statului Budapesta, U. et C., Fasc. 152, nr. 5. Fotocopie la Arh. Ist. a Fil. Acad. Cluj.

¹⁸ *Urna* aci, evident, nu e vatra, e poate *urna viennensis*, care e o măsură mult mai mare, așa cum reiese și din socotelile domeniului Satu-Mare. Că e o măsură mult mai mare o arată prețul ei de 2,50 fl.

¹⁹ Găleata de Cașovia e echivalată cu 83 l. (Kiss, *16 századi dézsmajegyék*, p. 11).

²⁰ „quod tamen sine oppressione colonorum fieri non potest“.

Din grânele de primăvară alodiale (<i>ex allodialibus frugibus vernilibus</i>) poate ovăz ? în Mintiu, venind anual vreo 350 găleți de Cașovia și socotind patru găleți la un florin	87 fl. 50 d.
Din finațele din Mintiu, venind anual vreo 30 stinjeni (<i>orgioe</i>) de fin și socotind stinjenul de 2 fl.	60 fl.
Din crîsmăritul vinuului ²¹ în Mintiu vine obișnuit cîștig	250 fl.
Suma totală a veniturilor din cele două târguri face	1.319 fl. 67½ d. ²²

Privind cifrele de mai sus putem face mai multe constatări.

Suma de răscumpărare a dijmei din grîne însumînd în amîndouă târgurile 21 fl., socotind că răscumpărarea se făcea cu 6 d. clăia venită în dijmă, presupune o producție de 3500 de clăi — o producție mică deci, dînd o medie de abia ceva peste zece clăi de cap de familie.

Răscumpărarea dijmei din vin de 21,70 fl., socotind 8 d. de găleata de vin venită în dijmă, presupune o producție de 2710 găleți de vin, care raportate la cei 145 înscriși la Satu-Mare, singurul producător de vin, rezultă o medie de 18,69 găleți de vin de cap de familie.

Raportînd sumele de răscumpărare ale dijmelor din semănături și din vin la cele evaluînd producția alodială, rezultă că dijmele aduc doar 52,70 fl., față de 607,97 fl. cît aduc pămînturile alodiale. Sau specificînd: dijmele din grîne în cele două târguri aduc 31 fl., pămînturile alodiale 577,25 fl., dijmele din vin în Satu-Mare 21,70 fl., producția alodială de vin 30,72 fl. Fapt semnificativ: în timp ce producția alodială de grîne se ridică la de peste 18 ori venitul din răscumpărarea dijmei, valoarea vinului alodial nu depășește mult suma de răscumpărare a dijmei din vin.

Disproporțiile acestea dintre cifre însă nu reprezintă și raporturile reale ale producției. Să luăm grînele. Știm că răscumpărarea dijmei e de 6 d. de clăie. Dar două, cel mult trei clăi, dau o găleată de grîu și găleata de grîu alodial, am văzut, e evaluată la 50 d. Deci valoarea clăii venite în dijmă e și ea mult mai ridicată. Tot așa și la vin. Găleata de vin venită în dijmă se răscumpără cu 8 d., deci iarăși mult sub prețul ei. Răscumpărarea în bani a dijmelor cu asemenea prețuri acum era o favoare. Și altfel vedem că producția alodială de vin rămîne mult în urma celei de grîne, e incomparabil mai mică.

Interesant e venitul crîsmăritului apoi. El se cifrează în amîndouă târgurile împreună la 625 fl., adică la aproape 45% din totalul veniturilor. În tot cazul suma cîștigului din crîsmărit depășește valoarea întregii producții alodiale, care, am văzut, se totalizează la 607,97 fl.

Făcînd acum și raportul obișnuit între suma veniturilor și numărul celor înscriși, suma de 1392,67½ fl. venit raportată la cei 321 din cele două târguri la 1578, rezultă o medie de 4,34 fl. de supus, aproape cît cea de pe domeniul Ardud, care e de 4,45 fl. Dar media aici nu redă valoarea reală a muncii depuse de tîrgoveț în slujba stăpînului. Răscumpărarea dijmelor

²¹ „quod ipsum tamen non sine oppressione colonorum fit“.

²² Corect adunat și evaluînd în bani și cele 200 găleți venite de la morile din Satu-Marc. veniturile se cifrează la 1392 fl. 67½ d.

e scăzută. În schimb ridică mult venitul sumele crîsmăritului, care nu vine numai din consumația tîrgoveților. Veniturile pămînturilor alodiale, pe care desigur le lucrează alți iobagi din afară sau în cea mai mare parte iobagi din afară, trebuie să ridice media prestațiilor acelor. Făcînd toate scăderile, media s-ar reduce desigur la mult mai puțin. Aceasta chiar dacă am socoti și veniturile care lipsesc, din vămi, din gloabe și altele.

Cele două tîrguri din fruntea domeniului, cum vedem, au reușit să-și creeze o situație mai avantajată față de sate. Ele nu plătesc acum nici censul și nici taxa dinainte. Nu dau none nici din semănături, nici din vin. Dau numai dijme. Dar și dijmele le răscumpără cu bani — și în condiții de favoare — se pare cu vechile sume de răscumpărare din sec. XV-lea. Nu dau dijma din porci, nici de la pășune, nici de la ghindă. Dau a zecea, în natură, numai din miei și din stupi. Nu se înregistrează nici fer-ton, nici ako, nici daruri. Slujbele lor nu se precizează; ele însă nu sînt cele nelimitate ale satelor, sînt desigur slujbe determinate sau mai reduse la cetate. Pămînturile alodiale constau din vii, grădini, fînațe, pămînturi de arătură, cele mai multe ajunse în stăpînirea domeniului se pare în urma secularizării. Dar se menține și vechiul obicei de a lua pentru stăpîn anual și după nevoi din pămînturile tîrgurilor. Pămînturile rezervate pentru stăpîn erau lucrate cu muncă iobăgească, dar nu cu a tîrgoveților, ci cu a iobagilor din sate. Interesantă informația că cele două vii mari din Satu-Mare erau lucrate, cu muncă gratuită, de români. Mori are nu numai împăratul, au și tîrgoveții. Doar în crîsmărit sînt mai restrînși pentru a lăsa loc venitului stăpînului. Venitul lui din crîsmărit în raport cu celelalte în tot cazul e remarcabil.

Satu-Mare și Mintiu altfel sînt beneficiarii unor privilegii vechi. Primul privilegiu al Sătmarului e de la Andrei al II-lea, din 1230. Regele Andrei dă oaspeților teutoni din Sătmar (*hospitibus Teutonicis de Zathmar Nemethi*) dreptul (*libertatem*) ca judele (*villicus*) lor să ia parte la oaste cu regele, după obiceiul sașilor (*more Saxonum*), înarmat și împreună cu patru arcași; îi scoate de sub orice altă jurisdicție, supunîndu-i doar judecării regelui și visterului (*magistro tavernicorum*). Le dă dreptul să-și aleagă singuri judele (*maiores ville*), precum și dreptul judecării crimelor, furt, tîlhărie, omor și altele. Le dă port liber de vamă pe riul Someș. Dîmuitoare să le plătească 12 dinari de căpiță (*pro capetia duodecim denarios usualis monete solvere teneantur*). Să-și aleagă singuri preotul, care să primească a patra parte din dijme. La acestea s-a învoit și episcopul Transilvaniei. Dar sînt obligați în schimb să dea regelui, cînd vine în orașul lor, prînz și cină²³.

De remarcat că răscumpărarea dijmei din semănături se menține la aceeași sumă și în secolele XVI-XVII.

Al doilea privilegiu e dat de regele Ștefan, în 1264. Pe aceeași oaspeți de Sătmar (*hospites nostri de Zathmar*) regele îi întărește în libertatea de care se bucură oaspeții de Alba (de Alba regală probabil), în dreptul

²³ D.I.R., Trans., XI—XIII/I, p. 233—39, 388—389.

de a-și alege judele, de a judeca pricinile mari și mici dintre ei, de a fi chemați de alții în judecată doar în fața judeului lor, care dacă n-ar face judecata să fie chemat el, nu oaspeții, în fața regelui. Își aleg singuri preotul pe care episcopul îl confirmă. La război merg sub steagul regelui cu șase ostași în armură (*cum sex panceratis*). Când vine regele la ei cu slujitorii săi sînt datori să-i întrețină doar o zi, nu mai mult. În orașul (*villa*) Sătmar nici dregătorii de aci (dregătorii regali sau ai cetății), nici alți străini de oraș (*extranei*) să nu-și poată crîșmări vinul (*in tabernis vendere possint vina sua*) și nici negustori străini (*extranei*) să nu-și poată vinde postavul lor. După vinurile lor să nu fie datori cu vamă nicăieri și să aibă tîrg liber, ca și înainte, vinerea. Acum primesc și li se delimitează și o parte din pădurea Ardudului²⁴. Privilegiul s-a păstrat în confirmarea regelui Andrei III din 1291.

Privilegiile acestea se repetă, se adaugă cu timpul. În stăpînirea pădurii permise îi întărește și Carol Robert și Ludovic I. În 1332 Carol Robert interzice tulburarea unui oaspe așezat în Sătmar, în virtutea privilegiilor orașului (*civitas*), el putînd fi tras în judecată doar în fața judeului orașului²⁵.

Satu-Mare e deci pe calea de a deveni sau de a se dezvolta ca oraș liber regesc. L-au împiedicat însă în această dezvoltare marii feudali în stăpînirea cărora a ajuns din mîinile regelui. Printre alții a ajuns în stăpînirea lui Gheorghe Brancovici, Iancu de Hunedoara. La 1452 acesta numește Sătmarul *civitas nostra*²⁶. Ajunge și sub stăpînirea familiei Szapolyai. În 1491 Ladislau acordă Sătmarului și Mintiului dreptul de a primi spre așezare pe iobagii oricărui stăpîn feudal, după ce și-au îndeplinit îndatoririle legale²⁷.

N-au lipsit diferendele nici pentru dijma episcopală. Episcopul Transilvaniei Ladislau Gereb, deși convenise și el, ca să ia numai 12 dinari de căpiță, cum prevedeau textele privilegiate, le-a pretins suma aceasta pentru claie (*gelima*, care era numai jumătatea căpiței), luîndu-le pentru o capetia 24 d. Iar cînd orașenii s-au opus, i-a pus sub interdict bisericesc, oprind pe preoți de la slujbe, spovedanie, înmormîntări, încît morții zăceau neînsmormîntați în cimitire. În 1501 a trebuit să-l admonesteze regele și să-l oblige la respectarea învoielii încheiate²⁸. Cu data de 27 august 1500 regele Vladislav, după ce a judecat pricina, ascultînd pe mai mulți, constată că capetia nu e claie, în limba comună nu se numește *kalangya*, ci *kepe*. Hotărăște ca să ia 12 d. pentru capetia venită în dijmă, nu pentru claie²⁹. În sec. al XVI-lea privilegiile sînt reconfirmate, orașul le poate păstra

²⁴ Fejer, *Cod. dipl.*, IV/3, p. 206—208.

²⁵ D.I.R., Trans., XIV/III, p. 251.

²⁶ *Szatmár vármegye*, p. 176.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ „...,capetia materno idcomate non kalongya sed kepe nuncupari... quod quia prefati cives dictorum oppidorum de qualibet huisusmodi decima capetia connumerata et dicata singulos duodecim denarios monete pro tempore currentis solvere deberent et tenerentur, apparebit evidenter“. Jakó Zsigmond, *Uita a capetia szó magyar jelenése körül 1500-ban*. „Nyelv- és irodalomtudományi közlemények“, II (1958), p. 211—13.

în genere. El însă nu poate să se ridice sau se mențină ca oraș liber regesc nici după ce revine sub stăpânire imperială. Scriptele urbariale nu-l numesc decât *oppidum*. Tot așa ca și pe Mintiu, care urmează în genere aceeași soartă ca și Sătmarul³⁰.

Satu-Mare și Mintiu se numără prin urmare printre cele mai emancipate orașe sub raportul dependenței feudale. N-au izbutit însă să ajungă la libertăți depline orășenești, au rămas și ele tot numai țiguri feudale.

2. INVENTARELE DOMENIULUI LA 1569 — 1570

Avem la îndemână și două inventare ale domeniului, unul din anul 1569, celălalt din 1570.

Primul poartă data de 10 august 1569 și s-a întocmit la predarea domeniului de către provizorul Valentin Salgay succesorului său Melchior Sauer³¹.

Mai întâi Salgay dă în mâinile noului provizor banii gata, împreună cu cei pe care i-a distribuit colonilor în vederea vinului nou (cumpărare dinainte de vin din recolta de toamnă de la iobagi) 618 fl. 8 d., socotind aci și cei 300 fl. dați pentru întărirea cetății (*in munitionem arcis*).

I-a predat grâul alodial, în total 5476 clăi (*gelimae*). În care alodiaturi s-au produs aceste grâne, le are însemnate în scriptele de la mâna sa provizorul Zaver, dar *pro rei commoditate* le însiră și inventarul :

Grâu.

Din „alodiatura“ Sătmarului împreună cu a Mintiului rămîne un stog (*acervus*) din anul 1568 în grădina de lângă casa provizoratului, care cuprinde 1100 clăi

De asemenea, în aceeași grădină, din aceeași alodiatură a Sătmarului și Mintiului rămîn trei stoguri din anul 1569, făcînd împreună 2137 clăi

Din alodiatura Oarului rămîn două stoguri din anul 1569, conținînd împreună 350 clăi

Din alodiatura care e în Craidorolț (*Darooch*) rămîn patru stoguri din anul prezent 1569, care conțin 1428 clăi

Din alodiatura din Kyshodos (dincolo de graniță, în R.P.U.) rămîne un stog din 1569, conținînd 143 clăi

Din „agricultura“ din Cegheld (*Czeghoeld* în R.P.U.) rămîne un stog din anul 1569, conținînd 318 clăi

În total 12 stoguri cuprinzînd 5476 clăi de grâu. Din acestea, producția anului 1569 se cifrează la 4376 de clăi.

³⁰ *Szatmár vármegye*, p. 231.

³¹ „Inventarium seu conscriptio omnium rerum per Egregium Valentinum Salgay provisorum arcis Zathmaar successori suo Domino Melchiori Sauer assignatarum, 10 die mensis Augusti, Anno 1569“. Arhiva Statului Budapesta, U. et C., fasc. 47, nr. 35. Fotocopie în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

Orz.

Din orzul care s-a făcut în agricultura Dorolțului rămîne un stog din anul acesta 1569 conținînd 371 $\frac{1}{2}$ clăi
 În alodiatura Oarului rămîn grămezi sau clăi (*cumuli*) de orz cosit 50
 Total orz : 371 $\frac{1}{2}$ clăi și 50 de grămezi

Ovăz.

Din alodiatura Sătmarului și Mintiului un stog din anul acesta conținînd 226 clăi
 Din alodiatura de Dorolț un stog, acolo, de 371 clăi
 Din agricultura Oarului, acolo, un stog din anul acesta de 304 clăi
 Total ovăz : 901 clăi

Fin.

În „insula“ Sătmarului fin din anul 1568 la un loc 53 stînjani, înălțimea (șirei) trei stînjani, lățimea trei. Tot în Sătmar 150 stînjani de fin din 1569, clădit la aceeași înălțime și lățime.

În lunca *Goendoer* de lângă Arduț, fin din anul 1568 12 stînjani. Tot acolo, finul din anul acesta 69 stînjani. În pădurea Arduțului fin din anul 1568 stînjani 21. Din anul acesta stînjani... (lipsește cifra).

În *Wadkert* (grădina de animale sălbatice) fin din anul 1568 stînjani 22, din anul acesta 23.

În Beltiug, în lunca numită *Ghele*, fin din anul 1568 stînjani 68, din anul acesta 40.

În Dorolț fin din anul 1568 stînjani 45, din anul acesta 25.

Fin din anul 1569 în :

Ökörítő	7 st.	Cehu	26 st.
Porcialma	23 „	Balta	2 „
Oar	15 „	Ardusat	50 „
Domănești	10 „	Bicața	2 „
Tășnad	27 „	Kyshodos	8 „

În Seini (*Waarallya*) fin din anii 1568 și 1569, la un loc 39 stînjani. În Baia-Mare, Săsar și Tăuți (*Thootfalw*) 82 clăi mari (*cumuli magni*) de fin.

În total deci erau vreo 750 de stînjani și 82 clăi de fin, din care vreo 230 de stînjani fin din anul 1568.

vii.

Viiile lucrute pentru împărat sînt 21. Anume, pe dealurile de vii ale Sătmarului sînt două ; în Arduț două, dar una din ele stă nelucrată. În Seini sînt lucrute patru, la care se adaugă și o a cincea. În Ardușat una. În Baia-Mare patru. În Livada una, în Cehu una, în Săsar două. Sînt trecute în inventar astfel numai 18.

Vite, oi, porci, păsări alodiale se înregistrează mai multe. În Sătmar oi mai mari, luate în strungă (*in ztronga exactae*, darea strungii), 54, miei de dijmă din anul acesta 552, în total 606 oi și miei. Junci veniți în tretină (*juvenci tretinales*) 15, juninci „tretinale“ 29, în total 44 capete.

În „alodiul“ din Oar 18 vaci cu lapte (*mulgibiles*), viței lor de asemena 18, 18 vaci sterpe, vechi (*antiquae*), 2 junci de un an, 2 tauri de doi ani, 3 junci de doi ani, 3 viței de un an, încă necastrați, în total deci 64 de vite, ridicând numărul vitelor alodiale la 108 capete.

Tot aci 51 de porci mascuri veniți din dijma de primăvară (*porci maiiales*), 123 de porci mai bătrâni, de prăsilă (*porci antiquiores foetosi*), 20 de purci din anul acesta, în total deci 194 capete.

Pe lângă casa alodială de aci găini și cocoși, împreună 100.

Stupi sînt în Giurtelec 48, în Homorod 60, în Oar 14, deci în total 122.

Provițiile rămase la mîna noului provizor sînt iarăși mai multe. Sînt trecute în socoteala lui 86 găleți (*cubuli*) de făină distribuite de Salgaj, vechiul provizor, unor coloni în vederea vinului nou (cumpărătură anti-patată de vin nou).

În pivnița (*in cellario*) din Sătmar a împăratului rămîn 16 buți medii, conținînd împreună 100 „tine“ (*tinas*) de vin, o tina conținînd 32 măsuri (*pintas*).

La casa provizoratului 18 $\frac{1}{2}$ pinte de unt, 13 cași de vacă și 3 putini de brînză (*casei brenze bodon*).

Mai încolo sînt înscrise și alte provizii trecute în mîna noului provizor la intrarea în funcțiune.

Făină cu tărîțe (*farina cum furfure*), adică necernută, 1900 găleți de Cașovia.

Tărîțe 1500 găleți de Cașovia.

Vin 60 de buți medii, conținînd împreună 340 tine (*tinas*).

Orz 100 găleți de Cașovia.

Mazăre (*pisorum*) 4 găleți de Cașovia.

Mei 120 găleți de Cașovia.

Slănini 120.

Unt 5 cîntare sau măji (*centenarii*).

Seu netopit 40 de măji.

Pietre de sare (*salium lapides*) 3000.

Oțet 9 buți medii, conținînd împreună 35 „tine“ (*tinas*).

Cărnuri afumate zece măji.

În inventar au mai intrat și alte lucruri :

Buți medii date în diferite părți (desigur buți goale) 190, *vasa simigiensia* 10, butoaie (*dolia*) 4.

Plase (*retia*, plasă sau mreje de pescuit), două, una mare care se numește *gyalom*, alta cu care obișnuiesc să pescuiască doi oameni.

Nave (*naves*) două, una cu care pot fi trecute peste Someș care, alta de trecut mai mult oameni pe jos. Mai e și o a treia, navă mare, dar foarte stricată ; nu i se poate lua nici un folos. Mai e una nou făcută dintr-un trunchi (*ex integro ligno*) ; a fost făcută din jos de moară.

La casa provizoratului e înscrisă o găleată de lemn (*cubulus ligneus*), făcută pentru măsurat grânele. Tot aci 32 oale de lut ars (*ollae testaceae*) 12 blide de lemn (*scultellae ligneae*), 3 mese de lemn, 4 scaune sau lavițe ? (*sedilia*).

La casa provizoratului două mori de măgar (*molae asinariae*) împreună cu pietrele de moară.

Mori de făină ținînd de cetatea Sătmarului³², în diferite locuri, 12. Mai e și o a treisprezecea moară, nou ridicată, lipsită încă de pietre.

E și o pivă de pănură (*contusorium griseorum*) pe râul Crasna, în Teghea.

La sfîrșit sînt trecute și datoriile bănești, restante, ale învoielilor (*pac-tationum*) satelor (desigur cele de răscumpărare a slujbelor și crîșmăritului) :

În Marghita rămîn să plătească la sf. Nicolae 100 fl., în Petreu și Abrămuț, la aceeași zi, 55 fl., Albeș 30 fl. Apateu (Fel Apathy) 20, Cheț 17. Șilind plătește la Crăciun 7,50 fl. Tot la Crăciun Tarcea și Apateu (Puzta Apathy) 20, Abram 16 fl. În pertinențele românești ale Marghitei (*In pertinentiis Marghita walachalibus*), la Crăciun 20 fl. E probabil și aceasta o răscumpărare a slujbelor și crîșmăritului neînregistrată de urbariu. În total 285,50 fl., care reprezintă numai o parte a învoielilor, adică restanțele lor din acest an ; cealaltă parte o plățiseră desigur înainte.

Inventarul următor poartă data de 15 septembrie 1570. El s-a întocmit cu prilejul predării domeniului lui Cristofor Tewffepach, noul căpitan suprem³³. Inventarul e sumar ca și celălalt, dar cu informații în plus. Acum s-au inventariat și grânele venite din dijme.

Se inventariază și acum mai întii grîul.

Grîu din anul 1569 s-au predat în Sătmar patru stoguri (*acervi*) cuprinzînd împreună 3081 de clăi.

Din alodiatura Sătmarului și Mintiului au venit în anul 1570 două stoguri : primul cuprinzînd 1030 clăi, al doilea 743 clăi.

Din alodiatura Dorolțului au venit din anul 1570 patru stoguri.

primul cuprinzînd	747	clăi
al doilea	603	„
al treilea	387 ½	„
al patrulea	28	„
Din alodiatura Oarului :		
un stog cuprinzînd	290	„
Din alodiatura din Pătal :		
un stog de	160	„
Din alodiatura Seini :		
un stog de	74	„

³² „molendina farinaria ad arcem Zatmar pertinencia“.

³³ „Inventarium earum rerum omnium quas tempore resignationis arcis Zathmaar ad manus Magnifici domini Christophori a Tewffepach Egregius Melchior Szaurer supra dicto Domino assignavit 15 die Mensis Septembris, Anno 1570“. Arhiva Statului Budapesta, U. et C., Fasc. 76, nr. 18. Fotocopie la Arh. Ist. Fil. Cluj.

În total deci 7142 $\frac{1}{2}$ clăi de grâu, din care 3081 clăi constituie grâul anului trecut, rămas neimblătit în Sătmar, grâul inventariat din producția anului 1570 cifrându-se astfel la 4061 $\frac{1}{2}$ clăi.

Dijmele grâului venite pentru împărat din 226 târguri și sate din comitatele Satu-Mare, Solnocul Interior, Bihor, se cifrează la 17 262 de clăi și 22 de snopi, claia scotită, după nota de la început, de 26 snopi.

Nonele din 19 localități din cuprinsul domeniului, venite pentru împărat, se cifrează la 1550 de clăi și 19 snopi.

Totalul grâului din producție alodială, dijme, none 24 406 de clăi și 9 snopi. Corect adunate, cele trei totaluri dau 25 956 de clăi și 2 snopi³⁴.

Ovăz din producția proprie a domeniului :

Din alodiatura Sătmarului	154 clăi
„ Mintiului	280 „
„ Dorolț	94 „
„ Șoș	155 „
„ Hrip	79 „
„ Oar	270 „
„ Sălacea, Șilind	660 „
„ Livada	66 „
Total	1758 clăi

Ovăz venit din dijmă la șura cea mare (*in magno horreo*) unde sînt stogurile, un stog de 216 clăi.

Orz venit din alodiatura Dorolțului 98 clăi.

• Fînul inventariat :

în „insula“ Sătmarului lângă casa lui Valentin Salgay 190 stînjeni (*orgiae*) de fîn.

în grădina provizoratului	62 st.
peste Someș, în partea podului	13 „
în Beltiug, lunca Gele, fîn vechi	108 „
fîn din anul 1570	20 „

(lunca aci a fost distrusă de apă, de aceea a venit așa de puțin).

în Oar fîn strîns	20 st.
în Tășnad și Sărăuad	41 „
în Dorolț	71 „
în Kishodos	8 „
în Baia-Mare, numai din 1569	20 „
și un rest de	24 „

(și 1 claie, căci aci în anul acesta apa a nimicit tot).

în Domănești	27 st.
în Seini	6 „
în Okörító	? „
în Cehu	30 „

³⁴ Greșeli de adunare ca de obicei. Făcînd totalizarea la none, totalul cifrelor dă 1557 de clăi și 23 de snopi. Totalurile dijmelor din josul paginilor, cu o diferență de 10 snopi doar, corect adunate.

În Arduđ :

în Wadkerth fîn din 1568	48 st.
în Gonder fîn din 1568	14 „
în pădure fîn din 1568	20 „
în Wadkerth fîn din 1569	27 „
în Mochar fîn din 1569	8 „
în Gonder fîn din 1569	13 „
în Wadkert fîn din anul prezent	20 „
în Mochar fîn din anul prezent	10 „
în Gonder fîn din anul prezent	10 „
în Săsar și Sîrbi clăi (<i>cumuli</i>)	7
în Bozinta clăi (<i>cumuli</i>)	5

Se găsea deci fîn strîns din anul 1570, dar și din anii 1568, 1569, peste 810 stînji și 13 clăi.

Viile lucrate :

în Cehu una mare și bună ; în dealul *Szongolyt* o vie bună ; o vie bună în Săplac (*Zyplak*) ; una mare și bună în Beltiug ; în Dobra cinci mai mici, dar lucrate ; în Baia-Mare sînt viile lui Petru Literatus, trei ; în Pățul cinci vii lucrate.

Vii nelucrate :

Doă vii pe dealul de vii al Sătmăruului, una mare în dealul Arduđului ; cu timpul e de sperat să dea roadă bună. În Arduđat una, în Livada una, nelucrată.

Vite sînt în Oar și Dorolț.

În Oar :

vaci cu lapte (<i>mulgibiles</i>)	14
viței din acest an	14
juninci din anul trecut	4
tauri din anul trecut	8
vaci sterpe	17

În Dorolț :

boi luați în dare de la supuși (<i>boves a subditis exacti</i>)	39
vite tretinale (<i>pecudes tretinales</i>)	88

În total 184 capete de vite ³⁵.

Oi, miei sînt în alodiatura din Gerăușa. Aci sînt :

oi cu lapte (<i>mulgibiles</i>)	251
miei din anul 1570	140
oi sterpe, capre, țapi	125
miei de dijmă veniți din sate pentru nevoile bucătăriei căpitanului, lăsați la coloni	280

Suma oilor și mieilor 796 ³⁶.

Porci alodiali în pădurea din Livada :

³⁵ În inventar greșit : 186.

³⁶ În inventar greșit : 797.

porci mai mari	235
purcei mai mari și mai mici	105
Totalul porcilor	340
Găini, găște :	
în Oar găini 200, găște	40
în Dorolț găini 400, găște	50
Total 600 găini, 90 găște	
Stupi în Homorod	86

Vin rămîne în pivniță, în tîrg, 28 de buți. Mai rămîn de dat de către coloni 76 buți³⁷. Conținînd împreună cu drojdia 456 de vedre (*urnae*), o vadră avînd 32 *pintae*. Acest vin e crîșmărit cu 12 dinari (nu se precizează ce măsură costa atîta). E vorba desigur de vinul care trebuie să vină toamna în dijme sau none și de cel cumpărat cu anticipație, vinuri care se dădeau mai ales pentru crîșmărit. Buți goale 500, buți mai mici (*vascula*) de oțet 3.

În casa provizoratului sînt diferite ustensile, dar și provizii. Sînt aci 4 blide de cositor (*scutellae de stanno*), 12 discuri sau farfurii? (*disci seu orbis*) de cositor, o căldare și o cană de cositor (*1 pelvis et unus canterus de stanno*), 4 slănini întregi, 2 sfeșnice de cositor, 3 fețe de masă? (*mensalia*), 3 ștergători (*manutergia*), 146 pinte de miere din anul trecut, 25 fonți (*librae*) de ceară, 15 unturi (osînze), 7 piei de vițel și de vacă.

În casa provizorului : 170 piei de miel, 40 piei de miei morți, 14 piei de oi moarte, o cană de cositor de o cupă (*canterus de stanno justa*), o cană de cositor de jumătate (*dimidia justa*), o piuliță de aramă (*mortarium de cupro*).

Grîu împrumutat 59 găleți (*cubuli*). Sînt și numai simple împrumuturi, dar și vreo 15 găleți date pentru vin nou în Tășnad și Seini.

S-a dat sau s-a anticipat de către Salgay mai multora din Livada și Seini grîu și făină pentru a da în schimb vin. În listă sînt înscrise 52 de nume, avînd să dea în total 623¹/₂ găleți (*cubuli*) de vin.

Sînt înscrise apoi 18 nume care trebuie să dea vin în contul dării fertonului, în total pentru 3,98 fl. Alte 32 nume sînt datori cu bani, poate tot în contul fertonului, și poate tot pentru vin, însumînd 7,44 fl.

Satul Akor are o restanță din prețul unei buți de vin dată spre crîșmărit 1,44 fl. Tot așa satul Tarcea, 4,09 fl.

Mori, domeniul are în „insula” Sătmarului trei, în Mintiu două, în Oar două, în Zamosbecz una. În Livada sînt cinci, dar cam o jumătate de an nu au apă. În Orașu-Nou trei rele. Cîte o moară în Țeghea, Marghita, Înău, Odorhei, Săplac (*Zyplak*). În Țicău o moară nou construită.

E și o berărie (*domus braxatoria*), casa de fiert bere, în care sînt butoaie mai mari (*dolea maiora*) 2, butoaie mai mici 10.

Mai e un *arhenum* (cazan) de aramă rotund. De asemeni un „instrument” de aramă pentru fiert *vinum sublimatum*.

³⁷ Aci o notă la margine : *Error commissus*. E o greșală deci.

Cele două inventare, deși sumare, ne dau prețioase informații asupra domeniului dintr-un timp când asemenea informații sînt în genere rare. Ele vin să completeze pe cele din urbarii, să le lămurească mai bine.

Interesante sînt înainte de toate cifrele producției proprii ale domeniului. Inventarele s-au făcut unul în prima jumătate a lunii august, celălalt în prima jumătate a lunii septembrie, într-un timp deci când grînele erau strînse, dar netreierate sau foarte puțin s-a putut treiera din ele. S-a inventariat astfel recolta întregă sau aproape întregă. Producția constă din grîu, orz și ovăz. Pe primul plan stă producția de grîu. Din anul 1569 s-au înregistrat 4376 clăi de grîu. Din anul 1570, aproape tot atît, 4061 $\frac{1}{2}$ clăi. Față de grîu, orzul, după primul inventar, se cifrează doar la 371 $\frac{1}{2}$ clăi și 50 de clăi cosite, iar după al doilea doar la 98 de clăi. Producția de ovăz e mai mare. Din anul 1569 s-au inventariat 901 clăi, iar din anul următor aproape de două ori atît, 1758 clăi. Producția totală de grîne se cifra în primul an la 5648 $\frac{1}{2}$ clăi și 50 de grămezi sau clăi cosite, în al doilea la 5917 $\frac{1}{2}$ clăi, scăzînd producția de grîu și orz și crescînd cea de ovăz.

Nu știm de ce proveniență sînt cele 120 găleți de mei înregistrat printre provizii în 1569. Printre semănăturile din care dau colonii dijme, none, nu e pomenit, deși e foarte posibil să se fi luat dijma și din mei — cînd se cultiva bineînțele. Nu e înregistrat nici printre produsele alodiale. Poate să fi venit deci fie din dijme, fie din producția alodială a anului precedent (e doar treierat), fie de la mori. În tot cazul cantitatea reprezintă puțin în raport cu grîul.

Producția de fîn a domeniului în anul 1569 a fost peste 500 de stînjeni și 82 de clăi. Pentru 1570 nu putem face o separație între fînul vechiu și cel nou, dar desigur a fost o producție importantă îndată ce fînul existent se cifrează la peste 800 de stînjeni.

Producția de vin a domeniului, după cifrele vinului existent desigur, nu se poate stabili. Inventarierea s-a făcut înainte de cules și vinul inventariat reprezintă numai restul recoltei trecute sau rezervele. La vin și altfel e greu de făcut precizări, mai ales că inventarele nu fac nici o separație între vinul din producție proprie, din dijme și din none sau vinul de cumpărat.

Observații interesante se pot face asupra organizării acestei economii proprii a domeniului. În cuprinsul lui s-au creat anumite „centre“ economice, cu curte sau casă provizorală din care se administrează, se dirijează întreaga economie, centre în care s-au concentrat pămînturile de cultură, fînațele, viile, curții, șuri în care se strînge recolta, în care se păstrează proviziile, la care se țin vite, oi, porci, păsări. Pămînturi de cultură domeniul nu ținea în toate satele. Avea însă în multe sate. Mai ales fînațe în foarte multe. „Alodiaturile“ în care se concentra pămînt mai mult, se strîngeau produsele erau cîteva. Mai importantă era alodiatura Sătmarului și Mintiului. Urma cea din Dorolț și apoi celelalte. Accastă concentrare ușura desigur administrația și economia, dar îngreuna considerabil munca iobagului care trebuia să lucreze adesea în alt hotar decît al satului lui, uneori la depărtări mari, să cărașească produsele spre aceste

centre atât de distanțate sau spre centrul întregului domeniu, care era Satu-Mare.

O observație se poate face și asupra felului de păstrare a produselor cumulate, a constituirii rezervelor. Grânele se păstrează în stoguri mari, de foarte inegale mărimi, se treieră treptat, toamna, iarna, tot anul, după nevoi. Se păstrează cantități însemnate din anul precedent, desigur ca rezerve pentru eventualitatea unei recolte slabe, nevoi neprevăzute etc. Numai din producția proprie, în 1569, se păstrau 1100 clăi de grâu din anul precedent, în 1570 și mai mult, 3 081 de clăi. Fînul se păstrează în mai multe locuri. Nu lipsesc nici rezervele de fîn din anul precedent. Și, firește, nu lipsesc cele de vin : în 1569 nu mai puțin de 60 de buți medii.

Rezerve mari descoperim apoi în inventarul proviziilor. Cantitate excepțional de mare de făină necernută apare în inventarul prim, 1 900 de găleți, o cantitate care echivalează cu recolta proprie de grâu a domeniului pe un an. Excepțională e, de asemenea, cantitatea de țărțe : 1 500 de găleți. Sînt și provizii de orz, mei. Cantități mari de unt, slănină, seu netopit (40 măji), sare, oțet, cărnuri afumate. Și inventarul înregistrează desigur numai grânele, făina, proviziile care n-au intrat în casa de bucate ; aceasta se administra separat.

Vitele, oile, porcii serveau și ele ca provizii sau rezerve. Cifrele nu sînt mari pentru un asemenea domeniu, dar destul de însemnate. Multe vin din dijme, din tretină. Dar unele puteau veni și dintr-o producție proprie. În 1569, cele 44 capete de vite inventariate la Satu-Mare sînt toate venite din tretină. La celelalte 64 vite ale domeniului însă nu se mai indică proveniența. În 1570, din cele 184 capete de vite inventariate, 127 sînt venite din daturi și din tretină (88 din aceasta). Oile, mieii din inventarul anului 1569, în număr de 606, au venit din strungă și din dijma mieilor. Din această dijmă au venit 552. Interesantă informația că mieii luați în dijmă au fost lăsați la contribuabili să-i țină. Porcii sînt veniți și ei mai mult din dijma porcilor. Vitele, oile, porcii se țineau nu numai ca rezerve alimentare, ci și pentru produsele lor, pentru întreținerea garnizoanei, pentru bucătăria căpitanilor, provizoriilor, pentru salarizarea sau alimentarea personalului domeniului sau angajaților lui temporari. Pentru nevoi curente de bucătărie, pentru oaspeți, oștețe erau ținute și păsări. Ele vin și din daturi și din producția proprie. Erau însă departe de a acoperi toate nevoile. Pentru prilejuri de consumație mai mare, am văzut, se strîngeau nelimitat de la supuși. Vitele, oile, porcii erau și ele concentrate în câteva puncte, uneori deosebite de cele producătoare de grîne. Se observă un efort de raționalizare în distribuția economiei domeniului, de „specializare“, în unele producîndu-se mai mult grâu, în altele orz, ovăz, fîn, în altele ținîndu-se vite, oi, porci, păsări.

Stupăritul propriu al domeniului se arată redus. Și poate și stupii înregistrați au venit mai mult din dijmă.

Date sumare dar interesante asupra inventarului casei provizorale, proviziilor depozitate în ea, mobilierului, vaselor (de lemn și de cositor). Inventarele ne dau și câteva echivalări de măsuri de vin, care pot ajuta la aprecierea cantităților.

Schimbările de la un inventar la altul arată o extindere a producției de ovăz, o creștere a rezervelor și proviziilor cetății, indicînd înainte de toate creșterea nevoilor ei militare.

Tabloul e foarte incomplet. Datele inventarelor însă, și numai sumare fiind, ne dau cîteva indicii prețioase chiar asupra bazelor economice ale acestui întins domeniu feudal. Le vor face mai inteligibile socotelile din acești ani ale domeniului.

3. SOCOTELILE DOMENIULUI PE ANII 1569 — 1577

Socotelile sînt făcute mai întîi pe cei trei ani de provizorat ai lui Melchior Saurer, pe anii economici 1569—1570, 1570—1571, și 1571—1572, anul în care provizorul a murit. Socotelile ultimului an nu sînt complete, lipsesc din ele cele ale intratelor și ieșitelor în natură. Din socotelile anilor următori ne lipsesc cele pe anul economic 1575—1576. Avem în schimb socotelile anilor 1572—1573, 1573—1574, din timpul provizoratului lui Ștefan Sokliossy, și cele din 1576—1577 din provizoratul lui Paul Boghnar³⁸. Socotelile acestea sînt deosebit de prețioase nu numai pentru că sînt rare pentru acest timp, ci și pentru că sînt făcute foarte sistematic și cu o meticulozitate necunoscută în Transilvania pînă aci. Ele ne dau o imagine concretă, exprimată în cifre, a unui mare domeniu, în marea lui întindere prezentată de conscripția urbarială de la 1569, care, am văzut, înscrisa nu mai puțin de 185 de tîrguri și sate, totalizînd peste 5400 de nume, adică de unități de supuși. În cele vreo 2200 de pagini ele ne dau detaliat întregul bilanț de venituri și cheltuieli, concretizînd întreg mecanismul lui economic. Rezumăm aceste socoteli chiar în ordinea în care sînt făcute.

I. SOCOTELILE PE ANUL 1569 — 1570

A. SOCOTELILE BĂNEȘTI DE LA 16 AUG. 1569 — 15 SEPT. 1570³⁹

a) *Intrate*

Noul provizor, Melchior Saurer, a primit de la Valentin Salgay bani dați pentru clădit, numiți gloabele de Debrețin	348 fl. 53 d.
De la același Salgay	51 fl. 47 d.
De la același, ca restanțe de la supuși, costul făinei distribuite lor pentru a da în schimb vin ⁴⁰	218 fl.
Total	618 fl.

³⁸ Socotelile în Arhiva Statului din Budapesta, colecția Nic. Jankovics, *Uárosi és Kamarai iratok*, 1337 I—VII și în colecția Szalay Ágoston. Fotocopii în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

³⁹ *Ratio pecuniaria egregij Melchioris Saurer super omnis generis prouentus paratarum pecuniarum ad arcem Zathmar perceptarum a 16 die Augusti anni 69 usque ad 15 diem Septembris anni 70 id est integris 13 mensibus.*

⁴⁰ „in restancys accepi inter subditos Caesareae maiestatis, quibus distribuerat farinam ad rationem vini quae suma extendit ad fl. 218 d“.

Censul de Sînmihai pe 1569 de pe domeniile Cehu și Arduș, precum și din satele ocupate din Bihor, împreună 1283 fl. 30½ d.

Censul de Sînmartin de pe domeniul Baia Mare și alte sate care plătesc la Sînmartin 395 fl. 95 d.

Censul de Crăciun din Zalău și satele aparținătoare 139 fl.

Censul de Sîngeorz (din satele care plăteau censul la Sîngeorz 750 fl. 01 d.

Din darea fertonilor (*introitus fertonum*) de Sînmihai și Sîngeorz 66 fl. 2½ d.

De la Mișca și aparținătoarele ei, care au învoială pe un an pentru răscumpărarea lucrului și crîșmăritului (*pactatio pro laboribus et vinorum educillatione*) 140 fl.

Tîrgușor învoială pe un an 46 fl. 50 d.

Pătal a plătit pe un an *occupaticias pecunias* 12 fl.

Cu Marghita și satele care-i aparțin, Abram, Abrămuș, Albiș, Apateu (*Felapatj, Pwztaapathy*), Cheș, Șilindru, Tarcea provizorul n-a mai făcut învoială, ci le-a dat vin spre crîșmărit, căci acesta a făcut de două ori mai mult decît învoiala (suma învoielii), cum se poate vedea din socoteala vinurilor date pentru crîșmărit. Au făcut și toate felurile de munci, ceea ce nu puțin folos a adus celorlalți coloni și agricultori⁴¹. S-a înlăturat vechea învoială.

Venitul vadurilor (*vadurum*) din :

Oar 13 fl. 55 d.

Ardusat 1 fl. 40 d.

Total 14 fl. 95 d.

Venitul vămilei (*theloniorum*) din :

Dobra 6 fl. 40 d.

Ardusat 1 fl. 71 d.

Livada 9 fl. 32 d.

Sopor 12 fl. 71 d.

Săsar 26 fl. 77 d.

Domănești 8 fl. 24 d.

Șilimeghiu 8 fl. 23 d.

Dorolț 4 fl. 82½ d.

Zalău (16 aug.—1 nov.) 28 d.

Marghita 1 fl. 95 d.

Poptelec 50 d.

Moigrad 58 d.

Odorhei 8 fl. 67 d.

Total vămi 90 fl. 18½ d.

Din răscumpărarea albinelor (*introitus pecuniarum quas apum redemptiones vocant*) 135 fl. 89 d.

⁴¹ „praeterea labores quoque omnis generis prestiterunt, quod non parum emolumentum caeteris colonis et agriculturac attulit“ *Socoteli*, p. 13.

De pildă, din Tășnad și satele lui au venit 4,65 fl., din cercul Zalău 4,96, din cercul Livada 3,45, din Cehu 3 fl., din Arduș 27,29, din Belțiuș 2,94.

Banii coasei (<i>pecuniae falcis</i>)	11 fl. 34 d.
Banii fumului (<i>pecunia fumatica</i>)	25 fl. 97 d.
Răscumpărarea porcilor de pajiște (<i>porcorum cespitium redemptio</i>)	93 fl. 03 d.
Răscumpărarea porcilor de toamnă (<i>porcorum autumnalium</i>)	409 fl. 03 d.
Plată tretinală (<i>Tredinalis pensio</i>)	95 fl. 90 d.
Arendă pentru dijmă	56 fl. 21 d.

În această sumă a intrat răscumpărarea în bani a dijmii din Satu-Mare, făcând 8 fl., și a celei din Mintiu, făcând 16,21 fl., răscumpărare în obicei aci.

Dijma micilor împreună cu răscumpărarea 581 fl. 22 d.

Dijma e înscrisă pe cercuri (*processus*), care nu sînt numite. Desigur a venit de pe un teritoriu mai larg decît al domeniului. Dintr-un cerc au venit 183 fl., din altul 125,75 fl., din cercul Cehului 13,92 fl., din cel al satului Livada 6,20, al Iermatei 9,63, din tîrgul Satu-Mare 57 d., din Mintiu doar 9 d. (probabil în sumă au intrat și mieii de dijmă vînduți).

Din vînzarea drojdiei (*venditio fecis*) în total 6604 pinte 102 fl. 24 d.

Restul drojdiei s-a stricat. Cea mai mare parte a drojdiei s-a vîndut chelarului Baltazar Merk.

Vînzări de fîn. S-au vîndut 75½ stînjani (*orgiae*) cu 81 fl. 26 d.

S-au vîndut la niște nemți 17 st., în Baia-Mare 21 st., în Porcialma 13, în Domănești lui Nicolae de Bathor 13 st. etc.

Vînzarea grîului (*venditio tritici*) în total 113½ găleți (*cubuli*) de Cașovia cu 62 fl. 70 d.

O parte, mai mică, s-a vîndut de la două mori, fără indicarea cumpărătorilor. 64 de găleți s-au vîndut colonilor din Livada cu 37,20 fl., iar 5½ găleți s-au dat grădinarului în Satu-Mare în prețul hainelor (*pro vestibus*), care intrau desigur în salariul său.

Vînzarea sării : 500 sări vîndute în Levoča 70 fl.
Vînzarea micilor : 253 miei, 51 fl. 93 d.

Din aceștia 195 s-au vîndut cu cîte 20 d. lui Mihail Veres, nu erau buni pentru măciște pentru că erau răi (*non erant boni ad allodiaturam, propterea quod corrupti erant*), 15 s-au vîndut în Domănești, tot cu cîte 20 d., iar 43 măcelarilor din Satu-Mare cu 9,93 fl.

Vînzarea picilor de miel : 283 de piei de miei morți, cumpărate de cizmarii (*a sutoribus*) din Satu-Mare, a 6 d. 16 fl. 98 d.
Vînzarea lîinii : 200 de lîini de miei alodiați vîndute cu 3 fl.

De la pivele de pănură din Țeghea (*ex contusorio griseorum in Chegen*) au venit 3 fl. 39 d.
Vînzarea boilor 182 fl.

S-a vîndut 1 junc tretinal, care și-a frînt piciorul, cu 2 fl. Căpitanului Raminger s-au vîndut 36 de boi a 5 fl. în preț de 180 fl.

Vînzarea porcilor 44 fl.

S-au vîndut 20 de porci a 2 fl. căpitanului Raminger, 2 căpitanului unor nemți Draxel.

Vînzarea fînațelor (*venditio feniliorum*): s-au vîndut în pădurea Ardudului colonilor din Mădăras? (*Madaraz*) 4 fl.

Banii păturilor (*pecunia lodicum*) de la preoții din Sii, Sălsig și Ardușat (1,25 fl., 1 fl., 1,20 fl.) 3 fl. 45 d.

Vînzarea anumitor bucate (*venditio certorum victualium*) 404 fl. 23 d.

E vorba de diferite victualii date cu chitanță căpitanului suprem Iacob Raminger, pentru nevoile bucătăriei sale, suma provizorul trecînd-o în socoteli la intrate.

Gloabe (*birsagia*) 57 fl.

Crîșmărit de mursă sau mied (*educillatio mulsi*): s-a crîșmărit o bute în Kÿshodos, de 199 pinte a 14 d. 27 fl. 86 d.

Vînzări de vin 209 fl.

De fapt nu sînt vînzări, ci vin dat în salariu (*ad rationem stipendii*), stegarului (*vexillifero*) Sebastian Raminger 1 bute în preț de 27 fl., vicecăpitanului Ștefan Miller $\frac{1}{2}$ bute cu 9 fl., stegarului Baltazar Thaustorpher o bute cu 15 fl., lui Cristofor Swendÿ 4 buți în preț de 62 fl., *veredario* în Satu-Mare Wolfgang Krabath 6 buți a 16 fl.

Lucrum quorundam vinorum 66 fl. 11 d.

S-au înregistrat 2 buți de vin (*vasa Simigiensia*) cumpărate în Satu-Mare cu 112,50 fl și crîșmărite cu 143,37 fl., și alte 5 buți cumpărate cu 295 fl. și crîșmărite cu 330,24 fl.

Venitul crîșmăritului :

De la 16 august 1569 pînă la 15 septembrie 1570 au fost crîșmărite 523 buți de vin vîndut cu 11998 fl. 17 d.

La această sumă adăugînd și prețul de vînzare a miedului și a celor 7 buți de vin crîșmărite în Satu-Mare, suma intratelor din crîșmărit (prețul de vînzare, nu cîștigul), se ridică la 12 499,64 fl.

Cele 523 buți au cuprins 3798 vedre vienezze (*urnas vienneses*) și $8\frac{1}{2}$ pinte, vadra de 32 pinte.

Socotite în pinte, cele 523 buți au cuprins $108776\frac{1}{2}$ pinte vin curat și 12768 pinte drejdie, aceasta reprezentînd deci aproximativ 10% din total.

Vinul curat s-a crîșmărit cu 7, 8, 10, 12, 14, 16 d. pinta. Anume cu :

7 d.	416 pinte	12 d.	52019 pinte
8 d.	31961 pinte	14 d.	9433 $\frac{1}{2}$ pinte
10 d.	9040 pinte	16 d.	5906 $\frac{1}{2}$ pinte

Cel mai mult vin s-a crîșmărit deci cu 8 și cu 12 d.

Crîsmăritul e calculat pentru întreg domeniul. El se repartizează însă inegal. Calculînd după înregistrări, în ordinea venitului în fruntea listei stă tîrgul Satu-Mare. Numai aci s-au vîndut 193 de buți, adică 41861 pinte de vin curat, cu 4346,58 fl. Cea mai mare parte a vinului s-a crîsmărit și aci cu 8 (73 buți) și cu 12 d. (87 buți).

În Mintiu, în schimb, nu s-au crîsmărit decît 18 buți cu 431 fl. 85 d.

S-a crîsmărit mai mult și în alte tîrguri sau sate mai mari. Exemple :

Zalău	25 buți cu	553,76 fl.
Tășnad	12 buți cu	310,58 fl.
Sălacea	11 buți cu	291,72 fl.
Beltiug	11 buți cu	268,26 fl.
Marghita	9 buți cu	248,16 fl.
Livada	6 buți cu	179,36 fl.
Cehu	7 buți cu	176,38 fl.
Dobra	7 buți cu	156,88 fl.

Se mai pot cita și alte locuri în care s-au crîsmărit mai multe buți de vin. În sate însă, în cele mai multe, s-au crîsmărit 1, 2, 3 buți.

Total intrate bănești 18 351 fl. 73½ d. ⁴²

b) Ieșite

Pentru carnea săptămînală soldaților germani (*ad milites germanos*) 6595 fl. 20 d.

S-au dat între 102 și 134 fl. săptămînal, iar 200 fl. li s-au dat *in rationem stipendii*.

Pentru carne *ad familiam domus annonariae*, de la 23 decembrie 1569 la 8 septembrie 1570, s-au dat 498 fl. 90 d.

S-au dat între 11,40 și 14,70 fl. săptămînal.

Pentru carne *ad domum artelariam* sau *in domo artelarie seruiantibus* de la 30 aprilie pînă la 15 septembrie (1570), săptămînal cîte 11,58 fl., în total 243 fl. 18 d.

Pentru clădirile cetății Sătmar (*pro aedificiis arcis Zathmar*) de la 26 august 1569 pînă la 18 august 1570 537 fl. 57 d.

Lui Iulius Baldigara, în plata sa (*in rationem stipendii sui*), de la 16 august 1569 pînă la 1 mai 1570 70 fl.

În socoteala călăreților unguri, căpitanului lor Andrei Messer, la 4 octombrie, 20 aprilie și 15 august 385 fl. 20 d.

Același căpitan a ridicat censul și arenda dijmelor (*arendam decimarum*), poate răscumpărarea dijmelor din satele Bogomir, Otomani, Buduslău, Șimian și Galoș Petreu, pe care le are în serviciul său (*officio suo*) 183 fl. 56 d.

Socoteala călăreților, total 568 fl. 76 d.

Pentru pedestrii unguri din Sătmar (*ad pedites hungaros in Zathmar existentes*) între 28 august 1569 și 1 septembrie 1570 1890 fl. 50 d.

⁴² Totalizînd cifrele înscrise ne iese o neînsemnată diferență : 83½ d. în loc de 73½.

Exitus pro artelaria domo suae Maiestatis in Zathmar
între 30 septembrie 1569 și 20 august 1570 310 fl. 64 d.

S-au cheltuit cu cumpărături de fier : 100 *laminae ferri* a 10 d., o libra *ad ponderandum necessaria* cu 1,10 fl., o *balla* de hîrtie *praefecto artelarie* cu 2 fl., 54 măji de fier a 1,75 fl. ș.a. Pentru cumpărat fier s-au mai dat 200 fl.

Pentru șindrilă (*pro scandulis*) : pentru hambarul grînelor (*domus annonaria*) s-au cumpărat de la 16 august pînă la 1 noiembrie 34000, mia cu 1 fl., 34 fl. Iar în 25 iulie s-au plătit celor din Zalău pentru 100000 de șindrile 100 fl. în total 134 fl.
Cumpărătura hameiului (*emptio lupuli*) 152 fl.

S-au cumpărat 17 găleți de Cașovia în Ardud a 50 d. făcînd 8,50 fl., 62½ găleți în Levoča (Leutschau), costînd, fără cărașie, 43,50 fl., 200 găleți în Cașovia de la Gheorghie Merchynger cu 100 fl.

Cumpărături de pietre de moară 71 fl. 40 d.

Anume 5 pietre de moară (2 pentru moara împărătească nou ridicată din Satu-Mare, 2 pentru moara împărătească din Mintiu, 1 pentru cea din Oar), cu toate cheltuielile au costat 45 fl., 1 pentru moara de sub pod din Satu Mare cu 12 fl., 2 pentru moara din Țicău cu 10 fl. O bucată de pînză de sită pentru cernut făină în moară⁴³ cu 4,40 fl.

Cumpărături de vin : s-au cumpărat 352 de buți de vin cuprinzînd împreună aproximativ 2600 vedre de Cașovia (*urvae Cassovienses*) cu 3557 fl. 72 d.

Cumpărăturile se fac cu măsurile în uz sau proprii ale fiecărui loc, care sînt numai echivalente sau calculate în vedre de Cașovia. Atît pentru a înșira diferitele măsuri uzuale înregistrate aci, cît și pentru a le indica valoarea, dăm echivalentele înscrise, indicînd în paranteză cîte din măsurile indicate corespund cu o vadră de Cașovia :

1200 <i>hydriae</i> de Baia Mare	= 300 v. C.	(4)
1600 <i>hydriae</i> de Zalău	= 450 v. C.	(3,55)
330 <i>inae</i> de Tășnad	= 291 v. C.	(1,23)
45 <i>tinac</i> de Dobra	= 41 v. C.	(1,098)
40 <i>tinac</i> de Beltiug	= 28 v. C.	(1,43)
23 <i>hydriae</i> din Minău	= 8 v. C.	(2,87)
480 <i>cubuli</i> de Livada	= 95¼ v. C.	(5,04)
560 <i>cubuli</i> de Livada	= 113½ v. C.	(4,96)
470 <i>cubuli</i> de Livada	= 95¾ v. C.	(4,91)
251 <i>hydriae</i> din Orașu Nou	= 66½ v. C.	(3,77)
54 <i>tinac</i> de Sălacea	= 70 v. C.	(0,77)
666 <i>cubuli</i> de Chiribiș	= 144¾ v. C.	(4,6)

4 buți (*vasa Simigiensia*) au cuprins 71½ vedre de Cașovia.

În Satu-Marc poate era în uz vadra de Cașovia, căci cumpărătura de acolo e dată de-a dreptul în vedre de Cașovia, fără vreo altă echivalență.

⁴³ „unam peciolam telae cribraceae seu setaceae pro cribranda farina in molendino-Suae maiestatis“.

Îeșite pentru minele (*ad fodinas*) din Baia-Mare : la 14 și 27 septembrie *pro reparando, restaurando, et sustentando stolis* 65 fl., la 28 mai 1570 la mina judeului 20 fl., în total

85 fl.

Pentru hîrtie : 9 *ballae* și 20 de fonți (*librae*)

18 fl. 70 d.

O *balla* a costat 1,50, 1,22½, 1,65, 1,87½, 2 fl., 20 fonți 1,60 fl.

Carne de vită pentru masa provizorului pe patru trimestre (*angariae*), fonți 395, 775, 585, 2247, la care se mai adaugă 447 fonți pentru timpul cît a fost aci Gaspar Bekes, total

44 fl. 49 d.

Aci se notează că cu prilejul venirii lui Gaspar Bekes s-au cumpărat 447 fonți de carne alcasă, de la măcelari. Costul cărnii în toate cazurile e de 1 d. fontul.

Pentru condimente (*pro speciebus*) la masa provizorului

48 fl. 11 d.

La venirea lui Gaspar Bekes s-au cumpărat de 6,89 fl.

Cumpărătură de sare : o corabie cu 1000 de sări cumpărată în Dej și adusă pînă la Satu-Mare a costat

121 fl. 89 d.

Sub titlul *Exitus pecuniarum pro viatico nunciorum* s-au cheltuit cu diferite misiuni

107 fl. 12 d.

S-au dat, de pildă, sameșului trimis la Cașovia cu doi cai 6 fl. ; lui Gheorghe Saurer trimis la Levoča pentru fier și hamei 6,12 fl. ; celor trei berari (*braxatores*), aduși din Scepus din porunca lui Jacob Raminger, de cheltuială 12 fl. ; lui Gaspar Waththay, trimis în Transilvania în treburi ale împăratului, 10 fl., lui Barnaba Szekeley, trimis și el tot așa, 10 fl. ; lui Paul Zalay trimis în treburile camcrii la Cașovia 4 fl. Lui Mihail Zylady care a adus capul lui Ladislau Zewch, *turbatoris pacis patriae*, i s-au dat 6 fl. Procuratorului Ioan David, trimis în patru rînduri la scaunul de judecată (în Cinghir), de cheltuială 4 fl. Provizorul cu misiunile lui a cheltuit 36 fl., din aceștia a cheltuit 6 fl. în ianuarie, dus cu încă 9 persoane să aleagă vinuri în Patak, pe 8 zile. Pentru vinuri în Pathak au fost trimiși și alți doi, în două rînduri, primind de cheltuială 5 fl. Cădarului care a făcut cercurile mari la butea mare de bere i s-a plătit 1 fl.

Cheltuieli diverse pentru nevoi zilnice

90 fl. 81½ d.

Sînt cumpărături și plăți diverse. S-a cumpărat pînă de saci, 83 coți cu 2,83 fl., pînă groasă pentru curățat sau acoperit buțile de 30 d., 3 coți de pînă neagră pentru îmbrăcat registre, lădițe pentru păstrarea lor. Pînă *pro marsupio molendini* 4,40 fl. Pentru ceară verde (*pro grispan ad ceram virideam faciendam*) și sfoară s-au plătit 75 d. *Pro ardua necessitate domus artelariae* s-au cumpărat 61 *kythae* de cînepă cu 2,39 fl. Cheltuieli cu casa provizoratului : 1 piuliță (*mortarium. . cum pistillo ferreo*) 2 fl., prosoape, fețe de masă pentru masa provizorului 4,52 fl., 3 ferestre de sticlă 4,70 fl., 3 candelabre (sfeșnice) de lumînări, 4 vase (*petinae*) noi și 12 talgere sau farfurii (*orbes*), toate de cositor, acestea cîntărind 38½ fonți și costînd 25 d. bucata, cumpărate în Levoča. Pentru berărie : unui neamț pentru reparatul căldării mari de aramă în care se fierbe berea 1,30 fl. ; scînduri de brad pentru casa nouă a berii, pentru buțile mari aduse din Cașovia 4 fl. ; făcutul picioarelor mari de fier, cîntărind trei măji, pe

care se așează căldarea de fier bere 19 fl., pentru tablele de aramă (*pro cupreis lamini-
bus*) la căldarea de berc 2 fl. O *amphora cuprea in qua vinum sublimari seu cre-
mari solet*, 2,33 fl. O cumpănă de aramă (*bilancem acreum*) pentru cîntărit 70 d.;
6 răteze 1,14 fl. S-au cumpărat site pentru pitari (*pro usu pistorum in domum anno-
nariam*), ciocane, de moară, lumînări. Pentru nava mare la moara restaurată din Satu-
Mare, fără grîu, s-au plătit 25 fl. Unui ceasornicar s-au dat 50 d.

Plăți personale :

Lui Nicolae comite a Salmis, cu misiune în Satu- Mare, împreună cu victualiile	120 fl. 20 d.
În același timp Francisc Poppendorf a primit de la provizor	17 fl. 60 d.
Lui Iacob Raminger pentru persoana sa	420 fl.
Aceluiași, vin, găini, giște, ouă, unt, făcînd împreună	404 fl. 27 d.
Aceluiași, 36 de boi, a 5 fl.	180 fl.
Aceluiași, 50 de miei, a 25 d.	12 fl. 50 d.
Aceluiași, 12 ¹ / ₂ fonți de ceară	1 fl. 38 d.
Lui Cristofor Swendy din porunca aceluiași comite a Salmis	100 fl.
Aceluiași, 4 buți de vin	62 fl.
Lui Conrad Draxel din porunca comitelui a Salmis bani	100 fl.
Lui Sebastian Raminger 1 ¹ / ₂ buți de vin	27 fl.
Lui Ștefan Miller 1/2 bute de vin	9 fl.
Lui Baltazar Thaustorpher 1 bute	15 fl.
Unor archebuzieri (<i>Archibursarys</i>) servind sub Petru Rossel, din porunca comitelui a Salmis	32 fl.
O bucată de pînză pentru moară	4 fl. 40 d.
Lui Benedict Farkas, călărețul ungar, din porunca spe- cială a comitelui a Salmis	64 fl.
Plata provizorului și a celorlalți ce țin de el (<i>alia- nunque personarum ad prouisorem spectantium</i>):	
Plata provizorului e 504 fl. pe an, socotind-o de la 1 august 1569 pînă la 15 septembrie 1570 face	576 fl.
Lui Gheorghe Saurer, <i>magistro annonario</i> , pe 9 luni (de la 17 decembrie 1569 pînă la 17 septembrie 1570) i s-a plătit	112 fl. 05 d.
Aceluiași pentru carne, după învoiala sa (<i>secundum sua conventionem</i>)	11 fl. 25 d.
Vice provizorului plăță anuală	45 fl.
Camera la început a refuzat întreținerea lui, provizorul însă a solicitat-o adesea, nepuțindu-se lipsi de el, speră prin urmare ca împăratul să-i încuviințeze plata.	
Sameșului (<i>rationistae</i>) provizorul i-a plătit pe un an	60 fl.
Procuratorului împăratului, lui Ioan David, provi- zorul i-a plătit	24 fl.

Chelarului (<i>clauigero</i>), Baltazar Merk, provizorul i-a plătit în bani	24 fl.
La doi crișmari (<i>cauponibus</i>) care au crișmărit vinurile împăratului în târgul Satu Mare 7 luni ⁴⁴ , socotind 4 fl. pe lună	28 fl.
Economului (<i>dispensatori</i>) provizorul i-a plătit pe un an întreg în bani	20 fl.
Bucătarului (<i>coco</i>) pe un an	20 fl.
Pităriței (<i>pistrici</i>) pe un an	12 fl.
Măieriței (<i>allogiatrici</i>) din Oar în bani	8 fl.
Plata vierilor și grădinarilor (<i>vinitorum et hortulanorum</i>):	
Vierului din Baia Mare, care îngrijește 4 vii, i s-au plătit pe un an în bani, împreună cu muncile pe care le-a făcut zilnic printre lucrători	26 fl.
Consoțului său aci în bani	14 fl.
Grădinarului sau mai bine vierului din Cehu, care îngrijește via de aci, în bani	17 fl.
Vierului din Seini bani	75 d.
Grădinarului din Satu Mare bani	8 fl.
Aceluiași pentru haine	4 fl. 50 d.
Plata berarilor (<i>solutio braxatorum</i>):	
Lui Albert Wythko, maistrului berarilor (<i>magistro braxatorum</i>) pe un an (de la 1 decembrie 1569 la 1 decembrie 1570) în bani	35 fl.
Unui al doilea pe un an	17 fl.
Celui de al treilea pe o jumătate de an	6 fl.
Plata porcarilor: la patru porcari în bani (6,65 fl., 4,65 fl., 8 fl., 6,65 fl.) în total	25 fl. 95 d.
Plata păcurarilor (<i>solutio opilionum</i>): românelui Ilie Cozma, împreună cu doi soți, plată în bani pe un an, în afară de victualii	10 fl.

Plata simbriașilor (*solutio mercenariorum*):

Simbriași în serviciul cetății Sătmar sînt 6, care obișnuiesc zilnic să ducă de la casa de bucate (*ex domo annonaria*) grîul la moară și să aducă făina. Înainte de venirea provizorului, acestora li se plătea fiecăruia cîte 12 d. (pe zi probabil). Provizorul însă le-a rînduit după aceea, adăugîndu-le victualiilor astfel de plată ⁴⁵:

Salariul unui simbriaș pe un an	27 fl. 52 d.
A celorlalți 5, pe numai 5 luni, primind fiecare cîte 11 fl. 92 d. fac împreună	59 fl. 60 d.
Plata curierilor poștali (<i>solutio veredariorum</i>) face împreună	153 fl.

⁴⁴ Sînt cele 7 luni în care împăratul a acaparat crișmăritul pentru sine, după cum se exprimă textul: „quos 7 menses Sacra Cesarea Maiestas pro educillo sibimet usurpat“.

⁴⁵ „aliamillis solutionem ordinavit, additis victualibus ut sequitur“.

Sînt trei : Wolfgang Krabat, Ioan Vyderspek și Petrus Columba. S-au socolit aci nu numai plățile bănești, ci și valoarea bucatelor date. Vom vedea, li se mai dă și grîu.

Plata a doi cărbunari (<i>carbonatoribus</i>) germani	20 fl. 30 d.
Plata măcelarilor (<i>laniorum</i>) : s-au ținut din porunca lui Iacob Raminger, căpitanul suprem, pe timpul tăierii porcilor de dijmă doi măcelari germani, care au lucrat două luni ; maistrului plătindu-i-se 4 fl. (pe lună), slugii sale 3,20 fl., făcînd împreună	14 fl. 40 d.
Plata morarilor : la doi morari germani pe două săptămîni, maistrului cîte 80 d., slugii sale cîte 40 d.	2 fl.
Acelorași morari pe un trimestru (<i>unam angariam</i>)	9 fl. 35 d.
Restul salariului l-au primit <i>ex domo annonaria</i> în victualii.	
Plata dugherilor (<i>carpentariorum</i>) : s-au plătit maistrului prin (<i>primario magistro</i>) și soților săi pentru lucrările de la casa berarilor (sau de la berărie)	15 fl.
Plata zidarilor (<i>muratorum</i>) : lui Osvald Kassenbrod și soților săi pentru uscătoria de malț (<i>pro exsiccatorio brasei</i>) în casa berarilor	3 fl. 75 d.
Aceluiași pentru repararea locului unde se usucă malțul <i>in domo annonaria</i>	1 fl. 45 d.
Plata vărarului (<i>crematori calcis</i>) : lui Dominic Renger, maistrului italian, pentru ars var, în bani	15 fl. 55 d.
Cumpărături de ovăz : în total 342 găleți	74 fl. 60 d.
De la Leonard Thynger 100 găleți cu 25 fl., de la Grigore Nagy din Satu-Mare 20 găleți a 28 d., de la preotul din Oar 16 găleți cu 4 fl., din Sălacea, Tîrgușor, Șilindru 166 găleți cu 30 fl., din Vășad 40 cu 10 fl.	
Cădarilor, care au făcut 2 butoaie mari și 12 mai mici pentru noua berărie, în bani	30 fl.
Acelorași, cheltuieli de hrană	3 fl. 10 d.
Cumpărături de oi : prin Mihail Vereș s-au cumpărat 59 oi de muls, fără miei, <i>pro allodiatura</i>	29 fl. 50 d.
Cumpărături de orz : de la tîrgoveții din Debrețin 1000 (!) găleți pentru berărie cu 50 fl. ; tot de la ei, în diferite rînduri, de alți 100 fl., total	150 fl.
<i>Solutio exploratoribus</i> (iscoadelor)	21 fl.
Sînt bani plătiți căpitanului Andrei Messer, trimis în trei rînduri în misiune.	
Cumpăratură de lumînări pentru crîșmarii care au crîșmărit vinurile împăratului 7 luni în tîrgurile Satu-Mare și Mintiu	4 fl.
Totalul ieșitelor bănești pe acest prim an face în florini ungurești	18 449 fl. 46½ d. ⁴⁶

⁴⁶ După adunarea noastră 18 452,56½ fl.

B. SOCOTELILE VENITURILOR ÎN NATURĂ
DE LA 1 AUGUST 1569 — 15 SEPTEMBRIE 1570

1. Socotelile grîului

a) Intratele grînelor în paie (*Introitus frugum in straminibus*) pe anul 1569 predate de Valentin Salgay :

Din alodiatura Sătmarului și Mintiului un stog de grîu din anul 1568 în grădina casei provizoratului, cuprinzînd 1100 clăi

Glaia (*gelima*) de 26 snopi

În aceeași grădină, *ex allodiatura et agricultura* Sătmarului și Mintiului, 3 stoguri de grîu din anul 1569, cuprinzînd 2137 clăi

În „alodiul“ Oarului 2 stoguri de grîu din 1569, cuprinzînd 350 clăi

În alodiul Dorolțului 4 stoguri de grîu cuprinzînd :

1 434 clăi 3 372 clăi

2 400 „ 4 222 „

În total 1 428 clăi

În alodiul Kishodos un stog 143 „

În alodiul Cegheld un stog 318 „

Total în 12 stoguri 5476 „

Din recolta anului 1569 au venit deci 11 stoguri cuprinzînd împreună 4376 de clăi

Dijmele grînelor din comitatele Sătmar, Szabolos, Ugocea, Bihor și Solnocul de mijloc, în anul 1569 au adus în total 19 650 clăi 6 snopi

Grîne nonale în paie au venit 1 664 „ 7 „

Totalul grînelor intrate 26 790 „ 13 „

Extrăgînd din listele de dijme numele localităților care apar în urbariul din 1569 în cuprinsul domeniului, dijmele grîului sînt următoarele :

	<i>clăi snopi</i>		<i>clăi, snopi</i>
Porcialma	65,17	Chiribiș	267,—
Ükörító	57,22	Scini	18,—
Zamosbecz	70,23	Livada	411,22
Petea	26,06	Someșeni	34,13
Dorolț	16,23	Șimian	21,03
Oar	320,23	Vășad	256,06
Botiz	195,21	Galoș Pctreu	136,02
Sînmartin	82,10	Puzta Apati	34,05
Kishodos	66,07	Tarcea	103,06
Cegheld	89,17	Șilindru	121,06
Grașu Nou	28,—	Bogomir	221,06

Otomani	103,23	Aluniș	194,12
Tirgușor	93,10	Cehu	353,03
Olosig	93,01	Arduzel	182,23
Teșca	54,17	Mînău	206,09
Sălacea	311,14	Horoat	42,14
Cheț	39,09	Ariniș	66,11
Marghita	113,06	Ulmeni	136,23
Petreu	47,21	Zalău	609,—
Abramul de Jos	41,27	Aghireș	101,13
Apati	134,18	Țigani	149,—
Albiș	205,05	Gîrceiu	135,—
Someș-Odorhei p.	345,25		
Inău	132,09	Total	6539,09

None au venit :

	<i>clăi, snopi</i>		<i>clăi, snopi</i>
Odorhei	171	Acîș	39,07
Inău	139,16	Gîrceiu	93,—
Aluniș	167,13	Oar	157,10
Arduzel	149,—	Abramul de Sus	67,10
Mînău	97,—	Abramul de Jos	21,—
Horoat	42,—	Marghita	60,24
Ariniș	53,07	Cheț	19,21
Ulmeni	135,23	Albiș	102,15
Beltiug	40,19	Cetariu	23,06
Dobra	83,18		
		Total	1 664,97

Socotind că un iugăr dădea aproximativ 10 clăi recoltă, dijma a venit după 6539 iugăre de semănătură, dînd în medie 142 iugăre de semănături de grîu de localitate într-o regiune bună producătoare de grîu și cu multe localități mai mari sau țîrguri. Din dijme au fost scăzute desigur înainte părțile revenind preoților, deci la calcule mai trebuie adăugate și cifrele corespunzătoare.

b) *Ieșitele grîului prin treierat :*

Stogul de grîu de 1100 clăi din anul 1568, din alodiul Sătmarului și Mintiului, treierat a dat, fără partea treierătorilor, în găleți de Cașovia

471½ găleți

Cele 3 stoguri din 1569, tot de acolo, conținînd 2137 clăi, au dat

1104 „

Stogul din Oar, de 350 clăi

158 „

Trei stoguri din alodiul Dorolțului, cuprinzînd 1423 clăi, au dat

564½ „

Stogul din Kishodos, de 143 clăi

68 „

Stogul de 318 clăi, din Cegheld, a fost dat de provizorul Melchior Saurer lui Anton Zekel.

Au ieșit astfel	5476 clăi
Din care 5158 treierate au dat	2366 găleți
Din grânele de dijmă netreierate s-au dat : lui Valentin Salgay din dijma din Tîngușor 93 clăi 10 snopi, lui Andrei Messer dijma din Otomani, Galoș-Petreu și Bogomir 461 clăi și 5 snopi, aceste ieșite făcînd în total	
	554 clăi 15 snopi
Grânele de dijmă treierate : din 16 019 clăi 17 snopi au venit	8 766 $\frac{1}{2}$ găleți
Grânele nonale treierate : din 1664 clăi 7 snopi au venit	568 $\frac{1}{2}$ găleți
Au fost trecute astfel ca ieșite din toate grânele inventariate	23 714 clăi 13 snopi
Scăzînd pe cele ieșite netreierate, au fost treierate	22 841 clăi 24 snopi
Care au dat, în găleți de Cașovia	11 701 găleți
Au rămas pentru anul următor netreierate 4 stoguri, cuprinzînd	3081 clăi
Total ieșite, împreună cu restul de 3081 clăi	26 795 clăi 13 snopi

c) *Intratele grîului (tritic) în grăunțe :*

Din 5158 clăi de grîu alodial au intrat în grăunțe, în găleți de Cașovia	2366 găleți
Din dijmele pe 1569 treierate	8766 $\frac{1}{2}$ „
Dijme venite de-a dreptul în grîne, din Săcuieni și din Egyed	52 $\frac{1}{2}$ „
Grânele nonale treierate	568 $\frac{1}{2}$ „
Nona din Mișca venită în grîu	23 „
Grîu venit de la morile din Odorhei, Inău, Țeghea, Baia Mare, Livada, în anul 1570	94 $\frac{1}{2}$ „
Grîu primit de provizor de la Gheorghe Saurer, <i>magistro victualium</i> pentru Iacob Raminger	44 $\frac{1}{2}$ „
De la același, pentru cumpăraturile oilor și alte ieșite	192 „
De la același provizorul a primit	7 „
Totalul grînelor intrate	12 114 $\frac{1}{2}$ „

d) *Ieșitele grîului de la 1 august 1569 la 15 septembrie 1570*

Grîu dat la mîna celor doi magiștri ai bucatelor (*magistrorum victualium, magistrorum annonae*) Martin Tawbenpruner și Gheorghe Saurer, de la 1 august 1569 la 15 septembrie 1570, în găleți de Cașovia 10 479 găleți⁴⁷

⁴⁷ În două rînduri înregistrat ca dat și grîu săcăreț (*siliginosum triticum*), odată 378 găleți, a doua oară 8 găleți de Cașovia.

Grâu dat pentru semănăturile din 1569 :

În hotarul Seinilor, în 10 iugăre arător (<i>jugera terrarum arabilium</i>), s-au semănat	15	găleți
În Mintiu, în 148 iugăre, grâu curat	222	„
În Satu Mare, în 60 iugăre, grâu curat	136	„
În Dorolț, în 225 iugăre, grâu curat	463	„
În Oar, în 60 iugăre	74 $\frac{1}{2}$	„
Total, în 503 iugăre	910 $\frac{1}{2}$	găleți
Vinzări de grâu în 1570 (de la mori)	169	găleți
Căpitanului suprem Iacob Raminger, în salariul său	44 $\frac{1}{2}$	„
Provizorul a luat în salariul său pe un an, cu 10 cai (călăreți ?), după „convenția“ sa	99	„
Pentru masa sa, același provizor, grâu de la moară	18	„
Sameșului (<i>rationistae</i>), în salariul său, provizorul		
i-a dat la 17 aprilie	5	„
Aceluiași, la 29 iulie	5	„
Grâu dat la diferite persoane în 1569—1570 :		
S-au dat în cursul anului	352 $\frac{1}{2}$	„

Acest grâu s-a dat : viceprovizorului, în slujba sa, 4 găleți. Unuia care a bucătărit în bucătăria provizorului 2 găleți. Maistrului George, bucătarului provizorului, în serviciul său, 6 găleți. Vierilor în slujba lor : celui din Cehu 5 găleți, celor 2 vieri din Baia-Mare 8 găleți, celor din Arduș 4 găleți. Porcarilor din Hrip, pentru hrană 14 găleți, porcarilor din Livada 2 găleți. Păstorului de oi din Gerăușa, pe 2 luni (4 mai—12 iulie), după tocmeala sa, 4 găleți. Păstorilor boilor și celorlalte vite, în slujba lor, 8 găleți. Paznicului stupilor din Homorod, în slujba sa, 2 găleți. Grădinarului din Satu-Mare, în slujba sa, 2 găleți. Dijmuitoilor porcilor din pădurea Ardudului, în serviciul lor, 2 găleți. Pentru întreținerea porcilor de dijmă, care trebuiau aduși pentru tăiat din Livada la Satu-Mare, dar n-au putut fi aduși din pricina apei și gheții, 3 găleți. Celor doi dijmuitori ai micilor, în slujba lor, 2 găleți. Simbriașului din Dorolț, Ion Hwzar, în slujba sa, 1 găleată. Judelui din Dorolț, care are grija alodiaturii din Dorolț, în slujba sa, 2 găleți. Măsarului (*mensipari*), care a făcut „cancelaria“ (*qui cancellariam extruxit*) în casa provizoratului, în slujba sa, 1 găleată. Fierarului, care a lucrat la moară în Baia-Mare 1 $\frac{1}{2}$ găleți. Lui Ioan *Fyntha* din *Kollth* care a făcut nava sub moara din Satu-Mare, pentru lucru, 23 găleți. Lăcătușului pentru lacătul de la pivniță 2 găleți. Celor doi care au clădit „casa“ berăriei 3 găleți. Cădarului îngrijitor al buților din pivnița din Satu-Mare 2 găleți. Celor 2 cădari germani care au făcut butoiul mare pentru berărie 2 găleți. Ciurarului sau sitarului ? (care a făcut 20 de ciururi sau site, *cribra*) în casa bucatelor (*domus annonaria*), 2 găleți. Fierarilor care au ars cărbuni în Beltiug, 1 găleată. Celor care au acoperit stogurile cu paie, pentru lucrul lor, 1 găleată. Celor doi arători, în slujba lor, 5 găleți. Pescuitoilor care au pescuit în Domănești pentru Iacob Raminger (căpitanul suprem), 1 găleată. La doi *veredarii* 14 găleți. Iscoadelor (*exploratoribus clanculariis*) trimiși odată în Transilvania, pentru slujbele lor credincioase, 4 găleți, altă dată la Oradea, iarăși 4 găleți. Unui libertin din Beltiug trimis în Transilvania 2 găleți. Lui Gaspar Mezei 4 găleți. Școlarilor (*miseris scholasticis studiosis*) din Satu-Mare *pro elemosina*, în trei rinduri, 7 găleți. Unui cerșetor *pro miseri-*

cordia dei petenti, 1 găleată. La niște orfani, a căror mamă pentru răutatea sa (*pro malicia sua*) a fost aruncată în apă, *pro elemosina* 1 găleată. Văduvei pedestrașului Mihail Nagy, care a fost omorât în Sălaj de rebelii (*rebelles*) transilvăneni, *pro elemosina* 1 găleată. Grâu dat pentru 20 găleți de orz pentru fiert bere, 8 găleți. Provizorul a cumpărat oi pe grâu, 84 de oi cu 84 de găleți. Dregătorului (*officiali*) din Beltiug pentru vin 6 găleți.

Totalul grânelor ieșite, găleți de Cașovia	12082 $\frac{1}{2}$ găleți
Au rămas la provizor, la 15 septembrie 1570, pentru anul următor	39 găleți

2. Socotelile orzului

a) Intratele orzului în paie :

În alodiul Dorolțului, 1 stog din 1569	371 $\frac{1}{2}$ clăi
În alodiul Oarului, grămezi <i>cumuli</i>	50
Dijmele orzului	42/18 clăi 8 $\frac{1}{2}$ cumuli
Totalul orzului intrat	414 $\frac{1}{5}$ clăi 8 $\frac{1}{2}$ cumuli ⁴⁸

Aci se notează că în nonă n-a venit orz. În dijmă, din localitățile domeniului au venit numai 8 $\frac{1}{2}$ cumuli, din Sălacea.

b) Ieșitele orzului în paie :

Orzul treierat a dat :	
371 $\frac{1}{2}$ clăi din Dorolț	215 găleți
50 grămezi din Oar	19 $\frac{1}{2}$ „
42/18 clăi și 8 $\frac{1}{2}$ grămezi de dijmă	48 $\frac{1}{2}$ „
Total	283 găleți

c) Intratele orzului în grăunțe :

Din orzul treierat	283 găleți
Cumpărături de orz din Debrețin	688 „
Cumpărături de la un târgoveț din Debrețin	46 „
Cumpărat din Șilindru	4 $\frac{1}{2}$ „
8 găleți de grâu schimbate cu	20 „
A <i>magistro victualium</i> primit în diferite rînduri	29 „
Totalul orzului cumpărat cu bani	758 $\frac{1}{2}$ „
Totalul orzului în grăunțe intrat	1070 $\frac{1}{2}$ „

d) Ieșitele orzului în grăunțe :

Magistrilor bucatelor : lui Martin Tawbenpruner	522 găleți, lui Gheorghes Saurer	379 $\frac{1}{2}$ găleți, în total	901 $\frac{1}{2}$ găleți.
Dat pentru diferite persoane : pentru caii lui Petru Rwsel	25 găleți,	pentru magistrul poștelor (<i>magistro postarum</i>) Wolfgang Crobot	28 găleți,
lui Ioan Widerspek <i>veredario</i>	10 găleți, în total		63 găleți.

⁴⁸ Nu s-a adăugat orzul, 50 de grămezi, din alodiul Oarului.

Semănături de orz :

În Mintiu 6½ iugăre semămate	12½ găleți
În Dorolț 35 iug.	70 „
Lui Valentin Prepostwary pentru caii săi	2½ „
Pentru caii provizorului	6 „
Pentru găște și găini	15 „
Totalul orzului ieșit, în grăunțe	1070½ „

3. Socotelile ovăzului

a) Intratele ovăzului în paie :

În alodiatura Sătmar Mintiu 1 stog	226 clăi
În alodiatura Dorolțului 1 stog	371 „
În alodiatura Oarului 1 stog	390 „
Total ovăz alodial 3 stoguri cu	987 „
Din dijmele anului 1569	385 clăi 10 snopi
Din nonele anului 1569	9 „
Total intrate	1381 clăi 10 snopi

Dijmele ovăzului din localități de pe domenii sînt următoarele :

	<i>clăi, snopi</i>		<i>clăi, snopi</i>
Szamosbecs	3,06	Tarcea	24
Petca	21	Șilindru	12,21
Teghea	1,18	Olosig	3,13
Oar	18,23	Sălacea	1,14
Dorolț	10	Cheț	8
Botiz	2,20		și 2 cum.
Kishodos	9	Marghita	8
Cegheld	3,13	Apateu	2,14
Vășad	3,07	Albiș	1,—
		Total	57,21

Nona de 9 clăi de ovăz a venit din Oar.

b) Ieșitele ovăzului în paie :

Prin treierat au ieșit din :

226 clăi, din Sătmar, Mintiu	240 găleți
371 clăi, din Dorolț	341 „
390 clăi din Oar	347 „
386/10 ⁴⁹ clăi de dijmă	341 „
9 clăi de nona	5 „
În total din 1381 clăi 10 snopi	1274 „

⁴⁹ Corect : 385/10.

c) Intratele ovăzului în grăunțe :

cele 1381/10 clăi treierate	1274 găleți
Din dijmele satelor (11 sate) care dau ovăzul în grăunțe	62 „
Din ovăzul numit ferton	42 „
Ovăz de Crăciun pe 1570	48 „
Ovăz cumpărat cu bani	378 „

S-au cumpărat 100 găleți de la Leonard Dolinger, 20 găleți de la Nicolae Zelemeri, 166 găleți din Vășad, 76 din Sălacea și Vășad, 16 din Oar.

Din mîinile magistrului bucatelor Gheorghe Saurer provizorul a primit

Totalul ovăzului în grăunțe intrat	25 găleți
	<hr/> 1829 găleți

d) Ieșitele ovăzului în grăunțe :

La mîna lui Martin Taubenpruner, <i>magister victualium</i>	160 găleți
Lui Petru Russel și soldaților săi, din porunca lui Iacob Raminger, căpitanul suprem, ovăz din Oar	75 găleți
Pentru caii căpitanului suprem, de la 7 septembrie 1569 — 14 martie 1570	254 găleți

Pentru caii comisarului Mihail Keoreosy, care a așezat pe provizorul Melchior Saurer, de la 19 august — 11 septembrie 1569 cînd a plecat

Slugii sale	34 găleți
	1 „

Pentru caii provizorului, succesiv, de la 28 august 1569 — 6 august 1570, odată se notează că 1½ găleți pe zi	352½ găleți
În 6 și 16 octombrie pentru 2 cai ai sameșilor	

(*rationistarum*) 3½ găleți

Ovăz ieșit pentru diferite persoane :

Predicatorului (<i>concionatori</i>) din Oar, în contul dijmei care i se cuvine	22 găleți
---	-----------

Pentru caii comisarilor Nicolae <i>groff a Salmis</i> și Francisc Poppendorf, de la 16 la 27 aprilie 1570, provizorul a vîndut cu bani	78 găleți
--	-----------

În 18 aprilie, pentru caii lui Gaspar Bekes, trimis în solie de principele Transilvaniei la împăratul	26 găleți
---	-----------

Lui Gerard <i>literatus</i> , slujitorul căpitanului general Ioan Rwbery, trimis cu treburi arzătoare în Transilvania	6 găleți
---	----------

Pentru semănăturile de primăvară 1570 :

În hotarul Mîntiului 31½ iugăre semămate	100 găleți
„ „ Sătmarului 31 „ „	100 „
„ „ Șoș 34 „ „	102 „
„ „ Hripului 13 „ „	52 „
„ „ Oarului 60 „ „	133 „
„ „ Sălacea, Șilindru, Tarcea, 64	166 „
„ „ Dorolțului 60 „ „	145 „

Total semănături 293½ iugăre

798 „

Totalul ieșitelor ovăzului în grăunțe	1810 găleți
Intratele întrec ieșitele cu	19 „

4. Socolile făinii pe anul 1569—1570

a) Intrate :

Saurer a primit	86 găleți
Din mîinile lui Valentin Salgay provizorul Melchior	
Venitul morilor :	
De la 3 mori din Satu-Mare	430 $\frac{1}{2}$ găleți
„ „ 2 mori din Mintiu	141 „
„ „ 2 mori din Oar	232 „
„ „ moara din Szamosbecs	71 „
„ „ 2 mori din Prilog și Orașu Nou	11 $\frac{1}{2}$ „
„ „ moara din Kishodos	5 $\frac{1}{2}$ „
„ „ moara din Țeghea	37 $\frac{1}{2}$ „
„ „ moara din Sînmărghita și Abramul de Sus	3 „
„ „ moara din Inău	12 „
Pentru masa sa, provizorul a făcut din grîu făină	18 găleți
De la magistrul victualiilor, provizorul a primit din casa bucatelor pentru felurite nevoi	114 găleți
Total făină în găleți de Cașovia	1162 găleți

b) Ieșitele făinii :

La mîna magiștrilor victualiilor Martin Tawbenpruner și Gheorghe Saurer provizorul a dat succesiv	591 $\frac{1}{2}$ găleți
Pentru masa căpitanului suprem, Jacob Ramingher, în diferite rînduri, pentru copt (pîine), de la 18 aug. 1569 pînă la 19 februarie 1570	155 $\frac{1}{2}$ „
Pentru masa provizorului s-au copt de la 16 aug. 1569 pînă la 15 septembrie 1570	141 $\frac{1}{2}$ „
Făină dată pentru diferite persoane în 1570 :	
Magistrului poștelor Wolfgang Crobot	4 „
Pentru masa comisarilor Nicolae <i>groff a Salmis</i> și Francisc Poppendorff, de la 16 la 27 aprilie	13 „
Pentru masa lui Cristofor a Tewffenpach	12 „
Predicatorului ungar din Satu-Mare, căruia Camera din Scepus i-a rînduit anual 60 găleți de făină din moara din Satu-Mare	60 „
Cădarului care îngrijește buțile de vin din pivnița împărătească	1 „
Cădarilor germani care au făcut butoaiele berăriei	2 „
Pentru masa lui Gaspar Bekes și a slugilor sale	6 „
Dulgherului care a făcut nava de sub moara împărătească	33 „
Făină dată succesiv, de la 19 februarie pînă în 9 iulie, pentru copt pîine, dulgherilor (<i>carpentariis</i>), care au făcut berăria nouă (<i>novam domum braxatoriam</i>)	56 „

Pietrarilor pentru 5 pietre de moară aduse din Pathak, cîte o găleată de făină de piatră	5	găleți
Slujbașilor provizorului (<i>officialibus provisoris</i>) care au silit pe iobagi de pe moșiile potrivnicilor (<i>ex confinibus aduersariorum</i>) să vină la Satu-Mare, în slujba lor, pentru hrană	14	„
<i>Pro elemosina miseris scholasticis studiosis in Zathmar,</i> în repetate rînduri	8	„
Lui Grigore Rentffalwsy, judele Orașului Nou, dregător sau șpan (<i>officialis</i>) al satelor ținînd de Livada și Oraș, pentru masa sa, de la moara din Orașu Nou	6	„
Păstorilor de oi din Gerăușa, pentru hrană	3	„
Vierului din Dobra, în slujba sa	1	„
Dulgherilor pentru făcutul unei năvi la moara împă- rătească	10	„
Chelaruului împărătesc din Satu-Mare, Baltazar Merk, în slujba sa	2	„
Libertinului Mihail Veres din Dorolț, dregător sau șpan (<i>officialis</i>) și îngrijitor al tuturor vitelor și administra- tor al celorlalte venituri alodiale, în slujba sa	13	„
Se notează că în timpul secerii și coasei provizorul a dat pentru hrana sărmanilor coloni copleșiți de foame (<i>mise- ris colonis, fame oppressis</i>), care erau uneori 300, alteori 200 sau 100, făină pentru pîne	20 1/2	„
Totalul făinii ieșite	1158	„
Provizorul rămîne dator cu	4	„

5. Socoteala viurilor

a) Vinuri intrate :

Vin preluat de provizor de la predecesorul său Valentin Salgaj,
23 de buți, cuprinzînd în total 222 1/2 vedre 7 1/2 pinte

E vorba de vadra de Cașovia (*urna Casoniensis*) cuprinzînd 32 pinte.

Din viile proprii au venit în 1569 :

Din dealurile de vii (<i>promontoria</i>) din Cehu, Ardău și Suplac au venit 11 buți cuprinzînd	125 1/2	vedre
Din dealul Băii-Mari, din 3 vii ale lui Petru literatul, din via lui Valentin literatul și din 2 vii din Săsar, 19 buți	143 1/2	„
Din dealul Seinilor, din cele 4 vii călugărești, 5 buți	29	„
Din dealurile Ardudului și Sătmarului 1 bute medie	6 1/2	„
Din dealul Beltiugului, din 2 vii au venit 5 buți	29 1/2	„
Din dealul Dobrei, din 2 vii au venit 4 buți	25 1/4	„
Din dealul satului Livada, din pricina grindinei (<i>prop- ter imbrem</i>) a venit numai un butoiș (<i>vasculum</i>)	2	„

Total vinuri proprii pe 1569 :
46 buți cuprinzînd 361 $\frac{1}{4}$ vedre

Vinuri de dijmă intrate în 1569 :

Au intrat în total 258 buți cu 1906 v. 10 p.

Dijma vinului a venit dintr-un cerc mai larg decît al domeniului.

Acestea sînt veniturile împăratului din dijmă, din care s-au scăzut desigur părțile preoților.

Cităm aci numai cifrele localităților care se cuprindeau în domeniu la 1569 :

	buți	vedre	pinte		buți	vedre	pinte
Arduzel	1	10 $\frac{3}{4}$		Mînau	1	7 $\frac{3}{4}$	
Aluniș	6	58 $\frac{3}{4}$		Olosig	2	9 $\frac{3}{4}$	
Sălacea	13	103		Abramul de Jos	1	2 $\frac{1}{2}$	
Tarcea	2	27		Marghita	5	52 $\frac{1}{4}$	
Cehu	4	29 $\frac{1}{2}$		Orașu-Nou	14	72 $\frac{3}{4}$	
Cheț	2	11 $\frac{1}{4}$		Aghireș	4	31	
Inău	1	15	18	Chiribiș	33	252	
Seini	12	81 $\frac{3}{4}$		Livada	29	169 $\frac{50}{100}$	
Someș Odorhei	1	12		Zalău	26	265 $\frac{1}{4}$	
				Total	157	1211 $\frac{3}{4}$	2

Intratele nonei vinului :

Au intrat din dealurile satelor și târgurilor Ardou, Suplac, Arduș, Mînau, Vița, Beltiug, Dobra, Gîrceiu, Marghita, Cheț împreună 26 buți cuprinzînd 170 $\frac{1}{2}$ vedre

După înregistrări, cele 26 de buți venite în nonă au cuprins ceva mai mult. Nonă a venit din următoarele locuri :

	buți	vedre		buți	vedre
Ardușel	1	10	Dobra	4	51 $\frac{1}{4}$
Aluniș	1	7 $\frac{3}{4}$	Gîrceiu	1	3
Ardud	2	12 $\frac{1}{2}$	Marghita	5	52
Mînau	1	6 $\frac{1}{2}$	Cheț	2	11
Beltiug	7	55	trib. montis	2	13
				26	222

Buțile sînt variabile ca mărime, cifrele variînd pe scară largă între 3 și 16 vedre de bute (*vas*). Sînt și mai mici, dar apare o dată o bute cu 17, iar o dată chiar cu 23. Desigur se disting buțile mari, de 10—16 vedre, de cele mici sau medii variînd în jurul a 5—8 vedre de Cașovia.

⁵⁰ Aci se mai adaugă 5 buți cu 27 vedre din dealul numit Hegyffar.

Vinuri aduse din Pathak :

Au fost aduse de acolo 250 buți medii	1660 $\frac{1}{2}$ vedre
Vinuri cumpărate 352 buți	2546 $\frac{3}{4}$ „
Vinuri intrate altfel 23 buți	86 „

La intratele vinurilor de cumpăratură în genere se repetă cele înscrise la socotelile bănești. Aci sînt înscrise și datele cumpărăturilor. Din cele 352 de buți, 235 au fost cumpărate pînă la sfîrșitul anului 1569. Cumpărăturile de primăvară sînt mai scumpe. Cele mai scumpe însă sînt cele din vară. În iunie și iulie s-a plătit 2,59 și 2,69 fl. vadra de Cașovia, iar la 1 septembrie s-au cumpărat 24 vedre de vin de la Nicolae Zelemeri cu 3,25 fl. vadra.

S-au făcut și achiziții pe grîu și pe făină. Din Livada s-au achiziționat, prin distribuire de grîu și de făină, 21 buți de vin cuprinzînd 73 vedre. O vie nelucrată e dată acum pentru lucru unui colon, el trebuind să dea vin. Un colon al împăratului, mort în Seini, a lăsat împăratului prin testament, după obiceiul lor vechi, o bute de vin de 6 vedre⁵¹.

Totalul vinurilor intrate : 994 buți cu 6953 $\frac{3}{4}$ v. 1 $\frac{1}{2}$ p.

b) Vinuri ieșite :

La mîna magistrului victualiiilor Martin Tawbenpruner s-au dat în 1569, în diferite rînduri, 240 buți, cuprinzînd	1744 $\frac{3}{4}$ vedre
Căpitanului suprem Iacob Raminger în septembrie-decembrie 1569 s-au dat 35 buți cu	281 $\frac{1}{2}$ „

Sînt socotite cu 319,4 $\frac{1}{2}$ fl.

Provizorului pentru masa sa, pe întreg anul, s-au dat 21 buți cu	135 $\frac{3}{4}$ „
--	---------------------

Se notează aci că provizorul a cheltuit cu diferiți oaspeți, vicecomiți, juzi ai nobililor, care au făcut lege colonilor în scaunul de judecată în casa provizoratului⁵², 2 buți de vin cuprinzînd 14 $\frac{3}{4}$ vedre.

Vinuri date pentru diferite persoane :

Soldaților germani în drum spre Baia-Mare, din porunca căpitanului suprem, 1 bute cu	7 $\frac{1}{2}$ vedre
Magistrului poștelor, la scrisoarea camerarilor, 1 bute cu	7 „
Lui Petru Columbar 1 bute	6 $\frac{3}{4}$ „
Lui Ioan Wyderspek 1 bute	6 $\frac{1}{4}$ „
Căpitanului suprem 5 buți cu	27 „
Pentru masa lui Nicolae comite de Salmis în Satu-Mare s-au dat 4 buți	24 v. 10 p.
Pentru masa lui Gaspar Békes 1 bute de vin cuprinzînd	8 v.
Total 14 buți	86 $\frac{3}{4}$ v.

⁵¹ „juxta eorum antiquam consuetudinem Sc. Mtti relinquit in testamento vnum vas vini“.

⁵² „qui in sede judiciaria Sc. Mtti in domo prouisoratus, legem Colonis administraverunt“.

Vin dat pentru crișmărit :		
S-au dat în total 522 ⁵³ buți	3798	v.
Pentru umplerea buților de vin intrate s-au dat în total 56 buți cu	236 ³ / ₄	v.
Pentru umplerea oțeturilor s-au dat în total 2 buți de vin cu	10	v. 2 ¹ / ₂ p.
Total ieșite : 890 buți cu	6293 ¹ / ₂	v. 4 ¹ / ₂ p.
Rămîn pentru anul următor :		
104 buți <i>media et integra</i> cu	660	v. 5 p.

6. Socoteala vitelor

<i>Intrate.</i> În alodiul din Oar sînt preluate : 18 vaci sterpe, 2 junci de un an necastrați, 3 junci de 2 ani, 15 junci tretinali de 3 ani, 29 junci de 3 ani, 18 vaci de muls cu 18 viței, 2 junci de un an, 3 viței de un an, în total	108
Boi veniți din sate	85
Viței tretinali	44
De la colonul care a viețuit în Seini, lăsat prin testament împăratului după vechiul lor obicei un bou	1
Total vite	238
<i>Ieșite.</i> Pentru masa provizorului și familia sa s-au tăiat 2 boi, 3 junci, 3 viței, total	8
Pentru masa comisarilor care au inspectat ostașii (<i>militēs lustraverunt</i>) s-a dat un bou avînd 249 fonți (de carne)	1
Căpitanului suprem Iacob Raminger s-au trimis la Cașovia, în două rînduri, boi	24 ⁵⁴ .
Pentru bucătăria și masa lui Gaspar Bekes și a familiarilor săi s-a tăiat un bou	1
Pentru bucătăria comisarilor Salmis și Poppendorff s-au tăiat boi	5
Lui Cristofor Swendj 1 junc	1
Vite moarte : 3 boi, 2 vaci, 4 junci, 12 viței, în total	21
Total vite ieșite	61
Rămîn pentru anul următor	177

7. Socoteala oilor, mieilor

<i>Intrate.</i> Preluate în august 1569 de la provizorul precedent oi mari venite din strungă (<i>in stronga exactas</i>)	54
Miei de dijmă din 1569	552
În 29 mai 1570 luate în strungă (<i>oves strongae vocatae</i>) 147 oi și 62 miei, împreună	209
Oi cumpărate pe grîu în 1570 :	

⁵³ În socotelile bănești 523 buți, dar cu același număr de vedre.

⁵⁴ Odată în text numai *Bones duos*, la margine însă scris 12.

De pe domeniu 141 oi, 141 miei	282
Din Istrău, Țig și Ghiungi 31 oi și 30 miei	61
Din Livada 6 oi, 6 miei	12
Din apart. Pătal 6 oi, 6 miei	12
În 6 iunie cumpărate cu bani gata din diferite locuri	59
Cumpărate în total	426
Miei din dijmă au venit	2617 ¹ / ₄

Dijma micilor a venit iarăși dintr-un cerc mai larg decît al domeniului. Cifrele mari, ca cea de 727 sau 812 miei veniți în dijmă, vin din cercuri din afara domeniului, de pe pustă. Din tîrgurile Satu-Marc și Mintiu au venit în dijmă 39 miei.

Total oi, miei, intrate	3858 ¹ / ₄
<i>Ieșite</i> oi, miei. Căpitanului suprem oi	8
Căpitanului suprem, trimiși la Cașovia miei de dijmă	56
Pentru masa provizorului 71 miei și 20 oi, total	91

4 oi pentru masa de Crăciun, 16 oi afumate și uscate.

Vînzări de oi și miei :	
Măcelarilor din Satu-Mare oi	43
Vîndute în Dorolț prin Mihail Veres oi care altfel ar fi murit	197
Vîndute în Domănești oi	15
La 29 mai 1570 : dijmuitorii au vîndut în diferite locuri miei (de dijmă) cu cîte 25 d.	2261 ¹ / ₄
Total vînzări, oi, miei	2516 ¹ / ₄
Au murit oi, miei	391

Se notează că în acest an au murit peste tot multe oi.

Total ieșite	3062 ¹ / ₄
Rămîn pentru anul următor în alodiul din Gerăușa oi, miei	796

8. Socoteala porcilor

<i>Intrate.</i> De la provizorul anterior s-au preluat : 51 porci mai mari (<i>maiores</i>), 123 porci bătrîni (<i>antiquos porcos</i>) și 20 purcei din 1569, în total deci	194
Din Vășad au adus porci de pajiște (<i>porcos pascuales seu porcos maiales</i>)	5
Total	199
Porci de dijmă din păduri au intrat	370

Din pădurea Ardudului 198, din a satului Livada 82, din a Mintiului 8.

Porci de pajiște (<i>maiales</i>) 39 și 115 porci, împreună	154
Porci mai mari și mai mici, intrați	723
<i>Ieșite.</i> De la 1 noiembrie 1569 — 1 februarie 1570 provizorul a pus să se taie	230
Porci bolnavi provizorul a pus să se taie pentru lucrători, slugi, păstori și lemnari	35
Procuratorului pricinilor împăratului în salariul său	3
Lui Iacob Raminger porci vii	20
Lui Conrad Draxel	2
La mâna lui Gheorghe Saurer, <i>magister victualium</i> , s-au dat porci vii	11
Lui Sebastian Ztankothius, în salariul său, un purcel	1
Porci mari morți în Hrip, Livada, Arduș și în pădurea satului Livada (aci 48)	81
Totalul porcilor ieșiți	383
Rămân în pădurea din Livada pentru anul următor porci mari și mici	340

9. Socoteala slăninilor

<i>Intrate.</i> La 6 septembrie provizorul a primit din mîinile magistrului victualiilor, pentru masa sa, fonți de slănină	67
-De la porcii tăiați slănini întregi	229
De la porcii bolnavi tăiați slănini întregi	35
Din casa de bucate provizorul a primit o slănină cuprinzînd 50 fonți	1
Total slănini întregi	265
și fonți de slănină	67
<i>Ieșite.</i> Pentru masa provizorului slănini	10
și fonți	67
Date la mâna magistrului victualiilor Martin Tawbenpruner slănini întregi	209
Pentru cei doi comisari, Salmis și Ioan Pathot, și pentru familiarii lor, de la 16 aprilie la 2 mai 1570	1 1/2
Lui Sebastian literatus, în salariul său, slănina mică de 50 fonți	1
Provizorul a trimis oaspei său la Cașovia slănini	2
Provizorul a dat rucei sale Abraham Farkas, pentru adușul orologiuului la cetatea Sătmar, o slănină întreagă	1
Din slăninile porcilor bolnavi tăiați în 1570 s-au dat :	
Lemnarilor care au lucrat la berărie, în mai multe rînduri, slănini întregi	25 1/2

Păstorilor vitelor, porcilor, oilor	11
Total ieșite slănini întregi	264
Fonti de slănină	67
Rămân în casa provizoratului pentru anul următor slănini întregi	4

10. Socoteala cărnurilor porcilor tăiați

Intrate. De la 25 noiembrie 1569 la 1 februarie 1570
provizorul a primit din cei 229 porci tăiați :

capete cu spinări	229
șunci (<i>pernae</i>) dinainte și dinapoi	916
cîrnați (<i>farciminia</i>)	1847
osînză fonti	640
osînză porțiuni	20
picioare	916
Total	4568

Ieșite. De la 25 noiembrie 1569 la 1 februarie 1570
provizorul a dat magistrului victualiilor Martin Tawbenpruner :

capete cu spinări	209
șunci dinainte și dinapoi	836
picioare	824
cîrnați	1647
osînză fonti	350
osînză porțiuni	3
Lui Gheorghe Sauer magistrul al victualiilor osînză fonti	290
Pentru masa provizorului s-au dat :	
șunci	68
capete cu spinări	12
picioare de porc	92
cîrnați	200
osînză, porțiuni	10

Pentru uns de car (sau căruță) și alte nevoi ale sale
provizorul a primit osînză porțiuni

Grădinarului care lucrează în grădina provizoratului,
in prebendam suam :

capete cu spinări	7
șunci fierte	3

Lui Gerardus literatus, secretarul lui Ioan Rwber,
trimis în Transilvania, pentru drum, șunci

Lui Ioan Pachot, pentru drum, șunci fierte

Lui Salmis, Fr. Poppendorff și Ioan Pachot pentru uns
carele, două porțiuni de osînză, avînd 8 fonti

Captivilor aduși din Pătal pentru neascultare sau nesupunere (*propter inobedientiam*) în captivitate la Satu-Mare s-au dat șunci

Totalul cărnurilor de porc (*porcorum parualium*) ieșite 2
4568

11. Socoteala sării

Intrate.

Vama din Dobra <i>porciones salis</i>	188
Vama din Dorolț <i>porciones salis</i>	15
Vama din Sopor <i>porciones salis</i>	638
Vama din Săsar <i>porciones salis</i>	7
Vama din Poptelec și Moigrad <i>porciones salis</i>	192
Din mîinile magistrului victualiilor Mart. Tawbenpruner <i>minores porciones salis</i>	500
Total intrate	1540
<i>Ieșite.</i> Pentru nevoile curții și bucatăriei provizorului	71
Pentru cai provizorului	$\frac{1}{2}$
Pentru murat varză	21 $\frac{1}{2}$
Pentru fîntîna din curtea provizoratului <i>propter dulcedinem aquae</i>	3 $\frac{1}{2}$
Date la mîna lui Gh. Saurer	862
Trimise de provizor la tîrgul din Levoča pentru cumpărat hamei și fier	500
Pentru porcii de pajiște și de dijmă din Hrip, Ardud (poate pentru săratul celor tăiați)	25
Pentru săratul slăninilor porcilor morți în Hrip	5
Sare pentru boi	10
Pentru vitele tretinale din Oar (<i>ad lambendum</i>)	4
Pentru oile, vitele alodiale și pentru săratul cașilor Cizmarului (<i>suttori</i>) Ștefan Kozarwary din Satu-Mare	32
pentru săratul pieilor	$\frac{1}{2}$
Pităresei comisarilor	3
Pentru bucatăria lui Gaspar Bekes	$\frac{1}{2}$
Pentru bucatăria lui Nic. Salmis	1 $\frac{1}{2}$
Total ieșite	1540

12. Socoteala untului

Intrate. Preluat de la provizorul precedent 18 $\frac{1}{2}$ pinte
Unt venit din sate prin voievozi, juzi 177 $\frac{3}{4}$ „

Din alodiaturi :

De la vacile din Oar 9 pinte

De la oile alodiale din Gerăușa	12 pinte
Total intrate	198 ³/₄ pinte
<i>Ieșite.</i> La mîna economului (<i>dispensatoris</i>), pentru bucătăria provizorului, succesiv	44 pinte
La mîna magistrului victualiilor M. Tawbenpruner, în 1569	105 ³ / ₄ pinte
La mîna magr. vict. Gh. Saurer, în anul 1570	24 ¹ / ₂ ⁵⁵ pinte
Căpitanului suprem pentru bucătărie	16 pinte
Aceluiași, pentru drum la Cașovia	3 pinte
Pentru masa comisariilor	4 pinte
Pentru bucătăria lui Gaspar Bekes	1 ¹ / ₂ pinte
Total ieșite	198 ³/₄ pinte

13. Socoteala cașilor

<i>Intrate.</i> De la provizorul precedent cași de vacă	13
De la sate cași de vacă și de oaie ⁵⁶	155
De la vacile din alodiatura Oarului	47
De la oile alodiatării Gerăușa, ciobanul Ilie Cozma a dat	137
Total intrate	352
<i>Ieșite.</i> Pentru provizor și familia sa	66
Pentru lemnarii lucrători la berărie	34
Pentru bucătăria lui Gaspar Bekes	2
Dați la mîna magistrului M. Tawbenpruner de la 16 august la 1 noiembrie	71
Dați la mîna magistrului Gh. Saurer în 1570 în total	179 ⁵⁷
Suma cașilor ieșiți	352

14. Socoteala brinzii

<i>Intrate.</i> De la provizorul precedent s-au preluat putini sau berbințe de brînză (<i>Bronzarum tinellas</i>)	3
Venite din sate	25
De la oile alodiului din Gerăușa	10
Total	38

⁵⁵ La primele 70 pinte se notează că cuprind 118 fonți (*librae*), la 12 ¹/₄ că 48 ¹/₂, iar la alte 12 ¹/₄ că 49 fonți. În cazurile din urmă 1 pinta e echivalată cu 4 fonți, în cel dintîi cu 1,69. Poate la primul e greșeala.

⁵⁶ Numai 15 notați ca fiind de oaie.

⁵⁷ La aceștia să dă și greutatea în fonți: 22 cași = 81 f., 20 = 74, 42 = 450, 44 = 407, 36 = 254, 15 = 87. Mărimea cașilor e variabilă. După aceste cifre un caș cîntărește între 3,7 și 10,7 fonți.

<i>Ieșite.</i> Pentru familia provizorului	7
Pentru lemnarii de la berărie	3
La mâna lui M. Tawbenpruner în 1569	18
La mâna lui Gh. Saurer	10 ⁵⁸
Total ieșite	38

15. Socoteala albinelor

<i>Intrate.</i> S-au preluat de la provizorul precedent : în	
Giurtelec 48 stupi, în Homorod 60, în Oar 14, în total	122
În vară au sporit cu	14
Total stupi alodiali	136
Din dijma albinelor	283 ⁵⁹
Total intrate	419
<i>Ieșite.</i> De la 31 august pînă la 20 octombrie 1569 s-au	
tăiat (<i>excuse et extricte sunt</i>), din stupii proprii și cei din	
dijmă	259
Din aceștia au venit 175 pinte de miere.	
La 8 noiembrie tăiați și din unii și din alții	37
Din aceștia au venit 6 pinte de miere	
Morți, după mărturia stuparilor, în Homorod 23, în	
Oar 14, total	37
Total ieșite	333
Rămași pentru anul următor	86

16. Socoteala mierii

<i>Intrate.</i> Din stupii tăiați	181	pinte
<i>Ieșite.</i> Pentru provizor	27 ^{3/4}	„
Pentru bucătăria contelui Salmis	5 ^{1/4}	„
Pentru bucătăria lui Gaspar Bekes	2	„
Rămasă pentru anul următor	146	„

17. Socoteala cerii

<i>Intrate.</i> Din stupii tăiați sau morți	137 ^{1/2}	fonți
<i>Ieșite.</i> Provizorului de luminări	24	„
Căpitanului suprem (11 ^{1/2} f. trimiși la Cașovia)	73 ^{1/2}	„
Vîndută lui Cristofor Swendj	15	„
Rămasă pentru anul următor	15 ⁶⁰	

⁵⁸ La cele două cifre din urmă dată și greutatea : 18 *tinellae* = 1171 fonți (*librae*), 10 = 410. În primul caz o *tinella* în medie e 65 de fonți, în al doilea e 41 de fonți.

⁵⁹ Din muntele Byk, de pe domeniul Ardud, au venit 24, din Zălau 17, din Orașu Nou 14, din Vetiș 27, din Beltiug 16, din Țigani 17. Și dijma albinelor a venit dintr-un cerc mai larg decît al domeniului.

⁶⁰ Corect : 25 fonți.

18. Socoteala mursei sau miedului (mulsi)

<i>Intrate.</i> Din stupii tăiați s-a fiert	1 bute
Aceasta cuprinde 7 vedre (<i>urnae</i>) vieneze	
Provizorul în ianuarie a primit	25 pinte
<i>Ieșite.</i> Provizorului și familiei sale	25 „
În Ardud și în dregătoria voievodului Lazăr s-a dat pentru crișmărit 1 bute de 7 vedre vieneze.	

19. Socoteala berii

<i>Intrate.</i> În august-decembrie, de la mîna magistrului victualiiilor M. Tawbenpruner	35 vedre 12 pinte
De la 23 decembrie la 31 august, de la magistrul Gh. Saurer	41 vedre 18 pinte
<i>Ieșite.</i> Pentru băut, s-au dat provizorului și familiei sale pe un an	76 vedre 30 pinte

20. Socoteala hameiului (lapuli)

<i>Intrate.</i> S-au adus pentru fiert bere în august-octombrie 19 găleți (<i>cubuli</i>), la 8 decembrie de la Levoča pe sare 62 $\frac{1}{2}$ găleți ⁶¹ , la 15 aprilie de la Cașovia 100 găleți în total	181 $\frac{1}{2}$ găleți
<i>Ieșite.</i> Date magistrului M. Tawbenpruner în 1569 81 $\frac{1}{2}$ găleți, lui Gh. Saurer, în aprilie 1570, 90 găleți, lipsind din car 10 găleți, cu care provizorul rămîne dator.	

21. Socoteala fierului

<i>Intrate.</i> De la vama din Sopor table (<i>laminae</i>)	82
De la vama din Dobra	3
De la vama din Zalău	2
De la vama din Odorhei	1
De la vama din Moigrad	5
Din tîrgul Dorolțului	1
Din sarea vîndută în Levoča cumpărate măji	54
<i>Ex domo artelaria</i> măji (<i>centenarii</i>)	9 $\frac{1}{2}$
Total :	94 table și 63 $\frac{1}{2}$ măji.
<i>Ieșite.</i> Provizorului pentru nevoile sale, ale bucătăriei sale (grătar, frigare, cuțite și altele), și alte nevoi, table	60
Pentru făcutul țîțînilor (<i>calces ostium</i>) la casa provizoratului, table	23

⁶¹ 19 găleți cumpărate cu 8,50 fl., cele 62 $\frac{1}{2}$ găleți socotite în preț de 43,50 fl.

Nevoile provizorului pentru potcoavele cailor (<i>pro batis equorum</i>), table	10
Pentru casa berii clădită în curtea provizoratului, măji	6
Dat <i>artelarii magistro</i> măji	51
Fier pentru scoabe (<i>pro fibulis Izkaba vocatis</i>) la trei nave sub mori, măji	3
Pentru 2 nave sub moara din Mintiu, măji	3
table	1
Pentru nava de sub moara din Țicău, măji	1/2
Total ieșite :	94 table și 63 ^{1/2} măji

22. Cuie

<i>Intrate.</i> Cumpărate cuie mari (poate mici?) de șindrilă	40 000
Cuie mari de lațuri ?	6 000
<i>Ieșite.</i> Pentru acoperit casa berii cu șindrilă, cuie mari și mai mici	17 000
Pentru acoperit moara din Mintiu	3 000
Pentru acoperit moara din Satu-Mare	3 000
Pentru acoperit casa provizoratului	23 000
Total ieșite	<hr/> 46 000

23. Pictre de moară

Cumpărate cu bani din Patak	6
Date la morile împărătești	6

24. Șindrilă

<i>Intrate.</i> Cumpărate de la cei din Zalău, de la 1 mai la 31 august 1570, în repetate rînduri	134 000
<i>Ieșite.</i> La mina magr. artel. Zakaria Stayneker, pentru clădiri	34 000
Lui Henric Zyngher <i>praefecto municionum artelarium</i>	29 000
Lui George Kerner <i>scribe municionum</i>	14 500
Pentru acoperit casa de lângă poarta mare a cetății Satu-Mare	1 000
Lui Cristofor Swendj	3 900
Pentru casa provizoratului, dulgherilor	21 000
Pentru casa berii	15 000
Pentru morile din Mintiu și Satu-Mare	4 000
În Agriș și Țigani au rămas datori	9 000
Total ieșite	<hr/> 131 400
Rămîn pentru anul următor	2 600

25. Piei de oaie și de miel

<i>Intrate.</i> De la mieii și oile moarte	389
De la oile și mieii tăiați pentru bucătăria provizorului	123
Total intrate	512
<i>Ieșite.</i> Vândute cizmarilor (<i>suttoribus</i>) din Satu-Mare (cu 16,98 fl., socotite deci a 6 d.)	283
Pentru nevoile sale provizorul a pus să se lucreze	5
Rămîn pentru anul următor	224

26. Piei de bou și de vacă

<i>Intrate.</i> De la vitele tăiate sau moarte	24
<i>Ieșite.</i> Date păstorilor de vite, de porci, de oi (uneori se notează că pentru opinci <i>-peronibus</i>), în mai multe rînduri	7
Provizorul pentru nevoile sale a dat curelarului	2
Cizmarului din Șilind	3
Vândute pe bani	5
Rămase pentru anul următor	7

27. Seu

<i>Intrate.</i> De la M. Tawbenpruner măji	1
De la G. Saurer (21 decembrie-10 martie) fonți	150
De la 8 boi tăiați fonți	20
Total intrate 2 măji 50 fonți ⁶² .	
<i>Ieșite.</i> Provizorului pentru lumînări 2 măji 50 fonți.	

28. Cînepă

<i>Intrate.</i> Din Szamosbecs, Țig, Tășnad, Săplac, Egerhat, Inău, Șilind, Tarcea, legături	100
<i>Ieșite.</i> Date <i>magistri artelariae</i> legături	100
Cuprind 4 1/2 măji 13 fonți.	

29. Fîn

<i>Intrate.</i> Fîn inventariat în diferite locuri ⁶³ , împreună 1208 stînjeni (<i>orgiae</i>) și 82 clăi (<i>cumuli</i>).	
<i>Ieșite.</i> Soldaților împărătești în zale (<i>chatafractis militibus</i>) în Satu-Mare	12 st.

⁶² Ar trebui să fie 2 măji 70 fonți. E greșală, sau maja (*centenarius*) e socotită 110 fonți?

⁶³ Vezi specificarea în inventar.

La 18 aprilie, din porunca lui Salmis <i>chatafractis</i>	
<i>italicis</i>	2 st.
Soldaților unguri	1½ st.
Pentru caii lui Gaspar Bekes	2 st.
Pentru caii comisarilor, circa 60	6 st.
Archebuzierilor (<i>archibusariis</i>)	3 st.
Pentru caii lui Iacob Raminger	100 st.
Pentru caii provizorului pe toată iarna	75 st.
Pentru caii lui Cristofor Swendj	3 st.
Pentru caii lui Conrard Draxel	2 st.
Lui Paul Coat în Domănești	1 st.
Judelui din Oar, în slujba sa	½ st.
Pentru vitele alodiale, pe toată iarna	100 st. 69 clăi
În Tășnad, pentru caii celor care au adus pe colonii	
nesupuși la Satu-Mare	20 st.
Vîndut de provizor pe bani	75 st.
Vîndut lui Ioan Vyderspek (<i>veredario</i>)	2 st.
Total ieșite	405 st. 69 clăi
Rămîn pentru anul următor	803 „ 13 „

30. Resturi de la treierat (*quisquiliae*)

<i>Intrate.</i> De la stogurile alodiale de grîu din Dorolț	
treierate, găleți de Cașovia	76 găleți
De la grînele de dijmă treierate	28 „
De la 2 stoguri de lîngă casa provizorului	20 „
<i>Ieșite.</i> De la 16 august 1569 la 1 mai 1570 pentru diferite	
animale, porci, găini, gîște	124 găleți

II. Socotelile pe 1570—1572

A. SOCOTELILE BĂNEȘTI

Intratele de la 15 septembrie 1570 pînă la 15 septembrie 1571

Censul de Sînmihai ⁶⁴	717 fl. 71½ d.
Censul de Sînmartin	322 fl. 45 d.
Censul de Sîngeorz	112 fl. 33 d.
Ferton de Sînmihai și Sîngeorz	50 fl.
Intratele de la vămi :	
Săsar	82 fl. 40 d.
Domănești	15 fl. 49 d.
Dobra	7 fl. 92 d.

⁶⁴ Aci se notează că censul de Sînmihai n-a fost strîns întreg din pricina convenției cu principele Transilvaniei.

Sopor	12 fl. 92 d.
Livada	12 fl. 80 d.
Dorolț	52 d.
Ardusat	3 fl. 70 d.
Total	135 fl. 75 d
Venitul vadurilor :	
Oar	15 fl. 40 d.
Ardusat	1 fl.
Plățile tretinei (<i>tredinae</i>)	41 fl. 14 d.
Răscumpărarea albinelor ⁶⁵	246 fl. 76 d.
Banii fumali (<i>pecuniarum fumaricarum</i>) ⁶⁶	127 fl. 84½ d.
<i>Chathedriticum</i>	31 fl. 57 d.
Răscumpărarea dijmii (<i>arenda decimalis</i>) din târgul Satu-Mare	13 fl. 79 d.
din Mintiu	12 fl. 08½ d.
Dijmele date căpitanului soldaților unguri din Satu-Mare, Andrei Messer, din satele Bagamir, Otomani, Budu-slău, Șimian și Galoș-Petreu, în salariul său, fac în bani	107 fl. 93 d.
Vinzări de grâu :	
De la morile din Odorhei, Ticău și Mintiu s-au vîndut 71 găleți (<i>cubuli</i>) cu	38 fl. 89 d.
Grînele de dijmă din Livada (și cercul său) s-au vîndut 205 găleți a 60 d.	123 fl.
La 14 aprilie s-au vîndut, adică s-au dat 70 de clăi de dijmă pentru vin în 20 fl., pentru care s-au cumpărat 4 buți, cuprinzînd 26 vedre de vin	20 fl.
Lui Barnaba Szekel, în salariul său, 6 găleți de grâu socotit cu 60 d. găleata	3 fl. 60 d.
Lui Blasiu Szekel, în salariul său, 2 găleți a 60 d.	1 fl. 20 d.
Total vînzări 284 găleți și 70 clăi	186 fl. 69 d.
Vinzări de ovăz :	
Ovăzul perceput din Maramureș, anume 48 găleți, pentru că nu s-a putut aduce, s-a vîndut a 25 d.	12 fl.
Lui Cristofor Swendy date 8 găleți, socotite a 25 d.	2 fl.
Vînzare de paie : paiele vîndute în Zalău	2 fl.
Vînzare de găini : 100 găini de dijmă vîndute în Zalău ⁶⁷	2 fl.
Răscumpărarea porcilor de pășune (<i>porcorum pascuallium</i>)	57 fl. 31 d. ⁶⁸

⁶⁵ Dintr-un cerc mai larg decît al domeniului.

⁶⁶ Iarăși dintr-un cerc mai larg.

⁶⁷ Sînt desigur găinile pe care le dau la dijmuitul grînelor.

⁶⁸ A intrat aci și răscumpărarea porcilor de pajște (*de porcis maialibus siue cespitalibus*) din satele Bocicoiului, din Maramureș, 7,50 fl., aduși de voievodul Ilie (*Elias*), dregător (*officialis*) în Maramureș.

Răscumpărarea porcilor de toamnă (*autumnalium*) din pădurile Ardudului, Livezii și din aparținătoarele Ardusatului, Băii Mari și Oarului ⁶⁹ 110 fl. 80 d.

Din vânzarea mieilor de dijmă, împreună cu banii de răscumpărare 308 fl. 56 d. ⁷⁰

Din cei 308,56 fl., se notează, răscumpărare sînt 288,56 și numai 20 fl. vânzare.

Vînzare de oi în alodiatura din Domănești :

la 15 septembrie s-au vîndut 60 de oi care nu erau de iernat fiind rele, a 33 d. 19 fl. 80 d.

Păcurarul din Domănești a vîndut din oile împărătești 74 miei cu 13 fl. 10 d.

Vînzarea boilor 11 fl. 29 d.

S-au vîndut anume un junc care și-a rupt piciorul cu 90 d., în martie din alodiul Dorolțului 2 junci bolnavi, reținîndu-se pieile, cu 2,39 fl. Iar 2 boi s-au dat lui Conrad Draxel, în salariul său, socotiți cu 8 fl.

Vînzare de piei de oaie : 175 piei ale oilor moarte, a 6 d., și alte 140 piei de oi moarte papucarilor (*sutoribus*) 14 fl. 70 d.

Vînzare de lînă : 247 lîni de oi vechi (*antiquis*) din Gerăușa cu 12 fl. și 250 de miel din anul acesta a 2 d. făcînd 5 fl., împreună 17 fl.

Vînzare de fîn : 111 stînjeni cu 143 fl.

Vînzare de fînațe sau de iarbă : la 4 august s-a vîndut românilor și altor persoane, în pădurea Ardudului, *fenilia* de 13 fl. 44 d.

Vînzări de sare :

La Cașovia, prin castelanul Cașoviei, 442 sări a 20 d., 194 a 16 d., camerarilor 100 a 16 d., fac împreună 736 sări cu 135 fl. 40 d.

Prețul anumitor victualii date căpitanului cetății Cristofor Teuffenpach, de la 14 septembrie 1570 pînă la 11 noiembrie 1571 486 fl. 72 d.

Socotelile dau lista și prețul lor în parte : 8 găleți făină 4,40 fl., 182 găleți grîu 109,20 fl., 18 boi 72 fl., 220¹/₂ fonți carne de vită 2,20¹/₂ fl., 2¹/₂ viței 1,50 fl., miei, împreună cu cei trimiși lui la Cașovia, 306 în preț de 76,50 fl., 27 porci 54 fl., 112 găște 8,96 fl., 1541 găini 61,64 fl., 81 claponi 4,86 fl., 106 pinte unt 25,44 fl., 68 fonți brînză 2,72 fl., 42 cași 4,20 fl., 72¹/₄ pinte de miere 14,40 fl., 166 fonți de ceară 16,60 fl., 7 piei de bou 4,90 fl., 100 găleți ovăz 25 fl. Socotite după prețurile „limitate” de contele Salmis.

⁶⁹ Din pădurea din Livada au venit 45,80 fl., din a Ardudului 36 fl.

⁷⁰ A intrat aci și datul oilor din munții Maramureșului, 50 de oi vîndute cu 20 fl. Cercul dijmei mieilor e și aci mai larg decît al domeniului.

Anumite victualii date „familiei“ (*ad usum familiae*)
căpitanului Teuffenpach, de la 11 noiembrie 1571 pînă la
8 decembrie 1571, trecute de provizor la intratele bănești 49 fl. 67 d.

Lista lor : 14 porci 28 fl., 33 miei 8,25 fl., 19 pinte de unt 4,56 fl., 2 cași 20 d.,
149 găini 5,96 fl., 11½ pinte de miere 2,30 fl., 5 găște 40 d.

S-au mai dat căpitanului 10 miei, trimiși la Cașovia,
a 25 d. 2 fl. 50 d.
Pentru „familia“ sa 5 miei 1 fl. 25 d.
Aceluiași, victualii pentru masa și bucătăria sa 8 fl. 05 d.

În listă : 3 miei 75 d., 2 porci 4 fl., 45 găini 1,80 fl., 6 claponi 36 d., 6 găște
43 d., 7 porci 42 d., 1 pinta de unt 24 d.

Victualii date de provizor *tempore lustrationis magistris
solutionum ac lustrationum*, anume lui Francisc Hörner,
Ioan Fraidenmich și Ulric Francisc Rothuth, comisari impe-
riali, care în bani fac 84,30 fl. renani, în fl. ungurești 67 fl. 57 d.

Vînzare de anumite victualii : date cu chitanță lui
Wolfgang Krabath, *veredario, ratione sui stipendii*, în
valoare de 76 fl. 70 d.
Gloabe 7 fl. 92 d.

Total intrate bănești pînă aci 3665 fl. 66½ d.⁷¹

Venitul crîșmăritului :

De la 15 septembrie 1570 pînă la 17 septembrie 1571
s-au crîșmărit 345 de buți de vin cu 9598 fl. 97 d.

Cele 345 de buți au cuprins 91571½ pinte de vin curat, și 9387 de drojdie,
aceasta reprezentînd deci 9,5% din totalul vinului.

Vinul curat s-a crîșmărit cu 8, 10, 12 și 14 dinari pinta. Anume cu :

8 d.	13 682	p.	fac 1094 fl. 56 d.
10 d.	44 049½	p.	fac 4404 fl. 95 d.
12 d.	31 907	p.	fac 3828 fl. 84 d.
14 d.	1.933	p.	fac 270 fl. 62 d.
Total	91571½	p.	fac 9598 fl. 97 d.

Cel mai mult vin s-a crîșmărit deci cu 10 și 12 dinari.

În frunte stă iarăși tîrgul Satu Mare. Aci s-au crîșmărit în total 101 buți cuprin-
zînd 33200 pinte vin curat, cu 3424 fl. 52 d. Cel mai mult s-a crîșmărit cu 10 d. (17 314 p.)
și 12 d. (10 556 p.).

Urmează Mintiu cu 32 buți cuprinzînd 10 336 pinte vin curat, vîndut cu
1037 fl. 38 d.

Deci aproape jumătate din vin s-a crîșmărit în Satu-Mare și Mintiu.

Alte tîrguri sau locuri în care s-a crîșmărit mai mult sînt Livada, Beltiug, Oar,

⁷¹ După adunarea noastră fac 3685,23½ fl.

Dobra, Seini, Zalău, Ardud. În Livada s-au crîsmărit 18 buți cu 446,92 fl., în Beltiug 15 buți cu 438,84 fl. În Oar s-au crîsmărit 14 buți, în Dobra 10, în Seini 6. În Zalău acum s-au crîsmărit numai 5 buți cu 111,36 fl., în Sălacea 3 cu 66,36 fl., în Marghita 2 cu 41,64 fl., în Tășnad 1 cu 47,04 fl., în Cehu 1 cu 28,68 fl. Crîsmari proprii și de astă dată se înregistrează numai în Satu-Mare și Mintiu. În Satu Mare s-a închiriat și o pivniță pentru crîsmărit.

Din vînzarea de vin pentru ostașii nemți au venit 91 fl.

Sînt de fapt plăți (stipendii) : stegarului (*signifero*) 1 bute cu $4\frac{1}{2}$ vedre (*urnae*) pentru 9 fl., magistrului străjilor (*magistro excubiarum*) 6 vedre pentru 12,50 fl., lui Cristofor Swendj 2 buți cu $12\frac{1}{2}$ vedre pentru 38 fl., lui Ioan Vyderspek 1 bute pentru 16 fl., *veredario* Volfgang Krabat 1 bute pentru 16 fl.

Crîsmăritul berii în anul 1571 :

S-au crîsmărit 167 butoaie (*uascula*) cuprinzînd $742\frac{3}{4}$ vedre (*urnas*), vadra socotită cu 64 d., aducînd 475 fl. 36 d.

Berea s-a repartizat și ea inegal, s-a crîsmărit în mai multe localități. Dar nu cu disproporțiile vinului. În Satu-Mare nu s-au crîsmărit decît 4 butoaie cu 13,60 fl. S-a repartizat, ca și vinul, și în satele românești, în voievodatele lui Lazăr și Costea și în Oas. Două butoaie s-au dat în salarii.

Un butoi s-a dat lucrătorilor în șanțul cetății Sătmarului. Un butoi s-a dat secerătorilor și coșaiilor din Dorolț ai împăratului.

Crîsmăritul mursei sau miedului (*mulsi*) :

S-au crîsmărit 3 buți, în care au fost 487 pinte mied curat și 64 p. drojdie, cu 54 fl. 40 d.

S-au crîsmărit anume cîte o bute în satele Tătărești, Rătești și Homorodul de Sus.

Vînzarea drojdiei : s-au vîndut în 1571 în total 4369 pinte cu 75 fl. 30 d.

Drojdia a fost vîndută succesiv de chelarul Blasius literatus.

Darea (*dica*) din comitatul Ugocea pe 1571 a adus 816 fl. 80 d.

Darea regească din comitatul Sătmar pe 1571 1740 fl.

Bani primiți de la camera de Scepus 1148 fl. 50 d.

Din aceștia 1000 fl. au fost primiți pentru cumpărare de vin.

Bani primiți de la mîna lui Cristofor Theuffenbach în 1571 pentru cumpărat vin 273 fl.

Aci se mai adaugă scris de altă mînă 432,81 $\frac{2}{3}$ fl. pentru clădirile din Satu-Mare, care nu sînt calculate la totalizare.

Bani primiți de la Francisc Dwskas de Debrechen	375 fl.
Două chitanțe ale lui Ioan Vȳderspek, <i>veredarius</i> , de la <i>magister annone</i> din Satu-Mare	3 fl. 62 d.
Totalul intratelor bănești pe anul al doilea în florini ungurești	18317 fl. 61 $\frac{1}{2}$ d. ⁷²

Intratele bănești de la 14 septembrie 1571 pînă la 23 mai 1572

Censul de Sînmihai	534 fl. 16 $\frac{1}{2}$ d.
Censul de Sînmartin	329 fl. 80 d.
Fertonul de Sînmihai	31 fl. 22 $\frac{1}{2}$ d.
Censul de Sîngeorz pe 1572 ⁷³	118 fl. 38 d.
Fertonul de Sîngeorz pe 1572	28 fl. 61 d.
Venitul vadului din Oar	11 fl. 40 d.
Venitul vămilor :	
Săsar	27 fl. 10 d.
Domănești	10 fl. 59 d.
Sopor	3 fl. 31 d.
Livada	6 fl. 59 d.
Dobra	1 fl. 50 d.
Ardusat	5 fl. 41 d.
Total vaduri, vămi	65 fl. 90 d.
Răscumpărarea porcilor de toamnă (<i>porcorum autumnalium</i>)	358 fl. 61 d.
Vînzare de piei : cizmarilor (<i>sutoribus</i>) din Satu-Mare	
112 piei de oaie și de miel, cu 10 fl., 93 piei de oaie și de miel, socotite cu 10 d., fac 9,30 fl., iar împreună	19 fl. 30 d.
Vînzare de fîn : 179 $\frac{1}{2}$ stînjeni și 9 clăi (<i>cumuli</i>) cu	222 fl. 82 d.

Finul s-a vîndut în localitățile domeniului de către dregători cu prețuri variind între 0,50 și 1,90 fl. stînjenu. Finul stricat s-a vîndut cu 25 d. stînjenu. Din finul înregistrat ca vîndut, 49 stînjeni s-au dat soldaților nemți și unguri în plata lor, socotit cu 59 fl., alți 5 stînjeni s-au dat unor soldați unguri în 8 fl.

Vînzare de grîu 329 găleți cu 324 fl. 16 d.

S-au vîndut de la moara din Țicău 31 $\frac{1}{2}$ găleți, din Dorolț s-au vîndut 273 găleți. Prețul de vînzare e, cu cîteva mici excepții, 1 fl. găleata. Excepțiile sînt 60, 64, 88 d. găleata.

Vînzare de mei : 21 $\frac{1}{2}$ găleți socotite 2 $\frac{1}{2}$ găleți un florin 8 fl. 60 d

Vînzare de vite 21 fl. 43 $\frac{1}{2}$ d.

⁷² După adunarea noastră : 18 337 fl. 18 $\frac{1}{2}$ d.

⁷³ Aci la satul Borlești sau Aciua (*Ballafalwa*) se notează că n-a putut să plătească cens pentru că colonii au fugit aproape toți.

S-au vîndut din alodiatura Dorolțului 3 vaci sterpe cu 3,28 fl. Tot acolo s-au tăiat 4 vaci, 1 vițel, 1 bou, 1 taur, bolnavi, orbi și de nici o valoare, carnea lor vînzîndu-se cu 8,49 $\frac{1}{2}$ fl. Din boii de la casa de bucate (*domus ammonaria*) unul a devenit orb și inutil; s-a dat unui măcelar din Satu-Mare pentru 4,66 fl.

Vînzare de lînă : 158 lîni cu 5 fl., 450 lîni cu 25 fl., împreună	30 fl.
Vînzare de miei : în 24 mai vînduți de păcurarul din Domănești 50 miei	8 fl. 32 d.
Arendă (răscumpărare) de dijme pe 1571 : tîrgul Satu-Mare a plătit după obicei dijele din vin, grîne, albine în bani, anume 44,10 fl., din care dîndu-se a patra preo- tului, au rămas pentru împărat	33 fl. 02 $\frac{1}{2}$ d.
Gloabe (<i>Birsagia</i>)	52 fl.

Din care 40 fl. vin de la judele Ion Nawl din Hodoș *ob certa facinora sua*.

Tricesime : de la tricesimatorii din Carei și Satu- Mare	271 fl. 33 $\frac{1}{2}$ d.
Dare (<i>dica</i>) din comitatul Sătmar	212 fl. 95 d.
Crîșmăritul mursei (<i>mulsi</i>)	58 fl. 84 d.

S-au crîșmărit 550 pinte a 10 și 12 d., cîte o bute în Gerăușa, *Felseofakw* și Tur (*Thurwekonya*).

Crîșmăritul vinului :

S-au crîșmărit 249 de buți cu 4733 fl. 87 d.

Cele 249 de buți au cuprins 55445 $\frac{1}{2}$ pinte de vin curat și 6149 pinte de drojdie, aceasta reprezentînd aproximativ 10% din totalul vinului.

Vinul curat s-a crîșmărit cu 8 și 10 d. pinta.

Anume cu :

8 d.	40534	pinte
10 d.	14911 $\frac{1}{2}$	pinte

În frunte stă tot tîrgul Satu-Mare. Aci s-au crîșmărit în total 104 buți, cuprinzînd 23599 pinte de vin curat, cu 1989,12 fl.

În Mintiu s-au crîșmărit 46 de buți, adică 7806 $\frac{1}{2}$ pinte de vin curat cu 632,63 fl.

În amîndouă tîrgurile s-au crîșmărit astfel în total 150 de buți cu 2621,75 fl., deci mai bine de jumătate din vinul crîșmărit pe întregul domeniu. Majoritatea covîrșitoare a vinului, 134 de buți din 150, s-a crîșmărit cu 8 d. pinta.

Restul s-a crîșmărit pe domeniu, în diferite locuri, după o repartitie iarăși inegală, unele, mai mari, crîșmărind mai mult, altele mai puțin.

Suma crîșmăritului e mai scăzută decît cele precedente. Dar aci nu s-a calculat decît prima parte a anului 1572, crîșmăritul din lunile ianuarie—mai.

Vînzare de drojdie : 2 ¹ / ₂ vedre cu 1 florin, în total	97 fl. 50 d.
de ⁷⁴ Totalul intratelor în acest an	7750 fl. 99 ¹ / ₂ d. ⁷⁵
Totalul intratelor bănești în cei trei ani ai provizoratului lui Saurer	44 420 fl. 34 ¹ / ₂ d.

Ieșite bănești de la 15 septembrie 1570 pînă la 23 mai 1572

Banii de carne pentru ostașii nemți între aceste date	10 675 fl. 13 d.
total	

Banii s-au dat săptămînal, suma variînd între 77,40 și 150,33 fl. pe săptămînă. Mai obișnuit variază între 102,40 și 134,80 fl. În dreptul datei de 16 februarie 1571 se notează : *Ab hoc die cepit Georgius Saurer distribuere carniū pecunias*, iar la 9 aprilie 1572 : *huc accessit pecunia pro familia in domo Annonaria*.

<i>Ieșite pro Artelaria</i> , de la 15 septembrie 1570 pînă la 8 februarie 1572, dați <i>scribae in domo Artelariae</i>	867 fl. 72 d.
<i>Ieșite pro Familia in domo Annonaria</i> , între 15 septembrie 1570 și 3 aprilie 1572, în total	1014 fl. 65 d.
Bani de carne pentru Dominic Rengÿr, zidarul italian (<i>muratore Italo</i>) de la 5 ianuarie pînă la 31 octombrie 1571, săptămînal cîte 20 d., fac	6 fl. 05 d.
Banii de carne pentru berari (<i>pro braxatoribus</i>) în noua casă a berii (<i>domo Ceruisiali</i>), de la 30 decembrie 1570 pînă la 18 mai 1572, săptămînal 24 d., fac	20 fl. 58 d.
Pentru clădirile (<i>pro aedificÿs</i>) cetății Satu-Mare de la 16 septembrie 1570 pînă la 24 noiembrie 1571	129 fl. 78 d.
Pentru soldații nemți bolnavi, între 8 decembrie 1570 și 22 mai 1571	38 fl. 05 d.
Pentru clădiri (<i>aedificÿs</i>) în curtea căpitanului suprem, între 17 ianuarie 1571 și 27 mai 1571	60 fl. 01 d.
Pentru soldații nemți (<i>militibus germanis</i>), între 25 septembrie 1570 și 29 mai 1572, în total	783 fl. 85 d.

Specificat : lui Sebastian Raminger, în slujba sa. 26 fl. : stegarului (*vexiliferō*) Cristofor Kotnicz, în plata sa (*Stipendÿ sui*) 80 fl.; lui Ștefan Stessel, *magistro vigiliarum*, în plata sa, o bute de vin pentru 12.50 fl.; lui Cristofor Swendj 4 scinduri de brad 4 fl.; căpitanului Conrad Draxel, la 15 ianuarie, în plata sa, 12 fl.; aceluiași la 26 aprilie 45 fl.; aceluiași la 4 mai 30 fl.; aceluiași 2 boi socotiți 4 fl.; lui Baltasar Taustorfer, în plata sa, 1 bute de vin cu 9 fl.; lui Cristofor Suendj 2 buți de vin făcînd 38 fl. și 8 găleți de ovăz a 25 d., împreună 40 fl.; lui Sigismund Tanhausen, în plata sa, 10 fl.; lui Adam Vicznik, în victualii, 15.55 fl.; la 25 iulie 1571, lui Cristofor a Theuffenpach,

⁷⁴ Multă drojdie a fost rea, împutită, nu s-a putut vinde — notează socotelile.

⁷⁵ Sumele înscrise, totalizate dau 7560 fl. 84¹/₂ d. Pentru rest provizorul, după o notă marginală, se pare a dat chitante.

pentru soldații nemți, 100 fl.; la 23 februarie 1572, lui Gheorghe Saurer, pentru plata „familiei“ casei de bucate (*ad exolutionem familiae domus Annonariae*), 120 fl.; aceluiași, pentru aceleași plăți, încă în trei rinduri (25 și 30 aprilie, 29 mai), 82 fl., 72 fl., 39,80 fl.; lui Joannes a Park banii cărnii conveniți, de la Sînmartin pînă la 8 februarie, a 6 fl. săptămînal, 78 fl.

Pentru călăreții unguri (*Pro equitibus hungaris*) 457 fl. 12 d.

Specificat: căpitanului ungarilor, Andreas Messer din Satu-Mare, în slujba sa, censul și dijma din satele Bagamer, Otomani, Buduslău, Șimian și Galoș Petreu, a căror dregătorie (*officiolatus*) o are, socotite în bani, 183 fl. 56 d.; căpitanului Mihail Isach, la 26 ianuarie 1571, în plata sa, 20 fl. plus un butoi de bere făcînd 2,88 fl.; aceluiași, la 15 august 25 fl.; lui Barnaba Szekel, în plata sa, 6 găleți de grîu, a 60 d., fac 3,60 fl.; aceluiași, cît timp a fost rînit, 13 fl.; la 12 martie 1572 iarăși 10 fl.; lui Blasia Szekel, în plata sa, 2 găleți de grîu a 60 d., fac 1,20 fl.; lui Ioan Wgron, în plata sa, un butoi de bere 2,88 fl. și 5 fl. bani; fin pentru unii soldați, și unguri și nemți, 74 stînjeni, făcînd 92 fl.; fin pentru călăreții unguri de 8 fl.; lui Benedict Farkas, în plata sa, 17 fl.; plăți pentru unii soldați unguri și nemți, de la 16 noiembrie 1571 pînă la 18 martie 1572, în diferite rinduri, 59 fl.; la 30 decembrie 1571 lui Ioan Jarman, în plata sa, 14 fl.

Plata pedestrilor unguri: între 1 octombrie 1570 și 1 mai 1572 s-au plătit *lustratis peditibus hungaris ... menstruum stipendium* 2128 fl. 50 d.

Solda lor lunară variază între 96,50 și 118,50 fl.

Pro artelaria in Zathmar 58 fl. 60 d.

Sînt cumpărături: hîrtie 3 fl.; 203 coți de pînză mai groasă (*telae crassioris vlnas*), a 3 d., în total 6,10 fl.; smoală neagră (*pix nigra*) numită *vulgo harcz* 9½ măji (*centenarii*), din care 8 măji cu cîte 5 fl., 1½ cu 4 fl. maja, total 46 fl.; în februarie 1572 *praefecto Artelariae*, spre a cumpăra un porc pentru ungerea armelor (*ad vnctionem Munitionum in domo Artelariae*), 3,50 fl.

Cumpărături de șindrilă: 32 000 (20 000 cumpărate din Maramureș) 32 fl.
Cumpărături de fier 61 fl. 79 d.

S-au cumpărat 23½ măji, a 2 fl. și 1,60 fl. maja, și 190 table sau șine de fier (*laminae ferri*), cu cîte 10 d. Din acestea 40 pentru carele de la casa bucatelor. După prima înregistrare, fierul se pare s-a cumpărat tot de la Cașovia.

Cumpărături de 52308 cuie 42 fl. 67 d.

S-au cumpărat diferite soiuri de cuie, mai mari sau mai mici, cu 70, 65, 60, 50 d. mia, iar 13 308 *claus latonum* cu 16 d. suta.

Cumpărături de hameci 200 fl. 50 d.

S-au cumpărat, între 17 noiembrie 1570 și 19 noiembrie 1571, 389 găleți de Cașovia a 50 d., probabil de la Cașovia. Rădăcini de hameci au fost aduse din Polonia de 6 fl.

Cumpărături de orz : s-au cumpărat, între 27 octombrie 1570 și 12 mai 1572, în total 1532 găleți cu 417 fl. 10 đ.

În octombrie 1570 orzul s-a cumpărat cu 24 d. găleata, din noiembrie 1570 până în octombrie 1571 cu 25 d., din octombrie 1571 până în martie 1572 trei găleți cu 1 fl., iar în 12 mai 1572, la Debrețin, cu 40 d. găleata. Mare parte din orz s-a cumpărat prin Mihail Veres, mai ales din Debrețin și de pe domeniul cetății Ecsed. Dar și din comitat. Din Debrețin s-au cumpărat 708 găleți. Din acestea 464 s-au cumpărat de la Albert Olah din Debrețin, în repetate rânduri. Acesta făcea desigur negustorie. De pe domeniul cetății Ecsed s-au cumpărat 303 găleți. Din comitatul Sătmar 272 găleți, prin judele nobililor. La unele cumpărături nu se notează de unde s-au făcut. La 27 octombrie 1570 s-au cumpărat 80 găleți de orz de toamnă (*autumnale*) pentru semănat în Dorolț. La 2 aprilie în schimb s-au cumpărat 64½ găleți de orz de primăvară (*vernale hordeum*). Înregistrările s-au făcut și aci în găleți de Cașovia. Într-un loc se dă următoarea echivalență : 150 găleți de Dorolț, fac 200 găleți de Cașovia.

Cumpărături de ovăz : în aprilie și mai 1571, în trei rânduri, 338½ găleți cu 84 fl. 56 đ.

Ovăzul s-a cumpărat cu 23, 24 și 28 d. găleata.

Cumpărături de pietre de moară : pentru moara nouă din Ardușat cu 10,31 fl. și încă 4 pietre cumpărate în Pa-thak cu 35,50 fl., în total 45 fl. 81 đ.

Cumpărături de vin în anul provizoral 1570—1571 de 4317 fl. 74 d. 76

S-au cumpărat în total 355 de buți de vin, cuprinzând aproximativ 3750 vedre de Cașovia. Cel mai mult vin s-a cumpărat de la cetățenii (*ciuibus*) din Baia-Mare, anume 222 de buți, cuprinzând peste 2750 vedre, la prețul de 3403,60 fl., din care 705,60 fl. încă nu s-au plătit, s-a dat numai chitanță pentru ei. A mai rămas și o altă restanță de 299 fl. Mai bine de 2/3 s-a cumpărat deci de aci. De la un cetățean s-au cumpărat 10 buți cu 173 fl. Restul s-a cumpărat din Tășnad, Zalău, Seini, Chiribiș, Dobra, Orasu Nou, Tăuți, Săsar sau de la diferiți țirgoveți, nominal. Din Tășnad s-au cumpărat 26 de buți cu 128 fl., din Tăuți și Săsar 20 cu 228 fl., din Zalău 8 cu 40 fl., din Seini 4, din Chiribiș 7, din Dobra 5, din Orasu Nou 5. Individual, de la Sebastian literatus s-a cumpărat 7 buți, de la Ștefan Horvath 9, de la alții, 4, 2, 1. Din Transilvania sau de la principele Transilvaniei s-au cumpărat 25 de buți. Un butoi s-a cumpărat chiar de la Cașovia. Provizorul a cumpărat pentru sine 2 buți de la Tokaj, una cu 32 fl., alta cu 17.

Prețurile vinului cumpărat dau o medie de 1,42 fl. pentru o vadră de Cașovia. Altfel prezintă variații însemnate. Prețul unei vedre de Cașovia variază între 50 d. și 2,33 fl. Vinul de Tokaj din a doua bute a costat 2,43 fl. vadra, din prima 4,92 fl., al celui cumpărat din Cașovia 3,43 fl. vadra. În Baia Mare măsura în uz e *hydria*, al cărei preț de cumpărare variază între 20 și 50 d. Uneori se dau echivalențe : o dată se înregistrează 519 hidriae făcând 129 găleți de Cașovia, altă dată 600 h. = 150 v., apoi 3528 h. = 882 v., din ceea ce rezultă că o vadră de Cașovia e socotită egală cu 4 hidriae de Baia-Mare.

⁷⁶ Adăugând și cei 705,60 + 299 fl. neplătiți, s-a cumpărat în total de 5322,34 fl.

Ieșite pentru minele din Baia-Mare: bani dați la mîna judeului din Baia-Mare între 25 septembrie 1570 și 3 noiembrie 1571 pentru clăditul și reparatul galeriei (*cuniculi*)

125 fl.

Cumpărături de hîrtie, între 22 septembrie 1570 și 2 mai 1572

21 fl. 80 d.

S-au cumpărat în total 122 de fonți (*librae*) a 10 d., 3 legături (*ligaturae*) a 1,90 fl., una cu 2 fl. și o *balla* cu 2 fl.

Cumpărături de carne de vită pentru masa provizorului, de la 15 septembrie 1570 pînă la 22 mai 1572 :
6055 fonți cu

60 fl. 55 d.

Cumpărături de aromate (*specierum*) între 28 septembrie 1570 și 4 mai 1572

35 fl. 71 d.

S-au cumpărat piper, ghimber (*zinziber*), cuișoare (*chariophilum*), șofran (*crocus*), zahăr (*saccarus*) și altele. Apar vreo 11 fonți de piper a 60 d., 1½ fonți ghimber a 3,36 fl. Șofran vreo 2½ fonți, un font adus de la Eperjes socotit cu 7,52 fl., în alte două locuri cîte ½ font cu 2,50 fl. Șofranul se măsoară și cu uncia: 16 uncii 73 d. Zahăr s-a cumpărat de 2—3 fl.

Cumpărături de seu, între 17 ianuarie 1571 și 14 mai 1572

84 fl. 68 d.

Seul s-a cumpărat, după cum se pare din prima înregistrare, de la măcelarii din Satu-Mare, cu maja sau cu fontul, maja socotită se pare 100 de fonți. Uneori se spune că pentru luminări, pentru trebuințele casei de bucate sau a provizoratului. Prețurile variază între 3,20 și 4,20 fl. maja, iar seul curățit sau rafinat (*purgatus*) a costat 6 fl. maja. S-au cumpărat, după totalizarea de la sfîrșit, 2454 de fonți.

Cumpărături de cărămidă (*laterum*)

12 fl. 70 d.

Pentru cărămizile și pietrele, și pietrele patrate pentru cuptoarele trebuitoare (*pro tegulis et lapidibus et lapidibus quadrarÿs ad necessitatem Clibanorum*) în casa de bucate 4 fl., pentru cărămizi la aceeași casă 2,70 fl., pentru 5000 cărămizi la aceeași 6 fl.

Cheltuieli de drum cu trimiși și curieri (*Exitus pro viatico nunciatorum et cursorum*), între 3 octombrie 1570 și 16 mai 1572

184 fl. 66 d.

S-a cheltuit cu diferiți trimiși la principele Transilvaniei, la Baia-Mare, la Cașovia, la Muncaci, la Tokaj și în alte părți, cu purtători de scrisori, cu cei trimiși pentru căutat vin, orz, fier, hamei și altele, cu drumurile provizorului, cu procuror la scaunul de judecată, cu felurite treburi împărătești sau domeniiale. De pildă, căpitanului trimis în Transilvania i s-au dat de cheltuială 20 fl. Provizorului chemat de Cameră la Cașovia, pe trei săptămîni cu 6 persoane și 6 cai, 30 fl. Unui trimis la principele Transilvaniei 10 fl.; provizorului plecat la Baia-Mare să cerceteze minele 3 fl. Unui trimis la Baia-Mare pentru căutat vin 1 fl.; lui Mihail Veores trimis în căutare de orz 3 fl.

Unuia trimis la Cașovia pentru aducerea clopotului 50 d. Berarului trimis la Eperjes pentru căldarea de aramă 1 fl. Zidarului italian trimis la munte pentru căutat var o dată 2 fl., altă dată 1 fl. Ș. a.

Pentru iscoade (*Pro exploratoribus*) între 15 august 1570 și 11 mai 1572 151 fl.

S-a cheltuit cu diferite iscoade trimise mai ales în Transilvania și la Debrețin, dar și în alte părți. Sint trimise de comisari, de căpitanii cetății sau ai oastei, iar din porunca acestora li se dă de cheltuială.

Cheltuieli cu cultura viilor 26 fl. 80 d.

La 1 mai 1571 s-au trimis pentru făcutul viilor în Baia-Mare, *ad labores Senkeles vocatos*, 20 fl. La 3 iulie, pentru plantatul viei din Tăuți s-au plătit 6 fl. La 18 aprilie 1572, prin vameșul din Săsar s-au dat pentru cultura viilor 80 d.

Plata măcelarilor nemți 23 fl. 40 d.

La 12 decembrie 1570 s-au plătit socotind maistrului măcelar 5 fl., iar soțului său 4 fl. lunar, pentru tăiatul porcilor la casa de bucate 7,20 fl. La 17 februarie, acelorași pentru tăiatul porcilor, pe 9 săptămîni, maistrului dîndu-i 1 fl., soțului său 80 d., pe săptămîină 16,20 fl.

Plata zidarilor (*muratorum*) 50 fl. 42 d.

S-a plătit lui Dominic Rangyr (zidarul italian), care a lucrat între 25 octombrie 1570 și 27 mai 1571 la casa bucatelor 111 zile, iar de la 1 iulie—26 octombrie 1571 în pivnița nouă 50½ zile, ziua cu 20 d., în total 32,30 fl. Altor doi zidari din Baia-Mare, eare au clădit pivnița mare din Satu-Mare, pe șapte săptămîni, plătîndu-se cîte 1 fl. pe săptămîină, 14 fl. Unui alt zidar care a lucrat aci, provizorul i-a plătit 32 d. La 26 august 1571 s-a mai plătit unuia care a lucrat la berărie 3 zile 60 d., altor cinci, care au făcut în total 16 zile, 3,20 fl.

Plata curierilor sau poștelor (*veredariorum*): lui Volgang Krabat și Ioan Vyderspek, în plată (*stipendium*) și victualii, vin 103 fl. 32 d.

Plata crîșmarilor (*Cauponum*) 59 fl.

S-au plătit în 2 octombrie 1571 celor doi care au crîșmărit în Satu-Mare pentru împărat 7 luni, lunar cîte 2 fl., 28 fl. Pe alte 4 luni, de la 1 ianuarie la 2 mai 1572, 16 fl. Celui care a crîșmărit în Mintiu, pe 3½ luni 7 fl., pe alte 4 luni 8 fl.

Plata provizorului și a „familiei“ sale :

Provizorul a primit în plata sa (*in Stipendium suum*) pe un an întreg, de la 15 septembrie 1570 la 15 septembrie 1571 504 fl.

Pe următoarele 8 luni 336 fl.

Viceprovizorului i-a plătit pe un an	45 fl.
Pe următoarele 8 luni	30 fl.
Sameșului (<i>rationistae</i>) Sebastian literatus pe un an	60 fl.
Pe următoarele 11 luni	55 fl.
Economului (<i>dispensatori</i>) Martin Rompler pe o jumătate de an	12 fl.
Lui Petru Horwath, care a venit în locul lui, pe o jumătate de an	12 fl.
Bucătarului (<i>coco</i>), maistrului Ștefan, pe un an	20 fl.
Chelarului (<i>clauigero</i>), care poartă grija vinurilor la casa provizorului, pe un an	20 fl.
Celuilalt chelar, care poartă grija vinurilor în pivnița mare împărâtească pe un an, împreună cu victualiile	30 fl.
Aceluiași pe 8 luni următoare	16 fl.
Procuratorului împărătesc Ioan David pe un an, în afara victualiilor	24 fl.
Aceluiași pe următoarele 6 luni	12 fl.
Pităresei (<i>pistrici</i>) Chatarina pe un an	12 fl.
Aceleiași pe următoarele 6 luni	6 fl.
Lui Martin Klwssay, angajat de provizor din voința căpitanului suprem pentru a gospodări în afara de Satu-Mare, pe o jumătate de an	20 fl.
Lui Gheorghe Saurer, <i>magistro victualium</i> , pe 15 luni, socotind și banii pentru carne, după învoiala sa (<i>secundum suam conuentionem</i>)	206 fl. 07 d.

Notă: pe anul nou (1572) salariul i s-a înregistrat în lista de plată a soldaților nemți

Plata berarilor (*braxatorum*) 126 fl. 25 d.

S-au dat celor trei berari din casa bucatelor, maistrului 4 fl., celor două ajutoare (*conseruis*) 4 fl., făcînd 8 fl.; maistrului berar Voytkony pe un an, de la 1 decembrie 1570 pînă la 1 decembrie 1571, în afara victualiilor, 35 fl.; aceluiași, pentru îmbrăcăminte 4 fl.; aceluiași, de la 2 decembrie 1571 pînă la 23 mai 1572, 17,50 fl.; ajutorului Adam pe un an, de la Sîngeorz 1570 pînă la Sîngeorz 1571, 17 fl.; aceluiași pe o lună 1,42 fl.; ajutorului Ioan, de la 29 august 1570 pînă la 29 august 1571, 13 fl.; ajutorului Sebastian, care a venit în locul lui, de la 29 august 1571, 6 fl.; ajutorului Bartolomeu, care a servit de la 1 februarie 1571 pînă la 1 februarie 1572, 16 fl.; aceluiași pe alte 4 luni 4 fl.; ajutorului Petru, care a venit în locul lui Sebastian, de la 1 februarie pînă la 23 mai (1572), pe 4 luni, 4,33 fl.

Lupulario (cel care se ocupă de hamei), de la 1 februarie 1571 pînă la 31 ianuarie 1572, adică pe un an întreg 20 fl.

Plata simbriașilor (*mercenariorum*) 58 fl. 52 d.

Specificat: lui Ștefan Thybay pe un an 27,52 fl.; lui Ladislau Ambruz pe 4 luni 3 fl.; lui Sebastian Balogh pe o jumătate de an 4 fl.; lui Grigore Barla pe 3 luni 2 fl.; lui Ioan Fewsteos pe o jumătate de an 4 fl.; lui Mihail Naminý pe o jumătate de an

4 fl.; lui Toma Doczý pe o jumătate de an 4 fl.; lui Pavel Balogh, care a venit în locul lui Sebastian, pe 2 luni 2 fl.; lui Stefan Thýbay, din nou, pe o jumătate de an, în afara grîului, 5 fl.; lui Costea de Farkasazzo, care a venit în locul lui Mihail Namený, pe 5 luni 3 fl.

Plata cădarilor (*vietorum*) 22 fl.

Specificat : lui Iacob Zaz, care a servit de la sărbătoarea sf. Ștefan, plătindu-i-se 2 fl. pe lună, pe 7 luni 14 fl.; unui cădar neamț 1,50 fl.; la 11 aprilie 1572 lui Iacob Zaz, pe 3 luni și o săptămînă, 6,50 fl.

Plata dulgherilor (*carpentariorum*) 17 fl. 56 d.

Specificat : lui Matei Kadar pentru muncile făcute 12 fl.; maestrului dulgher care a clădit măieriștea nouă din Ardușat, în repetate rînduri, 3,56 fl.; maestrului dulgher din Dobra pentru lucrul său la moara din Ardud, în două rînduri, 2 fl.

Plata morarilor 30 fl. 88 d.

Specificat : la 27 mai morarului Leonard în plata sa (*in rationem stipendy sui*) 10 fl.; lui Gheorghe Fassangh Pauer, consoțului său, 3,63 fl.; la 29 septembrie maestrului morar Leonard 4,15 fl.; la 12 noiembrie aceluiași 4 fl.; maestrului morar, care a făcut moara nouă din Ardud, în repetate rînduri, 3 fl.; la 12 mai 1572 morarului Gheorghe Thoth din Ardușat, care a făcut moara nouă, în repetate rînduri, 6,10 fl.

Plata ciurarului sau mînuitorului treierului (*cribratoris*) 5 fl. 50 d.

Ciurarului Toma Tschuch, care cu noul treier, adus de la Viena, la casa bucatelor a curățit (*purgavit*) 18 zile grîu, cu 10 d. pe zi 1,80 fl.; aceluiași, pe 12 zile, 1,20 fl.; la 13 noiembrie 1571, pentru 21 de zile, 2,10 fl.; tot lui pe 4 zile 40 d.

Plata celor trei porcari din Livada pe un an 12 fl.

Acelorași pentru îmbrăcăminte 5 fl. 65 d.

Plata maierilor (*alodiatorum*) din Ardușat și Dorolț 64 fl. 65 d.

Specificat : lui Gheorghe Dwdan cu fiul, pe un an, în afară de victualii, 12 fl.; lui Ioan Chegle cu fiul, în afara victualilor, pe un an 12 fl.; măieriței (*alodiatrici*) din Ardușat pe un an, în afară de victualii, 4 fl.; maierilor din Dorolț, Ilie și Ioan Zabo din Istrău, pe un an 8 fl.; lui Grigore Feýes cu Petru Lazar 8 fl.; maierului din Dorolț la vitele de muls (*pecudum mulgibilem*), Ștefan Bene cu soția, pe un an, în afară de victualii și cu îmbrăcăminte (*exceptis victualibus simul cum vestibus*), 7,15 fl.; celor doi păstori ai vitelor de muls din Dorolț, Matei Balogh și Benedict Feýes, pe un an, afară de victualii, 6 fl.; același pentru îmbrăcăminte 3,50 fl.; lui Petru Lazar și Ioan Zabo, care servesc din nou de la întîmpinarea domnului anul 1572, 4 fl.

Plata păcurarilor (*opilionum*) 21 fl. 42 d.

Specificat : lui Pavel Gechý care a servit de la 1 mai 1571, pe un an, în afară de victualii, 7 fl.; pentru îmbrăcăminte 2 fl.; lui Ion, care a servit cu el (*conseruo suo*),

de la Rusalii 1571 pînă la sf. Dumitru același an, 4 fl.; aceluiași pentru îmbrăcăminte 1,50 fl.; lui Valentin Geczÿ de la sf. Dumitru anul 1571 pînă la Rusalii anul 1572, împreună cu îmbrăcăminte, 4,76 fl.; adolescentului Ion pe un an, împreună cu îmbrăcăminte, 2,16 fl.

Victualii pentru masa și bucătăria căpitanului suprem Cristofor a Theuffenpach, de la 14 septembrie 1570 pînă la 11 noiembrie 1571, după „limitația“ contelui a Salmis 486 fl. 72 d.

Specificat: 8 găleți de făină, a 60 d., 4,80 fl.; 182 găleți de grîu, a 60 d., 109,20 fl.; 18 boi, a 4 fl., 72 fl.; 2½ viței, a 60 d., 1,50 fl.; miei, împreună cu cei mînați la Cașovia, 306 a 25 d., 76,50 fl.; 27 porci, socotiți cu 2 fl., 54 fl.; 112 găște, a 8 d., 8,96 fl.; 1541 găini, cu 4 d., 61,64 fl.; 81 claponi, cu 6 d., 4,86 fl.; 106 pinte de unt, cu 24 d., 25,44 fl.; 68 fonți de brînză (*bronzae*), cu 4 d., 2,72 fl.; 42 cași, cu 10 d., 4,20 fl.; 72½ pinte de miere, cu 20 d., 14,40 fl.; 166 fonți de ceară, cu 10 d., 16,60 fl.; 7 piei de bou, cu 70 d., 4,90 fl.; 100 găleți ovăz, cu 25 d., 25 fl.

Victualii date în lipsa lui Cristofor a Theuffenpach pentru „familia“ sa, de la 11 noiembrie pînă la 8 decembrie 1571, 53 fl. 42 d.

Specificat: 14 porci, 33 miei, 19 pinte de unt, 2 cași, 149 găini, 11½ pinte de miere, 5 găște, 10 miei (trimiși căpitanului la Cașovia), 5 miei (pentru „familie“). Toate socotite în prețurile de mai sus.

Iarăși pentru masa și bucătăria căpitanului suprem victualii 8 fl. 05 d.

Anume: 3 miei, 2 porci, 45 găini, 6 claponi, 6 găște, 7 purcei (a 6 d.), 1 pintă de unt.

Victualii date *tempore lustrationis* comisarilor Ioan Fraidenreich, Francisc Hörner și Ulric Francisc Rothut, care în florini renani fac 84 fl. 30 crețari 2 d., în florini ungurești 67 fl. 57 d.

Cheltuieli diverse, între 30 martie 1570 și 4 iulie 1572 604 fl. 33 d.

Se înregistrează cheltuieli cu trimiși, unele stipendii, salarii. Lui Francisc Ursinus, în misiune aci în Satu-Mare, i s-a plătit în patru rînduri stipendiu sau salariu de cîte 10 fl. Văduvei căpitanului Andrei Messer *in prouisionem suam* i s-au dat, după dispoziția camerii, la 28 septembrie 1571, 50 fl., la 16 februarie 1572 alți 30,40 fl. Lui Cristofor Rabay 30 fl. Cu Gaspar Bekes și Mihail Chakÿ, care la 19 noiembrie au înoptat în Ardat, s-au cheltuit 3,66 fl. Înoptînd Gaspar Bekes și a doua oară, i s-au dat în vin 40 d. Lui Christophorus Mwsicus cu soții săi, în Satu-Mare li s-au dat 2 fl.

S-au făcut felurite cumpărături. S-a cheltuit cu morile, cu berăria nouă, cu casa

de bucate, cu pivnițele. Pentru făcutul a două nave sub moară s-a plătit lui Ioan Fyntha de Kolch, în afară de grîul care i s-a dat, în bani 37 fl. Căldarea cea mare de aramă pentru fiert bere, cumpărată din Eperjes, a costat 180 fl. S-au cumpărat și alte ustensile pentru berărie. S-a cumpărat drojdie de bere din Muncaci *ad maturandam ceruisiam* de 40 d. S-au făcut mai multe cumpărături de pînză, mai ales de saci, pentru trebuințele morilor, berăriei, casei de bucate. S-a cumpărat o dată pînză pentru moară numită *volgo paiteluch* de 4 fl. Pentru berărie s-au cumpărat o dată 70 de coți de pînză de sac, a 3 d., făcînd 2,10 fl. Alți 113 coți de pînză de sac au costat 3,39 fl. O dată s-a cumpărat pînză pentru presat caș în Domănești de 24 d. La casa de bucate s-au dat pentru saci 4 fl.

S-a cheltuit cu clăditul casei alodiale din Ardușat, 7,58 fl. Pentru clăditul podului din Satu-Mare s-au plătit maistrului Andrei Salguano 3 fl. pe săptămîină, în total 39 fl. În Baia-Mare s-au făcut 18 sape noi din cele stricate, plătindu-se 2,53 fl. S-au plătit și alte mai multe lucrări de meseriași. Cădarului german, care a pregătit buțile mari în casa de bucate, pe 7 zile 84 d. La doi cădari germani, care au pregătit pentru cules 65 de buți, a 6 d. și mai lucrînd și 13½ zile cu 12 d. ziua, 5,58 fl. Măsarului, care a făcut lăzile la ciurul nou de fier din casa bucatelor, 50 d. Unui dulgher din Oar, pentru 5 zile de lucru în pivnița mare, 50 d. Lui Toma morarul și Matei Kadar, care au făcut ușile cu gratii și alte lucruri în pivnița cea mare, 2 fl. Zidarului italian 3 fl. Zidarului care a făcut zidul sub căldarea mare din berăria nouă, pe 7 zile 1,50 fl. Pentru restaurarea ciurului de fier 1 fl. Pentru preparat 31 pieci de jder, pielarului Martin din Satu-Mare i s-a plătit 1,45 fl. Maiștrilor care au fiert salpetru (*salis nitrium*) în Beltiug și au făcut prima probă, 4 fl.

S-au făcut mai multe cheltuieli cu economia alodială. S-a cumpărat un taur pentru măierîștea din Ardușat cu 3,10 fl., o vacă pentru măierîștea din Dorolț cu 3,50 fl., 17 ștreanguri pentru legat boii la măierîștea din Ardușat cu 34 d. Șase râteze au costat 36 d. Două pluguri cu cele ce țin de ele (*aratra cum suis instrumentis*). Cumpărate pentru măierîștea din Ardușat, au costat 3,20 fl. Două care neferecate (*non ferratos*) s-au cumpărat cu 4 fl. S-au cumpărat fiare de plug cu toate cele trebuitoare (*vomeris... cum omnibus instrumentis ferreis, et calibem*), pentru măierîștea din Dorolț, cu 3,94 fl. Tot pentru aceasta s-a cumpărat fier de făcut pluguri (*ad conficienda aratra*) de 1,49 fl. Pentru funii și 9 șine de fier la carul alodial de aci s-au dat 84 d. Pentru două roți la carul casei de bucate s-a plătit *plaustrario* 1 fl., pentru o altă roată, făcută *in domo Artelarise*, 50 d. La doi vieri, care au lucrat în viile împărătești, li s-au plătit, în aprilie 1572, 8,50 fl. La 5 coșai poloni, care au cosit orzul alodial din hotarul Dorolțului, cîte 36 d. pe două zile de cap, 1,80 fl. La 10 aprilie 1571 s-au cumpărat mazăre și linte pentru semănat în Ardușat de 1 fl. Pentru semănat aci s-au cumpărat și 4 găleți de mei curat cu 2 fl. Pentru semănat în Dorolț s-au cumpărat 2 găleți de mazăre cu 1 fl., de linte 1 fl., 2 găleți de mei cu 1 fl., 1 găleată de sîmînță de in cu 1 fl. La 30 martie 1571 s-a plătit lui Martin Rompler pentru plantat hamei, cum nu era încă om anume pentru aceasta (*lupularius*), 2 fl.

S-au făcut diferite cumpărături: ulei pentru provizor de 1 fl., hîrtie pentru conșcripția urbarială de 1,10 fl., 2 lădițe pentru ținut registre cu 2 fl. Crișmarului împărătesc din Mintiu i s-au dat pe 6½ luni pentru luminări 2 fl., unuia din crișmarii din Satu-Mare pe același timp 2 fl. Camerarilor din Scepus li s-au dat 100 de sări făcînd 16 fl. Cuie de acoperiș s-au cumpărat de la Cașovia printr-un libertin din Domănești de 10 fl. Ș. a.

Noului provizor, văduva lui Melchior Saurer i-a dat, pentru cumpărat orz, bani rînduiți de camera din Scepus	191 fl.
Aceluiași, din veniturile cetății Satu-Mare	160 fl. 72 d.
De asemenea, bani feluriți, împreună cu restanțe de crîșmărit	309 fl. 40 d.
Colonii din Livada au rămas în restanță din banii fertonului cu	9 fl. 31 d.
Total	670 fl. 43 d.

Suma ieșitelor bănești pe ultimii doi ani de provizorat fl. ungurești	26 099 fl. 44 d. ⁷⁷
Ieșițele bănești pe întreg provizoratul (pe trei ani)	44 548 fl. 90½ d.

B. SOCOTELILE VENITURILOR ÎN NATURĂ DE LA 15 SEPTEMBRIE 1570
LA 15 SEPTEMBRIE 1571

1. Socotelile grîului .

a) *Intratele grînelor în paie, adică netreierate (Introitus frugum in straminibus) în anul 1570 :*

Din grînele de dijmă din 1569 au rămas <i>in insula Zatthmăriensi</i> , în grădina mare, 4 stoguri cuprinzînd	3081	clăi
Din alodiatura Oarului	290	clăi
Din alodiatura Sătmarului și Mintiului 2 stoguri (1030 + 743)	1773	clăi
Din alodiatura Dorolțului, în 4 stoguri (747 + 603 + 387½ + 28)	1765½	clăi
Din alodiatura Seinilor	74	clăi
Din alodiatura Pățulului	160	clăi
Total grîu alodial	4062½	clăi

Dijmele grînelor din comitatele Sătmar, Zabolcz, Ugocea, Bihor și Solnocul de Mijloc, în anul 1570, au fost	17 558	clăi	11	snopi
Nonele grînelor	1 561	clăi	7	snopi
Totalul grînelor intrate	26 263	clăi	5	snopi

Din localitățile cuprinse în domeniu au venit următoarele dijme :

	<i>clăi, snopi</i>		<i>clăi, snopi</i>
Zalău	543,13	Odorhei	349,17
Aghireș	82,—	Inău	65,13
Țigani	133,—	Aluniș	130,—
Girceiu	93,—	Ulmeni	149,20
Cehu	310,07	Arduzeț	125,09

⁷⁷ După adunarea noastră : 26 076,27 fl.

	<i>clăi, snopi</i>		<i>clăi, snopi</i>
Mînau	128,18	Petea	27,—
Ariniş	56,10	Şimian	26,05
Horoat	58,14	Odoreu	12,13
Cheţ	49,06	Botiz	141,14
Albiş	135,04	Şinmartin	20,01
Sălacea	280,—	Kishodos	50,01
Felapaty	137,—	Cegheld	77,18
Abramul de Jos	58,—	Chiribiş	182,02
Petreu	47,05	Oraşu Nou	8,02
Marghita	124,10	Seini	11,06
Geres	17,18	Livada	393,—
Pişcari	23,10	Someşeni	32,19
Oar	120,24	Ţeghea	44,07
Porcialma	90,23	Văşad	265,14
Ōkōritó	36,08	Puzta Apati	36,13
Giurtelec	21,18	Tarcea	146,06
Domăneşti	20,—	Şilindru	86,13
Dorolţ	80,12	Tîrguşor	68,13
Tăuţi	60,08	Olosig	20,01
Szamosbecz	90,—	Total	<u>5267,25</u>

Noncle grîului au venit din următoarele :

	<i>clăi, snopi</i>		<i>clăi, snopi</i>
Beltiug	32,13	Cheţ	49,06
Dobra	28,07	Albiş	135,04
Tăşnad	21,07	Abramul de Sus	28,08
Oar	114,04	Abramul de Jos	58,—
Marghita	124,10	Girceiu	93,—
Inău şi Arduzel	190,22	Total	<u>1561,07</u>
Păţal	12,19		
Odorheiu, Aluniş, Ulmeni, Mînau, Ariniş, Horoat	673,11		

b) *Ieşitele grîului prin treierat :*

Din cele 3081 clăi din Satu-Mare treierate, fără par- tea treierătorilor	1323	găleţi
Din cele 160 de clăi din Păţal	122	găleţi
Cele 74 de clăi din Seini au fost vîndute acolo cu 20 fl., daţi tot acolo pentru vin.		
Din cele 290 de clăi din Oar	80½	găleţi
Din 1765½ din Dorolţ	1172	găleţi
În total 5296½ clăi au dat	<u>2697½</u>	găleţi

Din grânele de dijmă, 14912 clăi și 16 snopi treierate au dat	8378 $\frac{1}{2}$ găleți
Din none, 1561 clăi 7 snopi au dat	625 $\frac{1}{2}$ găleți
În total 21770 ⁷⁸ clăi 10 snopi treierate au dat	11701 $\frac{1}{2}$ găleți ⁷⁹
Au rămas pentru anul următor în paie 5 stoguri cuprinzând	4329 clăi 21 snopi

c) *Intratele grâului în grăunțe :*

Grâu rămas pentru al doilea an al provizoratului, gă- leți de Cașovia	39 găleți
Pe întreg anul, de la 15 septembrie 1570 până la 15 septembrie 1571, a intrat grâu treierat, alodial, de dijmă și nonal, din 21770 clăi 10 snopi (rectificat din 21859 clăi 10 snopi), găleți de Cașovia	11 702 găleți
De la mâna magistrului victualiilor, în diferite rîn- duri, pentru semănat, pentru „servitori“, primite	215 $\frac{1}{2}$ găleți
De la moara din Țicău	13 găleți
De la moara din Mintiu	7 găleți
Totalul grâului intrat	11 976 $\frac{1}{2}$ găleți

d) *Îeșitele grâului în grăunțe :*

Grâu dat la mâna magistrului victualiilor, Gheorghe Saurer, în diferite rînduri	9636 găleți
Grâu dat la mâna berarului (<i>Braxatoris</i>) pentru fiert bere (<i>pro coquenda ceruisia</i>)	320 găleți
Semănăturile de toamnă în 1570 :	
În hotarul Sătmarului, în 75 iugăre semămate	171 găleți
În hotarul Mintiului, în 101 iugăre semămate	248 găleți

Din acestea pe seama căpitanului Cristofor Tewffepach provizorul a pus să se
semene 65 găleți.

În hotarul Șoș, în 79 iugăre	157 $\frac{1}{2}$ găleți
În hotarul Hripului, 25 iugăre	50 găleți
În hotarul Ardușatului, 43 iugăre	60 găleți
În hotarul Oarului, 60 iugăre	70 $\frac{1}{2}$ găleți
În hotarul Dorolțului, 195 iugăre	323 găleți
Semănăturile de primăvară 1571 :	
În hotarul Mintiului, grâu de primăvară în 9 iugăre	16 găleți
Total semănături	1096 găleți

⁷⁸ Rectificată de controlor în loc de 21 859 clăi 10 snopi.

⁷⁹ După totalizarea actului : 11 702 găleți.

Provizorului, în salariul său pe 1571	176	găleți
Pentru masa provizorului, măcinat	7	găleți
Grâu vîndut :		
De la moara din Țicău	13	găleți
Vîndut în Dorolț	27	găleți
Grâu dat la diferite persoane în cursul anului 1571 (ianuarie—iulie)	200 ¹ / ₂	găleți

Specificat : cădarului care îngrijește vinul în pivniță, în serviciul său, 4 găleți ; boierului Avram Motoc din Moldova, care e în exil și stă în Ardușat, pentru întreținere 1 găleată ; maestrului morii din Ardușat, care poartă grija clădirii morii noi, pentru lucrul său 6 găleți ; lui Cristofor Rabai pentru sărăcia sa, *pro elemosina* 2 găleți ; unui cerșetor *pro elemosina* 1 găleată ; altui cerșetor 1 găleată ; *curatori aratorum* din Arduș, pentru slujba sa, 1 găleată ; *curatori aratorum* din Dorolț, pentru slujba sa, 2 găleți ; *curatori aratorum* din Șoș 2 găleți ; *mercenario in domo annonariae* 9¹/₂ găleți ; chelarului (*clauigero*) din Sătmar, Blasius literatus, în salariul său, 5 găleți ; chelarului Baltazar Merk, în slujba sa, pe anul trecut 2 găleți ; pescarului din Ardușat, Teodor Fatwl, pentru pești 2 găleți ; *decurioni hungaro*, în slujba sa, 1/2 găleată ; pentru întreținerea dulgherilor (*carpentariorum*), care clădesc din nou moară în Ardușat, pentru păcurari și simbriași (*pro opilionibus et mercenarijs*), 20 găleți ; dulgherilor care fac nava sub moara nouă din Satu-Mare, după învoiala pe care o au, 26 găleți ; grădinarului Grigore, în slujba sa, 2 găleți ; grădinarului lui Cristofor Tewffepach, în slujba sa, 2 găleți ; celor doi fierari, care au lucrat la plugurile alodiale în Dorolț, pentru slujba lor, 7¹/₂ găleți ; unui maistru fierar pentru lucru la berăria din curtea provizoratului, 3 găleți ; judei din Ghiungi cu încă unul, care îngrijesc vitele, pentru slujba lor, 2 găleți ; celor doi vieri (*vinitoribus*) ai împăratului, din Beltiug, pentru slujba lor, 3 găleți ; celor doi vieri din Arduș, 2 găleți ; rectorului școlii din Dorolț *pro elemosina*, 1 găleată ; unui fierar bătrîn și cerșetor *pro elemosina*, 1 găleată ; maierului din Dorolț, 6 găleți ; maierului și simbriașilor care ară pentru împărat în Dorolț, pentru slujba lor, 6 găleți ; unuia din simbriași din Dorolț, în slujba sa, 1 găleată ; celor doi maieri din Dorolț, în slujba lor, 8 găleți ; maierului din Gerăușa, pentru întreținere, 6 găleți ; maierilor și simbriașilor (*alodiatoribus et mercenarijs*) din Ardușat, pentru întreținere, 6 găleți ; măieriței din Ardușat, în slujba sa, 1 găleată ; boarului din Dorolț, pentru slujba sa din anul trecut, 9 găleți ; păstorilor de boi și vaci din Dorolț, în slujba lor, 6 găleți ; păcurarilor și măieriței din Ardușat, pentru întreținere, 5 găleți ; păcurarului din Domănești, 1 găleată ; dregătorului (*officiali*) din Bykallya, în slujba sa, 4 găleți ; dregătorului din Dorolț, în slujba sa, 8 găleți ; sameșului (*rationistae*) în salariu, potrivit învoielii, 5 găleți ; unui familiar împărătesc din Satu-Mare, 8 găleți ; lui Ioan Vgron, vicecăpitan al ungarilor, 2 găleți ; lui Nicolae Barbel din Satu-Mare, care a îngăduit să se crișmărească în pivnița sa vinurile împăratului, în plata pivniței, 2 găleți ; lui Blasius Zekel, în *stipendium suum*, 2 găleți ; vice provizorului Baltazar Ali, în slujba sa, 2 găleți ; pentru întreținerea claponilor în Arduș 1 găleată ; pentru claponii și puii din curtea provizoratului 1 găleată ; celor doi juzi din Dorolț, care sînt totdeauna de față la măsurarea grîului, pentru slujba lor, 2 găleți.

Distribuire de grâu pentru vin :

La 17 martie, la mîna judei din Tăuții de jos

16 găleți

Între 26 martie și 19 mai, la mîna dregătorului (<i>officialis</i>) Gaspar Balogh din Livada	286 găleți
În 19 și 21 mai, la mîna dregătorului din Beltiug și Dobra, Ștefan Zaz	169 $\frac{1}{2}$ găleți
În total încredințat pentru vin	471 $\frac{1}{2}$ găleți
Cumpărături de viței pe grîu pentru măierıştile împărătești de la supuși :	
Pentru 15 viței s-au dat colonilor	15 găleți
S-au cumpărat cu o găleată vițelul, din Homorodul de Mijloc, <i>Misoka, Kys Nand</i> , Homorodul de Sus, cele două Supururi.	
Totalul grîului în grăunțe ieșit, găleți de Cașovia	11 962 găleți
Rămîne pentru anul următor	14 găleți

2. Resturi de la treierat (*quisquiliae*)

<i>Intrate.</i> De la 15 septembrie 1570 pînă la 27 mai 1571 primite de la magistrul victualiilor pentru porcii din Livada 25 găleți, pentru cei din Satu-Mare 181 găleți, plus încă 10 găleți, fără vreo indicație, în total	216 găleți
<i>Ieșite.</i> De la 15 septembrie 1570 pînă la 27 mai 1571 s-au dat pentru porcii alodiali din Satu-Mare 206 găleți, pentru cei din Livada 10 găleți, în total	216 găleți

3. Socotelile ovăzului

a) *Intratele* ovăzului, în paie (netreierat).

Din agricultura alodială a anului 1570, din :

Satu-Mare	154 clăi	
Mintiu	280 clăi	
Dorolț	94 clăi	
Șoș	155 clăi	
Hrip	79 clăi	
Oar	270 clăi	
Sălacea	660 clăi	
Livada	66 clăi	
Total alodial	1758 clăi	
Din dijele anului 1570	554 clăi	6 snopi
Din nonele anului 1570	33 clăi	6 snopi
Total ovăz intrat	2345 clăi	12 snopi

Dijmele ovăzului de pe domeniu au fost următoarele :

	<i>clăi, snoși</i>		<i>clăi, snoși</i>
Zalău	21,—	Petca	16
Aghireș	6,—	Țeghea	5,23
Gîrceiu	14,—	Botiz	12,02
Cehu	9,13	Sînmartin	3,16
Ulmeni	7,13	Kishodos	10
Mînău	5,—	Cegheld	7,23
Ariniș	5,—	Chiribiș	18
Oar	11,—	Livada	10,10
Okörto	2,—	Someșeni	1,13
Dorolț	4,11	Șilindru	12,—
Szamosbecs	06	Tîrgușor	13
		Total	<u>141,05</u>

Nonele ovăzului de pe domeniu :

	<i>clăi, snoși</i>
Dobra	06
Oar	13,25
Gîrceiu	14,—
Ariniș	5,01
Total	<u>33,06</u>

b) *Ieșitele* ovăzului netreierat :

Între 15 septembrie 1570 și 15 septembrie 1571, din agricultura alodială au fost treierate, în repetate rînduri	1758 clăi
Din care au ieșit, fără partea treierătorilor	1706 găleți
Ovăz de dijmă treierat	554 clăi 6 snoși
Din care au ieșit	497½ găleți
Ovăz din none treierat	33 clăi 6 snoși
Din care au ieșit	<u>18 găleți</u>
S-au treierat în total	2345 clăi 12 snoși
Care au dat în găleți de Cașovia	2221½ găleți

c) *Intratele* ovăzului în grăunțe :

Din ovăzul alodial, din dijme și din none, treierat	2221½ găleți
Din fenton : din Hrip 15 găleți, din Someșeni 3 găleți,	
din Livada 12 găleți, total	30 găleți
<i>Pactatio in auena</i> , Tîrgușor	45 găleți
Primit din casa de bucate, de la magistrul victualiilor,	
în diferite rînduri	120 găleți
Cumpărături de ovăz : de la Leonard Thynger din	
Satu-Mare 77 găleți, Mihail Veres a cumpărat din Thereni	
30 găleți, total	<u>107 găleți</u>
Total intrate	2523½ găleți

d) *Ieșitele* ovăzului în grăunțe :

Dat la mîna magistrului victualiilor, Gheorghe Sauerer, între 21 august 1570 și 20 mai 1571, găleți de Cașovia	1189½ găleți
Pentru cii provizorului, de la 10 sept. 1570 pînă la 8 iulie 1571	326½ găleți
Semănăturile de ovăz din anul 1571 :	
În Mintiu, în 50 iugăre	200 găleți
În Satu-Mare, 50 iugăre	150 găleți ⁶⁰
În Ardușat 50 iugăre	150 găleți
În Hrip 25 iugăre	50 găleți
În Șoș 30 iugăre	100 găleți
În Oar 43½ iugăre	116 găleți
În Dorolț 53 iugăre	155 găleți
Total semănături	921 găleți
Ovăz ieșit pentru diferite persoane, de la 19 septembrie 1570 pînă la 4 ianuarie 1571	86½ găleți

Specificat : lui Petru Rwsel, căpitanului panșeraților (*chatafractorum capitaneo*), pentru cai 25 găleți ; pentru cii lui Sborotzki, trimis (*legatus*) aci în Satu-Mare, 8 găleți ; pastorului din Debrețin, Petrus Melius, venit aci în „sinod“ (*in sinodo*), 1 găleată ; pentru cii comisarului Cristofor Tawbmann 39 găleți ; pentru cii lui Petrus Literatus, familiarul episcopului de Cenad, 1½ găleți ; pentru cii lui Mwszkwa, trimis de domnul Ruber în Satu-Mare, 3 găleți ; pentru cii lui Gerardus literatus, familiarul căpitanului general Ioan Ruber, 1 găleată ; magistrului poștelor (*magistri postarum*) Crobot 1 găleată ; pentru cii lui Frederic Saurer, fratele mai mic al provizorului, 3 găleți ; *Gelrichero germano* 1 găleată ; lui Iacob Brettsnaider, care a adus pe carul său hameiul de la Levoča, 1 găleată.

4. **Socotelile orzului**

Intrate. Din agricultura (alodială) din Dorolț au venit 98 clăi 73 cumuli
Din dijme 84 clăi 12 snopi
De pe domeniu au venit următoarele dijme :

	<i>clăi, snopi</i>
Tîrgușor	1,—
Ghirișa	—,03
Vășad	23,17
Șilindru	3,—
Puzta Apati	1,10
Total	29,04

None n-au venit.

⁶⁰ Notat că, din acestea, 100 de găleți au fost semăntate pentru Cristofor a Tewffenspach și 50 pentru împărat.

<i>Ieșite.</i> Cele 98 clăi și 73 cumuli din Dorolț au fost treierate, venind din ele, fără partea treierătorilor	140	găleți
Cele 84 clăi 12 snopi de dijmă treierate au dat	71	găleți

Orzul în grăunțe *intrat* în 1570 :

Din agricultura alodială și din dijme	211	găleți
Din satele care au dat dijma cu găleata (Salj, Pÿr, Wÿfalw, Etÿl, Zanto, Hattwan, Abramul de Jos)	13 ¹ / ₂	găleți
Cumpărături de orz : între 27 octombrie 1570 și 17 mai 1571 s-au cumpărat	1202	găleți
Total orz intrat	1426 ¹ / ₂	găleți

Orzul în grăunțe *ieșit* :

Dat la mâna magistrului victualiilor, Gheorghe Saurer, între 2 septembrie 1570 și 17 mai 1571, în repetate rînduri	860 ¹ / ₂	găleți
Berarului pentru fiert bere, de la 20 februarie pînă la 26 aprilie 1571	401	găleți
Semănături de orz :		
Toamna în Dorolț 40 iugăre	80	găleți
Primăvara în Mintiu 5 iugăre	19 ¹ / ₂	găleți
16 martie în Dorolț 32 iugăre	64 ³ / ₄	găleți
Total semănături	164	găleți
Lui Baltazar Merk, chelarului împărătesc din Satu-Mare, în serviciul său	1	găleată
Totalul orzului ieșit	1426 ¹ / ₂	găleți

5. Socotelile făinii

Intrate. Intratele morilor :

De la moara din Oar	214	găleți
De la moara din Satu-Mare	156	găleți
De la moara din Mintiu	184	găleți
De la moara din Baia Mare	83 ³ / ₄	găleți
Total	637 ³ / ₄	găleți

Ieșite. Pentru masa căpitanului suprem s-a copt pîine, de la 17 septembrie pînă la 14 octombrie 1570

La mâna magistrului victualiilor, Gheorghe Saurer, între 29 septembrie 1570 și 23 iulie 1571 s-au dat, în repetate rînduri, total

Pentru masa provizorului, între 10 septembrie 1570 și 14 septembrie 1571, s-au dat pentru copt

Pentru diferite persoane

S-a dat la felurite nume pentru felurite servicii, munci. S-a dat în repetate rînduri pastorului sau predicatorului (*concionatori*) ungur din Satu-Mare, Barnaba Warallyäy,

în total 60 găleți. Școlarilor (*miseris scholasticis studiosis*) din Satu-Mare, în *elemosinam*, în șapte rinduri câte 2 găleți, în total 14 găleți. Slujitorilor lui Cristofor Tawbner pentru copt pâine 3 găleți. Unui român din Maramureș, Grigore Gacha, care pentru credința sa față de împărat a fost spoliat de toate bunurile sale și alungat de cei din Hust, o dată $1\frac{1}{4}$ găleți, altă dată $2\frac{1}{2}$ găleți. La două iscoade trimise pe ascuns (*exploratoribus clancularijs*) în Transilvania 4 fl. Procuratorului Ioan Daid 3 găleți. Dregătorului (*officialis*) domeniului Baia-Mare, Gaspar Vathaj, pentru masa sa de la moara din Baia-Mare, $1\frac{1}{2}$ găleți; pentru clăditul morii din Baia-Mare, pentru cuie și șindrilă morarul a dat $1\frac{1}{2}$ găleți, pentru un cal cu care cară grâu la moară $\frac{1}{2}$ găleată, pentru cumpărutul unei telegi cu două roți (*pro vna Biga duarum rotarum*) și ferecarea lor 6 găleți; maistrului morii care clădește din nou moara de pe piscina din Ardud, pentru întreținere, în trei rinduri, în total $4\frac{1}{2}$ găleți; lui Ion Fynta, pentru moara nouă pe care trebuie să o clădească sau repare (*preparare*), după învoiala sa, 9 găleți; dulgherului Toma, care poartă grija clădirii din nou a morii din Satu-Mare, 2 găleți; dulgherului care a lucrat în jurul morii din Baia-Mare, pentru slujba sa, $\frac{1}{2}$ găleată; fierarilor care au lucrat aci $3\frac{1}{2}$ găleți; țiganilor care au lucrat cu fierăritul la cetatea Satu-Mare 1 găleată; vierilor care îngrijesc și lucrează viile din Baia-Mare, o dată 4 găleți, altă dată $17\frac{1}{2}$ găleți; vicrului din Seini, pentru lucrul său, 1 găleată; grădinarului căpitanului suprem, Dumitru, pentru slujba sa, 1 găleată; păcurarului (*opilioni*) Ilie Cozma din Gerăușa, după învoiala sa, în 8 rinduri, în total 10 găleți; păcurarului Pavel Geczý mutat în Domănești și păstorilor de oi de acolo, în patru rinduri, 7 găleți; porcarului din Livada pentru hrană, 1 găleată; simbriașului (*mercenario*) Sebastian Nagý, care a servit în Satu-Mare, $\frac{1}{2}$ găleată; colonilor (*miseris colonis*) care au arat pentru împărat, pentru copt pâine, 3 găleți; lui Gheorghe Teoreok din Ardud, care îngrijește plugurile arătorilor (*qui curat arancium aratra*), pentru slujba sa, 1 găleată; cosașilor poloni ai orzului din Dorolț, pentru lucru, 1 găleată; *elemosina* pentru săraci cerșetori, 1 găleată; pentru un cerșetor din Baia-Mare, $\frac{1}{2}$ găleată.

Vinzări de făină, pe bani, din moara din Mintiu	30 găleți
Totalul făinii ieșite	637 $\frac{3}{4}$ găleți

6. Secoteala tărățelor

Tărățe (<i>furfures</i>) primite între 15 septembrie 1570 — 1 aprilie 1571 pentru porci din casa bucatelor	54 găleți
---	-----------

Tărățe ieșite în același răstimp pentru porcii ținuți în Satu-Mare	54 găleți
---	-----------

7. Secoteala pînilor pe 1571

Intrate. La 6 iulie primite din casa bucatelor, din mîinile magistrului victualiilor, Gheorghe Saurer, pentru secerătorii din Satu-Mare și Mintiu	150 pîini
---	-----------

Între 7 și 25 iulie, de la același	350 pîini
------------------------------------	-----------

De la 1 ianuarie pînă la 30 septembrie de la același provizorul a primit	955 pîini
---	-----------

Totalul pînilor	1455 pîini
-----------------	------------

<i>Ieșite.</i> La 6 iulie celor 286 secerători de pe pământul din Satu-Mare și Mintiu s-au dat	150 pîini
La 7 iulie, la 200 secerători în Dorolț	100 pîini
9 iulie, la 286 secerători în Satu-Mare și Mintiu	100 pîini
10 iulie, acelorași	50 pîini
25 iulie, la 200 secerători	100 pîini
De la 1 ianuarie pînă la 30 septembrie berarului Vottkoui și soților săi	955 pîini
Total	1455 pîini

8. Socoteala vinurilor

a) Vinuri intrate :

La 15 septembrie 1570 s-au inventariat în pivnița mare din Satu-Mare vinuri din primul an al provizoratului rămase pentru al doilea, buți <i>integrae et mediae</i>	28 buți
Acestea, în vedre de Cașovia, vadra socotită 32 pinte fac	201 v. 7 pinte
Rămase în restanțe la colonii domeniului buți medii care cuprind	76 buți 458 v. 30 pinte
De la căpitanul suprem Cristofor a Teuwwffenpach, provizorul a primit buți medii care cuprind	4 buți 24 vedre
Total 108 buți cu	684 vedre 05 pinte

Din viile proprii (alodiale) au venit în 1570 :

Din 5 vii din dealul Seinilor	16 buți cu 99 v.
Din Cehu, Săplac și Zongolit	24 buți cu 249 ¹ / ₂ v.
Ardud și Satu-Mare	3 buți cu 17 v.
Livada	1 buți cu 7 ¹ / ₄ v.
Beltiug	2 buți cu 11 v.
Dobra	3 buți cu 21 ¹ / ₄ v.
Pătal	7 buți cu 71 v.
Baia-Mare	52 buți cu 381 ³ / ₄ v.
Din via unui ucigaș fugit pe ascuns	2 buți cu 19 v.
Total alodial	110 buți cu 876 ³ / ₄ v.

Vinuri venite din dijme 282 buți cu 1939¹/₄ v.

Vinuri venite din none (dealurile de vii din Ardud, Beltiug, Dobra) 9 buți cu 60³/₄ vedre

Total dijme și none 291 buți cu 2000 vedre

Numai din dealurile de vii de pe domeniu au venit următoarele dijme :

	<i>buți</i>	<i>vedre</i>		<i>buți</i>	<i>vedre</i>
Cehu	8	51	Olosig	3	18 ¹ / ₂
Aluniș	13	98 ³ / ₄	Zalău	37	371 ¹ / ₂
Tarcea	10	57 ¹ / ₄	Orașu Nou	11	69 ¹ / ₄
Salacea	20	} 212	Tîrgușor	7	34 ¹ / ₂
Chiribiș	15		Gîrceiu	11	71 ¹ / ₂
Cheț	4	34 ¹ / ₂	Seini	13	94 ¹ / ₂
Albiș	1	5 ¹ / ₄	Livada	8	50 ³ / ₄
Marghita	13	82 ¹ / ₂			
			Total	174	1251³/₄

Nona vinului :

Ardud	3 buți 21 ³ / ₄ vedre
Beltiug	2 buți 9 vedre
Dobra	4 buți 30 vedre
Total	9 buți 60³/₄ vedre

Vinuri cumpărate în 1570

296 buți 3052¹/₂ vedre

Sînt vinurile înregistrate și la ieșitele bănești. Acolo însă sînt mai multe pentru că s-au înregistrat cumpărăturile pe întreg anul provizoral, iar aici numai cele din prima jumătate, adică din anul 1570, lunile de la sfîrșit, octombrie—decembrie. Aci apar și cumpărăturile de vin pe grîne sau altele : în Seini s-au cumpărat de la Grigore Zabo 4 buți de vin pentru 70 de clăi de grîu vîndute lui cu 20 fl. ; din Livada, pe faină dată de Valentin Salgaj, 2 buți de vin ; din Warallya, s-au cumpărat pe grîu 5 buți de vin ; din Dobra, pe censul de Sînmihai s-au cumpărat 5 buți.

Totalul vinurilor intrate

805 buți cu 6613¹/₂ v. 05 pinte

b) Vinuri ieșite :

S-au crîsmărit de la 15 septembrie 1570 pînă la 15 septembrie 1571 pe întreg domeniul, fără tîrgurile Satu-Mare și Mintiu

218 buți cu 1549¹/₂ v. 6 pinte

În tîrgul Satu-Mare

96 buți cu 1125¹/₂ v.

În tîrgul Mintiu

33 buți cu 379¹/₄ v.

Crîsmărit total

347 buți cu 3054¹/₄ v. 6 pinte

Cifrele diferă, dar nu mult, de cele înregistrate la crîsmărit : după acelea, în întreg anul s-au crîsmărit 347 de buți, în tîrgul Satu-Mare 101 buți, în Mintiu 32 de buți.

Date pentru masa căpitanului suprem Cristofor a Tewffenspach între 18 septembrie și 1 noiembrie 1570

47 buți cu 318 vedre

Pe acestea căpitanul suprem le-a plătit cu bani, cu 648 fl., și sînt trecute la socotelile bănești.

Date la mina magistrului victualiilor Gheorghe Saurer :

între 15 septembrie și 10 octombrie 1570

286 buți cu 2057 vedre

între 15 septembrie 1570 și 5 septembrie 1571 pentru

masa lui, după convenția sa

4 buți cu 46 vedre

la 14 mai date pentru oțet

14 buți cu 93¹/₂ vedre

Între 23 iunie și 5 septembrie 1571 magistrului victualiilor pentru soldații nemți

42 buți cu 553³/₄ vedre

Total

346 buți cu 2750¹/₄ vedre

Pentru masa provizorului între 28 septembrie		
1570 și 13 august 1571	17 buți	cu 141 vedre
Pentru diferite persoane	14 buți	cu 65 $\frac{1}{2}$ vedre

S-au dat : magistrului poștelor din Satu-Marc, Wolfgang Crobat, 6 buți ; lui Petru Rwsel căpitanului panteraiilor (*chatafractorum*) 1 bute ; stegarului (*veixillifero*) Baltazar Taustorph 2 buți. Dijmuitoarii au adus, din neștiință, printre vinurile de cumpărătură și un butoi al unui nobil, care a trebuit restituit. Procuratorului pricinilor iobăgești (*procuratori causarum inter colonos S. C. Maiestatis*) Ioan Daid, în slujba sa, 1 bute ; Cristofer Tawbman, pentru băutura sa cît timp a fost comisarul camerci aci în Satu-Mare, 1 bute ; magistrului străjilor (*magistro excubiarum*) Stozzel, din cetatea Satu-Mare, 1 bute ; pentru masa polonului Zboroczky, trimis în misiunc (*legatus*) în Transilvania, 1 bute.

Vinuri date pentru umplutură între 25 septembrie		
1570 și 9 septembrie 1571	28 buți	204 $\frac{3}{4}$ vedre
Total ieșite, împreună cu drojdia	799 buți	6533 $\frac{1}{2}$ vedre 6 p.
Rămîn pentru anul următor	6 buți	79 $\frac{1}{2}$ vedre 2 p.

9. Socoteala vitelor (*pecorum et pecudum*)

Intrate. Inventariate la 15 septembrie 1570 în „alodiul“ din Oar :

Vaci de muls	14
Junci și juninci din anul 1570	14
Juninci din anul 1569	4
Tauri din anul 1569	8
Vaci sterpe	17
Din Dorolț :	
Boi percepuți de la coloni	40
Viței tretinali din 1569	80

În aceeași zi, pentru masa căpitanului suprem, provizorul a cumpărat 1 vițel cu 1 fl

	<u>I</u>
Totalul vitelor în 1570	178
Boi percepuți pe domeniu în 1571	29
Voivodul Lazăr, prins în adulter, pentru răscumpărarea capului său a dat boi	<u>8</u>
Total boi	37

Vaci tretinale, împreună cu viței, au venit din satele înscrise, după obiceiul lor în anul 1571

	21 vaci
	21 viței
De la vacile din alodiaturi	<u>21 viței</u>
Totalul vitelor	278 viței

Ieșite. Pentru masa căpitanului suprem
s-au dat 19 boi 1 vacă 2¹/₂ viței

Din aceștia un bou s-a dat, din porunca căpitanului suprem, lui Petru Rwsel, căpitanului pașterăților italieni (*italorum chatafractorum capitaneo*). Pentru slujitorii căpitanului s-a tăiat o vacă stearpă, cuprinzînd 220¹/₂ fonți (de carne tăiată desigur).

Pentru masa provizorului s-au tăiat 1 vacă stearpă, 1 junc, 2 viței; din viței jumătate carnea și din unul și din altul dîndu-se pentru masa căpitanului suprem.

Pentru Cristofor Swendi	1 vițel
Lui Conrad Draxel provizorul i-a vîndut pe bani	2 boi
Vite moarte	20

Specificat: 1 vițel fără valoare a fost tăiat; în Oar au murit 4 viței și o vacă; în Dorolț 2 viței, 4 junci de trei ani; în Gerăușa 1 vițel; în Satu-Mare au murit 6 boi cu care se căraușea berea de la casa de bucate, cu malț de bere (*qui in domo annonae vehunt cum Braseo ceruisie*); un bou căzut de pe podul mare în Someș a pierit în apă.

Totalul vitelor ieșite, capete	49
Au rămas pentru anul următor	229

10. Socoteala oilor și mieilor

Intrate. La 15 septembrie 1570 rămase în alodiul din Gerăușa unde pasc acum oile

oi de muls	251
miei din anul acesta	140
oi sterpe, berbeci, capre și țapi	125

Din dijmele satelor de la colonii nobililor, miei	280
---	-----

În aprilie și mai 1571 au venit de la oile de mai sus	
miei	133
iezi	6

Oi și miei numiți de strungă (<i>strogae</i>) au venit 40 de ei, 38 miei, 3 capre, 2 iezi	83
---	----

Miei veniți din dijma anului 1571	1871
-----------------------------------	------

Între aceștia 4 iezi. Tot aci sînt socotiți 50 de miei de dijma veniți din munții Maramureșului, de pe moșiile împărătești.

Total intrate	2889
---------------	------

<i>Ieșite.</i> Pentru bucătăria căpitanului suprem de la 15 septembrie 1570 pînă la 18 septembrie 1571, miei	231
--	-----

Din aceștia la 8 ianuarie 2 au fost dați pentru „familiarii” căpitanului suprem.

Pentru masa provizorului s-au tăiat, de la 17 septembrie 1570 pînă la 16 septembrie 1571, miei	141
Vînzări de oi și de miei :	
La 19 decembrie 1570 voievodul Lazăr a vîndut, în urma dispoziției provizorului, din oile alodiale din Gerăușa, de teama bolilor (<i>propter metum morborum</i>), oi	60
La 10 mai și 8 iunie 1571, cînd oile pășteau în Domănești, păcurarul a vîndut miei	74
Dijmuitorii au vîndut miei de dijmă	1143
Oile s-au vîndut cu 19,80 fl., cei 74 de miei cu 13,10 fl., cei 1143 de miei cu 285,75 fl.	
Total oi, miei vînduți	1277
Miei dați la diferite persoane în 1571	46

Anume : cosașilor poloni ai orzului din Dorolț 2 ; pentru nunta magistrului victualilor Gheorghe Saurer, fratele provizorului, 16 miei ; procuratorului supușilor împăratului (*procuratori causarum subditorum S.C.M.*) Ioan Dăvid, în slujba sa, 16 ; preotului din Satu-Mare și Mintiu drept quarta (*in quartam*) 8, slugii provizorului ajutor de nuntă 4 miei.

Oi, miei morți	250
----------------	-----

Au murit în Gerăușa între 1 și 3 ianuarie 1571 oi, miei 74, între 28 aprilie și 4 mai 35 oi, 76 miei ; în Domănești, unde pășteau acum în iunie, 15 oi și 1 miel, în august de diferite boli 11 oi și 33 miei.

Total ieșite oi, miei	1945
Rămase pentru anul următor oi, miei	944

11. Socoteala lînilor

<i>Intrate.</i> Între 30 aprilie și 1 mai, de la păcurarul din Gerăușa au venit lîni	234
La 11 mai, de la păcurarul din Domănești	138
La 31 august, de la același, lîni de miel	250
Total lîni intrate	622
<i>Ieșite.</i> Vîndute de provizor pe bani	464
Rămase pentru anul următor	158

12. Socoteala porcilor

<i>Intrate.</i> La 15 septembrie 1570, rămași din anul trecut în pădurea din Livada, porci mari 235, mici 105, în total	340
Veniți din dijme	154

Anume : din pădurea din Livada 60, din Porcialma 13, din Oar 4, din Ūkōritō 2, din Ardușat 4, din cercul lui Simon Vyzes 69.

În iarnă și în vară porcii mari s-au înmulțit cu porci mici	100
Din porcii de pajiște sau din mascuri (porci mai ales) în 1571 au venit	64

Anume : din cercurile lui Simon Vyzes și Martin Pochaj 40, din Maramureș 6, din Petea 1, din Porcialma 5, din Ükörító 1, din Ardușat 11.

Totalul porcilor intrați 658

<i>Ieșite.</i> Au ieșit în cursul anului provizoral	222
De la 15 oct. la 8 nov., căpitanului suprem, porci grași	27
Dați la mâna magistrului victualiilor	161
Tăiați pentru masa provizorului	17

Altor persoane : lui Sebastian Raminger 1 ; procuratorului Ioan David 3 ; la mâna magistrului armelor pentru unșul „instrumentelor“ de război (*pro vngendis instrumentis Bellicis*) 1 ; dulgherului 2 ; predicatorului ungar din Satu-Mare 1 ; sameșului Sebastian Ztancoczius în slujba sa 1 ; lui Ștefan Zabo care măsoară buțile de vin, în salariul său, 1 ; stegarului Baltazar Taustorh 1.

Morți peste an	6
Rămăși în Livada pentru anul următor mari și mici	436

14. Socoteala slăninilor

<i>Intrate.</i> La 15 septembrie 1570, în casa provizorului, inventariate ca rămase pe al doilea an, slănini întregi	4
De la cei 17 porci tăiați pentru masa provizorului slănini întregi	17
Primate în repetate rînduri din mâinile magistrului victualiilor G. Saurer	13 ¹ / ₂ și 35 fonți
Capete de porc cu spinări	17
Șunci de la porcii tăiați	68
Total 34 ¹ / ₂ slănini și 35 fonți, 17 capete, 68 șunci.	

<i>Ieșite.</i> Pentru masa provizorului, de la 15 septembrie 1570 pînă la 15 septembrie 1571, slănini întregi	18 ¹ / ₂
Capete de porc cu spinări	17
șunci	63
Pentru diferite persoane în 1571 slănini 15 și fonți 35.	

Specificat : berarilor boiemi, berarului Vottkoui și soților săi, în repetate rînduri, 3¹/₂ slănini (odată ¹/₂ de slănină cîntărind 25 fonți) ; maistrului care a clădit din nou moara din Ardușat ¹/₂, dulgherilor 1¹/₂, plus 15 fonți ; maistrului care a clădit moara pe piscina din Arduș 20 fonți ; lui Ioan Finta, dulgherului care a făcut nava sub moara din Satu Mare, 1 ; de la 1 ianuarie la 1 aprilie 1571 păcurarilor, boarilor, porcarilor 7 ; maierilor din Dorolț ¹/₂, măieriței (*allodiatrice*) și simbriașului (*mercenario*) din Ardușat ¹/₂ ; pastorului bisericii din Satu-Mare, plebanului Barnaba, ¹/₄ conținind 10 fonți ; comisarului camerei din Scepus, Cristofor Tawmbman, plecînd în Sălaj, de drum ¹/₄.

Total ieșițe : 33½ slăhini, 17 capete, 63 șunci.

Rămîn pentru anul următor : 1 slănină, 5 șunci.

15. Socoteala unturilor sau osînzelor

<i>Intrate.</i> Rămase în casa provizorului la 15 septembrie, porțiuni (<i>aruinae porciones</i>)	15
La 8 noiembrie de la porcii tăiați, porțiuni	12
Din casa de bucate primite porțiuni	1
De la 5 porci tăiați (1571)	5
Total porțiuni	33
<i>Ieșițe.</i> Pentru diferite nevoi în 1571, porțiuni	33
Din acestea pentru nevoile provizorului	25½

Pentru uns pieile provizorului, cizmarilor din Satu-Mare 3, blănarilor (*pellificis*) pentru pieile de jder (*pro pellibus mardurinis*) venite din censul colonilor din Maramureș 1, pentru unșul căruței (*caruca*) comisarului Cristofor Thawmbmann ½, pentru unșul morii din Ardușat 2, a celei din Oar 1.

16. Socoteala cîrnașilor (*farcimum*)

<i>Intrate.</i> Din cei 17 porci tăiați, cîrnași	99
<i>Ieșițe.</i> Pentru masa provizorului între 8 noiembrie 1570 și 18 februarie 1571 cîrnași	99

17. Socoteala stupilor

<i>Intrate.</i> La 15 septembrie 1570 au rămas în Homorod din anul precedent stupi	86
Veniți din dijmele anului 1570	338

Stupii de dijmă au venit dintr-un cerc mai larg decît al domeniului. Stupii veniți din diferitele localități variază între 1 și 18. Încercînd o medie, din 80 de localități venind 281 stupi, media e de 3,5 de localitate. Sînt deci puțini cei cu 10 stupi și mai mulți.

Stupii alodiali s-au înmulțit ou	24
Total stupi	448

<i>Ieșițe.</i> Stupi alodiali și de dijmă tăiați pentru miere (<i>pro accipiendis mellis exfracte</i>) de la 15 septembrie pînă la 4 octombrie 1570	346
---	-----

Din aceștia au venit miere curată 495 pinte.

Rămîn pentru anul următor în Homorod și Necopoi împreună stupi	102
--	-----

18. Socoteala mierii

<i>Intrate.</i> La 15 septembrie 1570 rămasă în casa provizorului miere curată	146	pinte
Din stupii tăiați a intrat	495	pinte
Total intrate	641	pinte
<i>Ieșite.</i> Pentru bucătăria căpitanului suprem între 23 septembrie 1570 și 18 septembrie 1571	39 ³ / ₄	pinte
Pentru bucătăria provizorului între 17 septembrie 1570 și 14 septembrie 1571	22 ¹ / ₄	pinte
Pentru fiert mied sau mursă de miere (<i>ad coquendum mulsum mellis</i>)	122	pinte
Total miere ieșită	184	pinte
Rămîn pentru anul următor	457	pinte

19. Socoteala cerii

<i>Intrate.</i> Rămasă din anul trecut	25	fonți
Din cei 346 stupi tăiați	90	fonți
Din Necopoi (stupii lui Luca Remethe)	2	fonți
Total	117	fonți
<i>Ieșite.</i> Căpitanului suprem	66	fonți
<i>Magistro artelarie pro instrumentis bellicis</i>	11	fonți
Total ieșite	77	fonți
Rămîn pentru anul următor	40	fonți

20. Socoteala mursei (mulsi)

<i>Intrate.</i> Din drojdia celor 346 stupi tăiați s-au fiert buții medii de mursă	2
Din cele 122 pinte de miere buți	2
Cele 4 buți medii au cuprins în total 20 de vedre și 12 ¹ / ₄ pinte de mursă.	
<i>Ieșite.</i> În ianuarie 1571 date în Homorod și Ardu pentru crîșmărit cîte o bute	2 bute
În aprilie pentru voievodatul lui Ilie	1 bute
Pentru masa provizorului între 14 iunie și 14 septembrie 1571	1 bute

21. Socoteala untului

<i>Intrate.</i> De la vacile alodiale din Oar, Gerăușa și Ardușat au venit în 1570/1571	103	pinte
---	-----	-------

De pe domeniu, din voievodatele lui Lazăr de Ardu-
sat, Simion de Tămaia, Lazăr de Gerăușa, Ilie de Homorod,
precum și din dregătoria lui Simon Kys din Ardușat au
venit în total

Totalul untului intrat

71 pinte
174 pinte

Ieșite. Pentru bucătăria căpitanului suprem între 15
septembrie 1570 și 18 august 1571

105 pinte

Pentru masa provizorului de la 17 septembrie 1570
pînă la 14 septembrie 1571

33 pinte

Berarului Vottkouj

1 pinte

Total ieșite

144 pinte

Rămîn pentru anul următor

30 pinte

22. Socoteala cașilor

Intrate. Din alodiul din Domănești, de la oile de
acolo, păcurarul Pavel Gheție (Geczÿ) a adus între 10 mai
și 31 august 1571 în total

269 cași

Din alodiul din Gerăușa de la vaci maierul Ștefan
Bene a adus între 12 mai și 10 august 1571

360 cași

Între 21 iunie și 31 august dregătorul Simon Kys din
Ardușat, de la vacile de acolo

161 cași

Total alodial

790 cași

Veniți de pe domeniu din daturi

62 cași

Veniți cu dijmuirea mieilor

62 cași

Din aceștia 14 au venit din munții Maramureșului

Total intrate

914 cași

Ieșite. Pentru masa și bucătăria căpitanului suprem
peste an

40 cași

Pentru masa și bucătăria provizorului

99 cași

Dați magistrului victualiilor în casa de bucate : 80 de
cași cîntărind 305 fonți și 451 cîntărind 771 fonți în total

531 cași

Berarului, după „convenția” sa

3 cași

Total ieșite

673 cași

Rămași pentru anul următor

241 cași

23. Socoteala brînzii

Intrate. Din voievodate a venit brînză (*Bronza*), ber-
bințe sau putini (*tinellae*)

11

De la vacile alodiale din Ardușat

3

Total *tinellae*

14

Ieșite. Pentru „familia” provizorului

4 tinellae

Pentru „familia” căpitanului suprem

1 tinella

Dulgherilor care au lucrat la berărie

3 tinellae

Date în casa de bucate 6 tinellae

În două cazuri se indică și cantitatea brânzei cuprinse : 1 tinella dată pentru familia căpitanului suprem a cîntărit 68 de fonți, cele 6 date în casa de bucate 379 de fonți.

Total ieșite 14 tinellae

24. Socoteala seului

Intrate. De la magistrul victualiilor, primit de provizor 60 fonți
Seu cumpărat cu bani de la măcelari ; netopit 2 măji
(*centenarii*), necurățit 2 măji, curățit și topit 4 măji, total 8 măji
Total intrate 8 măji și 60 fonți.

Ieșite. Pentru lumînări provizorul a dat 2 măji și 60 fonți
La mîna magistrului victualiilor, în casa de bucate, seu netopit 2 măji,
seu curățit 4 măji
Total ieșite 8 măji și 60 fonți.

25. Socoteala pieilor de vită

Intrate. Piei de bou, de vacă, de vițel, rămase din
anul trecut la casa provizorului 7
Intrate de la vitele moarte sau tăiate 26

Anume : 3 de la vițerii și 4 de la juncii morți din Dorolț, 4 de la vițerii morți,
1 de la o vacă moartă în Oar, 1 de la un vițel mort în Gerăușa, 6 de la boii morți de
maț de bere în Satu-Mare, 1 de la boul căzut de pe pod în apă, 2 de vacă, 2 de junci,
2 de vițel de la cele tăiate pentru masa provizorului.

Total intrate 33

Ieșite. Căpitanului suprem piei de bou și de vacă 7
Provizorului pentru nevoile sale 4
Boarilor, păstorilor de vite, de porci, de oi pentru
opinci (*pro peronibus*) 8

Total ieșite 19

Rămase pentru anul următor 14

26. Socoteala pieilor de oaie și de miel

Intrate. Rămase din anul trecut piei de oaie și de miel 224
Pieile mieilor tăiați pentru masa căpitanului suprem 84
și a provizorului
Pieile oilor, micilor tăiați sau morți în cursul anului 397

Total intrate 705

Ieșite. Pentru nevoile căpitanului suprem 31
Pentru nevoile provizorului 118
Vîndute pe bani 351

Total ieșite 500

Rămase pentru anul următor 205

27. **Socoteala sării**

Intrate. Venite de la vămi :

Vama din Supur, porțiuni de sare	409
Vama din Dobra porțiuni de sare	237
Primate de la magistrul victualiiilor	8
Total intrate	654

Ieșite. Pentru nevoile provizorului, bucătărie, pitărie, la sfârșitul anului și pentru săratul verzei, slăninilor

Date în casa de bucate	522
Date în pădurea Arduului (pentru porci ?)	10
Păcurarului din Gerăușa pentru oi	10
Păcurarului din Domănești	21
Total ieșite	654

28. **Socoteala fierului**

<i>Intrate.</i> De la vama din Supur <i>laminae ferri</i>	47
De la vama din Dobra <i>laminae ferri</i>	3
Cumpărat de la Cașovia <i>laminae ferri</i> precum și 18 măji și 62 fonți	150

De la George Kerner *scribe municionum* primate
5 măji, *laminae ferri* 40

Cumpărate cu bani pentru pluguri (*pro aratris*) 4
fiare de plug (*vomeres*), 9 *laminae ferri*, 4 lanțuri mici
(*paruas chatenas*)

Total intrate : *laminae* 249, măji 23, fonți 62, fiare
de plug 4, lanțuri mici 4.

Ieșite. aceleași cifre ca și la intrate.

Fier s-a dat pentru felurite necesități : pentru nevoile berăriei nou construite 14 lam. și 90 fonți ; la mina scribului (*scribe aedificy*) cele 150 lam., 18 măji și 62 fonți, cumpărate de la Cașovia ; provizorului pentru nevoile sale 50 lam., pentru potcovitul cailor săi 7 lam. ; pentru cuptorul de copt din curtea provizoratului 120 fonți ; pentru viceprovizorul Baltazar Alj 1 lam. ; pentru cătușe de picioare pentru patru oameni 6 lam. ; simbriașilor (*mercenarys*) slujitori la casa de bucate, la făcutul carelor, 23 lam. ; pentru roțile carelor simbriașilor 40 fonți ; pentru lanțurile numite *chikolto* (ciocilteu) 16 fonți ; pentru moara nou clădită din Ardușat 2 măji și 1 lam., pentru cea din Arduș 31 fonți ; cădarului ungar pentru făcut un sfredel 1 lam. : în Dorolț pentru pluguri 4 fiare de plug și 4 lanțuri de ciocilteu, pentru renovarea fiarelor de plug 9 lam. ; *magistro agazonum* 3 lam. ; coșaiilor poloni de orz din Dorolț pentru coasele lor 3 lam. ; pentru pivnița nou construită din Satu-Mare 23 fonți și 5 lam. ; pentru casa alodială ridicată în Ardușat 1 lam. ; păcurarului din Domănești pentru foarfeci de tuns oile 2 lam.

Total ieșite : 237 (în socoteli greșit 249) lam., 23 măji,
62 fonți, 4 fiare de plug, 4 lanțuri mici.

Rămîn în casa provizoratului pentru anul următor 12 lam.

Se notează aci că provizorul a primit *ex domo artelariae* 50 de sape pe care le-a dat pentru lucrul viilor din Baia-Mare.

29. Socoteala cuielelor

Intrate. La 20 noiembrie 1570 provizorul a cumpărat pentru clădirile cetății Satu-Mare

<i>clausos lattones</i>	5 400
cuie de acoperiș (<i>clauiculos tector.</i>)	18 500
potcoave (<i>babata</i>)	140
Primate de la G. Keorner <i>scribe edificij</i>	
Clausos latt	3 400
de acoperiș	9 950
Totuși, totalul cuielelor mari și mici se cifrează la	51 308
<i>Ieșite.</i> Cuie mari și mici	42 772

Specificat : cele 5400 și 18500 s-au dat la mîna lui G. Keorner *scribe municionum*, cele 140 potcoave căpitanului suprem ; pentru pivnița mare nou construită în Satu-Mare 10500 ; pentru reparatul morii duse de gheața mare 400 ; pentru acoperitul casei de bucate 360, a berăriei 2100, a morii de lîngă pod înecate de apă 2200 ; pentru nevoile provizorului 12, pentru pităria sau casa pităresei (*pro domo pistrice*) din curtea provizoratului 3300.

Rămîn pentru anul următor 8 536

30. Socoteala hameiului

Intrate. Hamei cumpărat cu bani 299½ găleți

La 158 găleți precizat că e din Cașovia, la 55½ că e cumpărat de la Martin Barttfensis, la 86 că e adus pe bani de Iacob Barttfensis.

Primit din casa de bucate	9 găleți
Din grădina de hamei (<i>ex horto lupulario</i>) făcută de provizor au venit	25 găleți
Total hamei intrat	333½ găleți
<i>Ieșite.</i> Dat la mîna magistrului vict.	206½ găleți
Dat la mîna berarului Vottkouj pentru fiert bere în repetate rînduri	127 găleți
Total ieșite	333½ găleți

31. Socoteala cînepii

Intrate. Adusă de dregătorii și juzii din Dorolț, Dobra, Zalău, Livada și Orașu Nou, din dregătoria lor, chite (*kýthas*) total 365

Ieșite. *Magistro artelariae* chite 330

Funarului neamț, care face funia mare de tras vinurile din pivnița mare chite 35

Se precizează la cele 300 chite că fac 3 măji și 19 fonți. Ia cele 35 că fac 35 fonți. E vorba deci de maja de 100 de fonți, iar o chită e socotită un font.

Total ieșite 365

32. Socoteala finului

Intrate. Rămas din anul trecut și venit din anul acesta în total 803 stînjeni (*orgiae*) și 13 clăi (*cumuli*).

Finul se găsește în multe locuri: în Satu Mare 265 st., în Beltiug fin rău 100 st., fin din anul 1570 20 st., în Oar 20 st., Tășnad și Cig 41, Dorolț 71, Hodoș 8. În Ardudul Mare fin din anul 1568 în *Vadkert* 14 st., *Geondeor* 14 st., din 1569 în *Sylua* 20 st., în *Vadkert* 27 st., *Mochár* 8 st., *Geondeor* 13 st., din 1570 în *Vadkert* 20 st., *Mochár* 10 st., *Geondeor* 10 st. În Baia-Mare 24 st., Săsar, din 1570, 1 claie, Tăuți, din 1570, 4 clăi, Bozinta, din 1570, 8 clăi, Domănești 27 st., Seini 45 st., Livada 6 st., Cehu 30 st., Porcivalma 10 st.

Ieșite. Între 14 septembrie 1570 și 14 septembrie 1571 caili căpitanului suprem au consumat 47 st.

Caili provizorului între 14 septembrie 1570 și 1 mai 1571 au consumat 22 st.

Pentru caili comisarului camerei de Scepus Cristofor Taubman de Eperjes s-au dat 3 st.

La cărăușitul vinurilor din Baia-Mare săracii coloni (*miseri coloni*) cu vitele lor și cu acoperitul vinurilor din pricina asprimii frigului au consumat 9 st.

Oile și mieii iernați în Gerăușa au consumat peste iarnă 16½ st.

Boii, vacile, vițeii, juncii și junincile de la măierșiți peste iarnă 91 st. și 5 clăi

La casa de bucate boii de cărăușie pe iarnă 50 st.

Totalul consumației 238½ st. și 5 clăi

La schimbarea de bunuri (*in transmutacione bonorum*) principele Transilvaniei a ocupat din acele bunuri 71 st.

Fin vîndut în 1570 83 st.

A fost vîndut aproape tot soldaților nemți și unguri sau socotit în plata lor, numai 5 stînjeni au fost vînduți în Dobra.

Totalul fînului ieșit	392 ¹ / ₂ st. 5 clăi
Rămîn pentru anul următor	410 ¹ / ₂ st. 8 clăi

33. Socoteala șindrilei

Intrate. Rămase din anul precedent în grădina provizoratului șindrile de brad 6 600

La 1 apr. 1571 supușii din Maramureș ai împăratului au dat pentru nevoile cetății Satu Mare 20 000

Total intrate 26 600

Ieșite. Pentru acoperirea casei căpitanului suprem șindrile de brad 17 840

Rămase pentru anul următor 8 760

34. Socoteala giștelor și găinilor

Intrate. Rămase din anul trecut la măierii și în Satu Mare giște 40 găini 200

De pe moșile nobililor în timpul dijmuirii grînelor, împreună cu restanțele găini 3 000

De pe bunurile împăratului în dar pentru hrana cetății, din buna lor voie (*juxta votum eorum*), nu fiindcă ar fi fost datori, au dat, în repetate rînduri, 50 giște, 5 claponi 302 găini

Voievodul Lazăr de Gerăușa, din voievodatul lui, a dat găini și claponi 300

Total 90 giște 3 807 găini.

Ieșite. Pentru bucătăria căpitanului suprem pe întreg anul 65 giște, 79 claponi, 1 428 găini

Pentru bucătăria provizorului 23 giște, 760 găini

Total ieșite 88 giște, 79 claponi, 2188 găini.

Rămase pentru anul următor 2 giște, 1540 găini

35. Socoteala uleiului din sămînță de in

Au venit de la juzii din Oar, Porchalma și de la dregătorul din Ardușat 30 pinte

Tot uleiul a fost dat la mîna magistrului casei de arme (*artelariae*).

36. Socoteala smoalei (picis)

Cumpărată pentru casa armelor (*artelariae*) 4¹/₂ măji

Dată toată la mîna maistrului de arme.

37. Socoteala malțului și grînelor date pentru bere

Intrate. Sub titlul *Introitus brasei mixtum cum tritico et hordeo*, de la 21 ianuarie pînă la 26 aprilie 1571 au fost date la mîna maistrului berarilor (*magistri braxatorum*) Albert Votkkoui *pro braseo* grîu și orz din care amestecate pentru fiert bere au venit *triticici et hordeacei brasei* găleți de Cașovia

721

Aceluiași, hamei, în găleți de Cașovia

127

Din acestea între 27 martie și 1 octombrie 1571 s-au fiert de 23 de ori bere, consumîndu-se grîne amestecate 578 găleți de Cașovia, hamei 54 găleți, dînd 1389 vedre (*urnae*) de Cașovia de bere.

Au rămas pentru anul următor la mîna maistrului berar 143 găleți grîne și 73 găleți hamei.

38. Socoteala berii

Intrate. Bere din 23 fierturi

1389 vedre

Ieșite. Dat la mîna magistrului victualiilor, în repetate rînduri

601 vedre

Pentru crîșmărit pe domeniu

742¹/₄ vedre

Pentru masa provizorului și familiarilor săi, de la 1 aprilie pînă la 20 august 1571

25³/₄ vedre

Pentru diferite persoane

20 vedre

Specificat: lui Mihail Isaac 4¹/₄ vedre; „familiei“ căpitanului suprem 4¹/₄; lui Leonard Thingher 4¹/₂; lui Ioan Wgron 4¹/₂; procuratorului Ioan David 2¹/₂ vedre.

Total ieșite

1389 vedre

III. SOCOTELILE PE 1572—1573

A. SOCOTELILE BĂNEȘTI DE LA 23 MAI 1572 LA 23 MAI 1573

a) *Intratele bănești*

Din veniturile cetății Muncaci s-au dat în urma poruncii camerii pentru oastea cetății Satu Mare

1288 fl. 21 d.

Restanțe venite de la văduva provizorului Melchior Sawrer

351 fl. 72 d.

În total

1639 fl. 93 d.

Din veniturile tricesimei din Satu Mare pentru întreținerea oastei din Satu Mare și pentru cumpărat ovăz s-au dat din porunca camerii

684 fl. 34¹/₂ d.

Din veniturile tricesimei din Seleuș (*Szeoleos*) pentru întreținerea oastei din Satu Mare

300 fl.

Din darea comitatului S. Mare pt. întreținerea oastei

500 fl.

În total

1484 fl. 34¹/₂ d.

Restanțe bănești pentru 10 buți de vin date spre crîșmărit

284 fl. 40 d.

Restanțele colonilor din Livada din banii care li s-au dat pînă la cules pentru vin nou	91 fl. 43 d.
Alte restanțe	27 fl. 64 d.
În total	<u>403 fl. 04 d.</u> ⁸¹
Din vinurile crîsmărite în Satu Mare în anul 1572, 32 de buți, vînzîndu-se media cu 5 d.	774 fl. 20 d.
Din vinurile noi crîsmărite în Satu Mare în 1573 21 buți, media cu 3 d.	221 fl. 52 d.
Din vinurile crîsmărite în suburbiul Sătmarului în 1573, 3 buți, media cu 3 d.	31 fl. 50 d.
Prețul vinurilor crîsmărite în Mintiu în 1573, 10 buți, media cu 5 d.	212 fl. 60 d.
Prețul vinurilor noi crîsmărite în Mintiu în 1573, 17 buți, media cu 3 d.	169 fl. 80 d.
Vinurile crîsmărite în pertinențele Sătmarului, media 5 d., 59 buți	1408 fl. 05 d. ⁸²
Vinurile noi crîsmărite în pertinențele Sătmarului în anul 1572, media cu 3 d., 50 de buți	549 fl. 96 d.
Vinurile noi crîsmărite în pertinențele Sătmarului în anul 1572, media cu 4 d., 69 de buți	1082 fl. 04 d.
Total intrate din crîsmărit	<u>4491 fl. 67 d.</u> ⁸³
Veniturile vămilor	59 fl. 15 ¹ / ₂ d.
Specificat: Supurul de Jos 3,07 fl., Săsar 25,50 fl., Ardușat 82 ¹ / ₂ d., Domănești 11,53 fl., Livada 10,80 fl., Dorolț 3,29 fl., Dobra 1,40 fl., vadul din Oar, pe Someș, 2,74 fl.	
Răscumpărarea albinelor 1572	82 fl. 27 d.
Răscumpărarea colacilor, găinilor și ouălor de Crăciun și de Paști din 1572 și 1573 din pertinențele din Maramureș:	
Din Bocicoiu voievodul Grigore Gaczya de la 25 coloni, răscumpărarea a 50 colaci (<i>Tortarium seu Circulorum</i>) de Crăciun 1572, a 2 d.	1 fl.
Colacii de Paști 1573	1 fl.
200 ouă de Paști, 3 ouă de 1 d.	50 d.
25 găini a 4 d.	1 fl.
Din Șugatag de la 19 coloni 38 colaci de Crăciun 1572, cu 2 d.	76 d.
Din <i>Wyffalw</i> pentru 12 colaci de la 6 coloni	24 d.
Din Hărnițești pentru 14 colaci de la 7 coloni	28 d.
Din Crăciunești sau Crăcești (<i>Karaczyonffalwa</i>) pentru 18 colaci de la 9 coloni	36 d.
Răscumpărarea porcilor de pajiște	48 fl.

⁸¹ Corect: 403,47 fl.⁸² Corect adunat: 1450 fl. 05 d.⁸³ Aceasta după adunarea noastră.

Specificat : din pertinențele Beltiug și Ardud 24 fl., 4 d., din ale Oarului 5,56, din ale Ardușatului 9,56, din Țicău 74 d., din Maramureș de la voievodul Grigore Gaczya 8,08 fl.

Răscumpărarea porcilor de dijmă de toamnă din pădurile cu ghindă 114 fl. 69 d.

Specificat : Din pădurile Ardudului 36 fl. 46 d., din pertinențele Oarului 17 fl., din cele ale Beltiugului, Ardușatului și Băii-Mari 49,14 fl., din pertinențele Livezii 12,09 fl.

Banii tretinali 52 fl. 06 d.

Specificat : pertinențele Beltiugului și Ardudului 17 fl. 06 d., ale Ardușatului 14,52 fl., ale Băii-Mari 20,48 fl.

Din vânzarea grâului 58 fl. 51 d.

S-au vîndut de la moara din Țicău 65¹/₂ gâl. cu 54,01 fl. (70 d.—1,46 fl. găleata).. de la moara din Bocicoiu 7 gâl. cu 4,50 fl.

De la pivele (*molae contusorii karlo vocata*) voievodul Grigore Gachya a adus 90 d.

Din vânzarea cireșelor (*caerasorum*) din viile împărațești din Baia-Mare 36 d.

Din vânzarea peștelui din iazul (*piscina*) din Ardud 5 fl.

Din vânzarea oilor și mieilor din 1572 488 fl. 46 d.

Specificat : dijmuitorul din com. Ugocea a vîndut 6 miei cu 1,50 fl., vânzarea micilor de dijmă din Livada 5,66 fl., vânzarea oilor de strungă (*Ovium decimalium Ztrongovocatorum*) 32,80 fl., vânzarea micilor de dijmă a întregului comitat Sătmar 435,50 fl., vânzarea dijmei mieilor din târgul Satu Mare 13 fl.

Vînzarea cașilor de strungă (*Caseorum Ztrongalium*) din Maramureș, 28 a 17 d. 4 fl. 76 d.

Răscumpărarea mieilor de la dijmă din comitatele Sătmar și Ugocea pe 1572 10 fl. 73 d.

Specificat : din Ugocea 22 d., din mieii de dijmă a com. Sătmar pe 1571 9,66 fl., mieii și iezii din Livada 49 d., mieii din târgul Satu Mare 36 d.

Vînzarea a 23 de piei de vite cizmarilor din Satu-Mare 17 fl. 60 d.

Vînzarea porcilor 169 fl. 15 d.

Specificat : vînduți la târgul din Ardud la diferite persoane 96 cu 161 fl. 15 d., 8 porci de pajiște din Maramureș vînduți cu 8 fl.

Răscumpărarea vinurilor de dijmă, 570 ¹ / ₂ găl. și 7 ¹ / ₂ cupe (<i>Justarum</i>) cu 8 d.	44 fl. 65 d. ⁸⁴
Răscumpărarea dijmelor din grâne pe 1572 din Satu Mare și Mintiu	29 fl. 05 d.
Specificat : din Satu Mare 186 ¹ / ₂ clăi 7 snopi, clăia de 26 snopi a 6 d. 11,20 fl., de 7 iugăre cosite 42 d. ; din Mintiu clăia de 25 snopi a 6 d. 16,17 fl., 21 iugăre cosite a 6 d. 1, 26 fl.	
Banii unei opreliști	12 fl.
Banii creștinătății (com. Sătmăr, Ugocea)	47 fl. 64 d.
Din vânzarea a 11 stupi Grigore Gachya voievodul și dregătorului (<i>officialis</i>) pertinențelor din Maramureș	2 fl.
Veniți din gloabe	85 fl. 87 d.
Un omor din Satu-Mare 35 fl. ; voievodul Teodor a adus din Negrești și Che- chiș 2 fl., voievodul pertinențelor din Maramureș 6 fl.	
Vânzarea finului, 1573, 20 stînjeni	36 fl. 50 d.
Censul de Sînmihai pe 1572 :	
Censul celor din Maramureș, 9 sate	42 fl.
Censul domeniilor Satu-Mare și Arduș	505 fl. 38 d.
Censul de Sînmartin pe 1572	353 fl. 48 d.
Censul de Sîngeorz 1573	
. pertinențele din Maramureș	42 fl.
pertinențele dom. Satu-Mare	71 fl. 33 d.
Fertonul de Sînmihai 1572	24 fl. 47 ¹ / ₂ d.
Fertonul de Sînmartin 1572	3 fl. 88 d.
Fertonul de Crăciun 1572	10 fl. 30 d.
Fertonul de Sîngeorz 1573	35 fl. 18 ¹ / ₂ d.
Fertonul restant de pe 1572	9 fl. 31 d.
Banii ovăzului <i>Ako zab</i>	80 d.
Venitul târgului din Satu-Mare de la 13 aprilie — 23 mai 1573	8 fl. 44 d.
Vânzări de daruri (pui, pui de porumbel, ouă, gutui, struguri)	18 ¹ / ₂ d.
Vânzarea a 189 ¹ / ₂ vedre 12 pinte de drojdie de vin, 4 vedre cu un florin	47 fl. 37 ¹ / ₂ d.
Totalul intratelor bănești	10.555 fl. 04 d. ⁸⁵
b) <i>Ieșitele bănești</i>	
Oastei germane a cetății Satu-Mare pentru carne 30 mai—26 sept. 1572	2339 fl.
Oastei germane pentru carne de la 1 oct. 1572 — 23 mai 1573	3983 fl.
Pentru soldații germani bolnavi	2 fl. 70 d.
Total	6324 fl. 70 d.

⁸⁴ Corect : 45,64 fl.⁸⁵ Adunarea noastră.

Plata lunară a pedestrilor unguri ai cetății Satu-Mare, pe lunile iun. 1572—mai 1573	747 fl.
Lui Ștefan Lonyay, căpitanul călăreților din Satu-Mare, în contul soldei sale și a călăreților unguri	100 fl.
Lui Barnaba Szekel, călăreț, în contul stipendiului său	16 fl. 50 d.
Lui Conrad Draxel, căpitanul oastei germane din Satu-Mare în solda sa și a miliției	15 fl.
Salariul bănesc al provizorului Ștefan Soklyossy pe trei trimestre	1050 fl.
Provizorul e tocmit începînd cu 23 mai 1572, cu salariu bănesc anual de 1400 fl. ung.	
Salarul pe un an, începînd cu 23 mai 1572 a lui Joannes Janossy, <i>contrascriba</i> în Satu-Mare	300 fl.
Salarul pe un an de la 23 mai 1572 al sameșului (<i>rationistae</i>) Matei Hathyani	50 fl.
Salarul tocmît pe un an de la 23 mai 1572 al lui Stanislau Neander <i>perceptor annonae</i>	25 fl.
Salarul tocmît al chelarului (<i>clavigeris</i>) în Satu-Mare Gheorghe Wayda, de la 23 mai 1572	16 fl.
Salarul tocmît pe un an al butnarului (<i>vietoris</i>) din Satu-Mare, Gheorghe Balogh, de la 23 mai 1572	16 fl.
Salarul berarului (<i>Braxatoris</i>) Gheorghe Serneweleo tocmît cu 4 fl. lunar și a celor trei ajutoare ale sale tocmite cu cîte 3 fl. 20 d. lunar, de la 23 mai—23 iulie 1572	27 fl. 20 d.
Salarul urmașului său Paul cu 2 ajutoare, de la 23 iul. — 23 aug. 1572	13 fl. 60 d.
Salarul berarului următor, Mihail Serneweleo, cu două ajutoare de la 23 aug. 1572—23 mai 1573, pe nouă luni, avînd pe fiecare lună împreună 10 fl. 40 d.	93 fl. 60 d.
Plata maierilor și simbriașilor (<i>Allodiatorum et Mercenariorum</i>):	
La trei simbriași în Satu-Mare, slujind cu boii și carele împăratului la casa de bucate, pe un an întreg, de la 23 mai 1572—23 mai 1573	20 fl.
La patru simbriași slujind în Dorolț cu boii împăratului pe un an	14 fl.
Maierului (<i>allodiatori</i>) din Ghirișa pe un an	5 fl.
Maierului din Ardușat cu trei simbriași, ajutoarele sale, pe un an întreg	8 fl. 50 d.
La trei porcari din Livada pe un an	8 fl. 40 d.
Păcurarului (<i>opilionis</i>) din Domănești pe un an întreg, cu îmbrăcămintea	11 fl.
Celor care au slujit la casa de bucate, pe un an	383 fl. 71 d.
Pentru cumpăratul unei site de pâr necesare la moara de site sau de cernut (<i>ad molam crybratoriam</i>)	4 fl.
Tălmaciului Cristofor Raway, tocmît cu 50 fl. pe an, pe trei trimestre	37 fl. 50 d.

Notarului comitatului Sătmar pentru făcutul actelor de apel în pricina împăratului cu Bartolomeu Domahydy	10 fl.
Vierului din Baia Mare și ajutorului său care îngrijesc via împăratului de acolo, pe un an	20 fl.
Crîșmarului din Satu Mare de la 1 iul.—30 sept. 1572 și 1 ian.—30 apr. 1573, cu 4 fl. lunar	28 fl.
Crîșmarului din Mintiu, de la 1 iul.—30 sept. 1572 cu 2 fl. lunar	6 fl.
Celuilalt crîșmar din Mintiu, de la 1 ian.—30 apr. 1573	8 fl.
Măsurătorului buților de vin goale pe un an	4 fl.
Ieșite pentru diferite servicii	86 fl. 50 d.

Specificat : Un porc bine îngrășat pentru uns instrumentele de război în casa de arme 4 fl. — Fier cumpărat pentru casa de arme 12 fl. — Arămarului din Cașovia pentru reparatul căldării mari de la berărie 20 fl. — Zidarului Dominic Ringher pentru făcutul cuptorului și muruitul pereților la berărie 1,50 fl. — Pentru făcutul navelor de sub moara împărătească 7 fl. — O opreliște juridică 12 fl. — Salarul dijmuitorului mieilor din întreg comitatul Sătmar pe o lună și jumătate 9 fl. — Preotului din Oar în contul quarței 63 d. — Preotului din Seini în contul quarței din dijma grînelor, vinului și mieilor 16,25 fl. — Preotului din Mintiu quarta din răscumpărarea dijmei grînelor, albinelor și din iugărele cosite 4,12 fl.

Cheltuieli cu deplasările 39 fl. 73 d.

Drumuri ale provizorului la comitat, la cameră la Cașovia, ale controlorului (*contrascriba*) și altora, trimitere pentru adus vinuri, pentru o cumpărătură de hamei în Polonia, pentru readucerea unor iobagi întemnițați etc.

Cumpărături de seu de la măcelarii din Satu-Mare, opt măji cu 25 fl. 50 d.

Cumpărături de seu de la măcelarii din Mintiu, 34½ măji și 30 fontți cu 111 fl. 31 d.

Cumpărături de hamei polonez de la tîrgoveții din Bardijov și de la alții, în total 192 găl. de Cașovia cu 70 fl. 10 d.

Specificat : 67 găl. cu 22 fl., 77 găl. cu 38,50 fl., 48 găl. cu 9,60 fl.

Cumpărate pe un an, 22 legături (*ligaturae*) de hîrtie de la Petru Literatus din Debrețin cu 22 fl.

Cumpărături de fier în anul 1572/1573 24 fl. 50 d.

Anume : 300 *laminae* din tîrgul de la Carei cu 15 fl., 100 din tîrg de la Satu Mare cu 6,50 fl., și fier pentru plugurile măteristii din Dorolț de 3 fl.

Cumpărătură de cînepă din tîrgul de la Carei, 4 măji 15 fl. 22 d.

Cumpărături de pînză 2 fl. 39½ d.

Anume : 75 coți cu 1,87½ fl., 17 coți cu 52 d.

Cumpărături de orz în 1572 204 fl. 80 d.

S-au cumpărat de la Debrețin 592½ găl. de Cașovia cu 194 fl. 40 d., 30½ găl. cu 10,40 fl.

Cumpărături de mazăre, linte și mei în 1572 3 fl. 50 d.

S-au cumpărat în târgul din Dorolț 4 găl. de mazăre cu 2 fl., o găl. de linte pentru semănat cu 50 d., 2 găl. de mei pentru semănat cu 1 fl.

Cumpărături de vin în 1572 161 fl. 43 d.

Specificat : de la colonii din Tăuții de Jos 81 *tinac*, socotit 8 la 1 fl. cu 10 fl.; de la colonii din Ardud 7 buți cu cîte 5 fl. făcînd 35 fl.; de la colonii din Seimi 5 buți a 5 fl. făcînd 25 fl.; de la colonii din Livada 651 găl. 7 *mediae* cu 91,43 fl.

Datorie cetățenilor din Baia-Mare pentru victualiile date de ei în 1565 150 fl.

Total ieșite bănești 10.279 fl. 69½ d.⁸⁶

B. SOCOTELILE VENITURILOR ÎN NATURĂ DE LA 23 MAI 1572—23 MAI 1573

Intratele grînelor nonale și de dijmă în clăi

La 23 mai s-au găsit în Satu Mare grîne de dijmă din 1571, în 2 stoguri 3250 clăi

Un stog de 2500 clăi, al doilea de 750 clăi.

În târgul Satu-Mare grîne de dijmă din pertinențele Sătmăruului în 4 stoguri în clăi de 26 snopi, 1547½ clăi 1½ snopi

Stogurile : 453, 450, 414, 230 clăi și 17½ snopi.

Total 4797 clăi 17½ s.

Grînele de dijmă, 86 stoguri 11.076 clăi 04½ s.

După nota de la început se pare clăi de 32 de snopi.

Grînele nonale, 6 stoguri 575 clăi 13 s.

Specificat : Țicău 138/21, Ilișua 33½/6, Dobra 31, Belțiu 77½/10, Dorolț 36/21, Oar 257/23.

Grînele alodiale :

În Dorolț din 104 iugăre semămate, dar lovite de grindină, în trei stoguri (482, 266 și 146 clăi) 894 clăi

În Satu-Mare și Mintiu din 182 de iugăre semămate, în 5 stoguri (256, 319, 405, 302, 34 clăi) 1316 clăi

⁸⁶ Adunarea noastră. Intratele au fost 10.555,04 fl.

În Șoș, din 160 iugăre grîu amestecat, în 3 stoguri (200, 700, 500 clăi)	1400 clăi
În Ardușat și Tămaia din 77 iugăre grîu amestecat ⁸⁷ , în clăi de 32 snopi, în 4 stoguri (420, 280, 356, 217 clăi)	1273 clăi
În Oar, din 60 iugăre grîu amestecat	370 clăi
Total grîne alodiale din 583 iugăre ⁸⁸ , 16 stoguri	5253 clăi
Total grîne intrate, 114 stoguri	21.702 clăi 03 snopi

Jeșitele grînelor în clăi

De la 23 mai—31 iul. 1572 s-au treierat grînele restanță din grădina din Satu Mare, clăile socotite la 26 snopi 3250 clăi

De la 1 aug. 1572—23 mai 1573 treierate prin diverși treierători 89 de stoguri de grîne de dijmă din pertinențele cetății și din comitate, clăia socotită de 32 de snopi 12.170^{1/2} clăi 6 snopi

În același răstimp treierate 6 stoguri de grîne nonale, clăia de 32 snopi 575 clăi 13 snopi

În același răstimp treierate 10 stoguri și unul mic de grîne alodiale, clăia socotită 32 snopi 3527 clăi

Jeșite 107 stoguri cu 19.523 clăi 3 snopi

Intratele grînelor în grăunțe

La 23 mai 1572, la berărie se găsesc cu măsura de Cașovia 38 găl.

750 clăi de dijmă treierate, fără partea treierătorilor, au dat 430 găl.

2500 clăi de dijmă treierate, fără partea treierătorilor, au dat 614 găl.

În casa de bucate au rămas :

Grîu ales 33 găl.

Grîu neales (necernut) 315 găl.

Grîu neales în diferite sate 62^{1/4} găl.

230 clăi 12 snopi grîu de dijmă în stog la Satu-Mare treierat, fără partea treierătorilor, a dat 130 găl.

Un stog de 414 clăi de dijmă 201 găl.

Un stog de 450 clăi de dijmă 185 găl.

Din dijmele treierate din sate, fără partea treierătorilor, în total 6246^{1/4} găl.

La câteva sînt indicate echivalențele : în Chengher Janossy 295 clăi 23 snopi, fără partea treierătorilor, au dat 157^{1/2} găl. În Oar 273/10 clăi au dat 79 găl. În Cinghir 301/22 clăi au dat 204 modii făcînd 84 găl. de Cașovia. În Vetîș 166/15 clăi au dat 152 modii făcînd 80 găl. În Wasaros Namyn 87^{1/2}/8 clăi au dat 54 găl.

⁸⁷ Controlorul notează că 77 iug. în Ardușat, iar în Tămaia 23.

⁸⁸ Adăugînd 23 iug. din Tămaia, 606 iug.

Din grânele nonale treierate 205¹/₂ gäl.

În Dorolț 36/21 clăi bătute de grindină ? au dat 6¹/₂ gäl.

Grânele alodiale :

În Dorolț dintr-un stog de 266 clăi	116	găleți
În Dorolț dintr-un stog de 146 clăi	88	găleți
În Dorolț dintr-un stog de 482 clăi	206	găleți
În Șoș dintr-un stog de 200 clăi	110	găleți
În Satu Mare dintr-un stog de 34 clăi	25	găleți
În Oar dintr-un stog de 370 clăi	201	găleți
În Ardușat dintr-un stog de 217 clăi	87	găleți
În Satu Mare dintr-un stog de 256 clăi	176	găleți
În Șoș dintr-un stog de 700 clăi	234 ¹ / ₂	găleți
În Șoș dintr-un stog de 500 clăi	222	găleți
În Ardușat dintr-un stog de 356 clăi	115	găleți

Total alodial 3527 clăi 1580¹/₂ găleți

Venit de la morile din Satu-Mare	80	gäl.
De la morile din Mintiu	91	gäl.
De la moara din Oar	100	gäl.
De la moara din Țicău	65 ¹ / ₂	gäl.
De la moara satului Szamosbecs	64	gäl.
De la moara din Arduș clădită pe lac	13 ¹ / ₂	gäl.

De la moara din Bocicoi, Maramureș, au venit grâu împreună cu orz, ovăz, mei și tătarcă 20 modii făcînd în gäl. de Cașovia

7 gäl.
421 gäl.

Total de la mori 421 gäl.

Totalul intratelor grîului 10.461¹/₂ gäl.

Ieșitele grîului în grăunțe

La casa de bucate în 1572	7399 ¹ / ₂	gäl.
La berărie pentru făcut bere	70	gäl.

Semănături :

În hotarul Mintiului, pentru 100 iug.	186	gäl.
În hotarul Dorolțului, pt. 100 iug.	237	gäl.
În hotarul Ardușatului, pt. 36 iug.	49	gäl.
În hotarul Fărcașei, pt. 24 iug.	27	gäl.
În hotarul Arănieș, pt. 48 iug.	40	gäl.
În hotarul Oarului, pt. 60 iug.	90	gäl.
În hotarul Șoș, pt. 81 iug.	188	gäl.
Total 449 iug.	817	gäl.

Grâu ieșit în contul salariilor militare

657¹/₂ gäl.

Grâu ieșit în salariile „familiarilor“

198¹/₂ gäl.

Specificat : lui Cristofor Raway alias Tholmach 20 gäl. — Preotului din Satu-Mare partea care-i revine din venitul morii împărătești 60 gäl. — La 3 simbriași (*mercenarii*) care servesc la casa de bucate, pe un an, după tocmeală 23 gäl. — Vicrului care servește la pivnița împărătească în Satu-Mare 4 gäl. — Păcurarului 9 gäl. — Procuratorului alodiului din Dorolț pentru slujba sa 6½ gäl. — Celor doi simbriași din Dorolț, în slujba lor, 7 gäl. — Celor doi maieri (*Allodiatores*) din Dorolț 7 gäl. — Măierului din Ghirișa 2 gäl. — Celor doi vieri (*vinitoribus et procuratoribus vinearum*) ai viilor împărătești din Ardud și Satu Mare 6 gäl. — Porcarului împărătesc din Ardud, în slujba sa, 4 gäl. — „Procuratorului“ stupilor (*Alueariorum*) împărătești 2 gäl. — Măierului din Ardușat cu cele trei ajutoare ale sale 16 gäl. — Vierului (*procuratori vinearum*) din Ardușat 3 gäl. — Celor trei porcari din Livada 15 gäl. — Lui Ioan Fynta pentru făcutul navelor 6 gäl.

Grîul ieșit în vânzare : din venitul morii din Țicău 65½ gäl., din al celei din Bocicioiu, din Maramureș, 7 gäl., în total	72½ gäl.
Oaspeților care au participat la scaunul de judecată în diferite rînduri	8 gäl.
Grîu ieșit pentru cumpărături de vin	191 gäl.

Specificat : În Dobra pentru 2 *tinae* de vin, tina socotită 36 *mediae* cu măsura locului s-au dat 57 gäl. — În Orașu Nou colonilor pentru cumpărat vin 20 gäl. — În Akly colonilor în prețul a 26 de buti și 5 butoaie de vin cumpărat de la ei, butea cu 4 gäl., buteiu cu două, 114 gäl.

Total grîu ieșit 9414 gäl.⁸⁹

Socoteala făinii

În 23 mai se găsea făină necernută 967 gäl., cernută 19 gäl., total 986 gäl.

Îeșite. Date la casa de bucate 967 gäl. necernută și 19 cernută, total 986 gäl.

Socoteala tărișelor

Intrate. La 23 mai 1572 sînt 171 gäl.

Ieșite. Date casei de bucate 171 gäl.

Pîini

Intrate. La 23 mai 1572 pîini de 3 fonți 284 buc.

Ieșite. Date la casa de bucate 284 buc.

⁸⁹ În original 9429, dar într-un loc 15 gäl. ieșite sînt șterse.

Orz

<i>Intrate.</i> Orz nonal și de dijmă	44 clăi
Orz alodial din 40 de iugăre semănate în Dorolț, bătut de grindină și cosit	1 <i>cumulus</i>
<i>Leșite.</i> Dat tot pentru treierat.	

Orz în grăunțe

<i>Intrate.</i> La 23 mai 1572 existent	74 găl.
Orz nonal și de dijmă intrat	37 găl.
Orz cumpărat din Debrețin	623 găl.
Orz alodial din stogul treierat	36 găl.
<i>Leșite.</i> Date la casa de bucate	121 găl.
Pentru semănat în hotarul Dorolțului 15 iug.	36 găl.
Berăriei pentru făcut bere	613 găl.

Ovăz

Intrate. Ovăz nonal și de dijmă în clăi de 32 de snopi
650 clăi 17 snopi

Ovăz alodial în hotarele :

Dorolț, 33 iugăre, 1 stog	252 clăi
Satu Mare, 76 iugăre, 2 stoguri (255, 336 clăi) împreună	591 clăi
Șoș, 38 iug., clăi de 30 snopi	160 clăi
Hrip, 16 iug.	80 clăi
Ardusat, 40 iug.	101 clăi
Oar, ? iug.	90 clăi

Total ovăz alodial 1274 clăi

Tot ovăzul venit din dijmă și nonă, precum și ovăzul alodial s-au dat la treierat.

Ovăz în grăunțe

<i>Intrate.</i> Ovăz nonal și de dijmă rămas la 23 mai 1572	63 găl.
Ovăz nonal și de dijmă venit	610½ găl.
Ovăz alodial :	
Hrip, din 80 de clăi	75 găl.
Oar, din 90 de clăi	125 găl.
Ardusat, din 101 clăi	110 găl.
Dorolț, din 252 de clăi	209 găl.
Satu Mare, din stogul de 255 de clăi	270 găl.
din celălalt 336 de clăi	350 găl.
Șoș, din 160 de clăi	120 găl.

Ovăz alodial 1259 găl.
Ovăz ako (*Akozab*) 139 găl.

Specificat : Hrip 15 $\frac{1}{2}$ gäl., Oar 41 $\frac{1}{2}$, Livada 50, Okörító 10, Bocicoiu Maramureş 50 modii făcînd 16 $\frac{1}{2}$ gäl., Lunca 17 modii făcînd 5 $\frac{1}{2}$ gäl.

Total intrate 2071 $\frac{1}{2}$ gäl.

Ieşite. Dat la casa de bucate 555 $\frac{1}{2}$ gäl.

Dat în contul salariilor militare 810 gäl.

Pentru semănături în hotarele :

Ardusat şi Pomi, 25 iugăre 49 gäl.

Tămaia, 8 iug. 15 gäl.

Şoş, 55 iug. 107 gäl.

Oar, 60 iug. 109 gäl.

Dorolţ, 36 iug. 93 gäl.

Hrip, 16 iug. 32 gäl.

Mintiu, 76 iug. 136 gäl.

Satu Mare, 60 iug. 110 gäl.

Total semănături, 336 iugăre 651 gäl.

Pentru porci şi purcei în cursul anului 55 gäl.

Total ieşite 2071 $\frac{1}{2}$ gäl.

Resturi de la treierat (zoană)

Intrate. De la treierat şi vînturat peste an 292 gäl.

Ieşite. Pentru porci şi purcei, alodial şi de dijmă, pe toată iarna s-au dat 292 gäl.

Colaci, ouă

Intrate. Din Bocicoiu şi satele aparţinătoare 132 colaci de Crăciun, 50 colaci de Paşti şi 200 de ouă.

Ieşite. Toate vîndute colonilor din aceleaşi sate.

Mei

Intrate. La 23 mai 1572 mei necernut 28 $\frac{1}{2}$ gäl.

Cumpărat 2 gäl.

Mei cernut existent 4 $\frac{3}{4}$ gäl.

Total 35 $\frac{1}{4}$ gäl.

Ieşite. Dat la casa de bucate necernut 28 $\frac{1}{2}$ gäl.

Pentru semănat în hotarul Dorolţului necernut 2 gäl.

La casa de bucate cernut 4 $\frac{3}{4}$ gäl.

Cînepă

Intrate. Legături la 23 mai 1572 129 $\frac{1}{2}$ fonţi.

Restanţe din Şoş, legături a 10 mănuşî, 11 legături şi 6 mănuşî făcînd 66 fonţi.

Cumpărate din târg de la Carei, 350 de legături făcînd	4 măji 68	fonți
Din semănătura alodială din Şoş, 8 legături sau chita (<i>Kjtha</i>) făcînd		22 fonți
<i>Ieşite</i> . La casa de bucate date		66 fonți
La casa de arme 350 leg.	4 măji 68	fonți
Berăriei pentru făcut funii de tras apa din Someş la fiertul berii		151 ¹ / ₂ fonți

In

<i>Intrate</i> . La 23 mai 1572 in în grăunțe rămas în Arduşat		6 ¹ / ₂ găl.
Din 16 clăi de in au venit		4 găl.
Din 6 găl. semădate în Arduşat au venit		16 clăi
<i>Ieşite</i> . Clăi de cîte 26 mănuşi sau snopi? (<i>manipuli</i>) bătute		16 clăi
Voievodul Lazar de Arduşat a luat pentru făcut ulei		10 găl.

Mazăre

<i>Intrate</i> . Trei iugăre din hotarul Oarului semădate au dat clăi (<i>cumuli</i>)		1
¹ / ₂ iug. semădate în Şoş a dat clăi		1
Claia din Oar îmblătită a dat		6 găl.
Claia din Şoş		1 găl.
Cumpărate		2 găl.
<i>Ieşite</i> . La casa de bucate date		3 găl.
Lui Cristofor a Teuffenpach, căpitanul ostaşilor ger- mani		2 găl.
Pentru semănat 2 iugăre în Dorolţ		2 găl.
Pentru semănat în hotarul Şoş		2 găl.

Linte

<i>Intrate</i> . Existent la 23 mai 1572		2 ¹ / ₄ găl.
Din claia din Oar îmblătită au venit		6 ¹ / ₂ găl.
<i>Ieşite</i> . La casa de bucate		8 ¹ / ₄ găl.
Maierului şi porcarului din Ghirişa		¹ / ₂ găl.

Malt (braseum)

<i>Intrate</i> . La 23 mai 1572 malt de grîu (<i>brasei triticce</i>) găl. de Caşovia		515 găl.
De orz (<i>Brasei hordeacej</i>)		37 găl.
Din 38 găl. de grîu transformate în malt au ieşit prin creştere		39 găl.

Din 32 găl. de grâu	32 ¹ / ₂ găl.
Din 613 găl. de orz	620 ¹ / ₂ găl.
	Total
	1244 găl.
<i>Ieșite.</i> În curs de un an date pentru fiert bere	664 ¹ / ₂ găl.

Hamei

<i>Intrate.</i> Existent la 23 mai 1572	8 găl.
În casa de bucate existent	15 găl.
Hamei polonez cumpărat	67 găl.
Cumpărat de către un târgoveț din Bardijov	125 găl.
Din grădina de lângă Someș din Satu Mare	10 găl.
	Total
	225 găl.
<i>Ieșite.</i> Date în cursul anului pt. făcut bere	119 găl.
Date la casa de bucate	15 găl.
	Total ieșite
	134 găl.

Hîrtie

<i>Intrate.</i> Intrate în cursul unui an	12 legături
<i>Ieșite.</i> Pentru conșcripții, registre, scrisori și alte nevoi ale provizorului și controlorului în cursul unui an	12 legături

Vinuri

<i>Intrate.</i> Existente la 23 mai 1572 27 buți cuprinzînd vedre vieneze (<i>vrnas viennenses</i>)	358 ¹ / ₂ vedre
La casa de bucate mai sînt aduse din Beregzaz 59 de buți cuprinzînd v. vieneze	377 ³ / ₄ vedre
Vinuri rînduite de cameră pentru nevoile cetății Satu Mare de pe moșia Pathak 300 de buți	1799 v. vieneze
Vinuri rînduite și aduse în 1573 de acolo, 25 de buți	157 v. vieneze
Vinuri rînduite din veniturile cetății Muncaci, 100 de buți cuprinzînd	602 ³ / ₄ v. v.

Din contrabanda de la trecesimatorul din Satu Mare, 4 buți cuprinzînd 99 găleți (*cubuli*) găleata de 10 *mediae*, vadra făcînd 64 *mediae*, în total vin 15 vedre 30 *mediae*

Vinuri de dijmă din Nyrsegh 71 de buți (*vasa*) și 8 butoaie (*vascula*) vadra socotită la 50 *mediae*. Împreună conțin 401 vedre și 22 *mediae* făcînd 25686 medii de Cașovia.

Se notează că o media din Nyrsegh face 1¹/₂ media de Cașovia.

Dijma vinurilor din dealul de vii al Orașului Nou și a șasea parte din dealul Prilogului, fără partea preotului, 32 buți și 6 butoaie cuprinzînd în vedre vieneze

309¹/₂ v. 1¹/₂ pinte

Aci se notează : Totalul vinurilor venite în dijmă din dealul Oraşului Nou fac 1114 vedre $4\frac{1}{2}$ medii făcând 11144 $\frac{1}{2}$ medii de Oraşul Nou, din care 36 fac o vadră vieneză.

Dijma vinului din dealul de la Ilişua şi Acîş, 10 buţi cuprinzînd 71 vedre 12 pinte, vadra constînd din 24 pinte.

Dijma vinului din Țicău, 4 buţi, cuprinzînd 86 găleți, găleata avînd 16 medii.

Dijma vinului din dealul satului Livada, fără partea preotului, 50 de buţi şi 3 butoaie, cuprinzînd 1597 găleți (*cubuli*), gâl. avînd 16 medii, iar în vedre vieneză 598 $\frac{1}{4}$ vedre 4 pinte.

Dijma dealului din Akli 25 buţi şi 4 butoaie, cuprinzînd 139 $\frac{1}{2}$ *tinae* 23 $\frac{1}{2}$ *mediae*, tina socotită la 50 medii. În vedre vieneză fac 164 vedre $1\frac{1}{2}$ medii.

Dijma dealului din Turulung (sau Chiribiş?) 54 buţi şi 7 butoaie cuprinzînd 354 *tinae* şi 37 $\frac{1}{2}$ medii, tina socotită la 50 medii, în vedre vieneză, socotind o media la 3 *latella* de Caşovia, 415 $\frac{1}{2}$ vedre 7 pinte.

Dijma vinului din dealul Seinilor, fără partea preotului, 27 buţi cuprinzînd 766 vedre (*urnas*) şi 8 pinte, iar în vedre vieneză 213 v. 7 $\frac{1}{2}$ pinte.

Vinurile nonale din dealul Ardudului 22 buţi şi 1 butoi, cuprinzînd 163 *tinae*, făcînd în vedre vieneză, socotind media la 3 *latella* de Caşovia, 137 $\frac{1}{2}$ v. 1 pinta.

Vinurile nonale din dealurile din Acîş, Dobra şi Beltiug, 30 de buţi cuprinzînd 256 tîne 12 pinte, tina de 18 pinte, în vedre vieneză 216 v. 13 $\frac{1}{2}$ pinte.

Vinurile nonale din dealul Țicăului, 6 buţi cuprinzînd 86 găleți (*cubuli*), găleata constînd din 16 medii. În vedre vieneză 32 v. 8 pinte.

Vinuri nonale din dealul Arduşului 2 buţi cuprinzînd 40 vedre, vadra constînd din 5 pinte. În vedre vieneză 9 v. 12 pinte.

Vinuri nonale din dealul satului Akli 28 buţi, cuprinzînd 155 $\frac{1}{2}$ *tinae* 17 *mediae*, tina socotită la 50 *mediae*. În măsuri vieneză 182 vedre $3\frac{1}{2}$ pinte.

Vinurile venite din dealul Tăuţilor sub titlul de *ungelth*, de la colonii lui Nicolae Bathori care au vii aci, 5 buţi cuprinzînd 116 $\frac{1}{2}$ vedre, vadra de 8 pinte. În vedre de 64 medii face 29 v. 7 medii.

Vinurile din acelaşi deal şi sub acelaşi titlu venite de la colonii împăratului, 11 buţi cuprinzînd 207 vedre şi 1 pinta. Socotit în vedre de 64 medii fac 51 $\frac{1}{2}$ v. 18 medii.

Tot din Tăuţi drept cens al colonilor împăratului au venit 4 buţi cuprinzînd 81 vedre 3 pinte, în vedre de 64 medii făcînd 20 v. 22 medii.

Vinurile intrate din viile proprii :

Satu Mare. Din două vii au venit 8 buţi, cuprinzînd 63 $\frac{1}{2}$ tîne de cîte 18 pinte. În vedre de 64 medii 35 $\frac{1}{2}$ v. 14 medii.

Livada. Din via împărătească 6 buți cuprinzînd 143 găl. (*cubuli*) de cîte 8 pinte, în vedre vieneze $53\frac{1}{2}$ v. 4 pinte.

Ardud. Din o vie 15 buți cuprinzînd 127 tine a 18 pinte, în vedre vieneze 107 v. 5 pinte.

Seini. Din două vie 10 buți cuprinzînd 261 găl. de cîte 5 pinte. Din două vie 13 buți cuprinzînd 478 gălețe de cîte 5 pinte. Din toate au venit 739 găl. făcînd în vedre vieneze, vadra socotită la 36 medii, $205\frac{1}{2}$ v. 1 pinta.

Beltiug. Din două vie 18 buți cuprinzînd 146 tine, tina de 24 pinte, făcînd $164\frac{1}{2}$ vedre vieneze.

Ardusat. Din două vie împărătești 10 buți de vin cuprinzînd 238 găl. a 5 pinte, în vedre vieneze $55\frac{3}{4}$ v. 1 pinta.

Dobra. Din o vie 10 buți de vin cuprinzînd 85 tine a 18 pinte, făcînd $71\frac{1}{2}$ vedre vieneze 7 pinte.

Săsar. Din o vie 9 buți cuprinzînd 333 găl. a 8 pinte, făcînd în vedre de 64 medii 83 v. 16 medii.

Baia Mare. Două vie au produs în 1572, în găl. de 16 medii

Via lui Valentin Literatus

1072 găl.

Via numită *Camera Ispan*

203 găl.

Via *Deczen*

320 găl.

413 găl.

Total 2008 găl.

Vieile din Baia Mare împreună au produs 87 buți de vin cuprinzînd 2068 găl. a 8 pinte, în vedre de 64 medii făcînd $421\frac{1}{2}$ v. 16 medii.

Total vinuri proprii 176 buți cca 1200 vedre vieneze.

Vinuri venite prin cumpărătură sau cuprindere (*per emptionem vel occupationem*):

De la cei din Akli, cumpărate 26 buți 5 butoaie avînd împreună vedre vieneze

126 v.

De la cei din Ardud cumpărate 7 buți cuprinzînd împreună

35 v.

De la cei din Seini cumpărate 5 buți cuprinzînd

26 v.

Total cumpărate sau cuprinse 38 buți și 8 butoaie

187 v.

Vinuri restante :

Locuitorii din Livada pentru grîu distribuit între ei trebuiau să dea 217 găl. 8 medii, din care au dat în 1572

$169\frac{1}{2}$ găl.

Acelorași li s-a distribuit făină pentru care trebuiau să dea $66\frac{1}{2}$ găl. de vin, au dat în 1572

$66\frac{1}{2}$ găl.

Provizorul Melchior Zaurer a distribuit un număr de găleți de grîu, găleata socotită la un florin. A rămas o restanță de 13 fl. 43 d. Dînd pentru fiecare florin cîte 8 găleți de vin, au făcut

$91\frac{1}{2}$ găl. 7 med.

Total $327\frac{1}{2}$ găl. 7 med.

Din acestea s-au umplut 11 buți și 2 butoaie.

Distribuite de același provizor locuitorilor din Livada 78 găl. de grâu socotite la câte 1 fl., trebuind să dea la cules 8 găleți de vin de 5 medii de găleata de grâu, au venit umplând 21 de buți

560 găl.

care în vedre vieneze fac $232^{3/4}$ v. 1 p., iar socotit cu 64 medii, 140 vedre.

Colonilor din Dobra li s-au distribuit 57 găl. de grâu, cu condiția să dea la cules de găleata de grâu două vedre de vin de 36 medii cu măsura locului. Au dat însă 114 vedre, din care s-au umplut 14 buți de vin. În vedre vieneze ele cuprind 96 v. 6 pinte. Aci găleata să fie de 18 pinte.

Colonilor din Orașu Nou li s-au distribuit 20 găl. de grâu cu condiția să dea la cules de fiecare găleată 8 găl. de vin. Au dat 160 găl., din care s-au umplut 6 buți de vin. Aci vadra conține 10 medii. În vedre vieneze vinul face 44 v. 15 pinte.

Suma generală a vinurilor restante, nonale, de dijmă și proprii 1172 buți 36 butoaie, cuprinzând în vedre de 64 medii $7426^{1/2}$ v. $8^{1/2}$ medii.

<i>Ieșite.</i> Vinuri ieșite pentru consum (<i>ad comeatum</i>) : De	
la 23 mai — 15 iul. 1572 date la casa de bucate 271 buți	1760 ^{3/4} vedre
Vinuri noi date la casa de bucate buți pline 291	1994 ^{1/4} vedre
În 13 febr. 1573 la casa de bucate 75 buți	486 ^{1/2} vedre
În 4 mai la casa de bucate 54 buți	327 ^{1/4} vedre
Total date la casa de bucate 691 buți	4568 ^{3/4} vedre

Ieșite în salarii : Lui Cristofor Raway drept provizii 1 bute de

28 găl. sau 7 vedre

Lui Sebastian Raminger, stegarul miliției germane din Satu Mare, în contul stipendiului său, 3 buți cuprinzând

18 vedre

Socotită butea cu 12 fl. fac 36 fl.

Lui Ștefan Lonyay, în contul stipendiului său 6 buți de vin conținând

65^{1/2} v.

În bani s-au socotit la 112 fl.

Vinurile ieșite pentru crîșmărit :

În Satu Mare și Mintiu s-au crîșmărit în total 83 buți cuprinzând 33830 medii făcînd 528 vedre vieneze 28⁹⁰ medii de vin și 3312 medii făcînd 51 v. 32⁹¹ medii de drojdie.

În pertinențele domeniului s-au crîșmărit în anul 1572—1573 în total 179 de buți⁹² cuprinzînd 74671 medii făcînd 1166 vedre vieneze 47 medii de vin și 7798 medii făcînd 121 v. 54 medii drojdie.

Vin pentru umplutul buților 33 buți și 35 butoaie cuprinzînd 389 vedre vieneze 2 pinte.

Vin dat în curs de un an pentru oaspeți în diferite rînduri și la diferite scaune de judecată sau congregații 2 buți și 1 butoi.

Total ieșite 998 buți și 36 butoaie.

⁹⁰ Corect : 42.

⁹¹ Corect : 42.

⁹² La intratele bănești în total 178 buți.

Drojdie de vin

<i>Intrate.</i> Existent la 23 mai 1572	13½ v. 12 pinte
Din 262 buți crîsmărite pe domeniu	174 v. 2 medii
Din 36 buți și 36 butoaie pentru umplură	20 v.
Total	<hr/> 207 v. 4 pinte
Drojdie de vin vîndută în cursul anului în total	189 ½ v. 12 p.

Mursă din faguri de miere

Din fagurii a 350 de stupi s-a produs o bute cuprinzînd 6 vedre
16 pinte.

Bere

<i>Intrate.</i> Existent la 23 mai 1572 în total 13 buți cuprinzînd	81 vedre
S-au fiert peste an din 519½ gäl. de malț și 89 gäl. de hamei bere	1330 vedre
Din 24 martie—26 mai 1573 s-au mai fiert din 145 gäl. de malț și 30 gäl. de hamei	375½ vedre
Total	<hr/> 1786½ vedre

Leșite. Date în diferite rînduri la casa de bucate în
cursul anului 1786½ vedre

Oțet

<i>Intrate.</i> Rest la 23 mai 1572 3 buți cu	19¼ vedre
Oțet din vin stricat 11 buți avînd	50 vedre
<i>Leșite.</i> Date la casa de bucate	69¼ vedre

Vite

Intrate. Vite alodiale : În Ardușat rămase 15 boi de jug, 12 vaci cu
lapte, 4 vaci sterpe, 2 tauri, 16 viței de un an, 12 viței din anul 1572.

În Dorolț 24 boi de jug.

În tîrgul Satu Mare boi slujind la casa de bucate 16, cu două care
ferecate.

În Gerăușa 17 boi de jug, 18 junci de doi ani, 27 junci de trei și
patru ani, 11 junci de un an, 12 viței de un an, 1 vițel taur de un an,
1 taur de doi ani, 3 tauri mari, 29 vaci cu lapte, 35 vaci sterpe, 29 viței
din acest an.

Total vite alodiale : boi 72, junci 56, tauri 7, vaci 80, viței 69, adică
284 de capete.

Vite intrate din venituri trefinale :

Din pertinențele Beltiugului și Ardușului junci treti-
nali în timpul strungii au venit în trefină 12 junci

Din pertinențele Ardușatului în timpul strungii în
trefină 6 junci

Din pertinențele Sătmarului restante din anul 1572	6 boi
Din ale Beltiugului	5 boi
Din voievodatul lui Ilie	2 boi
Din voievodatul lui Lazar	2 boi
Din Hrip	2 boi
Din pertinențele Dorolțului	2 boi
Total	<u>19 boi și 18 junci</u>

<i>Ieșite.</i> Pentru casa de bucate, cu 2 care	16 boi
Din alodiatura din Ghirișa d-lui a Teffenpach în con- tul stipendiilor	52 boi
Din aceeași alodiatură tăiate	43 vite
Din alodiatura Ardușatului tăiate	9 vite
Total ieșite 70 boi, 17 junci, juninci, 9 vaci, 24 viței, adică	120 vite

Porci

Intrate. Porci alodiali : în Livada porci scroafe de un an 70, porci mai mici de toamnă 161, porci scroafe 156.

În Ardușat : porci mari 12, porci de un an 8, porci mai mici de toamnă 12, porci sugaci 6.

În Arduș : porci mari 49, porci mai mici de iarnă 61, porci sugaci 26.

Total porci alodiali 561

Porci de pajiște veniți în dijma din Țicău, pertinențele Beltiugului, Ardudului și Oarului	35 porci
Porci de pajiște din dijma Ardușatului	5 porci
Porci de pajiște din Maramureș	8 porci
Porci din dijma de toamnă din pertinențele Ardudului și Beltiugului	64 porci
Din pertinențele Oarului	42 porci
Din Livada	40 porci
Din Beltiug, Baia Mare și Ardușat	45 porci
Din fâtat peste un an porci	120 porci
Total	<u>800 porci 142 porci</u>

<i>Ieșite.</i> Dați la casa de bucate spre tăiere pentru între- ținerea oastei din Satu Mare	172 porci
În conțul salariului d-lui a Teffenpach	4 porci
Vânduți la diferite persoane	96 porci
Porci veniți din Maramureș vânduți	8 porci
Porci alodiali și de dijma din Livada și Arduș	124 porci
tăiați	<u>106 porci</u>
Total ieșiți	404 porci 106 porci

Slănini

Intrate. Rămase la 23 mai 1572 3^{1/2}
Slănini vechi 64^{1/2}

Slănini de acum	178
Total	246
<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate	242 ^{1/2}
Maierilor și simbriașilor din Ardușat	1 ^{1/2}
Porcarilor și boarilor	2
Total	246

Șunci

<i>Intrate.</i> Șunci dinainte și dinapoi	1112
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	1104
Simbriașilor din Dorolț	8

Osînze

<i>Intrate.</i> Existente la 23 mai 1572	9 buc.
Osînze vechi	444 fonți
Osînze noi	586 fonți
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	1030 fonți
Pentru uns carele la casa de bucate	6 buc.
Pentru uns carele la măieriştea din Dorolț	3 buc.

Oi; miei

<i>Intrate.</i> Oile din Domănești : 203 oi cu lapte, 344 oi sterpe și miei din anul trecut, 30 berbeci (<i>arietes</i>), 12 berbeci (<i>verveces</i>), 120 miei din anul acesta, în total	709
Oi, miei de dijmă și tretinali :	
Din pertinențele Beltiugului și Ardudului oi tretinale	25 oi 25 miei
Din pertinențele Ardușatului oi tretinale	16 oi 16 miei
Oi de strungă din Maramureș	82 oi
Miei de dijmă din com. Satu Mare, Ugocea și din târgul Satu Mare	1822 miei 1 ied
Miei din fătutul oilor în 1573	180 miei
Total oi, miei	2876

<i>Ieșite.</i> Mînate de slujitorii d-lui Teffenpach pentru trebuințele sale, din Domănești	72 oi 3 capre
Oi vîndute în Baia Mare	82
Oi din Domănești tăiate	121
Miei de dijmă vînduți	1742 miei 1 ied
Miei de dijmă din com. Ugocea și târgul Satu Mare	58
Miei mînați pt. nevoile d-lui Teffenpach	212
Miei din Domănești tăiați	52
Total oi, miei, capre	2343

Piei

	<i>Intrate.</i> Piei crude de vită	31
	Piei de vită	14
	Piei de vite tăiate	43
oaie,	<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate piei crude de vită, de de vițel	13
	Vândute cizmarilor din Satu Mare piei de vită	23
	Porcarilor din Livada pentru opinci piei de vită	2
	Simbriașilor și maierilor din Satu Mare, Ardușat,	
Dorolț și Ghirișa	peste an pentru opinci piei de bou și de vacă	4

Piei de jder

	<i>Intrate.</i> Din Maramureș	113
	Din Oaș	6

Piei de oaie și de miel

	<i>Intrate.</i> Rămase din anul trecut	73
	Din Domănești de la oile tăiate	84
miel	<i>Ieșite.</i> Vândute unuia din Mintiu piei de oaie și de	102

Ulei de in

	<i>Intrate.</i> Voievodul Lazar a adus ulei de in făcut	25 pinte
	<i>Ieșite.</i> Dat magistrului casei de arme	25 pinte

Sare

	<i>Intrate.</i> Rămasă sau venită din vămi	1594 pietre
	Sare pisată	18 ¹ / ₂ găl.
	<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate	1505 pietre
	Și sare pisată, găl. de Cașovia	18 ¹ / ₂ găl.
pe an	Păcurarului din Domănești pentru oi și făcutul brinzii,	25 pietre
	Maierului din Ghirișa pentru vite	16 pietre
	Pentru vitele alodiale din Dorolț	6 pietre
	Pentru vitele alodiale din Ardușat	6 pietre
	Total	1594 pietre și 18 ¹ / ₂ găl.

Miere

	<i>Intrate.</i> Rămasă în 5 buți (<i>vasis</i>)	28 ¹ / ₄ vedre
	Din 352 stupi de dijmă și alodiali	5 ¹ / ₂ vedre
	Total	33 ³ / ₄ vedre
	<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate	28 ¹ / ₄ vedre
	D-lui Teffenpach în contul salariului	23 pinte
	Total ieșite	28 ¹ / ₂ v. 30 medii.

Cași, brînză

<i>Intrate.</i> În 1572 la dijmuirea mieilor din com. Satu Mare		55
	De la oile alodiale din Domănești	353
	De la vacile alodiale din Ardușat	37
	Din Maramureș	3
	Din pertinențele din Maramureș, de la dijmuirea oilor numită <i>Ztronga</i>	28
	Cași din diferite alte venituri	108
	Cași (<i>formagia</i>) alodiali	263 și 10 fonți
	Cași (<i>formagia</i>) în censul de Sînmihai	6
	Caș sau brînză intrate din sate 12 burdufuri, 15 berbințe (<i>tunellae</i>),	28 măji și 18 fonți
	Brînză alodială de la vacile din Ardușat	1 berbință
	<i>Ieșite.</i> La casa de bucate cași	451
	Pentru maierii și simbriașii din Ardușat	12
	Pentru maierii și simbriașii din Ghirișa și Dorolț, întreg anul	18
	Vînduți cași de strungă (<i>ztrongales</i>)	28
	Cași (<i>formagia</i>) dați la casa de bucate	152 și 10 fonți
	Maierilor și simbriașilor din Dorolț și Ardușat în cursul anului întreg	22
	Date la casa de bucate :	
	Burdufuri de caș	12
	Brînză în 15 berbințe	1098 fonți
	Brînză în 3 buți	19 măji
	Brînză în berbințe	10

Unt

<i>Intrate.</i> Unt rămas	50 medii
Unt alodial de la măieriştile din Ghirișa și Ardușat	123 medii
Unt din felurite venituri	49 pinte
<i>Ieșite.</i> Dat la casa de bucate	188 medii
D-lui Teupfenpach în contul salariului	82 medii
Total	270 medii

Poame uscate

<i>Intrate.</i> Poame uscate rămase	9 găl.
Din viile împărătești din Săsar prune uscate	2 găl.
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	1 găl.
Maierilor și simbriașilor	6 găl.

Fîn

<i>Intrate.</i> Fîn rămas, stînjeni (<i>orgiae</i>)	73 stînjeni
Fîn intrat în 1572 :	
Dorolț	50 stînjeni
Arduș	20 stînjeni
Rătești	12 stînjeni
Oar	9 stînjeni
Porcialma	13 stînjeni
Okörító	5 stînjeni
Domănești	40 stînjeni
Satu Mare	89 stînjeni
Mintiu	16 stînjeni
Baia Mare	35 stînjeni
Baia Sprie	14 stînjeni
Ardusat	13 stînjeni
Beltiug	16 stînjeni
Săsar clăi (<i>cumuli</i>)	5 clăi
Bozinta	2 ¹ / ₂ clăi
Unguraș	2 clăi
Total	422 stînjeni 9 ¹ / ₂ clăi

<i>ieșite.</i> Pentru caii și vitele d-lui a Teuffenpach dus după voia sa, nevrînd să dea chitanță, pentru cea ce s-a și protestat la cameră de cîteva ori	133 st.
Lui Ioan Kokaw „Germano- <i>praesidiario</i> “ în contul salariului	1 st.
Lui Baltazar Taustorfer, stegarul german, din porunca camerei	2 st.
Lui Paul Deregmei, căpitanul ungarilor, în contul salariului	12 st.
Lui Ioan Jarmani, căpitanul călăreților, în contul salariului	12 st.
Lui Benedict Zekel, <i>equiti praesidiario</i> în Satu Mare, în contul salariului	2 st.
Lui Baltazar Besseniodi, <i>equiti praesidiario</i> în Satu Mare, în contul salariului	6 st.
Lui Ștefan Leowinhazi alias Zabo, <i>equiti praesidiario</i> în Satu Mare, în contul salariului	2 st.
Vîndut la diferite persoane	20 st.
Fîn ieșit pentru vitele, oile alodiale	207 st.
Pentru caii provizorului	16 st.
Total fîn ieșit	418 st.

Șindrilă

<i>Intrate.</i> Rămase	2200
Rămase la casa de bucate, mai mici	432

Mai mari și mai lungi de stejar	368
Aduse din satele din Maramureș, de brad	6200
Total	9200
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	800
Lui Ștefan Molnar vicecăpitanul germanilor din Satu Mare în contul salariului	800
Pentru casa străjilor și casa de arme	5600
Total ieșite	7200
Scînduri	
<i>Intrate.</i> Rămase scînduri de brad pentru fundurile butoaielor de bere	23
<i>Ieșite.</i> Date pt. reparat fundurile de butoaie la berărie	23
Cărămidă	
<i>Intrate.</i> Rămase	2003
<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate	2003
Funii	
<i>Intrâte.</i> Rămase din anul trecut	2
La pivnița din Satu Mare funie de cînepă pentru tras buțile de vin	1
Cuie	
<i>Intrate.</i> Rămase cuie de acoperiș	1200
Cumpărate cuie de acoperiș	400
Cuie de lațuri făcute din 32 șine de fier	2500
Total	4100
<i>Ieșite.</i> Pentru casa de arme și casa străjilor cuie de acoperiș	5200
cuie de lațuri	1500
Pentru reparat casa deasupra pivniții din Satu Mare	
cuie de lațuri	1000
Total	7700
Nave	
Sînt sub moară nave	4

Fier

<i>Intrate.</i> Rămase șine de fier	25
Intrate de la vama din Supur	37
Intrate de la vama din Dobra	5
Cumpărături	440
Total	507

<i>Ieșite.</i> La casa de bucate șine	225
Pentru reparat pivnița și casa deasupra ei din Satu Mare	25
Pentru reparat casa provizoratului din Satu Mare	28
Pentru reparat un car la măriștea din Dorolț	26
Pentru făcut fiare de plug în Dorolț	40
Pentru făcut fiare de plug în Ardușat	20
Pentru reparat morile din Oar	26
Total ieșite	390

Seu

<i>Intrate.</i> Cumpărat de la măcelarii din Satu Mare	960 fonți
Cumpărat de la măcelarii din Mintiu	4170 fonți
Rămas din anul trecut	54 fonți
Total	5184 fonți

<i>Ieșite.</i> Dat la casa de bucate	54 fonți
La casa de bucate	38 măji
La casa de bucate	102 fonți
Magistrului casei de arme	3 măji
Crîșmarilor din Satu Mare și Mintiu pentru lumînări pe șapte luni	108 fonți
Total ieșite	43 măji 24 fonți

Luminări

<i>Intrate.</i> De la casa de bucate peste an	850
<i>Ieșite.</i> Pentru pivnițele din Satu Mare	850

Buți și butoaie goale

<i>Intrate.</i> Rămase în inventar, existente în pivniți, la casa provizoratului, la mori, în măierști, în sate	655
Buți rămase goale de la crîșmărit	262
De la vinurile pentru umplutură și de la cele pentru oaspeți	34
Butoaie	36
Total	987

<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate	435
Pentru vinurile proprii la cules	186
Pentru dijma vinurilor în Nirsegh	77
Pentru dijma vinurilor în Chiribiș	58
Pt. dijma și nona vinului în Akly	50
Pt. dijma și nona vinului în Ilișua, Acîș, Beltiug și Dobra	40
Total	<u>846</u>

Stupi alodiali

<i>Intrate.</i> Existenți la 23 mai 1572 în Necopoi	46
Tot acolo roi din vară	23
Stupi de dijmă intrați	139
Dijma din pertinențele Beltiugului	24
Dijma din pertinențele Ardudului	146
Dijma din pertinențele Băii Mari	4
Dijma din pertinențele Ardușului	19
Dijma din pertinențele Maramureșului	11
Din stupii proprii fără valoare	20
Total stupi	<u>432</u>

<i>Ieșite.</i> Vînduți în Maramureș	11
Tăiați pentru miere, proprii și dijmă	394
Total	<u>405</u>

Ceară

<i>Intrate.</i> Rămasă la 23 mai 1572	2 ¹ / ₂ fonți
Din alodiatura din Necopoi, din 57 stupi tăiați și	
23 morți	25 fonți
Din 352 stupi veniți din dijma comitatelor Satu Mare și Ugocea, din pertinențele cetății Satu Mare și din alodiatură tăiați	<u>152¹/₂ fonți</u>
Total	180 fonți

Pinză

<i>Intrate.</i> Cumpărată din tîrg din Carei	75 coți
Cumpărată de sameș	17 coți
<i>Ieșite.</i> Dată la casa de arme	75 coți
Pentru curățit buțile la pivnița împărătească	17 coți

Găini

<i>Intrate.</i> Din venitul găinilor de Crăciun voievodul	
Lazar de Ardușat a adus	40
Din Maramureș voievodul Grigore Gattya	23

La dijmuitul grânelor din com. Satu Mare și Ugocea	1561
Găini la măierșițele din Ardușat și Dorolț	46
Total	1670
<i>Ieșite.</i> Casei de bucate pt. a fi date soldaților germani	
în contul soldei	1299
Pt. d-l a Teuffenpach în contul salariului	319
Total	1618
Varză	
<i>Intrate.</i> Voiev. Lazar de Ardușat din satele sale	2000
<i>Ieșite.</i> D-lui a Teuffenpach, cu chitanță	2000

IV. SOCOTELILE ANULUI 1573—1574

A. SOCOTELILE BĂNEȘTI

a) *Intratele bănești*

O bute de vin pentru crîșmărit în Botiz, cuprinzînd 306 medii vin curat și 34 medii drojdie, de crîșmărit cu 3 d. media	9 fl. 18 d.
Rînduiți de cameră din darea comitatului Bereg pentru întreținerea oastei de pază (<i>praesidii</i>) din Satu Mare	900 fl.
Din tricesima din Satu Mare, din darea comitatului S. Mare s-au rînduit pentru întreținerea oastei de pază și clădirea casei de bucate din Satu Mare	900 fl.
De la provizorul cetății Muncaci rînduiți pentru întreținerea oastei de pază din Satu Mare	620 fl.
Suma banilor rînduiți	2420 fl.
Prețul vinurilor crîșmărite în tîrgul Satu Mare începînd cu 1 iul. 1573, media cu 4 d. 42 buți	773 fl. 35 d.
Tot acolo, media cu 5 d., 30 buți	665 fl. 70 d.
S-au crîșmărit în total aci 72 de buți, conținînd 32704 medii sau 16.352 pinte, în vedre de 32 pinte 511, cu	1439 fl. 05 d.
Crîșmărite în Mintiu, începînd cu 1 iul. 1573, media cu 4 d., 27 buți	514 fl. 08 d.
Tot acolo, media cu 5 d., 7 buți	131 fl. 10 d.
Total Mintiu, 34 buți, cuprinzînd 15472 medii sau 7736 pinte, în vedre de 32 pinte 241 ³ / ₄	645 fl. 18 d.
Total S. Mare și Mintiu	2084 fl. 23 d.
Crîșmărite în pertinențele domeniului cu 5 d. media, 160 buți cuprinzînd vin curat 68315 medii sau 34157 ¹ / ₂ pinte, în vedre de 32 pinte 1067 ¹ / ₂ v. 5 ¹ / ₂ p. cu	3413 fl. 75 d.
Total intrate din crîșmărit	5497 fl. 98 d.

Vinuri date d-lor comisari cu 4 d. media, 3 buți,	cu 36 fl. 40 d.
Total, împreună cu vinul din Botiz	5543 fl. 56 d.
Crîșmăritul berii : în Oaș crîșmărită o bute de bere cu miere sau cu mied ? (<i>Cerevisia Mellita</i>), 420 medii	16 fl. 80 d.
Veniți din vămi, pe un an	91 fl. 25½ d.
<i>Specificat</i> : Supur 4,67 fl. — Săsar 57,71 fl. — Ardușat 2,27½ fl. — Domănești 1,70 fl. — Livada 3 fl. — Dorolț 11,96 fl. — Dobra 3,94 fl. — Vadul din Oar 5 fl.	
Răscumpărarea porcilor de pajiște din pertinențele Sătmarului, Ardușatului, Beltiugului și Maramureșului	52 fl. 10 d.
Din vînzarea mieilor de dijmă din com. Sătmar și Ugocea, mielul cu 25 d.	348 fl. 50 d.
22 iezi de dijmă vînduți a 20 d.	4 fl. 40 d.
Din vînzarea mieilor tretinali din pertinențele Băii Mari și Dorolțului a 25 d.	6 fl. 25 d.
Răscumpărarea mieilor de la dijmă, 499 răscumpărați cu cîte 3 d.	14 fl. 97 d.
Răscumpărarea iezilor cu 2 d.	1 fl. 58 d.
Din vînzarea mieilor alodiali : 59 a 25 d.	14 fl. 75 d.
Din vînzarea oilor de strungă (<i>ovium zrongalium</i>) din Maramureș, a 40 d.	33 fl. 60 d.
Din răscumpărarea oilor din pertinențele Băii Mari : 10 cu cîte 12 d.	1 fl. 20 d.
Din răscumpărarea vitelor tretinale din pertinențele Băii Mari, cu 2 d.	15 fl. 80 d.
Banii tretinali din pertinențele Ardudului și Ardușatului	20 fl. 08 d.
Din pertinențele Beltiugului	4 fl. 15 d.
Din vînzarea pieilor de jder la diferite persoane a 60 d.	141 fl. 60 d.
Vînzare de ceară curată : 180 fonți a 13 d., 80 fonți a 10 d.	21 fl.
Vînzare de cași : voievodul din Maramureș a adus din 28 de cași vînduți cu cîte 16 d.	4 fl. 48 d.
Vînzare de găini : 2469 de găini venite cu dijmele din com. Satu Mare și Ugocea, a 4 d.	98 fl. 76 d.
25 găini de Crăciun din Bocicoiu	1 fl.
Vînzări de vite : 42 boi, vaci, vîndute în tîrg	165 fl. 75 d.
Vîndut din pertinențele Ardușatului, Ardudului, Beltiugului și Dorolțului, boi de tăiat, vaci, junci, juninci măcelarilor din Baia Mare, Satu Mare și Beltiug	139 fl. 65 d.

Vînzări de grîu, de la moara din Țicău 45 ³ / ₄ găl. (8 ³ / ₄ găl. a 80 d., 8 găl. a 1 fl., 15 găl. a 1,12 fl., 14 găl. a 1,24 fl.)	49 fl. 16 d.
Din Bocicoiu vîndute 2 găl. de Cașovia de grîu, a 51 d.	2 fl. 02 d.
Din rîscumpărarea albinelor din com. Satu Mare, Ugocea și din pertinențele Ardudului, Ardușului, Bel- tiugului, Maramureșului, Băii Mari	48 fl. 93 d.
Vînzare de albine : voievodul din Maramureș a vîndut 9 stupi cu	3 fl.
Rîscumpărarea dijmei grînelor din Satu Mare și Mintiu	34 fl. 25 d.
Rîscumpărarea dijmei vinului din Satu Mare	5 fl. 75 d.
Vînzare de drojdie de vin : 195 ¹ / ₂ vedre 10 medii, 2 vedre la 1 fl.	97 fl. 25 d.
Vînzare de porci a 1,50 fl.	3 fl.
Rîscumpărarea de la dijmă a porcilor de toamnă din pădurile cu ghindă, din pertinențele Sătmăruului, Beltiugului, Oarului, Băii Mari, Maramureșului, Ardudului, Ardușu- tului, Orașului Nou	156 fl. 06 d.
Rîscumpărarea colacilor de Crăciun și de Paști din Maramureș, fără partea a treia care le revine ab antiquo judelui și voievodului, 148 a 2 d.	2 fl. 96 d.
Din vînzarea ouălor : judele din Bocicoiu din vîn- zarea a 232 ouă de Paști, 5 ouă la 1 d.	46 ¹ / ₂ d.
Vînzare de fin : dregătorii de Ardud și Beltiug din vînzarea a 17 stînji de fin (8 st. a 1,50 fl., 6 a 2 fl., 2 a 1,85 fl., 1 a 1,80 fl.).	26 fl. 50 d.
Din luncile din pădurea Ardudului, pentru concesi- a cositului de iarbă, socotind 3 d. cositul de o zi	4 fl. 74 d.
Pentru staulele (<i>caulis</i>) porcilor de la ghindă din pă- durea <i>Bykkes</i> , cu 4 d. de staul	4 fl.
Rîscumpărarea păturii, de la un preot român	1 fl. 25 d.
Din gloabe	36 fl. 82 ¹ / ₂ d.
Specificat : aduse de voievodul din Maramureș pentru diferite fapte de la diferite persoane 4,46 fl., din Hrip 20,46 ¹ / ₂ , din Domănești 3,90 fl., din Beltiug de la diferiți pentru desfrîu (<i>in Adulterio deprchensis</i>) 8 fl.	
Banii coasei, banii creștinătății și fumali de la dijmui- torii din com. Satu Mare și Ugocea	64 fl. 92 d.
Darea regească de Sînmihai adusă de voievodul din Maramureș	42 fl.
Censul de Sînmihai de pe dom. Satu Mare	390 fl. 96 d.
Fertonul de Sînmihai	30 fl. 97 d.

Censul de Sînmartin	351 fl. 48 d.
Fertonul de Crăciun : Dobra	2 fl. 05 d.
Censul de Sîngeorz	126 fl. 33 d.
Fertonul de Sîngeorz	28 fl. 32 ¹ / ₂ d.
Din pivele din Bocicoiu	70 d.
Banii ovăzului <i>Akozab</i> :	
Voievodul din Maramureș pt. 50 mierțe de ovăz de la coloni numit <i>akozab</i> vîndute a adus	3 fl.
Judele din Someșeni (<i>Zamostelek</i>) pentru <i>akozab</i> și locurile de arătură	80 d.
70 găleți de ovăz vîndut perceptoților aurului și argintului a 25 d.	17 fl. 50 d.
Veniturile târgului săptămînal din Satu Mare de la 24 mai 1573—23 mai 1574	61 fl. 73 d.
Total general intrate bănești	11 017 fl. 95 d ⁹³

b) *Ieșitele bănești*

Banii cării pentru ostașii de pază germani dați săptămînal de la 23 mai 1573—23 mai 1574	6096 fl. 50 d.
Pentru ostașii germani bolnavi	44 fl. 35 d.
În plata slujitorilor și pitarilor de la casa de bucate de la 22 mai — 30 iun.	57 fl.
Magistrului casei în salariul său	3 fl.
În plata slujitorilor de la 1 iul. 1573—23 mai 1574	306 fl. 20 d.
Noului magistru, în salariul său	6 fl.
Solda lunară pe un an a pedestrilor unguri de pază a cetății	714 fl.
Pentru clăditul casei de bucate	196 fl. 80 d.
Salariul pe un an, după învoială, a provizorului Stefan Soklyossy	1400 fl.
Salariul anual al controlorului (<i>contrascriba</i>) Paul Farkas	300 fl.
Salariul anual al sameșului (<i>Rationista</i>) Toma Rachay	50 fl.
Salariul <i>perceptoris annonae</i>	25 fl.
Salariul chelarului (<i>clauiger</i>)	16 fl.
Salariul berarului Mihail Poliak Serneuelo, cu trei soți ai săi, de la 23 mai 1573—24 martie 1574	104 fl.

⁹³ După adunarea noastră : 10 758,16 fl.

Succesorului, cu 3 soți ai săi, de la 24 martie—14 mai 1574, pe lună cu 10,40 fl.	20 fl. 80 d.
Lui Henric Zuger, magistrul casei de tunuri (<i>domus artellaria</i>) pentru cumpărat un porc bine îngrășat de uns „instrumentele de război“ (<i>Instrumentis Bellicis</i>)	4 fl.
În contul „stipendiului“ său	17 fl. 50 d.
Lui Cristofor Raway alias Tholmach, pentru provizii pe un an	50 fl.
Lui Ștefan, voievodului moldovean, după rînduiala camerei de Scepus, de la 1 dec. 1573—15 mai 1574	90 fl.
Plata dijmuitorilor :	
Dijmuitorului mieilor din com. Satu Mare și Ugocea, cu 3 cai, salariu și cheltuieli de la 1 iun.—1 iul. 1573, pe o lună	9 fl.
Dijmuitorilor grînelor din com. Satu Mare și Ugocea în salariu, 8 inși, de persoană 5 fl.	40 fl.
Quartele întregi pentru preoții din Satu Mare și Mintiu :	
Preotului din Mintiu quarta întregă din dijma grînelor și mieilor	6 fl. 18 d.
Preotului din Satu Mare quarta întregă din dijma mieilor, grînelor și vinului	10 fl. 28 d.
Plăți pentru feluriți slujitori :	
Ardud. Salariul anual a doi porcari	8 fl.
Ghirișa. Salariul anual a doi porcari	8 fl.
Domănești. Salariul anual al păcurarului	9 fl.
Dorolț. Salariul anual a doi maieri	16 fl. 52 d.
Ardusat. Salariul anual a doi maieri	14 fl. 50 d.
Salariul anual a doi vieri (<i>vinitores, procuratores vinarum</i>) din Baia Mare și Săsar	15 fl. 50 d.
Butnarului de la pivnița din Satu Mare salar anual	16 fl.
Magistrului de la casa de bucate, pentru plata butnarelor din cetate	3 fl. 45 d.
Măsurătorului buților goale, salar anual	8 fl.
Lui Ioan Finta pentru făcutul navelor de moară	24 fl.
Pentru refacerea cuptorului la berărie	1 fl.
Crîșmarului din Satu Mare, pe 3 luni, a 4 fl.	12 fl.
Altor doi crîșmari din Satu Mare, pe 4 luni	16 fl.
Crîșmarului din Mintiu, pe 7 luni, a 2 fl.	14 fl.
Procuratorului Ioan Dait, purtătorul cauzelor bunurilor împărătești în com. Satu Mare	4 fl.

Notarului comitatului Satu Mare pentru întocmirea scrisorilor în cauza cu Bartolomeu Domahidi	10 fl.
Judelui nobililor din com. Satu Mare și unui jurat asesor	12 fl.
Diferite cumpărături :	
Cumpărate de la colonii din Tăuți 80 tine de vin, 8 tine cu 1 fl.	10 fl.
Cumpărat hamei polonez de la un târgoveț din Bar-dijov 10 găl.	5 fl.
50 găl. de orz de la Bartolomeu Genchy, găl. cu 29 d.	14 fl. 50 d.
De la același 504 ^{1/2} găl. de Cașovia de orz (din care 421 ^{1/2} găl. a 26 d. și 83 a 27 d.).	132 fl.
1000 de sări, 100 de sări la 5 fl.	50 fl.
Meiu 1 ^{1/2} găl. cumpărat cu	1 fl.
Smoală neagră pentru instrumentele de război de la casa de arme, 14 măji	70 fl.
Hirtie cumpărată la târgul din Satu Mare, 9 legături și 2 fonți, legătura a 1,75 fl., fontul a 10 d.	15 fl. 95 d.
O cumpănă mare (<i>magna statera</i>) pentru cîntărit bani	90 d.
Cuie de lațuri 926, 100 a 15 d.	1 fl. 38 d.
62 <i>laminae ferri</i> a 14 d.	8 fl. 68 d.
110 coți de pînză a 4 d.	4 fl. 40 d.
Un cerc de fier pentru buți	1 fl.
2 pietre pentru moara din Țicău	8 fl.
1 piatră pentru moara din Bocicoiu	2 fl. 62 d.
Șindrilă 25.000, mia cu 1,20 fl.	30 fl.
De la căpitanul soldaților germani, Conrad Draxel, 3 cai a 10 fl.	30 fl.
Total cumpărături	385 fl. 43 d.
Plăți pentru felurite servicii (trimiteri pentru adus vinuri din Patak, victualii din Muncaci etc.).	8 fl. 70 d.
Cheltuieli cu deplasările provizorului și controlorului în diferite treburi	57 fl. 47 d.
Totalul ieșitelor bănești	10.209 fl. 68 d. ⁹⁴
Rămași pentru anul următor	808 fl. 27 d.

⁹⁴ După adunarea noastră : 10 210 fl. 18 d.

B. SOCOTEALA VENITURILOR ÎN NATURĂ PE 1573—1574

Socoteala grîului

<i>Intrate.</i> Rămase din anul trecut 6 stoguri	2179 clăi
Dijmele pe 1573 ale com. Satu Mare și Ugocea, după scăderea părții de 1/16 a preoților, în total 86 stoguri cuprinzînd în clăi de 32 snopi	8489 clăi 5 snopi
Nona grîului din Oar, clăi de 32 snopi	118 clăi 13 snopi
Nona grîului din Beltiug, Dobra, Dorolț, Țicău și Ilișua	107 clăi 17 snopi
Grîul alodial :	
În 1574, în Mintiu 100 iugăre au produs în clăi de 32 de snopi, 1 stog de	420 clăi
În Dorolț, 100 iug., în clăi de 32 snopi, 3 stoguri (352, 194/16, 27/16)	574 clăi
În Șoș, 81 iug., în clăi de 32 snopi, 1 stog de	250 clăi
În Oar, 60 iug., clăi de 32 snopi, 1 stog de	202 clăi
În Cegheld, 58 iug., în clăi de 32 snopi	162 clăi 24 snopi
În Ardușat, 108 iug., în clăi de 32 snopi, 2 stoguri (312, 216)	528 clăi
În Varsan, 40 iug., în clăi de 32 snopi, 1 stog de	40 clăi
Total alodial clăi	2176 clăi 24 snopi
<i>Ieșite.</i> Din cele rămase, date la treierat 6 stoguri conținînd	2179 clăi
Grîu de dijmă dat la treierat, 80 de stoguri cuprinzînd	8140 clăi 13 snopi
Grîu nonal dat la treierat, 2 stoguri cuprinzînd	225 clăi 29 snopi
Grîu alodial dat la treierat, 1 stog din Satu Mare de	420 clăi
Din diferite alodii, 9 stoguri	1754 clăi 24 snopi

Grîu în grăunțe

<i>Intrate.</i> Rînduit de camera din Scepus de pe domeniul Muncaci, în găl. de Cașovia	329 găl.
Grîu venit din stogurile rămase :	
Un stog de dijmă din 1572, de 453 clăi	223 găl.
Un stog alodial de 319 clăi	214 găl.
Un stog alodial de 405 clăi	270 găl.
Un stog alodial de 302 clăi	274 găl.
Un stog alodial de 420 clăi	122 găl.
Un stog alodial de 280 clăi	102 găl.

Din grânele alodiale din 1573 au venit :

Un stog din Mintiu, de 420 clăi	308 gäl.
Un stog din Arduşat, de 312 clăi	111 gäl.
Un stog din Arduşat, de 216 clăi	142 gäl.
Un stog din Dorolţ, de 352 clăi	152 gäl.
Un stog din Dorolţ de 194½ clăi	142 gäl.
Un stog din Dorolţ de 27½ clăi	18 gäl.
Un stog din Şoş, de 250 clăi	163 gäl.
Un stog din Oar, de 202 clăi	164 gäl.
Un stog din Cegheld, de 162 clăi	64 gäl.
Un stog din Varsan, de 40 clăi	22 gäl.

Total alodiale 2176 clăi 1286 gäl.

Grânele de dijmă 4280 gäl.

Grânele nonale din Oar, Beltiug, Dobra, Dorolţ, Ţicău

şi Ilişua 76 gäl.

Grâu venit de la mori pe un an 506 gäl.

Specificat : S. Mare 105, Mintiu 150, Oar 96, Ţicău 49, Szamosbecs 61, Arduşat 23, Arduş 13, Bocicioiu 4.

Total intrate 7778 gäl.⁹⁵

Ieşite. La casa de bucate pentru întreţinerea oastei de pază (*praesidii*) 6804 gäl.

La berărie pentru făcut bere 108 gäl.

Pentru semănături :

Satu Mare, pt. 50 iug., gäl. de Caşovia 96 gäl.

Mintiu, pt. 90 iug. 190 gäl.

Şoş, pt. 115 iug. 235 gäl.

Cegheld, pt. 25 iug. 45 gäl.

Arduşat, pt. 67 iug. 99 gäl.

Tămaia, pt. 25 iug. 34 gäl.

Oar, pt. 60 iug. 80½ gäl.

Dorolţ, pt. 75 iug. 150 gäl.

Total, pt. 507 iug. 929½ gäl.

Pentru nevoile căpitanului din S. Mare a Tewffenpach în contul stipendiului său 48 gäl.

⁹⁵ După adunarea noastră : 7682 gäl.

Pentru stipendiarii cetății, în contul salariului lor 495¹/₄ găl.

Specificat : căpitanului Ioan Jarman 92, lui Benedict Farkas 59, căpitanului ungarilor Paul Dereghnei 135, lui Baltazar Beseneodi 56, lui Benedict Zekely 66, lui Grigore Thalay 7, lui George Wayda 48¹/₄, lui Ioan Kys Nagy 6, lui Mihail Somogy 6, lui Ladislau Mako 10, lui Barnaba Zekely 10.

La diferiți 156 găl.

În salariile familiarelor :

Păcurarului (*pastor ouium*) din Domănești, după tocmeală 12 găl.

La doi simbriași din Satu Mare 8 găl.

La doi vieri din Ardud 6 găl.

La doi simbriași din Ardușat 26 găl.

La doi simbriași din Dorolț 16 găl.

La doi porcari din Ardud 7 găl.

La doi maieri din Ghirișa 6 găl.

Măsurătorului de buți 1 găl.

Pentru lucrători :

Lui Ioan Fynta, făcătorul navei 20 găl.

Lui Andrei măsarul (*mensipari*) din Mintiu, pentru diferite lucrări în casa provizorală de pe malul Someșului 1¹/₂ găl.

Cumpărătură de vin : 6 buți din Tăuți, pentru care s-au dat 26¹/₂ găl.

O navă mică pt. moară cumpărată 2 găl.

Vinzări de la morile din Țicău și Bocicioiu 48 găl.

Provizii pt. preotul din Satu Mare 60 găl.

Lui Cristofor Raway alias Tholmach 20 găl.

Lui Ștefan, voievodul moldovean, pt. întreținere de la 1 dec. 1573—29 febr. 1574 20 găl.

Total grâu ieșit 8820¹/₂ găl.

Orz

Intrate. În iulie 1573, din 15 iugăre din hotarul Dorolțului au venit în olăi 32 de snopi 100 clăi

Dijme din com. Satu-Mare 32 clăi 11 snopi

De asemenea clăi (*cumuli*) cosite 42 căli

Treierate au dat :

100 clăi din Dorolț 97 găl.

9 clăi și 42 cumuli de dijmă	21 găl.
25 clăi și 11 snopi de dijmă	14 găl.
Orz cumpărat	554 ¹ / ₂ găl.
	<hr/>
Total	686 ¹ / ₂ găl.
<i>Ieșite. Date la casa de bucate</i>	8 ¹ / ₂ găl.
Pt. semănat în Dorolț 25 iug.	64 ¹ / ₂ găl.
Pt. făcut bere maiștrilor berari Mihail Polyak și suc- cesorului său Matei Zkamennyzei	613 găl.
	<hr/>
Total ieșite	686 găl.

Ovăz

Ovăz alodial din 1573 :

Satu-Mare, din 76 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	110 clăi
Mintiu, din 60 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	220 clăi
Dorolț, din 36 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	179 clăi
Șoș, din 50 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	150 clăi
Oar, din 60 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	161 clăi
Cegheld, din 65 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	211/8 clăi
Hrip, din 16 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	80 clăi
Tămaia, din 8 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	60 clăi
Pomi, din 25 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	184 clăi
Varsan, din 3 iug., clăi de 32 sn. 1 stog	12 clăi
	<hr/>
Total 399 iug., clăi de 32 sn. 10 stoguri	1367/8 clăi
Ovăz de dijmă 22 stoguri	560/14 clăi
Ovăz nonal din Oar 1 stog	29/10 clăi
Ovăz nonal din Beltiug, Dobra, Dorolț, Țicău și Ilișua	7/8 clăi
Dijmă și nonă împreună	597 clăi
	<hr/>
Total ovăz	1964/8 clăi

Treierat, ovăzul alodial a dat :

Satu Mare 110 clăi, găl. de Cașovia	100 găl.
Mintiu 220 clăi, găl. de Cașovia	280 găl.
Dorolț, 179 clăi, găl. de Cașovia	130 găl.
Șoș 150 clăi, găl. de Cașovia	153 găl.
Oar 161 clăi, găl. de Cașovia	85 găl.
Cegheld 211 clăi, găl. de Cașovia	151 găl.
Hrip 80 clăi, găl. de Cașovia	97 găl.

Ardusat 60 clăi, găl. de Cașovia	33	găl.
Pomi 184 clăi, găl. de Cașovia	120	găl.
Varsan 12 clăi, găl. de Cașovia	16	găl.
Total 1367 clăi, găl. de Cașovia	1165	găl.
Din dijelele treierate	799 ¹ / ₂	găl.
Din nonele treierate	22 ¹ / ₄	găl.
Ovăz ako	129	găl.
Specificat : Oar 51, Hrip 15 ¹ / ₂ , Zamosbech 25, Ilișua 11, Ökörítő 10, Maramureș 16 ¹ / ₂ .		
Total ovăz intrat	2115 ³ / ₄	găl. ⁹⁶
<i>Ieșite.</i> Dat la casa de bucate	111	găl.
Pentru caii căpitanului Teuffenpach, în contul salariului său	700	găl.
Pentru semănături :		
Satu Mare, pentru 6 iug.	12	găl.
Mintiu, pentru 26 iug.	76	găl.
Oar, pentru 56 iug.	109	găl.
Șoș, pentru 50 iug.	112	găl.
Ardusat, pentru 41 iug.	97	găl.
Dorolț, pentru 23 iug.	53	găl.
Total semănături 202 iug.	459	găl.
Ovăz ieșit în contul salariilor	90	găl.
Pentru soldații germani	171	găl.
Comisarul imperial trimis la Baia Mare	55	găl.
Lui Gaspar Bekes	5	găl.
Ovăz vîndut pentru caii a trei comisari	70	găl.
Voievodul din Maramureș a vîndut	16 ¹ / ₂	găl.
Total ovăz ieșit	1677 ¹ / ₂	găl.
Mei		
<i>Intrate.</i> Din Dorolț, din 3 iugăre, în clăi de 32 snopi	10	clăi
Care treierat a dat	5	găl.
Cumpărat pt. semănat în Dorolț	1 ¹ / ₂	găl.
<i>Ieșite.</i> Pt. preparat cașe (<i>trimilium</i>)	5	găl.
Pt. semănat în Dorolț	1 ¹ / ₂	găl.
Cașe (trimilium)		
<i>Intrate.</i> Din alodiul Dorolțului	3 ³ / ₄	găl.
<i>Ieșite.</i> Dat la casa de bucate	1	găl.

⁹⁶ În text : 1749 gál.

Resturi de la treierat (quisquiliae)

<i>Intrate.</i> Din vînturatul grîului rămas din 1572	26 găl.
Din grîul alodial, prin vînturat	54 ^{1/2} găl.
Din grîul de dijmă	240 găl.
Total	320 ^{1/2} găl.

Ieșite. Dregătorului din Arduș pentru hrănit porcii alodiali toamna, iarna și primăvara 320^{1/2} găl.

Cînepă

<i>Intrate.</i> Din Cegheld, din pertinențele Oarului și Ardușului 167 legături	255 fonți
<i>Ieșite.</i> La casa de arme pt. funii	255 fonți

În

<i>Intrate.</i> În alodial, 4 iugăre din Arduș au adus în clăi de 32 snopi	16
Acestea treierate, fără partea treierătorilor, au dat în găl. de Cașovia	4 ^{1/2} găl.
În venit din sate : voievodul Gheorghe a adus din pertinențele Ardușului	6 ^{1/2} găl. 17 medii
<i>Ieșite.</i> Dat pentru ulei	4 găl. 8 medii

Mazăre

<i>Intrate.</i> Din Dorolț și Oar	2 cumuli
Cea semănată în Șoș s-a putrezit.	
Îmblătită, fără partea îmblătitorilor, a dat	7 găl.
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	5 ^{1/2} găl.
Pentru semănat 3 iug. în Oar	1 ^{1/2} găl.

Linte

<i>Intrate.</i> Din Dorolț și Oar	2 cumuli
Din îmblătitul acestora	3 ^{1/2} găl.
<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate	2 găl.
Pt. semănat 3 iug. în Oar	1 ^{1/2} găl.

Malț

<i>Intrate,</i> 630 găl. de orz a dat	644 găl.
108 găl. grîu	113 găl.
Rînduit de cameră din Muncaci malț din orz	61 găl.
Rînduit de cameră din Muncaci malț din grîu	20 ^{1/2} găl.

Total 1418^{1/2} găl.

Ieșite. La mîna maistrului berar, pentru 33 fierturi de bere din cursul anului 544^{1/2} găl.

Hamei

<i>Intrate.</i> Din grădina de lângă Someș, din Satu-Mare	
găl. de Cașovia	5 găl.
Cumpărat de la un târgoveț din Bardijov	10 găl.
<i>Ieșite.</i> Berarilor pt. cele 33 fierturi	99 găl.

Vinuri cumpărate sau cuprinse

<i>Intrate.</i> Cumpărate în 1573 de la cei din Baia-Mare	
124 buți de vin cuprinzând 6000 găl. de Maia-Mare, iar	
vedre de 32 pinte	1500 v.
Primate de la Baia Mare în 1574, 88 buți cuprinzând	
în vedre de 32 pinte	1040 ³ / ₄ v.
Vinuri rînduite pentru oastea de pază din Satu-Mare	
din veniturile cetății Muncaci, 59 buți cuprinzând	359 ¹ / ₂ v.
Rînduite din veniturile cetății Pathak, 250 buți cu-	
prinzând	1547 ¹ / ₄ v.

Vinuri proprii din 1573 :

Din cele 4 vii din Baia-Mare, 21 buți și 2 butoaie cu-	
prinzând 593 găl. de ale locului, găl. a 16 medii, în vedre	148 ¹ / ₄ v.
Via din Dobra a produs 47 ¹ / ₂ tine a 36 medii, în 6	
buți, cuprinzând	36 ³ / ₄ v.
Două vii din Beltiug 23 ¹ / ₂ tine a 36 medii, în 3 buți	18 ¹ / ₂ v.
Arduș 41 tine a 36 medii, 5 buți	28 ¹ / ₂ v.
Două vii din Satu Mare 6 ¹ / ₂ tine, 1 bute	5 v.
Seini, două vii au dat 280 găl. a 10 medii, în 9 buți	
cuprinzând	57 ¹ / ₂ v.
Ardușat, 2 vii cu măsura locului, au dat 88 găl. a 10	
medii în 3 buți	18 ¹ / ₄ v.
Săsar, 2 vii, cu măsura locului 51 găl. a 16 medii, în	
2 buți cuprinzând	12 ³ / ₄ v.
Akly, o vie, cu măsura locului 73 găl., în 2 buți	12 ¹ / ₄ v.
Total vinuri proprii 52 buți și 2 butoaie	337 ³ / ₄ v.

Vinuri de dijmă din 1573, în 69 buți și 4 butoaie cu-
prinzând 413¹/₄ v. 9¹/₂ medii

Vinuri nonale, 15 buți și 1 butoi 95¹/₂ v.

Vinuri sub titlul *Ungelth* din Tăuți, 91 găl.
cu măsura locului în 5 buți 30³/₄ v.

Cens de Sînmartin în vin de la colonii din
Tăuți, 80 găl., în 5 buți 27³/₄ v.

Vinuri cuprinse (*occupata*) din Tăuți 3 buți și 3 butoaie 32 v.

Total intrate 670 buți 10 butoaie 5385 v. ⁹⁷ 9^{1/2} medii

Ieșite. Date la casa de bucate pentru întreținerea oastei de pază din Satu-Mare, de la 23 mai 1573—18 febr. 1574, în diferite rînduri, 346 buți cuprinzînd în vedre de Cașovia

Lui Iacob Anthoni Kasst, <i>annonarius kallaiensis</i> 4 buți	2869 v.
Căpitanului a Teuffenpach în socoteala stipendiului său 89 buți	26 ^{1/2} v.
Lui Ștefan, voievodul moldovean, <i>ratione suae prouisionis</i> , de la 1 dec. 1573—7 mai 1574, 2 buți	564 ^{1/4} v.

Lui Cristofor Raway alias Tholmach 1 bute	17 v.
Lui Paul Dereghnei, <i>ratione donatiue collationis</i> 2 buți mari de Baia Mare	8 v.
Pentru folosul și masa comisarilor contele Nicolae a Salmis și Gwtt de la 7—28 martie 1574 3 buți	40 v.

Dusă cu puterea de Ladislau Gyulaffi din Țicău o bute de dijmă	16 ^{1/4} v.
În contul stipendiilor militare în total 9 buți cuprinzînd	5 găl.
	57 ^{3/4} v.

Specificat : lui Mihail Serieni căpitanul ungarilor 2 buți, lui Ioan Jarman 2, Benedict Farkas 1, stegarului Ștefan Ebert 2, lui Francisc Rotthott, *magistro lustracionum* 1, căpitanului germanilor Conrad Draxel 1.

Pentru crîșmărit în Satu-Mare și Mintiu în total 106 buți, în vedre vieneze	824 ^{1/2} v.
Pt. crîșmărit în pertinențele cetății Satu-Mare 160 buți și 1 butoi	1174 ^{1/4} v. 4 pinte

Specificat : 106 buți crîșmărite în S. Mare și Mintiu au cuprins vin curat 48176 medii (jumătăți) sau 24088 pinte, în vedre de 32 pinte 752^{3/4}, drojdie 4592 jum. sau 2296 pinte făcînd 71^{3/4} vedre. — 160 buți și 1 butoi crîșmărite în pertinențele domeniului au cuprins vin curat 68915 jum. sau 34457^{1/2} pinte făcînd vedre de 32 pinte 1076^{3/4} v. și 1^{1/2} p., drojdie 6245 jum. sau 3122^{1/2} pinte, făcînd 97^{1/2} v. 2^{1/2} p.

Pentru umplut buți 29 buți 6 butoaie	269 ^{3/4} v.
Total ieșite 752 buți 7 butoaie	5872 ^{1/4} v. 4 pinte

Drojdie de via

Intrate. Total 12522 medii 195/42 vedre

Ieșite. Vîndut făcătorilor de vinars (*sublimatoribus vini*) din Satu-Mare și Mintiu în diferite rînduri, 12522 medii 195 v. 26 medii

⁹⁷ După adunarea noastră : 5384^{1/2} v.

Bere

Intrate. De la 23 mai 1573—5 martie 1574 s-au primit de la maistrul berarilor Mihail Polyak, din 26 fierturi, fiecare din 16^{1/2} gâl. de malț dînd 43 vedre, în total 1118 vedre

Din 5 martie—23 mai 1574, de la succesorul lui, Matei Zkamennyczky, din 7 fierturi 301 vedre

Total 1419 vedre

Ieșite. Date la mîna mînuitorilor bucatelor pentru întreținerea oastei de pază, în curs de un an 1411^{1/2} vedre

Pentru căpitanul Teuffenpach, în contul salariului său 7^{1/2} vedre

Total 1419 vedre

Bere din mursă de miere (Cereuisia ex mulso mellis cocta)

Intrate. O bute 420 medii

Ieșite. Dată pentru crișmărit în Oaș 1 bute 6^{1/2} vedre

Pentru umplură 1 butoi 2 vedre

Vite

Intrate. Rămase din anul precedent :

Viței din anul 1573 rămași 48

Boi restanți 12

Specificat : din Livada 3, Ardușat 4, Seini 1, Someșeni 1, Oaș 1, Orașu Nou 1, Săsar 1.

Boi de tăiat din pertinențele domeniului 31

Specificat : din cele ce țin de Arduș 4, de Dorolț 3, Oar 5, Domănești 1, Hrip 2, Beltiug 5, Ardușat 3, Livada 3, Seini 1, Someșeni 1, Oaș 1, Orașu Nou 1, Săsar 1.

Vitele lui Anton Zekely rămase în timpul ocupației în Cegheld 45

Specificat : 7 boi mari, 13 junci de al treilea an, 3 vaci cu lapte, 13 vaci sterpe, 6 junci de un an, 3 viței din acest an.

Vite tretinale intrate 26

Specificat : din pertinențele Ardușului și Ardușatului junci tretinali de al doilea și al treilea an 20, din ale Beltiugului junci tretinali de al doilea și al treilea an 2.

Din gloabă : de la văd. lui Benedict Buryan din Hrip, femeie găsită în „adulter“ și pentru că a plecat pe ascuns în Transilvania, gloabă o vacă cu vițel și doi junci 4

Total vite 312 și 49 viței

<i>Ieșite.</i> Vândute măcelarilor din Satu-Mare, Mintiu și din alte „bunuri“ ale împăratului	110
Pentru căpitanul a Teuffenpach, în contul stipendiu-lui său, de la măierști boi, vaci și junci în total	28
Soției lui Anton Zekely, în partea sa de la împărțeală vite amestecat	10
Restituite lui Anton Zekely din porunca împăratului	32
Moarte în cursul anului	46
Specificat : la măierștea din Ghirișa 22, Ardușat 21, Cegheld 3 : 4 boi de jug, 2 boi de circadă, 2 junci, 9 vaci, 18 viței.	

Total ieșite	195 vite 32 viței
Rămase	134 vite ⁹⁸

Cai

<i>Intrate.</i> De la Anton Zekely, din Cegheld	71
Cumpărați de la căpitanul Conrad Draxel pentru nevoile casei de bucate	3
<i>Ieșite.</i> Soției lui A. Zekely	14
Lui A. Zekely în urma iertării împăratului restituiți	37
Din caii acestuia morți	20
Dați pt. casa de bucate	3

Porci

<i>Intrate.</i> Rămași în alodii din anul trecut	410 porci și 22 purcei
În alodiul din Cegheld, porcii lui Anton Zekely rămași în timpul ocupației	154 porci și 39 purcei sugaci
Din dijma porcilor de pajiște pe 1573	103 porci

Specificat : pert. Ardud 54, Oar și Dorolț 11, Ardușat și Beltiug 24, Maramureș 12, Ticeău 2.

Dijma porcilor de toamnă	278
--------------------------	-----

Total	945 porci 61 purcei
-------	---------------------

<i>Ieșite.</i> Dați îngrijitorului de bucate (<i>annonarius</i>) pentru tăiat pe seama oastei de pază	522 porci
Pentru a Teuffenpach, în contul salariului său	19 porci
Pentru căpitanul suprem din Tokaj, în salariul său	28 porci
Soției lui Anton Zekel, drept a treia parte obținută prin judecată	45 porci
Celor patru maieri din Dorolț și Ghirișa, precum și porcarilor	6 porci
Vânduți peste an	2 porci
Porci alodiali morți peste ani	79 porci, 61 purcei
Total ieșite	702 porci 61 purcei
Rămași	243 ⁹⁹

⁹⁸ După adunarea noastră : total ieșite 226, rămase 135.

⁹⁹ Corect : 701 și 244.

Oi

<i>Intrate.</i> Rămase din anul precedent la măieriştea din Domăneşti	434
Oi tretinale din pertinenţele Ardudului şi Arduşatului 27, din ale Beltiugului 9, în total	36
Oi de strungă din Maramureş	34
Din oile străine care pasc în hotarul satului Mocira	2
Miei rămaşi din anul precedent	96
Miei de dijmă din com. Satu-Mare şi Ugocea	1394
Iezi de dijmă	22
Miei tretinali	60

Specificat : pertinenţele Ardudului şi Arduşatului 25, Beltiugului şi Dorolţului miei tretinali de Singeorz 25, Băii Mari 10.

Total intrate 556 oi, 1550 miei, 22 iezi

<i>Ieşite.</i> Pt. căp. a Theuffenpach, în contul stipendiu-lui său	61 oi
Vândute măcelarilor din Satu-Mare şi Mintiu	98 oi
Din turma de oi din Istrău moarte peste an	176 oi
Pt. căp. a Theuffenpach, în stipendiul său	64 miei
Vinduţi miei de dijmă, de tretină şi strungă	1478 miei
	22 iezi
Morţi în Istrău	8 miei
Total ieşite	335 oi 1550 miei 22 iezi
Rămase	221 oi

Ulei de in

<i>Intrate.</i> Venit din pert. Ardudului, Cegheldului, Arduşatului, Oarului	80 ¹ / ₄ medii
Din tescuirea a 3 găl. de in alodial, voievodul de Arduşat Gheorghe a adus	14 medii
<i>Ieşite.</i> Date la casa de arme pt. ungerea instrumentelor de război	94 ¹ / ₄ medii

Piei de vite

<i>Intrate.</i> Rămase din anul precedent	15
Din alodiile Arduşat, Ghirişa şi Cegheld	54
Total	99
<i>Ieşite.</i> Date la casa de arme	10
Simbriaşilor şi maierilor din Dorolţ şi Arduşat date prin voievodul Gheorghe de Arduşat, pe un an	10
Cu restituirea bunurilor lui A. Zekel s-au dat şi piei	3
Total	23
Rămase	76

Piei de oaie

<i>Intrate.</i> Rămase de la provizorul dinainte	55
Din alodiul din Domănești	259
Piei de miel, de la mieii morți din Domănești	9

Piei de jder

<i>Intrate.</i> Rămase dinainte	119
Restante din Maramureș	13
Aduse de voievodul din Maramureș în socoteala cen-	98
sului	6
Din Oaș	6
	Total
	236
<i>Ieșite.</i> Vândute la diferite persoane	236

Lini

<i>Intrate.</i> Din tunsul oilor alodiale din Domănești	425
<i>Ieșite.</i> Vândute lui Sebastian Pathay din Satu-Mare	425

Sare

<i>Intrate.</i> Din vămi (Dobra 108, Sopor 140, Dorolț 8)	250
Din venitul târgului din Satu Mare	8
Cumpărate în Jibou	1000
	Total
	1258
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	1197
Pentru vite, oi, porci, pentru sărat cași la măierišti,	52
pe an	52
	Total
	1249

Miere

<i>Intrate.</i> Rămase la 23 mai 1573, 1 bute $4\frac{3}{4}$ v.	
Din stupii de dijmă și alodiali, 141 de stupi, miere	
curată 1 butoi	$2\frac{1}{2}$ v. 10 medii
	Total
	7 v. 28 medii
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	256 medii
Rămase	218 medii ¹⁰⁰

Cași

<i>Intrate.</i> Rămași la 23 mai 1573	72
Cași alodiali din Domănești	233

¹⁰⁰ Corect : $214\frac{1}{2}$.

Cu dijmele din com. Satu-Mare au venit <i>casei munerales</i>	34
Cu dijmuirea mieilor de strungă, prin voievod, din Maramureș <i>casei zrongales</i>	28
Strîngătorul tretinei din pertinențele Ardudului și Ardasatului a adus <i>caseos tretinales</i>	26
Cași veniți din pertinențele domeniului	47
Specificat: din ale Ardudului 19, Ardasatului 13, Dorolțului 5, Beltiugului 10.	
Total	440
Cașcavaluri (<i>formagia</i>) rămase	95
Cașcavaluri venite peste vară din alodiul Dorolțului	87
Din pertinențele Oarului, Dorolțului, Ardasatului	20
Total intrate	107
Rămase la 23 mai 1573 berbințe de brînză	6
Din alodiul Ardasatului, prin voievodul Gheorghe, berbințe de brînză (<i>tunelle Bronzarum</i>)	4
Din Maramureș, voievodul a adus burdufuri de caș (<i>vtres casei</i>)	4
Din pertinențele Ardasatului, voievodul a adus berbințe de brînză	4
Din pertinențele Ardudului, Dorolțului și Beltiugului au venit berbințe de brînză	9
Total	23 berbințe și 4 burdufuri
<i>Ieșite.</i>	
La casa de bucate cași	394
Vînduți din Maramureș, cași de strungă	28
Cașcavaluri (<i>formagia</i>) la casa de bucate, pentru întreținerea oastei de pază	95
Date la casa de bucate berbințe de brînză 12 și 4 burdufuri.	
Rămase 18 cași, 107 cașcavaluri, 11 berbințe de brînză.	
Unt	
<i>Intrate.</i> Rămas la 23 mai 1573	11½ medii
Din alodiul Dorolțului pe vară	124½ medii
Din pertinențele Ardudului, Ardasatului, Dorolțului, Beltiugului, Oarului	135 medii
Total intrate	268 medii
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate pentru oastea de pază	247 medii
Pt. căp. Teuffenpach, în contul salariului	16 medii
Total ieșite	263 medii

Fructe

<i>Intrate.</i> Din grădina împărătească din Mintiu poame, mere crude, găl. de Cașovia	15 găl.
Fructe uscate rămase din anul precedent	4 găl.
Din 15 găl. poame crude au venit uscate	8 găl.
<i>Ieșite.</i> Când a ars casa provizoratului în 1574, au ars în pod poame uscate	12 găl.

Fin

<i>Intrate.</i> Rămas dinainte, stînjeni	4 st.
Venit din hotarele satelor domeniului clăi (<i>cumuli</i>)	358 st. 11

Specificat: Satu-Mare și Mintiu 98 st., Beltiug 17 st.; Dorolț 63½ st.; Cegheld 24 st.; Ardud 40 st.; Rătești 8 st.; Domănești 20 st.; Oar 18 st.; Someșeni 1 clăie (*cumulus*); Șoș 10 st.; Arănieș 14½ st.; tot din Arănieș, unde a fost inundat grîul în 1572 și a fost cosit 1 clăie (*cumulus*); Porcialma, din hotarul comun cosit de coloni două zile, 13 st.; Ūkōritō 4 st.; Baia-Mare 28 st. și 8 clăi (*cumuli*); Bocicoiu 1 clăie (*cumulus*).

<i>Ieșite.</i> Pentru caii casei de bucate	10 st.
Pt. caii d-lui a Teuffenpach	78½ st. 4 clăi
Fîn dat în contul stipendiilor	54½ st.
Pentru caii provizorului și controlorului (<i>contrascribae</i>)	49 st. 2 clăi
Pentru vitele și oile de la măieristile din Dorolț, Ghirișa, Pișcari, Ardud și Ardușat, pe un an	129 st.
Pentru caii împărătești din serviciul minelor din Baia Mare, după rînduirea Camerei	22 st. 5 clăi
Fîn vîndut	17 st.
Total ieșite	361 st. ¹⁰¹ 11 clăi

Șindrilă

<i>Intrate.</i> Rămasă dinainte	2000
Din Maramureș, aduse de voievod	12000
Cumpărate cu bani pentru casa de bucate	25000
Total	39000
<i>Ieșite.</i> Pentru casa de bucate	37000
Pentru casa de arme	2000

Cuie

<i>Intrate.</i> Cuie de lațuri din Cașovia	2300
Cumpărate cuie de lațuri	926

¹⁰¹ Corect 360 st.

Cuie de șindrilă trimise de cameră	42100
Total	<hr/> 45326
<i>Ieșite.</i> Pentru casa de bucate, cuie de șindrilă	42100
Cuie de lațuri	2900
Lui Ioan Wolff, <i>scribae aedificiorum</i> , cuie de lațuri	<hr/> 326
Total	45326

Fier

<i>Intrate.</i> Trimis de camera de Scepus	29 măji 57 fonți
Din vămi (Supur 36, Dorolț 7)	43 șine
Cumpărate din târgul Dorolțului	62 șine

Ieșite. Pentru clăditul casei de bucate s-au dat 29 măji
57 fonți și 78 șine mari și mici.

Pentru diferite trebuințe 91 șine

Specificat: pt. reparat și ascuțit fiarele de plug de la măieriști 14 șine, pt. nevoile noii case a provizoratului 22, pt. făcut cuie mari și lungi pt. acoperișul pivniței din afara cetății 6, pentru făcut scoabe (*Jzkabas*) necesare la repararea navelor de sub mori 49.

Oțel

<i>Intrate.</i> De la casa de arme date pentru diferite trebuințe	4 ^{1/2} fonți
<i>Ieșite.</i> Pt. ascuțit fiarele roților și ciocanele de la moară	4 ^{1/2} fonți

Scoabe

<i>Intrate.</i> Din 44 șine de fier s-au făcut pentru navele de la mori	2000
---	------

Seu

<i>Intrate.</i> Cumpărat de la măcelarii din Satu Mare și Mintiu	5 ^{1/2} măji
<i>Ieșite.</i> Date pt. nevoile casei de bucate	5 ^{1/2} măji

Smolă (pix nigra)

<i>Intrate.</i> De la căpitanul Conrad Dragzel	10 măji
Cumpărată din Bártfeld (Bardijov)	4 măji
<i>Ieșite.</i> Date la casa de arme pt. făcut instrumente de foc	14 măji

Buți goale

Intrate. Buți goale 417 butoaie 8.

Ieșite. Date la cules pt. dijme, none și viile propriu
187 buți și 6 butoaie

Stupi

Intrate. La 23 mai 1573 se găseau în Homorod stupi
alodiali

	27
Adăugați prin roire	11
Din dijmele com. S. Mare și Ugocea	59
Dijma din pertinențele Beltiugului, Ardudului și Ardusatului	36
Din ale Maramureșului	9
Din ale Băii Mari, din Plopiș	1
Din S. Mare și Mintiu	6
Dregătorul Ardudului din dijma muntelui Bwk	10
	159
Total	159
<i>Ieșite.</i> Pentru tăiat	141
Morți în Homorod	2

Ceară curată

Intrate. La 23 mai 1573 rămasă

Din cei 141 stupi tăiați

Ieșite. Vîndută lui Ștefan Zakmary locuitor în Satu-
Mare

180 fonți
29 fonți
180 fonți

Pînză-saci

Intrate. Pînză pentru făcut saci cumpărată în tîrgul
de Sîntămărie din Satu-Mare

110 coți

Ieșite. Din aceasta s-au făcut 20 de saci pentru ținut
malțul la berărie.

Hirtie

Intrate. Pentru scriptele provizorului și controlorului
s-au cumpărat 9 legături și 2 *frusta*.

Găini — gîște

Intrate. La 23 mai 1573 rămase la măierîștea din
Dorolț

Cu dijma grînelor din com. Satu-Mare și Ugocea
au venit

Din pertinențele Maramureșului de Crăciun

52 găini 23 gîște

3157 găini
25 gîști

Din ale Cegheldului, Odoreului, Botizului, Oarului, Ardusatului și Ilișuei, de Crăciun	61 găini
Total	3295 găini 23 găște
<i>Ieșite.</i> Pt. dl. a Teuffenpach, în contul stipendiului său	388 găini
Dijmuitoarii au vîndut	2632 găini
Găini de Crăciun din Maramureș vîndute	25 găini
Total ieșite	3045 găini

Colaci

<i>Intrate.</i> Colaci de Crăciun și de Paști din Maramureș	148
<i>Ieșite.</i> Vînduți	148

Ouă

<i>Intrate.</i> Ouă de Paști din Maramureș	230
<i>Ieșite.</i> Vîndute	230

Nave

<i>Intrate.</i> La 23 mai nave sub moară	2
Nave făcute în pădurea din Bocicioiu pt. mori de lemnarul Ioan Finta	3
O luntre mai mică pt. moara din Mintiu	1
<i>Ieșite.</i> Sub moara din Szamosbecs, în locul navelor putrede	2
La moara din Mintiu pt. umblet pe rîu	1

Piper

<i>Intrate.</i> De la 1 iul. 1573—23 mai 1574 din venitu- rile tîrgurilor ținute în Satu Mare	60 fertoni
--	------------

V. SOCOTELILE ANULUI 1576—1577

(5 AUG. 1576 — 5 AUG. 1577)

a) Intratele bănești

La 5 aug. 1576 Sigismund Pachoch plecînd, au rămas succesorului său, provizorului Paul Boghnar	52 fl.
Intrați din diferite restanțe	167 fl. 26 d.
Bani rînduiți (<i>pecunia deputaticia</i>) pentru întreținerea oastei de pază din darea comitatului Satu-Mare	1522 fl. 03 d.
Din tricesima din Seleuș (<i>Zeoleos</i>)	1000 fl.

Din tricesima din Carei	385 fl. 50 d.
Din tricesima din S. Mare	176 fl. 86 ¹ / ₂ d.
De la camera din Scepus	1997 fl. 23 ¹ / ₂ d.
Donați de principe	15 fl. 50 d.
Total rînduiți	5097 fl. 13 d.

Intrate de bani *mutuo perceptarum* pentru nevoile oastei de pază din Satu-Mare :

De la Toma Guthi	614 fl. 50 d.
De la Andrei Halasz din Mintiu	60 fl. 5 ¹ / ₂ d.
Censul de Sînmihai	359 fl. 58 ¹ / ₂ d.
Censul de Sîngeorz	80 fl. 28 d.
Censul de Sînmartin	320 fl. 08 d.
Fertonul de Sîngeorz	25 fl. 60 d.
Fertonul de Sînmihai	21 fl. 19 d.
Fertonul de Sînmartin	6 fl. 70 d.
Banii creștinătății și banii fumului	58 fl. 87 d.
Banii veniți din <i>Chatedraticum</i>	32 fl.
Răscumpărarea dijmei albinelor	85 fl. 14 d.
Din vînzarea găinilor de dijmă	160 fl. 24 d.

Din crișmărit :

În tîrgul S. Mare 36 buți	1149 fl. 44 d.
În suburbiul tîrgului 3 buți	54 fl. 20 d.
În tîrgul Mintiu 32 buți	899 fl. 16 d.
În pertinențele domeniului 117 buți	3356 fl. 44 d.
Total crișmărite 188 buți	5459 fl. 24 d.

Cele 39 buți de vin crișmărite în Satu-Mare au cuprins 11620 pinte făcînd în vedre vieneze 363 v. 12 pinte vin curat și 955 pinte făcînd 29 v. 27 p. drojdie. Vinul crișmărit în Mintiu, 32 buți au cuprins 9792 pinte sau 306 vedre vieneze vin curat și 915 pinte sau 28 v. 19 p. drojdie. Vinul crișmărit în pertinențele domeniului, 117 buți au cuprins 29094 pinte sau 909 v. 6 p. vin curat și 2158 pinte sau 67 v. 14 p. drojdie. În total 188 de buți au cuprins 50 506 pinte sau 1578 v. 18 pinte vin curat și 4028 pinte sau 125 v. 28 pinte drojdie. Vinul s-a crișmărit cu 10 și 12 d. pinta, doar dintr-o singură bute cu 8.

Mursă crișmărită, 10¹/₂ vedre, în pinte 336, cu 12 d. pinta 40 fl. 32 d.

Răscumpărarea dijmelor din grîne din Satu-Mare și Mintiu :

În Mintiu răscumpărate 494 clăi de grîu și ovăz, după vechiul obicei, cu cîte 6 d., precum și 4 iugăre cosite tot cu cîte 6 d.

30 fl. 78 d.

În Satu-Mare 317 clăi de grâu a 6 d. și 13 iugăre cosite a 6 d.		20 fl. 75 $\frac{1}{2}$ d.
	Total	<u>50 fl. 81$\frac{1}{2}$ d.</u> ¹⁰²

Răscumpărarea vinului de dijmă din Satu-Mare : 312 găl. după vechiul obicei cu câte 8 d. au adus	24 fl. 96 d.
Venitul vămilor	43 fl. 93 d.

Specificat : Ardușat 1,40 fl., Supur 2,13 $\frac{1}{2}$ fl., Dobra 1 fl., Săsar 30,75 fl., Dorolț 3 fl., Zopp 4,64 $\frac{1}{2}$ fl., vadul din Oar 1 fl.

Bani tretinali și de răscumpărare a porcilor de pajiște de la dijmă	53 fl. 25 d.
--	--------------

Specificat : răscumpărarea porcilor de pajiște din Porcialma, Ökörító, Cegheld și Petea 6,07 fl., banii tretinali și răscumpărării porcilor din pertinențele Ardușatului 22,57 fl., bani tretinali și de răscumpărare a porcilor din pertinențele Ardudului, Beltiugului și Dorolțului 22,14 fl., răscumpărarea porcilor din Dorolț, 12,47 fl.

Răscumpărarea porcilor de toamnă de la dijmă	190 fl. 93 d.
--	---------------

Specificat : pertinențele Ardușatului 49,25 fl., Ardudului 100,02 fl., Oarului 17,86 fl., Beltiugului 15,52 fl., Seinilor 8,28 fl.

Vînzare de porci de dijmă de toamnă, 6 porci a 1,50 fl.	9 fl.
Vînzare de porci alodiali, 25 a 1,50 fl.	37 fl. 50 d.
Vînzare de pește din balta (<i>stagno</i>) Ardudului	12 fl.
Vînzare de drojdie 128 $\frac{1}{2}$ vedre a 50 d.	64 fl. 25 d.
Vînzare de miei de dijmă : 1539 de miei vînduți cu cîte 25 d.	384 fl. 75 d
Răscumpărarea a 508 miei de la dijmă cu cîte 3 d.	15 fl. 24 d.
Vînzare de miei alodiali, 80 miei cu cîte 20 d.	16 fl.
Vînzări de vite	113 fl. 05 d.

Specificat : 10 boi de mic preț din alodiul Ardușatului a 3,50 fl. și 14 junci de trei și de patru ani a 2,40 fl., cu 68,60 fl.; un bou și o vacă din alodiul Ardușatului 8,45 fl.; 3 boi restanțiali din Oar, Ökörító și Porcialma cu cîte 4,50 fl. 13,50 fl.; 5 boi tretinali din Oar, Porcialma, Ökörító, Orașu Nou și Someșeni cu cîte 4,50 fl. 22,50 fl.

Vînzări de brînză de tretină și de strungă (<i>Bronza- rum tretinalium et strongalium</i>) 5 putini (<i>bodon</i>) a 1,25 fl.	6 fl. 25 d.
---	-------------

Specificat : din Sii și Socondul de Sus 1, Homorodul de Sus 1, Homorodul de Jos 1, Hodișa, Medîșa, Lăpugiu 1.

¹⁰² Corect : 51 fl. 53 $\frac{1}{2}$ d.

Vînzare de porci alodiai :

36 porcei sugaci vînduți în tîrgul din Satu-Mare a 8 d.	2 fl. 88 d.
Vînzare de fîn, 2 stînjeni din Săsar	4 fl.
Venitul tîrgului din S. Mare	35 fl.

Totalul banilor intrați 13 633 fl. 14 d. ¹⁰³

b) *Ieșitele bănești*

Banii de carne de distribuit ostașilor germani, pe un an, dați la mîna magistrului bucatelor (<i>magistri annonarii</i>)	7231 fl. 40 d.
Plata pedestrilor unguri	720 fl.
Pentru ostașii germani bolnavi	147 fl. 50 d.
Pt. slujitorii casei de bucate salarii, pe patru trimestre, a 102 fl.	408 fl.
Bani pentru cumpărat grîu	760 fl.

S-au cumpărat pt. nevoile oastei de pază din Satu-Mare din *Keorthwelyes* 600 gäl. a 55 d. ; din *Feny* 495 $\frac{1}{2}$ gäl. a 55 d. și 316 $\frac{1}{2}$ gäl. a 50 d.

Bani pentru cumpărat orz	309 fl. 15 d.
Bani pentru cumpărat ovăz	115 fl. 70 d.
Bani pentru cumpărat vin vechiu	1100 fl. 50 d.

S-au cumpărat din Zalău 10 buți cuprinzînd 124 vedre vieneze, vadra cu 1 fl. 22 d. și 2 vienezi, cu 152 fl. 10 d. 2 vien. ; de la Ladislaw Literatus din Mintiu 3 buți de vin de Baia Mare cuprinzînd 155 hidria, 2 hidria cu 1 fl., 77,50 fl. ; de la Ștefan fierarul din Mintiu o bute de vin de Chiribiș sau Turulung ? 72 hidria, 2 hidria cu 1 fl., 36 fl. ; pentru întreținerea oastei de pază din Satu-Mare, de la perceptorul aurului și argintului din Baia-Mare 6 buți de vin, cuprinzînd 341 $\frac{1}{2}$ hidria, 2 cu 1 fl., 170,75 fl. ; de la predicatorul din Baia Mare 4 buți cuprinzînd 320 $\frac{1}{4}$ hidria, 2 cu 1 fl., 160,25 fl. ; de la doi locuitori din Tăuți 3 buți cuprinzînd 226 hidria, 2 cu 1 fl., 113 fl. ; de la väd. din Satu-Mare o bute cuprinzînd 14 vedre vieneze a 2 fl., 28 fl. ; de la un tîrgoveț din Satu-Mare un butoi de vin cu 3 $\frac{1}{4}$ vedre a 2 fl., 6,50 fl. ; de la căpitanul Tewffenbach, pentru nevoile oastei de pază, 7 buți cuprinzînd 52 $\frac{1}{2}$ vedre a 2 fl., 105 fl. ; de la locuitorii din Cegheld 8 buți de vin nou cuprinzînd 51 $\frac{3}{4}$ v. a 1,80 fl., 41,40 fl. (corect : 93,15) ; cei din Tăuți drept cens au plătit în vin 10 fl. ; de la un tîrgoveț din Satu-Mare pentru nevoile oastei de pază 5 buți cuprinzînd 50 vedre a 2 fl., 100 fl. ; de la alți doi 5 buți cuprinzînd 50 vedre a 2 fl., 100 fl.

Cumpărături de fier și oțel pentru nevoile oastei de pază din Satu-Mare : 300 *laminae* de fier cu 27 fl. și 12 *trabes* de oțel cu 6 fl. 33 fl.

Cumpărături de sare pentru nevoile oastei de pază : 200 pietre de sare din Carei 24 fl. și 250 aduse din Dej cu 15,50 fl. 39 fl. 50 d.

¹⁰³ După adunarea noastră 13.703 fl. 99 $\frac{1}{2}$ d.

Pentru cumpărat șindrilă pentru nevoile oastei de pază din S. Mare	22 fl.
Șindrilă cumpărată pentru casa de bucate 12 000	12 fl
Cumpărături de seu pentru nevoile casei de bucate 12 ¹ / ₂ măji a 3 fl.	37 fl. 50 d.
Cumpărătură de pînză pentru casa de arme, 60 coți a 3 ¹ / ₂ d.	2 fl. 11 d.
Pentru reparatul navelor de la mori	33 fl.
Pentru pietre de moară și legături	48 fl.
Salariul provizorului pe un an	1300 fl.
Salariul sameșului pe un an	48 fl.
Berarului salariul	124 fl. 8 d.
Chelarului Ștefan Literatus salariu	16 fl.
Porcarilor din Arduș salariu	20 fl.
La doi simbriași salariu	24 fl.
La doi păcurari din Dorolț salariu	6 fl.
Maierului din Dorolț	12 fl.
Cădarului de la pivnița din Satu-Mare	16 fl.
Procuratorului împărătesc, salariu	24 fl.
Diferite cheltuieli	950 fl.

Specificat : pentru diferite treburi ale iobagilor domeniului la voievodul Transilvaniei 6 fl. — Cheltuieli ale provizorului cu deplasările 56 fl. — Doi cai cumpărați pentru nevoile casei de bucate 32 fl. — Restanță pentru un negustor din Cașovia 50 fl. — Pentru nevoile oastei de pază din S. Mare 780 fl. — 600 fonți de carne pentru „oaspeții“ chemați la ținerea scaunelor de judecată 6 fl. — Pentru cumpărat hirtie peste an 20 fl.

Plata crîșmarilor împărătești din Satu-Mare și Mintiu : pentru doi din S. Mare 12 fl., pentru doi din Mintiu 12 fl., pentru lumînări 4 fl.	28 fl.
Plata dijmuitorilor de grîne, vin, porci, miei, albine în total	112 fl.

Dijmuitorii, cîte doi cu patru cai de un cerc, sînt plătiți cu 6 fl., unul cu doi cai cu 3 fl., dijmuitorii porcilor de la pășune din Arduș cu 2 fl., dijmuitorii și stringătoria de tretină din pertinențele Ardușului, Beltiugului și Dorolțului cu 2 fl.

Totalul tuturor ieșitelor 13 633 fl. 14 d., 2 vien.¹⁰⁴

c) Socotelile în natură

Grîu

Intrate. Grîu restant în pertinențele Muncaciului 5 stoguri, în clăi de 32 snopi

345 clăi

¹⁰⁴ După adunarea noastră : 13.702 fl. 16 d. 2 v.

Grîne de dijmă	5762 clăi 11 sn.
Grîne nonale	236 clăi 10 sn.
Grîne alodiale :	
Mintiu, din 39 iug., rămase	234 clăi
Satu-Mare, 29 iug., rămase	27 clăi
Cegheld, 50 iug., rămase	165 clăi din care au fost
treierate 56 rămînînd	109 clăi
Ardusat, 67 iug., rămase	357 clăi
Oar, 60 iug., rămase	112 clăi
Dorolț, 150 iug., rămase	403 clăi
Ardud, 86 iug., rămase	402 clăi
Total alodiale	
	1644 clăi
Cumpărat de camera din Scepus de la d-l Ladislau Eodeonffy	300 clăi
Cumpărate prin tocmeală din pertinențele cetății	
Muncaci 12 stoguri cuprinzînd în clăi de 32 snopi	1221 clăi 10 snopi ¹⁰⁵
Total intrate cu 17 iug. cosite	10 309 ^{1/2} clăi 15 snopi ¹⁰⁶
<i>Ieșite.</i> Grînele rămase, treierate	345 clăi
Grîne de dijmă treierate	5762 clăi 11 snopi
Grîne nonale treierate	236 clăi 10 snopi
Grîne alodiale treierate	1644 clăi
Grîne cumpărate treierate	1521 clăi 10 snopi
Total	10 309 clăi 15 snopi ¹⁰⁷

Grîul în grăunțe

<i>Intrate.</i> 345 clăi de grîu rămas, fără partea treierătorilor, au dat în găl. de Cașovia	180 găl.
5762 clăi 11 snopi de dijmă treierate au dat, fără partea treierătorilor	4852 ^{3/4} găl.
236 clăi 10 snopi grîne nonale, fără partea treierătorilor au dat	163 găl.
1644 clăi alodiale, fără partea treierătorilor, au dat	1014 găl.
Specificat : 234 clăi au dat 229 găl., 27 clăi 15 găl., 109 clăi 96 găl., 357 clăi 115 găl., 112 clăi 96 găl., 403 clăi 254 găl., 402 clăi 209 găl.	
1435 ^{1/2} clăi grîu cumpărat, treierat a dat	1034 găl.
Grîu cumpărat în grăunțe pentru nevoile oastei	1412 găl.

¹⁰⁵ Aceasta scăzînd grîul stricat, putrezit, însumînd 131 clăi.

¹⁰⁶ După adunarea noastră 9508 clăi 31 sn. În suma din socoteli au intrat însă și 811 clăi și 17 iugăre cosite din Satu Mare și Mintiu care au fost răscumpărate cu bani și n-aveau de ce să mai fie adăugate la veniturile în natură. Prin adăugirea lor rezultă suma de 10319 clăi 31 snopi și 17 iugăre cosite.

¹⁰⁷ Adunarea noastră : 9508 clăi 31 snopi. Suma mai ridicată a rezultat iarăși din introducerea în calcul a dijmii răscumpărate din Satu-Mare și Mintiu.

Specificat : de la Toma Guchi din Keortwelyes 600 găl., de la văd. lui Laurențiu Karoly 495 $\frac{1}{2}$ găl., de la Francisc Bertelj din satele Petreu și Resighea 316 $\frac{1}{2}$ găl.

Grîu din venitul morilor 260 $\frac{1}{2}$ găl.

Specificat : moara din Oar 68 găl., Țicău 46, Ardușat 35, Mintiu 111 $\frac{1}{2}$.

Total intrate 8916 $\frac{1}{4}$ găl.

Ieșite. Date la casa de bucate 7532 $\frac{1}{2}$ găl.

Pentru semănături :

Oar, pentru 60 iug. 88 $\frac{1}{2}$ găl.

Ardușat pentru 72 iug. 77 găl.

Cegheld pentru 50 iug. 72 $\frac{1}{2}$ găl.

Dorolț pentru 135 iug. 229 găl.

Șoș pentru 116 iug. 179 găl.

Satu-Mare pentru 42 iug. 176 găl.

Mintiu pentru 54 iug. 130 găl.

Total pentru 529 iug. 952 găl.

Dat pentru simbriași (*mercenarii*) 44 găl.

Specificat : pt. 2 simbriași din Dorolț 10 găl., maierului din Dorolț 12 găl., maierului din Ghirișa 12, măieritei din Ardușat în salariu 5, măieritei din Cegheld în salariu 5 găl.

Dat pentru porcari, în salariu 34 găl.

Specificat : porcarului din Dorolț 5, celor doi porcari din Ardud 24, celui din Ardușat 5.

Dat pentru vieri 46 găl.

Specificat : cădarului din Satu-Mare 6 găl., cîte unui vier în Beltiug, Dobra, Ardud, Satu Mare, Ardușat, Seini, Orașu Nou cîte 5 găl.

Pentru Ștefan voievodul moldovean restante 60 găl.

Pentru cumpărat pietre de moară necesare în

Sarospathak 16 găl.

Provizorului în salariul său 100 găl.

Predicatorului din Mintiu, prin rînduirea camerarilor și comisarilor 60 găl.

Predicatorului din Satu-Mare, restanță din timpul provizorului precedent 60 găl.

Total ieșite 8904 $\frac{1}{2}$ găl.

Orz

Intrate. Dijma, în clăi de 32 snopi 11 clăi

Care treierate în găl. de Cașovia au dat 6 găl.

Specificat : 7 clăi 3 $\frac{1}{4}$ găl., 1 clăie 28 snopi 1 $\frac{1}{4}$ găl., 2 clăi 2 snopi 1 $\frac{1}{2}$ găl.

Orz cumpărat 900¹/₂ găl.

Specificat : din părțile Porcialma și Eokeorytho 140 modii, 5 modii a 1 fl. făcînd în găl. de Cașovia 62¹/₄ găl. ; din aceleași părți 612 modii, 6 modii la 1 fl., în găl. de Cașovia 275¹/₂ ; din Debrețin 1280 quartalia cu măsura locului, jumătate cumpărîndu-se 10 quartalia cu 1 fl., jumătate 9 quart. cu 1 fl., în găl. de Cașovia 320¹/₄ ; de la cei din Beszermeny pentru nevoile oastei de pază din S. Mare 109 găl. ; de la locuitorii din S. Mare și Mintiu pentru aceleași nevoi 133¹/₂ găl.

	Total intrate	906 ¹ / ₂ găl.
<i>Ieșite.</i> Dat la casa de bucate		880 ¹ / ₂ găl.
Pentru semănat		20 găl.
	Total	900 ¹ / ₂ găl.

Ovăz

Intrate. Din dijme 460¹/₂ clăi 01 snopi
Din cercul Oarului au venit 100, din al Beltiugului 1¹/₂ căl.

Din none 30¹/₂ clăi

Ovăz alodial :

Cegheld, din 19 iug. rămas 65 clăi

Dorolț, din 35 iug. rămas 204 clăi

Mintiu, din 15 iug. rămas 1 *cumulus longus kazal vocatus*

Satu-Mare, 39 iug. 1 *cumulus longus*

Oar, din 50 iug. rămas 202 clăi

Ardud, Șoș, 53 iug. rămas 220 clăi

Ardusat din 26 iug. mici rămas 88 clăi

Total, din 237 iug. 2 cumuli 779 clăi

Total ovăz intrat 1270 clăi 4 snopi

Tot ovăzul a fost dat la treierat :

Ovăz în grăunțe

Intrate. 460¹/₂ clăi 1 snop de dijmă au dat 330³/₄ găl.

30¹/₂ clăi nonă au dat 25³/₄ găl.

779 clăi și 2 cumuli alod. au dat 498 găl.

Specificat : fără partea treierătorilor 1 *cumulus* 82³/₄ găl., celălalt 102¹/₄ găl., 65 clăi 35 găl., 204 clăi 82 găl., 202 clăi 78 găl., 220 clăi 76³/₄ găl., 88 clăi 46¹/₄ găl.

Ovăz cumpărat pentru nevoile oastei de pază din Satu-Mare	578 ¹ / ₂ găl.
Ovăz <i>Akozab</i>	83 ³ / ₄ găl.

Total intrate 1516 găl.

Ieșite. Dat pentru semănături :

Dorolț, pentru 52 iug., găl de Cașovia 98 găl.

Mintiu, pentru 60 iug. 213 găl.

Satu-Mare pentru 22 iug.	50 găl.
Șoș sau Arduđ pentru 50 iug.	102 găl.
Oar, pentru 57 iug. găl. de Cașovia	90 găl.
Cegheld, pentru 33 iug.	45 găl.
Arđusat pentru 24 iug.	56 găl.

Total pentru 298 iug. 654 găl.

Date lui Cristofor a Teuffenpach în contul stipen- diilor	700 găl.
Căpitanului călăreților unguri, Isac Teuffenpach, în contul stipendiului	50 găl.
Călăreților unguri, în contul stipendiilor	100 găl.
Lui Conrad Draxel, în contul stipendiilor	12 găl.
Total ieșite	1516 găl.

Mei

<i>Intrate.</i> Din alodiatura Arđusatului, din 4 iugăre mici (paruis)	18 clăi
Acestea treierate au dat în găl. de Cașovia	15 găl.
<i>Ieșite.</i> Date în Oar pt. făcut cașe	4 găl.
Pt. semănat în 4 iug. în Dorolț	8 găl.
Rămase	3 găl.

Mazăre

<i>Intrate.</i> Din alodiatura Oarului, din 4 iug., rămas	1 cumulus
Care treierat, fără partea treierătorilor, a dat în găl. de Cașovia	13 găl.
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	10 găl.
Pt. semănat în 4 iug. în Oar	3 găl.

În

<i>Intrate.</i> Din alodiatura Arđusatului, din 4 iug., a rămas	1 cumulus
Care bătut a dat găl. de Cașovia	3 găl.
<i>Ieșite.</i> Pt. semănat 4 iug. în Arđusat	3 găl.

Cînepă

<i>Intrate.</i> Cînepă lucrată	183 fonți
<i>Ieșite.</i> Dați la casa de arme	183 fonți

Hamei (lupulus sylvester)

<i>Intrate.</i> Din pertinențele Arđusatului, lucrat de coloni, găl. de Cașovia	19 găl.
--	---------

Rînduit din Cașovia 122 $\frac{1}{2}$ găl.
Ieșite. La casa de bucate pt. fiert bere 141 $\frac{1}{2}$ găl.

Vinuri

Intrate. Rămase 6 buți 75 $\frac{3}{4}$ vedre

Vinuri rînduite prin camera de Scepus din Muncaci pentru întreținerea oastei de pază 53 buți și 10 butoaie cuprinzînd 345 $\frac{1}{2}$ vedre vien.

Cumpărate pt. nevoile oastei de la Ladislau Eode-onffy, din Akly și din Peer, 24 buți și 12 butoaie cuprinzînd 228 $\frac{3}{4}$ vedre vien.

Vinuri cumpărate pt. întreținerea oastei și pt. crîșmărit 54 buți și 1 butoi cuprinzînd 624 $\frac{1}{2}$ vedre

Specificat: din Zalău 10 buți cu 124 $\frac{1}{2}$ v.v., de la Lad. Litteratus din Mintiu vin de Baia-Mare 3 buți cu 38 $\frac{3}{4}$ v.; de la Ștefan fierarul din Mintiu vin de Turulung 1 bute cu 18 v.; de la perceptorul aurului și argintului din Baia-Mare 6 buți cu 85 $\frac{1}{4}$ v.; de la preotul din Baia-Mare 4 buți cu 80 $\frac{1}{4}$ v.; de la un locuitor din Tăuți 2 buți cu 40 $\frac{1}{4}$ v.; de la altul din Tăuți 1 bute cu 16 $\frac{1}{4}$ v.; de la o vād. din Satu-Mare 2 buți cu 14 v.; de la un locuitor din S. Mare 1 butoi cu 3 $\frac{1}{4}$ v.; de la căpitanul Teuffenpach 7 buți cu 52 $\frac{1}{4}$ v.; din Cegheld 8 buți cu 51 $\frac{3}{4}$ v.; de la un locuitor din Satu-Mare 5 buți cu 50 v.; de la alți doi locuitori din Satu-Mare 5 buți cu 50 v.

Vinuri de Baia-Mare cumpărate și rînduite de cameră 208 buți și 3 butoaie cu 2500 $\frac{1}{4}$ v.

Vinuri cuprinse (*occupata*) pt. nevoile oastei de pază 18 buți și 21 butoaie cu 178 $\frac{1}{2}$ v.

Specificat: din Arduș 3 buți și 4 butoaie cu 32 v.; din Orașu-Nou 11 buți și 3 butoaie cu 76 $\frac{3}{4}$ v.; din Seini 1 bute și 2 butoaie cu 11 $\frac{3}{4}$ v.; din Beltiug 4 butoaie cu 10 $\frac{1}{2}$ v.; din Ilișua 4 butoaie cu 14 $\frac{1}{2}$ v.; din Dobra 3 buți și 4 butoaie cu 33 v.

Vinuri de dijmă 49 buți și 14 butoaie cuprinzînd v. vieneze 331 $\frac{3}{4}$ v.

Dijma tîrgului Satu-Mare, fără quarta preotului, 312 găl. răscumpărate după vechiul obicei găleata cu 8 d. Cele 312 găl. fac 78 vedre

Vinuri nonale din Beltiug, Dobra, Acîș, Ardudul Mare, Ardudul Mic, Arduș, 26 buți și 1 butoi 191 v.

Vinuri numite *Ungelth* din Tăuți, 10 buți și 1 butoi 62 $\frac{1}{4}$ v.

Vinuri în contul censului de Sînmartin din Tăuți 4 buți 20 $\frac{1}{4}$ v.

Vin intrat sub titlul de *thelonium montis* din Ilișua 1 bute 9 v.

Vinuri din viile proprii :

Ardud, 12 buți și 4 butoaie	78½ vedre
Satu-Mare, 4 buți	26 vedre
Ardusat, 8 buți	24¾ vedre
Seini, 8 buți și 6 butoaie	74¼ vedre
Beltiug, 6 buți	39¾ vedre
Dobra, 5 buți	35¼ vedre
Săsar, 5 buți	41 vedre
Baia-Mare, 10 buți și 10 butoaie	82½ vedre
Total 58 buți și 20 butoaie	402 vedre
Intrate 503 buți și 91 butoaie	4968¼ vedre ¹⁰³

<i>Ieșite.</i> Date la casa de bucate 296 buți și 64 butoaie cuprinzând vedre vieneze	2334 vedre
Lui Ștefan, voievodul moldovean, rînduite de cameră 2 buți și 7 butoaie socotite 5 buți întregi, cuprinzând împreună	43 vedre
Vicecăpitanului cetății Conrad Draxel, în contul salariului său, 1 bute	14 vedre
Dat pentru crîsmărit în pertinențele domeniului în total 104 buți și 17 butoaie	1011 vedre
Pt. crîsmărit în tîrgul Satu-Mare 37 buți și 2 butoaie	394 vedre
Pt. crîsmărit în Mintiu 30 buți și 2 butoaie cuprinzând	333 vedre
Total pt. crîsmărit 171 buți și 21 butoaie	1738 vedre
Dat pt. umplut buțile 15 buți	143 vedre
Pt. nobilii chemați în scaun de judecată în diferite rînduri 3 buți	24 vedre
Procuratorului împărătesc Gaspar Bornemisza, în salariul său, 1 bute	10½ vedre
Comisarilor care au venit în cercetarea lui Sig. Pathoch 1 bute	8 vedre
Total ieșite 490 buți și 92 butoaie	4814½ vedre

Drojdie.

<i>Intrate.</i> Din vinurile crîsmărite	128½ v. 13 pinte
<i>Ieșite.</i> Vîndute	128½ v. 13 pinte

Vite

<i>Intrate.</i> Boi rămași de la provizorul precedent :	
În alodiul Dorolț 24, al Ardușatului 16, în Someșeni și Orașu-Nou boi tretinali 2	42
În Ardușat vaci cu lapte și sterpe, junci, juninci de trei și patru ani	26

¹⁰³ După adunarea noastră 4969½ în 511 buți și 83 butoaie dînd însă același total de vase, anume 594.

Junci tretinali	7
În Dorolț, vaci cu lapte	13
În Ghirișa : 4 junci de al patrulea an, 10 de al treilea : juninci de al patrulea 4, de al treilea 9, vaci sterpe 2, tauri 2	31
În Ardușat, viței	5
Junci și juninci veniți în tretină din pertinențele Ardușatului 7, din ale Ardușului, Beltiugului și Dorolțului 12	19
Total intrate	143
<i>Ieșite.</i> Vînduți boi	13
Vînduți la diferite persoane 2, 4, 1, 1 ; măcelarilor din Satu-Mare 5.	
Vaci alodiale cu lapte, moarte de ciumă	2
Vaci rele vîndute măcelarilor din Satu-Mare	2
Junci, juninci vîndute	14
Total ieșite	31
<i>Oi, miei</i>	
<i>Intrate.</i> Oi alodiale rămase	310
Anume : 196 oi cu lapte, 100 sterpe, 13 berbeci, 1 capră.	
Oi tretinale și de strungă	65
Anume : din pertinențele Băii-Mari oi tretinale 16, capre tretinale 3, din ale Dorolțului oi tretinale cu miei 29, sterpe 17.	
Miei alodiali rămași în Dorolț	74
Miei alodiali sporul anului	150
Miei de dijmă din com. Satu-Mare și Ugocea	1794
Miei intrați cu tretina din pert. cetății	23
Total oi, miei	2416
<i>Ieșite.</i> Moarte de ciumă (<i>peste</i>) în Dorolț	81 oi
Căpitanului Cristofor Tewffenbach	32 miei
Aceluiași în contul stipendiilor	240 miei
Vicecăpitanului Conrad Dragzel în contul stipendiilor	24 miei
Comisarilor veniți în cercetarea lui Sigismund Pa-	
thoch	12 miei
Miei de dijmă vînduți de dijmuitori	1539 miei
Miei alodiali din Dorolț vînduți	80 miei
Simbriașilor din Dorolț în salar	8 miei
Miei morți în Dorolț de ciumă	20 miei
Total ieșite oi, miei	2036
Rămase oi, miei	380

Porci

<i>Intrate.</i> Porci alodiali rămași în Ardud	242
Din dijma de toamnă în Ardușat	20
Din dijma de pajiște porci	24
purcei sugaci	11
Purcei rămași	18
Sporul anului în Ardud	60
Dijma de pajiște a anului 1577 (pert. Ardud, Dorolț, Belciug, Baia-Mare, Seini, Ardușat, Cegheld)	20
Dijma de toamnă din 1576	138
purcei	7

Specificat : Oaș 5, Botiz 3, pert. Ardud 74, pădurea din Ardușat 56 porci și 7 purcei.

	Total	444 porci 96 purcei
<i>Ieșite.</i> Porci de dijmă dați la casa de bucate		96
Lui Petru Litteratus măsurătorul vinurilor		2
Căpitanului soldaților unguri, în contul stipendiilor		57
porci		
Morți de ciumă (<i>per pestem</i>) în alodiile din Ardud și		
Ardușat porci		32
Vînduți		31 porci 36 purcei
	Total ieșite	218 porci 36 purcei

Sare

<i>Intrate.</i> Cumpărat pt. nevoile oastei de pază, din	
Carei 200 pietre, din Dej 250	450 pietre
Venită din vămi	391 pietre

Specificat : vama din Supur 338, din târgul Satu-Mare, 20, vadul Oarului 33.

<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	740 pietre
Pentru diferite nevoi : sărat cași, pentru oi, vite	80 pietre

Unt

<i>Intrate.</i> Rămas de la predecesor	26 pinte
Venit din alodiaturile Dorolț și Ardușat	14 pinte
Venit din satele domeniului	35 ¹ / ₂ pinte
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	32 pinte
Rămas pt. anul următor	43 ¹ / ₂ pinte

Cași

<i>Intrate.</i> Cași de oaie rămași	75
Aduși de voievodul Gheorghe din pertinențele Ardușatului de Sînmihai	26
Din alodiatura Dorolțului	238
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	339

Cașcavaluri (formagia)

<i>Intrate.</i> Rămase	106
Din alodiaturile Dorolț și Ardușat	99
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	102
Rămase	103

Brinză

<i>Intrate.</i> Rămase 7 putini (<i>bodones</i>) pe jumătate pline și 4 pline	11 putini
Din Ardușat și din pertinențele domeniului	6 putini
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	10 putini
Vândute	5 putini

Piei de vită

<i>Intrate.</i> Rămase de la predecesor la cizmarii din Satu-Mare, piei lucrate de vacă, junc, vițel	58
Piei crude ale vacilor moarte în Dorolț	2
<i>Ieșite.</i> Simbriașilor din Dorolț pt. opinci	2

Piei de oaie și de miel

<i>Intrate.</i> Piei de oaie și de miel lucrate rămase la cizmarii din Satu-Mare	242
Piei de oaie crude la casa lui Ștefan Sokliosy	44
Piei de oaie și de miel în Dorolț	4
Piei de la oile și mieii morți în Dorolț	101
Total	391

Lină

<i>Intrate.</i> De la maierul din Dorolț, din tunsul oilor, lîni	249
--	-----

Stupi

<i>Intrate.</i> Stupi alodiali rămași în Homorodul de Sus 59, Chilia 13	72
Sporul anului din acești stupi, roi	63
Roi intrați prin dijmă	241
Total	376
<i>Ieșiri.</i> Tăiați pt. miere	284
Morți peste an în Homorod de boală (<i>peste</i>)	12
Total	296

Miere

<i>Intrate.</i> Din cei 284 stupi miere curată în pinte de Buda 208, făcînd în vedre	6 $\frac{1}{2}$ vedre
<i>Ieșite.</i> La casa de bucate	2 vedre 4 pinte

Ceară

<i>Intrate.</i> Din cei 284 stupi ceară curată	160 fonți
<i>Ieșite.</i> Dat căpitanului suprem Cristofor Teuffenbach	160 fonți

Mursă sau bere dulce

<i>Intrate.</i> Din boștina celor 284 stupi 2 buți cuprinzînd	10 $\frac{1}{2}$ v.
<i>Ieșite.</i> Dat spre crîsmărit în Gerăușa și Ardușat 2 buți	10 $\frac{1}{2}$ v.

Ulei de in

<i>Intrate.</i> Adus de voievodul Gheorghe din satele Ardușatului	14 pinte
<i>Ieșite.</i> La casa de arme	14 pinte

Găini

<i>Intrate.</i> Rămase în alodii : Ardușat 29, Cegheld 59	88
Sporul anului pui	162
Găini venite la dijma grînelor	4006
<i>Ieșite.</i> Găini de dijmă vîndute	4006
Găini moarte în alodii	39
Rămase	211

Gîște

<i>Intrate.</i> Rămase în alodiul Cegheld	40
Sporul anului	32
<i>Ieșite.</i> Moarte de ciumă (<i>peste</i>)	16
Rămase	56

Fier

<i>Intrate.</i> Cumpărate în Carei pt. nevoile oastei șine (<i>lamina</i>) de fier	300
de oțel (<i>calibum trabes</i>)	12
Din vama Supurului șine	38
<i>Ieșite.</i> Pt. casa de arme, de oțel 2, de fier	46
Pt. casa de bucate de oțel 4, de fier	99
Pt. felurite nevoi	156

Specificat : pt. moara din Satu-Mare 59, moara din Mintiu 4, din Arduşat 20, pt. reparat navele merilor de pe Someş 20, pt. nevoile alodiului din Dorolţ 5, din Arduş 8, pt. făcut sape trebuitoare la vii 40.

Seu

Intrate. Cumpărat 13 măji
Ieşite. Pt. nevoile casei de bucate 12¹/₂ măji
 Pt. nevoile casei de arme ¹/₂ maje

Pinză

Intrate. Pinză simplă cumpărată 60 coţi
Ieşite. Pt. nevoile casei de arme 60 coţi

Fîn

Intrate. Din diferite fînaţe 230 stînjeni

Specificat : în alodiul Cegheld 20, în alodiul Porcialma 8, alodiul Ūkörító 5, în Car 18, Dobra 35, Arduşat 22, Dorolţ 84, Arduş 38.

Ieşite. Pt. diferite nevoi 101 stînjeni

Specificat : voievodului moldovean în stipendiul său 9 st., casei de bucate 7, lui Nicolae Bathori 18, pentru vitele alodiale din Dorolţ 42, pt. vitele alodiale din Arduş 25.

Rămas 129 stînjeni

Piper

Intrate. Venitul de un an al tîrgului din Satu-Mare 6 fonţi

Preţuri, 1569 — 1577

Din socoteli extragem o listă de preţuri, cu indicaţia anilor economici:

Grîu, găleata de Caşovia, 1569—1572 : 40 d., 50 d., 52 d., 60 d., 64 d., 79 d., 88 d., 1 fl. ; 1572—1573 : 64 d., 70 d., 1,46 fl. ; 1573—1574 : 51 d., 80 d., 1 fl., 1,12 fl., 1,24 fl. ; 1576—1577 : 50 d., 55 d. ; 1 claie 1569—1572 : 28,6 d.

Făină, găleata, 1569—1572 : 60 d.

Orz, găleata de Caşovia, 1569—1572 : 24 d., 25 d., 33 d., 40 d. ; 1572—1573 : 32¹/₂ d., 34 d. (cumpărături din Debreţin) ; 1573—1574 : 26 d., 27 d., 29 d.

Ovăz, găleata, 1569—1572 : 18 d., 23 d., 24 d., 25 d., 28 d. ; 1573—1574 : 24 d., 25 d.

Mei, găleata. 1569—1572 : 50 d. (pentru semănat) ; 1572—1573 : 50 d. (din Dorolţ) ; 1573—1574 : 66¹/₂ d.

Mazăre, găleata, 1569—1572 : 50 d. ; 1572—1573 : 50 d.

Linte, găleata, 1572—1573 : 50 d.

În, găleata, 1569—1572 : 1 fl.

Cînepă, 1569—1572 : 1 chită (*Kytha*) 3,9 d. ; 1572—1573 : 1 maje 3,80 fl.

Hamei, găleata, 1569—1572 : 50 d. ; 1572—1573 : 20 d., 33 d., 36 d., 50 d. ; 1573—1574 : 50 d.

Fin, stinjenul, 1569—1572 : 25 d. (stricat), 51 d., 60 d., 72 d., 1 fl., 1,24 fl., 1,25 fl., 1,39 fl., 1,45 fl., 1,50 fl., 1,52 fl., 1,70 fl., 1,90 fl. ; 1572—1573 : 1,82 fl. ; 1573—1574 : 1,50 fl., 1,80 fl., 1,85 fl., 2 fl. ; 1576—1577 : 2 fl.

Vin, 1569—1572 : vadră (*urna*) de Cașovia 50 d., 68 d., 80 d., 82 d., 86 d., 1,32 fl., 1,33 fl., 1,34 fl., 1,35 fl., 1,40 fl., 1,61 fl., 1,67 fl., 1,70 fl., 1,72 fl., 1,78 fl., 1,90 fl., 2,10 fl., 2,33 fl., 3,43 fl. (cumpărat din Cașovia), 2,43 fl., 4,92 fl. (cumpărat din Tokaj) ; hidria de Baia Mare (4 hidria = 1 vadră de Cașovia) : 20 d., 25 d., 33,3 d., 50 d. ; pinta de vin crîșmărită cu 7, 8, 10, 12, 14, 16 d. ; 1572—1573 : butea de vin 5 fl., găleata de Livada de vin 14 d., tina (din Tăuți) 12½ d. ; 1 media crîșmărită cu 3, 4, 5 d. ; 1573—1574 : tina (cumpărată de la colonii din Tăuți) 12½ d. ; media crîșmărită cu 3, 4, 5 d. ; 1576—1577 : hidria de Baia Mare 50 d., vadra vieneză de vin din Zalău 1,22 fl., din Cegheld 1,80 fl., din Satu Mare 2 fl. ; pinta crîșmărită cu 8, 10, 12 d.

Drojdie, 1569—1572 : pinta 1 d., 1¼ d., 1,9 d., 2,1 d. ; 1572—1573 : vadra 25 d. ; 1573—1574 : vadra 50 d. ; 1576—1577 : vadra 50 d.

Bere, 1569—1572 : 1 butoi 2,88 fl. ; 1573—1574 : media de bere cu mied ? crîșmărită cu 4 d.

Mied, 1569—1572 : pinta crîșmărită cu 10, 12, 14 d. ; 1576—1577 : pinta de mursă crîșmărită cu 12 d.

Vite, 1569—1572 : bou 4 fl., 4,66 fl., 5 fl. ; 1573—1574 : boi, vaci preț mediu 4 fl., 1 taur 3,10 fl., 1 junc (bolnav) 1,20 fl., 1 vacă 2,76 fl., 3,50 fl. (pentru alodiul), 1 vițel 60 d., 1 fl. ; 1576—1577 : bou 3,50 fl. (de mic preț din alodiul Ardușatului), 4,50 fl., 1 bou și 1 vacă din alodiul Ardușatului 8,45 fl., junci de trei și patru ani preț mediu 2,40 fl.

Carne, 1569—1572 : 1 font 1 d. ; 1576—1577 : 1 font 1 d.

Cai, 1573—1574 : 1 cal 10 fl. ; 1576—1577 : 1 cal 16 fl.

Porci, 1569—1572 : porc 2 fl., purcel 6 d. ; 1572—1573 : 1 porc (vîndut în tîrg) 1,68 fl., porc de pajiște (Maramureș) 1 fl., 1 porc bine îngrășat (pentru uns armele) 4 fl. ; 1573—1574 : porc 1,50 fl. ; 1576—1577 : porc de dijmă 1,50 fl., porc alodial 1,50 fl., purcel sugaci 8 d.

Oi, 1569—1572 : oaie 33 d. (vînzare de teama bolii), 40 d. (Maramureș), 50 d. (oaie de muls, fără miel), 1 oaie cu 1 găl. de grîu ; 1573—1574 : oaie de strungă (Maramureș) 40 d.

Miei, 1569—1572 : 1 miel 16,6 d., 17,7 d., 18 d., 20 d., 23 d., 25 d. ; 1572—1573 : miel de dijmă 25 d. ; 1573—1574 : miel (de dijmă, alodial, tretinal deopotrivă) 25 d. ; 1576—1577 : miel alodial 20 d., miel de dijmă 25 d.

Iezi, 1573—1574 : ied de dijmă 20 d.

Stupi, 1573—1574 : 1 stup (Maramureș) 33 d.

Unt, 1569—1572 : pinta de unt 24 d.

Cași, 1569—1572 : 1 caș 10 d. ; 1572—1573 : caș de strungă (Maramureș) 17 d. ; 1573—1574 : 1 caș (Maramureș) 16 d.

Brînză, 1569—1572 : 1 font de brînză 4 d. ; 1576—1577 : putina (*bodon*) de brînză de tretină și de strungă 1,25 fl.

Colaci, 1572—1573 : 1 colac de Crăciun (Maramureș) 2 d.

Piei, 1569—1572 : piele de bou 70 d., piele de oaie 3 d., 6 d. (de oi moarte), 8, 9, 10 d., piele de miel 6 d. ; 1572—1573 : piele de vită 76 d. ; 1573—1574 : piele de jder 60 d.

Lîni, 1569—1572 : 1 lîină de oaie 3,2 d., 4,8 d., 5,5 d., 1 lîină de miel 1½ d., 2 d.

Pășări, 1569—1572 : găină 4 d., clapon 6 d., gîscă 8 d. ; 1572—1573 : găină (Maramureș) 4 d. ; 1573—1574 : găină (venită cu dijma) 4 d.

Ouă, 1572—1573 : 3 buc. cu 1 d. (Maramureș) ; 1573—1574 : 5 buc. cu 1 d.

Seu, 1569—1572 : maja 3,20 fl., 3,50 fl., 3,72 fl., 3,75 fl., 4 fl., 4,20 fl., 6 fl. (*purgatus*) ; 1572—1573 : 3,19 fl., 3,23 fl. ; 1576—1577 : 3 fl.

Smoală, 1569—1570 : maja de smoală (*pix*) 4 fl., 5 fl. ; 1573—1574 : maja de smoală neagră 5 fl.

Miere, 1569—1572 : pinta 20 d.

Ceară, 1569—1572 : fontul 10 d., 12 d. ; 1573—1574 : 10 d., 13 d.

Piper, 1569—1572 : fontul 60 d.

Ghimber (*zinziber*), 1569—1572 : fontul 3,36 fl.

Șofran, 1569—1572 : fontul 5 fl., 7,52 fl.

Sare, 1569—1572 : 1 sare (bolovan) 12 d., 14 d. (cumpărată în Levoča), 16 d. și 20 d. (cumpărată în Cașovia) ; 1573—1574 : 1 sare 5 d. ; 1576—1577 : piatră de sare (de la Dej) 6 d., (de la Carei) 12 d.

Pături, 1569—1572 : pătură 1 fl., 1,20 fl., 1,25 fl.

Pinză, 1569—1572 : pinză de sac cotul 3 d., 3½ d. ; 1572—1573 : cotul de pinză 2½ d., 3 d. ; 1573—1574 : cotul de pinză 4 d. ; 1576—1577 : cotul de pinză pentru casa de arme 3½ d.

Fier, 1569—1572 : fontul 5 d., maja de Cașovia 1,60 fl., 2 fl., lamina 10 d. ; 1572—1573 : lamina ferri 5 d., 6,5 d. ; 1573—1574 : lamina ferri 14 d. ; 1576—1577 : lamina ferri 9 d., 1 trabs de oțel 6 fl.

Cuie, 1569—1572 : cuie diferite, mia cu 50 d., 60 d., 65 d., 70 d., cuie de șindrilă mia cu 50 d. ; 1573—1574 : cuie de lațuri mia cu 15 d.

Fereastră, 1569—1570 : fereastră de sticlă 1,57 fl.

Candelabru de cositor, în 1569—1572, 69 d.

Pietre de moară, 1569—1572 : 1 piatră de moară 8,88 fl. ; 1573—1574 : 1 piatră 2,62 fl. (pentru Bocicoi), 4 fl.

Șindrilă, 1573—1574 : 1000 șindrile 1,20 fl. ; 1576—1577 : 1000 cu 1 fl.

Hîrtie, 1569—1572 : fontul (*libra*) 10 d., legătura (*ligatura*) 1,90 fl., 2 fl., balla 2 fl. ; 1572—1573 : legătura 1 fl. ; 1573—1574 : fontul 10 d., legătura 1,75 fl.

O funie mare pentru pivniță, 1569—1572, 1 fl.

Un ștreang de legat boi, 1569—1572, 2 d.

O căldare mare de aramă pentru fierț berea, 1569—1572, 180 fl.

O sită de păr *ad molam cribratorium*, 1572—1573, 4 fl.

Un car neferecat, 1569—1572, 2 fl.

Un plug cu cele trebuitoare, 1569—1572, 1,60 fl.

Prețuri de lucru 1569—1572 :

zidar, 1 zi de lucru 20 d., 21 d.

zidar, 1 săptămîină de lucru 1 fl.

butnar neamț, 1 zi de lucru 12 d.

dulgher, 1 zi de lucru 12 d.

măcelarului pe o săptămână pentru tăiat porci 1 fl., consoțului său 80 d.

măcelarului, pe o lună pentru tăiat porci 5 fl., consoțului său 4 fl.

cădarului pe o lună 2 fl.

crișmarului pe o lună 2 fl.

maistrului de clădit pod pe o săptămână 3 fl.

făcutul unei roți 50 d.

preparatul unei piei de jder 4,7 d.

polonilor ziua de coasă la orz 18 d.

ziua de cernut grâu 10 d.

4. CERCETAREA DIN 1575 A NEREGULILOR ÎN ADMINISTRAREA DOMENIULUI

Cercetarea, adică recapitularea ei poartă data de 1 aug. 1575. Ea a fost provocată de căpitanul cetății Cristofor Theuffenbach și e îndreptată împotriva administrației provizorului Ștefan Sokliossy. Ascultările au dezvoltat însă mai multe nereguli, nu numai din partea provizorului și a oamenilor săi, ci și din ale oamenilor căpitanului.

Au fost ascultați mulți martori, de pe întreg cuprinsul domeniului, și din târguri, și din sate.

Sînt interesante înainte de toate ascultările cetățenilor din Satu-Mare și Mintiu. Mărturisesc că provizorului la intrarea în funcțiune, Satu-Mare cu Mintiu împreună i-au dat în dar o cupă de argint în valoare de 7 fl. Tot împreună i-au dat o altă cupă, în valoare de 22 fl., ca să le respecte privilegiile, să nu-i silească adică, împotriva privilegiilor lor, la cositul fînului sau la seceratul grîului împăratului ca pe ceilalți supuși. La cererea provizorului, cei din Satu-Mare i-au dat lucrători și care gratuit pentru clăditul casei sale. În 1574 a mînat mai multe femei să cearnă, fără plată, grâu, pe care l-a distribuit spre a achiziționa vin nou.

Cei din Mintiu se plîng că provizorul cuprindea de la ei multe pămînturi de arătură pe seama împăratului, din care cinstea și altora (*etiam aliis gratificando*); unul din aceștia le-a semănat pentru sine chiar cu colonii împăratului. Viceprovizorul, Baltazar Ary, se lauda și el că în 1574 a arat, semănat, secerat cu colonii împăratului pentru sine în pămînturile Mintiului 9 iugăre, în cele din Satu-Mare 8, în cele din Hrip 7, că numai din semănătura din Mintiu a avut 60 de clăi. Acest lucru îl făcea în fiecare an, mărturisesc unii: în fiecare an obișnuia să-și cosească, să-și secere, să-și care fînul, grînele cu supușii împăratului, să care pentru sine fîn sau grâu din ale împăratului; odată, în 1573, i-a pus să-i care vreo 10 stînjeni de fîn. În timpul coseii, cînd chema pe supuși *ad labores ordinarios*, îi punea pe unii să cosească din fînul împăratului pentru sine sau să cosească la casele sale. Juzii anului 1574 din Satu Mare spun că dînd odată șase care pentru cărat fînul împăratului, numai două le-a lăsat pen-

tru aceasta, patru au rămas pentru fînul lui. Așa că mai adesea avea mai mulți lucrători în treburile sale decît împăratul¹⁰⁹ — mărturisesc ei.

Provizorul, viceprovizorul, cărau mereu bucate, fîn, clădeau stoguri de grîu, de ovăz la casele lor, sub nume că e salariul lor, fără ca martorii să poată preciza în ce măsură era adevărat. Un cetățean din Satu Mare mărturisește că din stogul alodial de ovăz îmblătit a dus 75 de gălete cu carul său la clădirile provizorale. Sameșul și-a dus și el, în lipsa provizorului, de la casa provizorală cinci buți mici de grîu, spunînd că parte l-a cumpărat de la dijmuitori, parte i l-au dăruit ei, precum și 5 gâl. de ovăz, 5 slă-nini, 20 porții de sare.

Dar cea mai gravă insinuare la adresa provizorului, care urmează să fie cercetată, e că din semănătura alodială din 1573 treierată în 1574 ar fi venit 2601 gălete de grîu și nu 500 cum se spune. (În socotelile anului 1574 nu sînt înscrise numai 500, dar totuși puține, 1286 gălete). Nu avem socotelile din 1574—1575 ca să putem vedea cît a înscris acolo, căci treierîșul din 1574 trebuie să fi fost introdus în socotelile anului următor.

Altfel abuza și denunțătorul, căpitanul Theuffenbach, abuzau și oamenii lui. Treierătorii, de pildă, vindeau grîu, ovăz din părțile care le reveneau ca plată pentru treierat. Un tîrgoveț din Satu Mare a cumpărat de la ei 7 gălete de grîu, 10 gâl. de ovăz. A cumpărat și de la Grigore Literatus, slujitorul provizorului administratorul treieratului (*praefectus triturae*), 5 gălete de grîu din ceea ce i-a revenit în salariu. Spun că el avea voie să ia pentru lucrul său de fiecare vînturat o găleată de grîu. Și mai primea și din rămășițele (zoana) grîului treierat, din care tîrgovețul de asemenea a cumpărat. Căpitanul i-a luat cu puterea toate cumpărăturile la denunțul altui tîrgoveț că treierătorii i-ar fi tăiat un porc și i-ar fi consumat capul în casa cumpărătorului. Căpitanul l-a ținut și pe el și pe Grigore Literatus în lanțuri 17 săptămîni sub cuvînt că grîul n-a fost cumpărat, ci furat de ei. Deodată cu al lor, căpitanul a luat și grîul altora, iar administratorului treieratului i-a luat tot ce cîștigase. Un treierător, prins că a vîndut, înainte de măsurătoarea grîului, o găleată de grîu din partea care i se cuvenea, de teama căpitanului a fugit.

Nereguli de practică mai ales în administrarea vinurilor venite din dijme, din producția proprie, din daturi, din achiziții, din cumpărături, nereguli în jurul crîșmăritului. Administratorii comit nereguli la socoteli, la distribuirea vinului, pot sustrage sub pretextul salariului, fac concesiile ilicite pentru crîșmărit în timpul rezervat crîșmăritului împărațesc sau îngăduie asemenea crîșmărit chiar sub numele împăratului. În 1574 provizorul a fost văzut ducînd din vinurile de dijmă o dată două, altă dată trei buți de vin nu în pivnițele împărațesti, ci în ale altora, nu se știe pentru sine sau pentru împărat. Din vinurile de dijmă din Turulung s-au cărat cîteva buți de vin la casa sa, pe care l-a vîndut fie cu butea, fie prin crîș-

¹⁰⁹ „Et quod saepius plures laboratores in suis negociis habuerit quam Caesarea maiestas“.

mărit în târg. Făcea câştig şi cu vinuri cumpărate din Seini, din Baia-Mare, pe care le vindea apoi.

Cazuri de crîsmărit ilicit târgoveţii din Satu-Mare şi Mintiu mărturisesc mai multe. În Satu Mare, din îngăduinţa provizorului un târgoveţ a crîsmărit 3 buţi de vin, căruiă pentru două buţi i-a luat 8 fl., pentru a treia nu i-a luat nimic. Viceprovizorul a crîsmărit însuşi, fără ştirea provizorului, 5 buţi de vin. Alţi târgoveţi au crîsmărit cu îngăduinţa sameşului Toma Literatus cîte una două buţi, în total 5 buţi. În Mintiu tot cu îngăduinţa lui s-au crîsmărit astfel trei buţi. Aci îşi mai crîsmăreau şi libertinii vinurile lor în timpul crîsmăritului împărătesc, cu a cui îngăduinţă nu ştiu. În Satu-Mare unul a crîsmărit o bute cu îngăduinţa talmaciului căpitanului Theuffenbach, George Literatus, care şi el a crîsmărit, fără îngăduinţa provizorului, din proprie autoritate, vinul său în timpul crîsmăritului împărătesc. Unul a crîsmărit două buţi chiar cu îngăduinţa controlorului (*contrascriba*) Paul Farkas. Altfel provizorul făcea şi acte de severitate. Tîrgoveţului care a crîsmărit din îngăduinţa controlorului, *graviter indignatus*, la a doua bute i-a spart fundul. La alt târgoveţ cu asemenea crîsmărit a pus să-i taie cepul.

Mărturiile aduc provizorului şi alte felurite acuze. La intrarea în funcţiune a dat la doi târgoveţi din Satu Mare 200 fl. pentru care le-a luat dobîndă 40 fl. În 1574 a arendat de mare nevoie dijma satului Lazar pentru 100 fl., bani pe care i-a distribuit soldaţilor nemţi ca bani de carne (*Fleischgelth*), dijma grîului însă n-a dat-o. De la un târgoveţ pentru omor a luat gloabă 35 fl. Omul lui, dijmuitor în Petea, i-a luat unui ţaran pe nedrept gloabă de 6 fl. Măcelarilor din Satu-Mare şi Mintiu, provizorul încă de un an şi jumătate le datorează pentru carnea tăiată 150 fl. Cizmarilor pentru preparatul pieilor le datorează 2½ fl. La cinci din Mintiu pentru lucratul a cinci bucăţi de postav 3 fl. Cei doi lemnari cînd lucrau în cetate de la alţi provizori primeau cîte 10 dinari pe zi, el nu le-a dat cîtuşi de puţin. E învinuit că lipsea adesea de la slujba sa, nu se ştie pentru treburile împăratului sau ale sale.

Un şir de mărturisiri fac şi cei din Oar. Provizorului i-au dat şi ei la intrarea în provizorat în dar o piele de vulpe. În 1572 şi pe ei i-a pus să are şi să samene pe seama lui 4 iugăre, obţinute de la nobilii Wetses. În 1574 s-au semănat pe seama lui cu munca colonilor trei iugăre de ovăz. În 1573 şi-a dus cu trei care de ale lor ovăzul propriu pentru vînzare la Carei, fără să le plătească nimic. În 1574 a cumpărat ovăz distribuind bani printre ei, şi apoi l-a trimis cu carele lor la Carei spre vînzare, anume 50 de găleţi, iarăşi fără să le plătească nimic. Şase mărturisesc că în 1573 provizorul le-a îngăduit să-şi nutrească stava de cai nedomesticiti (*gregem indomitam*) cu finul împăratului. În 1573 le-a luat *indebite* 5½ pinte de ulei de cînepă (*olei canabaei*), sămînţa pentru el costîndu-i 2,72 fl., dar nu le-a plătit nimic pentru el.

În nereguli sînt angrenaţi, iarăşi, şi alţi slujbaşi, viceprovizorul, controlorul, dregătorul, judele tîrgului, dijmuitorii, supraveghetorul treierişului.

Viceprovizorul, chemînd pe unul la lucrul împăratului, l-a silit să lucreze la casele sale săptămîna întregă. Dregătorii, cînd după obicei supușii dau cosași pentru cositul fînului împăratului, obișnuiesc să rețină cînd mai mulți cînd mai puțini, *pro ratione temporis* pentru cositul fînului lor, pe unii pe două zile, pe alții pe mai multe. Din grîul treierat, după mărturiile treierătorilor, s-a dus în multe părți, fără să se mai poată preciza pentru cine. Despre 32 de gălete li s-a spus că a fost dus pe seama controlorului. S-au dus și la casa judei, iarăși martorii nu știu pentru cine. Din ovăzul împăratului judele a luat două gălete sub cuvînt că le duce scribilor provizorului la Satu Mare. Dregătorul a vîndut unui măcelar un bou de pripas cu 2 fl., despre care nu știu i-a dat sau nu provizorului. În 1573 a tăiat pentru sine un porc de pripas. Tot în folosul dregătorului a fost luat un porc de pripas și în 1572. De la o văduvă dregătorul a luat 12 grămezi (*cumuli*) de grîu pe care le-a pus în stogol împărătesc.

Dijmuitorii din 1574 au luat de la supuși cîte doi snopi sub titlul condeiului (*manipulos pennae*). Pe unul care a luat și vîndut mierea unui stup înainte de dijmuire, l-au globit cu 4 fl. Pe unul care a întîrziat la dijmuire, dijmuitorul l-a globit cu 30 d. În 1574, Ștefan Olah șase miei căzuți în dijmă i-a răsucumpărat de la provizor cu 1,50 fl., pe care acesta i-a luat totuși mai tîrziu, dîndu-i numai 1 fl.

Mărturiile citează mai multe gloabe. În 1572 și 1573 au plătit lui Ioan Fodor, slujbașul provizorului, prin jude, 17 fl. gloabe. De la unul dregătorul a pretins *pro uiolentia in iudicem primarium facta* gloabă de 6 fl. De la alții a luat 4 fl. Pe unul, în 1573 controlorul l-a globit cu 2 fl. pentru că a dus din Oar în carul său o *inhonestam et impudicam mulierem* în satul vecin. Unul a fost globit de dregătorul Ioan Fodor și de jude cu 1 fl. pentru că la căratul orzului cumpărat pentru împărat a prins la carul sau căruța sa numai doi cai. Tot ei au globit pe unul cu 1 fl. pentru un bou care a intrat în ovăzul împărătesc nesecerat. Altul a fost globit cu 16 d. pentru că a înjugat puțini boi la carul pentru lucrul împărătesc. Pe unul dregătorul l-a globit pentru adulter cu 4 fl. Pe altul, trimis să cumpere oi pentru împărat, pentru că s-a înapoiat mai tîrziu, cu 1 fl. Pe supușii din Zamosbech, pentru că au fugit pe ascuns de la seceratul împărătesc, i-a globit cu 2,10 fl. De la unul din Petea a luat drept gloabă cinci cași în valoare de 1 fl.

Mărturiile asemănătoare și în restul domeniului.

În satul Akly, la ocuparea (preluarea) bunurilor lui Anton Zekel, dregătorii provizorului au consumat (!) o bute de vin și o găleată de grîu. Dregătorul, încă înainte de a fi fost dat spre crîșmărit vinul împărătesc, și-a crîșmărit pe al lui, neîngăduind crîșmăritul nici unuia din supuși. În 1572 a cuprins de la ei pentru împărat 32 buți de vin pentru a le plăti cu cîte 4 gălete de grîu, găleata de Livada socotită la un florin, cînd putea să vîndă unele buți cu 5, cu 6, altele chiar cu 8 fl. În 1573 a cuprins 8 buți, plătiind de fiecare cîte 5 găl. de grîu, cînd puteau să vîndă vinul cu cel puțin 10 fl. butea. Dijmuitorul vinurilor, Matei Harthani, a luat de la juzi *pro victu* 4 buți de vin. În 1573 dijmuitorii au luat *in rationem vini pennatici* 1 bute de vin. Pe unul, pentru că la căratul vinului a luat de la carul

altuia un ștreang cu care și-a legat boul, dregătorul Paul Nagy l-a globit, sub învinuirea de furt, cu 20 fl. Pe altul pentru că nu i-a dus numaidecît grîul la moară unde a poruncit, l-a globit cu o bute de vin. A mai globit și pe alții. Pe un număr de tineri din Cegheld i-a globit pentru adulter, pe toți împreună, cu 16 fl. De la un alt tînăr pentru „adulter“ a luat o vacă în valoare de 2 fl. În Porcialma dregătorul Ioan Fodor a luat tot pentru adulter de la cîțiva împreună 8 fl. Aci provizorul a distribuit bani pentru miei dînd numai 1 fl. de 7 miei.

În Seini, dregătorul Gregoriu Zabo și Ioan Literatus, slujitorul controlorului, rînduiți pentru a cuprinde de la supuși vin pe seama împăratului, pentru că au vîndut vin sau au tocmit vin pentru bani streini înainte de a se cuprinde vin pe seama împăratului, au luat de la unii o găleată, de la alții două, trei sau mai multe, umplînd o bute întregă de vin. De la unul, dijmuitoarii vinului, slujitori ai controlorului, au luat o bute de vin. Se aflase că fusese rău dijmuit, și ca să nu-i ia restul vinului s-a învoit cu ei la o bute. Dregătorul Grigore Zabo a fost văzut de jude și de jurați cînd a pus să i se care acasă 2 butoaie cuprinzînd vreo 20 gâl. de vin din vinul venit în dijma pentru împărat.

Pe cei din Orașu-Nou provizorul i-a silit să slujească cu carele lor la casa lui din Satu Mare. Cei din Tăuți se plîng că pentru 135 gălete de vin cuprinse pentru împărat în 1574, provizorul nu le-a plătit nimic.

Se ridică multe plîngerii împotriva dregătorului Valentin Tyukodi.

Cei din Săsar mărturisesc că aci e o porțiune a împăratului de 3 iugăre, pe care dregătorul Valentin le-a închis cu gard pentru sine și le-a arat cu colonii împăratului. Pentru că rînduiți fiind la muncile obișnuite la Satu-Mare, n-au venit, i-a globit cu 2 fl. Se plîng de muncile dese pe care trebuie să le facă pentru căpitan sau pentru nevoile cetății, care dacă nu încetează trebuie să plece cu totul de aici (*prorsus hinc migraturos*), satul rămînînd pustiu din pricina desimii slujbelor pe care sînt siliți să le facă.

Voievodul Petru Vilcan din Bozinta mărturisește împreună cu alți trei că dacă n-a mînat oamenii la lucru în Satu Mare la timpul stabilit, Tyukodi l-a globit cu 70 d. A luat și felurite alte gloabe. De la unul a luat gloabă de un fl. pentru că nu era căsătorit. De la un tînăr a luat 1 fl. Pentru adulter, de la unul din Groși a luat 50 d., de la altul o piele de vulpe, de la două văduve 2 fl. De la unul din Groși a luat gloabă 5 piei de jder. Primea cu deosebire daruri. Voievodul Grigore Molnar din Șin-drești cu alți doi mărturisesc că i-au dat în dar două piei de vulpe ca să fie mai cruțător cu ei la mînarea în slujbă (*ut remissius ad seruiendum eos cogeret*). Juzii din Dumbrăvița, ca să nu-i mîne la arat în Satu-Mare, i-au dat, prin învoială, 3 fl. Tot lui i-au dat în același an 8 piei de vulpe. Ca să nu cuprindă vin pentru împărat și la ei în sat, i-au dat 12 gălete de vin. Cînd dregătorul a fost invitat la o nuntă, la cererea lui i-au dat *communi suffragio* un stup și 8 găini pe care le-a dus în dar. Speriați de dregător că vrea să-i mîne cu carele la Satu Mare, i-au dat 2 fl., dar la cîteva zile după ce a primit banii, a uitat și i-a silit totuși să meargă cu

carele. Rînduind din sat un număr de care pentru căratul vinurilor împărătești din Baia-Mare la Satu-Mare și ei neavîndu-le. au scăpat prin promisiunea a șase *turcicorum soccorum* în valoare de 72 d. Unul ca să nu fie silit să care vin la Satu Mare a dat 1,70 fl. Lui Blasius Literatus, ca să nu-i mîne cu carele la lucrul obișnuit în Satu-Mare, i-au dat 2 fl. Lui Francisc Nagy ca să nu-i mîne la muncile cetății, i-au dat împreună 4 fl. Unul, pentru că nu l-a mînat la cărat vin din Baia Mare la Satu-Mare, i-a dat lui Ladislau Literatus 1,50 fl. La trei supuși din Unguraș, Valentin Tyukodi le-a cerut o pereche de călțuni (*unum coturnum*) promițînd să-i îngăduie de căraușitul vinului, dar cum nu erau ei de rînd nu i-au dat. Cei din Chechiș însă au trebuit să-i dea în loc 1 fl. Cei din Mocira i-au dat în diferite rînduri, ca să nu-i mîne la muncile obișnuite ale cetății Satu Mare, ci să-i lase din cînd în cînd, prin învoială, 8 fl. Patru din Chechiș, ca să nu-i mîne în Satu Mare la arat, i-au dat, după învoiala făcută cu el, 3,85 fl. Tot pentru asemenea lucru altădată 50 d. Patru din Negreni, în 1574, ca să nu-i mîne la arat în Satu-Mare, i-au dat 1 fl. Unul din Negreni se plînge că același dregător i-a luat cu puterea un pămînt semănat cu mei. Se mai plîng că totdeauna i-a silit să are pe seama lui. La cererea lui i-au dat doi stupi. De la unul din Groși, în 1574, a luat cu puterea un vițel în valoare de 1,50 fl. Unui locuitor pentru că a plecat în altă parte de pe domeniul împăratului (*quod hinc alio ex dominio Suae Mittis migraverat*), i-a luat 2 viței și o vacă, pe care fugarul le-a răscumpărat de la el cu 2½ fl. Ca să nu-i mîne la arat în Satu-Mare, au dat și unii de aci 2 fl. Pentru că nu i-au dat un car rînduit la Satu-Mare, i-au plătit 1 fl. Pentru că satele de aci le-a dat spre crîșmărit numai patru buți de vin, i-au dat o piele de vulpe. De bună voie i-au dat un junc în valoare de 1 fl.

Supușii din Dorolț și satele aparținătoare se plîng de dregătorul Mihail Weres, care se arată tot atît de activ. De la unul din Dorolț, în 1574 a luat cu puterea 2½ iugăre arător pentru sine, în care acum are grîu. În fiecare an silea pe supușii împăratului și la muncile sale. Slujbele le impunea cu mare tiranie, pe unii închizîndu-i, pe alții bătîndu-i¹¹⁰. Cei din Istrău au trebuit să ducă din fînul cosit al împăratului, din Dorolț, trei care de fîn pe seama lui. În 1573 grînele nonale ale împăratului a pus să fie clădite în grădina sa. A treierat din ele 20 de gălete, din care a împărțit după voia sa. În 1574, cînd i-a vizitat provizorul cu slujitorii săi, au cheltuit 18 fl., din care 8 fl. li s-au defalcat din prețul vinurilor împăratului. Simbriașii împăratului (*mercenarij*) se plîng că provizorul din salariile anului 1574, de la 20 ianuarie încoace le datorează o slănină, un porc de tăiat, 4 cași, 4 miei. Iar pe anul 1575 nu le-a plătit nimic afară de două gălete de grîu. În timpul crîșmăritului împăratului punea să se crîșmărească pentru sine. În 1574 de la cei din Istrău a strîns, din porunca provizorului, pe seama căpitanului, găini, claponi, pe care nu le-a adus, le-a ținut pentru folosul său.

¹¹⁰ „Item conqueruntur quod idem Michael Weress pro impositis ipsis seuitijs inter eos tyranidem magnam exercuerit, alios incarcerando, alios percutiendo”.

Și dregătorul Weres a luat mai multe gloabe. În Dorolț unuia pentru *violentia* i-a luat 50 d., altuia pentru că i-a găsit vitele în bucate 1,50 fl., altuia care și-a lăsat soția 1 fl., altuia pentru vărsare de sînge 1 fl.

În Istrău pe doi pentru că nu i-au treierat grînele, i-a globit cu 2,28 fl., pe unul pentru că fiind bolnav n-a venit la lucrul cetății cu 50 d., Unuia pentru că în lipsă l-a vorbit de rău (*vituperasset*) în fața altora, i-a luat 1 fl. De la judele satului, în 1573 a luat o puțină de brînză (*tunellam formagij*) în valoare de 3 fl. Găsindu-i oile în lunca oprită, i-a luat 1 fl. și 2 miei. Unuia care, lipsindu-i mîncarea, a plecat pe ascuns de la lucrul împăratului, i-a luat o puțină (*tunellam*) de brînză în valoare de 4 fl. Pe unul care trebuia să meargă cu carul la Satu Mare, pentru că, fiind grav bolnav în pat nu s-a dus, l-a globit cu 60 d. Unuia prins în adulter i-a luat 1,25 fl. Altuia pentru că fiul său a furat în tîrg ceva pere i-a luat 1 fl. Tot atît de la încă doi pentru același motiv. Unuia pentru că a luat ceva fîn din al vecinului, i-a luat 1 fl. Pe unul, pentru că a vorbit de rău și disprețuit pe jude (*pro vituperio at contemptu iudicis*) l-a globit cu 50 d., pentru că n-a venit la căratul semănăturilor de primăvară ale împăratului, cu 2 fl., pentru că n-a venit unde era poruncit la treieratul grînelor împărătești, cu 70 d., pentru că n-a venit la vînturatul aceluiași grîne în zi de duminică, cu 60 d. Pe judele anului 1574, Dumitru Stancu, pentru că, mînat la treieratul grînelor împărătești, n-a venit, l-a globit cu 1 fl. Pe unul, pentru că i-a găsit oile în fînașul său, cu 1 fl. De la unul a luat 10 piei de oaie în valoare de 2 fl. Unuia i-a luat cu sila, cu preț redus, 10 piei de oaie în valoare de 2 fl. Pe unul l-a globit cu 1 fl. pentru vărsarea de sînge făcută de fiul său.

Unuia care s-a mutat din Asuaj de pe moșia Gywlaffy în Ghiungi, pentru că prinzîndu-și soția în adulter avea de gînd să se mute în altă parte și se pregătea să o facă pe ascuns, i-a luat 2 viței în valoare de 2 fl., 2 vaci cu lapte în valoare de 5 fl., precum și ceva bani. Pe doi din Istrău, Ion Potorman și Andrei Pop, pentru că au vrut să se mute de pe domeniul împăratului în altă parte, i-a globit cu 1,50 fl. Cercetarea dă și numele colonilor care s-au strămutat de pe domeniul împăratului cu îngăduința (*permissione*) dregătorului Weres în altă parte. Sînt numiți nu mai puțini de 20.

În Ardud dregătorul Martin Pothai, în 1574 a cuprins pentru împărat o bute de vin în valoare de 9 fl. dînd pentru ea numai 5 gălete de grîu, care puteau fi cumpărate cu 3 fl. De la altul a cuprins o bute, pentru care n-a dat altceva decît 4 gâl. de grîu. Tot numai 4 gâl. de grîu i-a plătit și unei văduve pentru o bute de vin cuprins, despre care juzii spun că a fost dusă în pivnița provizorului nu a împăratului. Gloabele luate de dregător de la tineri pentru adulter se ridică la 35 fl. Tot pentru adulter, în Șoș a luat 1,50 fl. De la un român pentru furt a luat doi viței în valoare de 4 fl., pe care pînă acum îi reține la sine.

Martorii din Beltiug unde dregător e Ștefan Zaszy, înșiră și ei mai multe gloabe pentru adulter, de cîte 1 fl., în total 11 plus 75 d. luați sub același titlu de la o văduvă. Pentru o vărsare de sînge s-au luat 3 fl. Pentru furt de struguri s-au luat cîteva gloabe, de cîte 1 fl. sau 50 d., în

total 6 fl. De la doi extraneii care în timpul dijmuirii vinului au violat (*violenter in adulterium prostituerant*) pe o supusă din Dobra a împăratului, s-au luat 20 fl.

Sînt și aci plîngeri în legătură cu cuprinderile de vin. Mihail Literatus a cuprins pentru împărat 15 *tinac* de vin, din care trei încă nu le-a plătit. De la altul a cuprins o tina, pentru care pînă acum n-a plătit nimic. De la o văduvă a cuprins 1½, pentru care de asemeni n-a plătit. În anul 1574 au fost cuprinse de toate 14 buți de vin pe seama împăratului, din care numai 10 au fost rînduite în pivnița împărătească, 4 în a provizorului.

În Ardușat, judele anilor 1573 și 1574 a servit drept gloabe numai 60 d. Voievodul Gheorghe al pertinențelor Ardușatului însă a servit dregătorului Grigore Literatus 8 fl. Acesta a luat și alte gloabe de cîte 1 fl. De la văduva lui Simon Wayda a luat doi viței de al doilea an, pe care ea i-a răscumpărat cu 2 fl. De la unul a luat o vacă, pe care acesta a trebuit să o răscumpere cu 50 d. De la altul a luat o vacă în valoare de 2 fl. De la unul a luat un cal promițîndu-i prețul; acela cerîndu-i despăgubire i-a dat doar 3 porci. Din mieii tretinali ai împăratului în 1574 a luat pentru sine 10. Din ovăzul împăratului a luat în același an pentru sine două care. Martorii spun că tot timpul slujbei sale și-a hrănit cei patru cai cu finul și ovăzul (*pabulo*) împăratului. De la casa alodială a dus două oale de unt, o găleată (*cubulus*) de unt; a dus și un car de paie, dar martorii nu știu le-a dus pentru sine sau pentru împărat.

De la o văduvă, pentru că a vrut să plece pe ascuns de pe domeniul împăratului, a luat 12 clăi de grîu.

Unii își neagă declarațiile înscrise în ascultarea făcută de oamenii căpitanului Theuffenbach: n-au spus că dregătorul a luat și tăiat șapte porci din porcii de dijmă ai împăratului, au spus că din ai săi, nici că și-a însușit venitul morii împărătești pe zece săptămîni întregi, cum au scris ei. Unul spune că n-a luat de la el grîu, cum scriu anchetatorii căpitanului, a dus numai grîul de contrabandă (*contrabanti tritici*) depus la el.

Unii se plîng că dregătorul Grigore Literatus de cîteva ori i-ar fi bătut.

Asemenea acte, asemenea cercetări, care au nevoie și ele, firește, de verificări, ne introduc în mecanismul real al administrației domeniiale, în funcțiunile domeniului, aruncă o lumină asupra relativității informațiilor din urbarii, indică și alte căi de scurgere a bunurilor domeniiale decît cele înscrise în socoteli.

În ciuda străduințelor instrucțiilor domeniiale de a-i restrînge în economia proprie, în utilizarea supușilor domeniiali, provizorii, dregătorii își au și ei obișnuit gospodăria proprie, își însușesc pentru ea pămînt din pămîntul domeniului sau supușilor săi, îl lucrează cu munca lor, îi sustrag de la muncile domeniiale pentru a-i pune la ale lor. Salariul și-l adăugesc și cu o economie proprie. Și-l adăugesc apoi cu felurile abateri, cu felurile sustrageri din bunurile domeniiale, cu nereguli în administrație, în socoteli. Își fac înșiși surse de venit din cumpărături-vînzări, vînd nu numai din propria remunerație sau propriile economii, ci și din sustragerile pe

care le pot face. Vînd uneori mai mult dregătorii, comandanții decît stăpînul însuși. Cel puțin pe acest mare domeniu așa se pare că se întîmplă. Dregătorii își fac mici venituri din favoruri, la crîsmărit, la distribuirea muncii și la altele. Munca acum apare des în mecanismul domeniului, apare des și printre neregulele practicate de aparatul domeniial: pedepse pentru neprezentare la muncă, neprezentare la timp sau cu mijloacele cerute, mici venituri ale aparatului pentru favoruri, pentru sustragerile de la muncă. Se poate practica acum mai bine arbitrarul, abuzul cînd hotărul dintre muncile obligatorii și neobligatorii e tot mai nesigur, tot mai șters, cînd se impune tot mai mult nelimitarea muncii obligatorii, cînd posibilitățile de rezistență ale supusului sînt în scădere. Nu lipsesc indiciile nici asupra regimului muncii plătite, asupra progresului pe care îl face munca neplătită. Treieratul rămîne în genere plătit, plata treierătorilor apare ca un drept și după textul cercetării. Cuprinderile de vin pentru stăpîn nu se fac nici ele totdeauna cu prețul drept, cum prescriu instrucțiunile, provizorii achiziționează sub acest titlu și cu prețuri mai scăzute, cum-pără și pentru ei, rămîn datori.

Sînt frecvente gloabele, legale sau nelegale, mai ales cele mici, de un fl. sau sub un fl., care se impun și administrativ și revin dregătorilor. Sînt frecvente gloabele pentru „adulter“. Așa se explică de ce în socoteli apar venituri mici sub titlul gloabelor. În socotelile anului 1573—1574 apar ca intrate din gloabe de pe întreg cuprinsul marelui domeniu doar 36,82½ fl. și o vacă cu vițel și doi junci de la văduva din Hrip, care a vrut să plece pe ascuns de pe domeniu. În 1572—1573 au intrat 85,87 fl. Dar în sumă e cuprinsă și gloaba pentru omor, de 35 fl., care apare și în cercetare. Cifrele succesive ale intratelor din gloabe înscrise în ordinea anilor din socoteli, între 1569 și 1574 sînt următoarele: 57 fl. (1569—1570), 7,92 fl., 52 fl. și 8 boi (1570—1572), 85,87 fl. (1572—1573), 36,82½ fl. (1573—1574). În socoteli se înscrie venitul stăpînului, cît i-au revenit lui sau cît i-au rezervat dregătorii din gloabe, nu gloabele luate.

Cercetarea ne dă indicii și asupra practicii strămutării. Mijlocul e fuga; sînt globite astfel și tentativele și chiar intențiile de fugă. Dar se putea întîmpla poate chiar ilicit, prin lipsa de vigilență sau trecerea cu vederea interesată a dregătorilor. Numele multe de plecați sub dregătoria lui Mihail Weress permit și asemenea bănuieli.

5. CONSIDERAȚII

Socotelile ne dau amănunte prețioase asupra funcționării unui mare domeniu. Detaliile sînt desigur susceptibile de abaterile obișnuite administrative, de implicele deficiențe ale unor asemenea gestiuni economice, socotelile se fac de un aparat interesat și sub un control discutabil. În liniile lor mari însă sînt foarte concludente.

Veniturile domeniului sînt în bani și în natură.

Intratele bănești se cifrează la sume mari și se raportează unele la

altele, în grupuri mari, pe trei ani de pildă, în felul următor :

	1569—1570	1570—1571	1571—1572	Total
Cens	2568,26 $\frac{1}{2}$ fl.	1152,49 $\frac{1}{2}$ fl.	982,34 $\frac{1}{2}$ fl.	4703,10 $\frac{1}{2}$ fl.
Daturi	194,73 $\frac{1}{2}$ fl.	250,55 $\frac{1}{2}$ fl.	59,83 $\frac{1}{2}$ fl.	505,12 $\frac{1}{2}$ fl.
Dijme	1275,38 fl.	749,30 $\frac{1}{2}$ fl.	391,63 $\frac{1}{2}$ fl.	2416,32 fl.
Răscumpărări	209,84 fl.	—	190,15 fl.	399,99 fl.
Vămi	105,13 $\frac{1}{2}$ fl.	152,15 fl.	65,90 fl.	323,18 $\frac{1}{2}$ fl.
Date în salariu	613,23 fl.	815,19 fl.	67,— fl.	1495,42 fl.
Vinzări	581,98 fl.	648,62 fl.	567,63 $\frac{1}{2}$ fl.	1798,23 $\frac{1}{2}$ fl.
Crîsmărit	12.128,27 fl.	10.204,03 fl.	4890,21 fl.	27.222,51 fl.
Gloabe	57,— fl.	7,92 fl.	52,— fl.	116,92 fl.
Bani rămași	618,— fl.	—	—	618,— fl.
Bani primiți	—	1800,12 fl.	—	1800,12 fl.
Dări	—	2556,80 fl.	212,95 fl.	2769,75 fl.
Tricesime	—	—	271,33 $\frac{1}{2}$ fl.	271,33 $\frac{1}{2}$ fl.
Total	18.351,83$\frac{1}{2}$ fl.	18.337,18$\frac{1}{2}$ fl.	7.750,99$\frac{1}{2}$ fl.	44.440,01$\frac{1}{2}$ fl.

Pentru a înțelege raporturile dintre aceste venituri bănești, e nevoie de unele lămuriri. Nu toate sînt venituri direct bănești. Nu toate sînt venituri chiar. Censul e consecvent venit bănesc, venit curat, fără să comporte cheltuieli. Sub titlul de daturi am cuprins aci, pentru simplificare, mai multe prestații, am cuprins și ferionul, darea fumului, tretina. La dijme s-au calculat nu numai răscumpărările în bani obișnuite pentru porcii, mieii, albinele etc., care nu se cuprindeau în cifrele supuse dijmei în natură, ci și vinzări de dijme. Și nici nu veneau toate numai de pe domeniu, cum vom vedea, unele îi vor depăși cadrele. Răscumpărările de slujbe și de crîsmărit, cuprinse aci sub numele de „Răscumpărări“, răscumpără prestații care erau în parte în natură și nu erau constante. Crîsmăritul, cînd nu era răscumpărat, se calcula, firește, la venitul crîsmăritului. Bunurile date în salariu, compensau doar salarii bănești, nu erau venituri, au intrat aci doar din nevoi de calcul, ele trebuie să figureze, și figurează de fapt, la intratele în natură. Vinzările, cum vom vedea, nici ele nu erau toate vinzări, ci și compensații, bunuri calculate în salariile bănești. Suma mare a crîsmăritului reprezintă suma de vînzare a vinului crîsmărit, nu cîștigul. Bani primiți nu sînt venituri. Dări, tricesime nu sînt nici ele venituri proprii, domeniiale, sînt venituri regale, intrate aci în calcul prin coincidența dintre stăpîn și rege sau date fiind domeniului pentru întreținerea oastei.

În anii următori intratele bănești au următoarele variații :

1572—1573	1573—1574	1576—1577
10.555,04 fl.	11.017,95 fl.	13.633,14 fl.

La intratele bănești prevalează mereu crîsmăritul. În acești din urmă ani intratele din crîsmărit sînt succesiv 4491,67 fl., 5497,98 fl., 5459,24 fl. E un crîsmărit mai scăzut decît în anii precedenți, dar tot ridicat.

Dar acestea sînt numai veniturile bănești sau numai ceea ce s-a transformat în bani din venituri. Ca să putem încerca un raport între felurile venituri ale domeniului, trebuie să adăugăm pe cele în natură. Aci, cei-drept, nu mai putem opera cu cifre precise, ci doar cu evaluări, dar, cunoscînd prețurile, cu evaluări destul de concrete.

Un însemnat venit în natură aduc înainte de toate grînele, grîul, orzul, ovăzul. În 1569—1570 și 1570—1571 recoltă proprie și dijme împreună, calculînd cu numărul clăilor intrate în anii respectivi, cu productivitatea indicată precis sau cu cea indicată pentru grînele treierate și cu prețul mediu de 60 d. găleata pentru grîu, de 24 d. pentru orz și 25 d. pentru ovăz, au adus următoarele valori :

	clăi	găleți	valoare
1569—1570	27541	14902	8393,42 fl.
1570—1571	26783	15690	8564,05 fl.

Nu sînt socotite aci și resturile de la treierat, zoana, dar acestea nu schimbă sensibil valorile.

În aceste valori, loc covîrșitor ocupă grîul. Cifrele grîului de la intrate, socotind și grîul rămas netreierat din anul precedent, în anii următori au următoarele variații :

1572—1573	1573—1574	1576—1577
$\frac{21702}{03}$ clăi	$\frac{13070}{27}$ clăi	$\frac{7987}{21}$ clăi

Cifrele sînt în scădere nu numai pentru că acum toate grînele, și cele alodiale, sînt socotite cu clăia de 32 de snopi (în anii precedenți cel puțin cele alodiale sînt socotite la 26 de snopi), ci mai ales pentru scăderea cifrelor dijmei, a cărei cerc s-a restrîns. Cifrele ei față de 19.650 clăi 6 snopi din 1569—1570 sau 17558 clăi 11 snopi din 1570—1571, în anii următori ai socotelilor se cifrează succesiv la 11076 clăi $4\frac{1}{2}$ snopi, 8489 clăi 5 snopi, 5762 clăi 11 snopi.

Un alt venit mai însemnat a adus vinul. Intratele de vin propriu ale acestor ani, cu cel din dijme și din none împreună, socotind vinul la un preț mediu de 1,30 fl. vadra de Cașovia, totalizează :

	buți	vedre	valoare
1569—1570	330	2438	2169,40 fl.
1570—1571	401	2876 $\frac{3}{4}$	3739,77 fl.

În anii următori ai socotelilor cifrele sînt : 557 buți 29 butoaie, 146 buți 7 butoaie, 148 buți 35 butoaie. Cifrele din anii din urmă au scăzut prin scăderea sau restrîngerea dijmei, care în 1573—1574 nu mai e decît de 69 buți 4 butoaie, în 1576—1577 de 49 buți 14 butoaie, față de 273 buți 28 butoaie cît a fost în 1572—1573 de pildă.

Din restul intratelor reținem doar pe unele, pe cele care reprezintă cu adevărat un venit curat și sînt mai însemnate. Multe din intrate sînt doar derivate, ca produsele din porci, slănini, cărnuri, piei de vite, de oaie,

seu etc. Altele provin din cumpărături, ca fierul, şindrila, sau sînt produse plătite, ca fierul, cuiele, şindrila, hameiul şi altele. Luăm doar pe cele mai însemnate surse, şi nu totalul, ci numai sporul lor, reprezentînd venitul anului, socotit la preţurile curente din tabelul de preţuri. Pentru comparaţie introducem în listă şi intratele din grîne şi din vin :

	1569—1570		1570—1571	
grîne	14902 găl.	8393,42 fl.	15690 găl.	8564,05 fl.
făină				
de la mori	944 găl.	566,40 fl.	637 ¹ / ₂ găl.	382,65 fl.
vin	2438 vedre	3109,40 fl.	2876 ³ / ₄ v.	3739,77 fl.
vite	130 capete	388,— fl.	220 cap.	481,60 fl.
porci	529 capete	610,50 fl.	318 cap	305,— fl.
oi, miei	2826 capete	594,60 fl.	2093 cap.	426,30 fl.
lîni	—	—	622 buc.	22,85 fl.
fin	520 stînjani	520,— fl.	—	—
unt	198 ³ / ₄ pinte	47,70 fl.	174 pinte	41,76 fl.
caşi	339 buc.	33,90 fl.	914 buc.	91,40 fl.
brînză	35 putini	35,— fl.	14 putini	14,— fl.
miere	181 pinte	36,20 fl.	—	—
ceară	137 ¹ / ₂ fonţi	13,75 fl.	92 fonţi	9,20 fl.
păsări	—	—	3897 capete	159,48 fl.
slănini	265 buc.	265,— fl.	35 buc.	35,— fl.
sare	1040 buc.	124,80 fl.	646 buc.	77,52 fl.
• Total		14.798,67 fl.		14.353,58 fl.

Celelalte venituri nu pot adăuga mult cifrele. Intratele anuale în natură ale domeniului se ridicau deci în cifră rotundă la vreo 15.000 fl. Cifrele intratelor în bani şi în natură au dat astfel şi în 1569—1570, şi în 1570—1571 suma aproximativă de 33.400 fl., sumă din care trebuie scăzute bunurile valorificate în bani înscrise şi la intratele în natură, şi la cele băneşti, contabilizate fiind adică de două ori.

Înainte de a face comparaţia cu veniturile în bani, trebuie să observăm şi aici că nu toate veniturile în natură sînt numai domeniiale. Aci au intrat în socoteli şi dijmele venite din comitate. Dijmele grîului singure au dat o valoare în 1569—1570 de 6484,50 fl., în 1570—1571 de 6 057,60 fl. Şi aceste dijme numai într-o mai mică parte au venit de pe domeniu; covârşitoarea lor parte au venit din comitatele ale căror dijme au fost rînduite pentru cetatea Sătmarului. Numărul mare al găinilor a intrat şi el cu aceste dijme. Acest cerc mai larg de dijme a adus şi numărul mare al mieilor. O parte din aceste venituri au intrat şi în socotelile băneşti, sub titlul vînzărilor sau salariilor şi deci trebuie scăzute din veniturile băneşti. Acolo au intrat şi vinurile de dijmă şi nonă crîsmărite. Sumele băneşti ale dijmelor reprezintă în mare parte vînzări sau valorificări de dijme în natură, care iarăşi trebuie scăzute. Separaţii precise nu sînt uşor de făcut.

Comparînd sumele veniturilor bănești cu cele rezultate din evaluarea celor în natură, vedem că cele bănești întrec pe cele în natură. Le întrec însă doar prin suma mare a crîșmăritului, care, cum am spus, nu reprezintă venitul propriu zis, ci numai prețul de vînzare. Crîșmăritul se făcea în parte cu vin provenit din dijma și nona vinului, care erau de fapt venituri în natură. Și se făcea mai ales cu vin cumpărat. În primul caz el reprezenta de fapt venit în natură, care aducea prin acest fel de valorificare un cîștig. În al doilea, venit era numai cîștigul. E suficient să privim cifrele. În 1569—1570 s-a cumpărat vin de 3.557,72 fl., în 1570—1571 iarăși de 4.317,74 fl. Făcînd scăderile și adăugirile respective, adică scăzînd de la intratele bănești veniturile în natură transformate în bani și cumpărăturile din care au rezultat sumele intratelor, prevalează veniturile în natură. Acestea prevalează și dacă reducem bilanțul la veniturile proprii ale domeniului, scăzînd adică dijmele din afara domeniului, banii sau primiți de la cameră, sau rînduiți de cameră, dările de stat, tricesimele care au intrat în socoteli, grînele și vinurile rînduite de pe alte domenii.

Cum se cheltuie aceste venituri ?

Să luăm mai întii veniturile sau mai bine zis intratele bănești. Repar-tizînd cheltuielile pe capitole mari, raporturile sînt următoarele :

	1569—1570	1570—1572
Cheltuieli militare	10792,43 fl.	15617,17 fl.
comisari, trimiși, poște	731,92 fl.	526,55 fl.
clădirea cetății	537,57 fl.	129,78 fl.
minele de la Baia-Mare	85,— fl.	125,— fl.
personal domenal	1746,36 fl.	3251,44 fl.
meseriași, lucrători	103,55 fl.	146,23 fl.
cumpărături de vin	3557,72 fl.	4317,74 fl.
cumpărături diverse	670,60 fl.	1039,32 fl.
cheltuieli zilnice	93,41½ fl.	604,33 fl.
înzestrare domenală	134,— fl.	—
restanțe	—	318,71 fl.
Total	18452,56½ fl.	26076,27 fl.

Cheltuielile bănești cele mai mari sînt cele militare. Iar din acestea pe primul plan se ridică sumele mari ieșite pentru carne soldaților germani imperiali de aci. Ieșitele sub acest titlu evoluează astfel :

1569—1570	6395,20 fl.
1570—1572	10675,13 fl.
1572—1573	6324,70 fl.
1573—1574	6096,50 fl.
1576—1577	7231,40 fl.
Total	36922,93 fl.

După înregistrările din 1569—1570 s-au dat săptămînal între 102—134 fl. Socotind pe un soldat o medie de 4 fonți săptămînal¹¹¹, și fontul cu 1 d., ar rezulta că banii de carne se dădeau pentru circa 2550—3350 soldați. Calculul trebuie primit sub titlul aproximației. Cu călăreții și pedestrii unguri s-au cheltuit 2.459,26 fl., cu casa armelor 553,82 fl. Cu căpitanul suprem al cetății și al oastei Iacob Raminger s-au cheltuit în bani salar și bucate 1.018,15 fl. În 1570—1572 pentru soldații nemți, călăreții și pedestrii unguri au ieșit 3.407,52 fl. Bucatele date pentru căpitanul suprem și „familia” sa se ridică la 548,19 fl. E vorba de o oaste care staționa în jurul acestei cetăți de margine.

În ordinea mărimii urmează cumpărăturile de vin. Urmează apoi sumele plătite personalului domeniului, de la provizor pînă la păstori. Sume însemnate au reclamat întreținerea comisarilor imperiali, feluritele misiuni, curierii, poștele, iscoadele. Sumele cele mai mici în schimb s-au cheltuit cu meseriași și lucrători.

Ieșitele bănești nu ne dau decît o imagine parțială a cheltuielilor și a raporturilor dintre ele. Trebuie făcute completările necesare cu ieșitele bunurilor intrate în natură. Aci intervine însă o mare dificultate. Cea mai mare parte din unele provizii trec la casa de bucate, adică în magazia militară, se înmagazinează acolo desigur pentru nevoi militare sau ca rezerve, de acolo se administrează. Cum însă nu avem socotelile acesteia, trebuie să ne mulțumim cu ceea ce s-a întors la mîna provizorului pentru nevoile interne ale domeniului.

La mîna magistrului victualiilor, adică la casa de bucate au mers înainte de toate cantități însemnate de grîne. În 1569—1570 au intrat acolo 10 479 găl. de grîu, 591¹/₂ găl. de făină, 901¹/₂ găl. de orz, 160 găl. de ovăz. În 1570—1571 alte cantități: 9636 găl. de grîu, 255 găl. de făină, 860¹/₂ găl. de orz, 1189¹/₂ găl. de ovăz. Au mers de asemeni cantități mari de vin, în 1569—1570 240 de buți cuprinzînd 1744³/₄ de vedre, în 1570—1571 alte 346 de buți cu 2750¹/₄ vedre, din care 42 de buți cu 553³/₄ v. s-au dat de-a dreptul pentru soldații nemți, 14 buți cu 93¹/₂ v. pentru oțet, 4 buți cu 46 v. în salariul magistrului victualiilor. La casa de bucate merg mai ales dijmele, de pe aria lor largă, rînduite pentru întreținerea oastei.

Scăzînd veniturile din dijme, sînt rînduite pentru domeniu sume mari de bani, cantități mari de grîne, de vin din veniturile altor domenii sau din venituri fiscale. În 1572—1573 au fost rînduiți din Muncaci 1288,21 fl., din tricesima din Satu-Mare 684,34¹/₂ fl., din cea din Seleuș 300 fl., din darea comitatului Satu-Mare 500 fl. În 1573—1574 suma banilor rînduiți se cifrează la 2420 fl., în 1576—1577 la nu mai puțin de 5097,13 fl. Grîu în 1572—1573 a fost rînduit de camera de Scepus 329 găl. În 1576—1577 au fost cumpărate pentru întreținerea oastei 2446 găl. Vin în 1572—1573 a fost rînduit din Beregszasz 59 buți, din Pathak 325 buți, din Muncaci 100 de buți. În 1573—1574 vinurile rînduite se cifrează la 397 de buți.

¹¹¹ Pentru rația soldatului cf. Géza Perjés, *Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélemezés és stratégia a 17. század második felében (1650—1715)*, Budapesta, 1963. p. 54.

În casa de bucate au intrat și alte multe bunuri. În 1569—1570 au intrat 11 porci, 209 slănini, cantități însemnate de cărnuri din porcii tăiați, 862 sări, 130¹/₄ pinte de unt, 250 de cași, 28 putini de brânză și altele. În 1570—1571 iarăși 161 de porci, 531 de cași, 6 putini de brânză, 6 măji de seu, 522 sări, 601 vedre de bere. În anii următori alte cantități de provizii.

Se poate urmări în schimb cheltuirea restului proviziilor sau a celor ridicate din casa de bucate.

Din grâne cantități însemnate au ieșit înainte de toate pentru semănat. Cantitățile semănate exprimate în cifre sînt :

	1570	1571	1573	1574	1577
grîu găl.	910 ¹ / ₂	1096	817	929 ¹ / ₂	952
orz „	82 ¹ / ₂	164	36	64 ¹ / ₂	20
ovăz „	798	921	651	459	654
	1791	2181	1504	1453	1626

Alte cantități au mers pentru căpitanul suprem, pentru provizor, pentru personal subaltern, în salariile lor, pentru masa lor, întreținerea lor și a cailor, pentru comisari, pentru diferite persoane, felurite nevoi de hrană, pentru persoane în trecere, munci incidentale etc. În 1569—1570 au ieșit astfel 554⁵/₅ clăi de grîu, 524 găl. de grîu, 566¹/₂ găl. de făină, 71¹/₂ găl. de orz, 852 găl. de ovăz. În 1570—1571 iarăși 383¹/₂ găl. de grîu, 352³/₄ găl. de făină, 413 găl. de ovăz. În acest an s-au dat pentru secerători 500 de pîini, pentru berari 955.

Pentru berărie în 1570—1571 au ieșit 320 găl. de grîu, 401 găl. de orz, în 1572—1573 70 găl. de grîu și 613 de orz, în 1573—1574 108 găl. de grîu, 613 de orz.

Pentru vite, porci, găini, gîște în 1569—1570 s-au dat 15 găl. de orz, 124 găl. resturi de la treierat. În 1570—1571 iarăși 216 găl. resturi de la treierat, 54 găl. tărițe. Cantități variabile și în anii următori.

S-au vîndut ori s-au dat pentru vin sau pentru vite, oi, miei. În 1569—1570, de pildă, s-au făcut asemenea cumpărături de 253 gălete de grîu. S-au cumpărat în acest an pe grîu 21 buți de vin, 367 oi, miei. În 1570—1571 de 526 găl. de grîu și 30 găl. de făină. S-au cumpărat și în acest an cu grîu oi, miei, viței.

Vinul merge în covîrșitoare parte în crișmărit. În 1569—1570 au ieșit pentru crișmărit 523 de buți cuprinzînd 3798 de vedre vieneze, în 1570—1571 alte 345 de buți cuprinzînd 101158¹/₂ pinte. Pentru umplutură, în cei doi ani au ieșit 451¹/₂ vedre. Pentru masa sau în salariul căpitanului suprem, a provizorului, pentru subalternii lor sau alte persoane, în cei doi ani au ieșit în total 148 de buți cuprinzînd 1028¹/₂ vedre. Căpitanului suprem

vinul i s-a dat socotit în bani, vinul care i se cuvenea în salariul său îl primea desigur și din casa de bucate.

Vitele, oile, mieii, porcii mergeau pentru bucătăria sau masa căpitanului suprem, comisarilor, provizorului și altora. În cei doi ani au ieșit astfel 67 de vite, 573 de oi, mieii, 81 de porci. Porcii tăiați în 1569—1570 au fost 265. Doar mieii de dijmă s-au vîndut. E mare proporția animalelor moarte. În cei doi ani sînt trecute moarte 41 de vite, 641 de oi, mieii, 87 de porci. Multe și în alți ani.

Restul proviziilor intrate în genere se consumă, merg pentru bucătăria sau pentru masa căpitanului suprem, dar mai ales a provizorului, pentru felurile nevoi, se consumă cu personal, cu meșteșugari, cu lucrători etc. Giștele, găinile merg și ele cu deosebire pentru bucătăria căpitanului suprem și a provizorului. În 1570—1571 au ieșit astfel 88 de giște și 2267 de găini. Doar piei de vită, de oaie sau lînă se mai vînd.

Fînul se consumă cu caii căpitanului suprem, ai provizorului, comisarilor sau altora, cu vitele, oile alodiale. Se și vinde uneori.

Consumatoarele a acestei vaste economii feudale e deci înainte de toate oastea. Nu știm cît a consumat ea din cantitățile de provizii depuse în casa de bucate. O oaste însă care în doi ani și jumătate a consumat numai pentru carne 17.270,33 fl., trebuie să fi consumat și cantități mari de grîne. Consumator era personalul casei tunurilor, al casei de bucate. Nevoile lui trebuie să le presupunem iarăși din cantitățile mari de carne înscrise pentru el în socoteli.

Mare consumator al veniturilor domeniului e personalul salariat, militar sau domenal, care luat individual încarcă în următorul chip listele de ieșite bănești sau în natură ale domeniului.

În fruntea listei stă căpitanul suprem, Iacob Raminger, căruia i-a urmat în funcție Cristofor a Theuffenpach. Pentru masa lui și a „familia-rilor“ săi au ieșit sume însemnate de bani, cantități mari de provizii. În 1569—1570 i s-au dat bani 420 fl., provizii, alimente, vin, vite, porci, mieii, etc., în caloare de 1002,38 fl. I s-au mai dat 44^{1/2} găl. de grîu, 155^{1/2} găl. de făină, 35 buți de vin, socotite cu 319,4^{1/2} fl., 8 oi, 56 de mieii, 20 de porci, 19 pinte de unt, 73^{1/2} fonți de ceară. Pentru caii săi s-au dat 254 găl. de ovăz, 100 stînjeni de fin.

În 1570—1572 căpitanului i s-au dat felurite provizii în valoare de 1.096,38 fl., 8 găl. de făină, 47 buți de vin valorînd 648 fl., 19 boi, 1 vacă, 2 viței, 231 mieii, 27 porci grași, 39^{3/4} pinte de miere, 66 fonți de ceară, 105 pinte de unt, 40 de cași, 1 tina și 4^{1/4} vedre de bere, 7 piei de vită, 31 piei de oaie și de miel, 140 de potcoave, 47 stînjeni de fin, 65 de giște, 1507 găini. În acest an s-au semănat și 100 găl. de ovăz pentru el. Pentru clădit în curtea casei sale s-au dat 60,01 fl., pentru acoperitul casei sale 17.840 șindrile. Mare parte din provizii sînt calculate în bani. Indiferent însă dacă sînt sau nu, ele consumă părți însemnate din veniturile domeniului.

Variate sume bănești sau provizii au ieșit în salariile căpitanilor și subalternilor lor, vicecăpitanii, stegari etc. Își aveau căpitanii proprii ostașii nômți, călăreții și pedestrii unguri, panțerații italieni. Căpitanul călăreților

unguri, Andrei Messer, are în salariul său și dijmele a cinci sate, care în 1569—1570 s-au cifrat la 461/5 clăi.

Magister agazonum ține probabil tot de aparatul militar. Casa de tunuri sau de arme are și ea personal propriu, un magistrul cu subalterni, scrib, familiari. În 1570—1571 au ieșit *pro artelaria* 867,72 fl., dați la mâna scribului, care trebuie să fie identic cu George Kerner *scriba municionum*. Acest personal era plătit desigur de-a dreptul de cameră, căci socotelile nu înscriu decât carne, cînepă, fier, smoală ș.a. date pentru casa de arme. Personalul (împreună cu ostașii) trebuie să fi fost mare, dacă pe 4^{1/2} luni s-a dat pentru carne *in domo artelarie seruientibus* 243,18 fl., adică săptămînal pentru cîte 1158 de fonți. În aceiași an socotelile inserau *exitus pro artelaria domo suae Maiestatis in Zathmar* 310,64 fl.

Comisarii, feluriții trimiși, curierii, iscoadele nu sînt înscriși cu salarii, ci cu variate sume bănești, provizii, cheltuieli de drum. În serviciul comisarilor apar scribi, familiari. Tălmaciul la 1572—1573 e înscris ca tocmit cu 50 fl. pe an și mai apar ca ieșite pentru el și 20 gălete de grîu. Tot așa și în anul următor.

Curierii poștali, *veredarii*, sînt doi sau trei, din care unul e magistrul. În 1569—1570 au ieșit drept plată pentru trei 153 fl., socotindu-se și bucatele primite. Mai apar pentru ei 4 găl. de grîu, 28 găl. de orz, 4 găl. de făină, 3 buți de vin, cîte una de fiecare. Deosebit li se vinde vin, fin sau li se dă, socotindu-se în salariu, o dată 6 buți de vin socotit 96 fl., altă dată 2 stînjeni de fin. În 1570—1571 li s-au dat în contul „stipendiului“ victualii în valoare de 80,32 fl., 8 buți de vin, 1 găl. de ovăz, bani 103,32 fl.

Se cheltuie cu iscoadele (*exploratores*) trimise în toate părțile, bani, bucate. Între 15 aug. 1570—11 mai 1572 s-au plătit numai în bani pentru ele 151 fl. Se cheltuie deosebit cu felurite misiuni.

În socotelile anului 1573—1574 apar ieșite și pentru voievodul moldovean Ștefan. De la 1 dec. 1573 pînă la 15 mai 1574 i-au fost rînduiri de camera din Scepus 90 fl. Pentru întreținere de la 1 dec. 1573 pînă la 29 febr. 1574 i s-au dat 20 de gălete de grîu. *Pro ratione suae prouisionis*, de la 1 dec. 1573 pînă la 7 mai 1574, i s-au dat două buți de vin. În 1576—1577 apar date voievodului ca restante 60 gălete de grîu. Ca rînduite de cameră i s-au dat 2 buți și 7 butoaie de vin socotite 5 buți întregi, cuprinzînd împreună 43 de vedre vieneze. În stipendiul său i s-au mai dat 9 stînjeni de fin. În 1570—1571 i s-a dat și boierului Avram Motoc din Moldova, care e în exil și stă în Ardușat, pentru întreținere 1 găl. de grîu.

Pe lîngă aparatul militar, domeniul își are aparatul economic. În fruntea acestuia stă provizorul. El e salariat în bani și în natură. Beneficiază de întreținere pentru el și „familia“ sa, adică pentru subalternii în serviciul său personal. Provizorul în 1569—1570 e Melchior Saurer. Plata lui anuală, în bani, e de 504 fl. La plata în bani se adaugă lista variată a bunurilor în natură. Ele intrau desigur în salariul convenit sau erau bunuri consumabile la dispoziția provizorului pentru diferite nevoi ale sale sau ale curții. În 1569—1570, pentru masa provizorului s-au dat, pe un an, 4449 fonți de carne de vită costînd 44,49 fl. Din această 447 de fonți a

fost cumpărată în timp ce a stat aci Gaspar Bekes. Condimente pentru masa provizorului s-au cumpărat de 48,11 fl. A primit apoi în salariul său 99 găl. de grâu, pentru masa sa 18 găl. de grâu, pentru caii săi 352¹/₂ găl. de ovăz. Pentru masa provizorului în cursul anului s-a copt pîine din 141¹/₂ găl. de făină. Pentru felurite nevoi a primit din casa de bucate 114 găl. de făină. Slujbașilor provizorului care au activat pentru readucerea iobagilor (fugiți) li s-au dat 14 găl. de făină. Pentru masa provizorului pe întreg anul s-au dat 21 buți de vin (135³/₄ vedre), din care a consumat și cu persoane oficiale, cu oaspeți. Pentru masa lui și a „familiei” sale s-au tăiat 8 capete de vite, 91 de oi, miei, s-au dat 10 slănini și deosebit 67 de fonți, 44 pinte de unt, 66 cași, 7 berbințe (*tunellae*) de brînză, 27³/₄ pinte de miere, 24 fonți de ceară pentru lumînări, 25 pinte de mied, 76 de vedre și 30 pinte de bere, 60 de table sau șine? de fier, 5 piei de oaie sau de miel, 5 piei de vită, 2 măji 50 fonți de seu pentru lumînări, 75 stînjeni de fin.

În partea în natură a salariului provizorului, cea mai ridicată valoare o reprezintă grînele, făina, ovăzul, valorînd peste 300 fl., după care urmează vinul valorînd peste 200, apoi carnea. În salariul său prevalează partea în natură, care se ridică la o valoare de peste 800 de fl. Aci însă au intrat și hrana slujitorilor săi și alte nevoi de hrană ale curții.

În 1570—1571 lista e asemănătoare. Cuprinzînd însă aproape 20 de luni, cifrele sînt și mai ridicate: 6055 fonți de carne cu 60,55 fl., aromate de 35,71 fl., 183 găl. de grâu etc.

Provizorul Nicolae Soklyossy e tocmit, începînd cu 23 mai 1572, cu salariu bănesc anual de 1400 fl. Salar pe care îl are înscris și în anul următor. Dar nu e înscris decît cu acest salariu bănesc. Doar pentru caii lui în primul an s-au dat în plus 16 stînjeni de fin, iar în al doilea pentru ai lui și ai controlorului 49 st. 2 clăi. Provițiile pe care le lua desigur i se scădeau din salariu. În 1576—1577 salariul înscris al provizorului, care se numește Paul Boghnar de Nagy Zantho, pe un an, e de 1300 fl. Dar mai apare în socoteli și cu 100 găl. de grâu în salariul său.

Viceprovizorul trebuie să fie nu numai ajutorul subaltern al provizorului, e desigur „familiarul” lui, numit de el, beneficiind de masa lui. Are totuși un salariu separat, dar incomparabil mai mic decît al provizorului. În 1569—1570 e înscris cu plată anuală de 45 fl. I s-au mai dat, în slujba sa, 4 găl. de grâu. În anul următor salariul lui e aproape același.

Salariu mai ridicat decît viceprovizorul are omul cu socotelile, sameșul (*rationista*). El e înscris cu salariu anual de 60 fl. În 1570—1571 se numește Sebastian Literatus. La salariul lui în bani în 1569—1570 s-au adăugat 10 găl. de grâu, 3¹/₂ găl. de ovăz, o slănină, în 1570—1571 însă numai 5 găl. de grâu, aci spunîndu-se că potrivit învoielii. În anii următori salariul bănesc al sameșului e de 50 fl., în 1576—1577 de 48 fl.

Controlorul (*contrascriba*) în 1572—1574 e înscris cu salariu bănesc de 300 fl. anual.

Economul (*dispensator*) e înscris în primul an cu salar de 20 fl., în al doilea, pe o jumătate de an, cu 12 fl., pe cealaltă jumătate fiind plătit altul cu aceeași sumă.

Chelăruului (*clauigero*) în primul an i s-au plătit 24 fl., 2 găl. de făină. În anul următor sînt doi, unul plătit pe an cu 20 fl., celălalt, de la pivnița mare împărătească, cu 30 fl., plus 16 fl. pe 8 luni următoare. Salariai celui din urmă s-a socotit împreună cu victualiile. Au mai primit totuși unul 5 găl. de grîu, celălalt 2 și 1 găl. de orz. În anii următori însă salariul chelăruului e mereu 16 fl.

Bucătarul (*cocus*) provizorului are pe an 20 fl. În 1569—1570 a mai primit și 6 găl. de grîu.

Pităreasa (*pistris*) are pe an 12 fl.

Nu știm dacă toți sau care din ei sînt socotiți în masa provizorului.

Casa de bucate (*domus annonaria*) își are personalul propriu. În frunte stau magiștrii victualiilor, care în 1569—1571 sînt și se numesc unul George Saurer, fratele provizorului, și Martin Tawbenpruner. Pentru „familia” casei de bucate, în 1569—1570 s-au dat pe 8½ luni bani pentru carne 498,90 fl., pentru cîte 1140—1470 fonți de carne săptămînal. În 1570—1571 au ieșit pentru ea în total 1328,45 fl. Lui George Saurer în primul an, pe 9 luni i s-au plătit 112,05 fl. plus 11,25 fl. pentru carne. În 1570—1571, pe 15 luni, socotind și banii pentru carne, după învoiala făcută, 206,07 fl., iar pentru masa sa 4 buți de vin și 16 miei. În 1572—1573 un *perceptor annonae* e înscris cu 25 fl. salar tocmit. Tot așa și în anul următor.

Procuratorul domeniului, Ioan David, e plătit cu 24 fl. pe an. În 1569—1570 mai e înscris și cu 3 porci. În anii următori, peste salariul în bani, are înscrise 3 găl. de făină, 1 bute de vin, 2½ vedre de bere, 3 porci și 16 miei. Cu 24 fl. salar bănesc e înscris procuratorul și în 1576—1577.

Dregătorului sau șpanului satelor ținînd de Livada, care e judele Orașului-Nou, pentru masă i s-au dat 6 găl. de grîu. Libertinului din Dorolț, dregător sau șpan îngrijitor al vitelor și administrator al veniturilor alodiale, în serviciul său, o dată 2 găl., altă dată 13 găl. de grîu. Aceluiași în anul următor 8 găl. Dregătorului din Bykallya, în serviciul său, 4 găl. Dregătorului domeniului Baia-Mare pentru masă 1½ găl. de făină. Judelui din Oar, în serviciul său, ½ stîngen de fin. Judelui din Ghiungi, cu încă unul, care îngrijesc vitele, 2 găl. Celor 2 juzi din Dorolț, care stau de față la măsurarea grîului, 2 găl. de grîu.

În 1569—1570 măieritei (*allodiatrici*) din Oar i s-au plătit în bani 8 fl. În 1570—1572 maierilor din Ardușat și Dorolț 64,65 fl. În două cazuri maierul cu fiul are 12 fl. pe an, în alte două doi maieri au cîte 8 fl., maierul din Dorolț cu soția, în afară de victualii și îmbrăcăminte, 7,15 fl. Măierita din Ardușat are pe an, în afară de victualii, 4 fl. Maierii mai apar cu 6—8 găl. de grîu. În acestea sînt socotiți uneori și simbriașii. Măierita din Ardușat cu 1 găl. Maierii din Dorolț au mai primit ½ de slănină, măierita și simbriașul altă jumătate.

Salariile maierilor sînt variabile, după tocmeală, sau după proporțiile plății în bani sau în natură. În 1572—1573 maierul din Ghișița e

înscriș cu 5 fl. bani, cel din Ardușat cu trei simbriași, ajutoarele sale, pe un an cu 8,50 fl. Salariul li se completează cu cantități variabile de grâu, linte, slănină, caș, brânză (30 berbințe și 22 cași), piei de vită pentru opinci. Maierul din Ardușat cu cele trei ajutoare ale sale a primit 16 găl. de grâu. În 1573—1574 în Dorolț doi maieri sînt înscriși cu 16,52 fl., alți doi, din Ardușat, cu 14,50 fl. Acesta e probabil salariul lor întreg, căci nu apar deosebit provizii pentru ei. Numai pentru 2 maieri din Ghirișa s-au dat 6 găl. de grâu. Pentru maierii din Dorolț și Ghirișa, precum și pentru porcarii s-au dat 6 porci. Maierilor și simbriașilor din Dorolț și Ardușat 10 piei de vită. Salarizarea lor e foarte capricioasă, în bună măsură la discreția dregătorilor, mai ales partea de provizii, cînd nu sustrag chiar în numele salariului lor, cum se poate bănui din cantitățile de brînză sau din pieile înscrișe la 1573—1574.

Grădinarul din Satu-Mare e plătit cu 8 fl., 4,50 fl. pentru îmbrăcăminte și 2 găl. de grâu. Grădinarul care lucrează în grădina provizoratului apare înscriș numai cu praebenda. Cel care lucrează în grădina căpitanului suprem cu 3 găl. de grâu, un altul cu 2 găl.

Îngrijitorului de hamei (*lupularius*) i s-au plătit pe un an 20 fl. Stuparului din Homorod i s-au dat 2 găl. de grâu, pescuitorilor pentru căpitanul suprem 1 găl., pescarului din Ardușat pentru pește 2 găl. Ciurarul sau mînuitorul treierului e plătit cu 5,50 fl. În 1572—1573 îngrijitorul de stupi sau de coșnițe (*procurator alueariorum*) e înscriș cu 2 găl. de grâu.

Desigur nu toți angajații erau ocupați numai în aceste slujbe ale lor, le purtau pe lângă gospodăria proprie.

Socotelile înscriu feluriți păstori, boari, porcarii, păcurari. Sînt boarii vitelor alodiale din Dorolț, porcarii din Livada și Hrip, păcurarii din Ardușat, Domănești, Gerăușa, apoi păstori fără indicarea locului. În 1569—1570 păstorii de boi și alte vite apar cu 8 găl. de grâu. Păstorilor de vite din Dorolț pe acest an și pe cel următor li s-au dat 15 găl. de grâu, iar bani 6 fl. plus 3,50 fl. pentru îmbrăcăminte. Patru porcarii au primit în bani 25,95 fl. Individual plata lor variază între 4,65—8 fl. Porcarii din Hrip au primit pentru hrană 14 găl. de grâu, cei din Livada 2 găl. În anul următor trei porcarii din Livada au primit pe un an 12 fl. și 5,65 fl. pentru îmbrăcăminte. Unul a mai primit pentru hrană 1 găl. de făină. Păcurarii în 1570—1571 au primit în bani 21,42 fl. Unul a primit pe un an 7 fl. bani, 2 fl. pentru îmbrăcăminte și victualii. Cel care a servit cu el a primit 4 fl. și 1,50 fl. pentru îmbrăcăminte. Un alt păcurar pe 8 luni, împreună cu îmbrăcăminte, a primit 4,76 fl. Un adolescent pe un an, împreună cu îmbrăcăminte, a primit 2,16 fl. Bucate primite: păcurarul din Ardușat 5 găl. de grâu, cel din Domănești 1 găl. și 7 găl. de făină, cel din Gerăușa 10 găl. de făină. Uneori apar bucate înscrișe pentru maieri, păstori, simbriași, împreună. Păstorii mai sînt înscriși și cu slănină, cu piei de vită pentru încălțăminte. Boarii, porcarii, păcurarii în 1569—1570 au primit pentru opinci 7 piei de vită, în anul următor 8. În acest an li s-au dat 7 slănini. Pentru păcurari s-au dat 31 de sări (desigur pentru oi), fier pentru foarfeci.

Salarii asemănătoare și în anii următori. În 1572—1573 trei porcari din Livada sînt înscrisi cu 8,40 fl. bani, 15 găl. de grîu, 2 piei de vită pentru opinci, porcarul din Arduș cu 4 găl. de grîu. Păcurarul din Domănești pe un an întreg, socotind și îmbrăcămîntea, 11 fl. și 9 găl. de grîu. În 1573—1574 doi porcari din Arduș apar cu 8 fl. și 7 găl. de grîu, doi porcari din Ghirișa cu 8 fl., păcurarul din Domănești cu 9 fl. și 12 găl. de grîu. În 1576—1577 porcarii din Arduș apar cu 20 fl. Pentru porcari apar 34 găl. de grîu. Doi păcurari din Dorolț sînt înscrisi cu 6 fl.

Salariile unor astfel de angajați sînt foarte variabile, după tocmeală, după nevoi. Ei sînt angajați cu plată în bani și în natură, dar realmente sînt plătiți, după disponibilități, arbitrar, socotindu-li-se salariul cînd într-un fel cînd în altul. Primesc arbitrar mai ales proviziile.

Celor doi crîșmari din Satu-Mare li se plătește cîte 2 fl. pe lună. Pentru lumînări pe un an li s-au dat 4 fl. În 1572—1573 crîșmarul din Satu-Mare e înscris cu 4 fl. lunar, pe șapte luni cu 28 fl. Cel din Mintiu cu 2 fl. lunar, pe trei luni cu 6 fl. Un altul, pe alte patru luni cu 8 fl. Cu același salar lunar sînt înscrisi crîșmarii și în 1573—1574. În 1576—1577 doi crîșmari din Satu-Mare apar cu 12 fl., doi din Mintiu cu 12. Pentru lumînări li s-au dat 4 fl.

Maistrul berarilor în 1569—1570 e plătit pe un an cu 35 fl. Celuilalt berar i s-au dat 17 fl., celui de-al treilea pe o jumătate de an 6 fl. Bani pentru carne au primit împreună 24 d. săptămînal. În 1570—1572 berarii au fost plătiți cu 126,25 fl., în care s-au socotit și banii pentru îmbrăcămînt. În 1570, pe 9 luni, li s-au dat 955 de pîini. În același an 3½ slănini, iar maistrului 1 pintă de unt și 3 cași. În 1572—1573 berarul e tocmit cu 4 fl. lunar, cele trei ajutoare ale sale cu 3,20 fl., berarul următor cu două ajutoare cu 10,40 fl. lunar, pe nouă luni luînd 93,60 fl. În 1573—1574 berarul Mihail Poliak cu trei soți ai săi e înscris pe 10 luni cu 104 fl., următorul pe două luni cu 20,80 fl. În 1576—1577 salariul înscris pentru berar e de 124,08 fl.

Doi cărbunari germani în 1569—1570 au fost plătiți cu 20,30 fl. Măcelarilor care au tăiat porcii de dijmă li s-au plătit, maistrului 4 fl. pe lună, slugii sau calfei sale 3,20 fl., iar în anul următor maistrului 5 fl., soțului său 4 fl. pe lună.

Morarii sînt plătiți desigur cu părți din vama morii. În socoteli apar numai plăți pentru lucru la moară. Maistrul morar german în 1569—1570 e plătit cu 80 d. pe săptămîină, sluga sa cu 40 d., pe zi deci primul cu 13,3 d., al doilea cu 6,6. Pe un trimestru maistrul a primit 9,35 fl., restul salariului l-a primit de la casa de bucate în victualii. Plăți pentru morari apar și în socotelile anului următor, în repetate rînduri. Se plătește de mai multe ori pentru clăditul morilor.

Dulgherii sînt plătiți și ei pentru lucru la moară, dar și pentru alte lucrări de dulgherit, mai ales pentru cele de la berărie. Aci în 1569—1570 a lucrat un maistru prim cu soții săi, primind 15 fl., 3 găl. de grîu. 56 găl. de făină. Dulgherului care a făcut nava de sub moara din Satu-Mare, i s-au dat 23 găl. de grîu, celui care a făcut-o pe cea de sub moara împărătească (poate e vorba de aceeași moară și aceeași lucrare) 43 găl. de

făină. În anul următor s-au plătit dulgherilor pentru lucru la o măierişte și la o moară 17,56 fl. Un dulgher din Oar pentru 5 zile de lucru la pivnița mare a primit 50 d., deci 10 d. pe zi. Dulgherii care au clădit moara din Ardușat sînt înscriși și cu grîu, dar împreună cu păcurarii și simbriașii. Dulgherii care făceau nava de sub moara din Satu-Mare au primit, după „convenție”, 26 găl. de grîu și 37 fl. bani. Cantități mai mici de grîu se dau și altor dulgheri pentru lucrul lor. Unui dulgher i s-au dat 2 porci. Dulgherilor li s-au dat 1½ slănini. Maistrului care a clădit podul din Satu-Mare, i s-au plătit 3 fl. pe săptămîină, în total 39 fl. A lucrat desigur și cu ajutoare. Lemnarilor care au lucrat la berărie, drept hrană li s-au dat 35 de cași și 3 putini de brînză. În 1572—1573 arămarului din Cașovia pentru reparatul căldării mari la berărie i s-au plătit 20 fl., zidarului pentru făcutul cuptorului și muruitul pereților la berărie 1,50 fl., pentru făcutul navelor sub moara împărătească s-au plătit 7 fl. În 1573—1574 lui Ioan Finta pentru făcutul navelor de moară i s-au plătit 24 fl. și 20 găl. de grîu. Pentru clăditul casei de bucate s-au plătit 196,80 fl. Măsarului din Mintiu pentru diferite lucrări la casa provizorală i s-au dat 1½ găl. de grîu.

În 1569—1570 cădarilor germani care au făcut 2 butoaie mari și 12 mai mici pentru berărie, li s-au dat 30 fl. bani, iar pentru hrană 3,10 fl. plus 4 găl. de făină. Unui cădar pentru cercurile la butea mare 1 fl. Cădarului îngrijitor al buților din pivnița din Satu-Mare 2 găl. de grîu, 1 găl. de făină. În anul următor cădarilor li s-au plătit 22 fl. Unuia din ei i s-au plătit 2 fl. pe lună. Cădarului german care a pregătit buțile mari pentru casa de bucate, i s-a plătit cu 12 d. ziua. Tot cu atît și cădarilor care au pregătit buțile pentru cules. Butnarul din Satu-Mare în 1572—1574 e înscris cu salariu anual de 16 fl., iar magistrului casei de bucate i s-au dat pentru plata butnarilor din cetate 3,45 fl. Măsurătorul de buți goale la 1572—1573 e înscris cu 4 fl., în anul următor cu 8 fl.

Rotarului pentru o roată de car i s-au plătit 50 d. Măsarului, în serviciul său, i s-a dat 1 găl. de grîu. Și altă dată i se plătește numai pentru lucrul făcut.

Zidarii sînt plătiți pentru lucru la uscătoria de malț cu 5,20 fl. Zidarului italian i se dau bani de carne, cîte 20 d. săptămînal, adică pentru 20 de fonți. Trimis pentru căutat var, i s-au plătit 3 fl. Altfel e plătit, ca și alți zidari, cu 20 d. pe zi. Doi zidari, care clădesc pivnița mare din Satu-Mare, sînt plătiți cu cîte 1 fl. pe săptămîină, adică cu cîte 16½ d. pe zi. Unui zidar care a făcut zidul sub căldarea mare de la berăria nouă, i s-au plătit pe 7 zile 1,50 fl., revenindu-i deci 21½ d. pe zi. Pentru refacerea cuptorului la berărie în 1573—1574 s-a plătit 1 fl.

Pietrarilor care au adus 5 pietre de moară din Pathak, li s-a dat cîte o găleată de făină de piatră. Maistrului italian (zidarul) pentru ars var i s-au plătit 15,55 fl. Fierarii, lăcătușii sînt plătiți cu grîu, cu făină. Unui ceasornicar i s-au plătit 50 d.

Pielarului pentru preparat 31 de piei de jder i s-au plătit 1,45 fl. Maiștrilor care au fiert salpetru în Beltiug 4 fl. Cifrele extrase și regrupate în ordinea titlurilor de munci salariate ne dau o imagine aproxima-

tivă a salarizării angajaților și a plăților pentru felurite munci, a raportului dintre plățile în bani și în natură. Plățile în bani se fac în felurite chipuri, pe an, pe trimestru, pe lună, pe săptămână, pe zi, global pentru lucrul comandat, pe bucată. La plata în bani se adaugă felurite victualii, sub formă de salar anual sau de hrană zilnică. Salariile contractate în bani și în natură, cu hrană sau fără, nu numai se completează, se și substituie, după nevoi sau posibilități. Se plătesc adesea intermitent, neregulat, sînt desigur obișnuite amînările, restanțele, eludările. Drept hrană, lucrătorilor, păstorilor li se dau uneori alimente degradate, animale bolnave. În 1569—1570 de pildă s-au tăiat pentru lucrători, slugi, păstori, lemnari 35 de porci bolnavi. Slăninile lor s-au dat iarăși hrană lemnarilor care au lucrat la berărie, păstorilor de vite, porci, oi.

Cu bucate sînt înscriși dijmuitori, predicatorul, școlari, cerșetori. În 1569—1570 școlarii din Satu-Mare li s-au dat 7 găl. de grîu, 8 găl. de făină. În anul următor 14 găl. de făină. Rectorului școlii din Dorolț i s-a dat *pro elemosina* 1 găl.

Ce cheltuieli se fac cu agricultura, ce inventar agricol apare în socoteli, ce personal agricol, ce munci s-au plătit ?

În rîndul personalului salariat, am văzut, apar grădinari.

În legătură cu cultura viei apar vieri salariați. Grădinarul sau vierul din Cehu în 1569—1570 e înscris cu 17 fl. și 5 găl. de grîu. Vierului din Baia-Mare i s-au dat pe un an 26 fl., consoțului său 14 fl., și amîndurora 8 găl. de grîu. Vierilor din Arduș li s-au dat 4 găl. de grîu, vierului din Domănești 1 găl. de făină, vierului din Dobra 1 găl. În 1570—1571 la doi vieri care au lucrat la viile împărătești li s-au plătit 8,50 fl. Grîu celor doi vieri din Beltiug li s-au dat 3 găl., celor doi din Arduș 2 găl., celor din Baia-Mare 21½ găl. de făină (probabil și pentru lucrători), vierului din Seini 1 găl. În 1572—1573 vierul din Baia-Mare cu ajutorul său e plătit pe un an cu 20 fl. Grîu s-a dat vierului de la pivnița împărătească din Satu-Mare 4 găl., iarăși vierului din Satu-Mare și celui din Arduș 6 găl., vierului din Ardușat 3 găl. În 1573—1574 doi vieri, din Baia Mare și Săsar, sînt înscriși cu salar anual de 15,50 fl., 2 vieri din Arduș cu 6 găl. de grîu. În 1576—1577 sînt înscrise pentru vieri 46 găl. de grîu. Se pare acum au fost plătiți numai cu grîu sau li s-a convertit salariul în grîu.

Pentru cultura viilor în 1570—1572 s-au cheltuit 26,80 fl., din care 26 fl. cu plantatul viilor din Baia-Mare și din Tăuți, 80 d. cu cultura viilor din Săsar.

Personal legat de agricultură sînt simbriașii, adică argații, *mercenarii*. Ei fac în primul rînd cărăturile. Fac însă și arătură. În 1569—1570 în serviciul cetății Satu-Mare apar 6. Ei fac cărăturile la moară pentru casa de bucate. Salariul bănesc al unuia pe an e de 27,52 fl. Celorlalți cinci li s-au plătit pe cinci luni fiecăruia cîte 11,92 fl., împreună 59,60 fl. Au deci desigur aceeași plată. La aceasta se adaugă victualiile. Simbriașului din Dorolț i s-a dat în serviciul său 1 găl. de grîu. În 1570—1572 apar zece nume de simbriași. Unul din ei are același salar de 27,52 fl. Ceilalți au salarii mai mici, de 8, 9, 10, 12 fl. Aceasta desigur în afara bucatelor. Simbriașului de la casa de bucate i s-au dat 9½ găl. de grîu. Unuia care a servit în

Satu-Mare i s-a dat $\frac{1}{2}$ găl. de făină. Bucatele, grîul, făina date pentru simbriași uneori sînt înscrise împreună cu cele date păstorilor sau altor salariați, nu se pot separa. Măierței și simbriașului din Ardușat li s-a dat $\frac{1}{2}$ de slănină.

În 1572—1573 trei simbriași de la casa de bucate din Satu-Mare sînt înscrși cu plată pe un an de 20 fl. și cu 23 găl. de grîu, patru simbriași în Dorolț cu 14 fl., din care doi și cu 7 găl. de grîu. Simbriașilor din Dorolț li s-au mai dat și 8 șunci, picioare de porc afumate. Încolo, proviziile date sînt colective : maierilor și simbriașilor din Ardușat $1\frac{1}{2}$ slănină, maierilor și simbriașilor din Ardușat 12 berbințe de brînză, celor din Ghirișa și Dorolț 18 berbințe, celor din Dorolț și Ardușat 22 cașcavaluri (*formagia*), celor din Satu-Mare, Ardușat, Dorolț și Ghirișa, pentru opinci, 4 piei de bou și de vacă, tuturor maierilor și simbriașilor 6 găl. poame uscate.

În 1573—1574 simbriașii nu mai apar cu plata în bani, numai cu grîu : doi din Satu-Mare cu 8 găl., doi din Ardușat cu 26 găl., doi din Dorolț cu 16 găl. Piei de vită, simbriașii și maierii din Dorolț și Ardușat au primit pe un an 10. În 1576—1577 s-au înscris pentru doi simbriași 24 fl., grîu pentru simbriași 44 găl., pentru simbriașii din Dorolț în salariu 8 miei, pentru opinci 2 piei de vită.

Cum vedem, salarizarea simbriașilor se arată foarte capricioasă. Fac desigur confuzii și înregistrările și poate uneori le artibuie mai mult decît au primit — ceea ce intra în obiceiurile dregătorilor. Fapt e că salariile lor sînt inegale, nestatornice, se substituie ușor plata în bani cu cea în natură, rămîn desigur și restanțe de la un an la altul sau salariul însuși se plătește deficient.

Cheltuielile cu muncile agricole sînt mici. În 1569—1570 celor doi arătări, în slujba lor, li s-au dat 5 găl. de grîu, dar aceștia poate sînt simbriași. În timpul secerii și coasei provizorul a dat pentru hrana secerătorilor, care erau cîte 100, 200, 300, în total $20\frac{1}{2}$ găl. de făină pentru pîine. În 1571 pentru secerători și coșași 500 pîini și un butoi de vin. În 1570—1572 colonilor care au arat pentru împărat, de copt pîine, 3 găl. de făină. Colonilor care au cărașit vinurile din Baia Mare 9 stînjeni de fîn. La 5 poloni care au cosit orzul din hotarul Dorolțului li s-au plătit cîte 18 d. de cap pe zi. Acelorași li s-au dat 1 găl. de făină și 2 miei, 5 șine de fier pentru reparatul coaselor.

S-au făcut ceva cheltuieli și cu unelte agricole. În 1570—1572 printre cheltuieli apar două pluguri cu cele de trebuință, fier pentru făcut pluguri, roți de car, 2 care neferecate. Pentru făcutul carelor simbriașilor de la casa de bucate s-au dat 23 șine de fier, pentru roțile carelor 40 fontți de fier, pentru lanțurile lor 16 fontți. În Dorolț s-au dat 4 fiare de plug, 4 lanțuri, 9 șine pentru renovarea fiarelor de plug. Celor 2 fierari care au lucrat la plugurile alodiale din Dorolț, li s-au dat, pentru serviciul lor, $7\frac{1}{2}$ găl. de grîu. Unuia care îngrijește plugurile arătorilor din Ardușat, i s-a dat în slujba sa 1 găl. de făină. Îngrijitorilor de pluguri din Ardușat, Dorolț, Șoș, în serviciul lor, cîte 1 sau 2 găl. de grîu. Treierătorii sînt plătiți cu parte din grînele treierate, anume cu a opta parte. Pentru lucru la viile din Baia-Mare s-au dat 50 de sape. Pentru plantat hamei s-au plătit 2 fl.

În 1572—1573 pentru repararea unui car la măieriştea din Dorolţ sînt înregistrate ca ieşite 26 şine de fier, pentru făcut fiare de plug în Dorolţ 40 de şine, pentru făcut fiare de plug în Arduşat 20 de şine. Pentru adus vinuri din Patak, victualii din Muncaci şi altele în 1573—1574 s-au plătit 8,70 fl. Alte cheltuieli agricole nu mai apar. În 1576—1577, pe lângă fierul care s-a dat pentru reparatul morilor, s-au dat pentru nevoile alodiului din Dorolţ 5 şine, pentru ale celui din Arduş 8, pentru făcut sape trebuitoare la vii 40. Nou e treierul adus de la Viena pentru casa de bucate.

Cheltuielile cu agricultura, cu înzestrarea agricolă se reduc deci la puţin. Domeniul ţinea vieri plătiţi, plătea plantatul viei, lucrul la vie însă se făcea cu iobagii. Se cheltuia doar cu hrana lucrătorilor. Simbriaşii, unii sînt folosiţi pentru nevoile casei de bucate. Se cheltuie cu pîinea secerătorilor, cosaşilor. Doar cosaşii poloni ai orzului sînt plătiţi şi cu bani. Înzestrarea cu ustensile agricole a domeniului e redusă la un număr de pluguri alodiale, care, sape. Culturile alodiale se întemeiază deci covîrşitor pe inventar şi muncă iobăgească.

Propunerile din 1572 ale provizorului Francisc Ursinus de a reforma producţia alodială prin sporirea plugurilor şi a boilor de jug proprii, prin adăugirea lor cu pluguri şi boi de jug ţărăneşti în schimbul scutirii de muncă, prin sporirea numărului simbriaşilor, au fost mai puţin puse în practică şi n-au fost durabile. După plan ar fi trebuit să fie de şase alodii în total 18 simbriaşi, cu cele date de coloni în schimbul scutirii 48 de pluguri şi 384 boi de jug. În socotelile anului 1571—1572 însă cumpărăturile de inventar agricol sînt pentru măieriştea din Arduşat 2 pluguri şi 2 care nefecate, pentru măieriştea din Dorolţ fiare de plug de 3,94 fl., apoi fier pentru făcut pluguri de 1,49 fl., 9 şine de fier pentru carul alodial. Simbriaşii împreună cu cei de la casa de bucate sînt 8. În 1572—1573 în alodii apar 7 simbriaşi, 56 boi de jug, 26 de şine pentru un car şi 40 fier pentru fiare de plug în alodiatura din Dorolţ, 20 în cea din Arduşat. În anii următori simbriaşii sînt în scădere, procesul de arată invers.

Pentru muncile reclamate de culturile alodiale, indicii sînt înainte de toate cifrele semănăturilor alodiale. Acestea sînt în iugăre :

	1569/70	1570/71	1572/73	1573/74	1576/77
grîu	503	587	449	507	529
orz	41 $\frac{1}{2}$	77	15	64 $\frac{1}{2}$	8
ovăz	293 $\frac{1}{2}$	301 $\frac{1}{2}$	336	202	298
total	838	965 $\frac{1}{2}$	800	773 $\frac{1}{2}$	835

Semănăturile de mei, mazăre, linte, cînepă, in, exprimate în iugăre sînt mici, afectează prea puţin raporturile.

Meiul alodial apare în cantităţi mici. În 1571—1572 pentru semănat în Arduşat s-au cumpărat 4 gălete, în Dorolţ 2 găl., în 1572—1573 numai 2 găl. În 1573—1574 în Dorolţ au fost semăntate 3 iugăre, în 1576—1577 4 iugăre.

Mazăre, în 1571—1572 pentru semănat s-au cumpărat 3 gălete. În 1572—1573 s-au semănat 4 iugăre. În 1573—1574 pentru semănat 3 iugăre în Oar s-au dat $1\frac{1}{2}$ găl. În 1576—1577 s-au dat pentru semănat tot în Oar 3 găl.

Linte, în 1571—1572 s-a cumpărat pentru semănat 3 găl., în anul următor 1 găl. În 1573—1574 pentru semănat 3 iugăre în Oar s-au dat $1\frac{1}{2}$ găl.

În, în 1571—1572 s-a cumpărat pentru semănat 1 găl. În 1572—1573 au fost semămate în Ardușat 6 găl., în 1573—1574 tot acolo 4 iugăre, în 1576—1577 tot 4 iugăre.

În 1569 s-au semănat cu grîne deci în total 838 iugăre, în 1570, iarăși, 965 $\frac{1}{2}$ iugăre. Aceste cifre raportate la supușii înscriși de aproximativ 5400, ne dau în medie, în 1569 0,15 iugăre de semănătură, iar în 1570 0,18 iugăre de semănătură de supus. Muncile iobagului cerute de acest pământ și ele trebuie să fie foarte departe încă de cele cerute de propria-i economie. Pornirile iobăgimii, la care le dau glas și textele laconice ale urbariilor, se ridică de fapt împotriva încălcării vechilor obiceiuri, a sporirii subite a obligațiilor de lucru, a neregularității, arbitrariului, nelimitării lor, a abuzurilor în legătură cu ele. Se ridică împotriva trecerii într-o nouă fază a economiei feudale, cea a domeniului feudal însuși producător, a economiei proprii, pe bază de muncă gratuită și șerbită iobăgească.

Cifrele ne dau raportul dintre diferitele produse proprii ale domeniului, în care covârșește evident grîul.

Cît se seamănă aci într-un iugăr? Cît grîu se seamănă?

În 1569, într-un iugăr s-au semănat în medie între 6—9,1 mierțe (în Dorolț 8,3, în Satu-Mare 9,1), în Oar chiar ceva sub 5 mierțe. În medie generală însă s-au semănat 7,25 mierțe, deci aproape două găleți într-un iugăr. În 1570 s-au semănat în medie 7,5 mierțe de iugăr. Numai grîu de primăvară s-a semănat 7,1 mierțe de iugăr. În Oar și de astă dată s-au semănat numai 4,7 mierțe de iugăr. În Satu-Mare, în schimb, s-au semănat 9,1 mierțe, în Mintiu 9,8 mierțe, deci aproape $2\frac{1}{2}$ găl. În cei trei ani următori ai socotelilor mediile sînt 7,3, 7,3, 7,2.

Orz s-a semănat aproximativ 2 găl., adică 8 mierțe de iugăr, ovăz în 1569 între 8,9—16 mierțe, în 1570 între 8—16 mierțe, adică aproximativ între 2—4 găl. de iugăr. Mediile anilor următori: 9,6, 10,3.

Ovăz în 1570 s-a semănat în medie 10,8 mierțe de iugăr. În Hrip, de pildă, în 13 iugăre s-au semănat 52 găl., deci 16 mierțe. În 1571 media e de 12,2 mierțe de iugăr, în 1572, 1573, 1576 mediile sînt mai mici: 7,7, 9,1, 8,8 mierțe de iugăr.

Mei, în 1576—1577 pentru semănat 4 iugăre în Dorolț s-au dat 8 gălete, deci 2 găl. de iugăr.

Mazăre, în 1572—1573, pentru semănat 4 iugăre s-au dat 4 gălete, în 1573—1574 pentru semănat 3 iugăre în Oar $1\frac{1}{2}$ găl. În 1576—1577 pentru semănat în Oar s-au dat 3 găl., se pare pentru 4 iugăre.

Linte, în 1573—1574, pentru semănat în Oar 4 iugăre, s-au dat $1\frac{1}{2}$ găl.

În, în 1576—1577, pentru semănat 4 iugăre în Ardușat s-au dat 3 gălete.

Și la semănături trebuie să presupunem, firește, micile plusuri posibile la socoteli.

Cifrele socotelilor ne permit să măsurăm cu aproximație și productivitatea agricolă, mai ales pe a semănăturilor alodiale. Productivitatea agriculturii țărănești o putem deduce doar parțial, din cifrele dijmelor, din productivitatea clăii de dijmă.

Să luăm mai întâi semănăturile alodiale de grâu. Producția alodială din toamna anului 1569 e de 4376 de clăi. Presupunând că semănăturile alodiale din toamna anului 1568 sînt tot atîtea cîte în 1569, adică de $910\frac{1}{2}$ gāl., o mierță semănată ar fi dat 1,2 clăi recoltă. Din recolta anului 1569 un număr de 4058 de clăi treierate au dat, desigur fără partea treierătorilor, $1894\frac{1}{2}$ gāl., adică 7578 de mierțe. Urmează că o claie treierată a dat în medie 1,9 mierțe. Rezultă astfel următoarele echivalențe: o mierță = 1,2 clăi = 2,3 mierțe. Adică productivitatea medie ar fi de 2,3 la unu. Introducînd în calcul partea treierătorilor, care e de 1 din 8—10, nu ridică decît cu 2 sau 3 zecimile mediei.

Nici cele 1100 de clăi din recolta anului 1568 nu se arată mai productive. Treierate în 1570, ele au dat $471\frac{1}{2}$ gāl., deci claia a dat 1,7 mierțe, mai puțin decît media din 1569.

Avem însă echivalențe mai precise pentru recolta anului următor 1570. În toamna anului 1569 s-au semănat $910\frac{1}{2}$ gălete de grâu, care au dat în 1570 în total $3902\frac{1}{2}$ clăi de recoltă, adică o mierță semănată a dat în medie 1,1 clăi. Treierate, $2055\frac{1}{2}$ clăi din alodiatura Oarului și Dorolțului au dat, fără partea treierătorilor desigur, $1252\frac{1}{2}$ gāl.

Specificat, în cele două alodiatări, a Oarului și Dorolțului, rezultatul semănăturilor de grâu e următorul:

	<u>semănătură</u>	<u>clăi</u>	<u>grâu</u>	<u>la unu</u>
Oar	$74\frac{1}{2}$ gāl.	290	$80\frac{1}{2}$ gāl.	1,1
Dorolț	463 gāl.	$1765\frac{1}{2}$	1172 gāl.	2,5
	$537\frac{1}{2}$ gāl.	$2055\frac{1}{2}$	$1252\frac{1}{2}$ gāl.	2,3

Productivitatea medie după aceste cifre e deci de 2,3 la unu. Chiar în alodiatura Dorolțului, care e între cele mai bune, e doar de 2,5 la unu. Aci o găleată semănată a dat 3,8 clăi, o mierță deci ceva sub o claie. Claia a dat 0,6 gāl. adică ceva peste 2,4 mierțe. Aplicînd aceste echivalențe la cifra totală de $3902\frac{1}{2}$ clăi de recoltă, acestea ar fi trebuit să dea 9366 mierțe. Astfel $910\frac{1}{2}$ gāl. de grâu semănat trebuia să dea $2341\frac{1}{2}$ gāl. recoltă. Productivitatea trebuia să fie adică de aproape 2,6 la unu. Doar în alodiatura Sătmăruului și Mintiului ar fi putut fi ceva mai ridicată, acolo o mierță sămănată a dat 1,2 clăi de recoltă.

Cît a dat grîul venit din dijme și din none? Cele 16.019/17 clăi din dijmele anului 1569, treierate, au dat $8.766\frac{1}{2}$ gāl. O claie a dat în medie 2,2 mierțe, deci ceva mai puțin decît a dat în medie claia de grâu alodial în acest an. Grîul nonal 1664/7 clăi a dat $568\frac{1}{2}$ gāl., deci claia a dat numai

1,4 mierțe. Cercul restrîns din care s-a luat nona a avut desigur productivitate mai slabă decît cea alodială.

În anul următor 3081 clăi de dijmă rămase din 1569, treierate au dat 1323 găl. de grîu : clăia a dat în medie deci 1,7 mierțe de grîu, mai puțin decît media generală din 1569. Adăugînd aceste dijme la cele din anul trecut, rezultă că 19.100¹/₂ clăi au dat 10089¹/₂ găl. de grîu, că adică o clăie a dat în medie 2,1 mierțe de grîu. Aceasta e media generală a dijmei din 1559.

Din grîul de dijmă din 1570 un total de 14.912/16 clăi treierate a dat 8378¹/₂ găl., deci clăia a dat în medie 2,2 mierțe de grîu, o medie asemănătoare cu cea din anul trecut. Cele 1561/7 clăi venite din nonă au dat 625¹/₂ găl., adică în medie clăia a dat doar 1,6 mierțe. A dat deci iarăși mai puțin decît media clăii de dijmă. Ceea ce de acum trezește îndoielii. Nona trebuia să dea cît dijma, se lua doar din aceeași recoltă. Chiar dacă nona se lua numai dintr-un cerc restrîns, în care productivitatea a putut fi mai scăzută, media nonei e totuși prea îndepărtată ca să nu trezească bănuieli de incorectitudine la înregistrare.

Luînd separat cifrele, pe cercurile de dijmă înscrise, productivitatea clăii se arată inegală, variabilă de la loc la loc. În 1569 clăia de grîu alodial a dat între 1,6—2 mierțe, cea de dijmă între 1,4—3,6 mierțe. Cifrele cele mai ridicate ale productivității clăii de dijmă se arată la Beltiug și Tășnad, la primul media e de 3,3, la al doilea de 3,6. În Beltiug din 163/4 clăi treierate au ieșit 135 găl., în Tășnad din 482 clăi 438 găl. de grîu. Erau posibile deci și asemenea productivități, dar numai în extreme și în cerc restrîns. Și clăia trebuie să fie cea de 32 de snopi, căci se pare dijma e socotită în clăi de 32 snopi, iar cea alodială în clăi de 26 de snopi.

În 1570 clăia din grînele rămase din anul trecut a dat între 1,2—2,7; cea alodială între 1,1—2,7, cea de dijmă între 1,3—3,5. Cifrele mai ridicate ale clăii de dijmă vin din Sălacea, cu 3,4 și din Beltiug, cu 3,5. Clăia de nonă a dat 1,6 mierțe.

În medie deci productivitatea grîului alodial se aseamănă cu a celui de dijmă, adică productivitatea semănăturilor stăpînului feudal se aseamănă cu a celor țărănești. Cu toate că pămîntul alodial e mai concentrat, ales în locuri mai bune, productivitatea lui nu se arată superioară. Productivități locale mai ridicate se arată tocmai în agricultura țărănească.

În 1571 un total de 5296¹/₂ clăi treierate au dat 2697¹/₂ găl., în medie clăia a dat 2,3 mierțe. Grîul din Dorolț (1765¹/₂ clăi) a dat în medie 2,5 mierțe de clăie, cel din Pătal 160 clăi (3,05 mierțe).

În 1573 grîul din alodiaturile Mintiu, Dorolț, Șoș și Oar, în total 701 găl. semădate au dat 1446 clăi de 32 de snopi, care treierate, fără partea treierătorilor, au dat 947 găl., adică productivitatea e de 1,4 la unu. Dar provizorul e cel bănuț de fraude mai ales la socoteala grîului. Clăia de 32 snopi după aceeași socoteală ar fi dat în medie 2,6 mierțe.

În 1577 un total de 1644 clăi de grîu alodial (desigur clăi de 32 de snopi) treierate au dat, fără partea treierătorilor, 1014 găl. de Cașovia, clăia a dat deci în medie 2,5 mierțe. Unul din stoguri, de 234 de clăi, a

dat maximul de 3,9 mierțe de claie. Grîul cumpărat, 1435¹/₂ clăi a dat 1034 găl., deci 2,9 mierțe de claie.

În 1573 un total de 4344 clăi de dijmă (desigur clăi socotite la 32 de snopi) au dat, fără partea treierătorilor, 1560 găl. de Cașovia de grîu, 575 clăi 15 snopi de nonă 203¹/₂ găl., adică claia și cea de dijmă și cea de nonă a dat în medie 1,4 mierțe. Un stog de dijmă de 453 clăi, rămas din 1572, treierat în 1574 a dat 223 găl., deci aproape 2 mierțe de claie. În 1577 un total de 5762 clăi 11 snopi de dijmă, fără partea treierătorilor, a dat 4852³/₄ găl., 236 clăi 10 snopi nonale 163 găl., deci claia de dijmă a dat în medie 3,4 mierțe, cea de nonă 2,8 mierțe.

O productivitate mai mare înregistrează la claia de grîu socotelile parțiale din 1592. Șase stoguri treierate în ianuarie—aprilie, cuprinzînd în total 2179 clăi și 12 snopi au dat, fără partea treierătorilor, 1923 găl. de Cașovia de grîu și 48 găl. de zoană. Claia (desigur de 32 de snopi) a dat în medie 3,5 mierțe. Unul din stoguri, de 386 clăi 5 snopi a dat 397 găl. de grîu și 10 găl. zoană, claia a dat deci în medie 4,1 mierțe. Acesta e maximul întîlnit la grîul intrat în socotelile domeniului. Socotelile nu precizează dacă e grîu alodial sau de dijmă. Poate fi mai curînd de dijmă.

În genere însă, deși ne găsim într-o regiune bună producătoare de grîu și desigur în locurile mai fertile ale ei — nu numai pămînturile alodiale sînt mai bune, dar și dijmele din grîu le dă populația catolică sau catolică pînă aci, așezată în genere în locurile mai bune — productivitatea grîului se arată foarte scăzută.

Care e productivitatea orzului? În 1569 un total de 414⁵/₅ clăi și 58¹/₂ grămezi (*cumuli*) treierate au dat 283 găl. de orz. Socotind numai clăile, cît se pot separa, 371¹/₂ clăi din Dorolț au dat 215 găl., deci claia a dat în medie ceva peste 2,3 mierțe. Cele 48³/₄ clăi și 8¹/₂ grămezi de dijmă treierate au dat 48¹/₂ găl., din ceea ce rezultă aproximativ 3,7 mierțe de claie. Cele 50 de grămezi din Oar au dat 19¹/₂ găl., grămada deci 1,6 mierțe. Mergînd mai departe, 70 găl. de orz semănat în 1569 în Dorolț, în 1570 au dat 98 de clăi 73 cumuli, care treierate au dat, fără partea treierătorilor, 140 găl. de orz. Rezultă că din 70 găl. de orz semănat au rezultat 140 găl., adică productivitatea a fost de 2 la unu. Socotită după clăi, claia a dat acum aproximativ 4 mierțe. Rezultatul celor 12¹/₂ găl. semănat în Mintiu nici nu mai apare în socoteli. Cele 84¹/₂ clăi venite din dijmă au dat 71 găl., claia a dat deci 3,4 mierțe. În 1572—1573, din 100 de clăi de orz alodial din Dorolț au venit 97 găl., deci 3,9 mierțe de claie, din 25 clăi 11 snopi de dijmă 14 găl., adică 2,2 mierțe de claie. Făcînd socoteala productivității la orzul alodial din Dorolț, 15 iugăre semănat cu 36 găl. au dat în clăi de 32 snopi 100, care treierate au dat 97 găl. Productivitatea e deci de 2,7 la unu. În 1576—1577 o cantitate mică, de 11 clăi a 32 snopi a dat 6 găl., deci 2,2 mierțe de claie. Avem deci iarăși o productivitate asemănătoare și în agricultura alodială și în cea țărănească, scăzută în amîndouă.

Ovăzul, în 1569 a dat următoarele rezultate: 987 clăi alodiale au dat 928 de găleți, o claie adică 3,8 mierțe. Cele 386/10 clăi de dijmă au dat 341 găl., deci 3,5 mierțe de claie, cele 9 clăi de nonă 5 găl., adică 2,2

mierțe de claie. Din total rezultă o productivitate de 3,7 mierțe de claie. În 1569 au fost semănate în total 798 de găl. În 1570 au fost treierate 1758 clăi de ovăz alodial, care trebuie să corespundă aproximativ cu recolta anului. Acestea treierate au dat, fără partea treierătorilor, 1706 găl. Ar rezulta că 798 de găleți semănate au dat 1706 găl. de recoltă, o productivitate deci de 2,1 la unu. Ovăzul venit în dijună, 554/6 clăi au dat 497 $\frac{1}{2}$ găl., deci 3,6 mierțe de claie, iar 33/6 clăi nonă 18 găl., adică 2,2 mierțe de claie. Din total rezultă o productivitate medie de 3,8 de claie. Dar clăile recoltate sînt mai puține decît la grîu. Cele 798 de găl. de ovăz semănături alodiale au dat 1758 de clăi, deci o mierță semănată a dat abia o jumătate de claie de recoltă.

În 1573 de pe 399 iugăre alodiale s-au recoltat 1367 clăi 8 snopi, care treierate au dat 1165 găl. de Cașovia, în medie deci iugărul a dat 11,7 mierțe, claia 3,4 mierțe. Făcînd un calcul al productivității în anii 1572—1574 la semănăturile la care avem corespondențele, pe 328 de iugăre s-au semănat 636 găl., care au dat 1084 clăi, care treierate au dat 965 găl. Rezultă o productivitate de 1,5 la unu. Dar la ovăz sînt nutreț și paie. Și înregistrările ne lasă să presupunem și fraudă. Dijma treierată a dat 5,7 mierțe de claie (dacă nu e greșeală), nona 3,1 mierțe de claie.

În 1576—1577, 779 clăi și 2 cumuli de ovăz alodial treierate au dat 498 găl., 460 $\frac{1}{2}$ clăi de dijună 330 $\frac{3}{4}$ găl., 30 $\frac{1}{2}$ clăi de nonă 25 $\frac{3}{4}$ găl. Claia alodială a dat deci 2,5 mierțe, cea de dijună 2,9 mierțe, cea de nonă 3,4 mierțe. În 1592 șase stoguri cuprinzînd în total 940 de clăi treierate au dat 897 găl., deci o medie de 3,8 mierțe de claie. Nu se precizează iarăși dacă e ovăz alodial sau de dijună.

Productivitatea se arată deci foarte scăzută la toate cerealele. Raporturile nu sînt susceptibile de rectificări mai mari sau mai mici în numele părții treierătorilor și al obișnuitelor incorectitudini administrative.

Meiul alodial din Dorolț în 1573—1574, 3 iugăre au dat 10 clăi a 32 de snopi, care îmblătite au dat 5 găl. În 1576—1577 semănătura de 4 iugăre din Ardușat a dat 18 clăi, care treierate au dat 15 găl. de Cașovia. Socotind că de iugăr se semănau 2 găl., productivitatea într-un caz a fost mai scăzută decît sîmînța, în celălalt de 1,9 la unu.

Mazărea alodială în 1576—1577, 4 iugăre din Oar au dat 13 gălete. Socotind că pentru semănat 3 iugăre în Oar la 1573—1574 s-au dat numai 1 $\frac{1}{2}$ găl., productivitatea se arată în acest fel de 6,5 la unu.

La linte nu putem face asemenea echivalențe. Inul în 1573—1574, 4 iugăre semănate au adus 16 clăi a 32 snopi, care îmblătite au dat 4 $\frac{1}{2}$ găl. de Cașovia. În 1576—1577 tot 4 iugăre au dat 3 găl. Dar 3 găl. s-au dat și pentru semănatul a 4 iugăre. Inul însă e valoare în sine, și în afară de sîmînță.

Care e raportul dintre producția alodială și veniturile din prestații, mai bine zis din dijme și none din grîu? O socoteală precisă nu se poate face, dijmele s-au luat dintr-un cerc mai larg decît al domeniului, doar nonele sînt numai domeniiale. Se poate încerca însă un raport aproximativ după venitul din dijme și none din localitățile a căror nume apare în cuprinsul domeniului.

	<i>alodial</i>	<i>dijme și none</i>
1569	4.376 clăi	8.203/16 clăi
1570	4.062 ¹ / ₂ clăi	6.829/06 clăi

Deși dijmele și nonele se restrâng la credincioșii catolici sau foști catolici, venitul lor întrece sensibil pe cel al producției alodiale.

Depășirea producției proprii de veniturile din dijme și none e și mai hotărâtoare la vin.

	<i>alodial</i>		<i>dijme și none</i>	
1569	46 buți	361 ¹ / ₄ vedre	183 buți	1.433 ³ / ₄ vedre
1570	110 buți	876 ³ / ₄ vedre	183 buți	1.312 ¹ / ₂ vedre

Numai la orz și ovăz se inversează raporturile :

	<i>alodial</i>		<i>dijme</i>
1569 orz	371 ¹ / ₂ clăi	50 cumuli	8 ¹ / ₂ cumuli
ovăz	987 clăi		66/21 clăi
1570 orz	98 clăi	73 cumuli	29/4 clăi
ovăz	1758 clăi		174/11 clăi

Producția orzului și ovăzului însă reprezintă valori mai mici. Ele nu pot schimba raportul dintre prestații și producția proprie, care rămâne favorabil prestațiilor. Disproporția se accentuează dacă mai adăugăm daturile în natură, răscumpărările de dijme în bani, convertirile de cens în vin.

Cît pentru raportul dintre pămîntul de cultură alodial și cel țărănesc, e suficient să cităm cîteva cifre. În 1569, pe întreg domeniul s-au semănat 838 de iugăre cu grîu, orz și ovăz. Din acestea cu grîu s-au semănat 503 iugăre. Dijma grîului din cuprinsul domeniului în schimb a fost 6539,09 clăi, care, presupunînd că o claie de dijmă a venit după aproximativ un iugăr de semănătură (ceea ce e mult), reprezintă 6539 de iugăre. Sau comparînd chiar producția : celor 4376 de clăi de producție alodială de grîu din 1569 le corespund 65390 de clăi de producție țărănească. Acestea după ce s-au scăzut părțile revenind preoțimii din dijme, care adaugă și ele cifrele producției țărănești. Și e vorba numai de pămîntul țărănesc supus dijmei, nu de tot pămîntul de cultură țărănesc din cuprinsul domeniului. Pămîntul alodial desigur nu reprezintă poate nici a 20-a parte în raport cu cel țărănesc.

La vii raportul e și mai defavorabil domeniului. În același an 1569, viile alodiale au adus 361¹/₄ vedre de vin, dijma dealurilor de vii de pe domeniul 1211³/₄ vedre, presupunînd o recoltă de 12.117 vedre. Aceasta, iarăși, după ce s-au scăzut părțile preoțimii și lipsind din calcule scutițiile. Viile alodiale reprezintă astfel mai puțin de a 40-a parte din viile de pe dealurile din cadrul domeniului.

La vite, porci și miei raportul e și mai defavorabil decît la vii producției proprii. E suficient să aruncăm o privire în socoteli ca aceasta

să ne apară cu toată evidența. Mai mult, o bună parte din cifrele inventarului alodial provine și ea din prestații, din tretină, daturi, dijme.

Raporturile sînt în genere defavorabile economiei proprii, ea ne apare totuși remarcabilă și în creștere.

Ce prisosuri pentru vînzare se realizează în acest mare conglomerat economic, în afară de crîșmărit? Ca să dăm o imagine mai clară a vînzărilor, e mai bine să le cuprindem în liste după socoteli.

În 1569—1570 se înscriu următoarele vînzări :

Drojdie	102,24 fl.
Fîn	81,26 fl.
Sare	70,— fl.
Miei	51,93 fl.
Piei de miel	16,98 fl.
Lîni de la mieii alodiali	3,— fl.
Boi vînduți	182,— fl.
Porci	44,— fl.
Miei de dijmă	565,25 fl.
Ceară, 15 fonți	?
Piei de vită, 5	?
Total	<hr/> 1116,66 fl.

În 1570—1571 :

Găini de dijmă	2,— fl.
Miei de dijmă	20,— fl.
Oi din alodiatura din Domănești	32,90 fl.
Boi	11,29 fl.
Piei de oaie	14,70 fl.
Lînă	17,— fl.
Fîn	143,— fl.
Sare	135, 40 fl.
Drojdie	75,30 fl.
Total	<hr/> 451,59 fl.

1571—1572 :

Piei de oaie și de miel	19,30 fl.
Fîn	222,82 fl.
Vite	21,43 fl.
Lînă	30,— fl.
Drojdie	97,50 fl.
Oi	19,80 fl.
Miei alodiali	13,10 fl.
Miei de dijmă	285,75 fl.
Total	<hr/> 709,70 fl.

1572—1573 :

Pește din piscina din Ardud	5,— fl.
Oi de strungă și miei de dijmă	488,46 fl.
Cași de strungă din Maramureș	4,76 fl.

Piei de vită	17,60 fl.
Porci	169,15 fl.
Stupi din Maramureș 11	2,— fl.
Fin	36,50 fl.
Daruri	—18 ¹ / ₂ fl.
Drojdie	47,37 ¹ / ₂ fl.
Piei de oaie și de miel, 102 buc.	?
Cireșe din viile din Baia Mare	—36 fl.
Total	<hr/> 771,39 fl.

1573—1574 :

Miei de dijmă din com. Sătmar, Ugocca	348,50 fl.
Iezi de dijmă	4,40 fl.
Miei tretinali din pert. Baia Mare, Dorolț	6,25 fl.
Mici alodiali	14,75 fl.
Oi de strungă din Maramureș	33,60 fl.
Picile de jder a 60 d.	141,60 fl.
Ceară	21,— fl.
Cași din Maramureș	4,48 fl.
Găini venite cu dijmele din com. S. Mare și Ugocca	98,76 fl.
Găinile de Crăciun din Bocicoi 25	1,— fl.
Vite vândute în târg	165,75 fl.
Vite de tăiat venite din sate	139,65 fl.
Stupi din Maramureș	3,— fl.
Drojdie de vin	97,25 fl.
Porci	3,— fl.
Ouăle de Paști venite din Bocicoi	2,96 fl.
Fin	26,50 fl.
Lini, 425	?
Total	<hr/> 1112,45 fl.

1576—1577 :

Găinile de dijmă	160,24 fl.
Porci de dijmă	9,— fl.
Porci alodiali	40,38 fl.
Pește din balta Arduului	12,— fl.
Drojdie	64,25 fl.
Miei de dijmă	384,75 fl.
Mici alodiali	16,— fl.
Vite	113,05 fl.
Brînză de tretină și strungă	6,25 fl.
Fin din Săsar	4,— fl.
Total	<hr/> 809,92 fl.

În socotelile anilor 1569—1571 mai apar sub titlul vânzării însemnate cantități de victualii pentru căpitanul suprem. În 1569—1570 de 404,23 fl., în 1570—1571 pentru căpitanul suprem și pentru „familia“ sa, dar și pentru alții (comisari, poște) în total de 692,46 fl. Se explică însă că e vorba de victualii rînduite de cameră, care ieșite au fost calculate în bani la socoteală. În 1570—1571 ele apar încă odată la ieșitele bănești.

Să privim acum listele de vânzări. Vânzările nu numai că sînt mici, dar nici nu sînt toate vânzări propriu-zise. Și apoi ele se fac mai puțin din producția proprie, se fac mai mult din prestații. Chiar cele alodiale provin în parte din prestații.

Vinzările de drojdie de fapt țin mai mult de venitul crîsmăritului. Micii de dijmă vînduți, care reprezintă sume mai însemnate, sînt micii veniți de pe o arie largă a dijmei vînduți de dijmuitori pe loc, mai obișnuit celor care i-au dat, din cauza depărtării și din motive practice a administrării dijmei. Același lucru se întîmplă și cu găinile intrate cu prilejul dijmei din semănături. Oile vîndute sînt mai adesea oile de strungă venite de la români. Vinzările de oi, miei din alodii reprezintă sume mici. Doar în 1569—1570 se înregistrează o vînzare mai mare de miei, separată de a celor de dijmă, de 51,93 fl., dar nu se precizează despre ce miei e vorba. Cel puțin o parte au venit desigur tot din prestații, căci cifra cea mai ridicată a vânzării precizate ca fiind din miei alodiali e doar de 16 fl. Se mai vînd piei de oaie sau de miel și lînă, dar nu de sume mari și nici numai din alodial.

Fînul vîndut e alodial. Dar nici vânzările de fîn nu sînt totdeauna vânzări propriu-zise. Fînul înscris ca vîndut cu 143 fl. în 1570—1571, de pildă, a fost dat aproape tot în stipendiul ostașilor nemți, e contabilizat numai în valoarea lui în bani. În 1571—1572 iarăși aproape jumătate din fînul vîndut a fost dat de fapt ostașilor în solda lor. Vinzări de fîn apoi nu apar în fiecare an.

Porci nu se vînd în fiecare an. Vinzările de porci nici ele nu sînt totdeauna vânzări. Și desigur se vindea mai mult din prestații decît din alodial. Porcii înregistrați ca vînduți în 1569—1570 au fost dați în suma înscrisă căpitanilor, poate în contul soldei lor. Cei înregistrați în 1572—1573 sînt vînduți cu adevărat, dar și din aceștia 8 sînt dijma din Maramureș vîndută pe loc.

Vinzările de vite sînt mai frecvente, dar nici ele nu reprezintă sume mari. Vinzările, iarăși, uneori nu par să fie vânzări. În 1569—1570, de pildă, 36 boi vînduți cu 180 fl. sînt înregistrați ca vînduți căpitanului Raminger, poate pentru aprovizionarea oastei, în contul soldei. În cei doi ani următori sumele sînt mici. În 1570—1571 s-au vîndut doar de 11,29 fl., anume un junc cu piciorul rupt, 2 junci bolnavi, iar 2 boi s-au dat în salariu. În 1571—1572 s-au vîndut de 21,43 fl. În 1573—1574 apare o vînzare mai mare, în total de 305,40 fl. Dar această vînzare e excepțională. În acest an au intrat în socoteli vitele lui Anton Székely rămase în Cegheld, anume 45 de capete. Mai ales acestea s-au vîndut. Și s-au mai vîndut vitele venite din pertinențele Ardasatului, Ardudului, Beltiugului, Dorolțului, vitele venite ca daturi de la români. În 1576—1577 s-au vîndut de 113,05 fl.

Vitele vîndute sînt alodiale și din prestații. Se vînd obișnuit vitele de tăiat sau tretinale. La unele se precizează dacă sînt alodiale sau din prestații, la altele nu. Dar și cele alodiale pot să-și aibă în parte originea în prestații.

Pieile de vită vîndute reprezintă sume mici. Cea mai ridicată e de 17,60 fl.

Cui se vinde ?

Drojdia se vinde chelarului domeniului și făcătorilor de rachiu din Satu-Mare și Mintiu. Micii, în 1569—1570, din 253 vînduți 195 s-au vîndut dregătorului (?) Mihail Veres, 15 s-au vîndut în sat în Domănești, 43 măcelarilor din Satu Mare. Pieile de oaie și de miel se vînd obișnuit cizmarilor din Satu-Mare și Mintiu. 425 de lîni în 1573—1574 s-au vîndut lui Sebastian Pathay din Satu-Mare. Fînul vîndut se vinde în satele sau în târgurile domeniului. Porci numai în 1572—1573 apar 96 vînduți cu 161,15 fl. în târgul din Ardud. În alte cazuri nu se mai spune cui s-au vîndut. Vînzarea mai mare de vite din 1573—1574, s-a făcut măcelarilor din Baia-Mare, Satu-Mare, Beltiug. Dar iată precizările la vînzarea, mai obișnuită, din 1571—1572, în valoare de 21,43 fl. Din alodiatura Dorolțului s-au vîndut 3 vaci sterpe cu 8,28 fl., s-au tăiat acolo 4 vaci, 1 vițel, 1 bou, 1 taur, bolnavi, orbi și de nici o valoare, vînzîndu-se carnea cu 8,49 fl. Un bou orb, devenit inutil, de la casa de bucate, s-a vîndut unui măcelar din Satu-Mare cu 4,66 fl. În 1576—1577, cînd vînzarea e ceva mai mare, s-au vîndut boi, junci, vaci, din alodiul Ardușatului, dar și vite din prestațiile sateilor, printre care și cinci boi tretinali. S-au vîndut două vaci rele măcelarilor din Satu-Mare.

Vînzările de sare din 1569—1570 s-au făcut în Levoča și Cașovia.

Vînzările propriu-zise sînt deci foarte reduse în raport cu veniturile marelui domeniu, sînt intermitente, inconstante, au prea puțin caracterul unei producții directe pentru piață. Se vinde mai mult din nevoi administrative. Se vînd dijmele mai greu de administrat, se vînd veniturile în natură ale domeniului Bocicoi din Maramureș. Se vinde din nevoi momentane. Se vînd vite rele, nu vite bune cum cere o producție pentru piață. Piața însăși se restrînge la piața proprie, la târgurile și satele domeniului. Vînzarea în târguri e și ea mică, prea puțin poate afecta piața orășenească.

Ce cumpărături face în schimb marele domeniu ? Înregistrările socotelilor sînt nu mai puțin instructive. Față de vînzări ar fi suficient să invocăm ieșitele mari, de multe mii, pentru carne și vin.

Dar să vedem celelalte cumpărături. Să le cuprindem iarăși în liste.

1569—1570 :

Fier	305,60 fl.
Șindrilă	134,— fl.
Hamei	152,— fl.
Pietre de moară	71,40 fl.
Hirtie	18,70 fl.
Carne de vită pt. masa provizorului	44,49 fl.
Condimente	48,11 fl.
Sare	121,89 fl.

Cumpărături mărunte	70,01 fl.
Oi pentru alodiatură, 59 pe bani	29,50 fl.
Oi cumpărate pe grâu, 367	180 ? fl.
Cuie. de şindrilă 40 000, de laţuri 6 000	?
Luminări pentru crişmari	4,— fl.

Total	1179,70 fl.
-------	-------------

1570—1572 :

Şindrilă	32,— fl.
Fier	61,79 fl.
Cuie	42,67 fl.
Hamei	200,— fl.
Pietre de moară	45,81 fl.
Hîrtie	21,80 fl.
Carne de vită pt. masa provizorului	60,55 fl.
Condimente	35,71 fl.
Seu	84,68 fl.
Cărmidă	12,70 fl.
Căldare mare de aramă pt. bere	180,— fl.
Pînză	13,73 fl.
Cumpărături diverse	38,87 fl.
Smoală, 4 $\frac{1}{2}$ măji	?

Total	830,31 fl.
-------	------------

1572—1573 :

Un porc bine îngrăşat pt. casa de arme	4,— fl.
Fier pt. casa de arme	36,50 fl.
Seu de la măcelari, 42 $\frac{1}{2}$ măji	136,81 fl.
Hamei polonez	70,10 fl.
Hîrtie	24,50 fl.
Cîneapă	15,22 fl.
Pînză	2,39 fl.
Cuie, 400	?

Total	289,52 fl.
-------	------------

1573—1574 :

Hamei polonez de la Bardijov, 10 găl.	5,— fl.
Sare, 1000 bolovani, din Jibou	50,— fl.
Smoală neagră din Bardijov	70,— fl.
Hîrtie, din tîrgul Satu-Mare	15,95 fl.
Cumpănă	90 fl.
Cuie de laţuri, 926	1,38 fl.
62 <i>laminæ ferri</i> , din tîrgul Dorolţului	8,68 fl.
Pînză, 110 coţi de la tîrgul din Satu-Mare	4,40 fl.
Cerc de fier pentru buţi	1,— fl.
Pietre de moară, 2, din Țicău	8,— fl.
Şindrilă, 25.000	30,— fl.
3 cai pentru casa de bucate	30,— fl.

Seu, 5 ¹ / ₂ măji de la măcelarii din S. Mare și Mintiu	?
Total	225,31 fl.
<i>1576—1577 :</i>	
Fier	33,— fl.
Șindrilă	34,— fl.
Seu, 12 ¹ / ₂ măji pt. casa de bucate	37,50 fl.
Pinză pentru casa de arme, 60 coți	2,11 fl.
Pietre de moară și legături, cu lucrul	48,— fl.
2 cai pentru casa de bucate	32,— fl.
Pentru un negustor din Cașovia, restanță	50,— fl.
Hîrtie	20,— fl.
Sare, 450 pietre, din Carci și din Dej	?
Total	256,61 fl.

Cumpărăturile sînt și mai mici decît vînzările, indicînd cît de puțin are nevoie domeniul de piață. Micile omisiuni din listă nu schimbă situația. Sînt în schimb, cum am văzut, mari de tot sumele date pentru carnea necesară oastei.

Dar ceea ce ne interesează cu deosebire, ce produse agricole vinde sau cumpără marele domeniu ?

Iată ce vînzări se înregistrează :

1569—1570 Grîu de la mori, 113 ¹ / ₂ găl.	62,70 fl.
1570—1571 Grîu din dijme 284 găl. și 70 clăi	186,69 fl.
Ovăzul perceput din Maramureș, 48 găl.	12,— fl.
Paie vîndute în Zalău	2,— fl.
1571—1572 Grîu de la mori, 329 găl.	324,16 fl.
Făină de la moara din Mintiu 16 găl.	?
Mei, 21 ¹ / ₂ găl.	8,60 fl.
1572—1573 Grîu de la mori, 72 ¹ / ₂ găl.	58,51 fl.
1573—1574 Grîu de la mori, 47 ³ / ₄ găl.	51,18 fl.
Ovăz, 86 ¹ / ₂ găl.	20,50 fl.
1576—1577 Nimic	—
Total	726,34 fl.

Vînzările pe șase ani se cifrează doar la 726,34 fl., o sumă neînsemnată în raport cu cifrele de venituri și cheltuieli ale marelui domeniu. Mai mult, aceste vînzări mai au nevoie și de comentarii. În 1569—1570 la vînzări a fost socotit și grîul de 4 fl. dat în salariu grădinarului. În socoteala vînzărilor la 1570—1571 au intrat și 205 găl. grînele de dijmă din Livada, vîndute pe loc sau poate răscumpărate de coloni. 70 de clăi de dijmă, socotite în 20 fl., au fost avansate pentru vin. 8 gălete, socotite în 4,80 fl. au fost date în salarii. Ovăzul din Maramureș s-a vîndut pe loc pentru că nu s-a putut aduce — spune textul. Era prea departe. În 1573—1574, 70 de gălete de ovăz au fost vîndute perceptorilor aurului și argintului veniți. E mai curînd o aprovizionare a lor socotită în bani. Vînzările propriu-zise

deci sînt și mai reduse. Vînzările, puține cîte s-au făcut, s-au făcut de la mîri, din dijme, nu din producția alodială. Vînzările se fac desigur mai mult pe loc, colonilor proprii. Nu se arată deci semnele producției de grîne direct pentru piață. Prisourile sînt întîmplătoare, vîndute mai mult din alte nevoi decît ale pieței și mai curînd pe piața proprie. Oriunde s-ar vinde însă, cantitățile lor nu pot afecta decît în proporții neînsemnate piața.

Ce cumpărături de produse agricole se fac ?

1569—1570 : Orz, 734 gäl.	150,— fl.
Ovăz, 342 gäl.	74,60 fl.
Ovăz, 36 gäl.	?
Cînepă, 61 <i>kythae</i>	2,39 fl.
1570—1572 : Orz, 1532 gäl.	417,10 fl.
Ovăz, 338 $\frac{1}{2}$ gäl.	84,56 fl.
Pt. semănat mei 6 gäl., mazăre 3 gäl., linte 3 gäl., sămînță de in 1 gäl.	7,— fl.
1572—1573 : Orz, 623 gäl.	204,80 fl.
Mazăre, linte, mei	3,50 fl.
Cînepă, 4 măji	15,22 fl.
1573—1574 : Orz, 554 $\frac{1}{2}$ gäl.	146,50 fl.
Mei, 1 $\frac{1}{2}$ gäl.	1,— fi.
1576—1577 : Pt. cumpărat grîu	760,— fl.
Pt. cumpărat orz	309,15 fl.
Pt. cumpărat ovăz	115,70 fl.
	Total
	2291,52 fl.

Cumpărăturile nici ele nu sînt mari. Sînt însă sensibil mai mari decît vînzările. Chiar dacă facem abstracție de cumpărăturile mari din 1576—1577. Grîu, ce-i drept, obișnuit nu se cumpără, dar se cumpără în schimb mult orz, ovăz, valorile lor depășind evident pe ale grîului vîndut. Cumpărăturile mari de grîu din 1576—1577 se explică prin reducerea ariei dijmelor. S-au cumpărat, după înregistrările anului, nu mai puține de 1521 de clăi (a 32 snopi) și 10 snopi plus 1412 gălete de grîu în grăunțe. Orzul cumpărat în acest an se cifrează la 900 $\frac{1}{2}$ gălete, ovăzul la 578 $\frac{1}{2}$ gäl.

Grîul în grăunțe s-a cumpărat de la trei nume din Keortwelyes, Feny, Petreu și Resighea. Au vîndut probabil nu numai din producție proprie, ci și grîu strîns pentru vînzare. Orzul, ovăzul se cumpără din tîrguri, din sate, din tîrgurile care se țin. Se cumpără mult de la tîrgoveții din Debretin, dar și de la supușii proprii. Cumpărăturile nu se arată a fi de pe alte domenii feudale, vin desigur din producția de marfă a tîrgoveților, țărănilor. Chiar cînd se spune că s-a cumpărat de pe domeniul Ecsed de pildă, s-a cumpărat desigur de la supuși, nu din producția proprie a domeniului. Orzul se cumpără mai ales pentru bere, ovăzul pentru cai, pentru oaste.

În privința produselor agricole, marele domeniu se arată deci mai mult debitor decît creditor pieței.

Domeniul e debitor pieței apoi prin cumpărăturile mari de vin. Cumpără an de an de sume mari :

1569—1570 : 352 buți (2600 vedre de Cașovia)	3557,72 fl.
Pe grâu și pe făină 30 de buți	
1570—1572 : 355 buți (3750 v. de Cașovia)	4317,74 fl.
Grâu distribuit pt. vin 471 $\frac{1}{2}$ găl.	
1572—1573 : Vin cumpărat de la coloni	161,43 fl.
Grâu pt. cumpărat vin 191 găl.	
1573—1574 : Vin cumpărat de la coloni	10,— fl.
Pt. 6 buți de vin din Tăuți 26 $\frac{1}{2}$ găl. de griu	
1576—1577 : Bani dați pt. cumpărat vin	1150,50 fl.
Vin cumpărat, 131 buți și 23 butoaie	
Vinuri de Baia-Mare cumpărate și rînduite de cameră	
208 buți și 3 butoaie	
Vinuri cuprinse 18 buți și 21 butoaie	

Scăderile în cumpărăturile de vin s-au produs prin rînduirea cantităților mari de vin de pe domeniul Muncaci și din Sarospatak.

Cu ce prețuri se cumpără vinul ?

Prețurile de cumpărare a vinului sînt variabile după timpul și condițiile cumpărării și, firește, după calitatea vinului. Vinul se cumpără mai ieftin toamna și mai scump primăvara și vara. În 1569—1570, de pildă, socotit în vedre de Cașovia de 32 pinte, toamna s-au făcut astfel de cumpărături :

450 vedre	400,— fl.
113 $\frac{1}{2}$ vedre	112,— fl.
13 vedre	8,— fl.
66 $\frac{1}{2}$ vedre	50,65 fl.
70 vedre	54,— fl.
144 $\frac{3}{4}$ vedre	129,78 fl.
<u>857$\frac{3}{4}$ vedre</u>	<u>754,43 fl.</u>

Prețul de cumpărare toamna e deci sub 1 fl. vadra de Cașovia. În schimb spre sfîrșitul listei se înregistrează astfel de cumpărături :

13 vedre	28 fl.	71 $\frac{1}{2}$ vedre	185 fl.
106 vedre	206 fl.	54 vedre	151 fl.
98 vedre	175 fl.	130 vedre	345 fl.
150 vedre	250 fl.	22 $\frac{1}{2}$ vedre	78 fl.
		<u>Total 645 vedre</u>	<u>1418 fl.</u>

Prețurile s-au ridicat la peste 2 fl. vadra. La o cumpărătură făcută în Livada, de 95 $\frac{3}{4}$ vedre de Cașovia, se și notează că s-a cumpărat cu atîta vinul în aprilie fiind mai scump. Și mai scump e vara. În iunie și iulie s-a plătit 2,59 și 2,69 fl. vadra de Cașovia. Iar la 1 sept. 24 de vedre s-au cumpărat cu 3,25 fl. vadra. Totalizarea cumpărăturilor din prima parte

a listei dă pentru 1716 vedre de Cașovia 1735,50 fl., a celor din a doua parte pentru aproximativ 890 vedre 1822,22 fl. Vinul se cumpăra deci mai ales toamna după cules, cînd era mult mai ieftin. În 1569—1570 din 352 buți cumpărate, 235 au fost cumpărate toamna pînă la sfîrșitul anului.

Cumpărăturile din 1570—1572 dau o medie de 1,42 fl. de vadra de Cașovia. Dar prezintă, iarăși, variații însemnate, între 50 d. și 2,33 fl. vadra. Două buți au fost cumpărate de la Tokaj, una cu 2,43 fl. vadra, cealaltă cu 4,92 fl. vadra. Vinul cumpărat din Cașovia a costat 3,43 fl. vadra. Acestea însă sînt cumpărături în cantități mici, de vinuri alese.

Cumpărăturile din 1576—1577 variază între 1,20—2 fl. vadra.

De unde și de la cine se cumpără?

Se înregistrează adesea locul. Astfel în 1569—1570 s-au cumpărat din:

	buți	vedre	preț
Baia Mare	27	300	371,— fl.
Zalău	51	450	400,— fl.
Tășnad	55	291	333,75 fl.
Livada	51	304 ³ / ₄	360,72 fl.
Seini	37	281	479,40 fl.
Chiribiș	28	144 ³ / ₄	129,78 fl.
Sălacea	15	70	54,— fl.
Dobra	9	69 ¹ / ₂	106,17 fl.
Beltiug	10	52	82,— fl.
Satu Mare	13	98	175,— fl.
Orașu Nou	11	66 ¹ / ₂	50,65 fl.

Restul sînt cifre mici.

În 1570—1572 cumpărăturile s-au făcut în genere din aceleași locuri: Baia Mare, Tășnad, Zalău, Seini, Chiribiș, Dobra, Orașu-Nou, Tăuți, Săsar. Mai mult s-a cumpărat însă de la Baia-Mare, anume 222 de buți, cuprinzînd peste 2750 de vedre, la prețul de 3403,60 fl. Mai bine de două treimi din vinul cumpărat astfel în acest an s-a cumpărat de acolo. Tot de acolo s-a cumpărat mai mult și în alți ani. În 1573—1574 s-au cumpărat 124 de buți, în 1576—1577 iarăși 96 buți și 34 butoaie. Deci nu orașul e cumpărător de vin al domeniului, ci, invers, domeniul e cumpărătorul orașului. În acest caz nu domeniul e producător de marfă agricolă pentru oraș, ci, invers, orașul pentru domeniul. Același lucru e adevărat și pentru tîrguri. Și nu mai puțin pentru satele producătoare de vin. Disponibilitățile lor pentru vînzare se arată însemnate. Dacă registrele de dijme le indică pe scară largă posibilitatea, cifrele vînzărilor le indică concret.

Socotelile înregistrează destul de obișnuit și numele celor de la care s-a cumpărat. În 1569—1570, la o cumpăratură de 17 buți din Seini, se spune doar că e de la supuși (*a subditis*). Dar se fac și înregistrări individuale, cu numele. De la unii s-a cumpărat cîte una, două buți. De la Grigore Zabo din Seini s-au cumpărat însă 17 buți cu 200 fl. și tot prin el s-au cumpărat alte 8 din Medîșa. De la un locuitor din Beltiug, s-au cumpărat 4 buți cu 48 fl., de la unul din Satu-Mare 13 buți cu 175 fl. De la

Volfgang Zylagy s-au cumpărat 6 buți cu 345 fl., de la Nicolae Zelemery 4 cu 78 fl., de la Valentin Salgay 9 cu 54 fl., de la vād. lui Ioan Literatus una cu 25 fl., de la vād. lui Ambrosius Literatus 4 cu 48 fl. etc. Vînzătorii poate nu vînd totdeauna numai din producția proprie, poate fac și negustorie cu vin. Vînzările în tot cazul sînt indicii pentru disponibilitățile individuale de marfă. Unele din nume apar și în aparatul domenal.

Cumpărăturile se fac mai obișnuit în cadrul propriului domeniu de la propriii supuși, de la care se puteau face desigur mai avantajos. Nu întîlnim înregistrări din care să reiasă precis că vinurile s-au cumpărat de pe vreun alt domeniu feudal din producția lui proprie. Cumpărăturile se fac din producția de marfă a tîrgoveților sau țaranilor.

Sînt obișnuite cuprinderile de vin, cumpărăturile pe grîu, făină, achizițiile prin avansări de bani și de grîne. Sistemul e cunoscut: se cuprinde sau se tocmește vin mult înainte de cules pe bani, grîne avansate. Se tocmește cînd nevoia e mai mare și grîul e mai scump pentru a achiziționa mustul sau vinul la cules, cînd e ieftin. Se achiziționează și prin convertiri de sarcini în dat de vin. În ce condiții se fac acestea, ne-o arată și înregistrările, ne-o indică în parte și cercetarea din 1575 extrasă în acest capitol. În 1569—1570, din Livada s-au achiziționat prin distribuire de grîu și făină 21 de buți cuprinzînd 73 vedre. Fostul provizor Valentin Salgay cumpărase, distribuindu-și grîul său, din Seini, 9 buți de vin cuprinzînd 50 de vedre și socotit în 54 fl., bani care i se restituie. În 1570—1572 s-au distribuit pentru vin 471 $\frac{1}{2}$ gălete de grîu, anume 16 s-au dat la mîna judei din Tăuți, 286 dregătorului din Livada, 169 $\frac{1}{2}$ dregătorului din Beltiug și Dobra. În 1572—1573 pentru cumpărături de vin au ieșit 191 gāl. În 1573—1574 pentru 6 buți din Tăuți s-au dat 26 $\frac{1}{2}$ gāl. de grîu. Tocmeala, prețurile sînt adesea impuse, abuzive.

Crîsmăritul, care se înscrie cu sume atît de importante în socoteli, se face în genere cu vin și mai puțin cu alte băuturi. Se face desigur și cu vinuri din producția proprie. Se face însă covîrșitor cu vin achiziționat; și din dijme, none, daturi, dar mai ales din cumpărături. Se cumpără pentru aceasta desigur vin mai ieftin.

Cu ce cîștig se crîsmărește? În 1569—1570 s-au crîsmărit 523 de buți, conținînd 3798 de vedre vieneze cu 11.998,17 fl. și s-au cumpărat 352 de buți cuprinzînd 2600 vedre de Cașovia cu 3557,72 fl. Calculînd după numărul butilor, în medie o bute s-a crîsmărit cu 22,94 fl. și s-a cumpărat cu 10,11 fl. În acest caz crîsmăritul ar fi adus un cîștig mai mare decît a fost suma de cumpărare, anume de 126,90%. Calculînd după numărul vedrelor, vîzînd că unitățile de caloul, vadra de Cașovia și cea vieneză aci nu se deosebesc în conținut — și una și alta sînt calculate la 32 de pinte — rezultă că în medie o vadră s-a crîsmărit cu 3,16 fl. și s-a cumpărat cu 1,37 fl. realizîndu-se un cîștig de 130,66%, deci aproximativ același. Firește, luate cazurile separat, proporția cîștigului e foarte variată. În același an, două buți de vin cumpărate de la Satu Mare cu 112,50 fl. au fost crîsmărite cu 143,37 fl., aducînd un cîștig de 30,87 fl., adică de 27,5%. Alte cinci buți cumpărate cu 295 fl. au fost crîsmărite cu 330,24 fl., aducînd un cîștig de 35,24 fl., deci numai de 12%.

În 1570—1571 s-au crîsmărit 345 de buți, în 1571—1572 alte 249 de buți, în cei doi ani în total 594 de buți, cuprinzînd 162.753 pinte, cu 14.332,84 fl. În 1570—1572 s-au cumpărat 355 de buți cuprinzînd 3750 vedre de Cașovia cu 4317,74 fl. Calculînd după numărul buților, în cei doi ani, în medie butea s-a cumpărat cu 12,16 fl. și s-a vîndut cu 24,13 fl., indicînd un cîștig de 98,4%. Sau calculînd după vedre, vadra s-a cumpărat cu 1,15 fl. și s-a vîndut cu 2,82 fl., indicînd un cîștig de 145,2%. Adăugarea sumei cu care s-a vîndut drojdia nu schimbă sensibil raporturile. Corespondențele desigur nu sînt exacte, calculele însă pot fi un indiciu pentru cîștigul posibil al crîsmăritului aici. Cîștigul se arată excepțional de ridicat. Numai o consumație mare, militară, putea face posibile asemenea sume de venit și asemenea procente de cîștig. Cantitățile cele mai mari s-au crîsmărit în Satu-Mare și Mintiu. În trei ani, în Satu-Mare s-au crîsmărit 398 de buți, în Mintiu 96, în total deci 494 de buți din 1117 cîte s-au crîsmărit pe domeniu. Aproape jumătate se crîsmărea aci.

Încercînd un raport la 1576—1577, un total de 574 vedre vieneze au fost cumpărate în medie cu 1,83 fl., iar cele 1578 de vedre vieneze s-au crîsmărit în medie cu 3,46 fl. vadra. Din calcul ar reieși un cîștig de 89,1%. Cîștigul se arată tot ridicat, dar și o oaste de mercenari însemnată e mereu prezentă. O arată suma mereu ridicată ieșită pentru carnea oastei. Și acum 71 de buți din cele 188 crîsmărite s-au crîsmărit în Satu-Mare și Mintiu. Solda în bani se recupera în bună parte prin crîsmărit.

În crîsmăritul de aci nu apare nicidecum rachiul. Apar doar berea și miedul sașu mursa, dar în cantități mici și neregulat. În 1569—1570 s-a dat pentru crîsmărit voievodului Lazăr o bute de 7 vedre vieneze de mied. În 1571 s-au crîsmărit 167 de butoaie cuprinzînd $742\frac{3}{4}$ vedre vieneze de bere a 64 d., în total cu 475,36 fl. Din ea s-a repartizat și satelor românești ale voievozilor Lazăr și Costea, precum și în Oaș. Un butoi s-a dat secerătorilor și cosășilor din Dorolț ai împăratului. S-au crîsmărit și 3 buți de mied cu 54,40 fl. date în Tătărești, Rătești și Homorodul de Sus. În 1573—1574 s-au crîsmărit în Oaș o bute de bere cu mursă? (*Ccreuisia Mellita*) cu 16,80 fl. În 1576—1577 s-au crîsmărit $10\frac{1}{2}$ vedre vieneze de mursă.

Crîsmăritul se face după sistemul obișnuit, cunoscut și din alte părți. Domeniul impune anumite cantități de vin supușilor, un anumit număr de buți de vin, repartizate pe tîrguri și sate, pe care ei trebuie să le crîsmărească servindu-i prețul. Excepție fac Satu-Mare și Mintiu, unde crîsmărea domeniul însuși, cum am văzut, prin crîsmări plătiți. Și aci domeniul își rezervă dreptul de crîsmărit pentru sine pe 9 luni ale anului.

Pe marele domeniu, chiar dacă nu prevalează decît prin crîsmărit, se practică în aproape egală măsură cu cea în natură o economie bănească. El produce totuși puțin pentru vînzare, e departe de a putea influența mai sensibil piața, care e satisfăcută în genere de producția țărănească din tîrguri și sate. Veniturile sale în produse și producția proprie sînt absorbite în genere în cadrele proprii. Producția alodială de grîne abia este sau nici nu este suficientă pentru semănături și consumația domeniială, fără socotirea garnizoanei. De pildă, în 1569—1570 semănăturile și consuma-

ția de grâu și de făină egalează chiar și așa producția alodială, iar în 1570—1571 o depășesc sensibil (producția alodială calculată 2031 gál., consumație și semănături 2318^{3/4} gál.). El trebuie să producă mai mult pentru propriile nevoi. La acestea se adaugă nevoile militare. Cetatea Satu-Mare face acum funcție de cetate de margine. Ea se găsește într-o zonă de invazie turcească, e important sprijin militar în luptele cu turcii. Dar mai e și o cetate cheie în stăpînirea Ungariei pentru imperiali, pentru păstrarea coroanei regale. Trebuie să răspundă sarcinilor militare care-i incumbă. Ea trebuie înzestrată cu o puternică garnizoană, cu o însemnată oaste de pază. Iar pentru întreținerea oastei trebuie să țină o mare magazie de bucate, să o încarce mereu cu provizii, cu rezerve însemnate. Trebuie să întrunească mai multe domenii într-un mare conglomerat economic, de dimensiuni neobișnuite. Și nici producția și veniturile acestui conglomerat nu sînt suficiente; e nevoie de cumularea dijmelor și altor venituri de pe o arie largă, cuprinzînd comitate întregi, depășind mult veniturile marelui domeniu. Astfel proviziile mari pentru oaste vin mai ales din cercul larg al dijmelor din grîne și din vin, sumele mari pentru carnea soldaților mai ales din crîsmărit. Angajarea, strîngerea dijmelor de pe arii largi pentru nevoile militare silește desigur pe nobilul lipsit de ele să producă însuși mai mult pentru a le suplini lipsa. Nevoile militare stimulează astfel producția proprie mai mult indirect, prin nevoile proprii astfel sporite, decît direct prin posibilitățile de valorificare, mai mult prin această nevoie de suplinire pentru propriile trebuințe mereu în creștere, decît prin zelul producției pentru piață. Mai mult, marele domeniu, în funcția sa de acum, trebuie să răspundă și exigențelor unor înalți demnitari, militari sau civili, să constituie și un izvor de gratificații, de întreținere a unei puteri politice. El este un izvor de venituri pentru un întreg aparat militar sau economic, pentru comandanți, provizori, feluriți subalterni. Vînd mai mult poate aceștia decît domeniul, din salariile, din economiile lor, din ceea ce pot sustrage. Mai ales pe un asemenea domeniu mare al cărui stăpîn e absent, departe și fără posibilități directe de control. Dar acestea nu adaugă, ci scad activitatea comercială a domeniului. Real pentru el e ceea ce s-a înregistrat.

Producția proprie a domeniului e redusă încă, nu se ridică la veniturile din prestații, dar nu e neînsemnată și e în progres, explicînd creșterile în prestațiile iobăgești și deplasările în raporturile dintre ele.

XXIII. DOMENIUL BOCICOIU LA 1575

Domeniul Bocicoiu din Maramureș la 1566, când era atașat domeniului Chioar, am văzut, cuprindea opt sate¹. La 1575 el nu mai cuprinde decât șase sate, din care azi trei, Bocicoiu-Mare (*Bochko*), Lunca la Tisa (*Lonka*) și Crăcești (*Karachonffalwa*), sînt pe teritoriul nostru și două, cu numele înscrise în urbariu *Raho* și *Körös Mezeo*, în U.R.S.S.².

Domeniul a fost înainte al familiei Dragfy, de la care a ajuns în mîinile fiscului. Acesta, în 1572, l-a zălogit lui Mihail Bÿdy pentru 5600 fl.³. La data întocmirii urbariului e iarăși în stăpînirea fiscului, adică a împăratului.

În Bocicoiu, sub titlul *Integrae sessiones* sînt înscrise 54 de nume, dar mai multe din ele sînt legate prin acolade, indicînd conviețuirile pe aceeași sesie și reducînd astfel sesiile întregi la 30. Sub titlul *Mediae sessiones* e înscris unul, sub cel de *Inquilini domos habentes* 7 nume, sub cel de *Inquilini in aliis domibus habitantes* 6 nume. În Lunca sesiile întregi sînt 10 (cuprinzînd 31 nume), cu jumătate sesie sînt 2, inquilini locuind în casele altora 5. În Crăcești sesii întregi sînt 8 (cuprinzînd 12 nume) și 2 jumătăți de sesie. În Raho și Körös Mezeo împreună apar 11 sesii întregi (cuprinzînd 15 nume) și 1 *inquilinus*.

Obligațiile feudale înscrise ale colonilor sînt :

Censul. Cei din Bocicoiu sînt datori să dea anual *Censum pecunarium Regiam dicam ut ipsi vocant* de două ori pe an, la Sîngeorz 12 fl., la Sînmihai 12 fl., în total deci 24 fl. Scăzînd scutiile, plătesc probabil 1 fl. de sesia întreagă pe an. Lunca plătește 6+6 fl., Crăcești 2+2 fl., la aceleași două termene. În Crăcești plătesc prin urmare mai puțin de 1 fl. de sesia întreagă, abia jumătate.

¹ Vezi capitolul asupra domeniului Chioar.

² *Conscriptio Bonorum in Comitatu Maramaros existentium Magnifico Michaeli Bÿdy assignatorum. Die 17 Mensis Januarii Anno domini 1575*. Orig. Arhiva Statului Budapesta, U. et C., fasc. 107, nr. 1. Fotocopie în Arh. Ist. a Filialei Acad. din Cluj.

³ Bélay Vilmos. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*, Budapesta, 1943, p. 53.

La *daruri*, care sînt înscrise sub titlul censului, e generală pielea de jder. În Bocicoiu fiecare colon cu sesie întreagă trebuie să dea de Crăciun două piei de jder (*pelles mardurinas*). Dacă nu pot da piele de jder, dau tot atîtea piei de vulpe sau de fiecare piele 50 de dinari. În Lunca, colonul cu sesie întreagă dă de asemenea două piei de jder. În Crăcești numai una.

Mai dau și alte daruri. La Bocicoiu fiecare colon cu sesie întreagă la Crăciun dă două *modii* de ovăz, cu măsura locului, iar cei cu jumătate sesie unul. Dacă nu are ovăz, dă 6 d. de măsură.

Tot la Crăciun, fiecare colon trebuie să dea doi colaci (*Binas thor-tas*) sau în locul lor 4 dinari; de asemenea o găină. La Paști iarăși doi colaci sau 4 dinari și 10 ouă. A treia parte din acestea, la amîndouă termenele, se lasă judeului.

La Lunca nu mai sînt înscrise aceste daturi, dar ele poate sînt aceleași. La Crăcești însă textul spune că dau de Crăciun de fiecare sesie întreagă cîte 2 colaci sau 4 dinari, dar nu dau nici ovăz, nici găini. La sfîrșitul urbaniului se mai adaugă că preoții românilor trebuie să dea dregătorului cîte un pumn de lumînări de ceară și un coș⁴.

Din semănăturile lor nu dau nici none, nici dijme.

Apare în schimb datul din oi, miei. Din miei de asemenea nu dau nici nonă nici dijmă — spune textul la Bocicoiu. *Extranei* care-și aduc oile în hotarul de aci însă sînt datori să dea de fiecare turmă de oi (*grege Ouium*) un miel de un an, iar de colibele (*a tabernaculis singulis vel Ouilibus*) la care se mulg deodată două, trei sau patru oi, trebuie să dea cîte un caș. Dacă *extranei* își aduc oile la pășune pe hotarul lui fără știrea provizorului sau dregătorului (*prouisoris vel officialis*) și sînt găsite aci, de fiecare turmă se iau drept gloabă 12 oi, din care a treia parte revine juzilor sau celor care le-au minat (din oprit). Cel care nu-și mărturisește drept numărul oilor sale, ci își tăgăduiește o parte, i se ia gloabă tot 12 oi. *Extranei* care își pasc oile toamna în pădurile satului, obișnuiesc să dea de fiecare turmă de oi, după mărimea ei, cîte un burduf mic de brînză făcut din piei de ied sau un caș⁵.

Aceleași texte apar și la Lunca. Obiceiurile sînt aceleași și în Crăcești. O singură schimbare în text: dacă (streinii) își pasc oile, cu învoirea dregătorului, de la Rusalii pînă la Sîntămăria mică (8 septembrie) în pădurea satului, sau de la Sîntămăria mică pînă în toamnă, trebuie să dea din nou cîte un burduf mic de brînză (*Bronsae vtrem*) sau un caș de turmă.

Datul din porci e mai larg precizat iarăși la Bocicoiu și Lunca. De fiecare turmă de porci de pajiște (*de singulo grege porcorum cespitalium*) peste zece, oricît ar fi de mare, se dă un porc. Sub numărul de zece, porcii mai mari se răscompără cu cîte 4 dinari, mai mici cu cîte 2. Au pădure producătoare de ghindă — se spune la Bocicoiu — din care locuitorii satu-

⁴ „Plebani vero valachorum officiali tenentur dare vnum Manipulum Candellarum Caecrearum, et Canistrum vnum“.

⁵ „...singulas vtres paruas, de pellibus hedinis confectas Bronsae vel singulum Caecum dare“.

lui odinioară nu erau datori să dea dijmă. Dar de pe timpul lui Gaspar Bekes, care i-a stăpînit, au fost siliți să dea ; răscumpără pe mai mari cu cîte 4 d., pe mai mici cu cîte 2 d. De la streini (*extranei*) se ia dijmă întreagă (*integra decima*), și din cei mari și din cei mici, și se răscumpără cu cîte 6 d. De asemenea, de fiecare casă (*de singula casa*), de fiecare turmă a streinilor se plătesc cîte 4 dinari.

Sînt în uz deci simultan amîndouă dijmele, din porcii de la pășune și din porcii de la ghindă. De la pășune se ia un porc de turma de peste zece, oricît ar fi de mare, răscumpărînd pe cei sub zece. Din porcii de la ghindă, de pe vremea lui Gaspar Bekes încoace se ia a zecea.

La datul din albine obiceiul e înscris la Bocicioiu și Lunca. Din albine, nici din cele vechi, nici din roi, nu dau nici o dijmă sau nonă, ci numai cine are peste zece stupi trebuie să dea un stup, iar sub zece să-i răscumpere cu cîte 4 dinari. Deci același obicei ca și la datul oilor și al porcilor.

Sub titlul *Seruitia*, la Bocicioiu se spune că trebuie să facă lucrurile de trebuință pe lîngă moară. În timpul dijmuirii mieilor (datului oilor ?) trebuie să iasă cu dijmuitorii la munte înarmați (*armatis Manibus*). Alte munci nu sînt datori să facă. Totuși mai apare și o altă obligație : în anul în care lunca de fîn nu se cosește, fiindcă la fiecare doi ani rămîne de obicei cîmp de cultură⁶, fiecare colon de sesie întreagă plătește banii coasei (*pecuniam falcis*) 8 d. Mai erau obligați deci și la coasă, pe care în anii cînd nu coseau o răscumpărau cu bani. Cei 8 d. răscumpărau probabil o zi de coasă, care costa acum ceva mai mult.

Despre monopolurile senioriale urbariul nu ne informează. Doar ceva ne spune despre mori. La Bocicioiu se spune că e o moară cu o roată pe rîul Zoproc, din venitul căreia două părți revin stăpînului de pămînt, a treia rămîne morarului. E aci și o moară piuă numită *karlo*, unde se bat pănură și haine românești (*grisej et vestes valachiczÿ contunduntur*). De la colonii împăratului (stăpînul feudal de acum) aci se ia de un suman (*Gwba*) un dinar, iar de la streini (*extranei*) doi, din care a treia parte revine morarului.

Gloabele sînt înscrise iarăși la Bocicioiu. Pentru vărsare de sînge (*effusione Sanguinis*) gloaba e 1 fl., arătarea de vîntaie (*Ostensio vibicis*) 60 d., plîngerea sau pîra (*Querela*) e 20 d. Cel găsit în furt mic (*in furto paruo deprachensus*) și în călcare de jurămînt (*in perurio*) plătește 9 fl. și cinstea lui (*honorque illius*) face 2 d. Răscumpărarea limbii (*emenda linguae*) face 6 fl. Necăsătoritul găsit în adulter (*in adulterio*) se globește cu 1 fl. Dacă însă un căsătorit e găsit în adulter, cade sub pedeapsă capitală și pierderea bunurilor și lucrurilor. Căsătoritii care nu se iubesc, prin învoiala amîndurora se despart, cel care nu împărtășește dragostea celui-lalt depunînd mai înainte 1 fl. Din gloabele de 1 fl. a treia parte o primește judele.

La sfîrșit, sub titlul *Notandum*, se mai adaugă :

Dacă vreunul din coloni vrea să se mute sub stăpînirea altcuiva, atunci făcînd cunoscut domnului (stăpînului) său sau dregătorului, depune

⁶ „...quia singulis duobus annis ad Calcaturam manere solet..“

un florin, și îngăduința de a pleca nu i-o poate refuza. De asemenea, dacă de pe bunurile împăratului (stăpînul feudal al domeniului) e dusă fata în căsătorie în casa altuia (pe bunurile altui stăpîn), soțul e dator să dea dregătorului o piele de jder sau 50 de dinari. Dacă va fi femeie, soția trebuie să dea piele de vulpe sau 50 de dinari ⁷.

Aci avem deci și acum vechiul obicei, dreptul colonului la strămutare. Depunînd un florin stăpînului său sau dregătorului lui, nu i se putea refuza îngăduința de mutare. Teragiul de strămutare aici e deci 1 fl. Posibilitatea fetei sau femeii de a se căsători și pe moșia altui stăpîn trebuie să fie iarăși un obicei mai vechi.

În rezumat, și pe acest domeniu censul nu trece de un florin de sesia întregă, darurile, înscrise la cens, sînt obișnuite și în alte părți. Specific locului e datul pieii de jder. Dijme și none din semănături nu dau; satele sînt românești sau rutene. Datul din oi, miei e cel obișnuit la români, precum și brînză, cașul care-l însoțesc. Din porci se ia unul de turmă ca și în alte multe părți, dar apare și dijma porcilor de la ghindă. Albinele se dijmuiesc în același fel ca și oile și porcii. Raporturile nu se deosebesc esențial de cele dinăuntrul Transilvaniei. Și gloabele sînt în genere aceleași, decît cu variațiile lor locale. Deosebirea cea mai importantă e că aci se menține încă dreptul de liberă mutare a iobagului.

⁷ „Quod si aliquis Colonorum sub dominium Alterius migrare vult, tunc domino suo vel officiali notum faciens deponit florenum vnum, et Licentia abeundi sibi denegari non potest. Item si in domum alterius, ex Bonis eius Maiestatis virgo in Matrimonium abducitur, Sponsus tenetur officiali dare pellem vnam Mardurinam vel d. 50. Si vero fuerit Mulier sponsa tenetur dare pellem vulpinam vel d. 50“.

XXIV. DOMENIUL CLUJ-MĂNĂȘTUR LA 1580—1594

Domeniul abăției de Cluj-Mănăștur după secularizarea din 1556 a ajuns sub diferite stăpîniri. Întreg sau împărțit, l-au stăpînit, prin donație sau pe alte căi de achiziționare, Francisc Forgach, episcop de Oradea și cancelar princiar, medicul curții Gheorghe Blandrata și alții. În 1580 domeniul a fost donat de Ștefan sau Chistofor Báthori iezuiților, adică colegiului iezuit din Cluj. Pentru reîntregirea lui, principele Sigismund Báthori a răscumpărat de la posesorii lor satele Chinteni, Tiburcz și Băgara¹. Acum după luarea în stăpînire a domeniului, s-a întocmit primul lui urbariu inventar², de care ne servim aci pentru reconstituirea raporturilor feudale. Prin hotărîrea dietei din Mediaș, din decembrie 1588, iezuiții au fost alungați din Transilvania și domeniul a fost reluat de principe. Atunci s-a întocmit al doilea urbariu de care ne servim³. Al treilea urbariu s-a întocmit prin 1590, la care s-a adăugat în 1594 și conscripția părții din satul Macău, luată de principe în urma decapitării lui Alecsandru Kendi, ea fiind adept al orientării politice spre turci, și a confiscării averii lui⁴. Domeniul și la această dată se găsește în stăpînirea principelui.

În toate trei urbariile sînt înscrise satele Cluj-Mănăștur⁵, Baci, Chin-

¹ Jakó Zsigmond, *A gyalui vártartomány urbáriumai*, Cluj, 1944, p. 1, 5, 7.

² Publicat A. Veress, *Fontes Rerum Transilvanicarum*, I, p. 118—120. Editorul îl datează sfîrșitul anului 1580, desigur pornind de la faptul că actul înregistrează veniturile domeniului pe 1580. În el figurează și cele trei sate, Chinteni, Tiburcz și Băgara, care urmează să fie răscumpărate (*qui sunt redimendi*). Urbariul s-a întocmit deci înainte de a fi răscumpărate, dar desigur în preajma răscumpărării, de aceea au fost luate și aceste sate în inventar. Întocmirea inventarului s-a putut face astfel și în prima jumătate a anului 1581. În studiul nostru însă menținem data pe care i-o dă publicația, de 1580.

³ Publicat Jakó, *op. cit.*, p. 5—9.

⁴ Publicat *ibidem*, p. 10—27.

⁵ Calificat de acte și *oppidum*. De pildă în scrisoarea lui Cristofor Bathory adresată orașului Cluj chiar în 1580: „*opidi et castrî Colosmonostor... oppidi Colosmonostor*”, Veress, *op. cit.*, p. 115.

teni, Tiburcz (dispărut, locul lui fiind în hotarul Chintenilor), Băgara și Leghia⁶, la care în 1594 s-a adăugat partea din Macău (*Mako*).

Primul urbariu e și cel mai sumar, e mai curînd un scurt inventar al veniturilor. Dar înscrie veniturile din sarcinile iobăgești. Înscrie însă la fiecare sat și numărul iobagilor și numărul celor cu boi. Și al doilea e tot numai un fel de inventar al veniturilor domeniului. De astă dată însă sînt înscrise la fiecare sat nu numai numărul iobagilor și al celor cu boi, ci și numărul boilor și al plugurilor pe care ei le pot constitui. Urbariul din 1590 înscrie iobagii chiar cu numele, notînd în dreptul fiecăruia boii și caii pe care-i au.

Pe supuși, textele latine îi numesc *coloni*. În privința înscrierii lor urbăriile fac progrese de la unul la altul. Cel din 1580 înscrie numai coloni, văduve și *domus desertae*. Cel din 1588 înscrie coloni, libertini, inquilini. La Cluj-Mănăstur, Baci, Leghia înscrie și numărul porților pe care ei le constituie. La 1590 în dreptul supușilor, înscriși cu numele, notează libertinii, jelerii, văduvele, morții din ultimul timp, meseriașii, cerșetorii, casele pustii.

În cele șase sate s-au înregistrat :

	coloni	libertini	inquilini	văduve	cerșetori	morți	total
1580	499	—	—	85	—	—	584
1588	578	—	14	—	—	—	592
1590	456	5	5	61	4	18	549

La 1590 se mai adaugă Macău cu un total de 50 înscriși, din care unul nobil, unul jeler și trei văduve. Cu aceștia numărul supușilor domeniului se ridică acum la 599. Cel mai populat din sate e Cluj-Mănăsturul, care la 1580 are înscriși, cu 43 văduve împreună, 203 supuși, iar la 1588 apoi 221. Urmează Chinteni, care în 1580 are înscriși 103, în 1588, 115, iar în 1590, 148. Mai mic e Tiburcz, ale cărui cifre se succed astfel : 38, 35, 50. Scăderea din 1590 vine de la Cluj-Mănăstur, care în 1588 are înscriși 221, iar în 1590 abia 118. Luată numai satele celelalte, populația lor se arată în creștere. De la 381 cîți sînt înscriși la 1580, scade la 371 în 1588, dar apoi se ridică la 431 în 1590. Cum s-a ajuns la această scădere în Cluj-Mănăstur și la această creștere în celelalte sate în ultimii doi ani, în Chinteni mai ales, unde în 1588 s-au înscris 109, iar în 1590 sînt înscriși 149 coloni, textul nu ne dă nici un indiciu. S-a întîmplat ceva între timp, s-au făcut înscrierile după alte criterii ? A ajuns sub altă stăpînire vreo parte din Cluj-Mănăstur ?

Care e proporția jelerilor, înscrierile sînt nesigure. În 1580 nu sînt înregistrați jeleri. În 1588 sînt înscriși 14, toți în Cluj-Mănăstur. Raportați la 207 coloni ai satului, ei reprezintă abia 6,3%. În 1590 apar numai 5 pe tot domeniul, 3 în Cluj-Mănăstur, 1 în Baci și 1 în Chinteni. În Macău apare numai unul.

Libertinii în 1588 sînt pomeniți ca exceptați cu boii lor, probabil ca scutiți de arătură, împreună cu juzii, în Cluj-Mănăstur, în Baci și în Chin-

⁶ În urbariul din 1588 înscrise *Monostorz, Bach, Caiantho, Tyburc. Bozarthelke, Iegienic. Jakó, op. cit., p. 5—9.*

teni. În cele două din urmă erau câte unul. Textul Cluj-Mănăsturului însă notează 64 libertini împreună cu judele, deci 63 libertini, ridicând numărul libertinilor domeniului la 87. În 1590 apar 5 libertini. Din aceștia 3 în Cluj-Mănăstur, din care numai unul e trecut cu adevărat libertin, dar e mort, altul e judele pădurii (*Erdeo Biro*), adică gornic, iar al treilea e simplu „liber“, adică scutit pe trei ani. Ceilalți 2 apar în Chinteni. În Macău e înscris și un nobil, nou înobilat de principe.

Meseriași înscrie numai urbariul din 1590, în total 22, din care 19 în Cluj-Mănăstur și 3 în Chinteni. În Cluj-Mănăstur din cei 19 nu mai puțini de 14 sînt notați *sutor* și unul *pellio*. Nume de meseriași în liste apar mai multe, am putut număra pe tot domeniul 56. Numai după nume însă nu putem ști care din ele designează cu adevărat meseria și care e numai nume.

Cîte porți constituiau cei înscriși? Nu se poate spune. Porțile sînt înscrise numai în 1588 și cu totul inconsecvent. Cluj-Mănăsturul, cu 207 coloni și 14 inquilini, are înscrise 23 de porți, Baciul cu 103 coloni are 20 de porți. Ceea ce înseamnă că în Cluj-Mănăstur cad 9,6 capi de familie pe o poartă, iar în Baci 5,1. La amîndouă satele se notează că sînt porțile după care se plătește, la Baci după care se plătește censul⁷. La celelalte sate nu mai sînt înscrise porțile. Iar la Leghia sînt înscrise 60 la numai 93 coloni. Ceea ce înseamnă că aci altfel s-a socotit poarta. Atîtea puteau să fie cel mult sesiile.

Casele pustii (*desertae domus*) în 1580 sînt 39, în 1590 apoi 52, împreună cu cele patru din Macău, 56. Ele reprezintă aci un procent de 6,2%, respectiv de 8,5% din totalul caselor. Mai multe sînt în Chinteni la 1590, anume 37.

Ce număr de boi au cei înscriși? La 1580 se dă numai numărul celor cu boi, care pe întreg domeniul sînt 173. Din ceea ce ar rezulta că numai 173 din cei 584 înscriși au boi. Aceasta însă probabil trebuie să o înțelegem că numai atîția aveau boi suficienți sau plug pentru arătură, la serviciul cărora putea recurge domeniul, exceptînd probabil pe cei scutiți.

Conscripția următoare, din 1588, dă 247 coloni avînd împreună 1340 boi, care, socotind zece boi de un plug, constituie 132 pluguri. Aceasta exceptînd pe libertini și juzi, ei fiind scutiți de obligațiile de muncă agricolă. În Cluj-Mănăstur au fost exceptați astfel 64 de boi, în Baci 12, în Chinteni 12, în Tiburt, Băgara și Leghia juzii cu boii lor. În total deci încă vreo 100 de boi. Cu boii acestora cifra boilor s-ar fi ridicat la vreo 1440.

În 1590 cei cu boi sînt 270, avînd înscriși 1424 boi, iar cu Macău împreună 301 avînd 1513 boi. Acum însă fără exceptarea libertinilor și juzilor.

Proporția celor fără boi e mare, se ridică, cu variații, la aproape jumătate din cei înscriși. Dar, în schimb, și numărul boilor la cei care au e destul de însemnat. În medie la 1588 revin 5,4 boi de cap, la 1590 iarăși 5,3, sau cu Macău împreună socotind, 5. Raportînd însă cifrele boilor la

⁷ „Portae pro solutione sunt in Monostorz 23. Portae pro solutione Censu sunt 20“ (Baci).

totalul celor înscriși, la 1588 din pricina exceptărilor nu putem face o medie exactă, aproximativ se cifrează însă la 2,4 de cap. La 1590 însă cad în medie 2,6 boi pe cap, sau, socotit împreună cu Macăul, 2,5.

Mai mulți boi are satul Chinteni. La 1588, fără jude și libertin (care are 12 boi), are 43 înscriși cu 342 de boi, constituind 34 de pluguri, iar la 1590, cu judele și libertinii împreună (libertinii acum sînt doi) are 89 înscriși cu 485 de boi. Cluj-Mănăsturul, deși mai mare, are în 1588, cu exceptarea judeului și libertinilor, 54 înscriși cu 226 de boi, constituind 22 pluguri, iar la 1590, fără vreo exceptare, 28 înscriși cu 133 de boi. În Cluj-Mănăstur însă erau desigur și meseriași fără vite de jug.

Pe supușii înscriși boii se repartizează foarte inegal. Făcînd calculul repartiției, la 1590, cînd supușii sînt înscriși individual și deci se poate face asemenea calcul, ajungem la următoarele cifre :

boi	0	1	2—3	4—5	6—7	8—11	12—15	16	total cu boi
	279	—	79	72	38	73	7	1	270
cu Macău	298	1	100	77	41	74	7	1	301

Diferențierea e evidentă. În timp ce 82 au opt sau peste opt boi, 100 au numai cîte o pereche, iar 298 nu au boi. S-a ridicat deci și aci o pătură mai înstărită, reprezentînd 13,7% din totalul supușilor. Cei 82 din cele șase sate aveau împreună 743 boi din totalul boilor de 1513, adică 13,7% din supuși avea peste 49% din numărul total al boilor. Cel mai înstărit, cu 16 boi, e din Tiburcz.

Cai sînt înscriși numai în 1590, și atunci puțini. Pe tot domeniul abia 18 au, împreună 31 de cai. Obișnuit au cîte unul sau cîte doi, doar unul întîlnim cu patru, în Mănăstur. Din cei cu cai, cei mai mulți nu au boi, dar sînt și de cei care au și boi, și cîte unul sau doi cai.

Care e starea jelerilor? Ei obișnuit nu au vite. Dar găsim printre ei și unul cu doi boi, altul cu doi cai.

Cît au meseriași? Aproape toți cei înscriși cu indicarea meseriei alturi de nume sînt fără vite. Doar pe unul, pe un fierar din Mănăstur îl găsim cu doi cai. Dar în cazul meseriașilor pot fi și omisiuni. Cum ei serveau cu meseria, nu era neapărată nevoie să fie înscriși și boii lor. În genere însă se pare că sînt fără vite de jug.

Printre libertini găsim doi mai înstăriți, pe cei doi libertini din Chinteni, din care unul are 8 boi, celălalt 6 boi și 2 cai. Din ceilalți, unul are un cal, ceilalți doi nu au nimic.

Juzii au o stare asemănătoare. Judele din Mănăstur are 4 boi. Tot așa și cei din Băgara și Leghia. Judele din Chinteni, cel din fruntea listei, desigur cel în funcțiune, are 10 boi, celălalt, poate cel din anul trecut, are 8. Tot 8 boi are și judele din Baci. În schimb judele din Tiburcz nu are înscris în dreptul lui nimic. Aceasta însă poate să fie și o omisiune.

Cei cu anumite funcții domeniiale sînt și ei în situații asemănătoare. Un gornic (*Erdeo Biro*) din Mănăstur are 4 boi. Celălalt însă nu are înscris nimic; e notat doar *liber*. Un chelar, *Janos deak Claviger Monostoriensis*,

are 4 boi. Un *Magister mole* are de asemenea 4 boi. Un vameș (*theloniator*) din Chinteni are 10 boi, un alt *theloniator*, din Baci, are 8 boi. În schimb grădinarul (*hortulanus*) înscris în Chinteni n-are notat în dreptul lui nimic decât *mortuus*.

Sarcinile feudale ale supușilor sînt și aci censul, daturile, dijmele, lucrul.

Censul îl plăteau toate satele, la toate trei datele. La 1580 el e înregistrat global. Censul anual al Mănășturului e 48 fl. Censul de tot al treilea an e de 50 fl. și un bou „sinat“. Acestea, repartizate pe an, dau un cens anual de 73 fl. În calcul, la 48 fl. cens s-a adăugat deci jumătate din censul de al treilea an, nu o treime cum ne-am fi așteptat; sub al treilea an urbariul înțelege tot al doilea an. Baci plătește cens anual 10 fl., cens de al treilea an 50 fl. și un bou, care censuri amîndouă se cifrează anual la 35 fl. În Leghia censul anual socotit împreună cu „sinat“ face 12½ fl. Cei trei boi pe care trebuie să-i dea cele trei sate al treilea an, socotiți anual la jumătate, aduc 6 fl.⁸ S-a socotit deci boul la 4 fl.

În Chinteni censul anual e 2 fl. 40 d., cel de al treilea an 50 fl. și un bou, împreună făcînd anual 27 fl. (40) d., iar boul care se dă cu censul, anual 2 fl. În Tiburcz censul anual e 66 d., cel de al treilea an 16 fl. și un bou, făcînd anual 8 fl. 66 d. Boul care se dă cu censul, anual 2 fl. În Băgara censul anual „după distribuția pămîntului“ (*secundum terrae distributionem*) e mic — spune textul. Censul de al treilea an însă e 25 fl. și un bou. Împreună dau anual circa 14 fl. plus 2 fl. de boul care trebuia dat cu censul.

Censul anual e deci variabil și foarte inegal. În timp ce Cluj-Mănășturul plătește 48 fl., celelalte sate toate împreună plătesc abia vreo 5 fl. Censul de al treilea an însă la aceste sate e mult mai ridicat, e aproape îndoiul celui alt, dar e în genere mai uniform. Cluj-Mănăștur, Baci, Chinteni plătesc la fel, 50 fl. Celelalte sate, două plătesc jumătate, al treilea o treime. Bou dau însă toate satele domeniului la fel, cîte unul. Amîndouă censurile împreună pe întreg domeniul se ridică la 170,56 fl. anual. Acesta e censul celor 499 coloni (plus 85 văduve) cîți înscrie urbariul. La acesta adăugîndu-se și jumătate din valoarea celor șase boi pe care trebuie să-i dea tot al doilea an, adică 10 fl., totalul se ridică la 180,56 fl. Raportînd suma și numai la cei 499 coloni, rezultă o medie de 36 dinari.

Ce putea să fie censul *sinath*? Textul nu ne dă nici un indiciu. Nu-l găsim nici în alte părți ca să putem încerca vreo analogie. *Sinath* înseamnă sobor și censul sau boul sinat trebuie să însemne astfel censul sau boul soborului. Numele duce la ceva eclesiastic. Se pare acest cens a fost introdus de episcopul de Oradea, cînd domeniul a fost în stăpînirea lui și desigur sub pretextul că censul obișnuit e prea mic. Sau poate chiar el a scăzut censul obișnuit deodată cu introducerea noului cens. Altfel cum ar putea fi censul a patru sate abia 5 fl.? Un cuvînt hotărît însă nu se poate spune.

În 1588 censul e înregistrat iarăși la toate satele și iarăși cu mai multe variații. În Cluj-Mănăștur censul de Sîngeorz e 28 fl. Dar casele liberti-

⁸ „Pro tribus bobus sinat, qui dantur tertio quoque anno. possunt computari in singulos annos pro dimidio fl. 6“. Veress, *op. cit.*, p. 119.

nilor, vameşului, pitarului (*pistoris*), judeului şi oamenilor în slujba cetăţii (*hominum castro inseruientium*) fiind exceptate, nu ies mai mult de 24 fl. Censul de Sînmartin e tot atît. Censul de al treilea an, numit *sinath*, face 50 fl. Pe lîngă acesta se dă un bou (*bos unus Synath*). Porţi pentru plată în Mănăştur sînt 23. Colonii înscrise însă sînt 207 plus 14 inquilini.

Şi în celelalte sate censul se plăteşte acum la două termene, menţinîndu-se şi censul soborului şi boul care îl însoţea. În Baciul sînt înscrise 20 de porţi pentru plata censului (*Portae pro solutione Censu*). Despre censul soborului textul de la Tiburcz spune acum că e de al doilea an (*alternis annis*). La Băgara şi acum se spune că censul îl plătesc *secundum agrorum distributionem et numerum colonorum*. În Leghia tot aşa, după iugăre, cui, cîte îi vin (*secundum iugera, vt in Bogartheke, quot cuique obueniunt*). Porţi aci sînt 60 ; plătind de fiecare cîte 3 d., vin în censul de Sîngeorz 1 fl. 80 d. şi tot atît şi în cel de Sînmartin. Poarta aci e deci echivalentă cu soarta sau cu sesia.

Censul obișnuit se plăteşte acum deci la două termene, la Sîngeorz şi Sînmartin, în două rate egale, cum se obișnuieşte şi pe alte domenii, menținîndu-se același și censul soborului. La Cluj-Mănăştur se menține suma globală, la sate însă survin și variații, în funcție de variațiile care se produc în baza de impunere.

La 1590 censul are iarăși anumite variații. În Cluj-Mănăştur censul de Sîngeorz e 24 fl., cel de Sînmartin tot 24 fl., despre care se spune acum că se numește „vama pămîntului“ (*feold vam*). Cel de al treilea an e tot 50 fl., acum însă se numește „darea biciului“ (*ostor ado*). Boul pe care trebuiau să-l dea al treilea (adică al doilea) an, acum după text s-ar părea că trebuie să-l dea anual⁹, dar se adaugă că în acest an n-au dat, ceea ce ne lasă să înțelegem că totuși nu-l dau în fiecare an.

Şi în celelalte sate același cens de Sîngeorz și Sînmartin și același cens de al treilea an (*harmad eztendeobe*), cu același bou de tăiat (*egÿ vago eokreoth*). Doar la Tiburcz e înscrisă vacă de tăiat de a treia iarbă (*egÿ harmad few vago tehen*), adică de trei ani. În Băgara, iarăși, fiecare om cu soartă¹⁰ dă în darea de Sînmartin pentru principe (stăpînul feudal de acum) cîte 6 bani (*pinz*). Tot așa și de Sîngeorz. Deci îndoitul censului din 1588. Pe seama chelarului (*kolchar*) se dă cîte un ban. Acesta e înscris după darea de Sînmartin, fără să se mai înscrie și după cea de Sîngeorz. Acum și în Leghia se ia de omul cu soartă (*Nÿlas emberteol*) cîte 3 d. Și în Macău, care se adaugă acum la domeniu, darea de Sîngeorz și Sînmartin se numește vama pămîntului, pe care o plătesc după numărul oamenilor cu soartă¹¹, cel cu soartă întregă plătind 8 d., cel cu jumătate 4 bani (*pinz*). Cu soartă întregă fiind zece, sînt datori cu 80 d. Darea biciului de pe partea principelui, care e jumătate, e 15 fl., pe care însă în acest an au plătit-o lui

⁹ „Egÿ cokeor Eztendeore megh kel Adnj“.

¹⁰ „minden Nÿlas ember“ ; *Nÿl* de fapt înscamnă săgeată. Soarta, adică pămîntul care-i revine colonului prin tragere la sorți se numea săgeată, desigur după obiceiul de a folosi săgețile la tragerea la sorți.

¹¹ „Nÿlas ember zamra fizetnek“.

Alexandru Kendi. Rămîn astfel datori să o plătească în 1596, adică al doilea an. N-au plătit-o în acest an nici pe cealaltă, sînt datori cu ea.

Censul e deci în genere același și acum, variațiile sînt mici. Principele a menținut și censul soborului; i-a schimbat numai numele. El se numește acum darea biciului. Censul de Sîngeorz și Sînmartin însă probabil în limba maghiară se numea tot „vama pămîntului“, adică birul pămîntului. Acum se adaugă și lămurirea în plus că censul se repartizează după mărimea sorții, după cum e întregă sau numai jumătate. Din ceea ce trebuie să înțelegem poate că cei fără pămînt de cultură nu plăteau. Textul nu ne lămurește însă nici acum cum se repartiza celălalt cens, al soborului sau biciului. După numele din urmă s-ar părea că după vite. Plăteau astfel un cens după vite și altul, cel obișnuit în genere pe toate domeniile, după pămîntul de cultură. Uneori censul se ia după porți.

Censul, cum ne-o arată cifrele, e aproape staționar. El nu se ridică, nici cu cel al biciului împreună, la florinul de sesia întregă obișnuit pe alte domenii. Sau chiar dacă se ridică, nu se ridică în nici un caz pentru subdiviziunile sesiei. Și la 1590—1594, totalizat, abia trece de 180 fl. la o populație iobăgească de 599.

Daturile sau *darurile*. Pe lîngă boul de tăiat, pe care trebuie să-l dea fiecare sat tot al doilea an, urbariile mai înscriu și alte daruri.

După urbariul din 1580, cei din Mănaștur dau găini de două ori pe an de fiecare casă, care pot fi evaluate la 9 fl. Tot așa și cei din Baciul, putîndu-se evalua la 5 fl. În Leghia dau de trei ori pe an, făcînd circa 4 fl. Tot de trei ori pe an dau și cei din Chinteni și Tiburcz, în Chinteni făcînd 8 fl. 10 d., în Tiburcz 3 fl. În Băgara nu sînt pomenite, dar desigur era același obicei. Valoarea găinilor din toate satele se ridică la vreo 32 fl.

La 1588 trebuie să dea găini, gîște. Cei din Cluj-Mănaștur trebuie să dea de două ori pe an cîte o găină de fiecare casă. Cei cu gîște trebuie să dea și cîte o gîscă, obligație pe care o găsim înscrisă la toate satele domeniului. Aci cei care au porci dau și cîte un purcel. În Baciul dau de două ori pe an de fiecare casă găini de Crăciun și „obișnuite“ (*gallinas Natalitias et Ordinarias*). Dar satele trebuie să mai dea acum și anumite cantități de ovăz. Cei din Baciul sînt datori să dea de Crăciun 32 găleți de ovăz, pe care tot ei le vor semăna aci pentru stăpîn¹². Și cei din Chinteni dau ovăz, lipsește însă cifra găleților. Cei din Tiburcz dau 3 găleți. Cei din Băgara dau ovăz de Crăciun de fiecare iugăr, pe care-l numesc soartă, o optime (de găleată)¹³. Dau desigur o optime din găleata mare de Cluj, ceea ce face o mierță de soartă. Tot așa și cei din Leghia.

În 1590 satele au aceeași obligație de a da găini. În Cluj-Mănaștur fiecare om cu moșie (*eoreokseges ember*) dă cîte două găini pe an; în Chinteni fiecare om cu plug (*ekes ember*). În Tiburcz dau cîte trei: o găină de arie (*zjrewtik*), o găină de Crăciun (*Karachion thiukia*) și o găină de Sînmartin (*Zent Marton thiukia*). În Baciul dau 53 găini de Crăciun. Găină de

¹² „Ibidem tenentur singulis festis Nataliciis dare 32 modios siue cubulos auenae quam tamen ipsi nobis ibidem seminabunt“, Jakó, *op. cit.*, p. 7.

¹³ „Ibidem auenam Nataliciam ex singulis iugeribus, quae uocant ipsi Niyi octauam unam“. *Ibidem*, p. 9.

arie dau însă numai cei care au semănături. Cîte două dau și cei din Băgara. În Leghia, un jeler dă trei găini pe an. Cei din Macău sînt datori cu găina de arie pentru dijmuitori¹⁴. Găina de arie se dă deci dijmuitorilor, cu prilejul dijmuirii grînelor, cum se obișnuia și în alte părți.

Dau și acum, dar nu gîște, ci boboci de gîscă. La Tiburcz textul spune că dau și din boboci (*pipebeoll*), desigur unul, și dacă au zece, cinci, și dacă au mai mulți. Cei din Baciou dau cîte un boboc și dacă au trei sau numai cinci. În Băgara numai din doi boboci nu iau, din trei le iau unul. În Leghia dau dijma (*tizedet*) din boboci.

Celelalte sate dau iarăși ovăz de Crăciun. În Chinteni, în darea de Crăciun de la fiecare om cu soartă se ia cîte un sfert (*negyed*, desigur un sfert de găleată) de ovăz, pe care-l și seamănă și strîng. Cei din Tiburcz dau și acum trei găleți, pe care-l și seamănă cu mai mulți împreună (sau ca și alții?). Baciou dă tot 32 de găleți ovăz de Crăciun. În Băgara, drept dar de Crăciun fiecare om cu soartă dă cîte o jumătate de găleată de ovăz. În Leghia însă fiecare om cu soartă dă cîte un sfert. În Macău obligația nu apare. Cei din Cluj-Mănăștur dau, și la 1588 și la 1590, și porcei, dar pe aceștia îi dau, vom vedea, ca un fel de compensație a lipsei unei dijme a porcilor.

Daturile sau darurile sînt deci în creștere de la o conscripție la alta. La găini se adaugă gîște, care au fost introduse desigur de călugări, apoi boboci de gîscă. Ovăzul de Crăciun și obligația de a-l și semăna și strînge apare numai în urbariile princiare. Ca semănătură însă, vom vedea, apare și în urbariul de la 1580.

Dijme dau toate satele domeniului. La 1580 e înregistrat numai venitul din dijme. Din întregire aflăm că dau dijma din grîu, din ovăz, că e un venit în mazăre, mei, orz, sămînță de cînepă și de in, care putem presupune că veneau și din dijma. Dădeau dijma apoi din vin.

După cele trei sate de la început textul notează că atunci cînd (stăpînii de acum, iezuiții) vor avea în fiecare sat preoți, se cuvine să le dea a patra parte din dijmele satelor. După celelalte trei precizează că atunci cînd în bisericile satelor vor fi preoți catolici, urmează să li se dea a patra (*quarta pars*) din dijme.

Aceleași dijme din semănături și din vin apar și la 1588. Trebuie să dea dijme din toate roadele și semănăturile, ca grîu, ovăz și altele¹⁵ — se afirmă la Mănăștur. Dau de asemenea din cînepa cu sămînță¹⁶. Dau apoi dijma din vin. În Baciou dau dijma din toate, din vin, grîu și toate roadele.

¹⁴ „Zjrw thiukal tartoznak az dezmasok zamara“. *Ibidem*, p. 27. Szérü, în înțeles restrîns, înseamnă arie bătută pe care se treieră grînele, în înțeles mai larg, și locul pe care se strîng grîncele de treierat. Cf. Czuczor Gergely, Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára*, V, Budapesta 1870, p. 1300—1301. Găina de arie corespunde cu găina pe care o dau iobagii la datul dijmei din grîne în alte părți, poate la treieratul ei, de aceea se numește de arie.

¹⁵ „Ibidem ex omnibus segetibus, et satis, vt triticio, auena etc. decimas dare debent“. Jakó, *op. cit.*, p. 6.

¹⁶ „Ibidem decimae canabis a seminibus nondum separati“. Dădeau dijma înainte de a se scoate sămînța din cînepă. *Ibidem*.

Dau și din cînepă, atît din sămînță, cît și din cînepa bătută¹⁷. Aceleași dijme din semănături și din vin, cu variații de exprimare, și în celelalte¹⁸. La 1590, un text scurt și aproape invariabil atestă aceeași dijma din semănături și din vin. Dau a zecea din toate semănăturile lor, și din vin dau a zecea¹⁹ — se spune la Cluj-Mănăștur și aproape tot așa la toate celelalte sate. Dijma în Transilvania era secularizată, ajunsese să fie fiscală. Și iezuiții o dețin aci ca dată de principe deodată cu domeniul. În tot cazul nu se arată nicăieri că ar plăti vreo arendă pentru ea.

Nona nu apare nici la semănături, nici la vin.

Dijma porcilor în 1580 nu apare decît în Baciul, unde se spune că atunci cînd se face ghindă în păduri pot să vină din dijme cîtiva porci. Nu apare nici în totalizările veniturilor.

În 1588 la Cluj-Mănăștur apare un dat de porcei. Se spune anume că cei care au porci trebuie să dea un purcel. Altfel dijme din porci nu dau, decît atunci cînd își trimit porcii la ghindă în pădurea Baciului²⁰. Iar la Baciul se spune că atunci cînd se face ghinda în păduri, trebuie să se dea dijma numai din porcii altora. Din ai lor nu dau dijme, deși mărturisesc că pe timpul călugărilor și pe timpul lui Forgach (episcopul de Oradea) au dat. Să se gîndească însă — îi face atenți textul — că ei nu dau nici porcei anual ca alte sate, că cei din Leghia dau și din pădurile lor dijme, dau și porcei în fiecare an și că pretutindeni pe domeniile nobililor și ale principelui etc. etc., — lăsîndu-i să înțeleagă că și ei ar trebui să dea. Totuși în text o dijma a porcilor nu apare la această dată nici în Leghia, nici în celelalte sate. Supușii rezistau la încercările de introducere a dijmei porcilor, considerau pădurile ale lor.

La 1590 în Cluj-Mănăștur se spune că din porcii lor nu dau dijma nici din pașiște, nici de la ghindă²¹. Dar dacă are cineva porcei, și numai doi, unul e luat pentru nevoile curții ; dar și dacă are mai mulți, tot numai unul datorează. La Chinteni, Tiburcz se spune că nu dijma porcilor nu sînt datori. În Baciul, Băgara, Leghia nu e pomenită. În Macău în schimb, care e atașat domeniului la 1594, sînt în uz amîndouă dijmele porcilor, și din porcii de la ghindă, și din cei de la pășune. Textul spune că atunci cînd au ghindă, dau din porcii lor a zecea ; dacă nu ating numărul de zece, răscumpărarea e de cîte patru bani (*pinz*). Din text se înțelege că e vorba de o dijma din pădurile proprii. Și din porcii de pașiște dau a zecea, dar din cei care nu sînt de un an ; dacă nu ajung la zece, se răscumpără cu cîte 2 d. Pe domeniul nu se pomeneste deci o dijma a porcilor, decît o dijma

¹⁷ „Ibidem decimae omnium rerum, vini, tritici et omnium segetum. Cannabis autem tam seminis, quam expurgati decimas dabunt“. *Ibidem*, p. 7.

¹⁸ „Ibidem decimas dare tenentur tritici, vini etc., omniumque leguminum vt in aliis pagis“ (Tiburcz) ; „Ibidem decimae vini, frumenti ac omnium segetum... Ibidem dant decimas canabi (!) nondum tritirati“ (Băgara) ; „...decimas cannabis nondum tritirati“ (Leghia). Dau și aci cînepă ncimblătită (netreierată).

¹⁹ „Minden fele vetemjncikból tizedet Adnak, az borboljs tizedeth Adnak“. *Ibidem*, p. 12.

²⁰ „nisi quando mittuntur ad Bachen[sem] sylua[m] propt[er] glandines“.

²¹ „Diznaiokbol sem pasit tizedet, sem penigh az Makkos diznobol nem Adnak“. *Ibidem*, p. 12.

a porcilor streini aduși la ghindă în pădurile din Baciul și porceii pe care trebuie să-i dea cei din Cluj-Mănăstur și poate cei din Leghia. În schimb cei din Macău dădeau a zecea și din porcii de la ghindă, și din cei de la pășune. Aduceau cu sine obiceiul de pe alt domeniu.

Dijma mieilor apare în toate trei urbariile. La 1580, din dijmele oilor (*ex decimis ovium*) celor trei sate, Mănăstur, Baciul și Leghia, au venit 50 de miei, făcînd 10 fl. Din Chinteni au venit 10 miei, din Tiburcz 5, făcînd împreună 3 fl.

La 1588, în Cluj-Mănăstur sînt înscrise *decimae agnorum*, în Baciul, Băgara, Leghia *decimae ovium*, sub care trebuie să înțelegem desigur aceeași dijma a mieilor.

La 1590, în Cluj-Mănăstur nu e pomenită dijma mieilor. E pomenită însă în Chinteni : din miei dau a zecea, banii de răscumpărare fiind cîte 2 d. Tot așa și în Tiburcz, Baciul, Băgara, Leghia. În Macău, în schimb, nu e pomenită.

Pe domeniu e în uz deci dijma mieilor, dijma obișnuită a satelor ungu-rești. Din miei se ia a zecea, răscumpărarea celor sub zece (sau peste zece), din care nu se putea lua dijma, fiind de cîte 2 bani de miel.

Dijma stupilor apare iarăși în toate trei urbariile. La 1580, din Cluj-Mănăstur, Baciul și Leghia împreună au venit din dijme 9 stupi și 4 fl. 7 d., stupii reprezentînd desigur dijma, iar banii răscumpărarea celor sub (sau peste) zece. În celelalte trei sate nu mai e pomenită.

La 1588 sînt înscrise consecvent, la toate satele, alături de celelalte dijme, și *decimae apum*.

La 1590 textele repetă obișnuit că din roi dau a zecea, răscumpărarea fiind 2 bani²². Dijma din albine se ia deci sub forma de unu din zece roi, răscumpărarea celor sub (sau peste) zece fiind de 2 d.

Obligațiile de lucru la 1580 nu sînt înscrise. E înscris numai numărul colonilor cu boi, desigur nu numai în vederea calculului sortilor și al censului, ci și în vederea repartiției lucrului. Inventarul face scoteala veniturilor *ex decimis et praedio* și vorbește de grîul semănat (*quod in sementem est expositum*), înțelegînd prin aceasta desigur semănătura proprie. Ovăzul înscris a venit și el *tam ex praedio, quam ex decimis*. Nu numai din dijme, ci și din semănăturile proprii au putut veni mazărea, meiul, orzul, sămînța de cînepă și de in evaluate de urbariu. La Chinteni se repetă iarăși că grîul a venit *tam ex praedio, quam decimis*. Există deci și un pămînt rezervat sau lucrat pentru stăpîn, deosebit de pămînturile comune. Acest înțeles de pămînt destinat economiei proprii îl are aci, desigur, *praedium*.

În 1588 însă se înscriu și obligațiile de lucru. Acum se înscrie nu numai numărul celor cu boi, ci și numărul boilor și al plugurilor pe care aceștia pot să-l constituie, socotind cîte zece boi de plug. Cei din Cluj-Mănăstur, am văzut, puteau constitui, scăzînd scutiții, 22 pluguri. Obligații de lucru însă aci nu sînt înscrise. Dar se vorbește iarăși se pare de o

²² „Az Raybol tizedeth Adnak, valto pinz d. 2“. (Cluj-Mănăstur, Băgara, Leghia, Macău); „Az raj mehis vgyan vj Jár“ (Chinteni); „Mehbeol tizedeth, valto d. 2“ (Baciul).

producție proprie, de semănături de grâu, linte, mazăre, mei și toate felurile de grîne, și de ovăz²³.

La Baci se spune că sînt datori să are și să semene grâu în hotarul Mănăsturului, acum și în al Chinteniilor. Am văzut, mai dădeau și 32 de găleți ovăz de Crăciun, pe care tot ei trebuiau să-l și semene pentru stăpîn, în hotarul lor desigur. Și cei din Chinteni sînt datori să semene tot felul de *legumina*, ca și în altă parte. Stabilind că aci pot constitui 34 de pluguri, textul spune că fiecare plug poate pe drept ara două iugăre, ca și în alte sate²⁴. Trebuiau să are deci de zece boi cîte două iugăre. Semănau și ei desigur ovăzul pe care-l dădeau de Crăciun. Cei din Tiburcz sînt de asemenea obligați să semene *ex omni genere frugum*. Cei din Băgara sînt datori să-i semene stăpînului grâu și ovăz etc. ca și în alte sate. Cei din Leghia sînt datori să are și să semene și ei stăpînului grâu și ovăz. Socotind că de un plug trebuie să are cîte două iugăre, cele 132 de pluguri înscrise pe domeniu trebuiau să are 264 de iugăre. Arau, semănau de toate, și desigur și strîngeau ceea ce semănau. Tot așa semănau și strîngeau și ovăzul de Crăciun pe care-l dădeau, care din urbarii nu reiese clar dacă se socotea în plus sau nu.

La 1590 în Cluj-Mănăstur jarăși nu e înscrisă o slujbă, e înscris numai pămîntul lucrat pentru principe. Sînt aci pe seama principelui în două cîmpuri (*kett fordulasba*) 40 de iugăre (*hold*), iar în al treilea 18 iugăre pămînturi de arătură. Sînt și trei fînațe, pe care le pot cosi 12 oameni. Mai e și o luncă mare pe Someș, înspre Feneș (Florești), de vreo sută de oameni, adică de coșași. Mai e și o grădină pentru cai.

În Chinteni sînt înscrise de asemenea pămînturi lucrate pentru stăpîn. E aci pămînt de arătură pentru principe; merg în el 36 de găleți (de grâu desigur) și 10 găleți de ovăz. De Crăciun (*Karachion Adaiaba*) dau cîte un sfert de ovăz de fiecare soartă pe care-l și seamănă și strîng. E și luncă de coasă, pe care ei o cosesc în fiecare an, strîng finul și îl clădesc acolo în îngrăditură. Dar se mai adaugă: sînt datori la orice slujbă²⁵. În hotarul de aci mai sînt — spune textul — mai multe pămînturi de arătură, pe care spun că le-au luat cu puterea (*ereowel*) de la ei, pe acelea le ară cei din Baci și tot ei le și strîng. Merg în ele 40 de găleți de grâu. Tot ei (cei din Baci) împreună cu cei din Băgara și Leghia (arau și strîngeau) și în grădina din Chinteni. Acest pămînt sau aceste pămînturi (?) ieziuții le-au arat mai întîi cu pluguri de simbriași (*Bires ekekkel*), dar cum și-au vîndut boii, au aruncat în sarcina celor din Baci arătura.

²³ „Ibidem tenentur ad sata et segetes, p[rae]di[ct]i v[id]e[re] tritici, lentis, pisorum, mili, et omnium specierum frumenti, etiam auenae“. Jakó, *op. cit.*, p. 6. Să fie vorba de dijmele din acestea? Ar fi în acest caz o repetare a obligației înscrise cu două puncte mai sus: „Ibidem ex omnibus segetibus, et satis, vt tritico, auena etc. decimas dare debent“. S-ar putea citi și *praedii* în loc de *praedicti* și atunci praedium ar designa pămîntul domeniului lucrat pentru stăpîn, așa cum se pare că îl designează și în urbariul din 1580. Textul e neprecis, interpretabil.

²⁴ „Vnumquodque autem aratrum iuste arare potest iugera 2 similiter in aliis pagis“.

²⁵ „Minden fele zolgalattra kotelesek“.

În Tiburcz, în fiecare cîmp (*fordulas*) seamănă cîte zece găleți de grîu ; și pămîntul e pe seama principelui. Ovăz seamănă 7 găleți, uneori zece, pe care îl strîng tot ei la măierîștea din Chinteni. Trebuie să semene și cele trei găleți de ovăz pe care le dau. Nu se spune însă dacă acesta se socotea sau nu în cele șapte găleți pe care trebuiau să le semene împreună cu alții (sau ca și alții ?). Călugării și aci au ocupat (*fojalatak el az paterék*) un pămînt în care merg 32 găleți de grîu. Înainte îl arau cu boii lor, acum îl ară satele Tiburcz și Chinteni. E numai într-un cîmp ; acum e ogor²⁶. Cosesc și ei lunca din Chinteni, a treia parte. Altfel și ei sînt datori la tot felul de slujbă ca și cei din Chinteni²⁷.

Cei din Baci mărturisesc că seamănă în fiecare an 20 de găleți de grîu pentru principe în acest hotar, adică în hotarul lor, iar ovăz 25 găleți. Dau și 32 de găleți ovăz de Crăciun, despre care nu se spune dacă îl semănau și pe acela și dacă se socotea în această semănătură sau îl semănau peste celălalt. Pămîntul ocupat din Chinteni, îl ară ei. De pe pămîntul lor (de pe cel din hotarul lor sau de pe cel lucrat de ei în Chinteni ?) cară în Mănăștur grîul, finul. Lunca de cosit e într-un loc, adică într-o bucată și ține vreo 40 de oameni (coșași). Sînt datori și la alte slujbe, la de toate²⁸.

Cei din Băgara seamănă în hotarul satului pentru principe 16 găleți de grîu și 16 găleți de ovăz, pe care ei îl și strîng și cară, cu dijma împreună. Nu se spune nici aci dacă ovăzul de Crăciun, cîte o jumătate de găleată de fiecare om cu soartă, îl și seamănă și dacă se socotește în această semănătură sau nu. E în hotar și o luncă de cosit, pe care acum o cosesc pe seama domnilor. Dar numai de pe timpul preotului Mathias, înainte era a lor, nimeni nu le-a luat-o. Făceau acolo vreo trei stînji de fin.

În hotarul satului Leghia seamănă anual pe seama principelui 9 găleți de grîu și 20 găleți de ovăz. Și în afară de aceasta oamenii săraci (*zeginj emberek*), adică colonii, mai seamănă un pămînt, pe care tot ei îl ară ; seamănă în el 6 găleți. Acestea le cară ei înșiși acolo, în grădina surii, împreună cu dijma.

Cei din Macău semănau ceva ovăz pe seama lui Alexandru Kendi în Straja (*Geztragy*).

Scutiți de muncile agricole vor fi cei exceptați de la socoteala boilor de jug sau a plugurilor, juzii, libertinii, vameșii, pitarul, oamenii în serviciul cetății, slujbașii domeniului, meseriașii care serveau cu meseria lor. Din omisiunea consecventă a unei slujbe, Cluj-Mănășturul întreg se pare nu făcea slujbă. Pămînturile de aci le lucrau probabil numai celelalte sate, mai ales Baci. Lipsa slujbei explică poate și censul incomparabil mai ridicat decît în celelalte sate. Poate censul răscumpăra și slujba.

Se vede și aci cum cresc treptat obligațiile de muncă agricolă. În 1580 se vorbește de *praedium*. În 1588, de arat, semănat, strîns, se stabilește drept normă două iugăre de un plug socotit de zece boi. În 1590 ară, seamănă, cosesc, strîng, cară bucatele sau finul, precum și dijmele la locurile indicate. Și fac în genere tot felul de slujbe. Obligațiile de lucru ast-

²⁶ „Czak egj fele valo niomason vagion mostan vgar“. *Ibidem*, p. 19.

²⁷ „Minden fele zolgalattra keotelessek mint az Kaiantayak“.

²⁸ „Egieb zolgalattrais mindenre tartosznak“.

fel sînt nelimitate. Ele sînt limitate însă de întinderea pămîntului de cultură separat sau lucrat pentru stăpînul feudal. În 1590, cum vedem, e înscris și acesta. El nu e totdeauna înscris în cifre, dar e de cele mai multe ori, încît putem face o apreciere aproximativă a întinderii lui. După înregistrări se semăneau anual pentru principe aci vreo 20 de iugăre și vreo 190 găleți de grîu, vreo 20 de iugăre și vreo 80 găleți de ovăz, plus ovăzul care se mai semăna din ovăzul de Crăciun, a cărui semănătură după înregistrări nu o mai putem determina. Presupunînd că se calcula cu găleata mare de Cluj și că aceasta corespundea unui iugăr semănătură de grîu, se semăna numai grîu pentru stăpîn pe vreo 210 iugăre anual, la care se adaugă semănăturile de ovăz și probabil și alte semănături de primăvară. (După obligația înscrisă la 1588 de a ara de plug două iugăre, am văzut, ies de 132 de pluguri 264 de iugăre). Aci avem trei cîmpuri, din care unul se seamănă cu grîne de toamnă, al doilea cu semănături de primăvară, și al treilea e lăsat ogor. Întinderea fînațelor cosite pentru stăpîn se ridică la vreo 150—200 de coșași sau zile de coasă.

La muncile de arătură, semănătură, secere, coasă, se adaugă cele de strîns, cărat, clădit. Obligațiile de lucru nici aci nu sînt stabilite pe zile, ci pe cantități de pămînt de lucrat sau pe cantități de grîne de semănat, fînațe de cosit etc. Raportînd cifrele pămîntului de cultură la cei 599 înscriși, chiar scăzînd pe scutiți sau pe cei din Cluj-Mănăștur, cantitatea de pămînt căzînd în medie pe iobagul lucrător ne apare redusă încă. Pămîntul lucrat pentru stăpîn însă e mereu în creștere.

Înscricile ne informează uneori și asupra felului cum se constituie pămîntul alodial și cum se introduc treptat obligațiile de muncă gratuită legate de acest pămînt. Colonii trebuie să lucreze anumite cantități de pămînt sau să semene anumite cantități de grîne pentru stăpîn în hotarul lor, pe care apoi să le și strîngă pentru stăpîn. Stăpînul mărește și aici treptat aceste cantități. Pămînturile acestea se semăneau obișnuit cu sămînța stăpînului. Vedem însă că ovăz, colonii trebuiau să semene și din al lor, adică din cel pe care îl dădeau drept dar de Crăciun. Dar stăpînul, după cum vedem, și aci începe să rețină anumite pămînturi sau fînațe mai mari pentru culturile sale, să le separe chiar de pămînturile comune, să le considere proprii. Începe să-și constituie un „pămînt alodial“. Vedem și căile pe care se constituie acesta : destul de obișnuit prin „ocupare“, prin luarea cu puterea din pămînturile comune lucrate ale supușilor. Găsim și aci înscris fenomenul pe care l-am întîlnit și în alte părți : pămîntul de cultură separat pentru culturile proprii, stăpînul îl lucrează mai întîi cu simbriași și vite de jug proprii, la care renunță apoi, pe măsură ce o poate înlocui cu munca gratuită a supușilor săi.

Domeniul avea un centru din care era administrat, Mănășturul, locuri în care se strîngeau grînele, finul, venite din dijme sau din producția proprie, precum și alte produse. Aci era și o bună parte a pămînturilor lucrate pentru stăpîn.

În Mănăștur, la 1580 călugării aveau și 100 de oi și tot atîția miei, precum și zece vaci, de la care aveau lapte și caș, dar unt nu îndeajuns. Cu timpul — spune textul — vor putea avea și carne de aci pentru o bună

parte a anului²⁹. Tot în Mănăştur se strîngeau şi produsele din satele mai apropiate. În Leghia, care era mai departe, era o şură deosebită. În 1590 apare o măierişte (*major*) şi în Chinteni. Domeniul are şi un aparat administrativ-economic. Are în frunte un dregător (*tiztarto*). Textele pomenesc chelar, pitar, vameşi, morari, grădinar, gornici, păstori şi desigur mai erau şi alţii. Domeniul are şi un aparat militar, libertini călare ridicaţi dintre supuşi. Juzii, juraţii satelor sînt puşi acum şi ei şi în serviciul domeniului feudal. Personalul e în genere plătit. Dregătorul are nu numai anumite venituri, din gloabe, dar are desigur şi un salariu. Chelarul primeşte drojdia vinului, chiar şi cînd e principele aci. Judele din Tiburcz dă banii chelarului (*Kolchar pinz*) 7 d. anual. Cei din Băgara dau fiecare cîte un ban pe seama chelarului. Aceasta poate în afara salariului său. Vameşii, morarii, vom vedea, sînt plătiţi cu părţi din vamă, gornicii în bani şi în natură. Grădinarul, păstoriul trebuie să fi avut şi ei o retribuţie.

Care erau slujbele meseriaşilor, libertinilor? Textele nu le precizează. În listele supuşilor în dreptul meseriaşilor se notează doar vag: *seruit cum artificio*. La libertini tot aşa: *equus libertinus, libertinus, equo seruit* (serveşte cu calul). Trebuiau să facă deci serviciu cu armele, dar desigur şi serviciul obişnuit pe domeniul feudal, de ajutor în stăpînirea supuşilor, de auxiliar executiv al stăpînului sau dregătorului ori dregătorilor săi. Aceasta cînd libertinul nu e un meseriaş sau slujbaş scutit pentru a face vreun alt serviciu.

Pădurile apar în toate trei conscripţiile. În 1580, la Cluj-Mănăştur se notează că au păduri, care pot fi deajuns călugărilor pentru bucătărie şi pentru încălzit (*ad culinam et hypocausta*), dar nu fac pentru clădiri. La Baciul sînt pomenite pădurile cu ghindă.

La 1588, despre pădurile din Cluj-Mănăştur se spune acelaşi lucru: sînt din belşug pentru bucătărie şi încălzit, dar pentru clădit nu fac, pot face însă cu timpul. Colonii nu au nici o pădure din care să poată lua lemne pentru clădit, dar li se lasă atît pentru clădit, cît şi pentru alte nevoi din pădurea numită *Apathmesse*. Celelalte şase păduri, înscrise de urbariu cu numele, sînt oprite. În Baciul sînt înscrise cu numele şapte păduri mai mici (*syluulae*) oprite pe seama colegiului. Între acestea e şi una producătoare de ghindă, dar folosită şi pentru lemn de clădit. Mai jos însă textul vorbeşte iarăşi de pădurile cu ghindă de aci. În Chintău stăpînului are două păduri „frumoase“, una spre Popeşti (*Papfalua*), alta spre Vechea (*Buda*).

La 1590 informaţiile sporesc. La Cluj-Mănăştur e înscrisă o pădure de stejar *Bercz*, totdeauna oprită. Pentru aceasta sînt şi doi paznici de pădure (*erdeo kereoleo*). Mai e tufişul iazului (*Gatt chereye*), pentru nevoile morii. E şi pădure de fag din belşug. Fagul verde e oprit, iar lemnele uscate sînt ale gornicilor (*Erdeo birake*). În afară de fag, e liber şi satul să care lemne. Dacă prind pe cineva asupra lemnului de fag, (gloaba de) un florin e a gornicilor. Dacă prind om strein, după legea ţării două părţi (ale gloabei) sînt ale dregătorului (*tiztartoie*), a treia a gornicilor. Sînt şi două păduri ale satului, din care una înspre Baciul, spre Hoia. În lista supuşilor sînt

²⁹ Veress, *op. cit.*, p. 119.

înscriși doi *Erdeo biro*. Li se înregistrează și plata anuală. Ei primesc cinci florini pe an și fiecare câte patru găleți de grâu și câte un cojoc (*keodmeon*).

În Chinteni e o pădure oprită pentru principe; e tînără, nu e producătoare de ghindă. E și o altă pădure, care a fost a satului, dar au cuprins-o iezuiții și de atunci e oprită pentru curte. Au și sătenii pentru ei pădure.

Se înregistrează acum o pădure și în Tiburcz, oprită pentru biserică. În Baci e și pădure cu ghindă, și pădure tînără, care are și paznic, pe vameș. Sînt liberi să taie lemne din ea după moșie. Pădure pe seama satului e înscrisă acum și în Băgara. În Macău e o pădure (*Gezragy erdeo*) pe seama principelui. Textul vorbește și de dijma porcilor cînd se face ghinda.

Aci avem deci un regim al pădurilor mai evoluat decît în multe alte părți. Cea mai mare parte a pădurilor, cele mai bune desigur, sînt separate, oprite pentru stăpînul feudal. Stăpînul le-a oprit nu atît pentru a asigura folosirea lor mai rațională, cît pentru a-și face din ele un venit. Noul regim se datorește desigur în bună parte iezuiților.

Monopolurile senioriale sînt înregistrate numai sumar.

Ce venituri aduceau morile? La 1580, în Cluj-Mănăstur grîul venit de la moară se poate evalua la 200 fl. În Leghia morile mici plătesc anual 5 fl. Moara din Mănăstur, după suma venitului judecînd, e desigur o moară mai mare, a domeniului. Cele din Leghia însă sînt desigur țărănești și cei 5 fl. sînt taxa sau censul pe care îl plăteau proprietarii lor pentru ele.

La 1588 venitul morii din Mănăstur e evaluat tot la 200 fl. anual. Iar la Leghia textul ne informează că aci sînt 5 mori, și se plătește de fiecare moară câte 1 fl. Censul unei mori era deci de 1 fl. pe an.

La 1590 textul ne spune mai mult. În Cluj-Mănăstur principele are o moară cu trei roți pe Someș, din venitul căreia a treia parte e a morarului. Al lui e și praful de moară (*malom por*, praful de făină care se face). În Chinteni e înscris un *magister mole*, deci maistrul morii. Dar în sat nu e înscrisă moară. Se notează însă că cine a produs bucate pe pămîntul său era dator să le aducă la moară în Mănăstur, sub pedeapsă de 100 de bani, dar ceea ce a cumpărat era liber să macine în altă parte. Constrîngerea aceasta a fost probabil introdusă de iezuiți, după uzul din alte părți (unii veneau din Polonia), căci în alte urbarii obligația obișnuit nu apare. În Leghia sînt înscrise iarăși patru mori. Ele sînt ale oamenilor săraci (*zeginy embereke*), adică ale colonilor. Dau după ele principelui la Sinmartin câte un florin. Mai este una după care dau numai 25 d.

La Mănăstur, se înregistrează la 1580 și două cariere de piatră (*lapicidinae duae*), după care plătesc anual cens 2 fl. În Baci se poate să se facă și var pentru clădiri și se făcea odinioară. În 1588 sînt înscrise aceleași două cariere de piatră și aceeași plată de 2 fl. după ele. Se adaugă acum însă că pentru stăpîn de un florin se dă un car cu șapte pietre. Și la Baci aceeași notație: poate să se facă aci var (*cementum seu calx*), întrucît se făcea și odinioară. La 1590 însă nu mai sînt înregistrate nici carierele de piatră, nici varul.

Crîsmăritul în urbariul din 1580 nu e pomenit. Apare însă în urbariul din 1588. Cei din Cluj-Mănăştur trebuie să crîsmărească pentru stăpîn în fiecare an trei buţi (*vasa*) de vin. Trebuie să crîsmărească însă măsura (*Eytel*, corespunzînd cu *octale*, sau *octalium*, adică cu a opta din vadră) cu un *solidus* unguresc mai scump decît vinul plebei şi colonilor³⁰. Sub *solidus* aci se înţelege desigur un ban sau un dinar. Şi cei din Baciul crîsmăresc trei buţi de vin anual, tot cu un *solidus* mai scumpă măsura³¹. Cei din Chintău crîsmăresc tot trei buţi anual. Aci însă se spune că măsura *Eytel Claudiopolitana* se vinde cu un dinar mai scump. Băgara, Leghia crîsmăresc şi ele tot cîte trei buţi de vin anual.

În 1590 e în genere acelaşi obicei: cei din Cluj-Mănăştur crîsmăresc trei buţi de vin anual, cu un ban mai mult decît a satului³², măsura de vin desigur. Trei buţi crîsmăresc şi Chinteni, Baciul, Băgara, Leghia, Tiburcz. La Tiburcz însă se spune că buţi mici, de jumătate (*fel borth*). Şi la Macău se spune că, după obiceiul lor vechiu, au crîsmărit cîte două sau trei buţi de vin anual, cu un ban mai scump decît pe al lor. Obligaţia de crîsmărit deci e cea în obicei în multe alte părţi, crîsmărirea a cîte trei buţi de vin anual de sat, trebuind să vîndă măsura de vin cu un ban sau un dinar mai scump decît vinul lor. Achiţindu-se de aceasta, sătenii îşi puteau crîsmări liber desigur şi vinul lor. Vinul li se da spre crîsmărit probabil la cele trei sărbători principale, ca şi în alte părţi. Se crîsmăreau aci pentru stăpîn vreo 17—20 de buţi de vin anual.

Despre măcelărit nu se pomenişte nimic.

Pescuitul e mai puţin pomenit. La 1580 doar atît putem citi, la Mănăştur, că în anumite timpuri (călugării) pot să aibă din fluviul lor (din Someş desigur) şi peşti, dar aceştia nu sînt deajuns. Urbariul din 1588 nu-l pomenişte de loc. În 1590 la Cluj-Mănăştur se spune că în Someş de la podeţ (*az palotul fogua*) pînă la hotarul oraşului (Cluj) pescuitul era liber şi pentru sat, de la podeţ în sus pînă la Feneş însă era oprit pentru curte. În Chinteni e un lac de peşte (*Halas tho*). Mai e şi unul de ţipari, dar n-are stăvilar. În Tiburcz e un lac netrebnic (*hituan*) de peşte. La atît se reduc înregistrările.

Despre vînat nu se pomenişte nimic.

Ūmile apar în toate trei urbariile. La 1580 venitul vămii din Cluj-Mănăştur e evaluat la circa 70 fl. Al celei din Baciul e evaluat la 20 fl.

Venitul vămii din Mănăştur şi la 1588 e evaluat tot la 70 fl. La această vamă se iau de carul încărcat 7 d., de carul gol 1 d. Trecătorul pedestru plăteşte 1 d. Venitul anual al vămii din Baciul acum e evaluat la circa 15 fl. Aci şi taxele sînt mai mici. Doi pedestri plătesc 1 d. De carul încărcat se iau 2 d., iar dacă duce sare, dă 2 d. şi o bucată de sare (*unum frustum salis*), desigur un drob de sare. Dacă trece cal, se ia 1 d.

³⁰ „Mensurae autem Eytel dictae precium, vno solido ungarico pluris constabit quam plebis et colonorum“.

³¹ „mensura Eytel Claudiopolitana quae solido uno pluris uenditur, quam aliorum“.

³² „egý pinzel fellieb hogj nem minth az keosseghe“.

La 1590 textul de la Cluj-Mănăstur înregistrează aceeași vamă, dar ne dă mai multe informații. A zecea din sarea venită în vamă îi revine vameșului. Tot așa și a zecea din banii veniți în vamă. Din contrabandă (*Contrabant*) are a treia, iar două părți sînt ale dregătorului (*tiztarto*). Cît privește tariful vămii, dacă pe un car sînt o sută de sări (drobi de sare), dă o sare (*es soot Ad*, poate greșit în loc de *egi soot*) și 4 d. Cine duce o jumătate de povară, dă o sare, dar nu dă bani. Cine aduce lațuri, căpriori (*lechet, zarufath*) dă 4 d. Altfel, de carul încărcat dau 8 d., de carul gol 1 d. Un călăreț dă 2 d., un pedestru 1 d.

În Chinteni printre supuși e înscris un *theloniator*. Un *theloniator* găsim înscris și în Baciu. Acu însă apare și vama. Omul pedestru dă aci o *batha*, carul încărcat 2 d., vecinătatea (*az szomzidsagh*) dacă duce sare 2 d., dacă duce oale, dă oale în preț de un dinar și 2 d. bani.

Gloabele la 1580 și 1588 nu sînt înscrise. Apar însă în urbariul din 1590. La Cluj-Mănăstur arătarea de sînge (*ver mutatas*) e 1 fl., care e al dregătorului, arătarea de vînătaie (*kek mutatass*) în schimb e a juzilor. Nerespectarea peceții (*Az pechetet nem tizteluen*) se globește cu 1 fl., care e al dregătorului. De plîngerea sau pîra nedreaptă (*multatlan panaz*) 2 bani sînt ai satului, ? (lipsește cifra) ai dregătorului. Dar dacă pîra se face împotriva vreunui om din afară, gloaba e 1 fl., care e a dregătorului. Dacă vreo femeie sau bărbat (*azzonj allath auagj firfiu*) fără soție păcătuiește, dregătorul e liber să o (sau să-l) alunge ori să-l pedepsească cu bani. Dacă însă îi ia bani, îi ia și satul 1 florin. Cînd se face judecată înaintea judeului, de la cel care rămîne de judecată la cinci *gyra*, jumătate se servește curții, (și probabil cealaltă jumătate judeului), sub cinci însă e a judeului; o *gyra* face 33 d.³³ Din fața judeului se merge la sfat (*tanach*), de acolo în fața dregătorului (*tiztarto*), de acolo la tabla principelui (*feiedelem tabliara*). Dacă vreun răufăcător cade aci, pînă la a treia zi nu se extrădează nici la poruncă nici la altceva, ci i se face lege, adică e judecat.

În Chinteni gloaba singelui (*ver birsagh*) e 1 fl., care e a dregătorului. Cine nu respectă pecetea dregătorului (*az ki az Jspan pechetit meg nem beochjwli*), adică nu răspunde la chemarea lui, e globit cu 1 fl., care e al dregătorului. Plîngerea nedreaptă se globește cu 1 fl., care e iarăși al dregătorului. Desfriul (*paraznalkodas*) celor necăsătoriți cu 1 fl., care e al dregătorului; dacă e alungat însă (*ha kj verik*) nu dă nimic. Furturile mărunte sînt pedepsite de sat. Judecata o pornesc în fața judeului, de acolo apelează la juzii din Cluj-Mănăstur, de acolo la juzii din Cluj, iar de acolo la dregător. Celui care nu e mulțumit (*Az kinek nem techik*), a treia oară îi dă sentință nouă dregătorul, pentru care nu plătește nimic.

Baciu în privința gloabelor și judecății are rînduială la fel cu Mănăsturul, decît a treia (din gloabe) e a judeului. Tot așa și Băgara. Și aci a treia din gloabe ar fi a judeului, dar i-au luat-o acum. Textul de la Leghia trimite la Băgara: are aceeași rînduială și în luarea gloabelor și în ale judecății.

³³ „Ha mikor teórueny forogh az biro elott, az ki marad eot Ghyran ide fele az Hazhoz zolgaltatik, azon aloll az biroe egj Ghyra tizen d. 33“.

În Macău nerespectarea pecetii era 1 fl., arătarea de vînătaie 40 d. Judele avea a treia din gloabe, dregătorul două părți.

Sînt stabile și aci deci gloabele, părțile care revin din ele curții, dregătorului sau judeului. Judele primește gloabe mai mici sau părți mai mici din gloabe, obișnuit a treia. La unele sate însă, vedem, se spune că i s-a luat și aceasta. Se vede și aci cum se restrînge competența judecătorească a judeului în favoarea stăpînului, respective a dregătorului său. Se stabilesc și treptele judecătii. Prima e a judeului satului, adică a scaunului sătesc și în Cluj-Mănăștur și în celelalte sate. În Cluj-Mănăștur de la scaunul sătesc se merge la cel al dregătorului și apoi la tabla principelui. În celelalte sate însă de la scaunul sătesc se apelează la cel al Cluj-Mănășturului, apoi chiar la al orașului Cluj (!) și numai după aceea la al dregătorului. Ceca ce ne arată măsura în care se păstra încă autonomia sătească și în cadrul domeniului feudal.

Domeniul mai putea avea și alte venituri, mai mici, din vitele de pripas, din moșteniri și din altele. La 1590, în dreptul unui cădar, care servește cu meseria sa, se notează : *redimit se fl. 40*, probabil în înțelesul că cu atîta s-a răscumpărat de la moarte.

La cît se puteau ridica veniturile domeniului, veniturile lui principale cel puțin, ni le arată socoteala făcută de urbariul din 1580. Acolo sînt nu numai înregistrate, dar sînt și evaluate în bani, încît putem vedea și raportul dintre valoarea lor. Făcînd socoteala mai întîi pentru Cluj-Mănăștur, Baciul și Leghia, acestea au adus în 1580 următoarele venituri :

Censul anual împreună cu cel de al treilea an au adus	120 fl. 50 d.
Boii „sinath“ anual	6 fl.
Găinile date anual	18 fl.
Grîul venit de la moară	200 fl.
Censul morilor mici	5 fl.
Din vămi	90 fl.
Censul carierelor de piatră	2 fl.
Din producția proprie (<i>praedium</i>) și din dijele celor trei sate au venit :	
138½ găleți de grîu evaluate la 1½ fl. găleata fac	203 fl. ³⁴
Ovăzul venit din prediu și din dijme face circa	56 fl.
Mazărea, meiul, orzul, sămînța de cînepă și de in pot fi socotite la	18 fl.
Din dijma oilor, 50 miei fac	10 fl.
Din dijma stupilor au venit 9 stupi și 4 fl. 7 d. făcînd împreună	7 fl. 60 d.
Vin din dijele acestor sate au venit vreo 80 buți mari și mici (<i>vasa magna et parva</i>), care pot fi evaluate pe an la	700 fl.
Totalul veniturilor celor trei sate face anual	1436 fl. 10 d.
Din celelalte trei sate, Chinteni, Tiburcz și Băgara au venit :	
Censul anual împreună cu cel de al treilea an	49 fl. 66 d.
Boii dați cu censul	6 fl.
Găinile	11 fl. 10 d.
Grîu din prediu și dijele în valoare de	189 fl.

³⁴ Corect calculat ar fi : 207,75 fl.

Ovăzul venit	60 fl.
Dijma mieilor, 15 miei	3 fl.
Dijma vinului, trei buți de vin din Chinteni cu 30 fl., 60 de vedre (<i>carnea</i>) din Tiburcz făcînd 6 fl. și 40 de vedre din Băgara făcînd 4 fl. total 40 fl.	
Total cele trei sate 233,10 + 58,66 + 67 fl.	359 fl. 6 d. ³⁵ .
Adăugată suma la venitul celorlalte trei sate dă un total de	1.795 fl. 16 d. ³⁶ .
Făcînd acum totalizarea pe tot domeniul veniturile sînt următoarele :	
Cens	170 fl. 16 d.
Boi	12 fl.
Găini	29 fl. 10 d.
Griu (propriu și dijme)	392 fl.
Ovăz (propriu și dijme)	116 fl.
Mazăre, mei, orz, cînepă, in	13 fl.
Dijma vinului	740 fl.
Dijma oilor (mieilor)	13 fl.
Dijma stupilor	7 fl. 60 d.
Mori	205 fl.
Vămi	90 fl.
Cariere de piatră	2 fl.
Total	1.794 fl. 86 d.

Bilanțul e foarte instructiv. De la început remarcăm că veniturile în natură ale domeniului predomină în mod covîrșitor față de cele în bani. Din totalul de 1794 fl. abia vreo 270—300 fl. pot fi socotiți venit în bani. Censul reprezintă mai puțin de 10% din totalul general al venitului. Gloabele nu puteau aduce mult în plus, de aceea nici nu apar în bilanț.

În veniturile în natură covîrșesc cele din dijme și din producția proprie. Ele însumează 1286,60 fl. Pe primul plan se ridică dijma vinului, care singură reprezintă 740 fl. Ea contribuie în mod hotărîtor și la această mare disproporție dintre veniturile în natură și cele bănești. Socotind după evaluarea vinului venit din Tiburcz și Băgara, adică cu 10 dinari vadra, cei 740 fl. evaluiază 7400 vedre de vin, sau mai bine spus de must, căci dijma se lua din must.

Cît reprezenta producția proprie din aceste venituri nu se poate stabili cu precizie, producție proprie și dijme vedem că sînt evaluate împreună, doar la Băgara e indicată clar dijma. Din ceea ce știm despre întinderea pămîntului alodial, despre obligațiile supușilor de a semăna ovăz pentru stăpîn, despre obligațiile lor de lucru, în tot cazul trebuie să concludem că producția alodială poate fi destul de însemnată și că este în creștere. Adăugînd însă dijma vinului, raportul se inversează hotărîtor, venitul din dijme covîrșește pe cel din producția proprie. Dat fiind acest mare venit în vin, stăpînul domeniului nici nu mai cultivă vii, preferă să-și sporească agricultura. Veniturile domeniului aci erau deficiente, dijma din grîne îi aducea incomparabil mai puțin. Raporturile sînt obișnuite în regiunile mari pro-

³⁵ Corect adunat : 358,76 fl., dar adunate cifrele coloanei : 388,76 fl.

³⁶ Corect : 1794,86 fl.

ducătoare de vin. În raport cu dijmele din vin și din grâne, dijmele din miei, stupi aici rămân neînsemnate.

Cifrele aruncă o lumină și asupra producției satelor. Cele 138^{1/2} găleți de grâu venite din producția proprie și din dijmă, socotind că e vorba de găleata mare, de Cluj, de 8 mierțe, nu sînt o cantitate neînsemnată. Cu atît mai mult, cu cît din venit, după text, a fost scăzută sămînța pămîntului alodial. Totuși, raportată la numărul locuitorilor, ne arată o producție de grâu mai redusă. Dacă am socoti că 100 de găleți au venit din dijmă, acestea arată (la cei nescutiți) o producție doar de 1000 de găleți, deci vreo 2 găleți de cap de familie. Vinul venit în dijmă în schimb presupune, numai la cei nescutiți, o recoltă de 74 000 de vedre, valorînd 7400 fl. Producția de vin însă se repartizează foarte inegal, covârșitoarea ei parte cade asupra celor trei sate din frunte și în special asupra Mănăsturului. În acest fel, în raportul produselor se face o deplasare, în unele sate prevalînd producția de cereale, în altele cea de vin. În Băgara de pildă, cu numai 41 înscriși, grîul venit în dijmă e evaluat la 37 fl. presupunînd o producție de 370 fl., la cei nescutiți. În schimb, vin a dat în dijmă numai de 4 fl. În Tiburcz grîul venit în dijmă e evaluat la 28 fl., vinul la 6 fl. În Chinteni grîul venit din producția proprie și din dijmă e evaluat la 124 fl., vinul venit în dijmă la 30 fl.³⁷. Raportul trebuie să fie și mai nefavorabil vinului în Leghia; aci poate nici nu se producea vin. Mănăsturul e mare producător de vin, în schimb trebuie să fie foarte slab producător de cereale. Locuitorii lui nici nu sînt obligați la o slujbă iobăgească, desigur nu numai pentru că ei contribuie cu dijmă atît de mare din vin, ci și pentru că sînt prea puțin agricultori. Producția de vin rămîne desigur tot predominantă aci și dacă introducem corectivul că o bună parte a viilor de pe dealurile Mănăsturului erau ale Clujului.

Dijma mieilor, evaluată la 65 de miei, presupune 650 de miei din care s-a luat dijma și poate n-au fost socotiți și micii răscumpărați de la dijmă. Dijma stupilor, după suma evaluării presupune 293 stupi sau roi (9 stupi veniți în dijmă presupun 90 de stupi, iar 4,09 fl. răscumpără de la dijmă, socotind 2 d. de stup, 203 stupi). E mai mare și decît unul și decît altul venitul din datul de găini, care presupune vreo 700 de găini.

Din evaluări desprindem și cîteva prețuri. Găleata mare de Cluj de grâu e evaluată la 1,50 fl., boul venit în cens la 4 fl., un miel la 10 dinari. După scoteala că 9 stupi și 4,07 fl., cît au venit din dijma stupilor în primele trei sate, fac 7,60 fl. stupul vine în cifră rotundă la 40 d. Vadra de vin, sau mai curînd de must, e socotită la 10 d., desigur vadra de 8 cupe (*octale, eitel*).

Bilanțul, în sfîrșit, îngăduie și un calcul general. Totalul venitului de 1794 fl. 86 d. raportat la totalul supușilor înscriși la 1580, de 584 (499 coloni și 85 vād.), dă o medie de 3,07 fl. de cap. Sau raportat numai la 499 coloni dă 3,60 fl. Atîta ar valora pentru stăpîn, sub raportul venitului anual, în medie, colonul de aici.

³⁷ La 30 fl. au fost evaluate trei buți de vin, butea deci la 10 fl., conținînd prin urmare 100 de vedre. Aceasta era butea mare.

Din veniturile satelor se întreținea colegiul iezuit din Cluj. Strângerea și gospodărirea erau în mâna rectorului colegiului. Rectorul era călugărul iezuit Jacobus Vagrovicius (*Wujek*), un polonez, pe care un alt iezuit, călugărul Stephanus Arator (*Szanto*) îl acuză de felurite nereguli și abuzuri și cere înlăturarea lui. Ne interesează aci abuzurile de care îl învinuiește că le-a săvârșit în gospodărirea acestor sate și în tratarea iobagilor. Călugărul Szanto informează pe „generalul“ iezuiților P. Claudius Aquaviva amănunțit despre faptele rectorului, îi comunică diferite întâmplări, acte care să-l caracterizeze. Asemenea amănunte ne ajută să pătrundem mai adânc în economia feudală și în procesul ei de dezvoltare, ilustrând cu exemple vii datele schematiche ale urbariilor asupra economiei proprii a stăpînului feudal și a prestațiilor, a obligațiilor de lucru ale supușilor. Ele ne pot completa informațiile sumare asupra raporturilor de aci, felului cum funcționa practic această economie, și mai ales asupra abuzurilor posibile, cât se lua peste cele mărturisite de urbarii, ce se ascunde în dosul enunțărilor lor sumare. Ne informează asupra felului cum exploata un ordin călugăresc un domeniu feudal.

Rectorul, îl acuză călugărul Arator în scrisorile sale³⁸, nu are de loc comportamentul cerut de misiunea sa, nici smerenia cuvenită și nici griile creștinești față de semeni, și mai ales față de supuși. El ține diferite slujitori în casă, ușier, bucătar, un copil polonez care să-i facă patul, să-i curețe camera, să-i spele picioarele. Când iese din colegiu cu trăsura nu se mulțumește cu doi cai, ci înhamă patru, merge însoțit înainte sau în urmă de libertini călare și înarmați, coloni scutiți de alte slujbe pentru a-l servi pe el. În colegiu face adevărată risipă. La masă se servesc câte cinci feluri de mâncare, se dau câte două trei feluri de carne la o masă, în porții duble, carne de vită, pui, găște, iepuri, pește și altele. La care se adaugă brînzeturile, vinul, fructele. Călugărul Arator n-a văzut o astfel de viață în nici un colegiu al societății iezuiților. Și toate acestea le „stoarce din sângele celor săraci“ — spune el. Supușii sînt datori să dea pe lângă dijmăle din vin și din roade, și dijme din porci și de două ori pe an pui de găină. Dacă nu dau puii la timpul hotărît, se trimit asupra lor libertini, aceștia le iau zălog vase sau haine, pe care apoi abia le pot răscumpăra după luni de zile. Dacă aduc pui slabi li se dau înapoi și li se cer mai grași. Mulți săraci sînt nevoiți să-i cumpere.

Rectorul, pe cît e de risipitor în colegiu, pe atît e de avar și de hrăpăreț în afară, față de săraci. La culesul viilor nu dă oamenilor nici un pahar de vin; nici la strînsul dijmelor. Procuratorul, trimis de el să strîngă dijmăle, se poartă tot atît de neomenos. Când un biet bătrîn sărac, nepuțincios, care avea și el ceva semănătură din mila și din munca altora, l-a rugat să-i dea înapoi cîtiva snopi din dijmă, l-a refuzat. O văduvă i-a cerut numai un snop, „în numele și pentru dragostea lui Dumnezeu“. Părintele procurator însă i-a răspuns: punga noastră nu se umple cu numele și

³⁸ În mai multe scrisori, dar mai ales în două, lungi, purtînd data de 22 august 1581 și 19 octombrie 1582, publicate de Veress, *op. cit.*, p. 154—168 și 228—246. În aceeași publicație și celelalte. Două volume întregi, I și II, ale publicației cuprind scrisorile și actele iezuiților dintre anii 1571—1588.

cu dragostea lui Dumnezeu! Murind într-un sat al colegiului un cerșetor sărac, care a lăsat rudelor sale lucruri în preț de vreo trei sau patru florini, rectorul a poruncit să fie închise în lăzi și aduse, zicînd că sînt ale lui, pentru că acela a murit fără moștenitori.

Face cele mai felurite abuzuri cu dijmuitul, cu vînzarea vinurilor. Colonii din Baci se știau liberi de dijma porcilor, a căutat totuși să-i silească la aceasta chemîndu-i în judecată în fața unui scaun nobiliar. Fiecare sat e dator să primească de la călugări și să bea în fiecare an cîte trei buți de vin și să-i plătească prețul. Alți stăpîni le dădeau acest vin cu prețul obișnuit, rectorul li-l dă cu preț îndoit, sporindu-și și de aici dobînda. În anul acesta, cînd supușii au fost puși să scoată din pivniță o bute de vin, s-au rupt din întimplare cîteva cercuri și vinul a curs jumătate sau și mai bine, puținul vin care a rămas însă i-a silit pe ei să-l ia și să plătească butea întreagă. În viile de aci vinurile s-au făcut în anul acesta, 1581, din belșug și destul de bune, totuși rectorul n-a fost mulțumit cu ele, a trimis la Oradea și a cumpărat de acolo două buți de vin unguresc cu treizeci de scuzi și i-a pus pe țărani să le aducă de acolo. Și pentru că țărani au spus că nu au nici boi, nici care bune pentru aceasta, i-a silit să plătească 12 florini pentru căraușie.

Rectorul e acuzat și țărani se plîng cu deosebire că le sporește neconținut lucrul, îi încarcă cu tot felul de munci abuzive. Anul trecut i-a silit să semene, pe lîngă grîu și orz, 20 de găleți de ovăz, iar anul acesta 28 : „Și cînd seamănă, ară, seceră ogoarele noastre pentru noi, cînd cară roadele în șuri și le așează în stoguri, cînd duc dijmele din vin și felurite legume în cămări, nu le dă nimic de mîncat sau de băut“. Cîteva stoguri de fîn au putrezit pentrucă n-au fost nici vîndute, nici date colonilor. Ei sînt siliți să sădească și să ude varză în cantități mari în fiecare an, se umplu cîte patru cinci buți de varză, din care colegiul abia consumă o jumătate de bute. Restul e lăsat mai bine să putrezească în pivniți, decît să se dea săracilor sau colonilor lucrători. Supușii sînt chemați adesea la muncă prin libertini și dacă nu vin numaidecît, libertinii le iau lucrurile, vase sau haine, se duc cu ele la cîrciumă, beau acolo cît vreau și bieții supuși trebuie să plătească tot ca să-și poată răscumpăra lucrurile zălogite. Și acestea toate se petrec cu știrea și în bună înțelegere cu rectorul. Se plîng și văduvele cele sărace că nu mai pot trăi sub stăpînirea rectorului din pricina prestațiilor grele și a muncilor multe pe care trebuie să le îndure adesea, la care dacă n-au plecat îndată cînd sînt chemate, sau dacă n-au fost acasă, lucrurile lor din casă sînt răvășite de slugile lui și sînt zălogite la cîrciumă pe vin, pe care, dacă vreau să le aibă, trebuie să le răscumpere cu preț mare, fără ca să scape totuși cu aceasta de acele munci.

Colonii sînt luați adesea la lucru în oraș, la colegiu. Trebuie să facă aci diferite treburi, să taie lemne, să măture, să încălzească cuptoarele, să facă mături, să plivească ierburile în grădină, să sădească, să îngrijească legumele și altele. La acestea sînt luate și femeii, fete, copii. Dar trebuie să facă și alte munci, la care trebuie oameni mari. Niște iobagi au fost luați chiar din piață, unde veniseră cu lucruri de vînzare, au trebuit să-și lase lucrurile acolo și să plece la colegiu, la lucru. Judele satului Baci, fiindcă

n-a putut să aducă la lucru la colegiu coloni cum i se poruncise, căci nu-i găsisse acasă, fu chemat și oprit el la lucru. Iar a doua zi, ca să nu cadă în prea mare pagubă — tocmise chiar atunci secerători la lucrul său —, a trebuit să plătească om în locul său la colegiu. Pe nenorocții coloni rectorul îi ține aci la colegiu „șapte și câteodată opt și nouă zile la cele mai aspre munci, ca pe niște sclavi, împotriva obiceiului țării și abia dacă le întinde o pâine neagră și o înghițitură de vin, iar când nenorocții cer voie să plece, îi amenință că-i va bate cu bățul“.

La aceste munci colonii sînt rău tratați, înjurați, bătuți. Rectorul însuși a învățat să-i înjure ungurește, cu cuvinte nedemne de o față bisericească. Pentru cele mai mici lucruri poruncește să fie închiși în temniță, să-i pună în cătușe, în obezi, în lanțuri. Dacă cei rînduiți la lucru nu vin într-o zi, în ziua următoare sînt aruncați într-o temniță puturoasă și acolo trebuie să se mistuie, cu pâine și apă, trei patru zile.

Drept probă de cîtă cruzime e capabil rectorul, călugărul povestește cu multe amănunte un caz petrecut pe moșiile colegiului. Niște necunoscuți au intrat în vii să fure struguri și au bătut de moarte pe doi copii care le păzeau. Mamele copiilor au aruncat bănuială asupra unor păstori români care-și pășteau turma pe aproape. Păstorii au fost prinși, dar nu s-a putut dovedi nimic și li s-a dat drumul. După ce copiii și unul și altul au murit, păstorii au fost prinși din nou, au fost supuși la cazne, arși pe piept cu facile aprinse, dar fără rezultat. Au fost osîndiți totuși, doar pe jurămîntul necontrolat al femeilor, la tragerea în țepă. Rectorul era în dreptul lui de a opri o astfel de execuție nedreaptă, a lăsat totuși să fie executați în chipul acesta crud doi oameni fără nimic doveditor pentru vinovăția lor. Nenorocții și în țepe, cît au mai trăit, și-au strigat mereu nevinovăția.

Nu e mirare că sub un asemenea om și sub un asemenea tratament supușii se întorc la „erezile“ lor (la protestantism), că-și părăsesc gospodăria. (La cele materiale se adăugau desigur și ingerințele religioase pentru readucerea iobagilor la catolicism). Din Baciu — spune scrisoarea — au plecat anul acesta zece inși la „războiul moscovit“ numai pentru că, spuneau ei, nu mai pot trăi sub un om atît de crud. Unul din țărani spunea pe față că el a trăit și sub turci, dar nici acolo n-a îndurat munci atît de aspre. Nu e mirare că se aude pretutindeni spunîndu-se că iezuiții predică blîndețã altora numai cu vorba, iar prin faptele lor sînt mai cruzi decît turcii. Călugărul reclamant le socotește toate acestea obiceiuri poloneze. În Polonia — spune el — supușii nobililor sînt ca și robii (sclavii), sînt tratați în chipul cel mai dur, ca și robii turcilor. Aici însă e cu totul alta mentalitatea colonilor, aici ei vor să fie socotiți nu ca slugi, nici ca robi, ci ca cetățeni (*cives*). (Se referă desigur la cei din Cluj-Mănaștur, care se socotea țîrg). De aceea nu e mirare dacă felul acesta polonez de cîrmuire aici nu i-a reușit.

Pe de o parte călugărul Arator îl acuză pe rector de risipă, de cheltuieli inutile, de încărcarea cu munci a supușilor, de stoarceri abuzive. Se miră ce face cu atîtea venituri, mai ales că pentru întreținerea colegiului mai primește și de la principe, deosebit, 1000 florini. Din cele șase sate, după cum spune notarul orașului, ar putea hrăni o sută de oameni și ele

abia ajung pentru douăzeci și cinci. Iar în alt loc spune că s-ar putea hrăni 200 de frați în loc de 18. De clădit nu clădește, reparații nu face, și chiar dacă ar face, le-ar putea acoperi din ajutorul principelui. Îl acuză că trimite mereu din venituri prin curieri în Polonia.

Pe de altă parte îl învinuiește de a fi rău gospodar. Și cu toate inge-rintele, rectorul n-a sporit totuși veniturile moșiilor. „Și măcar că toate dările și vămile se strâng cu atîta asprime și neîndurare de la coloni, n-am ieșit de aici mai bogați, ci mult mai săraci decît toți stăpînii care au stăpînit înaintea noastră aceste bunuri ale noastre“. Unul dintr-înșii, anume Francisc Forgach (episcopul de Oradea), strîngea în fiecare an șase mii de florini de aur din cele șase sate. Iar urmașul său, Gyulafi, a trăit în destulă strălucire cu o sută de călăreți din aceste moșii, tăind în fiecare săptămîină cîte doi boi și plătind lefurile soldaților.

De aceea la sfîrșitul unei scrisori, din 15 martie 1583, Arator vine și el cu propuneri pentru îmbunătățirea gospodăririi acestor sate și pentru sporirea veniturilor colegiului din ele. Pîinea, vinul, carnea și peștele — spune el —, dacă bunurile colegiului se vor orîndui bine, ceea ce nu cu greu se poate face, se pot avea gratis. De asemenea mazărea, uleiul, meiul, merele, perele, pătrunjelul, varza, sfecla (sau morcovii ?) și alte asemenea. Rămîne să se țină bani gata pentru aromate, orez, migdale, și pentru întreținerea celor mai slabi, pentru haine, ustensile, vase, cheltuieli de drum, cărți, pentru clădit și pentru alte cheltuieli asemănătoare, neobișnuite și întîmplătoare. Pentru pîine grîul nu ne lipsește și nici nu ne va lipsi din mila domnului, pentru că țaranii seamănă (pentru noi) de obicei în fiecare an cam la o sută de găleți. Și de la moară am putea avea la vreo sută. Vin iarăși ne aduc din belșug dijele dealurilor noastre de vii, încît cînd se fac strugurii bine, am putea avea la vreo sută de buți și mai mult. Uneori șazeci sau pe aproape, ca în anul acesta. Dar se poate cîte odată, din neîndurarea cerului, să nu avem nici trei. Carne s-ar putea face să nu se mai cumpere nici măcar de un obol. Și tot așa nici unt, nici lapte și altele. Pește ne va aduce din belșug piscina noastră dacă va fi dreașă bine și dacă s-ar cumpăra ceva pește de sămîntă pentru prăsiere. Aproape de piscină e satul Gyulatelke care a fost cîndva al călugărilor (din Mănăștur) și care poate fi obținut de la stăpînul lui, un adolescent trimis de rege la studii în Italia, dacă regele i-ar da în schimb o altă moșie. Păduri, mari odinioară, ale domeniului au ajuns, prin înstreinare din negrija prefectilor (cîrmuito-rilor de moșie) și netrebnicia colonilor, pe mîinile unor nobili, păduri care recîștigate ar aduce mult folos colegiului. Tot așa și unele finațe.

Pentru îmbunătățirea economiei însă mai propune și aceasta : „cel puțin cîte un plug ar putea fi în fiecare sat care, dat în grija oamenilor mai săraci, le-ar putea fi și lor și nouă de mare folos și astfel n-am fi nevoiți să ținem bouari și simbriași ca să îngrijească de boi“. Iezuiții țineau deci și boi de lucru și simbriași (biriși). S-ar putea face și în Chinteni o mică economie proprie sau măierişte (*praediolum*), căci are pămînt destul de întins, unde s-ar putea ține boi, vaci, porci, de asemenea oi, deși pentru oi e mai potrivit pămînt în Mănăștur. Socotește că pentru sporirea veni-

turilor colegiului trebuie înainte de toate să se ridice acareturi pentru vite și să se facă semănături din belșug³⁹.

Deci nici Arator, care acuza pe rector și-i cerea alungarea, încărcându-l cu tot felul de învinuiri și prezenta în asemenea culori raporturile de pe domeniu, nu se gîdea la ușurarea sarcinilor, ci la sporirea economiei proprii a domeniului, care putea aduce cu sine mai curînd sporirea lor. Pînă la urmă au fost alungați de aci, sub presiunea dietei, iezuiții înșiși.

Călugărul Arator urmărește, evident, să prezinte în culori cît mai nefavorabile pe rector — îi rîvnește probabil locul — și prin urmare își și exagerează desigur acuzele. Ele totuși aruncă o lumină chiar asupra vieții din cadrul domeniului feudal, care se ascunde sub înregistrările simple sau sub cifrele urbariilor.

În rezumat, domeniul Cluj-Mănăștur nu se numără printre domeniile mari. Satele lui se reduc la șase sau șapte. Sînt însă sate relativ bine populate. Populația se arată a fi agricolă, producătoare de grîne și de vin. Supușii se împart în coloni, inquilini, libertini. Diferențierea lor o arată mai bine numărul boilor înscriși.

Sarcinile lor feudale sînt în genere cele obișnuite și pe alte domenii, doar cu deosebiri și variații locale. La censul obișnuit, în bani, aici se adaugă și un cens neobișnuit în alte părți, de al treilea an, un cens tot în bani, la care se adaugă și cîte un bou de tăiat. Darea bouului sau vitei de tăiat însă nu se numește tretină, cum se numește obișnuit în satele românești. Censul e în genere staționar și în acest răstimp de creștere a prețurilor. El scade prin urmare ca valoare. Darurile obișnuite sînt găini, gîște, ovăz. Ovăzul de Crăciun pe care-l dau în dar trebuie să-l și semene și să-l strîngă pentru stăpîn. Dau dijme din semănături și din vin. Nona în schimb nu apare. Din dijme preoților catolici le revine „quarta“. Dijma porcilor nu o dau. Doar în Baciu apare o dijmă a porcilor aduși la ghindă de cei din afara domeniului. Și cei din Macău dădeau a zecea din porcii de la ghindă. Cei din Cluj-Mănăștur dau în schimb porci. Toate satele dau dijma mieilor și a stupilor, răsкупpărînd pe cei sub zece (sau peste zece) cu cîte 2 d.

Obligațiile de lucru sînt în genere agricole, arat, semănat, secerat, cosit, strîns, cărat. Ele nu sînt limitate, adică nu sînt exprimate în zile de muncă, depînd de creșterea pămîntului cultivat de stăpîn sau pentru stăpîn. Creșterea e vizibilă. Acest pămînt poate fi apreciat cu aproximație după obligația de arătură prescrisă pentru un plug și după cantitățile de sămînță. Adesea e înscris însă chiar numărul iugărelor, uneori chiar pămîntul nou achiziționat. Pămîntul acesta numai în parte s-a desprins din pămîntul comun, separația lui e în curs. Pentru constituirea unui pămînt de cultură propriu sau extinderea lui și aici se recurge la un mijloc destul de obișnuit în raporturile feudale: luarea de pămînt din pămîntul comun, din pămîntul țărănesc cultivat. Apare și aici fenomenul întîlnit și în alte

³⁹ „In summa praecipua ratio meliorandi proventus collegii est praedia instruere pecoribus, et sementem facere in copia“. Veress, *op. cit.*, p. 271—72.

părți în această fază de trecere la domeniul feudal însuși producător, încercarea mai întâi de a cultiva pământul propriu constituit cu unele proprii și muncă salariată, la care se renunță pe măsură ce se poate impune munca iobăgească gratuită. E evidentă și aici o economie proprie, „alodială“ a stăpînului feudal, cu pămînturi de arătură, fînațe, cu instalații economice, cu personal plătit. Regimul pădurilor se arată chiar mai avansat decît în alte părți. Cea mai mare parte a lor sînt „oprite“, separate pentru a constitui un venit pentru stăpîn, lăsînd doar unele să se numească ale satelor.

Din monopolurile senioriale un venit mai însemnat aduceau morile și crîșmăritul. Venit mai mare aducea moara din Cluj-Mănăstur. Aci apare și obligația supusului de a-și măcina produsul pămîntului propriu la moara stăpînului. O constrîngere care rar apare în scriptele urbariale ale Transilvaniei. Iezuiții veneau poate și cu obiceiuri de import sau cu abuzuri proprii. Crîșmăritul e cel practicat în multe alte părți. Dat fiind însă numărul mic al satelor, cele cîte trei buți de sat, pe care le crîșmăreau supușii, nu puteau aduce mult. Pescuitul aducea desigur puțin. Vînatul nici nu e pomenit. Un venit bănesc aduceau vămile și gloabele. E interesantă ordinea scaunelor de judecată, rolul scaunului sătesc, posibilitatea de apel la scaunul altui sat, sau chiar la Cluj, mai înainte de a ajunge în fața scaunului stăpînului domeniului.

Din bilanțul veniturilor domeniului reiese că aci predomină veniturile în natură, cu deosebire cel din dijma vinului. Ceea ce aruncă o lumină și asupra producției și raporturilor dintre produsele agricole, asupra importanței viticulturii într-o regiune unde azi ea nu se mai practică.

Cluj-Mănăsturul, care e și capul domeniului, în urbarii figurează ca sat. În acte însă îl găsim adesea calificat tîrg (*oppidum*). El se distinge din celelalte sate și prin meseriașii mai mulți. Prezintă deosebiri și în ce privește sarcinile feudale. Plătește un cens incomparabil mai ridicat decît celelalte sate, în schimb în textele lui nu apar obligațiile de muncă agricolă. Dă porci, dar nu dă și nu seamănă ovăzul de Crăciun. Prezintă oarecari deosebiri și în dreptul de judecată și în beneficiul gloabelor, care sînt mai mari, în locul pe care-l ocupă în ierarhia scaunelor de judecată ale domeniului. E supus însă aceleiași justiții a stăpînului feudal și prestațiilor feudale. Urbaniile îl tratează acum numai ca sat. În lupta sa de emancipare Mănăsturul, se vede, nu-și poate păstra nici calitatea de tîrg. În ridicarea sa îl împiedică nu numai puterea feudală la care e supus, în ajutorul acesteia vine și apropierea prea mare a tîrgului de Cluj. Clujul nu numai că îl copleșește prin producția sa meșteșugărească, dar îi și absoarbe mereu meseriașii desigur, populația chiar, care se simte și ea, ca și populația celorlalte sate, atrasă de oraș, mai ales acum cînd Clujul se ridică la un rol tot mai important în istoria țării. Orașul, desigur, de aci se alimentează în primul rînd cu ucenici, din sate își primenește mereu populația, ele îi fac posibilă transformarea caracterului național în genere.

Actele iezuiților aruncă o lumină asupra traducerii în practică a preceptelor sau enunțărilor sumare ale urbariilor și mai ales asupra abuzurilor care se practicau pe domeniile feudale, demonstrînd în același timp și tendințele în dezvoltarea economiei domeniiale.

XXV. INSTRUCȚIUNILE ECONOMICE ALE LUI WOLFGANG KOWACHOCZY DIN 1588 ȘI 1592

Că economia proprie a stăpînului feudal în secolul al XVI-lea înaintase simțitor, se vede și din faptul că încă în acest secol încep să apară instrucțiunile economice pentru administratorii moșiilor. Instrucțiunile se ocupă de foarte diversele probleme ale economiei feudale, ele fiind nu numai îndreptarul ei, dar și prețioase documente pentru noi, arătîndu-ne stadiul în care se găsește și mai ales tendințele ei de dezvoltare.

Wolfgang Kowachoczy e un umanist. Studiase în Franța, în Italia (la Padova), îl însoțise pe regele Ștefan Bathory în Polonia, funcționînd pe lîngă el acolo ca purtător al treburilor Transilvaniei. E cancelar al lui Cristofor Bathori și apoi al lui Sigismund Bathori. Om cult al vremii sale, el avusese prilej să vadă multe și variate exemple de economie. Instrucțiunile lui se adresează nobilului Matei Nyáry, dregătorul moșiilor sale din Micești, Drîmbar, Ampoița, Stremț (*Felső-Diód*) și Galda de Jos, de lîngă Alba Iulia și poartă data de 1 octombrie 1588¹.

Cancelarul își instruește dregătorul ca dările și veniturile din satele lui să le strîngă după urbariul pe care l-a dat. Din instrucții aflăm că făcea economie proprie și avea case pentru aceasta în Micești, în Drîmbar, în Galda (dregătorul stînd în Micești). Dregătorul să poarte grija stogurilor de grâu și altor bunuri alodiale de acolo în așa fel ca ceea ce e de ținut, să fie ținut fără pagubă, iar ceea ce e de trecut (de consumat sau de vîndut) să treacă cu rost și să se țină bună socoteală despre ele. Să aibă grije ca din lucrurile casei, vitele și altele de la aceste case, care i s-au dat cu inventar, și mai ales de la cea din Micești, nimic să nu piară. Dacă a vîndut ceva din ele, să se îngrijească să fie puse la loc sau dacă trebuie să dea ceva undeva din porunca altuia, să păstreze porunca.

Grija lui principală să fie la economia proprie a stăpînului (*major-kodás*), la arat, semănat, care își are locurile mai ales în Micești și Drîmbar.

¹ *Instructio nobili Mathiae Nyáry, officiali in Kisfalud, prima die Octobris anno MDLXXXVIII data.* In *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, V (1898), p. 590—593.

Să o sporească cît poate mai mult, mai ales în Drîmbar unde, pămîntul fiind larg, să o facă din belșug. Finațelor care sînt să le poarte grija, să lăzuiască, să le sporească, mai ales în Drîmbar, unde toate locurile bune de fînaț să le cerceteze, cînd are vreme să le curețe de spini și de arbori netrebnici, ca să poată strînge fin deajuns.

De morile care sînt în sate să aibă grije să nu le lipsească nimic. Să aibă grija ca morarii să țină lemnul gata, ca oricînd ar fi nevoie de vreun lucru sau de clădit ceva, să le poată face numai decît, fără oprirea morii. Să cerceteze adesea, să repare iazurile, ca să le poată feri de ruperi. Să fie cu grije ca morarii să nu înstreineze de la mori pe cei care vin să macine căutînd folos necinstit pentru sine, să nu risipească, să măsoare cu măsuri drepte și să dea venitul morii cu adevărat, pentru care să fie datori și cu jurămînt. Cînd măsoară și împart folosul morilor, să fie de față și judele satului, să țină de toate măsurătorile răvaș, din care o parte să fie la morar, cealaltă la jude, ca socoteala să se potrivească întru toate cu răvașul. Făină pentru nevoile casei, atît pentru masa stăpînului, cît și pentru cei cu hrană (*abrokosok*), să aibă grija din timp să nu lipsească, să facă rost de ea mai ales din folosul morilor. Cînd macină pentru nevoile casei, să fie lingă măciuiș totdeauna fie judele, fie un jurat (*hites polgar*), ca măcinatul să se facă cu rînduială. Ceea ce se trimite să măsoare acel jude sau jurat, să toarne în saci și să aducă însuși chelarului socoteala, iar chelarul să dea scrisoare (*czédulát*) după cîte găleți sînt, scrisorile apoi să le țină pentru socoteala dregătorului (*ispán*).

Să aibă grija vitelor mari și mici, să nu se iște pagubă în ele prin vreo boală sau prin oameni răi, să se îngrijească de ținerea, de paza lor. Și pentru că Drîmbarul are un hotar mai larg, acolo să țină și boi și vaci și porci ; în Micești să nu țină decît atîtea cîte sînt de lipsă pentru nevoile casei. Să se îngrijească să sporească păsările de casă cît mai mult și aci și în altă parte, după împrejurări și după posibilitățile locului ; pentru ținerea lor să pregătească, să semene bucatele de trebuință. Asupra îngrijirii păsărilor la casa din Galda să se înțeleagă cu femeia gazdă (măierîța) de acolo. Oile să le țină în Micești, să țină pentru ele staul, păcurari (*pokularokat*), pe care să-i supravegheze să nu schimbe oile, să nu le facă pierdute, să le pască bine, să le ia cu socoteală folosul, așa fel ca și despre lînă și despre alte foloase să poată da socoteala cuvenită. Despre micii și oile care trebuiesc pentru bucătăria (stăpînului) să ia totdeauna de la econom (*safar*) hîrtie, ca cu acelea să poată da socoteală. Iar pentru ceea ce dă, după nevoie, în altă parte, să aibă la mîna porunca după care a dat. Pentru ceea ce cheltuie pe clădit sau pe orice altceva, să ia totdeauna porunca, ca să poată da mai bine socoteală de toate.

Cînd treieră vreun stog să fie totdeauna de față judele sau juratul, ca să nu se prade, grăunțele să fie măsurate de ei, ținînd pentru aceasta răvaș, din care cealaltă jumătate să stea la dregător. Fără știrea stăpînului să nu vîndă grîu ; și pentru treierat, și pentru vînzare să aștepte poruncă de la el.

Să aibe grija viilor, ca toate muncile să se facă bine și la timp, să le dregă, să le sporească.

Să aibe grija lacurilor sau rezervoarelor de pește din Micești, Am-poia, să le închidă, să le întărească iazurile, să le înzestreze cu pește, să le păzească de vidre etc.

O grije deosebită să aibe pentru grădini, mai ales în Micești. Dacă găsește, să țină grădinar bun, să samene din belșug de toate, pătrunjel, ceapă, varză, sfeclă, salată, pepeni, castraveți și altele, ca nu numai să poată da și să nu ducă lipsă bucatăria peste an, dar să poată scoate și alt folos din ele.

Pădurile din hotarele satelor, care sînt oprite, să fie păzite, să nu îngăduie nimănui să taie sau să care lemne din ele fără învoirea stăpînului. Să oprească de asemenea vînatul peste tot, nimeni să nu îndrăznească să-l facă cu de la sine putere.

O asemenea economie cerea și un personal propriu plătit. Dregătorul e instruit să țină în Micești chelar (*kulcsár*) și econom (*gazda*), chelarul să aibă grija vinurilor, economul să poarte grije de una de alta; ei să poarte grija mai ales cînd dregătorul nu poate fi acolo. Să țină măierită (*majorne*) cu încă una lîngă sine, care să vadă de pășari și alt lucru de al casei. Maierul și păcurarii (*pokularok*) să fie mulțumiți la timp cu cele datorate. Să dea și feciorilor de la căruțele de cai cele datorate prin învoiala făcută (*szegödség szerént*); fără folos să nu-i silească peste măsură, dar la ceea ce trebuie, să umble la timpul său fără încetare, ca cheltuiala cu ei și cu caii să nu le întrecă munca pe care o fac. Plata lor nu e indicată aci, decît cea a dregătorului. El trebuia să primească pe an: 24 florini bani, un val de pestay „carasia“, mîncare, băutură pentru el și încă o persoană, dreptul să-și țină un cal de călărie (*paripa*), primind și ovăzul (*abrak*) pentru el; dar să se îngrijească să se semene din belșug ca să fie și pentru stăpîn și pentru el. Mai primea cîte un florin din gloabele pentru sînge, furt și desfrîu, adică gloabele întregi. Alte gloabe să nu ia pentru sine. Despre cele care vin peste acestea din judecări sau altfel, despre toate să țină socoteală.

Economia proprie a stăpînului însă se întemeia pe munca iobăgească, de aceea instrucțiile se îngrijesc și de iobag.

„Sărăcimea — îl instruieste Kowachoczky pe dregătorul său — să nu o strici, să nu o tulburi fără socoteală, fără judecată să nu nenorocești pe nimeni, ci să te străduiești mai bine să o înmulțești, să o ridici, să o sporești“. Sărăcimea să nu o silească la muncile sale, să nu lucreze nimic cu ea pentru sine. „Cînd ține judecată, pe cei care vreau să se îndrepte la mine să-i lase, pînă atunci să nu-i păgubească“. „Darea principelui să pună să se strîngă de la sărăcime la timp, ca să nu rămînă în restanță, care ar putea să o păgubească“.

Alte instrucții dă Kowachoczky provizorului (*provizor*) domeniului Gurghiu, Gheorghe Egri, cu data de 1 noiembrie 1592². Instrucțiile se

² *Instructio Egregio Georgio Egri Provisori Arcis Georgeny 1 Novembris Alba Juliae data 1592*. În „Vasárnapi Ujság“, 1874, nr. 1—2.

extind asupra tuturor ramurilor mai importante ale economiei domeniului feudal.

Mai întâi îi încredințează grija bunurilor și veniturilor ținînd de cetate. Apoi și a moșiilor secuiești și altora care nu sînt departe de acolo, ca și a curțiilor sale (*udvarházaim*) din Periș, Hodoșa și Sînmărtin. Să aibă grijă prin urmare de tot ce i se dă cu inventar și la timpul său să dea socoteală de toate.

„Deoarece capul veniturilor oricărei moșii — sună semnificativ instrucțiile — e cu deosebire economia proprie“ (*majorság*, economia alodială), grija cea mai mare a provizorului să fie ca nu numai pămînturile în folosință acum ale cetății și ale celorlalte curți să le lucreze, dar cercetînd bine hotarele satelor, să caute și mai multe, să le înmulțească, să le sporească. Să aibe grija să semene nu numai grîu, care să fie foarte frumos și curat, dar și alte felurite bucate, secară, orz, ovăz, mei, alac și alte varietăți de bucate (necultivate sau puțin cultivate azi): *tönköly*, *czirok*, *hajdina*, precum și mazăre, linte, fasole, in, cînepă, ca să aibă tot felul de bucate din belșug, și din semănăturile de toamnă, și din cele de primăvară. Ceea ce seamănă deosebit de trupurile de pămînt ale curțiilor, în anumite alte locuri, să strîngă în satul acela, să nu obosească sarcimea cu căratul departe. Stogurile care i se dau acum cu inventar să nu le treiere fără știrea stăpînului.

Să aibe grija de grădini, să semene de toate, să le lucreze bine ca la ceea ce seamănă să i se și vadă folosul, să nu fie nevoie de nimic din altă parte, ci din toate să fie din belșug, mai ales din cele pentru bucătărie, pătrunjel, ceapă, varză, sfeclă, salată, știr (sau spanac *parek*) și alte multe de acestea. Să aibe grije tot așa de grădinile de pomi, să planteze tot felul de pomi, să sădească, să altoiască, să-i sporească. Să facă rost de poame din belșug nu numai crude, ci și uscate, să țină pentru trebuințele caselor cireșe, vișine, mere, pere, prune, nuci, alune și altele de orice fel, arătîndu-și zelul de dregător. Să planteze vii unde poate și este loc, pe cele care sînt să le lucreze bine, să le îmbunătățească.

Să aibe grije de vite, de vacile de muls, de oi, de porci, de ținerea lor, de foleasele lor, să fie ținute în locuri bune și iarna și vara, să pună la ele păstori, maieri, măierițe, care să știe să le îngrijească și să pregătească bine laptele, untul, brînză, cașul, să le țină, să nu le consume, să nu le prade. Să poarte grije celor două herghelii, din Hodoș și de sub cetate, să nu le amestece, să le țină bine, să dreseze mînjii, să țină păstori buni, să le ferească de boli.

Și sub cetate și la celelalte curți măierițele să țină din belșug găini, gîște, să adune ouă, să îngrașe claponi, gîște, să țină chiar porumbei, rațe, păuni, curci, să le înmulțească, de acestea să fie de toate la măieriști. Mai ales să se îngrijească să fie în cîteva locuri cotețe de găini, în care să țină gata pentru bucătăria găini, claponi, așa ca să poată trimite regulat, odată pe lună, la curtea din Alba-Iulia a stăpînului.

Să poarte deosebită grije morilor, să țină morari credincioși, care nu numai la măcinat să se priceapă, ci și la clădirea sau reparatul morii, veniturile să nu le risipească. Ori de cîte ori împart grîul din vamă să facă

răvaș, din care o parte să stea la judele satului, cealaltă la morar, ca la socoteli să se poată confrunta cu registrul. Să aibe grija stăvilarelor, să poată fi ferite de rupturi.

Să îngrijească, să repare, să țină în bună stare lacurile (rezervoarele) de pește, să cerceteze peste tot, și unde ar găsi loc potrivit pentru lacuri sau rezervoare de pește, să facă.

De ocnele de sare să se îngrijească în așa fel ca venitul lor să nu scadă, ci mai curînd să sporească.

Să țină în bună stare casele, să termine casele din Hodoșa, așa cum le-a clădit Matei Nyári, fostul provizor, să nu clădească altceva fără știrea stăpînului. Să poarte grija mai ales clădirii casei din Periș, să se îngrijească la timp de cărat piatră, var, lemn și alte materiale necesare. Acolo din sus de casă să lărgească cursul apei : întărind malurile să clădească un mic lac de pește sau rezervoriu, în așa fel ca pe o parte să se poată clădi și piuă ? (*csapomalom*).

La cetate să nu clădească nimic fără știrea stăpînului, să se îngrijească doar să fie ținută în starea de acum, să nu se strice sau ruineze ceva. Paza în cetate să se facă în bună înțelegere cu castelanul. Oamenii slujitori în cetate, care sînt de trebuință să fie ținuți, ceilalți să fie readuși (la slujbe iobăgești). Pe „domnii“ care sînt plătiți de acolo, să-i plătească după rînduială, să nu se poată plînge. Mîncarea, cheltuielile să se facă cu socoteală, să se îngrijească de tot ce se poate avea și fără a plăti cu bani gata. Casele (curțile) să le țină (cu bucate) din ceea ce vine de la mori, ca astfel din economia proprie să poată veni cîștig.

Dar fiindcă economia curților la cîmp nu are loc cît i-ar trebui, să fie cu gîndul mai cu seamă la două lucruri din care s-ar putea cîștiga bani, la vite și la vin. De vin să facă rost la timp (să cumpere) din locuri bune și de atîta cît să fie din belșug pentru crîșme tot anul, căci vinul bun și trece (se vinde) bine. Vite de asemenea să ia din belșug, fie din Moldova, fie de la țirguri, vite multe, mai ales vite mari, de cele bune pentru negustori (*tözsérek*) sau care sînt cumpărate și aici de măcelari. De acestea poate cumpăra la oricare țirg, și le și poate vinde cu orice cîștig, numai să-i treacă des banul prin mîină. Și porci cînd se face ghinda poate lua destui, și din aceia poate face bani. Tot așa să strîngă berbeci, din care de asemenea poate face un venit. Între altele să strîngă și miere, ceară, piei, fie piei mari, fie de țap, atît de pe moșiile stăpînului, cît și din împrejurimi. Și alte piei, de vulpe, de jder, de rîs, cînd s-ar ivi acolo, să le cumpere, să le strîngă. În genere, din orice ar putea face cîștig, din mare, din mic, să fie gata să-l facă. Cu toate să-și bată capul și să se îndeletnicească.

Dar economia alodială se întemeia în genere pe iobag, de aceea și de astădată atenția instrucțiilor se îndreaptă spre „sărăcime“. „Sărăcimea să o țină în marginile legilor, să nu o asuprească fără motiv, să nu o pustiască. Pe săraci să-i păstreze așa cum i s-au dat conșcriși în mîină dacă nu pot să se ridice mai mult (la număr) sub el ; să nu-i supere cu nici o slujbă peste cele ale mele, să nu arate nimănui prietenie în privința lor (slujbelor), să nu dea motiv de nici o plîngere. Să nu-i supere cu gloaba fără lege,

ci cei care cad în vreo vină, să fie pedepsiți cu lege. Gloaba pînă la doi florini să fie a lui, de ceea ce trece să dea socoteală : fără știrea mea să nu dea morții pe nimeni" (adică să nu uzeze de dreptul paloșului pe care-l avea cetatea). Săracii care s-ar găsi sub alți stăpîni, să-i caute bine pretutindeni și să-i ceară înapoi, la locul lor, după lege.

Plata să o primească, ca și celelalte slugi, pe șase luni. Plata lui e 50 de florini, a unui diac pentru socoteli 25 florini, masă avînd pentru trei guri. E angajat pe un an, după care trebuie să dea socoteală.

Iată deci cum se punea problema domeniului feudal și mai ales a economiei proprii a stăpînului feudal. Instrucțiunile ne arată tendințele ei de dezvoltare. Domeniul are curți, clădiri economice, are pămînturi de arătură, vii, grădini, mori, vite, cai, porci, oi, păsări. Are un personal plătit. Tendința e sporirea veniturilor pe toate căile proprii domeniului feudal, și mai ales a veniturilor economiei proprii. E de remarcat accentul care se pune pe sporirea veniturilor bănești, nu numai din produse, ci și din crîsmărit, din comerțul cu vite și altele.

XXVI. DOMENIUL CETĂȚII ȘIMLEULUI LA 1594

1. URBARIUL DOMENIULUI

La 1594 cetatea Șimleului și domeniul ei se găseau în stăpînirea familiei princiare Bathory. Urbariul domeniului, întocmit în toamna acestui an¹, înscrie 50 de localități, tîrguri, sate sau „porțiuni“ de sate. Tîrgurile sînt două, Șimleul și Crasna. Satele sau porțiunile de sate sînt 48².

Satele sau porțiunile de sate românești, în număr de 37, își au și aci organizația proprie, instituțiile specifice, voievozii și crainicii lor. Satul Marin are în frunte pe voievodul Pavel (*Paal Waida*), Bocșa pe voievodul Teodor Șandor sau Șandru (?) (*Sandor Thiuadar Waida*), iar în șirul numelor pe crainicul Luca Suci (Crainik Zeöchi Lukach). Giurtelecul are voievod pe Ion Hosu (*Hozzu Janos vaida*), iar crainic pe Ștefan Senaș poate Fînaru? (*Crainik Zenas Istwan*). Szoros are același voievod cu Giurtelecul³.

Titutul (*videk*) de sub Rez (*Rez Allia*) are în frunte pe voievodul Luca Bica (*Bika Lukach; vaidaioh*) înscris la Hurez. Satele lui au crainici. Crainicul Andrei Simion (*Krainik Simon Andras*) are în subordine satele

¹ *Regestum super connumeratione colonorum item bonorum ac proventuum ad eccem Somlia pertinentium 10-ma die mensis 8-bris anni 1594 iuxta nouum calendarium inceptum*. Originalul, de 90 de pagini, în Arhiva Statului Budapesta, U. et C. Fasc. 113, nr. 5. Fotocopie în Arhivele Statului din Cluj. Urbariul extras la Petri Mór, *Szilágyvármegye monographiája*, II, p. 167 urm.

² După nume sînt următoarele: Șimleu (*Somlyo*), Bogîș (*Baghoss*) Crasna (*Krasna*), Marin (*Márom*), Guruslăul Unguresc (*Gorozlo*), Borla (*Barla*), Bocșa (*Baxa*), Husasău (*Hozzuazo*), Giurtelecul Șimleului (*Geörtelek*), Szoross (contopit cu Giurtelecul?), Zăuan (*Zowan*), Valcăul Unguresc (*Magiar walko*), Valcăul Românesc (*Olah walko*), Lazuri (*Dyuaghass*), Fizes (*Fwzess*), Giumelcișul de jos (*Also gywemölchenes*), Giumelcișul de sus (*Felseö gywemölchenes*), Hurez (*Bagolyfalua*), Iazul de sus (*Felseö Jaz*), Iazul de jos (*Also Jaaz*), Aleuș (*Eleöss*), Drighin (*Detthre*), Halmosd (*Halmosd*), Bucium? (*Bwchion*), Cozniciul de sus (*Felseo Kazincz*), Cozniciul de jos (*Also Kazincz*), Criștelec (*Kerestelek*), Cehciu (*Ckehÿ*), Endred, Gyulakuta, Peceiu (*Pechiell*), Bănișor (*Also Ban*), Ban (*Felseo Ban*), Sirbi (*Thothsfalw*), Mal (*Barlahaza*), Tusa (*Thwzafalua*), Cizer (*Chizer*), Boian (*Boyan*), Ponița (*Barnamezeo*), Hurez (*Bagholyfalwa*), Wăy falua, Stîrciu (*Boghdanhaza*), Rati (*Raatt-patak*), Uilacul Șimleului (*Uylak*), Hidig (*Hÿduegh*), Pereceiu (*Perechien*), Carastelec (*Kalaztelek*), Pătâl (*Paczal*), Boian (*Bayon*), Bădăcin (*Badachion*).

³ „Az Gieortheleki vaida czecknek biraiok“.

Valcăul Românesc, Lazuri, Fizeș, crainicul Teodor Cioară ? (*Krainik Varjw Thiwardar*) are satele Giumelcișul de Sus și Giumelcișul de Jos, Iazul de Sus și Iazul de Jos, care urmează după Hurez, sînt probabil în subordinea voievodului. Crainicul Luca Maier (*Krainik Maior Lukach*), înscris în fruntea satului Aleuș, are în subordine satele Aleuș, Drighin, Halmoșd, Bucium, Cozniciul de Sus și Cozniciul de Jos.

Satul Criștelec are în frunte pe voievodul Teodor Cîndea (*Kende Thiwardar Uaida*), iar în șirul numelor pe *Cherges Lukach krainik*. În fruntea satului Ceheiu e înscris *Crainik Balogh Gaal*, care ar putea să fie și crainicul celor două sate următoare, Endred și Gyulakuta, care nu au înscris alt crainic și nici voievod.

Voievodul Luca, înscris (cu o poreclă indecentă) în fruntea satului Peceiu, are în subordine satele Peceiu, Bănișor, Ban, Sîrbi, Mal, Tuza, iar crainici sînt înscriși un Ștefan (*Jstwan krainik*) în Peceiu, un Teodor Curta (*Krainik Kwrtha Thiwardar*) în Bănișor, un Luca Ignat (*Crainik Ighnatth Lukach*) în Mal.

Ținutul de sub Meses (*Meszes Allia*) are în frunte pe *Babos Gergeli Uaida*, care are în subordine șapte sate, notate „portio”, anume Cizer, Boian (*Boyan*), Ponița, Hurez, *Wayfalua*, Stîrciu, Rati. Dar apar în listele de nume și crainici : în Cizer *Crainik Czapsa Pether*, în Boian *Krainik Mehess Jstwan*, în Stîrciu *Crainik Hozzu Janos*.

Boian (*Bayon*) ținînd de Pațal, are în frunte pe voievodul Ion (*Janos Uaida vaidaiok*) după care urmează crainicul Vanciul Ignat (*Crainik Vanchull Jghnatth*). Bădăcin are în frunte pe voievodul Luca Roman (*Roman Lukach waida*).

Urbariul nu specifică atribuțiile voievozilor și crainicilor sau raporturile dintre ele. Din înscrieri voievodul ne apare superior și crainicul cu rol subordonat, cu funcție de jude sătesc (care aci altfel lipsește), sau de jude al mai multor sate. Uneori însă crainicul are, se pare, atribuții de voievod.

Satele românești sînt în genere mai mici sau poate e vorba în cele mai multe cazuri numai de porțiuni de sate, cum ar putea indica notația de „portio” din dreptul numelui lor. Distincția dintre satele românești și cele ungurești și aci o putem face mai mult după instituțiile și daturile specifice ale lor și mai puțin după numele celor înscriși. După nume și aci e greu de recunoscut naționalitatea supusului, uneori chiar naționalitatea în genere a satului. În multe sate abundă numele de grafie maghiară, în unele covîrșesc chiar⁴. Chiar voievozii, crainicii sînt înscriși adesea cu nume de factură sau rezonanță neromânească.

⁴ În Bocșa, de pildă, lista numelor se prezintă astfel :

Sandor Thiwardar waida	Zeoke Janos
Sandor Vrzull	Zeoce Thiwardar
Sandor Layos	Banka Thiwardar
Pachiul Janos	Poplicz Farkas
Fattiw Lukachi	Sandor Gergeli
Zekeli Lukach	Sandor Lazar
Balogh Janos	Sandor Thomas
Zeoke Balas	Zeoce Jgnatth

Tîrgurile și satele ungurești au în frunte jude (*biro*). În Șimleu, pe lângă judele înscris în frunte, apare în șirul supușilor și un „judele săracilor“ (*zegheniek bjraia*). Probabil unul e judele tîrgului, celălalt numai al iobagilor de pe porțiunea domeniului.

În cele două tîrguri și 48 de sate sînt înscrise 1866 nume de supuși, dînd o medie de 37,3 de localitate. Media reală însă trebuie să fie mai ridicată, căci mai multe din satele înscrise sînt numai porțiuni. Cel mai ridicat număr de înscriși îl prezintă tîrgul Crasna : 281 nume. Porțiunea înscrisă a Șimleului cuprinde 105 nume. Scăzînd cifrele tîrgurilor, pentru 48 de sate rămîn 1480 înscriși, dînd o medie de 31 de sat. Cel mai populat sat întreg e Bogîș, care are 223 înscriși. După el urmează Carastelec, cu 149 înscriși. Cel mai populat sat românesc întreg se arată a fi Bocșa, cu 94 înscriși. Urmează Peceiu cu 56.

La sfîrșitul listei fiecărei localități e înscris și numărul „porților“ pe care ea le constituie. Porțile domeniului, fără Șimleu și Bădăcin, dau un total de 382^{1/2}. Cifra raportată la numărul supușilor de 1753, dă o medie de 4,6 supuși de poartă. După ce criteriul s-a făcut calculul porților nu putem stabili. Fapt e că repartiția e foarte inegală. Cîteva exemple :

Crasna	281 înscriși	55 porți
Marin	47 „	5 „
Guruslău	91 „	25 „
Borla	81 „	18 „
Bocșa	94 „	21 „
Giurtelec	41 „	7 „
Criștelec	45 „	7 „
Peceiu	56 „	10 „
Bănișor	20 „	1 „
Boian	44 „	4 „

La satele românești poarta cuprinde mai mult. Făcînd raportul între cifre, rezultă o medie de 6,8 supuși de poartă.

Casele sau sesiile pustii înscrise, pe întreg domeniul se cifrează la 79. Un număr scăzut deci față de alte domenii.

Urbariul de astă dată înscris și pe fiii supușilor. Cei 1866 supuși au 2358 fii, ceea ce dă un plus de 492, adică de 26,4%. Făcînd calculul numai la satele românești, rezultă o creștere de 29,4%, deci ușor mai ridicată

Zöke Thiudar	Margith Philepne
Zöke Istwan	Fattjw Gergeli
Chiod Petrus	Zöke Jllies
Vak Petherne	Marghitt Pether
Bereczk Janos	Festeös Janos
Zöke Lukach	Zöke Mathene
Foghas Simon	Foghas Thamas
Festheös Lazar	Brecz Thamas
Festheös Paskuil	Koztha Nekita
Zöke Jllies	Koztha Gergeli
Bereczk Sandor	Kolbaz Thamas

Și așa mai departe. Urmează încă 56 nume.

decît creşterea generală. Localităţile ungureşti separate dau o creştere de 24,7%. Scăzînd însă cele două târguri şi făcînd calculul numai pentru sate, rezultă o creştere de 34,5%, mai ridicată deci ca la satele româneşti. Românii nu arată prin urmare vreo prolificitate mult superioară ungurilor. Comparînd numai satele e chiar inferioară.

Conscripţia nu face nici o clasare a celor înscrisi. Nu face nici măcar diferenţierea obişnuită în iobagi (*coloni*) şi jeleri (*inquilini*). Supuşii sînt înscrisi fără nici o asemenea calificare. O singură distincţie se face, se notează voievozii, crainicii, nobilii, libertinii. Cei din urmă împreună se cifrează la 204, constituind 10,9% din supuşii domeniului. Din aceştia distingem 3 nobili, doi în Guruslău şi unul în Borla, 19 libertini călare (*lohati zabados*) şi 113 libertini drabantî (*zabados drabant*), din care un drabant lefegiu (*hopenzes drabant*), plus cîţiva notaţi numai simplu: „libertin“ (*zabados*). Libertinii ostaşi sînt în Şimleu 5, în Crasna 26, în Bogîş 10, în Guruslău 9, în Borla 5, în Bocşa 4, în Zăuan 5, în Criştelec 4, în Ceheiu 3, în Pereceiu 9, în Carastelec 15. În alte sate cîte unu, doi, trei. Ei sînt recrutaţi de pe întreg domeniul. Cetatea mai avea desigur, aşa cum se obişnuia, şi o garnizoană de soldaţi plătiţi. Mai adăugînd că şi voievozii au îndatoriri militare, cetatea, după cum vedem, are un număr însemnat de oameni înarmaţi. Ceilalţi „libertini“ sînt diferiţi slujbaşi sau meseriaşi în serviciul curţii, scutiţi de serviciile obişnuite iobăgeşti pentru a face asemenea servicii.

Din aceştia din urmă cei mai mulţi se găsesc în Şimleu, în centrul domeniului. Aci sînt înscrisi 4 vieri ai cetăţii (*varhoz valo vinceller*), 1 cojocar, 2 cizmari, 1 măcelar, 2 olari, 1 chelar (*kulchiar*), 1 morar, 1 stupar, 1 îngrijitor de iepuri? (*nyvllato zabados*), 2 paracliseri (*egihazsi*). În Crasna sînt de asemenea mai mulţi libertini meseriaşi, sau slujbaşi: 2 cizmari (*warhoz walo warga*), 1 piuar de sumane (*varhoz valo zabados zvor chiapo*), 2 fierari, 2 cojocari (*zabados zeoch*), 2 cădari, 2 lăcătuşi, 1 olar, 1 chelar (*kulchiar*) în Şimleu, 1 maier (*maior biro*), 1 maistru morar (*molnar mester*), 1 fecior locuind la moară.

Asemenea slujbaşi sau meseriaşi libertini sînt înscrisi mai mulţi şi în sate. În Bogîş 4 libertini cizmari (*zabados vargha*), 1 olar, în Guruslău 1 vameş şi vier (*vamos es vinceler*), 3 libertini lemnari (*zabados achi*), în Borla 1 jude maier (*maior biro*), 1 stupar libertin, 1 tîmplar libertin (*zabados aztalos*), 1 pescar libertin (*zabados halaz*), în Bocşa 2 lemnari, 1 pescar, în Giurtelec 1 pescar, în Zăuan 1 fierar, 1 croitor (*zabados zabo*), în Valcăul Unguresc 2 olari (*zabados fazekas*). În Ceheiu 1 vameş, 1 păsărar (*madaraz*), în Endred 1 pescar. În Peceiu 1 pescar. În Bănişor şi Mal cîte 1 rotar (*zabados kerekgiarto*). În Wayfalwa 1 chelar. În Uilacul Şimleului 1 fierar, 1 morar, în Pereceiu 1 vier, 1 fierar, în Carastelec 2 lemnari. Se pot totaliza astfel: 6 vieri, 8 cizmari, 3 cojocari, 1 măcelar, 6 olari, 1 croitor, 2 rotari, 5 fierari, 7 lemnari, 1 tîmplar, 2 lăcătuşi, 2 cădari, 1 făcător de sumane, 1 piuar de sumane, 3 morari şi un fecior calfă la moară. 2 vameşi, 5 pescari, 2 stupari, 1 păsărar, 3 chelari, 2 maieri. Ei sînt desigur iobagi (*coloni*) scutiţi de serviciile obişnuite iobăgeşti pentru a face servicii cu meseria sau slujba lor.

Urbariul înscrie și câțiva păstori : în Șimleu 2 porcari (unul libertin), 1 libertin văcar, în Crasna 1 porcari, în Szoross și Endred câte 1 paznic de fînate (*reth paztor*), în Ceheiu 2 stăvari (*menes paztor*), 1 stăvar de mînji (*chikohoz lato*), 1 păcurar (*johasz*). În Gyulakuta 1 paznic de fînate, 1 porcari, 1 păcurar (*juhaz*).

În Șimleu sînt înscriși și 3 simbriași ai cetății (*varhoz valo beres*). Ei sînt desigur oameni plătiți, angajați obișnuit cu anul pentru nevoile agricole ale domeniului. Ceea ce înseamnă că și după ce s-a ajuns la nelimitarea obligațiilor de muncă iobăgească, tot se mai angajează și simbriași.

Dar dacă urbariul nu face o clasare a iobagilor, ne informează, parțial, asupra stării lor, dîndu-ne date concrete, materiale, asupra diferențierii lor. El înscrie și vitele supușilor, boi, cai, oi.

Făcînd totalizarea, cei 1866 înscriși au 4163 boi, 331 cai, 5802 oi și 68 capre, cifre din care rezultă o medie de 2,2 boi, 0,2 cai, 3,1 oi, capre de familie. Făcînd raporturile la satele românești rezultă medii apropiate : 2,1 boi, 0,2 cai, 4,6 oi. O medie mai ridicată prezintă la oi, însă nu mult mai ridicată.

Cifrele și mediile arată însă numai starea generală. În cadrele lor diferențierea e foarte mare. Interesează cu deosebire diferențierea în ce privește boii, adică vitele de tracțiune : Făcînd după înregistrări o statistică, ajungem la următoarele rezultate :

$\frac{0}{880}$	$\frac{1}{22}$	$\frac{2-3}{355}$	$\frac{4-5}{309}$	$\frac{6-7}{187}$	$\frac{8-11}{106}$	$\frac{12-15}{6}$	$\frac{16-20}{1}$
-----------------	----------------	-------------------	-------------------	-------------------	--------------------	-------------------	-------------------

Cifrele arată deci că din cei 1866 înscriși numai 986 au boi, restul de 880 nu au nici unul. Din cei 986 scăzînd și pe cei cu numai un bou, care nu au deci nici măcar o pereche de boi ca să poată prinde la jug, cei cu boi de jug se cifrează la 964, adică la 51,7%. Făcînd același raport la satele românești, rezultă 53,5%. Din aceștia cei mai mulți au una sau două perechi de boi, care, cel puțin la arătură, trebuie să lucreze adesea în tovărășie cu alții. Cu trei perechi sînt 187. Iar plug mare, de opt boi, au doar 113, adică abia 6% din cei înscriși. Individual, cel mai ridicat număr de boi îl are înscris libertinul călăreț Teodor Borzaș, din satul românesc Giurtelec. El are 20 de boi.

În tîrguri avem o situație nu mult deosebită de cea din sate. În Șimleu 105 capi de familie au 230 boi, în Crasna 281 capi au 522 boi. Din acestea rezultă o medie de aproape 2 de cap de familie. Cei cu boi de jug se cifrează la 185, deci la 48%. Ceea ce înseamnă că nici tîrgurile nu se deosebesc mult de sate în ce privește ocupațiile agricole.

Cai sînt puțini și chiar dacă sînt întrebuițați ca animale de tracțiune, sînt desigur mai puțin întrebuițați la plug. Cifra lor de 331 se repartizează pe 183 capi de familie. Cai au deci numai o mică parte din locuitori. Cei mai mulți sînt numai cu cîte un cal, anume 81. Cu cîte doi cai sînt 68, cu cîte trei 16. Sînt apoi 6 cu cîte 4, 1 cu 5, 8 cu cîte 7, 2 cu cîte 8 și unul cu 9 (acesta e *Thott Georgi* din Husasău care are și 9 boi).

Și cu cai lucrează probabil mai ales cei din Pătal ; aci sînt 22 înscriși cu cîte doi cai.

Și mai inegal se repartizează oile. Cei cu oi sînt puțini, abia 216 din 1866. Cele 5802 oi și 68 capre se repartizează pe cei 216 astfel :

$\frac{-9}{23}$	$\frac{10-19}{70}$	$\frac{20-29}{54}$	$\frac{30-39}{25}$	$\frac{40-49}{17}$	$\frac{50-99}{23}$	$\frac{100-149}{3}$	$\frac{150-}{1}$
-----------------	--------------------	--------------------	--------------------	--------------------	--------------------	---------------------	------------------

Puțini au deci numărul de oi strict necesar gospodăriei. Oile se concentrează în mîinile unora, în mici turme. Cele mai multe sînt între 10—30. Turmele mai mari de 50 sînt 27. Cel mai ridicat număr de oi îl are același Teodor Borzaș din Giurtelec, anume 160. Românii, am văzut, au relativ mai multe oi. Și la ei însă proporția celor cu oi se reduce la 21,5%. La ei de asemenea sînt mulți cu 10—30 de oi. Din cele 27 turme de peste 50 de oi însă, 20 sînt din satele ungurești și numai 7 din satele românești. În satele românești sînt și mai frecvente turmele mici între 10—50 de oi.

Cel mai înstărit din supuși e același Teodor Borzaș, care are 20 de boi, 8 cai și 160 de oi.

În ce stare se găsesc categoriile care se disting din iobăgime ?

Din cei trei nobili unul are 10 boi, altul 6 boi și 2 cai. Unul însă are numai un cal. Sînt mici nobili, avînd desigur o nobleță valabilă numai în cadrul domeniului.

Voievozii au starea următoare :

	boi	cai	oi
Voievodul Pavel din Marin	6	—	—
Teodor Șandor din Bocșa	6	1	32
Ion Hosu din Giurtelec	4	7	—
Luca Bica din Hurez	4	1	—
Teodor Cîndea din Criștelec	6	—	—
Voievodul Luca din Peceiu	4	1	10
Grigore Baboș din țin. sub Meseș	6	—	20
Voievodul Ion din Boian	8	—	100
Roman Luca din Bădăcin	4	—	—

Voievozii sînt deci mai înstăriți, depășesc mult media. Nu au însă o stare excepțională. Se pot număra mai mulți supuși în stare mai bună decît ei. Aceasta, firește, dacă declarațiile lor sînt exacte. Pot fi bănuite însă de inexactitate. Cal trebuia să aibă doar fiecare, în legătură cu obligația lui militară. Trebuie să fi avut și oi mai multe. Ei erau însă primii care se puteau sustrage de la declarații exacte.

Crainicii au o stare mai scăzută :

	boi	cai	oi
Luca Suciș din Bocșa	—	—	10
Ștefan Zenas din Giurtelec	1	—	—
Andrei Șimon din Valcăul Românesc	2	—	—
Teodor Cioară din Giumelcișul de jos	4	—	capre 16

	boi	cai	oi
Luca Maior din Aleuș	2	—	—
Luca Cherges din Criștelec	2	—	—
Gaal Balogh din Cehu	2	—	—
Crainicul Ștefan din Peceiu	2	—	—
Teodor Curto din Bănișor	nu are vite de jug		
Luca Ignat din Mal	nu are vite de jug		
Petru Ciapsa din Cizer	2	—	—
Ștefan Mehes din Boian	2	—	—
Ion Hosu din Stîrciu	4	—	10
Vanciul Ignat din Boian	—	2	—

Crainicii au deci în genere o stare sub medie, rar peste.

Juzii târgurilor sau satelor ungurești au situații mai bune. Judele Șimleului are 4 boi. Tot așa și judele săracilor, adică al iobagilor de aci. Cei din Guruslău și Pereceiu au câte 8 boi, iar cel din Borla 11. Judele din Husasău are 4 boi și 42 de oi, cel din Zăuan 2 boi și 22 de oi. Restul au între 2 și 6 boi. Judele face parte deci dintre supușii relativ mai înstăriți. Nu însă în toate cazurile. Sînt și aci juzi cu situații sub medie.

Într-o stare mai bună se arată și libertinii diverși. Mai ales libertinii ostași. Cei 113 libertini drabanți au 442 de boi, 50 de cai și 505 oi. Libertinii călăreți stau și mai bine. Anume 19 libertini călăreți au 92 de boi, 36 de cai și 180 de oi. Situații mult peste medie. Luată individual stările sînt foarte diverse. Vreo 16 din libertinii drabanți și 3 din libertinii călăreți nu au nimic. Se pot număra în schimb printre drabanți 25 cu câte 6 boi, 9 cu câte 8 boi, 1 cu 10, 1 cu 12, iar printre călăreți 1 cu 6, 5 cu 8 boi, 1 cu 12, iar cel mai înstărit, am văzut, avea 20 de boi.

Ceilalți libertini diverși, slujbași sau meseriași au și ei situații foarte diverse :

	boi	cai	oi		boi	cai	oi
6 vieri	18	—	—	2 cădari	—	—	—
8 cizmari	16	—	—	1 făcător de sumane	—	3	—
3 cojocari	2	2	—	1 piuar de sumane	2	—	—
1 măcelar	—	—	—	3 morari	12	—	—
6 olari	12	—	—	2 vameși	14	2	40
1 croitor	—	—	—	5 pescari	12	—	—
2 rotari	8	—	—	2 stupari	4	—	—
5 fierari	20	4	—	1 păsărar	6	—	—
7 lemnari	39	1	186	3 chelari	14	—	—
1 tâmplar	8	—	—	2 juzi atodiali	12	1	—
2 lăcătuși	6	—	—	1 îngrijitor de iepuri	—	—	—

Dar și în cadrele acestor cifre sînt multe variații. Între vieri, doi nu au nimic, în schimb doi au câte 6 boi. Între cizmari, patru nu au nimic, dar doi au câte 4 boi, unul 6. Olarii, patru nu au nimic, doi însă au câte 6 boi. Dintre fierari, unul nu are nimic, unul are patru cai, doi au câte 6 boi, unul 8 boi. Între lemnari, unul cu 6 boi, unul cu 8 boi și 35 de oi,

unul cu 9 boi, 1 cal și 78 de oi, unul cu 10 boi și 73 de oi. Morarii, doi au câte doi boi, maistrul morar 8 boi. Dintre vameși unul nu are nimic, celălalt în schimb are 14 boi, 2 cai și 40 de oi. Pescarii au toți câte doi boi, unul patru. Chelarii : unul nu are nimic, altul are 6 boi, al treilea 8 boi. Maierii (*juzii maieri*) unul are 6 boi, celălalt 6 boi și un cal. Și slujbașii și mese-riașii au deci situații variate. Unii nu au vite de tracțiune, cei mai mulți însă au, din ceea ce putem deduce că fac și agricultură. Slujba unora le aduce desigur și câștiguri sau profituri.

Păstorii diverși sînt în genere oameni fără vite. Nu toți însă. Unul din porcarii din Șimleu are doi boi. Unul din stăvarii din Ceheiu are doi boi, celălalt patru boi și 25 de oi. Paznicul de fînațe din Gyulakuta are doi boi și doi cai, porcarul 45 de oi, păcurarul 4 boi și 16 oi.

Cei trei simbriași din serviciul domeniului sau al cetății nu au înscris nici unul, nici vite, nici oi.

Sarcinile feudale ale supușilor sînt în linii generale cele cunoscute de pe alte domenii.

Censul se plătește în bani. Pentru întreg domeniul el se ridică în total la 704,86 fl., dînd o medie de 37,7 d. de cap de familie. Scăzînd din calcul scutirile, media se ridică la 43 d. Făcînd media la satele românești plătitoare de cens, ea se cifrează la 47 d. E deci aproximativ aceeași.

La tîrgul Șimleu se spune că n-au dat nicînd nici o dare cetății. Crasna însă plătește după lege la Sînmihai 117,75 fl. Satul Bogîș plătește la Sînmihai 93 fl. Darea li s-a socotit în plata celor zece drabanți ai cetății. Bocșa plătea 60 fl. La celelalte sate sume variabile : Marin 20 fl., Guruslău 50 fl., Borla 31 fl., Pereceiu 24 fl., Carastelec 52 fl. etc. Cei din Giurtelec spun însă că ei n-au plătit nicînd dare cetății. Nici cei din Szoross, Criștelec, Ceheiu, Endred, Gyulakuta nu plătesc nici elc. Ținutul de sub Rez plătea împreună 56 fl., cel de Peceiu 52 fl., cel de sub Meseș 48 fl.

Censul îl plătesc toate satele la un singur și același termen, Sînmihai. Doar Pătal și Boian care ține de el fac excepție. Ele plătesc la două ter-mene, la Sîngeorz și Sînmihai : Pătalul 13,50 fl. + 13,50 fl., Boianul 5 fl. + 5 fl. După ce criteriile se repartizează censul, textele nu ne spun nimic. Și ar fi interesant de știut, căci corespondențele dintre numărul celor în-scriși și suma censului prezintă multe variații. Exemple :

Bogîș	223 înscriși	93,— fl. cens
Boșca	94 „	60,— „
Carastelec	149 „	52,— „
Boian	44 „	10,— „
Hidig	21 „	10,40 „

Censul, evident, nu e uniform, se repartizează inegal, după anumite criterii.

Daturile sau *darurile* se reduc la puțin. Cei din Bogîș sînt datori să dea fiecare în dar șpanului la Paști câte două sau trei ouă, câte un colac ; dacă colac nu poate să dea, câte o pîine. La Sînmartin dau câte doi bani și câte un colac, la Crăciun câte un picior de porc și câte un colac. În Guruslău de fiecare casă sînt datori de Crăciun cu câte o găină ; cel care

nu o poate da, să dea pentru ea doi bani. Cu cîte o găină de Crăciun sînt datori și în Criștelec. La satul românesc Giurtelec însă textul ne informează că înainte și aci fiecare om era dator de Crăciun cetății cu cîte o găină, dar acum nu mai sînt ținuți în acea rînduială, în fiecare săptămîină adună de la ei găini precum și alte bucate (*eles*). Textul e valabil și pentru porțiunea Szoross, care trăiește în aceeași lege cu Giurtelecul, cade sub același clopot (adică au aceeași biserică) și au același jude. E valabil desigur și pentru alte sate românești; textul mai multora trimite doar la rînduiala de aci pentru obligațiile pe care conscripția nu vrea să le mai repete la fiecare sat.

Voievozii și preoții români își dau și aici darurile lor obișnuite.

În Marin voievodul e dator cetății la Crăciun cu o căprioară. Același text și la Giurtelec. Voievodul din Bocșa e dator la Crăciun cu o căprioară, iar vara la timpul său cu un șoim (*karuli*, corui, o speță a șoimului). Tot așa voievodul ținutului de sub Rez. Aceeași îndatorire o au și voievodul din Criștelec, voievodul de Peceiu, voievodul ținutului de sub Meseș. E desigur o obligație generală a voievozilor.

Preoții români sînt datori cetății obișnuit cu cîte o pătură. Cînd au preot — spune textul satului Marin —, acela e dator cetății cu o pătură (*lassnak*). Același text și la Bocșa și Giurtelec. În ținutul de sub Rez sînt trei preoți, care sînt datori să dea cetății în ziua de sf. Nicolae trei pături. În ținutul Peceiu sînt doi preoți în Criștelec unul, în ținutul de sub Meseș patru, datori fiecare cu cîte o pătură.

Tretina, darea obișnuită a românilor e nu numai generală în satele românești, dar e și foarte ridicată, incomparabil mai ridicată decît o găsim în celelalte urbarii cunoscute. Poate de aceea sînt scutite de cens unele din satele românești; censul acestora e compensat poate prin tretină. Satul Marin e dator anual cu 6 vaci (*trethina tehen*), Bocșa în acest an cu 25 vaci de tăiat (*voagho tehen*). Giurtelecul a dat de asemenea 25 în acest an, dar spun că li s-ar fi luat și pentru anul viitor. Szoross dă 3. Cele 14 sate ale ținutului de sub Rez sînt datoare pe acest an cu 31 de vaci tretine. Textul de la Criștelec ne informează că cei care au vite sînt datori cetății *fiecare* om cu cîte o vacă de tăiat, pe care ei o numesc vacă tretină⁵. În anul acesta au dat 25, dar spun că li s-a luat și pentru anul viitor. Porțiunea Ceheiu dă 7 vaci tretine. Endred nu e dator cu vacă tretină, Gyulakuta însă dă una. Cele șase porțiuni de sate ale ținutului Peceiu sînt datoare cu 31 de vaci tretine. Cele șapte ale ținutului de sub Meseș sînt datoare pe an cu 27, porțiunea Bădăcin cu 4. S-au luat astfel într-un an de la satele românești de aci nu mai puțin de 185 de vaci. Și totuși censul satelor românești e chiar mai ridicat decît media pe domeniu.

Peste tretină satele românești mai trebuiau să dea și bou de Paști. Voievodul din Bocșa împreună cu satul datorează de Paști un bou. „Sărăcimea” ținutului de sub Rez datorează stăpînului, tot de Paști, un bou. Criștelec datorează împreună cu Giurtelec un bou, pe care ei îl numesc bou de Paști (*husuethi eökeörnek hinak*). Ținutul Peceiu dă împreună cu

⁵ „Az kinek marhaja uagjon keözeötcök az varhoz minden ember egi egi vagho tekennel tartozik, melliet cök trethina tehennék hynak”

ținutul de sub Meseș un bou de Paști. La cele 185 de vaci se mai adaugă deci și patru boi.

Din daruri, daturi voievozii își aveau și ei partea lor. La Bocșa textul spune că și voievodului i se datorează din vacile de tăiat una, din porcii de la pășune unul, din oi una. Voievodului de sub Rez i se datorează din vacile tretine o vacă, din dare un florin, din porcii de pajște un porc, din oi o oaie cu miel. La Criștelec se spune că voievodului nu i se datorează nimic din cetate și nici celui din Giurtelec, ca voievozilor din alte locuri, ci cei din Criștelec sînt datori să-i cosească pînă la amiazi voievodului. O zi pînă la amiazi, desigur. De asemenea, fiecare om de sub mîna lui îi datorează a doua zi de Crăciun cîte doi colaci, iar de la cei care nu-i dau colaci poate să ia 12 bani. Voievodului de Peceiu i se datorează ceea ce se datorează și celui de sub Rez. În ținutul de sub Meseș desigur aceeași rînduială. În Boianul ținînd de Pățal voievodul primește din darea de Sînmihai (adică din cens) un florin. Și, vom vedea, beneficiază și de părți din gloabe.

Darea fertonului apare numai în tîrgurile sau satele ungurești. La Șimleu se spune că sub numele ferton (*ferthon*) cei care au semănătură de ovăz sînt datori cu cîte o găleată (*keöbeöl*), care pînă acum i-a revenit judeului maier (*maior biro*), adică dregătorului, iar cei care n-aveau semănătură de ovăz, erau datori cu cîte 10 bani, și aceștia revenind aceluiași maier. La Crasna darea nu e înregistrată. În Bogiș, sub numele fertonului, cei cu poartă întregă dau șpanului cîte 12 b., cei cu jumătate cîte 6 b.⁶, obicei la care trimite și textul Husasăului. La Guruslău iarăși cîte o găleată de ovăz de cei cu semănătură de ovăz, dar cîte 8 b. de cei fără semănătură de ovăz. În Borla altă rînduială : fiecare om cu casă e dator să dea șpanului de două ori pe an, la Sîngeorz și la Sînmihai, banii fertonului, anume cîte 8 b., iar văduvele cîte 4. Cei din Pereceiu dau sub acest titlu cîte 6 b. la aceleași două termene. La Carastelec în schimb textul e negativ : banii fertonului, care să-i revină șpanului, la ei nu sînt în obicei ; ei nu-i sînt datori nici cu ovăz, nici cu altceva.

Șpanii, slujbașii se mai bucură și de alte beneficii. În Șimleu banii de răscumpărare din dijma porcilor de la pășune îi primea maierul. El mai primea cînd se treiera stog de grîu cîte o găleată (*keöbeöl*) de grîu din fiecare stog. Mai primea, vom vedea, și părți din gloabe. În Guruslău cei care au ovăz dau șpanului (*ispan*) cîte o găleată de ovăz, iar care nu pot da ovăz, dau 8 b. în loc. În Uilacul Șimleului fiecare om cu casă e dator șpanului cu cîte o găleată de ovăz, iar care nu poate da ovăz, dă 10 b. pentru găleata de ovăz. La Sîngeorz fiecare om cu casă îi datorează cîte 5 b. Tot așa și la Sînmihai. Văduvele sînt datoare cu cîte 3 coți (*singh*) de pînză anual. În Hidig fiecare om cu casă la Crăciun datorează șpanului cîte 10 b., iar la Sîngeorz cîte 5 b. Văduva care are fiu datorează șpanului anual 3 coți de pînză, care nu are fiu 1^{1/2} coți. În Carastelec fiecare om e dator șpanului cu o zi de slujbă, cu alte daturi nu. În Pățal fiecare om cu casă e dator șpanului cu cîte 8 b., 3 pîini de cîte un ban și o găină. Și cei

⁶ „Az kinek egez nila vagjon melliet ferton penznekis hinak wk egez niltol 12 penzt adnak az Jspannak fel nylthol penigh hat penzt”.

care locuiesc cu alții sînt datori să dea împreună cu ei, decît găină nu dau. Cei cu casă care nu pot da găină sau pîine, sînt datori cu cîte 12 b. Șpanii, voievozii erau remunerați cu favoruri, beneficii, daruri, părți din venituri, din gloabe, erau astfel cointeresați în strîngerea veniturilor domeniului.

Dijmă sau *nonă* din semănături și din vin dau numai tîrgurile și satele ungurești. Dar sub diferite variații.

Cei din tîrgul Șimleu dau dijme din grîu și din vin. Aceste dijme le-au dat înainte lui Toma Olaz și Gaspar Synor (poate castelanii cetății?). Nonă ei nu dau. Cei din tîrgul Crasna din grîu și din vin dau și dijmă și nonă. Fiecare om cu casă care dă dijmă din grîu, e dator cu o găină.

Satele dau în genere și dijmă și nonă. Cei din Bogîș mărturisesc că ei dau de fiecare șase clăi o clăie cetății. Din vin dau de asemenea și dijmă și nonă, adică din cinci vedre (*chjeber*) o vadră. Cei care dau dijmă, dau și aci cîte o găină. Cei din Guruslău dau din grîu și din vin dijmă și nonă. Aceeași rînduială și în Borla, Husasău, Uilacul Șimleului, Carastelec. În Zăuan, Hidig, Pereceiu, Valcăul Unguresc e rînduiala din Crasna. În Pătal dijma din grîu revine cetății. Dau și nonă, aceasta însă de la început i-a revenit șpanului (*Jspannak jartt*). Din vin dau iarăși și dijmă și nonă. Acestea însă amîndouă revin cetății; cu acestea șpanul nu are nimic.

Satele românești nu dau nici dijmă, nici nonă, nici din semănături, nici din vin. Nu se înregistrează la nici unul. O singură dată sînt pomenite, la Boian, dar negativ: din vin și din grîu ei nu dau nici dijmă, nici nonă.

Satele românești se deosebesc de cele ungurești și la datul din oi și miei.

Satele ungurești dau dijma mieilor. O dau aceasta și cele două tîrguri. La Crasna se spune că din zece miei, dacă au miei, dau unul în dijmă. La satul Bogîș că dijma din miei se dă cetății și tot așa și răscumpărarea celor din care nu se poate lua dijmă, care e de cîte doi bani (*penz*) de miel. Dijma mieilor o dau și celelalte sate ungurești și desigur cu aceeași răscumpărare, textele lor trimitînd fie la rînduiala sau „legea” din Bogîș, fie la cea din Crasna.

Rînduiala din satele românești e înscrisă mai întîi la Marin: la Sîngeorz, și care are zece oi dă o oaie și un miel, cu lînă cu tot, dar și care are o sută sau două sute tot numai atîta dă. Dacă cineva din ei cumpără în acel an după Crăciun oi, nu-i iau oaia din turma sa (desigur în înțelesul că din turma de oi cumpărate), ci le răscumpără pe fiecare cu cîte doi bani (*penz*). Același text și la Bocșa, cu deosebirea că oile cumpărate după Crăciun nu se răscumpără, ci se dă din ele doar un miel pentru bucatărie. La Giurtelec text deosebit: la Sîngeorz cel care are miei, și dacă are zece, dar și dacă are o sută, i se ia pentru cetate un miel din turmă, pe care ei îl numesc miel de strungă (*sztrenga baran*). Textul satului Szoross trimite la acesta. În cele 14 sate de sub Rez dau iarăși o oaie și un miel, cu lînă cu tot, de turmă, chiar dacă cel obligat la aceasta are și o sută sau două sute. Cel care a cumpărat oi după Crăciun nu e dator decît cu un miel de turma sa, sau cu prețul unei măsuri (*pint*) de vin. Tot așa și în cele șase sate ale voievodului de Peceiu și în cele șapte sate ale voievodatului de sub

Meseș. La Criștelec în schimb iarăși obiceiul de la Giurtelec, datul mielului de strungă (*sztrengha baran*). Tot așa și în cele două sate următoare, Endred și Gyulakuta, precum și în Bădăcin. Cei din Boian dau o oaie de turmă, fie că au zece, o sută sau mai multe, oaia însă trebuie să fie de un an (*ezthehndeos juh*, noatină). În cadrul aceluiași domeniu deci avem diferite variații ale aceluiași dat.

Dijma porcilor în schimb e aceeași și la satele ungurești, și la cele românești.

La târgul Șimleu numai atât se spune, că nu sînt datori cu porci de pajiște (*pasitt diszno*), adică cu dijma porcilor de la pășune, că au carte despre aceasta. Totuși de la cei care erau obligați la răscumpărare, aceasta i-a revenit judelei maier (*maior biro*). În privința porcilor de pajiște, celălalt târg are aceeași „lege și rînduială” ca și satul Bogiș. Iar la Bogiș textul spune că din porcii de pajiște, cel care are dă cetății unul, fie că are o sută, fie că are numai zece. Sub zece răscumpără porcii cu cîte doi bani, purceii sugaci cu cîte un ban. Acesta e obiceiul general, în uz și în celelalte sate. Doar la Pătal e un text deosebit. Datul din porcii de la pășune și aci e același, porcul luat însă revine dregătorului (*tiztarto*). Aci la Pătal apare însă și dijma porcilor de la ghindă. Cînd se face ghinda în pădurea lor — spune textul — tot din zece porci li se ia unul, sub zece răscumpărînd cu cîte 4 d. Și dijma, și răscumpărarea revin principelui. Aci se mai notează că dacă cineva ține la casa sa porci, cînd se strînge datul porcilor de pajiște, după ei pînă la trei porci nu plătesc răscumpărare, peste trei însă, pînă la zece, da. Același obicei și în Boian, care are pădure comună cu Pătalul. Și aici datul porcilor de la pășune îi revine dregătorului.

Dijma stupilor e înregistrată mai întîi la Bogiș. Se ia anume de fiecare zece stupi (*kosar meh*) unul. Pe cei sub zece îi răscumpără cu cîte doi bani, acești bani revenindu-i dijmuitorului. Textul Crasnei trimite la „legea” din Bogiș. Cei din Guruslău dau a zecea din stupi, răscumpărînd sub zece cu cîte doi bani — fără vreun alt adaos. Borla e dă ca Guruslăul. Tot așa o dau, după trimiterile textelor, și alte sate ungurești. Așa e pomenită și la Pătal.

La satele românești dijma stupilor nu o găsim pomenită la nici unul.

Urbariul are o gravă omisiune: nu înscrie obligațiile de lucru ale supușilor sau colonilor. Nu sînt precizate în nici un fel nici obligațiile de lucru ale meseriașilor care-și făceau slujbele cu meseria. Conscriptorul n-a simțit nevoia, desigur pentru că ele erau nelimitate.

Textul ne dă în schimb cîteva informații asupra pămîntului alodial. La Șimleu sînt înregistrate patru vii în hotarul târgului (pe pămîntul orașului — spune textul). Mai e și o vie a doamnei, pe care a cumpărat-o cu bani. Se înregistrează și șase table (*zeel*) de pămînt. Despre prima tablă se notează că la ea are amestec și nobilimea (cea din târg desigur). Despre a patra se spune că se seamănă secară în ea. În Guruslău o vie a cetății. În Marin e înscrisă o luncă (*reth*) a cetății, în Borla două lunci ale cetății. În Husasău două lunci mici, una de la început a ținut de șpanat, pe cealaltă stăpînul a dat-o lui Korodi; înainte a fost pe ea casa lui Basthi Janos. Și în Szoross, în Ceheiu, Gyulakuta cîte o luncă de cosit. În Zăuan o luncă

mare de cosit. În Uilacul Șimleului o vie a cetății și o luncă. Și în Pereceiu o vie. În Pătal 8 vie pe seama stăpînului și trei lunci de cosit. După aceste înregistrări cetatea are deci pămînturi de arătură în Șimleu, vie în Șimleu și în alte cîteva locuri, fînate în mai multe sate. Nu li se indică însă mărirea ca să ne putem da seama ce cantități de muncă implicau.

În Pătal sînt înscrise 80 cununi sau funii de usturoi, 7 gîște, 12 claponi, 150 de găini, o găleată (*cub*) de ceapă roșie, 12 cununi de ceapă măruntă (*mogjoro hagima*), 3 găleți de prune uscate, 2 găleți de nuci. Trebuie să fie aci o „măieriste“ la care se țin păsări și se strîng produse.

Morile sînt înregistrate și cu un inventar sumar de ustensile. În Șimleu, la capătul tîrgului e o moară cu două roți de măcinat fînă; în ea două tîrnăcoape sau ciocane? (*chjakani*, poate ciocanele de ferecat), o mierță (*veka*) de măsurat, un hambar, un lacăt, două buți. În Crasna două mori. Una e numită moara din jos. Are două roți pentru fînă, un hambar, un lacăt, 2 mierțe de măsurat, 3 tîrnăcoape (sau ciocane). Nu e în această moară nici o lipsă, notează textul. Venitul ei a revenit totdeauna cetății, numai vama de sîmbătă preotului. Cealaltă, numită moara din sus, cu stăvilarul desfundat de inundație, e cu trei roți. În ea un hambar, un lacăt, trei tîrnăcoape, două mierțe de măsurat. În Guruslău e un loc pe care a fost o moară cu trei roți, dar inundația i-a spart toate stăvilarele. În Zăuan e o moară cu două roți, pe care din cauza inundației au început să o reclădească în alt loc; încă nu e gata, nu umblă. Sînt și ustensile pentru ea, la casa judei: două tîrnăcoape, o bute, o mierță de măsurat.

La cît se ridică veniturile morilor, urbariul nu ne spune. Morile înregistrate sînt desigur morile proprii ale domeniului, nu toate morile care se găsesc pe domeniu, care trebuie să fie mai multe.

Vămile sînt înregistrate și mai sumar. E o vamă în Șimleu; înainte venitul ei totdeauna îi revenea cetății. Stăpînul domeniului însă a lăsat-o de bună voia sa, pe cîteva ani, lui Mihail Nagi, Nicolae Besseniei și Baltazar Zekeli. O vamă în Guruslău, al cărei venit îi revine cetății. În Ceheiu o vamă a cetății. Aci e înscris și un vameș. În Hidig o vamă care ține de dregătoria de șpan⁷, adică îi primește venitul șpanul în funcțiune. La atîta se reduc înregistrările. Din ele nu putem face, firește, vreo apreciere asupra veniturilor pe care le puteau aduce vămile.

Crîsmăritul e pomenit o singură dată, la Șimleu. Textul spune doar atît că atunci cînd juzii măsoară buțile goale în care se impunea satelor vinul spre crîsmărit, celor care le-au măsurat li se dădea prețul unei măsuri (*pin*) de vin. Din ceea ce reiese că și aici se dădea vin satelor spre crîsmărit pentru stăpîn; nu știm însă cît.

Despre pescuit iarăși prea puțin. O singură înregistrare, la Borla. Aci, în hotarul satului, e un lac de pește (*halas tho*) pe seama cetății. Sînt înscrise însă în cinci sate cinci pescari, care desigur slujeau cu pescuitul.

Asupra gloabelor în schimb urbariul ne dă mai multe informații. La Șimleu textul spune că ei n-au fost nici cînd sub șpanat (*ispansagh*), au fost sub jude maier (*maior biro*), lui îi reveneau toate gloabele pînă la

⁷ „Wagjon itth egi vam ki az ispansagh withan jaar“.

un florin, din care o treime îi revenea judeului. În Crasna se specifică gloabele. Gloaba furtului (*or birsagh*), desfrîului (*parazna birsagh*), sîngelui (*ver birsagh*), potenția (*hatalom*) revin șpanului și sînt de un florin. Gloaba vînatăii arătate șpanului e 60 de bani. Cine rămîne de judecată osîndit la pierderea capului și averii, e la mila stăpînului său; din gloaba care i-o hotărăște el, șpanului nu i se cuvine nimic. Din gloabele hotărîte după lege, judeului îi revine a treia.

Textele satelor aduc informații în plus, variații în tarifele gloabelor. În Bogiș gloaba furtului și a desfrîului sînt un florin, a sîngelui însă numai 66 de bani, a vînatăii arătate 60 de bani. Din acestea judele nu primește nimic, ci toate se dau șpanului. Din ceea ce hotărăște stăpînul pentru cel osîndit la pierderea capului și averii, șpanul primește un florin. Gloaba plîngerii, adică a pîrii (*panaz birsagh*) e 36 de bani. Textele satelor următoare, fie românești, fie ungurești, trimit obișnuit la rînduiala din Crasna. În Giurtelec gloabele sînt venitul șpanului, gloaba furtului, desfrîului, sîngelui e un fl., a opreliștii (*tylalom*) 66 d., a vînatăii 66 d. Din acestea voievodului lor îi revine a treia. În Zăuan rînduiala din Crasna, dar cu deosebire că dacă opreliștea s-a făcut prin șpan, gloaba e a șpanului, dacă prin jude, ea este a judeului. În Criștelec gloabele au același tarif ca și în Giurtelec. Și aci voievodului îi revine a treia din ele. Iar textele satelor următoare trimit la Criștelec. Cele ale ținutului Peceiului și sub Meseșului, precum și ale satelor ungurești următoare trimit iarăși la Crasna. Un text deosebit nu mai găsim înregistrat decît la Pățal. Din homagium-ul viu (*eleuendy*) cu care cineva a rămas cuiva la judecată, șpanului îi revine 1 fl. Gloaba sîngelui, furtului, desfrîului e și aci 1 fl., a vînatăii însă numai 16 d. (dar probabil e o greșeală de transcriere a scribului în loc de 66 d.). Dacă cineva pîrăște beat seara, și dimineața nu-și reînnoiește pîra, aceasta nu rămîne. Șpanul așteaptă toate gloabele de la judele mare (*feo biro*). Fără jude nu poate merge asupra casei nimănui (șpanul probabil). Pronunțarea de „potenția“ (*hatalom mondas*) la ei e 120 de bani, din care a treia parte sînt ai judeului, două părți ai șpanului. Din alte gloabe judele nu are parte. Aceeași rînduială și în Boian.

Acestea sînt informațiile urbariului.

2. INVENTARUL CETĂȚII ȘI DOMENIULUI EI

Inventarul poartă data de 13 octombrie 1594. El s-a făcut la predarea domeniului de către provizorul Martin Keoueskwjtj în mîinile noului prefect Ioan Horuath de Ladmocș⁸. S-a făcut deci toamna, după strîn-

⁸ *Inventarium arcis Somlio egregio domino Joanni Horuath de Ladmocș nouo praefecto per manus Martini Literati Keoueskwjtj, 13 die octobris anni 1594 iuxta cursum noui calendarij conscriptum et assignatum*, Arhiva Statului Budapesta, col. U. et C., fasc. 78, nr. 7, Fotocopie în Arh. Ist. a Fil. Acad. Cluj; extras la Petri, *op cit.*, II, p. 167—178.

gerea recoltei și înainte de a fi consumată. Datele lui sînt astfel cu atît mai prețioase. Inventarul este, în raport cu altele din acest timp, destul de amănunțit. Se întinde pe 38 de pagini, înregistrînd nu numai bunurile care se găsesc în centrul domeniului, ci și pe cele de la curțile lui economice sau măierșiile din sate. S-a inventariat astfel cetatea cu înzestrarea ei, cu difuziunile ei încăperi și clădiri economice, vitele, grînele, proviziile ei diverse. Același lucru s-a făcut și pentru subunitățile ei economice. Din inventar aflăm astfel că domeniul cetății are un centru economic, în Șimleu, de unde i se dirijează economia și unde se strînge partea covîrșitoare a produselor sau proviziilor și patru „măierși“ (*majorhaz*), în Bogiș, Crasna, Guruslău și Zăuan, unde de asemenea se strîng produse, se țin vite, păsări. După text se pare că era una mai mică și în Pățal.

Dîndu-ne o imagine de ansamblu al unui mare domeniu feudal dintr-un timp în care asemenea documente sînt rare, inventarul merită o prezentare amănunțită.

Cetatea are înscris turn, un bastion rotund înspre piață, un bastion înspre Crasna, altul înspre casa preotului, are înscrisă o poartă interioară, presupunînd și una exterioară.

Înzestrarea militară a cetății, după inventar, e următoarea: 96 săcălușe (*zakalos*), 34 butoaie (*tonna*) de pulbere, din care două pline numai pe jumătate, 1 *siska* cu pat, 1 *siska* fără pat, 1 tun mare, 5 treascuri (*tharaczk*), pe o căruță (*teözes szekeren*) 2 treascuri (și un săcăluș, în încăperea dintre porți 3 puști (*puska*), 1 pușcă fără pat. Gloanțe (*goliobis*) de treascuri sînt 619, de săcălușe 6600. Într-un loc mai apar partea dinainte a unui cărucior de tun cu ruda și roțile ferecate, rude ferecate și osii pentru alte trei și o loitră.

Încăperile cetății au felurite destinații și inventarul corespunzător, dar sînt în ele și alte multe lucruri, produse, provizii, obiecte diverse.

În turn, dedesubt e o încăpere-magazie (*thar haz*), în care se găsesc tot felul de lucruri: 3 clondire mari, 8 oale mari de fier, 2 covoare tocite, rele (*hituan*), un toc de pușcă (*puska thok*) gol, 2 forme de pușcă, 4 gloanțe de treasc (*taraczk goliobis*), 2 tolbe de săgeți (*puzdra*) în una din ele 14 săgeți, 1 piele lucrată de bivol, 1 scriu de brad, 1 almarium, 1 masă, 1 scaun cu brațe, diferite vase, 3 blide de cositor, 9 farfurii de cositor (*on talnier*), lăzi goale, 1 sac cu ceva sămînță de brad. Între obiectele de aci și un mic altar de călătorie (*egj sykos kis vthi oltar*).

În „casa“ (*încăperca*) de deasupra din turn (*az thorouban ualo felseo hazban*) se găsesc o masă, 2 lavițe căptușite (*bellet padzek*), 3 scaune cu brațe (*karos zeek*), 1 pat (*nozolia*), 1 ladă, 2 paturi pentru sticle, în care sînt 8 ploști de cositor.

În bastionul rotund sînt două scrinuri sau dulapuri (*zekreni*) mari goale, 1 masă, 2 cutii. În bastionul de colț dinspre Crasna se găsesc 1 pat și 16 scînduri de tei. În bastionul dinspre casa preotului 7 scînduri de tei.

În interior se înregistrează „palatul mare“ (*nagi palota*), în care sînt înscrise 2 covoare roșii mari de perete, rele, jur împrejur laviți (*padzekek*), pe ele cu postav rău de Breslau, 1 stativ pentru pahare (*pohar zeek*), 1 ladă cu stativ de pahare pentru drum, un candelabru de aramă atîrnat, dar și 7 scînduri de brad.

În „palatul mic exterior“ (*kwleö kis palota*) e o masă, împrejur 5 lavițe, 1 stativ de pahare.

În „casa de mijloc“ găsim o masă, pe ea un covor tocit, în jurul ei (!) un scaun cu brațe și cu ladă, în lada lui $1\frac{1}{2}$ fontîș de orez, o laviță lungă, 2 „almarium“ din căre unul cu zar, 1 pat, 1 cuier. Mai sînt aci o sită de cernut piper, o piuliță de aramă pentru zdrobit piper, $1\frac{1}{2}$ sferturi (*fertoni*) de piper, $3\frac{1}{2}$ sferturi de scortîșoară (*fa hey*), $1\frac{1}{4}$ fertoni de ghimber, 3 fert. struguri de marc sau stafide? (*tengheri szeölö*), 3 fert. migdale, 3 fert. *beorseön*, 3 vedre mici (*desa*).

În „casa“ exterioară colorată (*kwlseö zenes haz*), poate cameră zugrăvită, sînt o masă, 2 laviți, 2 scaune cu brațe, 1 scaun fără brațe, 1 stativ de pahare, 1 sfeșnic de fier, 1 sfeșnic de aramă. Dar mai sînt aci o față de masă de giulgiu, netrebnică, pentru masa provizorului, 1 năframă netrebnică de giulgiu, 10 blide de lemn pentru masa provizorului, 2 blide netrebnice de cositor, 9 farfurii de lemn, 1 ploscă mare netrebnică de cositor, una mai mică, o puțină pentru coji de pîine.

În „casa tinerilor“ sau aprozilor? (*Jffjak haza*) e o masă lungă, o masă patrată și 4 scaune. În „casa“ de lingă ca iarăși o masă.

În „casa de lucruri a doamnei“ (*Azzon thar haza*) sînt într-o ladă ceva volănașe (*approlek fodor*), diferite cutii, cutioare, lăzi, în două și ceva scrisori netrebnice, jucării de copil (un cerb mic de lemn, 1 treasc mic). Într-o vadră mică ceva măști (*Aal orczak*). O cutie de ținut pene (desigur de podoabă), un pat mare, unul mic, o saltea de pâr (*zeor parna saak*), o călămară împodobită cu mărgăritare (*egi geongi hazzal rakot hituan labas kolomaris*). 1 scrin marc, lung, o ladă de fier îmbrăcată în piele, un sipet de fier cu picioare îmbrăcat în piele, o masă rotundă rea, pe ea un covor rău, 1 pahar cu capac, 5 pahare fără capac, 1 toc pentru pahare de sticlă. Dar mai sînt aci și o oală mare smălțuită, 10 oale mijlocii smălțuite, 2 cratițe smălțuite cu picioare.

În „casa colorată a domnului“ (*az vr zenes hazaban*) sînt 2 mese, 1 scaun (*sykos secczel zek*), 3 scaune cu brațe, 1 laviță, 1 pat, 2 covoare netrebnice de perete. În camera interioară a acesteia 1 „virgina“ netrebnică (*hituan virgina*), 4 cărți pentru muzică (*musicahoz ualo keonyv*), 1 *regall* cu ladă, 1 ladă de „virgina“ goală, 1 ladă mică netrebnică.

În „casa muzicanților“ (*Musicusok haza*) sînt 4 trîmbiți pentru muzică cu tocurile lor, 1 lădiță neagră de brad, cu cărți pentru muzică (*musika keonyuekel rakea vagion*), 1 orgă (sau pianină?) (*orghona wagion hituan*), 1 *virgina*, 1 steag rău, 1 pat. Instrumente muzicale mai apar și în încăperea de sub turn: o trîmbită spartă și se pare un flaut? (*fwallo*) sau alt instrument de suflat. De asemenea, în încăperea din afara bastionului rotund: 1 „*regall*“ rea cu cîteva tuburi, 2 perechi *fwo* — poate iarăși ceva instrumente de suflat?

Cărți nu apar în tot inventarul decît trei, în încăperea de sub turn: *Istoriile* lui Egessipus, *Oficiile* sfîntului Ambrosie și un herbariu (*herbariumos keonyw Joannis Ruelly*). Tot aci se găsesc o ladă cu călămară, cutic, toc de pene de scris. Într-un butoiăș (*tonnacska*) se găsesc scrisori (*missilis leuelek*), într-o vadră ceva scrisori netrebnice, într-o față de pernă rea, roșie, iarăși ceva scrisori.

În încăperea exterioară a bastionului rotund apare o masă lungă cu postav de joc italianesc, adică de biliard (*olasz jateknak ualo poztos hozu aztal*), iar în încăperea de sub turn 2 tacuri (*olasz jatekhoz walo tolio bot*) și 4 bile de os (*chjont go-liobis*).

În „casa“ interioară destinată provizoratului (*az wduarbirosaghoz ualo Relseö hazaban*) sînt 6 țîrnăcoape pentru țăiat piatră (*keo wagho chjakani*), 8 rude de fier pentru

tăictorii de piatră, 1 ciocan de fier de tăiat sau găurit piatra (*keo zegheo vas percollii*), 1 cui de fier mare pentru pus sub tun, 2 coviltire de piele pentru căruță, 1 cataramă mare cu curea pentru trăsură (*hinto*), 2 ștreanguri pentru ham, 1 vadră de aramă pentru răcit vinul, diferite vase pentru unt, miere, 5 ulcioare de ulei, o puțină pentru coji de pîine, o bardă de cioplit și altele.

În „casa economului“ (*safar haz*) 1 satîr de tăiat carne, 2 rude lungi de fier, 1 pat, 1 scaun cu brațe, 1 piuliță de aramă spartă, 2 vase (putini) pentru aghișe (*egressnek walo altalagh*), 2 pentru oțet, 1 vadră de oțet, 1 scrin de ținut pînișoare (*czipo tartani valo zekreni*), 1 puțină de ținut păsat (cașe), 1 vadră de ținut carne și altele.

Bucătării sînt două. În bucătăria veche acum sînt 170 de scînduri de tei. În bucătăria în funcțiune însă sînt diferite ustensile: 1 piuliță de aramă, 12 oale de fier mijlocii sau mici, 2 grătare de fier, 2 frigări de fier, una mai mare, alta mai mică, 1 *pinnata* (tipsie) cu capac, 1 cuțit, 1 ciubăr de adus apă, 1 cadă pentru apă.

Sînt și două încăperi pentru copt pîine (*swlhec haz*), una interioară, alta exterioară. În prima sînt 3 albiu de dospit (de frămîntat), 1 sită de păr (*giakor*) pentru pînișoare albe, 1 sită pentru pînișoare de masă, 2 mese, 1 laviță, 1 vadră, o față de masă de frînt aluatul? (*zakazto abroz*). În a doua sînt iarăși 3 albiu de frămîntat, 1 sită pentru pînișoare de rînd (*abrakosnak ualo zÿtha*), 1 ciubăr, 2 vedre (*desa*), 2 fețe de masă de frînt aluatul, 2 pinze pentru acoperit aluatul (*tezta takarni ualo ponÿwa*).

Vin apoi diferitele grînare, hambare, pivniți. Într-un grînar (*gabonas haz*) e un ciur de fier. În celălalt sînt 4 hambare (*szwzek*) mari pentru grîu. Dar mai sînt și o cadă mare de baie și o căldare mare de încălzit apa și alte lucruri. În „casa ovăzului“ (*zaboshaz*) găsim o funie de tei pentru tras buțile de vin. Sînt două „case“ pentru făină (*liztes haz*). În una sînt trei hambare (*szuzek*) pentru făină. Cealaltă „casă“ e pentru făină albă (*feier liztes haz*). Aci $\frac{1}{2}$ găleată (*cubulus*) de făină albă, apoi 8 buți pentru făină (*liztes hordo*), 2 albiu de cărat pînișoare, 2 căzi, 1 puțină (*altalagh*). Se mai găsesc însă și alte lucruri: 2 căzi de aramă noi pentru baie, 1 cadă de baie de brad, 1 scrin mare rău, într-o puțină (*puttom*) o mierță de cireșe uscate.

În cămara de provizii (*Eeles haz*) sînt $2\frac{1}{2}$ mierțe (*veka*) de nuci, 22 funii de usturoi, 1 mierță de ceapă roșie, 1 grămadă de varză, într-un vas (*altalagh*) ceva mazăre rea, 1 găleată (*keobeol*) poame uscate, 8 oale noi de pămînt, o *pinnata* mare pentru bucătărie. Dar mai sînt aci și hamurile și frielele cu catifea și găteli de aramă (*barsonios rez boglaros*) pentru șase cai.

În „casa întunecoasă“ (*seotet haz*), probabil cămara, sînt 12 oale noi de pămînt, 1 grămadă de cahle (*heresi kalha*), 1 clondir (*konder*) mare de fier, 4 putini (*altalagh*) de ținut osînză.

În „casa oțetului“ (*Eczetes haz*) e iarăși numai un vas (*altalagh*) și un scăunaș cu brațe.

În „pivnița mare“ e o ploscă mare de lemn, 2 scări de tras sau coborît buțile de vin (*bor vonio korçiolia*), 1 cep de vin (*chiapp zek*), 1 vadră și 1 *kart* de cărat vin, 1 *meszszeli* (cupă sau măsură asemănătoare).

În inventar apar aci și două ateliere, unul de croitor, altul de tîmplar.

În atelierul croitorului se înregistrează: 2 mese, 1 *almarium*, 1 scrin nou cu zăvor, 2 laviți lungi.

În atelierul tâmplarului se găsesc 54 de scînduri geluite pentru pod (de casă), 53 scînduri de tei negeluite, 5 uși ornamentate (*cziffras aytho*), 9 rame de ferestre pentru bastion.

În inventar mai apar la grădinar 5 hîrlete, 1 sapă. La străji o secure. Deasupra foișorului 8 plase de vînat (*vad halo*). La casa judeului se găsesc 3 care de povară (*taar zeker*) cu toate cele trebuitoare.

Instructive sînt și inventarele măierîștilor. Cea mai mare e cea din Șimleu. Ea are casă (*maiorhaz*), curte, șură, grajduri, cotețe, vite, păsări etc. Casa are pridvor (*pituar*) sau tindă, cămară, 2 celare, pivniță. În cămară : 1 scaun, 1 laviță, două lavițe lungi, alte două lavițe, 1 cuptor de cahle. La măierîște 1 grajd de boi, 1 grajd de cai, un șopron (staul) pentru vite, 2 cotețe de porci, 2 cotețe de viței, 2 cotețe de găini, 2 cotețe de gîște. În curte sînt 20 de gîște, 5 găini. E și o fîntină. Sînt aci teasc de ulei, 3 pive de păsat (cașe), 1 cadă de ținut caș, 1 vadră de presat caș, 1 presă de făcut caș, 1 scîndură de presat caș, 1 albie de frămîntat brînză, 2 căzi de ținut brînză, 1 vadră și o oală de smîntînă, 2 siștare, 1 albie de spălat, 1 sită, 6 oale, 2 buți pline cu varză. Sînt aci apoi diferite vase, vedre, buți, lemne de construcție sau pentru unelte și altele. La măierîște este o șură pătrată ; în grădina ei sînt 22 stînji de paie.

Dar ceea ce ne interesează cu deosebire, la măierîște sînt 3 care de simbrași, cu toate cele de trebuință, din care unul e rău (*hituan*) și 3 lanțuri. Mai e un plug cu fierul lui (*eke vasastul*). Într-un șopron din fața cetății sînt 3 trăsuri de piele ? (*beorzeker*), 1 trăsură (*hinto*), o altă trăsură, rea (*hituan kocsi*) cu 3 roate, 3 sănii cu scîndură (*dezkas zaan*). În fața cetății e și o moară seacă (*zaraz malom*) cu toate instrumentele.

Măierîștea din Bogîș e ridicată pe pămîntul satului, are casă cu pridvor și cămară ; e din birne (*boronabol rot*). Se înregistrează aci 1 pat, 16 oale de pămînt, o oală și jumătate de smîntînă, 2 coșuri cu picioare (*labas kaas*) pentru ținut grîu, 3 buți goale, 10 frîie (*keötheö fekek*) pentru cai de căruță, 10 funii de usturoi, 2 albii, 1 vadră, 1 siștar, 1 ciur de piele, o grămadă de păr. La măierîște sînt 41 de gîște, 11 claponi, 100 de găini, 7 păuni (*paua*), 2 rațe. În grădina șurii e o șură, iar în șură, de amîndouă părțile, cîteva care de fin. Mai e aci și o casă pustie, cu 2 camere, pridvor, cămară, pivniță, pe care a făcut-o încă regele polon (Ștefan Báthori desigur) ; are lacăt.

La măierîștea din Crasna sînt 70 de gîște, 15 rațe, 26 de păuni, 12 claponi, 75 de găini. În camera casei măierîștii (*maior haz*) e o masă, iar jur împrejur laviți, două lungi. Și aci diferite vase, butoaie și altele. În grînar (*gabonashaz*) 5 buți, 2 lopeți de vînturat (*zoro lapat*) și altele ; în pivnița grînarului o bute. Sînt apoi 1 puțină pentru unt, 1 putinei pentru scos unt, o oală cu smîntînă. În curtea măierîștii 1 grajd de cai, 1 coteț (*oll*) de viței, 1 coteț de vite (staul probabil), 2 cotețe de porci, 2 șoproane (*staule*) de vaci, 1 fîntină cu cumpănă (*kankalekos kwet*). Aci mai e o casă (*vduar haz*). În camera acesteia e o masă, jur împrejur cu lavițe, sobă de cahle. Are pridvor. Se înregistrează și aci diferite lucruri : coș pentru ținut grîu, cadă de ținut brînză, 7 funii de usturoi, coteț de găini. În grădina

șurii o șură ; aci într-o șură 37 stînjeni de paie. Sînt aci și 2 ghetării (*jegh verem*).

La Guruslău e o casă (*vdUAR haz*) cu trei camere. În una din camere 21 funii de usturoi, 1 găleată de ceapă măruntă (*mogjoro hagima*). În camera colorată sau zugrăvită (*szenes haz*) o masă, 2 scaune cu brațe, 2 lavițe. Curtea are 2 fînațe (*reth*) și 2 grădini cu varză și sfeclă. În moara de pe lac (de pe iazul lacului) sînt 1 hambar, 3 tîrnăcoape, 1 rudă de fier, 1 lacăt, 3 mierțe (*veka*) de măsurat. În camera casei măierîștii (*maiorhaz*) e o masă, iar jur împrejur sînt lavițe. Sînt și 2 lavițe căptușite (*bellet pad zekek*). Aci vase : 24 oale de pămînt, 14 oale de pămînt noi ; în grînar 3 căzi. În curtea măierîștii sînt 42 de gîște, 5 claponi, 50 de găini, 6 păuni, 1 coteț de viței, 1 coteț de gîște, 2 șoproane sau staule (*zen*) de vaci. În grădina șurii e o șură, aci $\frac{1}{2}$ claie de fîn, 40 stînjeni de paie, 1 grămadă de paie zdrobite (*theörek*).

La măierîștea din Zăuan se găesc 44 de gîște, 8 claponi și 62 de găini.

În Borla e iaz de pește ; la pescar sînt două plase de pește. În Bocșa la moară e un coș (*kass*), un tîrnăcop și o mierță de măsurat.

Ce provizii sau produse se găesc strînse sau rămase, după inventar, în cetate și la diferitele măierîști ?

Slănini sînt în cetate 9, în Pătal 2. Osînze în cetate 25 $\frac{1}{2}$. Seu de vacă în cetate 119 fontî. Cași (*casei*) de oaie în măierîștea din Șimleu 32. Brînză (*casei brencca*) făcută din caș de oaie, în cetate 6 putini (*altalag*), la măierîștea din Guruslău 1 puțină, în total deci 7 putini (*bodon*). Brînză sau cași de vacă (*formagia, jneö turo*) în cetate 14, la măierîștea din Șimleu 11, în Bogîș 70, în Crasna 15, în Guruslău 22, în total deci 132. Unt (*butyrum*) a rămas în cetate 16 „pinte“ (cu măsura de Șimleu), în Bogîș 9, în Crasna 1 $\frac{1}{2}$, în Guruslău 11, în total 37 $\frac{1}{2}$ pinte. Miere, în cetate $\frac{1}{2}$ pinte, în Borla 6, în Pătal 4 $\frac{1}{2}$, în total deci 11 pinte. Ceară, în cetate 6 fontî (*librae*), în Boria în 13 table mici 11 fontî, în total 17 fontî.

Piei de oaie sau de miel : în măierîștea din Șimleu 9 piei de oaie și 34 piei de miel din anul acesta, în Bogîș, la Valentin Zwch (cojocarul), 96 piei de miel de căptușeală, în Crasna, la Ioan Kathai, 78 piei de miel de căptușeală, în total 217 piei de oaie și de miel.

Piei de vacă și de vițel : în măierîștea din Șimleu 46 piei de vacă și 5 de vițel, în total deci 51 piei.

Lînă : în măierîștea din Șimleu 10 lîni, în Crasna, date pentru făcut două valuri de pănură de sumane (*ket vegh zwrnek adot giapjw*) 97 de lîni, pentru alte două valuri 98 de lîni, în Bocșa date voievodului pentru un val de pănură (*darocz*) 24 de lîni, în Cristelec, date voievodului pentru un val de pănură (*darocz*) 24 de lîni, în Peceiu, date voievodului pentru un val de același fel de pănură 24 de lîni ; în total 277 de lîni.

Sare : în cetate se găesc 312 pietre de sare (*keo soo*), în măierîștea din Șimleu 309, la vameșul din Crasna sare strînsă pe timpul lui Baltazar Zekell 160, tot acolo sare strînsă după schimbarea lui 17, la vameșul din Guruslău 45, la voievodul din Marin 416, la voievodul din Peceiu 245, la voievodul de sub Meseș 100, la voievodul din Cizer 400. Total 2004 pietre de sare.

Oțet : în cetate, într-o bute, într-un vas (*altalag*) și în trei berbințe mici (*berbenzechkeben*), măsurat cu ciubărul de Șimleu, 8 găleți și 1 pintă. În Pătal, în două vase (*altalag*), 1 găleată. Total 9 găleți 1 pintă.

Fier : în cetate 26 șine (*singh*), în măieriştea din Șimleu 44, în Crasna la fierarul Balas 14, în Guruslău la vameș 25. Total 109 șine.

Șindrilă : la voievodul din Cizer șindrilă, cumpărată cu bani, 4000, tot acolo la Luca Lapatos (lopătarul) 11000. Total 15000.

Cuie de șindrilă : în cetate 7150.

Buți. În cetate, în diferite părți, în șopronul de care din fața cetății și în șopronul de buți, sînt buți, butoaie (*hordo es altalagh*), legate și nelegate, 186. Pentru dijme sînt duse în Bogiș 40, în Crasna 29, în Guruslău 16, în Pereceiu 17, în Valcăul Unguresc, Caraștelec, Husasău, Uilacul Șimleului, Zăuan, duse pentru dijma vinului 20. Sub viile cetății sînt 13 buți, în cetate și în vii 28 de căzi (*kaad*). Total 321 de buți și 28 de căzi.

Ce vite proprii avea, după inventar, domeniul ?

La măieriştea din Șimleu : 16 vaci de muls cu 16 viței din anul acesta, 32 vaci sterpe, 2 junci sau boi de a patra iarvă (*negied fw thulok*), adică de al patrulea an, 3 tauri, 25 boi de plug, 7 junci de anul trecut.

La măieriştea din Bogiș : 14 vaci de muls cu 14 viței din acest an, 6 vaci sterpe, 1 taur, 6 junci de anul trecut.

La măieriştea din Crasna : 12 vaci cu 12 viței, 15 vaci sterpe, 1 taur, 17 junci de anul trecut.

La măieriştea din Guruslău : 14 vaci cu 13 viței, 26 vaci sterpe, 2 tauri, 6 junci sau boi de al cincilea an (*eôteödfw thulok... vökeör szamban*), 7 junci de al treilea an (*harmadfw*).

La măieriştea din Zăuan : 35 vaci cu 34 viței din acest an, 4 vaci sterpe, 4 tauri, 3 junci de anul trecut.

Totalul vitelor : 91 vaci de muls, 89 viței de acest an, 83 vaci sterpe, 33 boi, 11 tauri, 40 junci de anul trecut și de al treilea an, dînd suma de 347 capete.

Cai : în grădina de vînat 1 cal tăăresc (*thatar lo*), în grajdul din cetate 1 *szaika pariņa*, 6 cai șargi (*fako lo*), de căruță. În Crasna, de asemenea 6 cai suri (*kek lo*). În stava (*menes*, herghelia) de pe pămîntul Șimleului sînt : 16 iepe bătrîne (*eoregh kaczola lo*), 4 iepe de al treilea an (*harmad feő kancza lo*), 4 iepe de anul trecut, 8 iepe de anul acesta, 4 cîrlani (*chjeödeör*) de anul trecut, 3 cîrlani de anul acesta. A fost și un armăsar, dar l-a scos din herghelie domnul Francisc Massai. Totalul cailor e 53.

Porci : în pădurea din Pătal porci mari alodiali (*maiorsagh diszno*) din Șimleu 192, purcei de anul acesta (*eteli malacz*) 120 ; în măieriştea din Șimleu porci la îngrășat 6 ; în pădurea din Pătal porci mari alodiali din Crasna 88, purcei de anul acesta 48 ; tot în pădurea din Pătal porci mari de pajiște strînși de pe domeniul Șimleului (desigur din dijma porcilor de pajiște) 126. Total 412 porci mari și 168 purcei, deci 580 de capete, din care 126 au venit din dijma, restul sînt proprii ai domeniului.

Oi : în măieriştea din Șimleu 282 oi și 47 miei de anul acesta, în total 329 capete.

Stupi (ratio apum in aluearibus) sînt în grădina de vînat (*vadkert*) 22 (*ania meh kosarral*), la măierîștea din Crasna 11, în Borla 31 ; în total 64 de stupi.

Ce produse agricole cuprinde inventarul ?

Grîul strîns în stoguri (*aztagh*) la măierîști prezintă următoarele cifre de inventar : la măierîștea din Șimleu, în grădină, stoguri vechi de grîu, al căror număr de clăi (*halongia, gelimae*) nu-l pot spune nicicum, sînt 5. În Crasna, în grădina măierîștii, stoguri vechi al căror număr de clăi nu-l pot spune sînt 8. Stoguri de grîu din anul 1593 sînt 2 în Pătal, unul cuprinzînd 220 clăi, celălalt 129.

Stoguri de grîu din anul 1594 sînt :

	<i>stoguri</i>	<i>clăi</i>	<i>clăi</i>	<i>clăi</i>	<i>clăi</i>	<i>total clăi</i>
Șimleu	3	1 050	1 100	2 234	—	4 384
Bogiș	3	300	227	200	—	727
Crasna	3 ¹ / ₂	971	655	412	400	2 438
Guruslău	2	600	290	—	—	890
Zăuan	1	89	—	—	—	89
Husasău	1	50/10	—	—	—	50/10
Recea	1	228/12	—	—	—	228/12
Uilac	1	15/15	—	—	—	15/15
Carastelec	1	15/10	—	—	—	15/10
Pătal	2	393	211	—	—	604

S-au inventariat deci în total 13 stoguri vechi fără precizarea cuprinsului lor, 2 stoguri din 1593 cuprinzînd 349 de clăi și 18¹/₂ stoguri din 1594 cu 9442 de clăi (cuprinzînd desigur și grîul venit din dijmă și nonă). Grîul, vechi și nou care se găsea strîns în stoguri aci, putea deci să se ridice la vreo 15—20 000 de clăi.

Grîul în grăunțe s-a inventariat în următoarele cifre : în cetate 14¹/₂ găleți (*cubuli*), în măierîștea din Șimleu 65 găleți, în măierîștea din Crasna 29 găleți, tot acolo grîu împărțit sub titlu de împrumut (*keölkheön feieben ki oztot buza*) 112 găleți, în Borla grîu de dijmă 37¹/₂ găleți. În Uilac sînt 6 găleți, în Pătal 25 găleți. Tot aci a rămas grîu distribuit pe timpul lui Vargha Balas pentru vin (*bor feieben ki oztott buza*) 747 găleți, pe timpul lui Toma Gombas în 1594 pentru vin 200 găleți. Toate acestea dau un total de 1236 găleți.

Resturi de grîu de la treierat, zoană (*ochjw*), după *Ratio purgamentorum*, în cetate sînt 9 găleți, în măierîște 5 găleți, în măierîștea din Bogiș 11 găleți, în cea din Crasna 80 găleți, în cea din Guruslău 23 de găleți, în cea din Pătal 6 găleți. Total 134 de găleți.

Tărîțe (*korpa*) după *Ratio furfurum* rămîn în cetate 47 de găleți.

Secară (ross) s-a înregistrat în măierîștea din Șimleu, 91 de găleți.

Ovăz, sub titlul *Ratio bladorum in gelimis*, s-a înregistrat : în Bogiș 1 stog conținînd 49 de clăi și 7 snopi (*manipuli*), în Crasna 2 stoguri, unul avînd 261, celălalt 50 de clăi, în Guruslău 1 stog cu 96 de clăi, în Husasău 1 stogușor (*aztagochka*) de 13 clăi și 13 snopi, în Carastelec un stogușor

de 24 clăi și 6 snopi, în Hidig 1 stogușor de $7\frac{1}{2}$ clăi și 10 snopi, în Pătal 1 stog de 40 de clăi. În total 8 stoguri sau stogușoare cu 542 de clăi. Ovăzul tot e din 1594. Sub titlul *Ratio bladorum in granis* s-a mai înregistrat ovăz în grăunțe la măieriştea din Șimleu $14\frac{1}{2}$ găleți (*cubuli*), la cea din Crasna 8 găleți, la cea din Guruslău 14 găleți, la cea din Pătal $12\frac{1}{2}$ găleți. În total 49 de găleți.

Alac (alakov) s-a înregistrat, sub același titlu de *Ratio bladorum in gelimis* în Crasna, anume două stogușoare, unul de 26 de clăi și 4 snopi, altul de 8 clăi, în total deci 34 de clăi și 4 snopi. Și alacul e din 1594.

Mei (miliun, keles), în Crasna 6 clăi (*kalongia*), în Pătal, în grăunțe, 6 găleți.

Mazăre, sub titlul *Ratio pisorum in granis*: în cetate 2 găleți și 3 mierțe (*quartaliae*), la măieriştea din Guruslău 1 găleată, în total deci 3 găleți și 3 mierțe.

În s-a găsit în măieriştea din Crasna 5 clăi (*kalongia*), în Pătal 2 clăi, deci 7 clăi. Iar în grăunțe, în cetate 1 mierță, în Crasna 2 găleți și 1 mierță, în Pătal $1\frac{1}{2}$ găleți, în total 4 găleți.

Cînepă: în măieriştea din Bogiș $4\frac{1}{2}$ clăi (*kalongia*). Sămîntă de cînepă: în măieriştea din Șimleu $1\frac{1}{2}$ mierțe, în cea din Bogiș $1\frac{1}{2}$ mierțe, în cea din Crasna $\frac{1}{2}$ găleată și 1 mierță, în total $1\frac{1}{2}$ găleți.

Fin: în grădina măierişții din Șimleu, în trei stoguri sau șire (*kazal*), 107 stînjeni. Laturile și înălțimea a două stoguri sînt de cîte 2 stînjeni, iar ale celei de-a treia $1\frac{1}{2}$ stînjeni⁹. În măieriştea din Crasna sînt 9 stoguri și într-un alt stog 5 stînjeni de fin. În cea din Guruslău într-un stog 9 stînjeni de fin. În Pătal, iarăși într-un stog, 24 stînjeni. Total 145 de stînjeni și 9 stoguri sau șire de fin.

Inventarul a înregistrat semănăturile de grîu de toamnă ale domeniului. Sub titlul *Ratio sementorum* s-au înregistrat următoarele semănături de grîu: în pămîntul din Șimleu (*Somlioi feoldeon*), desigur în înțelesul că în hotarul Șimleului, 111 iugăre (*hold*), în Bogiș 50 de iugăre, în Crasna 275 de iugăre, tot acolo pămînt neșemănat 34 de iugăre, în Guruslău, Borla și Bocșa care țin de una și aceeași măierişte, 62 de iugăre, în Pătal 72 de iugăre. În total deci 604 iugăre, din care 34 neșemădate încă.

Vin se găsește în 20 de buți și butoaie (*altalag*). Din acestea 7 sînt cu vinuri din ținuturile de sus (*felföldi borok*), adică din Slovacia. Socotite cu vadra de Oradea, toate împreună sînt 159 de găleți (*cubuli*), 1 cantă și 4 pinte. Din cele date pe domeniu pentru crîșmărit, au rămas 18 buți. Acestea nu sînt măsurate, numai după ce vor fi măsurate, adică după ce vor fi crîșmărite se va putea ști cîte vedre cuprind. Vinul pentru crîșmărit se dădea deci în buți care erau măsurate la urmă, după ce s-au golit.

Inventarul înregistrează la sfîrșit și cîteva restanțe bănești.

Diacul Martin Bekessi, care a fost înainte sameș (*zamtarto*), a dat la mîna lui Ioan Horvat de Ladmocz bani gata 296 fl. 62 d.

Urmează restanțele bănești ale crîșmăritului din anii 1591—1594. Sînt sumele cu care au rămas datori cei cărora li s-a dat vin spre crîșmărit în acești ani.

⁹ Trebuie să fie însă o greșeală, căci 107 stînjeni de fin presupun alte dimensiuni.

Din anul 1591, de pe timpul provizoratului lui Matei Katona, n-au rămas decât 94 dinari, la Toma Domjen din Crasna și Petru Flora din Peceiu.

Din 1592 au rămas 67 d. la cinci oameni din cinci sate. Din 1593 au rămas 5 fl. 47 d. la 18 oameni din 14 sate.

Pe anul 1594 restanțele, de pe timpul provizoratului lui Paul Kraznai, sînt mult mai mari. O bună parte din vinul dat spre crișmărit încă nu era plătit. Au rămas restanți în total 264 fl. 11 d. la 11 oameni, din Crasna (4), Peceiu (2), Pereceiu, Bogiș (2), Hidig, Valcăul Unguresc. Dregătorul Toma Ghombas din Pătal era dator și el din vinul crișmărit cu 20 fl.

Sub titlul *Restantiae diuersae* apar banii dați la diferiți cizmari pentru făcut încălțăminte. S-au dat anume la doi cizmari din Crasna și șapte din Bogiș, în total 6 fl. 54 d., pentru care ei trebuie să dea încălțăminte (*calceos debent administrare*).

S-au totalizat astfel 594 fl. 35 d. restanțe.

Cele două documente, urbariul domeniului din 1594 și inventarul lui din același an, după cum vedem, se completează, se lămuresc reciproc, clarificînd raporturile.

Domeniul Șimleului se numără printre domeniile feudale însemnate. El e domeniul de bază al unei ramuri a familiei Bathory, care se și numește Bathory de Somlyo. A fost și al lui Ștefan Bathory, principele Transilvaniei și regele Poloniei. Domeniul are cetate înzestrată cu „instrumente” de război, desigur cu o garnizoană de soldați plătiți, dar și cu un însemnat număr de libertini, scutiți de serviciile obișnuite iobăgești pentru a o servi militar. Militar o mai serveau și cei trei nobili înscrși, desigur nobili legați de domeniu, precum și voievozii români.

Domeniul mai e în același timp și o mare unitate economică feudală, bazată mai ales pe prestații feudale. Dar și pe o economie proprie. El își are astfel și organizația și aparatul său economic. Economia lui e dirijată din centrul lui, care e chiar cetatea Șimleului. Economic el se divizează în subunități, grupate în jurul așa-numitelor măierști, adică a curților economice ridicate în anumite puncte pentru a înlesni administrația prestațiilor iobăgești, dar și pentru a constitui centre active ale propriei economii.

Domeniul are 2 târguri și 48 de sate. Satele sînt în mare majoritate românești, păstrînd vechile instituții ale voievodului și craimicului. El are în serviciul său o masă însemnată iobăgească. Această masă nu e categorisită cum se obișnuiește, diferențierea ei ne-o indică în schimb numărul vitelor de tracțiune, a cailor, oilor înscrise în dreptul iobagilor individual, diferențiere care se arată destul de mare și care poate s-ar fi accentuat încă dacă ar fi fost înscrise și vacile, porcii.

Prestațiile iobăgești sînt cele obișnuite, dar cu multe variații. Censul e bănesc și se plătește global, la Sînmihai. Darurile sînt mai puține. Voievozii și preoții români și aici sînt datori cu daruri deosebite, căprioare, șoimi, pături. Dar voievozii își aveau și ei, pe lîngă scutiri, partea lor din cens, din tretină, din dijme, beneficiau de anumite daruri și chiar de zile de coasă din partea celor de sub autoritatea lor. E excepțional de ridicată aoi darea românilor, tretina, de mai multe vaci de sat, ajungînd uneori

chiar la o vacă de familie iobăgească. Peste tretină, satele mai dădeau și câte un bou de Paști. La darea ferntonului sînt obligate numai tîrgurile și satele ungurești, care constă în anumite cantități de ovăz sau în bani. Aci darea le revine șpanilor, care mai beneficiază și de alte daturi, ca pîini, găini, pînză sau bani, de părți din gloabe și altele.

Aci e în uz și dijma și nona din semănături (aci sînt pomenite numai din grîu) și din vin, dar numai în tîrgurile și satele ungurești. E în obicei și găina pe care o dă fiecare dijmuț la datul dijmei din grîu. Satele românești nu dau nici dijma, nici nonă. Din oi, satele ungurești dau dijma mieilor. Cele românești sînt datoare cu datul oilor, care e în genere de o oaie cu miel de turmă, avînd însă și variații. Mai e în obicei și datul mielului de strungă. Dijma porcilor e aceeași și la satele românești, și la cele ungurești. Se ia dijma porcilor de pajiște, care e de un porc de turma de zece porci sau oricît de mare, porcii nedijmuți răsкупărîndu-se cu cîte 2 dinari. Doar la două sate apare dijma porcilor de la ghindă, care e de unul din zece, cu răsкупărare de cîte 4 dinari pentru cei nedijmuți. Din stupi se ia de asemenea al zecelea, răsкупărîndu-se cei nedijmuți cu cîte 2 d.

Obligațiile de lucru ale iobagilor nu sînt înscrise. Probabil erau nelimitate, adică nehotărîte. Obligațiile de muncă agricolă le indică însă pămînturile de arătură ale domeniului sau lucrute pentru domeniu, cele vreo 600 iugăre de semănătură cu grîu din inventar, viile, grădinile, fînațele, produsele strînse în cetate și la măierîști. Raportînd însă cifra iugărelor de semănătură la cea a supușilor domeniului, pămîntul de arătură lucrat anual nu ne apare mare, cade doar o treime de iugăr pe iobag. Firește, obligațiile de muncă ale iobagului se împărțeau, se consumau și în multe alte munci, la vie, la coasă, la cărașii, la cetate, totuși ele nu-i puteau ocupa iobagului decît o parte din timpul de muncă, mult mai mică desigur decît cea cerută de propria-i economie.

Produsele agricole s-au strîns în cantități însemnate. Ele se păstrează în cea mai mare parte în stoguri, netreierate, și se treieră pe măsura nevoilor sau posibilităților. S-au înregistrat mai multe stoguri vechi, de mai mult de doi ani. Partea cea mai mare însă sînt din recolta anului 1594. Dar s-au înregistrat și însemnate cantități treierate. În raportul dintre cereale covîrșește grîul, care prezintă cantități incomparabil mai mari decît toate celelalte împreună. După el urmează ovăzul, apoi secara, alacul. Celelalte produse din semănături sînt reduse. Sînt însemnate însă cantitățile de fîn strînse.

De unde vin cantitățile de produse agricole înregistrate, vin din prestații sau din producție proprie, cît a venit din prestații și cît din producția proprie, inventarul nu ne spune. Raportînd însă cifrele semănăturilor de grîu ale domeniului la cele ale grîului din 1594 strînse în stoguri la măierîști, țînînd seama de productivitatea scăzută a timpului, trebuie să conchidem că aceste cifre probabil nu cuprind numai recolta proprie, că în ele au intrat și dijmele și nonele, care altfel nu puteau fi mari, căci satele ungurești — obligate la dijma și nonă — nu sînt multe. În tot cazul inventarul nu înregistrează separat produse venite din dijme.

Cît privește constituirea pămîntului alodial, în ce măsură s-a separat un asemenea pămînt din pămînturile comune, înregistrările sumare nu ne îngăduie precizări. Viile sînt precis separate. Pămînturile de arătură, fînațele, cel puțin unele par să fie și ele separate. Cît s-a avansat însă pe această cale a separării nu se poate spune nimic precis.

Cu ce se lucra acest pămînt agricol? Răspunde însuși inventarul. Inventarul agricol propriu al stăpînului feudal se reduce la puțin: trei care de povară, trei care de simbriași, 3 sâinii cu scîndură care serveau poate și la cărături, un plug, 25 boi de plug (sau de jug), cinci hîrlețe și o sapă la grădinar. Muncile agricole pentru stăpîn se făceau deci în co-vîrșitoare parte de iobagi cu inventarul lor. Interesant însă că nici după ce obligațiile de muncă ale iobagului au ajuns să fie nelimitate, stăpînul tot nu renunță cu totul la munca salariată și la simbriașii agricoli. Și poate mai întrebuița încă muncă salariată la vie, la treierat, cum se obișnuia.

Domeniul are și grădini de legume. Are și o grădină de vînat sau de animale sălbatice (*vudkert*), nu se spune însă dacă sînt în ea asemenea animale.

La măieriști se țin și vite, cai, porci, oi, stupi, păsări. Vitele se cifrează, am văzut, la 347, caii la 53, porcii la 580, oile la 329, stupii la 64, păsările la 224 gîște, 442 găini, 48 claponi, 39 păuni, 17 rațe, deci la 770 capete. Toate acestea aduc domeniului anumite cantități de produse, caș, brînză, unt, ouă, slănină, cărnuri, untură, piei, lînă și altele. Nici la inventarul viu, nici la produsele înregistrate însă nu putem preciza cîte au venit din producție proprie, și cîte din prestații, din tretină, dijme, daturi. Inventarul doar la porci face o distincție între porcii proprii și cei veniți din dijmă, distincție care arată că sînt mult mai mulți porcii proprii decît cei de dijmă.

Asupra veniturilor posibile din monopolurile senioriale inventarul nu adaugă mai nimic în plus față de urbariu. Asupra morilor și înzestrării lor acesta ne dă chiar mai multe informații. Domeniul își are morile sale, în Șimleu, Crasna, Guruslău, Zăuan, la care inventarul mai adaugă una în Bocșa, avînd în total vreo 13 roți de moară. În mori se inventariază ustensilele obișnuite, tîrnăcoape, hambare, mierțe de măsurat. Inventarul pomeneste la Șimleu, în fața cetății, o „moară seacă“, care poate să fie aceeași cu cea înregistrată de urbariu. Ce venit aduceau aceste mori, nu se spune însă nici urbariul, nici inventarul.

La Șimleu apare și un teasc de ulei, precum și trei pive de păsat. În Borla e lac de pește; aci și două plase de pește. Iar în urbariu apar cinci pescari. Vămii domeniul are în Șimleu, Guruslău, Ceheiu, Hidig; nu li se precizează însă venitul. Inventarul sării pomeneste și pe vameșul din Crasna. Un venit vămii aduceau desigur și din sarea care trecea peste domeniu.

Nu se precizează nici venitul crîșmăritului. Din pomenirea lui sumară din urbariu și din restanțele vinului dat spre crîșmărit însă, se vede că se practica crîșmăritul obișnuit și pe alte domenii. Se dădeau satelor buți de vin, pe care ele trebuiau să le crîșmărească și să le plătească prețul. Obișnuit fiecare bute era încredințată unui om anume, care făcea vînzarea,

desigur cu preț dinainte stabilit de stăpîn. Buțile se măsurau după ce se goleau, cînd se făcea și socoteala vinului crișmărit. Se avansa și aci grîu pentru vin.

Gloabele sînt înregistrate cu tariful lor, dar nu li se evaluează venitul anual.

Tîrgurile prezintă oarecari deosebiri față de sate, și la sarcini și la drepturi, nu sînt scutite însă de sarcinile feudale, își păstrează caracterul de tîrguri feudale.

Un document interesant constituie însăși înzestrarea interioară a cetății și diferitelor ei clădiri. Cetatea e și locuită, are mai multe camere cu mobilier divers, în care piesele căptușite cu piele, cu stofă se amestecă cu mobilier simplu, mese, scaune, lavițe, dulapuri, scrinuri. În încăperi apar covoare, vase (de fier și de cositor), blide, farfuriile de lemn, vase de pămînt, sticle, pahare, răcitoare de vin. Apar arme, săgeți, unelte miniere, hamuri și altele. Se observă în genere o promiscuitate de mobilier, ustensile, scînduri, provizii, coloniale și tot felul de lucruri. În camera de lucruri ale doamnei, alături de mobilier, inventarul divers feminin, ustensile mărunte, cutii și cutioare, pene, măști, apar și oale, cratițe și alte vase. Bijuteriile, ustensilele de preț, banii lipsesc din inventar; au fost duse desigur. În încăperi apar sobele de cable. Nu lipsesc nici băile, adică piesele de baie, căzi, căldări de încălzit apă. Înzestrarea culturală e mai mult muzicală. Există o cameră a muzicanților, instrumente muzicale, cărți de muzică (note muzicale). Cărțile însă nu sînt decît trei. Apare în casă și un biliard. Pentru uzul stăpînului, dregătorilor săi sînt trăsuri diverse, echipament de trăsură.

Bucătăriile sînt două, dar numai una e în funcțiune. Și în acestea ustensilele de bucatărie se amestecă și cu alte lucruri. Încăperile cu cupoarele de pîine sînt iarăși două. După indiciile inventarului se coc trei feluri de pînișoare (*czipo*), albe, de masă și de rînd, cele din urmă desigur pentru personal sau lucrători. Sînt apoi cămări, hambare, pivniți. Atelierele meșteșugărești sînt numai două, cu inventar destul de sumar.

Provizorul, economul își au și ei „casele“ în cetate. Măieriștea însă se găsește în afara cetății, desigur sub cetate. Măieriștile sînt înzestrate cu casă de locuit, celare, pivniți, curți, șoproane, cotete, staule, grajduri, teasc, piuă, șuri, grădini. Casa măieriștii e obișnuit simplă, din bîrne, cu o încăpere, pridvor, cămară. Dar poate să fie și mai mare, să primească la nevoie și pe dregătorii stăpînului sau chiar pe stăpîn. Mobilierul casei e simplu, masă, scaune, lavițe etc., care se amestecă cu vase, provizii, felurite lucruri. La una din măieriști apar și două ghetării.

Produsele, proviziile diverse, bucate, făină, piei, lînă, brînzeturi, slănină și multe altele, provenite fie din prestații, fie din producție proprie, s-au strîns în cămări, hambare, pivniți, dar se găsesc împrăștiate și în diferite alte încăperi ale cetății și măieriștilor, s-au amestecat cu inventarul lor divers, cu multe alte lucruri, fiare, unelte, scînduri, șindrilă, cuie, echipament de cai etc. etc., transformînd clădirile și în depozite de cele mai felurite lucruri. Produsele se strîng în cantități însemnate, se păstrează ca rezerve, se amestecă cu inventarul clădirilor, ducînd la promiscuitatea de lucruri caracteristică curților feudale.

Personalul corespunzător nu e specificat de nici unul din cele două acte, dar e pomenit din cînd în cînd sau îl deducem din indiciile textelor. Cetatea și domeniul ei au desigur castelan, garnizoană militară, tunari, aprozi, servitori, provizor, șpan, econom sau sameș, chelar, bucătar, pitar, meseriași, maieri sau măierițe, vameși, păstori etc., aparatul necesar și obișnuit pe domeniile mari și desigur plătit.

În genere, cetatea cu clădirile ei diverse constituie un complex militar-economic, în același timp loc de apărare și de sprijin militar, castel de locuit, centru activ și depozit economic, în care toate se îmbină și în care s-a făcut și o separație de sfere de acțiune, o separație însă care e departe încă de a fi completă.

XXVII. STĂPÎNIRILE FEUDALE ALE ORAȘELOR

În sec. al XVI-lea orașele au și ele în stăpînire sate, mici domenii. În stăpînirea lor acestea au ajuns prin daniile regale sau zălogiri prelungite, prin așezări pe teritoriul socotit al orașului și pe alte căi. Daniile se fac din ținuturile cetăților regale, din pămîntul regesc sau din moșii ajunse în stăpînire regală. Zălogirile puteau fi făcute nu numai de rege, ci și de stăpînii feudali. Daniile, zălogirile de ținuturi sau de sate se fac obișnuit în condițiile în care acestea au fost stăpînite și pînă atunci sau sînt trecute ca să facă parte din Pămîntul Regesc, să contribuie cu orașele la dările regale, cum a fost cazul ținutului Bîrgăului atribuit Bistriței. În stăpînirea Sibiului au ajuns scaunul Săliștii, Rășinarii. Brașovul a primit sate cu domeniul cetății regale a Branului. A ținut temporar și sate din partea de răsărit a Țării Făgărașului, Șercaia și Țințari, care i-au fost donate de Matei Corvinul în 1462¹. Dar acestea erau revendicate și de domnia Țării Românești, ca aparținînd Făgărașului. În 1474 regele le cerea înapoi de la Radu care le ocupase². În 1486 se vorbește de o judecată care avea să se pronunțe dacă ele aparțin Brașovului sau Făgărașului³. Brașovul a avut, temporar, și Satu-Nou. Clujul a avut în stăpînire încă din sec. al XIV-lea Feleacul, la care s-au adăugat succesiv diferite moșii, provenind de la stăpîni feudali.

Orașele ajung să stăpînească sate sau moșii deci pe diferite căi și în felurite condiții. Ajunse însă în stăpînirea lor, ele tind să le trateze în condiții feudale, să considere adică ținuturile sau satele moșii feudale și pe locuitorii lor drept iobagi. La aceasta contribuie acum dezvoltarea în genere a raporturilor feudale, noua fază în care ele au intrat.

Condițiile feudale în care sînt stăpînite aceste sate prezintă și după aceea felurite variații, decurgînd și din prelungirea unor raporturi în care se găseau anterior, și din felul particular în care își tratează, potrivit propriilor interese, fiecare din orașe bunurile sale feudale. În calitate de stă-

¹ Hurmuzaki. *Documente*, XV/1, p. 58.

² *Ibidem*, p. 82.

³ *Ibidem*, p. 124—125.

pîni feudali, și orașele se încadrează în procesul general de dezvoltare a raporturilor feudale, și ele se orientează după sistemele de exploatare a domeniilor feudale. Prezintă însă și variate deosebiri de detaliu, nu numai față de domeniile feudale în genere, ci și de la oraș la oraș.

Nu vom încerca aci un studiu al raporturilor de pe domeniile orașelor. Problema cere în prealabil cercetări speciale, studii monografice pentru fiecare în parte. Am desprins din problemă doar două exemple: al satelor stăpînite de orașul Brașov și al celor stăpînite de orașul Cluj. Sînt două cazuri care se oferă înainte de toate prin documentația lor specifică mai multă. Dar pot fi și două cazuri dintre cele mai demonstrative pentru raporturile feudale de pe domeniile orașenești.

Să luăm mai întîi satele Brașovului, a căror documentație e mai îmbelșugată și se extinde asupra întregului secol aproape. Problema acestor sate se împarte în două: cele nouă sate făcînd parte din domeniul Branului stăpînite acum de oraș și cele două sate, Zărnești și Tohan, din stăpînirea bisericii sf. Marii din Brașov.

1. SATELE STĂPÎNITE DE ORAȘUL BRAȘOV

În sec. al XVI-lea orașul Brașov are în stăpînire Săcelele, adică cele șapte sate, Baci, Turcheș, Cernatu, Satu-Lung, Târlungeni, Zizin și Purcăreni, cu Crisbav și Apața. Ele constituie acum domeniul cetății Branului.

Cetatea Branului a fost cetate regală. Indiferent de daniile mai mult sau mai puțin durabile care s-au făcut în ținutul ei, acesta a fost considerat regal și era obișnuit în mîinile voievozilor Transilvaniei. În stăpînirea Brașovului cetatea și ținutul ei a început să intre prin zalogire. Voievodul Ștefan Bathory încă în 1486 le promitea brașovenilor să intervină la rege ca să le dea cetatea Branului⁴. La 1 ianuarie 1498 regele Vladislav zălogea orașului Brașov pe zece ani, în schimbul sumei de o mie de florini, *Castrum Nostrum Therch, quod hactenus semper Uajwodae Nostrae illarum Partium Transilvanarum tenere consueverunt, simul cum ejusdem universis Pertinentiis et Utilitatibus*. Regele își motiva zalogirea cu multele plîngeri ale brașovenilor împotriva castelanilor Branului, care îi asupresc în felurite chipuri și le fac neconținut pagube de necrezut⁵. Regele sau urmașii săi aveau să reia domeniul după zece ani restituind suma, altfel rămînea *perpetuo* orașului. Brașovul se obliga să păzească și să întărească pe cheltuiala sa cît mai bine cu puțință cetatea⁶. În decembrie același an regele, în schimbul unui nou împrumut, de 2000 fl., reînnoiește zalogirea⁷. În

⁴ *A hajdani törösvári uradalom jogi állapotjához*, Brașov, 1871, p. 8—9.

⁵ „...qualiter videlicet iidem Officiales et Castellani eosdem cives atque etiam pertinentias ejusdem Civitatis Nostrae multis et diversis Oppressionibus ac perurbationibus afficerent, ipsisque incredibilia damna ac Impedimenta sine intermissione inferrent, ita, quod nisi in tempore provideremus tam Civitas ipsa, quam etiam universae ejusdem Pertinentiae in brevi usque ad extremum desolarentur...”. *Ibidem*, anexele III și IV.

⁶ *Ibidem*, anexa III.

⁷ *Ibidem*, p. 10.

1500 apoi același rege Vladislav scoate de sub autoritatea nobilimii Transilvaniei satele și prin urmare pe iobagii și locuitorii din Purcăreni, Zizin, Târlungeni, Satulung, Cernatu, Turcheș, Baciuc, Crisbav și Apața ținând de Bran și Șercaia, Țințari și Satu Nou ținând de Brașov, precum și Zărnești și Tohan ținând de biserica sf. Marii din Brașov, pentru ca ei de acum încolo, ca și înainte, atât la plata dării regale, cât și în privința participării la oaste, să fie socotiți în rîndul sașilor și să facă tot ceea ce sînt datori să facă și ceilalți sași⁸. Nici voievozii sau vicevoievozii, tezaurarii, vice-tezaurarii, și nici strîngătorii de dări sau taxe regale să nu-i supere prin urmare cu dări sau cu oaste împreună cu nobilimea, adică cu comitatele. Contribuind cu sașii, în speță cu Brașovul la darea regească și la oaste ușurau orașul în aceste sarcini. Dar cu aceasta Brașovul mai devenea și beneficiar al veniturilor domeniului, ale sarcinilor supușilor lui. Însăși dițma episcopală trebuie să treacă sub un nou regim.

În același an, încă înainte de acest act, regele le-a conces brașovenilor veniturile sării din Feldioara (*Proventus Salium, qui scilicet in oppido nostro Földvár provenire soliti sunt*), care țineau de cetatea Branului⁹. Tot în acest an, regele ordonă voievodului Transilvaniei să oprească pe oamenii și familiarii săi de a reține sau de a judeca pe țiganii (*certi egiptij seu cigani*) care țin *ab antiquo* de cetatea Branului, drept care îi aparțineau doar castelanului¹⁰. Din ceea ce trebuie să înțelegem că ei urmează să fie judecați de castelanii numiți de Brașov.

În 1508 regele, cu data de 2 ianuarie, ia de la brașoveni pentru cetatea Branului, ținută de ei *titulo inscriptionis et impignorationis* pe zece ani, încă 2000 de florini, ridicîndu-se acum suma la 5000 fl¹¹. Cu data de 25 ianuarie același an emite pentru ei un nou act pentru încă 1300 de florini, cu care suma zalogirii se ridică la 6300 fl. Prin noul act regele scoate de sub jurisdicția și puterea voievozilor Transilvaniei cetatea Branului și o dă cu toate aparținătoarele și veniturile sale *ad possidendum et gubernandum* sau *tenendum et gubernandum* orașului Brașov și Țării Bîrsei (*Judici et Juratis caeterisque civibus et universis Saxonibus dictae civitatis Nostrae Brassov, et terrae Barcza*). Se invocă din nou asupririle și pagubele pe care au trebuit să le îndure brașovenii din partea castelanilor și dregătorilor voievodali, mai ales negustorii în trecerea lor cu mărfuri spre sau dinspre

⁸ „Universas Possessiones et Villas, et per consequens omnes Jobadgiones et Incolas dictae Civitatis Nostrae Brassov, puta Purkeretz, Zayon, Tatralkfalwa, Hozuwfalw, Zentmihalfalwa, Thyrikes, Bâthfalw, Kryczpok, Apaczyá ad Castrum Therch ac Sarkány, Mikefalva et Vjfalu ad ipsam Civitatem Brassoviensem, nec non Csernest et Thokna ad Ecclesiam Parochialem B. Mariae Virginis in eadem Civitate Brassoviensi fundatam spectantes de medio Regnicolarum illarum partium Regni Nostri Transilvanum ex speciali Gratia Nostra perpetuo duximus eximendos, exonerandos et supportandos, imo eximimus, exoneramus et supportamus praesentium per vigorem decernentes, ut ipsi deinceps et in antea tam in solvenda contributione sive taxa Nostra Regia, quam etiam in exercituando in medium Saxonum Nostrorum connumerari, et cum ipsis Saxonibus Nostris etiam exercituare, et omnia ea facere debeant, quae alii Saxones Nostri facere tenentur“.

Ibidem, anexa V.

⁹ *Ibidem*, anexa VI.

¹⁰ *Ibidem*, anexa VII.

¹¹ *Ibidem*, anexa VIII.

Țara Românească¹². Termenul zălogirii acum se stabilește la 25 de ani de la data actului. În acest timp nimeni să nu le poată relua cetatea, nici măcar la poruncă regală, și nici după 25 de ani regele sau urmașii săi decât plătind suma de 6300 de florini. Dacă voievozii sau alții ar vrea să o reia, nu numai orașul să se poată ridica, dar să-i vină în ajutor cu armele Țara Bîrsei, cele șapte și două scaune săsești, precum și bistrîtenii. Brașovenii se obligă în schimb a păstra cetatea și, nefiind un loc mai potrivit pentru a trimite iscoade spre Turcia și alte asemenea locuri și pentru supravegherea mișcărilor dușmane decât acesta¹³, să fie sîrguitori în a ține iscoade în Turcia.

Regele renunța la o cetate a cărei întreținere, spune chiar în acest act, îl costa vreo 500 de florini anual. În schimb brașovenii luptau cu ațita zel spre a o câștiga și pentru veniturile ei, dar și pentru că îi stînjenea serios în comerțul lor spre Țara Românească. Nu numai abuzurile castelanilor le crea felurite neajunsuri, îi stînjenea însăși vama de la graniță supravegheată din cetatea Branului. Îi interesa deci mai ales circulația pe aci, trecătoarea spre Cîmpulung.

Zălogul n-a fost răscumpărat după 25 de ani, s-a prelungit, s-a perpetuat. Domeniul n-a fost înglobat deplin în Pămîntul Regesc, ci a fost supus mai mult orașului, a devenit mai mult o stăpînire feudală, iar supușii lui supușii orașului și tratați de oraș ca atare. Sau cel puțin aceasta e tendința. Nu se știe de cînd trebuie să plătească brașovenii cei 200 de florini anual în darea turcească în contul cetății Branului, de care îi scuțește Sigismund Bathori la 1602¹⁴.

Care sînt raporturile domeniului cetății Branului cu orașul Brașov și Țara Bîrsei, noul lor deținător, ne-o spun socotelile castelanilor Branului din arhiva orașului Brașov. Socotelile castelanilor în arhivă apar regulat,

¹² „...graves injurias et intolerabiles oppressiones, indicibiliaque damna sustinuisse atque suscepisse, illosque inter alia his potissime infrascriptis miserabiliter per praedictos Officiales haectenus afflictos fuisse, ut dum et quotiescunque quispiam ex iisdem Saxonibus Nostris aut etiam forensibus hominibus sive negotiatoribus cum mercibus ipsorum per publicam viam vel ad partes Nostras Transalpinas, vel de illis in Transilvaniam venire et proficisci habuissent, tunc semper praefati Officiales sub eodem castro nostro a talibus non tributum, uti moris esset, sed superfluum et admodum onerosam ac inauditam quandam Taxam pactative extorsissent, alios vero in sylvis et alpiibus, prope dictum castrum Nostrum adjacentibus, in eorum itinere despoliassent et nonnullos etiam nec miserabili interemissent, plures vero ex ipsis Saxonibus Nostris captivae et abinde tandem in certa florenorum summa pactatos emittere consuevissent, praeterea, dum et quotiescunque Castellani ipsi ad quaecunque negotia eorum, vel autem in medium Saxonum ipsorum de eodem castro exire habuissent, ex tunc pro conductione ipsorum ad diversa loca eosdem Saxones ad ordinandos currus et alia ejusmodi negotia disponentes toties coegissent, quod ipsi Saxones singulo anno sexingentis florenis expedire vix potuerint...” *Ibidem*, anexa IX.

¹³ „...uti etiam certo didicimus, nullum eo aptiorem commodioremque locum in Regnis et Dominiis nostris esse, unde exploratores ad Turciam et alia loca similia ad explorandum ire et facilius omnes hostium incursiones et adversus conatus contra Regna Nostra intelligere explorarique possent, nec fore quempiam hominum ad tenendos isthic exploratores et negotia eiusmodi expedienda ipsis Saxonibus Nostris aptiorem sufficientioremque...” *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, anexa X.

an de an, de la 1504 începînd. Ele cuprind multe volume. E un material prețios, dar care cere un larg studiu monografic. Aici trebuie să ne mărginim la o schiță, la extrase sau sondaje în socotelile sec. al XVI-lea. Pînă la 1555 socotelile sînt publicate în volumele I—III de socoteli ale Brașovului și reproduse în col. Hurmuzaki¹⁵. Continuarea a rămas în manuscris. Cele publicate nu sînt redată în forma originală, editorii au operat anumite rezumări, regrupări pe cîte un ciclu de ani pentru a reduce întinderea originalelor și a ușura utilizarea lor de către cercetător. Nu avem deci o publicație completă și în ordinea expunerii originalelor, ea este totuși deplin utilizabilă pentru o schiță generală ca cea pe care o încercăm aci.

Satele domeniului înscrise consecvent în socoteli sînt Baci, Turcheș, Cernatu, Satu-Lung, Târlungeni, Zizin, Purcăreni, Crisbav și Apața¹⁶. Primele șapte, numite cu un nume colectiv în românește *Săcele*, în latinește se numesc *Septem villae*, în ungurește *Hétfalu*, în nemțește *Siebendorfer*.

În socoteli sînt înscrise diversele venituri și cheltuieli ale domeniului. Intratele înscriu implicit felurile sarcini ale supușilor, iar ieșitele ne arată cum se cheltuiau veniturile și ce prisosuri se puteau realiza. Sarcinile se înregistrează specificat, censul se înscrie obișnuit pe nume. Listele de nume ne indică pe unități contribuabile sau capi de familie evoluția populației satelor, iar cifrele censului sau subsidiilor, înscrise în dreptul numelor, în bună măsură diferențierea ei de stare. Numele nu sînt un indiciu sigur și mai ales nu un indiciu precis al naționalității locuitorilor, în masa lor însă ne indică o populație ungurească, cu oarecari amestecuri săsești sau românești. Numele românești sau calificativul de român care să indice precis această origine sau calitate a omului, *Valachus*, *Olach*, *Blesch*, *Bloch* etc., nu sînt multe în sec. al XVI-lea, ele sînt însă în creștere.

În privința naționalității locuitorilor din cele șapte sate reținem informația dată de un document din 1456. În document regele Ladislau se adresează comiților și vicecomiților secuilor, acuzați de uzurparea dijmelor cuvenite bisericii sf. Mihail (din Cernat). Regele spune anume că, după informația arhiepiscopului de Strigoni, cancelarul suprem regal, deși satele Cernat, Satu-Lung, Turcheș și Baci (desigur cele obligate față de biserica sf. Mihail) fuseseră locuite de niște români schismatici, românii apoi alungați fiind, satele au ajuns pe mîinile „creștinilor“, care trebuiau să dea de drept dijmele lor bisericii sf. Mihail¹⁷, comiții și le-au însușit și le folosesc

¹⁵ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt*, I—III, Brașov 1886—1896. Reproduse în *Hurmuzaki-Densușianu*, II/3, II/4, II/5.

¹⁶ În grafia primelor socoteli, din 1504, se numesc *Badsch falw*, *Torkess falw*, *Scharnat falw*, *Langendorff*, *Tatrangh*, *Seýsson*, *Purkeretz*, *Crispach*, *Appacia*. Grafiiile variază în cursul secolului. Satu-Lung apare și sub numele unguresc de Hosszufalu, Cernatul sub cel de Mihalyfalva sau Michelsdorf, sub felurile grafii.

¹⁷ „...quod licet alias Villas Szent-Mihály, Nagy-Falu, Turkester Bátsfalu, quidam Valachi Schismatici inhabitassent, tamen postea, pulsus eisdem Valachis, ipsae Villae ad manus Christianorum devenissent, qui quidem Christiani Decimas suas praediales Parochiali Ecclesiae Sancti Michaelis in praefata possessione Szent Mihály fundatae jure solvere debent...“ Benkő, *Milkovia*, II, Viena, 1781, p. 268—269. Hurmuzaki, *Documente*, II/2, p. 69—70.

castelanii lor în cetatea Branului. Întrucît dijele de drept divin se cuvin ecclesiasticilor și nu laicilor, le ordonă să lase dijele acelei biserici. Originalul actului, ce-i drept, nu se mai găsește. Iosif Benkő l-a publicat după copia din hîrțile sale (*in chartacea apud me copia*) și deci rămîne susceptibil de bănuieli. Fapt e însă că și în sec. al XVI-lea Săcelele se numesc curent *villae valachales* sau în versiunea germană *Bleschdörfer*. Obișnuit textele vorbesc doar nehotărît de *villae valachales*, considerîndu-se desigur ca ceva știut de toți despre care anume sate e vorba. Precizările sînt prin urmare rare. Socotelile castelanilor din 1513, de pildă, înscriind vînzările de in, fac și următoarea înregistrare: *Item de quatuor villis Walachalibus, quos villicus in Torkesch vendidit asp. 28*. E vorba aci chiar de cele patru sate din actul de la 1456 sau numai de patru sate vînzătoare de in din cele șapte? În celelalte cazuri, care sînt nenumărate, sub *villae valachales* socotelile orașului înțeleg Săcelele, adică cele șapte sate. În socotelile orașului din 1521, de pildă, citim precizarea: *pecora illorum de septem villis Walachalibus*¹⁸. Dar și în texte ca acesta *Item de decimis lini ex villis Walachalibus*¹⁹ trebuie să înțelegem toate cele șapte sate, căci nu apar deosebit altele. Editorii înșiși identifică *villae valachales* cu *Siebendörfer*. Înlocuirea românilor nu e fără tîlc: satele deserveau cetatea Branului, trebuiau să facă paza trecătorii spre Țara Românească.

În fruntea cetății și domeniului ei stau castelanii numiți în latină *castellani*, în germană *Burggrawen*. Castelanii sînt obișnuit doi, dar uneori și numai unul. Ei poartă de mai multe ori nume de meseriași și desigur în acest timp adesea numele indică meseria însăși²⁰. Castelanii sînt aleși anual de oraș și de Țara Bîrsei. Dar sînt adesea realeși, cîte unii poartă funcția mulți ani în șir, alții reapar după un an sau doi. Matheus Funifex, de pildă, între 1504 și 1513 apare de șapte ori, Martinus Draud apare în 1528 și apoi an de an de la 1541—1547, reapărînd încă în doi ani, în 1550 și 1551. Georgius Olach seu Blesch apare în fiecare an de la 1533—1539, în 1539 este *anno septimo suae electionis*²¹. În 1528 și 1549 unul din castelanii e Joannes Benkner. Petrus Hirscher apare la 1580—1582, dar și la 1590.

Evoluția populației se poate urmări în listele nominale ale celor înscrisi la cens. În liste apar și văduve, săraci, sînt înscrisi uneori și morții

¹⁸ *Quellen*, I, p. 356.

¹⁹ *Ibidem*, p. 583.

²⁰ De pildă în 1504 și 1505 castelanii sînt: Matheus Funifex și Nicolaus Kemmel, în 1506 același Matheus Funifex și Michael Mensator, în 1507 Nicolaus Kemmel și Clemens Arcuffex, în 1508 iarăși Matheus Funifex și Nicolaus Kemmel, în 1509 Bartholomeus Schonckabonck și Clemens Wÿroch, în 1510 Johannes Kÿlhwag și Clemens Wÿroch. În șirul castelanilor: Anthonius Aurifaber, Vincentius Sartor, Simon Aurifaber, Georgius Pello, Simon Goltschmidt.

²¹ În 1533 el a fost ales pe zece ani: „Anno millesimo quingentesimo tricesimo tertio prudens ac circumspexus dominus Georgius Blesch pari voto unanimumque voluntate domini iudicis consulumque utriusque senatus ac totius communitatis huius civitatis Brassouensis, nec non et iudicum villicorumque ac seniorum terrae Barcza, electus ac creatus est in castellanum castrî Thewrcz, ut illud castrum continuo decennio moderetur, regat ac gubernet, rationem tam perceptorum quam et expositorum semper suo tempore daturus“. *Quellen*, II, p. 467.

de curînd. Sînt înscrise și scutiții. Listele ne dau deci toate numele capilor de familie, adică ne indică sau cel puțin tînde să ne indice întregă populația supusă. Pentru a da imaginea evoluției populației să dăm numeric numele înscrise la mai mulți ani :

	1514	1526	1538	1548	1554	1555	1560	1599
Baciu	11	12	22	31	35	29	34	48
Turcheș	35	42	47	67	73	65	77	91
Cernat	27	28	27	37	40	42	47	44
Satu-Lung	50	56	76	88	99	98	109	110
Tărlungeni	20	22	26	27	31	27	35	59
Zizin	14	15	16	15	15	14	14	17
Purcăreni	16	17	18	22	21	21	21	25
Crisbav	36	39	45	50	58	60	56	68
Apața	31	39	49	54	72	76	75	90
Total	240 ²²	270	326	391	444	432	468	552

După aceste cifre populația ne apare într-o creștere însemnată. A crescut numai prin spor natural ? Nu e verosimil. Sînt inconsecvente desigur și înscrisurile la cens, neprecisă și noțiunea de cap de familie. În zelul de a spori censul se înmulțesc separațiile, unitățile contribuabile din cadrul conviețuirilor. Dar sînt foarte probabile și imigrările. La o comparație a înscrisurilor, ele poate s-ar putea demonstra și după nume²³. Nu sînt posibile creșteri ca cele ale satelor Baciu, Turcheș sau Apața numai prin spor natural. Înscrisurile nu semnaleză decît întîmplător noile așezări. De pildă în Apața la 1526 sînt înscrise 5 nou veniți (*Hoc anno venientes*). În lista satului Baciu, la 1554, sînt înscrise 35, din care mai întii 17 fără vreo mențiune, urmînd 18 sub titlul *Super Cespitem habitantes*. Primii sînt locuitorii vechi, următorii sînt noii așezați, în pajiște²⁴. Noii așezați de aci poartă nume ungurești. Se fac desigur și treceri dîtr-un sat în altul. Așa a putut rămîne populația Zizinului de pildă la aceeași cifră. În genere însă sporul trebuie explicat și prin veniri din afară.

La sfîrșitul listei numelor din 1514 se înscrisă cifra locuitorilor la preluare, care a fost 156²⁵. O deosebire de cifre care presupune iarăși imigrații. După scara cifrelor, între 1498 și 1560, deci în 62 de ani, populația satelor a crescut de la 156 la 468, deci la de trei ori, ceea ce prin spor natural e cu neputință.

Spre sfîrșitul secolului nu mai putem urmări în același fel sporul. Censul e înscris de la un timp numai global, nu repartizat pe nume, iar sporul censului poate fi doar un indiciu general pentru creșterea populației și nu un criteriu de calcul. La 1599 sînt înscrise la plata din 27 iulie global „casele” (*heiser*), desigur unitățile contribuabile. Presupunînd că numără-

²² Totalizarea socotelilor dă *Summa inhabitantium* 249. Dar a socotit și pe cei înscrise morți în cursul anului.

²³ V. de pildă numele noi care apar anual în liste între 1538—1547, în *Quellen*, III, p. 42—52.

²⁴ Noi așezați în *cespitem extra villam* și în Satu-Lung la 1541. *Ibidem*, III, p. 45.

²⁵ „Item summa civium inhabitantium tempore quo castrum Therch pervenit ad manus civitatis Brassouiensis : 156”. *Quellen*, II, p. 9.

toarea s-a făcut în același fel ca și înainte și socotind că și aci sînt numărați capii de familie, vedem că între 1560 și 1599 creșterea e mult mai mică decît în anii precedenți, dar mai aproape de o creștere normală sub raportul demografic sau al creșterii naturale.

În fruntea satului stă judele. În texte sau în șirul numelor e numit mai obișnuit *villicus*. Dar și *judex*. În lista din 1514 e înscris la toate satele *folnog*, *folnag* sau în alte grafii asemănătoare²⁶. Apare însă și sub numele german de *Hann*. Iar spre sfîrșitul secolului chiar sub numele unguresc de *biro*. Jurații individual apar obișnuit sub numele de *civis*. Ei nu sînt înscrși consecvent. Apar cîte unu sau doi într-un sat sau cîte patru ca în Crisbav și Apața. Se înscriu inconsecvent văduvele, săracii, infirmii, cerșetorii, sesiile pustii. Sînt semnalate inconsecvent, rar, funcțiile. Cei înscrși obișnuit nu sînt calificați, distincțiile, diferențierile se citesc doar din cifrele inegale ale censului.

a) Veniturile

Veniturile domeniului sînt variate. În fruntea lor stă censul.

Censul e înscris consecvent, an de an, global sau repartizat pe nume. În 1504 *census ordinarius* al celor 9 sate se cifrează la 110 fl. 44 aspri²⁷. Cifrele variază între 4 fl. 10 aspri (Purcăreni) și 24 fl. (Crisbav). În 1505 *Proventus de censu villarum castrî* se totalizează la 111 fl. 24 aspri, cea mai mică sumă, 3 fl. 25 aspri, plătind-o acum satul Zizin.

În anii următori, pînă în 1513, censul e înscris mereu într-o singură sumă, variind între 103 fl. 35 aspri și 209 fl. 20 aspri. În 1514 e înscris în două sume, aproximativ de aceeași mărime, deci censul se plătește de două ori pe an, sau la două rîstimpuri, dînd în total 197 fl. 40 aspri.

De acum încolo sînt înscrise mereu două censuri, de Singeorz și de Sinnmartin, chiar dacă ele sînt calculate de editori pentru mai mulți ani în șir împreună. De la 1522 pînă la 1537 oscilează între 182 fl. 03 aspri și 254 fl. 32¹/₂ aspri. Excepție face anul 1529, cînd sub motivul că satele au fost arse de moldoveni, censul s-a redus la 97 fl. Nici în anul următor nu e complet, se cifrează doar la 132 fl. 43 aspri²⁸.

Dar alături de cens, care e o sarcină constantă, apar și impuneri temporare, sub titlul de subsidii, taxe. Încă în 1508, la cei 2000 fl., „subsidiu“ impus Brașovului și Țării Birsei, trebuie să contribuie și satele Branului cu 106 fl. 08 aspri²⁹, dublînd astfel suma censului. În 1509, în afară de censul obișnuit, satele au plătit un *census extraordinarius*, la sf. Ioan Botezătorul, de 98 fl. 34 aspri. În 1532, peste cens apare o taxă (*taxa imposita est pertinentis castrî*) de 182 fl. 41 aspri. În 1533 li s-a impus satelor un „stipendiu“ de 187 fl. 44 aspri. Alte stipendii s-au impus în 1534, 1536, 1537 (121,48, 124,34, 255,47¹/₂). Asemenea adausuri apoi tot mai mult se permanentizează, sub aceleași titluri :

²⁶ Editorii au citit *solnog*, *solnag* etc., desigur în loc de *folnag*, cum se numește judele și în alte părți.

²⁷ Făcînd proba după totalizări aflăm că un aspru în calcule corespunde cu 2 dinari.

²⁸ În 1533 cele două censuri împreună sînt socotite la 696 fl. 49 aspri, *Quellen*, II, p. 474. Dar trebuie să fie o greșală a editorilor.

²⁹ *Ibidem*, I, p. 124.

taxa (1538), *stipendium* (1539—1542). Din 1544 adausul începe să se numească *census Turcicus*. În 1545 astfel se plătesc *census tres*. În 1546 însă numai *census duo*. În 1547 adausul se numește iarăși *census Turcicus*.

În 1538, de pildă, satele au plătit cens de Sîngeorz și de Sînmartin 263 fl. 43 $\frac{1}{2}$ aspri, taxă 270 fl. 07 aspri, în total deci 534 fl. $\frac{1}{2}$ aspri, în 1539 iarăși 271,23 $\frac{1}{2}$ cens. 136,41 $\frac{1}{2}$ *stipendium*, în total deci 408,15. În 1540 totalul celor trei țițluri e 403,25. În 1544 *census Turcicus*, care se adaugă la censul de Sîngeorz și de Sînmartin, e de 266,03, dînd împreună cu ele un total de 530,44.

În anii următori, în 1548—1550 se plătește de trei ori cens (*census ordinarius* sau *S. Georgii*, *S. Martini* și *Turcicus*), totalurile variînd între 428,16 $\frac{1}{2}$ și 434,36. În 1551, alături de cens apare și un *as militare vulgo Zoldgelt* sau *stipendium*. Satele, împreună, au plătit în total 380 fl. 06 aspri cens și 66 fl. 20 aspri soldă (*as militare, stipendium*).

În 1552—1554 sînt înscrise două censuri, dar cel de Sînmartin e obișnuit aproape îndoit față de cel de Sîngeorz, probabil la cel din urmă se socotea și stipendiul. În 1555 se totalizează 272 fl. 38 aspri cens și 145 fl. 45 aspri *stipendium*. Totalurile variază între 335,45 și 438,22 fl.

În 1560 cele două censuri împreună se totalizează la 447 fl. 25 $\frac{1}{2}$ aspri, stipendiul la 149 fl. 39 $\frac{1}{2}$ aspri, dînd un total de 597 fl. 15 aspri. Aci se dă explicația că cens ordinar se numește censul de Sînmartin, iar cel de Sîngeorz extraordinar. După cifre, cel de Sînmartin e îndoitul celui de Sîngeorz. Deci subsidiul care se adaugă la censul de Sînmartin a intrat în cens, apărînd acum deosebit un subsidiu, *Summa stipendii* apare de cîteva ori și ca *Summa Aris Militaris*.

În 1570 apar trei censuri, primul la Sîngeorz, al doilea prin august, al treilea la Sînmartin, dînd împreună un total de 633 fl. 18 aspri. Censul de Sînmartin e iarăși aproximativ îndoitul celui de Sîngeorz.

În 1580 cele trei censuri dau un total de 982 fl. 28 $\frac{1}{2}$ aspri. Primul cens s-a luat în mai, al doilea în august, al treilea în noiembrie. Al treilea egalează pe celelalte două împreună. În 1581 sumele sînt foarte apropiate de cele din 1580. Deosebirea e că al treilea cens, îndoitul celorlalte două, acum se numește al treilea și al patrulea cens. Ele se succed astfel: primul cens (*zins*), celălalt cens, al treilea și al patrulea cens. În 1590 se înregistrează un 1. *Census*, un 2. *Census* și un 3. *Census in duplo*, însumînd împreună 1112 fl. 44 d.

În 1599 s-au făcut încasări în șase rînduri. De trei ori s-a luat cens, în sume relativ egale, la 11 septembrie 602,29 fl., la 18 decembrie 587,72, la 29 decembrie 564,63 fl., în total deci 1754,64 fl. și de trei ori alte plăți, însumînd și ele 500,24 fl., suma banilor strînși ridicîndu-se la 2254,88 fl. După conspectul din iulie s-a strîns după 532 de case (*heiser*), adică contribuabili.

În 1600 s-a luat de trei ori cens, la 29 ianuarie 434,39 fl., la 28 aprilie 434,34 fl., la 13 iulie (împreună cu 147,53 fl., luați din Apața, la 21 decembrie) 1011,39 fl., făcînd în total 1880,12 fl.

Censul, cum vedem, aci a crescut considerabil în cursul sec. al XVI-lea. De la 110 fl. 44 aspri în 1504, a ajuns la 1754,64 fl. în 1599 și la o sumă asemănătoare în 1600. De la o medie de 40 de aspri sau 80 de dinari de înscris la 1514 sau aproape 1 fl. la 1560, a crescut la o medie de 3,18 fl. în 1599. Chiar dacă socotim acești ani 1599 și 1600 mai grei

decît alții, constatarea rămîne valabilă, o arată aceasta sumele anilor precedenți. La cens apoi s-au adăugat mereu taxe, subsidii, ridicînd sumele încasate. Adăugînd și aceste sume, media se ridică în 1560 la 1 fl. 10 aspri, iar cu încasările maxime din 1599 la peste 4 florini. Censul a crescut deci nu numai în raport cu creșterea populației sau cu creșterea prețurilor, ci și real. Creșterea aceasta se produce în a doua jumătate a secolului, mai ales spre sfîrșitul lui, coincide, ce-i drept, și cu creșterea prețurilor, dar și depășește această creștere.

Criteriile de repartitie a censului nu sînt înregistrate de socoteli. Ele pornesc însă evident de la cel de un florin de sesia întreață, uzual în genere, și care trebuie să fi fost în obicei pe domeniu și înainte de preluare. Sumele, în tot cazul, se repartizează foarte inegal. Dacă cele mai multe dintr-o listă dată sînt egale și se mișcă în jurul unui florin, reprezentînd „sesiile” întregi, restul prezintă multe inegalități, indicînd felurite subdiviziuni sau stări.

Scutirile nu se arată multe. Sînt scutiți consecvent juzii, care sînt strîngătorii censului și care, dimpotrivă, sînt chiar remunerați, de cîte ori îl strîng, cu băutură. Obiceiul e înregistrat mereu de la un timp de socoteli.

De pildă, în socotelile anului 1548 la ieșite apar micile sume date, individual, juzilor, la prezentarea censului satului lor. La prezentarea primului cens au primit fiecare între 4 și 12 aspri sub numele de *bibales*, desigur după mărimea satului sau după depărtare, 12 primind cel din Apața, 4 cel din Baci. Aceleași mici sume le-au primit și la prezentarea celui de al doilea și al treilea cens. În 1554 la prezentarea censului de Sîngeorz s-au dat juzilor sub nume de *bibales* în total 54 aspri. La aducerea censului de Sînmartin iarăși 95 aspri. În 1560 apare următoarea înregistrare: *Bibales census et stipendia impraesentantibus* în total 4 fl. 15 aspri. În 1570 celor care au adus censul li s-au dat în total *trinckgelt* 4 fl. 22 aspri. În 1580 s-au dat juzilor (*die geschworne hommen und richter*) 4 fl. 10 aspri. Ș.a.m.d.

Jurații nu sînt scutiți cu totul, ci obișnuit numai de jumătate cens.

Printre cei scutiți sau cu cens redus apar slujbași, păstori, văduve, săraci, bătrîni, infirmi, orbi, cerșetori, arși de foc.

De la un timp la repartizarea censului apare și se repetă mereu noțiunea de *lot*. Cînd e exprimată în bani, suma corespunzătoare unui lot e variabilă de la caz la caz. Lotul e prin urmare unitate de repartitie după care se calculează censul, luîndu-se la calcul de atîtea ori cifra stabilită pentru un lot la o dare, cîte unități (lot) grevează pe contribuabil.

Deosebit se înscrie un cens al țiganilor. În 1504, sub titlul de *proventus de Czyganis et ipsorum censu* au intrat în total 6 fl. 16 aspri. Nicolaus Cziganus din Rotbav a dat drept cens de Sîngeorz (*sancti Jeorgii*) $\frac{1}{2}$ fl. *A Czyganis provinciae* au venit 3 fl. minus 2 aspri.

În 1505 censul țiganilor e 4 fl., în 1506 2 fl. 38 aspri, din care 48 aspri censul unui țigan care mai înainte a fugit. În 1507 censul lor e 2 fl. 27 aspri, în 1508 2 fl. 23 aspri. În 1509 e înscris numai titlul. Mai apare un cens al țiganilor de 4 fl. în 1513 și apoi dispare din socoteli. Erau desigur țiganii Branului despre care vorbea și actul regal din 1500. Au dispărut

sau au fost supuși treptat la regimul censului obișnuit al locuitorilor, sînt identici cu *auriquaestores* care apar adesea în socotelile următoare, socotelile nu ne mai spun.

Daruri sau daturi nu apar în socoteli. Sînt în uz însă felurite dijme. *Dijme* se iau din semănături, din porci, miei și stupi.

Dijma din semănături apare consecvent în toate socotelile. În 1504 venitul din dijmele grînelor (*proventus de decimis frugum*) a adus în total 46 fl. 28 aspri, din care 10 aspri sînt restanță din anul trecut.

În anii următori sumele sînt variabile. Iată cîteva variații din anii 1504—1513 :

	1504	1505	1506	1509	1510	1513
Baciu } Turcheș }				6,—		
Cernat	13,—	10,—	11,46	—	9,—	8,—
Satu-Lung	3,—	3,38	3,48	2,25	3,25	3,—
Tărlungeni	10,—	8,—	11,45	6,—	9,—	7,47
Zizin	2,—	2,—	2,—	1,25	2,—	1,49
Purcăreni	2,—	2,—	2,06	1,—	1,20	1,40
Crisbav	2,—	2,—	3,—	1,—	2,—	1,40
Crisbav	2,18	6,—	6,—	6,—	9,—	4,—
Apața (Gest)	6,—	6,—	6,—	4,—	8,—	6,—
Total :	46,18	39,38	46,45	28,—	43,45	34,26

Acestea sînt numite tot mai des *decimae maiores*. În 1506 la Cernat sînt înscrise *de mediis decimis*, probabil cealaltă jumătate îi rămînea preotului în virtutea dreptului lui vechi, pomenit de actul citat din 1456. La 1508 vin 1 fl. 43 aspri *de plebano in villa Michaelis de maioribus decimis eidem venditis*. Poate e cealaltă jumătate pe care a cumpărat-o.

În anii următori, pînă la 1528, cea mai ridicată cifră e cea din 1523, anume 47 fl. 30 aspri, cea mai scăzută cea din 1527, de numai 20 fl. În 1529 și 1530 cifrele sînt și mai scăzute, în 1529 în total 19 fl., în 1530 numai 12 fl. Dar la 1529 se notează că din cinci sate arse de moldoveni au venit abia 4 fl., iar în 1530 că din Crisbav și Apața n-a venit nimic, căci amîndouă au fost în întregime arse, Crisbav de turci, iar Apața a trecut în mîinile scribilor domnului Moldovei, Bartolomeu și Ioan Fosokas. Dar nici în 1531 nu e mai ridicată : din toate nouă satele au venit abia 15 fl. 17 aspri și 1 d. Creșterea e lentă :

1532	19 fl. 25 aspri	1537	51 fl. 25 aspri
1533	19 „ 25 „	1538	46 „ — „
1534	22 „ — „	1539	46 „ — „
1535	32 „ — „	1540	46 „ — „
1536	44 „ — „	1541	46 „ — „
		1542	46 „ — „

Uneori se spune cum s-a ajuns la cifrele bănești. La 1540 Satu-Lung, Tărlungeni, Purcăreni și Zizin *solverunt* 16 fl. La 1542, la aceleași sate

se spune *decimae vonditae pro fl. 16*. Așa se spune și despre sumele înregistrate la celelalte sate. Dijmele au fost deci toate vîndute. Erau desigur vîndute obișnuit chiar locuitorilor sau chiar celor dijmuți.

În 1543 citim următoarea înregistrare: *Ex 7 villis percepimus ratione maiorum decimarum fl. 31*³⁰. Dijmele din Apața și Crisbav însă au fost tratate altfel. Din dijmele din Apața au venit 177 găleți (*cubuli*) de grîu, 35 găleți de ovăz, 39 găleți de mei. Din Crisbav au venit 83 găleți de grîu, 38 găleți de ovăz și 6 găleți de mei. În total din cele două sate au venit deci 260 găleți de grîu, 73 găleți de ovăz și 45 găleți de mei.

Cifrele aruncă o lumină mai întii asupra producției celor două sate: 2600 găleți de grîu, 730 găleți ovăz, 450 găleți mei. Presupunînd la această dată în cele două sate, aproape egale, aproximativ 100 capi de familie, revine de cap de familie în medie 26 găleți de grîu, 7,3 de ovăz și 4½ de mei, adică 104 mierțe de grîu, 28½ de ovăz și 18 de mei producție. Producția e mai mare în Apața, în care pe cap de familie vin în medie 141½ mierțe de grîu, 28 de ovăz și 31 mierțe de mei.

Cifrele ne arată apoi raportul dintre cereale în producția de aci. Predomină covîrșitor grîul. Ovăzul reprezintă ceva mai bine de o pătrime față de grîu. Iar meiul reprezintă abia 12% din totalul producției.

Din dijme însă e posibil să fi fost scăzută partea preoților. Aceasta, adăugată, ar ridica cifrele, dar n-ar schimba raporturile.

Sînt mai greu de acordat prețurile de răscumpărare ale dijmelor cu cifrele și valoarea dijmelor în natură.

Între anii 1538 și 1547 dijmele din Crisbav au fost răscumpărate cu 7—9 fl. anual, iar cele din Apața cu 7—10 fl. În 1543 găleata de grîu s-a vîndut cu 16 aspri (50 de aspri = 1 fl.). În 1546 s-au vîndut la 1 fl. trei găleți. În 1543 chiar din Apața și se pare chiar din dijma grîului, s-au vîndut 98½ găleți cu 35 fl. 23 aspri. Găleata de mei în 1541 s-a vîndut cu 22 aspri, în 1542 cu 14 aspri³¹. Numai grîul venit în dijma din Apața, adică 177 găleți ar fi trebuit să coste 63 fl. 36 aspri. Dijmele din grîne poate nu se vindeau, ci se răscumpărau cu sume scăzute sau global stabilite.

Dijmele luate în natură ne apar astfel ca o flagrantă agravare. Sau poate cele două sate făceau caz aparte în cadrele domeniului? Revenirea la dijmele în natură întîmpină desigur rezistență. De aceea nici nu rămîine durabilă.

Se înregistrează și plata pentru treieratul și căratul dijmelor. La grîu s-a plătit *pretium triturae* sau *merces triturae* 1 aspru și 1 obol (*obulum*) de găleată, făcînd în Apața 4 fl. 21 aspri, în Crisbav 2 fl. 28 aspri. La ovăz s-a plătit 1 dinar de găleată, la mei 1 aspru de găleată. S-a plătit deci de găleată la grîu 2½ d., la ovăz 1 d., la mei 2 d. Plata treieratului s-a făcut și ea, cum vedem, în bani, nu prin parte din grîul treierat, cum se obișnuia în alte părți. Plata bănească însă se arată mult mai scăzută decît cea obișnuită în natură.

³⁰ *Ibidem*, III, p. 36.

³¹ *Ibidem*, III, p. 35, 37.

Pentru cărat s-a plătit 1 d. de găleată. Grânele, o parte, au fost duse în cetate. Din acestea s-au umplut cu grâu două gropi (2 *foveas cum tritico*), restul e în *claustro in magna stuba*. S-a și măcinat din ele și dat păstorilor.

În 1544, *decimae maiores 7 villarum* au fost vândute cu 31 fl. Dijmele din Apața au fost vândute lui Ștefan Tot și Petru Therek cu 10 fl. 33 aspri³². În 1545 și 1546 de asemenea s-au vândut (*vendidimus, dedimus*), rezervându-se pentru cetate numai cele din Crisbav. În 1547 nu s-a rezervat nimic, dijmele toate au fost prefăcute în bani (54 fl.).

De la 1548 la 1555 cifrele dijmelor variază între 41 fl. 12½ aspri și 52 fl. Doar în 1552 avem 36 fl. Dar din Apața (*Geysth*) s-au luat numai 5 fl. pentru ovăz; grâul, care a fost 176 găleți, a fost cărat în *claustrum*. În 1554 se notează iarăși că din Cernat s-au luat *medias decimas*.

Cifrele sînt asemănătoare și mai tîrziu. În 1560 dijmele mari din cele nouă sate au fost vândute cu 46 fl. 12½ aspri. În 1570 din dijmele mari (*aus dem grossen czenden*) au intrat 46 fl. 25 aspri. În 1580 și 1581 iarăși 46 fl. În 1590 numai 36 fl.

Dijmele mari deci se iau în bani, rar în natură și numai parțial. După expresiile textelor ele se vînd. În realitate însă, se pare, se rîscumpără, desigur cu anumite sume de clăia care cădea sau trebuia să cadă în dijma, după indicii cu sume mult inferioare valorii reale a dijmei. Se rîscumpărau se pare cu anumite sume tradiționale, mai de mult stabilite sau convenite. Poate era o rîscumpărare stabilită încă de pe cînd dijma de aici aparținea episcopului Transilvaniei. Era desigur rîscumpărată în bani, cu anumite sume legale, la o asemenea depărtare. Domeniul scos fiind de sub autoritatea voievodului Transilvaniei și trecut la Brașov și Țara Bîrsei, a trecut și dijma episcopală sub un nou regim, a ajuns în mîinile noului stăpîn, poate în formele ei uzuale. În tot cazul sumele anuale de rîscumpărare, cu toate variațiile lor, se mențin la același nivel în tot cursul secolului, nu cresc o dată cu creșterea populației și nici cu a prețurilor, încît trebuie să concludem că venitul lor e în scădere. Să fie vorba de o constanță sau de o scădere pe cap de locuitor a producției sau numai de o relativă constanță a rîscumpărării? Mai curînd de aceasta poate fi vorba. Adesea poate se face o simplă evaluare sau o simplă convenire asupra rîscumpărării în virtutea obiceiului. Se repetă adesea de la un an la altul sume identice — ca cea de 46 fl., de pildă, cinci ani în șir, de la 1538 începînd, și care se repetă și în alți ani pe urmă — sau foarte apropiate, presupunînd o constanță mai mare decît o putea avea o producție agricolă.

Dijmele din semănături aduc astfel un venit destul de constant, dar mic în raport cu al censului.

Un venit mai aduce aci și dijma inului. Inul era căutat de țesătoriile de pînză din Brașov și era cultivat de sate desigur și pentru vînzare.

³² Stephanus Tot apare în Baciu în 1540. Între 1545 și 1547 apare *allodium Stephani Tot*. Era se pare mic nobil. Tot așa era poate și Petru Therek. În socotelile Brașovului amîndoi apar des ca trimiși în diferite părți, cu felurie misiuni, chiar și la domnii Moldovei și Țării Românești. Sînt trimiși și ca iscoade. Dijmele le-au cumpărat cu prețul mic, cu care le rîscumpărau sătenii.

În 1504 *proventus seminatorum et venditorum lini* s-a cifrat la 16 fl. 4 $\frac{1}{2}$ aspri. Din aceștia dijma inului de 7 *villis* a fost 40 aspri³³. În 1505, din dijma inului au venit în total 14 fl. 45 aspri. În 1506 au venit, sub același titlu, 13 fl. 16 aspri, în 1506 13 fl. 46 aspri. În 1507 au venit 18 fl. 08 aspri. Acum se fac și anumite specificări. Din dijma inului au venit 3 $\frac{1}{2}$ fl., din dijma inului din Cernat 46 aspri, din Satu-Lung 1 fl. 37 aspri. *de decimis et territorio castrî ubi seminauerunt linum* 8 fl.³⁴. În 1508 au venit în total 10 fl. 448 aspri, anume de *decimis territorii castrî* sau de *decimis lini circa castrum Törtsch*. Pe lângă dijma inului din satele domeniului, venea o dijmă și din semănăturile de in din jurul cetății. În 1509, din semănăturile de in din jurul cetății au venit 6 fl. 21 aspri, din dijma din Satu-Lung 1 fl. 07 aspri, *de villis Walachalibus* 1 fl. 25 aspri.

Din socotelile anului 1510 aflăm că seamănă în jurul cetății cei din Cristian (*Newstatt*) și Rijnov (*Rosnaw*). În 1511 dijma inului din Satu-Lung a adus 1 fl. 08 aspri, cea din Turcheș 10 aspri, din Zizin 25, din Crisbav 32. În schimb, din semănăturile de in din jurul cetății au venit 14 fl. 35 aspri.

În 1512 au venit 14 fl. 24 aspri. În 1513 *de quatuor villis Walachalibus* au venit (dijme) pe care le-a vîndat judele din Turcheș pe 28 aspri.

Sume variabile și în răstimpul dintre 1522 și 1526 între 8 fl. 05 aspri și 16 fl. 46 aspri. În 1524 dijmele inului *ex villis Walachalibus* au adus 2 fl. 10 aspri, iar din inul semănat în jurul cetății 7 fl. 4 aspri. În 1525 *de lino, quod seminatum est prope castrum per Rosnenses et Kerestycenfalwa*, au venit 7 fl. 41 aspri.

Între 1527 și 1537 dijelele inului au adus între 4,144 și 16,25 fl. Ni se dau acum și alte informații. În 1533 *de agris lini*, după 112 $\frac{1}{2}$ *modiis* de semănătură din jurul cetății Branului au venit 13 fl. 25 aspri, de fiecare *modius* plătindu-se cîte 6 aspri. În 1535 pentru 3 găleți (*cubulis*) de semănătură în jurul cetății (s-au plătit) 18 aspri. Deci *modius* din anul precedent e de fapt aceeași găleată.

Între 1538 și 1547, în primii ani dijelele inului au adus cîte 3, 4, 5 fl. anual. Din semănăturile din jurul cetății în 1538—1540 au venit între 17 fl. 23 $\frac{1}{2}$ aspri și 19 fl. 46 aspri. În 1541 numai 4 fl. 32 $\frac{1}{2}$ aspri. În 1546 *ex decimis lini castrum* au venit 22 fl. 24 aspri, *ex pertinentiis 7 villarum* 5 fl. Semănăturile de in sînt deci în creștere.

În anii 1548—1550 veniturile inului cresc și mai mult, variind între 32,08 și 34,25 fl. Ele se ridică prin semănăturile din jurul cetății, care aduc în sumă rotundă cîte 30 fl. anual. Se folosesc și acum la înscrierea acestora expresiile *ex* sau *de decimis lini circa castrum, ratione decimarum lini, lini decimae computatae venditae*. În anii următori venitul variază între 17,37 și 28,04 fl. În 1555, din pămîntul de in nou defrișat au venit 1 fl. 48 aspri³⁵. În 1560, din semănăturile de in au venit 40 fl. 45 aspri, din dijma inului 3 fl. 25 aspri, în 1570, 1580, 1581 din dijelele inului (*flachs czenden*) cîte 5 fl. În 1590 apar 5 fl. sub numele de dijmă mici (*kleinenn tzenden*). Semănăturile de in au adus, în 1570, după 604 $\frac{1}{2}$ rump a 12 d. în total 72,54 fl. În 1580 au venit 68 fl. 17 aspri, în 1581, după 569 rump a 12 d., 44,21 fl., în 1599 iarăși după 382 rump 45,84 fl. Dijma inului trebuie să se cuprindă în primul rînd sub titlul de *decimae minores* neprecizate de la 1552 și 1553, cînd ea nu apare deosebit în socoteli. În 1552,

³³ *Quellen*, I, p. 86.

³⁴ *Ibidem*, I, p. 115.

³⁵ „Ex nova eradicata terra lini a Vincencio vicecastellano fl. 1, asp. 48“, *Ibidem*, III, p. 470.

sub acest titlu au venit 18 fl. 17 aspri, în 1553 12 fl. 4 aspri³⁶. În 1598 din semănăturile de in, după 449 rump (găleți) cu 12 d. au venit 53,78 fl. În 1599, după 382 rump, cu 12 d., 45,84 fl.; atâtea găleți a fost semănătura, dijma sau recolta după care s-a plătit? Poate recolta.

Din in vin dijmele satelor domeniului, care aduc mai puțin și „dijmele“ celor din Rijnov și Cristian, care seamănă în pământul cetății. Aceștia plătesc fie după cantitățile semănate, fie după recoltă anumite sume convenite ori contractate sau își răscumpără cu bani „dijma“ datorată după pământul cultivat pe teritoriul cetății³⁷.

O dijma a vinului nu există, satele nu sînt cultivate de vie.

Dijma mieilor e înscrisă *decimae agnorum* sau *decimae agnellorum*, o dată, în 1506, *census agnorum*, iar spre sfîrșitul secolului, în textele germane ale socotelilor *lämmer czenden*. În 1504 e 5 fl. 33 aspri, în 1505 e 7 fl. 25 aspri. De la 1504 la 1526 totalurile variază între 4 fl. 35 aspri și 7 fl. 36 aspri. Cea mai mică sumă, 4,35, apare în 1506 cînd dijma e înregistrată *census agnorum*.

La 4,35 se cifrează dijma celor șapte sate la 1512. Uneori cîte un sat e înscris separat. În 1509, de pildă, dijma mieilor din Apața a adus 36 aspri, din cele șapte sate 6 fl. 4½ aspri. Nu e specificată însă niciodată pe sate. În schimb apar uneori numele celor care au dat-o. De pildă în 1526 cei 6 fl. 38½ aspri au venit de la 12 nume³⁸. Cei de la care s-a luat au avut, după cifre, „turme“ variabile de oi, care se pot presupune din sumele de răscumpărare a dijmei.

Între 1527 și 1537 dijma mieilor variază între 1 fl. 38 aspri și 13 fl. 41 aspri. Dijma de vreo patru ori e înscrisă și acum pe nume. De pildă, suma cea mai ridicată, de 13 fl. 41 aspri, din 1533, a venit de la nouă nume³⁹.

Între 1538 și 1555 sumele variază între 4 fl. 45 aspri și 16 fl. 5½ aspri. Apare și la dijma mieilor uneori cuvîntul vîndută. Între 1560 și 1590 variază între 9,22 și 17,13 fl. În 1599 e 30 fl., în 1600 mai mult, 37,63 plus 1,92 veniți din Apața.

În satele cetății Branului nu avem deci un dat al oilor, ci numai dijma mieilor. Aceasta se ia consecvent în bani. Nu e o răscumpărare globală, constantă. Se ia după repartiție anuală. Se răscumpără mieii avuți, se vînd mieii veniți în dijma? Cu cît se răscumpără, cu cît se vînd? E o sumă stabilă de răscumpărare a mielului avut sau venit în dijma? Din înregistrări nu putem stabili. O singură dată, anume în 1543, găsim înregistrați la dijme 8 iezi vînduți cu 31 aspri. Ceea ce ar însemna că dijma se lua în

³⁶ „1552. Decimae minores venditae sunt et computatae pro fl. 18 asp. 17. 1553 pro fl. 12 asp. 4“. *Quellen*, III, p. 471.

³⁷ În ce măsură apropie sumele înscrise dijma s-ar putea calcula în cazurile în care sînt indicate cantitățile de semănătură după care s-a plătit.

³⁸ Specificat: *Tot Janusch* 49 aspri, *Tot Tamasch* 1 fl. 4 aspri, *Latzko Tamasch* 1 fl. 14 aspri, *Saasz Marton* 9 aspri, *Zakalosh Janusch* 39, *Domonkosch Petter* 12, *Ruda Istwan* 39, *Gubasch Iorg* 12½, *Lenart Benedik* 24, *Wantscha Pastor* 10, *Jacob Janusch* 9, *Pettö Andreasch* 17 aspri. *Quellen* II, p. 678.

³⁹ *Simon Bwday* din Baci, *Lenart Benedick* din Satu-Lung, *Anthonius Walach*, *Joannes Thot*, *Thomas Thot* din Turcheș, *Petrus Ellekes*, *Domonkos Peter*, *Thomas Istwan* din Apața, *Syrmes* din Purcăreni. *Quellen*, II, p. 472.

natură și apoi se vindea sau răscumpăra. Se practica și răscumpărarea celor sub zece, din înregistrări nu se poate deduce.

Dijma porcilor apare sub o singură formă, cea a dijmii porcilor de la ghindă. Și aceasta se ia consecvent în bani. Nu se notează nici la aceasta după ce criterii se ia. Se pare că e o plată stabilită sau convenită pentru porcul scos la ghindă, și nu o dijmă propriu-zisă sau o altă formă de dijmă deosebită de cea de pe domeniile nobiliare, o dijmă luată numai în bani. După înregistrarea din 1526, de 450 de porci s-au plătit 8 fl. 42 aspri, deci 1 aspru de porc și cu câte un aspru de porc au rămas datori și cei în restanță. După o altă înregistrare, din 1533, de 312 porci din Ghimbav, scoși la ghindă, s-au plătit 5 fl., deci mai puțin de 1 aspru de porc. După o alta din 1542, de 11 porci s-au plătit 11 aspri, de alți 35 numai 21 de aspri. Nici nu se numește consecvent dijmă, ci mai adesea e socotită doar ca un venit după porcii de la ghindă. Venitul e foarte inconstant, ghindă nu se făcea în fiecare an. În păduri nu erau scoși consecvent porcii din aceleași locuri. Porcii se scoteau la ghindă desigur cu tocmeală. Venitul e deci intermitent. Se ridică însă de mai multe ori la sume însemnate, depășind și pe cele ale „dijmelor mari“.

Înregistrarea din 1505 vine cu specificări; după porcii românilor scoși la ghindă (*de porcis Ūalachalibus, qui fuerunt in glandinibus*) au venit 17 fl. 08 aspri. E vorba de porcii românilor sau de ai satelor „românești“, adică ai Săcelelor? Au mai venit de la ghindă în același an 8 fl. 31 aspri, după scroafele orașului (*de scroffis civitatis*) 2 fl. 26 aspri, după scroafele lui Ștefan Medwescher și Johannes Orzag (orașeni?) 1 fl. 36 aspri, după scroafele plebanului din Ghimbav 2 fl., după scroafele scoase la ghindă din Apața 5 fl. Total 37 fl. 01 aspri.

În 1506 *de scroffis* 2 fl. 22 aspri, în 1507 *de scroffis* 21 aspri, *de decimis quercuum de castro* 13 fl. 05 aspri. În 1508, din dijmile porcilor ținuți la ghindă (*de decimis porcorum qui fuerunt pasti in glandinibus*) 7 fl. 25 aspri. În 1509 apare abia 1 fl. În 1512 citim următoarea înregistrare: *Item de singulis scroffis in glandinibus circa castrum pastis flor. 92 asp. 20*⁴⁰.

În 1522, din porcii scoși la ghindă au venit 47 fl. În 1526, după porcii din pădurea Apața (*in silva Apacia*), în număr de 450, au venit 8 fl. 42 aspri. Porcii sînt înscrși la șapte nume: *Budischan de Tuhan* 108, *Lazar de Tuhan* 83, *Stanka de Tuhan* 65, *Fataine de Tuhan* 60, *Stayko* 28, *Doctor Marcellus* 92, *Hans Fux* 14⁴¹. În aceeași pădure au mai fost scoși și alți 425, înscrși la șase nume: *Vinrichs Michel* din Rîșnov 135, *Bernhart* de Rîșnov 100, *Furka Mihal* 27, *Bortscha Janusch de Turkesch* 50, *Anton* plebanul din Sîmpetru 80, *doctor Johannes Schirmer* 33⁴². Aceștia au rămas datori cu plata, tot cu câte 1 aspru de porc.

În 1528, după porcii de la ghindă din pădurea cetății (*silva castris*) au venit 27 fl. 25 aspri, din Apața de la ghindă 2 fl. 10 aspri. În 1531, de la ghindă 4 fl. 21 aspri. În 1533, *de porcis in glandinibus castris Thewrcz* au venit 58 fl. 12¹/₂ aspri. În plus cei din Ghimbav au plătit după 312 porci de la ghindă 5 fl. Și a mai rămas

⁴⁰ *Ibidem*, I, p. 160.

⁴¹ *Ibidem*, p. 680.

⁴² *Ibidem*, p. 693.

și o restanță de 4 fl. 17 aspri plătită în anul următor. Total deci 67 fl. 29 $\frac{1}{2}$ aspri, o sumă mai ridicată decât a „dijmelor mari”. În 1535 numai 2 fl. 17 aspri. În 1539, în schimb, din jurul cetății au venit 74 fl. 21 $\frac{1}{2}$ aspri. În 1547, 10 fl. 23 asp⁴³. În 1548, de la ghindă din hotarul (*territorii*) Apața au venit 10 fl. 42 aspri, din hotarul Crisbavului 2 fl. 29 aspri, din pădurile de ghindă ale cetății (*in glande castri pastis*) 71 fl. 10 $\frac{1}{2}$ aspri, în total deci 84 fl. 31 $\frac{1}{2}$ aspri.

Cea mai ridicată sumă o găsim la anul 1551. Aci apar două sume mari, una de 113 fl., alta de 119 fl. 18 aspri⁴⁴. În 1555, din dijmele porcilor (*ex decimis porcorum*) au venit 40 fl. 27 aspri, din pășunatul porcilor în pădurile de stejar (*ex pastu porcorum ex quercinetis*) 12 fl. 42 aspri. În 1560 din pădurile de fag și de stejar au venit 37 fl. 24 aspri.

Veniturile sînt deci uneori destul de însemnate, dar inconstante, adesea cu largi intervale în care nu se înregistrează nici un venit.

Dijma albinelor apare sub titlul de *decimae apum* și *decimae mellis*, iar mai tîrziu, în textele germane de *Bayen czenden*. Odată, în 1506, chiar sub cel de *census apum*. Ea apare înregistrată consecvent în bani, fie global, fie cu anumite distincții. De pildă, în 1504 au venit sub acest titlu din Săcele (*a Septem villis*) 8 fl. 25 aspri, din Crisbav 45 aspri, făcînd în total 9 fl. 20 aspri. În 1506, *de censu apum omnium villarum* au venit 5 fl. 38 aspri. În 1507, din dijma Crisbavului au venit 34 aspri, *de decimis apum villarum Walachalium* 1 fl. 40 aspri. În 1513, dijma stupilor a adus din Apața 16 aspri, din Crisbav 36, din Săcele 3 fl. 14 aspri. În 1509 *de decimis mellis* au venit 5 fl. 48 $\frac{1}{2}$ aspri. Dar în mulți ani sumele sînt scăzute, pînă la 1526 variînd între 1 fl și 2 fl. 22 aspri.

Sumele sînt mici și între 1527 și 1537, variază între 1 fl. 08 aspri și 3 fl. 19 aspri. Doar la 1534 găsim înregistrarea *Decimae mellis: pro quinque urnis mellis venditis flor. 7*.

Între 1538 și 1555 întîlnim și sume mici în jurul a 2—3 fl. sau chiar mai mici (1 fl. 04 aspri în 1552) — în 1547 nici n-a venit nimic —, dar sînt mai frecvente sumele în jurul a 4, 5, 6 fl.: 5,20 în 1538, 5,10 în 1539, 6,36 în 1544, 4,37 în 1545 etc.⁴⁵. Dar întîlnim și sume de 9 fl. 08 aspri în 1546. În 1537, din dijma mierii au venit 2 fl. 41 aspri. Din aceștia Grigore Thereck a prezentat numai 41 aspri, căci castellanul a vîndut *Ceciliae Brasiatrici* 2 vedre și 6 cupe de miel (*medonis mellis urnas duas et sex octoalia*) cu 2 fl. Dijma deci nu s-a luat toată în bani, ci a fost prefăcută în bani. Se lua probabil dijma în natură și răscumpărarea celor sub zece în bani.

Uneori se dă și numărul roilor după care s-a plătit. De pildă în 1543: *De 11 examinibus apum ratione decimarum percepi fl. 2 asp. 10*. Sau în 1544: *D. Martinus dedit pro 20 examinibus apum fl. 3*. Pe lîngă aceasta, din cele nouă sate au intrat

⁴³ *Onche de Zernyest* după 75 porci 1 fl. 25 aspri, *Grosza* 37 p. 37 aspri, *Klein Thys* după 28 porci și 42 purcei 1 fl. 25 aspri. *Ibidem*, III, p. 34.

⁴⁴ „Ratione porcorum aliorum sive in glandinetis pastorum percepi a Vincencio vicecastellano fl. 113. Ex glandinetis campi Bwzaw vocati et 7 pagorum ratione porcorum illic pastorum accepti in prompta pecunia fl. 119 asp. 18”. *Ibidem*, III, p. 468.

⁴⁵ În 1540 înregistrarea e următoarea: „Stephanus Thot praesentavit fl. 1 asp. 11. Idem insumpsit in Valachos, qui bellico more eruperant, ac etiam sibi accepit ex eisdem decimis fl. 1 aspri 27”. *Ibidem*, III, p. 35.

ratione decimarum 3 fl. 36 aspri. În cele două cazuri se înțelege că roii veniți în dijmă s-au răscumpărat cu atât. În primul caz roiul a fost răscumpărat cu 10 aspri, în al doilea cu $7\frac{1}{2}$ aspri. Din asemenea echivalențe putem face în general deducții asupra stupilor după care s-a luat dijma.

În 1560 dijma albinelor a adus 5 fl. 10 aspri, în 1570 *Bayen czenden* 3 fl.

Dijma se ia sau se impune desigur uneori după numărul roilor, alteori poate chiar în miere. În cazul înregistrărilor dijmei în miere, trebuie înțeles probabil că dijma se lua în stupi, din care se recolta mierea. Oricum se lua însă, dijma era exprimată sau transformată în bani, stupii, mierea se răscumpărau sau se vindeau.

Venitul *morilor* apare consecvent în socoteli. El vine de la mai multe mori. În 1504, din Sînpetru, Rîșnov, apa Nussbach, Vulcan, Rotbav, Hălchiu. În 1505 se adaugă și Codlea. Se înscriu intrate la diferite răstimpuri. În 1504 au venit în total 24 fl. 30 aspri. În anii următori, pînă în 1513 sumele variază între 17 fl. 36 aspri și 30 fl. $11\frac{1}{2}$ aspri. Uneori se înregistrează și vînzări de grîu și malț (*Malcz*) de la mori.

În 1506, de pildă, s-au vîndut 3 găleți (*cubuli*) de malț cu 18 aspri, 6 găleți de grîu cu 1 fl. 14 aspri. În 1510 s-a vîndut grîu și malț de 3 fl. 34 aspri, în 1511 grîu și malț de 3 fl. 39 aspri.

În 1509, la moara din Rîșnov sînt înscrise și pive (*stamp illius molendini*).

Între 1522 și 1526 sumele sînt mai mici, 7,04 în 1522, 4,39 în 1523. În 1524 au venit 13 fl. 31 aspri, din care 22 aspri în ulei, 1 găleată de malț socotită 8 aspri, 4 găleți de grîu socotite 40 aspri. Pivcele din Vulcan au adus în această sumă 46 aspri. În 1525 au venit în bani 6 fl. 32 aspri, dar și 62 găleți de făină. Apar iarăși pivele din Vulcan, uleiul, malțul (*brasium*)⁴⁶. În 1526, în bani au intrat numai 4 fl. 13 aspri, restul în făină și în malț, anume 103 găleți de făină, 40 găleți de malț, din care 38 vîndute. Alte trei găleți de malț au fost vîndute cu $37\frac{1}{2}$ aspri.

Între 1527 și 1537 apar în genere sume mici bănești. Alături de ele însă în unii ani sînt înscrise ca venite diferite cantități de grîu, malț, ulei. În 1533 de pildă, în bani au intrat numai 1 fl. 16 aspri, dar și $79\frac{1}{2}$ găleți de grîu, 9 găleți de malț, 8 *talenta* (= *octualia*) de ulei.

În 1534 au intrat numai 2 fl. 40 aspri, dar $53\frac{1}{2}$ găleți de grîu, $81\frac{1}{2}$ găleți de malț, $14\frac{1}{2}$ talenta de ulei. În 1535 au venit 6 fl. 39 aspri, $60\frac{1}{2}$ găleți de grîu, 7 găleți de făină, 20 găleți brasium, 10 găleți ovăz, $9\frac{1}{2}$ talenta ulei. În 1536: 1 fl. 25 aspri 1 d., 31 găleți grîu, 6 găleți brasium, 6 talenta de ulei. În 1537: 8 fl. 46 aspri 1 d., $57\frac{1}{2}$ găleți grîu, 22 găleți brasium, $12\frac{1}{2}$ talenta ulei, *Esten vulgo osz* (?) 4 găleți.

Între 1538 și 1555 în veniturile morilor mereu se asociază cele bănești cu cele în natură. Cele în bani sînt obișnuit mai reduse. În anii 1538—1547 variază între 2 fl. 30 aspri și 8 fl. 32 aspri.

Împreună cu aceste venituri bănești se înregistrează mereu cantități variabile de grîu, făină, malț, ulei, etc., desigur ca provizii sau rezerve pe

⁴⁶ Brasium e orzul încolțit, pregătit pentru bere și probabil uscat și măcinat.

seama cetății. Uneori se spune că sînt duse în cetate. Alteori sînt rezervate la mori pentru vînzare. Se înscriu mereu și mici vînzări de la mori. Intratele bănești nu sînt nici ele decît vînzări sau răsкупpări de venituri în natură.

Exemple : În 1538, de la moara din Hălchiu au venit 5 talenta ulei, 28 găleți de grîu, 8 găleți brasium, 6 găleți *escae vulgo osz*, 15 aspri bani din uleiul vîndut. Din Rotbav (*Weres Marth*) 18 talenta ulei, $7\frac{1}{2}$ găleți de grîu, 4 găleți brasium, 3 găleți *escae vulgo osz*, $6\frac{1}{2}$ aspri. Din Rîșnov, pentru 8 găleți brasium vîndute în anul trecut au venit 48 aspri, după 24 găleți de grîu și malț (*brasium*) $33\frac{1}{2}$ aspri. Din Tărlungeni, de la pive 5 aspri și 41 găleți de ovăz. Din Sînpetru, locuitorii au dat (*inhabitatores... praesentaverunt*) de la moară 13 găleți de grîu, 6 găleți brasium, iar de la pivele de pisat mei (*de milii tusione vulgo stanpen*) 40 aspri. Din Vulcan 7 găleți de grîu. S-au vîndut 10 găleți de brasium cu 1 fl. 20 aspri.

În 1545, de la cei din Vulcan pentru pive (*ratione pisturae vulgo Stampen*) 12 aspri și 8 găleți de grîu, de la locuitorii din Sînpetru *ratione contusionis* $44\frac{1}{2}$ aspri și 17 găleți de grîu date în cetate, pentru 8 găleți brasium 1 fl. 14 aspri, Rotbav a dat *ratione contusionis* 9 aspri și 8 găleți de grîu, Hălchiu 21 găleți de făină pentru cetate și pentru ulei, pentru malț 1 fl. $12\frac{1}{2}$ aspri. Rîșnov de *brasio et contusione* 81 aspri, 29 găleți de grîu și 1 gălcată brasium. Jacob Kys din Apața a adus de la moară 40 aspri.

Sînt mereu amintite pivele, de mei, de sămîntă de in, uleiul, care presupun și teascurile. Mai obișnuită e perceperea de grîne. Mai mult grîu a fost luat în 1541, anume 111 găleți de grîu și 18 găleți de făină.

Între 1548—1555 veniturile în bani de la mori variază între 7 fl. 05 aspri și 53 fl. $47\frac{1}{2}$ aspri, desigur după cum se rețin mai multe sau mai puține bucate în natură, care sînt mereu înscrise.

Socotelile anului 1560 ne dau o simplă socoteală bănească, fără altă precizare : de la 9 mori au venit în total 54 fl. 03 aspri.

Specificat : de la moara din Crisbav 20 fl., Apața și Tărlungeni 4,40, Turcheș 21,12, Vulcan 34 aspri, Hălchiu 3,05, Rotbav —, Sînpetru 2,10, Rîșnov 2,02.

În 1570, două mori ridică mult veniturile, cea din Turcheș care a adus 41 fl. și moara nouă din Tărlungeni care a adus 74 fl. 44 d. Și celelalte au adus peste 60 fl.

În 1580 apare un venit al morilor din Zizin și Purcăreni, 39 fl. $37\frac{1}{2}$ aspri. La acesta se adaugă un altul, de 20 fl. 20 aspri, din Crisbav. Acestea sînt veniturile care au intrat în socotelile lui Petru Hirscher, unul din castelani. În socotelile celui alt au intrat veniturile celorlalte mori, cu un total de 195 fl. 10 d., ridicînd venitul morilor și pivelor la 255 fl. $12\frac{1}{2}$ aspri. Acum în Turcheș apar trei mori de făină, o moară de sus, una din mijloc, alta de jos, pive, care toate au adus împreună 68,26 fl. O moară de făină din Satu-Lung a adus 63,27 fl. În Apața apar de asemenea o moară de sus și o moară de jos, care au adus împreună 30,08 fl. În 1581 venitul morilor e peste 280 fl. Socotelile morilor în acești ani sînt numai bănești. Probabil s-au evaluat în bani și rezervele în natură pe seama cetății. Reținem din șirul socotelilor amănuntele anilor 1598 și 1599.

În 1598, la 12 decembrie, făcîndu-se socoteala cu Benedik Pap și cu gocimanul (*Gottsmann*) celor trei mori din Turcheș, rezultatul a fost: 103 găleți (*rump*) de grîu (*korn*), din care 55 găleți au fost duse în castel, 48 vîndute cu 80 d. fac 38,40 fl., — apoi 50 găleți de malț vîndute, 34 cu cite 80 d., 16 cu cite 70 d., fac 38,40 fl., — 2 găleți de hrișcă (*harichka*) cu 40 d., fac 80 d. De la pive (*stamp mül*) 2 fl.

Socoteala cu Simon Pap și cu cei doi gocimani din Cărpiniș (*Kerpenis*) — se pare e vorba de morile din Satu Lung —, au adus: 70 găleți de grîu, din care 50 au fost duse în castel, 20 găleți vîndute a 80 d. cu 16 fl.; malț 26 găleți, din care 10 vîndute cu cite 70 d., 16 cu cite 80 d. au făcut 19,80 fl.; hrișcă 19 găleți, din care 10 găleți vîndute cu cite 40 d., 9 cu cite 32 d., fac 6,88 fl.; restanță (din anul trecut?) de 7 găleți hrișcă, a 40 d., 2,80 fl.

Socoteala cu Janos Pap din Apața și cu gocimanul, dintr-o jumătate parte de moară: 19 găleți de grîu, din care 5 găleți vîndute cu cite 110 d., făcînd 5,50 fl., iar 14 au rămas în rezervă; alte 2 găleți de grîu, care au fost restanță, cu cite 1,20 fl., fac 2,40 fl.; o restanță de 7½ găleți malț de ovăz (*haber malcz*) cu cite 38 d. fac 2,95 fl.; o altă restanță, de 4 găleți de malț, a 38 d., 1,50 fl.

Socoteala cu Marton Pap și cu gocimanul de la moara din Zizin: 70 găleți de grîu, din care 20 duse la castel, 28 vîndute a 68 d., cu 19,04 fl., 22 rămase rezervă; 35 găleți malț a 68 d., 23,80 fl.; 19 găleți hrișcă, vîndute 13 a 40 d., 6 a 32 d. au dat 7,18 fl.; restanță 2½ găleți hrișcă a 40 d., 1 fl.

Banii malțului de la cei din Hălchiu 2,70 fl.

Socoteala cu Janos Pap și gocimanul din Crisbav de la moară: 16 găleți de grîu, din care 8 vîndute a 88 d. au dat 7,04 fl., celelalte 8 au rămas în rezervă: o restanță de 13 găleți 11,44 fl.; 3 găleți hrișcă, a 48 d., 1,44 fl.; 7½ găleți malț de ovăz, a 40 d., 3 fl.; banii teascului (*kessel gelltt*, tîpsia teascului?) din Turcheș 2,40 fl.

În 1599 înregistrările sînt:

Marton Pap și gocimanul morii din Zizin: 49 găleți de grîu, din care 24 găleți duse în castel, 25 vîndute a 68 d. cu 17 fl.; 35 găleți malț vîndute a 64 d. 22,40 fl.; 11 găleți hrișcă a 32 d. 3,52 fl.

Socoteala cu Benedek Pap și cu gocimani din Turcheș de la cele trei mori: 92 găleți de grîu, din care 59 duse în castel, 1 vîndută cu 64 d., 32 cu cite 70 d. fac 23,04 fl.; 50 găleți malț vîndute a 56 d. 28 fl.; De la teasc? și pive (*kessel vnd stamp-mül*) 3,40 fl.

Socoteala cu Simon Pap și gocimanul din Cărpiniș: 52 găleți grîu, din care 31 duse în cetate, 21 vîndute a 58 d., 13,14 fl.; 22 găleți malț 13,04 fl.; 2 găleți de mei (*hirsh*) și 1 găleată hrișcă 1,32 fl.

Socotelile *milherr*-ului din Sînpetru: 20 găleți de grîu duse în castel; 15 găleți malț 5 fl.; *Osgelltt* 2,70 fl.

Socotelile cu Janos Pap și gocimanul din Crisbav: 27 găleți de grîu, din care 8 vîndute a 88 d. 7,04 fl., 19 rămase rezervă; 5¾ (găleți) hrișcă a 40 d., 2,30 fl.; 6 găleți malț de ovăz (*haber malcz*) a 40 d. 2,40 fl.; 8 găleți grîu restanță a 88 d., 7,04 fl.

Socotelile cu Janos Pap și gocimanul din Apața pentru jumătatea de moară: 16 găleți de grîu rămase în rezervă; 7 găleți malț a 34 d., 2,38 fl.; 14 găleți grîu restanță a 1 fl., 14 fl.

După aceste socoteli, în cei doi ani au venit 534 găleți de grîu, 253½ de malț, din care 13½ găleți malț de ovăz, 60¾ găleți de hrișcă, 2 de mei. O bună parte din

aceste cantități s-au dus în castel, anume 259 găleți, deci aproape jumătate. O altă parte a rămas pe loc, la mori. Dar s-au și vîndut (sau rîscumpărat?) cantități însemnate. Din cantitățile intrate sau cele rămase în rezervă din anul precedent s-au vîndut ori s-au prefăcut în bani în total 233 găleți de grîu, 249 de malț, 63 $\frac{1}{2}$ de hrișcă (inclusiv cele 2 găleți de mei), aducînd suma de 374,33 fl. Malțul, hrișca, cîtă nu rămînea în rezervă la mori, se vindeau sau prefăceau în bani în întregime, grîul existent s-a vîndut ori s-a prefăcut în bani mult peste o treime. Adăugînd și valoarea grîului dus în cetate ori lăsat la mori, socotită la valoarea medie a celui vîndut, morile cu pivele au adus în cei doi ani o valoare de cca 650 fl.

Morile aduc deci venituri în creștere cetății. Mult timp apar în socoteli numai mori din satele apropiate, dar din afara domeniului. Sînt morile satelor respective, care probabil trebuie să contribuie la întreținerea cetății în virtutea obligațiilor Țării Bîrsei de a contribui și ea la aceasta. La început contribuie cu bani, sau partea din venitul morilor cu care trebuie să contribuie e transformată în bani, fie prin rîscumpărare, fie prin vînzare. De la un timp însă se rețin părți mai mari ori mai mici de grîne sau ulei pentru nevoile cetății. Mai tîrziu apar și mori din satele domeniului și tot mai multe, ca pînă la urmă să rămînă în socoteli numai cele de pe domeniu. S-a extins obligația și asupra acestora? Au fost supuse și morile satelor domeniului la vreo obligație pe care n-au avut-o înainte? Stăpînii domeniului au ridicat și mori proprii, cum ne lasă să deducem sumele ridicate ale venitului de la unele din ele, cum e moara nouă din Tărlungeni sau morile din Turcheș și din Satu-Lung? Sau cum ne lasă să deducem cheltuielile cu ridicarea sau întreținerea lor? Așa s-a întîmplat desigur. Domeniul ridică mori proprii, în prejudiciul morilor sătești. Fapt e că morile aduc pe o cale sau alta venituri bănești și contribuie cu bucate la întreținerea cetății, suplinind astfel lipsa unei producții proprii de grîne.

De ce vin cantități atît de însemnate de malț de la mori? *Brasium* din textele latine, malțul (*Malcz*) din cele germane e desigur orzul pregătit pentru bere, eventual și alte cereale, ovăz sau chiar grîu. Raporturile dintre grîul și malțul venit de la mori reprezintă realmente raportul dintre cele două produse în producția țărănească? Să se fi produs aci atît de mult orz? Satele acestea să fi profitat de cererea, desigur mare, a Brașovului de orz pentru bere, să fi produs prin urmare orz și pentru vînzare? *Brasium* se producea mai mult decît ne comunică socotelile din ovăz? Sînt întrebări la care din înregistrările seci ale socotelilor nu putem deduce răspunsurile.

De prin 1535 apar în socoteli venituri și cheltuieli în legătură cu o moară de scînduri.

În acest an s-au vîndut două ferestraie vechi țînînd de moara de scînduri (*ad molam serrae pertinentium*) cu 1 fl. 7 aspri. În același an s-au plătit *pro una lamina ferri, vulgo czw dem heber, in mola serrae* 4 aspri⁴⁷. Apăruse și în 1524 o asemenea înregistrare: *Item de scissore asserum ratione victualium flor. 4⁴⁸*. În 1541—1544 apar

⁴⁷ *Quellen*, II, p. 470, 489.

⁴⁸ *Ibidem*, I, p. 583.

cîteva sume, între 2 fl. 24½ aspri și 5 fl. 17 aspri, venite din vînzări de scînduri (*asseres vulgo Schwoorden*). În anii 1541—1544 au intrat din scînduri în total 14 fl. 15 aspri. În anii 1548—1553 apoi apar socotelile morii de scînduri a Branului, cu specificarea veniturilor și cheltuielilor⁴⁹. În 1548 au intrat pentru 2400 de lațuri, 1986 de scînduri 114 fl. 6 aspri. În 1549 au venit (din vînzări) 73 fl. 26 d., în 1550 iarăși 107 fl., în 1552 82 fl. 8½ aspri, în 1553 89 fl. 43 aspri. În anii 1550 și 1551 s-au vîndut scînduri de 14 fl. 1 aspru.

Cheltuieli în legătură cu moara de scînduri apar și mai înainte, încă din primii ani ai socotelilor. Dar trebuie să se fi întîmplat ca și cu morile de făină, adică de la un timp domeniul își face moară proprie de scînduri sau ia în regie proprie pe vreuna existentă.

Venitul din vama sării de la Feldioara (*Proventus salium in castro Mariae*) apare regulat din 1504 începînd. Venitul acesta, am văzut, era o concesie regală. În 1504, sub acest titlu au intrat 10 fl. 2 aspri. Între 1505 și 1525 venitul variază între 10 fl. 41½ aspri și 22 fl. 5 aspri. În 1526 au venit 9 fl. 7½ aspri, în care sumă au intrat 25 de sări (*sales*) vîndute orașului cu 1 fl. 7 aspri. Alte 23 de sări au fost date în cetate.

În 1527 au venit 16 fl. 29 aspri. Aci se adaugă că mai întîi au fost predați de vameșul (*theloniator*) din Feldioara din sarea care se aduce din secuime la Brașov (*de salibus, qui ex Sicilia ad Brassouiam advehuntur*) 4 fl.

În 1529 au venit 7 fl. 21 aspri. Iar vameșul din Bod, Ille, a adus 21 aspri. În 1529, din Feldioara au venit 7 fl. 21 aspri, din Bod 21 aspri. În 1530 a *vigesimatore seu theloniature* din Feldioara au venit 3 fl. 29 aspri, de la cel din Bod 34 aspri. De la 1531 la 1537 venitul variază între 4 fl. 15½ aspri și 16 fl. 10 aspri. Între 1538 și 1550 totalurile bănești variază între 10 fl. și 24 fl. 21 aspri. Sînt cele mai adesea separate veniturile din Feldioara și din Bod. Uneori se spune că banii vin din sarea vîndută. Dar se înregistrează de multe ori și sare intrată, trimisă în cetate sau reținută în *claustrum*. În 1543 au fost trimise în cetate 38 pietre de sare (*petras salis*), în 1546 59 de sări. În 1547 au intrat 3 fl. 8 aspri și 314 sări. În 1551 vameșul din Bod a prezentat la socoteală 29 *salum lapides*, cel din Feldioara 549. Cele din Bod au fost duse în cetate. Și din celelalte o parte au fost vîndute, alte 32 duse în cetate. În anii următori sînt duse cîte 50, 60, 100 pietre de sare în cetate.

În 1560 au intrat 3 fl. 40½ aspri și 250 pietre de sare vîndute cu 7 fl. 25 aspri. O sare s-a vîndut deci cu 1½ aspri. În 1570 s-au înregistrat 325 pietre de sare (*stein salcz*) vîndute, iar în anii următori 1042 în 1580, 614 în 1581, 500 în 1590, 442 în 1598, 356 în 1599. În toate aceste cazuri sarea s-a vîndut invariabil cu 4 dinari, adică cu 2 aspri piatra, realizîndu-se un venit variînd între 13 fl. și 40 fl. 44 aspri.

În socotelile anilor 1504—1513 se înregistrează consecvent și un *proventus de pipere*: în 1504, sub acest titlu, în nouă rînduri, au intrat în total 46 fl.; e cea mai ridicată sumă pe care o găsim.

În 1505 totalul e 27 fl. 25 aspri, în 1506 și mai puțin, 19 fl. 19 aspri. Înregistrările se exprimă de mai multe ori aci *percepimus de pipere*. Odată însă: *percepimus ab Erasmo Marthin de pipere eidem vendito flor. 3*. De două ori și *percepimus de Git*

⁴⁹ *Ibidem*, III. p. 489—493.

et cera, în total 28 aspri⁵⁰. În 1507 suma a scăzut la 6 fl. (corect adunat 7 fl.). Înregistrările acum se exprimă: *percepimus crocum pro flor. 1, percepimus piper pro flor. 1 1/2*. E vorba deci de șofran și piper primit în aceste sume.

În anii următori sumele sînt mereu mai mici decît în primii ani. În 1508, 1510, 1511 mai variază între 16 fl. și 19 fl., în 1509 totalul e iarăși numai 7 fl. 38 aspri, iar în 1512 și 1513 abia 4 fl. 12 aspri și 3 fl. 20 aspri. Exprimările înregistrărilor sînt tot mai lămuritoare. În 1509 una din ele sună: *percepimus piper 4 libras quartalia 3 flor. 1 asp. 17 1/2*. La toate înregistrările următoare de piper din acest an înaintea sumei figurează *pro*, lăsîndu-ne să înțelegem că s-a primit piper pentru atîția bani. În 1510 înregistrarea sună: *percepimus piper per flor 16*. Deosebit de *cera* *percepi* fl. 1, aspri 15. În 1512 și 1513 înregistrările se exprimă *de pipere*.

Nu e vorba deci de un venit. din vreo vamă. ci de piperul primit în cetate de castelani în valorile indicate, probabil în contul salariilor sau rațiilor cuvenite personalului în virtutea angajamentului în slujbă. De aceea piperul nici nu figurează la cheltuieli printre articolele alimentare. În socotelile anilor următori nu mai apare un asemenea titlu de „venit“. Piperul, împreună cu șofranul apar doar în listele de cheltuieli, ca cumpărături, fie specificate, fie, cum se întîmplă mai des, sub titlul colectiv de *pro speciebus* sau *an gewircz*.

Ce venit aducea *crîsmăritul* ?

Socotelile înregistrează consecvent un venit din vînzarea vinului. În 1504, la veniturii citim următorul titlu: *Sequuntur proventus de vino, quod bibitur per famulos in castro flor. 9 asp. 33*. E vorba deci de vinul băut, contra plată, de personalul castelului.

Sub același titlu, *de vino quod bibitur in castro*, de la 1505 la 1513 totalurile sumelor intrate anual variază între 7 fl. 14 aspri și 18 fl. 32 aspri. În 1522, sub același titlu au venit 56 fl. 12 aspri, ca în 1523 să scadă la 12 fl. 15 aspri. De la 1524 la 1526 au venit anual între 20 fl. 25 aspri și 23 fl. 04 aspri. În 1524, pe lîngă suma venită sub acest titlu, s-a mai primit pentru o bute de vin, vîndută în Turcheș, 6 fl.

În 1526 cei 20 fl. 25 aspri au venit, potrivit înregistrărilor, după 13 buți (*vasis*). E evident vorba de ciștigul după 13 buți crîsmărite și nu de prețul de vînzare a vinului. Probabil ciștigul îl reprezintă sumele din socoteli și în ceialalți ani.

De la 1527 înainte sumele nu mai variază, dar încep să crească. În 1527 venitul e încă 2 fl. 12 1/2 aspri. În acest an, cînd a petrecut aci Nicolae Literatus, trimisul comitelui de Scepus, pușcașii (*pixidarii*) și aurarii sau zlătarii (*auriquestores*) au băut vin de 1 fl. 33 aspri. Cei din Zărnești și Tohan cînd au cosit fînul au băut vin de 1 fl. 40 aspri. Cînd dulgherii au făcut barierele (*Schranken*) de la vamă cu 35 persoane au băut vin de 2 fl. 25 aspri.

În 1528, pe tot anul, au venit 35 fl. 15 aspri. În anii 1529—1533 sumele variază între 21 fl. 14 aspri și 44 fl. 42 aspri. Încep să se schimbe și titlurile: *Ex cellario percepimus, Cellarium, De vinis ex cella vinaria*.

În 1534, sub acest din urmă titlu au intrat 61 fl. 2 aspri. Aci 2 fl. 15 1/2 aspri pentru cele 77 cupe (*octoalia*) de vin băut de aurarii lucrători sub cetate.

⁵⁰ *Ibidem*, I, p. 102.

În 1535 suma se ridică la 158 fl. 18 aspri. Aci 29 fl. pentru butea de 100 vedre de vin din Țara Românească (*vini Transalpinensis*) și alți 36 fl. pentru o bute de vin din Țara Românească și alta din Transilvania dușe din cetate în oraș. În 1536 și 1537 sumele venitului sînt 62 fl. 29 $\frac{1}{2}$ aspri și 28 fl. 27 aspri⁵¹.

În anii 1538—1547 sumele intrate (*percepta*) variază între 56 fl. 12 aspri și 156 fl. 23 aspri⁵². La titlurile dinainte ale intratelor, în 1544 se adaugă și cel de *Ex ladula in gradu*. Veniturile au început să se confunde cu cele înregistrate deosebit sub acest titlu, încît editorii nu le-au mai putut distinge cu precizie. Sumele înregistrate desigur nici ele nu mai reprezintă acum cîștigul, ci sumele de vînzare.

Între 1548—1555 vînzările de vin apar obișnuit sub titlul celalalt de *Ex ladula (in gradum, super gradum, ad portam) et cellario*, variind între 111 fl. 20 aspri și 208 fl. 18 aspri⁵³.

În 1560 totalul vînzărilor de vin se ridică la 305 fl. 34 aspri.

Anume, *ex cella vinaria* (pivnița de vin) au venit în patru sferturi 184 fl. 44 aspri. În pivnița orașului au fost 6 buți de vin, din care 2 s-au crîșmărit (*educillatis mercati*) cu 40 fl., celelalte 4 s-au vîndut cu 72 fl. S-au mai luat pe o bute de vin de la Ioan Böleny 8 fl. 40 aspri. Deci iarăși e vorba de sumele de vînzare. Deosebit, *ex ladula super gradum* au intrat în total 20 fl. 18 $\frac{1}{2}$ aspri.

În 1570 pivnicerul (*kelner*) din Bran a adus în patru rînduri în total 196,26 fl., iar *aus dem lüdchen* au venit în total 56,47 fl. În 1580 sumele venite de la pivnicer, din *losung ladem* sau *aus der ladem vber dem thor* sau *vom thor* se ridică la vreo 370 fl., în 1581 la peste 250 fl., în 1590 la peste 200 fl.

În 1599 apoi intratele se ridică la vreo 500 fl. Dar acum au venit și de la oștile staționate aci, de la cazaci.

Nu e vorba deci de un crîșmărit asemănător cu cel de pe domeniile feudale, adică de vreo impunere de vin satelor spre crîșmărit, ci de un crîșmărit propriu, din cetate sau din castel, pentru personal, angajați, soldați, sau pentru trecători diverși sau locuitorii mai apropiați.

În listele de venituri figurează consecvent unul sub titlul de *Proventus de ladula castrî* sau sub altele asemănătoare. E vorba de lada de venituri din castel. Sub aceste titluri se înregistrează sume felurite, fie global, la răstimpuri, fie determinat, numindu-se sursa.

În 1504 au intrat, la răstimpuri în total 19 fl. 35 aspri. Intratele, unele sînt nedeterminate, altele da. Printre acestea, 15 aspri de la două care ce s-au dus în Țara Românească, 1 fl. 20 aspri primiți *in cera*, 46 aspri primiți de două pieci de bou, 15 aspri de un car vechiu de Rîșnov, 25 aspri de *4 rotis a Francisco de Campolongo* etc.

În 1505 suma totală e 49 fl. 35 aspri. Acum, pe lângă veniturile nedeterminate, s-au înscris felurite titluri. De pildă, de un car care a mers în Țara Românească 40 aspri, pentru altul 45 aspri, din peștii vînduți 2 fl. 4 $\frac{1}{2}$ aspri, de la „săpătorii de aur“ pentru folosirea teritoriului (*de aurifossoribus ex parte territorii*) 43 aspri, sîn vîndut

⁵¹ *Ibidem*, II, p. 467—468.

⁵² La 1539 apare și următoarea înregistrare: „Ex uno vase vini educilato vulgo auszugegeben fl. 16 asp. 6; rursum ex uno vase vini hic domi educilato fl. 10“. *Ibidem*, III, p. 31.

⁵³ *Ibidem*, III, p. 466.

lui Aldea (*Aylde*) de 24 aspri, de la două femei române (*de 2 mulieribus Walachis*) 1 fl. 20 aspri, de două buți de vin românesc (*de duobus vinis Walachalibus*) 16 aspri, de alte 3 buți (*de 3 vasis vinorum Walachalium*) 24 aspri. Totalul e atât de ridicat pentru că a fost însumat și venitul porcilor de la ghindă

Sumele anilor următori sînt mai mici, de la 1506 la 1513 variază între 11 fl. 37 aspri și 24 fl. 47 aspri. În socoteli intră diverse venituri. După 5 care trimisc la răstimpuri în Țara Românească 2 fl. 48 aspri, după 6 buți de vin românesc 48 aspri, *de 2 vasis Malvatici* și cîteva lămii (*alomonii*) 28 aspri, de la un vier *qui intravit Walachiam* împreună cu soția sa 31 aspri, din pește sărat vîndut 1 fl. 49 aspri, din finul din teritoriul de dincolo de castel vîndut 1 fl. În 1508, de la popa (*popa*) din Rîșnov care a plecat în Țara Românească 21 aspri⁵⁴. Vamă pentru niște buți de vin românesc, niște pedestri și arme cărate acolo 8 fl. 18 aspri. În 1510, pentru 6 *vasis Malvatici* 48 aspri. În 1511 pește vîndut 1 fl. 39 $\frac{1}{2}$ aspri, *de git vendito* 20 aspri, ceară vîndută 12 aspri.

Se înregistrează des treceri spre Țara Românească. În acest an 1511 socotelile rețin mai multe: o dată 2 roți, altă dată 4 roți duse în Țara Românească, o persoană plecată în Țara Românească, un butnar din Cîmpulung care se întoarce împreună cu soția să locuiască în Țara Românească, unul din Tîrgoviște care a adus o femeie tînără. Pentru două soții duse acolo (*de duabus sponsis illic vectis*), s-au primit 1 fl. Mai apar uncori și orezul (*git*) și ceara.

Între 1522 și 1526 sub titlul *ex ladula* sau *ex ladula in gradu* au venit între 4 fl. 32 aspri și 25 fl. 17 aspri. În 1525: *Item de auriquestura domini iudicis et Johannis Tox flor. 1*. Sub același titlu de *ex ladula in gradu* și *super gradum*, între 1527 și 1537 au venit între 7 fl. 34 $\frac{1}{2}$ aspri și 30 fl. 36 aspri. Doar în anul 1535 au venit 52 fl. 2 aspri⁵⁵. În socotelile acestei *ladula* se amestecă tot mai mult vinzările de vin, încep să fie înscrise împreună *cellarium et ladula in gradu*. De pildă, în 1544 apare următoarea înregistrare: *Petrus pincerna praesentavit ex ladula in gradu fl. 18 asp. 7 $\frac{1}{2}$* . De acum încolo socotelile unesc primul titlu cu un al doilea: *De vinis ex cella vinaria*. De la 1538 la 1547 sumele variază între 6 fl. 16 asp. 1 d. și 48 fl. 45 $\frac{1}{2}$ aspri. Începe să apară și determinarea *ex ladula in porta seu gradu*. E numit locul în care se ținea lada cu banii, la poarta sau la scara castelului. Sub noul titlu de *ex ladula et cellario* intrînd acum și socotelile pivniței, sumele sînt incomparabil mai ridicate decît înainte, între 1548 și 1555 se mișcă între 111 fl. 20 aspri și 208 fl. 18 aspri⁵⁶.

În 1560, înregistrîndu-se separat intratele *ex cella vinaria ex ladula super gradum*, n-au mai venit decît 20 fl. 18 $\frac{1}{2}$ aspri. În 1570 *aus dem Lädchen auf dem Thor* au venit în total 56,47 fl. Sumele sub acest titlu sînt mereu în scădere, 25 fl. 38 aspri în 1580, 6 fl. 42 aspri în 1581, 7 fl. 40 $\frac{1}{2}$ aspri în 1582. Spre sfîrșitul secolului titlul și dispare din socoteli, iar intratele se înscriu sub alte titluri sau lipsesc.

Apare destul de consecvent un „venit“ după slujitorul vămii, *familiaris, famulus* al vigesimatorilor. În 1504, *ex parte famuli vigesimae in castro* s-au primit *a vigesimatoribus ratione illius famuli*, 12 fl. Aceasta e suma anuală cea mai obișnuită.

⁵⁴ În 1504 e înscris un popă ̄ deținut aci *Ibidem*, I, p. 85.

⁵⁵ *Ibidem*, II, p. 468.

⁵⁶ *Ibidem*, III, p. 466.

Dar apar și alte sume, între 8 și 11 fl., uneori cu completări, reieșind că în mod obișnuit plata vameșilor pentru omul lor din cetate era totuși de 12 fl. anual. În 1509 textul se exprimă: *de vigesimatoribus ex parte famuli in castro vigilantis et custodientis*. Iar în 1523: *de famulo vigesimatoris in castro habiti, pro inquisitione*. În 1529: *ratione famuli in castro tenti, et sigilla vigesimalia colligentis*. Sau cum spun texte de mai, târziu: *qui in castro per annum alitur* (1544), *qui in arcem per annum in liberis expensis tenetur* (1548), *quem dd. Burggraffii aluerunt* (1551). Și în 1560, 1570, 1580, 1581, 1590, 1600 e înscris tot cu 12 fl. În 1560 e numit *eques vigesimalis*, în 1570 *reytther*, în 1580 și 1581, *cherkatoir*, în 1590 *tsergetor*, în 1600 iarăși *cherkatoir*.

Era omul vămii care supraveghea sau controla trecerile pe aici. El locuia în castel și era întreținut de aci, vigesimatorii plătind pînă în 1600 pentru întreținerea lui 12 fl. anual.

Încă din 1504 apar în socoteli anumite venituri din pășunat, din fînate. De la Zărnești (*Czerna*) în acest an au venit *ratione territorii* 20 fl. În 1506 înregistrarea reappare completată: *percepimus de Czarna et Thwchon ex parte territorii* 20 fl. Plătesc deci cele două sate, Zărnești și Tohan, cei 20 fl. pentru o folosință de hotar. Suma apare invariabil în toți anii următori. În 1510: *percepimus de iudicibus Zerne et Thwhan flor. 20*. Pînă la 1526 doar în 1522 lipsește, dar trebuie să fie o simplă omisiune.

Paralel apar și alte asemenea venituri. În 1505, de la cei din Ghimbav, pentru că au avut cai *in territorio*, s-a primit 1 fl. În 1506: *de territorio in Rosnow eo quod ipsi pascant eorum iumenta etc. asp. 40*. În 1511, tot de la cei din Rîșnov 35 aspri pentru că și-au mînat boii pe hotarul cetății. În 1512, din lunca din jurul cetății au venit 2 fl., *de territorio in Rosnaw* 1 fl. În 1513, de la cei din Rîșnov pentru că le umblă vitele *in territoriis castris*. În același an din fînatul sau lunca (*pratium*) vîndută 2 fl.

Între 1527 și 1537 apar invariabil aceiași 20 fl. din Tohan și Zărnești, primiți de la juzi (*iudicibus*). În 1531, din trei lunci (*Baran Mezero* (Mezew?), *Intra materiem* și *parvum pratium*) 4 fl. 46 aspri. În 1533, din iarba din jurul cetății vîndută 1 fl. 12 aspri. În 1537 s-a vîndut iarbă celor din Satu-Nou pentru 3 fl. 25 aspri⁵⁷.

De la 1538 la 1547 Tohan și Zărnești plătesc *ratione territorii castris Therch* aceiași 20 fl. anual. În 1547 plata e astfel motivată: *ut pecora eorum ibi libere pascantur*. În 1539, 1542 și 1547 și cei din Rîșnov au plătit același 1 fl. Dar apar și alte venituri. În 1540, cei din Satu-Nou au plătit pentru lunca de pe *Dorf Bach* 5 fl. Judele din Apața *ratione territorii* 2 fl. 17 aspri 1 d. În 1541 din iarba vîndută de pe luncile cetății au venit 11 fl. 15 aspri, în 1542 iarăși 8 fl. 25 aspri. În 1543 au venit în total 20 fl. 42½ aspri (din luncile *Baran Mezew*, *infra materiem* și *in Nigro Lacu*). În 1544 iarăși 18 fl. 19 aspri (acum apar *Inferius materiam vulgo unten an der Hagen*, *Aus der Schwarzen Mar*, *ante materiem superius in parvo fluvio*). În anii următori venitul din toate e: 23 fl. 46 aspri în 1545, 25 fl. în 1546, 24 fl. 19½ aspri în 1547⁵⁸.

Între 1548 și 1555 Tohan și Zărnești plătesc aceiași 20 fl. pentru „teritoriul” cetății pe care-l folosesc pentru pășunatul vitelor. Dar acum înscrierea nu mai apare

⁵⁷ *Ibidem*, II, p. 476.

⁵⁸ *Ibidem*, III, p. 32.

consecvent. Cei 20 fl. apar numai în 1548 și 1550, în 1549 suma e numai 10 fl., iar în ceilalți ani lipsește. Rîșnovenii plătesc același 1 fl. Din diferitele lunci ale cetății în 1548—1551 au venit între 20 fl. 5 aspri și 30 fl. 40 aspri. La prețul de 26 fl. 49 aspri din 1555 al fînațelor se mai adaugă și două burdufuri de brînză (2 *massae vulgo temmeltt turoltt*). S-au vîndut fînațe și individual.

În 1560 fînațele vîndute (arendate) au adus 25 fl. 27½ aspri, iar cel 1 fl. *causa territorii*, e desigur al rîșnovenilor, pe care-l găsim și în 1570. Acum din lunci au venit 36,46 fl., *aus dem hay grass* 15,36 fl. În 1580 *vom wisenn land* au venit 109,06 fl. din Rîșnov 1 fl., în 1581 97,56 fl. În 1598 *vom hai gres* 80,60 fl. De la tohăneni *von dem ausgeteilten lanndt von 279 erdoch*, a 12 d. 29,48 fl., în ianuarie 1601 alți 27,48 fl. pentru 229 Erdoch, *vom hei gres*, erdoch cu 12 d., 91,73 fl. În 1600 *an medem landt*, pentru 575½ Erdoch a 12 d., 69,12 fl.

Domeniul avea deci un venit variabil și din pășunat și fînațe de pe teritoriul lui, date pe bani satelor vecine, în afară de el, Tohan, Zărnești, Rîșnov și altele sau individual. Sumele sînt foarte variabile, dar în creștere.

În 1534, din fructele vîndute ale grădinii casei regești (*domus regiaie*) din Săcele au venit 1 fl. 40 aspri. În 1540 din fructele pomilor grădinii din Turcheș 1 fl.

Se înregistrează de multe ori venituri din fîn și ovăz. În socoteli apar la început vînzări de fîn printre veniturile *ex ladula*. În 1511 s-a vîndut fîn românilor din Țara Românească (*Walachis ex Walachia*) de 45 aspri.

În 1534, din fîn și ovăz au venit 8 fl. 18 aspri, în 1535 9 fl. 46½ aspri, în 1536 5 fl. 33½ aspri, în 1537 5 fl. 38½ aspri. *De feno et avena, de feno vendito, de avna vendita* au venit sume variabile și în anii următori. În anii 1538—1547 ele variază între 1 fl. 1 aspri și 11 fl. 8 aspri. Ovăzul putea să vină și din *Feudum vulgo Meddim in Thyresch de agris* apărînd în socotelile anului 1539, după care Ferens Ystwan a plătit 6 găleți de ovăz și 6 găleți de grîu⁵⁹. Între 1549 și 1554 apar vînzări de fîn variind între 45 aspri — 2,96 fl.

Se vindea adesea și grîu, malț din cele venite de la mori sau din dijme, cum s-a văzut la aceste capitole de venit. Uneori apar asemenea vînzări înscrise și deosebit, sub titlul *de tritico vendito*. În 1541 s-a vîndut de 49 fl. 23 aspri. În 1543 s-a vîndut celor din Crisbav 42 găleți de grîu, a 16 aspri, cu 15 fl. 6 aspri. Din Apața s-au primit pentru 98½ găleți de grîu 35 fl. 23 aspri. Alte 12½ găleți de grîu de pe fundul gropii, s-au vîndut cu 2 fl. 17½ aspri. În 1546, din dijme s-au vîndut 21 găleți de grîu cu 7 fl.⁶⁰, în 1552 de 33 fl. 16 aspri⁶¹.

Vînzări de mei : în 1541 s-au vîndut 13 găleți de mei, a 22 aspri, cu 5 fl. 36 aspri, în 1543 18 găleți a 14 aspri, cu 5 fl. 2 aspri⁶².

În socoteli apar mereu și alte felurite vînzări. Sub titlul de *ex ladula*, am văzut, au intrat uneori vînzări de pește sărat, de orez, de ceară. Odată pește s-a vîndut de 18 fl. 20 aspri. În 1549 s-au vîndut lemne vechi de 40 d.

În 1550 s-a vîndut șindrîlă, care a întrecut, de 25 aspri.

⁵⁹ *Ibidem*, III, p. 38.

⁶⁰ *Ibidem*, III, p. 35—37.

⁶¹ *Ibidem*, p. 471.

⁶² *Ibidem*, p. 37.

Vînzări de piei : în 1540 șapte piei cu 1 fl. 20 aspri, în 1550 6 piei (*coria vulgo Leder*) cu 2 fl. 25 aspri, în 1554 3 piei cu 1 fl.

Vînzări de boi : în 1552 patru boi care au fost în cetate cu 14 fl., în 1554 doi boi pășunați de cetate cu 8 fl., în 1555 alți trei pășunați de cetate cu 11 fl. În 1548 un cal (*equus provincialis*) vîndut cu 1 fl. 25 aspri.

Se înregistrează venituri din vînzări de porci. În 1533, din porcei vînduți s-au primit 1 fl. 37 aspri. În 1534 din porci au venit în total 32 fl. 31½ aspri, în 1535 din porcii cetății (*ex porcis castris*) 24 fl. 14 aspri. În 1537 din porci 4½ aspri, în 1538 o scroafă vîndută cu 45 aspri, în 1539 24 porci vînduți, cu 18 fl. 11½ aspri, în 1546 alți 26 de porci vînduți. În 1548 s-au vîndut 8 slănini (*succidias vulgo Bachen*) aduse din cetate, cu 15 fl. 10 aspri.

Din 1533 începînd apar în socoteli veniturile oilor (*Proventus ovium*). În acest an au fost în total 15 fl. 5½ aspri. În această sumă au intrat 142 fonți de lînă venită din prima tunsură (*prima tonsura*) de pe la Rusalii, vîndută cu 4 fl. 13 aspri. Cași (*vulgo klocz keesz*) s-au vîndut 70 cu 2 fl. 22½ aspri. În 1534—1537 venitul oilor variază între 50 fl. 1½ aspri și 154 fl. 8 aspri. Din 1535 începînd înregistrările precizează : *Percepta de ovibus castris*. E vorba deci de venitul oilor cetății⁶³. De la 1538 pînă la 1541 veniturile oilor cetății⁶⁴ variază între 50 fl. 40½ aspri și 93 fl. 32 aspri 1 d. În 1542 însă venitul înscris e numai 17 fl. 14 aspri. Sumele vin din vînzări de berbeci, oi, capre, miei, iezi, carne, cași, brînză, urdă, lîni, piei. În 1544 totalul e 35 fl. 1½ aspri.

Cîteva exemple : în 1538 au intrat în total 93 fl. 32 asp. 1 d.; între acestea s-au vîndut 41 miei și 17 iezi cu 5 fl. 30 aspri, 432 fonți de lînă cu 12 fl. 48 aspri, 281 cași (*caseos klocz*) cu 8 fl. 21 aspri 1 d., 20 burdufuri de brînză (*utres Brynse*) și 7 de urdă (*vrda*) cu 24 fl. 45 aspri, 75 berbeci (*castrati*) cu 24 fl. În 1539 au intrat în total 50 fl. 40½ aspri. Specificat : 21 piei cu 46 aspri, 441 fonți de lînă cu 13 fl. 11½ aspri, 20 burdufuri de brînză (*Brynze*) cu 20 fl., 247 cași (*casei vulgo klotcz keesz*) cu 7 fl. 20½ aspri, 19 cași de toamnă (*casei autumnales*) cu 1 fl. 26 aspri. În 1541 au intrat în total de 63 fl. 43½ aspri. Specificat : 22 burdufuri de brînză a 1 fl. 24 aspri, 3 de urdă a 40 aspri, 240 cași (*kaszbatshin*) a 2 aspri, 16 cași mari (*magni casei*) cu 4 fl. 24 aspri, 10 cași de toamnă cu 1 fl. 10 aspri. Pentru nevoile cetății și ale păstorilor au fost date 1 brînză și 5 urde (probabil burdufuri). O urdă (*ordayr*) a fost vîndută cu 40 aspri, 361 lîni (*lanae vulgo scheper*) cu 10 fl. 41½ aspri, 181 lîni de miel (*lanae agninae fuerunt Scheper*) cu 2 fl., 72 berbeci (*vervecis*) vînduți de Sîntămăria mică cu 23 fl. 2 aspri. În 1546 vînzări : 15 iezi cu 1 fl. 7 aspri, 8 oi bătrîne care nu pot ierna cu 1 fl. 14 aspri, 11 piei *et pelles bursariis* și 4 piei de oi moarte cu 1 fl. 36½ aspri, 4 piei de miel cu lînă și fără lînă cu 14 aspri, 86 cași *klotcz* cu 3 fl. 1 d., 23 burdufuri de brînză, a 1 fl. 30 aspri, cu 36 fl. 40 aspri, un alt burduf (*unum Brinze*) cu 1 fl. 25 aspri, 4 de urdă (*vrda*) cu 2 fl. 40 aspri, 6 cași cu 1 fl. 40 aspri. Lîni vîndute : 207 *Scheper* cu 10 fl., 100 *Scheper Lann Woll* cu 1 fl. 35 aspri. Ș.a.m.d.

⁶³ Printre articolele venitului : *caseus vulgo klocz keesz*, *uteri Brynze*, *uteri vrda*, lînă, piei. *Ibidem*, II, p. 477.

⁶⁴ Înscrise sub diferite titluri : *De ovibus castris* ; *de castratis venditis* ; *de capris* ; *de caseis* ; *de pellibus* ; *de vervecibus venditis* ; *de lana de haedis*.

În fiecare an se fac vânzări însemnate de oi, miei, brânză, caș etc. Una din specialitățile de caș e înscrisă în felurite chipuri: *kaszbatschin*, *kaazbatsh*, *kazbatsh*, *kasz Batsch* etc.

După socoteli domeniul ține acum o turmă de oi valorificându-le produsul, transformându-l în bani. De mai multe ori socotelile numesc pe cei cărora li s-au vândut. Din socotelile dintre 1533 și 1537 editorii extrag numai numele care se întîlnesc în legătură cu cultura oii. Sînt frecvente numele românești⁶⁵. Din 1538 începînd extrag și înregistrări textuale. În 1538 cei 432 fonți de lînă și 281 de cași au fost cumpărați de *Ztanka ac Danen*, cele 20 de burdufuri de brînză și 7 de urdă de *Ztana* singură. În 1539 cei 441 fonți de lînă au fost vînduți aceleiași *Ztana* și poate și din cași și brînza care urmează. În 1540 un burduf de brînză s-a vîndut *auriquaestoribus vulgo Göldneren*⁶⁶, unul lui Iacob Kalo și soților săi, 50 de berbeci (*werweces vulgo castratos*) lui *Kÿrstyen ex Transalpinga*, 124 cași *Marinnae*, 150 de oi lui *Franczilla ex Campo Longo*. În 1542 cele 170 de lîni s-au vîndut *Ualachis*. În 1545 *Ualachi* (desigur păstorii) au vîndut 19 iezi. În 1546 s-au vîndut lui Blasius Kadar de Dees 23 burdufuri de brînză. În 1547 au fost vîndute lui Radul *Zkop* 11 oi bătrîne⁶⁷. Unii cumpărau desigur pentru negustorie.

Ultima înregistrare în legătură cu oile cetății e din 1548. Venitul s-a totalizat atunci la 202 fl. 26 aspri, din care trebuie să scădem 15 fl. ca venind din dijma mieilor.

S-au vîndut în acest an 334 lîni mari cu 16 fl. 10 aspri, lîni de miel cu 1 fl. 10 aspri, 19 iezi cu 1 fl. 43 aspri, 27 miei cu 4 fl. 5 aspri, 209 cași *klocz* cu 8 fl. 18 aspri, 24 burdufuri de brînză (*brincze*) cu 34 fl. 30 aspri, 10 de urdă (*urda*) cu 8 fl. 30 aspri, 41 berbeci castrați (*verweces castrati*) cu 13 fl. 47 aspri, 82 piei cu 2 fl. 5 aspri. Din oile cetății vîndute au venit 96 fl. 28 aspri.

Se pare că în acest an a fost lichidată turma. Ne-o indică aceasta și vânzările masive — s-au vîndut apreciind după prețurile de vînzare, vreo 350—450 de capete — și faptul simplu că în anii următori nu mai apare în socoteli decît dijma mieilor.

Încă în primele socoteli apare un venit din gloabe sub titlul obișnuit de *proventus byrsagiorum iudicum civitatis et provinciae*, deci din gloabele impuse de juzii orașului și ai ținutului, înțelegînd sub acesta satele Țării Bîrsei. În anul 1504, sub acest titlu au venit în total 56 fl. 34^{1/2} aspri. Partea cea mai mare din sumă, 43 fl., 41^{1/2} aspri, a venit de la judele orașului și numai 12 fl. 43 aspri de la alți juzi.

Au venit anume de la judele din Rîșnov 5 fl. 12 aspri, din care 1 fl. pentru poșă deținut (*poșae detenti*) acolo, iar 1 fl. 30 aspri a făcut un burduf de brînză

⁶⁵ *Quellen*, II, p. 477.

⁶⁶ Probabil *aurifossores*, *auriquaestores*, care apar des în socoteli, sînt aurarii (zîtării), poate țigani, care de la un timp nu mai apar deosebit și nu lucrători pe bani (*Arbeiter*, *Tagelöhner*), cum îi socotesc editorii. În textul la care trimit: „Item duobus operariis vulgo Göldner duos dies ibidem iuvantibus asp. 20”. — e vorba de ajutor dat în „imponendis, tubis fontis civitatis” — termenul *Göldner* nu înseamnă numaidecît lucrător. Se poate citi mai curînd că aurarii au ajutat etc.

⁶⁷ *Quellen*, III, p. 27—30.

(*temmelt turrelt*) perceput de la jude. De la judele din Feldioara (*castrî Mariae*) 4 fl. 10 aspri, de la cel din Prejmer (*Tartlaw*) 1 fl. 40 aspri, de la cel din Codlea (*Czeydinensi*) 1 fl. 31 aspri.

În 1505, totalul gloabelor se ridică la 45 fl. 38 aspri, în 1506 la 69 fl. 23 aspri, la care s-au mai adăugat pe urmă încă 7 fl. 11 aspri. Ele au venit de la judele orașului și de la cei din Feldioara, Ghimbav, Rîșnov, Prejmer, Codlea. De la 1507 pînă la 1526 sumele variază între 25 fl. 49 aspri și 39 fl. 5 aspri.

Obiectul gloabelor e înscris mai rar. De pildă în 1505 au venit de la judele din Ghimbav 2 fl. de *avena ipsius Lore Caspar*. În 1506 de *tritico... et etiam de avena* aceleiași 4 fl. 2 aspri, de *uno iumento vulgo reynckchyn* din Rîșnov 9 aspri. În 1513 de *byrsagiis quae provenerunt de tritico in Czeydina* 32 aspri. În 1522 a venit de la judele din Rîșnov 1 fl. pentru că vacile au fost păscute pe teritoriul cetății Branului. În 1526 de la judele din Codlea *linum et filum pro asp. 18*.

În anii 1527—1537 totalul gloabelor variază între 2 fl. 22 aspri și 14 fl. Excepție face anul 1531 cînd suma s-a ridicat la 65 fl. 15 aspri. Dar s-a ridicat cu gloaba de 54 fl. 25 aspri aruncată de oraș asupra locuitorilor din Apața, care la o simplă danie a regelui s-au dat de partea „scribilor“ voievodului Moldovei, Bartolomeu Hungarus și Ioan de Bellyem, s-au înstreinat de oraș și n-au vrut nici la sfaturi, nici chiar la amenințări să se întoarcă⁶⁸. În același an, de la judele din Prejmer au venit 4 găleți de grîu și 25 aspri.

În anii 1538—1547 sumele sînt mici, variind între 1 fl. și 10 fl. 20 aspri. De cîteva ori apare aci și cel 1 fl. al Rîșnovului *ratione territorii*. În 1548 sub titlul gloabelor n-au venit decît 38 aspri din Feldioara și Rîșnov, ca în anii următori să dispară din socoteli și titlul.

Nu e vorba de gloabe venite din satele domeniului. Socotelile nu ne lămuresc nicăieri ce gloabe intrau de la judele orașului. Sînt gloabe din judecarea locuitorilor domeniului? Cum a ajuns domeniul la gloabe sau părți de gloabe vărsate de satele care nu-i aparțineau? Erau și acestea numai o contribuție la întreținerea cetății? Sau erau gloabe rezultate din pricini dintre locuitorii domeniului și ai acestor sate? Fapt e că ele aduceau un venit.

Pe lîngă veniturile proprii sau veniturile curente ale domeniului se mai înregistrează uneori și bani primiți de la oraș, obișnuit cu anumite destinații. În 1526, de pildă, s-au primit 100 fl., dar din ei 70 fl. s-au dat procuratorilor, 24 pentru plata varului⁶⁹. Sau în 1530, s-au primit de la patru cartiere ale orașului în total 47 fl. 25 aspri, din vigesima pentru cumpărat var 5 fl., tot pentru aceasta de la unul din cartiere 6 fl., din vigesima 70 fl., *ex cellario hospitalis* 50 fl. În mod obișnuit însă în socoteli apar numai veniturile proprii.

Totalurile feluritelor venituri anuale sînt astfel variabile. În 1504 diferitele sume înscrise totalizate ne dau 319 fl. 17 aspri. În 1505 veniturile înscrise dau un total de 397 fl. 40 aspri, în 1506 de 387 fl. 25^{1/2} aspri.

⁶⁸ „Ab inhabitatoribus possessionis Apacza, qui ad simplicem donationem regiae maiestatis. Bartholomeo Hungaro, et Joanni de Bellyem scribis waywode Moldaviensis factam, sese a nobis alienatos, ipsis scribis dedidere, nullisque persuasionibus, nec etiam minis ad nos redire volentibus, ex communi utriusque nostri senatus ac etiam totius communitatis commissione pro mulcta capitum accepimus flor, 54 asp. 25”. *Ibidem*, II, p. 469.

⁶⁹ *Ibidem*, I, p. 671.

În anii următori venitul e în creștere. De la 1507 la 1511 variază între 421 fl. 9 aspri și 444 fl. 13 aspri. În 1512 e de 521 fl. 32 $\frac{1}{2}$ aspri, și apoi în 1513 numai de 365 fl. 4 aspri. Între anii 1522 și 1531 veniturile se mențin la același nivel, totalurile variază între 349 fl. 35 $\frac{1}{2}$ aspri și 403 fl. 23 $\frac{1}{2}$ aspri. Doar în 1529 înțilnim o sumă mai mică, de 213 fl. 33 $\frac{1}{2}$ aspri.

Sumele cresc începînd cu 1532. În anii următori avem următoarele variații :

1532	516 fl. 7 aspri	1539	864 fl. 29 aspri	1546	640 fl. 1 aspri
1533	696 fl. 49 aspri	1540	856 fl. 8 $\frac{1}{2}$ aspri	1547	768 fl. 1 $\frac{1}{2}$ aspri
1534	975 fl. 38 aspri	1541	878 fl. 36 $\frac{1}{2}$ aspri	1548	1047 fl. 16 aspri
1535	746 fl. 28 $\frac{1}{2}$ aspri	1542	693 fl. 23 aspri	1552	825 fl. 20 aspri
1536	671 fl. 44 aspri	1543	599 fl. 40 $\frac{1}{2}$ aspri	1553	838 fl. 12 aspri
1537	857 fl. — aspri	1544	873 fl. 10 $\frac{1}{2}$ aspri	1554	788 fl. 12 aspri
1538	833 fl. 08 aspri	1545	794 fl. 20 $\frac{1}{2}$ aspri	1555	969 fl. 10 $\frac{1}{2}$ aspri

În a doua jumătate a secolului intratele sînt tot mai ridicate :

1560	1178 fl. 9 aspri	1581	1858 fl. 16 $\frac{1}{2}$ aspri
1570	1284 fl. 10 aspri	1599	2254 fl. 88 d.
1580	1916 fl. 47 aspri	1600	2612 fl. 52 d.

Sumele venitului au crescut și prin venituri noi, prin venituri temporare cum e cel al turmei de oi dintre 1533 și 1548. Au crescut însă mai ales prin creșterea censului sau cu adăugarea subsidiilor. Suma relativ mai mare din 1548 coincide cu lichidarea turmei de oi, cu vînzările mai mari de oi și produse, care s-au cifrat la 202 fl. Pentru a arăta cum se raportează veniturile unele la altele să dăm exemplele cîtorva ani :

	1504 fl. aspri	1508 fl. aspri	1512 fl. aspri
Cens	110,44	221,16	209,20
Censul țiganilor	6,16	2,23	—
Dijme din semănături	46,28	36,31	38,25
Dijmă sem. in	16,41 $\frac{1}{2}$	10,48	14,19
Dijmă miei	5,23	6,06	4,35
Dijmă porci	—	7,25	92,20
Dijmă albine	9,20	1,22	2,35
Venitul morilor	24,30	18,03	17,36
Vama sării	10,02	12,24	22,05
Piper	46,—	17,47	7,14 $\frac{1}{2}$
Crișmărit	9,33	16,17	—
Ladula	19,35	12,38	18,18
Vigesimator	12,—	12,—	12,—
Zărnești, Tohan.	20,—	20,—	20,—
Pășunat, fînațe	—	—	3,—
Gloabe	56,34 $\frac{1}{2}$	48,23	59,05
Total	394,17	444,23	521,32$\frac{1}{2}$

Cum se raportează censul la totalul veniturilor? Cîteva cifre comparative :

	total venituri		cens, subsidii	
1504	394 fl. 17	aspri	110 fl. 44	aspri
1538	833 fl. 08	aspri	534 fl. 00 ¹ / ₂	aspri
1540	856 fl. 08 ¹ / ₂	aspri	403 fl. 25	aspri
1544	873 fl. 10 ¹ / ₂	aspri	530 fl. 44	aspri
1555	969 fl. 10 ¹ / ₂	aspri	418 fl. 33	aspri
1560	1178 fl. 09	aspri	597 fl. 15	aspri
1570	1284 fl. 10	aspri	633 fl. 18	aspri
1580	1916 fl. 47	aspri	982 fl. 28 ¹ / ₂	aspri
1599	2254 fl. 88	d.	1754 fl. 64	d.
1600	2612 fl. 52	d.	1732 fl. 59	d.

Censul ajunge să se ridice deci adesea la peste jumătate din totalul veniturilor.

Veniturile, cum am putut vedea, nu rezultau toate din sarcinile supușilor, ci și din alte surse. Prestațiile directe ale supușilor domeniului se reduceau de fapt la cens și dijme. Raportat numai la acestea, censul crește și mai mult în importanță. Cifrele dijmelor în raport cu ale censului sînt mici, nu ridică mult sumele sau mediile prestațiilor. Mai ales dacă ținem seama de venitul sau dijma porcilor de la ghindă, nu rezultau numai dintr-o „dijmă“ a supușilor, porci scoteau la ghindă aci și alții.

Veniturile domeniului sînt în genere bănești. Sînt prefăcute obișnuit în bani și cele în natură. Dijmele se rețin mai rar în natură și numai parțial, obișnuit se răscumpără în bani sau se vînd. Doar din veniturile morilor se rețin părți mai însemnate de grîne sau de făină pentru nevoile castelului.

b) Cheltuielile

Cheltuielile înregistrate de socoteli vin să ne completeze informațiile asupra administrației domeniului.

Cheltuieli comportă înaintea de toate personalul domeniului :

În 1504, sub titlul *Famuli conventi ad castrum*, socotelile înregistrează 13 nume de angajați, înscriind în dreptul lor și salariul. La unii e indicată și funcția, la alții nu, sînt înscriși numai cu numele. În frunte sînt înscriși *Thomas vicecastellanus* și *Nicolaus vicecastellanus*, cu cîte 17 fl. fiecare. Urmează apoi *Matheus Todt procurator*, cu 11 fl. Încolo nu mai sînt calificați decît doi *vigil*, înscriși cu cîte 7 fl. Iar bucătăreasa e înscrisă simplu *coca* cu 7 fl. Ceilalți angajați sînt înscriși fiecare cu cîte 10 fl. Sumele înscrise drept salariu în bani dau un total de 136 fl. E suma pe care trebuia să o plătească domeniul peste an angajaților în virtutea „convențiilor“ lor. Socotelile și înscriu apoi plățile făcute la răstimpuri fiecăruia. Plățile se fac în bani. Doar uneori se înscriu în contul banilor și lucruri. De pildă la unul din vicecastelani 1 fl. pentru grîu, la celălalt 3 fl. pentru un cal.

Ducătaresei i s-au dat pentru două marame (*pro 2 pepulis cocae*) 1 fl. Dar acesta, cum vom vedea, ținea de completarea în natură a salariului ei.

În anii următori, 1505—1513, numărul slujitorilor nu variază mult. În 1505 și 1506 sînt înscrși 14, din care iarăși 2 vicecastelani, 1 procurator, 2 străji (*vigil*). Și apoi numărul lor scade treptat pînă la 10. Salariile înscrise și ele se mențin în genere la aceleași cifre, variind între 6 și 17 fl. Vicecastelanii sînt înscrși invariabil cu cîte 17 fl. Totalurile salariilor înscrise sau plătite astfel variază între 123 fl. 44 aspri și 149½ fl. Doar în 1510 s-a plătit mai puțin : 100 fl. 48 aspri. Plățile sînt în genere bănești, dar se înscriu în contul salariilor și bunuri în natură, grîne, postav, articole de îmbrăcăminte sau altele. În 1508, de pildă, vicecastelanului Nicolae i s-au socotit 5 fl. în *una hasuka kafftan*, iar 1 fl. griul din Rotbav care i s-a vîndut. Procuratorului Caspar 1 fl. 38 aspri *pro una veste mulieri*. Lui Philipus 1 fl. 3 aspri *pro una hasuka*⁷⁰. În 1509 unuia din vicecastelani i s-a socotit iarăși un cal cu 4 fl. Printre plățile personalului în 1512 apare și o înregistrare ca aceasta : lui Ioan Deessy care a fost săgetat de un român, castelanii i-au dat pentru îngrijire 1 fl.

Mai bine de o treime din intratele bănești din acești ani au ieșit în salariile personalului.

Dar acestea erau numai salariile bănești, sau numai părțile bănești ale salariilor. Ele se completau în natură, cu întreținere, provizii, articole de îmbrăcăminte contractate în salariu. Astfel și celelalte cheltuieli sînt în primul rînd cheltuieli de întreținere.

Pe primul plan se găsesc astfel cheltuielile pentru carne, vin. Făina necesară venea obișnuit de la mori. Nu lipsesc însă cumpărăturile de ovăz, mei, mazăre, felurite articole alimentare.

Să luăm socotelile primului an, 1504. Mai frecvent se înregistrează banii dați pentru carne (*pro carnibus*) care se dau obișnuit săptămînal.

Pentru întreg anul am totalizat 21 fl. 48 aspri. Socotind 2 fonți de 1 aspru, personalul a primit spre consumație pe întreg anul 2196 de fonți, săptămînal adică 42 de fonți. Ar reveni astfel în medie doar 3,3 fonți săptămînal pe cap. La aceasta se mai adaugă carnea de porc, slănina. S-au dat pentru castel 8 slămini și 3 osinze, 7 porci, din care s-au preparat slănină, cîrnați etc. Uneori apare și pește sau pește sărat. Carnea apare consecvent la cheltuieli și în anii următori. În 1505 s-au dat pentru carne 28 fl. 10 aspri. Sume asemănătoare și în anii următori.

Vin s-a cumpărat pentru cetate 15 buți, cuprinzînd împreună 1060 de vedre, cu 80 fl. 15 aspri. Prețul vinului cuprinde aproape de patru ori prețul cărnii.

Raportat vinul la 13 persoane, rezultă 76 vedre, adică 608 cupe de cap. Desigur, vin se consuma și cu oaspeți, oameni în trecere, prin crîșmăritul din cetate, se vindea uneori chiar cu butea. Mare parte mergea totuși în consumația personalului. Și vinul crîșmărit pe bani era bună parte consumat de personal. Venitul de 9 fl. 33 aspri din crîșmărit e înregistrat doar sub titlul *de proventus de vino quod bibitur per famulos in*

⁷⁰ *Ibidem*, I, p. 125 .

castro. Salariile, carnea și vinul împreună se ridică la 238 fl. 13 aspri din totalul cheltuielilor de 305 fl. 17½ aspri.

În 1505 a fost cumpărat și mai mult vin și dus în cetate, 18 buți cu 155 fl. 17 aspri, aproape de două ori atîta cît în 1504. În 1506 s-au înregistrat 14 buți cumpărate cu 107 fl. 21 aspri, dar se mai vorbește și de alte vinuri duse în cetate. În 1507 s-au înregistrat drept cumpărate 15 buți, în total de 1160 vedre, cu 114 fl. De la 1507 la 1513 sumele cumpărăturilor de vin variază între 110 fl. 49 aspri și 137 fl. 23 aspri. În 1510 însă s-a cumpărat de 170 fl. Pentru 10 buți (de cîte 80 vedre desigur) cumpărate deodată (*pro decem vinis al castrum eruptis*) s-au plătit 120 fl. În 1508 s-au cumpărat și 8 vedre (*urnae*) de bere, costînd împreună cu căratul 1 fl. 33 aspri. Cumpărăturile de vin sînt deci toate mai mari decît cele din 1504. Prețurile de cumpărare sînt variabile. În medie însă la 1504 s-a cumpărat cu aproximativ 3¼ aspri vadra, în 1507 cu 4¾, în 1509 cu 5½, în 1510 și 1513 cu 7 aspri. Butea cu care se cumpără vinul mai obișnuit e de 80 de vedre, dar și de 50, 40, aceasta fiind butea medie. Textele nu numesc vadra, se exprimă numai bute de 80, de 40, adesea numesc butea însăși numai *vinum*⁷¹, dar e desigur vorba de vadra obișnuită, de 8 cupe (*octoalia*). Prețurile sînt socotite fie fără, fie cu căratul, încărcatul, descărcatul, așezatul împreună⁷². Adăugînd și cheltuielile de transport, încărcat, descărcat, așezat în pivniță, înscrise adesea deosebit, sumele cheltuite pe vin se ridică și mai mult. În tot cazul totalurile cumpărăturilor de vin se găsesc pe același plan cu salariile bănești ale personalului, ridicîndu-se împreună nu arare ori la mai mult de două treimi din cheltuieli. Uneori se ridică la și mai mult. În 1505, de pildă, salariile au fost 149 fl. 25 aspri, cumpărăturile de vin 155 fl. 17 aspri, dînd un total de 304 fl. 42 aspri, din suma cheltuielilor de 388 fl. 35 aspri. În 1510 salariile au fost 121 fl. 25 aspri, cumpărăturile de vin cu cheltuieli, restante, 188 fl. 27 aspri, în total 310 fl. 2 aspri din totalul cheltuielilor de 387 fl. 30 aspri.

Cumpărăături de grâu sau de făină nu se înregistrează, se cheltuie doar cu căraușitul lor spre castel. Acesta se întreține desigur cu părți din veniturile de la mori, uneori cu părți din dijme. Apar însă cumpărăături de ovăz, pentru cai desigur, de mei, de mazăre.

În 1504, ovăz s-a cumpărat de vreo 6 fl. Ovăzul, 28 găleți au costat 2 fl., 8 găleți 32 aspri. Mazăre s-a cumpărat de vreo 2 fl. Două găleți de mazăre au fost cumpărate cu 1 fl. Mei s-a cumpărat o găleată cu 10 aspri.

S-au mai înregistrat cumpărăături de ulei de 1 fl. 20 aspri, miere de 19 aspri, ceapă de 9 aspri, pește sărat și nesărat de 20½ aspri, șofran de 39 aspri, varză și butoaie pentru varză murată de 2 fl. 6½ aspri, sare de 36 aspri, luminări de 8 aspri. Seminte (de legume) pentru semănat în grădină s-au cumpărat de 10½ aspri. Alte cumpărăături: 2 plase de pescuit 49 aspri, 2 securi 8 aspri, 2 sape 18 aspri, 1 lacăt (reteze) 3 aspri, o chingă de cal 2 aspri, 2 *scaffae ad castrum* 4 aspri, șindrilă, cuie de șindrilă,

⁷¹ De exemplu: „pro pretio seu emptione illorum 4 vinorum flor. 23; pro 1 octogenario vase vini ad castrum flor. 6; pro musto 2 vasis quadragenario et quinquagenario flor. 8”. Etc. *Ibidem*, I, p. 88—90.

⁷² Exemplu: „pro 4 vinis et strat lon, losonck at vectura ad castrum flor. 26”. În schimb, alături de înscrierea prețului de cumpărare a celorlalte 4 buți, de 23 fl., se adaugă: „pro vectura 4 praedictorum vinorum ad castrum flor. 3; pro positione 4 vinorum ad currum (*vulgo strat lon*) ad castrum asp. 16; pro losonck illorum 4 vinorum asp. 7”. *Ibidem*, p. 88.

de laturi de 26 $\frac{1}{2}$ aspri (400 *scindulae* cu 12 aspri, 400 cuie 6 aspri), 33 coți de pînză cu 25 aspri, sac pentru ținut carnea (*pro uno sacco tajstar pro carnibus reservandis*) cu 3 aspri. Pentru potcovit calul odată 3 $\frac{1}{2}$, altă dată 5 aspri. Doi boi pentru cetate au fost cumpărați cu 3 fl. 14 aspri.

Cheltuieli cu îmbrăcămintea și încălțămîntea personalului :

Pentru cele două străji *pro calceis* sau *calceis gemecht*, în trei rînduri cîte 6 aspri, *pro ocreis* 12 aspri, *pro hasuka* odată 18 aspri, altădată pentru două 38 aspri, 4 cămăși 28 aspri. Bucătăresei *pro calceis*, în patru rînduri, 22 $\frac{1}{2}$ aspri. Tot pentru personal s-a cumpărat desigur postavul (*panum griseum*) de 10 aspri, s-au dat bani de opinci (*wjyr-bess*), în două rînduri, 10 aspri.

Se fac cheltuieli uneori și cu castelanii, cu ospătarea lor cînd vin la castel, cînd ies pentru cercetarea morilor sau altele.

În noiembrie, cînd cei doi castelani au fost în cetate, s-au cheltuit pentru vin, rațe, carne de porc 12 aspri. Cînd au fost în Săcele (*in villis Walachalibus*) s-au cheltuit pentru vin 4 $\frac{1}{2}$ aspri. Cu unul din castelani cînd a fost la castel, venit pentru cercetarea morii de scînduri, s-au cheltuit pentru vin, carne de vițel și sofran 12 aspri. Cînd au fost în Apața, pentru 4 cai cu care au fost duși 12 aspri, pentru pește sărat s-au plătit 15 aspri. Cînd au vîndut dijele, au băut vin de 4 aspri. Vicecastelanului pentru strîngerea banilor după semănăturile de in i s-au dat 12 aspri. Slujitorii castelului primeau și ei uneori hrană și băutură cînd ajutau la îndeplinirea vreunei trebi în afară de rînd. Slujitorilor cînd au fost în Apața li s-au dat 28 aspri. Celor care au ajutat la lucrul morii de scînduri li s-au dat pentru băutură (*pro bibalibus*) 1 fl. 32 aspri. Celor care au adus taxa satelor (juzilor) li s-au dat *bibales* 6 aspri.

Cheltuieli cu lucrătorii :

butnarului (*doleatori*) pentru lucru în cetate 10 aspri, celor doi dulgheri (*carpentariis pro labore Regel*) și alte „îmbunătățiri“ în cetate 1 fl. 14 aspri. Pentru preparatul porcilor duși în cetate s-au plătit 4 aspri, pentru ceapă, sare, chimin (*kým*) trebuitoare la cîrnați 2 aspri, pentru vinul pe care l-au băut la preparatul cîrnaților 4 $\frac{1}{2}$ aspri, pentru cărașitul porcilor, slăninilor și celorlalte în cetate 16 aspri.

Cu felurile cărașii pentru cetate, de lemne, făină, carne, ovăz, ulei, miere, varză, buti, scînduri și altele s-au cheltuit peste 10 fl. S-a cheltuit și cu adusul călugărilor pentru împărțirea personalului castelului.

Mai multe cheltuieli s-au făcut în legătură cu moara de scînduri (*molendinum serrae*), cu tăietorii, cărătorii etc., în total peste 25 fl.

Specificat : pentru cărat lemne la moara de scînduri și pentru nevoile cetății 5 zile cu 2 care 1 fl. 10 aspri, cărat lemne la moara de scînduri cu 2 care o zi 32 aspri; pentru cărat lemne iarăși 16 aspri; *pro scindulis et truncis ad molendinum serrae ad rationem flor.* 2, încă odată 3 fl. 27 aspri; *Jheronimo magistro molendini serrae ad rationem flor.* 3; morarului (*molendinatori*) acelei mori 2 fl.; la 2 ajutoare care au ajutat la ridicarea trunchilor pe care, 12 aspri, cărașilor care au cărat trunchii la

moară 1 fl. 46 aspri; dulgherului Stoica la moară 4 aspri; maisirului Ieronim și morarului iarăși câte 1 fl.; *pro walczen ad molendinum serrae asp. 5*; tăietorului de scînduri (*scissorsi asserum*) în două rînduri câte 2 fl.; cărătorului de trunchi iarăși în patru rînduri câte 1 fl.; slujitorilor care au ajutat la lucrul morii de scînduri li s-au dat, am văzut, pentru băutură 1 fl. 32 aspri.

Între cheltuieli și plata țișanilor pentru spînzuratul unui fur din Săcele, 12 aspri.

În anii următori cheltuielile sînt asemănătoare: personal, cheltuieli de întreținere, vin, cărașii, lucrări în cetate, moară de scînduri, diverse. Spicuim din ele doar deosebiri, elemente noi:

În 1505 s-a cumpărat sămînță de fasole?, de mazăre și de ceapă (*pro fabis et bisis ad ortum seminandis et cebis*) de semănat în grădină, de 6 aspri. În acest an s-a plătit țișanilor pentru spînzurarea a doi români în preajma castelului 12 aspri, pentru streanguri 3 aspri. Găinile, pînile albe și vinul consumat de castelani cu acest prilej au costat 13 aspri. Printre cărături e și cea a dijmelor din Purcăreni, a finului din luncă pentru cetate. Pentru îmblătitul ovăzului doamnei Lux s-au plătit 25¹/₂ aspri, pentru treieratul grîului ei (*tritulatione tritici*) 14 aspri. Vicecastelanului, cînd a cercetat morile și a strîns gloabele de la juzi, 14 aspri.

În acest an din excedent s-au dat *per dominos civcs et provinciales* castelanilor 16 fl., notarului 3 fl. Aceștia ca un fel de remunerație în loc de salariu.

În 1506 o înregistrare: *pro panibus, caseo, et vino, quod illi de villis Walachalibus consumpserunt, quum circumspexerunt exercitum asp. 34*; o a doua: *pro panerio villarum Walachalium pictori flor. 1 asp. 36*; o a treia: *pro panerio, quod fecimus fieri tempore quum conspexerunt exercitum, pro taffetis, 4 ulnas minus quartali 1 asp. 36¹/₂*. E vorba, desigur, de steagul militar al Săcelelor, steag de tafta zugrăvit.

În august cu unul din castelani, care a urcat în cetate cu 8 *famuli, quuum ascendit circa castrum videre illos de Fogaras etc.*, s-au cheltuit 13 aspri. Celor 8 famuli care au fost cu el li s-au dat *pro salario* 32 aspri. Castelanii, cînd au primit dijma albinelor, au consumat de 8 aspri. Slujitorului (*famulo*) care a fost cu celălalt castelan la cercetarea morilor și strîngerea censului albinelor (*census apum*) pe 2 zile 8 aspri. Castelanii, slujitorii cu care au ieșit au mai cheltuit și cu alte prilejuri 7, 8, 4, 9 aspri. Cînd au strîns censul, castelanii au consumat victualii de 33 aspri. Vicecastelanul la aducerea banilor de la mori 6 aspri. Vinul băut de cei din satele cetății care au adus censul 12 fl. Ovăz pentru caii slujitorilor peste an 2 fl.

Dar apare și o asemenea înregistrare: pentru carne cînd românii au trebuit să cosească finul (*quum Walachi debebant metere fenum*) 25 aspri. Pentru varză murată (*pro caulibus kompest*) s-au plătit 12 aspri. Cantitățile vădesc mai mulți coșai și mai multe zile de coasă.

Apare iarăși o remunerație a castelanilor, un „salariu“ pentru sîrguința cu care au purtat grija treburilor cetății și ale satelor ei peste

an, 12 fl.⁷³. Pentru vinul pe care l-au băut peste an castelanii și notarul, în fiecare sîmbătă, cînd se adunau pentru treburile cetății, li s-a socotit 1 fl. Cînd castelanii au făcut plata slujitorilor în cetate, li s-a dat de băut de 1/2 fl. Cu întreținerea și căraușitul lor cu acest prilej s-au cheltuit 43 aspri.

În 1507 morarului din Rîșnov care a țesut două zile în cetate 16 aspri, butnarului pentru legarea buților de faină și de varză 16 aspri. Pentru opinci (*pro peronibus*) 6 aspri. Pentru vin, cînd s-a impus censul în Săcele, 10 aspri. Domnilor (juzilor orașului probabil), cînd au fost oaspeții castelului în două rinduri, 2 fl. 38 aspri. Notarului (*magistro Nicolao notario nostro*) 3 fl. Ovăz pentru îngrășat 10 porci 1 fl. 10 aspri. Mei 1 1/2 găleată, pentru găini în cetate. Cărat de ovăz, paie, mei pentru porcii de tăiat 12 aspri. *Avenam ad castrum dum circumvallaretur pro flor. 1 asp. 10.*

În 1508, cînd s-au plătit slujitorii în cetate s-au cheltuit 12 aspri, cînd s-a făcut angajarea lor (*quando convenimus famulos*) 16 aspri.

În 1508 taxa de 1/2 fl. care a dat în total 84 fl. a fost predată judei orașului. Școlarului care a ajutat la strîngerea ei și a conșcris-o 12 aspri. Cheltuieli cu spînzurarea lui Stanimir: cu „domni” prezenți, slujitor, caii de căruță care i-au adus, ovăz pentru cai, țiganii care l-au spînzurat în total 45 aspri.

În 1509 s-au înregistrat cheltuieli făcute de unul din castelani cu slujitorii *quum reportavit waywodam captivum Moldaviensem de castris* 10 aspri. Apoi, la doi slujitori, *quum illum waywodam Moldaviensem captivum duxit ad castrum*, 8 aspri. *Pro vectura waywodae Moldaviensis ad castrum* și de cheltuială 22 aspri, celor doi slujitori veniți cu el 8 aspri. S-au consumat 3 zile cu voievodul Moldovei și cu alți doi, paznici ai săi, 20 aspri. Castelanii, cînd au fost în Săcele pentru că sătenii n-au putut ajunge la înțelegere în alegerea judei și bătrînilor (*villici et seniorum*), au consumat de 18 aspri. Pentru carne cosașilor (*messoribus, qui absciderunt fenum*) 25 aspri. Aramă pentru clopotul din Apața 3 fl. 45 aspri. *Pro Malwatico* și alte cheltuieli pentru voievodul Leonard Barlabassy care s-a dus în Țara Românească la voievodul Mihnea 37 aspri. Slușilor care au fost cu el 24 aspri. Castelanelui și celor doi slujitori care au fost cu el 24 aspri. Unui slujitor care din pricina slăbiciunii a trebuit să plece din slujba cetății, fiindcă aci a slujit, 40 aspri. Celor trei dulgheri care au tăiat și potrivit grin-zile la castel 2 fl. 44 aspri.

În 1510 *pro papiro ad membranas* 1 1/2 aspri. Cheltuieli făcute în cetate cînd a venit Mihnea voievodul Țării Românești la Brașov 1 fl. 38 1/2 aspri. Slujitorilor care au fost cu el pentru pază, pe 8 zile, *in sallariis eorum*, 4 fl. 31 aspri. Tot în timpul cît a fost Mihnea la Brașov, pentru carne și pîne, 1 fl. 28 aspri. Slujitorilor trimiși de castelan în cetate pentru atunci 48 aspri. Cheltuieli făcute de castelani în cetate *in certis novis rumoribus partium Transalpinarum* 40 aspri. *Bibales illis de villis walachalibus datae, quum se more bellico circumspexerunt etc.* 12 aspri. Unui slujitor, cînd a fost deținut în cetate un turc iscoadă (*explorator*) 8 aspri. Castelanelui, cînd l-a adus înapoi din cetate în oraș, cheltuieli și *sallarum*, 33 aspri.

În 1511, pentru căraușitul bombardelor, pulberii, ovăzului, cărnii în cetate 18 aspri. În 1512 *pro zonis ad arcus* 2 aspri. Castelanelor, cînd au pus pe slujitori să se împartă-

⁷³ „dominis castellanis pro salario eorum quod per totum annum diligentissime invigilaverunt et diligentias habuerunt circa castrum et pertinentiis suis etc. 12 fl.” *Ibidem*, I, p. 112.

șcaseă în cetate, au făcut învoiala cu zidarul și dulgherii pentru clădit și pentru căraușit. 35 aspri. Cînd au fost în cetate pentru cercetarea lucrătorilor, castelanii au cheltuit 41 aspri. Înregistrare din 28 august: cînd au cosit fînul (*quon fenum messuerunt*), pentru carne 1 fl. 6 aspri. Lui Caspar *quod fecit fenum metere* și a supravegheat, pentru 5 pereche de încălțări (*uno par calceorum*) 12 aspri. Țiganilor care au trebuit să execute (*scutentiare*) pe unul din Săcele 12 aspri. Pictorului Dominic pentru pictatul unor icoane în biserica cetății (*Dominico pictori pro certis imaginibus in ecclesia castris depictis*) 3 fl.

În 1513, pentru bere (*cerevisia*) și căratul ei în cetate 48 aspri. Castelanilor *domini civis et provinciales* le-a dat din excedent *pro bibalibus* 12 fl.

Între 1522 și 1526 sînt cheltuieli asemănătoare. Pe primul plan stau mereu salariile, întreținerea personalului, cumpărăturile de carne și mai ales de vin. Sînt multe căraușiile plătite, de lemne, de fîn, făină, vin etc. Din cînd în cînd apar cumpărături, căraușit de arme, pulbere, plumb. Se cheltuie cu apariția castelanilor în cetate, în sate, la strîngerea anumitor prestații etc.

În 1522, drept salarii pentru personal s-au plătit 114 fl., în plus *focariae* (probabil femeia care servea la bucătărie, adică tot bucătărcasa) 6 fl. 25 aspri. În 1523 salariile sînt 122 fl. În 1524 salariul celor doi vicecastelani a fost 36 fl., al celor 6 slujitori care făceau paza porții (*sex famulis in gradu circa portam custodias et vigilias tenentibus*) 60 fl., 2 străji (*vigiles*) 18 fl., capelanul 6 fl., *focaria* 6 fl., 2 „familiarii” *qui tempore disturbii fuerant acceptati* 3 fl. 10 aspri. Totalul salariilor acum este 129 fl. 10 aspri. Notarului, *quod. registrum conscripsit*, i s-au plătit 3 fl., plata lui obișnuită care apare în socoteli în fiecare an. S-a mai plătit și unui *praesbyter* care a slujit în cetate 5 săptămîni 25 aspri. În 1525 aceleași salarii. În 1526 salariile sînt înscrise trimestrial. *Ad primam quadram* s-au plătit vicecastelanilor 8 fl., celor 6 oameni de pază ai porților (*custodibus portarum*) 15 fl., 2 străji 4 fl. 25 aspri. *Ad secundam quadram, ad tertiam angariam, ad ultimam quadram* salariile sînt aceleași, în afară de al vicecastelanilor, care în toate aceste trei rîstimpuri e de 9 fl. Femeii de la bucătărie pe an aceiași 6 fl. Și în 1525 și în 1526 s-au mai plătit slujitorului (*famulo*) unuia din castelani, cu un cal pe an 3 fl.

Cumpărăturile de vin sînt variabile, dar mereu însemnate. În fiecare an se cumpără mai multe buți, mai obișnuit de 80 de vedre, dar și mai mici.

Se plătește pentru căraușitul vinului, încărcat, descărcat, așezat. În 1525 pentru cărat 34 găleți de făină, brînză, urdă în cetate s-au plătit 40 aspri. Sînt multe căraușiile de lemne. În 1522 apar în socoteli 168 de care. În iunie au fost plătiți și 5 slujitori care au apărut căratul cu sulile de teama rucărenilor. Li s-au plătit pe trei zile *pro salario* 1 fl. 10 aspri⁷⁴. În 1523 s-au înregistrat 183 care de lemne. În alți ani mai puține.

Cheltuielile cu nevoile militare sînt intermitente.

⁷⁴ „Item quinque familiaribus, qui cum cuspidibus circa currum in vehendis lignis cucurrerunt, per tres dies ob metum illorum de Rucker, pro salario flor. 1 asp. 10”. *Ibidem*, I, p. 470.

În 1522 s-au plătit pentru arcuri, pînză și scutur† (*arcubus, telis et clipeis manualibus*) 1 fl. 25 aspri. Pentru căratul puștilor (*pixidum*), sării, slăninii și meiului s-au plătit 16 aspri, *pro una forma ad pixides* 7 aspri, *pro duobus clipeis manualibus* 17 aspri, pentru un arc și o sabie 32 aspri, unei iscoade (*exploratori*) s-au plătit 25 aspri. Pentru căraușit pulbere, gloanțe pentru bombarde, plumb (*pulverum, globorum ad bombardas blumbi*) în cetate, 50 care de lemne, buți, s-au plătit 2 fl. 12 aspri. În 1524 s-a cheltuit cu pușcașii care au venit aci : s-au plătit în acest an pentru 1¼ maje de pulbere 20 fl., 1½ maje de plumb 5 fl. Pentru cărat slănină, pulbere și alte lucruri în cetate s-au plătit 1 fl. 20 aspri. *Illis de villis Walachalibus tempore exercitacionis* odată 6 aspri, altă dată 13 aspri. Pentru 2 arcuri (*arcubus manualibus*) 31 aspri. Pentru căraușit o bute de vin, 2 măji de plumb, 1 maje de pulbere și 4 piese de bombarde (*bombardarum hacken*) în cetate 35 aspri, pentru acoperămîntul butoiului cu pulbere 2 aspri. Pentru îndreptarea a două bombarde 18 aspri, a trei arcuri vechi 24 aspri, a drumului din preajma cetății 1 fl. În 1526 s-au dat de băutură juzilor *ad videndum exercitum in campo* 8 aspri.

Apar cheltuieli și în legătură cu Țara Românească.

În 1522, s-au plătit unui „familiar“ *qui nocte revocavit nuncium domini waywodae Transalpinensis* 4 aspri. Cînd voievodul a plecat spre Țara Românească, s-au cheltuit cu familiarii în cetate, pe 5 zile, 2 fl. 20 aspri, cu transportul lor 1 fl. 33 aspri. Pentru pîine albă pe seama voievodului s-au plătit 10 aspri, pentru pește 18 aspri. Cînd s-a întors, s-au făcut alte cheltuieli, cu 2 pedestri care au păzit în munți cînd s-a întors cu oamenii săi, cu 6 familiari care au fost cu castelanii în cetate. În 1525 s-au cheltuit cu solul regelui Poloniei în Țara Românească, la mers 1 fl. 18 aspri, la întors 2 fl. 12 aspri.

Apar lucrări meșteșugărești plătite. În 1525 s-a cheltuit cu repararea scărilor castelului. Dulgherilor li s-au plătit 2 fl. 32 aspri, în 1526 iarăși pe 8 zile 2 fl. 4 aspri, pentru carne 12 aspri.

Apar obișnuit cumpărăturile de ovăz, mazăre, ulei, varză, brînză, urdă, semințe pentru grădina de legume (*ad seminandum prope castrum*) etc. Apar de cîteva ori sume mai mici, de cîte 2—4 aspri, date pe hîrtie pentru ochiuri de ferestre (*ad membranas faciendas, ad fenestras*).

Se fac dese cheltuieli cu căraușitul, de lemne, fîn, bucate etc. Soco-telile din 1522 înregistrează chiar un fel de tarif. Sub titlul *Solutio vectoris de singulis ad castrum* se înscriu următoarele plăți⁷⁵ :

de un car de lemne	2 aspri	3 pietre de sare	1 aspru
un car de fîn	3½ aspri	100 căpățîni de varză	2 aspri
o bute de vin pînă în cetate	20 aspri	un burduf de brînză	1½ aspri
o bute goală pînă în oraș	1½ aspri	o slănină	1 aspru
o găleată de grîu sau ovăz	½ aspru		

Cheltuieli la cositul fînului : în 1523 pentru carne s-au dat în timpul cositului (*messae fenilis*) 12 aspri, în 1524 pentru carne de berbece 7 aspri.

⁷⁵ *Ibidem*, I, p. 466—467.

Se înregistrează de mai multe ori cheltuieli cu execuții judecătorești.

În 1522, când în Săcele au fost judecați și spânzurați 2 furi români, s-au cheltuit cu dusul castelanilor, cu 3 „familiarii“, cu ștreangurile, cu țișanii care i-au spânzurat 1 fl. 8 aspri. Cu spânzurarea unui alt fur în preajma cetății, țișanilor 12 aspri, cu judecarea unui fur din Săcele pentru vin și cheltuieli 13 aspri. În același an s-a judecat în Săcele săgetarea unui om al voievodului. În noiembrie a fost spânzurat un alt fur în cetate; s-au cheltuit atunci cu castelanul și țișanii 41½ aspri. În 1524 s-au plătit *uni ferenti novum nuncium qualiter Badycka waywoda esset decollatus* 14 aspri. Cheltuieli când au fost condamnați la moarte 2 husari, 1 fl. 33 aspri. În 1524, în Săcele când a fost prins un om s-au cheltuit 34 aspri, cu judecarea unuia din Săcele, care și-a lăsat soția luându-și alta, 25 aspri. Familiarilor care au fost atunci cu castelanii li s-au plătit 24 aspri. Țiganilor, când a fost prins în Crisbav un păstor, 10 aspri. Socolilele din 1525 vorbesc de 4 furi români pentru care vicecastelanul a trebuit să meargă la voievodul Radu. În 1526 s-au plătit țișanilor pentru bătaia unei femei (*Egipticiis qui percusserunt mulierem in villis*) 6 aspri. Și în acest an se înregistrează spânzurarea unui fur. Execuțiile sub acest cuvânt aici se arată mai frecvente decât în alte părți.

Bilanțurile veniturilor și cheltuielilor dau excedente variabile. Iată cifrele din câțiva ani :

	Excedent		Excedent
1504	39 fl. 15 aspri	1510	89 fl. 30 aspri
1505	19 fl. 38 aspri	1511	117 fl. 04 aspri
1506	68 fl. 18 aspri	1512	219 fl. 31 aspri
1509	95 fl. 03 aspri	1513	53 fl. 13 aspri

Între anii 1522—1526 excedentele se arată în medie mai scăzute :

	Intrate	Ieșite	Excedent
1522	394 fl. 28 aspri	347 fl. 23½ aspri	47 fl. 04½ aspri
1523	378 fl. 03 aspri	302 fl. 35 aspri	75 fl. 18 aspri
1524	388 fl. 14 aspri	394 fl. 01 aspri	—5 fl. 37 aspri
1525	401 fl. 40½ aspri	382 fl. 39½ aspri	19 fl. 01 aspri
1526	391 fl. 45 aspri	305 fl. 24 aspri	86 fl. 21 aspri

Anul 1524 e chiar deficitar. Anul 1525 a adus și el puțin.

Între anii 1527 și 1555 excedentele cresc mult.

Urmează cinci ani deficitari sau cu excedent mic. În 1527 deficitul e 3 fl. În 1529 însă e 191 fl. 7 aspri, în 1530 iarăși 79 fl. 8½ aspri. În 1528 excedentul e numai 2 fl. 49 aspri, în 1531 iarăși numai 54 fl. 3 aspri. De la 1532 începând însă crește mult. Până la 1548 sume mici nu mai prezintă decât anul 1535 cu 71 fl. 3 aspri și 1543 cu 1 fl. 18½ aspri. În ceilalți ani excedentul se mișcă între 121 fl. ½ aspru și 521 fl. 36½ aspri.

Să dăm bilanțul mai multor ani :

	Intrate		Ieșite		Excedent
1532	516 fl. 07	aspri	343 fl. 40	aspri	172 fl. 17 aspri
1533	696 fl. 49	aspri	575 fl. 48 $\frac{1}{2}$	aspri	121 fl. 00 $\frac{1}{2}$ aspri
1534	975 fl. 38	aspri	455 fl. 27	aspri	520 fl. 11 aspri
1536	671 fl. 44	aspri	408 fl. 42 $\frac{1}{2}$	aspri	263 fl. 01 $\frac{1}{2}$ aspri
1537	857 fl. —		392 fl. 15 $\frac{1}{2}$	aspri	464 fl. 34 $\frac{1}{2}$ aspri
1539	864 fl. 29	aspri	342 fl. 42 $\frac{1}{2}$	aspri	521 fl. 36 $\frac{1}{2}$ aspri
1540	856 fl. 08 $\frac{1}{2}$	aspri	350 fl. 40 $\frac{1}{2}$	aspri	505 fl. 18 aspri
1542	693 fl. 23	aspri	359 fl. 27	aspri	333 fl. 46 aspri
1546	640 fl. 01	aspri	492 fl. 11 $\frac{1}{2}$	aspri	147 fl. 39 $\frac{1}{2}$ aspri
1548	1047 fl. 16	aspri	608 fl. 26 $\frac{1}{2}$	aspri	438 fl. 39 $\frac{1}{2}$ aspri

În anii 1552—1555 excedentul e iarăși în scădere, dar nu prin scăderea intratelor, ci prin creșterea ieșitelor :

	Intrate		Ieșite		Excedent
1552	825 fl. 20	aspri	793 fl. 15	aspri	32 fl. 05 aspri
1553	838 fl. 12	aspri	780 fl. 02	aspri	58 fl. 10 aspri
1554	788 fl. 12	aspri	656 fl. 08	aspri	132 fl. 04 aspri
1555	969 fl. 10 $\frac{1}{2}$	aspri	760 fl. 15	aspri	208 fl. 45 $\frac{1}{2}$ aspri

Domeniul nu se arăta destul de rentabil. Calculînd cheltuielile, veniturile se dovedesc mici, se ajungea chiar la deficite. Trebuiau sporite prin urmare veniturile. Aceasta orașul o face mai puțin prin crearea sau sporirea unei economii proprii, o face mai mult prin sporirea censului și subsidiilor.

La cheltuieli se găsesc mereu în frunte cele cu personalul, cu salariile și întreținerea lui. Între 1527 și 1537 castelanii se mențin obișnuit doi, cu salariu de cîte 18 fl. Străjile sînt plătite cu cîte 10 fl., bucătăreasa cu 7 fl. (1532). Apare acum și un pivnicer (*pincerna*) plătit cu 10 fl. anual. Dar și un *allodiator vulgo Mayerer*, un păstor de oi (*Botsch, pecorarius vulgo Botschyn*), un boar (*bubulcus*), porcar (*subulcus*).

Între 1538 și 1547 aceiași doi castelani au aceiași 18 fl. salariu. *Famuli portarii* variază ca număr între 6 și 10, iar salariile lor între 50 și 80 fl. împreună anual, în zece ani însumînd 586 fl. 5 aspri. Străjile (*vigiles*) sînt mereu două, plătite anual împreună cu 18 fl. Pivnicrul e plătit cu 11 fl., bucătăreasa (*focaria*) cu 6 fl. Apar de asemenea mai mulți păstori ⁷⁶.

Între 1548 și 1555 *famuli portarii* se ridică și pînă la 16 (1552). Două străji sînt plătite la fel, pivnicerul și bucătăreasa de asemenea.

⁷⁶ În socotelile din cursul acestor 10 ani : 4 *magni pastores* ; *subulcus ac parvus pastor* ; *pastor scropharum seu porcorum* ; *pastores ovium sive opiliones* ; *quinque pastores* ; *Thurda, Thwrda pecorarius vulgo Batsch, Botschyn* (1538—1540) ; 1540 : *Ulad subulcus* ; 1542 : *allodiarus vulgo Maÿrer fl. 3. Ibidem*, III, p. 57.

Se fac mereu cheltuieli cu întreținerea. Carne, slănină și altele totalizează sume variabile, de la 1538 la 1547 între 23 fl. 12 aspri și 45 fl. 16 $\frac{1}{2}$ aspri, de la 1548 la 1555 între 44 fl. 12 aspri și 125 fl. 37 aspri.

Cumpărăturile de vin, cheltuielile cu cărașitul lui etc. sînt și ele în creștere. În anii 1538—1547 variază între 69 fl. 15 $\frac{1}{2}$ aspri și 261 fl. 31 aspri, în anii 1548—1555 între 187 fl. 8 aspri și 352 fl. 35 aspri. Apare vin cumpărat din Transilvania, din Țara Românească, chiar din Bulgaria.

Cu caș, brînză, urdă se cheltuie sume mai mici, între 1 fl. 12 aspri și 7 fl., dar în fiecare an. Cheltuieli mai mici sînt explicabile acum și prin turma proprie de oi, prin produsele proprii.

Apar cumpărături de ulei, pește, felurite bucate, de felurite ustensile casnice; de asemenea, o serie întreagă de articole de îmbrăcăminte, pentru străji, bucătăreasă, păstori⁷⁷. Pentru asemenea articole de îmbrăcăminte, în anii 1538—1547 s-au cheltuit sume variind între 9 fl. 30 aspri și 12 fl. 44 $\frac{1}{2}$ aspri, în anii 1548—1555 între 5 fl. 13 aspri și 9 fl. 19 aspri⁷⁸. E vorba de încălțăminte, îmbrăcăminte pentru străji, slugi, bucătăreasă, păstori.

Se cheltuie consecvent cu cărăturile de lemn cerute de nevoile cetății, sume variabile, între 3 fl. 28 aspri și 9 fl. 37 aspri.

Cheltuielile cu armele, cu muniția sînt iarăși intermitente. În unii ani ieșitele sînt mici sau chiar lipsesc. În 1553 însă s-au putut ridica la 53 fl. 12 aspri.

Apar mereu cheltuieli cu lucrări diverse meșteșugărești, de dulgherit, de reparații. Se fac uneori reparații mai mari, se clădește. În 1548, de pildă, se înregistrează cărături, cumpărături mai mari de cărămidă, cuie și altele, plăți pentru lucru, băutură. S-au cumpărat ori s-au dus în cetate peste 37 000 de cărămizi, printre care și cărămidă de paviment, mai multe mii de cuie, carne, bere, vin pentru lucrători. Zidarului italian (*Luca Italo Muratori*), care a zidit cu un slujitor (*famulo*) în cetate 5 zile, i s-au plătit 1 fl. 25 aspri, deci 15 aspri pe zi. Lui George Plöchmacher și Grigore Zablya cu 2 *famuli*, pe 13 zile de lucru în cetate, 8 fl. 16 aspri, deci 32 aspri pe zi. Zidarului Luca Weysz cu un *famulus* pe 9 zile, 3 fl. 3 aspri, deci 17 aspri pe zi.

În 1544 oi mari și mici ținînd de cetate se găseau 267. S-au cumpărat de la Leonard Benze din Satu-Lung 86 oi mari și mici, care cu iernatul și cu plata păstorilor au costat 19 fl. 10 aspri. Se înregistrează și fîn făcut sau cumpărat pentru ele de la locuitorii din Apața cu 3 fl. 25 aspri. În 1548 s-au cumpărat 260 de oi cu 69 fl. În anul acesta s-a cumpărat iarăși fîn pentru oi, din Apața, de 5 fl. 37 $\frac{1}{2}$ aspri.

Printre legumele pomenite apar ceapa (*cepa*, *porrum*), aiul sau usturoiul (*allium*), varza, mărarul (*anetum*), *nasturtium*, *papaver*, spanacul (*se-*

⁷⁷ Cîteva titluri sub care apar: *Býrra*, *Bwra* vulgo *koczyn*, *vilosae vestes vulgo koczen*, *calcar*, *calceamenta animalia*, *calceamentorum: paria vulgo schuegen gemecht*, *caligae*, *coturnorum paria vulgo werpecz*, *corium bovis ad sandalia sive werpecz*, *doliman*, *camisia seu indusium*, *lodix*, *ocrearum paria vulgo styfel*, *pannus griscus ad tunicas*, *ad caligas*, *peplum*, *pepulum vulgo ein schlacr*, *peronium vulgo werpecz* etc. *Ibidem*, III, p. 55—56, 479.

⁷⁸ *Ibidem*, III, p. 56, 479. Suma de 119 fl. trecută la anul 1548 e o greșeală. Editorii extrag numirile sub care apar.

men spinacii), ridichea (*raphani*). Printre condimente șofranul (*crocus*), piperul, ghimberul (*zinziber*). Apare și orezul (*oriza*).

Se plătește sau se dă carne și bere pentru coasă.

Spicuim din înregistrări :

În 1538 s-au dat preotului Luca din Biertan pentru 1/16 din dijme 25 fl. ; pentru umplut groapa de grâu (*scyrus seu fovea tritici*) de la cetatea Branului mai trebuind 7 găleți de grâu, s-au plătit pentru ele 1 fl. 20 aspri ; când a trebuit să se cosească două lunci (*prata*) din sus de cetate, s-au dat pentru 4 vedre de bere și carne 44 aspri ; la cositul luncilor din sus și din jos de cetate pentru 17 vedre (*urnae*) de bere și 4/4 (!) de carne 3 fl. 33 aspri ; locuitorilor din Zărnești și Tohan, pentru că au ajutat la cositul și strânsul finului de pe lunca din sus și din jos de cetate, 4 fl. (*Inhabitoribus Zernyest et Tohan, quod prata superius et inferius arcem iuverunt defalcare et tandem foenum accumulare, fl. 4*).

În 1539 : la cositul finului, pentru 16½ vedre de bere, a 5 aspri, 1 fl. 32½ aspri ; păstorilor 10 găleți făină, 1 fl. ; locuitorilor Săcelelor pentru că au făcut pază în Timiș (*quod in vulgo Thymmesz custodierunt*), fi. 2.

În 1540 : pentru un bou, când a trebuit să se cosească finul, 1 fl. 30 aspri ; lui Turda (*Thurdae*) care a adus de la munte 24 burdufuri de brînză (*folles Brynze*) și 8 de urdă (*vrda*) 2 fl. 4 aspri ; pentru 2 buți de must transilvănean (*pro 2 mustis Transsilvanis*) 10 fl. ; pentru carne, când 48 săceleni au lăzuit din jos de cetatea Branului *inferius infra castrum Thyrtsch extirpaverunt, vulgo haben gerhot*). 15 aspri ; altă dată au fost trimiși 50 săceleni la lăzuit, pentru carne 27 aspri ; trimis în cetate 14 250 *lateres lecti vulgo dach ziegel*, 16 fl. 25 aspri ; lui Mihail Textor din Feldioara, care ia vama sării, pentru ostenelile sale 10 fl. ; pentru iscodit (*ratione explorationis*) spre Constantinopol 10 fl.

În 1541 : la curățitul drumului, pentru a putea duce trunchii, pentru carne 1 fl. 4 aspri ; pentru 8 vedre de bere, când au fost săcelenii aci, 1 fl. 6 aspri ; la 12 drabantii, trimiși în cetate, pe o lună 12 fl., la 21 drabantii, pe altă lună, s-a plătit 21 fl. ; *Dum Petrus Wayda ex Moldavia et Turcae cum Radul Wayda ex Transalpinga huc eruperunt*. Petru Sartor, care a fost în cetate 4 săptămîni, a consumat 1 fl. 18 aspri ; pentru stipendiarii trimiși în cetate, în două luni s-au cumpărat 6 boi și o vacă, împreună cu 9 fl. 37 aspri ; pentru căratul din cetate în oraș a 21 burdufuri de brînză, 2 de urdă, 220 de cași (*kaszbaczen*), 16 cași mari, 10 cași de toamnă, 361 *scheper vall*, 181 lîni de miel, 40 aspri.

În 1542 : la 6 bărbați care au coborît trunchii de scînduri de la munte, pe două zile de lucru s-au plătit 31 aspri ; pentru pești, prune și sîmîntă de spanac (*semine spinacii*) 7 aspri ; țiganului care a spînzurat 3 furi în Săcele 23 aspri ; maierului (*ipsi allodiario vulgo mayrer*), în salariul său, 3 fl. ; pentru cercetarea a două gropi de grâu 8½ aspri ; pentru punerea a 12 cercuri la buți și la vana de baie (*ad labrum balnci vulgo Bad Wann*) 13 aspri ; pentru 5700 șindrile *ad horreum* cumpărate din Săcele 5 fl. 6½ aspri ; alte 1000 cu 45 aspri ; 1 plasă de prins pește (*Pro 1 rete ad hirvudines capiendas circa castrum*) 1 fl. 17 aspri ; *pro șapiro ad membranas fenestrarum in arce faciendarum asp. 3 ; allodiario, 3 onera vulgo Zom Brinse, urda et cascorum de montibus duxit ad arcem, asp. 12.* ; cheltuieli cu Ioan Hoch și drabantii trimiși în cetate cu năvala lui Petru voievod (*sub eruptione Petri wayw.*) 4 fl.

În 1543: linte (*pro lentibus*) compărată pentru oile cetății 1 fl. 30 aspri; pentru untură de uns ugerile oilor (*arvina ad unghenda ubera ovium*) 2 aspri; *pro 1 corio bovis ad sandalia sive werpecz familiae în arce asp.* 26.; *pro 1 catasta în carcerem arcis posita fl.* 20; românilor care au ajutat la descoperirea hoților care au furat pește din rezervoriu (*ex vivario circa castrum*), 2 căciuli și 2 perechi de cuțițe 27 aspri; cu adusul apei, pe șanțul făcut, la moara din Apața s-au cheltuit 3 fl. 24 aspri; o bute de vin din Tirgoviste, cu bute cu tot adusă a costat 16 fl. 31 aspri; 4 buți de vin cumpărate în Cimpulung au costat 38 fl. 25 aspri, căraușitul, așezatul, umplutul 16 fl. 10 aspri; *Septem Villanis qui equos abegerunt a furibus, vulgo ab gegegt, et 1 furem decapitarunt, bib. fl. I.*; locuitorilor din Apața prădați, de la care au fost duși de moldoveni 2 cai, li s-au dat 10 fl.; pentru treieratul dijmelor din Apața și Crisbav și pentru căratul lor în oraș, iar al ovăzului în cetate s-au plătit 9 fl. 32 aspri; pentru o porțiune de pământ *vulgo Ham* din hotarul Apaței cumpărată s-au plătit 50 fl.

În 1544: cu spânzurarea unui fur, care a furat 3 cai, s-a cheltuit cu trimișii orașului 32 aspri, cu țigani (*Egiptiis*) care au păzit aci 2 zile, 18 aspri; în alt loc se înregistrează cheltuieli cu spânzuratul unui fur de patru cai; lemnarului care a făcut obezile (*ligneam castatam vulgo ein Bloch, in qua teneantur captivi*) 20 aspri; pentru 7 vedre de bere când s-a cosit iarba 42 aspri; făcutul unei șuri (*horreum*) în Satu-Lung a costat 15 fl. 15 aspri; unui păstor tânăr care a ajutat la păzitul oilor sterpe (*oves steriles vulgo sterpae*) i s-au plătit 38 aspri; pentru finul consumat de păstori cu ținutul oilor în Crisbav 2 fl.; din Apața s-a cumpărat fin de 3 fl. 25 aspri; pentru treieratul (*pro tritura*) a 112 găleți de grâu în Crisbav, plătind 1 aspru de găleată, 2 fl. 12 aspri.

În 1545: slujitorilor de la porți (*famulis portarum*) li s-au cumpărat 5 perechi de opinci pentru folosit la pescuit (*paria peronum in piscatione utenda*) 15 aspri; s-a cheltuit cu 2 români și 2 turci care au înoptat în preajma castelului, cu solul Poloniei în Turcia.

În 1546: pentru ai (usturoi) de pus în grădină și pentru semințe $3\frac{1}{2}$ aspri; pentru zugrăvitul unui scut și pentru curelele lui noi 8 aspri; s-au cumpărat de la români din Țințari (*Zwnyokzeg*) 30 de oi cu 8 fl.; baciului (*ipse Batsch*) pentru adus pe calul său de la munte în cetate 24 burdufuri de brinză (24 *Brinze*), 11 de urdă, s-au dat 1 fl. 24 aspri; pentru oile cetății s-a cumpărat fin din Apața de 2 fl. $37\frac{1}{2}$ aspri; s-a făcut un *vivarium vulgo einen holder*, costind 5 fl. $49\frac{1}{2}$ aspri; *Iterum fecimus parari vulgo einen Schop 70 pedes longum, super 10 fulcimenta vulgo auf 10 Feest*, făcând în total 9 fl. 10 aspri; în Crisbav pentru treieratul a 56 găleți de ovăz și 6 de mei s-au plătit 28 aspri.

În 1547: *pro uno libro papiri ad membranas in domo Thyrikes parandas* $2\frac{1}{2}$ aspri; *pro vitrolio ad oves utendo* 1 aspru; *dum d. Stephanus cum zpanis est profectus in 9 villas, ut poneret villicos et cives*, au consumat de 39 aspri; pentru 12 meri (*vulgo Epel Stammen*) de pus în grădina casei domnilor în Turcheș 4 aspri; alte cheltuieli la făcutul vivariului 23 aspri; pentru 5 cupe (*talentis*) de ulei românilor din Tohan când au trebuit să facă finul; pentru făcutul acoperișului nou la casa și grajdul din Turcheș s-au plătit 5 fl. 12 aspri; baciului pentru adus din munți 20 burdufuri de brinză (*utres Brynze*), 9 de urdă, 90 lîni (*Scheper lanae*) și 100 de cași (*kasz batschen*) 1 fl. 14 aspri; s-au cumpărat pești pentru piscină de 1 fl. 12 aspri⁷⁹.

⁷⁹ *Ibidem*, III, p. 61—70

Să spicuiam câteva asemenea date și din anii următori, 1548—1555 :

În 1548 s-au scăzut pentru oile cumpărate *in hospitale* 26 fl. 40 aspri ; s-au mai cumpărat 260 de oi cu 69 fl. ; la alegerea juzilor din Săcele, Apața și Crisbav s-au consumat 38½ aspri ; unui slujitor trimis la văduva lui Paul Beldy în pricina burdufurilor de brînză, *quos nostris iobagionibus retinuerat*, 8 aspri ; judele din Rîșnov trimițînd cițiva drabantî în cetate, cînd boierii din Țara Românească au vrut să introducă un nou voievod în Țara Românească, li s-a dat de băut 1 fl. ; cu stînpendianții dați *in Siculiam*, împotriva lui Simon Borosnyai, din Turcheș 7, din Satu-Lung 10, din Cernat 3, precum și din Tărlungeni, Zizin, Purcăreni, s-au cheltuit în total 7 fl. 12½ aspri.

În 1549 : *lictoribus infamem mulierem ex Thyrikes educentibus* 24 d.

În 1550 : țiganilor (*Egiptiis, quod 1 Egiptium et 1 Egiptiam ex possessione Tattrang virgis caesos expulerunt*), de băutură 4 aspri ; Șpanii (*Zpani*) trimiși la strînsul dijmei mieilor au consumat de 8 aspri ; lui Philippus literatus care a strîns cu ei și a făcut conșcierea 7 aspri ; *emimus in arcem 3/4 carnis, dum intelleximus, quod Valachi vellent exire, asp. 46*.

În 1551 : *dum crearemus in 9 villis novos senatus*, s-au cheltuit 1 fl. 1 aspru.

În 1552 : *Eligentibus nobis villicos in 7 pagis, emanentes 4 dies, exp. asp. 37½* ; la 2 iscoade (*speculatoribus*) întoarse din Țara Românească 35 aspri ; judeului (*villico*) din Zărnești care a strîns banii grînelor (*pecuniam frumentariam*) 25 aspri.

În 1553 : celor două iscoade (*exploratores*) trimise în Țara Românească, de băutură 1 fl. ; pentru repararea podului cu acoperiș (*pontis testudinarii*) din Satu-Lung s-au cheltuit 10 fl. ; plecînd d. Vincencius la București *ad sentiendum quendam hominem* i s-au dat 18 aspri.

În 1554 : *Medico curanti oculum pueri, quem eiecerat Cigani filius*, s-au dat 1 fl. 25 aspri ; de băutură oamenilor din Săcele care au urmărit pe prădători în munți 3 fl.

În 1555 : porcarului care a purtat grija porcilor de dijmă, în salariul său, pe lîngă 2 găleți de grîu și 2 pietre de sare, 2 fl. 28 aspri ; mergînd de două ori în Haghig în cauza ucigașului care a omorît pe morarul din Crisbav, cu rudele celui ucis (*cum interfecti amicis*) s-au consumat 1 fl. 22 aspri.

Asemenea amănunte lămuresc mai bine raporturile.

În anii 1560—1600 intratele sînt în creștere. Dar și cheltuielile sînt în creștere. Uneori chiar întrec intratele. În 1560 intratele au fost 1178 fl. 8½ aspri, ieșitele 1427 fl. 27 aspri, dînd un deficit de 249 fl. 19½ aspri.

Iată excedentele la câteva date :

	Intrate	Ieșite	Excedent
1570	1284 fl. 10 aspri	1042 fl. 44 aspri	241 fl. 16 aspri
1580	1920 fl. 98 d.	1243 fl. 68 d.	677 fl. 30 d.
1581	1858 fl. 41 aspri	1305 fl. 15 aspri	553 fl. 26 aspri
1590	1418 fl. 67 d.	977 fl. 85 d.	440 fl. 82 d.

În anii 1598 și 1599, împreună intratele au fost 6253 fl. 19 d., ieșitele 6141 fl. 53 d., dînd un excedent de abia 111 fl. 66 d.

La cheltuieli apare consecvent plata personalului. Acest personal nu prezintă multe variații, nici în numărul, nici în salariile sale. În 1560 e plătit iarăși trimestrial. În trimestrul întâi sînt înscrși 2 vicecastelani, 1 pivnicer (*pincerna*), 1 bucătăreasă (*magira*), 1 grădinar (*hortulanus*), 9 slujitori (*servi*). În trimestrul al doilea slujitorii împreună cu grădinarul sînt 12, în al treilea 10 *servi* și 2 străji (*vigiles*), în al patrulea 11 *famuli*, socotiți aci desigur și pivnicerul și grădinarul, care nu mai sînt separați. Cei 2 vicecastelani au acum 10 fl. trimestrial, adică 40 fl. pe an împreună, pivnicerul 12 fl., grădinarul, străjile, slujitorii ceilalți cîte 12 fl., bucătăreasa 6 fl. 24 aspri. Pe întreg anul salariile băncști totalizează 196 fl. 24 aspri. Notarului i s-au plătit, ca de obicei, 3 fl. Învățătorului din Apața i s-au plătit drept salariu 9 fl. 25 aspri⁹⁰.

În 1570, pe primul și pe al doilea trimestru s-au plătit personalului cîte 52 fl. 32 aspri, pe cele două din urmă 105 fl. 14 aspri. Pe întreg anul salariile au totalizat 210 fl. 28 aspri. În 1580, pe primul trimestru s-au plătit salarii la 2 *porkolabenn*, 8 *knechtenn wber dem thor*, 1 *kelner*, 2 *wechternn*, 1 *kuchis*, 1 *gärtner*, 1 *kochinn*, în total 51 fl. Bucătăreasa acum e plătită cu 2 fl. pe trimestru. Același personal și aceleași salarii și pe celelalte trimestre, dînd un total anual de 204 fl. Salarii care se repetă și în 1581.

În 1590 salariile pe patru trimestre totalizează 215 fl. În 1595 pe o jumătate de an s-au plătit 127 fl., pe cealaltă jumătate 133 fl. 42 d., în total deci 259 fl. 42 d. Dar acum slujitorii sînt 12 și se adaugă banii de îmbrăcăminte pentru străji, vizitiu, bucătăreasă. La salariul anual al celor două străji, se adaugă astfel 3,28 fl., la al vizitiului 1,64 fl., la al bucătăresei (*fur denn kiddel vnnnd schlaier*) 1,50 fl. La al pivnicerului se adaugă 2 fl. În 1599 salariile, pentru același număr de salariați ca și în 1595, totalizează aceleași sume. Tot așa și în 1600. Notarul e înscris și el mereu cu acciași 3 fl. anual.

La salariile bănești se adaugă cheltuielile de hrană, carne, făină, diferite alimente, condimente, vin. Cumpărăturile de vin mai alcs se ridică mereu la sume însemnate. În 1560 socotelile înregistrează 39 de buți de vin cumpărate cu 628 fl. 12¹/₂ aspri. La unele se mai adaugă și cheltuieli de transport, de descărcat, așezat. În 1570 s-au dus în cetate 14 buți costînd împreună 360 fl. 18 aspri. În 1530 au ieșit iarăși vreo 550 fl. pe vin. În 1590 au intrat 22 buți costînd 262 fl. 46 d. În 1599 s-au înregistrat 14 buți cu 447 fl. 65 d. În 1600 au ieșit pe vin peste 800 fl. La cheltuieli apare adesea și berea, dar în cantități mai mici. Cheltuielile cresc cînd apare și oaste, drabantii în cetate sau în preajma ei.

Cheltuieli mai însemnate se fac cu diferite lucrări meșteșugărești în castel, reparații, clădit, diferite lucrări în afară, clăditul măierștii din Turcheș (*mairhoff in Tirkesch*), clădire, întreținere de mori, de biserici, case parohiale, cu materialele necesare, cu plata lucrătorilor. Se înregistrează cantități mari de cărămidă, șindrilă, cuie, cărăușii de piatră, var, nisip, lemn, cumpărături de fier etc. În 1560 asemenea cheltuieli însu-mează peste 250 fl.

Cărăușii de piatră, var, nisip, lemne pentru lucru, peste 2000 de cărăușii, au costat peste 120 fl., 22000 cărămizi au fost cumpărate cu 20 fl., 4000 șindrilă cu 3 fl., alte 3000 pentru casa din Turcheș cu alți 3 fl. Scînduri, 152 bucăți, s-au cumpărat cu 4 fl. 43 aspri. Funii de tei s-au cumpărat de 2 fl. 10 aspri, 114 costînd 1 fl. 15 aspri. Fier de vreo 6 fl.

⁹⁰ „Ludirectori in Apaczya solui salarii sui causa fl. 9 asp. 25”.

Să cităm și câteva prețuri de lucru din 1560.

Maistrului Mihail cu 4 slujitori (*jamuli*) pe 3 zile de lucru li s-au plătit 3 fl., pe alte 18 zile 18 fl., deci 1 fl. pe zi la 5 oameni. La 10 *cementari* pe 9 zile 14 fl. 23 aspri, revenind unuia 8 aspri pe zi. La 6 *cementari* pe 10 zile 9 fl. 41 aspri, deci iarăși ceva peste 8 aspri pe zi. Unui *cementificus* (probabil pregătea varul) pe 19 zile 1 fl. 26 aspri, deci 4 aspri pe zi. Pietrarului pe 2 săptămîni 1 fl. 43 aspri, pe 10 zile 1 fl. 33 aspri, pe alte 5 zile 40 aspri, deci 8 aspri pe zi. La 4 *lemnari* (*fabri lignari*) pe 10 zile 7 fl. 10 aspri, deci cîte 9 aspri pe zi. Unei *focaria* care a ajutat pe bucătăreasă, pe 7 săptămîni 1 fl. 36 aspri. Unui scrib (*amanuensis*) pe 22 zile 1 fl. 16 aspri, deci 3 aspri pe zi.

În 1570 s-a cheltuit cu morile, cu casa din Turcheș.

În 1581 s-a cheltuit iarăși cu clăditul în castel. S-au cumpărat, în cantități mari, cărămidă, țiglă sau olane, scînduri, cuie etc., s-au cheltuit sume însemnate cu lucrul. Totalul cheltuielilor se ridică la 340,01 fl., din care 205,95 fl. au fost cumpărăturile, 134,06 fl. plata muncii. Între 23 mai—10 septembrie au lucrat zilnic mai mulți zidari, dulgheri, feluriți lucrători. La 31 mai, de pildă, 6 zidari, 2 tencuitori, 4 pietrari. 17 pâlmași, 4 femei la cărat, 4 dulgheri, la 1 iunie 8 zidari, 2 tencuitori, 4 dulgheri, 21 zileri, 4 femei. Tot așa și în 2 și 3 iunie. Ș.a.m.d. Ziua de lucru s-a plătit pentru zidari și dulgheri cu cîte 20 d., pentru tencuitori și pietrari cu cîte 12 d., pâlmași sau zileri 8—12 d., femei 8 d. La acestea se adaugă cheltuieli cu hrana, cu băutura. Cam aceleași prețuri apar pentru ziua de lucru și în decembrie 1600 la lucrul morii din Zizin: dulgherilor, morarilor cîte 20 d., ucenicilor cîte 16 d.

La moara de scînduri, iarăși, munca se plătea.

Se plătea făcutul, trasul, adusul trunchilor. Tăiatul scîndurilor se plătea cu bucata. Se plătea transportul. Plata se făcea în bani. Scîndurile se foloseau pentru nevoile cetății, orașului, dar se și vindeau. Sumele intrate reprezintă valorificarea în bani a produselor, fără a socoti cheltuielile, care sînt și ele înregistrate.

De pildă, în 1538, pentru adusul a 28 de trunchi la moară s-au plătit 1 fl. 48 aspri, pentru tăiatul a 1400 scînduri 8 fl., pentru tăiatul a 500 lațuri 1 fl. Morarului (*Zeg Mylner*) și lui Thwrda pentru tăiatul a 400 de trunchi 8 fl. Ucenicului (*dem knecht*) pentru tăiatul a 393 scînduri 2 fl. 12 aspri. Căraușii în 1535—1537 au costat 75 fl. 21 aspri. După înregistrarea din 1540 transportul trunchilor s-a plătit cu 7 dinari de bucată. În 1542 tăietorului (*dem dyl schnayder*) i s-au plătit pentru tăiatul a 1400 scînduri și 3250 lațuri 16 fl. 9 aspri. În 1543, pentru tăiatul a 2745 scînduri și 400 lațuri s-au plătit morarului 19 fl. 5 aspri. În 1544, pentru tăiatul a 2200 scînduri și 2800 lațuri tăietorul a primit 20 fl. 18 aspri. În 1545, pentru 2500 scînduri și 2000 lațuri 20 fl. 25 aspri. Ș.a.m.d. Se cheltuia cu ustensilele, cu reparațiile.

Dacă sumele intratelor sînt însemnate, nici cele ale ieșitelor nu sînt neînsemnate. Multe scînduri mergînd în oraș, sumele ieșitelor întrec adesea pe cale ale intratelor. Iată cifrele dintre 1538 și 1553 :

	intrate	ieșițe		intrate	ieșițe
1538	115,13½	73,32½	1540	94,22	56,19½
1539	73,05	134,26	1541	35,42½	58,48

	intrate	ieșite		intrate	ieșite
1542	95,26 ^{1/2}	100,44	1547	159,—	110,10
1543	111,43	95,03 ^{1/2}	1548	114,05	80,40
1544	122,34	112,19	1549	73,26	69,81
1545	128,—	80,47 ^{1/2}	1550	107,—	84,20 ^{1/2}
1546	125,44 ^{1/2}	110,25 ^{1/2}	1553	89,43	38,25

Cetatea trebuie să aibă mereu, firește, și rezerve, pentru întreținerea personalului, pentru caz de primejdie, rezerve care se primenesc prin consumația curentă. În 1549 s-au inventariat aci 7 buți de vin, 80 găleți de grâu, 120 găleți de făină, 1^{1/2} găleată de mazăre, 14 slăniși⁸¹. Rezervele acestea nu sînt mari. Inventarul s-a făcut desigur într-un timp de mai mică teamă. Și altfel, cetatea nu putea avea prea mare importanță pentru Brașov, orașul se gîndește mai puțin la fortificarea ei, îl interesa desigur mai mult trecătoarea decît cetatea.

În timpul războaielor lui Mihai Viteazul s-a consumat prin prezența oamenilor sau ostașilor săi, cînd se găseau în apropiere.

În 1599, cînd a trecut pe aci spre Țara Românească Pătrașcu voievod, s-au făcut mai multe cheltuieli, s-a plătit pe ^{1/2} font (*libra*) de unt de lemn 32 d., 3 f. ulei de in 18 d., franzelă 50 d., făină de franzelă pentru drum 50 d., ^{1/2} cupă (*achtel*) icre de morun (*hausen rogen*) 40 d., icre de crap 40 d., o știucă sărată 26 d., 2 crapi sărați de la juzii orașului, lămii de 40 d., miere de 20 d., piînc albă de 50 d., ciuperci de 10 d., condimente 1,32 fl., bucătarului bani de băutură (*trinckgeltl*) 50 d. În total 5,38 fl.⁸²

La 25 ianuarie 1600 pivnicerul dă socoteală de vinul ieșit, în 1599 firește. În afară de rațiile cuvenite personalului castelului (*dem Abrak beim Schlos*), s-a dat pentru dulgherii care au lucrat aci, pentru încărcatul și descărcatul vinului, pentru umpluturi, pentru bucătăreasă, grădinăriță, pentru Halmagy Palaticz, Jörgh Chomortani, cazaci, clucerul Negrea (*Kolchar Negre*), vlădica (*Uladika*), drabanții care au venit din Rîșnov în trei rînduri, pentru Fridrich Paul Adler cu 40 persoane, un armaș (*Armas*), căpitanul pușcașilor, pentru voievodul Pătrașcu (*Petrasko waida*), apoi la cositul ierbii, în total 2459 cupe (*achtl*) de vin, a 6^{1/2} d., făcînd 159,83 fl.⁸³

Cu data de 15 ianuarie 1601 se face o socoteală asemănătoare. În afară de *Abrack*, s-a cheltuit la încărcat, descărcat, cu umplutura, la urcarea vinului și făinii în cetate, cu bucătăreasa, cu ce s-a dăruit slujitorimii (castelului) de Paști, de Rusalii, de Crăciun. S-au cheltuit în două rînduri cu voievodul Pătrașcu (*Petrasko waida*), cu doamna lui Mihai voievod (*Mihal Weidin*), cu mai mulți boieri, cu vlădica călugărul (*Uladika Kaluger*), cu cazacii, turcii, postelnicii (*Postellniken*) și alții mulți în trecere încolo și înapoi, cu drabanții care au venit de cîteva ori din Rîșnov și cu alții. În total au ieșit 2923 cupe (*achtl*) de vin⁸⁴.

Se ivesc deci cheltuieli peste cele obișnuite, consumații care implică cheltuieli sau venituri în plus.

⁸¹ *Ibidem*, III, p. 476.

⁸² Socoteli, p. 212.

⁸³ Socoteli, p. 213.

⁸⁴ Socoteli, p. 275.

Listă de prețuri

Din socotelile Branului extragem o mică listă de prețuri pe întregul secol al XVI-lea. Socotelile se fac în florini și aspri. În a doua jumătate a secolului de la un timp se fac și în dinari, iar spre sfârșit numai în dinari. Pentru simplificare, în listă am înscris prețurile socotite în aspri, echivalând asprul cu doi dinari, florinul cu 50 aspri, cum fac consecvent și socotelile. Cifrele simple, fără altă notație, înseamnă aspri. Când înregistrăm în dinari notăm cu d.

1 găleată (*cubulus*) de grâu; 1506: 8 $\frac{1}{2}$ aspri, 10, 11; 1526: 28 (primit de la oraș); 1527: 29; 1538: 10; 1543: 16, 16 $\frac{1}{2}$, 18; 1546: 16 $\frac{1}{2}$; 1590: 1 fl.; 1598: 28, 32, 34, 35, 40, 44, 1 fl., 1,05 fl., 1,10 fl.; 1600: 1 fl.

1 găleată făină, 1538: 10.

1 găleată tărîță, 1595: 10.

1 găleată ovăz, 1504: 3 $\frac{1}{2}$, 4; 1505: 5; 1506: 2 $\frac{1}{2}$, 3 $\frac{1}{2}$; 1507: 3; 1511: 5; 1513: 2 $\frac{1}{2}$; 1523: 5; 1524: 3; 1526: 3, 3 $\frac{1}{2}$, 4, 4 $\frac{1}{2}$, 5, 6; 1527: 3; 1560: 6 $\frac{1}{2}$, 10; 1595: 12, 14, 15, 16, 20; 1600: 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 22 $\frac{1}{2}$, 25.

1 găleată de malț de ovăz (*haber malcz*), 1598: 16 $\frac{1}{2}$, 17, 19, 20.

1 găleată malț (*brasium, malcz*) de orz, 1506: 6; 1526: 11 (orz pentru făină); 1538: 6, 7, 8; 1595: 45, 1 fl., 1,05, 1,10, 1,16 fl.; 1598: 28, 28 $\frac{1}{2}$, 32, 34, 40; 1599: 28, 32, 34, 40, 44, 1 fl.; 1600: 17, 25, 35, 40, 45, 1 fl.

1 găleată secară, 1526: 3 aspri.

1 găleată mci. 1504: 10; 1507: 4 (pentru găini), 5; 1512: 6; 1513: 6, 7; 1523: 8 (*milium contritum*); 1524: 7; 1525: 9, 26 (*milium contritum*); 1526: 32; 1590: 1,11 fl.; 1600: 1,22 fl. (*gestanten hirsch*, pisat, cașe).

1 găleată hrișcă, 1598: 16, 20, 24; 1599: 16; 1600: 16, 20, 30, 35.

1 găleată mazăre, 1504: 25; 1505: 16, 25; 1507: 12 $\frac{1}{2}$; 1508: 10; 1509: 14; 1510: 14; 1512: 10, 12; 1513: 11; 1524: 11, 14, 15; 1525: 17, 25; 1526: 31, 38; 1560: 32.

1 micrță sămînță de cîncpă, 1526: 5 aspri.

1 găleată hamei, 1595: 8, 10, 12; 1599: 14.

1 bute de vin, de 80 de vedre, 1504: 6 fl.; 1505: 7 fl., 9,17; 1596: 7,32, 8 fl.; 1507: 7 fl., 7 $\frac{1}{2}$, 8, 8 $\frac{1}{2}$; 1508: 8, 10 fl.; 1509: 6,43, 7,04, 8, 9, 10, 13 fl.; 1519: 10 fl.; 1511: 9, 12 $\frac{1}{2}$, 11,40; 1512: 9,39, 11 fl.; 1513: 10,10, 10,38, 10,42, 11,10, 11,17; 1522: 6,12, 7 $\frac{1}{2}$, 15 fl. (vin vechi); 1523: 7 fl., 8,22; 1524: 7 fl., 7,12 $\frac{1}{2}$, 8 fl., 11 fl.; 1525: 9, 9 $\frac{1}{2}$, 10, 11 fl. (din Țara Românească).

1 bute de vin mai mare de 80 de vedre, 1599: 37,22 fl. (104 v. vin rom.), 43,10 (120 v. rom.), 38,44 (108 v. rom.); 1600: 35,70 (105 v.), 28,90 (85 v.).

1 bute de vin de 40 de vedre, 1504: 3,15 (must), 4,12 $\frac{1}{2}$ fl.; 1505: 4 fl.; 1506: 9 fl.; 1508: 2 $\frac{1}{2}$, 3, 4 fl.; 1512: 4,29, 4,40 fl.

1 bute de vin, fără indicarea mărimii, 1526: 5—10 fl.; 1540: 5 fl., 7,25; 1541: 8, 12 $\frac{1}{2}$, 10,04; 1542: 8,25; 1543: 8,25, 9,31 (din Cîmpulung), 16,31 (din Tirgoviste, împreună cu cărașitul); 1545: 10,11 fl.; 1547: 9 fl. (de la Dumbrăveni), 9,15; 1560: 10, 12, 16 $\frac{1}{2}$ (Dumbrăveni), 13 fl.; 1570: 10,29, 16, 27 $\frac{1}{2}$, 23,16 $\frac{1}{2}$, 25,37; 1580: 12 fl., 18 fl. (rom.); 1581: 9, 12, 16 fl.; 1590: 16 fl., 16,23, 17 fl.; 1595: 11,25, 17,16 $\frac{1}{2}$, 18,25; 1599: 13 fl. (50 vedre), 29 fl., 31,31 $\frac{1}{2}$, 31,45, 32 fl.; 1600: 11,37 $\frac{1}{2}$,

21 fl., 22,01 $\frac{1}{2}$, 22,31, 23,23 (69 vedre), 27 fl., 29 fl., 31,33, 32 fl., 33 fl. 33,46 $\frac{1}{2}$, 36,30, 37 fl., 41,13, 46 fl.

1 vadră de vin, 1599 : 36 d. ; 1600 : 34 d.

1 cupă (*achtl*) de vin, 1595 : 5 d., 6 d. ; 1599 : 5 d., 6 $\frac{1}{2}$ d.

1 octava Malvatici, 1522 : 6 aspri.

1 vadră de bere, 1508 : 10 $\frac{1}{2}$; 1513 : 6 ; 1539 : 5 ; 1541 : 7 ; 1544 : 6 ; 1548 : 6 ; 1560 : 9 ; 1595 : 1 cupă (*achtl*) de bere 2 d.

1 bou, 1504 : 1,32 fl. ; 1540 : 1,30 ; 1541 : 6 boi și o vacă 9,37 ; 1552 : 3,25 ; 1554 : 4 fl. ; 1555 : 3,33 fl. ; 1560 : 3 fl., 3,10, 3,30 ; 1595 : 3 fl.

1 vițel, 1552 : $\frac{1}{2}$ vițel 12 aspri.

1 cal, 1508 : 3,15 $\frac{1}{2}$; 1510 : 4 fl. ; 1525 : 5 fl. ; 1543 : 6 fl. ; 1548 : 1,25 ; 1560 : 5 fl.

1 porc, 1504 : 1,15 fl. (scroafă) ; 1505 : 1,02, 1,04, (scroafă) ; 1506 : 1 $\frac{1}{2}$ fl. (scroafă) ; 1538 : 45 aspri (scroafă).

1 purcel, 1524 : 2 purcei 4 $\frac{1}{2}$ aspri.

1 berbece, 1522 : 10 ; 1526 : 6 ; 1538 : 15 ; 1540 : 17 ; 1541 : 16 ; 1542 : 15 ; 1545 : 17 $\frac{1}{2}$; 1546 : 17 $\frac{1}{2}$; 1547 : 15 $\frac{1}{2}$; 1548 : 17 aspri.

1 oaie, 1540 : 10 ; 1546 : 7 (oaie bătrână) ; 1547 : 10 $\frac{1}{2}$ (oaie bătrână) ; 1545 : 14 $\frac{1}{2}$; 1546 : 13 $\frac{1}{2}$; 1548 : 13 $\frac{1}{4}$.

1 miel, 1507 : 6 ; 1548 : 7 $\frac{1}{2}$; 1600 : 13 d. (6 $\frac{1}{2}$ aspri).

1 capră, 1544 : 11 $\frac{1}{2}$.

1 ied, 1544 : 3 $\frac{1}{2}$; 1545 : 3 ; 1546 : 3 $\frac{3}{4}$; 1547 : 4 ; 1548 : 5 aspri.

1 găină, 1546 : 1 $\frac{1}{2}$ aspri.

1 rață, 1509 : 2 ; 1525 : 3 aspri.

1 piele de bou, 1504 : 23 aspri ; 1541 : 16 $\frac{1}{2}$, 18 ; 1543 : 26 ; 1548 : 36.

1 piele de berbece, 1543 : 5 aspri.

1 piele de oaie, 1543 : 1 $\frac{1}{2}$ aspri (de oaie moartă) ; 1548 : 3 $\frac{3}{4}$ (pentru burduf de brânză).

1 piele de miel, 1547 : 1 $\frac{1}{2}$ aspri (fără lână).

1 lână de oaie, 1533—1548 : 1 $\frac{1}{2}$ —2 $\frac{1}{2}$ aspri.

1 lână de miel, 1541 : $\frac{1}{2}$ a ; 1543 : $\frac{1}{2}$; 1545 : 1 aspru.

1 font de lână, 1533 : 1 $\frac{1}{2}$; 1538 : 1 $\frac{1}{2}$ aspri.

1 caș (*klocz*), 1533 ; 1 $\frac{3}{4}$; 1538—1540 : 1 $\frac{1}{2}$, 1546 1 $\frac{1}{2}$, 1 $\frac{3}{4}$; 1548 : 2.

1 caș (*kazbatsch, kaszbatschin*), 1541—1542 : 2 ; 1543 : 2 $\frac{1}{2}$; 1544 : 1 $\frac{1}{2}$; 1545 : 2 ; 1547 : 2 $\frac{1}{4}$.

1 caș mare, 1513 : 12 ; 1541 : 14 ; 1544 : 12 ; 1545 : 13 aspri.

1 caș de vară (*aestivus*), 1542 : 11 aspri.

1 caș de toamnă (*autumnalis*), 1539 : 4 ; 1541 : 6 ; 1542 : 5 ; 1544 : 7.

1 caș (*formagium*), 1513 : 6 aspri.

1 burduf de brânză, 1504 : 1 fl. 30 aspri ; 1505—1513 : 1,06—1,25 ; 1522—1526 : 1 fl.—1,38 ; 1560 : 1,25, 1,30 ; 1570 : 1,25, 2 fl. ; 1589—1581 : 1,45—2,20 ; 1595 : 3 fl. ; 1600 : 2,25—3,12 $\frac{1}{2}$ fl.

1 burduf de urdă, 1526 : 46 aspri, 1541 : 40 ; 1544 : 45 ; 1545 : 1,01 fl. ; 1546 : 35 ; 1547 : 43 ; 1548 : 46.

1 slănină, 1504—1506 : 1 fl.—1,02, 1507 : 46 aspri, 1 fl. ; 1510 : 31 ; 1511 : 40 aspri., 1 fl. ; 1512 : 40 ; 1513 : 16, 25 ; 1522—1524 : 28—40 ; 1525 : 1 fl., 1,15 ; 1526 : 31 $\frac{1}{2}$, 38 ; 1548 : 1,45 ; 1580 : 1,12, 1,35, 3 fl. (slănină veche) ; 1581 : 1,35—2,25 ; 1595 : 37 $\frac{1}{2}$, 1,28, 2 fl. ; 1599 : 1,30 ; 1600 : 1 fl.

1 limbă de bou, 1600 : 5 d.

varză, 1507 : 800 verze murate 1,46 fl. ; 1523 : 900 căpățîni de varză 34 aspri, 1524 : 100 cu 7 aspri, 1000 cu 1 fl. ; 1525 : 950 cu 2,03 ; 1526 : 50 cu 3 $\frac{1}{2}$, 7 aspri, 950 cu 1,04 ; 1529 : 1000 cu 2,17 ; 1548 : 200 cu 20 aspri, 1300 cu 1,29.

piper, 1590 : $\frac{1}{4}$ font 9 (18 d.) ; 1600 : 1 lot 3 $\frac{1}{4}$ (6 $\frac{1}{2}$ d.).

1 lot sofran (*crocus*), 1504 : 5, 6 asp. ; 1507 : 6 ; 1526 : 4 ; 1590 : 10 (20 d.).

1 piatră de sare, 1504—1507 : 2 aspri ; 1512 : 3 ; 1560 : 1 $\frac{1}{2}$; 1590 : 4, 4 $\frac{1}{2}$ (8, 9 d.) ; 1595 : 7, 9 (14, 18 d.) ; 1598 : 2 (4 d.) ; 1599 : 2 (4 d.) ; 1600 : 9, 16 (18, 32 d.).

1 măsura (*mensura*) de micre, 1507 : 5 aspri ; 1526 : 6 (1 octombrie).

1 font ceară, 1524 : 6, 7 aspri.

ulei, 1524 : 7 fonți (*librae*) 16, 17 $\frac{1}{2}$ aspri, 4 f. cu 10 aspri ; 1526 : 1 font 2 aspri ; 1600 : 1 font 7 d.

ulei de in, 1526 : 1 font 2 aspri, 3 $\frac{1}{2}$ f. cu 5 aspri ; 1599 : 3 fonți 18 d.

ulei de măsline, 1526 : 1 font 5 aspri ; 1599 : $\frac{1}{2}$ font 32 d.

pește sărat, 1526 : 2 pești sărați 25 aspri ; 1599 : 1 știucă sărată 26 d.

$\frac{1}{2}$ cupă (*achtel*) icre de morun, 1599 : 40 d.

1 cămașe (pentru străji), 1505—1512 : 6—8 aspri ; 1522—1524 : 8—10 ; 1525 : 6, 7, 10 ; 1526 : 5, 5 $\frac{1}{2}$ aspri.

1 grisea hasuka (pentru străji), 1506—1525 : 17—22 aspri.

1 căciulă, 1506 : 3 aspri ; 1507 : 3, 3 aspri.

1 maramă (*pepulum*), 1511—1512 : 12 aspri ; 1513 : 16 ; 1524 : 20 ; 1525 : 25 ; 1526 : 10 ; 1560 : 17 ; 1590 : 25 (50 d.).

1 par calceorum, 1504—1511 : 5—9 aspri ; 1512—1513 : 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14 ; 1522—1526 : 6, 6 $\frac{1}{2}$, 7, 8, 9, 10, 12, 14 ; 1542 : 7 ; 1545 : 3 (*focariae*), 8 ; 1560 : 9, 11, 17 aspri.

1 per. griseae caligae, 1506 : 5 aspri (pentru străji).

1 par ocrearum, 1506 : 12 aspri ; 1507 : 20 ; 1511 : 13 ; 1522—1524 : 12—14 ; 1546 : 13 aspri.

1 pereche opinci (*wyrbecz*, *wurbes*, *perones*), 1522 : 1 aspru ; 1524 : 6 perechi 7 $\frac{1}{2}$ aspri ; 1526 : 3 perechi cu 6 $\frac{1}{2}$; 4 perechi cu 6, 5 perechi cu 8 aspri ; 1544 : 2 ; 1545 : 3 ; 1548 : 2, 5 perechi cu 8 aspri, 5 *Byrha wulgo koczyn* pentru păstori 2 fl. 2 aspri ; 1560 : 5 perechi cu 14 $\frac{1}{2}$, 1 pereche cu 3 ; 1570 : 5 perechi cu 17 $\frac{1}{2}$, 5 perechi cu 20 aspri ; 1590 : 10, 12 d. ; 1595 : 10 d. ; 1600 : 10 d.

1 țol (*lodix*), 1512 : 1 fl. 4 aspri ; 1522 : 27 $\frac{1}{2}$ aspri. 1 fl. ; 1524 : 14 $\frac{1}{2}$, 22 aspri ; 1525 : 20, 23 aspri ; 1600 : 1 fl. 80 d. (*loznik*)

1 lance, 1509 : 5 aspri.

1 arc, 1510 : 20 aspri ; 1511 : 1 arc și 2 tolbe (*pharetrae*) 26 ; 1524 : 15 $\frac{1}{2}$ (*arcus manualis*) ; 1525 : 6 aspri.

1 arc și sabie (*gladium*) 1522 : 32 aspri.

1 tolbă, 1525 : 5 aspri.

1 bombardula manualis, 1513 : 2 fl.

1 maje de pulbere, 1524 : 16 fl.

1 font (*libra*) de salpetru (*sal nitri*), 1526 : 4 aspri.

1 maje de plumb, 1524 : 3 fl. 15 $\frac{1}{2}$ asp. ; 1560 : 4, 12 $\frac{1}{2}$.

1 șa cu cele ce țin de ea, 1525 : 26 $\frac{1}{2}$ aspri.

1 friu, 1522 : 4, 5 asp. ; 1523 : 5 ; 1525 : 3 aspri.

1 chingă de cal, 1560 : 3 aspri.

1 potcovit de cal, 1504—1509 : 4—5 $\frac{1}{2}$ aspri ; 1510—1511 : 3—6 ; 1512 : 6. 11 ; 1522—1526 : 1 $\frac{1}{2}$ —6 aspri.

1 potcoavă nouă de cal, 1543 : 2 aspri.

1 plasă de pescuit, 1506 : 24 aspri ; 1509 : 16 ; 1512 : 25 ; 1513 : 18, 25 ; 1522 : 36 ; 1524 : 40 ; 1525 : 35 ; 1526 : 32 ; 1540—1544 : 1,12 $\frac{1}{2}$ —1,23 ; 1545 : 33 ; 1548 : 17 (mică), 28 (mijlocie), 1,18 ; 1543 : 1,12 $\frac{1}{2}$; 1560 : 1,16.

1 secure, 1506 : 5 $\frac{1}{2}$ aspri ; 1507 : 5 ; 1522 : 13 (de pădure) ; 1523 : 6 ; 1543 : 8. 14 aspri.

1 sapă, 1504 : 9 aspri.

1 căldare, 1511 : 32 aspri.

1 lacăt, 1525 : 15 aspri.

1 albie mare pentru piine, 1544 : 9 aspri.

1 cupă de aramă (*octale*), 1526 : 10 aspri.

1 funie mare, 1512 : 14 aspri.

1 sac, 1513 : aspri ; 1542 : 4 $\frac{1}{4}$ aspri.

25 farfurii (*disci ad mensam*), 1526 : 5 aspri.

1 cot de pînză (*pro mensalibus*), 1522 : 1 $\frac{1}{4}$ aspri.

1 ștergătoare, 1522 : 3 ; 1525 : 2 $\frac{1}{2}$ aspri.

12 puieti de măr (*vulgo Epel Stemmen*), 1547 : 4 aspri.

1 font (*libra*) hîrtic, 1547 : 2 $\frac{1}{2}$ aspri.

1 piatră de moară, 1580—1595 : 12 fl.

cărămidă, 1548 : 1000 cărămizi mici (*parvi lateres*) 40 aspri, 8000 *lateres murales* 4 fl. ; 1560 : pentru 22000 plătit cărămidarilor (*lateratoribus*) 20 fl. ; 1581 : 25450 *maurziglen* 21 fl. 48 d. ; 1590 : 1000 (*maur cziglen*) 1 fl. 40 d.

țigla sau olane (*lateres tecti*), 1540 : 14250 *lateres tecti vulgo dach cziegel* 16 fl. 25 aspri ; 1548 : 5000 (*lateres tecti*) 6 fl. 12 $\frac{1}{2}$ aspri ; 1600 : 1200 *dekczigeln* 1 fl. 44 d.

1 scîndură. 1560 : 1 aspru ; 1580 : 4 d. ; 1600 : 10 d.

șindrila, 1504 : 400 (*scindulae*) 12 aspri ; 1507 : 3000 cu 1,40 ; 1522 : 2000 cu 1,12 ; 1542 : 5700 cu 5,6 $\frac{1}{2}$, 1000 cu 45 aspri ; 1543 : 1000 cu 35 aspri ; 1544 : 100 cu 5 d. ; 1560 : 4000 cu 3 fl. ; 1580 : 3000 cu 3 fl. 60 d. (100 cu 12 d.) ; 1595 : 1000 cu 1 fl.

cuie de șindrila și de lațuri, 1504 : 400 cu 6 aspri ; 1526 : 400 de șindrila 6, 100 de lațuri 5 ; 1581 : 1000 cu 28 d., 100 de lațuri 13 d. ; 1595 : 1800 de lațuri cu 2 fl. 32 d. ; 1000 *deknegell* 30 d. ; 1600 : 2800 *deknegell* cu 1,22 fl., 50 cuie de lațuri cu 10 d.

$\frac{1}{2}$ maje de fier, 1507 : 44 aspri.

1 șină de fier, 1581 : 8 $\frac{1}{2}$ d. (*klein eisen*) ; 1595 : 10 d., 30 d. (de Trăscău) ; 1599 : 13, 14 și 15 d. (mici), 52, 56, 58, 60 (măni, de Trăscău) ; 1600 : 12, 13, 25, de Trăscău ; 50, 54, 56 d.

1 font (*libra*) de oțel (*stal*), 1595 : 8, 9 d. ; 1600 : 8, 9 d.

1 zi de lucru, 1526 : 6 $\frac{1}{2}$ aspri (dulgher) ; 1530 : 6, 8 (dulgher) ; 1536 : 6 (de coasă) ; 1542 : 2 $\frac{1}{2}$ (slobozit trunchi) ; 1560 : 4 (pregător de var), 8 pietrar, cementar, 9 (lemnari), 10 (zidari) ; 1581 la zid : 20 d. (zidar, dulgher), 12 d. (pietrar, tencuitor), 10—12 d. (pălmași), 8—10 d. (ziler), 8 d. (femeie. la cănat var) ; 1600 : 20 d. (dulgher, la moară), 16 d. (ucenicul său, *lerknecht, lerjunger*), 20 d. (morarului la lucrul morii), 10 și 16 d. (ucenic de morar, *junger mulner*).

căraușii, 1505 : 1 zi de cărat fin, lemne 8 aspri ; 1506 : 16, 20 ; 1507 : 8, 12 $\frac{1}{2}$, 16 ; 1508, 1511, 1512 : 16 ; 1513 : 17.

În rezumat, domeniul cetății Branului, sub stăpînirea Brașovului, în cursul sec. al XVI-lea rămîne același, cuprinde invariabil nouă sate, Săcelele (cele șapte sate), Crisbav și Apața.

Sursele de venit principale ale domeniului sînt prestațiile supușilor, censul și dijele. Censul e în creștere în cursul secolului, nu numai în raport cu creșterea numărului contribuabililor, ci și nominal. Adăugîndu-se la cens și alte impuneri, stipendii, taxe, dare turcească, darea supușilor rămîne cea mai importantă sursă de venit a domeniului. Dijele din semănături se răscumpără sau se vînd. Sumele care le reprezintă însă sînt mult inferioare celor ale censului. Ele nu se ridică la o valoare asemănătoare nici cu cele din miei, porci, albine împreună. Darurile obișnuite pe domeniile feudale, aci lipsesc.

Lipsesc și obligațiile de lucru. Supușii puteau fi luați să ajute la coasă și la strînsul finului din preajma cetății sau alte munci. Dar probabil muncile se făceau mai curînd cu slujitorii cetății și la nevoie se plătea. Obligațiile de lucru lipsesc pentru că aci lipsește un pămînt alodial agricol. Pămînturile bune pentru cultura inului din apropierea cetății sînt date spre folosință satelor apropiate, în special rișnovenilor, în schimb de prestații. Cetatea ține numai fînațe. Dar și din fînațe vinde o parte, adică arendează iarba, obișnuit pe bani. Arendează și pășunat, rișnovenilor, dar mai ales celor două sate românești, Tohan și Zărnești, care plătesc invariabil 20 fl. anual.

Domeniul face și o economie proprie, o sporește în cursul secolului. Ține fînațe, o grădină de pomi, de legume pentru nevoi imediate, ceva vite, porci, păsări, își face o turmă de oi, cultivate, întreținute în regie proprie, dar cu muncă plătită. Casele sau măierșițele ridicate în sate deserveau această economie, nu s-a creat nici în jurul lor un pămînt „alodial” de cultură, întemeiat pe muncă iobăgească.

Un venit aduce morăritul, mai întii morile cîtorva sate din Țara Bîrsei, care probabil trebuiau să contribuie la întreținerea cetății și apoi, mai tîrziu, morile proprii. Un venit aducea moara de scînduri, care e întreprindere proprie. Crîșmăritul aducea și el un venit însemnat. Dar aci nu avem crîșmăritul cunoscut de pe domeniile feudale, domeniul făcea doar crîșmărit propriu, în cetate, nu impunea băutura spre crîșmărit supușilor. Crîșmarul sau pivnicerul (*pincerna, kellner*) e plătit, figurează printre salariații cetății. Vămi proprii domeniul nu avea ; venitul din vămile sării de la Feldioara și Bod îl avea prin concesiune regală. Domeniul are un venit din gloabe, care apoi dispare din socoteli, desigur absorbit fiind în socotelile orașului.

La cheltuieli pe primul plan se ridică plata personalului și întreținerea lui. Personalul cetății e relativ constant, oscilațiile se produc mai mult în numărul gărzii de la porți. Apare însă și crește și un personal economic : pivnicer, grădinar, maier, feluriți păstori. Personalul e plătit cu salariu în bani, care la unii se completează și cu anumite articole de

îmbrăcăminte. Castelanii, care sînt obișnuit doi, nu sînt salariați, se bucură doar de gratificații. Ei nici nu stau în cetate, ci în oraș, merg doar din cînd în cînd acolo, cînd li se plătesc cheltuielile. Salariați sînt cei doi vicecastelani, legați de cetate. Scara diferențială a salariilor nu e mare, ele se mișcă între 18 și 6 fl. pe an. Salariile, nominal, sînt aproape constante în cursul secolului, creșterea lor e neînsemnată, nu ține de loc pas cu creșterea prețurilor, nici măcar spre sfîrșitul secolului cînd prețurile sînt într-o evidentă creștere.

La salariile bănești se adaugă întreținerea, aceasta cerînd cumpărături de carne și alte bucate, de condimente, și mai ales de vin. Salarii, alimente, vin absorb cea mai mare parte din cheltuieli. Cereale, făină veneau în cantități însemnate de la mori, vinul însă se cumpără tot. Se cheltuie cu cărașit de lemne, fîn, ovăz pentru nevoile personalului, cailor lui. Se fac cheltuieli cu apariția castelanilor în cetate sau în sate, cu întăririle intermitente ale garnizoanei, cu oameni în trecere, cu oaspeți, cu iscoade etc. Sînt de remarcat legăturile diverse cu Țara Românească, economice, dar și de altă natură. În socoteli e uzual asprul, ca în Țara Românească, nu dinarul, nu numai în socotelile Branului, ci și în ale orașului Brașov. Întreținerea cetății cere și ea cheltuieli, uneori sume însemnate, pentru înzestrarea cu arme, reparații, clădit, care se fac cu muncă plătită.

Economia proprie aduce nu numai venituri, cere și cheltuieli de înzestrare, de întreținere, felurite cumpărături, plăți. Se cheltuie cu întreprinderile proprii, cu morile, cu moara de scînduri, care se întreține pe cheltuiala domeniului și cu muncă plătită.

Bilanțurile socotelilor dau uneori și deficite. În genere însă sînt excedentare, uneori intens excedentare, stăpînirea domeniului aducînd orașului vădite beneficii.

Socotelile domeniului sînt în genere bănești, venituri și cheltuieli se exprimă în covîrșitoare parte în bani. Veniturile în natură nu numai că sînt mult reduse în raport cu cele bănești, dar sînt convertite și ele, cele mai adesea, în bani sau cel puțin sînt calculate în bani. Economia domeniului e deci covîrșitor bănească, covîrșesc în ea veniturile și cheltuielile bănești și munca salariată. În munca salariată covîrșește salariul în bani. Chiar în condiții feudale tratînd domeniul sau tinzînd să-l trateze în condiții feudale, orașul Brașov, oraș comercial-meștesugăresc, îl tratează în condiții deosebite de cele obișnuite pe domeniile nobiliare, practicînd o economie bănească.

În sarcinile supușilor prevalează astfel covîrșitor cele bănești. Ele cresc mereu în cursul secolului, depășind mult pe ale supușilor de pe domeniile nobiliare. Scutesc în schimb pe supuși de obligațiile de lucru și de alte sarcini, îi scutesc chiar de o dare deosebită pentru stat. Achitîndu-se de sarcini cu bani, își pot dezvolta incomparabil mai liber decît supușii nobiliari propria economie, se pot mișca mai liber. Era necesară această libertate de mișcare mai ales aci, în preajma graniței și în apropierea Brașovului, care îi putea folosi și pentru nevoi militare, dar mai ales pentru cărașii, deschizîndu-le și o însemnată posibilitate de cîștig.

XXVIII. SOCOTELILE SATELOR TOHAN ȘI ZĂRNEȘTI DIN 1568—1588

Cele două sate românești, Tohan și Zărnești, au ținut și ele cîndva de cetatea Branului și au fost socotite regale ca și cetatea și domeniul ei. Acum se găsesc în stăpînirea bisericii sf. Marii din Brașov.

Bisericii au început să-i fie atribuite încă din sec. al XIV-lea. În 1367 Petru, vicevoievodul Transilvaniei, solicita conventul din Cluj-Mănăstur să introducă pe magistrul Iacob zis *de Brassou nobilis de Drag* în posesiunea a șapte sate, printre care și *Tuhan* și *Zernehaza*, care-i reveneau prin drept de moștenire¹. În 1373 regele dispune introducerea episcopului de Cenad într-o pătrime din ele². Cu data de 9 martie 1395, regele Sigismund conferă, sub titlul de *nova donatio*, satul Zărnești ținînd de castelul Branului (*possessionem nostram regalem Zernehaza, ad castrum nostrum Terch vocatum spectantem*) lui Toma plebanul bisericii din Brașov, unor orașeni și comitelui de Rupea³, cu condiția să dea cetății Branului sau castelanului ei în fiecare an pe la Sîngeorz 5 fl. aur, pe la Sînmihai iarăși 5 fl. aur. Din sat a treia parte să fie a plebanului Toma și a fraților săi, celelalte două părți ale celorlalți donatari. În aceeași zi se adresează capitlului de Alba să-i introducă în posesiune.

Cu data de 25 martie 1395 regele le donează acelorași și sub același titlu satul Tohan (*possessionem nostram regalem Toha*) ținînd de castelul Branului, cu condiția să dea cetății Branului sau castelanului său în fiecare an pe la Sîngeorz 10 fl. aur, și tot 10 pe la Sînmihai. Și din acest sat o treime să fie a plebanului Toma și a fraților săi, celelalte două ale celorlalți donatari⁴. Pentru introducerea lor în posesiune regele se adresează capitlului de Alba cu data de 9 ianuarie 1398⁵.

¹ *Zimmermann-Werner*, II, p. 279—280.

² *Ibidem*, p. 407.

³ „Thome plebano necnon Johanni, Jacobo, Cristiano ac Anthonio et Nicolao eorundemque Johannis, Jacobi, Cristiani ac Anthonii et Nicolai dumtaxat heredibus et posteritatum ipsorum“. *Ibidem*, III, p. 139—140.

⁴ *Ibidem*, p. 147—148.

⁵ *Ibidem*, p. 209—210.

Cu aceeași dată se adresează capitlului și pentru introducerea lor în posesiunea satului Zărnești⁶, introducere despre care capitlul relatează voievodului Transilvaniei cu data de 16 ianuarie 1399. Iar cu data de 17 ianuarie relatează introducerea lor în posesiunea satului Tohan⁷. Actele de danie și de introducere în posesiune sînt confirmate de rege în 1406⁸ și recunoscute ca deplin valabile și de Știbor, voievodul Transilvaniei, la 1412⁹.

Cu data de 29 ianuarie 1409 comitele secuilor, din poruncă regală, dă fraților de la biserica sf. Marii din Brașov a treia parte din satele Tohan și Zărnești (*Tucha et Czirna*)¹⁰.

Cu data de 19 mai 1413, Toma, „rectorul” bisericii parohiale a Brașovului și Anton Sander, *eiusdem civitatis conhospes*, dau fraților de la biserica sfintei Marii (*fratrum fraternitatis sacri corporis Christi ecclesiae sanctae Mariae virginis*) și acestei biserici din Brașov, jumătate din satele Tohan și Zărnești (*Tucha et Zirna*, scris apoi *Zirna*)¹¹.

Cu data de 21 mai 1414 regele Sigismund provoacă pe comitele secuilor să redea donatarilor cele patru sate, între ele Zărnești și Tohan (*Zerna, Thuhan*) pe care le-a uzurpat¹², cerînd, cu data de 29 august 1414, și arhiepiscopului de Strigoniu repunerea lor în drepturi și protejarea lor împotriva comitelui¹³.

Introducerea în posesiune s-a neglijat. Astfel, în 1416 Anton Sander face noi intervenții la rege pentru reîntrarea lor în drepturi, cerînd și bisericii să-și ia partea de cheltuieli, altfel el să intre și în posesiunea părții donate bisericii¹⁴.

La 3 iunie 1419 regele întărește dania făcută bisericii în 1413¹⁵. Cu data de 6 iunie 1419 apoi regele poruncește scoaterea lui Anton Sander din partea donată fraților și bisericii, pe care între timp o ocupase¹⁶.

Cu data de 24 iunie 1427, regele împarte iarăși cele două sate în trei părți, atribuind una fraților și bisericii, celelalte două celorlalți îndreptățiți¹⁷. În 1437 Anton Sander, cu consimțămîntul regelui, donează treimea lui și a fiului său din cele două sate magistrului croitorilor Simon, fiul lui Petru Krich de Prejmer și lui Nicolae Thoscha¹⁸.

În arhiva orașului Brașov se păstrează socotelile celor două sate din anii 1568—1588¹⁹. Satele acum sînt în posesiunea bisericii. Sînt administrate însă prin doi *herrn vnd Gräwen*, aleși, adică numiți, de judele ora-

⁶ *Ibidem*, p. 210—212.

⁷ *Ibidem*, p. 229—231.

⁸ *Ibidem*, p. 403—408.

⁹ *Ibidem*, p. 539—542.

¹⁰ *Ibidem*, p. 478.

¹¹ *Ibidem*, p. 569—570.

¹² *Ibidem*, p. 595—596.

¹³ *Ibidem*, p. 630—631.

¹⁴ *Ibidem*, IV, p. 20—21, 43.

¹⁵ *Ibidem*, p. 95—96.

¹⁶ *Ibidem*, p. 99—100.

¹⁷ *Ibidem*, p. 300—307.

¹⁸ *Ibidem*, p. 643—644.

¹⁹ Sub titlul *Rationarius dominorum officialium possessionum Ecclesiae Zernest et Tohan*.

șului. În 1568 aleșii care dau socoteala de administrarea veniturilor sînt Dominicus Rosenmaÿer și Gallus Schuler. Tot ei sînt și în 1569. Și în anii următori sînt regulat doi. Obișnuit ei se schimbă în fiecare an. Dar apare același nume și de două sau de mai multe ori.

Socotelile cuprind an de an listele nominale ale supușilor la cens, veniturile și cheltuielile. Din acest răstimp lipsesc doar socotelile a doi ani, 1580 și 1581.

Listele nominale ale supușilor la cens ne dau numărul supușilor, adică al capilor de familie constituind unități de prestații, putem urmări deci evoluția numărului lor pe acest răstimp. Iată această evoluție :

	Tohan	Zărnești	amîndouă		Tohan	Zărnești	amîndouă
1568	169	166	335	1578	170	191	361
1570	172	169	341	1579	188	201	389
1571	180	191	371	1582	193	210	403
1572	191	204	395	1583	211	228	439
1573	185	193	378	1584	214	230	444
1574	180	183	363	1585	226	241	467
1575	170	186	356	1586	230	238	468
1576	157	177	334	1587	231	241	472
1577	156	179	335	1588	229	239	468

Oscilațiile, creșterile sînt în funcție de criteriile de înscriere, de înscrierea sau neînscrierea celor scutiți, de criteriile de impunere. Pentru explicarea creșterii cifrelor prezentate însă sînt admisibile și imigrări. Apropierea de graniță, condițiile de viață mai libere de aci trebuie să fi atras oameni mai ales de pe moșiile nobiliare sau de pe domeniul mare al Făgărașului. După cum sînt posibile și emigrările. Sînt firești aci schimburile de populație și cu Țara Românească vecină.

În tot cazul Tohan și Zărnești se numără printre cele mai mari sate pe care le-am întîlnit pe domeniile feudale prezentate. Cel mai populat pe care l-am întîlnit e Bogiș, de pe domeniul Șimleului, care la 1594 are 223 înscriși. Satele amîndouă sînt românești ; o spun și textele, o arată și numele înscrise.

Judele satului, cînd e înscris, e notat fie *villicus*, fie *hon*, *honn*, *hann*. Pe lîngă jude apar jurații, notați în liste fie *ciuis*, *juratus*, *ciuis juratus*, fie *burger*, *purger*, odată unul chiar *purgayrwl*. Ei sînt obișnuit patru de sat. Amîndouă satele în liste apar de mai multe ori împărțite pe cartiere (*viertel*, *vierteill*, *vyertell*, *fiertell*, *fiertheył* și alte grafii), care sînt patru. În fruntea fiecărui cartier e înscris cîte un jurat, care-i strînge censul și răs-punde desigur și de alte prestații ale lui.

Pe primul plan al veniturilor stă *censul* care, împreună cu adausul înscris obișnuit *sold*, dă principala sursă de venit. Censul se plătește obișnuit în două rate, la Sîngeorz (*S. Jorgen Czins*) și la Sînmartin (*S. Mertes Czins*), soldul în una sau în două rate. Uneori acesta e înscris simplu ca al doilea cens, cel de Sînmartin fiind socotit al treilea.

În 1568 toate împreună au adus în florini și aspri :

	înscriși	Sîngeorz	Sînmartin	I sold	II sold	total
Tohan	169	44,03 ¹ / ₂	55,39	43,19 ¹ / ₂	41,37	184,49
Zărnești	166	46,07	62,11	46,08	44,49	199,25
	335	90,10 ¹ / ₂	118,00	89,27 ¹ / ₂	88,36	384,24

Deci 335 înscriși au plătit în total 384 fl. 24 aspri, adică în medie peste 1 fl. de cap.

În anii următori sumele sînt asemănătoare. Totalurile pentru cele două sate împreună dau următoarele cifre :

	înscriși	Sîngeorz	Sold	Sînmartin	total
1572	395	106,27	104,40	123,45 ¹ / ₂	335,12 ¹ / ₂ aspri
1573	378	107,03	105,47	185,45	398,45 aspri
1574	363	96,47	96,40	171,43	365,35 aspri
1575	356	99,78	99,02	177,20	376,00 d.
1576	334	96,15	95,47	170,77	362,39 d.
1577	335	94,20 ¹ / ₂	92,28	165,40 ¹ / ₂	352,39 aspri

Censul dă deci sume relativ constante. Ele nu sînt exact proporționale cu numărul celor înscriși. Aceasta din pricina variațiilor în starea supușilor sau în felul de înscriere. Censul de Sînmartin a devenit obișnuit îndoitul celui de Sîngeorz. Acesta numai împreună cu sold-ul ajunge la o relativă paritate cu cel de Sînmartin.

În anii următori cens de Sîngeorz și sold se iau deodată sau se conțopesc în unul singur, luîndu-se două sume aproximativ egale. Cele două împreună dau următoarele cifre :

	înscriși	I	II	total
1578	361	189,04	166,34	355,38 d.
1579	389	179,34	159,47	338,81 d.
1582	403	174,48 ¹ / ₂	152,25 ¹ / ₂	327,24 aspri
1583	439	188,46 ¹ / ₂	166,39	355,35 ¹ / ₂ aspri
1584	444	190,16 ¹ / ₂	166,04	356,20 ¹ / ₂ aspri
1585	467	189,21	166,44 ¹ / ₂	356,15 aspri
1586	468	188,30 ¹ / ₂	164,49 ¹ / ₂	353,30 aspri
1587	472	194,10 ¹ / ₂	166,38 ¹ / ₂	360,49 aspri
1588	468	187,19 ¹ / ₂	156,27	343,46 ¹ / ₂ aspri

În cei 20 de ani censul se menține deci la același nivel. El nu crește cu creșterea numărului celor înscriși. Ceea ce înseamnă că n-a crescut numărul unităților impozabile, ci doar s-au subdivizat sau înscrierile s-au făcut mai riguros. Creșterea numărului celor înscriși astfel nu poate oglindi decît în parte creșterea populației, ea trebuie să rezulte și din evoluția criteriilor de înscriere, din tendința de a înscrie unitatea și în subdiviziunile ei, de a înscrie adică toate familiile care o compun. În aceste condiții

cifrele mai mici de la început sau din unii ani, ca 1576 și 1577 de pildă, nu înseamnă numai decît că populația însăși a fost în aceleași proporții mai scăzută.

Învers, nici constanța censului, lipsa creșterii lui nu îndreptățește concluzia unei stagnări în evoluția populației. Ea e mai curînd rezultatul unei constanțe în impunere, decît al unei constanțe demografice.

Printre scutiții total sau parțial de cens ne apar juzii, jurații, morarii, morarul sau tăietorul de scînduri (*segmülner, dülschneider*), gocimanii (*Got-schman, müllherr*), pescarul, grădinarul (*hortulanus, gärtner*), jitarul (*szi-tayrul, Sýtarius*), apar maier, servitor (*diener*), femeie de serviciu (*ampt frau*), feluriti păstori, văduve, săraci, bătrîni, infirmi, bolnavi, arși de foc. Numărul scutiților e variabil. În 1588 de pildă, numărul celor scutiți (total sau parțial) s-a ridicat la 41 din 468 înscrisi, deci la 8,8%.

Daruri nu apar în socoteli.

Sînt înscrise însă consecvent *dijmele*.

Dijmele mari (*Grossen czenden*) în anii 1568 și 1569 se cifrează în Zărnești la 16 fl., în Tohan la 16 fl., în total la 32 fl., în 1570 la cîte 15 fl., făcînd 30 fl. Sume care rămîn invariabile pînă la 1583. În 1584 se ridică la 20 plus 20 fl., făcînd pentru amîndouă satele 40 fl. anual, sumă care se menține pînă la sfîrșit. Nu se iau deci dijme, ci se răsкупără sau compensează cu o sumă anuală, constantă, ani în șir invariabilă.

Dijma inului în schimb e variabilă și inconstantă. Ea este înscrisă în două forme, ca venit al cîmpurilor de in sau ca dijma a inului²⁰. O dată, în anul 1570, se face următoarea înscriere: *von lÿnsam land, der Meden von Rosenaw vnd Newstadt fl. 12 d. 55*. Cîmpul pentru cultura inului se găsea în hotarul Zărneștilor și, se pare, era cultivat în arendă sau în dijma mai ales de cei din Rîșnov și Cristian. De mai multe ori se înscriu și cantitățile inului după care au venit sumele înscrise. Ele variază între 5^{1/2} și 386^{1/4} găleți (*Römp*). Răsкупărea e invariabil 10 aspri sau 20 d. de găleată. Ce răsкупăra această cifră, semănătura, dijma, recolta? Din variații deducem că cifrele nu pot reprezenta semănăturile, ele ar trebui să fie mai constante. Nici dijma, căci ar fi prea mare. Ele reprezintă mai curînd recolta după care s-a plătit. Oricum ar fi, cifrele sînt importante, mărturisesc o întinsă cultură a inului și aci, o cultură cerută în primul rînd, desigur, de țesătoriile Brașovului.

Dijma mieilor e iarăși variabilă, se calculează anual și se răsкупără desigur după numărul mieilor. Între anii socotelilor 1568—1588, la Tohan sumele anuale înscrise variază între 8 fl. și 18 fl. 22 d., la Zărnești între 9 fl. 90 d. și 28 fl. 60 aspri, la amîndouă satele împreună între 17 fl. 90 d. și 44 fl. 18 d. Dijma se lua în natură și cu răsкупărea celor sub zece în bani și apoi se vindea sau răsкупăra cu bani și cea venită în natură, se lua numai răsкупărată în bani? Textele nu ne spun. În

²⁰ „Medden gelt vnd linsam land beyder dörrer“ (1568); „Aus dem Linsam land vnters“ (1569); „Aus dem flax land haben wir entfangen f. 45 d. 35“ (1571); „von leysem landt“ (1572); „Aus dem Einkommen der linsem saath“ (1575); „Vom flachslandt auff czerner hattertt eingenommenn“ (1582); „vom flachs czehnden von czerner hattertt“ (1584); „flachs czehnden“ se numesc și în anii următori.

tot cazul ea este înscrisă numai în bani. Socotind că răscumpărarea putea fi de 1 sau 2 d. de miel și că prețul sau prețul de răscumpărare a unui miel venit în dijmă putea fi vreo 15—20 d. sau mai puțin, putem face deducția că numărul oilor era însemnat, că trebuia să se ridice la mii.

O dijmă a porcilor nu apare. O asemenea „dijmă“ poate se dadea numai când scoteau porcii în pădurile Branului, sub aceeași formă de plată ca și în Săcele, și se calcula în veniturile cetății. Astfel poate cele două sate își aveau pădurile proprii de ghindă din care nu datorau nimic.

Apare în schimb dijma albinelor (*Bayen czehenden, Bayen czenden, byen czehenden*). La Tohan sumele variază între 20 aspri și 1 fl., la Zărnești între 8 aspri și 2 fl. 14 aspri. După înregistrările din 1584 și 1586 răscumpărarea e de 1 aspru de roi²¹. În amîndouă satele numărul roilor răscumpărați de la dijmă s-a putut ridica pînă la 164.

Venitul morilor în Tohan variază între 15 fl. 9^{1/2} aspri și 40 fl., în Zărnești între 15 și 36 fl., în amîndouă satele împreună între 31 fl. 27 aspri și 70 fl. Această din urmă sumă a venit în 1586, cuprinzînd și o restanță de 13 fl. Uneori socoteala veniturilor se face de la Crăciun pînă la sf. Ion și de la sf. Ion pînă la Crăciun.

Pivele (*Walckmüle, Walkmüllen*) din Tohan aduc între 1 fl. 25 aspri și 5 fl. 25 aspri. E înscris adesea și numărul lor, care variază între 7—8 pînă la 10. În 1574, după 10 s-au plătit 4 fl. 25 aspri. În 1578 sînt înscrise 7 la Tohan, 1 la Zărnești, în 1579, 6 la Tohan și 1 la Zărnești. Plata e obișnuit de 50 de dinari sau 25 aspri de una. Sînt pive sau dîrste de pănură, desigur fărănești, după care se plătea o taxă fixă.

Se înscrie un venit din fînațe și pămînturi de arătură. În 1568 au venit *Aus den hay wÿzen* 7 fl. 25 aspri, în 1569 au venit *von den Wÿsen* 7 fl. 25 aspri, în 1570 iarăși 6 fl. 50 d., în 1571 5 fl. 50 d., în 1572 7 fl. 25 aspri. În 1573 textul localizează: *von Tuchenn, von der wir so zum hoff gehört*. Și apoi destul de consecvent se precizează *hay wisenn zum Thohan*. Fînațele date sînt deci în hotarul Tohanului. Suma din 1572 apare mai mulți ani în șir. Din 1582 încoace apoi e consecvent 6 fl. 25 aspri. Din 1579 începînd fînațele sînt chiar numite, indicîndu-se în dreptul lor suma. Ele sînt mai întîi șase, apoi consecvent cinci²².

În 1568, sub titlul *Ecker gelt* au intrat 15 fl. O astfel de înregistrare nu mai apare decît la 1579, cînd în hotarul satului Tohan, din jos de sat, sînt înscrise 6 iugăre (*erd*), cu cîte 10 dinari, din sus de sat 5. Se dădeau deci uneori și pămînturi în arendă.

Un venit aducea moara de scînduri sau fereștrăul de apă (*Seegmül, Segmüll*). În 1570 au intrat după 416 scînduri mici 16 fl. 64 d., 639 lațuri

²¹ La 1584 înregistrările sub acest titlu sînt: „Volgett der Bayen czehnden czum Zernen Luppul 25 Ehmen asp. 25. Der Bayen czehnden czum Thohan 43 Ehmen asp. 43. 80 Emmen f. 1 asp. 30“. La 1586: „Volget der Beyen czehenden vom Czernen 50 Jung Emmen czalt Lupul f. 1“, *Socotelie*, p. 473, 535.

²² În 1586 de pildă, sub titlul *Die haywisenn czum Thohan* apar următoarele înregistrări: *Christina czalt* f. 2; *Goscha* f. 2; *Tristia* f. 1; *Ztupina* f. 1; *Algura Wöya* aspri 25, în *Socotelile*, p. 535.

(Laczen) 6 fl. 39 d. ; în 1571 după 590 scînduri (*dyll*), 250 lațuri, 79 mărginări (*schwarden*) au intrat 35 fl. 80 d.

În 1572 de la moara de scînduri au venit 662 scînduri, 1350 lațuri și s-au vîndut 115 scînduri cu 4 fl. 8 aspri, mărginări de 1 fl. 26 $\frac{1}{2}$ aspri. În oraș au fost luate 543 scînduri, 1100 lațuri. În 1573 s-au vîndut 2000 de lațuri cu 20 fl., 250 scînduri cu 12 fl. 50 d., 49 scînduri cu 3 fl. 16 d.

Veniturile în anii următori, prin valorificare în bani, sînt foarte inegale. De la 1574 la 1578 variază între 37 fl. 75 d. și 63 fl. 26 aspri. În 1579 au intrat numai 26 fl. 68 d. În 1582 au venit 41 fl. 4 $\frac{1}{2}$ aspri, în 1584 67 fl. 30 $\frac{1}{2}$ aspri.

Cea mai ridicată sumă se înregistrează în 1585, anume 105 fl. 6 aspri ; o altă sumă asemănătoare în 1587, anume 91 fl. 41 $\frac{1}{2}$ aspri. În 1586 și 1588 sumele sînt mai scăzute : 65 fl. 35 și 55 fl. 35 aspri. Scîndurile produse nu se vînd toate, se dau uneori și pentru mori sau alte nevoi.

În 1585, anul cu suma cea mai ridicată, s-au vîndut ori au ieșit 1436 de scînduri, 1275 de lațuri, iar mărginări de 3 fl. 23 aspri. Sumele nu reprezintă venitul curat, cîștigul adică. Din el trebuie scăzute cheltuielile.

Acestea sînt veniturile, adică intratele înregistrate ale celor două sate. Totalurile după socoteli prezintă următoarea scară :

1568	586 fl. 02 aspri	1576	532 fl. 76 d.
1569	541 fl. 08 $\frac{1}{2}$ aspri	1579	530 fl. 12 d.
1570	483 fl. 01 d.	1583	567 fl. 41 d.
1571	629 fl. 99 d.	1584	589 fl. 18 aspri
1572	461 fl.	1585	713 fl. 10 $\frac{1}{2}$ aspri
1573	583 fl. 53 d.	1586	617 fl. 03 $\frac{1}{2}$ aspri
1574	507 fl. 11 aspri	1587	721 fl. 52 d.
1575	582 fl. 72 d.	1588	543 fl. 36 aspri

Intratele sînt deci relativ constante. Raportate la numărul celor înscriși ele ne dau o medie variînd între 1 fl. 8 aspri și 1 fl. 37 $\frac{1}{2}$ aspri, o medie incomparabil mai mică decît pe domeniile nobiliare. Extremele mediei le avem la cele două date extreme, prima la 1588, a doua la 1568. La 1571 media e 1,35, la 1587, cînd se înregistrează suma cea mai mare la intrate, e 1 fl. 26 $\frac{1}{2}$ aspri.

Venitul principal e mereu censul. Pentru a-i demonstra importanța e suficient să dăm cîteva exemple :

	intrate	cens	%
1568	586 fl. 02 aspri	384 fl. 24 aspri	65,5
1572	461 fl.	335 fl. 12 $\frac{1}{2}$ aspri	72,7
1575	582 fl. 72 d.	376 fl.	64,5
1579	530 fl. 12 d.	338 fl. 81 d.	63,9
1585	713 fl. 10 $\frac{1}{2}$ aspri	356 fl. 15 aspri	50,0
1586	617 fl. 03 $\frac{1}{2}$ aspri	353 fl. 30 aspri	57,3
1588	543 fl. 36 aspri	343 fl. 46 $\frac{1}{2}$ aspri	63,2

Censul împreună cu subsidiile reprezintă deci partea cea mai mare a veniturilor, mereu peste 50%, ridicându-se uneori pînă aproape de $\frac{3}{4}$ din ele.

Cum se raportează în genere veniturile unele la altele? Cîteva date comparative sînt demonstrative. Socotite în florini și aspri avem la următorii ani următoarele cifre :

	1568	1576	1582	1584	1587
cens-subsidii	384,24	362,19 $\frac{1}{2}$	327,24	356,20 $\frac{1}{2}$	360,49
dijme mari	32,—	30,—	30,—	40,—	40,—
dijma inului	11.17 $\frac{1}{2}$	8,45	8,—	4,25	73.12 $\frac{1}{2}$
dijma mieilor	43,39	30,—	23,25	35,01	34,29
dijma albinelor		1,43		1,18	2,39
mori	44,43	42,36 $\frac{1}{2}$	58,—	38,—	70,20
pive	3,25	2,69	4,—	4,—	4,—
moara de scînduri	43,28 $\frac{1}{2}$	47,07	41,04 $\frac{1}{2}$	67,30 $\frac{1}{2}$	91,41 $\frac{1}{2}$
înate	7,25	7,25	6,25	6,25	6,25

În ordinea mărimii, după cens urmează deci în genere venitul de la moara de scînduri, de la mori, din dijma mieilor, din dijmele mari. Venit mai însemnat aduce dijma inului, dar e un venit inconstant. Dar din venituri trebuie scăzute cheltuielile.

Cheltuielile sînt legate cu deosebire de mori și de moara de scînduri. La ieșite se înregistrează și suma care-i vine anual preotului din venit. Dar se fac și alte cheltuieli.

Să luăm mai întîi cheltuielile anului 1567. Preotului i s-au dat pentru vin 20 fl., pentru plata paracliserului (*zu der besöldung seiner kirchendiener*) 20 fl. Lui Blasius, pentru clădirea bisericii, s-au dat 75 fl. Celor doi preoți români (*den 2 bleshen psaften*) li s-au dat, din porunca jude-lui, 4 fl.

Cu morile s-au cheltuit 14 fl. S-a cheltuit cu făcutul iazurilor sau stăvilarelor 10 fl., pentru o roată de apă s-au plătit morarului 2 fl., pentru ridicarea (așezarea) unei pietre de moară 1 fl., gocimanilor (*Mulhern*) bani de băutură (*trinkgelt*) 1 fl.

Cu moara de scînduri s-au cheltuit 56 fl. 23 $\frac{1}{2}$ aspri. Pentru tăiatul și căratul trunchilor s-au plătit 23 fl. 27 aspri. Pentru tăiatul a 468 scînduri și 2485 laturi s-au plătit 8 fl. 41 aspri. Pentru cărașitul scîndurilor și laturilor 14 fl. 23 $\frac{1}{2}$ aspri. Lui Simon, cînd a dat socoteala scîndurilor, 4 fl. Maistrului morii la socoteală 25 aspri. Pentru un fereștrău (*seeg*) la moară s-au plătit 4 fl., pentru o funie ? (*seel*) 45 aspri.

Pentru strîngerea dijmelor inului s-au dat în total 5 fl. Administra-torii, ieșiți în cîteva rînduri pentru strîngerea censului, au consumat 8 fl. 44 $\frac{1}{2}$ aspri. Juraților celor două sate cînd au dat socoteala (censului), de băutură (*trinkgelt*) 2 fl., la strîngerea dijmelor mari alți 2 fl. Notarului pentru înregistrări 1 fl. Masa (*malczzeit*) de Paști a judeului sau juzilor ora-sului a costat 5 fl.

În 1570 cheltuieli asemănătoare. Preotului i s-au dat 40 fl., anume 20 fl. *fur den Bericht wein*, 20 pentru plata *seiner kirchendiener*. Cu înnoirile la moara de scînduri s-au cheltuit, vreo 30 fl. Cei 98 de trunchi aduși pentru ea, a 19 d., au costat 9,80 fl. S-a plătit pentru tăiat scînduri și lațuri. S-a cheltuit iarăși cu strîngerea censului și a dijmei inului. Cina de Paști (*das abentmahl am Ostertag*) a juzilor orașului a costat 7,58 fl. La alegerea juzilor și juraților celor două sate administratorii au cheltuit pentru ei 3,20 fl., juzilor și juraților li s-au dat de băutură 24 d. Cu oaspeți peste an s-au cheltuit 2 fl.

În anii următori același fel de cheltuieli. Pe primul plan rămîn mereu cheltuielile cu morile, cu moara de scînduri, partea preotului din venituri.

Partea preotului e consecvent 40 fl. anual. Obișnuit e înscrisă într-o singură sumă, fără vreo altă precizare. Doar în 1578 se mai face înscrierea astfel : *Czalten mir dem herrnn pastori pro vino communionis f. 40.*

Uneori se dă cîte ceva și preoților români. În 1574 s-au dat celor doi popi (*den 2 poŭa*) din cele două sate 2 fl. În 1577 s-au dat pentru biserica din Zărnești 10 fl., pentru clopote la această biserică 8 fl.

Morile implică an de an felurite cheltuieli, refaceri, reparații. Înlocuiri de roți, de pietre de moară.

Se cumpără sau se dau pentru nevoile morilor fier, scînduri, șindrilă, cuie. De administrarea lor răspund gocimanii (*Goltsmann, Gotsman, Mülherrnn*), care sînt doi, fiind două mori. Se plătește pentru lucru dulgherilor, morarilor. O piatră de moară nouă costă obișnuit 9, 10, 12, 13 fl. Morarului, pentru așezatul ei, i se plătește 1 fl., pentru făcutul unei roți de apă 2 fl. Se plătește țiganilor (*dem phuraonenn, cziganernn*), pentru lucrări de fierărie la mori. În 1583 s-a cheltuit mai mult, pentru făcutul din nou sau renovarea morilor din Tohan și Zărnești. S-au cheltuit în acest an vreo 25 fl. La moara din Zărnești s-a plătit 1 fl. pentru roata nouă de la pive (*stamp mill*). Gocimanilor li se dă obișnuit de băutură cîte 2 fl. În 1586 morarului din Tohan, pentru că a făcut din nou (a renovat?) moara din Zărnești, i s-au plătit 18 fl. Se schimbă de mai multe ori roțile de apă, se cumpără mai multe pietre de moară.

Cheltuieli mai multe se fac cu moara de scînduri, cu întreținerea ei, cu ustensilele ei, cu făcutul, cu ascuțitul ferestraiilor, cu înlocuirea roților de apă, cu materialele necesare, fier, șindrilă, cuie, cu plata muncii, adică cu tăiatul, căratul trunchilor, tăiatul scîndurilor, lațurilor, căratul lor, cu plata scribului care ține socoteala, cu banii de băutură pentru morar, pentru gociman ș.a. Gocimanul morii de scînduri e mulți ani în șir Radul Popa. Tăietorii de scînduri, cei plătiți pentru trunchi, poartă felurite nume românești. Tăiatul se plătește obișnuit cu 80 d. suta de scînduri, cu 20 d. suta de lațuri, căratul cu 1 fl. de suta de scînduri, cu 20 d. suta de lațuri. Pentru adusul trunchilor (poate și cu tăiatul lor) se plătește 10, 8, 6, și 4 d. de bucată, după mărime desigur.

Socotelile morii de scînduri din anul 1575 de pildă înregistrează 49,04 fl. intrate și 38,42 fl. ieșite.

S-au plătit pentru 83 trunchi a 10 d., în total 8,30 fl., pentru alți 24. a 8 d., 1,92 fl., pentru 22, cu 6 și cu 4 d., 1,12 fl. Tăietorului de scînduri (*dilschneider*), pentru tăiatul a 533 scînduri, 4,27 fl., pentru tăiatul a 2895 lațuri 5,80 fl. Pentru cărău-

șitul a 368 scinduri s-au plătit 3,68 fl., pentru cărăușitul lațurilor, cu 20 d. de sută, 5,80 fl. Bani de băutură (*trinkgelt*) gocimanului și tăctorului de scinduri s-au dat 50 d., paznicului scindurilor la poartă 1,80 fl.

În 1577 s-a plătit pentru tăiatul a 600 de scinduri și 2400 de lațuri. Pentru adușul trunchilor s-au plătit 11,66 fl. În 1584 s-a plătit pentru 186 trunchi 16 fl. 1 aspru. În 1588, celor din Zărnești li s-au plătit pentru 114 trunchi, a 10, 8, 6 d., în total 9,69 fl., celor din Tohan, pentru 62 trunchi, 5,68 fl. Pentru *Nay czegmül*, probabil ferestrău nou, s-au plătit 4 fl. 13 aspri. În 1585 fierarului din Codlea, pentru că a făcut din două ferestraie vechi unul nou, i s-au plătit 3 fl. În 1586, pentru făcutul unui ferestrău nou s-au plătit 4 fl. 12¹/₂ aspri, în 1587 fierarului din Codlea, pentru un ferestrău nou, 4 fl. 25 d. Un ascuțit de ferestrău costă obișnuit în jurul a 10 aspri sau 20 d. O roată de apă la moara de scinduri costă obișnuit 2 fl. Scribului care ține socotelile i se plătesc constant 2 fl. Materialele, scîndurile, șindrila, cuiele cerute de lucrările de la mori sau de la moara de scinduri se plătesc în genere cu prețurile cunoscute din socotelile Branului.

În 1575 se înregistrează cheltuieli cu noul rezervor de pește (*fischhalter*) din Tohan : scinduri, șindrila, cuie, lucrul dulgherilor români.

Cheltuieli cu acest rezervor apar și în alți ani. Se cumpără în repetate rînduri plase de pescuit. Apar în socoteli bani de băutură pentru pescar. În 1583 socotelile înregistrează 2 pălării (*huettl*) și 2 perechi de opinci pentru el.

În Zărnești e pomenită o *mayrhof* (1576), o măierită (*mayrerÿn*), o grădină (1579). Se țineau probabil în cele două sate case (măierști) unde trăgeau administratorii cînd veneau pentru strîngerea censului și dijmelor.

Se cheltuie cu strîngerea censului, a dijmelor mari, a dijmei inului, cu ieșirea administratorilor la fața locului, cu banii de băutură pentru juzi și jurați. Notarului care ține socotelile i se plătesc obișnuit 2 fl. anual.

În fiecare an, în ianuarie, se cheltuie cu ieșirea administratorilor la alegerea juzilor și juraților. Ei stau în sate cu acest prilej 3—4 zile. Orașul e direct interesat : juzii și jurații sînt doar strîngătorii censului și dijmelor, sînt oamenii prin care se administrează prestațiile supușilor. Socotelile se exprimă obișnuit *ampttleutt czu erwahlen*. Suma cheltuită variază, crește, de la 3,20 fl. în 1570, a ajuns în 1588 la 6,83 fl. Administratorii ies la fața locului, fac cheltuieli și cu alte prilejuri.

Uneori vine chiar judele orașului. De pildă în 1579 a venit *der Herr Richter mit ettligen guetten herrn*, cheltuindu-se cu acest prilej 8,76 fl.

S-au făcut mai multe cumpărături : carne de vită, de porc de 1,75 fl., orez de 25¹/₂ d., migdale, lămii, mărar, oțet de 58 d., o mierță de făină de franzelă cu 50 d., 43 piini cu 1,29 fl., franzele, luminări cu 25 d., 30 cupe (*Echtell*) de vin cu 1,50 fl., gazdei în Zărnești, servitorilor piine de 20 d. La Bran s-au trimis carne de 60 d., 12 cupe de vin vechiu 96 d., 4 găleți de ovăz 64 d., servitorilor 1¹/₂ vedre de bere 24 d.

În 1585 a venit iarăși *mitt ettligen gutten Herren vnd Freunden*, cheltuindu-se 8,42 fl. Tot așa a venit și în 1587, cu prilejul impunerii primului cens, cheltuindu-se iarăși 8,37 fl.

Apare și prînzul sau cina de Paști pentru jude. În 1572 a costat 6 fl. 7½ aspri, în 1573 8,40 fl. În 1577 *die Malzeitt am oster tag* a costat iarăși 8 fl. Tot atît și în 1578.

Se fac cheltuieli, ca de obicei, cu execuții :

În 1571, la spînzuratul unui român, s-au cheltuit 1,34 fl. În 1574, la execuția unuia s-au plătit țiganilor 2 fl., administratorul a cheltuit pentru el 1 fl. 2 aspri. În 1575 s-au făcut mai multe execuții. Cu prilejul spînzurării unui român și alte treburi, la 6 iulie s-a cheltuit cu administratorul, stînd două zile, 2,46 fl., țiganilor li s-a plătit 1 fl. La 14 iulie la executarea unuia din Țara Românească (*Bleschlendrisch*) s-a cheltuit 1,53 fl., celor care l-au executat li s-a plătit 1 fl. În august s-a mai executat unul din Zărnești, cheltuindu-se 1,73 fl., iar țiganilor li s-a plătit 1 fl. În noiembrie, o femeie a fost înecată, alta expulzată împreună cu bărbatul ei, fugit. S-au cheltuit cu acest prilej 91 d. Țiganilor, pentru înecată, li s-a plătit 1 fl., pentru expulzată 16 d., pentru consumație (*auf czerung*) 20 d., pentru un sac 14 d. În 1576, cu spînzurarea unuia și alte treburi, administratorul stînd 5 zile, s-au cheltuit 2,65 fl., sîndiei i s-au dat 6 d., țiganilor pentru spînzurat 1 fl. În 1587 pentru spînzurarea unui român din Tohan s-a plătit celor care au făcut-o 1 fl., pentru consumația lor 25 d.

Drept personal care servește la administrația veniturilor sînt pomeniți, în afară de cei doi administratori, 2 șpani (*spanen*), care sînt desigur tot cei doi administratori, juzii și jurații satelor, gocimanii de la mori, de la moara de scînduri, morarii, morarul de scînduri, pescar, maier, măierite în Zărnești și Tohan, 2 „servitori“ (*Dienern*), scrib pentru moara de scînduri, notar. Sînt pomeniți jitari (*Szittayre, sýtair*). Plată regulată au însă numai unii. Cei doi șpani primesc obișnuit 3 fl. împreună anual (*Jarlohn*), notarul 2 fl., scribul 2 fl., uneori tot sub nume de *trinkgelt*. Gocimanii, juzii și jurații sînt remunerați numai sub formă de *trinkgelt*, care li se dă la diferitele operații, cu diferite prilejuri. Morarii erau desigur plătiți cu părți din vamă, cum se obișnuia, cu plata pentru muncile în afară de rînd, ca așezatul pietrelor noi de moară, îndepărtarea celor vechi, munci de dulgherie, făcutul roții de apă, stăvilărilor și altele. Li se dau uneori și bani de bătură. Tot așa și morarilor de scînduri, care sînt plătiți după numărul scîndurilor tăiate, sau deosebit pentru alte munci făcute la moară. Cei 2 servitori apar și ei cu cîte 1 fl. *trinkgelt*. Pescarul apare odată, am văzut, primind 2 pălării și 2 perechi de opinci (1583). În 1587 chiar jude-lui din Tohan i s-au dat de Paști 1 pălărie, 1 pereche de încălțări (*1 par schuch*), iar servitorului 8 d., făcînd împreună 44 d.

Interesant, aci apare și numele de sîndie a judeului, obișnuit în părțile de sud, mai ales în satele Țării Făgărașului, întîlnit și mai tîrziu aci²³. În 1575 o înregistrare în socotelile morii de scînduri începe : *Es hatt dem Szindj und Radwly Popa...* În 1576 înregistrarea pomenită sună : *Gab dem Sinde d. 6.*

Se fac diferite cheltuieli materiale. Se cumpără uneori hîrtie, pentru socoteli, pentru ferestre sau pentru moară și altele. Apar de mai multe

²³ Vezi D. Prodan, *Despre sîndie*, în „Cercetări de lingvistică“, VII (1962), nr. 1, p. 143—147.

ori în socoteli condimente : în 1585 s-au cumpărat peste an de 3 fl. 7½ aspri, în 1587 de 3,86 fl., în 1588 de 2,63 fl.

Veniturile celor două sate sînt mai mici decît ale celor nouă ținînd de castelul Branului. Dar și cheltuielile sînt incomparabil mai mici. Aici lipsesc cheltuielile de întreținere ale castelului, aparatului lui, salariile și întreținerea acestuia, feluritele cheltuieli militare. Astfel bilanțurile dau excedente relativ mult mai mari. Iată scara lor :

	intrate	ieșite	excedent
1568	586 fl. 02 aspri	214 fl. 48½ aspri	371 fl. 3½ aspri
1569	541 fl. 08½ aspri	73 fl. 19½ aspri	467 fl. 39 aspri
1570	483 fl. 01 d.	128 fl. 01 d.	355 fl.
1571	629 fl. 99 d.	83 fl. 36 d.	526 fl. 67 d.
1572	461 fl.	62 fl. 10½ d.	398 fl. 40 d.
1573	583 fl. 53 d.	116 fl. 85 d.	466 fl. 68 d.
1574	507 fl. 11 aspri	131 fl. 10 aspri	376 fl. 02 aspri
1575	582 fl. 72 d.	148 fl. 39 d.	434 fl. 33 d.
1576	532 fl. 76 d.	137 fl. 41 d.	395 fl. 35 d.
1579	530 fl. 12 d.	360 fl. 57 d.	169 fl. 55 d.
1583	567 fl. 41 d.	483 fl. 77 d.	83 fl. 64 d.
1584	589 fl. 18 aspri	235 fl. 35 aspri	353 fl. 33 aspri
1585	713 fl. 10½ aspri	236 fl. 18½ aspri	476 fl. 40 aspri
1586	617 fl. 03½ aspri	203 fl. 12 aspri	413 fl. 41½ aspri
1587	721 fl. 52 d.	236 fl. 07 d.	485 fl. 45 d.
1588	543 fl. 36 aspri	178 fl. 04½ aspri	365 fl. 64 aspri

Cifrele excedentelor mai trebuie adăugate uneori și cu sumele globale servite peste an din venituri și care au fost calculate la cheltuieli. De pildă, în 1576 au ieșit astfel 40 fl., în 1577 26 fl. În 1583, la porunca jude-lui orașului, s-au dat 75 fl. Cele două sate sînt deci mult mai „rentabile” decît cele ale castelului Bran.

În rezumat, veniturile celor două sate vin din cens și subsidii, din dijmele sau din răscumpărarea dijmelor mari, din dijma inului, dijma mieilor, dijma albinelor, din venitul morilor de făină, a pivelor, a morii de scînduri, pe primul plan situîndu-se mereu censul. Censul e mai ridicat decît pe domeniile nobiliare, în schimb celelalte sarcini sînt mai scăzute. Caracteristic e că aci apar dijmele mari, din semănături, deși satele sînt românești. Ce-i drept ele nu se iau în natură, sînt răscumpărate cu o sumă constantă în bani, care ne apare ca un fel de compensație. Totuși avem aface cu o situație aparte, neobișnuită pe domeniile nobiliare, o situație care va fi obișnuită doar pe Pămîntul Crăiesc. În cele două sate nu apare nici quinquagesima ; se ia în schimb dijma mieilor, pe care, iarăși, românii de pe domeniile fiscale sau nobiliare nu o dau. Aci nu se cultivă un pămînt alodial în regie proprie, pămînturile de arătură sau de in sînt date pe bani sau în dijmă. Deci nu se practică nici slujba obișnuită pe domeniile nobi-

liare, muncile la care sînt chemați supușii trebuie să fie plătite. Sau poate se reduc la obligații de coasă și de strîns fîn. Monopolurile senioriale se practică direct, prin întreprinderi proprii, mori, moară de scînduri, ridicate, întreținute prin cheltuieli proprii și exploatate prin muncă salariată. Crîșmăritul, obișnuit pe domeniile nobiliare, nu se practică.

Cheltuielile sînt legate în primul rînd de aceste întreprinderi, apoi de administrarea feluritelor venituri, a censului și dijmelor. O asemenea administrație nu cere un personal complicat, permanent ocupat, costisitor și deci nici o salarizare mai mare, constantă. Se practică remunerația intermitentă, cu prilejul diferitelor operații administrative, munci sau misiuni. Cei doi administratori sau șpani sînt plătiți cu puțin, beneficiază doar de cheltuielile intermitente pe care le fac în serviciul lor. În acest serviciu au în subordine pe juzii și jurații satelor, care nu sînt salariați; în schimbul serviciului lor beneficiază doar de scutiri de sarcini, totale sau parțiale, și de banii de băutură primiți la administrarea prestațiilor. Nu pot avea un caracter de permanență nici maierul, măieruța, servitorii, pescarul, care apar în socoteli, nici gocimani morilor. Doar morarii și morarul de scinduri pot fi ocupați mai constant. Astfel salariile care apar în socoteli se reduc la puțin. Cheltuielile în genere sînt incomparabil mai mici decît pe domeniul Branului de pildă. Încît, chiar dacă cele două sate aduc mai puțin decît satele Branului, produc excedente mai mari.

Locuitorii sînt chemați uneori la servicii de pază în oraș. Fiind la graniță, sînt chemați uneori și la paza graniței. În socotelile Brașovului apar și asemenea înregistrări.

În 1534 s-a cheltuit cu 24 de români din Zărnești și Tohan, care în timpul lui Doczy și Anton Grittý au ajutat 79 de zile la paza de noapte din fața casei judei. plătiți cu cîte 18 aspri pe zi, în total 28 fl. 22 aspri. Pentru o slănină și pentru varză? (*blado*) 1 fl. 19 aspri. De asemenea, patru paznici care din porunca juzilor (administratorilor) Zărneștilor și Tohanului au păzit toate drumurile și căările munților atîta timp cît Grittý cu oștile sale a fost împresurat în Mediaș. Aceasta s-a făcut la porunca celor trei națiuni. Paznicilor li s-a dat de cheltuială și „salariu“ 11 fl. 11 aspri²⁴.

Primind castelul Branului cu satele lui, Brașovul, am văzut, se angaja și să întrețină serviciul de informație pentru rege, mai ales spre Țara Românească și Turcia. Brașovul își îndeplinește cu credință acest serviciu, în care în primul rînd el însuși e interesat. Socotelile Brașovului sînt pline de asemenea cheltuieli. Sînt numărate iscoadele, „exploratorii“ (*exploratores*) trimiși în toate părțile, în Țara Românească, în Moldova, la Dunăre, în Turcia, pentru a culege informații asupra stărilor de acolo, asupra mișcărilor turcești. Sînt numărați purtătorii de corespondență, de felurite misiuni pe lângă domni, marii dregători, negustori. În această vastă acțiune a orașului un loc de seamă îl ocupă mai cu seamă românii din oraș și din apropiere, și chiar satele Brașovului, cu deosebire cele două sate românești, Tohanul și Zărneștii. Românii cunoșteau doar mai bine trecătorile, locu-

²⁴ *Quellen*, II, p. 381.

rile, Țara Românească, ei vorbeau limba cu care se puteau mișca în voie. Multe asemenea înregistrări apar mai ales în anii 1521—1523.

În 1521 se caută un român din Zărnești pentru a fi trimis ca iscoadă în părțile Țării Românești (*ad partes Transalpinas destinare ad explorandum*). Unui explorator din Tohan trimis în Turcia (*explorandarum rerum gratia*) i s-au dat de cheltuială 6 fl. *Pro uno equo accomodato cuidam exploratori de Zerne asp. 6*. Fiului lui Laurențiu Zabo și exploratorului din Zărnești li s-a dat de cheltuială 2 fl. 10 aspri. Unui explorator din Zărnești trimis la Sofia i s-au dat de cheltuială 7 fl. Lui Stroia din Zărnești, care a fost pentru iscodit în Țara Românească, pe 5 zile, 20 aspri.

Apare de mai multe ori în socotelile anului Todor din Zărnești. Iată asemenea înregistrări: Lui Todor din Zărnești, prins mai mult timp în Țara Românească, 2 fl. Lui Todor care a fost pentru iscodit în Turcia, în salariul său, 1 fl. Lui Todor și fiului judei din Tohan, trimiși pentru iscodit în Turcia, de cheltuială 3 fl. Lui Todor din Tohan, care a fost în oastea lui Mehemet beg aproape de Nicopol, 2 fl. 8 aspri. Lui Todor (*Thwdor*) din Zărnești, trimis în Țara Românească *ad explorandum caesarem Thurcorum*, de cheltuială 3 fl. Lui Todor din Zărnești, din porunca vicevoievodului, 4 fl. Lui Todor din Zărnești, care a fost 36 de zile în Turcia pentru iscodit (*explorandum*), 4 fl. 15 aspri. Lui Todor din Zărnești care a fost spoliat de familiarul Horwath Logenfet 6 fl. Iscoade în Țara Românească se trimit și din Săcele.

În 1522, unuia din Tohan, trimis la Constantinopol *explorandum gratia*, i s-au dat de cheltuială 9 fl.; unui explorator din Zărnești trimis în Țara Românească 1 fl.; altui explorator din Zărnești, de cheltuială și „salariu“ pe 5 zile, 30 aspri; *Villico de Zerne ferenti rumores de Rubea arbore asp. 4*. Lui Gergan, care a fost în Zărnești să trimită iscoade în Țara Românească, pe două zile 8 aspri²⁵. În 1545 un român din Zărnești a fost trimis pentru știri în București²⁶.

În socotelile acestor ani apar apoi multe asemenea iscoade, trimiși în misiuni și din alte părți. Unii sînt din Săcele. Dar sînt mulți fără indicarea locului, înregistrați simplu „un român“, care pot să fie, unii, tot din Tohan și Zărnești. Românii din aceste sate supuse orașului, erau mai la îndemînă și mai de încredere.

Toată administrația, și aici ca și la Bran, e bănească. Veniturile, ca și cheltuielile sînt în genere bănești. Chiar veniturile în natură se convertesc în bani, se vînd sau se răscumpără, dînd întregii administrații un caracter bănesc.

Toate acestea își au consecințele lor pentru supus. Supușii din satele Brașovului, plătindu-și sau răscumpărîndu-și prestațiile în bani, neobligați la slujbe legate de un pămînt alodial, se mișcă mai liber decît cei de pe domeniile nobiliare. Astfel au putut practica mai insistent creșterea viteilor, oilor, cărașitul atît de solicitat de orașul Brașov. Au putut practica mai liber o circulație cerută și de apropierea graniței, au putut întreține și trecerile continue și într-un sens și în altul.

²⁵ *Ibidem*, I, p. 333, 341, 343, 351, 354, 357—359, 364, 369, 371, 411, 414, 430—431.

²⁶ *Ibidem*, III, p. 275.

Din aceste extrase largi putem vedea în ce condiții își stăpînea satele orașul Brașov și ce venituri îi puteau ele aduce. Tendința orașului e de a le stăpîni ca proprietăți feudale și de a le exploata în condiții feudale, de a-și trata supușii drept iobagi. Aceste condiții acum se deosebesc totuși mult de cele de pe domeniile nobiliare sau fiscale, și prin caracterul pronunțat bănesc al raporturilor, și prin lipsa unei economii agricole proprii care să atragă după sine obligațiile de lucru iobăgești corespunzătoare. Condiții care accentuau sarcinile bănești ale supusului, dar îl îngrădeau mai puțin în activitatea sa economică și îi reduceau dependența.

XXIX. SOCOTELILE SATELOR STĂPÎNITE DE ORAȘUL CLUJ ÎN SEC. AL XVI-LEA

Orașul Cluj și-a avut și el proprietățile sale feudale, satele sau părțile de sate ale sale stăpînite în condiții feudale. Le-a primit ca danii de la rege sau de la principi. În cursul timpului ele au variat. În sec. al XVI-lea are satul Feleac pe care-l stăpînește încă din sec. al XIV-lea începînd. Are apoi satele Săcel (*Azzonffalua*), Filea de Jos (*Also Fwle*) și Filea de Sus (*Felsco Fwle*) din comitatul Turzii. În 1562 orașul e pus în stăpînirea satelor Săcel și Filea de Jos. În 1564 Ioan Sigismund îi donează și Filea de Sus, care ținuse pînă aci de cetatea Lita.

Spre sfîrșitul secolului, în 1594, principele Sigismund Bathori, cu data de 18 octombrie donează orașului Cluj (*incolis dictae ciuitatis Coloswar*) părțile de moșie din satele Escu (*Ueczka*), Jurca (*Georgykepataka*), Lak, Ciaca (*Chiaka*), Hășmaș (*Hagymas*), Valea Lungă (*Hozzumezeo*) și Iapa (*Guczfalua alias Kabolapatak*) din comitatul Solnocul dinlăuntru, foste ale lui Alexandru Kendi, condamnat pentru infidelitate¹. La acestea apoi în anul următor, cu data de 26 ianuarie, adaugă și părțile de moșie din aceleași sate, plus Vyfalu, ale lui Gabriel Kendi, pierdute de acesta tot prin infidelitate². Sînt moșiile în ale căror stăpînire orașul e întărit apoi și de Mihai Viteazul la 1600³. În socotelile anului 1598 apare o moșie și o curte în Apahida.

Spitalul sf. Elisabeta din Cluj ținea și el, primită prin danie, o parte a satului Mera, pe care o exploata în condiții feudale.

Asupra acestor sate, a administrării și exploatării lor în sec. al XVI-lea, arhiva orașului Cluj ne servește multe informații. Spre sfîrșitul secolului, de pe la 1585 începînd, apar și se perpetuiază consecvent, an de an, socotelile separate ale lor, încît se pot reconstitui cu multe amănunte raporturile lor cu orașul, stăpînul lor feudal. Profităm de aceste socoteli,

¹ Jakab Elek, *Kolozsvár története. Oklevéltár*, I, p. 166—167.

² *Ibidem*, p. 168—69.

³ *Ibidem*, II, p. 174—175.

care sînt o apariție mai rară în sec. al XVI-lea, pentru a ne apropia de mecanismul unei astfel de economii, coborînd în amănuntele ei.

După o înregistrare a protocolului de judecată din 1565 a orașului, Feleacul, cele două Filea și Săcel erau în stăpînirea judei regesc (*regius iudex*) și a celui care-i urmează în rang (*qui prior ac maior erit*)⁴. Cele trei sate, Săcelul și cele două Filea au regim deosebit de al Feleacului, își au socotelile deosebite. Pentru administrarea tuturor sfatul orașului alege anual cîte doi șpani (*espanok*), obișnuit un ungar și un sas, care dau socoteală direct judei.

Sfatul orașului e preocupat mereu de administrarea satelor, de șpani, de îndatoririle lor, de raporturile lor cu judele orașului.

În 1575 alegînd pe cei doi șpani, sfatul le hotărăște drept salariu fiecărui 25 fl.⁵ În 1578 șpanii sînt îndrumați de sfat să aibă grija satelor așa fel ca nici orașul, nici iobagii să nu fie pătubîți. Și întrucît cnezul David s-a plîns că are mult de lucru, că are treburi și la comitat, pentru care n-a fost răsplătit pînă acum cu nimic, sfatul hotărăște ca șpanii să-l plătească de acum încolo pentru slujba sa cu 10 fl. anual (din veniturile satelor desigur). Cnezul însă să asculte întru toate de șpani și totul să facă cu știrea lor⁶.

În același an protocolul vorbește de plîngerea satelor împotriva șpanilor. În 1580 sfatul și hotăra apoi ca grija celor trei sate să fie lăsată în mîna judei, cnezul David să fie chemat împreună cu ceilalți cneji, și jurați greu ca să le poarte toată grija. Pe cnezul David judele să-l țină sub teamă, să nu cuteze să facă nimic de capul lui, ci întru toate să asculte de el, să atîrne de el și să dea socoteală de toate. Plata lui să fie 16 fl.

Se vede însă că erau mereu neînțelegeri între jude și șpani în privința administrării satelor, căci sub acest motiv în 1585 sfatul hotărăște iarăși ca cele trei sate, împreună cu Feleacul, să fie date în grija șpanilor. Iar cînd judele are vreo nevoie, să poruncească numai șpanilor și ei, ca pe judele lor, trebuie să-l asculte și să dea cu supunere ajutor orașului în toate nevoile⁷.

Sub titlul *Forma regiminis possessionum valachalium trium ad civitatem Colosvariensem pertinentium...*, în socotelile anului 1585, unul din șpani răspunde sfatului orașului, care vrea să știe după ce instrucții administrează satele, că de cinci ani de cînd poartă slujba n-a văzut nici un fel de instrucție, nimeni nu i-a spus nimic, ci le-a ținut cu legea, rînduiala și obiceiul cu care a putut⁸.

În 1586, sfatul din nou constată certuri pentru administrarea celor trei sate românești, starea lor netrebnică, adică insuficiența veniturilor lor, încît orașul a început mai curînd să cheltuie cu ele, decît să le ia folosul⁹.

⁴ Arhiva orașului Cluj, *Protocoloalele de judecată*, I, p. 39.

⁵ *Protocolul orașului pe 1575*, p. 117.

⁶ *Ibidem*, p. 160.

⁷ *Ibidem*, pe 1585, p. 2.

⁸ Arhiva orașului Cluj, *Socotelile*, pe 1585, pachet 3, fasc. XVI, p. 47.

⁹ Observația o face și controlul la socotelile din anul 1586: șpanii n-au scos din cele trei sate nici atîta folos cît să-și poată cîștiga plata slujbei lor; e urît ca orașul să țină trei sate încă cu cheltuială.

Pentru a face o rînduială, îndrumă pe supraveghetorii aleși ai impunerilor ca, luînd cu ei pe notar, să meargă la fața locului, să inventarieze tot, cum a făcut și spitalul cu moșia sa Mera, să înscrie numele iobagilor, fiii, boii, oile lor, să le asculte plîngerile, să le înțeleagă și să le rezolve. Această, ca cei încredințați cu administrarea satelor să poată da socoteală după inventar. Senatorii se hotărăsc să cerceteze anual cele trei sate, așa cum e cercetată și Mera¹⁰. E vorba deci de întocmirea unui urbariu al satelor¹¹.

La începutul anului următor, 1587, trebuind aleși noii șpani ca de obicei, sfatul orașului, constatînd iarăși netrebnicia în care au fost gospodărite cele trei sate, găsește că aceasta se întîmplă din cauza că șpanii se schimbă în fiecare an și în așa de scurt timp ei nici nu pot să găsească mijloacele de a fi în folosul orașului. Unii nici n-au căutat decît propriul folos, punînd la o parte orice osteneală folositoare, încît și micul hotar, cît a fost al celor trei sate, din negrijă a fost ocupat și rînduiala făcută de jude și de Anton Ferenczy (fostul șpan) s-a răsturnat cu totul. Se hotărăște ca de acum să se aleagă numai un șpan, care să rămînă sub autoritatea sfatului de jos (*also tanacs*). Șpanul să poarte funcția nu un an, nici doi, ci mai mult, atîta timp cît se va vedea că poartă grija satelor cu credință și folos. Dacă acum șpanul se alege din o națiune, următorul se va alege din cealaltă, iar cît să rămînă în funcțiune, să atîrne de bunăvoința și chibzuința sfatului, care se va îngriji să-i dea și instrucțiile cuvenite cum să-și poarte slujba¹².

În 1587 sfatul decide să liniștească pe guvernator cu privire la nemulțumirea satelor românești ale orașului¹³ urmînd ca ea să fie judecată. Probabil satele s-au opus și s-au plîns guvernatorului împotriva orașului.

Șpanii celor trei sate însă, se vede, totuși rămîn doi, căci textul din 1589 vorbește la plural, *espanok*, despre ei. În 1590 sfatul hotărăște ca, intrucît au fost aleși și șpani de la care n-a putut fi scoasă paguba, cei aleși să fie slugi angajate (*zegeodet zolga*), care să aibă zălog în oraș și care să fie jurați în respectarea instrucțiunilor. Ei să depindă de cei doi juzi ai orașului, care să meargă și personal în sate, sau să trimită cîte doi din sameșii orașului din cînd în cînd acolo să vadă ca purtarea lor de grijă să fie cu folos¹⁴.

În 1595, în ședința din 9 ianuarie, sfatul își numește delegații care, cu prilejul introducerii în noile posesiuni (e vorba de moșia din Solnocul dinlăuntru), să le facă și numărătoarea, după nume, copii, vite, să înregistreze foloasele și slujbele pe care le-au avut satele, ce măierîște și foloase pot să aibă, să poată refera orașului despre starea lor, ca acesta să se poată gîndi și să poată hotărî cum să le poarte grija. Iar la 25 februarie încre-

¹⁰ *Protocoalele*, pe 1586, p. 40.

¹¹ În arhiva orașului nu se găsește nici un urbariu din acest timp nici al Merei, nici al acestor sate. S-au făcut desigur, dar nu s-au păstrat.

¹² *Protocoalele*, p. 43—44.

¹³ „az varos olah faluitol eset dologh haborusag feleollis csendesitsck...” *Ibidem*, p. 45.

¹⁴ *Ibidem*, p. 133—134.

dințează provizor cu grija noilor moșii tot pe cei doi șpani, dându-le ca ajutor pe Gaspar Deak¹⁵.

La 31 ianuarie 1597 apoi sfatul hotărăște ca, pentru mai bună grijă, unul din șpani să poarte grija celor trei sate, celălalt moșiilor nou primite, și să se ajute la nevoie unul pe celălalt. Iar pentru că moșiile sporind, a sporit și slujba lor, li se îmbunătățește plata anuală, la câte 35 fl.

1. SĂCEL, FILEA DE SUS ȘI FILEA DE JOS

De la 1585 începînd aceste trei sate românești își au în arhiva orașului socotelile separate, an de an, pînă la 1599¹⁶. Socotelile sînt făcute de șpani. În 1590 ele sînt făcute de cnezul David. În aceste socoteli se înregistrează veniturile și cheltuielile sau se inventariază din cînd în cînd bunurile.

Veniturile celor trei sate provin mai întîi din prestațiile iobăgești.

Censul, satele îl plătesc în bani. În 1585 cele trei sate au dat drept dare de Sînmartin (*zenth Marton adaia*, la totalizare, desigur din greșală, *karachion adaia*), în sumă globală 24 fl. Tot atîta și în 1586. În 1587 censul e tot 24 fl. specificîndu-se însă că fiecare sat dă 8 fl. Aceleași sume apar și în anii următori, pînă la 1595. La 1599 darea celor trei sate se cifrează la 46 fl. 59 d., dar în această sumă au intrat desigur și alte „dări“, daturi sau răscumpărări, care nu mai sînt înregistrate separat.

Toate trei satele dau în bani „juninca de Sîngeorz“ (*Zenth Georgy wneie*), anume cîte un florin de sat, în total 3 fl. Darea e aceeași și în anii următori. În socotelile anului 1586 e numită „vaca de Sîngeorz“ (*Zent Georgy tehenne*). Vaca de Sîngeorz sau „răscumpărarea vacii“ (*tehen valt-sag*) se numește darea și în socotelile următoare, fiind consecvent un fl. de sat. Darea corespunde desigur tretinei românești din alte părți.

Toate trei dau apoi „banii feței de masă“ sau măsuritei (*abroz penz*), care e de asemenea un fl. de sat, făcînd împreună 3 fl. Darea e consecvent aceeași, și în toate socotelile.

Și banii vacii, și banii feței de masă sînt răscumpărări în bani ale unor prestații în natură. Banii feței de masă trebuie să fie răscumpărarea întreținerii stringătorilor de daturi, cu deosebire de quinquagesimă.

Sînt datoare, iarăși, toate trei satele, cu cîte o cergă (*cherge*) pe care, după înregistrarea din 1585, o luau altădată șpanii și care acum se răscumpără și ea cu un fl., numit *cherge penz*, făcînd împreună 3 fl. Dare care iarăși se menține consecvent.

¹⁵ *Ibidem*, p. 249, 253.

¹⁶ *Socotelile* de care ne folosim se găsesc în arhiva orașului Cluj în următoarele pachete și sub următoarele semnături: 3, fasc. XVI (1585), XXVIII (1586), XXXII (1587), 4, fasc. II (1588), IV (1588), XII (1589), XVII (1590), 5, fasc. IV (1591), XI (1592), XII (1592), XIII (1592), XVIII (1593), 6, XV (1595), XIX (1596), 7, VIII (1597), 8, IV (1598), IX (1599), XV (1599). *Socotelile* pe anul 1594 au ajuns în seria actelor, fasc. II, nr. 29.

Sînt dateare apoi cu ovăz, care de mult s-a numit „ovăzul de fum“ (*fwest zab*), toate trei împreună cu 15 găleți, probabil cu cîte 5 găleți de sat. Astfel e înregistrat datul la 1585 și în socotelile următoare în aceeași cantitate. În alte socoteli se numește și ovăzul de Crăciun (*karaczion zabia*).

Mai sînt dateare, după înregistrarea din 1585, și cu 24 de găini de Crăciun (*karachon tywkkal*) șpanilor.

Datul nu e înregistrat consecvent, ceea ce însă nu înseamnă că nu era. După înregistrarea din 1595, fiecare om e dator cu cîte o găină de Crăciun. Aci se notează că la stringere cnejii n-au putut lua de la toți, căci unii nu erau acasă, iar mulți n-au avut din pricina lipsurilor, iar ouă au luat de la unii cîte două, de la alții și numai cîte unul. Se mai notează apoi că atunci cînd cnejii au adus găinile pentru cununie (nu precizează despre a cui cununie e vorba, probabil de a principelui), vreo 20, ei, șpanii, n-au fost în oraș, cnejii însă spun că le-au adus pe toate. Dacă e vorba de găinile de Crăciun sau de vreo altă impunere ocazională, după înregistrare nu se poate preciza.

Dijme din semănături nu se înregistrează. Satele nu dau asemenea dijmă, fiind românești. Se înregistrează numai dijme sau daturi din oi, porci, stupi.

Datul oilor în 1585 e înscris *Jwhoknak eottwenlese*, deci quinquagesima. Din toate trei satele, cei cu oi sau capre supuse datului sînt înscriși cu numele și numărul oilor sau caprelor pe care le au și cîte au dat.

Numărul oilor înscrise în cele trei sate la 1585 se cifrează în total la 2384, pe care le au 59 înscriși, revenind în medie 40 oi, capre de înscris. Pe cele trei sate oile, caprele se repartizează astfel :

	înscriși	oi, capre
Săcel	37	1389
Filea de Sus	19	748
Filea de Jos	3	247
Total	59	2384

Considerînd că satele, după suma censului, trebuie să fi fost aproximativ de aceeași mărime, cultivator al oii se arată mai ales Săcelul.

Cum se face repartitia oilor, caprelor pe cei înscriși ?

oi, capre	6—9	10—19	20—29	30—49	50—99	100—149	150—
Săcel	2	10	5	10	8	2	—
Filea de Sus	2	6	2	3	5	—	1
Filea de Jos	—	—	—	1	1	1	—
Total	4	16	7	14	14	3	1

Cei cu cinci sau mai puține oi se pare că nici n-au mai fost înscriși, de sigur pentru că cifrele nici nu obligau la vreun dat. Înscrise și acelea, numărul oilor în cele trei trebuia să fie de sigur mai mare. Sînt mulți, după

cum vedem, cei cu mici turme, de 20 sau mai multe oi. Numărul lor e de 39. Cincizeci sau mai multe au 18, din care patru au peste 100. Mai multe are Petru Vancea din Filea de Sus, anume 175. Putem vorbi prin urmare și de o oarecare concentrare a culturii oii. În tot cazul e evidentă diferențierea la care s-a ajuns.

Cît a venit din datul oilor după acest registru? După totalizarea de la sfîrșit au venit :

Oi cu lapte cu mici	33	Oi sterpe	3
Capre cu lapte cu iezi	4	Țapi	1
Mioare (<i>Milwara</i>)	21	Berbeci	1

Din înregistrările individuale a datului vedem că e într-adevăr vorba de quinquagesima. Cîteva exemple :

Mihai Dobra din Săcel după 73 oi și capre a dat o oaie cu lapte și o mioară. Petru Chiran după 68 oi și capre a dat o oaie cu lapte și o capră cu lapte. Arpag după 186 oi și capre a dat două oi cu lapte și două „mioare de capră” (*hecze milwarat*). Mihai Baica după 80 oi și capre a dat o oaie cu lapte și o mioară de capră. Ioan David după 44 oi a dat un berbec. David Cionca după 31 capre a dat o mioară de capră. Ghiurca după 22 oi a dat o mioară. Barb Mărcuș după 50 oi a dat o oaie stearpă. Anton Brama după 31 oi, o oaie stearpă. Nagomir după 60 oi a dat două oi cu lapte și o mioară. Gorza (Groza?) după 30 capre a dat un țap. Ion Vancea din Filea de Sus după 60 oi a dat două oi cu lapte. Arpaș Maniul din Filea de Jos după 132 oi a dat două oi cu lapte și o mioară. Petru Vancea după 175 oi a dat trei oi cu lapte și două mioare.

Cei cu oi, capre mai puține, sub 20, sînt înscrisi numai cu numărul de oi, fără să fi dat vreuna. Dar aceasta nu consecvent, căci sînt și de cei cu 20, într-un caz chiar cu 29 care n-au dat, în schimb găsim unul numai cu 19 oi, altul cu 18, dînd cîte o mioară. Inegalități întîlnim și la cei care au dat. Barb Mărcuș a dat după 50 de oi numai o oaie stearpă, cît a dat și Anton Brama după 31, sau mai puțin decît Bratul care a dat o oaie cu lapte după 30 oi, cînd alții după cifrele apropiate de 50 au dat cîte o oaie cu lapte și o mioară. În genere însă datul se adaptează la o normă generală, corespunzînd cu o oaie cu lapte și o mioară de 50 oi, oaia sau capra cu lapte socotindu-se desigur cu miel sau cu ied, așa cum arată totalul. Datele demonstrează practic sistemul quinquagesimei în sec. al XVI-lea.

La sfîrșit se notează că cei care dau orașului în dijmă oaie cu lapte (*feyeos juh*), sînt datori anual șpanilor (*ispanoknak*) cu miel de strungă (*eztrenga barannial*).

În 1586 în quinquagesima, după înregistrare, n-au venit decît 31 de oi. Dar controlul observă, la margine, că cifra nu e de primit, oile venite au fost 59.

În 1587 au intrat 25 oi cu lapte, 5 capre și 8 mioare. Oile cu lapte sînt socotite cu mici. În 1588 au venit de toate 50 de capete. În 1589 au venit 30 oi cu lapte și 24 mioare. În 1590 : 26 oi cu lapte și mici, 26 mioare, 13 capre. În 1592 au venit în dijmă (*dezmban*) 22 oi cu lapte, 6 capre cu lapte, 9 oi sterpe și mioare, 9 mioare de

capre și țapi, 22 miei, 6 iezi. În 1594 : 29 oi cu lapte, 18 mioare. În 1595 : 22 oi cu lapte și cu miei, 12 mioare.

Quinquagesima nu arată deci o creștere, ci o scădere a numărului oilor. Numărătoarea se făcea în fiecare an și datul se lua în natură, după numărul oilor, caprelor. Cât privește raportul dintre oi și capre, se vede din cifre, oile erau incomparabil mai multe.

Dijma porcilor o găsim mai bine precizată iarăși în socotelile anului 1585. Erau două dijme, una de Sîngeorz, a porcilor de iarbă (*pasitth diznok*) și alta de Sînmihai.

În cele trei sate, la Sîngeorz s-au numărat 241 porci, care s-au răscumpărat de la dijma cu 482 dinari. S-au răscumpărat deci cu câte 2 d. de cap. Cei 241 porci se repartizează pe 83 înscriși dînd o medie de aproximativ trei porci de înscris. Firește, cifrele variază de la om la om, începînd de la 1 pînă la 12. Zece porci însă nu are decît unul, 12 iarăși numai unul. Restul au sub zece.

Pentru dijma de Sînmihai s-au înscris 278 porci. În dijma au venit 4 porci, iar 238 au fost răscumpărați cu 4 fl. 76 d., adică iarăși cu câte 2 d. porcul. Porcii sînt deci incomparabil mai puțini decît oile.

Înregistrările sînt lămuritoare. Se iau două dijme, una de primăvară, din porcii de iarbă, cealaltă de toamnă, care probabil se ia fie că se face sau nu ghinda. E și numită uneori „a doua dijmuire“ (*masodsor valo dezmalas, masod dezmalas*). Cea de primăvară se ia numai prin răscumpărare. Cea de toamnă însă se ia și în natură, anume din zece porci unul, răscumpărînd pe cei sub zece din care nu se putea lua dijma. Răscumpărarea, la amîndouă, e de doi dinari de cap. Nici la Sînmihai nu s-au găsit mai mulți de patru cu câte 10 porci din care s-a putut lua dijma, restul au sub zece.

De astă dată registrul înscrie cu numele nu numai pe cei care au porci sau stupi, ci și pe cei care nu au, se pare înscrie pe toți capii de familie supuși la dijma, indicîndu-ne astfel și numărul capilor de familie. Pentru dijma de Sîngeorz și de Sînmihai s-au înscris :

	Sîngeorz	Sînmihai
Săcel	60	50
Filea de Jos	43	43
Filea de Sus	21	31
Total	124	133

Cifra care apropie numărul capilor de familie din cele trei sate trebuie să fie cea de a doua.

În anii următori cifrele variază. În 1587 au venit în dijma 16 porci (*swldeo diznochka*, șoldani), și 8,14 fl. răscumpărare a porcilor împreună cu a stupilor. În 1589—1594 porcii veniți în dijma variază între 4 și 19, iar sumele de răscumpărare între 7,85 și 10,62 fl., arătînd o relativă constanță în numărul porcilor sau doar ușoare ridicări. În 1589 se înregistrează 7 porci veniți din dijma de la ghindă. Aci însă se înregistrează în continuare și veniturile în „bani gata“ din păduri, din pădurea comună

(*köz erdo*) de pe *Karachion pataka* 11,30 fl., din pădurea proprie cu ghindă (*Az ny sajat makos erdonkbol*) 24,50 fl. Textul nu ne dă altă lămurire. În 1591 e mai lămuritor: din *Karachion pataka* au venit în vamă porci mari 5, șoldani 4, bani gata 8,50 fl., din care s-au reținut ca cheltuială 50 d., din pădurea *Jercze* porci mari 2, șoldani 2, bani gata 27,50 fl. În 1595 textul e mai scurt: răscumpărarea porcilor îngrășați în pădure la ghindă a adus orașului 25,45 fl. După care textul spune: porci de dijma au venit în *Filea zece* și un purcel. La ghindă erau aduși și porci din afară? Textele nu ne spun. În 1591 dijma se numește vamă. Dijma de *Sînmihai* se numește și dijma de toamnă și de septembrie.

Dijma albinelor e înregistrată obișnuit împreună cu cea a porcilor și se ia de asemenea de două ori, la aceleași două termene. Stupii însă sînt puțini. La 1585 în toate trei satele la *Sîngeorz* s-au înregistrat 31, care, răscumpărîndu-se cu cîte 2 d., au adus 62 d.

Cei 31 stupi îi au opt oameni, cifrele lor variînd între 3 și 5 de om. La *Sînmihai* s-au înregistrat 29, care, răscumpărați cu cîte 2 d., au adus 58 d. Și de astă dată cifrele variază între 1 și 5. În ceilalți ani răscumpărarea dijmei stupilor obișnuit nu mai apare separat. Apare însă dijma în natură. În 1587 au intrat 2 stupi, în 1591 3 stupi, în 1592 de asemenea 3, ceea ce înseamnă că la aceste date s-au găsit și asemenea cazuri în care s-a putut lua dijma în natură, adică s-au găsit oameni cu zece sau peste zece stupi.

Obligațiile de lucru, socotelile nu le înregistrează. Că satele aveau asemenea obligații însă, se vede din protocoalele orașului, precum și din socotelile orașului care înregistrează și muncile agricole, din datele servite de socotelile asupra economiei alodiale a orașului din aceste sate.

În 1575 sfatul orașului îndruma pe șpanii să cheme pe sătenii la coasă pe „lunca regească”, să cosească și să strîngă fin pentru principie, să cosească și ceea ce se va găsi pe insule¹⁷. În 1578 șpanii își exprimau dorința de a ara (cu sătenii, pentru grîu) în hotarul orașului, căci cele trei sate ar avea hotar foarte slab. Sfatul le îngăduie să întreprindă tot ce poate fi spre folosul orașului¹⁸. Sfatul orașului, în ianuarie 1597, înoiește această hotărîre. Socotind că semănătura în hotarul orașului și al *Apahidei* acum e mai folositoare decît în hotarele celor trei sate, hotărăște ca iobagii domeniului de sus în timpul aratului să fie aduși aci și aci să are pămînt suficient pentru semănătură¹⁹. Hotărîrile din 5 ianuarie 1585 vorbesc de ajutorul pe care trebuie să-l dea șpanii satelor în toate nevoile orașului. O notă din socotelile anului 1585 însă spune că satele sînt datoare să slujească oricînd cu arat, secerat, cosit, strîns fin, cărat și cu orice slujbă de acest fel, de care are nevoie orașul²⁰. La cît se puteau ridica obligațiile de lucru legate de domeniu ne-o indică înainte de toate economia alodială din cele trei sate.

¹⁷ *Protocoalele*, pe 1575, p. 126.

¹⁸ *Ibidem*, p. 165.

¹⁹ Arh. or. Cluj, fasc. II, nr. 31.

²⁰ „Ezen kiwul zantas, aratas, kazallas, zena gywytes, hordas es mind effele zolgalatt, a' myre a' varosnak zwkseggh tartoznak mindenkor zolgalnj“. *Socotelile*, p. 3, fasc. XVI, p. 48.

Asupra economiei alodiale din cele trei sate, socotelile lor ne servesc multe informații. Ele înregistrează semănăturile proprii, rezultatele lor, curțile economice, înzestrarea lor, produsele strînse, proviziile etc.

În 1585 socotelile înscriu în Filea de Sus un stog al orașului din anul trecut, care treierat (fără partea treierătorilor care a fost a opta) a dat 41 de găleți. Grîul semănat în anul trecut a fost 13¹/₂ găleți. Ovăz însă a fost semănat în primăvara trecută 81 găleți. În 1585 se înregistrează grîu semănat 12 găleți, în 1586 iarăși 15 găleți.

În 1587 semănăturile cresc mult.

În hotarele celor trei sate s-au semănat, în mai multe pămînturi, 87 găleți de ovăz, precum și 10 găleți grîu de primăvară. Semănăturile de toamnă acum sînt: în Săcel 22¹/₂ găleți, în Filea de Sus 18¹/₂ găleți, în Filea de Jos 22¹/₂ găleți. În total 63¹/₂ găleți. Acest grîu e semănat în opt pămînturi, din care două mai mari (în unul din Săcel s-au semănat 12 găleți, în celălalt din Filea de Sus 15¹/₂ găleți). Pămînturile acestea, după înregistrare, par să fie separate de pămînturile satelor. Două sînt, se pare, de ale țeranilor, din care unul, în care s-au semănat 4 găleți, a fost răscumpărat de la un om din Lita (care desigur îl ținea ca zălog).

În 1587 se înregistrează semănătură de grîu de toamnă 76 găleți, grîu de primăvară treierat 24 găleți. În grădina măierîștii e un stog mare de grîu, de 700 de clăi. Fîn e 7 stînjeni. Se notează că șpanii au cercetat sîrguincios toate pămînturile care au fost lucrate odinioară și cuprinse în alodiu (*a' maiorsghoz folglaltak*), încît textul le laudă credința și zelul cu care poartă grija economiei.

Făcînd inventarul bunurilor alodiale, la 13 decembrie 1588, socotelile spun că în Filea de Sus e acum o curte economică nouă (*egÿ wÿ wdwarhaz*) ridicată de șpani. La ieșite, socotelile spun că s-a făcut aci o curte mare alodială (*jo eoregh wdwar haz*), cu pivniță dedesupt în care ar încăpea 20 de buți de vin, cu două camere, cămară, pridvor (*pyttwar*, pridvor sau tindă?), bucătărie, țirnaș de vară. S-a clădit și grajd nou, grîmar (*gabonas haaz*, casă de bucate), coteț de găini. Se inventariază acum pămînturile ținînd de această curte economică, arătîndu-se la unele și proveniența.

În Săcel s-au răscumpărat cu banii orașului trei pămînturi mari zălogite, care au fost ținute înainte pentru Balassÿ, la care au mai rupt și adăugat și din ale satului. Această bucată de pămînt — dispune textul — să fie stăpînită pe veci pe seama orașului²¹ și cei din Săcel să-l are pentru semănătură de toamnă. Aci mai sînt și alte pămînturi, în trei locuri, împreună de 24 găleți. Mai sînt și pămînturi de răscumpărat. În Filea de Jos, Melchior Balasy a pus să se lăzuască un pămînt pentru semănătură de toamnă și de primăvară. Acest pămînt să fie stăpînit pe seama orașului. În el sînt acum 51 găleți semănătură de toamnă, dar ar încăpea și o sută. În alt cîmp (*mas Jordulas*) sînt două pămînturi, de 40 găleți; să fie pe seama orașului. Pentru semănătură de primăvară, pămîntul din trei locuri, pe care șpanii în 1587 au semănat grîu și ovăz, de 40 găleți, să fie al orașului.

Informații asemănătoare și despre lînațe. La Săcel, fînațul de lîngă apa Ierii, care a fost a lui Ion David, să fie al orașului și cei din Săcel să-l cosască și strîngă

²¹ „mindcoreoke varos zamara birattassck“.

acolo. Tot acolo, pentru fînaţul lui Ion Mihoţ sau să dea altul, sau să-l răscumpere. La munte, unde şpanul din Lita a pus să fie arse colibele, locul numit sălaşul lui Mihail Dobra (*Dobra Mihaly zallasank hittak*) şpanii să pună să-l defrişeze, să-l ţină oprit şi să-l cosească. În Filea de Jos, la cele două mici fînaţe şpanii să pună să mai defrişeze şi să le cosească prin cei din cele două Filea. Un alt loc (*az Erezteo heljen*), după socotelile anului 1589, şpanii l-au oprit de la cei din Lita şi au pus să se cosească; a dat 2 stînjeni de fîn.

Iată deci informaţii nu numai asupra extinderii pămîntului lucrat pentru oraş, ci şi asupra constituirii pămîntului alodial, separării lui, căilor de constituire: răscumpărări de pămînturi, defrişări, dar şi luări de pămînt, separări, opriri. Pămîntul separat tinde să se permanentizeze ca atare, să devină un pămînt propriu al oraşului în calitate de stăpîn feudal.

În anii 1589—1599 semănăturile evoluează în felul următor:

În 1589 s-au semănat 83 găleţi grîu de toamnă, 12 găleţi de primăvară, în total deci 95 găleţi.

În 1590: 65 găleţi grîu, 97 găleţi ovăz, 7 $\frac{1}{2}$ găleţi orz.

În 1591: 83 găleţi grîu de toamnă, 6 găleţi grîu de primăvară, 6,6 găleţi orz, 94 găleţi ovăz, 6 mierţe (*veka*) de in, 6 mierţe de cînepă, 4 mierţe tătarcă (*tatarka*).

În 1592: 101 găleţi grîu de toamnă, 7 găleţi grîu de primăvară, 105 găleţi ovăz, în hotarul fiecăruia din sate cite 35 găleţi, 6 mierţe de in, 1 $\frac{1}{2}$ găleţi cînepă, 3 găleţi tătarcă, 2 mierţe de linte, 2 mierţe de mazăre. Se înregistrează un stog de grîu de toamnă cuprinzînd 1165 de clăi, unul de primăvară de 75 de clăi, ovăz s-a făcut 407 clăi. La casă se găsesc ceapă roşie, usturoi, ceapă măruntă (*mogioro hagma*), sfeclă, pătrunjel, mazăre de grădină sau fasole? (*fara folio borso*).

În 1594: au grăpat (*boronaltak*) în hotarele celor trei sate pămînt de 57 găleţi, în hotarul Clujului de 18 găleţi. Ovăz s-a semănat 40 de găleţi.

În 1595 în Săcel şi Filea de Jos s-au semănat 65 găleţi, în Cluj 55 găleţi. În total deci 120 găleţi. A crescut mult semănătura în hotarul Clujului. Se mai notează aci că varză, sămînţă de in, mazăre, ceapă sînt destule pentru nevoile casei.

În 1599 semănăturile în cele trei sate sînt 56,4 găleţi, în hotarul Apahidei 72,4 gâl.

Semănăturile deci pînă în anul 1586 au fost puţine. În 1587, cînd apare şi o curte alodială pentru economia alodială a celor trei sate, ele fac un salt şi sînt mereu în creştere şi în anii următori. Semănăturile sînt mai multe, mai variate, alături de grîu, ovăz, apar şi orz, tătarcă, mazăre, linte, in, cînepă, varză, sfeclă, ceapă, usturoi, pătrunjel. Acestea se cultivă acum cerîndu-le nevoile noii curţi economice. O parte a semănăturilor se deplasează în hotarul Clujului, al Apahidei, desigur sub motivul invocat de şpani că hotarul celor trei sate e prea slab. Astfel iobagii celor trei sate trebuiau să vină la lucru aci de la o distanţă de cel puţin 30 km.

Cifrele ne arată şi raporturile dintre semănăturile proprii. Predomină grîul, iar din grîu cel de toamnă. Grîu de primăvară se seamănă puţin. După grîu urmează ovăzul. Din celelalte se seamănă cantităţi mici.

Datele ne indică uneori și productivitatea. Ea se mai poate deduce și din raporturile care se pot face între semănături, clăile produse și cantitățile rezultate din treierat.

Grîul are astfel de variații :

12 găleți de grîu semănate în 1585, în 1586 au dat 31 găleți, 18 găleți în 1594 au dat 34 găleți.

348 clăi de grîu au dat	68	găleți (1588)
120	30	găleți (1591)
384	83 $\frac{1}{2}$	găleți (fără partea treierătorilor, în 1592)
665	143,6	găleți (1593)
500	84,7	găleți (1593)
350	75	găleți (1594).

După primul caz grîul a dat 2,6 la 1, iar după al doilea caz mai puțin de 2 la 1. În 1590, de pildă, s-au semănat 65 găleți, din care producția anului 1591 a fost 665 de clăi, care, treierate în 1593, au dat 143 găleți 6 mierțe. Din ceea ce rezultă că producția e de 2,2 la 1. În 1591 s-au semănat 83 găleți care în 1592 au dat 500 de clăi (cel puțin așa sună înregistrarea : *ez estendeoben termet buza*), care treierate în 1593 au dat 84 găleți 7 mierțe. În acest caz recolta abia a întrecut sămînța. Productivitatea după aceste cazuri se arată foarte mică, chiar dacă socotim că din grîul treierat s-a scăzut partea treierătorilor, care e a opta. Adăugînd această optime, în primul caz, cel mai bun, avem o producție de 3 la 1.

Productivitatea clăii variază și ea. Socotind că aci se calculează cu găleata de Cluj, de opt mierțe, rezultă că dintr-un total mai larg de 2247 clăi au venit 3665 mierțe de grîu, clăia a dat deci în medie 1,6 mierțe. Socotind și partea treierătorilor a dat 1,8 mierțe. După însemnarea din 1587 clăia e de 25 de snopi. Recolta poate să fie uneori, firește, și compromisă. În 1585 de pildă : „În anul trecut am semănat pe seama orașului 13 $\frac{1}{2}$ găleți de grîu, pe care nu l-am secerat, ci l-am cosit ; a dat 13 mierțe (*veka*)“.

La grîul de primăvară, în 1592, o semănătură de 7 găleți a dat 75 clăi, care au putut da aproximativ 14 găleți de Cluj, deci 2 la 1. În 1593 o recoltă de 65 clăi grîu de primăvară a dat doar 5 găleți, adică abia 40 mierțe. Grîul de primăvară în genere avea deci o productivitate mai scăzută.

Orzul în 1591 a dat din 6 găleți semănătură 13 găleți, deci 2,2 la 1.

Ovăzul în 1585 a dat din 81 găleți semănătură 378 clăi, care au dat 145 găleți 5 $\frac{1}{2}$ mierțe, deci 1,8 la 1, fără partea treierătorilor. În 1590, 97 găleți semănătură au dat doar 82 $\frac{1}{2}$ găleți. În 1591, primăvara au fost semănat 94 găleți, iar ovăzul recoltat în acest an, treierat, a dat 240 găleți, din ceea ce ar rezulta 2,5 la 1. În 1594 s-au semănat 40 găleți, care au dat 196 clăi, din care 96 clăi treierate au dat 45 găleți. La ovăz însă constituie nutreț și paiul.

Tătarca a dat în 1591 din 4 mierțe semănătură 3 găleți, adică 24 mierțe ; în 1592 din 3 găleți semănătură au ieșit 75 clăi din care s-au treierat 7,2 găleți. În primul caz productivitatea a fost de 6 la 1, în al doilea de 2,4 la 1.

Mazăre, în 1592, din 2 mierțe semădate au venit 1½ găleți, adică 12 mierțe (6 la 1). Linte, din 2 mierțe au venit 7 mierțe (3,5 la 1). Cînepa, la 1591, din 6 mierțe semădate a dat 14 mierțe. Inul nu are date echivalente.

Cifrele productivității, mai ales la grîne, sînt deci foarte scăzute.

Socotelile înregistrează cantități variabile de fin propriu. Un salt face și finul în 1588, desigur iarăși în legătură cu ridicarea măieristii.

În 1592 s-a înregistrat fin dinainte, 9 stînjeni la munte, 10 stînjeni la sălașul lui Mihail Dobra, fin din anul acesta clădit pe cel din anul trecut 13 stînjeni, la sălașul lui Dobra 7 stînjeni.

La măieriste apar și vite, porci, oi, păsări proprii, diferite provizii. În 1588 apar 50 de oi cu miei, 22 de porci, 10 stupi. Textul notează că cu acestea s-a pornit economia la curtea nouă din Filea de Sus, ridicată de cei doi șpani (*eok illien mayorságot inditottanak hozza*).

În 1589 sînt mult mai multe oile. Între timp șpanii au primit bani să cumpere oi pentru a înmulți oile proprii. Socotelile înregistrează 100 fl. primii pentru aceasta.

Au cumpărat din acești bani, după socotelile anului 1589, de la cnezul Dan din Ocoliuș Mic 96 oi. Socotite cu 55 dinari una, au costat 52,80 fl. De la același român 67 mioare. Socotite cîte două la o oaie, adică în 33½ d., au costat 18,42 fl. Poate au cumpărat și mai multe, căci din bani nu mai sînt înregistrați ca rămași decît 7 fl. În inventar apar acum 308 oi, miei, capre, 31 porci, 5 slănini, 20 cași, 1 berbință de brînză, 1 berbință de lapte acru, 1 vadră de unt, 2 buți de „apă de mere“ (*alma wyz*), adică vin de mere, 1 bute *chýger* (tot o băutură de mere), 2 osinze, 13 gîște, găini (fără indicarea numărului). În 1590 au fost 65. Porci au fost, cu purceii, 49. La 1591 se notează că a ars hambarul (*gabonashaz*). Au ars și găinile din coteț, au mai rămas totuși 50. Gîște sînt 33, păunii 3, unul a ars.

În anii următori se înregistrează mereu stoguri de grîne, grîne treierate, lîn, oi, porci, păsări, diferite provizii. În 1598 apar în inventar 197 oi la păstor, 57 miei de prăsilă, 35 porci, dar abia 2 stupi, 14 găini. În inventarul din 1599 apar 213 oi, 42 miei.

De pe urma oilor rezultă cași, brînză, lînă, care se înregistrează și ele. În 1589 apar în socoteli 185 cași. În 1590 112 cași și s-au vîndut 200 de lîni. În 1591 apare și brînză (*prenze turo*), unt. Inventarele însă dau cifrele din momentul inventarierii, grînele, oile, porcii, proviziile sînt mereu în mișcare, intră, ies, încît numai bilanțurile de intrate și ieșite pot da o imagine mai clară a economiei proprii.

Inventarul agricol propriu, judecînd după înregistrările socotelilor, e aproape inexistent. Rar apar cîteva sape sau alte unelte agricole, dar ținute desigur mai mult pentru uz casnic, pentru grădina de legume. În 1599 însă apar în inventar, la Filea, două pluguri cu toate cele trebuitoare și 16 boi. Orașul, evident, a introdus și un inventar agricol propriu.

Din monopolurile senioriale, orașul uzează mai ales de două, de morărit și de crîșmărit.

Moara din Săcel în 1585 a adus orașului 22 găleți. În 1587 au venit 37 găleți. Reparată în 1587, în 1589 a adus 40 găleți. În 1590 a fost clă-

dită din temelii moara pe apa Ierii. În 1592 au venit din moara din Săcel, din vamă, 50 găleți de grâu. În 1594 însă numai 30 găleți. Moara din Săcel e moara domeniului, iar venitul înregistrat e din vamă. Acesta e desigur venitul orașului după ce s-a scăzut partea morarului, care probabil era plătit.

Crîsmăritul se făcea prin iobagi. În 1585, în cele trei sate s-au crîsmărit astfel 12 buți de vin, care s-au cumpărat cu 98 fl. și s-au vîndut cu 119,69 fl., aducînd un cîștig de 21,69 fl.²², adică de 22%. Se mai înregistrează aci și un crîsmărit care s-a făcut în Gilău, anume trei buți (*quarta*) orîsmărite cu cîte 2 d. cupa (*eitel*), vînzîndu-se în total cu 24 fl. Vinul s-a cumpărat de la diferiți cetățeni din Cluj.

În 1587 s-au crîsmărit în cele trei sate opt buți de vin, cu un cîștig de 28 fl.

În 1589 s-au dat pentru crîsmărit 7 buți de vin variînd între 48 și 88 de vedre și însumînd toate 432 de vedre. Din acestea au scăzut sub numele evaporării (și a pierderilor la măsurat) 26 de vedre, drept drojdie 41 de vedre, rămîbind de vînzare 365 de vedre. Vînzîndu-se cupa (*eytel*) cu 4 d., au venit 110,92 fl. (corect adunate totalurile : 116,07 fl., corect calculat și totalizat : 116,60 fl.). Șase din buti au fost încredințate spre crîsmărit unor oameni individual, iar una, se pare, a fost crîsmărită chiar de la curte. Cîștigul înscris de la 8 buți e de 12 fl. Controlorul însă în note marginale se miră și de mărirea scăderii, și de micimea cîștigului.

După socotelile cnezului David, în 1590 au fost date spre crîsmărit 20 buți de vin, aducînd 55 fl. cîștig.

În 1591 s-au crîsmărit în total 19 buți cu 1295 vedre vin curat (s-au scăzut, 160 vedre drojdie) cumpărate cu 253,13 fl., și vîndute cu 332,24 fl., aducînd deci un cîștig de 79,11 fl., adică de 31%. Și mai e o bute acum în vînzare, cumpărată cu 16,45 fl. Buțile date spre crîsmărit variază între 66 și 80 vedre, vadra de 8 cupe (*eytel*). Vinul s-a vîndut cu 3 d., dar și cu 4 d. măsura. S-a cumpărat de la Lona, din Feneș, Gilău, din săsime sau de la orășenii din Cluj.

În 1592 s-au dat spre crîsmărit în cele trei sate 25 buți de vin, cumpărate cu suma de 302,72 fl. Din acestea 23 buți au cuprins 1732 vedre, în medie deci peste 75 vedre butea. Buțile variază între 46 și 100 vedre. Din cele 1732 vedre scăzînd 275 vedre drojdie, s-au crîsmărit 1457 de vedre. Vînzînd cupa cu 3 d., adică vadra cu 24 d., au venit 349,68 fl. Din care scăzînd prețul cumpărării de 276,17 fl. rămîne cîștig 73,51 fl. Celor care au crîsmărit vinul li s-au dat cîte 25 d. de bute, în total 6 fl., care probabil trebuie scăzuți și ei din cîștig. Vinul s-a cumpărat : 15 buți de la orășeni, din Cluj, 10 din Lona și Feneș. Sărăcimea avea de la început astfel de lege — notează textul — că atunci cînd descărcau vinul de pe car, de fiecare bute să li se dea patru cupe (*eytel*) de vin ; li s-a dat astfel pentru 25 buți 100 de cupe costînd 3 fl. Cîștigul astfel se reduce la 64,51 fl. Vinul s-a crîsmărit prin urmare cu un cîștig de 23%. Nu se spune dacă și drojdia rămasă se valorifica în vreun fel. Se cheltuia și cu scosul buților din pivniță. În 1585, de pildă, scosul a 8 buți a costat 2,44 fl. Veneau apoi cheltuielile cu buțile, butnarii, cu vinurile de umplură. Se produceau uneori pagube și la transportul vinului. Cînd s-a adus vinul de la Gilău, din pricina carului rău al omului sărac s-a stricat o bute, a trebuit adusă alta și turnat vinul în ea ; s-a făcut

²² În text adunat greșit : 21,73 fl.

atunci pagubă de 12 vedre de vin costind 2,88 fl. O bute cupărată a avut fundul slab, abia a ținut vinul să nu curgă tot ; s-a făcut pagubă de 5 vedre, costind 1,29 fl.

În 1598 crîșmăritul vinului în cele trei sate, Apahida și satele nou primite din ținutul Gîrboului au adus un cîștig (*nieresege leott*) 282,91 fl.

În 1599 cîștigul (*lucrum*) vinului crîșmărit de pe moșiile celor trei sate și Apahida împreună a fost 271,61¹/₂ fl. Suma se numește *lucrum*, trebuie să fie deci cîștigul. Venitul crîșmăritului din satele nou primite ale Gîrboului a intrat în socotelile lor, s-au înglobat în totalul general al veniturilor de acolo.

Amănuntele acestea ne lămuresc și asupra venitului, și asupra tehnicii crîșmăritului. Orașul cumpără vinul în buți, de la orașeni, din împrejurimi, din săsime ; îl încredințează spre vînzare cu butea cîte unui iobag, fixîndu-le prețul măsurii (cupei) cu care să-l crîșmărească. Înregistrările nu ne lămuresc dacă acest crîșmărit e continuu, tot anul sau nu, căci nu se notează și datele la care vinul a fost dat spre vînzare. Socotelile unui singur an înregistrează și datele cumpărărilor, ale anului 1591, care s-au făcut între 2 februarie și 18 septembrie, ceea ce lasă posibilitatea presupunerii că orașul putea să lase un timp crîșmăritul și satelor, cum știm că se obișnuia mai tîrziu. Crîșmăritul orașului e în genere în creștere. Tot așa și venitul. Cîștigul, de la 21,69 fl. în 1585, s-a ridicat la 79,11 fl. în 1591, la aproape de trei ori censul celor trei sate. Dar s-a ridicat între timp și prețul vinului.

În socotelile anului 1585 s-au înregistrat bunurile lui Ion Zagorian și ale lui *Jtho* din Feleac, care au ucis pe Andrei Boros²³. De la primul au rămas și au venit la mîna șpanilor 39 oi, de la doilea 18 oi, 1 bou, 2 vaci, 8 porci. Acesta are și casă. Cu oile au venit de la ei 14 cași, din care 6 au fost prețuite la 96 d., la cîte 16 d. fiecare.

Acestea sînt veniturile celor trei sate înregistrate de socoteli. Ele vin din prestații și din economia proprie, și sînt în bani și în natură.

Socotelile ne informează și cum se *cheltuie* aceste venituri și cît rămîne venitul net al orașului.

Să vedem mai întîi ce se face cu veniturile în natură și îndeosebi ce se face cu produsele economiei proprii, ce se face cu cantitățile de grîu venite din economia proprie și de la moară.

Din grîu se scade mai întîi partea treierătorilor. După însemnarea din socotelile anului 1585 ea a fost a opta parte (*niolczadan cheplettek el*). Dar poate nu obișnuit cu atîta, obiceiul general era mai curînd să se dea a zecea treierătorilor. Socotelile înregistrează obișnuit grîul după scăderea părții treieratului.

O parte însemnată a grîului merge în semănături, mai mult de a treia parte. Și mai mult cînd pămîntul de cultură e în creștere. Uneori se dă grîu de semănat și de la morile din Cluj ale orașului. Sau chiar se cumpără grîu pentru semănat.

²³ „Regestum super rebus homicidarum quorundam felekiensium in manus nostras deventis”.

În 1587 s-au cumpărat 2 găleți de grâu de primăvară, de la un Oprea, cu 3,20 fl. În 1590 s-au cumpărat 15 găleți a 2,26 fl., în total costînd 33,90 fl. În 1591 s-au cumpărat iarăși 2 găleți grâu de primăvară pentru semănat cu 4,35 fl.

O parte se consumă cu casa, cu personalul casei, cu șpanii cînd stau aci, cu meseriași, cu lucrători în jurul curții, cu oameni în misiune oficială, din partea orașului sau comitatului, cu oașpeți. Grîul slab sau urma (zoana) de la treierat se consumă și cu porcii, cu păsările, cu porcii orașului.

Grîul merge apoi în plata angajaților curții; salariați în bani și în natură: maier, păstori de oi, de porci, paznici de pădure, slujnică.

Se consumă și cu muncile din afară, arat, cosit, strîns, clăditul stogurilor etc.

Grâu se dă și pentru alte lucruri.

În 1585, de pildă, pe 16 găleți de grâu se ia ovăz. Pentru un hambar s-au dat lui Mihai Petrașcu 7 găleți de grâu. Tot pentru un hambar în 1591 s-au dat 1½ găleți. Lui David Teodor, în 1585, i s-au dat 2 găleți în prețul șindrilei. În 1587 s-au dat, pe lingă plata în bani, 6 mierțe de grâu pentru făcut 20 000 de șindrile. Și în 1590 s-au dat șindrilarilor 2½ găleți de grâu. Unui om din Lita pentru un pămînt zălogit de unul din Săcel s-au dat 3 mierțe în 1585, nevrînd ca pămîntul orașului să fie ținut în altă parte²⁴ — notează textul. S-au dat în acest an cantități variabile de grâu, 1—4 mierțe, dar și cîte 2—3 găleți individual la mai mulți țărani din cele trei sate, dar acestea probabil sub formă de împrumut sau avans. Uneori se da și sārăcilor. În 1585 s-au dat fără bani 4 mierțe unui orb sārăc din Filea de Jos, cu șase copii, muritori de foame. În 1586 s-a cumpărat pîine pentru sārăci (*az zegensegnek*), desigur pentru iobagii de la lucru, de 50 d. În 1595 gāsım și o asemenea înregistrare: cu pescarii streini, care pentru nunta principelui au prins păstrăvi, s-a cheltuit o găleată de grâu.

Uneori prisosurile merg în folosul orașului, la casa sfatului.

De cele mai multe ori însă ele se vînd. Cum aci nu e o curte nobiliară consumatoare ca pe alte domenii feudale, curtea economică de aci consumînd mult mai puțin, în vînzare ajung părți însemnate din grâu.

În 1585 nu s-au vîndut decît 6½ găleți și 3 mierțe, găleata cu 32 d., făcînd împreună 2,10 fl. Textul nu ne explică de ce s-a vîndut numai cu atît. Probabil e acel grâu compromis, cosit cu coasa. Din venitul morii din Săcel s-a dat pe credit (*hwiben*) sārăcimii (*az zegensegnek*), adică iobagilor, 5 găleți și 7 mierțe, socotînd găleata cu 96 d.

În 1586 s-au vîndut din venitul morii 3 găleți de grâu, mierța cu 50 d., făcînd 12 fl. E vorba deci de găleata mare de 8 mierțe. Iobagilor s-au vîndut 11 mierțe a 33 d. făcînd 3,56 fl. (ar trebui să fie 3,63 fl.). În 1587 s-au vîndut 13 găleți grâu de sămîntă cu cîte 1,70 fl. găleata, făcînd 22,10 fl.

În 1590 vînzarea de grâu face un salt. În acest an s-a vîndut în total 73 găleți cu 1,25, 1,60 și 1,68 găleata, făcînd în total 100,83 fl. Din acesta 53 găleți s-au vîndut celor trei sate.

²⁴ „nem akartam hogj az varos feoldet masua biriak“.

În 1591 s-au vîndut 75 găleți a 1,52 fl. cu suma de 114 fl. Alte 9 găleți de grîu de cel slab (*az aliasaban*) a 1,24 fl. adaugă suma vînzărilor cu 23,56 fl., ridicînd-o la 137,56 fl.

În 1592 nu se înregistrează nici o vînzare de grîu. În schimb, în 1593 s-au făcut vînzări mari. S-au vîndut nu mai puține de 211,5 găleți de grîu cu 298,67 fl. În plus, românilor din Filea de Sus li s-a dat pe credit pînă la Simmihai 13 găleți și 2 mierțe a 1,50 fl. găleata, făcînd 19,87 fl. Celor din Filea de Jos, tot pe credit, 12 găleți 4 mierțe, tot cu 1,50 fl. găleata, făcînd 18,75 fl. Cădarului din sat, pe credit, 1 găleată cu 1,50. Altui om tot 1 găleată cu același preț. Suma vînzărilor pe bani și pe credit se ridică astfel la 239 găleți 3 mierțe cu 340,29 fl. Vînzările s-au făcut cu 1,36, 1,40, 1,44 fl. găleata, iar grîul pe credit s-a vîndut cu cîte 1,50 fl. găleata. Desigur, s-au vîndut și rezervele, și recolta din anul trecut. Unde și cui s-au vîndut cele 211 găleți? La 103 găleți e notat că s-au vîndut în Cluj. Probabil tot în Cluj s-au vîndut și cele 56,7 găleți din aceiași șir al vînzărilor.

În 1594 s-au vîndut 57 găleți a 2 fl., făcînd 114 fl. Cnezului David o găleată, tot cu 2 fl. Adunînd cifrele, vînzările de grîu din acești ani se ridică la 484 $\frac{1}{2}$ găleți cu suma de 735,41 fl.

Grîu se vinde deci în cantități destul de însemnate în raport cu producția, și destul de regulat, aproape în fiecare an. Grîul în stoguri, care se păstra cu anii pe domeniile feudale, rezervele de grîu trecute de la un an la altul, aci sînt în genere puține.

În 1588, la curtea din Filea se înregistrează un stog de grîu de 700 de clăi. Înregistrarea din anul următor 1589 adaugă că a rămas din anul trecut și un al doilea stog, de 340 de clăi. La sfîrșitul anului sînt trei stoguri. În 1590 înregistrarea vorbește de stogul de grîu de al treilea an (*harmadevy aztag*) care a dat 165 găleți plus 13 găleți grîu slab (*ala waloya*). În genere însă îl treieră mai curînd.

În 1592 socotelile au preluat un stog de grîu de 665 clăi produs în 1591, 7 găleți de grîu de toamnă și 10 găleți grîu de primăvară, la care se adaugă 500 de clăi grîu de toamnă și 75 de clăi de primăvară din 1592, lăsînd în inventar la sfîrșitul anului 1165 de clăi. În 1594 însă s-au găsit de treierat numai 57 de găleți din grîul rămas din anul trecut. În 1596, la sfîrșitul anului rămîn două stoguri de grîu, iar în grăunțe nimic, în 1598 două stoguri (216+206 clăi) și 48 găleți de grîu, în 1599 nu se mai inventariază nimic.

Și aci se păstrează deci grîul de la un an la altul, dar în mult mai mică măsură ca pe domeniile feudale. El se treieră, se consumă, se vinde. Orașul, pe micul său domeniu, nu simte nevoia rezervelor în măsura în care o simt obișnuit alte domenii feudale.

Ovăzul merge și el mai întîi în semănături. Se cheltuia apoi cu caii șpanilor, cu ai diferiților oficiali ai orașului, cu treburi sau în trecere prin sate. Se consumă și cu porcii, păsările.

În 1594, de pildă, s-au dat 8 găleți de ovăz pentru îngrășat porcii. Asemenea consumații apar des în socoteli. Părți însemnate merg însă uneori de-a-dreptul în oraș pentru nevoile lui, pentru cai, porcii lui. În 1586, din 100 de găleți treierate, orașului s-au dat 75 de găleți, în 1590 economului orașului 65 de găleți, la casa sfatului 9 $\frac{1}{4}$ gă-

ieți, „domnilor“ cînd au venit în sate 13 găleți. În 1591, din 240 de găleți venite din treierat, 40 s-au dat la casa sfatului, 10 au ars în hambar, 4 au fost trimise la Alba Iulia. Ovăzul venit din datul satelor s-a dat la porcii orașului. În același an, pentru caii șpanilor și ai altora care au venit în sate s-au dat 8 găleți, pentru porcii domeniului 6 găleți. În 1592 s-au trimis orașului 70, apoi 38 de găleți. Ovăzul merge uneori și pentru principe.

Vînzări de ovăz nu se fac ; el nu e suficient. Dimpotrivă, se cumpără.

În 1587, primăvara, s-au cumpărat de la cnezul David 48 de găleți cu 13 fl., probabil în înțelesul că prin el, din Șutu, s-au cumpărat 12 găleți cu 4 fl. În 1590, cnezul David a cumpărat 25 găleți de ovăz, a 40 d., cu 10 fl. Primind 40 fl. pentru cumpărat ovăz pe seama orașului, a cumpărat 60 de găleți cu cîte 50 d. găleata. În 1591 s-au cumpărat de la un om din Aghireș 4 găleți, de la cei din Filea de Jos 16 găleți, pe piața Clujului 16 găleți, de la soția lui Grigore Timar 9 găleți, de la Ioan Nob 48 găleți. Deci în total 93 găleți, care, cumpărîndu-se cu 50, 55 și 60 d. găleata, au costat 54 fl. Prețurile variază sau cresc de la 27 la 60 d. găleata.

Orzul e foarte puțin. În socotelile anului 1599 totuși se înregistrează o sumă de 107,60 fl. pentru orzul vîndut. Aci însă e socotit și pămîntul din Apahida. Odată s-au adus 5 mierțe la moară pentru că nimeni n-a vrut să macine înainte la piatra nouă. Mazărea, linte se consumă. Pentru semănat, consumație chiar, uneori se cumpără. În 1592 s-au cumpărat 2 mierțe de mazăre cu 50 d., 2 de linte cu 50 d.

Legumele, de asemenea, se consumă. Odată, în 1591, s-au trimis chiar la Alba-Iulia ceva mei, găini, ouă, sfeclă sau morcovi ?, ceapă, pătrunjel, ovăz. Se cumpără ceapă roșie, usturoi, semințe de legume (*kertj vetemenj magott*), sămînță de ridichi, sfeclă sau morcovi ?, usturoi de sădit, varză. În 1590, de pildă, s-au cumpărat 300 căpățîni de varză cu 4 fl. În 1595 s-a cumpărat varză pentru murat de 1 fl.

Fînul se vinde sau se consumă. În 1589 s-au vîndut din grădina orașului 13 stînjeni de fîn la 11 iobagi, cu cîte 3 fl. stînjenu, aducînd în total 33 fl. (ar trebui să fie 39 fl.). Controlul observă însă la margine că nu trebuia socotit aci, căci e fînul orașului. Dar poate era venit din sate.

În socotelile din 1592 se înregistrează în total 39 stînjeni. Din acesta s-au vîndut 2 stînjeni la 2 țărani din Filea, cu cîte 1,50 fl. stînjenu, 9 s-au vîndut sărăcimii (*ezenseghnek*, iobagilor), „dar fînul — notează textul — era tot stricat, nu i-au putut lua nici un folos săracii, rămîne la judecata domniei voastre dacă trebuie să le iau prețul sau nu, dar dacă ar fi fost al meu nu le-aș lua nici un ban pe el, căci după cum am scris era tot stricat“. Sărăcimii i s-a dat primăvara, că a arat pentru ovăz și alte semănături trei stînjeni, pentru că n-a avut nici paie, nici fîn. Restul e la curte. În imas (*niomason*) șpanii au pus de au cosit pentru caii lor trei stînjeni de fîn ; e și acesta la curte. În 1594, 9 stînjeni de fîn din anul trecut s-au vîndut cu 20 fl.

Fînul strîns deci în parte se vinde. Prețul lui e în două cazuri 1,50 fl., într-un caz 2,22 fl. stînjenu.

Ce se face cu oile intrate din quinquagesima, cu oile proprii sau cu produsele lor ?

Cele 63 oi, capre, plus mici veniți în quinquagesima în 1585 au fost date toate, din hotărîrea orașului, spitalului de jos. Cinci miei în valoare de 1 fl. s-au tăiat pentru martori într-o pricină a orașului, cărora li s-a dat și vin de 1,50 fl. Din oile venite de la cei doi ucigași ai lui Andrei Botos, anume 57 oi și 14 cași, din ale primului ucigaș 2 au murit, 6 mioare s-au consumat la cosit, 1 s-a dat păcurarului în slujba sa, 3 celor 3 cneji pentru că ei au făcut cunoscut omorul și au fost la judecată, 6 au fost vîndute cu 1,50 fl. Din cele 39 ale celui de al doilea s-au dat 8 pentru nevoile principelui, 6 mioare păstorului în slujba sa în valoare de 2 fl., 6 au murit. Restul sînt date la Feleac între oile lui Ion Zagorian. Cașii, 6 evaluați la 16 d. bucata, valorează 96 d. Din cași, doi s-au dat judelei pentru că s-a plîns adesea că lui i se cuvin, iar doi judelei regesc. Lui Andrei Zep s-a dat unul, oamenilor săraci care au lucrat în grădină doi. Pentru ei, dregătorii, au reținut șapte. În 1586, din 31 oi intrate, trei cu lapte s-au dat, după legea lor (*az co teorwenek zerint*), celor trei cneji. Restul de 28 de oi și mioare s-au vîndut cu 12 fl.

În 1587 s-au dat cnejilor 3 oi cu lapte, maierului lui Gaspar Puzta, pentru că a fost și el la strîngerea quinquagesimei, o oaie cu lapte. 19 miei s-au vîndut cu 1,40 fl. La venirea principelui s-au dat lui Ștefan Seres (probabil economul orașului) 10 oi. Cele 28 capete rămase s-au vîndut maierului lui Gaspar Puzta cu 9 fl. Vînzările fac astfel 10,40 fl. O bună parte din oi deci s-au vîndut.

În anii următori situația se schimbă. Orașul punîndu-și în gînd să țină aci turmă proprie de oi, începe să le păstreze, să facă chiar cumpărături mai mari de oi, încît la 1589 se înregistrează în total 298 de oi proprii, plus miei. Crește după aceasta și consumația, dar cresc și vînzările.

În 1590, de pildă, s-au tăiat 60 de oi și 33 miei, au murit 36 oi, miei, dar s-au vîndut 200 de oi mari a 39 d., făcînd 78 fl., 119 miei cu 23,10 fl. În anii următori însă vînzările scad. În 1591 s-au vîndut 34 oi. a 45 d., cu 16,30 fl. și 20 miei cu 4 fl., în 1592 numai 26 oi cu 10 fl. și 14 miei și 1 ied cu 2,80 fl., în 1594, 29 oi cu 12,76 fl., 21 miei cu 6,72 fl.

În 1595 s-au dat la Cluj pentru nuntă 20 de oi, la cosit, strîns 12, în casă s-au consumat 4, au murit 4. Miei au fost 22, din care 16 s-au vîndut cu 4 fl., pentru casă au rămas 6. Adunînd cifrele citate din anii 1585—1595, s-au vîndut 351 de oi și 210 miei cu 181,58 fl. În 1597 s-au dat celor doi șpani, pentru negoțul moșiilor (*az iozagbeli kereskedesre*), să cumpere vin (pentru crîsmărit desigur) și oi 200 fl.

Amănuntele ne lămuresc asupra valorificării oilor, mieilor. Ele se consumă la casă, cu personal, cu lucrători, la coasă, la arat etc., merg în daruri, în plăți sau mor. O parte însemnată se vinde însă. Prețurile sînt variabile : oile s-au vîndut între 38 și 48 d. oaia, untul, mieiu între 16 și 32 d.

Produsele lor, cașul, brînză, untul, lîna, pieile se valorifică și ele în diferite feluri. În bună parte se consumă. Dar ajung și în vînzare. Mai ales de cînd a fost sporit numărul oilor pentru cîștig.

În socotelile anului 1589, de pildă, apar următoarele înregistrări : caș s-a vîndut pentru 1 fl., la casă pentru dregători și diferiți lucrători s-au cheltuit 13 cași. Mai jos

numărul cașilor e cifrat la 185. Din aceștia s-au dat măieritei (*mayor azzon*) 18 (*tyzedert*), poate în plata ei. S-au vîndut 57 cași cu 19 fl., 23 cași mai mici cu 3,45 fl. Pe lunca orașului (desigur pentru cosași), s-au dat 14. Domnilor (mai marilor orașului) s-au trimis 8, dregătorului cu socotelile (*zamweweo*) 7, celor care au murit casa (*haaz mazlok*) 2, olarilor 1, lui Valentin săpătorului fintinii 1. Domnilor care au venit în vizită din cînd în cînd, 8 cași. Pentru casă s-au cheltuit peste an 10 cași. Opt cași au fost făcuți brînză într-o puțină mare (*tona*). Alți opt cași, într-o berbință, au fost vînduți cu 1 fl. Untul s-a vîndut cu 3 fl. Lapte acru a fost lăsat pentru casă într-o berbință. În 1594 brînză, cașul s-au consumat, untul s-a ținut pentru nevoile casei, din 31 cași 16 s-au dat cărătorilor, arătorilor cosașilor și șpanilor, rămînînd 15.

Lîna se consumă, se dă pentru nevoile sau în plata angajaților. În 1589, pentru un suman și o țundră (*egy gubayert es egy czondraiért*) s-au dat 15 lîni și lînile mieilor. Păcurarilor, pentru îmbrăcăminte, li s-au dat 14 lîni, slujnicii (*zolgalo azon*) 7, porcarului 7. Dar se și vinde. În 1590 s-au vîndut 35 piei de miel cu 2,10 fl., 200 de lîni cu 12 fl., în 1591 însă numai de 2,50 fl.; în 1594 de 2,34 fl. În 1592 lîna, puțină cită s-a produs, a fost dată cnezului David pentru serviciile sale. În 1595, lîna, cită a fost, s-a cheltuit pentru nevoile casei: saci, țundră, cioareci pentru porcar și alte nevoi.

Vînzările de produse sînt deci neregulate, uneori mai multe, alteori mai puține.

Porcii, slămina, cărnurile de asemenea se consumă, intră în plăți. Dar se și vînd.

În 1587, de pildă, se vînd 8 șoldani cu 3,62 fl. În 1589 din 58 porci s-au vîndut 17 cu 19,89 fl., prețul variînd între 75 d. și 1,45 fl. porcul, s-au tăiat pentru slănină la casa orașului 5, au murit 4, oamenilor săraci de la casă s-a dat 1, rămînînd 31. În 1590 nu s-a vîndut nici unul.

Socotelile din 1592 ne dau următoarele cifre. Din cei 64 de porci înregistrați, lui Matthias și Balint (servitorii probabil) s-au dat 2, pentru casă s-au tăiat 8. În Cluj s-au dus și vîndut odată 18 cu 26 fl., altădată 9 cu 8 fl., altădată 3 cu 2,40 fl. Servitoareii s-a dat 1 șoldan. Au murit 3, rămînînd 20. Purceii din anul acesta s-au umplut de păduchi și au murit toți, n-a rămas mai mult de unul. Așa s-a întîmplat și în 1591 cu 72 purcei, din care n-au rămas decît 10. În 1594 iarăși nu s-a vîndut nimic. Se înregistrează cîte un porc dat în plată lui Balint, servitoarei, 11 porci tăiați pentru slănină, pierduți. morți.

Vînzările de porci deci nu sînt constante, se fac vînzări doar cu intermitență, după nevoi sau posibilități. Slămina, cărnurile produse se consumă, în casă sau cu personal, cu lucrători.

Vinul dat spre crîsmărit, am văzut, nu se produce aci, e cumpărat. Tot așa și vinul dat în consumație.

În 1589, la semănătura de primăvară s-au cumpărat pentru sărăcime și dregători trei vedre de vin cu 96 d. După socotelile din 1590, cînd au venit mai marii orașului, după vechiul obicei iobagii le-au ieșit înainte și le-au cerut să le dea de fiecare sat cîte o vadră de vin. S-au dat astfel prin cnezul David 3 vedre costînd 72 d. Vin se cumpără pentru diferiți lucrători, meșteri, pentru dregători, pentru oamenii orașului sau comitatului care vin cu treburi, pentru primirea și ospătarea mai marilor orașului etc. Se dă vin adesea și celor care lucrează în cîmp.

În socotelile anului 1591 apar mai multe asemenea înregistrări. La semănătura de primăvară, pentru că au arat o săptămână, s-a dat vin de fiecare sat de cite un fl., deci de 3 fl. La doi iobagi lemnați care au lucrat li s-au dat 4 cupe (*eittel*) de vin costînd 12 d. Cînd au strîns iobagii finul de pe lunca orașului (*Kiralj rettje*), pentru că au adus fînul, li s-a dat vin de 1,50 fl. Lemnarilor (*aczioknak*) li s-a dat vin de 12 d. La secere, celor din cele trei sate li s-a dat vin de 3 fl. Clăditorilor de stoguri li s-au dat trei vedre de vin, costînd 72 d. La cositul din munte, celor din cele trei sate li s-a dat vin de 1,50 fl. Cînd au făcut întorsul și semănatul, li s-a dat vin de 1,50 fl. Cînd au adus cele o sută de grînzi și scîndurile de la munte, li s-a dat vin de 1,50 fl.

Asemenea înregistrări apar și în socotelile altor ani. În 1592, coșailor de la munte li s-a dat vin de 72 d., secerătorilor, cărătorilor, clăditorilor de stoguri de 2,25 fl., oamenilor care au cărat finul două vedre de vin, costînd 48 d. În schimb, pentru dregători s-a cheltuit peste an vin de 5,30 fl.

Pășările se consumă la masa dregătorilor, persoanelor oficiale, oaspeților. Găini, ouă, am văzut, s-au trimis și la Alba-Iulia. Consumul lor apare rar în socoteli.

Doar în socotelile anului 1592 citim că au fost la curte 24 găște, din care 12 le-au adus pentru nevoile orașului. În socotelile celuilalt dregător apar iarăși ca aduse 12, pentru care a primit, gîsca socotită cu 8 d., 96 d.

O bună parte din venituri se cheltuie în salarii. Personalul angajat e plătit în bani și în natură.

Cei doi șpani sînt plătiți obișnuit în bani. Plata lor anuală, după socotelile din 1585, e de 50 fl. Aceeași sumă apare și la 1586, 1593, 1596. Abia în 1597, cînd se adaugă și alte sate la cele trei, se majorează, ridicîndu-se pentru amîndoi șpanii la 70 fl. anual. Salariul lor e deci bănesc, nu se înregistrează și vreo completare în natură. În schimb ei beneficiază de unele din daturi, de casă și întreținere pentru ei și cailor, de anumite venituri, din gloabe, din misiuni, din daruri, din „foloasele“ posibile din administrarea bunurilor. Șpanii înscriu adesea la cheltueli și bani, provizii, vin și pentru ei. Ei scot oamenii la muncă, supraveghează diferitele lucrări de înzestrare, clădiri, cositul finului pe lunca orașului și în genere toate muncile. Ei primesc datul cergii și poate și răscumpărarea, cite un florin de sat, făcînd împreună 3 fl., găinile de Crăciun, miei de strungă.

În socoteli apar plăți și pentru alți angajați sau slujbași.

În 1589 s-au cumpărat pentru „judele curții“ (*vdvar býro*) 1 cojoc sau piețtar (*kodmen*) cu 1 fl., încălțări (*saru*) cu 50 d. S-au dat maierului oilor (*johoz majyor*) potrivit „convenției“ lui 6 găleți de grîu. În aceleași socoteli, mai încolo, o altă înregistrare: cu maierul oilor s-a făcut învoială cu 6 fl. bani, iar pentru un suman și o țundră s-au dat 15 lîni și lînile mieilor. Era salariat deci în bani și în natură. În 1590 s-a dat păcurarului (*johaz*) $\frac{1}{4}$ de găleată de grîu. În 1590 s-au dat maierului (desigur aceluiași) $\frac{5}{4}$ găleți de grîu. Mai încolo se dau mai multe amănunte: cu el s-a făcut învoială la Singeorz în 6 fl. și 7 găleți de grîu. În anul trecut, de la Crăciun spanul i-a promis iarăși 3 găleți de grîu, pentru că el a purtat grija celorlalți

păstori. Maierul oilor purta grija oilor, produselor lor, avînd în subordine pe păcurari. Aceleași socoteli înregistrează pentru nevoile casei, lucrările la moară, păcurari, porcari 36³/_s găleți de griu. E vorba de găleata mare de Cluj, de 8 mierțe. În 1592 s-a plătit o țundră pentru păcurar cu 50 d. Păcurarilor li se da și lînă pentru îmbrăcăminte. În 1585 păcurarului s-au dat în slujba sa o mioară. Tot în acest an, unui păcurar s-au dat 6 mioare în valoare de 2 fl., socotindu-se iarăși în slujba sa.

Plăți pentru porcar sau porcari apar de mai multe ori în socoteli.

De pildă, în 1590 porcarului (*dýznořaztor*) s-au dat ³/_s de găleată de griu, apoi alte 2 găleți. I s-au dat apoi 7 lîni. În 1591 s-au dat porcarilor 1¹/₂ găleți de griu. Porcarului mic (*az kjs dizno řaztorňak*) o țundră cu 17 d., pentru opinci 8 d. Mai încolo, porcarilor 80 d., iar pentru opinci 12 d. În 1592 porcarului 1 găleată de griu. Porcarului Ion Groza bani pentru opinci pe un an 32 d., plus alți 32 d. Celălalt șpan i-a dat 1¹/₂ găleți de griu. În 1594, porcarului pentru îmbrăcăminte 1 găleată de griu, o cămașe cu 20 d. După socotelile din 1595, s-a dat porcarului 1 găleată de griu, iar lîna cită a fost s-a cheltuit pentru nevoile casei, pentru saci, țundră, cioareci (*chýondorara halisnairara*) pentru porcar și alte nevoi. O țundră pentru porcar cu 50 d. Porcarii erau plătiți deci în natură, desigur după învoială, dar destul de neregulat.

Măieria era femeia care se îngrijea de vaci, de porci, de păsări, la curte. Avea întreținere, și desigur și ceva plată.

Doi servitori, Matei și Valentin, au și ei înregistrate asemenea plăți.

În 1590 s-a dat lui Matei în slujba sa 1 găleată de griu, apoi alte 2, șpanul motivînd că a trebuit să-i dea pentrucă nu i s-a făcut griul. I s-a mai dat apoi 1 fl., i s-au cumpărat pentru pantaloni 4 coți de aba (*sing abat*) de 80 d., încălțăminte (*czypelo*) de 23 d. Pentru făcutul pantalonilor s-au plătit 20 d. S-a mai făcut pentru el un mintean cu mîncă scurtă (*czonka wýo mente*), împreună cu făcutul a costat 3 fl. Lui Valentin Cozma, pentru căpтуșeală (*beles*) sau haină căpтуșită cu blană, i s-au dat 1.50 fl. În 1591 s-a cumpărat lui Matei încălțăminte (*saru*) cu 60 d. În 1592 s-au dat lui Matei și Valentin 2 găleți de griu și 2 porci. În 1594 lui Valentin, în slujba sa, 1 porc.

În 1590, femeii de serviciu (*zolgalo azon*) la casă i s-au dat 7 lîni. Mai încolo (p. 13) textul spune că s-a angajat o femeie de serviciu la casă: i s-a dat o năframă de cap (*feo fedelet*) de 35 d., 1 per. încălțări (*saru*) de 32 d., o cămașe de 25 d., un briu înflorat (*boglaros couet*) de 25 d. În 1592 s-au cumpărat femeii de serviciu o pereche de încălțări (*saru*), cu 32 d., un giulgiu (*giolcziot*) de 18 d., copilului ei opinci, în vreo citeva rînduri, de 12 d.

În 1592 s-a dat femeii de serviciu 1 șoldan (*swldeoth*). Cu femeia de serviciu s-a făcut învoială la 8 fl. I s-au cumpărat două giulgiuri de cap (*fore valo giolczot*) cu 70 d., 3 postav de Iglau (?) (*egj fodor Jgler frist*) după cum i-a fost învoiala de 75 d., 3 coți giulgiu de guler (*galler giolczot*) de 60 d., 4 perechi de încălțări (*saru*) în cursul anului cu cite 38 d., făcînd 1,52 fl. În total deci 11,57 fl. În 1594, femeii de serviciu 1 porc, 3 perechi de încălțări (*saru*) cu 1,05 fl., pentru slujba ei 12 fl., pentru două giulgiuri de cap 65 d. În 1595 s-au dat iarăși femeii în Filea 8 fl., 4 perechi de încălțări (în cișlegi, la Paști, înainte de Rusalii, la tîrgul din Turda) cu 33—36 d., în total cu 1,39 fl., o pereche fetei sale cu 33 d., un giulgiu de cap cu 39 d., de o cămașe 50 d. I s-au plătit deci în total 10,61 fl.

Plata anuală a paznicilor de pădure (*erdeř paztorok*) apare în socotelile anului 1585. În cursul anului li s-a plătit pentru slujba lor 15 fl. În același an s-au dat româ-

nului cu numele Groza 2 găleți de grâu în slujba sa de paznic de pădure. În socotelile anului 1586 paznicii de pădure din Feleac sînt înscrși cu plată pentru slujba lor de 10 fl. În 1593, paznicilor de pădure din Feleac li s-au dat 4 găleți de grâu, stăvarului 3 găleți de grâu, dar aceștia nu țineau de cele trei sate. În socoteli paznici de pădure nu apar consecvent, funcția însă e obișnuită și necesară. Plata lor se face în bani și în natură și ei desigur beneficiază și de gloabe sau de o parte din gloabele pădurii.

După socotelile moșiilor lărgite, din 1598, plata angajaților (*zolgak-nak fizetese*) s-a cifrat la 28,52 fl. Plata se face, cum vedem, în bani și în natură și desigur unii din ei, ca măieriița, servitoarea de pildă, beneficiază și de casă, hrană.

Cnejii, pentru serviciile lor, se bucurau și ei de anumite beneficii. Cnezului David, care a avut un rol mai însemnat în administrarea satelor, am văzut, în 1580 i se hotărîse o plată anuală de 16 fl. Iar ca administrator a beneficiat de veniturile respective. Cei trei cneji ai satelor nu erau plătiți, dar beneficiau de scutiri, de părți din dări, din daturi, din gloabe, de scutiri de dări, de daturi, de slujbe, de beneficiile cnejilor în genere. La strîngerea quinquagesimei primeau, după vechiul obicei, fiecare cîte o oaie mare cu miel²⁵. La alegere li se dădea, tot după obiceiul vechi, cîte un florin²⁶. În 1587, și maierului care a fost cu șpanii la impunerea quinquagesimei i s-a dat o oaie cu lapte.

Se plătesc obișnuit lucrările de investiție, clădirea, înzestrarea morilor. Cu morile se cheltuie foarte frecvent. Se fac felurite cumpărături, reparații plătite.

În 1585, de pildă, s-au cumpărat diferite fiare, oțel, șindrilă, cuie, seu, săpun. S-au făcut felurite reparații. S-au cumpărat de la maștrii morari din Cluj 2 pietre lăsate cu 2,75 fl. Două perechi de pietre de moară bune s-au cumpărat cu 11 fl. Cheltuielile în cursul anului se totalizează la 21,71 fl. În alți ani cheltuielile sînt mai mici, în 1586 numai 3,19 fl., în 1594 abia 2,73 fl. În 1587 se cheltuie iarăși cu oțelire, sudare, ascuțire, cumpărare de tîrnăcoape, reparații, legarea din nou a stăvilărilor cu dulgherii, mîncare și băutură pentru ei. În septembrie apa a dus stăvilărilor morii, a trebuit făcut din nou. Toate cheltuielile se cifrează la 6,35 fl. În 1592 cheltuielile sînt iarăși mai ridicate: 15,40 fl. O pereche de pietre de moară acum s-a cumpărat cu 9 fl. Dar s-au cumpărat pietre și cu 3 și cu 5 fl.

În 1590 s-a clădit o moară nouă pe apa Ierii. Registrul de socoteli al cnezului David înregistrează destul de amănunțit cheltuielile:

Pentru clăditul morii s-a făcut învoială cu maistrul Ladislau Alchy la 33 fl. și cîte 3 cupe (*eytel*) de vin pe fiecare zi, inclusiv zilele de sărbătoare. Lîngă maistrul s-au tocmît 4 calfe (*legen*) cu cîte 12 d. pe zi, cărora pe două săptămîni li s-au plătit 5,76 fl., plus 4 cupe de vin pe zi (cîte una de cap) cupa cu 3 d., costînd pe două săptămîni 1,44 fl. S-au mai luat pe lîngă maistrul, de ajutor, patru feciori (*legen*) dintre iobagi, dîndu-li-se și acelora cîte o cupă de vin de cap pe zi, acestora însă numai pe

²⁵ „Az Kenezoknek az Regi zokas zerenth attunk harom eoregh Juhot Baranios-tul“ (1592).

²⁶ „Az Kenezoknek az Regi zokas zerenth az valasztaskor attunk fl. 3 (1592).“

zilele de lucru. Maistrului Ladislau i s-au plătit pentru muncă 19 fl. Pentru zilele de post s-a cumpărat pentru el pește de 1 fl. și o mierță de prune cu 23 d. Grinzile, lemnele necesare, adusul lor au costat 2,48 fl. Diferitele fiare necesare au costat 34,25 fl. Șpanul mergînd pentru aceasta cu calul la Trăscău a luat de cheltuială 20 d. Cele 35 000 cuie de șindrila, mia cu 37 d., au costat 13,20 fl. (corect : 12,95 fl.). Fierarului din Iara, pentru făcutul unor piese, i s-au plătit 55 d. Țiganul angajat pentru fierărie a stat la moară o lună, apoi socotind că e prea puțină plata a fugit, șpanul a trebuit să-l ceară de la stăpînul său mărind-o. I s-au plătit 10,50 fl. La patru oameni, care au lucrat două săptămîni la horgirea șindrilei (*horgiolt*), li s-au dat pe fiecare zi în care au lucrat de mîncare și cîte două măsuri de vin a 3 d., costînd 1,60 fl. Pentrucă pe maistrul Ladislau l-au tăiat (!) și sameșii au socotit să nu se piardă munca, au angajat pe lingă el alți trei meșteri. Unul, numindu-se Mihai, s-a învoit cu 1,50 fl. pe săptămîină și trei cupe de vin pe zi, fie de lucru, fie de sărbătoare. Era plătit deci cu 25 d. pe zi, plus 9 d. valoarea vinului. Pe șapte săptămîni i s-au plătit (în bani) 10,50 fl. Meșterului Benedict, angajat cu 1 fl. pe săptămîină și trei cupe de vin pe zi, i s-au plătit pe 7 săptămîni 7 fl. Meșterul Mihai a lucrat și el 7 săptămîni. Vinul a trei meșteri pe 7 săptămîni, socotită săptămîna la 7 zile, cu 3 măsuri de cap pe zi, s-a cifrat la 147 cupe de cap, adică la 441 de toți trei, care, socotind cupa 3 d., au costat 19,23 fl. (corect : 18,23 fl.). Lui Andrei, angajat și el cu un fl. pe săptămîină și cîte trei cupe de vin pe zi, i s-au plătit pe două săptămîni 2 fl. O pereche de pietre de moară s-a cumpărat cu 7,16 fl. Șpanul, care s-a dus cu încă unul și cu calul pentru piatră, a cheltuit 40 d. Se înregistrează aci și alte cheltuieli. Iar grîul consumat cu casa, cu clăditul morii, cu păstorii, porcarii și strînsul, am văzut, a fost 36²/₈ găleți. Muncile erau deci plătite. Doar iobagii dați pentru ajutor, pentru munci auxiliare, nu sînt plătiți. Li se dă însă și lor de mîncare și vin.

Se cheltuie și cu lucrări făcute la casă sau în jurul casei. În 1587 s-au cheltuit cu făcutul unei șuri mari, cu lemnarii, cu lemnele, cu ajutorarea lucrătorilor și cu șpanii 2 fl.²⁷ În septembrie s-a făcut o poartă la grădina orașului, din scînduri, cu ușe, cheltuindu-se cu lemnarii și cu șpanii 50 d., o broască de fier pentru ușa s-a cumpărat de la Benedict Lakatos cu 35 d., rezeze pe poartă cu 25 d.

În 1588 s-a clădit casa și curtea din Fîlea de sus, o casă mare cu pivniță sub ea, în care încap și 20 de buți de vin, cu două camere, cămară, pridvor, bucătărie, un tîrnaț de vară, costînd 137 fl.

În 1589 s-a început făcutul grajdurilor și pălanurilor.

Din lista de cheltuieli cităm :

La făcutul grajdurilor s-au cheltuit pentru șpani pe trei săptămîni 3,25 fl. Cei șase lemnari (*Az 6 Alczynak*), pentru că n-au avut altă plată, li s-au dat pe fiecare zi cîte 6 cupe (*eytel*) de vin și mîncare, făcînd 4,32 fl. Pentru lipitul casei (*Az Huazat hogj meglapaztottak*) și pe dinafară și pe dinlăuntru, precum și pentru lipitul grajdului, sărăcimea fiind aci o întreagă săptămîină, s-au cheltuit cu ea și cu șpanii 3,24 fl. Pentru muritul casei (*Hogy Az hazat meg mazlotak*), lui Ion Karaznay și Ion Olah, li s-au dat pe nouă zile, cu 15 d. ziua, 2,70 fl. Mîncare și băutură pentru șpani (și

²⁷ „Chinaltattunk egy eoreg chwrt achokra es egieb faknak miueseknekis segitsegere keolteottwnk magunkrais fl. 2“.

poate și pentru muruitori pe acest timp) de 2,60 fl. Pentru făcutul pivniții i s-au dat lui Valentin Nemet pe o săptămână 1,25 fl., iar cu mîncarea și băutura s-au cheltuit 70 d. Pentru făcutul a două sobe în două odăi s-au plătit olarilor din Iara 3,25 fl. Olarului, pentru că mai multe cahle, de la sobele din „casa mare“ s-au spart, pe 29 cahle i s-au plătit 58 d. Cu același Valentin Nemet s-a convenit să clădească la casa orașului o fîntină din piatră cu 2 fl. pe săptămână și mîncare și băutură. I s-au plătit 5,25 fl., pentru care a lucrat o săptămână și jumătate.

În 1590, pentru acoperitul pălanului s-a făcut învoială cu lemnarii la 3,50 fl. Au isprăvit în două săptămîni. Li s-a dat mîncare și băutură pe fiecare zi, în care au lucrat, cite 4 cupe de vin.

În legătură cu acestea apar și multe alte cumpărături, de fiare, mobilier, blide de lemn, unelte, șindrilă (mia cu 37 d.), cuie, cahle și altele, plăți pentru fierari.

În socotelile altor ani apar diferite plăți pentru lemnari, șindrilari, fierari, bani, grîu, mîncare, băutură.

În 1585, de pildă, pentru făcutul unui hambar s-au dat 7 găleți de grîu. În 1587, pentru făcutul a 20 000 de șindrile, la 6 oameni 3 fl. și 6 mierțe de grîu. În 1590, făcătorilor de șindrilă 2½ găleți de grîu. Pentru alimentarea lucrătorilor se dau brînză, caș, vin. În 1590, cu lemnarii s-au consumat 2 putini de brînză în care au fost 20 de cași. În 1592 s-a plătit calfei de măcelar (*mezaros legen*) care a tăiat porcii 1 fl. Și altele.

Ce se plătea pentru munci țărănești și în genere pentru munci agricole? Să cităm din înregistrări.

Socotelile din 1585 pomenesc partea îmblătitorilor și la grîu și la ovăz. Cu un om sărac care a lucrat în grădina s-au consumat 2 cași. Șase mioare s-au consumat cu coșaii.

În 1586 s-au înregistrat cheltuieli cu coșaii de pe lunca regească (*Kýraly Ret*) din Cluj. Pentru „cîrpit“ (*meg kellet foldoztatnj az kazasokat*, poate pentru reparatul coaselor), în cîteva rînduri, 32 d. La căratul finului de pe această luncă pentru roțile rupte s-au plătit sărăcimii 36 d. Pîine s-a cumpărat pentru sărăcime de 50 d.

În 1587, la semănatul de primăvară șpanii au cheltuit pentru ei 25 d. În iunie, cînd s-a săpat pivnița, s-a adus lemnul de la munte și s-au ogorit pămînturile, s-au cheltuit într-o săptămînă 1,10 fl. S-au cumpărat pentru casă trei sape cu 60 d. și trei hîrlețe cu 20 d. Cînd s-au întors coșaii de pe lunca regească li s-a dat vin de aldămaș de 1 fl., la căratul finului vin de 50 d. În septembrie, cînd s-a adus grîul, s-a îmblătit și s-au întors pămînturile, pe șase zile s-au cheltuit 1,12 fl.

În 1589, la semănatul de primăvară, pentru că n-a fost hrană pentru vite, s-au împărțit sărăcimii 2 stînji de fin. Tot atunci, semănînd cu sărăcimea, i s-a dat vin, ei și șpanilor, 3 vedre, costînd 96 d. La căratul grîului, s-a cheltuit pentru șpani și clădătorii de stoguri vin de 1.40 fl. Cheltuielile cu cositul și strînsul finului de pe lunca orașului: 9 găleți de grîu. Din acestea s-a cîrpat pîine de patru ori, venind la un cîrpat 39 de pîini. S-au dat pe fiecare zi 18 pîini. Feciorilor s-au dat două pîini pe zi. Cele 9 găleți de grîu nu le-au fost deajuns; s-au mai adus două, care și ele au fost date la cîrpat. Berbeci s-au consumat 11, cași 14. La cărat s-au adus iarăși 5 găleți de grîu.

N-a ajuns însă ; s-a mai cumpărat piine de 1,56 fl. Și după înregistrarea de la început s-au consumat 16 găleți de grâu, 12 oi, 14 cași. Li s-a fiert odată în cele două săptămîni varză cu carne pentru 64 oameni, dînd pentru carne și varză 55 d. Ulei s-a cumpărat 12 fontî cu 72 d. Cu lemnele, sarea, cernutul, dospitul (frămîntatul), la coptul celor 16 găleți de grâu s-au cheltuit 1,12 fl.

În 1590, la cositul luncii din Cluj s-au dat 13 oi. Pentru secerători s-a dat cîte o vadră de vin de sat, vinul costînd 72 d., clăditorilor de stoguri 2 vedre cu 48 d. Cosașilor, secerătorilor. la terminare mîncare de 24 d.

În 1591 s-au dat pentru lunca regească (la coasă) 11 oi, 1½ slănină, restul brînzii din anul trecut. 2 cași, precum și o mierță de cașe (*kasa*) costînd 45 d. Cînd iobagii au cărat finul, li s-a dat vin de 1,50 fl. S-au cheltuit cu casa și cu lucrătorii peste an 24 găleți de grâu. La semănătura de primăvară, țînind arătura o săptămîină, s-a dat de fiecare sat vin de cîte 1 fl., făcînd 3 fl. La scecere, cărat, celor trei sate vin de 3 fl. „Nu i-am lăsat nici fără mîncare“ — notează socotelile. Clăditorilor de stoguri li s-au dat trei vedre de vin cu 72 d. Pentru făcutul a două acoperișuri de stoguri s-au cumpărat cuie de 24 d. La cositul de la munte s-a dat celor din cele trei sate vin de 1,50 fl. Cînd au isprăvit întorsul și semănatul de toamnă, li s-a dat vin de 1,50 fl. Cînd au adus cele 300 de birne și scindurile de la munte, li s-a dat vin de 1,50 fl.

În 1592, la coasă s-au dat 6 găleți de grâu. La curte s-au cheltuit în cursul anului pentru casă, secerători, cosași 21 găleți. La semănatul de ovăz și alte semănături de primăvară s-au dat sărăcimii, pentru că n-a avut nici paie, nici fin, trei stînji de fin. Pentru lunca orașului s-au dat 7 oi. S-au adus cu sărăcimea 300 de lemne pentru pod, i s-au dat pentru piine 24 d. S-au cheltuit cu căraușii care au adus vinul la Filea 1.72 fl. La cosit și strins, sărăcimii s-a dat vin de 72 d. Secerătorilor, cărătorilor, clăditorilor de stoguri li s-a dat vin de 2,25 fl. Celor care au cărat finul două vedre de vin costînd 48 d.

În 1593, pentru coasa pe lunca orașului s-au dat 10½ găleți de grâu, a 1,60 fl., costînd 16.80 fl. În 1594, la ogorît, arătorilor la 30 de pluguri li s-au dat la Cluj 4 găleți de grâu, la secerat, cărat, clădit stoguri s-au cheltuit 4 găleți. La întorsul pămîntului, la Cluj, pentru oamenii de la 30 de pluguri 4 găleți. La grăpat (*boronalaskor*) în Cluj 1 găleată. Cu cărătorii, arătorii, cosașii s-au consumat 16 cași. La coasă s-au consumat 12 oi. Din încredințarea judelei orașului, Gheorghe Varga s-a dus cu trei drabantî la cosași în luncă și s-au cheltuit 3,35 fl. În iunie s-a fiert pentru arători în Cluj carne de 28 d. și încă odată de 28 d., cașe lîngă ea de 3 d., varză s-a fiert de 28 d., ceapă de 6 d.

În 1595 s-au cheltuit la Cluj, la ogorît, 6 găleți de grâu, la întors 3, la cărat 2, la scecere 3, în total 14 găleți. La cositul de a doua oară s-au dat 3 găleți. La cosit, strins s-au cheltuit 12 oi, 6 cași.

Sînt interesante socotelile economului (*sașar*) orașului Gaspar Helthai fiul, pe anul 1595²⁸. Ele înregistrează cu amănunte și cu o comunicativitate cronicărească cheltuielile cu cositul acestei lunci regești.

Pentru că șpanii (satelor) n-au putut da după buna rînduială de mai înainte grâu (pentru coasă), judele orașului a dispus să se cumpere. S-au cumpărat de la judele regesc al orașului 10 găleți, găleata cu 2 fl. 40 d., făcînd 24 fl. Grîul a fost cernut, măcinat, făina cernută făcută piine, plătînd la două femei pe trei zile 35 d. S-a cum-

²⁸ *Socotelile*, pachet 6, fasc. XVII-a, p. 269—275.

părat un car de lemne (pentru cuptor) 38 d. S-au cumpărat cinci albi pentru dospit, luminări la copt de 16 d.

În 18 iulie Heltai a ieșit în luncă cu șpanul, s-au scos pentru ei 8 cupe (*eytel*) de vin a 4 d., costind 32 d. S-au cumpărat de la un cădar 10 fedeleșuri (*legeltt*) pentru apă a 4½ d. făcînd 45 d. Pentru econom și șpan s-au cumpărat 2 pîini cu 35 d., carne pentru friptură de 21 d. S-au cumpărat 8 vedre de varză murată a 10 d. făcînd 80 d., 3 cupe (*eytel*) de oțet a 10 d. făcînd 30 d. Au fost duse acolo 2 găini din ale orașului. Luminări s-au cumpărat de 2 d. Cărăușului care a dus alimentele cu trei cai 15 d. S-au mai dus acolo ceapă roșie de 14 d., ai (usturoi) de 6 d., sare de 6 d.

În 19 iulie, pentru că românii posteau, li s-a fiert varză cu ulei. „Șpanul a dorit să le dau îndeajuns, să nu fie flămînzit acolo iobagul; le-am dat după cît s-a putut“. Ceapa și aiul aduse s-au consumat la prînzul de dimineața (*feostekenre*). Li s-a dat de trei ori de mîncare la zi. Vin nu li s-a dat, i s-a dat doar uneori cnezului din al dregătorilor. Pentru varza cu ulei s-a cumpărat 1 font de ulei cu 8 d. S-au mai cumpărat pește (*Retket*) de 2 d. Pentru seară li s-a fiert o jumătate de mierță de cașe (păsat). S-au cumpărat 2 mierțe (*veka*) de cașe a 63 d., costind 1,26 fl. De prînz s-a adus vin pentru toți (înțelegînd pe dregători, cu oamenii lor), 3 cupe de vin, cu 12 d., pentru cină 2 măsuri cu 8 d.

La 20 iulie s-au dat pentru prînzul de dimineața ceapă și usturoi de 15 d. De cină tot din ceapa aceea. Acum însă de amiazi „au fost bine ținuți“, cu varză cu carne. Vin s-a adus 3 cupe cu 12 d. Și pentru cină de 8 d. Smîntînă, din sat, de 2 d. Acestea însă desigur pentru dregători.

La 21 iulie, pentru prînz li s-a dat de asemenea varză cu ulei pentru că iarăși au avut zi de post. Pentru prînzul de dimineața s-a cumpărat ceapă de 12 d., usturoi lîngă ea de 5 d. Ulei la varză s-a cumpărat de 10 d. Pîine pentru dregători s-a cumpărat de 16 d. De cină li s-a fiert iarăși cașe cu ulei (*olaios kassa*) S-a cumpărat pentru aceasta ulei de 8 d. Pentru dregători și oamenii lor, pentru prînzul de dimineața 2 cupe de vin cu 8 d., smîntînă de 2 d. Vin, apoi, pînă la prînz, la prînz, la amiazi, la cină (*Bort megis Ebedig, es Ebedre, Deelre es Uaczorara*), pentru că a și fost foarte cald și au fost și cei doi șpani și slugile și jitarii, 8 cupe cu 32 d. Și oțetul s-a isprăvit; s-au adus din nou de la soția judei 2 cupe făcînd 20 d. Dregătorii au mîncat carne cu oțet și pește. Au cumpărat și un hering cu 2 d., au adus de la oraș 2 găini. S-au adus și 2 vedre de varză făcînd 20 d.

La 22 iulie, de amiazi s-a fiert iarăși varză cu carne, iar de cină cașe. Pîine s-a cumpărat (pentru dregători ?) de 27 d.

La 23 iulie, duminică, s-a fiert din cele avute gata. La insistența șpanului s-a mai cumpărat totuși carne, ca să fie, de 40 d., carne de friptură (*peczycnye*) de 8 d., o pîine pentru dregători 12 d., ceapă și usturoi de 5 d.

La 24 iulie, pentru prînzul de dimineața s-a dat ceapă, usturoi de 6 d. Li s-a trimis carne de vacă, pentru că acum strîng numai finul, de 32 d., iar de pofta șpanilor și friptură de 6 d. În această zi s-a consumat și restul de oțet, căci n-a fost altceva decît carne și oțet. Borș (*Cibereket*, poate în înțeles de zeamă de varză) nu s-a putut fierbe pentru că pîinea a fost puțină. „Au și flămînzit așa de tare, mai ales iobagii noi, că dacă le-am fi gătit și de trei ori atîta, ar fi mîncat tot, sub ochii noștri. Șpanul ar fi vrut să-l ținem mai bine pe iobag. Dar de la mine numai atît s-a putut“. Pînă în a patra zi s-a adus vin „*rovasra*“ 26 cupe a 4 d. de 1,04 fl.

La 25 iulie, judele orașului a trimis vorbă să le dea românilor, de vin, 1 fl., precum și celorlalți. Li s-a dat 1 fl. Tot de aci s-a dat și căruțașului, și în plus 2 d. Bucătarului (*zakacz*) român Petru Ham, pentru bucătărie, i s-au dat 8 d. Au fost duși acolo și 2 țigani care să dregă uneltele coșaiilor. Au făcut și au dres 80 de ciocane, 28 nicovale, au cârpit 21 de coase. „Cîrpli care, dacă fiecare ar fi venit acasă, ar fi fost cu mai multă cheltuială decît s-a plătit țiganilor, și am fi fost și în lipsă; a trebuit să se cosească în grabă, căci fiind aici măriile lor (principele), cît fin nou s-a făcut tot de acolo a fost adus de jude cu carele cu boi“. Pentru cîrpit s-a cumpărat fier de 8 d., oțel de 7 d. Cărbuni s-au adus din turn, doi saci. Țiganilor li s-a plătit pe 4 zile 1 fl., iar la 20 iulie li s-a dat de vin 6 d. Lui Martin Zekel și Petru Hegedüs, pentru bucătărit și alte treburi, li s-a dat de două încălzări (*cipellyesre*) 50 d. S-a cumpărat 1 vadră de sare cu 8 d. Lemne, pentru fript, s-au cumpărat de 25 d. Pentru cărat s-au plătit 15 d.

La 29 iulie au fost trimiși în luncă Valentin Konyues și Ioan Deak să îndrepte clăile și să le păzească, pentru că vîntul tare le-a risipit și trecătorii mulți tare cărau finul. Li s-a dat de mîncare ceapă, usturoi de 4 d., friptură de 3 d., pîine de 23 d. Li s-a plătit apoi pe o săptămînă 80 d.

La 14 august, judele a dispus să se care acasă finul. „I-am spus că grîu nu mai am, căci cele zece găleți de grîu așa le-au mîncat ca și cînd s-ar fi găsit în mare foamete“. Judele a poruncit atunci celor doi șpani să facă așa ca și în alte timpuri și să dea pentru cărat patru găleți din alodiu, să nu fie aruncată sarcina numai pe săracul popor al orașului. Tare susțineau că nu este. Judele a poruncit să împrumute, din ceea ce nu s-a ales nimic. Judele a dispus iarăși economului să facă rost. A dat judele regesc 4 găleți, cu condiția să fie dat alt grîu în loc îndată după secere. Nici pînă în acest ceas însă n-a fost plătit. Șpanii spun că nu e, judele regesc îl așteaptă de la econom, cînd el l-a dat la copt la căratul finului. Pentru cernutul celor 4 găleți de grîu s-au plătit 8 d. Femeii care l-a măcinat (!), cernut, copt i s-au plătit 40 d. Li s-a dat la 14 români din Filea de Jos, 16 din Filea de Sus, 14 din Săcel, 3 din Ceaca, 13 din Hășmaș, 9 din Hozzumeze, 12 din Gyurkapatak. La trei români care au clădit șira, li s-a dat pîine de 3 d.

La 18 august, neavînd destulă pîine coaptă, economul a cumpărat 2 pîini de tărîțe (*dertze kenyeret*), desigur pîine din făină cu tărîțe sau din care s-a scos făina albă, cu 17 d. În aceeași zi s-au dat celor trei români clăditori ai finului 8 d. Unuia, pentrucă i s-a stricat cu totul carul și el a clădit fin, i s-au dat 2 d. Ca să isprăvească, clăditorilor, cnejilor supraveghetori ceapă, carne, vin de 12 d.

Din notele următoare mai aflăm că au fost cărate cu iobagii cîteva care de fin și la casa sfatului, că iobagii au cosit și lunca din *Elő völgy* și au fost puși de șpani să care finul în grădină. Cheltuielile cu cositul însumează 40,90 fl. și cele 4 găleți de grîu datorate încă judei regesc.

Din asemenea amănunte se văd mai bine raporturile, vedem și cum sînt hrăniți iobagii scoși la lucru. Din socoteli nu se poate distinge bine ce au consumat dregătorii cu oamenii lor și ce iobagii. Se văd totuși deosebirile. Dregătorii consumă pîine cumpărată din oraș, carne de friptură, găini, pește, vin. Iobagilor li se dă pîine. De mîncare, dimineața li se dă ceapă și usturoi, de prînz și de cină li se gătește doar varză cu carne sau cu ulei și cașe sau păsat cînd e zi de post. Carnea era dată de pe domeniu, oile

înregistrate de socotelile satelor. Că iobagii erau aduși aci în număr mare, se vede din cantitățile mari de grâu consumate : zece găleți de Cluj însemnau 80 de mierțe de grâu. La cărat, clădit, cele patru găleți, adică 32 de mierțe de grâu au fost consumate cu 84 de oameni.

Se cheltuie în repetate rânduri cu mai marii orașului care vin să viziteze satele, cu sameșii, inventariatorii. Ei vin cu cai, cu trăsuri, cu servitori.

Se înregistrează consumații însemnate de mîncare, de ovăz pentru cai, fierari, bani, grâu, mîncare, băutură.

De pildă, în 1589 cu prilejul dijnuirii porcilor, venind mai mulți domai din Cluj, s-au cheltuit cu ei 4,20 fl. În 1589, venind sameșii au stat trei zile ; s-a cheltuit cu ei pe mîncare și băutură și altele 3,65 fl. Se cumpără carne, piine, piper, sofran, untdelemn și altele. Se consumă mai ales mult vin. În 1594, de pildă, găsim și o asemenea înregistrare : cînd judele orașului a fost aci a poruncit să-i aducă păstrăvi și, dacă se poate, să-i aducă vii ; s-a cumpărat atunci o plasă cu 1,07 fl. Li se trimit uneori daruri, miei, cași. Șpanii se străduiesc să-i ospăteze, ca să le devină favorabili la socoteli, la gestiuni.

În 1590, cînd au venit domnii, cu însoțitorii lor, după vechiul obicei iobagii ieșindu-le înainte i-au rugat să le dea de fiecare sat cite o vadră de vin. Li s-au dat prin cnezul David cele trei vedre, costînd, cu 3 d. cupa, 72 d.

Ovăz, fîn, oi sau alte provizii se aduc în oraș cu prilejul venirii principelui sau se trimit chiar la Alba-Iulia.

Se cheltuie cu treburile juridice ale domeniului, cu trimiteri la scaunul comitatului sau în alte misiuni, cu proceduri juridice etc.

În socotelile anului 1585 sînt înscrise multe asemenea cheltuieli. De pildă, dregătorilor spînzurătorii (*akazto ispanoknak*) li s-au dus în dar două perechi de cizme cu obiele sau ciorapi (*kapcza*) au costat 1,80 fl. Tot atunci s-au dat două *karmasyn kapcza* costînd 1 fl. S-au dat pentru un om din Filea de Jos, Toma Gywlawff, pentru că au vrut să-l spînzure pe nedrept, 4 fl. Tot atunci au vrut să ducă din Filea de Jos pe un iobag al orașului, Mihai Petrachka, iobag bun și bun lucrător sau meseriaș ? (*io mwes jambor jobagy*) ; celor care au vrut să-l ducă li s-a dat, unuia o pereche de cizme cu carîmbi (*zaras chismat*). E probabil vorba de ducerea unui iobag fugit. Pentru procesele purtate peste an la scaunul comitatului Turda s-au plătit procuratorilor (*prokatoroknak*) 7 fl. Judelui nobililor (*zolga bironak*) i s-a cumpărat o pereche de cizme cu 90 d. Avînd nevoie de dovezi împotriva domnului Gallffy și scoțînd anchetatori, fiind printre ei și nobili, s-au cheltuit 3,45 fl. S-au tăiat cinci miei pentru martori, costînd 1 fl. Li s-a dat și vin de 1,50 fl. În august s-au dat pentru cnezul din Săcel, la scaunul comitatului, ca să nu fie prădat satul pentru dare (*a' falut hogj meg ne dulliak az adoerth*), 1,02 fl.

În 1586, cînd cnezul David împreună cu judele nobililor au luat urma în Băița, s-au dat cnezului David 1,20 fl. Cnezului David, care merge de multe ori la scaunul din Turda, i se dau bani de cheltuială.

În 1586 dregătorii comitatului (*varmcgie ispany*), venind în urmărirea răufăcătorilor (*circalny jeottek vala*), au jurat pe cneji cu încă cite cinci și au umblat cu șpanii șase zile, s-au cheltuit 1,25 fl. Tot atunci s-au dus în dar lui Emeric Zilussy și Melchior Lupsay cite o pereche de papuci cu ciorapi de cîrmîz (*egy egy papuchot karmasin*

kapchastol) făcînd 3 fl. Și șpanului din Lita o pereche de ciorapi de cîrmîz cu 60 d. Cînd cu scăderea numărului porților au fost căuțați aceiași Ziluassy și Lupsay, li s-au dus portocale și castane, făcînd 1,50 fl. Șpanii au fost de trei ori în Iara să ceară pe românii din cătușe, ducînd și banii pentru ei; au cheltuit 75 d. În iunie, cînd au fost arse colibele (*kalibak*) la munte, șpanul a dus și jude la fața locului cu 12 d., cheltuind în plus pentru amîndoi 50 d. S-au făcut obezi (*egy kalodat*), s-a cumpărat la ele un fier de Trăscău; pentru făcutul lor cu o verigă mare s-au cheltuit 40 d.

În 1589 apare și următoarea înregistrare: „am cumpărat un iobag, care se căsătorise în Săcel, de la Petru Koreossy cu 8,25 fl”²⁹.

În 1590, printre înregistrările sumare este și aceasta: iarăși s-a cerut iobagul de la Baltazar Zilwasi prin judele nobililor dîndu-i 12 d. E vorba, desigur, de cererea înapoi a vreunui iobag mutat sau fugit.

În 1591, cînd au spînzurat pe cei trei tihari (*mikorra az Harom Oruokatt fekettek*), chemat fiind și judele nobililor (*feo Zolgabiro*), i s-au dat 40 d. În două rînduri s-au dat vicejudeului (*výcebironak*) 24 d. Pentru judecători și pentru juzii nobililor, pentru că au venit aici de trei ori la judecată³⁰, s-au cheltuit pe mîncare și băutură 4,50 fl. Celor șase oameni care au păzit pe prizonieri două săptămîni în fiecare noapte, li s-au dat vin de 1 fl. La urmărirea răufăcătorilor au dat iarăși în dar o pereche de cizme cu ciorapi, costînd 1,60 fl. Șpanii au cheltuit cu umblatul lor și al iobagilor atunci 60 d. Cu diferite drumuri și treburi la comitat s-au cheltuit 2,97 fl. Judeului nobililor (*feo zolga biro*) i s-a dat la Turda o chingă de păr de cămilă (*teue zeor heueder*) costînd 50 d.

Asemenea cheltuieli apar mereu în socoteli. Se cheltuie cu foarte diferite acțiuni juridice, cu acte, cu ascultări de martori, cu drumuri la comitat, cu juzii nobililor sau alți dregători scoși la fața locului, cu întreținerea lor și a oamenilor, cailor cu care vin, cu darurile făcute în felurite împrejurări, pentru dregătorii comitatului, cu ospătarea lor.

Am extras această serie lungă de amănunte pentru că ele arată nu numai cheltuielile pe care le implicau treburile judecătorești, ci și procedurile în asemenea treburi, rolul șpanilor, al onczului David, al juzilor nobililor prin care se procedează la felurite acțiuni judiciare. Ele ne informează și asupra procedurii, la readucerea iobagilor fugiți, asupra felului cum erau urmăriți de comitat răufăcătorii, atrăgînd în acțiune și pe șpani, pe cneji, pe iobași chiar. Ne informează apoi și asupra moravurilor, asupra sistemului darurilor cu care se cîștiga favoarea dregătorilor și în genere „dreptatea”.

Se fac cheltuieli și cu recrutarea la oaste. După socotelile din 1586 cînd s-a făcut revizuirea oastei comitatului (*az varmegie nepet megh mustralak*), s-au pregătit atunci de pe domeniu doi pedestrași și un călăraș, cheltuindu-se pentru praf de pușcă, pentru gloanțe și pentru șpani 2,40 fl. Și în 1589 s-au cheltuit la revizia oastei 94 d.

²⁹ „Veottunk egy Jobagiot az kj Azzonyfalwara hazasodot volt Kercossy Peter-töl pro fl. 8 d. 25”.

³⁰ „Az teöruenj teueokre es az zolgabirokra Myrt hogy Harom Uttal Jéottek Jde teruenjre...”

În 1594 se dau astfel de amănunte: Când s-au pregătit călăreții, drabanții pentru oaste, pentru făcutul steagurilor s-au dat 22 d., pentru coifuri (*sisakert*) 35 d., pentru un alt coif lăcătușului Benedict 65 d., pentru „forma“ (*formaert*) 20 d., pentru pat de pușcă drabantului 30 d., scuturi (?) pentru drabanți 28 d., ciorapi (*kapchjät*) drabantilor 32 d. Când Ștefan Radnothi s-a dus în tabăra de la Sebeș, cu călăreții și drabanții, a cheltuit pentru el și încă doi 4,35 fl.

Încolo socotelile înregistrează foarte diverse alte cheltuieli, cumpărături pentru nevoile casei, care uneori sînt specificate, altele sînt cuprinse global.

De pildă, în socotelile anului 1589 apar asemenea cumpărături: s-au cumpărat pentru casă 50 de farfurii (*talner*) cu 35 d., 4 cupe de lemn cu 24 d., sămînță de ridichi, usturoi, ceapă roșie de 32 d. O masă pentru casă a costat 1,40 fl., un zar cu două chei 40 d. S-au cumpărat iarăși 8 blide de lemn cu 48 d., o frigare mare de fier cu 10 d., un hîrleț cu 80 d. (nota controlorului: scump), o sapă cu 20 d. Pentru vărut s-au cumpărat 6 vedre de var cu 30 d. Oale s-au cumpărat de 40 d., lumînări de 40 d., 3 site cu 32 d., o crintă (*kirentat*) în care se frămîntă cașul cu 45 d., pînză în care se învește cașul cu 56 d., sare pentru nevoile casei, pentru brînză, unt de 90 d. S-a făcut pentru oraș un fier de sigilat (*belyegzeo vas*, poate fier cu care erau înfierate vitele) cu 16 d.

Asemenea înregistrări se găsesc în toate socotelile.

Economia domeniului comportă deci o mulțime de cheltuieli. Veniturile însă întrec cheltuielile. Bilanțurile care se fac obișnuit la sfîrșitul socotelilor sînt edificatoare. În anii de la început veniturile se arată mai mici:

	intrate	cheltuieli	rămîn
1585	81,13 fl.	70,73 fl.	10,40 fl.
1587	81,22 fl.	76,52 fl.	4,70 fl.

În 1588 bilanțul e deficitar. Intratele s-au cifrat la 86,04 fl., cheltuielile la 187 fl., orașul trebuind să restituie șpanilor 100,96 fl. Cheltuielile s-au ridicat cu făcutul casei, care a costat 137 fl.

În 1590 intratele cnezului David (scris la sfîrșit *Dawid Ispan*) s-au cifrat la 309,39 fl., cheltuielile la 264 fl., rămînînd venit 44,01 fl. (corect ar trebui să fie 45,39). Adăugînd o restanță din anul trecut de la iobagi de 4,01 fl., rămîn la cnez 48,02 fl. A cheltuit pe urmă 1,32 fl., rămînînd 46,70 fl. Orașul i-a mai dat 40 fl. pentru cumpărat ovăz, din care a rămas dator cu 5 fl., suma cu care a rămas dator ridicîndu-se la 51,70 fl. Au crescut deci mult și cifrele bilanțului, dar și cifra venitului.

În 1591 intratele din grîu, moară și toate celelalte venituri s-au cifrat la 315,77 fl., la care se adaugă restanțe de 46 fl. Cheltuielile, împreună cu plata șpanilor, s-au cifrat la 165,70 fl. Venitul rămas e astfel de 196,07 fl. din care șpanii au adus în bani gata 178 fl., rămînînd datori cu 18 fl.

În 1593 suma intratelor e 361,27 fl., a ieșitelor 177,80 fl., rămînînd excedent 183,47 fl. În 1594 intrate 198,44 fl., ieșite 41,77, rămînînd 156,67 fl. În 1595 au intrat 113,24 fl., au ieșit 77,81 fl., rămînînd 35,43 fl.

Cuprinse într-un tabel, cifrele prezintă următoarele variații :

	<i>intrate</i>	<i>ieșițe</i>	<i>diferența</i>
1585	81,13 fl.	70,73 fl.	10,40 fl.
1587	81,22 fl.	76,52 fl.	4,70 fl.
1588	86,04 fl.	187,— fl.	100,96 fl.
1590	309,39 fl.	264,— fl.	44,01 fl. ³¹
1591	361,77 fl.	165,70 fl.	196,07 fl.
1592	186,13 fl.	121,15 fl.	64,94 fl. ³²
1593	361,27 fl.	177,80 fl.	183,47 fl.
1594	198,44 fl.	41,77 fl.	156,67 fl.
1595	113,24 fl.	77,81 fl.	35,43 fl.
1596	253,82 fl.	99,14 fl.	154,68 fl.
Total	2032,45 fl.	1281,62 fl.	750,83 fl.

Atît intratele, cît și ieșițele oscilează și tot așa și venitul. La început venitul e mic, intratele abia acoperie ieșițele. Cu noile investiții, în 1588 bilanțul e intens deficitar. Dar apoi cifrele bilanțului cresc mult, ridicînd foarte sensibil cifrele venitulului, care culminează în anii 1591, 1593, 1594, 1596. În 1592 și 1595 cifrele venitulului sînt mai scăzute, dar și cifrele bilanțului sînt mai scăzute. E vorba de bilanțul intratelor (inclusiv din vînzări) și ieșițelor bănești, nu și de al bunurilor existente în natură sau consumate.

2. MOȘIA NUMITĂ A GÎRBOULUI

Din anul 1595 încep să apară în registre socotelile satelor nou achiziționate, Hășmaș, Ciaca, Escu, Jurca, Valea Lungă, Lak și (sau) Iapa, la care se adaugă apoi și Ujfalu (Satu Nou).

Ce venituri aduceau aceste sate ?

Censul se plătește în două rînduri, la Sîngeorz și la Sînmihai ³³. La 1595 el e înscris în dreptul satelor sub numele de dare (*ado*) în sume globale. Sumele sînt următoarele :

	Sîngeorz	Sînmihai
Hășmaș	5,50 fl.	6,50 fl.
Ciaca	3,22 fl.	3,50 fl.
Valea Lungă	5,50 fl.	7,— fl.
Escu și Jurca	6,— fl.	8,— fl.
Lak	1,— fl.	1,— fl.
Total	21,22 fl.	26,— fl.

³¹ Corect : 45,39.

³² Corect : 64,98.

³³ La 1595 și al doilea e înscris tot la Sîngeorz, desigur din greșeală.

La 1597 sumele sînt aceleași. În locul satului Lak apare Iapa, dar cu aceeași sumă de 1 fl.

În 1599 darea e înscrisă astfel :

		Simmihai
Escu, Jurca	6,— fl.	7,— fl.
Valca Lungă	6,— fl.	6,— fl.
Hășmaș	5,50 fl.	6,— fl.
Ceaca, Vyfalu, Iapa	4,25 fl.	3,50 fl.
Deoscbit darea de Singeorz	12,— fl.	
Total	33,75 fl.	22,50 fl.

Textele nu ne indică însă nici numărul iobagilor și nici criteriile de impunere.

După cens apar și aici banii feței de masă³⁴.

În 1595 se repartizează astfel : Hășmaș 35 d., Ceaca 24 d., Valea Lungă 40 d., Escu 40 d., Jurca 22, Lak 6. În total deci 1,67 fl. Nu se spune însă nici de astădată nimic nici despre natura dării, nici despre criteriul de repartiție. În 1599 reapare sub forma : „din banii feței de masă am perceput de la cei patru cnejii 1,28 fl³⁵. Textul e echivoc, din el se poate înțelege și că acești bani îi strîngeau și-i plăteau cnejii, și că îi dădeau ei. Textul din 1597 însă o spune clar : „sînt iarăși trei cnejii, aceștia sînt datori cu banii feței de masă, cu cîte 1 fl., făcînd 3 fl.³⁶.

Avem a face probabil cu vreo reminiscență a obligațiilor de găzduire la strîngerea dării sau vreunei prestații, cu obligația cnezului de a găzdui pe strîngători.

Darurile sînt înscrise la 1595. Fiecare sat e dator cu cîte o căprioară. De asemenea, fiecare sat e dator cu cîte o cupă (*eytel*) de unt. Toate împreună însă dau patru. Fiecare om (*minden faluboli ember*) e dator cu trei găini, dar numai o treime din ei a dat, căci ceilalți n-au avut. Cnejii au adus și ceva ouă.

Cnejii își au obligațiile lor. Fiecare cnez e dator cu o tablă de ceară (*egy tabla viazochykáwal*), iar dacă nu poate face rost de ea, să o răscumpere cu 10 dinari, răscumpărarea făcînd 40 d. Fiecare cnez e dator cu o cergă (*lasnak*), făcînd patru cergi, răscumpărate cu 4 fl. Cnejii sînt deci patru.

Cei patru preoți români sînt datori cu patru cergi (*lasnak*), răscumpărîndu-le cu 4 fl. Sînt datori de asemenea cu cîte o pereche de desagi (*izakal*), cu patru desagi răscumpărați cu cîte 12 d., făcînd 48 d. De asemenea, cu cîte un șoim (*karul*, corui, o speță a șoimului). Orașul însă să cerceteze, căci ei spun că atunci cînd au dat cergă nicicînd n-au dat șoim.

³⁴ „Abroz pinznek kit hinak“.

³⁵ „Item, abrozpenzbeol, negj kenezteol percipialtam f. 1,28“.

³⁶ „Vagion esmeg harom keonez, ezek tartoznak abroz penzel : 1 pro f. 1. f. 3 d. o.“

În socotelile anilor 1597 și 1599 aceste daruri nu mai apar, ceea ce însă nu înseamnă că nu mai erau. În 1597 apare numai următoarea înregistrare : sînt iarăși în această moșie nouă trei preoți, sînt datori să dea în dare cîte un florin, împreună 3 fl. Aceștia însă pot să fie răscumpărarea cergii.

După socotelile anului 1595, fiecare sat e dator cu o vacă de tăiat, făcînd patru vaci, pe care le răscumpără cu 12 fl. În 1597 apare numai răscumpărarea, cîte 3 fl. de sat. Cele care plătesc împreună răscumpărarea, reducînd numărul satelor plătitoare, sînt Escu și Jurca, Ciaca și Iapa. La 1599 nu e înscrisă sub acest titlu, dar desigur darea deosebită de Sîngeorz, de 12 fl., nu e altceva decît răscumpărarea vacii de tăiat.

Dijme din semănături nu apar, satele fiind românești. Apar însă dijmele din oi, porci, stupi.

În 1595 se spune atît numai că în dijma oilor (*Juhok dezmbanj*) au dat două (oi) și un ied. În 1597 iarăși numai atît, că din dijma oilor din acest an au venit 5 oi. În 1599 dijma oilor a adus la data de 3 mai 5 oi cu lapte cu miei, 6 mioare (*Milywara*), 1 capră cu lapte. Aci apare și răscumpărarea, dar înregistrată împreună cu altele : din răscumpărarea albinelor, oilor și porcilor de pajște au venit 8,60 fl. Din răscumpărarea porcilor de toamnă și a oilor 5,32 fl. După ce criteriul se lua această „dijmă“, înregistrările nu spun nimic. După înregistrarea din urmă, ne apare tot ca o variantă sau o formă evoluată a quinquagesimei, cu răscumpărarea celor sub numărul din care se lua „dijma“ în natură, nu ca o dijma a oilor.

Dijma porcilor e iarăși sumar înregistrată. La 1595 găsim următoarea înregistrare : porci de dijmă din moșia nouă au venit 3 ; răscumpărarea porcilor de pajște (*pasit dizno*) a fost 4,45 fl. ; răscumpărarea porcilor de toamnă a fost 2,10 fl. E vorba deci de două dijme, din porcii de la pășune, care se lua desigur primăvara, și din porcii de toamnă, adică de la ghindă. Se lua în natură, răscumpărînd în bani pe cei sub numărul din care se lua dijma. Care era acest număr, zece sau altul, textul nu ne spune. În 1597 o singură înregistrare : au venit din răscumpărarea porcilor în acest an 2,20 fl. În 1599 avem numai înregistrarea răscumpărărilor, împreună cu cele ale oilor și albinelor, citate mai sus.

Dijma albinelor e înregistrată numai la 1599. Albine, din anul trecut, au venit 7 stupi. Din dijma acestui an au venit 2. E deci dijma obișnuită : desigur din zece stupi unul, răscumpărînd pe cei sub zece. Șapte stupi veniți în dijmă presupun totuși șapte oameni care au avut zece sau mai mult de zece stupi.

Obligațiile de *lucru* nu sînt înregistrate nicăieri. Muncile apar, ca și la satele tratate înainte, numai la cheltuieli. Ele trebuiau să fie, îndată ce și aci găsim o economie alodială.

În ce constă economia alodială, înregistrările ne-o spun doar sumar. În 1595 se spune că s-au semănat pe seama orașului 56 găleți de ovăz, din care s-au făcut, după cum le-au numărat cnejii, 417 clăi. În alt loc se spune că sînt clăi de 20 de snopi. S-a cosit în noua moșie fîn pentru nevoile de acolo îndestulător într-un loc cu fînăț atît de strîmt. La cheltuieli apar cumpărături de ovăz pentru semănat. S-au cumpărat de la Petru Zylwassi pen-

tru semănat pe moșia nouă de 22,40 fl. În afară de acesta, s-a mai cumpărat ovăz de semănat de ici de colo, de la sârăcime, de 11,22 fl. S-au cumpărat deci în total de 33,62 fl. În alt loc citim că în noua moșie s-a arat, s-a semănat aproape două săptămîni. În 1596 s-au inventariat aci un stog de ovăz din acest an de 634 de clăi. Fînul e 6 clăi (*kalongia*). Semănăturile acum se reduc deci la ovăz, care probabil se făceau nu pe un pămînt „alodial” separat, ci în hotarele comune ale satelor.

După socotelile din 1597, pentru înzestrarea domeniului șpanul a primit în februarie suma de 150 fl. A și cumpărat în martie, după voia judeului și sfatului orașului, 100 de oi cu 110 fl.

Socotelile înregistrează și venitul realizat. Lina celor 100 de oi s-a vîndut cu 15 fl. 70 d., mieii, vînduți trei cu un fl., au adus 23,33 fl. Caș s-a vîndut peste an de 36,18 fl., unt de 4 fl. Au murit 11 oi; pieile lor s-au vîndut, a 25 d., cu 2,75 fl. Au murit din pricina timpului rău și 12 miei, li s-au vîndut pieile (*hasÿbeor*, pieile de pe burtă) a 4 d., cu 48 d. Judeului orașului s-a trimis un miel. Șpanul a cheltuit pentru el 4, maierului i-a dat 1. I-au rămas orașului 89 de oi, care după voia judeului orașului au fost vîndute, a 80 d., cu 71,20 fl. Oile au fost vîndute cu mai puțin decît au fost cumpărate, fiind cumpărate cu miei și vîndute fără miei. Au adus totuși un venit. Suma de cumpărare e de 110 fl., cca realizată din produse și vînzări e de 152,94 fl. S-a realizat deci un cîștig de 42,94 fl. plus 6 miei cheltuiți altfel, un cîștig de 39%. Din cîștig trebuie scăzute cheltuielile cu întreținerea și cu păstorul care le-a păzit și gospodărit. Aceste cheltuieli sînt și ele înregistrate. Pentru făcutul brînzei s-a cumpărat sare de 40 d., 3 coți (*sing*) de pînză subțire pentru făcut cașul cu 21 d. S-a cumpărat pentru păstor o țundră (*Czondora*) cu 1,50 fl., cioareci (*harisnia*) cu 28 d., cămașă, izmene cu 50 d., glugă (*Chywkla*) cu 20 d. Total 3,09 fl. La care se adaugă, firește, hrana.

În primăvara trecută au fugit din Ceaca trei iobagi, după care a rămas seva semănătură, care secerată și treierată a dat 8 găleți de grîu. Fugarii erau deci iobagi săraci.

În acest an s-a făcut în Hășmaș, cu iobagii, o curte cu casă alodială³⁷. S-au consumat cu ei din grîul de mai sus 4 găleți. Maierului s-au dat 3 găleți. A rămas o găleată la casă pentru găini. Cele 5 oi venite în dijmă s-au dat în consumația iobagilor la făcutul casei, iar pieile lor s-au vîndut, a 33 d., cu 1,65 fl.

Mai încolo se dau și alte informații. Casa din Hășmaș s-a făcut din voia judeului și sfatul orașului. Pentru fier, țîțini, lacăte, râteze, membrane pentru ferestre (*lanttornatt*), la făcutul ei s-au cheltuit 1,01 fl.

S-au trimis economului orașului (*saffar polgarnak*) 120 de găini. La curte sînt 75.

Într-un pămînt cîștigat prin judecată cu șpanul din Valea Lungă, șpanul numai decît a pus iobagii să are pentru o semănătură de 25 găleți de grîu, în care a și semănat apoi 25 găleți. În hotarul satului Escu s-au semănat 13 găleți de grîu, în Ceaca 12 găleți. S-au semănat în total 50 de găleți de grîu. Grîul de sămîntă a fost cerut de la români împrumut, așa ca, dacă din voia Domnului se face, să li se dea altul înapoi în 1598, căci s-a cerut casă de casă, de la cine cît s-a putut. Un „Memorial” atașat la

³⁷ „Hagimasson chÿnalttattam az Jobagyokal egi vdwarhazat”.

socoteli însă ne informează că, după voia dregătorilor cu socotelile ai orașului, grîul de sămîntă a trebuit să-l strîngă „prin bunăvoință“, să împrumute 50 găleți (adică 400 de mierțe). Sărăcimea însă, ajungînd în lipsă, a venit pe capul șpanului, care a trebuit să dea din venitul morii de la ultima împărțeală voievodului Ilie (*Illies Uaidanak*) 9 găleți și 7 mierțe (*veka*) ca să li-l împartă.

Ovăz s-a înregistrat în Hășmaș, 230 găleți. Din acesta 150 găleți a fost dus, după dispoziția judeului, la casa sfatului orașului. În hotarul satului Valea Lungă s-au semănat 50 găleți. Pe acesta l-a bătut piatra. Ceea ce a rămas, secerat a dat 150 de clăi. În hotarul satului Escu s-au semănat 30 găleți, din care au ieșit 245 clăi ; mierța semănată a dat deci o claie. Fin se înregistrează 4 clăi (*Bugla*).

Ită deci mai multe informații asupra economiei alodială. S-a construit o curte și o casă alodială, se seamănă ovăz, se cosește fin, se introduc semănături de grîu, la curte sînt păsări, s-au cumpărat oi. Orașul caută să fructifice moșia nou achiziționată.

În 1598, la Hășmaș se înregistrează un stog de grîu conținînd 232 de clăi (*ge-limae*), 7 găleți și $1\frac{1}{2}$ mierțe grăunțe, în hotarul satului Ceaca 18 clăi, acum îl treieră. Semănătura de grîu în hotarul satelor Escu, Hășmaș și Ceaca : 16 găleți $3\frac{1}{2}$ mierțe. La curtea din Hășmaș sînt $2\frac{1}{2}$ stînji de fin ; în Escu 3 clăi de fin. Porci în hotarul Hășmașului sînt 13. Tot acolo stupi de prăsilă sînt 6, la casa cnezului pe seama orașului 8 stupi.

După socotelile din 1599 grîul produs pe hotarul Hășmașului în 1598 (din semănătura anului 1597), care a fost 253 clăi, treierat a dat 34 găleți, adică 272 mierțe. Din semănătura din Ceaca s-au produs 68 clăi care au dat $16\frac{2}{3}$ găleți, adică 131 mierțe. Din cea din Escu 100 clăi, din care pentru oraș au venit 16 găleți adică 128 mierțe. În total deci 421 de clăi au dat 531 mierțe de grîu. Claia a dat în medie 1,3 mierțe. Și probabil recolta a rezultat din cele 50 găleți semănătură din 1597. Atunci 400 mierțe semănături au dat abia 531 de mierțe. Productivitate foarte mică, chiar dacă la socoteală a fost scăzută partea treierătorilor. S-a mai primit și grîu gata din anul trecut, 18 găleți. Totalul griului e $84\frac{2}{3}$ găleți, la care adăugînd pe cel venit de la moară, rezultă $110\frac{2}{3}$ găleți, adică 886 mierțe.

Ovăz a fost patru stoguri, trei în Hășmaș și unul în Escu. În Hășmaș, unul de 200 de clăi care a dat 64 găleți, al doilea 200 de clăi care a dat 50 găleți (pentru că a stat mult în stog șoarecii au făcut mare pagubă în el) ; al treilea de 160 clăi a dat 53 găleți. Stogul din Escu de 220 clăi a dat 74 găleți. În total deci 780 de clăi au dat 241 găleți, adică 1928 de mierțe. Claia a dat în medie 2,5 mierțe. Mai primindu-se și 129 găleți ovăz treierat gata, ovăzul înregistrat se cifrează la 370 găleți, adică 2960 de mierțe.

Cum s-a cheltuit grîul și ovăzul ?

Din grîu s-a semănat în Hășmaș, Ceaca și Escu $21\frac{1}{4}$ găleți. Sărăcimii s-a plătit (adică s-a dat înapoi) grîul împrumutat $46\frac{1}{4}$ găleți. Cu simbriași și păstori s-au cheltuit $8\frac{1}{6}$ găleți. Unui simbriaș s-a dat 1 găleată. Pentru vînzare s-au trimis în Bania (Baia Mare ?) 17 găleți, care s-au vîndut cu 43 fl. E un preț ridicat. De la moară s-au vîndut 16 găleți.

Din ovăz, 100 de găleți au fost aduse la casa sfatului orașului. La Apahida, pentru semănat s-au trimis 9 găleți. Pentru porci, cînd au fost aduși (*ide be haitattam*, e vorba

probabil de porcii streini închiși) s-au dat 2 găleți. Pentru 44 porci și 46 purcei ai casei, ținuți aproape trei luni, precum și pentru caii șpanului s-au dat 28 găleți. Lui Baltazar Olah și Grigore Torma chemați pentru adevărare, venind cu zece cai, s-au cheltuit pentru caii lor pe o zi și o noapte 2 găleți. În Hășmaș s-au semănat 50 găleți, în Ceaca 5, în Escu 25. În cursul anului s-au mai adus la casa sfatului 129 găleți. Pentru trebuințele șpanului, dacă vor fi acceptate, dacă nu șpanul angajându-se să le plătească, 20 găleți. În total au ieșit 370 găleți. Partea cea mai mare a ovăzului s-a putut duce la casa sfatului.

În inventar apare tei (pentru vie). S-au adus în cursul anului 3500 pari de vie, din care 3000 s-au dat judeului și judeului regesc al orașului, 500 sînt la șpan.

În Ceaca sînt un bou, o vacă de al treilea an, 2 porci din dijma de pajiște, 150 găini, 16 gîște. În acest an s-au cumpărat 13 boi, din care 8 în Cluj cu 55 fl., iar 5 în Biertan, care, împreună cu cheltuielile, au costat 38 fl. Cei 13 boi au costat astfel 93 fl., un bou deci în medie 7 fl. În Apahida au venit din boii orfanilor 4, evaluați la 29 fl. Sînt desigur boi necesari pentru muncile agricole. În socoteli apare și un simbriaș (*beres*) plătit. La plug s-au cumpărat un fier lung (cuțit) și un fier lat (brăzdar) cu 1,15 fl. E evidentă tendința de a înzestra moșia și cu un oarecare inventar agricol propriu. S-au făcut și două care pentru oraș, costînd 2 fl., iar fierul pentru ele 48 d.

Morile au adus venit, dar au cerut și cheltuieli.

În 1595, maistrului morar i s-au dat pentru făcutul morii 26 fl. Unui fierar pentru făcutul a diferite fiare la moară i s-au dat 1,75 fl. Fier pentru nevoile morii s-a cumpărat de 3,40 fl. Șpanul și maistrul, în umblatul după piatra de moară o săptămîină, au cheltuit 1,12 fl. În alt loc se spune că la Trăscău pentru făcutul a diferite fiare trebuitoare la moară s-au cheltuit 20 fl. Pentru pietrele de moară s-au plătit 15 fl.

În 1597 venitul morii din Hășmaș a fost următorul :

În mai, la prima împărțeală (a vămii), au venit de la moară 24 găleți de grîu, din care 6 găleți s-au dat morarului, 18 au rămas orașului. S-a vîndut găleata cu 1,25 fl., făcînd 22,50 fl. La a doua și a treia împărțeală, din iulie și noiembrie, s-a întîmplat la fel. Decît grîul venit orașului la a treia împărțeală s-a vîndut cu 1,60 fl. găleata, făcînd 28,80 fl. În total moara a adus 72 găleți de grîu, adică 576 mierțe, din care morarului i-au revenit 18 găleți (144 mierțe), iar orașului 54 găleți, vîndute cu 73,80 fl. În acest an s-au cheltuit cu moara din Hășmaș 1,93 fl. pe fier, oțel, săpun, seu. Din „praful morii“, cît a venit, s-au făcut tîrnăcoape (ciocane) pentru moară.

În 1599, venitul înregistrat al morii e puțîn, pentru că moara la 28 decembrie a ars. A trebuit făcută alta. Făcutul a cerut iarăși cheltuieli.

Maistrului morii s-au plătit pentru făcutul ei 16 fl. Cu cumpăratul, adusul a patru pietre de moară s-au cheltuit 22 fl. Fierarilor, pentru făcutul ciocanelor, li s-au plătit 1,50 fl. Fierarului din Hășmaș, pentru că a lucrat la moară, i s-au plătit 86 d. Totalul cheltuielilor cu moara 42,14 fl. Cheltuielile sînt însemnate. Însă, cum am putut vedea din socotelile anului 1597, ele puteau fi acoperite cu prisosință din venitul unui singur an.

Cît putea aduce crîșmăritul ?

Crîșmăritul e prezentat amănunțit de socotelile anului 1597.

S-au cumpărat pentru crîșmărit 20 de buți de vin variind între 60 și 80 de vedre. Doar cinci din ele sînt înregistrate *alttalog*, buți mai mici, variind între 40 și 50 vedre. Cele 20 de buți au cuprins în total 1326 de vedre și au costat 145,65 fl., vadra în medie 11 d. Ele au fost cumpărate 6 din Vermiş, 6 din Lechința, 4 din Albeștii Bistriței, 1 din Olpret și 3 din Zinye. Din cele 1326 de vedre s-au dat spre crîșmărit în :

Hășmaș	8 buți = 530 vedre	Ceaca	3 buți = 227 vedre
Escu	4 buți = 292 vedre	Jurca	2 buți = 152 vedre
Valea Lungă	3 buți = 125 vedre		
		Total	20 buți = 1326 vedre

Din cele 1326 de vedre s-au scăzut 194 de vedre drojdie, rămînînd vin curat 1132 de vedre. Drojdia reprezintă deci aproape 15%. Vinul vînzîndu-se consecvent cu 3 dinari cupa (*eittel*), au rezultat din vînzare 271,68 fl. Prețul de cumpărare fiind de 145,65 fl. iar cel de vînzare de 271,68 fl., a rezultat un cîștig de 126,03 fl. Un cîștig foarte ridicat reprezentînd 86% în raport cu prețul de cumpărare. Cîștigul rămîne tot ridicat și dacă scădem cheltuielile. Cheltuielile înregistrate cu adusul vinului sînt 3,53 fl. S-a mai cheltuit la adus și o claie de fin. Celor care vindeau vinul li se dădea puțin, am văzut din alte informații, abia cîte 25 d. de bute, ceea ce ar face 5 fl. Aceasta în cazul că li s-a dat, căci socotelile nu înregistrează nimic. E un cîștig excepțional de ridicat în crîșmărit.

În 1599 s-au cumpărat pentru crîșmărit pe această moșie 12 buți de vin, cuprinzînd în total 749 de vedre de vin curat și 69 de vedre drojdie, în total 818 vedre. S-a socotit deci peste 8% drojdie. Zece buți variază între 56 și 77 de vedre, iar două sînt mai mici (*altalagh*), una de 31 de vedre, alta de 43. Trei buți s-au cumpărat din Olpret cu cîte 18 fl. butea, alte trei de la Ioan Por din Olpret cu cîte 24 fl., 4 de la preotul din Vermiş cu 68,50 fl., 2 buți mici din Cluj cu 22 fl. Cele 12 buți s-au cumpărat în total cu 216,50 fl., vadra costînd în medie 26 d.

Vinul cel mai mult s-a dat iarăși spre crîșmărit în Hășmaș, în total 391 de vedre, restul în celelalte sate. Vinul curat, scăzînd drojdia, s-a vîndut cu prețuri variabile, între 4 și 8 d. cupa. Pe lîngă drojdie s-a mai scăzut cîte un florin de bute sub titlul scăderii și luminărilor. Cîștigul realizat a fost de 132,77 fl., reprezentînd 61% față de prețul de cumpărare. Cheltuieli cu adusul socotelile nu înregistrează decît în două rînduri, în total 2,10 fl., iar de vreo plată pentru cei care vînd nu vorbesc decît de florinul socotit pentru scădere și luminări. Procentul cîștigului e mai scăzut decît în 1597, dar tot foarte ridicat în raport cu cîștigul obișnuit din crîșmărit.

Crîșmăritul se dovedește a fi și aci venit principal. Reiese aceasta din simpla raportare a lui la cifrele venitului total. În 1597, cifra venitului total e 464,84 fl., a venitului din crîșmărit 126,03 fl.

Socotelile arată și alte cheltuieli decît cele citate pînă aci.

S-au făcut cheltuieli cu instaurarea stăpînirii orașului în noua moșie. Venind aci mai marii orașului, s-au dat șpanilor pentru cheltuieli 15 fl.

S-au făcut felurite cumpărături, de piper, ghimber, cuișoare, șofran, pîine albă, pîinișoare pentru domni, pîine de rînd pentru servitorime, oțet, carne, găini, pește sărat, miere, pătrunjel, ceapă, hrean, usturoi, mere, pere, lapte, ouă, unt, ovăz pentru cai. S-a cumpărat băutură de peste 3 fl., vin, rachiu, mied, pentru domni vin de 8 și 12 dinari, pentru oamenii de rînd de 4 d. cupa (*eitel*). Cheltuielile se totalizează la vreo 12 fl.

Gaspar Deak cu Matias Deak și cu un călăreț al orașului, la înregistrare în noua posesiune (*az wý jozagbaný ment iktatni*), au cheltuit și ei 10 fl. Cei doi șpani, trebăluind în acest răstimp în jurul noii moșii, au cheltuit și ei 4,73 fl.

S-au făcut cheltuieli și aci cu plata angajaților.

În 1597, am văzut, maierului i s-au dat 3 găleți de grâu. În 1599 cu simbriașii și păstorii (*Az Beresekre, paztorokra*) 8 găleți și 6 mierțe de grâu. Unui simbriaș i s-a dat o găleată de grâu. S-au plătit simbriașului (*beres*) 4 fl. S-a cumpărat un suman mare (*eoregh szwr*) cu 2,50 fl., o cămașă cu 20 d., o pereche de cioareci (*harisnia*) cu 28 d., o pereche de izmene (*gatie*) cu 21 d. Unui simbriaș i s-au cumpărat o cămașă, izmene cu 40 d., iarăși unui simbriaș cioareci, cămașă, izmene cu 45 d. Porcarului i s-au cumpărat o cămașă, izmene cu 44 d., o pereche de opinci cu 6 d.

Șpanului s-a plătit salariu de 35 fl. Când șpanul a fost la Alba-Iulia, a cumpărat unui drabant o coadă de sulită (*dardanielt*) cu 25 d., un fier de sulită (*kopia vas*) cu 12 d., o căciulă căptușită (*bellet swveg*) cu 12 d.

S-a cheltuit cu drumurile la comitat, cu judecățile, cu urmărirea iobagilor.

De pildă, în 1595, la comitatul Solnoc fiind, șpanul a cheltuit cu amenda judecătorească, cu procuratorul, cu întreținerea proprie, a însoțitorului și a cailor 4,20 fl. În 1597, mergînd la Bistrița împreună cu Nicolae Deak ca să răscumpere de la spinzurătoare pe iobagul român, au cheltuit cu drumul 1,25 fl. Judecîndu-se cu dregătorul lui Ștefan Chýaki pentru un iobag din Hășmaș, ducînd mărturiile trebuitoare și pe juzii nobililor, a cheltuit pentru ei 92 d. Judecata a atribuit pe iobag orașului. Judecîndu-se cu dregătorul din Valea Lungă pentru un pămînt și cîștigînd procesul, a cheltuit 1,32 fl. E vorba de pămîntul semănat numaidecît cu 25 de găleți de grâu. Când șpanul a fost trimis în două rînduri de judele orașului la dregătorul domnului Botchýkaĵ, în Egres, pentru un iobag fugit, acela a promis să-l înapoieze orașului. Au fost jurați atunci 16 oameni înaintea a trei juzi ai nobililor, toți mărturisind că e iobagul orașului. S-au dat juzilor bani de jurămînt 1 fl. S-a trimis atunci dregătorului și un dar, pe care șpanul spune că nu-l mai scrie.

În 1599 s-au făcut iarăși asemenea cheltuieli. Când șpanul s-a dus la Ștefan Bochkai, care i-a dat cele cinci case de iobagi, a cheltuit 20 d. S-a dus și la Gîrbou. la Matei Niari, pentru cei cinci iobagi dați de Bochkai, cheltuiind pe trei zile 1 fl. Procuratorului i-a plătit 2 fl., judelei nobililor (*feo zolgabiro*) 12 d. Doi iobagi au fost răscumparați de la Ioan Giereoffi plătind 25 fl. Iobagii au fost probabil zălogiți.

S-a cheltuit și aci la arat, semănat, cosit, cărașit. În 1595 s-a cheltuit cu românii la arat, întors, secerat în Cluj, pe varză, carne, ceapă, ulei, oțet, ridichi și altele 2,22 fl.

În 1597, cu seceratul grîului orașului în Tarchýahaza și lîngă lacul lui Benedict Bornemiza s-au făcut iarăși cheltuieli :

Pentru că românii erau în post, s-a cumpărat pentru ei o mierță (*veka*) de cașe cu 40 d., ulei de 20 d., ceapă măruntă (*magiario hagima*), usturoi, ceapă roșie de 35 d., 11 cupe (*eittel*) de oțet a 6 d. cu 66 d., 2 vedre de vin, cupa cu 3 d., făcînd 43 d. Celor 4 drabanți li s-a cumpărat pîne de 20 d., cnejilor, libertinilor, drabanților 2

vedre de vin cu 32 d. Totalul face 2,61 fl. Acestea s-au dat din porunca judei orașului. Tot judele a dat din griul orașului pentru nevoile secerișului 7 găleți de griu, din care a fost coaptă piine pentru secerători. Pentru cărat mîncarea la secerători, diacul Toma Wereshao a trimis un căruțaș; i s-a plătit 1,50 fl. În 1599, la Apahida s-au cărat alimente o săptămîină întrecagă cu căruța șpanului, pentru care el și-a socotit 3 fl. Pentru lemnele sale arse a socotit iarăși 3 fl. Iobagii erau aduși deci la lucru și lingă Cluj.

Se cheltuia, am văzut, la căratul vinurilor. În 1599 s-a cheltuit și la căratul ovăzului. Aducînd ovăzul de la Hășmaș, s-au cheltuit pe ovăz, pe fîn 38 d., pe vin, piine 1 fl., friptură (*pechenie*) 50 d. Doi berbeci pentru feciori au costat 1,29 fl. În 1595 apare și o asemenea înregistrare: cu episcopul românilor (*Az olahok pÿspekere*), din porunca judei, s-au cheltuit pentru ovăz, vin, piine 44 d. Poate a venit episcopul român calvin de a fost găzduit din porunca judei.

S-au înregistrat deci cheltuieli foarte diverse. Ele rămîn totuși mult sub cifrele venitului.

În 1595, cînd s-a preluat moșia și s-au făcut investiții, bilanțul e deficitar: intrate 76,72 fl., ieșite 107,33 fl., dînd un deficit de 30,61 fl. În anul următor, în schimb, intratele au crescut la 247,32 fl., ieșitele au scăzut la 23,10 fl., dînd un excedent de 224,22 fl. (în socoteli: 229,29 fl.); scăzînd și salariul șpanului 189,22 fl. În 1597 venitul e și mai mare; tot așa și excedentul. Iată bilanțul:

Intrate		Ieșite	
Cîștigul din crișmărit	126,03 fl.	Cheltuieli diverse	18,16 fl.
Folosul de la moara nouă	73,80 fl.	Salariul șpanului pe an	35,— fl.
Alte venituri	265,01 fl.	Total	53,16 fl.
Total	464,84 fl.		

Rămîne astfel excedent 411,68 fl.

În 1598 bilanțul e făcut pentru toate moșiile împreună, nu se pot sepana cifrele. În 1599 însă sînt iarăși separate: intrate 264,22 fl., ieșite 225,81 fl., rămînînd excedent numai 38,41 fl.

Iată pe coloane evoluția cifrelor:

	intrate	ieșite	excedent
1595	76,72 fl.	107,33 fl.	30,61 fl.
1596	247,32 fl.	58,10 fl.	189,22 fl.
1597	464,84 fl.	53,16 fl.	411,68 fl.
1599	264,22 fl.	225,81 fl.	38,41 fl.

3. MOȘIA DIN APAHIDA

Moșia din Apahida apare mai întîi în socotelile anului 1598. În protocolul sfatului însă apare încă la începutul anului 1597. La 31 ianuarie 1597 sfatul încredințează moșia Apahida judei, el să o dirijeze și să-i

poarte grija așa cum se pricepe și știe mai bine³⁸. Când Ștefan Chaky la 1600 da orașului 20 de sesii iobăgești locuite din ținutul Gîrboului în schimbul moșiei Apahida, spune că orașul a ținut această porțiune ca zălog, că e aci o casă și curte nobiliară și jumătate parte dintr-o moară pe Someș³⁹. În sumarul socotelilor anului 1598 apare și un inventar sumar a ceea ce se găsește la Apahida. E aci un stog de grîu cuprinzînd 227 de clăi ; acum îl treieră. Mai e încă un stog mare, pe care-l treieră acum. Semănătură de grîu în Apahida, Juc și Cluj e de 115 găleți 6 mierțe. Ovăz se găsește la curtea (*vdwarhaz*) din Apahida în grăunțe 7 găleți. Fîn la curte sînt 4 stînjeni. Pe lunca regească sînt două șire ? (*zakaz*) mari de fîn. Orz se găsește la casa orașului în grăunțe 75 găleți 7 mierțe. S-au mai adus 17^{1/2} găleți. Mai e orz neîmblătît. Mei se găsește la casa orașului în grăunțe 75 de găleți. Sînt 6 stupi de prăsilă.

În 1599, moșia din Apahida are socoteli separate. Se face mai întii socoteala grîului. Îmblătînd stogul de grîu provenit din semănătura de aci, au venit 119 găleți 5 mierțe. Dijma de grîu venită de pe pămîntul din Apahida a adus 126 clăi (*gelimae*) 6 snopi, care treierat a dat 46 găleți 3 mierțe. Calculîndu-se cu găleata mare de Cluj, grîul acesta ar fi dat mult, trei mierțe de claie.

Pare chiar neverosimil, mai ales că, după cum vom vedea, la orz productivitatea e mică, iar ovăzul nu s-a făcut din pricina secetei. Poate să fie și greșeală, să fi fost mai multe clăile.

Cum s-a cheltuit acest grîu ? S-a semănat din el 37/4 găleți în hotarul Clujului, 4/4 găleți în pămîntul din Tarchahaza, 18 găleți în pămîntul din Apahida, în total deci 60 de găleți. Spanul a semănat pentru el 2 găleți, pentru Gheorghe Borsos 2 găleți. În Cluj, s-au adus 63 de găleți. Spanul, pe seama lui, a adus 6 găleți. S-au vîndut pe bani 27 de găleți cu 54 fl., dar banii i-au furat hoții (!). Restul grîului, de 5/1 găleți (ar trebui să fie 6) se găsește în Apahida.

Orz s-a semănat 14 găleți. Acesta treierat a dat 32 găleți. Productivitatea e deci scăzută, de abia de 2,3 la 1. Orzul se găsește la casa orașului.

Ovăz s-a semănat 9 găleți, dar din pricina secetei n-a ieșit din el nimic.

Din meiul care a fost la casa orașului, s-a dat economilor (*safar vrain*) pentru găini 3 găleți, la casa din Filea pentru găini, porumbei și alte nevoi 1/4 de găleată, la casa din Hășmaș pentru porci și altele 1/4 de găleată, în total 3^{1/2} găleți. Meiul deci nu s-a dat în consumația oamenilor.

Slănini s-au găsit în anul trecut 6. Din acestea cu simbriași și alte nevoi s-au cheltuit 3, la Hășmaș s-a trimis prin voievod 1, la casa din Apahida s-au consumat peste an 2. S-au trimis iarăși la Apahida 11 spete de porc (*soldor*). Osînze au fost 3, din care una s-a cheltuit în vară pentru două care. Mai sînt 2 osînze și 4 spete.

³⁸ *Socotelile*, fasc. II, nr. 31.

³⁹ Jakab, *op. cit.*, *Okl.*, II, p. 178.

Cheltuielile sînt foarte felurite. S-a cheltuit cu diferite acțiuni juridice, cu scoatere de mandate, cu judele nobililor.

Cerînd prin judele nobililor pe fiul soției lui Laurențiu Eolues, i s-au dat jude-lui 12 d. Cheltuieli pentru el și pentru șpan 25 d. Cerînd de la Ioan Giereoffi doi iobagi prin judele nobililor, i s-au dat acestuia 12 d. Mergînd cu judele nobililor la o improcesuare pentru patru junci, șpanul i-a dat iarăși 12 d. Pentru sine șpanul a cheltuit 25 d. În acțiunile juridice e mereu implicat judele nobililor. Juraților, la evaluarea vitelor lui Laurențiu Eolues, li s-a dat vin de 24 d.

Cu meseriașii s-au făcut cheltuieli mai mici.

Pentru înmădirea (*megh nadoltak*) unui fier lat s-au plătit 5 d., pentru ascuțitul fiarelor de plug 18 d. Pentru făcutul de țîțini de ușă și alte lucrări s-au plătit 38 d. Lemnarilor li s-au dat 3 cupe (*eitel*) de vin cu 18 d.

Ce cheltuieli s-au făcut cu muncile agricole ?

La 2 aprilie, începînd aratul în Apahida, s-au cumpărat pe o săptămînă usturoi, varză, ulei, borș (*czibere*) pentru feciori de 42 d. S-au cheltuit cu ei în total 44 d. După aceea, pînă la sfîrșitul arăturii s-au cheltuit 1,06 fl. La 18 iulie se înregistrează cheltuieli cu seceratul: usturoi 65 d., 2 fonți de ulei 34 d., ceapă roșie 10 d., pentru cneji s-a cumpărat carne de 10 d., 5 cupe de vin cu 15 d. A fost tocmită o femeie de ajutor care a copt, măcinat (*corleot*); i s-au dat 1,50 fl. La 26 iulie o altă înregistrare: pentru secerat în Supur (*Zopor*) s-au cumpărat carne de 1 fl., ceapă roșie de 18 d., 1 font de ulei 18 d., 12 cupe de vin 36 d., varză 1 fl. La întors s-a cheltuit iarăși pe ceapă, ulei, varză și altele pe o săptămînă și jumătate 1,12 fl., la grăpat de asemena 1,06 fl. Șpanul, cît a fost acolo, a cheltuit pentru el 1 fl. În decembrie, pentru vînturac griul adus din Apahida s-au plătit pe 4 zile 48 d. Trimițînd la pescuit din porunca judeului, s-au cheltuit 1,50 fl. Lui Valentin Polgar, trimițînd și drabanți cu 4 cai, i s-au plătit 50 d. Pentru adusul peștelui cu trei cai s-au plătit 36 d., feciorilor vin de 18 d., s-au cumpărat 2 pîini cu 34 d., vin, friptură 20 d.

Se înregistrează aci și simbriași.

S-a cumpărat pentru simbriașii unguri (*magiar beresek*) carne de 16 d., vin 3 cupe cu 12 d., $\frac{1}{2}$ cupă de miere 13 d., piele pentru opinci 45 d. Simbriașilor iarăși 1 cupă de vin 6 d., carne de 10 d. Văcarului și porcarului li s-au dat 22 d.

S-au făcut și alte cheltuieli mărunte, s-au cumpărat oale, oțet, sită și altele.

Moșia din Apahida nu apare în socoteli cu un bilanț deosebit. În socotelile anului 1598 moșiile din Filea, Apahida și Gîrbou au bilanț comun. Acesta e următorul :

Veniturile în bani	1017,25 fl.	Cheltuieli diverse	280,77 $\frac{1}{2}$ fl.
Ciștiștigul crîsmăritului	282,91 fl.	Salariul șpanilor	70,— fl.
Total	1300,16 fl.	Plata slugilor	28,52 fl.
		Total	379,29 $\frac{1}{2}$ fl.
Diferența		920,86 $\frac{1}{2}$ fl.	

În 1599 veniturile și cheltuielile moșiei din Apahida sînt socotite împreună cu ale celei din Filea. Bilanțul bănesc e următorul :

Grîu vîndut din venitul celor trei sate și din Apahida împreună, cu prețul vinurilor din anul trecut, de 200 fl.	881,13 fl.
Prețul orzului vîndut	107,60 fl.
Darea celor trei sate	46,59 fl.
Venitul din miei, cași, lînă, unt, tăiat de oi	216,89 fl.
Cîștigul vinului crișmărit	271,61½ fl.
Prețul vinului vîndut din cel de umplură	6,90 fl.
Total	1530,72½ fl.
Cheltuieli diverse	354,15½ fl.
Diferența	1176,57½ fl.

Prețuri

Din multe amănunte ale socotelilor se poate întocmi și o destul de largă listă de prețuri. Firește, prețurile sînt susceptibile de mici majorări la cheltuieli sau reduceri la vînzări, din care administratorii își fac obișnuitele lor venituri. Totuși, ele erau controlabile și nu se puteau depărta sensibil de realitate. Fraudele se puteau face mai mult la cheltuielile introduse global la consumație, la cantitățile recoltate sau vîndute, la produsele oilor, la cifrele oilor date moarte, prin introducerea de cheltuieli fictive și altele, decît prin abateri mai sensibile de la realitatea prețurilor. O listă de prețuri prezintă un interes deosebit în acest rîstimp de variabilitate, de „revoluție“ a prețurilor. Îndicăm în listă anii și variațiile.

1 găleată de grîu (găleata mare de Cluj, de 8 mierțe) în 1585 : 96 d. (vîndut sărăcimii pe credit) ; în 1586 : 2,64 fl., 4 fl. ; în 1587 : 1,70 fl., 1,60 fl. (grîu de primăvară pentru semănat) ; în 1590 : 1,04 fl., 1,25 fl., 1,60 fl., 1,63 fl., 2,26 fl. (grîu de sîmîntă) ; în 1591 : 1,24 fl., 1,52 fl. ; în 1593 : 1,04 fl., 1,36 fl., 1,40 fl., 1,44 fl., 1,46 fl., 1,48 fl., 1,50 fl., 1,60 fl. (socotit la coasă) ; în 1594 : 2 fl., 2,02 fl. ; în 1597 : 1,25 fl., 1,60 fl. ; în 1599 : 2 fl., 2,53 fl.

1 găleată de ovăz (găleata de Cluj), în 1587 : 33 d. ; în 1590 : 40 d., 50 d. ; în 1591 : 50 d., 55 d., 60 d. ; în 1594 : 2 mierțe 20 d.

1 mierță de cașe în 1591 : 45 d. ; în 1597 : 40 d.

1 mierță de mazăre în 1592 : 25 d.

1 mierță de linte în 1592 : 25 d.

1 mierță sîmîntă de cînepă în 1591 : 25 d.

1 mierță sîmîntă de in în 1591 : 27 d.

1 piine în 1592 : 6 d. (albă) ; în 1595 : 10 d. (comună), 16 d. (albă), 17 d.

1 stîngen de fin în 1589 : 3 fl. ; în 1592 : 1,50 fl. ; în 1594 : 2,22 fl.

- 1 vadră de vin în 1589 : 32 d. ; în 1590 : 24 d. ; în 1592 : 48 d. (vin vechi) ; în 1597 : 16 d., 24 d.
- 1 cupă (*etjel*) de vin în 1585 : 2 d. ; în 1589 : 3 d., 4 d. ; în 1590 : 3 d. ; în 1591 : 3 d., 4 d. ; în 1592 : 3 d., 4 d. ; în 1594 : 8 d., 12 d. (vin pentru mai marii orașului) ; în 1595 : 4 d. ; în 1597 : 3 d. ; în 1599 : 3, 4, 5, 6, 8 d. (pt. judele nobililor).
- 1 cupă de mied (*Meser*) în 1595 : 12 d.
- 1 cupă de oțet în 1595 : 12 d. ; în 1597 : 6 d.
- 1 cupă de miere în 1595 : 24 d.
- 1 font de ulci în 1589 : 6 d. ; în 1599 : 17 d., 18 d.
- 1 lot de șofran în 1595 : 75 d.
- 1 font de piper în 1592 : 64 d.
- 1 bou în 1599 : 6,87 fl., 7,25 fl., 7,60 fl.
- 1 vacă de tăiat în 1595 : 3 fl. (răscumpărare)
- 1 porc în 1589 : 75 d., 1 fl., 1,12 fl., 1,24 fl., 1,25 fl., 1,31 fl., 1,40 fl., 1,45 fl. ; în 1592 : 80 d., 88 d., 1,44 fl.
- 1 șoldan în 1587 : 45 d.
- 1 oaie în 1589 : 55 d. ; în 1590 : 39 d. ; în 1591 : 45 d. ; în 1592 : 38 d. ; în 1594 : 44 d. ; în 1597 : 80 d., 1,10 fl. (cu miel).
- 1 berbec în 1599 : 65 d.
- 1 mioară în 1585 : 33 d. ; în 1586 : 43 d. ; în 1587 : 32 d. ; în 1589 : 27½ d.
- 1 miel în 1585 : 20 d. ; în 1587 : 10 d. ; în 1590 : 17 d., 20 d. ; în 1591 : 20 d. ; în 1592 : 19 d. ; în 1594 : 32 d. ; în 1595 : 25 d. ; în 1597 : 33 d.
- 1 lână în 1590 : 6 d. ; în 1594 : 6 d. ; în 1597 : 15 d.
- 1 piele de oaie în 1597 : 25 d., 33 d.
- 1 piele de miel în 1590 : 6 d. ; în 1597 : 1—4 d.
- 1 caș în 1585 : 16 d. ; în 1589 : 11 d., 12 d., 33 d. ; în 1590 : 33 d.
- 1 găină în 1595 : 4 d.
- varză în 1590 : 100 de căpățini 1 fl., 200 căp. 3 fl.
- 1 bolovan de sare în 1590 : 7 d. (mare) ; în 1591 : 5 d.
- 1 tundra în 1591 : 17 d. (pentru copil) ; în 1592 : 50 d. ; în 1595 : 50 d. ; în 1597 : 1,50 fl.
- 1 mintean cu mîncei scurte (*csonka uju mente*) în 1590 : 3 fl.
- 1 suman (*szwar*) în 1599 : 2,50 fl. (mare pentru simbriaș).
- 1 pieptar în 1589 : 1 fl.
- 1 glugă în 1597 : 20 d.
- 1 pereche cioareci (*harisnya*) în 1597 : 28 d. ; în 1599 : 28 d., 32 d.
- 1 căciulă căptușită (*bellet szweg*) în 1599 : 12 d.
- 1 căptușeală în 1590 : 1,50 fl. (de blană ?).
- 1 pereche cizme în 1585 : 90 d. ; în 1589 : 3,10 (cu învelitori de cîrmîz, *karmasin kapczawal*) ; în 1591 : 1,60 fl. (cu învelitori, *kapcza*).
- 1 pereche *kapcza* în 1585 : 50 d. ; în 1587 : 60 d. (de cîrmîz) ; în 1592 : 55 d. (de cîrmîz).
- 1 pereche *papucs* cu învelitori de cîrmîz în 1587 : 3 fl.
- 1 pereche încălțări (*saru*) în 1589 : 50 d. ; în 1590 : 32 d. ; în 1591 : 32 d., 60 d. (pentru bărbați) ; în 1592 : 26 d. (căputare de), 38 d. (pentru servitoare) ; în 1594 : 35 d. ; în 1595 : 33, 35, 36 d.
- 1 *czyhelő* în 1590 : 23 d.

- opinci în 1591 : 4 d. (pentru un copil), 12 d. (păstorului pentru opinci).
 1 năframă în 1590 : 25 d., 35 d.
 1 cămașe în 1590 : 25 d. ; în 1594 : 20 d. (pentru porcar) ; în 1595 : 50 d. (pentru servitoare) ; în 1597 : 50 d. (cămașă și izmene) ; în 1599 : 20 d., 44 d. (cămașă și izmene), 40 d. (cămașă și izmene), 45 d. (cămașă și izmene)
 1 pereche izmene în 1599 : 21 d.
 1 brîu în 1590 : 25 d. ; în 1592 : 12 d.
 1 giulgiu de cap în 1592 : 35 d. ; în 1594 : 33 d. ; în 1595 : 35 d., 39 d.
 1 cot giulgiu de guler în 1592 : 20 d.
 1 cot de aba în 1590 : 20 d.
 1 cot de pînză în 1590 : 7 d.
 1 val de pînză în 1599 : 55 d.
 1 față de masă în 1590 : 65 d.
 1 secure în 1591 : 20 d.
 1 sapă în 1587 : 20 d. ; în 1589 : 20 d. ; în 1592 : 25 d.
 1 hîrleț în 1587 : 40 d. ; în 1589 : 80 d.
 1 tirnăcop (ciocan de ferecat) în 1587 : 20 d.
 1 pereche foarfeci de oi în 1590 : 14 d. (făcutul)
 1 lopată de vînturat (*szoro lapat*) în 1590 : 3 d.
 1 fier de plug în 1599 : 1,15 fl. (1 fier lung și unul lat).
 1 fier de Trăscău în 1585 : 25 d. ; în 1594 : 20 d.
 1 *singvas* în 1597 : 10 d.
 1 bucată oțel în 1597 : 25 d.
 2 cătușe de fier în 1592 : 50 d.
 1 coadă de suliță (*darda nyel*) în 1599 : 25 d.
 1 fier de suliță (*kopia vas*) în 1599 : 12 d.
 1 zar în 1587 : 35 d. ; în 1589 : 40 d. (cu 2 chei) ; în 1591 : 50 d.
 1 lacăt în 1590 : 21½ d. ; în 1591 : 32 d. ; în 1597 : 16 d. ; în 1599 : 32 d.
 1 cheie în 1589 : 20 d. (2 chei) ; în 1590 : 8 d. ; în 1591 : 10 d. (2 chei).
 1 grătar în 1590 : 8 d.
 1 frigare în 1590 : 9 d.
 1 vadră de măsurat vin în 1591 : 32 d.
 1 pîlnie în 1592 : 4 d.
 1 albie în 1590 : 4 d., 14 d. ; în 1591 : 16 d. (de frămîntat).
 1 sită în 1589 : 16 d. ; în 1591 : 22 d. ; în 1592 : 16 d. (pentru pîine) ; în 1599 : 6 d.
 1 ciur în 1590 : 5 d. ; în 1592 : 8 d.
 1 blid în 1589 : 6 d. (de lemn) ; în 1590 : 3 d.
 farfurii în 1589 : 50 buc. 35 d.
 1 cupă de lemn în 1589 : 6 d.
 1 piuliță de piper în 1591 : 7 d.
 1 strecurătoare în 1591 : 4 d. ; în 1592 : 4 d.
 1 sfeșnic în 1591 : 12 d.
 1 crintă în 1589 : 45 d.
 1 sobă în 1589 : 1,63 fl.
 1 cahlă în 1589 : 2 d. ; în 1591 : 2 d.
 1 scîndură în 1591 : 12 d.

șindrilă în 1585 : 3300 cu 3 fl. ; în 1587 : 20000 cu 3 fl. și 6 mierțe de grâu (pentru făcut).

cuie de șindrilă în 1590 : 35000 cu 13,50 fl. (mia cu 38 d.) ; în 1591 : mia cu 30 d.

100 cuie de lațuri în 1585 : 14 d. ; în 1590 : 8 d. ; în 1591 : 12 d.

1 *horgiolo* (uncaltă de horgit șindriila) în 1590 : 7 d.

1 vadră de car în 1589 : 5 d.

1 pereche pietre de moară în 1585 : 11 fl. ; în 1590 : 7,16 fl. ; în 1592 : 9 fl. ; în 1594 : 5 fl. ; în 1599 : 22 fl. (cu cheltuielile de adus).

1 plasă de pescuit în 1594 : 1,07 fl.

1 chingă de păr de cămilă în 1592 : 50 d.

4. FELEACUL

Cea mai veche posesiune a Clujului a fost Feleacul. Satul Feleac a ajuns în stăpînirea orașului Cluj încă în sec. al XIV-lea. Cu data de 28 ianuarie 1367 regele Ludovic donează orașului Cluj satul din pădurea Feleac, dintre oraș și satul Banabic, scoțîndu-l de sub jurisdicția voievozilor, comiților, castelanilor, dregătorilor regali⁴⁰. Cu data de 30 septembrie 1377, printr-un nou act, regele donează *villam Olachorum Felek*, din pădurea orașului, unde sînt așezați douăzeci de români pentru paza drumului, împreună cu cincizecimea oilor care-i revenea regelui, oprind pe voievodul Transilvaniei și pe strîngătorii de quinquagesima să mai ia de la acești români quinquagesima sau alte plăți⁴¹. Românii de aci aveau misiunea să asigure drumul pentru negustori și alți trecători. Privilegiul s-a reînnoit mereu în cursul timpului. Feleacul a rămas în stăpînirea orașului, supus la prestațiile obișnuite feudale față de oraș. El rămîne scos de sub jurisdicția comitatului. Și după actul dat de voievodul Transilvaniei, cu data de 6 iulie 1506, Feleacul e pus sub jurisdicția orașului, locuitorii lui nu pot fi judecați de voievod sau vicevoievozi, de comiți, castelani, dregători și nici de alții, ci numai de dregătorii orașului.

Feleacul a avut mereu raporturi deosebite cu orașul. El a avut înainte de toate o misiune specială, de a apăra drumul Clujului. Fiind însă în imediata apropiere, orașul a putut profita de dezvoltarea raporturilor feudale, obligîndu-l și la alte slujbe. Orașul necultivînd aci un pămînt alodial propriu ca domeniile nobiliare sau moșiile nou achiziționate, sătenilor le-a impus alte îndatoriri de lucru. Și în privința prestațiilor în natură, a dijmii sau quinquagesimei s-a ajuns cu timpul la alte raporturi : ele sînt răs-cumpărate în bani sau compensate cu alte îndatoriri.

Îndatoriri deosebite a atras după sine și faptul că apartenența satului a fost rezolvată astfel, ca el să fie încredințat stăpînirii judeului și sfatului.

⁴⁰ *Hurmuzaki-Densușianu*. I/2, p. 142—143.

⁴¹ *Ibidem*, p. 246.

La 1572, la cererea noului jude, sfatul hotărăște ca Feleacul să-l stăpînească judele cu sfatul împreună, așa cum l-a avut și judele din anul trecut. Ceea ce așa trebuie să rămînă și de acum încolo : stăpînirea satului să fie în mîna judeului și sfatului. Judele însă să poarte grija pădurii și să dea socoteală de venitul ei. Pentru a purta grija Feleacului și pădurii, sfatul i-a designat judeului două ajutoare.

În 1576 sfatul reînnoiește hotărîrea : stăpînirea Feleacului, strîngerea și cheltuirea veniturilor lui o lasă în mîna judeului, așa cum le-au avut și juzii dinaintea lui. La 1586 hotărîrea se repetă încă odată. Sfatul înțelegînd dorința judeului, că el singur vrea să dirijeze Feleacul în toate judecățile și că nu vrea să sufere aci alt judecător, vede că această dorință a lui e dreaptă și îi lasă pe mîna lui Feleacul ca în felul dinainte să-și are, să-și secere, să-și care fin, să-și cosească cu locuitorii lui și să le judece toate pricinile. Chiar în ce privește răufăcătorii, judele să aibă toată grija ca comitele comitatului să nu-și întindă mîna asupra lor, împotriva libertăților orașului⁴². Orașul exercita deci și dreptul paloșului, excludea comitatul și de la judecarea crimelor capitale.

Sarcinile feudale ale Feleacului iau astfel forme deosebite de cele ale celorlalte sate.

Censul e consecvent înregistrat de socoteli. El se numește uneori cens (*census*). Mai obișnuit se numește însă dare (*dica, ado*). În socoteli el apare impus sau perceput în sume globale. Obișnuit e mai mare decît în alte sate. Aci însă, vom vedea, el compensează și lipsa altor prestații. Acum nici nu mai e cens, ci darea cu care Feleacul contribuie la darea orașului și e asemănătoare cu a orașenilor. Atît doar că se calculează cu o cotă mai scăzută de sesie.

La 1557 se precizează că Feleacul nu plătește dare cu comitatul, el fiind scutit de dare pentru că face paza drumului. Aceasta însă nu înseamnă că nu e dator cu dare față de oraș. Actul lui Ioan Sigismund din 1560 spune clar că e scos din registrul de dare al comitatului Cluj, spre a plăti darea împreună cu orașul în al cărui hotar se găsește pentru paza drumului împotriva prădătorilor⁴³.

În protocoalele orașului la 1559 darea impusă Feleacului apare în cifra rotundă de 50 fl.⁴⁴. La 1560 tot așa⁴⁵. În 1561 sau 1564, de pildă, drept dare a Feleacului apare numai 25 fl.⁴⁶. Tot așa și în 1573, 1574. La 1572 găsim următorul text : pe

⁴² *Socotelile*, pe 1586, p. 25—26.

⁴³ „...ut possessio ipsorum Felek vocata pro Custodia vic contra predones intra veras metas Ciuitatis nostre Colosvariensis in medio Sylue Felek vocata situata“. Jakab Elek. *Kolozsvár története. Oklevéltár*, II, p. 56—58.

⁴⁴ „Ad Colonos possessionis felek Ciuitas imposuit dicam flor. 50“, *Protocoalele*, p. 66.

⁴⁵ „Felekiensibus imposuerunt florenos quinquaginta in monetis aureis“. *Protocoalele*, p. 95.

⁴⁶ „Domini Centumviri felekiensibus imposuerunt pro censu florenos viginti quinque“.

felecani măriile lor au impus 50 fl. și să se ia de pe ei și restanța de 25 fl. din anul trecut. Probabil 25 fl. erau numai o rată. Cel puțin în 1575 apar de două ori 25 fl.

În 1576 pe felecani orașul a aruncat 100 fl. Venind și principele în oraș, a mai aruncat 25 fl., apoi iarăși pentru „multiple nevoi“ (*zok fele zwoksege*) încă 25 fl. În 1578 apar trei sume, 50, 25, 25 fl. și se cer și restanțele. De acum încolo ratele se înmulțesc, sumele cresc mereu. La darea obișnuită se adaugă și dări extraordinare, „ajutoare“, care țin în oscilație cuantumul de dare. În 1579 apar de trei ori 25 fl. plus 12 fl., în 1581 de trei ori 25 și odată 50 fl. În 1582 e 88 fl., în 1583, 1584 150 fl. În 1586, în ianuarie apar ca impuși 25 fl., în martie 25, în mai 50, în septembrie 50 fl. În 1588 de cinci ori 25 fl.

Evoluția ei de acum încolo e :

1590	150 fl.	1596	250 fl.
1591	150 fl.	1598	225 fl.
1592	200 fl.	1599	250 fl.
1593	175 fl.	1600	350 fl.
1594	225 fl.	1601	275 fl.
1595	300 fl.		

Iată darea crescînd de la 25 sau 50 fl. pînă la 350 fl.

Darea era aruncată în sume globale și se repartiza desigur în sat. Nu se spune după ce criterii. Doar la 1593 găsim informația că felecarii darea de un florin o plătesc așa, că cel care are casă și moșie (*haza eoreoksege*), vite să plătească de persoană 50 de bani, săracii (*az zegeni rend*) cîte 25. Dar (felecarii) să plătească și darea de 50 de florini. În afară de cnez, toți să fie datori să plătească⁴⁷. Se poate înțelege că în darea de un florin a orașenilor felecarii plăteau 50 de bani de cap de familie ; cînd darea sau rata la orașeni era de cîte 2 fl., ei probabil plăteau cîte 1 fl. În 1597 sfatul, aruncînd asupra felecianilor „ajutorul“ de 100 de florini, hotăra să nu mai fie supărați cu altă dare în acest an.

Darea luată de la ei, perceptorii să o dea la mîna judei. Aceasta însă sfatul nu vrea să devină uz, vrea să rămînă darea la dispoziția lui. Pe lîngă aceasta, felecarii să slujească judei în felul vechiu⁴⁸.

Darea nu se poate strînge ușor ; satul e mereu în restanțe. Uneori chiar orașul se vede silit să scadă din ea, să renunțe la cîte o parte sau să le-o ierte pentru că au făcut alte servicii.

La 1574, de pildă, felecarii au fost îngăduiți de darea trecută ca să clădească (repare), să îngrădească spitalul săracilor (*az zegenyek ispotalyat*). De aceea judele să-i zorească⁴⁹. Sau în 1576, pe felecani sfatul nu mai aruncă dare nouă pentru că sînt în multă restanță, ci vrea să fie strînse aceste restanțe⁵⁰. În 1596, sfatul vîzînd starea nenorocită a felecianilor din

⁴⁷ Protocolul pe 1593, p. 221.

⁴⁸ *Ibidem*, pe 1597, p. 291.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 102.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 141.

pricina morții (molimei), le-a lăsat rata de dare din mai⁵¹. În 1591, darea aruncată asupra satului a fost de 150 fl. Dar sfatul, văzîndu-le sărăcia, văzînd că le-a bătut piatra grîul, le-a scăzut din ea 15 fl., rămînînd 135 fl. În 1592, tot pentru bătutul gheții, le-au scăzut 12 fl. De dare, am văzut, era scutit cnezul. Mai erau însă scutiți și paznicii de pădure. Cel puțin în 1586 paznicii de pădure din Feleac se plîng că, împotriva libertinatului lor (*szabadossagok*) dinainte, au început să le ia și lor dare. Sfatul îi absolvă de dare, îi lasă în libertinat (*zabadossa teszik*), să aibă și plată cîte 5 fl. și cîte o găleată de grîu. Paznicii să fie doi și să fie îndrumați la pază credincioasă.

Daturi în natură, sau altfel, în socoteli nu apar.

Nu apar nici *dijme* din semănături, din porci, stupi. Toate erau compensate desigur prin dare.

Nu mai apare nici *quingagesima*, care în baza actului de danie îi rămînea orașului. Ne lămurește un text al sfatului din 1564 : quingagesima le-a fost lăsată felecanilor pentru repararea, în schimb, a drumurilor în Feleac⁵².

Plata dării ridicate însă nu scutea Feleacul de *obligații de lucru*. Am văzut unele obligații ale lor pînă acum : ei trebuiau să slujească judeului orașului, să-i are, secere, cosească, să-i oare finul. Erau obligați să repare drumurile. Dar mai apar în texte și alte obligații de lucru. După textul din 1558, ei trebuiau să scoată gunoaiele din oraș, judele trebuind însă să le dea și ajutoare din cartierul în care curăță străzile⁵³. Pentru căratul gunoaielor judele să tocmească cărauși pe bani, să fie acolo și pedestrași de la porți, care să vadă să încarce bine carele și să aibă și ajutor din cartiere⁵⁴.

În 1571 sfatul a încredințat pe felecani să facă 50 de telegi sau roabe ? (*torboncha taliga*). În 1572 sfatul, dînd judeului două ajutoare pentru grija Feleacului și pădurii, îi îndrumă pe aceștia ca atunci cînd e nevoie și judele poruncește ceva serviciu, adus lemne, arat sau alt lucru, ei să asculte de porunca judeului să facă ceea ce el dorește⁵⁵.

În 1586 sfatul hotăra iarăși în privința slujbelor felecanilor : cînd e vorba de adus crengi, lemne, sau de alte lucruri, fie că judele a poruncit, fie că a poruncit prin vreun șpan sau prin vreun om al orașului, să-i si-lească la slujbă ori de cîte ori le-o cere orașul⁵⁶.

⁵¹ *Ibidem*, p. 278.

⁵² „Exactionem Quingagesime a felekiensibus domini Centum viri condonarunt. ista conditione tamen, vt felekiensibus comitant domini senatores, vt vias et Meatus in felek existentes dissipatas, reparare, et rectificare bene debeunt, et domini dispensatores, sint penes eos preparatione providentes“. *Ibidem*, p. 244.

⁵³ „Item felekienses Stercora exportant ex Ciuitate, sed minores laboratores dominus Judex ex quartale vbi plateas purgant in auxilium felekiensium dare teneantur“. *Ibidem*, p. 30.

⁵⁴ „Ad stercora educenda dominus Judex vectores in pecunys conducere debeat. et pedites ex portis adfuit. qui currus bene oneratos facient, et ex quartalicys minores labores in auxilium vectorum imponant“. *Ibidem*, p. 32.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 59.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 25—26.

Poate și ei erau chemați la nevoie pe lunca regească la coasă și la strîns fînul sau la arat pe pămîntul din oraș ori din Apahida. Îi găsim în tot cazul lucrînd la spital. Am văzut că au făcut gardul spitalului. În socotelile din 1587 ale spitalului de jos⁵⁷ găsim asemenea înregistrări.

Cînd au dat șpanii pe românii din Feleac, ei au cosit patru zile grădina spitalului și lunca din Sopor. Pentru că atunci au postit, le-a dat ulei pe patru zile, de cîte 15 d. pe zi, fac 60 d.; varză s-a cumpărat pentru ei de 25 d. Acei români au secerat șase zile, și atunci s-a dat pentru ulci pe cinci zile, cîte 15 d. pe zi, făcînd 75 d. varză s-a cumpărat pentru ei de 35 d. La 13 august, pentru ziua a șasa s-a cumpărat carne de fiert de 15 d. Tot atunci un român și-a rupt coasa și s-au dat pentru făcutul ei 3 d.

Pentru cosit pe alte fînațe spitalul plătește. Pe o luncă au cosit 18 oameni, ziua cu 13 d., făcînd 2,34 fl. Pentru strîns s-a plătit la 9 oameni, cu 10 d. ziua, 90 d. Pe o altă luncă (în *Eleo veolgy*) s-au cosit 15½ „vitorna“, plătiind cosașilor de o vitorna 34 d., a costat 5,27 fl. Fînul a fost strîns cu iobagii și simbriășii (*beresek*). În *harmad veolgy* s-au cosit 22 vitorna 20 rude, plătiind de vitorna 33 d., s-au dat 7,26 fl. Pentru 20 rude s-au dat 15 d. La 28 august s-a cumpărat pentru cosași carne, în prima zi de 11 d., în a doua tot de 11 d., varză la ea pe două zile de 12 d. Și aci au strîns iobagii și simbriășii. Pentru aceștia s-a cumpărat carne de 14 d., varză de 6 d. Fînul cosit în Sopor a fost clădit în clăie acolo. S-a cumpărat carne (pentru cosași) de 20 d., varză de 6 d.

Semănăturile de grîu (*az bwza vetest es Majorsagott*) le-au secerat iobagii. Pentru clăditul grîului în clăi au fost tocniți șase români, pentru că iobagii au lăsat lucrul de teama ploii; li s-au plătit (clăditorilor) 60 d. S-a cumpărat pentru secerători cașe, o mierță, cu 18 d. Ulei la ea s-a cumpărat 4 fontzi a 4 d., făcînd 16 d. La secere s-a dat și vin, ceea ce reiese din plata pentru vinul scos din pivniță pentru seceriș.

Despre ce iobagi sau români poate să fie vorba, spitalul de jos doar nu avea iobagi. Erau desigur iobagi ceruți de la șpani, din Feleac sau din celelalte sate ale orașului. Simbriășii erau oamenii plătiți ai spitalului; avea trei simbriăși și un ajutor.

Apar în socotelile spitalului și multe munci plătite, printre ele și cosit, făcut de garduri etc.

În repetate rînduri apare preocuparea sfatului ca felecianii să repare drumul acolo sus. În 1590 sfatul hotărăște ca judele orașului să facă numai-decît drumurile cu felecianii. În 1592 sfatul roagă foarte mult pe jude să facă cît mai curînd drumurile cu felecianii și așa ca să fie trainice. În 1587 hotărăște ca, pentru făcutul podului de peste Nadeș, economii orașului să dea bani pentru tăiat lemne din pădurea Zentmarton, lemne pe care judele orașului să le aducă cu felecianii.

Obligațiile de lucru ale felecianilor sînt deci variate, ei servesc pe jude personal, fac diferite munci orașului. Aceste munci sînt nelimitate.

Un pămînt *alodial* în Feleac nu s-a format. Orașul nu are aci nici pămînturi de arătură, nici fînațe. Chiar dacă erau puși la arat sau la coasă, felecianii erau aduși în Cluj sau la Apahida.

⁵⁷ *Socotelile*, pachet 3, fasc. XXXIV

Protocoloalele oraşului ne dau în schimb câteva informaţii interesante asupra pământului propriu al Feleacului, asupra pădurii, fînaţelor, păşunatului.

O preocupare permanentă a sfatului e păşunatul oilor pe hotarul oraşului.

În 1558, întrucît mulţi s-au plîns că felecanii îşi pasc oile pe hotarul oraşului, sfatul decide ca la termenul hotărit ei să-şi scoată oile, altfel vor fi taxaţi sau pedepsiţi. În 1560 vine cu o nouă hotărîre în privinţa păşunatului oilor, atît ale felecanilor, cît şi ale oraşenilor. Textul vorbeşte de o parte de pămînt (*particularam aliquam terrę*) rezervată pentru păşunatul oilor. În 1574 sfatul dezbate cererea românilor din Feleac în privinţa păşunatului oilor lor. Sfatul însă nici cum nu le îngăduie ceea ce cer — fără să se noteze în protocol în ce constă cererea. În 1576, în sfat se discută iarăşi că oile Feleacului pasc peste tot pe hotar, cînd li s-a designat un loc anume.

Păşunatul rămîne un diferend între oraş şi Feleac, care nu se închide, ci mai curînd se agravează. În 1578, în protocol citim de atacul (*tamadas*) săvîrşit de păcurarii (*pakularok*) din Feleac asupra lui Mihail Zochy. Sfatul hotărăşte ca judele să trimită numaidecît acolo ca să aducă pe cel care a săvîrşit atacul, căci cu nici un chip nu vrea să îndure această insolenţă şi acest act de putere (*insolentiat es hatalmassagot*) de la iobagi. Căci ia foarte în nume de rău ca asupra unui om de frunte (*feo emberen*) să cadă o astfel de blasfemie de la iobagi de ai oraşului⁵⁸.

În 1585 apare o nouă hotărîre a sfatului: cei care aduc oi pe hotarul oraşului, în 15 zile sau să le scoată din hotar, sau să le vîndă. Altfel, dacă mai sînt găsiţi, să fie pedepsiţi cu 1 fl., după trei zile iarăşi cu 1 fl., după alte trei din nou cu 1 fl., şi apoi în fiecare zi cu cîte 1 fl. Aşa să fie pedepsiţi şi felecanii. Aceasta după hotărîrea sfatului din anul trecut. Judele să comunice hotărîrea şi principelui la Alba-Iulia, ca dacă păstorii s-ar plînge acolo, să-i respingă⁵⁹. Oile să le pască acolo unde s-a designat loc şi pentru Feleac⁶⁰.

În 1586 sfatul revine la hotărîrile din 1584. Oile felecanilor să nu fie lăsate nicicînd mai departe de pînă la podul de mijloc. Dacă vin mai jos, cei patru domni aleşi, cu toată autoritatea, fără vreo altă hotărîre şi fără să ia în seamă vreo plîngere, să-i globească aspru pe români. Şi oraşenii cu oi să se ţină de hotărîrea din 16 mai 1584, să meargă şi ei numai pînă la podul de mijloc, ori este pămînt destul ori nu este. În afară de cele două spitaluri, toţi să se ţină de hotărîrea de atunci, sau să-şi vîndă oile sau să nu le ţină pe hotarul oraşului, căci oraşul cu nici un chip nu vrea să se abată de la hotărîrea de atunci. Oile ccelor două spitaluri să se mute neapărat şi numaidecît în valea Chintăului, în hotar. Acolo să fie şi resturile de oi ale lui Anton Ferenczi în acest an. În anul următor însă şi el să le vîndă⁶¹.

La 22 ianuarie 1588 se menţin hotărîrile din 1584 şi 1587. Se hotărăşte că de acum în trei săptămîni dacă se vor găsi în hotar, în afară de oile celor doi magiştri ai spitalelor, oile vreunui om de al oraşului, cei patru domni aleşi numaidecît să poată tăia acolo şi trimite tăiate la cele două spitale 20 din ele. Dacă după aceea le mai găsesc, a treia zi să taie 40. Iar a treia oară să mîne oile toate⁶².

⁵⁸ *Protocoloalele*, 1578, p. 173.

⁵⁹ *Ibidem*, 1585, p. 12.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 14.

⁶¹ *Ibidem*, p. 49—50.

⁶² *Ibidem*, p. 66

La 17 februarie, același an, textul protocolului ne spune că oamenii cu oi promit să se țină de hotărîrea orașului, dar se roagă ca pînă cînd le țin la fin, să poată rămînea în hotar, după aceea le scot, nu așteaptă aici fătutul. Sfatul hotărăște să-i îngăduie pînă cînd țin oile la fin, dar îndată ce nu le mai țin cu fin, sub nici un motiv să nu mai umble pe hotar, ori fată ori nu fată, iar dacă nu se țin de promisiune, să fie pedepsiți după hotărîrea anterioară. Oile spitalelor să umble și ele pe locul designat. Și pe felecani să-i pedepsească, pentru că și lor li s-a designat loc.

La 21 ianuarie 1589 se decide din nou ca hotărîrile anterioare privind pășunatul oilor să se mențină neschimbate. Sub nici un motiv, nici șpanii și nici oameni cu oi din oraș să nu pască oile pe pămîntul orașului mai mult decît pînă primăvara, pînă cînd le țin la fin; dacă nu le place, să le ducă pe alt hotar, sau să le strîngă pe hotarul destinat felecanelor. Dar și acolo numai pînă la Singeorz. După aceea oile orașului să fie mîinate la sate (satele orașului desigur), căci sfatul nu vrea să caute un folos care să fie spre paguba obștei⁶³. În aprilie apoi se hotărăște ca oile să fie cu totul alungate de pe hotar, căci de acum și vitele sărăcimii au ieșit (la pășune), să se țină hotărîrea dinainte. Și în 1599 și 1600 se mențin hotărîrile dinainte. Felecanii să-și țină oile în hotarul lor⁶⁴.

Și mai mari proporții a luat diferendul dintre oraș și Feleac pentru pădure și fînațe, pentru dreptul Feleacului asupra hotarului său în genere.

În 1561, centumvirii aflînd că felecanii vînd pămînturi (*terras et agros*), hotărăsc ca judele să afle de unde au ei asemenea pămînturi și cu ce socoteală le vînd⁶⁵.

La 30 ianuarie 1586, cînd sfatul lua mai multe hotărîri cu privire la Feleac, făcea și constatarea că felecanii au făcut mari pagube orașului, atît în pădure, cît și în cîmp și acum au înțeles cu toții că au rărit, tăiat, lăzuit pădurea orașului, făcîndu-și care fînațe, care pămînturi de arătură. Ca aceasta de acum încolo să nu se mai întîmple, încredințînd Feleacul judelei, nu vreau să ia din mîna șpanilor paza pădurii și cîmpului, ci ei să fie cu grijă mai ales la pădure, căci sfatul vrea să vadă și de paguba făcută acum. De aceea au întărit, în ședința următoare, pe paznici în scutirea de dare, le-a stabilit plată, îndrumîndu-i la pază credincioasă.

Dar pricina principală pentru care s-a adunat sfatul — după cum o mărturisește textul — a fost ca să ia hotărîri asupra multelor lăzuiiri păgubitoare și primejdioase ale românilor din Feleac. Judele constată că sfatul n-a renunțat într-atîta la stăpînirea Feleacului, ca să nu poată purta grija pădurii și hotarului lui. Îi și aduce aminte că paza pădurii nici nu i-a fost încredințată lui, că sfatul nici n-a dorit să i-o dea. Acum însă sfatul poate vedea cîtă pagubă au făcut românii cutezători (*vakmeroo*) de mult timp în pădurea orașului, cît de multe fînațe și-au făcut, neluînd de loc în seamă admonestarea părintească și opreliștea lui. Abia cu cîteva zile înainte, împotriva bunelor avertismente, au pustiit pădurea, căutînd folos pentru ei, voind cu tot dinadinsul să pustiiască pădurea orașului, fără de care orașul nu poate fi. Ca aceasta să fie luată de la începutul ei și ca să nu plece

⁶³ *Ibidem*, p. 104.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 335, 360.

⁶⁵ *Ibidem*, 1561, p. 132.

numai cu vorbe calde, au hotărît să aleagă oameni care să cerceteze, sub jurământ, proveniența fînațelor, toate fînațele făcute de cinci ani încoace să le ia și să le oprească pentru oraș, să le țină pentru creșcut pădure și să le pună sub sîrguitoare pază. Dacă de acum încolo le-ar folosi cineva, e găsit că o face, sau e găsit că lăzuiește, șpanii fără milă să-l poată prinde, să-l aducă și să-l spînzure. Pentru cercetare, pe lângă șpani, se aleg patru oameni. Judele să aleagă și el din sfat patru domni, ca cu orice chip să păsească zdravăn la remedierea unei astfel de pagube⁶⁶.

La 6 mai 1587 sfatul dezbate iarăși pricina felecănilor. Felecăanii s-au rugat să nu aducă la îndeplinire hotărîrea după care cei opt aleși au ocupat fînațele lăzuite din pădure și le-au „limitat“ din nou fînațe „îndestulătoare“, căci ar rămînea neajutorăți (*elhetetlenne lennenek*), ci să-i lase să se folosească așa ca și înainte de fînațele și curăturile lor. Sfatul însă aduce hotărîrea, care să rămînă, cu vot unanim și fiind de față și sfatul de jos (*also tanacs*), ca tot ceea ce au hotărît cei opt domni aleși cu privire la pădurea orașului și la fînațe să rămînă așa pe veci. Șpanii, potrivit jurământului lor de a fi în folosul orașului, să păzească cu toată grija pămîntul hotărnicit, să-l apere, să-l brăzdeze, să-i pună hotar trainic. Dacă vreun român ar călca cu coasa sau cu lăzuitul, pe față sau în ascuns, hotărîrea, șpanii să-l cerceteze și să-i ia un florin pentru ei, pentru că a cosit și lăzuit să-i ia finul cosit și de pe fînațul său, pe care să-l aducă cu felecăanii și să-l pună în finul orașului. Dacă încearcă și a doua oară, să i se ia și fînațul pentru oraș⁶⁷.

Felecăanii nu s-au resemnat. Căci abia după 11 zile, la 17 mai, sfatul trebuie din nou să se adune, să hotărască asupra plîngerii și atacurilor felecănilor împotriva orașului⁶⁸. Felecăanii s-au plîns principelui. Sfatul hotărâște să-i arate principelui că s-au plîns pe nedrept (*meltatlan panazlottak*) și că după lege vreau să-i și pedepsească, ca pe iobagi ce sînt, pentru această „conjurație“ (*partolas*). Suplica către principe să se facă însă sub numele centumvirilor. Aceasta pentru ca judele și sfatul să nu se găsească și suplicant, și pîrîș (*actor*), și judecător. După ce vor vedea răspunsul și ce s-a înțeles acolo la curte, vreau să grăiască cum se cade (*derekason*) despre atacurile cruciate din Feleac (*az feleki kereztes tamadasokrol*). Atunci însă judele să nu cheme adunare generală (*generalis congregatio*), ci să adune senatul (*az venseget*) ca să poată grăi despre acest lucru⁶⁹.

Plîngerea la principe, nesupunerea la o hotărîre nedreaptă era calificată de sfatul orașului atac cruciat, legîndu-l de răscoala lui Doja.

Rezultatul e că sfatul în ședința din 17 iulie își reînnoiește hotărîrea în termeni și mai tari. Înțelegînd pricina întrunirii, care e să hotărască asupra fînațelor lăzuite, ticălos (*gonozul*) cuprinse și făcute de felecăni, e și mai puțin dispus să facă vreo concesie. Ieșind mai mulți din sfat, precum și alții, la fața locului, au văzut furtul de pădure (*az erdeo lopast*)

⁶⁶ *Protocoalele*, 1586, p. 28—30.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 49—50.

⁶⁸ „...az felekiek panazolkodasa es az varos elien tamadasok feleol...“ *Ibidem*, p. 52.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 52.

și multe lăzuri. Hotărăsc, spre a rămîne pe veci (*coreokke megh mara-dandokeppen*), ca ceea ce s-a decis în sfat unanim în repetate rînduri, să rămînă așa, bucățile care au fost separate prin hotărnicie nicicînd să nu fie cosite, ci să fie lăsate pentru creșterea pădurii. Iar lunca sau locul de fînațe hotărît să se împartă la sorti, obicei cu care obștea orașului a trăit de mult la împărțirea rîturilor de fîn, nimeni să nu poată avea nicicînd pămînt ereditar⁷⁰. Totuși să se rupă mai întîi o bucată de fînaț pentru casa parohială (*plebanossagh hazakoz*), care să fie stăpînit de casa parohiei. Acolo însă (pe fînațele trase la sorti) nimeni dintre români să nu-și așeze în șiră (sau claie) fînul, nici vitele sau oile să nu le țină, ci să-și care fînul în sat și acolo să-și țină și vitele. Dar chiar și dacă și-ar clădi fînul unde îi vine soarta anual, să-l clădească în mijlocul ei și nu cu gard să-l închidă, ci cu șanț și acolo să-și țină vitele ; să nu le țină cu nici un chip în margine de pădure (*erdeo zelbe*).

În ce privește întrebarea, ce să se facă atunci cînd un român a cumpărat fînaț de la altul sau l-a luat zălog dînd bani pentru el, sfatul răspunde că nimeni nu poate fi silit la nici un fel de plată sau întoarcerea banilor, mai ales că fînațele și lăzuirile făcute perfid zi de zi, românii le țin *mala fide*. Ceea ce în termeni comuni înseamnă că orașul nu admite vînzarea și nici măcar zălogirea, cel care a luat fînaț pe bani trebuind să-l dea înapoi, fără să fie obligat celălalt să-i înapoieze banii. Cel care cumpăra sau lua zălog putea să-și piardă banii dați. Așa socotea sfatul că poate împiedica vînzările sau zălogirile. Sfatul e de părerea că felecarii nu sînt în pagubă prin împărțirea la sorti și că înainte și-au stăpînit fînațul prin ticăloșie ereditară⁷¹, iar acum așa nu-l mai pot avea. Nu e în pagubă nici vreun cnez, nu pierde nimic, căci doar fînațul e al lor, și lor li se împărțe, le vine fîn la toți. Cnezului și pîrgarului (*az keneznek es polgarnak*), adică juratului, trebuie să-i dea mai mult, bogatul să cumpere de la sărac soarta care-i vine după darea lui⁷² și întru toate să trăiască așa ca în oraș, căci nici Feleacul nu e alt hotar, decît tot hotar al Clujului și prin urmare socotesc că așa se cuvine ca nici felecarii să nu trăiască cu mai multă libertate, cu mai mari foloase și mai deosebit decît trăiește comunitatea Clujului⁷³.

În aceeași ședință judele comunică sfatului că felecarii ar dori pentru fînațe locurile pe care nu crește pădure. Sfatul însă nu vrea cu niciun chip să scurteze hotarul stabilit acum, ci ei să se mulțumească cu acela. Dar dacă judele ar vrea să iasă sau să trimită acolo să vadă mai ales unde să se taie pădurea pentru bucătăria principelui, cu un drum ar putea vedea și acest fel de locuri⁷⁴.

La 22 ianuarie 1588, sfatul, în baza hotărîrii dinainte, oprește iarăși, sub grea pedeapsă, tranzacțiile. Nimeni, sub nici un motiv, să nu aren-

⁷⁰ „Nyl zamra ozollion, amint az zena ret ki oztasaban az varossy keossegh regteol fogwa elt, soha coreokeos feolde senkinek ne lehessen“. *Ibidem*, p. 53.

⁷¹ „hogy az cleot Retet corcokoswl birta gonoszul“.

⁷² „az zeghenyteol az gazdagga wegye megh az co adaja zerent valo Nylat“.

⁷³ *Ibidem*, p. 54.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 54—55.

deze, nici să vîndă pe bani pămînt din hotar celor din satele vecine, căci asemenea persoană vreau să o pedepsească cu astfel de pedeapsă, din care să învețe și alții. Judele să publice aceasta decurionilor, iar decurionii să avertizeze sub grea pedeapsă comuna ⁷⁵.

La 13 septembrie 1589, din nou apare plîngerea felecanilor pentru fînațe. La 6 septembrie 1590 se discută în sfat o altă cerere a felecanilor. Românii se roagă să fie lăsați să cosească iarba de pe „rupturile“ (*zakadek fwek*) care cad în afara fînațelor hotărînte pentru împărțirea la sorti. E vorba desigur de fînațele defrișate, rupte din pădure. Sfatul însă nu se abate cu nici un chip de la hotărîrea dinainte. Ba înțelegînd că pornind de undeva au cosit și în afară, hotărăște să trimită patru orășeni care să meargă *plena autoritate* și astfel de fîn să-l ia de la toți și să pună să-l aducă pe seama orașului pentru caili telegari. Dacă e nevoie, să ducă cu ei și drabant. Cei patru în aceasta să nu comită nici o îngăduință sau așteptare. La cei patru sfatul mai adaugă doi care să iasă la fața looului ⁷⁶.

La 2 septembrie 1591 se discută din nou cauza felecanilor. Sfatul cere să fie cercetați dacă au hîrtii. Se hotărăște ca fiecăruia să i se împartă apoi iarbă după starea sa ⁷⁷, desigur după mărimea dăniei pe care o plătea.

La 9 iulie 1592 sfatul vorbește că și în Feleac ierburile de pe rupturi să le cosească (nu spune cine). Numește și supraveghetori care să vadă dacă sînt asemenea ierburi de cosit.

La 5 septembrie 1592 e adusă în discuția sfatului o altă cerere a felecanilor. Fiii de baștină din Feleac (*az feleki eos fiak*) cer orașului ca fînațele să se împartă numai între ei, veneticii să nu aibă parte în ele. Sfatul hotărăște ca veneticii să plătească pe trei ani (în curs de trei ani) 100 de florini, și apoi după aceea fînațele să se împartă fiecăruia după darea sa, ca de acum încolo să nu mai fie nici o ceartă, ci fiecare să se țină de hotărîrea de acum ⁷⁸. Cu alte cuvinte, veneticii plătiți *orașului* se putea introduce în comunitatea *satului*. Așa socotea orașul să înlătore nemulțumirea felecanilor.

Diferendul dintre felecani și oraș pentru fînațe nu se putea închide ușor; lupta continuă desigur. În 1598 textul vorbește de pădurea arsă din Feleac; defrișarea se mai încerca și pe alte căi.

Lupta aceasta între oraș și Feleac are mai multe aspecte. Mai întîi orașul refuză să-i recunoască Feleacului un hotar propriu, pretindea că hotarul satului face parte din hotarul orașului. Chiar dacă era așezat în pădurea orașului, cum spune actul de danie de la 1377, el avea dreptul la un hotar propriu. El nu făcea doar parte din oraș, de la început e sat (*villa*), după actul de danie din 1367 așezat între Cluj și Banabic. El nu beneficia de statutele orașului, era un sat iobăgesc stăpînit de oraș ca stăpînul lui feudal și pe orice domeniu feudal satele își aveau hotarul propriu de care dispuneau sau beneficiau în cadrele sau în condițiile de con-

⁷⁵ *Ibidem*, p. 66.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 147.

⁷⁷ „Annak vtanna kinek kinek az eo rendi zerenet ozzak fel az fwuet“, *Ibidem*, p. 167.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 197.

vietuire ale obștei sătești. Clujul îi refuza pe nedrept acest drept de bază al oricărui sat iobăgesc.

În al doilea rînd, orașul îi confiscă curăturile care se practicau în toate satele iobăgești; era sistemul obișnuit de întindere a pămîntului de cultură de care satul avea nevoie nu numai pentru ridicarea lui economică; avea nevoie de aceasta în primul rînd pentru a face față creșterii populației. Mai mult, peste sporul natural, orașul vedem că admite și noi așezări, de venetici, pe pămîntul satului, ceea ce însemna ca pămîntul de cultură al iobagului de aci în loc să crească, să scadă. Defrișările erau și în interesul stăpînului, ele aduceau doar pentru el noi prestații. Aci ele, ce-i drept, nu sporeau prestațiile, felecarii erau scutiți de dijme sau alte daturi, dar îi sporeau supusului capacitatea de a plăti dare. Vedem doar că darea tocmai în acest răstimp face salturi mereu, ajungînd într-un răstimp destul de scurt la de șapte ori mai mare. Aceasta fără ca orașul să admită iobagului său și sporirea capacității sale de plată ci, dimpotrivă, restrîngîndu-l și în finațul și în pășunatul său, și în folosința pădurii.

Luarea de către stăpîn a pămîntului lăzuit de iobagul său în hotarul satului se practică doar mai tîrziu, din nevoia sporirii pămîntului alodial. Aici însă nici nu era un pămînt alodial. Și mai tîrziu, pămîntul defrișat era luat de la iobag, despăgubindu-i munca. Fără despăgubire se lua numai cînd iobagul a făcut defrișarea fără învoirea stăpînului. Felecarii, ce-i drept, nu ceruseră învoirea stăpînului, dar în obiceiurile sau legile timpului încă nu se fixase această condiționare. Orașul nu avea suficientă pădure? Nu pare să fie cazul.

Orașul se ridică, vedem, și împotriva individualizării pămîntului de cultură, îndeosebi a finațului, chiar cînd e defrișat, impunînd comunitatea întregului finaț și sistemul sortilor practicat de oraș. Se ridică în genere împotriva „eredității“ pămîntului și oprește prin urmare pe iobag să dispună de pămîntul său, să-l vîndă, să-l zălogească, să-l înstreineze în vreun fel. Ceea ce era împotriva obiceiurilor și legilor feudale. Chiar după Tripartitum iobagul avea și el pămînt de moștenire, care era supus legilor comunității și dreptului de proprietate a stăpînului feudal și pămînt de achiziție (curătură, pămînt cumpărat, zălogit) de care poate dispune. Și pămîntul de achiziție, de care putea dispune, era pămîntul defrișat de el personal, peste pămîntul comun, pămînt transformat în productiv prin efortul lui individual. E pămîntul care tocmai prin acest fapt se individualizează. Feleacul era așezat în pădure. Dacă nu tot hotarul lui, covîrșitoarea lui parte a fost creat prin defrișare. El a fost cucerit desigur și prin defrișare colectivă. A fost lărgit însă mereu cu siguranță mai ales prin defrișare individuală, așa cum s-a întîmplat în genere în satele de pădure sau de munte. Era firesc ca aici individualizarea să fie mai avansată decît în oraș. Orașul se ridică împotriva unui proces firesc de dezvoltare.

Că această individualizare e curentă și firească, o arată de pildă cazul preotului Ioan din Feleac. Un act din 1538 adeverește că Ana, soția lui Ioan Dumitru (*Demether*) din Săliștea Sibiului, rudă de sînge a lui Petru episcopul român de Feleac (*consanguinea... petri Episcopi Uolachalis de Felek*), și-a vîndut lui Ioan preotul român din Feleac și urmașilor săi

(*Joanni presbitero volachali et plebano eiusdem possessionis Felek, hereditibusque suis, et posteritatibus universis*), pe veci și irevocabil (*dedisset, vendidisset, inscripsisset, et perpetuasset Jure perpetuo, et Irrevocabili, in filios filiorum heredumque per heredes tenendum possidendum, pariter et habendum*), toată partea sa de moșie din Feleac care i-a revenit cu drept de moștenire de la mama sa, anume o casă, o grădină cu pomi și finaț, și cu toate folosințele ținând de ele, pentru 11 florini ungurești, nici ea nici soțul ei nemaipăstrând asupra lor nici un drept de proprietate (*nullum Jus nullamque Juris et dominii proprietatem*). Cum un anume Ioan Pozpap, locuitor în satul Kethele, și-a pretins și el parte din acestea, sub motiv că e și el consîngean, cerînd-o pe calea legii în fața cnezului și juraților din Feleac (*coramque Kenezio et ciuibus possessionis Felek*), după judecata cnezului și juraților acesta a fost înlăturat cu totul de la vreo împărțeală, pe motiv că ar fi numai fiu nelegitim al episcopului Petru⁷⁹. Un alt act, din 1550, reține judecata orașului în pricina românilor Ladislau Kewwer și soția sa Petca din Rediu, Mihail Olah fiul preotului român din Căpuș și românul Moisin, cu Ioan preotul din Feleac pentru moștenirea episcopului Danciu, pe care o deține preotul Ioan. E vorba de bunuri și „ereditați“, de casă, pămînturi de arătură, grădină de pomi, finaț, pe care le-a avut episcopul Danciu⁸⁰. Preotul probează că le-a moștenit ca fiu al episcopului Danciu, drept bunuri și ereditați legitime, pe care le-a cumpărat cu banii săi încă episcopul Marcu și le-a dat și lăsat lui Danciu ca fiu adoptiv⁸¹.

Tranzacțiile asupra pămîntului iobăgesc făcute în cadrul domeniului feudal nu puteau impieta asupra veniturilor stăpînului feudal. Prestațiile legate de pămîntul iobăgesc erau aceleași în mîna oricui se găsea el, prin tranzacție, dimpotrivă, trecea adesea de pe mîini mai puțin productive pe altele mai productive. Orașul însuși admite, am văzut, tranzacția asupra sortilor între mai sărac și mai „bogat“. Într-un singur punct are orașul, după lege, dreptate, atunci cînd opește înstreinările de pămînt față de oameni din alte sate, de sub alți stăpîni feudali. Această „înstreinare“ a pămîntului de stăpînul lui feudal o oprea și Tripartitul, înstreinare care-l lipsea pe stăpîn de prestațiile feudale legate de pămînt, trecîndu-le altui stăpîn.

Lupta felecanilor pentru un hotar propriu supus legilor proprii de dezvoltare, pentru dreptul de a defrișa și a dispune de aceste defrișări, de

⁷⁹ *Hurmuzaki*, II/4, p. 167—168.

⁸⁰ „bona et hereditates, quas predictus Joannes Plebanus possideret. Videlicet Domum, terras Arabiles, hortum frugiferum, fenetum que in possessione Felek. Et Metis eiusdem existent et haberentur, fuerunt quondam Dancho Episcopi...“. *Jakab E., op. cit.*, II, p. 14. *Hurmuzaki*, II/4, p. 506—508.

⁸¹ „Quod scilicet ipse legitime predicta possidet bona, et hereditates quondam Dancho Episcopi, quas quondam Marcus Episcopus grecus proprijs suis Pecunijs emtas, eidem Dancho Episcopo tanquam Filio adoptiuo legasset et donasset...“ *Ibidem*, p. 15—16. O judecată dintre urmașii episcopului Danciu, de la 1595, întrebuintează în ductul textului aceiași termeni: „de hereditatibus immobilibus iure mediante exhereditassent, ac domus Avitae, dominium ipsis ...domus Paternae proprietatem ... domus ipsorum auitica... universorum haeredum ipsorum“. *Cipariu, Arhivă pentru filologia și istoria*. Blaj, 1867, p. 779—780. Aci publicate mai întîi și actele citate de la 1538 și 1550, la p. 776—779.

a face transacțiile obișnuite asupra pământului, era o luptă pentru drepturile firești ale oricărui sat iobăgesc. E lesne de înțeles „atacul” lor „cruciat” în acest proces paralel și flagrant contradictoriu: creștere nemăsurată a dării, restrângere continuă a resurselor de existență și de plată.

Asupra felului cum își exercita orașul monopoliurile senioriale în Feleac textele ne informează prea puțin.

Moară nu se pomeneste în Feleac. Felecanii măcinau desigur la morile orașului. O dată, la 1570, se pomeneste că felecanii au cerut să fie vămuiți la moară în același fel ca și orașenii.

Despre crîșmărit am găsit o singură informație, în protocolul sfatului, la data de 18 ianuarie 1585. Anume Gaspar Hertzegh, fost jude (*feo Biro*) al orașului, fiind de origine din Ighiu, a adus de acolo în Feleac un butoi de vin de patru vedre pentru a-l crîșmări aci, împotriva libertăților orașului. El se scuză că nu a știut că și Feleacul e socotit ca fiind cuprins în hotarul Clujului. Tocmai pentru că a fost jude și trebuia cu atât mai mult să apere libertățile orașului și nu să le calce, e pedepsit cu de două ori homagium-ul omului de frunte (*elökelö ember*) locuitor în oraș, adică cu 132 fl. Își plătea deci de două ori capul doar pentru patru vedre de vin, pe care nici nu l-a putut vinde tot. Și aceasta i se întâmpla chiar unui fost jude. Se vede cât de mult ținea orașul la dreptul său de crîșmărit. În afară de această pedeapsă, după vechiul obicei, i-ar fi spart și fundul butoiului și i-ar fi vărsat vinul să-l bea pământul, dacă Gaspar Herczegh nu și-ar fi dat seama de vina sa și nu l-ar fi dus de la locul oprit, dacă adică s-ar fi găsit în Feleac⁸². Dreptul de crîșmărit, orașul îl păstra pentru sine.

Vama e pomenită de protocol la 1586. Sfatul hotărăște că, întrucît drumul Feleacului s-a terminat, judele să pună drabantii să-l păzească, pe îndrăzneții să-i pedepsească fără cruțare cu zece florini, ca din neplata vămii libertatea (privilegiul) orașului să nu se strice⁸³.

Asupra raporturilor juridice din Feleac sau ale Feleacului cu orașul Cluj, textele ne dau iarăși prea puține informații. La 1570 protocolul pomeneste dorința felecanilor în privința judecătii. Sfatul îi lasă în starea care s-a hotărît în anul trecut⁸⁴. Iar această hotărîre suna că rînduiala judecătii celor din Feleac să rămîna în starea veche. Dar așa că judele să cheme în fața sa pe cnez și să-i pună în vedere ca omului din Cluj să-i facă judecată ziua, nu seara și nici noaptea și să nu o amîne, ci a treia zi să-i facă judecată și dreptate, fără nici o altă înștiințare dinainte⁸⁵. E vorba desigur de a face dreptate omului din Cluj care impăcimează om din Feleac în fața cnezului, în pricini mărunte, de competența cnezului, firește. Cel care cere dreptate are interesul să nu se amîne judecata, să i se facă dreptate cât mai curînd. Aceasta se făcea potrivit dreptului feudal, după care pe orice om trebuia să-l dai în judecată în fața forului său judecătoresc. E de reținut faptul că deși Feleacul e supus jurisdicției orașului,

⁸² *Protocoalele*. 1585. p. 7—8.

⁸³ *Ibidem*. p. 41.

⁸⁴ *Ibidem*. anul 1570.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 10. Citat și de S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI*, București, 1958,

sub această jurisdicție se menține scaunul sătesc al cnezului și juraților, care își are cercul lui de competență, judecă pricinile dintre locuitorii satului și chiar ale orașenilor împotriva locuitorilor satului. Nu știm pînă unde se întindea această competență. În tot cazul ea nu cuprindea cauzele criminale și nici pricinile de valoare mai mare, care cădeau în competența scaunului orașenesc. Procesul merge, după cum vedem, spre restrîngerea competenței cnezului. E de reținut iarăși faptul că, deși orașul pretinde că Feleacul e un hotar cu Clujul, acesta e totuși sat deosebit, cu cnez, cu scaun de judecată propriu, ca orice sat iobăgesc. O hotărîre din 1572 însă revine. Spune acum că nu se cuvine ca om din oraș să se judece, adică să dea în judecată om din Feleac, în fața cnezului din Feleac, ci dacă om din oraș are să se judece cu român din Feleac, să vină în fața judeului orașului să se judece. Între ei, adică între săteni, însă să poată face dreptate cnezul lor.

Protocoloalele ne dau și alte cîteva informații interesante asupra rapoarturilor orașului cu satele.

La 20 martie 1588 sfatul se ocupă de „perfidia“ iobagilor nobilimii, care fac înșelăciuni în oraș. Hotărăște mai întîi cu privire la parti de vie. Judele să pună să facă trei pari legali (*teorweny karo*), care să fie atîrnați la cele trei porți (ale orașului) și să publice prin strigare în cîteva zile de tîrg, ca oricine aduce pari să nu fie mai mici decît parul legal. Dacă cineva ar aduce altfel de pari, judele să pună să fie arși acolo înaintea porții. Cultivatorii de vie nici ei să nu aducă acasă parii (să-i cumpere adică în tîrg), drabantii să aibă grijă. Judele să pună să se publice și că vierii (*vinczelerek*) să scoată pe lucrător (la lucru) în zori de zi, încă pe întunec (*seotet hainalban*) și să-l aducă înapoi la sfîntitul soarelui. Se aleg pentru aceasta patru supraveghetori⁸⁶.

Muncile la vie se plăteau. Plătea și orașul, plăteau și spitalurile. Să luăm de pildă sootelile spitalului sf. Elisabeta din 1589⁸⁷. Aci sînt înregistrate muncile cerute de 12 iugăre (*hold*) de vie.

S-au cumpărat 2000 de nuiete (<i>háytani valo markos vezzot</i>) cu	6 fl. 25 d.
La 8 februarie s-au cumpărat de la români din Șomtelec	
2500 cu	6 fl. 25 d.
La 9 martie s-a început primul lucru la vie, pâruiatul sau arăcitul (<i>karozas</i>). Din 9—17 martie s-au plătit la 73 de oameni. adică pe 73 zile a 12 d., în total	8 fl. 76 d.
Din 18—25 martie s-au plătit la 88 de oameni cu 8 d. ziua	7 fl. 94 d.
Pentru sapa dintii (<i>elseo zcoleo kapalas</i>) s-au plătit, de la 26 martie la 18 aprilie, la 247 de oameni, cu 12 d. ziua	29 fl. 64 d.
Pentru butășit (<i>zcoleo homlitas</i>), de la 21 aprilie la 15 mai. s-au plătit la 110 oameni, ziua cu 12 d.	13 fl. 20 d.
Pentru copilit (<i>leuelezes</i>), de la 8 la 20 mai s-au plătit la 142 de oameni, ziua cu 8 d.	11 fl. 36 d.

⁸⁶ *Protocoloalele*, 1588, p. 74.

⁸⁷ *Socotelile*, pachet 4, fasc. XI.

Pentru legatul dintii (<i>zeoleok elsö keoteozese</i>), de la 20 la 29 mai, la 170 de oameni, ziua cu 8 d., s-au plătit	13 fl. 56 d.
Pentru sapa a doua, de la 19 la 29 iulie, la 113 oameni, cu 12 d.	13 fl. 56 d.
Pentru legatul al doilea, de la 3 la 22 iulic, la 165 de oameni, a 8 d.	13 fl. 20 d.
Pentru legatul al treilea, de la 22 la 30 august, la 82 de oameni a 8 d.	6 fl. 56 d.
Pentru sapa din urmă? <i>zeoleok keuertetese</i> , de la 2 la 12 septembrie, la 79 oameni, a 12 d.	9 fl. 48 d.
Pentru cules, de la 22 la 27 septembrie, la 81 de oameni, a 4 d.	3 fl. 24 d.
Pentru cărat strugurii, de la 22 la 27 septembrie, la 39 de cărători (<i>hordok</i>), a 12 și 8,50 d.	3 fl. 88 d.
Călcătorii (<i>nyjomok</i>) de la 22 la 27 septembrie în fiecare zi câte patru, plătiți cu 12 d. pe zi, au costat	2 fl. 88 d.
Unui om de ajutor, care a opărit buțile, a turnat mustul și altele, pe o săptămână	1 fl.
Maistrului tescar pe o săptămână	1 fl.
De la 29 septembrie la 3 octombrie, la 60 de oameni (<i>panth-fejtlö</i>), cu 5 d. ziua	3 fl.
La tăiatul viei (<i>zeoleo mecezes</i>) de la 2 la 16 octombrie la 95 de oameni, cu 12 d. ziua	11 fl. 40 d.
La îngropat via (<i>zeoleok el fedese</i>), 74 de oameni, a 12 d.	8 fl. 88 d.
Cădarului, pentru diferite munci, drept plată anuală i s-au dat	10 fl. 50 d.
Vierului (<i>vinczeler</i>), în plata anuală, i s-au dat	5 fl.
O pereche de cizme (<i>zekernye</i>) pentru el	70 d.

S-au cheltuit astfel cu via, după sumarul din socoteli 190 fl. 32 d.

Cheltuieli asemănătoare se înregistrează și în alți ani. Muncile s-au plătit în genere cu aceleași prețuri și în 1600 și au însumat 173 fl. 32^{1/2} d. În 1589 cheltuielile mai mari au fost motivate cu neglijarea viei în anii precedenți. În 1600 culesul s-a făcut de la 27 la 31 octombrie, tăiatul viei de la 4 la 18 noiembrie⁸⁸. Prețuri asemănătoare plătea la lucrul viei și breasla argintarilor din Cluj la 1550⁸⁹.

La 1 iulie 1589 sfatul se ocupă de secerători. Secerișul fiind aci, judele să pună să se lege un snop bun, pe care să-l expună într-un loc public, vestind că toți trebuie să facă snopul la fel și nimeni să nu dea (plătească) mai mult de doi bani de clai⁹⁰.

La 5 noiembrie același an se ocupă de șindrila, de necinstea oamenilor din ținut la făcutul ei. Șindrila o fac mai scurtă și nu o fac bine. Tot așa parii, fînul, lemnele le încarcă perfid din nou pe hotarul orașului sau chiar în fața porții. Judele să convoace pe simbăta viitoare senatul, să

⁸⁸ *Ibidem*, pachet 9, fasc. XII.

⁸⁹ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 372—373.

⁹⁰ *Protocoloalele*, p. 115.

hotărăscă cele bune și în privința aceasta, chiar dacă ar fi și cu pagubă pentru oraș ; e nevoie să se protesteze apoi și la comitat ⁹¹.

La 27 ianuarie 1590 apoi sfatul vine cu hotărâri în această privință, hotărâri la care afirmă că a consimțit și a dat putere orașului și nobilimea comitatului Cluj. Șindrila, nobilimea și iobagii ei să o facă de trei palme (*harom araznyira csinalliak*), iar parii de cinci coți lungime (*eot singre*). Dacă se aduc altfel, adică sub aceste măsuri, să fie arși. Sfatul nu vrea să se abată de la aceasta cu nici un chip, nici într-o parte nici în alta, ci vrea să o păzească cu toată oredința. În ce privește pe aceia care cumpără pe ascuns, și duc (parii) pe furii la viile lor, fie aici în hotar, fie în alt hotar, ba le și ies (țăranilor) în cale cu caii, cu căruțele, sfatul hotărăște să se poată lua de la ei zece florini fără să le ierte nici un ban. Acolo unde e îndoială, oricine ar fi, fără deosebire, să-și salveze cu jurământ nevinovăția. În privința lungimii parilor nici o scuză, nici o îngăduință să nu fie, acea lungime să o aibă cu adevărat și numai așa să-i poată cumpăra. Parii mai mici și de acum încolo să se ardă fără cruțare. Și fiindcă judele și sfatul său nu sînt de ajuns pentru supravegheze, să supravegheze și căpitanii, aducîndu-și aminte cum au jurat să păzească libertatea folositoare orașului ⁹².

La 9 mai 1590 sfatul ia hotărâri cu privire la plata zilei de coasă și de secere. Secerea, coasa fiind aproape, hotărăște ca în valea ? (*eleo veolgben*, nume de hotar) coșăului să nu se dea mai mult de 32 de bani. Clăia de 20 de snopi să rămînă ca mai înainte, cu 2 bani, în înțelesul că să se plătească 2 bani de seceratul unei clăi. Judele, iarăși, să pună să se lege din vreme cîtiva snopi și să se atîrne pe porți, pe ușile mici (ale cetății desigur). Ba și servitorii domnului quartalist (*quartas uram*) să meargă în mijlocul secerătorilor și cu sîrguință să-i facă atenți să lege snopii după snopul dat. Martin Nyreo și Ioan Stamp au și luat asupra lor de bună voie sarcina să meargă între secerători, să umble printre ei, să-i supravegheze ⁹³. În iulie 1599 sfatul hotărăște că cel care ia oameni la coasă, să plătească după numărul de „vitorna“ (*vitorna zamra*) și în *eleo veolgy* să dea de o vitorna 40 d., în valea a treia (*harmad veolgy*, iarăși nume topic) 50 d. Cositul cu ziua vreau să-l înlătore cu totul și să nu îngăduie nimănui cositul astfel. Cine calcă hotărîrea să fie pedepsit mai întîi cu un florin, iar dacă a doua oară e găsit că o face, să fie pedepsit fără milă cu zece florini ⁹⁴.

La 31 ianuarie 1597 sfatul se ocupă printre altele și de măsuri, de găleată (*keobeol*) și de cupă (*eitel*). Găleata să fie măsurată, adică verificată, cu găleata de piatră (*keo keobeol*) și după aceea să se orienteze și miera (*veka*). Orașanul să măsoare cu aceea și juzii țîrgului pe aceea să o emită pe seama poporului din oraș. Când emit însă miera pentru poporul din afară, pe aceea să o lase cu ceva mai plină, cu vreun pumn ⁹⁵.

⁹¹ *Ibidem*, p. 118.

⁹² *Ibidem*, p. 125—126.

⁹³ *Ibidem*, p. 145.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 337.

⁹⁵ „azt walamý kichinnel lelkesben haggýak mint egy eozwe marockal“, Arh. or. Cluj, Fasc. II, nr. 31.

Juzii târgului să fie cu sîrguincioasă grijă să nu dea mierța mai mare omului din oraș, ci numai poporului din afară (*az kewlseo nepeknek*). Mierțile vechi să fie strînse, verificate, sigilate. Măsurile țărănești, cu care țaranul vindea orașanului, trebuiau să fie mai mari decît cele cu care orașanul vindea țaranului.

Într-o ședință din 1590, sfatul se ocupă de extradarea iobagilor mutați sau fugiți. Judele a încercat în fața principelui și a sfetnicilor săi ușurarea articolului greu privind extrădarea iobagilor, căci nobilimea se străduiește să mențină gravitatea articolului⁹⁶. Probabil se referă la hotărîrile dietei din decembrie 1588, care impunea și orașelor cu severitate extrădarea iobagilor fugiți și obliga pe juzi, sub pedeapsă, să-i caute și să-i cedeze⁹⁷.

Socotelile ne dau deci o imagine concretă a raporturilor din satele orașului. Satele sînt toate românești, au în frunte cneji. Din socoteli putem cunoaște și raporturile vechi, găsite la preluare, și evoluția lor sub noua stăpînire. Orașul preluînd sate feudale, continuă să le exploateze, să le fructifice în condiții feudale. Menține vechile prestații, pe unele de-a dreptul neschimbate. Continuă censul, care e dare în bani, datul ovăzului de Crăciun, banii feței de masă. Continuă datul vitei de tăiat, obișnuită în satele românești. Apar și darurile specifice ale cnejilor și preoților români, cergă, desagi, șoim. Lipsesc cu totul dijma din semănături pentru că satele sînt românești. Dijma porcilor are cele două forme obișnuite, din porcii de pajiște și din porcii de la ghindă. E în obicei dijma albinelor. Orașul continuă să ia quinquagesima românească, în forma ei obișnuită. Aci se păstrează chiar mai bine, în forme mai vechi decît în alte părți. Pămînturile de cultură pe seama stăpînului, la preluare se arată puține. Ceea ce înseamnă că și obligațiile de lucru trebuie să fi fost puține.

Excepție face Feleacul, stăpînit de oraș mai de mult. Aci vechile prestații, inclusiv quinquagesima, au dispărut, au fost răscumpărate în bani, s-au confundat în dare, s-au convertit în obligații de lucru.

Intrînd în stăpînirea satelor din comitatele Turda și Solnocul dinlăuntru, orașul se străduiește să le fructifice, să le sporească veniturile de pînă aci. Această fructificare o înțelege nu atît prin sporirea vechilor prestații, cît prin sporirea economiei proprii, alodiale. Aceasta se cerea sporită cu atît mai mult, cu cît aici lipsea venitul dijmelor din semănături. În consecință el sporește pămînturile de cultură, fînatele, ridică măierîști, cumpără vite, oi, ține porci, păsări, ridică mori, intensifică crîșmaritul. Ceea ce aduce după sine sporirea obligațiilor de lucru ale iobagului. Acesta e chemat la lucru nu numai pe pămînturile „alodiale“, sporite, de pe hotarele satelor proprii, ci și în hotarul Clujului sau Apahidei, i se îngreunează deci și prin depărtare obligațiile. Aci ridicîndu-se pe primul plan veniturile economiei proprii, trebuie să presupunem ridicarea pe primul plan a muncii în îndatoririle iobagului.

⁹⁶ *Protocoalele*, 1590, p. 141.

⁹⁷ *Mon. Com. R. Trans.*, III, p. 241.

Socotelile, cu toate neajunsurile specifice unei astfel de documentații, au meritul de a ne introduce în amănuntele acestei economii, într-un timp pentru care asemenea material documentar e rar în genere.

Eforturile orașului de a spori veniturile satelor sale au dat rezultate, creșterea veniturilor e evidentă. Crește sensibil suma globală. Bilanțul veniturilor și cheltuielilor, la început slab pozitiv, în timpul investițiilor chiar deficitar, devine intens pozitiv.

Orașul își sporește veniturile satelor sale pe aceeași cale, ca domeniile feudale în genere, prin sporirea economiei alodiale, întemeiată pe munca iobăgească. Doar la Gîrbou apar simbriaș plătit, boi de jug, plug. Sporește pămîntul alodial sau lucrat pentru domeniu, pe căile obișnuite, în dauna pămîntului obștesc. Chiar grîul de sămîntă se ia la început prin împrumut forțat de la supuși, ca la Gîrbou. Produsele alodiale, ca și cele venite din prestații, mare parte se consumă, merg în semănături, întreținere, salarii, plăți, munci etc. Merg multe însă și în vînzare. În cadrele economiei alodiale a acestor sate e mai ridicată proporția vînzărilor. Aceasta desigur nu numai din motivul simplu că satele sînt departe sau că în ele lipsește curtea consumatoare a stăpînului, ci și pentru că economia orașului în genere e mai bănească, pentru oraș e în grad mai mare preferabilă această economie. Vînzările se fac în bună parte în oraș. Dar se fac și țărănilor, piața domeniului e nu numai orașul, ci chiar propriii supuși sau satele apropiate. Chiar de pe piața Clujului aveau și această răspîndire, ca din orice tîrg.

Feleacul a fost și rămîne într-o situație aparte. El face servicii speciale. Raporturile lui cu orașul s-au simplificat, sarcinile lui s-au redus mai ales la dare și la lucru ; la lucru însă nu pe vreun pămînt alodial în hotarul satului — asemenea pămînt în hotarul Feleacului nu putea fi rentabil — ci în oraș, la diferitele lui nevoi interne, pe pămînturile orașului, juzilor, spitalurilor, la drumuri, la pădure, la tăiat, cărat lemne sau alte cărașii și altele.

Obligațiile de lucru au ajuns la aceeași nelimitare, ca și pe alte domenii. Orașul nu face excepție în această privință.

Socotelile ne dau și prețioase amănunte asupra condițiilor muncii iobăgești, dar și a muncii salariate, agricole sau meșteșugărești, lăsîndu-ne posibilitatea pătrunderii mai adînc în mecanismul economiei agrare a timpului.

Economia proprie sau alodială a moșiilor a sporit mult față de ceea ce a fost la preluare, au sporit și veniturile. Investițiile au dat rezultate. Orașul însă nu pe toate le-a considerat mulțumitoare. Oile cumpărate în mare parte le-a vîndut ; investiția nu i s-a părut destul de rentabilă. Însemnau o grijă în plus. Bilanțurile de intrate și ieșite bănești arată oscilații, mai ales la cheltuieli și excedent. La cele trei sate, Săcel, Filea de Jos și Filea de Sus arată de la un timp scăderi chiar la intrate. Aceasta probabil prin deplasarea în parte a pămîntului alodial spre Apahida sau hotarul orașului Cluj și prin lichidarea turmei de oi. Bilanțul general al tuturor satelor în schimb, în 1598 și 1599, este intens excedentar. În 1598 excedentul reprezintă peste 71% din intrate, iar în 1599 aproape 77%.

XXX. ȚINUTUL SALINELOR DIN MARAMUREȘ LA 1600

Ocenele de sare din Maramureș au un material documentar bogat. Istoria lor poate fi urmărită departe în trecut¹. Au un material documentar prețios și pentru sec. al XVI-lea. Pe lângă actele multe care le privesc, în sec. al XVI-lea apar și inventare, instrucțiuni de funcționare, liste de salarii. Din cercetările comisarilor imperiali și încercările de reorganizare făcute după 1550 a rezultat un însemnat material informativ. Am ales pentru prezentarea raporturilor din ținutul ocnelor anul 1600, pentru că din acest an avem un urbariu după care ele se pot reconstitui mai bine.

Ocenele de sare țineau obișnuit de domeniul cetății Hust (azi în U.R.S.S.) și i-au urmat soarta. Și urbariul de care ne folosim e al cetății Hust. El poartă data de 29 ianuarie 1600².

Nu vom prezenta aci raporturile de pe întreg domeniul cetății Hust³ — o parte din el nu cade pe teritoriul nostru — extragem numai părțile care ne privesc. Din localitățile cuprinse în urbariu, pe teritoriul nostru sînt numai țîrgurile Cîmpulung la Tisa și Sighet, iar dintre satele ținînd de ocna din Rona numai Rona de Sus, restul sînt în U.R.S.S. Ne ocupăm aci numai de acestea și de ocna.

Urbariul are calitatea că înscrie nominal pe supuși, nu numai indicîndu-le locul în ierarhia socială, ci înscriindu-le și vitele. Le înscrie și îndatoririle. Dar ne dă o mulțime de informații și asupra salinelor, rînduieșilor tăierii sării, salarizării lucrătorilor, transportului.

¹ Vezi, de pildă, Al. Doboși, *Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în evul mediu (secolele XIV—XVI)*, în *Studii și cercetări de istorie medie*, an. II (1951), nr. 1, p. 125—166. Pentru felul cum se exploata sarea în Țara Românească vezi studiul mai nou Aurora Ilieș, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească pînă în veacul al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I (1956), p. 155—197.

² Arhiva Statului Budapesta, U. et C. 174/25. Aci se păstrează în copie de la 1815. Fotocopie în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

³ De cetatea Hust țineau la 1600 cele cinci țîrguri privilegiate Hust (*Huszt*), Vișc. (*Üisk*), Teceu (*Teczeo*), Cîmpulung, Sighet și satele *Bustiahaza*, *Talaborfalva*, *Dulfalva*, *Zaldobos*, *Iza*, Rona de Sus, *Rako*, *Kőöreös Mező*, *Tribuso*.

Cît privește populația, în cele trei localități, Cîmpulung la Tisa (*Hozzumezeő*), Sighet (*Zigeth*) și Rona de Sus (*Felseő Rhona*), sînt înscrise 431 de nume de capi de familie, din care în Cîmpulung 96, în Sighet 294, în Rona 41. Sighetul se numără deci printre cele mai populate ținuturi din acest timp.

Locuri pustii (*desertae*) s-au înregistrat în total 27, din care 17 în Cîmpulung, 9 în Sighet, 1 în Rona. În două rînduri se notează și de ce sînt pustii. În Cîmpulung, într-un loc : aci patru case pustii a căror oameni s-au înecat în apă (*quorum homines in aquam mersi sunt*) ; în alt loc : casa pustie a lui Ioan Záz, mort în apă (*in aquam demortuus*). Desigur nu era un accident neobișnuit în condițiile de atunci ale transportului sării pe apă.

Social, după înscrieri, putem distinge doar pe nobili, pe libertini și jeleri (*sellérek*). Restul nu sînt calificați. Din distincțiile făcute trebuie să deducem însă că restul erau considerați coloni, așa cum sînt calificați la primul sat înscris (*Numerus colonorum et pagorum*). Cele trei categorii notate se repartizează astfel :

	nobili	libertini	drabanți	jeleri	total înscrși
Cîmpulung	2	—	2	1	96
Sighet	32	27	—	18	294
Rona	—	—	—	9	41
	34	27	2	28	431

Printre nobili 5 sînt notați și *litteratus*, 1 *nemes pauper*, altul *nemes libertinus*. Unul din înscrși e notat *curialis*, care poate să fie și nobil, dar și numai angajat la curte.

După aceste cifre, nobilii reprezintă 7,9%, libertinii cu drabanții 6,7%, jelerii 6,5% din totalul celor înscrși. Nobilii se găsesc aproape toți în Sighet. Sînt desigur nobili mici, cu obligații față de domeniu, dar scutiți firește de obligațiile iobăgești. Drabanții servesc în cetatea Hust. Jelerii sînt și ei cei mai mulți în Sighet. În genere însă ei reprezintă un procent scăzut din populație.

În dreptul numelor e notată și sesia. Nu e notată doar în dreptul nobililor. În total apar cu :

	sesii întregi	1/2	1/3	1/4
Cîmpulung	67	11	—	—
Sighet	206	16	4	1
Rona	17	6	—	—
	290	33	4	1

Majoritatea covârșitoare a sesiilor sînt considerate întregi, subdiviziunile sînt puține și majoritatea lor sînt de o jumătate de sesie ; un singur sfert. Jelerii apar fără sesie.

În dreptul celor înscrși sînt notate cîteva din ocupațiile distinctive : tăietor de sare (*sóvágó*), corăbier sau năier (*hajos*), cîrmaci (*kormanos*) și altele.

Tăietori de sare în Cîmpulung sînt notați 3, în Sighet 16. În lista separată a tăietorilor de sare de pe domeniu însă, din Sighet apar 19, din care unul e judele lor, din Cîmpulung 2, din Tecu (azi în U.R.S.S.) 26. De altfel nici la Cîmpulung, nici la Sighet numele nu corespund întocmai, în lista separată aparînd și cîteva alte nume decît cele din listele nominale ale tîrgurilor și invers.

Corăbieri sînt 14, toți în Sighet. Cîrmaci 2, în Cîmpulung, care trebuie socotiți tot corăbieri.

În șirul celor înscriși apar 7 *literatus (deak)*, 1 în Cîmpulung, 6 în Sighet, din care 5 sînt printre nobili. În Cîmpulung 2 sînt notați *peregrinus*, din care unul și jeler, probabil erau tratați ca jeleri. Trebuie să fie streini veniți să lucreze aci. În fruntea listei tîrgurilor apare judele tîrgului (*judex*), în Sighet și un jude al oonei (*akna biro*), în înțeles de jude al tăietorilor de sare. Meseriași nu sînt notați, decît unul singur, un fierar (*kovács*); îi putem bănui în parte însă după nume ca *Lakatos, Nereggiarto, Zeöcz, Kovács, Aztalos, Uarga, Fazakas* etc. Asemenea nume sînt frecvente. Numele de meseriași însă acum acoperă desigur în mai puține cazuri meseria însăși. În Sighet și Rona printre cei înscriși apare și preotul (*pastor*), cel din Sighet e nobil.

Printre cei înscriși sînt multe văduve : în Cîmpulung 14, în Sighet 32, în Rona 3.

Urbariul înscrie vitele, caii, porcii, oile celor înscriși. Totalizînd cifrele, rezultă următoarea stare :

	înscriși	boi	vaci	junci	viței	cai	porci	oi
Cîmpulung	96	193	99	56	23	68	861	463
Sighet	294	207	186	34	13	189	944	800
Rona	41	33	107	30	12	36	114	622
	431	433	392	120	48	293	1919	1885

Scăzînd numărul nobililor și libertinilor, ale căror vite nu sînt înscrise și raportînd cifrele la restul de 372, ajungem la următoarele medii : 1,2 boi, 1 vacă, 0,4 junci, viței, 0,8 cai, 5,2 porci, 5,1 oi de înscris.

Repartiția lor pe înscriși însă e foarte inegală. Boi au :

	în total	1	2—3	4—5	6—7	8—11	12—15	20—29
Cîmpulung	32	1	7	4	8	12	—	—
Sighet	27	2	3	8	3	5	3	3
Rona	10	—	5	5	—	—	—	—
	69	3	15	17	11	17	3	3

Deci abia 69 din 372 au boi, ceea ce ne lasă să deducem cît de puțini sînt cei care fac agricultură aci. Chiar cei care au boi, îi țin desigur mai mult pentru căraușit sare. Din cei care au boi, mai mulți au 1, 2, 3 perechi. Dar au cifră însemnată și cei cu patru perechi, un sfert din cei cu boi. Sînt apoi șase cu 12 și mai mulți, din care doi au cîte 20, unul 22.

Cai au :

	în total	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cîmpulung	25	8	11	2	—	—	—	1	2	1
Sighet	92	33	30	21	7	1	—	—	—	—
Rona	24	14	8	2	—	—	—	—	—	—
	141	55	49	25	7	1	—	1	2	1

Caii completează boii cu animale de tracțiune. Erau întrebuințați desigur și în agricultură, dar probabil mai ales la transporturi, la transportul sării. Cai au mai mulți înși decât boi. Cei mai mulți din ei au 1, 2, 3 cai ; cei cu mai mulți de 3 sînt abia 12.

Luînd vitele mari boi, vaci, cai, junci, viței, mînji împreună rezultă următoarea situație :

	total cu vite	1	2--3	4--5	6--7	8--9	10--14	15--19	20--30
Cîmpulung	70	13	12	18	5	3	12	5	—
Sighet	146	30	60	22	15	5	9	2	3
Rona	36	4	9	5	6	3	8	1	—
	252	47	81	45	26	11	29	3	8

Vite mari au deci 252 din 372. Cei mai mulți au între 1 și 5, în total 173. Dar sînt în număr însemnat și cei cu 6 și mai multe, în total 79, din care trei au peste 20, anume unul 24, altul 27, al treilea 28.

În tabele apare un număr însemnat de porci, în total 1919. Porcii se repartizează astfel :

	total cu porci	1	2	3--4	5--9	10--14	15--19	20--29	30--41
Cîmpulung	83	8	6	13	21	15	9	7	4
Sighet	102	11	11	21	16	19	14	7	3
Rona	17	2	1	3	6	5	—	—	—
	202	21	18	37	43	39	23	14	7

Porci au aproape jumătate din cei înscrși, cei mai mulți sub zece. Mici „turme“ de 20 sau mai mulți nu au decît 21. Cel cu mai mulți are 41, dar are de fapt 8 porci și 33 de purcei.

Cele 1885 de oi le au doar 14 înscrși, 4 din Cîmpulung, 2 din Sighet și 8 din Rona. Cei 4 din Rona au împreună 463 de oi (123, 75, 85, 180), cei 2 din Sighet unul 200, altul 600, cei 8 din Rona 622 (20, 70, 27, 40, 25, 200, 40, 200). După înscrșii avem o relativă concentrare a culturii oii. Dacă nu cumva s-au înscrșii numai sumele mai mari supuse datului oilor ? Ceea ce e foarte probabil, căci cifra cea mai mică înscrșă e de 20.

Separînd pe cei notați jeleri, ajungem la rezultatul că 28 jeleri au împreună 9 vaci, 2 junci, 23 cai, 31 porci, 200 oi. Din ei 12 (printre aceștia

și 1 tăietor de sare și 4 văduve) nu au nimic. Unii au câte 1, 2, 3 vaci. Mai mulți din ei au cai, câte 1—2, dar apare unul cu 3, altul cu 4. Ceea ce înseamnă că puteau trăi și din transportul sării. Cîteva au porci, între 1 și 9. Unul din ei are 1 cal și 200 de oi, altul 1 vacă și 4 cai. Cei doi notați *peregrinus*, din care unul și jeler, nu au înscrisi decît câte 3 porci.

După vite, diferențierea ne apare destul de însemnată. Proportia celor fără vite sau cu vite puține e destul de mare. În liste e foarte frecventă expresia *nihil habet*. În Sighet apare de 40 de ori, în Rona de 5 ori. În schimb, la celălalt capăt al scării găsim cîteva înstăriți. În Cîmpulung unul are 10 boi, 4 vaci, 4 viței, 2 cai, 27 porci, un altul 10 boi, 10 junci, 1 vacă, 3 cai, 5 minji, 25 porci. În Sighet unul are 4 vaci, 1 cal și 600 oi, trei cu câte 12 boi, la care se mai adaugă și vaci, porci, apoi unul are 20 boi, 8 viței, 14 porci, altul 20 boi, 6 junci, 1 cal, 18 porci. Cel mai înstărit are 22 boi, 2 vaci, 33 porci. Cu asemenea stare puteau avea și cîștiguri din cărașitul sării și altele.

Diferențierea aci însă nu se socotește numai după vite. Tîrgoveții au și alte mijloace de producție, mai aduceau venit și deci contribuiau la diferențiere meseriile, negustoria, tăiatul și transportul sării, negoțul cu sare și altele. Altfel ar fi greu de explicat cum chiar juzii celor două țiguri se numără printre cei cu cele mai puține vite. Judele Cîmpulungului e înscris doar cu 1 vacă și 10 porci, al Sighetului cu 2 vaci și 5 porci. Cel din Rona are și mai puțin, doar o vacă. Dacă le-au declarat exact, firește.

Tăietorii de sare au și ei, unii, înscrise vite, porci. În Cîmpulung, de pildă, unul are 2 vaci, 2 cai, altul 4 porci, al treilea 1 junc, 1 cal, 9 porci. În Sighet însă nu e înscris nimic în dreptul nici unuia, inclusiv al celui notat *akna biro*. Nu aveau sau n-au fost înscrise? Mai probabilă e a doua alternativă. Mult însă nu puteau să aibă, o indică aceasta vitele celor la care au fost înscrise. Aceasta chiar dacă presupunem că declarațiile nu sînt exacte sau consecvente, tăietorii de sare, scutiți, nefiind supuși vreunui control mai sever. Din cei doi cîrmaci (*kormanios*) din Cîmpulung numai unul are înscrisi 6 purci, celălalt nimic. Din cei 14 corăbieri (*hajos*) înscrisi la Sighet, cei mai mulți nu au înscrise vite sau porci. La unii se și notează *nihil habet*. Sînt însă și trei care au. Unul are 2 cai, un altul 2 vaci, 4 cai, 20 porci, iar cel mai înstărit 9 boi, 4 cai, 14 porci. Cel înscris fierar are 1 vacă, 2 cai, 4 porci. Un literatus din Sighet are 1 vacă, 2 porci. La cei nobili, firește, nu e înscris nimic. Preotul (*pap*) din Rona are înscrisi 4 boi, 4 vaci. Pastorul din Sighet însă e nobil.

Starea văduvelor se arată redusă. Cele 49, împreună, au înscrisi 20 boi, 32 vaci, 10 junci, 4 viței, 13 cai, 141 porci. În dreptul multora e notat *nihil habet*. În Sighet una are 6 vaci, 1 cal, 19 porci, alta 4 boi, 2 vaci, 4 porci, în Cîmpulung una 6 boi, 8 junci, 1 vacă, 11 porci, iar cea mai înstărită 10 boi, 4 vaci, 4 viței, 2 cai, 27 porci.

Sarcinile celor trei localități nu sînt uniforme. Cele două țiguri au sarcinile celor cinci țiguri privilegiate, iar Rona de Sus are îndatoriri legate de ocele de sare.

Censul nu apare printre îndatoriri, apare numai darea către principe, care de fapt e darea publică. Ea se plătește după porți, la două termene,

la Sîngeorz și Sînmartin. Cîmpulungul e socotit la această dată cu 16 porți, Sighetul cu 20. Plătind de două ori pe an cîte 3 fl. de poartă, Cîmpulungul a plătit 96 fl., Sighetul 120. Se notează de cîteva ori că darea de Sînmartin a fost dată la mîna căpitanului și folosită la plata călăreților și pedestrilor. Rona de Sus nu e datoare cu dare (*Adaiok semmi nincz*). Aci nu apare nici darea jderului, cîte un jder (*nest*) la Sînmartin sau la Crăciun, de fiecare sesie, în obicei la satele care slujesc la cetatea Hust (*Bustiahaza, Talaborfalva, Dulfalva, Zaldobos, Iza*) care dau obișnuit la Crăciun cîte un jder de sesia întreagă. Cîte o piele de jder de sesia întreagă dădeau și la 1530⁴.

Daruri obligatorii nu se pomenesc nici în Cîmpulung, nici în Sighet. Cei din Cîmpulung sînt datori să dea ovăz cămării de sare și cetății, dar pe bani; li s-a plătit prețul. Iar la Sighet se notează că nu sînt datori cu nici un dat (*szedés*) și nici nu li se ia ceva cu puterea, ci numai cînd dau ei de bunăvoie căpitanului sălbăticiuni sau găini. Ele au altfel aceeași lege cu celelalte tîrguri (*várossal*) împreună, la care citim texte asemănătoare: fără plată dau doar daruri de Crăciun, de Paști, de bunăvoie. La Vișc de pildă se spune că au dat ce li s-a cerut în cetate, ovăz, găini, gîște, dar li s-a plătit prețul. Fără bani nu sînt datori să dea nimic. Cei din Rona însă au daruri obligatorii. Ei trebuie să dea pentru nevoile cămării la Paști de fiecare sesie întreagă cîte 16 ouă, de jumătate sesie cîte 8. Fiecare om cu sesie întreagă e dator de Crăciun cu cîte o sanie de lemne șpanului cămării, cei cu jumătate cu jumătate de sanie.

În satele care slujesc cetatea Hust darurile sînt mai multe. La primul din ele, în afară de datul jderului de fiecare sesie, sînt înscrise și altele. La Sînmartin dau 6 găleți de ovăz, 6 sănii de fîn, iar dacă nu dau fîn, cele 6 sesii dau 3 fl. Sînt datori cu 12 d., care se numesc banii provizorului (*Udvarbiro Penz*). La Paști sînt datori cu cîte 24 de ouă și 12 d. de fiecare sesie. Satul împreună e dator în fiecare săptămînă să ducă pentru nevoile cetății cîte 2 sănii de lemne. În fiecare vineri sînt datori cu „pește de vineri“ (*péntek hallal*), iar dacă pește nu pot duce, sînt datori cu găină sau cu ouă.

În satul următor de Crăciun dau (de fiecare sesie) cîte o găleată de ovăz, 2 găini și 5 bani, de Paști cîte 6 ouă și 2 bani. De Sîngeorz satul e dator cu un miel. Textele celorlalte sate trimit la acestea.

Măcelarii din Vișc sînt datori să dea cămării piei și seu, dar șpanul cămării le plătește prețul: o maje de seu de 70 fontți 1,50 fl., o piele de bou 60 d., o piele de vacă 40 d.

Dijma din semănături e pomenită la Sighet: dijma din toate semănăturile îi revine predicatorului. Desigur așa se întîmpla și în Cîmpulung. Cel puțin acesta era obiceiul și în celelalte tîrguri. Așa sunau doar privilegiile celor cinci tîrguri⁵. În Rona nu e pomenită.

Dijma porcilor e pomenită numai la Sighet. Din porcii lor nu dau dijma și nici cu bani de răscumpărare nu sînt datori. Cînd însă se face

⁴ Arhiva Statului Budapesta, U. et C. 101/71.

⁵ Cf. privilegiul din 1329. D.I.R. Trans., XIV/II, p. 283—286, 398—400, care a fost reînnoit, adăugit în repetate rînduri.

ghindă și cumpără porci pentru ciștig, din aceia dau dijmă cetății. Probabil așa era și în celălalt târg. Se notează doar la Hust că din nici un fel de vită nu datorează dijmă, ceea ce se repetă și la Vișc, Teceu ca un obicei comun al celor cinci târguri. La Rona nu se spune dacă se lua dijma porcilor, cum se lua în unele sate ale domeniului, sau nu. Aci, deasupra satului, cămara are pădure de fag și de stejar. La satul Bustiahaza, de pildă, se spune că acolo e o pădure a principelui și se ia dijmă din porci odată pe an, fie că se face ghindă fie că nu, pentru cei sub zece răscumpărarea fiind de 4 bani. Din porcii care nu sînt de un an (*nem esztendős*) nu se ia nimic. Dacă din târguri scot porci în pădurile principelui, se ia dijmă pentru principe. Dacă porcii principelui n-au consumat toată ghinda, aceea se vindea (arend-) pe ovăz sau pe bani.

Dijma mieilor e pomenită o singură dată : se dădea pe cînd satul era al principelui (*Talaborfalva*). Datul oilor e pomenit doar indirect, în legătură cu venitul munților, fără să se precizeze. Probabil nici nu e vorba de un dat, ci de o obligație contractuală pentru folosirea munților domeniului.

Dijma albinelor e de asemenea pomenită numai o dată, la Bustiaháza : din albine datorează dijmă, răscumpărarea fiind 4 d.

Obligațiile de *lucru* variază. Cei din Cîmpulung sînt datori să transporte sare de la ocnă la Cîmpulung. Sînt datori să servească la toate la pornirea corăbiilor sau navelor de sare. Sînt datori de asemenea cu toate slujbele la clădirea cetății (*az vár epeöletire*), poate că în înțelesul că sînt datori cu slujbe la cetate (?), dar nu sînt datori cu cărat lemne de foc. Cei din Sighet sînt datori și ei cu slujbă, dar numai la clădirea cetății și la cămara sării, cînd e de lipsă. Dar, probabil, în virtutea privilegiilor slujbele lor se plăteau, cel puțin unele. La Hust, de pildă, se spune că sînt datori cu orice slujbă la clădirea cetății, dar i s-a plătit fiecăruia după merit. Cînd au dus din târg o bute de vin în cetate, li s-au dat 8 sări. Pentru dusul în cetate a unui car de fîn li s-au dat 25 d. La cererea căpitanului însă au dus fîn și de bunăvoie, fără plată. Meseriașii (*műves Emberek*) sînt datori cu orice slujbă la cetate, dar li s-a plătit fiecăruia după merit — spune textul la Vișc⁶. Se spune și aci că, dacă e nevoie, trebuie să care vin, grîu în cetate, dar li s-a plătit cu sare măruntă. Pentru căratul unei poveri de vin (*Terehbor*) sau de grîu, li s-a dat sare măruntă preț de un florin. Cei din Rona sînt datori cu orice slujbă e nevoie la cămară. Cînd slujesc la cămară trebuie să li se dea și mîncare. Cînd merg la Bistrița după funia de trebuință la „mașină“, adică la aparatul de scos sarea la suprafață (*Gepeli*), li se dă fiecăruia cîte 50 de bani și cîte 32 pînișoare (*c-ypot*). Dacă sînt trimiși la Baia-Mare, cîte 32 bani și cîte 25 pînișoare fiecăruia.

La satele care servesc la cetatea Hust slujba e nelimitată. Sînt datori cu orice slujbă pentru cetate, arat, secerat, cosit, strîns, cărat, cu tot ce e de lipsă — se spune la primul sat înscris. Rînduiala e valabilă pentru toate. În 1530, în schimb, la aceleași sate se spune că de fiecare sesie în-

⁶ *Ibidem*, p. 45.

treagă trebuie să cosească trei zile stăpînului⁷. Avem deci și aci aceeași evoluție ca și în alte părți, de la cîteva zile pe an la nelimitat.

Pămînturi alodiale de cultură, delimitate, nu sînt. În Hust se înregistrează pămînturi semănate cu 194 mierțe (*miolczoda*) de grîu. Se spune însă că pentru cetate n-a fost nici un pămînt, dar căpitani au luat cîte au vrut de la oamenii săraci și pe acelea le-au semănat⁸. Fînațe de cosit pentru cetate sînt în mai multe locuri, separate desigur tot din hotarele comune. Despre unul aci se și spune că a fost fînațul ereditar (*eöreök réte*) al cuiva, dar i-a fost ocupat (*foglalták el teöle*) sub căpitănia lui Lonaj Alberth, precum și două iugăre de pămînt⁹. Aceste pămînturi le lucrau satele din apropierea cetății. Sînt datori cu toate slujbele la nevoile cetății, cu arat, secerat, cosit, strîns, cărat, cu orice e nevoie — spune textul de la Bustiaháza¹⁰. La Zaldobos se spune că atunci cînd coseau, secerau, strîngeau, trebuia să li se dea de mîncare și li se da apă cu ghiață (!) de băut¹¹.

În Cîmpulung nu sînt pomenite nici pămînturi de arătură, nici fînațe. Iar la Sighet se spune de-a dreptul că pămînturi de arătură, fînațe care sînt le stăpînesc tîrgoveții — pe seama principelui nu e nimic. În Rona însă se înregistrează 4 fînațe, fără să se spună cît sînt de mari și cine le lucrează. Se notează doar după ele că atunci cînd cei din Rona închid grădinile cu gard (poate e vorba de închiderea acestor fînațe) trebuie să li se dea fiecăruia cîte o povară de sare măruntă (*tereh millic*). Probabil fînațele serveau la întreținerea cailor ocnei.

Pădurile sînt înregistrate desigur în legătură cu dijma porcilor sau cu veniturile posibile din porcii streini scoși la ghindă în ele. Una în Bustiaháza, de stejar, e a principelui. În Talaborfalva sînt trei păduri, două de stejar, una de fag, le folosesc liber fie că se face ghindă, fie că nu. În hotarul tîrgului Hust sînt cinci păduri, din care patru de stejar, una de fag; grija pazei lor o poartă judele tîrgului (*Uáros Biraia*). La Vișc sînt înscrise două păduri, pe care cele cinci tîrguri le stăpînesc cu drept egal, nu dau dijmă, numai dacă scot în ele porci cumpărați pentru cîștig. La Teceu sînt înscrise două păduri, de stejar și de fag; produc rar, le stăpînesc în mod egal; la Sighet de asemenea două păduri, una de fag, alta de stejar; produc foarte rar. Pentru cămara sării din Rona e pădure de fag și de stejar deasupra satului. Cînd în Maramureș toate pădurile produc, aici nu e nici un venit, căci nimeni nu-și aduce porcii aici, ci cînd nu se face ghindă altundeva și aici da, atunci vine ceva venit și folos. Alodizarea pădurilor aci e deci abia la începuturi.

Munții care țin de cămară sînt *Charnahora*, pe care sînt 18 locuri de stîină (*Eztina helj*). Pe muntele Vișcului sînt 9 locuri de stîină; se numește

⁷ „...tenentur de vnaquaque sessione integra falcare tribus diebus domino“. U. et C. 101/71.

⁸ „Az Várhoz semmi zanto földek nem voltak, de az Capitanok az zegenj Embe-
rektől az menit el akart foglalni, el vettek teölek, azokat vettették be“. Urb. p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 10.

¹⁰ *Ibidem*, p. 13.

¹¹ „az mikor kaszáltak, arattak, takartak Etelvel tartoztak nekik, jeges vizet attak inniak“. *Ibidem*, p. 20. E poate vreo expresie populară pentru apă rece: apă rece ghiață. rece ca ghiața.

muntele *Cholchén*. Pe *Naniazka* sînt 3 stîni. Pe *Furmoza* 6 stîni. Cînd scot oile pe aceștia, de fiecare turmă (sau munte ?) chiar dacă sînt împreună oile și a trei sau patru oameni, dau cîte un berbec. Cei care au mai puține dau miel sau capră. De fiecare stîna dau cîte un caș. În anul trecut cîștigul a fost, și este și acum foarte puțin din pricina polonilor ; nu îndrăznesc să-și scoată oile aci. După ziua crucii, cînd coboară oile de la munte, cei care vreau să rămînă în pădure, sînt datori cu cîte un *janzial* (?) care a fost al șpanului cămării. Cînd cei din sat (din satul Rona) merg pentru dijmuirea berbecilor și îi aduc, din aceia trebuie să li se dea 8 berbeci și 8 cași. Cînd merg la munte pentru dijmuit, li se dă fiecăruia cîte 32 pîinișoare (*czipo*) și cîte un rînd de opinci (*egy egy eolteő boczkort*). Se scoteau desigur multe oi streine aci, căci ale satului, am văzut, nu erau multe.

Mori, textele celor trei localități nu pomenesc. Dar apar în alte părți pe domeniu. Mai întii două mori ale cetății, cu cîte o roată, una o ține căpitanul ca primită de la Andrei Bathory, venitul celeilalte e întreg al cetății. Apare și o moară de pulbere (*por teőreő malom*). Aceasta n-a fost a cetății, ci a cuprins-o Gaspar Kornis cu puterea de la moștenitorii legitimi, cărora le-a rămas de la strămoși. Și acum sînt îndreptății la ea diacul Dumitru și urmașii săi. A fost și poruncă de la principe să fie redată, totuși nu e dată nici acum. În Talaborfalva sînt înscrise două mori în stăpînire particulară, din vama cărora a patra parte numită „Zurma“ (*Zurmanak*) revine cetății. În Dulfalva e o moară în aceeași situație. În Vișc sînt patru mori, una cu două roți, are și pive de sămînță de in, celelalte cu cîte una. Toate patru sînt pe mîini particulare ; au cîte un stăpîn, afară de una, care are trei. Din vama lor, cetății îi revine a patra. Mai are și orașul două mori, din care însă, fie că umblă, fie că nu, cetății nu-i revine nimic, venitul e al orașului. Domeniul, după aceste informații, nu are mori proprii, iar cele particulare dau cetății a patra din vama lor, o porție neîntîlnită în urbariile studiate.

Despre *crîșmărit* urbariul nu pomeneste nimic. Deși trebuie să se fi exercitat în vreun fel vînzarea de băuturi la ocne. Textul din 1600 pomeneste și *crîșmar*, care e chelarul.

Pescuitul e pomenit sumar, sub forma datului de pește vinerea. La Sighet se spune că sînt ape de pescuit, dar nu sînt oprite ; pe seama principelui nu vine nimic. Probabil așa era și în celelalte țîrguri. Nu se pomeneste nimic de pescuitul în Tisa.

Vînatul nu e pomenit deloc, decît numai prin darea jderului.

Vamă e înscrisă una în Hust. Pentru principe venea vama de 8, 6 și 4 bani, care se dădeau la mîna șpanului cămării. De călăreț se luau 2 bani, de om pedestru 1 ban ; mergeau la mîna căpitanului, căruia principele i-a dat pentru condimente (*few zezámra*). Din contrabandă (*contrabant*) două părți sînt ale principelui, a treia a vameșului. În Vișc e de asemenea o vamă, venitul ei mergînd la mîna vameșului din Hust. Despre vama din Sighet urbariul spune că aci cele cinci țîrguri și cinci sate nu dau nici un ban vamă, decît cînd trec pe la vama din Hust dau cîte 2 d., iar dacă vameșul răscolește sarea (*az Sót megh hánnia*, le-o descarcă adică pentru con-

trol), nu dau nici un ban. Dacă vin alte care din ținut pentru sare, la Sighet dau la venire în sus 4 d., la mers în jos iarăși 4 d. Omul nobil nu dă nimic. Vicarului din Hust, după privilegiu, i se datorează 2000 de sări. Cetății Nyalab de asemenea 2000, dar în anul trecut 1599 nu i s-au dat. Acestea de aceea se dau, pentru că de la cele cinci târguri și (cinci) sate nu se ia vamă ca de la ceilalți cărauși.

Gloabele sînt înregistrate la primul din satele înscrise. Gloaba desfrîului (*parazna birságh*) e 1 fl., care revine provizorului (*Udvar biroé*). Gloaba sîngelui (*vér birságh*) rezultată din judecată e 64 d.; revine tot provizorului. Gloaba plîngerii sau pîrii (*panaz birságh*) 64 d., tot lui. A celui rămas la pierderea capului și averii 6 fl., din care un florin e al provizorului, restul mergînd la mina căpitanului. Femeia care vrea să se despărță de bărbat dă 1 fl., care e al provizorului. Gloabele sînt deci cele obișnuite și pe alte domenii.

La 1530 în schimb gloabele reveneau castelanilor¹². Și acel un florin din gloaba celui osîndit la pierderea capului și bunurilor revenea tot castelanilor.

E interesantă informația dată la unul din sate (*Zaldobos*) că în aceste sate cînd a venit iobag strein, n-a fost îngăduit să-l scoată, decît dacă el de bunăvoie a vrut să meargă¹³. Satele acestea deci nu erau obligate să redea pe iobagii fugiți. Domeniile camerale, salinele cu deosebire erau scutite sau se sustrăgeau de la această obligație — o știm din repetatele hotărîri dietale. Un nou așezat e scutit de șpanul cămării pe 12 ani, din care au trecut șapte, în care a fost mereu „în libertate”; cînd se vor împlini însă cei 12 ani să slujească alături de ceilalți¹⁴.

Urbariul ne dă apoi o serie întregă de informații asupra *ocnelor de sare*, înzestrării și funcționării lor, asupra personalului, tăictorilor de sare și salariilor lor.

Sub titlul de *Salis Fodina, Rona Zeke* sînt inventariate clădirile. E mai întii o „casă“ mare, casa cămării, sub care sînt alte trei „case“; le poartă grija economul (*Sáfár*). Case desigur în înțeles de încăperi, de camere. E apoi un celar (*gabonás ház*), o „casă“ a verzei (*kapostás ház*), o „casă“ a chelarului (*kulcziar ház*), o „casă“ pentru seu (*faggias ház*), o „casă“ în care locuiesc diecii, „casa mare“ în care locuiește șpanul cămării (*Camara Ispán*), bucătăria (*Koniha*), lingă bucătărie o „casă“ mică, o casă de copt pînc (*Szteo ház*), „casa mașiniștilor“ (*Gepelies ház*).

Inventarul acestor „case“ e foarte divers. În casele cămării se găsesc ustensile, provizii. În una se ține vin, pînișoare și alte bucate (*Eles*). Sînt aci felurite instrumente de fier, printre care 2 tîrnăcoape (*Garho czýákanj*), 3 sape, 2 hîrlețe cu fier (*asso kiben vas vasyon*), 3 sfredele, 1 daltă, 2 securi (*sarangh vaio feize*), 2 *czýrkalom*, 2 *sýndelj horgiolo*, 1 ferestrău de o mină, 2 fiare de picioare sau cătușe pentru oameni (*Ember Labara valo Uas*), 29 tîrnăcoape pentru tăiat sare (*czýkanj kivel Sothh vágnak*) bune, 2 rele, 4 berbințe (*Berbenze*), 21 000 de lumînări turnate de mină (*Kéz mártot*

¹² „Item vniuersa Byrsagia pertinet ad castellanos“.

¹³ „Ez falukba ha mikor más Idegenj Jobágy be jött, nem volt zabad ki vinni, hanem ha zabad akarattia szerént el akart menni“. Urb. p. 20.

¹⁴ Urb., p. 87.

geörtia) — În celar butuci cu liare pentru grumazi (*Kaloda Niak Uasaval*), 14 buți sau vase de vin (*Aruk es atdalagok*) goale. — În casa verzelor 4 buți (*Aru*), în una varză, celelalte sînt goale, 2 căzi (*Kád*). — În casa chelarului 1 pat, 1 pereche de clește, 5 pilnii, 1 masă. — În casa seului e o maje cu care se cîntărește seul, cu pietrele ei, rea; o maje cîntărește 70 de fonți. — În podul casei cămării 34 piei de bou și de vacă, 100 ștreanguri (*Istrangh*), 15 hături (*gepleő*), 2 frîie (*fék*) noi, 1 vechi, 4 bicș de mînat cai, 2 țesale noi, 2 rele, 5½ slămini mici, rele, 1 funie rea de scos sare, 3 hamuri de cai, 1 *hámfa*, cu fier, 1 berbință, 1 ramă de fereastră (*Ablakfa*), 250 șindrile. — În camera în care locuiesc diecii e un cuptor de cahle țărănesc (*Paraszt kályhas kemencze*), 1 masă, 2 ferestre, 2 lavițe, 3 paturi. — În casa mare în care locuiește șpanul cămării e 1 masă, în jurul mesii 3 lavițe, 1 cuptor țărănesc, 1 pat. Casa are 4 ferestre de sticlă, pe perete 4 puști cu pat (*Algios puska*), 4 puști fără pat (*Agiatlan Puska vas vagon*). — În casa mică, care se deschide din cea mare, 1 cuptor, 1 masă, în jur cu 2 lavițe, 1 pat, 3 ferestre de sticlă. — În bucătărie 1 pat, 2 scaune, 2 cuțițe, 3 frigări de fier, 2 tigăi de fier, 2 grătare de fier (unul rău), 4 albi, 2 grătare de fier (*Uas Maczka*) pe care se așează focul, 1 fier de zgîndărit focul sau vătrai? (*Zyto vas*), 1 secure de tăiat lemne, 1 răzătoare de hrean, 14 blide de lemn, 16 farfurii de lemn, 2 ciubere mari, 2 vedre de apă (*karth*). — În „casa“ mică de lîngă bucătărie 1 pat, 1 piuliță de aramă (*Rez mosar*), 1 berbință. — În casa de copt pîne 1 cuptor (*kemencze*), 1 albie de dospit, 1 ciubăr mare, 1 măsurită (*Abroz*), 3 berbințe în care sînt tărițe. — În casa „mașiniștilor“, adică a celor care minuiesc aparatul de scos sarea din mină, 1 cuptor. În ea locuiesc 4 „mașiniști“ (*gepelies*). Cai pentru aparat (*Gepelies Lo*), care trag adică la aparat 8, cai pentru cărat pîne (*Kenir hordo Lo*) 2, boi de simbriași (*Béres eokeor*) 2. Caii care trag la aparat și cară pîne primesc pe fiecare zi cîte 2 măsuri (*Mercze*) de ovăz (*Abrak*), 6 măsuri făcînd o optime (*Nyolczod*), ovăz care trebuie cumpărat¹⁵.

Inventarele mai vechi ale cetății Hust ne dau date mai sumare asupra înzestrării ocnelor. Un inventar din 1549¹⁶ înregistrează aci printre altele: 76 mierțe (*quartalia*) de grîu, 8½ mierțe de făină, 6 buți mari (*arw*) de vin, 3 buți mai mici, 529 mierțe de ovăz, 2½ mierțe de mazăre, 7 buți de varză, 458 pîmișoare (*Czyppo*), slămină, cași, brînză (*Bronza*), cîrnuri afumate și altele. Sînt 3½ stoguri (*acervi*) de fîn, cai pentru aparat (*Equi kepeliferi*) 8, cai pentru cărat pîne (*Equi paniferi*) 2, boi 6. La ocuparea camerei de cătră oamenii lui Andrei Bathori s-au găsit aci cai pentru cărat pîne și pentru aparat (*Equi paniferi et Gepeliste*) 11, boi de jug 4, 1 funie mare de scos sarea din ocnă. La altă dată s-au găsit 8 piei de bou și de vacă, 1 majă de seu, 8 cai pentru aparat, 2 cai pentru cărat pîne, 5 boi de jug și altele¹⁷.

La 1600 ocnele de sare sînt și ele inventariate, anume Ocna mare, Ocna mică, Ocna nouă, precum și baia și fierăria.

Ocna mare (*Az Geran: Nagy Akna*). În cămările din jurul ocnelor se găsește sare tăiată așezată în magle (*kez vagoth So Maglakba rakva*) 52 000/83. La aparat

¹⁵ *Urb.*, p. 70—75.

¹⁶ Arhiva Statului Budapesta, U. et C., 75/39.

¹⁷ *Ibidem*, 99/2.

(*gepelj*) o funie nouă mare, cu care se mînă în sus sarea, altă funie veche, 2 *Semelj* la aparat, 2 *Hyd vas* pe care trag caii, cu toate instrumentele, 2 scripete mari de fier pe care umblă funiile, 1 scripet vechi rău cu ficrul său. 2 rude de susținere (*Tamazto Rud*) cu fier, 5 saci (*Malha*) în care se scoate sare din ocna mare, 1 fus (*Ostorfa*) nou pe care l-au cioplit, 1 cadru vechi pentru fus (*ostorfa fél*). o scară (*Lajtoria*) pe care tăietorii de sare umblă în ocna.

Ocna mică (*Kis Akna*), numită și *Zakadas Akna*, nu are încă aparat întreg. Are o *Targoncza* trasă de doi cai, adică jumătate aparat (*fel gepelj*). la ea o funie veche, 2 saci sau burdufuri (*malha*), 2 hamuri cu cele de trebuință în care trag doi cai, 2 *Targonchia*.

Ocna nouă, sau ocna numită *Czer* (*Uy Akna, melliet Czer Aknának himak*), are un aparat sub acoperiș, la aparat o funie mare nouă, cu toate cele trebuitoare cu care trag patru cai, la ea 2 scripete ferecate. Lîngă ocna o cămară mare în care se așează sarea, cărucior? ferecat cu care duc sarea mărunță sau sfărmată de lîngă îngrăditură? (*Pár zekér, kin az Milliet ki tolliak az gardolat mellől, vasas*). Pe Gera o „casă” mică în care locuiește paznicul, în ea o masă, 1 cuptor, 1 scaun. Scări (*Laitoria*) pe care umblă în ocna tăietorii de sare sînt 3.

Casa de baie, în care fac baie tăietorii de sare (*Ferdeő Ház* sau *feőreődeő ház, kiben az sovagok feőrednek*) are un cuptor? (*Chatlan*), o căldare mare (*eőregh wst*), o cadă (*kád*), 1 ciubăraș de turnat.

Din jos de ocna *Czer* e sălașul celor din Teceu. Tot acolo o „casă” în care locuiesc rotarii, precum și 8 cărători de sare (*So Hordo*), care cară sarea în cămări. Din jos de casa cămării e o „casă” mare în care locuiesc tăietorii de sare din Sighet. Din jos de ocna mare o „casă” în care locuiesc cei patru rotari. Tot din jos de ea o cămară mare în care așează sarea.

Atelierul de fierărie (*Kovácz Mwhely*) are casă în care locuiesc fierarii. Sînt 2 butuci în care sînt nicovale, 1 nicovală cu virfuri, 1 ciocan de bătut înainte (*Eleő cőtő*), 1 ciocan sau mai (*Peőreőlj*), 2 ciocane de o mînă (*Felkez vereo*), 1 *Palazk vereő*, 2 ciocane de bătut (ascuțit) tîrnăcoape (*Chiakani elesiteő vereő*), 1 vînturătoare de cup-tor (*Koh Legiezeő*), 1 țeapă pentru cuptor (*Koh Nyárs*), 6 clești, 2 instrumente de făcut cap la cuic (*Zegh feiezeő*), 1 *Fogzo vas*, 2 pile, 1 *Spalingsh vas*, 1 tăietor (*Uágo*), 1 fier de găurit (*Liukazto Vas*), 1 *Ewsteompelj*, 1 *Fancz vas*, 1 pereche de foale, 1 răzuitor de unghii (*Keőreőm farago*), 1 apărător de flacăra (*Elenzeo*), 1 ciocan de potcovit (*Patko vereo*), 1 coș de cărat cărbuni plin de cărbuni, 1 *Pesselj*, 1 găuritor de candelabru de făclii? (*Faklia vas Liukazto*).

Rînduielile tăiatului și transportului sării sînt expuse cu multe amănunte în urbariu. Ele însă continuă rînduielei mai vechi, care se pot urmări în documentație. Nevoia permanentă a regilor și principilor de a spori veniturile fiscale, lupta continuă dintre tăietorii de sare și cămărași a dat naștere la mai multe rînduielei, invoieli care ne dau prețioase informații asupra raporturilor la diferitele ocne de sare. Unele se referă de-a dreptul la ocnele din Maramureș. Din cele care preced urbariul să ne oprim mai ales la trei: statutul din 1435 al lui Sigismund, rînduielei lui Vladislav din 1498 și instrucțiunile date cămărașului din Rona la 1591. Adăugînd la acestea rînduielei înregistrate de urbariul din 1600, putem urmări evoluția procesului pe o mai lungă perioadă de timp.

Statutul din 1435 îl cunoaștem dintr-un studiu¹⁸. El e motivat de neregulele introduse de cămărași: salarii neîngăduite, obiceiuri păgubitoare pentru fisc în acordarea alimentelor, care toate îi scad veniturile. Termenii motivației mărturisesc indirect o luptă pentru salarii. Cămărașii plăteau peste obicei desigur de nevoie, pentru a asigura funcționarea ocnelor.

După statut, completat și cu alte scripțe, se poate reconstitui aparatul ocnelor. În fruntea lor stă comitele cămării (*Comes camerae salium*). El e administrator și judecător în treburile ocnelor, răspunde față de rege de veniturile și cheltuielile lor. Subalterni are pe vicecomite sau vicecamerar, diferiți slujbași: sameș (*rationista*), scriba, *magulator* (măglaș, cântăritorul sării), econom (*dispensator*), chelar (*claviger*), bucătar (*coecus*), pitar (*pistor*). Munca în ocne o fac tăietorii de sare (*incisores salium*), care au juzi. Scoțul sării, a sării sfărâmate, a pământului din ocne se face cu un aparat, prevăzut cu funie mare, cu saci sau burdufuri, tras de cai, numit *machina* sau *gepel*¹⁹. Munca de scoatere o fac *rotarii* sau *kerekistae*²⁰. De caii aparatului, de mînarea lor, de aparat și de funcționarea lui se îngrijesc *kepelistae*²¹ adică „mașiniștii”. Ocnelle mai au fierar care face instrumentele necesare, cărbunar care deservește fierăria. Ele au și băiaș. Transportul îl fac pe uscat cărașii, pe apă năierii sau corăbierii (*nautae*), iar *celleristae* țin socoteala corăbiilor, se ocupă de făcutul și reparatul lor. De aparatul ocnelor țin și vameși. Personalul variază firește, apar și alte funcții după nevoi.

Acest personal e salariat, în bani și în natură. Salariul tăietorilor de sare, după statutul din 1435, e 8 dinari de 100 de sări (pietre, drobi sau boloyani de sare) tăiate²², la care se adăugau desigur bucate, alimente și, după cum reiese din alte scripțe, anumite ajutoare pentru postav, anumite daruri. Juzii tăietorilor de sare primesc săptămînal cîte 10 dinari.

Cei care scot din ocna sarea la suprafață primesc săptămînal cîte 16 d. Cei patru rotarii primesc pe zi 10 d., cărbunarul de fiecare coș de cărbuni 16 dinari. Băiașul primește 3 d. pe zi și o anumită cantitate de sare, care e răscumpărată de cămară. Salariul fierarului, mașiniștilor nu e înscris clar. Atît se spune că sarea care-i revine fierarului drept salariu se răscumpără maza? (probabil 100 bucăți) cu 14 d. El mai primește zilnic și cîte o măsură (*pint*) de vin. Tot așa și mașiniștii. Pentru anumite munci aceștia sînt plătiți deosebit. Cînd așază funia la aparat sau o repară primesc 2 d. și 2 măsuri (*pint*) de vin, cînd repară sacii sau burdufurile de

¹⁸ Iványi Béla. *Két középkori sóbánya-státutum, Századok*, 1911, p. 10—30. 98—113, 187—195.

¹⁹ Un text al timpului se exprimă astfel despre el: „pyramidalem machinam extractoriam vulgo gepel, vertunt octo equi, qui cum 60 saccos ex cute bovina factos, repletos rudî minere extraxerunt”. Aci e vorba deci de un aparat învîrtit de opt cai și avînd 60 de „saci” de piele de vită. *Ibidem*, p. 23.

²⁰ Textele o definesc astfel: „onerare bulgas vel utres in quibus milliatura, hoc est minutiae salium aut sales ipsi extrahuntur ac foris exonerare salesque extractos in horrea importare”. *Ibidem*. Ei încarcă, scot la suprafață, descarcă, cară sarea în depozit, folosindu-se și de telegi trase de cai.

²¹ „sunt curatores et rectores equorum, qui salem ex fodinis extrahunt”. *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 25.

piele primesc iarăși 2 d. De alimentarea băiașului (cu un ucenic), a fierarului (cu un ucenic), a cărbunarului, a judeului (sau juzilor) tăietorilor de sare, a celor 2 mașiniști trebuie să se îngrijească cămărașul. Tot cămărașul trebuie să provadă pe angajați cu oțelul trebuitor, cu cărbuni, cu seu pentru opaițe sau lumînări, și dacă acesta întâmplător se gată, e dator să dea în loc fiecărui om, fie noapte, fie zi, câte 1½ d. Preotul ocnei primește și el de la tăietorii de sare o anumită cantitate, pe care cămara o răscumpără cu 24 d. suta de bucăți²³.

În schimb, comitele cămării din Maramureș, după instrucțiunile din 1550, are salariul stabilit la 800 fl. E desigur salariu colectiv, implicând și subalterni, ostași personali. El și întreține pe unii din angajați, primind pentru ei și pentru sine provizii deosebit. Cămărașii însă au salariu numai câte 100 fl²⁴. Statutul oglindește tendința de a înlătura vechiul obicei după care tăietorii de sare sau alți slujbași care primesc sare în salariul lor să-și vîndă liber sarea primită. El dispune ca nici tăietorii de sare și nici alții să nu mai poată vinde sau cumpăra de acum încolo sare pe teritoriul cămării din Maramureș, decît prin intermediul comitelui cămării²⁵. Plebanii din Hust, Teceu și Sighet în 1439 trebuie să obțină concesiunea specială a regelui pentru a-și putea vinde fără intermediul comitelui²⁶ sarea primită. Tendința e de a generaliza răscumpărarea de către cămară a sării primite, cu preț stabilit de ea.

Că statutul a rezultat dintr-o luptă a tăietorilor de sare, o arată unul din punctele sale, care oprește pe viitor întrunirile tăietorilor de sare, numite de ei *túr*, care aduc totdeauna nespuse de multe neajunsuri și pagube cămării; ei să nu mai îndrăznească să le țină. Pe cei care ar mai îndrăzni să pună la cale, să convoace sau să vină la asemenea întruniri, comitele cămării poate să-i dețină, să-i pedepsească cu cuplări corporale, cu scoaterea ochilor și alte asemenea pedepse, să le cuprindă și confiscate pentru rege toate bunurile moștenite sau altfel avute. Dispoziția urmează numai decît după stabilirea salariilor.

Statutul încredințează comitelui cămării și alegerea pedepsei pentru tăietorul de sare fugit²⁷. Căci statutul, prevăzător, caută să prevină și fuga tăietorilor de sare nemulțumiți. El dispune ca dacă cineva dintre ocnași n-ar fi mulțumit cu rînduiele stabilite și ar fugi în altă parte, părăsind tăierea sării, localitatea unde a fugit e datoare să-l dețină cu toate bunurile sale și să-l predea comitelui cămării sau cămărașului său²⁸. Spre deosebire de iobag, tăietorul de sare își pierde mult mai curînd dreptul de mutare. El poate obține o mutare la alte ocne regale, dar nu o părăsire a lor. Ocnele de sare nu sînt obligate să redea pe iobagul fugit așezat pe teritoriul lor, dar nici nu acordă îngăduință de mutare iobagului lor. În acest sens dispun decretele regale foarte curînd. De pildă decretul rege-

²³ *Ibidem*, p. 25—29.

²⁴ *Ibidem*, p. 25.

²⁵ *Ibidem*, p. 20.

²⁶ *Ibidem*, p. 19.

²⁷ *Ibidem*, p. 17.

²⁸ *Ibidem*, p. 99.

lui Ludovic din 6 decembrie 1375 dat în favoarea ocnelor din Transilvania, Ocna Sibiului, Dej, Sic, Turda și Cluj, dispune să fie lăsați liberi toți iobagii care vor să se mute pe teritoriul lor, după ce și-au plătit teragiul și datoriile, nimeni să nu-i împiedice de la mutare și, invers, și iobagii domeniilor regale să se poată muta pe domeniile altora, „afară de tăietorii sării noastre“ (*demptis salium nostrorum incisoriibus*)²⁹.

În ciuda severității dispozițiilor regale, nemulțumirile izbucnesc mereu, lasă urme în acte, dau naștere la noi dispoziții, la convenții cu lucrătorii. Nu sînt suficiente severitățile, trebuie să se recurgă și la promisiuni pentru readucerea lucrătorilor fugiți, la felurite scutiri, la „favoruri“. Ei sînt baza unor însemnate venituri regale și absolut necesari. Dar sînt și grup omogen, cu interese identice, nu renunță la mijloacele de luptă care le stau la îndemînă. Sînt precursori îndepărtați ai luptelor lucrătorilor de mai târziu. În 1492 tăietorii de sare sînt activi în răscoala din Maramureș, în vara anului sistează lucrul pînă în august. Abia la sfîrșitul lunii s-a putut ajunge la pace și înțelegere cu ei³⁰.

Nu peste mult e nevoie de o nouă înțelegere, de un nou decret regal. Întrucît între cămărașii de Maramureș și tăietorii de sare (*excisores salium*) au fost mereu neînțelegeri și certuri pentru plata și alimentele care li se cuveneau, la cererea tăietorilor de sare, cu data de 28 aprilie 1498, regele Vladislav dispune ca cei doi cămărași să facă o înțelegere cu ei. Astfel, întrucît ocnele sînt departe de ȕrgurile și satele din care tăietorii vin să lucreze și ei, din pricina neproductivității locului, trebuie să-și cumpere alimentele din altă parte, s-a hotărît ca pentru tăiatul a 25 de sări cămărașii să le plătească 5 dinari uzuali, pentru 50 de sări 10 dinari, pentru 75 de sări 15 dinari, pentru 100 de sări 20 de dinari, cu condiția însă ca tăietorii de sare să se îngrijească singuri, cum le va plăcea, de hrana lor³¹ și de acum încolo să nu mai încurce ca pînă aci pe cămărași cu administrarea și procurarea alimentelor. Fiecărui tăietor de sare să i se dea în fiecare an pentru postav 100 de sări, cum sînt cele pe care le taie pentru plata pomenită. Toți tăietorii de sare, pentru slujbele lor, să fie scutiți totdeauna de orice dare sau contribuțiune regală (*a qualibet dica seu contributione nostra*). Cînd cămărașii descopăr ocne noi și pun să le lucreze, sînt obligați să pună să se aducă pe socoteala regelui (fiscului) lemne suficiente, iar săpătorilor acestor ocne noi, pentru săpatul unui stînjen (*laakthor*) să le plătească un florin. Cînd în aceste ocne noi dau de sare, săpătorii pot să taie mai întîi pentru ei o mie de sări și apoi, atît timp cît se va tăia sare în asemenea ocne, să li se dea de fiecare *thumenus* (*pro singulo Thumeno*) de sare 11 sări, făcînd 33 de dinari. Cînd vreun lemn numit *Gardaffa* se rupe și trebuie înlocuit, pentru făcutul și așezatul a patru asemenea lemne, lucrătorilor (*laboratoribus*) trebuie să li se dea un florin. Pentru făcutul din

²⁹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, p. 439—440.

³⁰ „Manifestamus vobis, quod tam cisoriibus salium concordavimus in tantum, quod sales ciduntur“ — scrie comitele suprem al comitatului Maramureș la 29 august. Iványi, *op. cit.*, p. 98.

³¹ „...hac tamen lege, et condicione, ut ipsi incisores prout ipsis placitum fuerit, de victu sibi necessario provideant“.

nou al unei scări și așezatul ei în ocnă, să li se dea totdeauna un florin și pe deasupra o găleată (*cubulus*) de vin. Pentru o jumătate de scară făcută din nou și așezată unde trebuie, să li se dea o jumătate de florin cu o jumătate de găleată de vin. Pentru făcutul unui fusc de scară, numit *laythorya ffogh* și așezatul lui la scară, o măsură (*pinta*) de vin.

Tăietorii de sare din Hust, Teceu și Sighet pot să-și aleagă, cu voia cămărașilor, anual juzi, dar așa ca ei la locul ocnelor să nu poată judeca, zci să judece cămărașii sau oamenii încredințați de ei. În Hust, Teceu și Sighet juzii târgului să aleagă dintre tăietorii de sare în fiecare an câțiva oameni de încredere ca jurați (*pro iuratis civibus*), cu care juzii târgurilor și juzii tăietorilor de sare să judece împreună pricinile dintre târgoveți și tăietorii de sare. Dar în treburile sării sau navelor de sare să nu poată judeca, acelea să se judece totdeauna de către cămărași sau oamenii lor încredințați cu aceasta. Tăietorilor de sare din Hust să li se dea în fiecare an, în patru rînduri, anume la Crăciun, la Paști, la Rusalii și la sârbătoarea tuturor sfinților, patru buți de vin, patru boi, 400 de pîini, așa ca într-un rînd să li se dea o bute de vin, un bcu și o sută de pîini. Tot așa să li se dea, în patru rînduri, și celor din Sighet, și tot așa și celor din Teceu. Celor trei juzi ai tăietorilor de sare, din Hust, Teceu și Sighet, să li se dea anual *pro eorum subsidio* 1500 de sări, așa ca fiecare să primească în partea lui 500. Aceste hotărîri să se observe pe viitor de cămărași sau comiți (*per camerarios et comites nostros*) la toate ocnele nou descoperite pe teritoriul orașelor sau târgurilor din Maramureș și puse în lucru³².

Plata tăietorilor de sare a crescut de la 8 dinari de o sută de sări, cît s-a stabilit în 1435, la 20 de dinari, dar nu li se mai dau alimente, trebuie să și le procure singuri.

Neînțelegerile desigur continuă. În 1551 se înregistrează o neînțelegere mai mare. Comitele cămării, care se vede că i-a ciuntit în drepturile lor pe lucrători, nu poate ajunge la o înțelegere. Tăietorii din Sighet încețază lucrul, se ridică și, sub conducerea judelui lor, se retrag în Baia-Mare, care și el era oraș minier. Comitele socotește că e mai bine să ceară mediația celor cinci târguri. Reprezentanții acestora țin adunare în Teceu, de unde se adresează prin scrisoare, *prudentibus ac circumspectis iudicis ceterisque cisoribus salium sacrae regiae maiestatis in Szigeth residentibus, nunc in civitate Rivule Dominarum constitutis, fratribus et amicis charissimis*, cerîndu-le să se întoarcă, asigurîndu-i în numele comitelui cămării și comitelui comitatului că nu vor avea nici o supărare din partea nimănui și că *universos proventus vestros legitimos per suam dominationem reverendam vobis integre reddi et restitui assumimus*³³. E interesant modul de luptă al lucrătorilor, care e iarăși un fel de grevă. E interesantă și solidarizarea Băii-Mari, care, prevalîndu-se de privilegiile sale, le oferă răzvrătiților adăpost. Poate și această solidarizare i-a sfătuit pe comiți să nu încerce supunerea lucrătorilor cu forța.

³² Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul XIU și XU*, Sighet, 1900, p. 615—618. Extras și în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1900, p. 188—190.

³³ *M. Gt. Sz.*, p. 102—103.

Instrucțiunile date „prefectului“ camerii din Rona (*egregio Andrae literato Zigety, prefecto camere salis Rhonensis in Maramaros*), cu data de 26 noiembrie 1591, prescriu amănunțit mai ales rînduilele salarizării.

Salariul anual al dregătorului, adică al cămărașului salinelor, e 200 fl. Sameșul primește 24 fl., *lapatos* 12 fl. Aceștia doi să depună jurămint principelui — nu răspund deci numai față de cămăraș. Chelarul, care e și econom (*Kulcsárnak ki sáfár is*), are 12 fl., o pităreasă (*sütő-asszony*) 6 fl., un bucătar 10 fl., un simbriaș (*béres*), cu îmbrăcăminte cu tot, 12 fl. În afară de aceștia să nu fie plătit alt personal la ocnă — spune textul. Și nimănui să nu i se plătească mai mult decît plata rînduită, căci nu va fi luată în socoteală.

Cămărașul, cu încă patru, cu cei înscrși aci și cu patru „mașiniști“ pentru masă să aibă pe an 220 de mierțe (*véka*) de grîu, cu mierța obișnuită la ocnă, 4 buți ardelenești de vin, 16 mierțe de cașe de mei, 10 slămini sau 10 porci, 40 de berbeci, 12 cași, 16 măsuri (*itcze*) de unt, 6 mierțe de linte, mazăre. Pentru alimente să caute la timp pe principe pentru a le rîndui din dijme. Pentru condimente (*fűszerszámra*) 20 fl., pentru alte cumpărături mărunte 50 fl. Pentru caii săi 75 mierțe de ovăz. Ovăzul pentru caii de la aparat și pentru cel de cărat pîine e lăsat în grija dregătorului. Pentru hirtie 2 fl.

Pentru tăiatul sării să plătească după obiceiul și rînduiala veche, anume de 112 sări 20 de bani (*pénz*). Fiecare tăietor de sare în ziua în care taie sare dă, după vechiul obicei, fierarului pentru munca sa 4 sări, sare pe care cămărașul (*camora-ispán*) să o răscumpere de la fierar cinci bucăți cu un ban. Cînd asemenea sare împlinește numărul de 50, fierarul trebuie să cedeze o sare, dacă împlinește suta 2 sări, care se numește *roya*. De asemenea, fiecare tăietor de sare trebuie să dea, în fiecare zi în care taie, băiașului, după vechiul obicei, 2 sări, care să fie răscumpărate în același chip ca și ale fierarului. De asemenea, fiecare e dator să taie, în fiecare zi în care taie sare, 2 sări numite „sarea lui Dumnezeu“ (*Isten sava*), pe care cămărașul să le răscumpere tot așa. Fiecare tăietor de sare în fiecare sîmbătă să dea 2 sări pentru găzduire (*gazdaságért*, poate și cu gătit), care însă să se răscumpere, după vechiul obicei, cu cîte 1½ bani sarea.

A fost și un astfel de obicei, care nu s-a născut de mult, ca fiecare tăietor de sare, în fiecare sîmbătă, să scoată cîte o sare mare din ocnă, care să facă cît 3 sau 4 și pe care o vindea el cui voia, ceea ce era foarte păgubitor pentru principe. Acest obicei să fie înlăturat cu totul. Fiecare tăietor să-și taie și să-și scoată din ocnă, în fiecare sîmbătă, numai 2 sări, pe care cămărașul să le răscumpere pe loc cu cîte 2 d.

În privința sării postavului (*posttósó*), adică a sării pe care tăietorii o primeau pentru postavul de îmbrăcăminte, a fost obicei ca fiecărui tăietor să i se dea anual cîte 100 de sări, pe care ei le tăiau cum vreau și ei le vindeau. De acum încolo să nu mai fie această rînduială, ci fiecărui tăietor să i se dea pentru postav 3 fl., deși la ocnele ardelene li se dau numai cîte 2 fl.

Celor doi juzi ai tăietorilor de sare (*sóvágó-biró*), cele 1000 de sări, care li se cuvin după vechiul obicei, cămărașul să le dea în fiecare an din

sarea intrată în număr (*szám-só*, adică nu tăiată separat pentru aceasta), pe care însă ei să nu o poată vinde, ci să fie răscumpărată. Când juzii tăietorilor fac sau leagă sării (*lajtorjákat*), schimbă fușcei, doboară sau bat floarea sării (*sóvirágot levernek*) să li se plătească după rînduială, dar după asemenea plată să ia dovadă, pe care să o prezinte la socoteală.

Plata care vine după *tömény-só*, adică 11 sări din fiecare zece mii, e îngăduită, pe care ei să o poată vinde³⁴, totuși, dacă găsește cămărașul un chip să o răscumpere de la ei spre folosul principelui, să o răscumpere și pe aceea. Sarea de aldămaș a judeului (*biró-áldomás-só*, desigur la alegerea judeului), 66 de sări care li se dau în fiecare an la sărbătoarea tuturor sfinților, pe care să o poată vinde ei, principele o îngăduie, dar dacă se poate, cămărașul să o răscumpere și pe aceea în bune condiții.

La cele patru sărbători, la fiecare să li se dea tăietorilor de sare cele patru jumătăți de buți de Ungaria sau două buți de Transilvania de vin, după vechiul obicei. Cămărașul să dea și boii de tăiat de fiecare sărbătoare, precum și cei patru florini și 2 fl. pentru pîine.

Cei opt cărători de sare (*sóbehordók*) primeau în fiecare an cîte 100 de sări, pe care ei le vindeau, dar de acum încolo cămărașul să le răscumpere de la ei, „căci nu e bine să fie două camere“. Se menține plata cărătului de 1½ bani de fiecare o sută de sări.

Pentru strîngerea sării restante nu e nevoie să se țină deosebit un om plătit, principele are doar în cetate în Hust destui slujitori și oameni plătiți, să se adreseze căpitanului, care poate trimite pentru aceasta atîția oameni de cîți e nevoie.

Pentru făcutul cărbunilor trebuitori în ale ocnelor se rînduiesc 25 florini pe un an, dar dacă cămărașul se ajunge cu mai puțin, e sîrguinta lui.

Vicarului din Hust să i se dea, după vechiul obicei, cele 2000 de sări anual, dar să și le care el, nu cu iobagii principelui. Predicatorul din Sighet, și el, sarea pe care o taie pentru el tăietorii, să și-o care însuși ca înainte. Nobililor (*a nemes népeknek*), care fac drumurile, să li se dea pentru trebuințele casei sare măruntă (fărîmătură de sare) și sare în bucați (*darabot*, bucați provenite din sfărîmarea sării la lucru sau la transport), după vechiul obicei.

Cînd la ocnă lucrează meseriași din orașe (tîrguri), șindrilesc, fac „mașina“ sau alte lucrări trebuitoare de toate zilele, să li se plătească în felul și după vechiul obicei. Iobagilor nobililor din Baia de jos (*alsó-bányaiah*), care cosesc lunca din *Lenapataka*, dacă cosesc trei zile, să nu li se dea mai mult de o povară de cal de sare măruntă (*egy lútereh milliet*) fiecăruia. Iobagilor cămării, cînd fac slujbă la ocne, să li se dea de mîncare, iar judele să primească, de cîte ori vine, cîte 2 pînișoare, ca și înainte.

În ce privește vînzarea sării, 100 de sări să le vîndă la cămară cu 3 fl., pe deasupra dînd 5 sări (*föl-só*), dar să nu țină seama nici de rudenie, nici de prietenie, să nu aleagă sarea mai bună pentru nimeni, să o

³⁴ În text: *să nu o poată vinde*, probabil greșeală, în loc de *să o poată vinde*, altfel nu s-ar înțelege urmarea.

dea tuturor la fel ³⁵. În privința vânzării sării mărunte și bucăților de sare, să mențină rînduiala dinainte : o povară de cal de sare mărunță să o vîndă cu 14 bani, o povară de cal de sare bucăți cu 20 de bani. De bucățile de sare rupte la vânzare să țină socoteală deosebită, să se străduiască să nu le vîndă cu preț mult mai mic decît dacă ar fi sare întregă. Pe sarea mărunță sau în bucăți să nu cumpere nici alimente și nimic altceva, ci să o dea pe bani gata și să o înscrie în registru, dînd socoteală de ea.

În genere cămărașul să fie sîrguitor în tăierea sării, să poarte grija ca tăietorii să taie cît mai mult, ca din pricina lipsei de sare principele să nu sufere pagubă. Să fie cu toată grija pentru făcutul la timp, pregătirea, pornirea corăbiilor sau navelor de sare (*só-hajók*), să se străduie ca umbliturile lor să fie cu cît mai mult folos și cu cît mai puțină cheltuială. În treburile în care el nu ar fi deajuns, să se adreseze căpitanului din Hust, Gaspar Kornis, și să ceară de la el sfat și ajutor, care și el să-i fie de tot ajutorul în treburile privind folosul principelui. Dacă s-ar ivi vreo nevoie mai mare la cetate, cum ar fi vreo clădire sau vreo cumpărătură care trebuie să se facă din veniturile cămării, cămărașul să aducă la datul socotelii scrisorile căpitanului, care să fie de mîna lui. Iar dacă cererea căpitanului i s-ar părea peste măsură, să se adreseze principelui, va avea învățătură de la el. Împlinindu-i-se anul, trebuie să dea principelui socoteală ³⁶.

Rînduielele înscrise în urbariul de la 1600 nu se deosebesc mult de cele din instrucțiunile de la 1591. Ne aduc doar noi amănunte, lămuriri în plus, și, firește, ne arată și schimbările petrecute între timp.

Salariile personalului cămării sînt asemănătoare, în multe cazuri identice, dar apar și salarii mărite, funcții noi sau neînregistrate de instrucții.

Salariul șpanului cămării (*Camera Ispan*) e aproape același, 200 fl. pentru persoana lui și 6 cai (desigur și cu călăreți), 50 fl. pentru carne, condimente (*fw zerzam*), 10 porci de tăiat, 4 buți mari ardelenesti de vin sau 8 buți (*aru bor*). Acesta se cumpăra cu bani, din venitul principelui. Grîu 222 mierțe întregi (*egéz vika*) sau 444 optimi (*Niolczad*). Acestea se cheltuiau de obicei cu slujitorimea cămării. Ceea ce șpanul cămării a cheltuit cu meșteșugari (*Mwvesekre*) sau cu oaspeți,, s-a luat deosebit la socoteală. În afară de acestea i s-au rînduit din venitul munților, pentru masă, 60 de berbeci, unt 16 măsuri (*Icze*), mei 16 mierțe (*véka*) pentru nevoile proprii, linte 6 mierțe, mazăre 6 mierțe, ovăz pentru caii săi 60 de mierțe.

Salariile celorlalți : 1 *Lapátos* pe an 12 fl., 1 sameș (*Zámos*) pe an 36 fl., 1 econom (*Sáfár*) 12 fl., 1 chelar (*Kulcziar*) 12 fl., 1 pitar (*Seôteő*) 12 fl., 1 bucătar (*Zakacz*) 12 fl., 2 paznici ai oanei sau sării scoase (*Gera eörizeő*) 24 fl., 1 simbriaș (*Béres*) 12 fl. primind și pînișoare (*czýpo*). Aceștia mai primesc ajutor fiecare cîte 100 de sări (*záz záz só segétségek jár*) și în afară de aceasta mîncare, băutură. Unui cărbunar (*Zen egeteő*) trebuie să-i plătească în serviciul său șpanul cămării 20 fl. Pe deasupra, ace-

³⁵ La 3 fl. de suta de bucăți stabilea prețul sării și regulamentul dat pentru ocele Transilvaniei în 1521. Iványi, *op. cit.*, p. 108. Cu 3 dinari era răscumpărată sarea primită de lucrători la un *tumenus* și la 1498.

³⁶ *M. Gt. Sz.*, 1898, p. 454—458.

juiași, cele patru orașe, Vișc, Teceu, Cîmpulung, Sighet, trebuie să-i dea 10 fl., dar din ai lor, nu din venitul principelui. Cărător de pîine e unul, are plată 12 fl. și mai primește pe fiecare săptămîină cîte o povară de sare măruntă. Diacului Ioan Beökeny din Sighet principele Andrei Bathory i-a rînduit plată pe viață 3 fl., pentru care a dat poruncă șpanului cămării. Plata de 3 florini i-a mers de atunci; e dator să slujească cămării.

Sameșul are acum salariu mai mare, chelarul nu mai e și econom, ocna are deosebit chelar și econom și primește fiecare cîte 12 fl. Apar 2 paznici, un cărător de pîine. Cărbunarul primește și el mai mult, dar și de la tîrguri o parte, desigur pentru că fierarul lucra și pentru ele, pentru cărăuși.

În lista separată a tăietorilor de sare figurează 47 de nume, din care 19 din Sighet, în frunte cu un jude (*Judex*), 2 din Cîmpulung, 26 din Teceu, iarăși în frunte cu un jude.

Rînduiala tăietorilor de sare în Rona ne informază mai întîi asupra salariului tăietorilor de sare, care e același: 20 de dinari pentru tăiatul a 112 sări. Apar și aci cele cîte 4 sări pentru fierar, cîte 2 pentru băiaș, cîte 2 sări ale lui Dumnezeu. Sarea pentru fierar, pentru băiaș, sarea lui Dumnezeu se răscumpără pentru principe tot așa: 100 de bucăți cu 20 d. Cele cîte 2 sări pentru gazdă se răscumpără și ele cu 3 d. Gazda face focul, frige, fierbe, le poartă tăietorilor grija întru toate cît timp taie sare și pînă ies (din ocna). În afară de aceasta, în fiecare sîmbătă tăietorul de sare dă două sări preotului, care e dator să vină aci din Sighet să le predice tăietorilor. Sîmbăta tăietorii de sare primesc cîte o sare, pe care o taie ei înșiși și care se numește „bucata de sîmbătă”; așa le-a fost legea de la început.

Tăietorii de sare în orașe (tîrguri) sînt liberi de orice lucru, dare sau dat³⁷.

Dacă vine de undeva vreun tăietor de sare strein, scutește de dare o poartă, a celui la care e găzduit, atîta timp cît locuiește la el.

Apar și cele cîte o bute de vin de sălaș la fiecare din cele patru sărbători, sărbătoarea tuturor sfinților, Crăciun, Paști, Rusalii. Acum pentru două sălașuri, pentru al celor din Sighet și al celor din Teceu. Acest vin trebuie neapărat să fie, după legea și privilegiul lor. Dacă șpanul cămării nu le-a putut da vin, a trebuit să-i multumească cu bani, cum s-a putut tocmai cu ei și după cum a umblat prețul vinului. Butea vinului e a tăietorilor de sare sau șpanul cămării o răscumpără de la ei. Pe lîngă vin, în fiecare sălaș trebuie să se dea și cîte un bou de tăiat sau cîte 2 fl. de un bou, precum și cîte un florin pentru pîine. Se menține deci obiceiul vechi, cunoscut încă din 1435.

Jude își aleg în fiecare sălaș la sărbătoarea tuturor sfinților. Pentru aldămașul judeului, șpanul cămării trebuie să le dea (de fiecare sălaș) vin în preț de 1 fl. Pe lîngă aceasta, la unele sărbători, ca lăsatul cărnii, șpanul cămării trebuie să-i ajute cu băutura (*megh segéteni Bibaleval*). Aceasta face pe an pentru cele două sălașe 8 fl.

³⁷ „Az Sovágok az Varosokan minden dologtól zedes vevesteöl zabadosok“, Urb. p. 89.

Cît pentru privilegiul lor privind ceea ce se numește *Teömenj So*, li se dă 33 de sări de 11000³⁸. Acestea sã li se dea socotind dupã cît taie pe an, sau sã se rãscumpere de la ei.

Privitor la plățile pentru lucrările în plus, acum se dau și alte amănunte :

Pentru făcutul unei scări (*Laitoria*) noi li se dă 1 fl. Cînd lasă în jos scara și o leagă cu ștreanguri noi, de fiecare legătură, cîte vor fi, li se dă o măsură (*Icze*) de vin, sau li se plătește cum umblă vinul, dacã nu li se dă vin. Cînd ocna se adîncește, așa cã scara rămîne sus și trebuie coborîtă, iarăși de fiecare legătură li se dă cîte o măsură de vin. Dacã fușceii scării se tocesc și juzii ocnei (adicã ai tăietorilor de sare) pun alții noi în loc, de fiecare fușcel li se dă cîte o măsură de vin. Cînd bat floarea sării³⁹ li se dă 1 fl. Cînd se strică gura ocnei⁴⁰ și fac cuie din doage de bute și cu acelea o întăresc, li se dă 1 fl. Cînd în ocnă se face vreo spărtură sub gură și trebuie reparată, li se plătește cînd 8 fl., cînd 6, cînd 4.

Tăietorilor de sare drept ajutor anual li se dă fiecăruia cîte 4 fl., de obicei la sf. Ion. Nu mai apare în schîmb „sarea postavului“ sau alt ajutor pentru îmbrăcăminte.

Celor doi juzi ai ocnelor, anume celui din Sighet și celui din Teceu, pentru umbletul lor li se dă fiecăruia cîte 100 de sări, pentru care li se plătește 3,50 fl. la sută.

Rotarii (*herekesek*), care sînt opt, primesc de obicei drept ajutor anual fiecare cîte 3½ fl., dar fiindcã au fost puși la multă muncă (textul aici e neclar), trebuie sã li se dea cîte 4 fl.

Sînt patru „mașiniști“ (*Gepelics*) ; și aceora li se dă bucată de sîmbătă (*Zombati darabok jar*). Plata acestora cînd umblă sarea, dacã ajunge la 1000, 1500 sau 2000, pînã la 3000, li se dă 70 d. Din aceștia celor 4 rotari, care fac cișculația sării (*kik az Sóth jártattiak*), li se dă 14 d. Celor doi *Gepelics*, care minã caii, li se cuvin 7 d. Dacã sarea nu atinge mia, li se dă 35 d. Cei 4 *Gepelics* au ajutor anual fiecare cîte 3,50 fl. Ei primesc și mîncare, băutură de la cãmarã, din ale principelui.

Sînt doi fierari. Aceștia au ajutor anual cîte 3,50 fl. Ei sînt liberi sã lucreze cu cãrbunii principelui pentru cãrãuși. Bãiașul are ajutor anual 3,50 fl. Rotarii, „mașiniștii“, fierarii, bãiașul primesc și ei bucatã de sîmbãta.

Cãrãtorii de sare (*Só hordó*) în Sighet sînt 8. Ei carã sarea de la ocne în cãmãri (depozite). Primesc și ei ajutor, cîte 100 de sări sau cîte 3 fl. De fiecare 112 sări cãrate primesc 1½ bani. Dacã de la cãmãrã duc sare pentru corãbii la cãmara din Cîmpulung, cãrãușului i se dau dupã 100 de sări 10 sări.

Sub titlul rînduiei pentru vînzarea sării se spune cã 100 de sări se vînd cu 3 fl. Cãrãușilor (*Zekereseknek*) li se dă de fiecare sutã de sări 5 sări. Pe lingã aceasta primesc drept ajutor cîte doi saci de fãrîmiturã de sare. Pentru unul cãrãușul dă 4 bani, celalalt i se dă în dar. Pe lingã aceasta li se mai dă și cîte 10—12 bucãți (*darabot*). Aceasta e legea celor cinci tîrguri și cinci sate. Altor cãrãuși care au dus sare, li s-a dat cîte 2 saci de fãrîmiturã, pentru unul plãtind 4 bani, pentru celãlalt cît s-au

³⁸ Sã fie greșalã în loc de 11 dupã 10000 ? Sau greșesc instrucțiunile dinainte ?

³⁹ „Mikor az Sõ virágot az gardolat alat le verik“. Urb., p. 91.

⁴⁰ „Az mikor az Aknának az aiaka megh bontakozik, kit fswswlisnek hinak“,

putut tocni cu lopătarul (*Lapátos*). Pentru o povară de cal⁴¹ de sare se dau 20 d., pentru o povară de cal de fărimitură, cît poate duce un cal, 14 d. Probabil trebuie înțeles că cu atîta se vinde sarea. Nobililor li s-a dat fiecărui după rangul său, pentru nevoile casei, fărimitură suficientă.

Pentru transportul sării pe apă, cu corăbiile, urbariul ne dă de asemenea cîteva amănunte :

Înainte de a lansa corabia pe apă, trebuie cercetată apa de către cîrmaci. Pentru această cercetare trebuie luate două sau chiar trei *Zalia*. O *zalia*, în care sînt 12 birne, se cumpără la munte cu 1 fl. Coborîrea ei pînă la Sighet face 24 d. Cei care o coboară primesc o măsură (*icze*) de vin și o pîine de casă, care se poate cumpăra cu 8 d. Cînd cîrmacii se duc cu două *zalia*, mai întîi la cămara din Cîmpulung le dau 100 de sări, pe care le duc tot ei cu *zalia*, dar sînt ale lor. Dacă undeva în apă e vreun butuc sau trunchi (*teőke*), dau de știre în Hust și Nialab, (cei de acolo) fiind datorii să-l curețe. Cînd lansează corabia din Cîmpulung și se agață în vreun hotar, celor care ajută la pornirea ei, fie sat, fie oraș, li se descarcă de pe Corabie 100 de sări. Iar dacă se iscă vreo astfel de spumă? (*hab*) încît văd că nava începe să fie pierdută, aruncă din ea în apă.

Asupra făcutului corăbiilor (*Haió czinalás*) și transportului cu ele, urbariul ne dă mai multe informații :

Celler-ului pentru făcutul unei nave (*hogy egy haiót czinaltasson*), care adică a pus să se facă nava, i se dau 7,50 fl. Și i se mai dau de la cameră 100 de sări pe care și le duce singur. Pentru o navă trebuie 14 scînduri, 2 *Zwlj*. Cînd e făcută gata nava, năierii — vreo 16 sau 18 — vor fi la marginea Tisei, la Sighet, și o coboară în apă; atunci li se dă pe loc vin de 1 fl. Pentru aceasta șpanul cămării trebuie să dea 28 de funii de tei (*hás keőtelet*) sau 36 de ștreanguri, pe care năierii numai decît le împletesc și le leagă de navă, ceea ce se numește *compactio*; pentru aceasta li se dă vin în preț de 8 bani. Nava o coboară apoi la Cîmpulung, ceea ce se numește *alá keretés*; li se dă pentru aceasta 25 d.

Perellie pentru pus sub sare o cară tîrgoveții. Pentru căratul a cît trebuie pe o navă li se dau 4 sări. Deasupra acestei *perellie* se așează crengi, ca sarea să nu cadă în apă. Pentru această acoperire cu crengi se dau tot acolo 2 sări. Cînd încarcă nava și trebuie să o pornească, pentru încărcat se dau 50 d. După ce nava e încărcată, se urcă în ea cîrmaciul (*kormanios*) cu încă 17. Nu pleacă însă pînă cînd nu li se dă 1 fl., care se numește *Márton alló penz*. Pornind nava, e dusă pînă la Tisza Becz (comitatul Satu-Mare); acolo le dau numai decît vin de un florin. Pentru dus pînă la Tisza Becz li se dau 11 fl. Dacă o duc la Namenj (comitatul Bereg), din Becz o duc 6 oameni, din care unuia (desigur cîrmaciului) i se dă 1 fl., celorlalți cîte 50 d. Acolo li se dă și cîte o măsură de vin (*icze bort*) și o jumătate de miel, cîrmaciului 2 măsuri și o jumătate de miel. Dacă de acolo o duc în Tarkani (comitatul Zemplén), aceeași regulă.

Cînd încarcă nava, *celler*-ului prin care se face nava (*az Cellernek, az ki az haiót czinaltattia*), i se dau din cămara din Cîmpulung 100 de sări. Și pe aceasta o încarcă pe navă și o duce, avînd acum pe navă 200 de sări. Pentru hrană (*Koztra*) se dă un *ăró* (bute, butoi?) de fărimitură de sare (*egy aró milliet*).

⁴¹ „Egy Lo Tereck darabot, ki nem Zam So...”

În Sighet e un om care ia vama. Vama pedestrelui e 2 d.; aceasta i se da (va-meșului) pentru mîncare. Plata lui e 12 fl. El poartă grija transportului, încărcării, lansării navelor. Bucățile care cad la cămara din Cîmpulung sînt ale lui.

La sfîrșit urbariul înregistrează, sub titlul *Conventio Provisoris Huz-tiensis*, salariul provizorului domeniului Hust, probabil tot din 1600.

Provizorul primește *ad propriam personam* 100 fl. Pentru masa celor doi castelani și a unui stegar (*unius Antesignani*) 60 fl. Pentru sames (*ad rationistam*) 25 fl. Pentru persoana sa 32 găl. (*cubuli*) de grîu. Pentru masa celor doi castelani și a stegarului 36 găleți de grîu. În *victu Gön-cziensia* 8 buți medii de vin. Pentru cumpărat condimente (*pro coemendis aromatibus*) și alte lucruri 12 fl. Pentru hrană 5 porci, 25 pietre de sare. Pentru bucătar, chelar care e și crîșmar 24 fl.⁴². Fîn primește 6 stînji, ovăz 40 găleți. Sînt 50 de soldați plătiți (*militēs stipendiarii*), între care 32 călăreți (*Equestres*). Provizorul are pe lîngă el totdeauna doi din pedestrii plătiți, de care poate să se folosească. Cînd face drum în afara domeniului în treburile maiestății sale, pentru cheltuieli (*ad expensas itinerarias diurnas*) i se dau 60 d.⁴³.

La măierieșta din Hust sînt înscrîși o măierieșta (*Maior Azzonj*), avînd plată anuală 12 fl., 2 porcari, plătiți fiecare cu cîte 3 fl. Îmbrăcăminte, aceștia aveau din folosul oilor (domeniului), dar acum nu e nici una. A avut 300 și poate și mai multe, dar toate s-au împărțit⁴⁴.

Salariile acestea au o continuitate, apar și în scripte mai vechi. Într-un text din prima jumătate a sec. al XVI-lea⁴⁵, sub titlul *Sallaria* apar salarii asemănătoare: un preot (*presbiter*) 15 fl., 2 castelani 200 fl., acelorași pentru îmbrăcăminte 24 fl., 12 pedestri 120 fl., 4 străji (*vigilatores*) 24 fl., un bucătar (*cocus*) 12 fl., 1 pitar (*pistor*) 12 fl., un chelar (*claviger*) 12 fl. Sînt înscrise aci și completările în natură. Pe lîngă cei doi castelani sînt 12 cai (cu călăreți desigur), 12 pedestri (*pedites*), 4 străji (*vigiles*). Chelarul e și econom (*dispensator*). Pentru întreținerea acestora pe un an sînt rînduite: 200 de găleți (*cubuli*) de grîu, 36 de buți sau *aro* de vin, 32 de slămini, 24 de boi de tăiat (*Bovēs mactabiles*), 50 de oi, 50 de berbeci (*arietes*). Pentru condimente (*ad species*), varză, mazăre, cași, unt și alte feluri de bucate (*victualia*) 50 fl. Sare măruntă (*Millÿe*) aduc de la Rona cît să fie de ajuns. Instrucțiunile camerale, date castelanului cetății Hust în 1550⁴⁶, îi prescriu funcțiunile militare, în legătură cu paza și administrarea cetății, și economice legate de domeniul ei, precum și raporturile cu comitele cămării. Cas-

⁴² „Pro coco, clavigero, qui, et oenopola f. 24“. Probabil e vorba de două funcții cu cîte 12 fl., chelarul făcînd și pe crîșmarul. Ceea ce înseamnă că domeniul ținea crîșmar propriu.

⁴³ *Urb.*, p. 105.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁵ Arhiva Statutul Budapesta, U. et C., 101/71. Pe prima pagină e datat 1530 și poate și paginile următoare, care cuprind salariile sînt de la aceeași dată. Ele nu continuă direct prima pagină, poate lipsesc din pagini, par să între totuși în același context.

⁴⁶ J. Chr. Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, III, Halle, 1801, p. 113—118.

telanului acum i se încredințează și funcția de comite al comitatului Maramureș.

Pentru mai bună pază a cetății i se conde să aibă pe lângă sine un vicecastelan în solda (*in stipendio*) împăratului, apoi 16 călăreți (*equites*) și 33 pedestri, între care 3 decurioni, 4 străji de noapte (*vigiles ad nocturnas excubias*), 1 tunar (*Bombardarium*) și 1 trîmbițaș (*Tibicinem*) care se îngrijește și de ceas (*qui horologio provideat*). Pentru că e foarte folositor ca în oastea cetății să fie și feluriti meseriași, castelanul să se străduiască printre pedestri să aibă mereu de aceia care să fie utili nu numai la paza cetății, ci să știe servi și la alte nevoi ale ei, ca fierari, lăcătuși, dulgheri și alți asemenea meseriași, și mai ales un butnar, care să repare buțile de vin și alte ustensile, pe lângă o plată cuvenită. Soldații erau întrebuințați și la alte treburi în cetate, cărături, ajutor la clădit, reparații etc.

Se stabilesc în instrucțiuni și salariile, care se aseamănă cu cele din însemnarea precedentă :

Castelanul să aibă salariu pentru persoana sa pe an 200 fl. Pe lângă acesta, pentru 16 călăreți câte 16 fl. anual de fiecare. Pentru sine și pentru întreținerea trîmbițașului și străjilor, căroră trebuie să li se dea *praebenda* în obicei, castelanul va avea pe an 32 buți de vin, 400 mierde (*mensuras Uéka vocatas*) de grâu, 400 mierde de ovăz, 12 boi, care se cumpără aci pentru tăiere, sau de fiecare câte 3 fl., 100 de miei și oi, 20 de porci sau slănini întregi, sare cît să ajungă pentru nevoile zilnice. Pentru oaș, unt, ulei, legume și alte bucate de acest fel, să aibă 25 fl. Instrucțiunile vorbesc și de censul și veniturile care i se cuvin castelanului, de slujbele care i se fac, de pieile de jder în obicei date de coloni în fiecare an, care sînt rînduite castelanului în locul îmbrăcăminte (în locul banilor pentru îmbrăcăminte). Castelanul beneficiază și de gloabele care nu întrec un florin, pe cele care întrec însă să le păstreze pe seama împăratului. Vorbesc de îndatoririle colonilor celor cinci sate.

Vicecastelanul va avea 4 cai (desigur călăreți), dîndu-se de fiecare 3 fl. pe lună și va fi în masa castelanului. Pedestrilor li se plătesc câte 2 fl. pe lună, celor trei decurioni câte 3 fl. Bombardierului și trîmbițașului, după cum se va putea tocmai castelanul cu ei. Bombardierul să fie în masa castelanului. Și trîmbițașul să aibă *praebenda* cu el. Străjile să aibă plata în obicei, castelanul să se îngrijească de hrana lor. Bucatele rînduite pentru masa sa, precum și pentru întreținerea trîmbițașului și străjilor, castelanul să le dea cu bună socoteală. Cînd comitele cămării are nevoie de călăreți spre a-i trimite pentru strîngerea prețului sării în afară de Maramureș, acelora să li se plătească peste solda lor câte 2 fl. Castelanul face acum desigur și serviciu de provizor, căci nu apare separat un provizor. Salariul său e colectiv, mai ales în partea lui în natură.

Ocnele din Rona și colonii rînduiri pentru ele sînt supuse comitelui cămării. El locuiește în Hust; are și el în cetate chelar, econom (*claviger, dispensator*), servitori, unul sau mai mulți.

Ca de obicei, și castelanul Hustului e instruit să nu îngreuneze pe coloni cu plăți necuvenite, împotriva vechilor lor drepturi și libertăți. Cele cinci tîrguri și Rona, ținînd de cămară și supuse fiind comitelui cămării,

să nu fie puse de castelan la alte munci. Chiar dacă s-ar ivi în cetate munci la care ar fi necesari, să fie luați cu consimțământul comitelui cămării : în asemenea cazuri castelanul cu comitele să se înțeleagă să le dea și ceva plată pentru lucru de la comitatul întreg, apărarea întregii țări a Maramureșului (*Terrae Marmorosiensis*) afirmând mai ales de apărarea acestei cetăți.

Nu s-a studiat încă evoluția producției salinelor în cursul secolului, în ce măsură crește sau scade. În tot cazul, la sfârșitul secolului producția se arată în mare scădere față de mijlocul lui. Sînt demonstrative cifrele date pentru anii 1551/1552 și 1600/1601⁴⁷.

Venitul cămării de sare din Maramureș pe 1551 :

Din anul 1550 au rămas în ocne și în cămări	231 824 pietre
În anul 1551 tăiate	738 696 pietre
Total	970 520 pietre
S-a vîndut sare de 16 053,88 fl. adică	517 532 pietre
Pentru diferite cheltuieli s-au dat	39 327 pietre
Pentru nave și transportul sării	30 089 pietre
Pentru cumpărat alimente	19 103 pietre
Prin transport cu navele s-au distrus 3157 pietre, s-au sfărîmat 4176, total	7 333 pietre
Duse la cămara din Tokaj pe 23 nave	69 100 pietre
Au mai rămas pe 1552	288 036 pietre

Intratele în bani :

Rămași din anul 1550	3 291 fl. 71 $\frac{1}{2}$ d.
Intrați din restanțe	3 438 fl. 93 $\frac{1}{2}$ d.
Intrați din vînzarea sării	14 015 fl. 55 d.
Din vînzarea sării sfărîmate	538 fl. 89 d.
Intrate diverse (crîsmărit, vamă, vînzări de nave)	656 fl. 48 d.
Total	21 941 fl. 52 d.
Restanțe de pretins	5 315 fl. 33 $\frac{1}{2}$ d.

Ieșite în bani :

Tăiat de sare, cheltuieli pentru ocne	2 117 fl. 21 $\frac{1}{2}$ d.
Pentru cumpărat alimente	384 fl. 59 d.
Plata slujitorilor	332 fl. 85 d.
Pentru pluit și plata năicrilor	671 fl. 48 $\frac{1}{2}$ d.
Cheltuieli diverse ale cetății Hust	513 fl. 23 $\frac{1}{2}$ d.
Cumpărături de alimente pentru cetate	1 202 fl. 75 $\frac{1}{2}$ d.
Plata comitelui cămării și a personalului său	1 778 fl. 36 d.
Plata căpitanului cetății Hust, a vicecăpitanului și miliției	1 600 fl. 85 d.
Pentru întărirea cetății	1 184 fl. 66 d.

⁴⁷ Date de Takáts Sándor în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1899, p. 192—195.

Cumpărături de pulbere și plumb pentru cetate	468 fl. 47 d.
Cheltuielile cu strângerea dijmei comitatului Bereg	924 fl. 10 ¹ / ₂ d.
Total	11 178 fl. 57¹/₂ d.

Venitul pe 1552 :

Rămase în cămara din Rona și în cămărilor filiale din anul 1551	288 036 pietre
Tăiate în 1552	694 353 pietre
Total	982 389 pietre
S-au vîndut de 13376 fl. 42 d.	426 464 pietre
Ieșite diverse în sare	30 001 pietre
Echiparea navelor și plata năzierilor	28 558 pietre
Pentru cumpărat alimente	24 447 pietre
Trimise la cămara din Tokaj pe 29 nave	88 400 pietre
În cursul transportului distruse 4531 buc., sfărîmate 3430, în total	7 961 pietre
Cetății Hust s-au dat	512 pietre
Au rămas pe anul următor	376 046 pietre
<i>Intrate în bani :</i>	
Au rămas din anul trecut la comitele cămării	5 007 fl. 20 ¹ / ₂ d.
Intrate din restanțele anului trecut	3 628 fl. 76 d.
Din sare vîndută	12 201 fl. 27 d.
Din vînzare de sare sfărîmată	404 fl. 93 d.
Intrate diverse (vamă, crîșmărit, vînzare de nave rele, etc.)	642 fl. 03 d.
Total	21 884 fl. 19¹/₂ d.

Ieșite în bani :

Tăiat de sare, munci în ocne	2 293 fl. 43 ¹ / ₂ d.
Cumpărături de alimente	377 fl. 24 d.
Plata slujitorilor	428 fl. 50 d.
Cheltuielile transportului cu nave	1 022 fl. 05 d.
Cheltuielile dregătoriei Hustului	480 fl. 81 d.
Pentru alimentarea cetății	636 fl. 54 d.
Plata comitelui cămării	1 911 fl. 21 d.
Plata căpitanului cetății, a vicecăpitanului și miliției cetății	1 620 fl. 25 d.
Pentru întărirea cetății	2 680 fl. 06 d.
Cheltuieli cu strângerea dijmei comitatului Bereg	570 fl. 62 d.
De plătit în urma morții fostului comite al cămării Toma Makó	1 319 fl. 22 d.
Total	13 339 fl. 93¹/₂ d.

Venitul cămării sării din Maramureș de la 16 iulie 1600 la 16 iulie 1601

În întreg anul s-au tăiat	287 432 pietre
Din acestea s-au topit ori s-au sfărîmat în cursul transportului	7 700 pietre
Din vînzare (la fiecare 100 pietre cumpărătorul primind pe deasupra 5, vînzîndu-se 105 pietre cu 3 fl.) au venit	7 992 fl.
Din sfărîmituri au venit	712 fl. 93 d.
Din vamă	74 fl. 48 d.
Total venit	8 779 fl. 41 d.

Ieșite :

Plata tăietorilor	699 fl. 03 d.
Plata cărătorilor	13 fl.
Cele cuvenite dregătorilor și lucrătorilor la sărbători	233 fl.
Distribuți ca ajutor pentru ei	300 fl.
Plata supraveghetorului muncii și cheltuieli de întreținere a ocnelor	229 fl.
Cheltuielile atelierului de nave	278 fl. 85 d.
Plata președintelui cămării de sare și alte cheltuieli materiale	381 fl.
Ieșite pentru alimente	985 fl. 50 d.
Total	3 185 fl. 07 d.

Cifrele sînt edificatoare. Ele ne arată înainte de toate importanța producției de sare în Maramureș. Pe la mijlocul sec. al XVI-lea se tăiau peste 700 000 drobi de sare anual, aducînd venituri importante cămării, adică visteriei princiare, peste 20 000 de florini. Se vînd cantități mari de sare în fiecare an. O parte a sării sau a prețului ei merge în cheltuieli. Veniturile însă rămîn importante și după scăderea acestora. Cheltuielile de producție și administrație în 1551 reprezintă abia un sfert din valoarea sării produse, în 1552 iarăși nu mult mai mult. Rămîn importante mai ales dacă socotim că aproximativ jumătate din cheltuieli nu sînt cheltuielile cerute de funcționarea ocnelor, ci cheltuieli cu întreținerea cetății și domeniului ei. Privind cifrele cheltuielilor, vedem că doar o pătrime din valoarea producției merge în cheltuielile ocnelor. Iar din aceste cheltuieli aproape jumătate merg în salariul cămărașului și personalului ocnelor și nu mult peste jumătate în plata lucrului din ocne și a transportului sării pe apă. Tăiatul sării și muncile din ocne, împreună cu transportul pe apă, în 1551 reprezintă doar 12,6%, în 1552 ceva mai mult, 15,9% din valoarea sării produse.

Producția anului 1600/1601 față de 1551/1552 e mult sub jumătate. Poate avem în față un an cu producție scăzută. Mai probabil însă producția e în scădere în genere. Cheltuielile de producție și administrație arată o relativă creștere, ele reprezintă acum aproape o treime din valoarea producției.

În rezumat, spre deosebire de alte cetăți importante, cetatea Hust are un domeniu cu venituri domeniiale reduse. Satele lui sînt puține, iar cele cinci țîrguri care-i aparțin se bucură de anumite privilegii, scutiri. Cens nu se plătește, darurile sau daturile sînt reduse, dijma din semănături e a preotului. Dijma porcilor aduce puțin, doar din porcii scoși pentru ciștig sau aduși de streini la ghindă. Dijma stupilor e neînsemnată. Doar munții aduc un oarecare venit. Slujba e nelimitată ca și în alte părți, pămîntul alodial însă se arată redus ; cetatea are o economie proprie mică. Veniturile domeniiale ale cetății sînt departe de a putea acoperi nevoile cetății, necum să aducă un profit. Pentru întreținerea cetății, personalului, miliției, se întrebuițează darea, se iau în arendă dijme, se recurge copios la veniturile ocnelor. Sursa incomparabilă de venit a domeniului sînt ocnele. Veniturile ocnelor întrec de zeci de ori pe ale domeniului. Pe ele se întemeiază importanța cetății. Avînd aceste venituri, cetatea putea să-și îngăduie o aseme-

nea economie agricolă neevoluată, să-și îndrepte forțele economice spre producția sării.

Producția sării dă forme particulare raporturilor de aici. Ea creează pe de o parte obligații deosebite pentru supuși, dar și surse de existență deosebite. Creează surse de venit deosebite mai ales pentru târguri. Acestea au dus la privilegiu, dar și la diferențieri însemnate, la ridicarea unei păături mai înstărite, printre care multă nobilime mică, și la o pătură incomparabil mai numeroasă, de oameni fără vite, avînd puțin sau neavînd nimic, obligați să-și ofere brațele pentru muncă salariată.

În acest complex social, tăietorii de sare ocupă un loc aparte. Prin numărul lor ei reprezintă un grup relativ important în cadrele târgurilor, beneficiază de „privilegiu”, sînt scutiți de orice slujbă obișnuită iobăgească, de orice dare sau dat, își au juzii proprii. Sînt scutiți și de dările publice și de obligațiile militare. Ei sînt lucrători salariați.

Informațiile ne arată evoluția raporturilor în cadrele salinelor și mai ales evoluția salariilor pe o mai lungă perioadă de timp. Pe treapta cea mai înaltă a scării se găsește comitele cămării din Maramureș. E un post important, cu importante venituri, cu largi atribuții administrative-judecătorești, cu o putere militară chiar. E un post însemnat, regal sau princiar. de mare încredere și de favoare. Salariul comitelui e variabil, dar totdeauna ridicat, mai ridicat decît toate salariile subalternilor săi împreună. Salariul lui însă e colectiv, implică și subalterni, ostași, cu deosebire întreținerea alimentară a aparatului subaltern. Evoluția însă merge spre individualizare, spre separație. La o separație completă totuși nu se ajunge încă. Șpanul cămării din Rona are salariu incomparabil mai mic. Salariul personalului e în bani și în natură.

De un interes deosebit e evoluția salarizării tăietorilor de sare. Și ei sînt plătiți la început în bani și în natură : în bani sînt plătiți după cantitatea sării tăiate, în natură primesc hrană, postav pentru îmbrăcăminte, sare, daruri. Evoluția merge spre salarizarea bănească. Hrana se sistează, se calculează în salariu, care prin aceasta crește. Postavul pentru îmbrăcăminte e socotit în sare și apoi în bani. Sarea însăși primită în salariu e răscumpărată în bani. Darurile ocazionale sînt și ele convertibile în bani. Salarizarea bănească era preferabilă pentru rege sau principe. În asemenea întreprindere aducătoare de însemnate venituri bănești e și posibilă, și avantajoasă. Ea simplifică considerabil administrația și scutea de grija proviziilor în natură pe un domeniu care nu le putea acoperi. Convertirea în bani a sării care completa salariul sau pe care o puteau vinde lucrătorii, pune capăt și posibilităților de fraudă pe care le ținea deschise sistemul.

Legiuirile, reglementările tind spre o uniformizare a condițiilor la diferitele ocne, la reducerea diferitelor mărimi de sare în uz, la o măsură unică și la un preț unitar, de 3 fl. pentru suta de bucăți, la un sistem de salarizare dacă nu uniform, mai mult sau mai puțin asemănător, diferențiat doar de condițiile specifice și tradițiile, „privilegiile” locale.

Dar salarizarea numai bănească, în condițiile economice ale timpului, devenea dezavantajoasă pentru lucrător. El trebuie să-și ia asupra sa grija aprovizionării într-un loc în care aceasta era grea. Salariul bănesc apoi nu

ține pas cu scumpirea vieții, adică cu scăderea valorii monedei. Răscumpărarea bănească a sării personale îi scade lucrătorului o posibilitate de câștig lateral, care să-i completeze salariul. Mai ales că ea nu e răscumpărată decât în anumite cazuri cu prețul real, ci cu prețuri scăzute, stabilite de reglementări sau de cămară. Situația se agravează cu deosebire spre sfârșitul secolului, în răstimpul „revoluției” prețurilor. Vedem că în ciuda ridicării însemnate a prețurilor, plata tăietorului de sare rămâne tot 20 d. Crește doar numărul sărilor pe care trebuie să le taie, de la 100 la 112, plus sarea pentru fierar, gazdă, băiaș, preot, sarea lui Dumnezeu, care ridică mult numărul sărilor de tăiat. Socotind că pentru sarea pe care trebuia să o taie pentru 20 d. lucrătorului îi trebuia cel puțin o săptămână⁴⁸, plusurile zilnice sau săptămânile ridicau numărul de la 112 la 164 pe săptămână. La salariu trebuie să se adauge astfel ajutoare bănești, băutură, să se mai cumpere și alimente⁴⁹, să se admită din când în când și vânzarea de sare și, desigur, să se treacă cu vederea și micile fraude ale lucrătorului. Reglementările nu se pot aplica întocmai, trebuie să se facă mereu concesii, se operează adesea nu numai cu bani, ci și cu sare, ea e adesea și instrument de plată. Prevalează însă copleșitor operațiile bănești. Dar nici ajutoarele, nici darurile, nici concesiile nu adăugau mult salariul. În tot cazul erau departe de a-l putea ridica la nivelul noului raport de prețuri, chiar dacă el aci nu e atât de „revoluționar”. Prețul sării nici el nu s-a ridicat, e tot 3 dinari bucată. E ușor de găsit explicația pentru producția scăzută din 1600/1601.

Dar ceea ce bate la ochi în toată această evoluție e salariul în genere foarte scăzut în raport cu alte salarii, chiar în raport cu plata muncii în agricultură. Tăietorul de sare e desigur un „privilegiat”, în sensul că e scutit de obligațiile obișnuite iobăgești, de daturi, de dări, de obligații militare, el putea lucra pentru salariu tot anul, familia lui era liberă pentru a căuta mijloace de existență în plus. Toate acestea însă nu pot compensa sumele atât de scăzute ale salariului. Tăietorul de sare n-a ajuns la nelimitarea obligațiilor de muncă a iobagului, munca lui e reglementată, asigurată, salariată constant, dar la un nivel foarte scăzut. Sînt perfect explicabile deci veșnicele nemulțumiri, mișcări, nevoia reglementării continue a raporturilor, salariilor. Tăietorii de sare prin condițiile lor identice de muncă, prin numărul lor, prin comunitatea lor indiscutabilă de interese, au putut duce de timpuriu o luptă solidară, generînd forme de luptă precursoare ale luptelor muncitorești de mai tîrziu.

⁴⁸ Századok, 1911, p. 26—27.

⁴⁹ În bilanțurile de venituri și cheltuieli din 1551 și 1552 sau din 1600—1601 la cheltuieli apar și cumpărături însemnate de alimente. Cifrele mai mari acoperă evident nevoile de provizii ale cetății. Cele mai mici însă trebuie să fie pentru ocne. Înserarea simplă de cifre sub acest titlu însă nu ne poate lămuri despre ce alimente e vorba, de alimente numai pentru aparatul salariat, sau și pentru lucrători, dacă ele se dau ca ajutor, în salariu, sau poate se cumpără pentru a le da în contul salariului sau a le vinde aci.

XXXI. DOMENIUL CETĂȚII ORADEA LA 1600

1. URBARIUL DOMENIULUI

Urbariul din 1600 al domeniului cetății¹ înscrie două târguri (*oppida*), Episcopia Bihorului și Biharea și 47 de sate din Bihor. Domeniul se subdivizează în unități mai mici. După cele două târguri urmează 15 sate cu care formează, împreună desigur, o unitate. După ele urmează patru sate ținute de Martinus Literatus, apoi „pertinențele românești“, Suplacul cuprinzând 8 sate. Cărăuđeni cuprinzând 9 sate, Rogoz 6 sate și ungurescul Dalom 5 sate². Satele sînt înscrise aproape toate *integra possessio*. Doar două sînt notate *portio*.

¹ Arhiva Statului din Budapesta, U. et C., fasc. 36, nr. 34, Fotocopie în Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj. Urbariul e în copie contemporană. El e datat curios: *Prima die Mensis Augustj Anno Millesimo Quingentesimo Sexcentesimo*, din ceea ce s-a putut presupune că e din 1560. V. Eckhart Ferenc, *A földesúri bűntetőbíráskodás a XVI-XVII.-században*, Budapesta 1954, p. 62. Inventarul copiat în continuare e datat: *in Anno Sexcentesimo die vero prima Mensis Aprilis*. În cuprins apare însă slănină din anii 98 și 99, inventarul e deci evident din 1600. Unul din semnatarii urbariului, Petrus Beseney, figurează drept comisar și la întocmirea inventarului. În inventar apar lucrurile fostului provizor Martin Literatus Keöueöskuty, mort, iar în urbariu satele *Egregy quondam Martinj Literatj Komoskuthy* (evident greșală, cum sînt multe în această copie) *Prouisoris Arcis Uaradiensis in Anno eodem conscriptj, et in rationem Suae Sacrae Cesareae Mattis occupatj*. Avem deci motive să credem că urbariul nu e din 1560, ci foarte probabil tot din 1600.

² Tîrgurile și satele înscrise: Episcopia Bihorului (*oppidum Pwspeöky*), Biharea (*oppidum Bihar*), Marțihaz (*Marczhaza*), *Thumasy*, Săldăbagiul de Munte (*Zaldobagi*), Uileac (*Uylak*), Cetariu (*Chatar*), Nojorid (*Nogiregd*), Oșorhei (*Uasarhely*), *Machia*, Selseuș (*Szölös*), *Uadassa*, Sintelec (*Zentelek*), Șauaieu (*Saly*), *Mezobessenio*, Haieu (*Haiio*), *Betfia* (*Bettfia*); satele lui *Martin Literatus Komoskuthy*: *Cordău* (*Kardo*), Hidișelul de Jos (*Almameszeö*), *Maczmolna*, Ghighișeni (*Gigesen*); *Pertinentia Zeplak*: Suplacul de Tinca (*Zeplak*), Căpîlna (*Kapolnas Gianta*), *Lakattia*, Șoimi (*Soliomd*), Borz (*Borzik*), Urviș (*Keözeph Eörvemies*), Forău (*Forro Falva*), Săliște-Pomezău (*Fölsözeleste*); *Pertinentia Karand*: Cărăuđeni, (*Nagy Karand*), Cărănzél (*Kis Karand*), *Thatamerfalva*, *Fonău* (*Russaffalva*), *Gepiș* (*Olah Geöpeös*), *Nires*, *Sorbanffalva*, *Jhar Pataka*, *Hodiș* (*Pogan Hodos*); *Pertinentia Dalom*: *Dalom*, *Belfir* (*Belfenier*), *Husăsăul* de Tinca (*Hozzuazo*), *Tinca* (*Tenke*), *Zigethj*; *Pertinentia Rogoz*: *Șiad* (*Süat*), *Sipot*, *Ucuriș* (*Olahökreös*), *Olcea* (*Olczia*), *Ucuriș* (*Magiar ökreös*), *Călăcea* (*Kalocza*).

În registrul de dijmă (a datului oilor) din anul 1582, sub titlul *Perinentiae valachales Zeplak, Karand, Karazo et Rogoz*³ sînt înscrise 32 de sate, din care opt țineau de Cărsău, care nu e în conscripția urbarială.

Dar poate unele din localitățile înscrise erau țîrguri și numai urbariul a omis să le noteze ca atare. În registrele de dijme cel puțin apar mai multe ca țîrguri: Thamasy, Uileac, Cetariu, Nojorid, Oșorhei. Suplacul, chiar în textul urbariului, e numit odată oppidum.

Nu toate satele înscrise la 1600 s-au menținut pînă azi. Unele au dispărut ori s-au contopit cu altele, lăsînd uneori urme numai în nume topice.

Cele două țîrguri și mai multe sate, mai ales din prima subdiviziune și din ținutul Dalom sînt ungurești sau au prestații de caracter unguresc. Cele mai multe însă sînt românești sau amestecate. În întregime sau aproape în întregime românești pot fi socotite peste 30. Aceasta, iarăși, nu judecînd numai după nume, care adesea pot induce în eroare.

Țîrgurile au în frunte juzi. Episcopia Bihorului are înscrîși în frunte un *judex primarius* și un *juratus*, Biharea în lista supușilor un *judex*. Și în Uileac e un *judex primarius*. Tot juzi au în frunte și satele, inclusiv satele românești. Cnezul, deși în ținutul Beiușului e general, aci nu apare. O singură dată îl găsim menționat, în textul satului Ghighișeni, sub forma de *konez* (desigur greșit în loc de *kenez*), dar și aci în fruntea satului e înscris un *judex*. Și apoi urbariul notează că Ghighișeni ține chiar de ținutul Beiușului. Lipsa instituția fiind uzuală numai cea a judeului sau și cnezul e înscris din consecvență jude? Numai după textele acestui urbariu nu putem decide.*

Nu apare în urbariu nici noțiunea de voievod. Doar în Cetariu găsim în rîndul celor înscrîși un *Andreas Uayda*, dar acesta e desigur numai nume. În registrul dijmei porcilor din 1581 unul din dijmuitori (*connumeratores*) poartă numele de *Ladislaus Wayda de Keshaza*, care trebuie să fie vreun voievod înnobilit, angajat acum să facă acest serviciu. La sfîrșitul listei datului oilor din 1582 e înscris ca primind parte din dat și *Georgius Wayuoda de Eorwenyes*, adică de Urviș. E voievodul ținutului? Poate să fie însă iarăși un voievod înnobilit făcînd serviciu de dijmuitor.

Documentele mai vechi însă pomenesc mai mulți voievozi și arată instituția ca obișnuită în părțile Bihorului. Cei mai mulți sînt voievozii obișnuiți, avînd în subordine mai multe sate. Mai mulți dintre ei, pentru serviciile lor, au fost ridicați, mai ales de episcopia din Oradea, la rang nobiliar, au primit dani, au devenit stăpîni de sate și iobagi, obișnuit ai satelor și oamenilor lor dinainte, au trecut la religia catolică, s-au înrudit cu alte familii nobiliare, s-au confundat în nobilime.

În 1326 apare într-un document *Negul vojvoda* din Hodiș⁴ (*Hudus*).

În 1374 episcopul de Oradea, în urma neînțelegerii dintre voievodul Nicolae fiul lui Vilcan (*Ulkani*) de Kerestienfalva și Mihail fiul lui Petru,

³ Registrul în Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj.

⁴ Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapesta, 1940, p. 150. *Hurmuzaki-Densuşianu*, I/1, p. 598.

împarte între ei voievodatele satelor românești *Bonafalva*, *Thoplich* și *Kerestienfalva*, cu îndatoririle, drepturile și veniturile lor⁵. Între anii 1383—1395 episcopul de Oradea donează voievodului Gheorghe (*Georgius wayvoda*) de Gepiș (*Gyepes*), fraților săi Petru și Ștefan și urmașilor lor satul *Elyefalva* din apartenențele voievodatului de Gepiș, cu toate folosințele și veniturile lui, afară de dijme (pe care episcopul le rezervă pentru sine), cu dreptul de a ocupa pentru el, pentru frații săi și urmașii lor și zece sesii libere în cuprinsul voievodatului de Gepiș, avînd toate drepturile (veniturile) lor. Aceasta cu condiția să-și facă slujbele datorate (*servitia debita*) și să fie credincioși episcopului, altfel pierd satul⁶.

În 1392 regele dona judeului țării, stăpînul de atunci al cetății Solyomkö, moșiile Chanad, Borodul Unguresc, Borodul Românesc, Cetea și Cornițel, desprinse de cetate și donate de înaintașii săi voievodului Petru, fiul lui *Komorzowan*, care, prin moartea lui fără urmași, au revenit coroanei⁷.

Moșiile lui Petru au ajuns pe urmă în stăpînirea voievozilor de Vintere⁸. Voievodatul satului Bochia la 1590 era donat familiei nobile Botha de acolo, sub motiv că l-au avut din vechime și strămoșii săi⁹. După un document din 1523 voievodul Dumitru din Kisujfau a răpit fata voievodului Matei din Spienuș¹⁰. Voievodatul de Cărăudeni există în sec. al XIV-lea. În 1493 apoi episcopul de Oradea dona voievodului Luca voievodatul de Cărăudeni cu *Ilyefalva* și *Mihelen*, în condițiile în care l-au avut în baza daniilor episcopilor de mai înainte, numiți în document și care merg în timp pînă la 1383. În 1533 episcopul îngăduia voievodului Gheorghe de Cărăudeni să țină anual în sat tîrg numit *nedelye* (nedeie).

De voievodatul de Cărăudeni țineau nouă sate¹¹. În 1445 episcopul dona voievodului nobil Nicolae satul Cociuba așezat de el sub înaintașul episcopului¹². Voievodul de Remetea, Ladislau, fiul lui Ion Boch, primea la 1445 ca danie nouă satele Remetea Ungurească și Remetea Românească. În același an primea și Șoimușul. Voievodatul de Remetea cuprindea cinci sate¹³. Și voievozii din satul Voivozi se numărau se pare printre nobilii români frunțași¹⁴. Voievodatul de Vintere apare în documente la 1349, cînd episcopul de Oradea îi îngăduie voievodului de aci să țină preot român, ca și prin aceasta să încurajeze popularea moșiilor sale¹⁵. Voievozii de Vintere s-au ridicat și ei la nobleță, ajungînd pînă la urmă la nobleță general

⁵ Bunyitay, *Bihar vármegye oláhjai*, p. 7. *Documenta Ualachorum*, p. 531—532.

⁶ Bunyitay, *op. cit.*, p. 16.

⁷ Jakó, *op. cit.*, p. 133. În ordinul regal de așezare în posesiune, din 1393, apar șase sate, *Chanad, Magyarbarod, Olahbarod, Chaclyas, Chormel et Nogpatak*. *Doc. Ual.*, p. 437, 446.

⁸ *Ibidem*, p. 207.

⁹ *Ibidem*, p. 217.

¹⁰ *Ibidem*, p. 254.

¹¹ *Ibidem*, p. 262, 268.

¹² *Ibidem*, p. 280.

¹³ *Ibidem*, p. 329, 339.

¹⁴ *Ibidem*, p. 194.

¹⁵ *Ibidem*, p. 386.

valabilă, pe țară¹⁶. Voievozii de Urviș erau și ei nobili înrudiți cu cele mai de frunte familii voievodale sau din nobilimea de rînd a ținutului¹⁷.

Voievozii primeau danii, erau ridicați la nobleță pentru serviciile lor diverse, fie în război, fie în popularea sau administrarea moșiilor feudale. Din voievozii servind în oastea episcopului mai mulți au căzut în lupta de la Varna, din 1444¹⁸. Daniile le primeau în anumite condiții și cu anumite obligații, cu sarcinile obișnuite ale instituției voievodale.

Voievozii de Gepiș primesc de la episcopul de Oradea moșii *more et adinstar ceterorum nostrorum wayvodarum et praedialium seu nobilium*. Voievozii de *Kerestienfalva*, *Thoplicha*, *Bonafalva* își primeau satele *cum omnibus suis obventionibus et utilitatibus*, episcopia rezervîndu-și pentru sine doar anumite drepturi și venituri episcopale, ei trebuind în schimb să servească cu voievodatul și dregătoria lor din acele sate¹⁹. Episcopia își rezerva pentru sine obișnuit dijmele. În aceste condiții își primeau daniile și voievozii de Cărăudeni și Cociuba. Voievozii înnobilați de Remetea, își primeau și ei daniile în aceleași condiții ca și alți voievozi de pe domeniile episcopale²⁰.

Crainicul în conscripția din 1600 nu apare nici el înscris ca instituție. Îl întîlnim o singură dată printre nume. În Cărănzul anume, în șirul numelor găsim pe un *Stephanus Kraynik*. E crainic cu adevărat sau numai îi poartă numele? Din text nu o putem deduce, căci crainicul putea să fie înscris și putea să nu fie, ca fiind scutit. Textul registrului de dijme din 1581—1582 însă o spune clar că ținutul are crainici. La dijma porcilor se notează că din ea primesc trei porci cei trei crainici ai pertinentelor Supleac, Cărăudeni și Cărăsău. Iar registrul datului oilor, în care figurează și *Pertimentia Rogoz*, înregistrează patru crainici beneficiari, desigur crainicii celor patru ținuturi. Și satele de aci erau cuprinse în crainicii, ca și cele din ținutul Beiușului, și crainicii trebuie să fie prezenți și la 1600 chiar dacă urbaniul nu-i pomeneste decît cu un singur nume.

Populația înscrisă a domeniului, totalizată, se cifrează la 982 capi de familie. Din aceștia 258 sînt înscrși în cele două ținuturi, anume în Episcopia Bihorului 82, în Biharea 176. Pentru 47 sate rămîn astfel 724 capi de familie, dînd o medie de abia ceva peste 15 de sat. Dar primire satele înscrise mai pot să fie și numai porțiuni de sate, chiar dacă numai două sînt notate *portio*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 184.

¹⁷ *Ibidem*, p. 312.

¹⁸ *Ibidem*, p. 184.

¹⁹ „salvis iuribus et proventibus earundem villarum nobis et ecclesie nostre ac nostris successoribus pro nobis plene per omnia rezervatis... ecclesie et successoribus nostris ratione wayvodatus et officiolatus villarum praedictarum servire debitis servitiis perpetuis temporibus teneantur“. *Ibidem*, p. 184.

²⁰ „sub eisdem conditionibus et servitiis, quibus aliae possessiones similium wayvodarum in pertinentiis Belenyas et aliarum possessionum episcopaliū ubicunque habitaram, servantur“. *Ibidem*. Asupra voievozilor de aci vezi și Ștefan Metes, *Contribuții nouă privitoare la voievozii români din Ardeal și „părțile ungurești“ în veacul al XI—XVIII*, Cluj, 1922.

Domeniul la această dată are deci o populație foarte scăzută. Aceasta pentru că conscrierea se face nu mult după asediul Orăzii din 1598. Satele sînt arse, devastate, populația a pierit în bună parte sau e vremelnice fugită. Aproape sat de sat găsim, sub diferite forme, aceeași notație : satul e ars întreg. O găsim la nu mai puțin de 36. *Combusta totaliter, totus pagus combustus* sau altele asemănătoare sînt notațiile care se repetă mereu de la un capăt la altul al urbariului, fie la satele românești, fie la cele ungu-rești. La mai multe sînt notate casele arse, care totalizate sînt 68. La unele sate se precizează că au fost arse de tătari²¹. Unele, ca Maczmolna, Căpîlna, Husasăul de Tinca sînt pustiite cu totul, nu mai au locuitori. În *Lakattia* au mai rămas abia doi locuitori, în *Şiad* trei²².

Că locuitorii au fost mai mulți, adesea mult mai mulți, ne-o arată numărul porților care au fost și pe care urbariul le înregistrează aproape la toate satele, precizînd obișnuit că atîtea erau înainte de acest prăpăd. Făcînd o totalizare la cele care au înscris porțile dinainte, rezultă că la 864 prezenți acum le corespund 493 porți, dînd o medie de 1,7 unități de poartă. Aceasta cînd știm că în ținutul vecin al Beiușului care și el era lovit dar nu în aceeași măsură, o poartă cuprindea în medie aproape șase supuși. Chiar dacă aci, satele fiind în genere mai înstărite, poarta ar fi cuprins mai puține unități decît în ținutul Beiușului, cuprinsul lor actual e foarte puțin în raport cu noțiunea de poartă. S-au creat astfel disproporții mari. În timp ce în Uileac, de pildă, la 69 înscriși le corespund 14 porți, în alte sate numărul porților dinainte aproape egalează pe cele ale capilor de familie înscriși. În multe sate dezastrul e așa de mare că numărul porților dinainte e mult mai ridicat decît numărul celor înscriși, ca în următoarele sate :

	sînt înscriși	au fost porți
Nojorid	8	22
Sauaicu	6	15
Haicu	9	15
Cordău	12	20
Suplac	9	13
Căpîlna	—	3
Lakattia	2	10
Nires	6	10
Husasău	—	17
Tinca	13	20
Zigethi	4	5
Şiad	3	9

²¹ „Totaliter combusta et deserta per Tartaros“ (Suplac) ; „Pagus iste totaliter combustus per Tataros“ (Fonău).

²² „Totaliter deserta“ (Maczmolna) ; „Iste pagus totus est combustus per Tataros. nec homines illum inhabitant“ (Căpîlna) ; „Totus pagus est combustus et coloni perierant per Tataros“ (Lakattia) ; „Totaliter combusta e deserta, nullus hominum inhabitat, nec sciunt ubi sit“ (Husasău) ; „Totus pagus combustus et alii coloni non inhabitant“ (Şiad).

Cei înscrși în liste obișnuit nu sînt calificați nicicum. În texte însă sînt obișnuit numiți *coloni*. Listele, o singură dată, la Dalom, înscriu și un *inquilinus*, ceea ce nu e real, inquilini, vom vedea, erau și în alte localități. Ei nu sînt distinși în liste. Listele disting însă obișnuit pe libertini și pe nobili.

Libertini (*libertini*) am totalizat pe întreg domeniul 66, din care 11 sînt calificați drabanți (*pedites liberi, drabant, szabados drabant*). În Cetariu opt înscrși *Libertini seu Nobiles*. În Machia în frunte e înscris *Lucas Kranczy judex et libertinus*. Uneori deci libertinul putea să fie și jude. Aceasta desigur numai ca o rară excepție, căci libertinii erau scutiți de slujbele obișnuite iobăgești pentru a face alte servicii decît pe cel de jude. Libertinii, 35 sînt luați din cele două țîrguri, restul din sate, mai ales din satele ungurești. Sînt însă vreo 12 și din satele românești, din ținutul Căraudeni și mai ales din cel al Rogozului. Totalul libertinilor reprezintă 6,7% din înscrși.

Nobilii înscrși se totalizează la 25, plus cei opt înscrși libertini sau nobili, cu care împreună sînt 33. Din aceștia 20 sînt în cele două țîrguri, 3 în Uileac, 8 în Cetariu, unul în Thatamerffalwa și unul în Ucurișul Unguresc. Nobilii reprezintă, pe domeniu, 3,4% din cei înscrși. Sînt desigur înscrși nobilii aparținînd domeniului, înobilati în cadrele lui și obligați față de el.

Meserii sau funcții, în afară de cea de jude, sînt rar înscrise. În Episcopia Bihorului sînt notați trei cădari sau butnari (*kadar*, în text greșit: *kavar*). În Uileac de asemenea trei sînt notați cădari (*vietor Suae Mattis, vietor ad arcem libertinus, vietor*). În Cetariu 6 *vietores Suae Mattis*. Tot aci între libertini sau nobili: *Stephanus Zeles erat vice provisor*. La atît se reduc înregistrările. Firește, mulți locuitori poartă, mai ales în țîrguri, nume de meseriași, dar în asemenea cazuri nu se poate decide în care din ele indică numele cu adevărat meseria și nu e numai nume.

Urbariul înscrie și vitele supușilor, boi, vaci, cai, apoi porci, oi, odată chiar stupi. Inscrierile indică starea supușilor după acest dezastru. Dar au fost posibile desigur și omisiunile, sustragerile de la conscriere, tocmai invocînd prăpădul. La unele sate sînt înscrise în șir nume fără nimic în dreptul lor, ceea ce nu poate să fie decît în parte verosimil. Totuși datele nu sînt lipsite de interes, ne pot da un indiciu asupra stării de acum și a diferențierii supușilor domeniului.

Totalizînd cifrele, rezultă că cei 982 de supuși au înscrși 664 boi, 285 vaci, 384 cai, 471 oi, 1400 porci. Cifre foarte scăzute fără îndoială, dînd o medie de abia 0,7 boi, 0,3 vaci, 0,4 cai, adică de 1,4 vite mari, 0,5 oi, 1,4 porci de cap de familie.

Repartiția acestora e, firește, foarte inegală. Punînd datele într-o ordine statistică, aflăm că din cei 982 înscrși numai 220 au boi. Iar repartiția boilor la cei care-i au se face în felul următor :

1	2—3	4—5	6—7	8—11	12—15	cei cu boi
17	122	52	14	12	3	220

Din cei care au boi, deci cei mai mulți au o pereche, după care urmează cei cu două perechi. Cu trei perechi sînt 14, iar cu patru, adică cu plug mare abia 11. Mai mulți, 14 boi, are înscrisi Nicolaus Szabo din Episcopia Bihorului, care e nobil. În schimb numărul celor fără boi se cifrează la 762.

În cele două tîrguri situația e mai bună. În Episcopia Bihorului s-au înscris 84 boi și 2 junci, în Biharea 105 boi. Aceștia se repartizează astfel :

2—3	4—5	6—7	8—11	12—
26	16	5	3	1

Cei cu boi se reduc și aci la 51 din 261 înscrisi, cei mai mulți din ei avînd cîte o pereche.

Caii, care sînt 384, sînt înscrisi în 36 din cele 49 localități. Ei se repartizează astfel :

1	2	3	4	5	6	7	8
66	110	23	3	1	—	—	1

Cai au deci numai 204 din cei înscrisi. Din aceștia cei mai mulți au cîte doi cai, după care urmează cei cu cîte unul. În satele românești e mai obișnuit un cal. Cai, observăm, sînt relativ mai mulți decît boi sau vaci. Probabil caii s-au putut salva mai ușor decît alte vite, cu caii locuitorii au putut fugi. Cei mai mulți cai îi găsim înscrisi în tîrgul Biharea, anume 111, care se repartizează astfel :

1	2	3	4	5	cu cai
7	31	11	1	1	51

În Episcopia Bihorului sînt înscrisi 28, pe care-i au 16 înscrisi. Omul cu cei mai mulți cai îl găsim în Olcea : are 8 cai.

Numărul vitelor mari e în genere redus. Totalizate se cifrează la 1333. Acestea se repartizează astfel :

1	2—3	4—5	6—7	8—9	10—14	15—19
81	209	86	22	15	8	3

Vite mari au înscrise numai 424 din cei 982 capi de familie, din care cei mai mulți au cîte 2—3. Cei cu opt sau mai multe se reduc la 26. Mai multe au același nobil *Nicolaus Szabo* din Episcopia Bihorului, anume 14 boi, 2 vaci și 2 cai, un *Joannes Kerekes* din Sîntelec, care are 12 boi și 6 vaci și *Matthaeus Kohar* din Olcea care are 6 boi, 4 vaci și 8 cai.

Oi sînt înscrise foarte puține, abia 471 pe întreg domeniul. Acestea se găsesc în zece sate românești. Cele mai multe sînt înscrise în Ghighișeni, anume 93 și Șoimi, 163. Turme de 20 sau mai multe oi am numărat abia opt pe tot domeniul : Olcea 20 oi, Ghighișeni 20, 30, 30, Borz 30, *Sorbanffalva* 40, Șoimi 40, 51. Cea mai mare turmă înscrisă e deci

de 51 de oi. Celelalte cifre sînt mici. Numărul celor cu oi pe întreg domeniul se cifrează la 30, din care, cum vedem, numai opt au „turme“, ceea ce reprezintă un procent înfim din populație, chiar și dacă reducem raportul numai la satele românești. Oile au pierit desigur multe și au putut fi tănuite multe la conscripție. Cifrele exclud totuși presupunerea unei populații păstorești sau numai păstorești.

Porcii, în schimb, sînt mai mulți : 1400. Ei sînt înscriși în 29 localități. Sînt mulți cu deosebire în satele românești. Porci au înscriși însă numai 202 din cei 982 capi de familie. Porcii se repartizează astfel :

1	2	3—4	5—9	10—14	15—19	20—29	30—
37	28	29	55	35	9	8	1

Cei mai mulți au deci între 5 și 9, dar sînt mulți și cei numai cu unul. Cei cu mici „turme“ de 20 sau mai mulți se reduc la 9, cea mai mare fiind de 30, înregistrată în Belfir.

Cel mai înstărit om sub raportul vitelor, oilor, porcilor ne apare același *Matthaeus Kohar* din satul românesc Olcea, care are înscriși 6 boi, 4 vaci, 8 cai, 25 porci, 20 oi.

Stupi nu găsim înscriși decît într-un singur sat, în Ucuriș, și numai la doi locuitori, la unul 10, la celălalt 14.

Jelerul din Dalom, singurul jeler înscris, nu are vite. Nu are nici casă.

Libertinii nu se deosebesc ca stare de ceilalți înscriși. La cei mai mulți, nu găsim înscris nimic, ceea ce nu înseamnă numaidecît că nu au nimic, ci că ei fiind libertini, putea fi și omisă înscrierea vitelor lor. Cei 14 libertini din Episcopia Bihorului, de pildă, au înscrisi 22 boi și 8 cai. În Gepiș libertinul Georgius Lile are 4 boi, 4 vaci, 2 cai, 8 porci, iar Thomas Lile 4 boi, 1 vacă, 2 cai, 4 porci.

Vitele nobililor sînt înscrise numai la Episcopia Bihorului. Cei opt nobili de aci au înscrisi 18 boi, 2 vaci, 9 cai, 1 porc. Din aceștia însă 14 boi, 2 vaci și 2 cai sînt ai nobilului citat Nicolaus Szabo. Încolo, unul are patru boi, unii cîte doi cai, iar unul din ei numai un cal. Gregorius Literatus are trei sesii iobăgești (*tres sessiones colonicales dicuntur habere*). Andreas Literatus în schimb nu are înscris în dreptul lui nimic.

În fruntea satului Căraudeni e înscris *Joannes Literatus et curator bonorum*, care are înscrisi 5 boi, 1 vacă, 1 cal, 20 de porci și 15 oi. E probabil șpanul subdiviziunii Căraudeni a domeniului.

Juzii satelor nu sînt consecvent notați. La mulți înscriși în fruntea satului nu se menționează funcția de jude. Unii din cei înscriși nu au înregistrate vitele. Luînd cele 30 de nume cu notația directă de jude și cu vite înscrise în dreptul lor, ele dau un total de 39 boi, 25 vaci, 16 cai, 12 oi, 165 porci. Cu cîte patru boi sînt doar trei, restul sînt cu mai puțini, iar jumătate din ei nu au nici unul. Cai au 11, dar numai cîte unul sau doi. Oi unul singur, judele din Betfia, care are 12. Porci au juzii din 16 sate românești, anume 165, dînd o medie de 10,5 de jude. Repartiția e firește, inegală, judele din Șoimi are înscrisi 15, cei din Jhar Pataka

și Olcea câte 16, cel din Cărănel 17, cel din Hodiș 25, care mai are și 3 boi, 2 vaci și 2 cai. Juzii depășesc deci media generală a domeniului. Nu sînt însă supușii cei mai înstăriți și nu sînt consecvent cei mai înstăriți.

Dar revenim, valoarea acestor date e relativă, ele nu pot fi socotite ca reprezentînd o stare obișnuită și nici exacte, au fost foarte posibile și omisiunile. Și apoi aci ele nu pot indica singure starea supușilor. Ne găsim într-o regiune nu numai cerealiară, ci și viticolă, tocmai în ținutul cel mai bun producător de vin al comitatului, în care viticultura nu numai completează sursele de existență, dar constituie și o importantă sursă de venit. Mulți sînt, vom vedea, numai viticultori.

Sarcinile feudale înregistrate ale domeniului sînt cele în uz încă dinainte de dezastru, sînt cele obișnuite în condiții normale. Informațiile asupra lor rămîn deci valabile.

Censul la Episcopia Bihorului e înscris astfel: în censul de Sînmartin fiecare colon cu sesie întreagă dă un fl., cei cu jumătate 50 d., cei cu o pătrime (*quartarii*) 25 d., iar jelerii (*inquilini*) după starea sau puterile lor (*pro suis facultatibus*). Același cens și în Biharea. Aci se mai adaugă însă și un cens de Sîngeorz, care se plătește dregătorilor (*officialibus*), de sesia întreagă 12 d., de jumătate sesie 6 d.

Același cens în genere și la sate. În Marczhaza însă censul de Sîngeorz e de 10 și de 5 d. La Tămășeu censul e înscris astfel: de sesia întreagă 1 fl., de jumătate sesie jumătate fl., iar jelerii plătesc după puterile lor. La Săldăbagiu textul spune că censul obișnuit de Sîngeorz îl plătesc castelanilor, anume de sesia întreagă 1½ d., de jumătate sesie numai jumătate. Tot castelanilor mai plătesc de sărbătoarea sf. Egidiu episcopul, de fiecare sesie întreagă 22 d., de jumătate sesie jumătate, iar de Crăciun dau împreună castelanilor un fl. și două care de lemne. Aceasta pe lîngă censul obișnuit de Sînmartin. La Cetariu se spune că mai săracii (*pauperiores*) plătesc cens după puterile lor. În Oșorhei cei cu sesie întreagă dau de Sîngeorz castelanilor câte 12 d., cei cu jumătate 6 d., iar de Crăciun împreună 1 fl. și două care de lemne. La Machia se spune că de Sîngeorz cei cu sesie întreagă dau 12 d., cei cu jumătate sesie jumătate, iar jelerii sînt datori cu cîte un obol²³. În mai multe sate textul trimite la vechiul urbariu. Cei din Haieu și Cordău sînt scutiți pentru că ard var.

În satele Suplacului același cens de 1 fl. pentru cei cu sesia întreagă, 50 d. pentru cei cu jumătate, 25 d. pentru cei cu o pătrime (*quartariae*). Nu mai e pomenit censul de Sîngeorz.

Același cens de Sînmartin și în satele ținînd de Cărăudeni și Rogoz. Censul de Sîngeorz revine însă la satele ungurești ținînd de Dalom, unde se spune că de Sîngeorz trebuie să plătească dregătorilor lor (*officialibus eorum*) banii fertonului (*pecuniam ferton penz vocatam*), anume fiecare colon de sesie întreagă 12 d., de jumătate 6 d. Aceeași prestație și în Belfir fără să mai fie numită astfel. Textul de la Dalom e lămuritor, nu e vorba de un cens de Sîngeorz, ci de darea fertonului obișnuită

²³ În text greșit: „obellos singulos“.

în satele ungurești. Censul obișnuit, anual, de Sînmartin, e unul și același, de un fl. pentru sesia întreagă, de 50 d. pentru jumătate sesie, de 25 d. pentru o pătrime, jelierii plătind aici și ei cens, după puterile lor. Censul e de un fl., cum s-a decretat și la 1514, dar de sesia întreagă, subdivizându-se cu subdivizarea ei. Subdivizarea indicată de texte indică și diferențierea supușilor, pe care urbaniul în listele sale nu o notează. Măsura subdivizării sesiilor, adică a diferențierii însă nu o putem afla nici din cens pentru că urbaniul înregistrează numai cifrele nominale ale lui, nu și sumele plătite de sate.

Darurile ca de obicei, sînt variate. Sînt și aci daruri constante, periodice și daruri sau daturi extraordinare sau ocazionale.

Cei din Episcopia Bihorului dau la cererea provizorului anumite daruri anual, dar colonii de sesie întreagă dau fiecare cîte o jumătate măsură (*mediam pintam*) de unt, tot atît și cei cu jumătate sesie. La acestea se adaugă un număr de cași de vacă. Aduc găște și găini după voia provizorului (*pro voluntate provisoris*). Acestea desigur ocazional. De Crăciun fiecare colon cu sesie întreagă e dator să dea dregătorului (*officiali*) două găini și o pîine, cei cu jumătate sesie jumătate din acestea. Și cei din Biharea dau găini, găște *pro voluntate provisoris*; nevoile cetății cerînd-o, trebuie să dea și ouă. Fiecare colon cu sesie întreagă trebuie să dea o jumătate măsură (*mediam partem pintae*) de unt, cei cu jumătate însă numai jumătate din aceasta.

Daruri asemănătoare dau și satele. În Marcchaza colonii cu sesie întreagă dau și ei cetății cîte o jumătate de măsură de unt, cei cu jumătate pe jumătate atîta. De asemenea un caș. Trebuie să dea și ei totdeauna, după voia provizorului, găini, găște²⁴. Acestea sînt cele două capitole care se repetă, cu mici variații, la toate satele. De Crăciun trebuie să dea împreună dregătorilor doi claponi (*capones*), altceva nimic. Cei din Tamassy dau de asemenea unt, cași în aceeași măsură, precum și găini, găște *per libitum provisoris semper*. Cei din Săldăbagiu dau și ei tot așa găini, găște. Daruri regulate nu dau de drept (*de jure*) decît odată pe an, anume fiecare colon cu sesie întreagă o găină, cel cu jumătate dînd jumătate, adică doi împreună o găină.

Cei din Uileac drept daruri regulate (*donaria ordinaria*) trebuie să dea la Crăciun un iepure, un cerb lopătar (*dama*), patru claponi. Spun că mai trebuie să dea după puterea sau avutul lor (*pro facultate eorum*) anual un număr de măsuri de unt și cași de vacă.

Cei din Nojorid mai spun că în afară de darurile obișnuite de unt, cași, găini etc., drept daruri de Crăciun dregătorii storc (*extorquent*) de la fiecare colon cu sesie întreagă o „octuale“ de grîu (o optime de găleată), precum și bani, doi dinari, o pîine, de patru coloni cu sesie întreagă un clapon, de la cei cu jumătate sesie jumătate. La Sîngeorz dregătorii de asemenea pretind de la fiecare colon cu sesie întreagă zece ouă, o turtă rotundă (*unam tortam circularem*), adică un colac, de la cei cu jumătate sesie jumătate. În Oșorhei dau și varză, fiecare colon

²⁴ „Donaria gallinas, anseres, pro voluntate provisoris semper tenentur ad arcem“.

cu sesie întreagă 200 de căpățîni, cei cu jumătate sesie jumătate. Ei dădeau se pare varza trebuitoare curții, poate fiind scutiți de alte daruri.

În Machia, pe lîngă darurile obișnuite la Crăciun, fiecare colon de sesie întreagă dă dregătorilor doi dinari, a opta parte dintr-un „boczu“ de orz sau o claie de ovăz²⁵, cel de jumătate sesie jumătate și un dinar, a șaisprezecea parte dintr-un „boczu“ de orz și o pătrime sau o claie de ovăz²⁶.

Textele satelor următoare trimit la obiceiul din Betfia sau se referă la obiceiul din vechiul urbariu (*urbarium antiquum*). La Ghighișeni textul pune darurile în continuarea daturilor cnezului pentru moară. De două porți dau un iepure sau un fl. cetății, dacă le impune provizorul. Prestează și ei găini, gîște, ouă, *pro libitu provisoris*, cînd o cer nevoile cetății.

În Suplac darurile de drept sînt de Crăciun trei iepuri. Se iau și de la ei *pro libitu provisoris* găini, gîște, unt, caș, ouă. Dau anual și un porc de tăiat. La Paști fiecare colon cu sesie întreagă dă dregătorului cîte un dinar.

Cei din Lakattia pe lîngă darurile neregulate, cerute de nevoile cetății, de Crăciun trebuie să dea de drept un cerb lopătar (*dama*) și trei iepuri; fiecare colon cu sesie întreagă o măsură (*pinta*) de unt și o găină, cel cu jumătate sesie jumătate. Ei mai trebuie să dea cetății funii de tei (*funes tiliacas*), nu se spune pentru ce trebuințe, 300, uneori 400 sau mai multe ori mai puține. Textul e valabil și pentru satele următoare ale căror texte trimit la acesta²⁷.

Și în satele ținînd de Cărăudeni colonul cu sesie întreagă dă o jumătate măsură de unt, un caș și o găină, cel cu jumătate, jumătate. Și aci dau daruri după nevoile cetății. La Crăciun fiecare sat dă un cerb lopătar sau trei iepuri. Cînd dregătorul (*officialis*) vine în mijlocul lor, judele e dator cu un prînz sau o cină. După aceea însă el trebuie să trăiască din venitul morii sau din alte venituri ale lui.

Cei din Dalom dau aceleași daruri nelimitate, precum și unt, caș, găini în aceeași măsură. Dregătorilor, am văzut, trebuiau să le dea de Sîngeorz fer-tonul. De Crăciun trebuie să dea dregătorului de fiecare sesie întreagă cîte 2½ dinari. Tot de Crăciun dau și ei un cerb lopătar (*dama*) sau trei iepuri, găini însă *iuxta eorum facultates*. Aceleași daruri și în Belfir. În ce privește găzduirea dregătorului de către jude, același text ca la Cărăudeni.

Satele ținînd de Rogoz dau darurile obișnuite în cele ținînd de Cărăudeni.

Colonii domeniului dau deci daruri regulate, unt, cași, găini, cerbi, iepuri și neregulate, găini, gîște, ouă, după nevoile cetății și voia provi-

²⁵ În text: „annonae gallinam“. desigur greșit în loc de: „avenae gelimam“. *Boczu* (becsü) echivalat cu 291 l. N. Kiss István, *16. századi dézsmajegyzékek*, Budapesta 1960, p. 1069.

²⁶ În text: „vel avenae gallinae (în loc de „gelimac“) quartam partem“. Textul e plin de greșeli.

²⁷ De exemplu: In aliis omnibus solutionibus munerum et omnium exactionum servitorumque generibus praestandis eandem legem et consuetudinem quam supra scripta possessio Lakattia“ (Șoimi).

zorului. Mai dau deosebit daruri și pentru dregători, bucate, pîini, colaci, claponi sau sume mai mici bănești. Darurile nu sînt uniforme, variază după nevoile cetății și posibilitățile locului, după obiceiuri mai vechi, după pozițiile sau abuzurile dregătorilor.

Vita de tăiat, obișnuită și aci, trebuie socotită tot la daruri sau daturi în natură. Ea apare ca *vacca mactabilis* sau *pecus mactabile*. Datul nu e înregistrat consecvent, trimitenile textelor de la un sat la altul nu ne permit să facem un calcul exact. Obișnuit se ia o vacă sau o vită de sat; una e înregistrată la cele mai multe din sate. Cei din Episcopia Bihorului însă dau două, uneori trei vaci de tăiat. Biharea e datoare cu una sau două anual, dar de vreo cîțiva ani au dat cinci. Cei din Cetariu dădeau în anii dinainte uneori trei, alte ori patru *pecora mactabilia*. La Lakathia se spune că de drept dau anual trei, dar dădeau uneori prin impunere și mai multe. Poate textul se referă și la cele cinci sate românești următoare, care au aceleași prestații, căci Lakattia acum e trecut ca ars și colonii pieriți. Nu mai sînt înscrși aci decît doi, și aceia locuind în Șoimi. Satele ținînd de Cărăudeni dau probabil cîte una ca și Cărăudenii. Probabil tot așa și satele ținînd de Dalom. Belfirul da una, uneori însă și două. Satele ținînd de Rogoz trebuiau să dea uneori două, sau cînd așa cerea nevoia, fiecare sat cîte una.

Acı vaca sau vita de tăiat o dau și satele românești și cele ungurești fără deosebire, nu mai e deci un dat numai al satelor românești ca în alte părți și nici nu se numește tretină ca acolo.

Dijme din semănături și din vin se înregistrează și aci numai în tîrguri și în satele ungurești sau cu prestații de caracter unguresc, căci se observă în multe asemenea sate și amestecuri de populație.

Dijma din semănături e înregistrată mai întîi la Episcopia Bihorului: dau dijma (*decimas*), anume din grîu, orz, ovăz, secară, din care nu se dă nimănui nimic, ele revenind întregi cetății. De fiecare iugăr cosit, și de primăvară, trebuie să dea în grăunțe două măsuri (*octualia duo*), poate două optimi de găleată. Se înțelegeau prin aceasta grînele slabe, fie de toamnă, fie de primăvară, care nu puteau fi secerate și trebuiau cosite și strînse în grămezi ca finul, din care nu se putea lua dijma cu claja cum se obișnuia. Același obicei și în Biharea.

Același obicei și în sate, decît cu unele variații. În Cetariu de fiecare iugăr de grîne cosit se dau 12 d. sau două *octualia* în grăunțe. Cei din Oșorhei nu dau dijme din semănăturile lor, ci la timpul secerii dau fiecare cîte 24 d. Ceea ce înseamnă că își răscurpărau dijma cu bani, în sume constante. Săldăbagiul nu dă dijme din semănături. La Belfir mai apare și însemnarea că colonii care vor avea grîne peste 40 de clăi, din prisos vor da de fiecare claiie luată în dijma cîte doi dinari dregătorilor. Textul îl găsim sub formă asemănătoare și la Cetariu: dacă coloul face atîtea bucate că întrec numărul de 40 de clăi, atunci de fiecare claiie dregătorii (*officiales*) obișnuiesc să ia 8½ d. Desigur și aci trebuie înțeles că din clăile care trec de 40, și anume de claiia care cade în dijma, căoi altfel ar trebui să dea excesiv de mult. Sau în acest caz e vorba de răscurpărarea cu bani a dijmei peste 40 de clăi ?

Cei fără semănături dau banii creștinătății (*pecunias christianitatis*). La Biharea se precizează că dau câte 20 d. Tot câte 20 d. dau și în Marczhaza. În Thamasy, în schimb, dau numai câte 6 d. Tot așa și în Uileac, Cetariu și alte sate, denotînd obiceiul general. În Nojorid însă banii creștinătății sînt 17 d. Prin banii creștinătății suplineau dijma din semănături cei care nu le aveau și prin urmare nu aveau din ce să dea înainte dijmă bisericii, bani pe care-i plătesc în continuare și cînd dijma e luată în folosul cetății. Sumele mai ridicate indică situații aparte, poate posibilitățile celor fără semănături de aci de a cîștiga lucrînd la alții în agricultură și în special la vie.

Cei care au semănături plătesc banii secerii (*pecunias messorales*), care sînt, consecvent, câte 4 d. Aceasta se înțelegea, se pare, că cei cu semănături, care întrebuițau secerători plăteau pentru ei sau în locul lor câte 4 d. de fiecare anual. Cel puțin așa reiese din textul satului Belfir²⁸.

Nona din semănături nu apare nicăeri. Apare numai dijma, care acum e luată în folosul fiscului sau al împăratului, stăpînul feudal al domeniului. Sîntem după secularizare.

La satele românești ori nu se înregistrează asemenea dijme și nici bani ai creștinătății sau secerișului, ori se spune direct că nu dau după semănăturile lor²⁹. La unul din satele, probabil amestecat, ținînd de Dalom, anume la Zigethi, citim precizarea că întru toate felurile de plăți și slujbe au același obicei cu satul Dalom, cu excepția românilor locuitori în sat, care din semănăturile lor nu dau nici o dijmă. La satul *Lakattia* (dispărut) se spune că nu sînt datori să dea dijme din semănăturile lor, ci trebuie să dea banii fumului³⁰, anume fiecare colon de sesie întregă 8 d., de jumătate sesie 4 d., de o pătrime 2 d. Text valabil și pentru alte sate românești următoare. Nu ni se lămurește nici aci natura dării fumului. Fapt e că fumul apare mereu la satele românești, în registrele de dijme ale porcilor cu deosebire. Ceea ce însă nu înseamnă numai de cît că datul e legat de dijma porcilor, ci doar atît că se lua obișnuit deodată cu ea. Se pare că e totuși darea care compensează lipsa dijmei din semănături. Se vede din textul de la *Lakattia*, care arată că nu e darea celor fără semănături, ci a celor care nu dau dijmă din semănăturile lor.

Cît puteau aduce aceste dijme, ne-o arată registrele de dijme ale sec. al XVI-lea. Pentru Bihor s-au păstrat asemenea registre de la 1581, 1582, 1588, 1599³¹. Registrele nu sînt întocmite pe domenii, ci pe subdiviziunile de administrare a dijmelor, pe districtele comitatului, și așa ele nu corespund cu subdiviziunile domeniului. Ele ne completează însă cu

²⁸ „Sementa non habentes pecunias christianitatis solvunt d.6.“ „Sementa autem habentes, pecunias messorales per singulos anno pro singulis messoribus quot quot fuerint solvunt d.4.“

²⁹ „De seminariis eorum nullas dant decimas nec illas pecunias christianitatis vel messorales solvunt.“

³⁰ „pecuniam fimalem (desigur în loc de „fumalem“) dare tenentur“.

³¹ Cele din 1581 și 1582 se găsesc în Arh. Ist. a Fil. Acad. Cluj. Celelalte în Arh. Statului din Budapesta, *Regesta decimarum*. Acestea din urmă prelucrate de N. Kiss István, 16. századi dézsmajegyzékek, Budapesta, 1960.

date prețioase cunoștințele asupra domeniului, asupra producției lui de grâne și de vin, asupra oilor, porcilor și stupilor lui.

Să luăm registrele de dijme ale semănăturilor din 1581. Aci sub titlul *Districtus Kiskereser* se înregistrează dijma din grâne a 20 de sate, printre care și Thamasy, Machia, Nojorid, Bessenieo de pe domeniul pe care-l tratăm. Din acest district au venit în dijmă 3259 de clăi și 4 snopi de grâu (*frugum gelimae*) și 110¹/₂ *bladorum gelimae* și 9 snopi. Din acestea s-au dat dijmuitorilor, în salariu, 20 clăi și celor care au clădit stogurile (*acervatoribus*) 12. Diferiților salariați cu salariu și în grâne s-au dat 830 clăi, rămânând 2397 clăi 4 snopi. Iugărele de grâu (*frugum*) cosite au fost 28, din care, luându-se câte 12 d., au venit 3,36 fl. Iugărele cu de primăvară (*bladorum*) cosite au fost 430, din care, luându-se câte 6 d. de iugăr, au venit 25,80 fl. Numărul „creștinilor“, adică al celor fără semănături care au plătit banii creștinătății, a fost de 65. De la zece din aceștia, din satele Achy, Machia și Nojorid, luându-se câte 17 d. au venit 1,70 fl., de la ceilalți 55 luându-se câte 6 d. au venit 3,30 fl., împreună 5 fl. Suma secerătorilor face 903 persoane, de care, luându-se câte 4 d., au venit 36,12 fl. Au venit în bani astfel 70,28 fl. Din aceștia dijmuitorii luând de cheltuială 4,20 fl., au rămas 66,08 fl.

Din satele care intră în domeniul de care ne ocupăm au venit la această dată în dijmă :

	Thamasy	Machia	Nojorid	Bessenieo	Total
clăi grâne (<i>frugum gelimae</i>)	396/12 ³²	635 ¹ / ₂ /4	337/4	123/2	1491 ¹ / ₂ /22
<i>bladorum gelimae</i>	11/9	12 ¹ / ₂	1/2	8 ¹ / ₂	32 ¹ / ₂
iugăre cosite <i>frugum</i>	4	2	4	1	11
iugăre cosite <i>bladorum</i>	62	100	29	19 ¹ / ₂	210 ¹ / ₂
plătitori de banii creștinătății	5	3	6	1	15
secerători	109	162	72	30	373

Sub *frugum* se pare că registrul înțelege semănăturile de toamnă, grânele, sub *bladorum* pe cele de primăvară, mai ales ovăzul, care în genere se cosesc.

Sub titlul *Districtus Keözepkalotha, Prima pars* se cuprind dijmele a 11 localități, cele mai multe făcând parte din domeniu, printre ele și Episcopia Bihorului și Biharea. Din toate împreună au venit în dijmă 1134¹/₂ clăi de grâne (*frugum gelimae*).

Dijmuitorii și-au luat din ele, în salariul lor, 16 clăi. Provizorului și altor salariați li s-au dat 248 de clăi. Au rămas astfel 870¹/₂ clăi, care au fost clădite în stog în Biharea.

Suma grânelor (*frugum*) cosite vine de pe 37¹/₂ iugăre. Luându-se de fiecare câte o *quartale* au venit 9 *becz* și 3 *octualia*. *Becz* (bocz?) corespunde măsură mare, care ar cuprinde patru *quartalia* sau opt *octualia*.

³² Cifra a doua indică snopii. Se calculează cu claia de 26 de snopii.

Suma celor de primăvară (*bladorum*) cosite vine de pe 4 iugăre. Luîndu-se de fiecare cîte două ocutalia, a venit 1 becz. Urmează deci că un becz e 8 ocutalia.

Numărul plătititorilor de banii creștinătății a fost 283. În Marczhaza 8 plătind cîte 24 d. au venit 1,92 fl. În Biharea de la 58 de inși, luîndu-se cîte 20 d., au venit 11,60 fl. De la cei 217 din celelalte sate, luîndu-se cîte 6 d., au venit 13,02 fl.

Totalul secerătorilor a fost 83. Luîndu-se de fiecare cîte 4 d. suma face 3,32 fl.

Intreaga sumă bănească face 29,86 fl. Din aceștia dijmuitorii au luat pentru cheltuieli 1,25 fl., rămînînd dați la mîna dregătorului cu socotelile (*rationista*) 28,61 fl.

La cît se ridică în această listă dijmele în cele două tîrguri, Episcopia Bihorului și Biharea ?

	Episcopia Bihor	Biharea	Total
<i>frugum gelimae</i>	108 $\frac{1}{2}$ /1	546 $\frac{1}{2}$ /3	655/4
<i>bladorum gelimae</i>	—	—	—
iugăre cosite <i>frugum</i>	5	18	23
iugăre cosite <i>bladorum</i>	2	—	2
plătitori de banii creștinătății	—	58	58
secerători	—	11	11

Cele două tîrguri au dat deci o dijmă de 655 de clăi 4 snopi, mai bine de jumătate din dijma întregii unități. Mai agricol se arată Biharea. Nu însă mai agricol decît un sat ca Machia de pildă, citat mai sus. Episcopia Bihorului a dat mai puțină dijmă nu numai decît satele citate mai sus, dar și decît unele sate din cuprinsul unității, ca Cetariu de pildă, care a dat 116 $\frac{1}{2}$ clăi și 5 snopi în dijmă. În genere această unitate a adus mult mai puțină dijmă decît cea citată mai sus. Dijmei mai mici îi corespund și secerători mult mai puțini. Sînt mai mulți în schimb plătitorii de banii creștinătății. Producția mai mică de grîne se compensează desigur cu producția de vin.

Districtus Kettkeöreskeöz, în care sînt cuprinse 19 sate (printre ele Belfir, Zighet, Dalom, Olcea, Călacea, Căpîlna, Suplac, Ucurișul Unguresc, Ucurișul Românesc, Hodiș, Lakattia, Săliște) a adus și mai puțină dijmă, abia 509 clăi și 9 snopi din cele de toamnă (*frugum gelimae*) și 17 $\frac{1}{2}$ clăi și 8 snopi din cele de primăvară. Din vreo șase sate românești, n-a venit nimic, de sigur nu dădeau dijma din semănături. La mai multe sate dijma e foarte mică. Aceasta pentru satele ungurești poate însemna și că au și locuitori români nesupuși la dijmă, iar pentru cele românești că printre locuitorii români puteau fi și locuitori unguri dătători de dijmă. De exemplu la Zigethi sînt înscrise ca venite în dijmă 8 clăi 5 snopi, la Belfir 49 clăi 11 snopi, la Căpîlna 37 $\frac{1}{2}$ clăi, la Olcea 7 clăi și 8 snopi, la Călacea 16 clăi 5 snopi.

În dreptul Suplacului aci se notează că în acest târg (*oppidum*) clăia de grîne venită în dijmă *prisco more* sau *iuxta antiquam consuetudinem* locuitorii o răscumpără cu 4 d. Cele 180 clăi căzute în dijmă au adus 7,20 fl. Răscumpărâu deci dijma cu bani după vechiul obicei. Banii creștinătății, de 50 persoane câte 6 d., fac 3 fl., banii secerătorilor, de 59 persoane câte 4 d., fac 2,36 fl. Totalul bănesc 12,56 fl.

Dijmuitorii au luat în salariul lor 20 de clăi. Cei care au clădit stogurile 4 clăi. Lui Petru Sebessy (probabil vreun dregător al domeniului) în salariul anual i s-au dat 50 de clăi. Au rămas astfel 435 de clăi 9 snopi grîne, 17^{1/2} clăi 8 snopi semănături de primăvară (*bladorum gelimae*).

Din bani dijmuitorii au luat pentru cheltuieli 4,32 fl., rămînînd de dat la mîna dregătorului cu socotelile 8,24 fl. Dijmele au fost clădite în stoguri în patru sate.

Iată o serie de informații nu numai asupra cantităților dijmei din semănături, din care se poate deduce producția, dar și asupra administrației dijmei. Datele ne mai arată și proporția celor fără semănături, plătind banii creștinătății și în ce măsură întrebuițau colonii secerători la strîngerea recoltei. Ne arată și raportul dintre semănăturile țărănești, dintre grîu și celelalte semănături, dintre semănăturile de toamnă și cele de primăvară.

Registrele de dijmă următoare ne dau date asemănătoare.

În 1587 din districul *Kisköleser*, partea I, cuprinzînd acum 15 localități, au venit în dijmă 906 clăi și 8 snopi plus banii a 35^{1/2} iugăre cosite, iar de primăvară 109 clăi 2 snopi plus banii a 26 iugăre cosite. După iugărul de bucate de toamnă cosit se dau și acum 2 „octualia“ de grăunțe sau 12 dinari, după cele de primăvară cosite câte 6 d. de iugăr. Cifrele dijmei sînt mult mai scăzute, dar și satele înscrise sînt mai puține. În Nojorid dijma din grînele de toamnă se cifrează acum la 254/5 clăi,³³ în *Bessenyeo* la 84/1, în *Machia* la 178/25, în *Thamasy* la 243/8 clăi³⁴. În *Keozepkalota*, partea I, dijma se menține aproximativ la același nivel. Dijma din semănăturile de toamnă din 10 localități se cifrează la 946/2 clăi și 23 iugăre bucate cosite. În Episcopia Bihorului dijma e de 86/14 clăi și 2 iugăre cosite, în *Biharea* de 571/24 clăi și 3 iugăre cosite³⁵. Plătitori de bani ai creștinătății în primul grup sînt înregistrați 96, în al doilea 215, secerători în primul 316, în al doilea 104. În *Biharea* plătitorii de banii creștinătății sînt 29, secerătorii 78³⁶.

Și mai instructive sînt registrele de dijmă din 1588, care înscriu pe cei dijmuți individual, înscriind și grînele din care s-a luat dijma. Din ele se poate vedea recolta fiecăruia și se poate citi și diferențierea supusilor. După calculele făcute de N. Kiss István în lucrarea sa asupra dij-

³³ Kiss, *op. cit.*, p. 688.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 688—690

³⁶ *Ibidem*, p. 690.

mei, în districutul Kisköleser, în 34 sate producătoare de grâne, 512 gospodării au produs mai multe de 20 000 clăi de grâu și seară, revenind în medie 39 de clăi de gospodărie. Grâul constituie partea covârșitoare, 92,3% din total, seara reprezentând abia 7,7% ³⁷.

Făcînd după criteriile stabilite diferențierea, lucrarea ajunge pentru întreg districtul la următoarele raporturi :

secerători	fără		cu jumătate		
	pămînt	jeleri	pauperes	sesie	înstăriți
611	148	170	136	101	105
	22,4%	25,8%	20,6%	15,3%	15,9%

Pe aceste categorii recolta se repartizează în clăi astfel :

jeleri	pauperes	cu jumătate	
		sesie	înstăriți
1146,3	2617,1	3986,7	13.125,5
5,5%	12,5%	19,1%	62,9%

Cît de mare e diferențierea, o arată extremele. În timp ce categoriile mijlocii reprezintă o producție redusă, prezintă proporții deosebit de mari categoriile sărace și o proporție destul de însemnată cei înstăriți. Concentrarea pămîntului o indică însă și mai precis producția : 105 gospodării au dat 13125,5 clăi, însemnînd o medie de 125 clăi de o asemenea gospodărie, adică 15,9% din supuși dețin 62,9% din producție. Din aceștia se pot distinge 29 și mai înstăriți, însumînd împreună 6148 clăi de grâne, avînd în medie deci 212 clăi. Adică 4,3% din gospodari dețin aproximativ 30% din pămîntul de arătură. Această categorie înstărită explică și numărul mare, de 611, al secerătorilor, al întrebuițării deci pe această scară a muncii salariate. Secerătorii se recrutau, firește, din sărăcimea satelor ³⁸. În dreptul celor dijmuțiți sînt înscriși frecvent mai mulți secerători, 3, 5, 7. La cei doi mai înstăriți, la primul sînt înscriși 10 secerători, la al doilea 8. Întrebuițarea de secerători e generală în părțile producătoare de grâne ale comitatului. Proporția lor, după socotelile făcute de lucrare, în anii 1598—1600 variază, după districte, între 11% și 37% din totalul populației. Secerătorii erau plătiți fie în bani, fie în natură, primind o parte din grînele secerate. Erau întrebuițați desigur mai ales de țărani înstăriți, cu deosebire de cei din tîrguri. Între 60 și 80% erau întrebuițați în tîrgurile și satele în care se concentrau țărani înstăriți ³⁹. Aceasta socotind după înregistrările făcute, căci producțiile după care s-a luat dijma presupun întrebuițarea de muncă salariată pe o scară și mai largă, presupun și argați, servitori.

³⁷ *Ibidem*, p. 660—661.

³⁸ *Ibidem*, p. 661—662.

³⁹ *Ibidem*, p. 892.

Raporturile se lămuresc și mai bine dacă se disting din total târgurile. Luînd separat cele trei târguri, Alcsi, Nojorid și Thamasy, lucrarea ajunge la următoarele raporturi

secerători	fără		cu jumătate		
	pămînt	jeleri	pauperes	sesie	înstăriți
344	12	31	34	37	64
	6,7%	17,4%	19,1%	20,8%	36%

În schimb în sate raporturile rămîn :

secerători	fără		cu jumătate		
	pămînt	jeleri	pauperes	sesie	înstăriți
267	136	139	102	64	41
	28,2%	28,8%	21,2%	13,3%	8,5%

Cifrele sînt lămuritoare. Concentrarea s-a făcut mai ales în târguri. În cele trei târguri trăiește 26,9% din populație care deține 54,6% din pămîntul de arătură. Acesta fără pămîntul de arătură din afara hotarului lor, căci mai țineau și asemenea pămînt. Aci sînt mai mulți înstăriți decît în 31 de sate împreună. Procentual, în târguri ei reprezintă 36%, în timp ce în sate reprezintă numai 8,5% din populație. În târguri e mai ridicată și proporția celor cu jumătate sesie. Aci e mai mică și proporția categoriilor sărace. În schimb acestea reprezintă o proporție cu atît mai mare în sate. Din sate își satisfac și târgurile deci în cea mai mare parte nevoia de brațe de muncă. Și poate întrebuițează secerători, lucrători sezonieri, veniți și din alte părți. Luînd cifrele secerătorilor, vedem că cele trei târguri folosesc 57% din numărul lor total⁴⁰. Privind listele celor înstăriți vedem că în Thamasy din 27, peste 100 de clăi au 16, din care patru peste 150, cel mai înstărit avînd 218 clăi. În Nojorid, din 19 înstăriți 12 au peste o sută de clăi, din care patru au peste 150, cei mai înstăriți avînd unul 170, altul 176, altul 210, iar unul 364. În Alachia (înglobată pe urmă în Girișul de Criș) din 18 peste 15 au o sută de clăi, din care șapte peste 200. Din aceștia unul are 284, altul 302, altul 310, cel mai înstărit ridicîndu-se la 450¹/₂ clăi de grîu și 112¹/₂ clăi de secară, în total deci la 563 clăi⁴¹. Firește, asemenea stări sînt excepționale. Ele denotă însă acumulările posibile în unele târguri din această bogată regiune de șes și producția lor de cereale marfă, care reclama munca salariată.

În Episcopia Bihorului și Biharea situația e deosebită. La 1588 cei înscrisi aci în listele de dijmă se repartizează astfel :

	pătînd banii creștinătății	jeleri	pauperes	cu jumătate sesie	înstăriți
Episcopia Bihorului	—	14	17	6	2
Biharea	11	35	93	73	31
Total	11	49	110	79	33

⁴⁰ *Ibidem*, p. 662.

⁴¹ *Ibidem*, p. 654—656.

Făcînd totalizările după datele lucrării, ajungem la următoarea repartiție a producției în clăi :

	jeleri	pauperes	cu jumătate sesie	înstăriți
Episcopia Bihorului	120	301,25	223,22	172,18
Biharea	283,4	1 804,13	2 994,16	3 095,10
Total	403,4	2 106,12	3 218,12	3 268,2

Aci diferențierea socotită după producția de grîne e mai mică. Numărul celor înstăriți e și el mai scăzut, reprezentînd doar 11,7% din înscriși. E mai scăzută și producția lor, ei dețin 36,3% din totalul de 8996,4 clăi. Numai 17 din 31 au înscrise peste o sută de clăi, din care numai doi peste 150, unul avînd 170, iar cel mai înstărit 217. Și numărul secerătorilor e mai mic, numai 96 față de 344 cîți s-au înregistrat în cele trei tînguri de mai sus cu o populație nu mult peste jumătatea acestor două. Numărul plătitorilor de banii creștinătății e mai scăzut decît în 1581, dar scăderea rezultă în primul rînd din faptul că la Episcopia Bihorului nu sînt înscriși. Dijma la Episcopia Bihorului e și ea ceva mai scăzută, e în schimb mult mai ridicată la Biharea.

Localitățile citate : Thamassy, Nojorid, Bessenio arată o scădere față de 1587. Ele dau acum dijma din următoarele cifre de clăi :

	dijmă	banii creștinătății	griu	secară	secerători
Thamasy	47	—	3 418,08	75,24	135
Nojorid	69	11	3 193,24	355,09	99
Bessenio	12	3	814,12	194,06	24
Total	128	14	7 426,24	625,13	258

Cu totul deosebită de situația din tînguri e cea din cele cîteva sate de aci aparținînd domeniului de care ne ocupăm.

	plătitori de banii creștinătății	jeleri	pauperes	cu jumătate sesie	înstăriți
Maczhasza	1	3	3	1	—
Uileacul de Munte	50	28	7	3	1
Cetariu	61	9	17	4	2
Moczmolna	1	3	4	1	4
Total	113	43	31	9	7

Aci cei înstăriți nu mai reprezintă decît 3,4% din cei înscriși. În schimb cei fără semănături, plătind banii creștinătății, se ridică la 55,7% din total ⁴².

⁴² *Ibidem*, p. 654—656, 671—672.

Registrul dijmei din 1599⁴³ arată o scădere mai mare. Comparația e mai greu de făcut pentru că acum sînt înscrise iugărele de grîu după care s-a luat dijma. Diferențele sînt totuși evidente :

	dau dijmă	iugărc	banii creștinătății
Episcopia Bihorului	11	21,0	3
Biharea	135	383,5	9
Thamasy	10	21,5	—
Nojorid	10	17,0	—
Bessenio	11	35,5	—
Machia	29	80,5	—
Total	206	559	12

Scăderile sînt mari mai întîi la numărul dățătorilor de dijmă, la Episcopia, la Thamasy, la Nojorid mai ales. Domeniul a suferit în anii din urmă într-adevăr însemnate scăderi de populație. Thamasy, Nojorid, Machia sînt printre localitățile notate în urbariul din 1600 *totaliter combusta*. Thamasy are înscrise doar 12 nume, Nojorid 8, Machia 21. Dijmuirea după iugăre poate să însemne o schimbare de sistem, dar și un an de nesiguranță, de recoltă slabă. Scăderile pot să fie, cel puțin în parte, și accidentale. Numai urmărind raporturile ulterioare am putea decide în ce măsură poate fi scăderea accidentală sau reală, în ce măsură a putut fi ea mai durabilă.

Situația de la 1600, data urbariului de care ne folosim, nu mai putea fi identică cu cea oglindită în registrele de dijmă. Acestea reflectă starea dinaintea dezastrului.

Dar registrele de dijmă citate nu reflectă complet nici starea dinainte. Ele ne dau o imagine numai a producției de grîne și nu oglindesc deci întreaga stare materială a locuitorilor. Dacă pentru Alcsi, Thamasy, Nojorid și satele din apropierea lor, producătoare de grîne în genere, ele apropie realitatea, pentru Episcopia Bihorului, Biharea, Cetariu etc. și satele înconjurătoare, producătoare în genere de vin, sînt departe de ea. Pentru a o apropia trebuie adăugată și producția de vin. Aceasta aci e deosebit de importantă. Ne găsim tocmai în regiunea de vin a Bihorului, a dealurilor de vii din Biharea, Episcopia Bihorului, Cetariu, Uileac, Săldăbagiu etc. și chiar din Oradea. Pe dealurile de vii întinse de aci aveau vii nu numai locuitorii acestor tîrguri sau sate, sau tîrgoveții din Oradea, dar și foarte mulți „extranei“ din alte tîrguri și sate, mai apropiate sau mai îndepărtate⁴⁴. Dijma și nona din vin aci trebuia să constituie un venit deosebit de însemnat, mult mai însemnat decît dijma din grîne.

⁴³ *Ibidem*, p. 842—843, 882—887.

⁴⁴ În afară de lucrarea citată v. și studiul aceluiași N. Kiss István, *A bihari borvidék a XVI. század végén*, în *Századok*, 92 (1958), nr. 5—6, p. 616—624.

Asupra dijmelor din vin de aci textele urbariului din 1600 ne dau lămuriri la mai multe din localități. La Episcopia Bihorului se spune că au deal de vii bun după care se dă a cincea din vin cetății. Sînt aci și alte vii (se referă desigur la viile celor din afara tîrgului) după care se dă a zecea cetății. Din vinul venit în dijmă nu se dă nimănui nimic, ci el se dă întreg cetății. Din vechime dijmuitorii luau pentru ei din vinul de frunte, adică din mustul de la început, numit *prima bor*, o jumătate de măsură (*pinta*). De cîtiva ani însă iau cinci măsuri sau, cum se spune, o cantă (*canta*), chiar și dacă colonul are numai o *tina* de vin. E de asemenea în obicei ca dijmuitorilor să se dea și mustul care mai curge, după trecerea mustului în căzi, din trevere. Acest must în textele următoare se numește *teörköly bor* (must de trevere sau tescovină). El se ia desigur pe loc, la vie, pentru a renunța la dijma din vinul care mai putea fi stors la teasc din trevere și care ar fi fost mai greu de urmărit și de strîns. Judele aci e dator și el să dea dijmă. Aceasta pentru că — spune textul — dijmuitorii, cu servitorii și caii lor, se întrețin din vinul venit împăratului, stăpînul domeniului. Desigur înțelesul e că ei cheltuiesc pentru întreținerea lor din dijmele strînse și nu trebuie să fie întreținuți de jude. În privința plății banilor peceții (*in solutionem pecuniarum sigillarum*) e obiceiul ca colonii tîrgului, care au vii și iau pecete de la dijmuitori, să plătească pentru ea 4 d. în folosul împăratului. Cei din afară (*forenses*) luînd pecete plătesc și ei de asemenea 8 d., așa ca în toate celelalte locuri. E vorba de hîrtia pe care producătorii trebuiau să o ia de la dijmuitori la cules (*tempore vindemiarum*, se spune la Oșorhei). Dijmuirea vinului în acest tîrg, după cum spun judele și jurații (*jurati cives*) tîrgului, trebuie să o facă provizorul.

Text asemănător e și la Biharea. Au deal de vii din cele mai bune (*promontorium optimum*), după care dau și ei cetății a cincea din vin. Și aci dijmuitorii iau, tot așa, vin de frunte și vin din trevere. Judele dă și el a cincea din vin, căci dijmuitorii și servitorii lor trăiesc după voie din vinul venit împăratului (*ex proventu vini S. Mattis vivunt ad eorum voluntatem*). Banii peceții și aci sînt 4 d. pentru tîrgoveți și 8 pentru cei din afară.

În Marczhaza dealul de vii e mic, dar obiceiurile dijmei sînt aceleași ca și în Biharea. Aceleași obiceiuri și în Săldăbagiu. Aci se precizează că dijmuitorii și servitorii lor trăiesc din vinul împăratului, caii însă le sînt întreținuți de jude. În Uileac au de asemenea deal de vii bun și dau a cincea din vin. Aci spun însă că dijmuitorii cu servitorii lor sînt întreținuți de jude. În Cetariu au *promontorium praestantissimum*. Aci dijmuitorii cu caii și servitorii lor trăiesc din viile împăratului. În Oșorhei au *promontorium vinearum optimum*. Judele și aci dă dijmă; și aci dijmuitorii cu caii și servitorii lor se întrețin din vinul venit pentru împărat⁴⁵. La Suplac se spune că nu are deal de vii.

⁴⁵ „Decimatores ex proventu vini suae maiestatis utuntur simul cum equis et servitoribus, iudex decimam solvet“.

Textele sînt lămuritoare. Din vin se ia a cincea, deci și dijma și nona împreună, și amîndouă se iau în folosul împăratului, care e și stăpînul feudal. De aceasta nu e scutit nici judele. Străinii dau numai a zecea. La cules plătesc toți banii peceții. Dijmuitorii primesc și din fruntea mustului, și din mustul de trevere.

Cît de mare putea să fie producția de vin, ne-o indică iarăși registrele de dijmă, în care e cuprinsă și dijma din vin.

Registrul dijmelor din vin ale anului 1581⁴⁶ înregistrează, pe subunități, următoarele cifre de producție și de dijme :

	vin produs	dijmă + nonă
<i>Magna Casa</i> (Oradea)	17180 cb	3436 cb
	420 cb	d. 42 cb
<i>Casa Pynczehell</i> (Oșorhei)	8552 cb 2 ¹ / ₂ c.	1716 cb 2 c. 2 ¹ / ₂ p.
<i>Casa Pwspekiensis</i>	6506 cb 4 c.	1301 cb 1 c. 4 p.
	1235 cb 1 ¹ / ₂ c.	d. 123 ¹ / ₂ cb— c. 1 ¹ / ₂ p.
<i>Casa Bÿhoriensis</i>	8993 ¹ / ₂ cb	1798 cb. 3 ¹ / ₂ c.
	2534 cb 3 c	d. 254 cb. 2 c. 1 ¹ / ₂ p.
<i>Casa Chatariensis</i>	7779 cb 1 ¹ / ₂ c.	1655 cb. 4 c 1 ¹ / ₂ p.
	142 cb 2 c.	d. 14 cb. 1 c. 1 p.
	673 cb 2 c.	d. 67 cb. 1 c. 3 ¹ / ₂ p.
<i>Casa Uÿlakiensis</i>	2396 ¹ / ₂ cb	479 cb. 1 ¹ / ₂ c.
	134 cb	d. 13 cb. 2 c.
<i>Casa Zaldobagiensis</i>	4933 cb	986 cb. 3 c.
<i>Casa Hãyoiensis</i>	874 cb	d. 87 cb. 2 c.
<i>Districtus Thelegd</i>	931 cb 3 c.	d. 93 cb.— c. 4 p.
<i>Casa Also Cerhat</i>	1376 cb 3 c.	d. 137 cb. 3 c. 1 ¹ / ₂ p.
<i>Casa Cerhatt superior</i>	4057 cb 4 c.	d. 405 cb. 3 c. 4 p.
Total :	68721 cb 1 ¹ / ₂ c.	12512 cb. 3 c. 4 p.

Registrul de dijmă face distincția între vinurile din care s-a luat și dijmă și nonă, adică a cincea, și cele din care s-a luat numai dijmă, pe care le-am însemnat cu un d. Calculul s-a făcut în găleata (*cubulus*) de Oradea, care în măsură modernă e echivalată cu 42,4 litri⁴⁷. La *Casa Chatariensis* apare și o găleată de Șisterea (*cubulus Syteriensis*) care e echivalată de text cu 1¹/₂ găleți de Oradea. La *Districtus Thelegd* apare de asemenea o găleată locală care face 1¹/₂ găleți de Oradea (*eius loci cubulus unus efficit Waradienses cubulos sesqui*). Calculînd cu această echivalență, ajungem la rezultatul că producția supusă dijmei e de 29138,34 hl., iar cantitatea venită în dijmă e de 5305,41 hl.

Cele mai ridicate cifre de producție sînt înregistrate la Oradea. La capitolul *Magna Casa*, în frunte e înscris *oppidum Warad*, în dreptul lui cu cifra de 16139¹/₂ găleți (*cubuli*) și 1 cantă de vin supuse dijmei și nonei,

⁴⁶ In Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj.

⁴⁷ Kiss, *op. cit.*, p. 12.

plus 420 găleți supuse numai dijmei. Dar cifrele ei nu se reduc numai la atât. Ea mai figurează și sub celelalte titluri, în încă nouă locuri, cu cifre variabile, însumând încă 7462 $\frac{1}{2}$ găleți (din care la *Casa Zaldobagiensis* cu 4681 găleți), ridicându-se astfel la un total de 23 971 găleți, reprezentând aproape 35% din totalul producției de vin a regiunii. Orașenii aveau vii nu numai în podgoria lor, ci și în mai multe altele.

Urmează Biharea, care la *Casa Byhoriensis* e înscrisă cu 7980 $\frac{1}{2}$ găleți și 2 cănți vin supus dijmei și nonei și cu 1436 găleți, 1 cantă vin supus numai dijmei. Dar și Biharea mai e înscrisă în încă cinci locuri, însumând alte 582 găleți 4 cănți, ridicându-se la un total de 10 000 găleți.

Episcopia Bihor are mai puțin. La *Casa Pwspeökiensis* înscrisă cu 2878 găleți 4 cănți vin supus dijmei și nonei și cu 937 găleți supus numai dijmei. În alte locuri o găsim numai în trei, însumând împreună abia 107 $\frac{1}{2}$ găleți, ridicându-se cu aceasta la 3923 găleți.

Cifrele sînt mai ridicate în Oșorhei și Cetariu. La *Casa Pynczchell*, Oșorheiul e înscris cu 4525 $\frac{1}{2}$ găleți 2 cănți vin supus dijmei și nonei. Cetariu e înscris la *Casa Chatariensis* cu 4318 găleți 1 cantă vin supus dijmei și nonei și cu 125 găleți 3 cănți vin supus numai dijmei. Și mai e înscris în încă trei locuri, cu încă 153 $\frac{1}{2}$ găleți, în total deci cu 4597 $\frac{1}{2}$ găleți. Uileacul e înscris la *Casa Uylakiensis* cu 1777 găleți $\frac{1}{2}$ cănți vin supus dijmei și nonei și 134 găleți supus numai dijmei. Încolo nu-l mai găsim decît în două locuri, cu 22 găleți. În total deci are înscrise 1933 găleți.

Debreținul figurează și el în podgoriile acestea ale Bihorului în trei locuri, Biharea, Cetariu și Uileac, împreună cu 939 $\frac{1}{2}$ găleți.

Tîrgurile însumează astfel 49 889 $\frac{1}{2}$ găleți din producția de 68 721 găleți ale ținutului, deci aproape 73% din producția totală.

Șisterea apare la casa Cetariu cu 1 găleată 1 cantă supusă dijmei și nonei și 449 găleți 1 $\frac{1}{2}$ cănți supuse numai dijmei. Săldăbagiu, care denumește o „casa“, nu are înscrise în lista sa decît 177 găleți 2 cănți, iar în altă parte numai 18 găleți 1 cantă. Viile înscrise sub „casa“ lui sînt în covîrșitoarea lor parte ale tîrgoveților din Oradea.

Alte sate sînt înscrise cu puțin: Nojorid în patru locuri, cu 50 găleți, Marczhaza în trei locuri, cu 245 găleți, Maczmolna în două locuri, cu 407 găleți, Thamasy în cinci locuri, cu 833 găleți, Haieu cu 34 găleți, Machia cu 33 găleți, Betfia cu 5 găleți.

Sînt interesante și datele administrării acestor 12 512 găleți de vin venite în dijmă.

Dijmuitorii au luat, după vechiul obicei, în salariul lor 222 găleți.

Acciași, pentru băut în timpul dijmuirii (*pro bibitu decimationis tempore consumpserunt*)

Pentru cheltuiala lor au vîndut

93 găleți

7 găleți

Pentru umplut vinurile (adică buțile cu vin) s-au dat 7 găleți 3 cănți $\frac{3}{4}$ p.

Dregătorilor bihoreni *antiquo more* în timpul dijmuirii, pe zi cîte

o cantă, li s-a dat

4 gäl.

(O găleată conținând 5 cănți, dijmuirea a ținut 20 de zile, ceea ce se și spune ia *Casa Byhoriensis*).

Patru buți cumpărate de dijmuitori cu Salariaților, călăreților și altor angajați ai cetății Oradea, în salariul lor anual li s-au dat	4 găleți vin. 5938 găleți ⁴⁸ .
Vicecomișilor comitatului Bihor	120 găleți
La trei <i>requisitores</i> (probabil păstrătorii arhivei capitlului)	60 găleți
Lui Demetrius Literatus Chanady	50 găleți
Lui Laurentius Ebessy	25 găleți
Lui Caspar Borbely	4 găleți
În casele săracilor (<i>in xenodochia</i>), săracilor	123 găleți
Soției lui Francisc Kallay, <i>in subsidium</i> , la porunca principelui	48 găleți
Au rămas în 310 buți și butoaie pe seama principelui	5806 găleți, 2 cănți și 3 pinte

Dijmuitorii (*decimatores*) înscriși sînt 28. Obișnuit sînt 3 sau 2 de cîte o „casa“, dar și numai cîte unul (Haieiu, Tileagd). Pentru „Magna Casa“ sînt patru. Și poate erau și mai mulți, căci uneori după notarea lor se mai pune și un etc. În tot cazul ei veneau și cu servitori, cu cai. Unii dintre ei sînt tîrgoveți sau mici nobili. Apare printre ei și cîte un „literatus“. Alții sînt „servitori“ ai provizorului sau căpitanului cetății. Unul e notat „libertinus“. Casele săracilor, pentru care s-a dat vinul, sînt trei, sf. Martin, sf. Elisabeta și *Vakoktheleke*.

Au mai intrat însă și banii peceții (*pecuniae sigillares*). Totalizați au dat 141,84 fl. Din aceștia dijmuitorii au luat de cheltuială 70,79 fl., registrătorilor dijmelor li s-au dat 9 fl. (cîte unul sau doi fl. de cap), celor șase bucătari și „dispensatori“ (care țineau de sigur și socoteala consumației) 6 fl.

Celor 60 *viatores*, care făceau paza drumurilor și podgoriilor înaintea și în timpul dijmuitului, 27,35 fl. Au rămas astfel pentru a-i da la mîna sameșului (*rationista*) doar 28,70 fl. Acești viatores la *Magna Casa* sînt înregistrați astfel: viatorilor, 10 persoane, după vechiul obicei, pentru paza drumurilor, cîte 50 d., s-au dat 5 fl. La *Casa Pynczehell* textul e și mai explicit: „viatorilor“, patru persoane, care înainte de cules erau ocupați cu paza podgoriei, pentru hrana lor în fiecare zi dîndu-li-se de fiecare, de către măcelării din Oșorhei, cîte 1 font (*libra*) de carne, s-a plătit pentru aceasta 95 d. De asemenea celor opt *viatores* ocupați cu paza drumurilor în timpul culesului, pentru hrana lor (*ad victum eorum*), dîndu-se de fiecare cîte 2 d. pe zi, s-au dat de la 3 pînă la 17 octombrie 2,40 fl. De asemenea, la opt viatores, dîndu-li-se după vechiul obicei pentru paza drumurilor cîte 50 d., li s-au dat 4 fl. Regiunea viticolă deci înaintea și în timpul culesului era presărată cu paznici care să împiedice sustragerea în vreun fel de la dijmă.

O mare parte a venitului din dijmă se cheltuia prin urmare cu administrarea ei și în salarii diverse, pentru administratorii dijmei mai întîi,

⁴⁸ „Dominis Sallaristis Equitibus Angarialibus Arcis Waradiensis in Sallariis ipsorum annualium distributi sunt vini cub. 5938 C“. — E vorba de oaste tocmită sau și de alți angajați? Probabil de un cerc mai larg de obligații.

mai ales însă pentru aparatul salariat al cetății, care-și avea desigur contractată o parte din salariu în natură.

Registrelle de dijmă următoare ne arată producția de vin în mare scădere. Totalurile dijmelor din vin ale aceluiași unități ne dau cifre mult inferioare celor din 1581. Producția de vin supusă dijmei și nonei după calculele lucrării citate ⁴⁹, la 1587 e :

<i>Magna Casa Warad, dijma+nona</i>	11301,1 găleți
<i>Extranei</i>	704,6 găleți
<i>Casa Pinczeheliensis Extranei</i>	3066,5 găleți
<i>Casa Pwspöokiensis</i>	
<i>Pwspöoky quinta</i>	1318,5 găleți
<i>Pwspöoky decima</i>	327,8 găleți
<i>Extranei</i>	1354,6 găleți
<i>Casa Byhoriensis</i>	
<i>Bihar quinta</i>	2948 găleți
<i>Bihar decima</i>	843 găleți
<i>Extranei</i>	324,3 găleți
<i>Casa Chiateriensis</i>	
<i>Chiatar quinta</i>	930 găleți
<i>Chiatar decima</i>	62,8 găleți
<i>Extranei</i>	1240 găleți
<i>Casa Wylakiensis</i>	
<i>Wylak quinta</i>	758,5 găleți
<i>Wylak decima</i>	60,4 găleți
<i>Extranei</i>	237,6 găleți
<i>Casa Zaldobagiensis</i>	
<i>Zaldobagy quinta</i>	55,8 găleți
<i>Extranei</i>	2151,4 găleți
<i>Casa Hayoiensis</i>	
<i>Hayo decima</i>	17,2 găleți
<i>Extranei</i>	35,4 găleți
<i>Districtus Thelegd</i>	282,3 găleți
<i>Districtus Also Cherhatt</i>	115,4 găleți
<i>Districtus Felseö Cherhatt</i>	280 găleți
Total	28415,2

Cifrele sînt deci incomparabil mai scăzute decît la 1581. Față de producția de atunci, de 68 721 găleți, acum nu ne mai ies la totalizare decît 28 415,2 găleți, deci abia 41%. Din producția de 28 415,2 găleți nu mai puțin de 8 656,7 găleți e înscrisă la „extranei“, adică la cei din afara podgoriilor, ceea ce reprezintă peste 30% din totalul producției. Podgoriile de aci concentrează pe producătorii de pe o rază întinsă, cuprinzînd mai multe zeci de tîrguri și sate. Cei mai mulți extranei sînt din aceleași tîrguri, care au vii și în celelalte podgorii, din localități mai apropiate, dar

⁴⁹ Kiss, *op. cit.*, p. 694—696.

sînt mulți și de la distanțe mai mari, de la 20—25 km. sau chiar depășind această rază. Tîrgoveții din Debrețin, care se găsesc la 58 km distanță de Biharea, au și ei vii în podgoriile din Uileac, Cetariu, Biharea, care au produs împreună 449,5 găleți de vin. În podgoria din Uileac printre locurile din care sînt extranei găsim chiar Clujul cu 16,4 găleți⁵⁰.

Producția tîrgurilor e tot mare, dar mult mai scăzută și ea decît la 1581. Luînd producția lor totală, pe cea din propria podgorie și din celelalte podgorii, vom avea următoarele cifre :

Biharea	4059,2 găleți
Episcopia Bihorului	1664,3 găleți
Oșorhei	1354,3 găleți
Cetariu	1038 găleți
Uileac	837,3 găleți
Debrețin	449,5 găleți
Total	9402,6 găleți

Cifre într-adevăr foarte scăzute în raport cu peste 25 918 găleți cîte se pot totaliza pentru aceleași tîrguri la 1581. Producția din 1587 abia trece de 36% din cea de la 1581.

Cifrele cele mai ridicate de producție le prezintă și acum Oradea. În podgoria ei au produs și extraneii 704,6 găleți de vin. Tîrgoveții însă au produs 11 301,1 găleți de Oradea. La acestea se mai adaugă 3530,7 găleți produse de ei în alte podgorii, în Uileac, Cetariu, Episcopia Bihorului și mai ales în Pinczehely și Săldăbagiu unde au produs, în cea dintîi 976,9 găleți, în cea de-a doua 2127,4 găleți. Tîrgoveții din Oradea au produs deci și în acest an 14 831,8 găleți de vin, reprezentînd aproape 50% din producția totală a regiunii de vin a Bihorului. Producția tîrgoveților Orășii e totuși mult mai mică decît cea din 1581, care, am văzut, a fost de 23 971 găleți. Producția de acum față de cea de atunci reprezintă numai 62%. Dar tîrgurile împreună reprezintă și acum peste 85% din totalul producției.

Totalizînd cifrele producției calculate după registrul de dijme din 1599, adică după calculele de producție făcute după aceste registre⁵¹, rezultă pentru aceleași tîrguri următoarele cantități :

Biharea	6507,6 găleți
Episcopia Bihorului	1821,9 găleți
Oșorhei	1146,6 găleți
Cetariu	2162,3 găleți
Uileac	1422,2 găleți
Debrețin	1003,2 găleți
Total	14068,8 găleți

⁵⁰ *Ibidem.* V. și același, *A bihari borvidék a XVI. század végén*, în *Századok*, 92 (1958), nr. 5—6, p. 616—624.

⁵¹ Kiss, *op. cit.*, p. 882—887.

Cifrele producției sînt mult mai ridicate decît în 1587. Ele au crescut cu aproape 50%. Sînt totuși departe încă de a se ridica la cele din 1581.

Care e situația tîrgului Oradea ? În 1599 aci s-au putut totaliza drept producție de vin a tîrgoveților în podgoriile lor 7703,4 găleți de vin, la care se adaugă 3479,4 găleți produse de ei în celelalte podgorii ale ținutului viticol⁵². Cifra totală a producției tîrgului e de 11 182,8 găleți. Cifra arată o scădere și față de 1587, o scădere de aproximativ 25%. Producția tîrgului n-a scăzut însă în raport cu totalul producției ținutului. Cifra de 11 182,8 găleți raportată la totalul de 30 620,3 găleți⁵³ reprezintă aproape 36,5% față de 35% cît reprezenta producția tîrgului la 1581.

Evoluția în cifre a ținutului viticol e următoarea :

	1581	1587	1599
Producția totală în găleți	68721	28415	30620

Cifrele anilor 1581 și 1587 reprezintă producția aproape a aceluiași localități. Cea din 1599 nu le mai acoperă întotdeauna, dar deosebirile sînt prea mici ca să producă deplasări esențiale în raporturi. Mai pot interveni posibilele și inerentele erori statistice. În generalitatea lor însă calculele sînt totuși concludente. Producția ținutului a scăzut la mai puțin de jumătate.

Scăderea e vizibilă și în producția tîrgurilor. Ea prezintă următoarele variații :

	1581	1587	1599
Oradea	23971 găleți	14831,8 găleți	11182,8 găleți
Biharea	10000 găleți	4059,2 găleți	6507,6 găleți
Episcopia Bihorului	3923 găleți	1664,3 găleți	1821,9 găleți
Oșorhei	4525,5 găleți	1354,3 găleți	1146,6 găleți
Cetariu	4597,5 găleți	1038 găleți	2162,3 găleți
Uileac	1933 găleți	837,3 găleți	1422,2 găleți
Debrețin	939,5 găleți	449,5 găleți	1008,2 găleți
Total	49889,5 găleți	24234,4 găleți	25251,6 găleți

Cifra din 1599 arată o creștere față de 1587, ceea ce însă nu compensează cîtusi de puțin scăderea mare față de 1581, la aproape numai jumătate.

⁵² *Ibidem*, p. 905—906. Totalizarea lucrării de la p. 906 cifrează producția de pe alte podgorii numai la 3441 găleți. Totalizînd însă cifrele de producție ale tîrgoveților din Oradea în podgoriile din Episcopia Bihorului, Biharea, Uileac, Cetariu și Săldăbagiu de pe paginile 883—888 rezultă 3479,4 găleți. Pentru producția de pe propria podgorie am luat cifra dată la p. 905, nota 3.

⁵³ Totalizarea făcută după calculele de producție ale aceleiași lucrări, p. 882—888, 900—906.

Tîrgurile își păstrează totuși mai bine decît satele productivitatea. O demonstrează comparația cifrelor producției lor cu cele ale producției totale :

	Producția totală	Producția tîrgurilor	%
1581	68721 găleți	49889,5 găleți	73
1537	28415 găleți	24234,4 găleți	85
1599	30620 găleți	25251,6 găleți	82

Cum am mai spus-o registrul dijmei din 1599 prezintă oarecare minusuri față de celelalte două, lipsesc unele podgorii mai mici sătești, dar acestea prea puțin ar fi putut modifica raporturile sau proporția deținută de tîrguri din producția de vin. Cifrele demonstrează desigur o cădere generală. Dar această cădere e inegală. A căzut în proporție mai mare producția satelor.

Lucrarea asupra dijmelor sec. al XVI-lea, făcînd calcule, comen-tînd rezultatele, trage o serie de concluzii, din care reținem mai multe aci. Din registrele de dijme reiese mai întîi că ne găsim într-o regiune agricolă puternică, producătoare deopotrivă de grîne și vin, că în producția agricolă se ridică la o importanță deosebită producția de vin. Aceasta se ridică pe primul plan. După calculele făcute pe baza registrelor de dijme din 1599, mai mult de 72% din vinul comitatului Bihor se producea aci.

Producția mare de vin, adăugîndu-se la cea de grîne, nu numai că a accentuat considerabil diferențierea, dar a produs și deplasări importante în această diferențiere, a ridicat starea supusului, l-a trecut adesea în altă categorie pe scara diferențierii. Cei mai mulți din cei trecuți în registrele de dijma a grînelor ca fiind fără pămînt, adică fără semănătură, au vie, prin ceea ce li se schimbă starea. O bună parte din locuitorii tîrgurilor mai ales sînt producători numai de vin. Ba viile lor se ridică adesea la întinderi însemnate, de 2—3 și chiar mai multe iugăre. Prin cultura viei s-a ridicat aci o pătură înstărită atingînd o proporție incomparabil mai ridicată decît în alte părți. Calculele lucrării ne dau 26% din populație⁵⁴. Și din aceasta se ridică o pătură subțire, cumînd cantități însemnate de producție. După aceleași calcule, 62 de oameni înstăriți, adică numai 2,4% din populație, dețin 20% din întinderile de vie.

După calculele lucrării, Oradea însăși prezintă următoarea diferențiere :

		dețin din producția de vin
jeleri	37,6%	9,4%
pauperes	23,9%	15,8%
de jumătate sesie	22,7%	29,5%
înstăriți	15,8%	45,3% ⁵⁵ .

⁵⁴ Kiss, *op. cit.*, p. 890.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 905.

Din calcule lipsesc cei fără pământ, respectiv fără vie. În tot cazul, cei înstăriți, adică a șasea parte din cei înscrși în registru, dețin aproape jumătate din producție, în schimb mai bine de o treime, categorisiți de lucrare jeleri, dețin mai puțin de a zecea parte.

Cultura viei s-a concentrat mai ales în târguri. Aci se găsesc nu numai cei mai mulți cultivatori de vie, dar și cei mai mulți cultivatori numai de vie și, firește, și cei mai înstăriți.

Concentrarea aceasta a adus cu sine o accentuare a deosebirii dintre târguri și sate, o puternică diferențiere, o adâncire a diferențierii mai ales în târguri. A adus cu sine o accentuată nevoie de mână de lucru, nu numai de secerători, ci, mai ales, de lucrători la vie. Registrele de dijmă nu înregistrează decât pe secerători, care după calcule la 1598 în districtul *Kiskereser* reprezentau 14,2% din capii de familie, la 1599 în districtul *Közepkalota* 21%, iar în districtul *Kéthörösköz* 33,5%. Cu cât mai multă mână de lucru cereau viile? Nu numai pentru că viile în târguri cuprindeau întinderi mai mari decât pământul de arătură, dar mai ales pentru că via cere incomparabil mai mari cantități de muncă decât arătorul. Întinderile de vie depășesc adesea posibilitățile de cultură ale familiei proprietare. E nevoie de cantități mari de muncă salariată.

De unde putea veni numărul mare de brațe de muncă necesare? Desigur de la pătura însemnată de oameni fără pământ sau cu pământ puțin, sub posibilitățile lor de muncă, de la cei avizați la muncă pe pământul altora pentru a se putea întreține și în primul rînd de la cei din târguri. Aceștia însă erau departe de a putea acoperi marile cantități de muncă cerute de o asemenea viticultură. Cererea de mână de lucru se extindea și asupra satelor învecinate, asupra întregului ținut sau chiar a ținuturilor învecinate. Și nici cu aceasta nu se rezolva desigur întru totul problema viticulturii. Trebuie să presupunem că se practica pe scară întinsă și arenda. Mai ales în cazurile cînd proprietarul se găsea la mari distanțe de locul viei, nu și-o lucra desigur totdeauna însuși, prin vieri proprii, prin angajați și prin mână de lucru salariată, ci o exploata adesea mai comod, pe calea arenzii.

Indiferent însă dacă deținătorii de vie își cultivau singuri sau prin alții viile, aci e vădită o însemnată producție de marfă și o întrebuintare pe scară largă a muncii salariate. Ceea ce întreținea aci o luptă nu numai între supuși și stăpînul lor feudal, ci și între țărani săraci, avizați la muncă salariată pe pământul altuia și țărani înstăriți avizați la întrebuințarea pe scară largă a acestei munci.

Din această producție, pentru stăpînul feudal rezultau venituri importante. El lua nu numai nona din grîne și din vin, dar lua în arendă obișnuit și dijma, iar apoi, cu secularizarea, ajunge chiar în proprietatea ei prin arendare de la fisc sau direct dacă stăpînul feudal e principele sau împăratul, luînd astfel obișnuit a cincea din produse, care am văzut la ce cantități importante se putea ridica. Producția de vin, chiar tulburată fiind de războaie, de invaziile turcești, chiar în mare scădere fiind, rămîne însemnată, rămînînd în același timp și capitala sursă de venit a

stăpînului feudal, care beneficia de a cincea parte din această importantă producție.

Dijma porcilor. Dijma porcilor și aci e generală, o dau și satele românești și cele ungurești deopotrivă și în genere după aceleași norme.

Tîrgul Episcopia Bihorului e scutit, cel puțin de dijma porcilor de la pășune. Textul spune că *de porcis cespitalibus* n-au dat nicicînd nimă-nui nimic. În Biharea însă, din porcii de la pășune se ia din cei peste zece, unul bun, chiar dacă ei se ridicau și pînă la o sută, cei sub zece răs-cumpărîndu-se cu cîte doi dinari de cap⁵⁶.

Textele satelor următoare trimit la obiceiul din Biharea. La Săldăbagiu însă se vorbește de „dijme întregi“ și de răs-cumpărare cu doi dinari și sub și peste numărul de zece⁵⁷. În Cetariu obiceiul dijmei porcilor de la pășune și a răs-cumpărării e ca în alte locuri. În Nojorid e ca în Biha-rea, în Oșorhei ca în alte sate. La Hidîșel textul vorbește iarăși de „deci-ma“ și de răs-cumpărare și sub și peste zece, ceea ce ar însemna iarăși dij-mă întreagă, adică unul din zece. La Ghighișeni în schimb găsim celă-lalt obicei : din porcii proprii dau în dij-mă, și dacă au o sută, unul ; dacă însă mîna aci porci din alt „district“, îl dau pe fiecare al zecelea pe scama împăratului. Textul de la Suplac spune clar : de turma de porci a colo-nului, ori cît ar avea-o de mare, se ia unul, sub numărul de zece răs-cumpărînd cu 2 d. Se mai spune că au păduri producătoare de ghindă din belșug (*in copia*) în care dacă își aduc porcii colonii altor stăpîni, dau din ei a zecea, răs-cumpărînd sub și peste zece cu cîte 4 d. Unul de turmă e și la satele următoare, Căpîlna, Lakattia și altele, ale căror texte trimit unul de la altul. La Cărăuđeni se vorbește numai de străinii care aduc porcii în pădure. Păduri de ghindă au *copiosas* — spune textul — unde, dacă străinii (*alieni*), adică cei care nu sînt de aci, își pasc porcii, dau dij-mă răs-cumpărînd sub zece și peste zece cu cîte 4 d. Text valabil iarăși pentru toate satele cercului. În satele ținînd de Dalom, din porcii de la pășune colonul dă unul chiar dacă are și o sută, răs-cumpărînd sub zece (textul spune iarăși că și peste zece) cu cîte 2 d. Belfirul are păduri de ghindă *mediocres*, în care, cînd își mîna porcii lor străinii (*externi*), li se ia dij-mă întreagă, răs-cumpărînd sub și peste zece cu cîte 4 d. În satele Rogozului iarăși obiceiul cunoscut : din porcii de la pășune se ia unul de turmă, răs-cumpărînd sub zece cu cîte 2 d.

Textele sînt deci variabile. Obiceiul general însă e ca de la supușii domeniului să se ia dij-mă numai din porcii de pășune și anume unul de turmă, iar dij-mă din porcii scoși la ghindă să se ia numai de la „străini“, din aceștia însă dij-mă întreagă, adică unul din zece. Sînt însă și abateri,

⁵⁶ Textul spune că și peste zece „infra autem et supra numerum denarium redi-mentur per denarios binos“, dar aceasta trebuie să fie mai curînd o greșeală a scri-bului, o obișnuință a lui de la textele privind dijma completă, căci la acest fel de dij-mă răs-cumpărarea celor peste zece e de neînțeles. Ar fi însemnat ca aceiași porci să fie și dij-muiți și răs-cumpărați.

⁵⁷ „De porcis cespitalibus integras decimas dare solent, cocterum redimitur dena-riis duobus“.

particularități locale, variații, care întrețin o nesiguranță și pot lăsa loc abuzurilor.

Ce venit putea aduce înainte dijma porcilor ne-o arată registrul dijmelor din 1581. Dijma porcilor de la pășune (*porcorum cespitalium*) din 14 localități, înscrise sub titlul *Pertinentia arcis* (între care Hidișel, Oșorhei, Nojorid, Machia, Uileac, Cetariu, Biharea), a adus în acest an 53 porci, din care „conumeratorii” (care sînt doi: *Thomas Kovach* și *Vincenzius literatus Pwspeökiensis*), luînd în salariul lor doi, au rămas 51. E vorba desigur de 53 „turme” de porci de zece sau peste zece. Din satele de aci aparținînd domeniului au venit din Hidișel 2, Oșorhei 6, Nojorid 5, Machia 8, Uileac 1, Cetariu 2, Biharea 6, presupunînd tot atîtea „turme” de zece porci sau mai mari.

Sub titlul *Pertinentiae Ualachales in districtu Ketteöereösköz* sînt înscrise satele ținînd de *oppidum Zeplak*, *Pertinentia Zeplak* (11), *Pertinentia Karand* (8), *Pertinentia Kurazo* (7), *Pertinentia Rogoz* (6), *Pertinentia Dalom* (5). Din cele 37 localități ale acestor *pertinentiae valachales* dijma porcilor de la pășune a adus 252 porci, presupunînd 252 de „turme” de zece porci sau mai mari.

Din aceștia, „conumeratorii” (*connumeratores seu exactores*, care sînt trei, *Martinus literatus de Pyspeökÿ*, *Stephanus Seorghes de Tatamerfalwa* și *Ladislau Wayda de Keshaza*) și-au luat în salariul lor 6. Pentru cheltuiala lor au vîndut 2. Registratorului i s-a dat 1. Celor trei crainici ai celor trei pertinențe (*pertinentiarum*) Suplac, Cărăudeni și Cărășău *iuxta antiquam consuetudinem* li s-au dat 3. Pristavilor (*porozlonibus*) 2. Judeului din Suplac ajutor pentru găzduire (*pro hospitio in subsidium*), desigur pentru găzduirea dijmuitorilor, 1.

Au rămas intrați 237.

Din *Pertinentia Beelÿ* (13 sate), unde conumerator a fost *Stephanus Corna crainicus*, au venit în dijmă 78 porci. Din aceștia, pentru nevoile castelului din Beliu în timpul conumerării, s-au dat 12, rămînînd drept intrați pentru nevoile cetății din Oradea 66.

Luîndu-se un porc de turmă, cifrele porcilor de la 1600 sînt departe de a putea aduce o asemenea dijmă. În timp ce *Pertinentiae Ualachales in districtu Ketteöereösköz* în 1581 au adus din porcii de la pășune 252 porci, numărul porcilor înscrși la 1600 nu putea aduce pentru întreg domeniul decît mai puțini de 52, căci numai atîtea sînt „turmele” de zece sau peste zece înscrise. Și mai erau doar și scutiri. Că la 1581 erau în proprietatea celor supuși la dijmă tot atîtea turme de zece sau peste zece, cîți porci au căzut în dijmă, sau chiar mai multe, o arată chiar înregistrările care nici cînd nu înscriu în dreptul celui dijmuat mai mult de un porc. Ceea ce înseamnă că nu i s-a luat mai mult de unul, oricîți a avut peste zece, că i s-a luat într-adevăr unul de turmă. Ce-i drept, sînt și cîteva sate în care găsim în dreptul celor înscrși ca veniți în dijmă mai mult de un porc, și cîte 2, 3, 4. Dar aceasta deosebit de înregistrările de mai înainte. Aceasta e probabil dijma porcilor de la ghindă a „străinilor” care era dijmă întregă, adică unul din zece. La 1600 numărul porcilor e evident într-o mare scădere.

Dijma mieilor. În genere satele ungurești dau dijma mieilor. Din miei se ia dijmă întreagă, adică din zece unul. Răscumpărarea celor sub zece sau peste zece se făcea în genere cu câte un dinar. În câteva sate însă se face cu câte 2 d. Dijma mieilor apare uneori și în sate cu daturi de caracter românesc. Aceasta probabil pentru că mai erau în sat și unguri.

În registrul dijmei mieilor din 1582 nu găsim decât opt din localitățile domeniului, *Hozzuazo*, *Nojorid*, *Thamassi*, *Machia*, *Besseneö*, *Hidişel*, *Betfia* și *Biharea*. Probabil numai acestea aveau oi supuse dijmei mieilor. Din acestea au venit împreună 151 miei și 11 capre (iezi desigur). Aceștia au venit de la 38 înscriși. Din aceștia au dat :

1	2—5	6—9	10—13 miei sau capre
14	13	5	6

Mieii răscumpărați de la dijmă ca fiind sub zece nu mai sînt specificați pe sate și oameni, ca să putem vedea la cît se putea ridica numărul total al mieilor în aceste sate. Din *Districtus Kyskereser*, cu 34 localități înscrise, în care sînt cuprinse și acestea, afară de *Biharea* (care e în alt district și în care sînt înscriși numai trei dători de dijmă, cu 3, 11 și 4 miei), au venit în dijmă în total 598 de miei și 32 de capre (din care cei doi dijmuitori au luat în salariul lor 24 miei), iar mieii răscumpărați de la dijmă cu câte un dinar au fost 570. Sînt cifre care indică o însemnată creștere de oi. Și în satele pomenite trebuie să fi fost mulți miei răscumpărați, indicînd miei sub și peste zece la cei dijmuiți, dar și numărul obișnuit de oi aci în gospodăria țărănească. Cifrele dijmei mieilor indică însă mai multe „turme”, unele, ca cele cu peste zece miei căzuți în dijmă, chiar însemnate, vădînd mai ales o concentrare a oilor în mîinile unora. Zece miei veniți în dijmă înseamnă o sută de miei de dijmuit și deci o însemnată turmă de oi în proprietatea unui om. Ne găsim într-o regiune cu multe posibilități economice, nu numai cu întinse și bune pămînturi de arătură sau cu dealuri de vii, dar și cu pășuni întinse pentru turme. Se deschid aci șesurile largi ale pusteii, proprie păstoritului. Cei mai mulți miei au venit în dijmă chiar din tîrgul (*oppidum*) *Debrețin*. De aci au venit de la 37 înscriși 397 miei. Zece sau peste zece au venit de la 21, cifre variabile între 10 și 20. De la unul au venit 23, de la altul 29. Cifra cea mai ridicată e de 36 miei dijmă. Spre pîstă în multe sate găsim cifre însemnate de miei. E interesant că printre cei dijmuiți apare destul de frecvent și numele de *Olah*, indicînd și un amestec de români nu numai printre păstorii, dar și printre cultivatorii oii aci.

Dijma stupilor. Dijma stupilor e înregistrată consecvent și e aceeași la toate satele. Se ia dijmă întreagă, adică unul din zece. La *Ghighișeni* se precizează că se ia din stupii noi. Răscumpărarea celor sub zece, care nu puteau fi dijmuiți, se face la unele sate numai cu câte un dinar de stup. La cele mai multe însă răscumpărarea e de doi dinari.

După registrul de dijme din 1581 districtul *Kiskereser* (*prima pars*) a dat 5 stupi, din care numai unul a venit din satele domeniului, anume din *Machia*. Districtul *Keozepkalotha* a dat 7 (*Mochaza* 1, *Uileac* 1, *Bi-*

harea 1, Săldăbagiu 2). Numai districtul *Kettkeöreskeöz* a dat mai mult, 26 stupi (Belfir 3, Zigethi 1, Dalom 1, Olcea 2, Căpîlna 2, Ucurişul Unguresc 5, Ucurişul Românesc 1, Lakattia 2, Sălişte 1). În acest district se arată un stupărit mai bun. Dijma stupilor însă în genere nu aduce mult.

Datul oilor, obișnuit numai în satele românești, e înregistrat de vreo câteva ori. Dar la aceste texte trimit și textele celorlalte sate, încît ele au o valabilitate generală. La Ghighișeni e înscris astfel : dacă are o sută de oi dă una, dacă cincizeci, douăzeci sau mai puține dă de asemenea una, dacă are zece tot una dă împăratului. Se ia deci una de turmă, se pare pînă la o sută. Ghighișeni însă, după nota urbariului, făcea parte din „pertinentia“ Beiuș. La Lakattia textul e altul : colonul care are oi, dă de turmă, în orice număr ar fi, o oaie „fumală“ și alta numită strungă⁵⁸. Dau deci două oi de turmă, una sub forma de dare a fumului, adică răs-cumpărînd sau ținînd loc de darea fumului, alta sub numele de strungă, cum se obișnuia și în altă parte. Textul e valabil pentru mai multe sate care urmează.

La Căraudeni un alt text, valabil pentru satele înscrise la *Pertinentia Karand* : de turma de oi, oricît de mulți ar locui într-o sesie, unul din ei, pe care-l numesc gazdă, trebuie să dea doi berbeci, ceilalți conlocuitori avînd oi, oricîți să fie, dau fiecare o oaie de strungă. De jumătate sesie, chiar dacă și șase o locuiesc împreună, cei cu oi dau o oaie de strungă, iar banii fumului 8 d.⁵⁹ Textul, neclar, înscrie un alt sistem, pe care nu l-am întîlnit în altă parte. Se pare, trebuie înțeles așa că cei cu oi sau turme de oi, de pe o sesie întreagă titularul ei dă doi berbeci, iar conlocuitorii cîte o oaie de strungă, iar de pe o jumătate de sesie fiecare din conlocuitorii cîte o oaie de strungă împreună cu 8 d. banii fumului.

La *Pertinentia Rogoz* iarăși text deosebit : colonul cu oi sau capre, indiferent cîte are, fie de sesie întreagă sau de jumătate, trebuie să dea de drept două oi sau două capre. Colonul cu sesie întreagă trebuie să dea banii fumului 16 d., cel cu jumătate sesie jumătate, cel cu o pătrime 4 d.⁶⁰

E vorba deci iarăși de două oi de turmă. Din texte nu reiese clar legătura dintre datul oilor și darea fumului. Din al doilea text nu reiese nici măcar dacă sînt legate între ele. Textele sînt în genere neclare, desigur pentru că cel care a întocmit urbariul era un strein de loc, nefamiliarizat cu raporturile de aici sau necunosător al lor, puțînd face confuzii, la care s-a adăugat ignoranța evidentă a copistului. Nu putem deci stabili datul

⁵⁸ „fenalem ovem unum, item ovem alteram strengam vocatam“. Desigur greșit, în loc de : „fumalem ovem unam“.

⁵⁹ Textul, cu greșeli, e următorul : „De grege ovium quoniam multi in una sessione habitant, unus illorum quem hospitem vocant solvere debent verveces duas, caeteri vero cohabitatores oves habentes quancunq; sint singuli solvant ovem unam strengalem, mediae vero sessionis, etiam si sex cohabitent, oves habentes solvunt singulam ovem strengalem, pecuniam vero pennaem d. octo“.

⁶⁰ „De omnibus quilibet colonus, oves vel capras, quis indifferenter, tam integrac quam mediae sessionis tenetur dare de jurc duas oves vel duas capras. Colonus autem integrae sessionis quilibet tenetur dare pecuniam fimalem (!), denarios sedecim, mediae vero medietatem, quartariae d. quatuor“.

cu precizie. Cu toată neclaritatea textelor însă, un lucru ne apare sigur : nici aici nu e vorba nici de dijma mieilor, nici de dijma oilor, ci de un dat derivat din vechea quinquagesima sau de o variantă a ei, asemănătoare cu daturile întîlnite și în alte părți. Datul nu e proporțional cu numărul oilor, ci e legat de noțiunea de „turmă” individuală. Atît doar că aici se vorbește de două oi de turmă. Introducerea noțiunilor de sesie întregă și de jumătate de sesie se face din nevoia de a defini turma individuală supusă datului. Textul e un indiciu și pentru cît de largă poate fi conviețuirea în cadrul sesiei, dacă pe o jumătate de sesie textul poate presupune și șase conviețuitori. Avem aface și aci desigur adesea cu familia mai largă.

Sub titlul *Ovium et Caprarum ac pecuniarum fumalium Anni 1582*, după subtitlul *Pertinentiae valachales Zeplak, Karand, Karazo et Rogoz*, sînt înscrise 32 de sate. Datul oilor, caprelor (*ovium et caprarum fumalium*), din toate, însumează 41 oi și 53 capre.

Din acestea, după vechiul obicei, celor patru crainici li s-au dat 4 oi. Voievodului Gheorghe de Urviș 2.

În satele Rogozului și Căraudenilor răscumpărînd, după vechiul obicei, oaia cu 40 d., capra cu 33 d., s-au răscumpărat 9 oi cu 3,60 fl. și 21 capre cu 7 fl. (corect : 6,93 fl.), rămînînd intrate și mînate în „alodiul” *Zalka* 26 oi și 32 capre.

Suma fumurilor din aceste sate face 155. Luînd cîte 16 d. de fum au venit 24,80 fl. Din aceștia, conumeratorii (care sînt *Stephanus Serges*, *Emericus Wurga* și *Vincentius literatus de Pispöky*) au luat în salariul lor 3 fl., rămînînd ca intrați 21,80 fl.

Cercetînd aceste socoteli, vedem că oile și caprele au venit de la 81 înscriși. Deci numai 81 au avut oi sau „turme” supuse datului. De la 68 din aceștia au venit cîte o oaie sau capră, de la 13 cîte două (de fapt 8 au dat cîte o oaie și o capră, 5 cîte două capre).

Cei mai mulți din cei înscriși au dat „fumul” (*fumus*). Cele 155 fumuri le-au plătit 258 înscriși, căci numai 69 au plătit fum întreg, 155 au plătit jumătate, iar 34 cîte un sfert. Aceștia se adaugă la cei care au dat oi sau capre. Excepție fac din aceștia doar 26, care au dat și oi sau capre, și fumul (din aceștia 19 au dat cîte o oaie sau o capră și $\frac{1}{2}$ fum, 5 au dat cîte o oaie sau o capră și un fum, iar 2 cîte o capră și un sfert de fum).

După ce criteriile s-a calculat datul oilor, după criteriile înscrise în urbariu? Se pare că nu. E vorba aci numai de oile „fumale”, cum spune titlul? De ce s-au luat atunci uneori cîte două? Și de ce s-au luat în unele cazuri și oaie sau capră, și fum?

Ce poate să fie fumul nu reiese clar nici din aceste socoteli. E darea celor fără pămînt, cum crede lucrarea asupra dijmei? ⁶¹ E puțin probabil. În acest caz ar trebui să apară și în satele ungurești, căci și în acestea sînt oameni fără pămînt. Și de ce ar fi pusă atunci în legătură cu dijma din semănături sau cu datul oilor. Se pare că e mai curînd o dare obișnuită

⁶¹ Kiss, *op. cit.*, p. 1100.

în satele românești, menită să compenseze într-un fel pe stăpîn de scutirea lor de dijma din semănături, așa cum apărea din textul satului Lakattia, dare care a fost numai administrată împreună cu datul oilor, ca și la Beiuș și Beliu, pentru a nu se mai face o socoteală deosebită. Fumul se plătea probabil după mărimea sesiei, se plătea adică un fum, o jumătate sau un sfert după cum sesia era socotită ca fiind întregă, jumătate sau numai pătrime.

Fapt e că și din aceste socoteli reiese că cei cu oi nu sînt mulți, reprezintă o proporție redusă din cei înscriși, cei mai mulți, și în multe cazuri sate întregi, sînt fără dat de oi sau capre în dreptul lor, plătind doar darea fumului. Ceea ce înseamnă că și aici avem aface cu o relativă concentrare a creșterii oii. Deci nu poate fi vorba de o întregă populație concentrată în sate. În registrul de dijma oile sînt desigur mult mai multe decît cele înscrise la 1600. Deosebirea arată scăderea care s-a produs între timp. În genere însă nu pot fi multe și nu pot presupune nici acum o populație numai păstorească. În tot cazul aci ne apar incomparabil mai puține decît în satele ungurești de pustă.

Obligațiile de lucru. Textele privind obligațiile de lucru sînt obișnuit sumare. La Episcopia Bihorului doar atît se spune că trebuie să facă tot felul de slujbe, după placul provizorului, totdeauna⁶². În dreptul a trei cădari din listă se notează că sînt în cetate cînd e de lucru. Tot numai atît se spune și la Biharea⁶³. Cu mici variații, același text general exprimînd aceeași nelimitare apare și la sate⁶⁴.

Haieu nu dă nici cens, nici dijme din bucate, miei, stupi, vite, nici alte plăți și nici nu slujește la altceva afară de arderea de var și clădirea morii (*praeter cremationem calcis et aedificium molae*). Cordău de asemenea nu dă nici cens, nici dijme din semănături de cînd trebuie să poarte grija arderii varului pentru clădirea cetății din Oradea. Nici cei din Hidșel nu dau dijme din semănăturile lor și nici daruri, dacă nu cere uneori provizorul, ei trebuind să facă toate serviciile la cetate, *pro cementi cotione* (tot ardere de var), nu sînt obligați la nici un fel de sarcini, care au încetat de vreo zece ani la porunca lui Ștefan Bathory de Somlio. Totuși se mai adaugă la obligații: *vina tenentur educillare, et servitia praestare*, dar poate e vorba tot de servicii în cetate.

La Ghighișeni se spune că fac munci la cetate, cară lemne. Cei din Suplac sînt siliți la toate serviciile. Tot așa și cei din Lakattia. Același obicei (*eandem consuetudinem*) îl au și cei din Căpîlna, cu deosebirea că ei nu trebuie să secere și să care semănăturile. La satele următoare, pînă la capăt, se înregistrează același text general, exprimînd aceeași nelimitare,

⁶² „...et omnia servitorum genera praestare debeat pro libito provisoris semper“.

⁶³ „...et artium servitorum (desigur în loc de omnium servitorum) genera praestare semper pro voluntate provisoris“.

⁶⁴ „...et aliis servitiis pro libito provisoris sunt obnixa“ (Thamassy); „Omnia servitorum genera praestare debent pro voluntate provisoris“ (Săldăbagiu); „...et omnium servitorum generibus ad arcem sunt obnixa“ (Cetariu); „...et servitiis praestandi sunt obnixa juxta limitationem provisoris“ (Oșorhei); „...et omnibus servitorum generibus sunt obnoxi juxta necessitatem arcis“ (Belfir).

fie că se repetă la fiecare, fie că se trimit de la unul la altul și în genere la textul de la Lakattia ⁶⁵.

Obligațiile de lucru sînt deci peste tot nelimitate, cît cer nevoile cetății și provizorul domeniului.

Pămîntul alodial. Informațiile urbariului privind pămîntul alodial sînt puține și neprecise. În Episcopia Bihorului e o grădină de pomi bună, aci se aduce și se clădește în clăi fînul. E aci și un fînaț pe care-l posedă dregătorul. Pe acesta însă dregătorul trebuie să-l cosească pe cheltuiala sa. În Marczhaza sînt oarecare pămînturi de arătură în care se seamănă mazăre și linte (*pisa et lentis*) pentru trebuințele cetății. La Thamassy se notează că înainte de asediul cetății (Orășii) era aci *allogdiatura* principelui Transilvaniei, ținînd de cetate, unde se semăna grîu și de cele de primăvară (*ubi triticum et vernalium*), care se secera, căra și așeza în stoguri de coloni. Este și un fînaț ținînd de cetate, care poate fi cosit într-o zi de vreo 50 de oameni. În Cetariu e o luncă (*pratium quoddam foenile*) ținînd de cetate, care poate fi cosită de vreo sută de oameni într-o zi. În Nojorid era de asemenea *allogdiatura vel agricultura*, pe care o arau și semănau pe seama cetății satele Nojorid, Oșorhei, Șauaieu, Chethy, Kereser și aparținătoarele lor. În Oșorhei e un fînaț ținînd de cetate, care se cosește de patru oameni într-o zi. În Machia sînt pămînturi de arătură ținînd de cetate în trei cîmpuri (*in tribus versionibus*), vreo 285 iugăre, pe care colonii acestui sat obișnuiau să le semene, să le secere și să le care la șură (*in horreum*). În Seleuș e o grădină mare, de semănătură, pe seama împăratului, pe care o folosesc fără nici o plată colonii satului. În Sintelec e un fînaț mare ținînd de cetate pe care abia vreo 400 de oameni îl pot cosi într-o zi. În Hidișel sînt cu mare cu mic 59 porci care erau pe seama provizorului, de asemenea șase boi de arătură.

Cetatea are deci pămînturi de arătură, fînațe, două grădini, una de pomi, alta de semănătură, pe care a lăsat-o în folosința sătenilor. Pămînturile de arătură nu sînt date în cifre decît odată, 285 iugăre în trei cîmpuri. Fînațele însă se ridică la o întindere de 554 zile de coasă. Vii, domeniul nu are înregistrate în urbariu, decît în inventar, dar puține. Beneficiază doar de dijma și nona vinului, care, am văzut, erau foarte însemnate. Domeniul are deci o economie proprie, dar nu prea însemnată. Numai după cifrele de mai sus nu se pot calcula obligațiile de muncă agricolă ale supușilor. În tot cazul, ele nu puteau ocupa decît o parte mai mică din timpul lor de lucru. Populația înscrisă se cifrează doar la 982 capi de familie.

Pădurile sînt pomenite numai de oțeva ori în text. Thamassy are păduri în hotarul Saary. La Ghighișeni se spune că au păduri producătoare de ghindă, în care în timpul ghindei sînt mînați liber porcii din tot districtul. Streinii însă obișnuiesc să dea dijma împăratului, unul din zece.

⁶⁵ „et omnibus generibus servitiis erant obnoxii“ (Lakattia); „...servitiorumque generibus praestandis eandem legem et consuetudinem quam superscripta possessio Lakattia“ (Soimi); „...eadem lege et consuetudine utitur in omnibus solutionibus et servitiis...“ (Borz); „...eadem lege et consuetudine utitur tam in solutionibus quam in servitiis...“ (Urvîș). Etc.

Aceasta desigur în înțelesul că în pădurile de aci puteau să-și aducă porcii și streinii, dar dînd dijma. Și în Suplac, am văzut, au păduri producătoare de ghindă din belșug, după porcii colonilor altor stăpîni luîndu-se dijma pentru împărat. În Lakattia de asemenea au păduri din belșug. Pentru folosința lor trebuie să dea daruri⁶⁶, la Crăciun un cerb lopătar și trei iepuri. Numai aci găsim motivate aceste daruri cu folosința pădurii. Poate aci e vorba mai mult de folosința ei pentru vînat. Belfirul are păduri producătoare de ghindă *mediocres*, dar streinii dau și aci dijma porcilor. Pădurile sînt pomenite obișnuit numai pentru venitul lor din această dijma. La Ucurișul Unguresc se spune că dacă cineva e prins de către paznicul pădurii tăind lemne în pădure oprită, e globit cu un fl. Erau deci păduri oprite și pentru tăiat lemne.

Pășune e pomenită numai una, la Nojorid. E aci o *pascua magna* pe seama împăratului, deci o pășune separată, nu știm temporar ori mai durabil, din pășunea comună, ceea ce e o apariție rară în conscripțiile acestui timp.

Monopolurile senioriale. Asupra acestora urbariul ne dă informații și mai puține.

Crîșmăritul e înregistrat consecvent, dar fără vreo precizare. Ca și slujba, și el e nelimitat. Obișnuit e pomenit în aceeași propoziție și legat de aceleași expresii: *pro libitu provisoris*, *pro voluntate provisoris*, *juxta limitationem provisoris*. Doar în trei cazuri găsim și informații în plus. Cei din Săldăbagiu din grația principelui Transilvaniei trebuie să crîșmărească cinci *tinna* anual⁶⁷. În Uileac crîșmăritul e nelimitat, dar spun că crîșmăresc vin numai de trei ori pe an⁶⁸. Cei din Ghighișeni crîșmăresc vin sau plătesc „crîșmă seacă”⁶⁹.

Informațiile sînt deci foarte sumare și departe de a ne putea reda proporția consumului și vînzărilor de vin pe care le putea face domeniul fie pe calea crîșmăritului țărănesc sau crîșmăritului propriu, fie pe alte căi. Din alte informații aflăm că domeniul nu se mulțumea nici cu cantitățile mari de vin care veneau prin dijme; caută să achiziționeze vin în plus și pe alte căi. Aci se obișnuiește achiziționarea de vin mai ales prin împrumuturi sau avansuri de grîne, care trebuie să fie rambursate toamna, la cules, cu vin nou. După datele din 1579—1580, pe un „becsü” de grîu producătorul trebuia să dea trei găleți de vin. Domeniul a achiziționat astfel 2738 găleți. Și a mai făcut și cumpărături⁷⁰.

Morile sînt înregistrate de cîteva ori. În Biharea e o moară care era cu patru roți înainte de prăpăd și pe care Martin Literatus Keöveskuthy o ocupase pentru sine. Deocamdată e clădită la două roți pentru împărat.

⁶⁶ „pro eorum usu munera dare tenentur“.

⁶⁷ Tinna aci e egală cu găleata de Oradea, corespunde adică cu 42,4 litri

⁶⁸ „vina tamen ter in anno educilare dicunt“.

⁶⁹ „siccum edulium“ desigur în loc de „educillum“.

⁷⁰ Kiss, *op. cit.*, p. 1069—1070. Făcînd calcule, lucrarea socotește că un becsü (291 l) de grîu valorînd 3 fl., iar 3 găleți de vin care trebuiau să vină în schimb 7 fl., domeniul a achiziționat cu grîu în valoare de 2738 fl., vin în valoare de 6566 fl. Cantitatea reprezenta aproximativ 50% din producția de vin a întregului comitat.

În Ghighișeni e o moară cu două roți, după care plătesc, adică plătește cnezul pe an⁷¹ doi berbeci castrați (*duos berbecz castratos*), doi miei, o pătură (*lodicem seu tegulam*), dacă nu are berbeci, 80 d., dacă pătură (*stragulam*) nu are, un fl. De asemenea, un porc bun, îngrășat sau un fl., doi cași valorînd 25 d., o măsură (*pinta*) de vin după prețul ei, pentru pîine rotundă sau colac (*pro circulo panis seu kalacz*) de Crăciun și de Paști, a șase dinari, împreună 12 d. E o plată asemănătoare cu cea la care e obligat pentru moară și cnezul din Poiana, de pe domeniul Beiușului. De altfel și Ghighișeni e notat de urbariu ca ținînd de Beiuș. În Dalom e o moară de cea mai bună (*optimum*) cu două roți, al cărei venit îl percep dregătorii (*officiales*). În Tinca e o moară cu două roți, pe Crișul Negru, al cărei venit e al dregătorului.

Sînt înscrise aci desigur numai morile domeniiale sau care pot aduce un venit domeniului sau dregătorilor lui, venit care nu se precizează. Moara pentru care cnezul dă cele înscrise trebuie să fie și ea o moară a domeniului pe care el a luat-o în folosință în aceste condiții. Nu sînt înscrise morile țărănești care desigur erau. Să nu fi implicat ele aci nici un venit sau nici un cens ?

Pescuitul e pomenit o singură dată, la Machia. E aci o piscină ținînd de cetate, destul de mare și plină cu pești buni.

Uamă e înregistrată una singură, în Biharea, dar importantă. *Telonium valde utilissimum* — o califică textul. Spun că a adus uneori 600 fl., acum o au dregătorii.

Gloabele. Gloabele sînt înregistrate adesea, dar ca de obicei numai cu valoarea lor nominală, nu și cu cifrele venitului pe care-l puteau aduce.

În Episcopia Bihorului, pentru arătarea răniî cu sînge (*per ostensionem sanguinis*) pîrîtul trebuie să plătească dregătorului (*officiali*) 1 fl., iar dacă sîngele a fost arătat judeului, să plătească 1 fl și 18 d., din care judeului i se dau 18 d., dregătorului 1 fl. Cel osîndit la pierderea capului (*capitali sententiae convictus*) e la mila împăratului. De aci dregătorului se lasă 6 fl., din care jumătate, adică 3 fl. îi are judele, ceilalți trei dregătorul.

În Biharea, gloaba sîngelui vărsat e tot un fl., dat dregătorului. Cei cu sentință capitală pentru fapte criminale sînt la mila împăratului. De aci castelanului se dă 1 fl. Cei vinovați de adulter, omor, furt se pedepsesc după legi și după cum o merită. Cel osîndit la „homagium“ plătește 23 fl. De aci provizorul are 3 fl., iar ceilalți 20 pîrîtul trebuie să-i plătească părții adverse.

În Marcchaza gloabele sînt aceleași ca în Biharea. În Thamassy însă se deosebesc. Gloaba pentru *effusio sanguinis* e de 50 d., pentru vîntaie arătată (*ostensio vibicis*)⁷² 18 d. Din acestea o parte (corect poate două părți) se dă dregătorului, a treia juzilor. Furiî, tilhariî, ucigașii (*fures, latrones, homicidae*), adulterii se pedepsesc după legile lor și după cum merită. În Săldăbagiu gloaba vărsării de sînge e de un fl., care le revine

⁷¹ În text : „koncz in anno“, desigur în loc de „kenez in anno“.

⁷² În text greșit : „pro vicibus ostensionis“.

castelanilor. Cei osîndiți la pedeapsă capitală sînt la mila împăratului, de aci castelanului se dau 6 fl. Și aci dacă cineva obține osîndirea adversarului său la *vivum homagium*, acesta e de 23 fl., din care trei revin dregătorului, ceilalți pîrîșului. În Uileac gloabele sînt în genere cele din Episcopia Bihorului. *Vivum homagium* e și aci de 23 fl. și se împarte ca mai sus. Gloabele de aci încolo sînt în general aceleași, dar cu anume variații și particularități. În Cetariu gloaba sîngelui e de un fl., dar și a adulterului și furtului e tot un fl. Din acestea toate judele are a treia parte. În Nojorid gloaba sîngelui e de un fl., care revine castelanilor, de aci judelei dîndu-se o măsură (*pinta*) de vin. Arătarea de vînătaie judelei se revinește cu 23 d. Și în Oșorhei din gloaba sîngelui de un florin, care le revine castelanilor, judele primește doar o pinta de vin. Dacă colonul care se judecă cu altul e osîndit la gloabă, trebuie să plătească 1,50 fl., din care un fl. se dă pîrîșului, 50 d. castelanilor. În Machia gloabele ca în Uileac. La mai multe sate se spune doar că gloabele sînt cele din vechiul urbariu.

În Suplac iarăși din gloaba sîngelui de un fl., care îi revine dregătorului, judele locului primește a treia parte. Cu privire la cei osîndiți la pedeapsă capitală sau la *vivum homagium*, aceleași norme. În Lakattia gloaba vînătăii arătate, dacă lasă sînge, un fl., dacă nu, 18 d. Dacă cineva cere divorț, își părăsește soția sau sotul, plătește dregătorului 6 fl. *Vivum homagium* e același, de 23 fl. Textul e iarăși valabil pentru mai multe sate.

În Cărăudeni gloaba sîngelui e tot un fl., a vînătăii însă 33 d. Cei prinși asupra furtului, adulterului, omorului plătesc dregătorului 6 fl. Aceasta însă numai dacă pot conveni înainte cu adversarul, altfel se pedepsesc după legi și după cum merită. Bărbatul sau femeia care se desparte plătește și aci dregătorului 6 fl. *Vivum homagium* e tot de 23 fl. din care 3 fl. sînt ai dregătorului. Din cei 20 fl. însă a treia parte e a împăratului, celelalte două ale părții adverse. Textul e valabil și pentru celelalte sate românești ținînd de Cărăudeni.

Aceleași gloabe și în Dalom : în Belfir de asemenea. Dar aci se mai adaugă și altele. Gloaba vînătăilor, a plîngerilor nedrepte și a cuvintelor injurioase (*indebitis quaerelis verbiſque injuriosis*) e de 66 d., a cuvintelor de ocară (*verbis dehoneſtantibus*) de 18 d. Din acestea a treia parte se dau judelei locului. Și adulterii sau adulterele și furii, dacă au primit iertare (*veniam vel gratiam adepti*) se globesc de către dregător cu 6 fl., altfel trebuie să fie pedepsiți după legi și după cum merită.

În sfîrșit, în satele ținînd de Rogoz gloaba sîngelui e de asemenea un fl. care-i revine dregătorului, a vînătăii însă e de 23 d. Cei prinși asupra furtului, adulterului, omorului, care nu pot obține iertarea împăratului, dacă convin cu adversarul lor, plătesc dregătorului 6 fl., altfel se pedepsesc după legi și după cum merită. Dacă bărbatul pentru adulterul soției divorțează, adultera plătește dregătorului 6 fl., din care a zecea parte se dă judelei locului. *Homagium vivum* e tot 23 fl., din care 3 fl. sînt ai dregătorului, din cei 20 fl. două părți revenind împăratului și numai a treia parte adversarului și nu $\frac{2}{3}$ cum spun textele la alte mai multe sate dinainte.

La Ucurișul Unguresc se afirmă că judele primește a treia parte din gloabe. Se mai spune aci că cel prins de paznicul pădurii tăind lemne în pădure oprită e globit cu un fl.

Gloabele sînt deci în genere aceleași. Au însă mai multe variații. De ce atîtea variații, e mai greu de răspuns. Sînt obiceiuri, aplicații locale, tradiții, particularități legate de unitățile administrative-judecătorești, de domeniile din care au făcut parte. Dar mai pot fi și confuzii, greșeli ale conscriptorilor.

E variată și repartitia gloabelor între beneficiari. Partea judelui se reduce obișnuit la puțin. O parte însemnată revine castelanilor, provizorului. Dregătorii domeniului au, în afară de salariul lor, mai multe venituri, printre care mai ales gloabele le aduceau venituri bănești, completîndu-le salariul. Sînt de remarcat și aci anumite particularități în satele românești.

Urbariul ne dă informații sumare și asupra ierarhiei forurilor de judecată în cadrele domeniului.

La Episcopia Bihorului textul spune că pricinile judecate în fața tîrgului (*in facie oppidi*), adică în scaunul tîrgului, dacă părțile nu sînt mulțumite, sînt judecate în scaunul provizorului, iar apoi în fața căpitanului suprem al Orășii. Și în Biharea pricinile se judecă mai întii înaintea judelui, apoi în scaunul provizorului, iar în cele din urmă (*postremo*) în fața căpitanului suprem.

În Thamassy pricinile se judecă mai întii în fața judelui locului, după aceea în fața judelui Orășii (*coram iudice Varadiensis*), apoi în fața provizorului și în cele din urmă în prezența căpitanului suprem al Orășii. Tot aceeași ierarhie și în Săldăbagiu, judecățile hotărîndu-se definitiv înaintea căpitanului suprem.

În Uileac ordinea e cea din Episcopia Bihorului. În Cetariu, Nojorid, Oșorhei în schimb e cea înscrisă la Thamassy. În Machia e cea din Uileac. Tot așa și în Suplac: judele locului — scaunul provizorului — căpitanul suprem. În Lakattia ordinea e: judele locului — judele tîrgului Suplac — provizorul — căpitanul suprem. Aceeeși ordine și în Cărăudeni, ordine valabilă desigur pentru toate satele românești aparținătoare. În Dalom, pricinile de la judele locului trec la satul Tulka, apoi la scaunul provizoral și pe urmă la căpitanul suprem. La Belfir însă ierarhia e judele — provizorul — căpitanul suprem. Aceeeși ordine și în Șiad, care ține de Rogoz, ordine valabilă și pentru satele următoare ale acestui cerc.

Scaunul prim de judecată deci e al judelui tîrgului sau judelui satului, căruia i se suprapun scaunul provizoral și apoi al căpitanului suprem. La cele mai multe sate însă vedem că între judecata scaunului propriu și cele domeniiale se mai interpune încă un for de apel, al judelui unui alt tîrg, al tîrgului din cercul căruia face parte satul sau chiar al unui alt sat. Aceasta ne amintește ceea ce cuprinde în această privință convenția țărănilor cu nobilimea la 1437: acolo însă se vorbește de posibilitatea de apel de la scaunul stăpînului feudal, aci de posibilitatea de apel a iobagului de

la judecata scaunului său sătesc la cea a altui sat mai înainte de a ajunge în fața scaunului de judecată al stăpînului său. Și una și alta vădesc într-un fel rezistența autonomiei sătești și în cadrele domeniului feudal.

2. INVENTARUL CURȚII DOMENIALE

La sfîrșitul urbaniului din 1600 se adaugă și inventarul general al cetății Orăzii⁷³, mai bine-zis al domeniului Orăzii, inventar important pentru noi nu numai pentru datele pe care ni le dă asupra clădirilor și înzestrării lor interioare, interesante pentru istoria civilizației, ci mai ales pentru datele lui asupra organizării economice, înzestrării domeniului, a inventarului mort sau viu, a proviziilor strînse la curtea și în clădirile lui.

Sînt inventariate diferitele „case“ (*domus*), adică încăperi ale clădirilor. În unele a stat regina (*habitationes quas regina inhabitabat*). Una e numită *palatium reginae*. Alta *domus major*, din care se trece într-o alta în care regina prinzea. O alta e numită camera interioară (*belső szoba*). O alta în care s-a născut principele Transilvaniei. Urmează încăperile în care stăteau fetele de curte ale reginei (*virgines reginae*). Trei încăperi erau locuite de Niarj, probabil vreun om în serviciul reginei.

Au intrat în inventar biserica mare, numită a regelui sf. Ladislau, cu două turnuri, unul cu trei clopote, altul cu două. Lîngă biserică o capelă, în care se găsesc ustensile de război (*instrumenta bellica*). A doua biserică e închisă, fiind în ea iarăși „instrumente“ de ale tunarilor (*tormentorum instrumenta*). O altă capelă în care se găsesc de ale armelor (*armamentaria res*). Mai e și o capelă de sus (*capella superior*). Apar în inventar statuia regelui sf. Ladislau, călare, cu secure în dreapta, cu coroană regală, încins cu spadă și pumnal. Pe trei coloane apar, pe prima ducele sf. Emeric cu sceptru, pe a doua regele Ștefan cel Sfînt, cu coroană regală, în dreapta avînd mărul cu cruce, pe a treia regele sf. Ladislau, fără cal, cu secure în dreapta. În mijlocul curții cetății interioare e o fîntînă mare de piatră.

O *domus major* a fost locuită de căpitanul cetății. Din aceasta se trece în alta, în care căpitanul prinzea. Amîndouă sînt stricate, lovite, găurite de gloanțe. Cea din urmă are și un *praetorium*. Urmează o încăpere mai mică. Deosebit o altă „casă“, a castelanului (*domus castellani*), deasupra porții dinainte a cetății, din care se deschide o poartă *ad propugnaculum henczartar vocalum*. O altă „casă“, a castelanului, deasupra primei porți a cetății. În fața ei o „casă“ nou clădită de Martin Keoveoskuty fostul provizor. Vine bucătăria cetății (*culina arcis*), apoi locuința magistrului străjilor.

Dar se mai înregistrează multe alte încăperi, fie locuințe ale slujbașilor economici ai domeniului, fie cămări, pivniți, fie ateliere meșteșugărești ale curții. În șirul „caselor“ e una nou clădită de Mărtin Keoveoskuty, fostul provizor. O altă „casă“ în care provizorul obișnuia să prinzească. Deosebit e o bucătărie a provizorului. Altfel, pro-

⁷³ „Inventarium universale rerum omnium in arce Varadiensi in anno sexcentesimo die vero prima mensis Aprilis repert[orum] provitore existente egregio Jacobo Beregzassy, assignat[orum] factum per egregios Georgium Varasdj et Petrum Beseney velut ad id specialiter transmissos comisarios die et anno superscripto“. Arhiva Statului Budapesta, U. et C., fasc. 36, nr. 34.

vizorul, mort acum, își avea casa în oraș, în strada *Pintek*. În frunte e înscrisă o *domus rationaria* cu mobilierul ei, printre care și o *conclave sive conservatorium* de hirtie și registre. În încăperea ținând de ea e și o masă lungă, bună pentru făcut socoteli. Deosebit „casa“ chelarului (*domus clavigeris*), „casa“ spălătoresei (*domus lotricis*), casa omului ținând socoteala (*domus dispensatoris*) bucătăriei și a cuptoarelor de pâine, alta a celui care ține socoteala proviziilor din cămări. „Casa“ pitarilor (*domus pistorum*) are mese lungi pentru făcut pâine, pînișoare (*libones*), două cuptoare de copt, albiu, coș de pînișoare, lopată de lemn. Deosebit e o *domus pistorea feketek czipo süto haaz vocata*, în care se făceau pînișoarele negre, desigur pentru personal sau lucrători.

În șirul încăperilor e înscrisă și o *domus architecti*.

Mobilierul înregistrat e obișnuit simplu: mese, scaune, sau lăviți lungi, paturi de scînduri, unul chiar de grădele. Uneori și dulapuri, candelabre și altele. Ferestrele, de diferite forme, sînt cu sticlă⁷⁴, dar adesea și cu hirtie⁷⁵. Odată o fereastră goală⁷⁶. La casa provizorului sînt două ferestre cu bășică (?) de vită⁷⁷. Dar sînt unele și cu gratii de fier⁷⁸. Încăperile au obișnuit cuptoare de încălzit. Unele sînt podite cu cărămidă.

De cîteva ori e înregistrat *locus necessarius*, în cîteva părți ale caselor.

Clădirile sînt în același timp și depozite de ustensile, produse, provizii diverse. În *Domus specierum seu aromatorum* sînt inventariate tot felul de lucruri, mobilă, vase, candelabre, lămpi, fier, ustensile pentru preparat condimente, vase de plumb, de aramă, ceapă etc. În *Domus caseorum* sînt vase, putini de lemn, o puțină de brînză veche (*antiqui casei Brecza*), opt vase (*amphorae*) conținînd 44 măsuri (*mediae*) de unt vechi, 9 putini goale, 7 lopeți de vînturat (*lapát szoro palla*), 2 măsuri (*beczö*) de lemn pentru măsurat grîul și altele. În „casa bucatelor de primăvară și a slăninilor“ (*domus bladorum seu lardorum*) s-au înregistrat 11 căzi goale în care se țin obișnuit linte și alte asemenea, 9 buți (*vasa*) goale, 14 putini, 26¹/₄ găleți (*cubuli*) de linte (*lentes in granis*), 1¹/₄ găleți de mazăre (*pisa in granis*), 9³/₄ găleți de mei, 2³/₄ găleți sămînță de in, 1¹/₄ găleți de sare pisată (*toreoth soo*), 140 piei de miel recente cu lînă, 19¹/₂ piei recente de vacă, cu păr, 2 măji (*centenarii*) de cîrnuri de vită uscate, 1 găleată de poame, merc, pere uscate. Dar mai sînt aci și 9 lănci întregi (*hastae integrae*) și 34 cozi de lănci lungi de lemn. În „casa ozînzelor“ (*domus arvenaria*) sînt 102 slănini din anii 1598, 1599, 216 osînze, o găleată de nuci vechi fără nici o valoare, 12 buți, 1 butoi, 2 putini, 2 vase, 1 albic mare. Despre *domus farinae et balnei, avenae et bladorum, domus dispensatoris* se notează că ele se găsesc în aceeași stare în care se găseau și în anul precedent 1599.

Totalurile de la sfîrșit inventariază în cetate grîu curat 112¹/₂ găleți de Cașovia.

Mai sînt însă în alte patru sau cinci locuri 1572 găleți de Cașovia grîu curat. Mai sînt și la moara cetății numită Szigeth 1¹/₂ găleată de Cașovia, iar la cea din

⁷⁴ „Fenestrae vitreae integrae, fenestra quadrata vitrea, fenestra vitrea ad sex partes aperitur, fenestra oblonga duplex vitrea“.

⁷⁵ „Fenestra papiro obducta, papiro tecta, fenestrae duae papiro tectae, fenestra quadrata papiro tecta“.

⁷⁶ „Fenestra magna nuda“.

⁷⁷ „Fenestras duas membrana bovina obductas“.

⁷⁸ „fenestra cum ferris cancellis, ferreis cancellis confecta, fenestrae ferreae craticulares“.

Biharea 3 găleți de Cașovia grâu amestecat. Se mai totalizează aci vreo 20 vase de plumb, de aramă, 12 lacăte pentru cămășile, pivnițele și încăperile diverse.

Sînt și două bolte (*testudines*). La una se notează *quod conservatorium olim erat*. În ele însă acum nu s-a înregistrat nimic.

Alte produse, provizii se găsesc în pivniți. În *domus seu cellarium Chatar* se înregistrează un teasc de lemn (*torcular ligneum*) pentru struguri la cules, scară de coborît vinurile, vadră cu cercuri de fier pentru măsurat vinul, numită *urna*. 3 vase cu unt vechi și una goală, bună și ca de ținut unt. Dar mai sînt aci și 4 piei recente de vacă, 25 de lațuri (*stachete*), 6000 de șindrile, 1 lacăt. În pivnița de sub *Feold Bastia* (bastionul de pămînt), numită și *kinczartó pince* (pivnița tezaurului), se găsesc diferite ustensile, funii pentru tras buțile de vin, 14 alții mici de lemn de pus sub buți ca să nu curgă vinul pe pămînt, 16 buți goale, 5 cercuri noi de lemn, 4 scări pentru coborît vinul și altele. Deasupra pivniței o scară de lemn, o lîntînă cu scripete de fier, 16 buți goale, 3 butoaie (*vascula*) pentru ținut praful de pușcă pe seama tunurilor. În pivnița de varză (*kapostas pince*) nu e înregistrat nimic. Vinurile din pivniți sînt înregistrate deosebit.

S-au inventariat și în casa fostului provizor Martinus Literatus Keöveöskuty mai multe lucruri, mobilă, haine și altele, o haină de postav *faylondis granat* cu fibule de argint și nasturi de mătăasă, o haină din piei de vulpe de pe spate, o haină verde căptușită cu piei de vulpe de pe burtă. Mai sînt înregistrate 10 table de fier, 32 potcoave, 5 slănini din acest an, 17 piei crude de oaie, 3 lacăte de fier.

În pivnița casei s-au găsit 28 buți cuprinzînd 387 *tinnae* de vin. S-au mai găsit la casa provizorului 60 găleți de Cașovia de grâu, 1 găleată de mazăre, 1 găleată de linte, 3 butoaie goale, 3 buți goale, 25 pietre cioplite pentru ferestrele și ușile casei. În *domo speciară* a cetății în 12 lăzi s-au găsit foarte diverse lucruri mai de valoare: articole de încălțăminte, îmbrăcăminte, argintărie, vase de plumb, de aramă, un candelabru de aramă, arme, un paloș argintat, altul cu miner lucrat în argint, trei piei de lup, una de panteră, registre vechi, cărți, (într-o ladă opt, în alta cîteva) și altele. În una din lăzi a cinca (*quinta*) tricesimei din Debrețin, Săcuieni și Oradea. În inventarul acesta și 25 sape (*ligones*) noi, 99 slănini bune, din care 12 au fost pe seama provizorului Keöveöskuty. În Hidișelul de Jos (*Almamesseo*) 59 porci mari și mici. De asemenea șase boi de plug. Tot acolo sînt semădate 18¼ găleți de Cașovia de grâu.

Provizorul defunct are patru sate întregi, bine populate, Cordău, Hidișelul de jos, *Maczmolna* și Ghighișeni, al căror cens, munci și contribuții sînt înscrise în urbariul cetății. Le avea desigur prin concesiile sale dănie pentru serviciile sale ca provizor sau pentru serviciile sale militare, de la stăpînul feudal al domeniului. Provizorul mai avea și o altă casă, în strada *Uadkerth*, a cărei pereți de piatră există, mare parte însă a fost arsă de dușman. E și o vie bună, lucrată, în podgoria Săldăbagiului, pe care o pot lucra vreo 150 de oameni într-o zi.

Revenind la inventarul „caselor” domeniului, în pivnițele lor sînt înregistrate vinurile. Deși inventarierea s-a făcut în aprilie, cînd vinurile erau în mare parte consumate sau vîndute, tot s-au mai putut înregistra în nouă pivniți sau *cellaria* în total 300 de buți de vin, însumînd 4772 *tinnae* de vin. La acestea adăugînd 387 *tinnae* care se găseau în pivnița provizorului, ajungem la un total de 5159 *tinnae*. O *tinna* echivalînd în măsuri

moderne cu 42,4 litri ⁷⁹, vinul acesta însumează 2170,46 hl. Aci sînt desigur cantități mari venite din dijme.

În *Domus Ferramentaria*, *Uasas Haaz* 2 uși ferecate, un lanț vechi de fier, 352 ciocane de fier (*mallei ferrei ungaricae peöreöl pro frangendo ferro in fodinis apti*), 396 cuie sau icuri de fier (*cunei ferrei pro frangendo ferro*), 36 rîngi (?) de fier (*temones ferrei*), 5 ghiulele mari de fier, un fier de plug (*vomer ferreus pro arando*), un scripete de fier. Dar mai sînt aci și 11 măji de seu, 74 pietre de sare, 3 putini, o corfă, un butoiaș. Uneltele de fier și cantitatea mare de seu describeau desigur mina și fierăria domeniului.

Ateliere de meșteșugari sînt înregistrate două: al butnarilor și al fierarului.

În atelierul butnarilor (*domus doleatorum*) sînt inventariate o ușă cu drug de fier, două scaune de lucru, tociță de ascuțit unelte, 9 cuțitoaie curbe, 2 cuțitoaie drepte, două fiare numite *szeged vas*, 6 sfredele butnărești, de diferite tipuri, unul mare pentru făcut orificiile vaselor, două mari simple, unul lungăreț subțire, unul mare dublu cu care se scobesc orificiile vaselor, unul cu care se scot (?) fundurile din față ale vaselor, 4 rînde de mari, compas (?) de fier, 2 compasuri de lemn, 2 cuțite pentru tăiat cercuri, 2 fiare de tras cercurile pe vase, scaun pe care se pregătesc cercurile de lemn, tociță mică de ascuțit cuțitoaiele curbe ⁸⁰.

Făurăria (*officina fabri*) are înscrise o ușă simplă cu drugul său, o fereastră simplă cu tabla sa de lemn, două cuptoare sau vetre de făurărit, două foale mari, două nicovale mari, o nicovală cu virfuri, 5 tepe de găurit, două ciocane sau maiuri mai mari, trei mai mijlocii, 6 foarfece (poate clește) de fier, 7 unelte de tăiat fierul, o uncalță de ascuțit sau de făcut capetele la cuie, 4 fiare de strîns foarfecele sau cleștele, o lingură și alte două instrumente pentru fierul încins (sau topit?), o tociță mare în fața făurăriei, trei forme pentru ghiulele de bombarde, foarfece (sau clește) pentru scos gloanțele de bombarde ⁸¹.

⁷⁹ Kiss, *op. cit.*, p. 12.

⁸⁰ „Ianua simplex cum sua ferrea vecte no 1. Scamna seu trunci super quibus doleatores secant et fabricant no 2. Cotis circularis ad accuenda instrumenta ferrea no 1. Cultri doleatori curvi ferrei no 9. Cultri alii recti voniokes vocati no 2. Ferra duo szeged vas vocata no 2. Terebrum magnum pro orificiis vasorum faciendis necessarium no 1. Terebra alia magna simplicia no 2. Aliud oblongum tenue no 1. Aliud pro orificiis vasorum excedendis magnum duplicatum fentes furo vocatum no 1. Dolabra magna no 4. Terebra ferrea quibus vasorum tabulae anteriores extrahuntur tekeöreö furo no 1. Circalium ferreum no 1. Circalia lignea no 2. Cultri doliatorii pro scindendis circulis no 2. Ferra quibus atrahuntur circuli ad vasa no. 2. Scamnum super quo lignei circuli parantur no 1. Cotis minor pro acuendis cultris curvis circulariis no 1⁶.

⁸¹ „Ianua simplex cum sua vecte no 1. Fenestra simplex cum sua tabula lignea no 1. Camina (!) conflatoria seu fornaces fabriles no. 2. Folles duae magnae no. 2. Incudes magnae no. 2. Incus cornutus no. 1. Cuspis perforatoria no. 1. Mallei maiores no. 2. Mallei mediocres no. 3. Forfices ferrei no. 6. Instrumenta putatorea no. 7. Instrumentum seu szegh fegezö (poate în loc de fejezö) no. 1. Ferra quibus stringuntur forfices no. 4. Elabella (Flabella) conflatorum no. 2. Coclear conflatorius no. 1. Cuspides perforatoriae no. 4. Cotis magna ante officinam no. 1. Formae globorum tormentorum no. 3. Forfices pro eximendis globis tormentariis no. 1⁴.

Unelte care aruncă o lumină și asupra a ceea ce se putea lucra aci. Se făceau și cuie, gloanțe și desigur și multe alte lucruri. Se foloseau și pe această cale produsele fierăriei domeniului.

Sînt trei grajduri pentru cai, clădite din grădele date cu lut. În ele și cămine de încălzit, din cărămidă, pentru argați sau îngrijitorii de cai (*pro agazonibus*). În unul căminul e de piatră (*caminum lapideum pro agazonibus*).

Inventarul înregistrează și pămînturile de arătură alodiale (*terrae arabiles seu allodiatoriae*). Le înregistrează însă foarte sumar, fără să li se indice nici numărul, nici întinderea. Se notează doar locurile, anume șase sate în care se făcea alodiatură.⁸² Doar pămînturile de arătură din Oradea sînt înregistrate cu numărul. Sînt anume 43, arătînd un pămînt alodial fărîmițat. Ceea ce îi indică și proveniența: se compune din diferite pămînturi, venite pe diferite căi din pămînturile comune sau ale supușilor, ori pe alte căi. Vii ținînd de cetatea Orăzii, adică de domeniu, s-au înregistrat patru⁸³, fără indicarea mărimii. E înregistrată și o grădină în oraș, aproape de bastionul *Királfia Bastia*, care e din nou închisă cu gard. Din texte nu reiese în ce măsură aparținea cetății și via din Săldăbagiu înscrisă între bunurile provizorului defunct.

Mori de apă sînt înscrise șase: moara numită *Szegethy* cu patru roți, moara *Sypos* din Oradea cu patru roți, moara *Kemivis* care era cu trei roți, moara din Haieu cu cinci roți. Moara din Biharea era cu cinci roți, ridicată acum de comisari umblă o roată, într-o săptămînă însă se ridică și a doua. Moara din *Lokeöshaza* era cu patru roți, ridicată din nou umblă o roată. Mai sînt două mori seci (*molendina sicca*) în cetate, una e bună, cealaltă e distrusă de nemți. Pietre de moară în diferite mori și în morile de măgar (*asinareae molae*) sînt 17. Mai sînt în Debrețin 6 pietre de moară.

Vămi sînt înregistrate două. O vamă e în Oradea, în strada Venția (*in platea Uelencze*), al cărei venit se ia pe seama împăratului. O altă vamă e în strada *Pintek*, al cărei venit provizorul trebuie să-l ia chiar și împotriva voinței tîrgoveților, așa cum s-a luat din vechime.

Datele inventarului⁸⁴, deși sumare, ne aduc noi informații asupra domeniului. Stăpînul are clădiri, case, pivniți, grajduri proprii. Are în curtea sa un aparat nu numai militar, ci și economic. În afară de castelani, are provizor, sameși, „arhitect“, chelar, pitari, îngrijitori de cai, are două ateliere proprii de butnărit, fierărit.

Oradea se numără printre cetățile de margine, e veșnic în primejdie. Ținutul ei e expus invaziilor, incursiunilor turcești. Căpitanii cetății trebuie să fie oameni de seamă, de mare încredere. În 1592, de pildă, principele numește căpitan suprem (*supremus capitaneus*) al cetății pe sfetnicul

⁸² „In territorio Besseniensi, Ueöldgjensi, Maczaniensi, Vamassiensi, Regheniensi et Patayon exercebatur allodiatura“.

⁸³ „Vinea S. Ladislai no. 1. Regh misses no. 1. Berautho no. 1. Sarkad Szeölo no. 1“.

⁸⁴ Se mai citează un asemenea inventar al Orăzii din anul 1589. Kiss, *op. cit.*, p. 1066, nota 21.

său Ștefan Bocskai (*Bochkay*), viitorul principe, căruia îi încredințează și funcția de comite al comitatului Bihor. În instrucțiunile sale, date din Alba-Iulia, cu data de 1 mai 1592, încredințându-i aceste posturi de mare încredere, îl îndrumă să poarte, ziua noaptea, grija cea mai mare cetății, să o păstreze cu toată puterea sa, oamenii ei să fie totdeauna gata și suficienți. Să poarte grija castelelor din jur, Saka, Bajom, Sarkad, Beliu, să fie și ele mereu gata. Tot așa să îndrume și pe orașeni și comitatul, să cerceteze des pe ostași. Să se îngrijească de clăditul casei. Să facă dreptate tuturor care au pricină în fața scaunului său. Locul fiind vecin și cu Imperiul turcesc, și cu cei de partida nemțească, să fie cu grijă neîncetat și într-o parte și în alta, să țină la curent cu toate pe principe. Să se străduiască pe toate căile să aperse ținutul de jaf, de supunere, pe turci să nu-i lase mai înlăuntru de hotarul lor, să-l aperse de orice dușman. Să poarte cu toată sîrguința și funcția de comite. Să îndrume și silească pe provizor, sameși, vameși și alți slujbași să strîngă veniturile și să procedeze cu dreptate și credință în slujba lor, cînd e nevoie să le fie de ajutor. Căpitanul e salariat în bani și în natură. El are locuință, masă în cetate, ca și pe timpul celorlalți căpitani, pentru el și pentru oamenii casei sale; de acestea să se îngrijească provizorul. Pentru persoana sa are pe fiecare lună 100 de fl. Prin *exactor* să aibă soldă lunară pentru 50 de cai (călăreți). Să aibă 100 bocsii de grîu, 200 găleți (*cubuli*) de vin, 250 bocsii de orz și ovăz, 200 miei, 25 porci de tăiat. De asemenea fin suficient pentru caii săi⁸⁵.

În 1572 Ștefan Bathori îi rînduise vicecăpitanului cetății Oradea, Ioan Gyczy, următorul salariu: pentru persoana sa pe un an 600 fl., în plus pentru 25 cai (călăreți) pe fiecare lună cite 3 fl., 200 vedre (*csöbör*) de vin, 100 găleți (*böcsü*) de grîu, 100 găl. ovăz sau orz, 10 slănini și la timpul său 10 porci de tăiat, 200 de miei, 25 oare de fin. Iar pentru că el, în lipsa (principelui) Cristofor trebuie să fie totdeauna prezent, să aibă masă cinstită în cetate⁸⁶.

În rezumat, domeniul Orăzii la data conscripției se arată lovit, cu populație scăzută. Înscrierile arată nu numai diferențierea ei juridică, ci și pe cea economică. Starea supușilor la această dată e desigur mai scăzută decît a fost înainte.

Sursele de venit ale domeniului sînt cele obișnuite, cens, daruri sau daturi, dijme. Censul se ridică la 1 fl. de sesia întregă. Darurile sau daturile sînt variate, constante sau periodice și incidentale. Sînt în uz și darurile obișnuite în satele românești. Apar cens, daruri și pentru dregători. Sînt în uz ferntonul, vita de tăiat. Dijma din grîne și din vin o dau numai satele ungurești. În legătură cu dijma grînelor apar banii creștinătății, banii secerii, banii fumului. Ne găsim într-o regiune producătoare de grîne și de vin, unde prin urmare și diferențierea și nevoia de mîină de lucru sala-

⁸⁵ *Mon. Com. R. Trans.*, III, p. 406—409. În text la grîu se înregistrează bocsii 100 frt., la orz și ovăz bocsii 250 frt. Dar e desigur vorba de măsura bocsii obișnuită la Oradea.

⁸⁶ Veress, *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*, I, p. 203.

riată e mai mare. O arată aceasta registrele de dijmă anterioare, cantitățile de grîne și de vin venite în dijmă, numărul mare al secerătorilor cerut de producția de grîne și desigur și mai mare trebuie să fi fost cel cerut de viticultură. Nona aci nu e în uz. Dijma porcilor e generală, sub cele două forme cunoscute, a porcilor de pajiște și a celor de la ghindă. La strîngerea dijmei din patru „pertinențe” românești colaborează patru crainici. Dijma mieilor o dau numai satele ungurești sau numai supușii unguri. Ea aducea mai mult din localitățile din spre pustă. Dijma stupilor e generală, dar nu aduce mult. Datul oilor e obișnuit numai în satele românești. Din el au primit, după vechiul obicei, iarăși cei patru crainici și voievodul de Urviș.

Obligațiile de lucru sînt nelimitate. Unele sate fac servicii speciale sau anumite servicii. Domeniul are pămînturi de arătură, fînațe, grădini, patru vie, are deci și o economie agricolă proprie, dar nu prea însemnată. Aci aduceau doar venituri mari feluritele dijme și daturi.

Dintre monopoluri sînt exploatate mai ales morăritul și crîșmăritul. Domeniul are mai multe mori proprii, însumînd, după inventar, 17 roți. Într-un caz se înscrie și plata cnezului pentru moară. Crîșmăritul e nelimitat, dar se pomenesc și anumite rînduieli. Apare și noțiunea de „crîșmă seacă”, adică răscumpărarea crîșmăritului cu bani. Domeniul nu se mulțumește numai cu vinul venit din dijme, ci și achiziționează vin, prin împrumuturi sau avansuri de grîne, și mai face și cumpărături. Cantități mari de vin mergeau în salarii, provizii pentru personal, garnizoană, oaste. Vamă e înscrisă una singură, în Biharea, dar producătoare de bun venit. E pomenită o singură piscină.

Gloabele au titlurile cunoscute, dar felurite variații. E variată și repartiția lor între beneficiari. În ierarhia judiciară a domeniului primul for e scaunul sătesc (scaunul tîrgului în tîrguri), după care urmează scaunul provizoral, apoi al căpitanului suprem. În cele mai multe sate însă, între scaunul sătesc și provizoral se intercalează ca for de apel scaunul tîrgului mai apropiat sau chiar al unui alt sat.

Inventarul ne prezintă înzestrarea cetății, „casele”, înzestrarea lor interioară, feluritele ustensile, provizii. Înscrierile pomenesc mai multe titluri de personal. Proviziile de grîu și de vin sînt însemnate: 1572 găleți de grîu, 300 buți de vin. Provizorul avea și el case, provizii deosebit; avea și patru sate. Sînt multe ustensilele, proviziile de fier, domeniul avea doar fierăria din ținutul Beiușului. Are și două ateliere proprii, de butnărie și fierărie.

Domeniul avea prin urmare resurse mari economice și deci însemnate surse de venit. Găsindu-se acum însă în gura primejdiei, arată vădite semne de decădere.

XXXII. DOMENIUL BEIUȘULUI LA SFÎRȘITUL SEC. AL XVI-LEA

Raporturile feudale pe domeniul Beiușului la sfîrșitul sec. al XVI-lea le reconstituim după două concriptii urbariale, una din 1589, cealaltă purtînd data de 1 august 1600¹. În același an, cu data de 24 februarie, s-a întocmit și un inventar al castelului din Beiuș, al fierăriei și arămăriilor domeniului². Ne mai ajutăm și de registrele de dijme ale comitatului Bihor, din anii 1581 și 1582³, precum și de calculele făcute pe baza registrelor de dijme ale comitatului din anii 1597 și 1600⁴.

Primul urbariu, cel din 1589, e foarte sumar și se pare incomplet. El cuprinde numai tîrgul Beiuș și 15 sate, din care unul, Remetea, e numai porțiune de sat. Din acestea opt sînt înscrise sub titlul *pertinentia Valachalis*⁵, celelalte șapte sate fiind socotite ungurești sau de caracter unguresc.

Al doilea urbariu, din 1600, e mult mai întins și mai bogat în date. El înscrie tîrgul Beiuș și 64 de sate⁶. Din toate acestea, prestații de carac-

¹ Amîndouă în Arhiva Statului de la Budapesta, în colecția U. et C., una sub signatura Reg. fasc. 6 nr. 61, cealaltă sub fasc. 17 nr. 6. Fotocopii în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*. Cea de a doua este publicată de D. Prodan, *Domeniul Beiușului la 1600*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tom. V (1962), p. 36—110.

² *Inventarium rerum in castello Bellényes, et fodinis ferri ac cupri reperarum... Történelmi Tár*, 1901, p. 468—471.

³ Orig. în *Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj*.

⁴ N. Kiss István, *16. századi dézsmajegyzékek*, Budapesta, 1960, p. 895—899.

⁵ Localitățile înscrise: Beiuș (*oppidum Belenies*), Târcaia (*Tarkan*), Finiș (*Alsolenes*), Ioaniș (*Janosfalwa*), Șuncuius (*Sonkolyos*), Remetea (*Remete*), Soimuș (*Alsolmos*), Pocola (*Felsolmos*), *Pertinentia Valachalis*: Petroasa (*Petrocz*), Gurani (*Gwra Rew*), Cociuba (*Kochyoba*), *Chimafalwa* (azi contopit cu *Sudrigiu*), Uilacul de Beiuș (*Ujlak*), Brădet (*Bradet*), Poienii de Sus (*Felsco poyen*). (*Hollopatak*).

⁶ Localitățile înscrise: Beiuș (*oppidum Bellenes*), Târcaia (*Tarkan*), Șoimuș (*Fel-seo Solimos*), Burda (*Burda*), Creșuia (*Krezulia*), Cărbunari (*Korbonar*), Budureasa (*Budoriaza*), Gurani (*Gorany*), Petroasa (*Petrocz*), Săud (*Zeoldeo*), Beiușele (*Kis Bellenes*), Pocioveliste (*Poczaveleste*), *Zloueczti* (contopit cu Pocioveliste), Buntești (*Bonta falua*), Poienii de Jos (*Alsopoyen*), Brădet (*Bredel Falua*), Poienii de Sus (*Felseo poyen*), *Gem falva* (înglobată pe urmă în Buntești), Cociuba Mică (*Koczuba*), *Raeztoka* (unită pe urmă cu Petroasa), Dumbrăveni (*Dombrouani*), *Fekete Patak* (dispărut), *Rechaeleny* (dis-

ter ungueresc nu au decît Beiușul, Tărcaia și Șoimușul. Dar și în acéstea e frecvent numele de Olah, apar și nume românești. Băița e amestecată. Tot marele rest, de 61 de sate, e românesc. Numele ca de obicei nu ne dau o imagine clară a acestei situații, sînt scrise corupt, au adesea rezonanță neromânească. E greu să distingîți pe români mai ales în tîrgul Beiuș. Caracterul românesc al satelor însă îl afirmă înainte de toate urbariul însuși care le califică de românești, prestațiile lor de caracter românesc, organizația lor, crainicii, cnejii care stau în fruntea lor. Ceea ce, firește, nu exclude și mici amestecuri de populație, asimilări și de alte elemente, maghiare sau altele. Masa populației lor însă e evident românească.

După registrul de dijme din 1582 satele românești ținînd de Beiuș sînt cuprinse în trei crainicii. După cel al dijmei oilor, cercul crainicului Petru Banda (*Processus Petri Banda Crainici*) cuprinde 38 de sate, al crainicului Matei Frise (*Processus Mathiae Frise Crainici*) 11 sate, al crainicului Nicolae Groza (*Processus Nicolai Groza Crainici*) 18 sate. Crainicul Petru Banda e înscris în satul Bikafalwa, iar Nicolae Groza în Șteiu.

E aceeași organizație pe care o au și satele românești ținînd de Suplac, Cărăudeni, Cărăsau și Rogoz (*Pertinentiae Ualachales Zeplak, Karand, Karazo, et Rogoz*) care au patru crainici. Probabil tot crainic are în frunte și cercul Beliu (*Pertinentia Beely*) la care sînt înscrise 11 sate. Cel puțin nota de la margine la datul oilor din 1582 ne spune că cel care a făcut numărătoarea e crainicul Ștefan Cornea (*Connumerator Stephanus Corna Crainicus*)⁷. Nota de la dijma porcilor însă e mai explicită: *Connumerator Stephanus Corna Crainicus pertinentiae eiusdem*. Totalizarea de la sfîrșit înregistrează totuși numai șapte crainici.

Urbariul din 1589 al domeniului Beiuș înregistrează iarăși trei crainici (*tres Craynykos*) pentru satele românești (*pertinentia Ualachalis*). Ei se numesc *Jacobus Simon, Ignatius Ungur* și *Michael Itras*. Textul însă nu ne mai spune ce sate au în subordine.

Urbariul din 1600 înscrie pe domeniul Beiușului tot trei crainici. Crainicul Petru Burdan (*Petrus Burdan Krainik*), probabil același crainic pe care-l găsim și în registrul de dijme din 1582, scris sau transcris atunci greșit Petru Banda în loc de Burdan, are în subordine 32 de sate (sau numai șase?), în frunte cu satul Burda în care locuiește crainicul și de la

părut), Szaka (dispărut), Tălpi (*Talpan*). Maczola (contopit cu Răbăgani), Mizicșul de Jos (*Also Mezzes*), Ferice (*Fejeredcye*), Miziesul de Sus (*Felseo Mezzes*), Broaste (*Bika Jalua*), Lelești (*Leleztyen*), Teleac (*Telec*), Măgura (*Magoran*), Chișcău (*Kis Koch*). Săliștea de Beiuș (*Szeliste*), Hîrșești (*Herscesth*), Seghiște (*Segesd*): Șteiu (*Skey*), Petrieni (*Uaien*), Rieni (*Rhen*), Pantasesi (dispărut), Hinchiriș (*Henkeres*), Burdest (dispărut), Hotărel (*Hothar*), Lunca (*Lonka*). Colești (*Kolesty*), Cărpinet (*Kerpenetw*), Săliștea de Vașcău (*Szeljste*), Boy (contopit cu Vașcău?), Craiova (*Kralioua*), Șuștiu (*Svsd*). Briheni (*Blehen*), Ūrszest (contopit cu Lunca), Sohodol (*Zohodol*). Cîmp (*Keompeolsboy*), Foltesth Sukan (contopit cu Sirbești), Valea Mare de Codru (*Walle nigra*), Vărzarii de Jos (*Also Warzan*) Vărzarii de Sus (*Felseo Warsall*), Poiana (*Poiam*), Băița (*Kis Bania*). Finațe (*Fonacz*), Sighiștel (*Segistell*), Cîmpanii de sus (*Felseo Kompanth*), Cîmpanii de Jos (*Also Kompanth*).

⁷ Registrul de dijme sub titlul *Regestum super introitu universarum decimarum videlicet frugum, vini, ovium, agnorum et porcorum ad arcem Varadiensem Anno*

care și-a primit numele. Al doilea crainic e Ion Uscat (*Joannes Uzkat alter Krainik* sau în lista supușilor *Uzkat Janos Krainik*) din Hirșești, avînd în subordine șapte sate, în frunte ca satul său, care la 1582 făceau parte din cercul crainicului Nicolae Groza. Al treilea crainic e Mihail Hitraș (*Michael Hitras Krainik* sau *Hitras Mihal* cum e înscris în lista supușilor) din Burdești, avînd în subordine șase sate, în frunte cu satul său. Nota de la margine îl notează ca fiind crainic și cnez (*Krainik et kenez*). E desigur crainicul înscris Mihail Itraș la 1589.

Urmează apoi satele ținînd de topitoriile de fier și de aramă (*Sequuntur pagi ad maleum fodinae ferreae et cupria pertinentes*). De fierărie țin 11 sate, iar de topitoria de aramă (*fodina cuprea*) șase sate.

Satele înscrise sînt mai puține decît cele din registrul de dijme, cele trei crăinicii cuprind mai puține. Apoi 17 sate sînt separate, ele deservind topitoriile de fier și de aramă, la care nu se mai spune că ar avea crainici sau ar intra în cele trei crăinicii. Nici în registrele de dijmă nu figurează decît unele din ele în șirul satelor supuse celor trei crainici. Altfel crainicii sînt pomeniți adesea de documentele mai vechi. Se mai cunosc și alți crainici și alte crăinicii, de Hotărel, de Totoreni⁸. Chiar două sate le purtau numele: Josani (*Cranykfalwa*) și Crîncești (*Kraynikfalwa*). Desigur instituția era mai generală în satele românești ale Bihorului. Pe domeniul Beiuș cei trei crainici fac serviciul pe care îl fac pe alte domenii voievozii.

Despre instituția voievodatului, cele două conscripții urbariale nu ne dau nici o informație. Registrul dijmelor din 1581 și 1582 nici el nu pomeneste decît pe voievodul Gheorghe de Urviș (*Georgius Waiuoda de Eorwenyes*), care își are și el partea din datul oilor.

Sînt pomeniți și voievozi de Beiuș. În 1363 apare un *Iwan woyuoda de Belemus*⁹. Pe Ivan și frații săi Balc și Boch, pentru serviciile lor, episcopul de Oradea i-a înnobilit. Din aceștia se trăgeau și voievozii de Remeștea, care, înnobilați și ei, au trecut la catolicism și s-au asimilat cu nobilimea maghiară. În 1442 episcopul reglementînd raporturile în „provincia” Beiușului, am văzut, rînduia, probabil ceea ce era în uz și pînă aci, ca românii să instituie dintre cneji 12 jurați, care împreună cu voievodul sau vicevoievodul să judece în toate pricinile lor. Gloabele le va strînge voievodul și dregătorul (*officialis*) ținutului, numit altfel crainic¹⁰. În fruntea ținutului, corespunzînd cu aproximație domeniului, stătea astfel voievodul, al cărui subalterni erau vicevoievodul, crainicul (sau crainicii) și cnejii¹¹. Voievozii înnobilîndu-se treptat, se pare în serviciile domeniiale, aci le-au luat locul crainicii.

⁸ Cf. mai ales Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapesta, 1940, și Bunyitay Vincze, *Bihar vármegye oláhjai s a vallás unio*, Budapesta, 1892; idem, *A váradi püspökség története*, III.

⁹ *Hurmuzaki-Densușianu*, I/2, p. 75.

¹⁰ Jakó, *op. cit.*, p. 174. V. mai mult în partea introductivă a lucrării de față, la subcapitolul „Judecarea iobagului”, vol. I, p. 104.

¹¹ Despre voievozii din Bihor vezi mai mult în lucrarea citată a lui Jakó, precum și la Bunyitay Vincze, *Bihar vármegye oláhjai s a vallás unio*, Budapesta, 1892 și la Șt. Meșeu, *Contribuții nouă privitoare la voievozii români din Ardeal și „părțile ungurești” în veacul al XVI-XVIII*, Cluj, 1922.

Cnejii, în schimb, apar mulți în conscripția de la 1600. Ei sînt desigur juzii sătești. Cnezul însă nu apare consecvent la toate satele, el alternează cu judele. Sînt și sate care nu au jude, la care se notează *judicem non habent*, ca Răbăgani sau Măgura, care aveau jude desigur împreună cu alt sat. În schimb sînt sate în care sînt înscriși doi cnejii, ca Petroasa, Poienii de Sus, Cociuba, Răstoaca. Sînt amîndoi cnejii în funcțiune, unul fiind un fel de vicejude, judele mic, e numai unul și celălalt e fostul cnez, al doilea poartă numai titlul de cnez? E greu de stabilit. Nu e sigur însă că judele nu se numea și el tot cnez, conscripția înregistrîndu-i doar echivalentul numelui. În tot cazul, registrele de dijme din 1581 și 1582 înregistrează numai cnejii, anume 62 de cnejii pentru întreg ținutul (districtul) Beiușului. Și în registrul de dijme sînt mai multe satele care au înscriși doi cnejii. În registrul datului oilor din 1582 de pildă: Petroasa, Cociuba, Gurariu, Buntești, Lelești, Poienii de Sus, Lunca, Rieni, Petrileni, Ghighișeni, Lazuri, Sighiștel, Cușuiș (*Keozwiniess*). Aceasta desigur pentru că registrul de dijme e mai consecvent în înregistrarea cnejilor.

Actele sec. al XVI-lea ne arată aci cheneziatul încă colectiv. El cuprinde adesea o serie întregă de nume, obișnuit din aceeași familie. Cnejii mai păstrează din drepturile sau obligațiile colective, ca cele în legătură cu proprietatea chenezială, cu morile¹², sau chiar cu funcția de jude. Urbarii înscrie doar pe cnezul în funcția de jude al satului, omițînd acum înscrierea și a celorlalți. Sub stăpînire feudală instituția însăși evolua în acest sens. Tendința domonială e de a dizolva comunitatea chenezială ereditară, de a o reduce în libertățile sale, de a reduce pe cnez la jude sătesc, eligibil, beneficiind de scutiri doar în această calitate. Funcția de jude însă o poartă, cum vedem, tot cnejii. Chiar eligibil fiind, judele satului se alege tot din rîndurile lor.

Domeniul și în textul urbariului din 1600 e calificat district (*districtus*).

Beiușul și cele două sate ungurești au în frunte juzi. Tîrgul Beiuș are înscris un *judex primarius*. Tot așa și Tărcaia. Ceea ce poate însemna că mai au și un al doilea jude, probabil judele mic. În Șoimuș e înscris un *judex juratus*.

Urbariul din 1589, în tîrgul Beiuș și în cele 15 sate, înscrie 541 supuși și 194 case sau locuri pustii. În Beiuș și cele șapte sate cu prestații ungurești, supușii sînt înscriși pe categorii. În tîrgul Beiuș sînt 133 înscriși, din care 4 nobili, printre care un *Joannes Uaiuoda*, 12 libertini, printre care un *Joannes presbiter* și cinci purtînd numele de *litteratus*, 29 *mediae sessionis*, 4 *tertiariae*, 81 *quartariae* și 3 inquilini. În tîrg diferențierea e deci mare. E mare și fărîmițarea sesiei. Sesie întregă nici nu se înregistrează, ci numai fracțiuni: jumătăți, treimi, pătrimi. Cei mai mulți sînt cei cu pătrimi, 81 din 114. Diferențierea e mare și în sate. În cele șapte sate sînt înscriși 223 supuși, din care 15 cu sesie întregă, 78 cu jumătate sesie, 21 cu o treime, 109 cu o pătrime.

¹² Cf. Liviu Moldovan, *Documente privitoare la istoria cnejilor din districtul Beiușului în a doua jumătate a secolului al XU-lea* (recte: al XVI-lea), în „Revista arhivelor”, 111, 1960, p. 248—261.

Urbariul din 1600, în întreg domeniul, anume în 65 localități, înscrie cu numele 1773 capi de familie, din ceea ce rezultă o medie de 27,3 de localitate. În târgul Beiuș, care e cel mai populat, sînt 166 înscriși. Cele 64 de sate împreună însumează 1605 capi de familie, dînd o medie de 24,6 de sat. Dar e posibil însă ca printre satele înscrise să fie și porțiuni de sate. Cel mai populat sat e Fînațe, cu 53 înscriși. Urmează Beiușele și Vărzarii de Sus cu cîte 50, Tărcaia cu 49, Budureasa cu 44, Cîmpanii de Sus cu 43, Gurani și Băița cu cîte 42, Poienii de Sus și Șuștiu cu cîte 40. Restul sînt mai mici.

Urbariul înscrie și porțile pe care le constituie supușii înscriși. Nu însă consecvent. Luînd numai localitățile care au înscrise și porțile, totalizînd și raportînd numărul porților la numărul celor înscriși ajungem la rezultatul că 1338 înscriși constituie 221 de porți, o poartă cuprinzînd în medie peste 6 înscriși. Corespondența dintre numărul supușilor și al porților altfel e foarte variabilă. Exemple :

Beiuș	168 înscriși	20 porți	Seghiște	34 înscriși	8 porți
Tărcaia	49 înscriși	12 porți	Hinchiriș	27 înscriși	8 porți
Creșuia	32 înscriși	3 porți	Boy	22 înscriși	10 porți
Budureasa	44 înscriși	5½ porți	Poiana	30 înscriși	2 porți
Beiușele	50 înscriși	4½ porți	Fînațe	53 înscriși	6½ porți

Numărul porților s-a stabilit, evident, pe mai mult timp, desigur după numărul sesiilor și starea supușilor la data stabilirii și se menține împotriva variațiilor survenite.

Domeniul se găsește acum într-o zonă primejdioasă, expus incursiunilor, jafurilor turcești sau ale oștilor imperiale ori transilvănene în luptă, fie cu turcii, fie între ele. La 1600 în Beiuș cuvîntul „arsă“ (*combusta*) e notat la nu mai puține de 100 de case. Textul vorbește de focul (*conflagratio, incineratio, combustio*), de calamitatea care a lovit orașul. Notația *combusta* are desigur rostul să indice scutirea pe un timp a casei de cens. Tîrgul e înscriș deci după un incendiu, a cărei cauză urbariul nu o notează. În Șoimuș sînt înscrise cinci case arse. Aci se spune însă că sînt arse de dușman (*combustae sunt per hostem*) și că mai sînt și 13 case în care nu se mai vede nimic decît ruină. La satul Pantoșești se notează că a fost ars total de tătari (*totaliter est combustus per tartaros*) și numai cei șase oameni înscriși au mai rămas acasă. La celelalte nu mai găsim asemenea notații, ceea ce nu înseamnă că nu se puteau abate și asupra lor asemenea calamități.

Supușii înscriși nu sînt clasati în nici un fel, nu se disting din ei nici măcar jelerii. Doar anumite funcții sînt notate în dreptul numelor : cnez, jude, preot, pescar etc. Într-un singur sat, anume în Șuștiu, sînt înscriși, în afara celorlalți iobagi, Laza Drăguș cu trei frați ai săi ca libertini, care stau în aceeași casă și nu prestează nimic, decît se ridică dacă e nevoie cu dragătorul și merg la război¹³. Preoți sînt înscriși numai de trei ori, în

¹³ „...nihil praestant ; sed cum officiali si opus est consurgunt et ad bellum vadunt“.

Cociuba unul, în Seghiște trei și în Boy doi sub numele obișnuit la ruteni de *bateko*, *batko*. Ceea ce înseamnă că conscriptorul putea să fie din părțile rutene, căci cei notați astfel toți poartă numele de Popa. Cel din Cociuba e notar liber. Dar trebuie să fie și alții preoți, mai ales din cei înscrisi Popa sau greșit *Poka*. Pescari sînt înscrisi doi în Creșuia și doi în Fînațe, desigur de cei care serveau cu pescuitul. Despre cei din Fînațe textul spune că sînt tratați ca libertini și scutiți de munci. În Creșuia sînt înscrisi șase păsărari (*madaraszok*). În Gurani apar șase lucrători la moara de scînduri din Oradea¹⁴. Printre cei înscrisi sînt mai mulți notați *porozlok*. Pe întreg domeniul am numărat 52. Ei trebuie să corespundă cu *praecones* din textele latine ale urbariului și probabil ei erau cei care vesteau, cheamă și aduceau la slujbe pe iobagi. Iobagii din Craiova, din serviciul fierării, nici nu plăteau cens, ei fiind doar trimiși să adune celelalte sate¹⁵, desigur la lucru.

În târgul Beiuș acum sînt notați mai mulți nobili, anume 3 sînt notați *nobilis*, printre care un *Matthias Uayda. Petrus Literatus* se declară nobil, casa lui însă e iobăgească (*dicit se nobilem esse, sed domus sua est colonialis*). În dreptul a trei înscrisi se notează: *curia nobilitaris*. Printre ei și un *Nicolaus Uayda*. Numai după înscrisi e greu de spus în ce măsură mai sînt voievozi cu adevărat cei cu numele de Vayda sau acesta a ajuns să fie numai numele unor voievozi înnobiți. Poate unul din ei e și acum voievodul care stă în fruntea scaunului românesc de judecată al ținutului Beiuș, descendent al voievodului înnobitat. În dreptul a 11 înscrisi notat: *domus nobilitaris*, în dreptul a doi: *libera domus*, în șirul numelor: *Am-brosius Pap Uaradiensis Contionator*. Acestea trebuie să fie case scutite. Printre cei înscrisi întîlnim de vreo zecă ori numele sau notația în dreptul lui de *literatus*, printre care și doi nobili. Și *judex primarius* al târgului e *Michael Literatus*. Mai mulți poartă nume de meseriași. Am putut număra asemenea nume 45, nume ca zidarul, olarul (3), argintarul (2), croitorul (8), cizmarul (9), fierarul (5), jococarul (9), *tonsor* (2), tîmplarul, șelarul, săgetarul, morarul. Desigur unii dintre ei sînt meseriași cu adevărat. Numai după nume însă nu-i putem distinge care sînt și care nu. Cu atît mai greu putem distinge pe meseriași în sate. La Fînațe, în dreptul lui Teodor Lupșe se notează *Magister Architecti*, probabil greșit în loc de *magistri architecti*, căci textul scutirii de alte sarcini întrebunțează tot pluralul. În acest caz trebuie să socotim ca „arhitecti“ cel puțin pe cei doi care urmează după jude, pe *Tiuadar Niko* și Teodor Lupșe. Și ei sînt tratați ca libertini și scutiți de alte munci.

Cele două urbarii înscriu și vitele supușilor. Înscriserile trebuie să le primim, firește, cu rezervele respective. Trebuie să presupunem nu numai sustragerile obișnuite la asemenea conscripții, ci și posibilități de sustragere mai mari la o populație din preajma pădurilor, munților, acum, cînd lipsurile se puteau motiva și cu devastarea ținutului. Numărul vitelor însă trebuie să fi fost și realmente foarte scăzut, mai ales la 1600. În 1589 cei

¹⁴ „Fwrezessek as waradi hazhoz es ot uagion az fwrez malom“.

¹⁵ „Isti nullum contribuunt censum, solummodo mittunt sicuti precones ad alios pagos conuocandos“.

541 supuși au înscrisi 1064 boi și 48 cai. Ceea ce dă o medie de 2 boi și 0,08 cai de supus. Făcînd calculul numai la satele românești, media e de 1,3 boi și 0,03 cai. Tîrgul Beiuș, la 129 capi de familie, are înscrisi în total 184 boi, 23 cai.

Repartiția boilor, cailor, altfel e foarte inegală.

Boii se repartizează astfel :

	—	1	2—3	4—5	6—7	8—9	10—11	12—13	14
tot domeniul	249	4	135	85	53	13	1	—	1
numai Beiuș	87	—	8	19	14	1	—	—	—

Din cei 541 înscrisi numai 292 au boi. Cei mai mulți au numai o pereche de boi. Sînt însă în număr însemnat și cei cu două sau trei perechi. Cei cu plug mare, cu opt boi sau mai mulți însă se reduc la 14. Cel mai ridicat număr de boi e de 14 ; stăpînul lor se găsește în Șoimușul de Sus.

Caii se distribuie astfel :

	1	2	3	4
tot domeniul	24	5	2	2
numai Beiuș	7	3	2	1

Numărul celor cu cai se reduce la 33, din care 13 sînt din Beiuș. Cei mai mulți au numai cîte un cal. Cei cu doi-trei cai sînt abia 7, iar cu patru numai doi.

Urbariul din 1600 e mai complet și în această privință, înscrie boii, vacile, caii, porcii și oile sau caprele supușilor dîndu-ne pe această cale o imagine a diferențierii supușilor, pe care listele, am văzut, nu o dau.

Totalizînd cifrele înscrise rezultă că cei 1773 supuși ai domeniului au :

boi	vacii	cai	porci	oi
1573	1111	585	4801	10126

Ceea ce dă o medie de 0,9 boi, 0,6 vaci, 0,3 cai, 2,7 porci, 5,7 oi (și capre) de cap de familie înscris, indicînd în genere o stare mai scăzută decît la 1589. Media vitelor de jug în genere e foarte scăzută, ea nu se ridică nici măcar la un bou. Din cifrele de mai sus numai Beiușul la 168 capi de familie are înscrisi în total 98 boi, 42 vaci, 39 cai, 109 porci și nici o oaie. Cifra cailor e mai ridicată aci decît la 1589, la boi însă scăderea e mare, boii sînt abia jumătate.

Boii, firește nu se repartizează uniform. Ei se distribuie inegal și obișnuit în perechi. Făcînd o statistică după cifrele înscrise, rezultă următoarea repartiție :

	—	1	2—3	4—5	6—7	8—11	12—15	16	total cu boi
tot domeniul	1 005	165	547	41	11	1	2	1	768
numai Beiuș	139	—	16	11	1	—	—	1	29

Rezultă deci că 1005 din 1773, adică 56,6% nu au boi. La aceștia adăugînd și pe cei 165 cu numai cîte un bou, care nu au deci boi pentru un jug, numărul celor fără boi pentru un jug se ridică la 1167, adică la 65,9%. Din cei 768 care au, cei mai mulți, 547, au doar cîte o pereche, abia 41 au cîte două perechi și 11 cîte trei. Iar plug mare de opt sau peste opt boi au numai patru. Aceștia sînt unul din Beiuș, cel cu 16, doi din Tărcaia și unul din Burda care are 12 boi. În tîrgul Beiuș abia 29 din 168 au înscriși boi, deci abia 17,5% din totalul supușilor.

Caii sînt și ei în multe cazuri animale de tracțiune, mai des însă de căruță și desigur mai rar de plug. În genere însă avem, a face cu calul de călărit sau de transporturi ușoare în spate. Ne-o arată aceasta distribuția cailor. Cai au pe tot domeniul numai 450 capi de familie. Din aceștia 387 au cîte unul, 41 cîte doi, 11 cîte trei, 5 cîte patru. Mai mulți de patru au abia cîteva: unul are 5, doi cîte 6, unul 10, unul 12 și unul 20. Cel cu 12 e Mihail Ganea din Poienii de Sus. Cel cu 10 e Petru Firez, iar cel cu 20 e Nica Firez, care amîndoi lucrează la moara de scînduri (joagărul) din Oradea al domeniului. Și în Beiuș din cei 29 cu cai, cei mai mulți, anume 22, au cîte unul, abia 5 cîte doi și numai unul are trei și unul patru.

Vitele mari ale supușilor se completează cu vacile. Dar nici acestea nu sporesc simțitor starea lor. Numărul vacilor e mai mic decît al boilor. Făcînd o statistică a vitelor mari, boi, vaci, cai împreună, rezultă pentru 1773 capi de familie 3269 capete, dînd o medie de 1,8 de familie. Ele se distribuie astfel:

	—	1	2—3	4—5	6—7	8—9	10—14	15—19	20—29
tot domeniul	500	396	643	171	32	14	13	3	1
numai Beiuș	91	13	26	7	8	1	—	1	—

Rezultă deci că pe întreg domeniul numai 1273 au vite mari. Din cei care au, cei mai mulți, 643 au două sau trei vite. Opt sau mai multe au numai 31. În schimb cei cu numai o vită sînt 396, iar cei fără nici una 500, adică 28% din totalul celor înscriși. Cei cu 10—14 vite sînt 2 din Tărcaia, 5 din Băița, cîte unul din Burda, Gurani, Poienii de Jos, Poienii de Sus, Ferice, Craiova. Cei cu 15—19 cîte unul din Beiuș, Tărcaia, Hîrșești. Cel care are mai multe e iarăși Nica Firez din Gurani, care are 27.

O situație deci care indică nu numai diferențierea, dar și o creștere a vitelor scăzută și mai ales posibilități agricole scăzute. Numărul vitelor e mai scăzut, cum am spus, și din pricina războiului și incursiunilor turcești.

La vite se adaugă porcii și oile, caprele.

Porcii sînt relativ mulți, mai mulți decît vitele. S-au numărat, am văzut, 4801 pe întreg domeniul, dînd o medie de 2,7 de cap de familie. Distribuția lor e iarăși foarte inegală. Statistic porcii se distribuie astfel:

	—	1	2	3—4	5—9	10—14	15—19	20—29	30—39	40—49	50+
tot domeniul	953	33	90	255	319	70	38	13	1	—	1
numai Beiuș	157	1	—	2	2	4	—	2	—	—	—

Rezultă deci că pe întreg domeniul numai 820 au porci, 953 nu. Din cei care au porci, cei mai mulți au 5—9. Zece sau peste zece au 123. Turme de porci, de 20 sau peste 20 de porci, sînt abia 15, din care una de 50, a judeului Petru Sebestien și alta de 32, a lui Ștefan Sebestien, amîndoi din Târcaia. În satele românești găsim 9 turme de 20—29 porci, cîte două în Burda, Hinchiriș, Valea Mare de Codru, cîte una în Creșuia, Craiova și Băița. Porcul în tot cazul joacă rol însemnat în economia omului de aci, se adaugă ca un component însemnat al mijloacelor lui de existență și chiar de cîștig bănesc. Nu însă și în tîrgul Beiuș, unde e scăzut și numărul celor cu porci și numărul celor cu „turme“.

Oile, caprele pe domeniu se ridică la cifra de 10 126, dînd o medie de 5,7 oi de cap de familie, numărul obișnuit al oilor din gospodăria medie țărănească. Satele cu cele mai multe oi înscrise sînt Gurani cu 626, Ferice cu 656, Hinchiriș cu 539, Sohodol cu 555, Cîmp cu 677, Poiana cu 577, Băița cu 849. Oile însă iarăși nu se distribuie uniform, se repartizează și mai inegal decît porcii. Făcînd statistica lor, ele se distribuie astfel :

—	1—4	5—9	10—19	20—29	30—39	40—49	50—99	100—149	150	total cu oi
1335	17	60	152	77	62	26	36	7	1	438

Rezultă din cifre că oi au numai 438 din 1773, deci numai 24,7% din cei înscrși. Oile sînt în satele românești. În cele ungurești găsim numai unul, în Târcaia, care are 10 oi. În Băița sînt mai mulți cu oi, aci însă e greu de făcut separația între români și unguri. În tot cazul aci sînt și ungurii crescători de oi, au se pare chiar mai multe decît românii. Privind repartitia, vedem că cei cu numărul de oi obișnuit în gospodăria țărănească, de 1—9, sînt destul de puțini, numai 77. Cei mai mulți au între 10 și 19, după care urmează cei cu 20—29 și apoi cei cu 30—39. Cei cu turme de oi, de 50 sau peste 50 sînt 42. Între 50—99 au 36, din care în Ferice sînt 5, în Hinchiriș 4, în Poiana 5, în Băița 8. O sută sau peste o sută au 8, cîte doi din Burda și Beiușele, cîte unul din Budureasa, Ferice, Hîrșești, Băița. Numărul cel mai ridicat e de 150 oi. Sînt oile lui Petru Burdan, crainicul din Burda. Deci nu poate fi vorba de o populație păstorească sau numai păstorească, la care să predomine creșterea oilor. Partea ei covîrșitoare nu are oi. Chiar sate întregi nu au. Oile cele mai multe apoi se concentrează în mîini puține, constituind doar o mică parte din populație, indicînd o relativă concentrare a oieritului. Turmele individuale sînt mai multe, indicînd desigur mulți crescători de oi, dar ele nu sînt mari și, în cele mai multe cazuri, nu constituie bunul exclusiv al proprietarului lor. Obișnuit oile îi completează avutul : vite, porci și altele. De cei care au numai oi, am numărat 60, cu 1239 de oi. Ei constituie abia 3,7% din populația satelor și dețin 12,2% din oi. Populația ținutului nu poate fi socotită păstorească sau numai păstorească, și cu atît mai puțin o populație trăind numai din păstoritul oii. E, evident, o populație crescătoare de vite, oi, porci, creșterea acestora ținînd loc esențial în mijloacele ei de existență, dar nicidecum exclusiv. E vorba mai curînd de o populație cu diverse surse de existență, cu o economie mixtă, corespunzătoare condițiilor fizice

mai sărăcăcioase, dar variate care i se ofereau. Și apoi această populație, cum vom vedea, ia parte copios la muncile metalurgiei care se cultivă aci, și nu numai la cele auxiliare, ci și la cele de specialitate. Pentru agricultură e suficient să trimitem la numărul mare al morilor țărănești sau cheneziale de aci. Să fi măcinat toate acestea numai grâne aduse din afară ?

E o populație în genere mai săracă, altfel cu situații economice variate și destul de diferențiată. Sus găsim o pătură subțire de înstăriți, ridicându-se unii la cifre remarcabile de vite, porci, oi, cum e Mihail Tonsor (Tunzătorul) din Beiuș, care are 16 boi și 2 cai, cnezul Ion Bara din Hîrșești care are 6 boi, 6 cai, 3 vaci, 15 porci, 125 de oi, sau Nica Firez din Gurani, care are 20 de cai, 4 boi, 3 vaci, 30 de porci, 125 de oi. Jos, un număr mare de oameni cu vite, porci, oi puține, sub minimul de existență. Și apoi o proporție de peste 18% din populație fără vite, porci sau oi. Sînt frecvente notațiile : *pauper, nihil, nihil habet, nihil habet praeter domum* etc. Făcînd raportul numai la sate, proporția celor care nu au nimic e de 8,8%. O proporție relativ redusă, care înseamnă iarăși că avem a face cu o populație care are puțin, dar în genere are cîte ceva.

Ce număr de vite, porci, oi aveau elementele care se distingeau în vreun fel din rîndurile supușilor, crainicii, cnejii, juzii, preoții ?

Cei trei crainici au :

	<i>boi</i>	<i>vaci</i>	<i>cai</i>	<i>porci</i>	<i>oi</i>
Petru Burdan	2	2	2	20	150
Ion Uscat	4	1	1	15	40
Mihail Hitraș	4	2	2	10	25

Crainicii sînt mai înstăriți decît covîrșitoarea majoritate a supușilor. Mihail Hitraș, care e și crainic și cnez, are și moară. Nu sînt însă cei mai înstăriți, se pot număra mulți mai înstăriți decît ei. Dacă bineînțelele declarațiile crainicilor sînt exacte, și nu au declarat mai puțin decît aveau.

Cnejii, juzii au incomparabil mai puțin. Cei 50 de cneji sau juzi sătești înscriși au în total 88 boi, 40 vaci, 46 cai, 307 porci, 804 oi. Au desigur peste medie, dar nu sînt printre cei mai înstăriți. Printre ei sînt cîțiva chiar fără vite, avînd doar porci, oi. Cei cu boi au obișnuit cîte doi boi, abia în două cazuri 4, în două 6, în unul 12. În satele ungurești cel mai înstărit jude e cel din Târcaia, care are 12 boi, 5 vaci și 50 de porci. În satele românești cel mai înstărit e cnezul Ion Bara din Hîrșești, care, pe lîngă cifrele ridicate de vite, porci, oi, citate, mai are și moară. Dar nu numai el are moară, au mai mulți cneji sau juzi. La starea lor materială se adaugă astfel și moara.

Cei șase preoți pomeniți au înscriși 3 boi, 2 vaci, 3 cai și 13 porci. Unul, cel din Cociuba, are moară, dar nu are înscris nimic altceva. Ei se situează deci sub medie. Își au însă, firește, veniturile preoțești. Comparînd starea satelor în genere, relativ mai înstărite se arată cele care lucrează la fierărie și la arămării. Munca salariată a contribuit de sigur și ea la aceasta.

Sarcinile feudale ale supușilor sînt în linii mari aceleași : cens, daturi sau daturi, dijme, slujbe. Acestea însă au mai multe variații. Sînt

deosebiri între târgul Beiuș și sate, între satele ungurești și cele românești, între satele ținând de topitoriile de fier și aramă și celelalte. Cele mai multe le prezintă satele ținând de topitorii, de aceea le vom trata separat la sfârșit.

Censul se plătește, ca și în alte părți, în bani.

La târgul Beiuș urbariul din 1589 nu înscrie cens. La 1600 însă, sub titlul *census*, textul spune că plătesc de fiecare poartă la Sîngeorz câte un florin, la Sînmartin de asemenea câte un fl. Când târgul era în floare (*quando oppidum erat in flore*) se numărau 30 de porți și de fiecare poartă se lua câte un florin și la Sîngeorz, și la Sînmartin. Plăteau și cens extraordinar numit darea biciului (*extraordinarium census ostor ado wocatum*), uneori de fiecare poartă câte trei florini. Aceasta însă când trebuiau să plătească contribuție de război¹⁶. Înainte cu doi ani și înainte de incendiu, târgul a fost scăzut la 20 de porți. Acum, din pricina focului, în sârăcia lor plătesc în darea (*in dicam*) împăratului 20 fl., dar așa că cei arși de foc nu plătesc nimic, ei rămânând scutiți. Luînd în considerare nenorocirea târgului, Andrei Bathory i-a acordat scutire de dări (*libertatem et solutionum immunitatem*) pe trei ani, după cum reiese clar din cartea lui prezentată în original.

Satul Târcaia la 1589 plătește cens de Sînmartin *ex relaxatione Illmi principis* 20 fl. La 1600 însă întreg satul plătește tot cens de Sînmartin 12 fl. Și mai plătește și (poate cens extraordinar) după numărul porților ca și alte sate. După porți plătește și Șoimușul.

Satul Burda e socotit patru porți, din care una, a crainicului, e scutită în numele slujbei sale. Satul întreg, plătind câte un fl. de poartă, dă de Sînmartin 3 fl. La satele următoare nu se mai înregistrează censul. Ei însă trebuia să fie același, adică un fl. de poartă. Cel puțin textul de la sfârșitul satelor supuse crainicilor precizează că în toate plățile și slujbele „districtul“ Beiușului are aceeași lege și același obicei¹⁷. Censul deci e un florin de poartă și nu de sesie sau de familie iobăgească.

Socotind că în medie șase supuși constituiau o poartă, un florin cens de poartă dă în medie 17 d. de cap de familie. E un cens scăzut, chiar dacă am presupune că și satele îl plăteau de două ori pe an, ceea ce textele nu afirmă. E scăzut acum și pentru că moneda e mult devalorizată. Satele ținând de topitoriile de fier și de aramă apoi toate sînt scutite, compensîndu-l cu muncile pe care le fac. Scăzîndu-le, media crește mult.

Daturile, sau darurile, urbariul din 1589 le pomenește numai odată, la Târcaia. Aci se dau daruri de Crăciun dregătorului (*officiali*). Urbariul din 1600 în schimb le înregistrează în multe locuri.

Cei din târgul Beiuș la Crăciun și la Paști obișnuiesc să dea căpitanului de Oradea și provizorului câte un onorar convenit (*condignum honorarium*), căpitanului mai mult sau mai puțin de 15 florini, provizorului două linguri de argint (*duo argentea coclearia*) sau vreun alt dar asemă-

¹⁶ „hoc autem fiebat quando hoste contributionem soluebant“.

¹⁷ „Totus districtus Belleniensis de omnibus solutionibus et servitorum generibus unam habent legem et consuetudinem sicut supra scriptum est“.

nător. Judelui târgului regina Isabela și succesorii ei i-au conces, după mărturia scrisorilor lor, să poată strînge de la ei și de la tot ținutul (*districtus*), pentru întreținerea slujitorilor și oamenilor mai de seamă care obișnuiesc a se găzdui la jude, 225 florini pe an, să fie liber să strîngă în voie de la sate, pentru întreținere, găini, unt sau miei, dacă are oaspeți. Din acești bani, dacă judele în interesul bunurilor (adică al domeniului) socotește necesar să caute pe rege sau pe căpitanul de Oradea ori pe provizor, să aibă de cheltuială și dacă e nevoie să poată cumpăra și vreun dar pentru a le oferi. De acești bani judele obișnuiește să dea socoteală convocînd juzii tuturor satelor și dacă s-ar dovedi dator (că adică a cheltuit mai puțin) să plătească, iar dacă a cheltuit mai mult, ținutul (*districtus*) să verse cheltuiala în comun¹⁸. Dregătorului locului nu sînt datori să-i dea nimic altceva, decît la sărbătoarea Agatei de fiecare poartă cîte o găină sau în locul ei cîte 5 d. Tot lui sînt datori să-i plătească banii numiți ferton (*pecuniam ferton penz vocatam*), pentru grădini, de fiecare poartă cîte 11 d.

La Târcaia alt text: la Crăciun sînt datori cu cîte o piine rotundă (*uno pane circulari*, desigur colac sau turtă) sau cu un dinar și jumătate, cu un cerb lopătar (*una dama*), un iepure, uneori și altele. Dacă vînătorii vîncează, prima dama sau cerb totdeauna îl duc la dregător (*ad officialem*), restul îl vînd la Oradea. La Șoimuș nu se mai notează decît că dau și ei daruri (*muneralia*) ca satul precedent.

Darurile satelor românești sînt iarăși mai multe. La Burda se spune că dau de fiecare poartă cîte o măsură (*media*) de unt. La paști duc la Oradea cîte o găină și zece ouă. Texte valabile desigur și pentru celelalte sate. Trebuiau să dea de asemenea, după impunerea provizorului, cerbi lopătari, cerbi, iepuri, păsări (*aves*), pești și alte asemenea, mai ales iarna, la ceea ce era dator tot districtul. Piei de vulpe, de jder, de lup și altele de acest fel nu vînd altcuiva decît provizorului, sub pedeapsă de 12 florini.

Cnejii sau juzii trebuiau să dea cîte o pătură la sf. Ilie, cîte doi sau trei cași, cîte o măsură de vin cu prilejul datului oilor. Textul „privilegiului“ din 1444, promițînd cnejii să umplă bine cu oameni ținutul și să-l sporească, îi scutește de păturile pe care trebuie să le dea la timpul datului berbecilor în darea fumului și de șapte sumane (sau cojoace) pe care trebuie să le dea stăpînului domeniului la timpul datului berbecilor de quinqua-gesima¹⁹. Scutirea e numai temporară, *durante nostro beneplacito*, căci și după registrele de dijmă, și după urbariul din 1600, cnejii dau asemenea daruri. Tot astfel de daruri înscrisa și statutul capitlului din Oradea, din 1374. Cnejii deci chiar dacă se degradează, făcînd pe domeniu acum mai

¹⁸ Cf. și Bunyitay, *A váradi püspökség története*, III, p. 359.

¹⁹ „Nihilominus vero quoniam ipsi Kenezii nostri promiserunt ipsam provinciam nostram populis bene replere et augmentare, ideo et ipsi ad humillimam ipsorum supplicationem Iodices, quas Kenezii tempore dicationis castronum fumalium, et septem birras seu gubas, quas tempore dicationis castronum quinquagesimalium nobis, et curiae nostrae provenientium singulis annis solvere habuerunt et haberent, de nostra libertate (poate: liberalitate) et favore speciali durante nostro beneplacito dudimus remittendas et relaxandas harum nostrarum testimonio et vigore mediante“. *Ibidem*, II, p. 303.

mult serviciu de juzi sătești, ei nu-și pierduseră încă cu totul vechile atribuții, vechile „privilegii” implicând daturi specifice cheneziale.

La ce daturi sau daruri erau obligați preoții români, textul urbanului nu ne spune. Episcopul Demetriu la 1349, voind să-și sporească supușii din Vintere (*populorum multitudine intendentes decorare*), face voievodului Petru, fiul lui Stanislau din Vintere concesia să țină un preot român scutit de orice dare sau plată²⁰. Scutirea e iarăși temporară, individuală, legată și condiționată de popularea satului.

Dijmă din semănături și din vin dau numai Beiușul și cele două sate ungurești, Tărcaia și Șoimușul de Sus. Cei din Beiuș la 1600 dau dijmă din vin. Dau de asemenea din semănături, plătind la timpul dijmuitului câte 4 d. de clăie la castel. Aceasta ar putea fi vechea sumă de răscumpărare de 4 d. de clăie sau 8 d. de căpița venită în dijmă.

La Tărcaia, textul din 1589 spune că dau dijmă principelui din semănăturile de grâu, seară, orz și ovăz, din care *quarta* întreagă se lasă preotului. Drept banii creștinătății (*pecunias Christianitatis*) plătesc principelui 12 d. Sînt desigur banii cu care suplinesc dijma cei fără semănături, cum se obișnuia. De asemenea, de fiecare clăie de dijmă (căzută în dijmă) plătesc dregătorului câte 4 d. și o *quartale* de ovăz. Același text notează însă că e o plată care nu e în obicei (*inuitata exactio*). Dau dijmă și din viile lor principelui. La 1600 nu mai e înregistrată decît dijma din vin, pe care o dau împăratului, stăpînul feudal de acum.

Despre cultura viei aci pomenesc și acte mai vechi. Privilegiile Beiușului, date de episcopul Ioan spre sfîrșitul sec. al XV-lea, îngăduiau locuitorilor să planteze vii pe locurile lăsate în paragină și nimeni să nu-i poată împiedeca de la aceasta sub pedeapsa de 20 fl. ; oprea, sub aceeași pedeapsă, aducerea de vin strein, chiar și numai de la o milă depărtare, cît timp ține vinul lor. Dijma din viile noi să se ia — spune privilegiul — numai dacă via a produs mai mult de o bute de vin. Dacă cineva și-ar fi lăsat vita în via altuia, să plătească gloabă o marcă²¹. La 1597 tîrgoveții din Beiuș își aveau viile în Tărcaia și Feniș²².

La Șoimușul de Sus urbanul din 1600 spune că au pămînturi de arătură nu prea multe, pe care obișnuiesc să le împartă între ei pe la Rusalii după „valoarea” sesiilor²³. Din acestea dau dijmă împăratului. Se găsesc deci în comunitate agrară, împărțindu-și pămîntul de arătură anual, pe la Rusalii. În grădini unii au și vii, din care dau de asemenea dijmă. Dijmele se dau deci stăpînului feudal.

*Non*a nu e pomenită de urbaniu ; desigur nu era în uz.

²⁰ „...ut unum presbiterum olachalem, donec nostrae placuerit voluntati, sine omni collecta et exactione qualibet nobis jure domini provenire debentibus possit et valeat conservare”. *Ibidem*, I, p. 192.

²¹ *Ibidem*, III, p. 357.

²² Kiss, *op. cit.*, p. 896.

²³ „quas tempore pentecostes iuxta valorem sessionum inter se distribuere solent”. Desigur după mărimea și calitatea lor.

Satele românești sau românii nu dau dijmele din produse. Textele nu fac această afirmație, dar nici nu înregistrează la nici unul asemenea îndatorire²⁴.

Dijma porcilor în schimb e generală. Urbariul din 1589 la Târcaia spune că supușii dau dijmă atât din porcii de pașiște, cât și din cei îngrașiți (*tam cespitalibus quam saginatis*), înțelegînd desigur pe cei îngrașiți la ghindă.

În 1600 la Beiuș se spune că au același obicei ca întreg districtul, că dau cîte un porc împăratului, fie că au o mie fie că au numai zece, dau adică cîte unul de turmă. Dacă porcii nu întrunesc numărul de zece, de la al nouălea pînă la al treilea îi răscumpără cu cîte 2 d., de trei, doi sau unul nu plătesc nimic. Răscumpără deci numai pe cei de la patru la nouă. La Șoimuș nu se mai spune decît că dau dijma porcilor, ca și celelalte sate ținînd de Beiuș.

La Burda, satul crainicului Petru Burdan, se spune că, în ce privește pădurile cu ghindă, obiceiul e că supusul, fie că mîină în ele pentru îngrașat o sută sau o mie de porci, dă unul împăratului, aceasta înțelegîndu-se și cînd nu-i scot la ghindă. Judele, după obiceiul lui, își răscumpără toți porcii, și dacă are o mie, cu un florin „cens“ pe care îl plătește, și dacă are numai un porc sau nici unul²⁵. E deci o singură dijmă a porcilor anuală, fie că îi scot la ghindă, fie că nu, dîndu-se un porc de turmă, probabil în același înțeles că din turma de la zece în sus, oricît

²⁴ Lucrarea citată asupra registrelor de dijme din sec. al XVI-lea astfel nu se ocupă decît de satele ungurești sau de ungurii dăători de dijme. Registrul de dare din 1587 înscris în districtul Beiușului 9 sate. Producția de grîne a acestora e socotită la 2090 de clăi, corespunzînd la 280—300 de iugăre pămînt de arătură. Printre iobagii înscrși, fără pămînt sînt 76. În registrul dijmei, la 1597 nu mai sînt înscrise decît trei sate, Târcaia, Feniș și Uileac. Făcînd diferențierea iobăgimii, lucrarea operează cu următoarele categorii :

jeler	pînă la 10 clăi sau	2,5 hl vin producție
pauper	„ „ 25 „ „	5,0 „ „ „
jumătate sesie	„ „ 50 „ „	10,0 „ „ „
înstărit	peste 50 „ „	10,0 „ „ „

Sub acestea vin cei fără pămînt. Pentru cei cu vite socotește jeler pe cel cu 1—2 boi sau cai, pauper pe cel cu 3—4, de jumătate sesie pe cel cu 5—6, înstărit pe cel cu peste 6. După porci, jeler pe cel cu 1—2, pauper pe cel cu 6—10, jumătate sesie cu 10—20, înstărit (*gazdagparaszt*, bogat) cu peste 20. Făcînd repartiția celor 258 înscrși în Târcaia, Feniș, Uileac (după registrul de dijme din 1597) și Beiuș (după urbariul din 1600), ajunge la următoarele raporturi : crescători de vite 43,9%, crescători de vite și cultivatori de vie 14,8%, cultivatori de vie 41,3%, din care 39,9% sînt fără pămînt sau vite, 39,9% jeleri, 8,9% pauperes, 7,0% de jumătate sesie, 4,3% înstăriți. Diferența de stare între categorii e mare. În timp ce jelerii, care reprezintă 39,9%, dețin din boi, cai 24,2%, din porci 10,7%, din vin 39,4%, cei înstăriți, adică numai 4,3% din înscrși, dețin din boi, cai 31,9%, din porci 49,0%, din vin 23,6%. Kiss, *op. cit.*, p. 7, 895—899. Diferențierea e evidentă : proporții ridicate de oameni fără pămînt, jeleri sau săraci la un capăt al scării, o pătură subțire de înstăriți la celălalt capăt.

²⁵ „Consuetudo judicis ea est : si etiam mille porcos haberet eximit omnes uno floreno. Si autem saltem unum vel nullum contigeret ipsum habere, eundem praestat censum“.

ar fi de mare. Dacă vreun strein își trimite porcii în pădurea cu ghindă — țămurește mai departe textul — e dator să dea din fiecare zece porci unul împăratului. Iar dacă nu întrunește numărul de zece, răscumpără pe fiecare cu cîte 4 d. Deci numai streinii de domeniu dau dijmă cu ade-vărat, adică unul din zece, din porcii de la ghindă.

În termeni asemănători se repetă textul dijmei porcilor și după satul Petroasa, al șaselea din cele supuse crainicului Petru Burdan, dar și cu răscumpărarea înregistrată la Beiuș. Din ceea ce reiese că acesta trebuie să fie obiceiul general, chiar cînd textele nu-l mai repetă în toți termenii lui. Nu se mai înregistrează aci nici obiceiul privind pe jude (sau cnez), ceea ce nu înseamnă însă că nu putea să fie și el general, cel puțin la satele românești.

Acest fel de a da dijma porcilor e rînduit de mai de mult, atît pentru Beiuș sau satele ungurești, cît și pentru cele românești. „Privilegiul“ dat Beiușului la 1422 de către episcopul Andrei Scolari spune că înainte dă-deau din zece porci unul, din zece stupi, de asemenea, unul. Episcopul rînduiește acum însă ca pe viitor să dea un porc de turmă, oricît de mare ar fi aceasta. Tot așa și din stupi : ori cîți ar avea cineva să dea numai unul. Dacă cineva are sub zece, să plătească de fiecare porc sau stup cîte doi dinari noi, dar după mai puțin de trei să nu plătească nimic ²⁶.

Pentru satele românești dijma porcilor o stabilea episcopul Ioan al Orășii, printr-o diplomă din 1444. Prin această diplomă episcopul îngă-duia cneșilor și românilor ținutului Beiuș „prerogativa“ ²⁷ ca să nu mai dea ca pînă aci dijma porcilor sub forma de unul din zece, ci pentru sporul atît al poporului și al foloaselor sale, cît și al foloaselor și veniturilor bisericii, concedă ca de fiecare turmă de porci, de zece sau peste zece, la orice număr s-ar ridica, să nu dea anual mai mult de un porc, mai bun și mai gras decît ceilalți, pe care îl va alege dijmuitorul episco-pal (*dicator et exactor noster huiusmodi porcorum*). Pentru porcii sub zece să plătească de fiecare cîte doi *denarios maiores monetae regalis*, umblă-tori atunci. Cine are însă numai unul, doi sau trei, să nu fie dator sau silit să plătească nimic. Dar cum la timpul dijmuirii porcilor sînt unii care pentru cîștigul și lăcomia lor — spune textul — își ascund porcii mai grași, se hotărăște ca iobagii prinși asupra unui asemenea „furt“ să-și piardă întreaga turmă de porci, cu porcii ascunși împreună și dijmuitorii să aibă puterea să le ia pentru episcop toți acești porci fără iertare ²⁸. Prin „liber-tatea“ sau „privilegiul“ său episcopul nu acorda altceva nici beiușenilor și nici satelor românești, decît le scădea dijma, abuzivă desigur, sub forma de unul din zece, în uz aci și înscrisă și în statutul capitlului de Oradea din 1374, la cea în obicei în alte părți. Episcopul făcea concesiia desigur în urma luptei iobagilor împotriva inechității la care episcopia și capitlul îi supunea.

²⁶ Bunyitay, *op. cit.*, III, p. 356—357.

²⁷ „...de nostrae paternitatis favore et libertate (poate : liberalitate) eisdem Kencziis et Valachis nostris hanc libertatis et gratiae praerogativam duximus. concedendam beneplacito nostro perdurante“. *Ibidem*, II, p. 302.

²⁸ *Ibidem*, p. 302—303.

În registrele de dijmă din 1581 și 1582 *Pertinentia Belenies* nu acoperă întocmai domeniul Beiușului de la 1600. Totuși ele ne pot da un indiciu al venitului posibil din dijma porcilor de pe domeniu. La 1581 sub titlul *Pertinentia Belenies* se înregistrează dijma din Beiuș și din 66 sate, cu oarecari deosebiri, aceleași oa și ale domeniului. Totalul porcilor de pășune (*porcorum cespitalium*) veniți în dijmă, fără ai cnejilor, se cifrează la 232. Din aceștia „conumeratorul“, acum Martinus Literatus, care e și administratorul veniturilor ținutului, după vechiul obicei (*antiquo more*) a luat 8 porci. Tot el, în salariul său anual, a luat 12 porci. Celor trei crainici, după vechiul obicei (*ex antiqua consuetudine*) s-au dat 12 porci. Au rămas astfel 200. Numărul cnezilor ținutului e de 62, fiecare trebuind să dea câte un porc, făcând 62 porci, pe care *more antiquo* cnejii trebuie să-i răscumpere cu câte un florin, făcând 62 fl. Tot cnejii sînt datori cu câte un caș (*singuli caseolis*), pe care-l răscumpără cu câte 4 d. fiecare, făcând împreună 2,48 fl., ridicînd suma bănească la 64,48 fl.

Cifra dijmei de la 1581 presupune un număr de porci mult mai mare decît cel înscris în urbariul de la 1600. După cifrele din 1600 trebuiau să vină în dijmă doar 123, căci numai atîtea turme de zece sau peste zece porci sînt înscrise. Și mai sînt și scutirile.

Registrul face și o totalizare a dijmei din „pertinențele“ românești (*Pertinentiae Valachales*) Suplac, Cărăuđeni, Cărăsău, Rogoz, Beliu și Beiuș împreună cu Dalom, Kereser, Patha și încă cîteva sate ungurești cuprinse sub titlul *Pertinentia arcis*. Dijma porcilor, din toate împreună, pe anul 1581 dă un total de 703 porci. Din aceștia, strîngătorii (*connumeratores seu exactores*) au luat în salariul lor 20 de porci. Tot ei, pentru cheltuieli, au vîndut 2 porci. Registratorului s-a dat 1 porc. Celor șase crainici din cele patru ținuturi, Suplac, Cărăuđeni, Cărăsău și Beiuș, li s-au dat *more antiquo* 15 porci. (Se vede că numai crainicii de Beiuș primeau cîte patru porci, ceilalți numai cîte unul.) Pristavilor (*porozlonibus*) 2. Judeului din Suplac pentru găzduire (*pro hospitio*, pentru găzduirea dijmuitorilor) 1. Pentru nevoile castelului din Beliu în timpul strîngerii s-au lăsat 12. Drept salariu anual, lui Martin Literatus, administratorul veniturilor ținutului Beiuș, s-au dat 12. Au rămas pentru principe astfel 638 porci. În toate aceste sate, în dreptul numelor e consecvent înscris numai cîte un porc. Deci se lua unul de turmă.

O completare cu încă 14 sate, ținînd tot de Beiuș, dar care nu figurează printre satele domeniului la 1600, totalizează încă 153 porci veniți în dijmă. Din aceștia dijmuitorii (*decimatores*) au luat drept salariu 8. Pentru cheltuiala acelorași s-au vîndut 3 porci. Registratorului s-a dat 1 porc. Judeului din Beiuș pentru găzduire s-a dat *in subsidium* 1 porc. Au rămas astfel ca intrați pe seama principelui 140 de porci. Numărul porcilor luați în dijmă se totalizează astfel la 856, al celor rămași pentru principe la 778. Administrarea dijmei scade din ea deci ceva peste 9%. Aci însă nu se mai ia unul de turmă. În dreptul celor înscrși găsim și mai mulți decît unul venit în dijmă, și cîte 2, 3, 4, 5, 6, 7. E vorba desigur de dijma porcilor de la ghindă, poate dijma „streinilor“. Lipsesc din aceste registre banii de răscumpărare a celor sub zece

Dijma stupilor e pomenită și de urbariul din 1589 și de cel din 1600. În 1589, la Tărcaia, se spune că dau dijmă din albine în fiecare an principelui, iar sub zece răscumpără cu câte 2 d. În 1600 e pomenită la satele crainicului Petru Burda. Se spune însă numai că dau dijmă și din stupi, fără altă precizare. Era desigur generală și se lua unul din zece, răscum-părînd sub zece cu câte 2 d.

Datul oilor cade numai în sarcina satelor românești. În Beiuș sau în cele două sate ungurești nu e înregistrată nici măcar dijma mieilor, obiș-nuită în genere în satele ungurești. Ele nici nu sînt crescătoare de oi aci. Urbariul din 1600 nici nu înscrie decît abia 10 oi, în Tărcaia.

Textul latin de la satul Burda nu e destul de explicit. După oi, cum s-a spus, notează textul — e vorba de dijma porcilor — fie că sînt o mie sau numai una sau nici una, plătesc la același timp (probabil la timpul dijmuirii porcilor), 80 de d., sumă care trebuie să fie socotită răscumpărarea unei oi, pe care o plătesc toți, și cei care nu au oi. E vorba aci de o răscumpărare în bani a datului oilor. Juzii sînt datori cu câte o măsură (*pinta*) de vin, sau cu prețul ei, după prețul cu care se crișmărește vinul la acel timp. De asemenea, cu câte doi cași valorînd 6 dinari, cu unul la dijmuirea porcilor, cu altul la numărătoarea oilor. La Sf. Ilie apoi dau câte o pătură sau cergă (*unam culcitram seu lodicem vel stragulam*) sau în locul ei un florin. Acestea țin de fapt de darurile juzilor sau cnejilor. De acestea nu erau scutiți decît cei 12 juzi sau cneji asesori ai scaunului de judecată care se ținea în fața castelului din Beiuș.

Nota în limba maghiară de la sfîrșit însă înregistrează un obicei ase-mănător cu cel de la dijmuitul porcilor. Orice om cu oi, care are și numai zece, dă în dijmă (*dezmaban*) o oaie cu miel. Peste aceasta de fiecare poartă dau una; după obiceiul de mai înainte dau și banii fumului²⁹. Aceeași notă mai spune că, după conținutul urbariului (din întreg dome-niul poate), ar veni, fără banii fumului, 213 oi. E vorba deci de o oaie cu miel de turmă, fie aceasta mare sau mică, fie și numai de zece, de turma de oi de la zece în sus, plus o oaie de poartă și banii fumului. În ce constă această dare a fumului, cine și după ce criterii o plătește textul urbariului nu ne lămurește.

Textul de la Petroasa repetă încă odată că dijma și din porci și din oi sau capre, se ia în același fel, unul (sau una) de turmă și dacă cineva are o mie, o sută sau numai zece. Sub zece se răscumpără și porcii și oile cu câte 2 d. Dacă cineva are însă numai doi sau trei, nu dă nimic. Deci și oile sub zece se răscumpără de la dijmă, ca și porcii.

Obiceiul e deci același ca și la datul porcilor: se ia o oaie de turmă. Observăm și aci o „concesie“, adică o scădere față de o oaie din zece, cum se lua, abuziv, quinquagesima după statutele din 1374 ale capit-lului din Oradea. E și aci o revenire.

După registrul dijmelor din 1582, datul oilor, caprelor (*Tota summa ovium et caprarum fumalium*) pe întreg ținutul Beiușului (*Pertinentia*

²⁹ „Valamely juhos ember vagion ha kinek cziak tiz vagionis egj juhót aad dezmaban mind baraniostul. Annak föllötte minden kapuktul eggiet adnak az clöbbi zokas szarent fwzt penztis adnak“.

Belleness), cuprinzînd în listă 67 de sate, se cifrează la 231 de oi și 118 capre, în total la 349 de capete. Din acestea strîngătorul (*connumerator*) a luat în salariul său 12 oi. Celor trei crainici ai ținutului Beiușului *prisco more* s-au dat 12 oi. Au rămas astfel 207 oi și 118 capre. Suma vînzării (*venditionis*) a 207 oi, fiecare vînzîndu-se după vechiul obicei (*juxta antiquam consuetudinem*), adică rîscumpărîndu-se, cu 40 d. face 82,80 fl. Suma din vînzarea a 118 capre fiecare, *iuxta priscam consuetudinem* vînzîndu-se cu 33 d., face 38,94 fl. Suma „fumurilor“ se cifrează la 276 ; luîndu-se cîte 16 d. de fiecare. face 44,16 fl. Cnezii sînt 62, din care 12 sînt jurați (*jurati*) și de aceea nu sînt datori nici cu pături, nici cu cași. Ceilalți 50 fiind datori fiecare cu cîte o pătură și cîte doi cași, vin 50 de pături și 100 de cași. Rîscumpărarea cașilor, socotit fiecare cu cîte 4 d., face 4 fl. Și astfel totalul bănesc face 169,90 fl. S-au luat deci mult mai multe oi decît se poate presupune că se puteau lua la Beiuș după oile înscrise la 1600.

Făcînd socoteala datului oilor (*Ovium et caprarum ac pecuniarum fumalium*) pe anul 1582 din „pertinențele“ românești Suplac, Căraudenii, Cărășău, Rogoz, Beiuș și Beliu împreună, registrul ne dă următorul bilanț :

Din toate împreună au venit 283 de oi și 183 de capre. Din acestea strîngătorul ținutului Beiuș a luat în salariul său 12 oi. Celor șapte crainici, *ex antiqua consuetudine*, s-au dat 16 oi. Voievodului Gheorghe de Urviș 2 oi. Rîscumpărînd *iuxta consuetudinem antiquam* oaia cu 40 d., capra cu 33, s-au rîscumpărat în ținuturile Rogoz, Căraudenii și Beiuș 216 oi și 139 de capre. Au rămas ca intrate astfel 37 de oi și 44 de capre. Aci nu mai sînt calculate și fumurile, care în socotelile individuale ale ținuturilor sînt și se cifrează la 481^{1/2} fumuri, însumînd, după totalurile înregistrate, 77,08 fl.

Și aci trebuie să facem observația că la mai mulți din cei dijmuți sînt înscrise cîte două oi sau capre. Ceea ce ar însemna că nu li s-a luat numai una de turmă. Sau poate în felul acesta se lua oaia de poartă în plus de care vorbește textul urbariului din 1600 sau poate oaia fumală ? Aci nu se înregistrează nici mieii care, după urbariul din 1600, trebuiau să însoțească oile luate în dijmă. S-a luat poate datul după alt criteriu ? În tot cazul nu după criteriul dijmei propriu-zise, căci după numărul oilor ținutului trebuia să vină în dat o cifră de oi mai mare. „Fumurile“ înscrise sînt întregi sau jumătăți, iar înregistrările *kal.* par să fie sferturi (kvar-tal ?). Fumul e înscris obișnuit în dreptul celor care n-au dat oaie, dar uncori și în dreptul celor care au dat. Mai mult, registrul de dijmă înscris în sate obișnuit mai mulți plătitori de darea fumului, decît găsim înscrși cu oi la 1600. Se pare că fumul îl plătesc și de cei fără oi. Plătitorii sînt totuși mult mai puțini decît capii de familie înscrși de urbariul din 1600. Se vede totuși că nu plăteau toți. Fumul reprezintă oare o altă dare, suplinește în vreun fel lipsa dijmei din semănături ? Posibil. O precizare aci nu se poate face. Am văzut că se face deosebirea între berbecii fumali și cei de quinquagesimă. Poate și darea fumului se lua unori în oi sau se rîscumpăra cu oi.

Registrele de dijmă, în tot cazul, vin să completeze informațiile urbariilor asupra dijmei porcilor și oilor, să le cifreze cantitatea, să ne dea lămuriri asupra perceperii, administrației lor, salariilor dijmuitorilor, părților care revin crainicilor, voievodului de Urviș. Din registre mai reiese că datul oilor se răscumpăra, întreg sau aproape întreg, în bani, cei dijmuți trebuind să răscumpere oile, caprele venite în dijmă, după vechiul obicei, cu anumite sume, cu 40 d. oaia și 33 d. capra. Era de fapt o răscumpărare în bani a datului oilor, dar nu o răscumpărare globală, constantă, ci una variabilă, după numărul oilor venite, și nu într-un tot obligatorie, căci totuși nu se răscumpărau toate.

Obligațiile de lucru sau slujbele (*servitia*) în urbariul din 1589 nu sînt înscrise. Cel de la 1600 însă le înregistrează de mai multe ori.

Cei din Beiuș cară lemne, seceră, cosesc pentru cetatea din Oradea, după cum le cere provizorul (*secundum requisitionem provisoris*). Înainte de asediul cetății (Oradea), căratul lemnului îl răscumpărau cu bani, plătind împreună cu întreg districtul 60 fl. Ei îngrijeau iazul morii împărătești; dacă năvala apei strica îngrăditura (*sepes vel structura*), trebuiau să o refacă. Erau de asemenea datori să cosească și să strîngă fînul pentru dregător de pe un fînăț mic. Se plîng însă, după nota de la sfîrșit, că dregătorul nou, împotriva obiceiului lor, îi supără peste măsură, atît cu seceratul cît și cu alte lucruri³⁰. Tărcaia presta și ea toate muncile, ca întreg districtul Beiușului, la cetatea Orăzii. Probabil tot așa și Șoimușul, la care slujba nu mai e înregistrată.

La satele românești aceeași obligație de lucru nelimitată, secerat, cosit, cărat de lemne și alte foloase ale cetății Oradea, „după voia și hotărîrea provizorului”³¹. O obligație specială a ținutului era de a alimenta cu trunchi de brad moara de scînduri. Un text inserat după satul Gurani spune că ținutul Beiușului trebuie să dea de poartă cîte 12 dinari, cu care se cumpără trunchi (*ligna vulgo Töke vocata*) pentru scîndurile trebuitoare cetății Oradea; banii îi strîng și dau socoteală de ei crainicii (*krainikones*). Un alt text, inserat după satul Petroasa, spune că șase sate, Burda, Creșuia, Cărbunar, Budureasa, Gurani și Petroasa, fac șindrila, scînduri (*scandulas, asseres*) și alte lucruri sau unelte de lemn (*lignea instrumenta*) necesare cetății. Unde se isprăvește însă lucrul lemnului, contribuie și lucrează împreună cu districtul. Sînt obligați de asemenea să care șindrila și scînduri, la Beiuș, iar de acolo să care lemne la Oradea, ca și alte sate. Pentru că dau șindrila și scînduri, ei nu sînt datori nici cu secerători, nici cu cosași. Satele Măgura și Chișcău fac lănci sau sulite ungurești (*hastas seu cuspides ungaricas*). Însuși numele satului de *Kiskoh* indică aci un atelier de prelucrare. Toate celelalte slujbe le prestează ca și celelalte sate, doar de cărașit lemne la Oradea sînt scutiți pentru că fac lăncile sau sulitele.

³⁰ Nota: „Contra consuetudinem eorum modernus officialis tam in expeditione messilium quam aliis rebus nimium ipos vexat”.

³¹ Textul de la Burda: „Labores messis, falcationis, lignorum vectionis et aliorum omnium emolumentum arcis Varadiensis juxta voluntatem et dispositionem provisoris eiusdem arcis praestare obligantur... Reliquos labores et onera omnia sicut communitas et totus districtus supportant”.

Pentru lemnele duse la topitoriile de aramă (*ad fodinas cupri*) însă li se plătește. De fiecare stînjîn de lemne (*de singulis orgiis seu cubitibus lignorum*) cărat din district la topitoriile de aramă se plătește unei persoane sau unui oaspe (*hospes*) uneori 24, alteori numai 20 d. În genere însă, după textul inserat la urma satelor supuse crainicilor, și citat mai sus, districtul Beiușului în privința dărilor și slujbelor are una și aceeași lege și un obicei.

Urbariul înregistrează obligațiile de secerat, cosit, strîns ale supușilor, nu ne informează însă asupra pămîntului alodial ca să putem aprecia, măcar cu aproximație, la cît se puteau ridica aceste munci. Lucrau numai pentru dregător? Era pămînt alodial aci? Lucrau și pe pămînturile alodiale ale Orăzii?

Despre veniturile din *monopolurile senioriale* urbariul ne dă puține informații.

Mori ale domeniului urbariul nu înregistrează. Doar la Beiuș e înscrisă obligația de a îngriji iazul morii împărătești. Dar înregistrează în schimb mori în sate. Înregistrările de asemenea mori sau de cens al morii sînt nu mai puține de 46. Și desigur, nici nu s-au înregistrat toate. Nu sînt înscrise mori la Beiuș, e pomenită doar cea împărătească, la cele două sate ungurești. La cele 11 sate ținînd de fierărie nu sînt înscrise decît într-un singur sat, două, deși satele acestea sînt mai populate decît multe altele în care e înregistrată totuși moară. Morile sînt înscrise ca individuale. Într-un singur caz se înregistrează trei inși avînd o moară (Gurani). În cele mai multe cazuri moara e a cnezului, fie că se spune clar că onezul are moară (*molam habet, kenez habet molam, kenez molam etc.*), fie că se spune că plătește censul morii (*kenez solvit molae censum, kenez solvit pro molendino censum*, sau alte formule asemănătoare). Din cele 46 de mori înscrise, nu mai puține de 32 sînt legate într-un fel sau altul de numele cnejilor sau juzilor. Și poate s-au făcut și omisiuni, căci la mulți cneji nu e înregistrată moară sau censul morii și, invers, uneori e înscrisă moara în dreptul celui din frunte, fără să fie numit cnez sau jude. Sau nu în toate cazurile e a cnezului moara. O moară e a preotului Popa Petrică din Cociuba, notat liber, una a crainicului din Burdești, care altfel e și cnezul satului. Celelalte sînt ale altor supuși. Morile înscrise sînt deci toate țărănești. Cnejii le au desigur în virtutea dreptului lor vechi de a ține moară, pe care în genere îl păstrează încă. Actele sec. al XVI-lea ni le arată ca proprietăți colective ale cnejilor, care sînt obișnuit mai mulți decît reiese din urbariu. Aci s-a înscris desigur numai cnezul în funcțiunea de jude al satului. Cheneziatul însă era probabil colectiv și acum. Dreptul asupra morii e subdivizat, ajungînd chiar pînă la 1/12-a parte³². Cnezul jude probabil era doar cel care răspundea de prestațiile colective. Moara e proprietatea cnejilor, e ridicată de ei, prin tranzații drepturile de proprietate se transmit ereditar, *in filios filiorum, heredumque per heredes iure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum pariter et habendum ...* Din tranzații aflăm și valoarea morilor. O 1/12-a parte dintr-un loc de moară de pe apa Răstoaca, s-a vîndut la 1569 cu

³² Cf. L. Moldovan, *op. cit.*

5 fl., valoarea locului morii fiind astfel de 60 fl. La 1570, 16 cneji din Săud vînd o moară cu 45 fl. În 1573, cinci cneji din Poienii de Jos vînd o moară cu o roată pe apa Sebeș, în prezența cnezului lor, cu 42 fl. și 75 d. Dar așa ca cnejii să poarte și pe mai departe, ca și ceilalți cneji, sarcinile și slujbele cuvenite ale cheneziatului, sau ori ce plăți datorate (*quolibet onera servitii que keneziatus portare, exhibere pensionesque qualescunque facere obligentur ac teneantur*). Aci drepturile cheneziale, evident, se păstrau mai bine. Mori însă, se vede, puteau ridica și alții. Plăteau însă toți, și cnejii, și alții, un „cens“ după ele. Nu știm cît de mari erau aceste mori, erau desigur de cele cu o roată, cum se notează la una din ele, și cum apar uneori și din acte, sau așa vor fi fost cele mai multe. Numărul lor denotă totuși chiar dacă nu o producție agricolă însemnată, o consumație de bucate însemnată.

Crîsmăritul e numai de cîteva ori pomenit. Beiușul, înainte de foc, plătea anual drept „crîsmă seacă“ (*de sicco educillo*) de obicei 40 fl. Pe acest an (1600) și pe anul trecut însă, potrivit cărții pomenite (de scutire) a lui Andrei Báthory, sub titlul crîsmăritului n-au plătit nimic. Satul Tărcaia plătea de asemenea *siccum educillum* (desigur anual) 24 fl. Ca și la Beiuș, la plată se socoteau doi florini de poartă, deci îndoitul censului. Șoimușul plătea și el *siccum educillum* ca și alte sate, fără altă precizare. Satele românești plăteau desigur și ele aceeași „crîsmă seacă“. La Burda cel puțin se spune că plăteau *siccum educillum* cîte doi florini de poartă, de trei porți 6 fl., care se luau jumătate la Sîngeorz, jumătate la Crăciun. După porți plăteau desigur și celelalte sate românești. Dreptul de crîsmărit al stăpînului supușii îl răscumpărau cu bani, sub titlul de crîsmă seacă, prin ceea ce, firește, rămîneau liberi să-și crîsmărească băuturile proprii tot anul. Beiușul, cele două sate ungurești și cele 45 sate românești următoare puteau aduce stăpînului feudal din răscumpărarea crîsmăritului aproximativ 400 fl. anual.

Beiușul și în privința crîsmăritului își avea privilegiile sale. Am văzut că în sec. al XV-lea era oprită aducerea de vin strein aci cît timp ținea vinul locuitorilor. Episcopul Dominic în privilegiul de tîrg al Beiușului, sub motiv să încurajeze cultura viei și să nu se iște neînțelegeri între iobagii săi români și unguri, oprește pe iobagii români să aducă bere în tîrgul de săptămîină din Beiuș, îngăduindu-le să aducă numai la tîrgul de țară³³.

Despre *pescuit*, în afară de înregistrarea cîtorva pescari și pomenirea peștilor pe care trebuiau să-i dea supușii în dar, urbariul nu mai spune nimic altceva.

Despre *vînat* informațiile le dă în legătură cu darurile. Supușii trebuiau să dea cerbi, iepuri și alte asemenea, erau opritți să vîndă pieile de vulpe,jder, lupi și altele altcuiva decît provizorului domeniului, sub pedeapsa de 12 fl. În Tărcaia tot lui trebuiau să-i aducă și primul cerb vînat. restul vînatului putînd să-l vîndă la Oradea. Urbariul nu precizează nici cît vînat trebuiau să dea, nici cu ce prețuri trebuiau să vîndă stăpî-

³³ Bunyitay, *op. cit.*, III, p. 358.

nului. În felul acesta își exercita stăpînul feudal dreptul vînatului. În aceste condiții, dîndu-și tributul din vînat și vînzînd pieile obligator stăpînului, puteau exercita vînatul și supușii. Vînatul în acest fel însă pentru ei apare nu numai ca posibilitate, ci și ca obligație, ca obligație înainte de toate.

Ce venit putea aduce *moara* de scînduri din Oradea, textul nu ne spune. Ea trebuia să fie mare dacă era deservită de șase firezari de pe domeniu, cîți sînt înscriși la Gurani. Se vede importanța morii și din obligația generală a supușilor de a răscumpăra cu bani trunchii pe care trebuiau să-i ducă pentru ea, rămînînd ca domeniul să plătească transportul.

Despre *vămii* textul urbariului nu pomeneste. Ceea ce nu înseamnă că nu puteau fi și nu puteau aduce și ele un venit. Nu pomeneste nici vămile tîrgului, care trebuia să fi fost îndată ce Beiușul avea drept și de tîrg de săptămîină, și de tîrg de țară. O carte episcopală rînduia ca colonii ținutului, fie unguri sau români, care duc marfă în tîrgul din Săplac, dacă ea are valoarea sub un florin, să nu plătească nimic (vamă), ci numai dacă e în valoare de peste o jumătate de florin, obicei care era și înainte³⁴.

Venitul din *gloabe* nu e evaluat. Ca de obicei sînt înscrise numai sumele nominale ale lor și numai a cîtorva din ele.

La Beiuș sub numele de *Birsagia* sînt înscrise următoarele gloabe.

Dacă cel prins asupra furtului (*in furto depraehensus*) e din loc, (gloaba e) 6 fl., dacă nu, e spînzurat. Din gloaba de 6 fl., jumătate se dă dregătorului (*officiali*), jumătate judei. Tot așa și în cazul celui prins în adulter (*in adulterio depraehensus*). Gloaba vîrsării sîngelui (*effusionis sanguinis*) e un fl., care se împarte în același fel. De va fi tras cineva sabia în tîrg (*Si in foro aliquis gladium extraxerit*) și e deferit judei, dacă a făcut vîrsare de sînge, plătește 40 d. atît judei cît și juraților. În caz că vreun străin sau chiar vreunul de pe moșiile împăratului ar fi prins aci în tîrg asupra furtului, dacă e deținut mai întîi de jude sau de jurați și nu de dregător, cei șase florini îi ia singur judele, nu și dregătorul. Tot așa, dacă dregătorul îl deține, lui și nu judei îi revin cei șase florini. Dregătorul nu are puterea să dețină sau să globească pe cineva de la sine, ci solicitînd pe jude, acesta să-i facă dreptate pe calea judecătii. Justiția sau dreptul la amenzi în tîrg se împărțea astfel între stăpînul feudal, adică dregătorul lui, și judele tîrgului.

În privința judecăților ținutul Beiușului își avea fixate privilegiile încă din sec. al XV-lea. Tranzacțiile dintre cneji sau alți locuitori asupra morilor în sec. al XVI-lea sînt date de judele și jurații orașului (tîrgului)³⁵. Scaunul de judecată românesc al ținutului totuși se menținea încă. În tot cazul se menținea, am văzut, scutirea celor 12 juzi sau cneji aleși pentru a-l compune.

După textul Șoimușului nu numai gloaba furtului e 6 fl., dar și a vîrsării sîngelui (sau poate e numai greșeală?).

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ L. Moldovan, *op. cit.*

La Burda, sub titlul *Birsagia* e înscrisă gloaba divorțului (*divortium*), care e de 6 fl. Aceeași gloabă și pentru adulter și furt și alte cazuri criminale, din care două părți se dau obișnuit dregătorului de Beiuș (*officiali Belleniensi*), a treia provizorului. Tot aci e înscrisă gloaba de 12 fl. pentru cine ar vinde altuia decît provizorului piei de vulpe, de jder, de lup și alte asemenea. Aci se mai spune că se aleg din cînd în cînd dintre juzi 12 jurați asesori pentru scaunul de judecată ținut obișnuit în fața castelului din Beiuș, care după vechiul lor obicei sînt scutiți de contribuțiile de mai sus³⁶. Acestea, în text, sînt măsura de vin, cei doi cași și pătura pe care trebuie să o dea de sf. Ilie. Vechiul obicei trebuie să fie cel statornicit sau reglementat de episcopul Ioan de Oradea la 1442.

În partea din urmă a lui, urbariul înscrie satele repartizate să deservescă topitoriile de fier și de aramă ale domeniului.

Pentru fierărie sînt repartizate 11 sate: Boi, Craiova, Șuștiu, Briheni, Ursești, Sohodol, Cîmp, *Foltesth Sukan* (contopit mai pe urmă cu Sîrbești), Valea Mare de Codru, Vărzarii de Jos, Vărzarii de Sus. În toate împreună sînt înscriși 312 capi de familie.

De cens sînt toate scutite pentru că fac diferite munci cerute de fierărit. La primul sat, Boi, se notează că de cînd s-a ridicat „maiul de fier“ (*malleus ferreus*) nu obișnuiesc să presteze nici un cens, nu prestează altceva decît cară în fiecare săptămîină cărbuni pentru topit fierul, crapă lemne, ard cărbuni. Dacă (cineva) neglijează să care cărbuni, gloaba e de un florin, trebuind să care și cărbunii neglijați. Gloaba de un florin o dau obișnuit dregătorului³⁷.

La Crăciun și la Paști li se lasă cîte o săptămîină de odihnă, iar în timpul secerii o lună întreagă³⁸. De fapt li se lăsa timp pentru muncile agricole, fierăria pe acest timp încetînd lucrul.

Ei mai sînt datori să cosească fîn dregătorului, cîte o jumătate de zi, de asemenea să-i secere (desigur tot o jumătate de zi). Drept daruri satul dă la Crăciun dregătorului un iepure. De asemenea, fiecare casă cîte o găină. Dau și daruri extraordinare. Cînd se întîmplă să vină oameni de ai împăratului la Beiuș, obișnuiesc să le dea, după posibilitățile lor și după rînduirea dregătorului, ovăz, găini și alte asemenea. Crîșmărit nu au (*educillum non habent*), adică nu sînt obligați să crîșmărească în folo-

³⁶ „Addendum ex his officialibus eliguntur nonnunquam duodecim jurati assessores ad celebranda jura ante castellum Belleniensem fieri solito qui eximuntur de praemissis contributionibus secundum eorum antiquam consuetudinem“. Textul vorbește de dregători, dar cel care precedează pe acesta vorbește de juzi și contribuțiunile lor și deci numai la ei se poate referi „ex his officialibus“ și „eximuntur de praemissis contributionibus“.

³⁷ „Ab initio ex quo matteus ferreus est erectus nullum censum praestare soliti sunt et nunc vero praestant aliud, nisi quod pro calefaciendo ferro carbones singulis hebdomadis vehunt, ligna findunt, carbones cremant. Si vero negligit carbones importare, mulctam unius floreni solvunt, et nihilominus etiam carbones neglectos inducere debent: dictam mulctam unius floreni officiali solent dare“.

³⁸ „Ad festum Nativitatis et paschatis una septimana refectillantur a laboribus. Tempore messis integrum mensem habent recreationis“.

sul stăpînului, ci dregătorul aduce vin, pe care-l crîșmăresc în folosul lui în casa fierăriei (*in domo mallei*).

Cei din Craiova nu plătesc nici ei cens, ci numai se trimit pentru chemarea celorlalte sate³⁹, la slujbele pe care le datorează desigur. Altfel fac și ei munci la fierărie, fac mai ales îngrăditura apei cînd o rupe pe vreun loc rîușorul⁴⁰. Toate celelalte le prestează ca și satul precedent. Șuștiu nu dă cens, prestează munci la fierărie, dă daruri dregătorului, întru toate ca și primul sat. Briheni prestează munci ca și satele dinainte. Urșești prestează munci la topitoria de aramă (probabil greșeală, în loc de fierărie), iar celelalte ca și satul prim. Sohodol prestează munci la fierărie, cară piatră (minereu) din mine și face și toate celalalte. Cei din Cîmp fac munci la fierărie ca și celelalte sate. Nu dau dijmă din miei, doar dregătorului îi dau în dar (*muneris gratia*) un miel. *Foltesth Sukan* crapă lemne, arde cărbuni și prestează de toate la fierărie, ca și primul sat. La satele următoare o notație sumară: prestează munci la fierărie ca și satele precedente. Satele repartizate fierăriei fac deci toate muncile auxiliare ale fierăritului.

Muncile de specialitate sînt plătite. Sub titlul *Magistri et servitores fabri mallei* se înregistrează numele maiștrilor sau lucrătorilor plătiți și salariul lor :

Bene, maistrul fierarilor (*magister fabrum*) are săptămînal doi florini ungurești. Din aceștia, dacă lucrează, i se plătește de fiecare săptămîină cite un florin, celălalt florin plătindu-i-se la sfîrșitul trimestrului, după ce a dat socoteală prin dregător⁴¹.

Ion Viduș (*Uidus Joon*), *magister distillatoriae fornacis*, are pe săptămîină un florin și jumătate. Jumătatea de florin i se plătește în fiecare săptămîină. Un florin însă i se plătește numai după împlinirea trimestrului și încheierea socotelilor cu el.

Nicolae Coman (*Koman Miklos*) are pe săptămîină un florin și 25 dinari. Pe săptămîină i se plătesc 50 d. Restul însă numai la împlinirea trimestrului ca și altora.

Matei Turza (*Matthias Turza*) are și el 50 d. plătiți și 75 d. restanță săptămînal, adică 1,25 fl. pe săptămîină.

Idus Peterko are, ca și precedentul, 50+75 d. săptămînal.

Aceștia mărturisesc că într-o zi și o noapte, avînd toate cele necesare, apă, cărbuni, nu pot scoate mai mult de cinci măji (*centenarios*) de fier. Sîmbăta nu lucrează. Piatra de fier din mină o scot supușii și nimăni, în afară de acești maiștri, nu i se plătesc bani. O maje de fier se dă cu 4 fl. Aceasta probabil în înțeleșul că la atîta se evoluiază maja sau cu atîta se vinde. Fierarilor li se dă pe săptămîină în total 7 fl. 50 d. (corect adunat : 7,25 fl.).

Din textul laconic vedem că fierăria lucrează cinci zile pe săptămîină, că produce vreo 25 măji de fier săptămînal, care, socotind cu 4 fl., maja, valorau 100 fl., că muncile auxiliare, precum și mineritul, îl fac cu

³⁹ „Isti nullum contribuunt censum solummodo mittuntur sicuti precones ad alios pagos convocandos“. „Precones“ corespund desigur cu „porozlok“ din notațiile urbariului.

⁴⁰ „Praestant labores ad malleum, praesertim sepium et aquam. si in aliquo loco rivulus discerpierit“.

⁴¹ „expleta angaria posita ratione cum ipso per officialem solvitur“. Sub angaria se înțelege obișnuit un sfert de an, adică un trimestru.

muncă gratuită iobagii, care nu încetează lucrul decît cîte o săptămînă la Crăciun și la Paști și cîte o lună în timpul secerii, în înțelesul că nu încetează să dea oamenii și vitele și să presteze muncile repartizate global. Sînt plătiți numai maiștrii în fierărit. Ei sînt plătiți săptămînal, cu bani. Plata săptămînală nu se face integral, li se plătește doar o parte din salariu, restul lucrătorul urmînd să-l primească la împlinirea perioadei de muncă, de un sfert de an, după ce i s-a făcut socoteala.

Maiștrii sau salariații nu par să fie, nici unul, streini. Numele de Bene îl întîlnim în Băița, Coman Nicolae, Idus Peterko sînt din Boi (acolo *Pus Peterko*). Localnici trebuie să fie și ceilalți doi. Salariații se recrutează deci obișnuit tot dintre supuși. Ei nu pot fi identificați ușor pentru că pot să fie adesea numai membri și nu capi de familie.

După cantitatea producției și condițiile de muncă judecînd, avem și aci de-a face cu un atelier de extracție a fierului, de reducere a minereului de fier, desigur hidraulic, cum se mai găseau și în alte părți, cu un *Hammerwerk*. Fierăriile Hunedoarei și ele produceau spre sfîrșitul sec. al XVII-lea una cîte 22—24 măji de fier a 100 fonți săptămînal⁴².

De topitoria de aramă (*ad fodinam cupream*) țin șase sate, anume Poiana, Băița, Fînațe, Sighiștel, Cîmpanii de Sus și Cîmpanii de Jos, însumînd împreună 222 capi de familie. De fapt sînt două topitorii de aramă, una în Poiana, alta în Băița⁴³.

Îndatoririle lor sînt înscrise la Poiana, primul din ele, în care se găsește și topitoria, dar și la alte sate.

Gens bănesc (*censum pecuniarium*) cei din Poiana nu plătesc. Nu plătesc nici celelalte sate ținînd de topitorie. Ele răscumpără censul cu anumite prestații sau munci.

Cît privește *dijmele*, textul de la Poiana spune că dau dijma porcilor, oilor, caprelor ca și celelalte sate, dau anume unul sau una de turmă, fie că turma e de o sută sau de zece. Dacă nu trec de nouă, răscumpără cu cîte doi dinari. Tot așa și la stupi. Băița nu dă nici o dijmă. Satul Fînațe pentru că nu dă darea regească (*dica*), dă în locul ei șapte oi cu miel. În locul dijmei porcilor dă șapte ponci bine îngrășați. La Sighiștel textul spune doar atît că dijma porcilor și oilor e aceeași ca și în satele precedente. Iar textul Cîmpanilor de Sus și de Jos trimite la cel din Sighiștel.

Daruri în Poiana dau de Crăciun și de Paști de fiecare poartă cîte o găină și cîte o măsură (*media*) de unt. În Cișlegi (în *Bacchanalibus*) dau un cerb lopătar (*dama*) sau cerb, sau plătesc în locul lui 6 fl. dregătorului. Daruri pe care în alte părți le dă voievodul. În Fînațe dau provizorului de Crăciun și de Paști de fiecare poartă cîte o găină, cîte două „pîini rotunde“ (*panes circulares*, colaci desigur) și ouă *pro libitu*. Pe dregătorul (*officiali*) îl cinstesc de Crăciun cu trei iepuri sau, dacă pot avea,

⁴² D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj“, I—II (1958—1959), p. 43—44, 75—76.

⁴³ V. Inventarul.

un cerb sau *dama*. Cei din Sighiștel dau la Crăciun de patru porți doi iepuri și, dacă pot avea, sînt datori să dea cerb sau *dama*. Dau de asemenea o dată (poate la Crăciun) două pîini rotunde și patru găini. Tot așa și la Paști.

Morile sînt obișnuit ale cnejilor. La toate satele, afară de Băița, se înseamnă în dreptul celui înscris în fruntea listei: *kenez habet molam*. La Poiana se înregistrează și cît trebuie să plătească cnezul după moară: o cergă sau pătură (*lodicem vel tegulam*) sau în locul ei un fl., de asemenea un porc îngrășat sau în loc 1 fl., un miel castrat sau berbec (*agnum castratum*) sau în loc 1 fl. Asemănător cu acesta să fi fost și „censul” cu care erau datori ceilalți cneji ai domeniului, al căror cens pentru moară nu e precizat?

Obligațiile de lucru sînt mai multe. Cei din Poiana, în schimbul scutirii de cens dau pe fiecare zi cîte doi oameni pentru lucru și unul pentru pază de noapte la topitoria de aramă (*ad malleum cupreum*). Fac apoi scînduri și alte munci de lemnărit necesare minei, adică arămăriei (*alios ligneos labores pro fodina necessarios*). Taie lemne pentru munci (*pro laboribus*, desigur pentru nevoile topitoriei, pentru lucrul la topitorie), pentru care li se plătesc de către dregător 18 d. de stîngen, uneori mai mult alteori mai puțin. Dacă e nevoie să fie trimiși la Beiuș sau în alte locuri, trebuie să meargă. Sînt datori de asemenea să cosească și să strîngă fînul, împreună cu satele vecine, de pe lunca împăratului. Cu fînul de aci se întrețin boii sau caii împăratului folosiți la lucrul topitoriei.

Cei din Băița nu plătesc nici cens, nici dijmă, ci trebuie să facă toate serviciile la topitoria de aramă.

Cei din Fînațe, în schimbul scutirii de cens, trebuie să dea în fiecare zi a săptămîinii patru boi pentru cărat lemne, cu excepția pescarilor și „arhitectilor”, care sînt libertini și scutiți de munci și contribuții. Mai cosesc, strîng și clădesc în stog fînul de pe fînațele împărătești de aci, din jurul minelor (*circa fodinas*), adică arămăriilor. De asemenea, ară, seceră și strîng pe pămînturile de arătură împărătești, dacă se seamănă cu ovăz.

Cei din Sighiștel cosesc și strîng și ei fînul împărătesc și fac și alte servicii.

Cei din Cîmpanii de Sus și de Jos, în schimbul scutirii de cens, trebuie să trimită în fiecare zi la arămărie (*ad fodinas*) patru oameni cu tot atîția cai. Dacă omul își neglijează această muncă, gloaba pentru el e de fiecare zi 22 d. Dacă și cu calul o neglijează, plătește 42 d. dregătorului.

Satele acestea fac deci două feluri de munci, la arămării și pe pămîntul alodial. Și acest pămînt însă e pus în serviciul arămăriilor. Se strînge pe el fîn sau se cultivă ovăz pentru boii, caii care o deservesc. Muncile obligatorii în serviciul arămăriilor sînt munci auxiliare desigur. Ele sînt gratuite. Se și plăteau însă dacă cele obligatorii ale satelor nu erau suficiente pentru funcționarea topitoriilor. Mai ales lemnele tăiate și cărate de satele repartizate arămăriilor nu sînt suficiente, domeniul trebuie să recurgă, pentru completare, și la alte sate ale sale sau să plă-

tească. Am văzut că plătea oricui aducea lemne la topitorii. Celor din alte sate domeniul le plătea chiar mai mult, 20—24 dinari de stînjén. Probabil și pentru că erau mai departe. Celor din satele repartizate topitoriilor pentru tăiat se plătea 18 d. de stînjén. Se plătește pentru tăiat și cărat lemne. Din text nu reiese clar dacă toate tăieturile și cărăturile erau plătite sau numai dacă cele făcute prin muncă gratuită nu ajungeau.

E cu atît mai extinsă munca salariată în operațiile de specialitate. Redăm salariile și numele salariaților în grafia originalului :

Magistri fodinarii et servitores :

Christophorus Rigil, maistru de coh (*koh mester*) are pe săptămîină 1,75 fl.

Franch Pramerid are pe săptămîină 1,75 fl.

Bartus Spraiczer *magister* are pe săptămîină 2 fl.

Fiul său 1,50 fl.

Kopez Mihaly are 1,50 fl.

Carbonarii (cărbunarii)

Tiuadar Joon are pe săptămîină 1 fl.

Ungerch Tyuadar are pe săptămîină 2,50 fl.

Aceștia pentru 1 fl. trebuie să dea 12 corfe (*cophinos*) de cărbuni, pe care îi aduc din munți pe cai.

Georgius Hotmany (*Hutman*) *Baniáz Mester* are pe săptămîină 1,50 fl, bani pentru hrană (*koszt penz*) 75 d.

Andreas Varga	1,50 fl. + bani pentru hrană
Martinus Pucza	1,60 fl. + bani pentru hrană
Joannes Bayora	1,60 fl. + bani pentru hrană
Opriș Thoma	1,40 fl. + bani pentru hrană
Barra Thoma	1,40 fl. + bani pentru hrană
Petrus Lupsa	1,40 fl. + bani pentru hrană
Morigoczj Paskol	1,40 fl. + bani pentru hrană
Joannes Eordeog	1,50 fl. + bani pentru hrană
Matt Meszaros	1,50 fl. + bani pentru hrană
Jakab Domon	1,50 fl. + bani pentru hrană

Fabri Lignarii (Lemnari)

Phitka Lup	1,60 fl. + bani pentru hrană
Musa Ztan	1,60 fl. + bani pentru hrană

Sadarok

Michael Igne	80 d. bani pentru hrană 40 d.
Murgocz Lup	80 d. bani pentru hrană 40 d.
Mathias Kasa	tot atît

Hantarok

Michael Vol	tot atît
Fitka Vuz	tot atît

Jungarok

Bartos Giurk	60 d. bani pentru hrană	32 d.
Matthias Buga	60 d. bani pentru hrană	36 d.
Johannes Pucza	60 d. bani pentru hrană	32 d.
Michael Musa	de asemenea	
Ille Lupsa	de asemenea	
Farkas Lupsa	60 d. bani pentru hrană	36 d.

Fabri (fierari)

Ambrosius Kouacz	1,50 fl. bani pentru hrană	75 d.
Maczko Polak	1,— fl. bani pentru hrană	50 d.

Magîstri Cupr [earni]

Michael Rezmives
Albert Mester

Acestor doi maiştri, cînd lucrează, li se plăteşte de maja de aramă numită *sal rez*⁴¹ 3 fl., pentru tabla de aramă (*pro tabula cupri*) 2 fl.

Lui Nicolaus Literatus. *cuatorni inter laboratores*, i se dă plată de doi cai, pe fiecare lună de cal 4 fl., iar bani de hrană (*koszt penz*) 75 d. pe săptămîină.

Un alt „servitor“, Jankj, are pe săptămîină 1 fl. şi bani de hrană 50 d.

Salariaţii topitoriilor de aramă se cifrează la 37, iar salariul lor săptămînal la vreo 65 fl. Salariul e bănesc şi se plăteşte cu săptămîina. Chiar adausul pentru hrană (*koszt penz*), care trebuie să fi completat în natură salariul, e convertit sau plătit în bani. Excepţie fac maistrii producători de aramă, care sînt plătiţi după cantitatea de aramă produsă. De asemenea cărbunarii, care în schimbul salariului lor săptămînal trebuie să servească anumite cantităţi de cărbuni. Foarte probabil însă şi la ceilalţi lucrători salariul obliga la anumite cantităţi de producţie săptămînală. La arămării avem raporturi mai avansate. Aci nu numai numărul lucrătorilor salariaţi e mult mai ridicat decît la fierărie, dar se plăteşte şi tăiatul şi transportul lemnelor, se plătesc şi cărbunari. Aci şi adausul de hrană se plăteşte în bani.

Salariile cele mai ridicate le au maiştrii. Scara diferenţială a salariilor însă e relativ mică, salariul cel mai mare însumînd doar de vreo două ori şi jumătate pe cel mai mic.

Repartiţia muncii, titlurile deosebite sub care apar salariaţii denotă o evidentă diviziune a muncii.

Cine sînt salariaţii, de ce provenienţă sînt? Sînt străini sau localnici? Despre aceasta textul nu mărturiseşte nimic, iar numai după

⁴¹ „ex centenarior cupri Sal Rez vocati“.

nume e mai greu de făcut o distincție. După nume unii pot să fie străini, nemți sau slovaci (?). Cei mulți, covârșitoarea lor parte însă, sînt desigur localnici, nemți, unguri din Băița sau Beiuș și mai ales români. Multe nume sînt evident românești. Dar români se mai pot ascunde și sub nume de factură neromânească, cum e adesea cazul și în acest urbanu. Fapt e că covârșitoarea parte a numelor sînt locale. Pe unii îi găsim înscrși în listele supușilor, alții poartă nume obișnuite în aceste sate sau în altele pe domeniu — Vngor Tiuadar, Ambrus Kouacz, Kasa Mattias. Buga Mattias sînt din Băița. (În Boi înscris și un *Mihucz* *Lup magister*, desigur maistru sau fost maistru și el, dar care nu apare acum printre salariați). Numele de Fitko e obișnuit în Vărzarii de Sus, în Băița, Pucza în Poiana, Barra în Poiana, Craiova, Vărzarii de Sus, Musa în Poiana, Sohodol, Boi, Toma în Vărzarii de Sus, Sighiștel, Lupșa în Fînațe, Cîmpanii de Jos, Janki, Doman, Giurko în Fînațe, Ignea apare în mai multe etc. O identificare precisă nu se poate face decît în mai puține cazuri. Salariații putînd fi adesea nu capi, ci numai membri de familie, pe mulți nu-i găsim înscrși cu numele printre supuși. Unii apoi pot să fie din alte sate ale domeniului sau chiar din sate apropiate de domeniu. Fapt e că salariații sînt în covârșitoarea lor parte localnici. După numărul salariaților, suma salariilor săptămînale, importanța care i se acordă, plătind chiar adusul lemnelor pentru cărbuni, arămăriile trebuie să fi adus domeniului venituri importante.

Din inventarul castelului și topitoriilor de fier și de aramă, din același an 1600, aflăm că domeniul avea o fierărie (*fodina ferrea*) în Boi (probabil contopit pe urmă cu Vașcău), o *fodina cupri* în Poiana și o *minor fodina cupri* în Băița cu cuptorul de topit aramă (*fornax distillatoria cupri rez koh kemencze vocata*).

Inventarul fierăriei (*fodinae ferreae*) înregistrează înzestrarea ei. E o curte (*udvarház*) în Boi, închisă cu gard. Aci jos o cameră (*szoba*) cu cuptorul ei, în ea o masă, lîngă perete 2 lavițe, 1 pat. Sus o cămară de bucate, împreună cu privata (*perváta*), 2 lavițe, o ladă fără capac, în care sînt 50 căpățini de varză, o pereche de foale țigănești, 1 ulcior nou de pămînt, 2 oale noi de pămînt, o albie nouă, o formă de fier pentru gloanțe sau ghiulele mari de tun (*öreg dgyu golyóbihoz való vas forma*). O bucătărie, cu cămară, cu uși țărănești, 3 blide de lemn, 3 farfurii de lemn. Un grajd, lîngă el un coteț. În aceeași curte un cuptor de copt acoperit cu șindrilă. Tot în aceeași curte o casă de pămînt (*föld ház*), sub ea o pivniță, în care un rînd de obezi (*kaloda*), o tablă de cîntărit, legată cu lanț de grindă, cu pietrele sale, 4 fiare de despicat fierul, 1 ciocan mare de fier pentru fierărie, 14 clește pentru fier mari și mici, 4 clește pentru gloanțe de fier, 3 lopeți de fier, 4 fiare de găurit, 2 rîngi de fier de ridicat montate în lemn, 2 țevi de pus la capătul foalelor, 10 gloanțe de fier pentru treasc (*tarackhoz való*), o lingură sau cauc pentru fier, o rudă sau rangă de ridicat, 5 cirlige de fier pentru foale, 2 ciocane de fier. Un șopron pentru cărbuni stinși, acoperit cu șindrilă. Un cuptor de topit (*vas koh*) cu o pereche de foale noi, o roată veche pentru aceste foale, acoperiș vechi pentru fierărie, sub el nicovală mare cu ciocan, 1 jghiab de lemn pentru răcit fierul, o nicovală pentru gloanțe, o roată pentru ciocanul mare, veche,

cu osia sau grindeiul ei, o roabă, 2 cuptoare de extras fierul (*vas fúlató kemencze*) vechi, o pereche de foale cu roata lor nouă și osia, a căror acoperiș, stricat, e de șindrillă. Un cuptor vechi de topit (*röstölő kemencze*), puțin minereu necântărit. În casa (camera) de deasupra pivniței 1 cuptor, o masă, 2 lavițe, în apă un rezervor netrebnic de pește. Tot în accea curte un șopron vechi de car, o masă, o laviță, 2 lemne de jos noi pentru cele două foale, o lopată (*furatos lapát*). Când domnul Somogyi a preluat fierăria, de la diacul Ludovic au rămas 470 bucăți de fier, din care Somogyi a bătut 101 măji de fier, care e aci. Tot în această fierărie 10 măji de fier, o jumătate de maje oțel (*aczel*), 14 bucăți de fier, de asemenea 30 dintr-o topire mare întreagă (*öreg egész fuvás*), rămase de la diacul Ludovic, din care se bate obișnuit fierul curat.

În Poiana e o curte (*udvarház*) închisă cu gard, o cameră de lemn, o cămară mică, o bucătărie, o cameră. În prima cameră un cuptor verde, o masă, 3 lavițe (*padszék*), 1 pat; are 3 ferestre cu fiare încrucișate și ochiuri de hirtie. În cealaltă cameră un cuptor stricat, o masă, 2 lavițe. În cămară ceva mere. Lângă casă un tîrnat lung. În curte un grajd de 4 cai. Tot în curte 6 boi, 1 car de cărat cărbuni, 2 coșuri pentru carul de cărat. Aci un cuptor de topit (*koh ház kemenczéje*), vechi, un ciocan mare cu nicovală, minat de apă, cu roata și osia sau grindeiul lui, cuptor care se numește și *hámor*. Tot aci un atelier de fierar (*kovács mihely*) cu o nicovală. Sînt apoi o pereche de foale mici, 2 foale mari, vechi, 1 fier de bătut arama, pe pămînt zace o roată de minat foalele cu osia ei, 3 leuce de fier pentru car. O casă (cameră?) pentru arămar (*réznyves*), în ea foarfeci mari pentru tăiat arama. Un cuptor, 5 întinzătoare de aramă (*réz nyujtó*), 2 lopiți de lemn, o casă de probă (*proba ház*), în ea 2 grămezi de cărbuni stinși, 1 roabă ferecată (*vasas tarboncza*), un cuptor de topit (*koh kemencze*), o osie nouă pentru foale, 3 săgeți de șteampuri cu fierul lor (*nylstamp vasastul alias küllő*), 1 fier pentru întețit flacăra (*vas láng szítáló*), ciur de fier (*vas rosta*), 2 albi, 1 cuptor (*spleiszölő kemencze*) cu roata lui și osia ei, o pereche de foale vechi, o pivniță de pămînt (*föld pince ház*), 3 table mici de aramă (*két remek spleiczhoz való három réz táblácska*), de trebuință la cuptorul de cositor (*ön kemenczéhez való*), instrumente pentru maistrul arămar (*réz művesnek való szerszáma*) 42 bucăți (*remek*). Albi pentru cuptorul de topit 10 bucăți (*remek*), 8 oale mici necositorite, 119 cîrlige de fier pentru oalele de fier, 29¼ măji aramă (*spreiczelt réz*), 5 măji și 90 de fonți aramă (*abczug réz*), 28 bețe de fier pentru oale sau oale de aramă, o ladă de potcovar cu toate instrumentele, o tigaie mare de fier pentru topit aramă, e pentru turnat aramă, 8 bucăți de fier, o tablă de cîntărit (*másáló tábla*), 2 măsuri de aramă cu mai multe măsuri mărunte, o măsură (greutate probabil) de aramă de o jumătate de maje, o oală netrebnică de aramă, 5 verigi mari de fier, 2 țevi de fier (*vas csük*), 5 clăi mici de fin.

Minor fodina cupri, din Băița are de asemenea curte (*udvarház*) închisă cu gard, o cameră, o masă, 1 cuptor, 1 pat, 3 lavițe, pe perete 4 cuiere, o rudă pentru haine, 2 bucăți de postav netrebnic. Mai înlăuntru o cămară mică, în ea o laviță, o poliță. Și mai înlăuntru o privată, o bucătărie mică, o vatră de foc (*tűzhely*), un scaun mic de un om, 1 blidar (*tálas*), o măsuță. O pivniță în care e o bute de apă netrebnică de mere (*alma viz*, apă de mere), o bute goală fără fund, 1 butoiș gol, o plasă, 2 ciururi de aramă (*réz rosta*), 2 albi mici, 1 cuțit, 1 tigaie mică cu picioare, o sapă netrebnică, o tigare (*serpanyó*) mare cu picioare, 1 candelabru de fier, 1 grătar (*rostély*), 2 rude de fier, 1 lanț, o tablă de fier (*legere való vas tábla*), 1 albic netrebnică, o ladă netrebnică pentru luminări, 2 cupe de lemn, 1 clondir mijlociu, 2 cîrlige pentru foale, 15 clește de fier, 1 fier pentru tăiat fier, o rotiță sau verigă de tras, 1 ciocan mare de fier, o

piatră de cuptor, 1 fier (cerc) de osie (*marok vas*), o nicovală de fier, o lopată netrebnică de fier, o sapă, o bucată de osinză veche. În podul casei puține mere, 1 fier netrebnic pentru cuptor, 2 piei de berbece, o bucată de slănină veche, 1 fierestrău netrebnic, 5 fiare noi de șteampuri, 2 fiare vechi de șteampuri, 9 clește, 1 sfredel, 2 fiare de grindei, 1 cerc de fier pentru bute, o țeapă de fier (*vasnyárs*) pentru cuptor, 2 cercuri pentru grindei, 2 țevi de aramă pentru foale, o toartă de fier (*fogantó vas*) pentru vadră, 5 fiare pentru ferestre, o nicovală cu vîrfuri (*szarvas üllő*), 1 cerc de fier pentru cercuit o grindă, 1 verigă de fier, 4 verigi de fier pentru găleată de scos apă (*viz vono vendel*), 1 cauc sau lingură de fier pentru turnat aramă (*réz meritő vas kalán*), 1 fier de pus la capătul tocilei, 1 glonte, 42 fel de fel de bucăți sau frînturi de fier.

Inventarul *Jornacis distillatoriae cupri rez koh kemencze vocate*, înregistrează o casă mare de scînduri acoperită cu șindriță, în care sînt două cuptoare de topit, cu foalele vechi, cu roata și osia sau grindeiul lor, 3 țepe de fier, 2 cîrlige de tras cărbuni pentru cuptorul de aramă, 2 spărgătoare de cuptor (*kemencze törő*), 3 furci de fier, 2 fiare (*legel verő vas*), 3 *vas haracz*, 2 ciocane, 2 greble de fier, 8 cîrlige de fier pentru foale, 1 șistar de aramă de luat apă (*viz mérő réz sajtár*), 1 tîrnăcop (*csákány*). 1 secure, 1 roabă, 1 scîndură de cîntărit, 14 coșuri mici noi, 18 coșuri mari pentru cărbuni, 8 umplătoare de cărbuni (*szén töltő*), 39 măji de aramă (*leh réz*), din care domnul Somogyi a făcut 19 măji fără un sfert de aramă neagră (*sekete réz*). Tot acolo s-au găsit 11 măji de aramă (*leh réz*), care vine de obicei din prima topire (*melyet csak elsőben az rezbül szoktak megolvasztani*); aceasta a ieșit din 39 măsuri sau poveri de minereu (*par érczbül*). În cuptorul de topit minereul (*rost kemencze*) s-au găsit 54 măji de aramă *leh réz*, pe care s-au și așezat lemne; din aceasta, arzînd-o (*mégégetvén és megtörvén*), maeștrii mărturisesc pe credința lor că ies 19 măji fără un sfert de aramă neagră. Tot acolo s-au găsit 20 poveri (*par*) de minereu, pe care l-au adus atunci din mină pe cai.

În castel s-au găsit 3 treascuri (*taraczk*), 32 gloanțe sau ghiulele de treascuri, 21 archebuze sau săcălușe (*száküllos*), 500 gloanțe de archebuze, 200 gloanțe mărunte (*apró szemű golyobis*). S-au găsit 5 funii mari pentru treascuri și altele. Într-o casă (cameră) de sus s-a găsit mobilier simplu. În podul celeilalte însă 10 butoaie (*tonna*) de pulbere, 1 instrument de aprindere, 2 sape, 1 lanț lung, o masă, 1 pat, 1 scaun la masă, în pivniță o cadă de varză, 10 hîrlete (*ásó*), 4 sape (*irtó kapa*), 15 lopeți neferecate⁴⁵.

E prețios cu deosebire inventarul fierăriei și arămăriilor, informațiile asupra înzestrării, ustensilelor lor, informații mai rare pentru acest timp, din care un cunoscător poate deduce și tehnica lor. Aceasta însă cere studiu special. Remarcăm aci doar că avem a face cu ateliere de reducere a minereului de fier sau de aramă, de produs fier (și chiar oțel) și aramă în stare brută, dar maeștrii lucrau probabil și unelte și diferite ustensile, cum se obișnuia. Și fierăria și arămăriile au mecanisme hidraulice. Din obligațiile de lucru ale unor sate vedem că se făceau și lănci.

În rezumat, domeniul Beiușului se numără printre domeniile feudale mari ale acestui timp. El e un domeniu în covîrșitoare parte românesc, și prin satele și locuitorii lui, și prin caracterul prestațiilor. Deși puse

⁴⁵ *Történelmi Tár*, 1901, p. 468—471.

în serviciul stăpînului feudal și deci adaptate nevoilor lui, se păstrează încă destul de bine și institutiile vechi românești. Aci e o veche vatră voievodală. Instituția voievodului e în transformare, unii din voievozi s-au ridicat în nobilime, alții rămîn în serviciu feudal. Pe domeniul Beiușului, dacă nu mai sînt acum pomeniți voievozii, se păstrează bine crainicii, cneji. Cneji mai păstrează din vechile lor atribuții, drepturi de judecată, dreptul de a ține moară, darurile lor specifice, scutiri, drepturi la beneficii din dări, dijme, daturi, din veniturile fiscale sau feudale, din judecăți, din atribuțiile vechiului cheneziat, chiar dacă acum fac mai mult funcție de jude sătesc.

Prestațiile supușilor domeniului sînt cele obișnuite și pe alte domenii, cens, dijme, daturi, lucru, dar în variante locale. Censul e scăzut. Darurile sau daturile sînt variate, anuale sau ocazionale, hotărîte și nehotărîte, în natură sau în bani. Cneji, juzii, preoții își dau și ei darurile lor. Darurile revin stăpînului feudal și dregătorilor săi. Dijme din semănături și din vin dau numai Beiușul și satele ungurești sau cu prestații ungurești. Nona nu e în uz. Satele românești nu dau nici nonă, nici dijma din semănături, veniturile domeniului din dijma semănăturilor reducîndu-se astfel la foarte puțin. E generală însă dijma porcilor și stupilor, dar numai din stupi se ia unul din zece, din porci unul de turmă. Datul oilor cade numai asupra satelor românești; dar sub aceeași formă, de o oaie cu miel de turmă.

Obligațiile de lucru sînt și ele variate, legate de diferite nevoi ale domeniului, curte, mori, echipament militar chiar, dar și de nevoile lui agricole sau ale cetății Oradea, secerat, cosit, strîns. Muncile sînt nelimitate. La ce proporții putea să se ridice această nelimitare însă nu se poate ști, nu se precizează nici întinderea pămîntului cultivat de domeniu pentru a putea deduce cantitatea muncii. Acest pămînt însă, după indiciile urbaniului, nu putea fi întins, consta mai mult din fînate decît din pămînturi de arătură. Aceasta și pentru că domeniul era mai puțin propriu pentru culturi mai întinse agricole, dar și pentru că el se găsea de zeci de ani în gura primejdiei turcești, într-o nesiguranță și într-o stare nefavorabilă pentru dezvoltarea unei economii agricole proprii a stăpînului feudal. E mai puțin dezvoltată aci chiar și exploatarea monopolurilor senioriale. Morile sînt în genere particulare, plătind doar cens, crîsmăritul se răscumpără cu bani. Pescuitului, vînatului textul nu-i dă vreo importanță deosebită. Îndeplinindu-și obligațiile de a da un anumit vînat, de a vinde anumite piei de animale sălbatice numai domeniului, supușii erau desigur și ei liberi să-l exercite. Un venit direct își face domeniul doar dintr-o moară de scînduri proprie. Venit aduceau domeniului, dar și dregătorilor, juzilor gloabele diverse, stabilite în bani, dar pe care urbaniul nu-l evaluează. Despre venitul stăpînului din moștenirea iobagului mort urbaniul nu pomenește. Privilegiul Beiușului din 1444 vorbește de dreptul românului de a testa din moștenirea lui, castelanul neavînd drept la mai mult de o vită de trei ani.

Venituri însemnate aduceau desigur topitoriile de fier și de aramă. De aceea li s-au repartizat mai multe sate, scutite de cens și alte prestații, spre a le deservi. Extractiile de fier și aramă sînt întreprinderi feu-

dale, la care lucrează supușii domeniului și doar răzleț meșteri străini. În producție se îmbină munca salariată cu cea iobăgească gratuită, salariate fiind în genere muncile de specialitate, nesalariate cele auxiliare. La arămării numărul salariaților e mai ridicat, diviziunea muncii mai mare. E mai extinsă și salarizarea, se plătește și tăiatul, căratul de lemne, se plătesc și cărbunarii. Salariul e în bani. Chiar adaosul pentru mîncare sau merinde al lucrătorilor e calculat în bani. Aceasta e înainte de toate semnul unei economii bănești. Dar e și al absenței unor venituri agricole mai mari, al unei economii agricole proprii mai însemnate, din care nevoile de hrană sau salariul în natură al lucrătorilor să poată fi mai avantajos acoperit decît cu bani. Topitoriile aduceau desigur venituri bănești importante, incomparabil mai mari decît salariile plătite.

Tîrgul Beiușului plătea și el cens, dădca dijma din vin. Dijma din semănături o răscumpăra cu bani. Dădca aceeași dijma a porcilor pe care o dădeau și satele. Daruri dădca în bani, onorarii căpitanului cetății, provizorului domeniului, dregătorului. Dar judele tîrgului avea dreptul să strîngă de la ținut bani și provizii pentru găzduire de oaspeți (trimiși regali) sau oferire de daruri. Beiușul e obligat și el la lucru, la cărături de lemne, întreținerea iazurilor morii, cosit de fîn, e supus și el sporurilor de muncă și abuzurilor legate de progresele economiei proprii a domeniului. Crîșmăritul îl răscumpără cu bani, ca și satele. El avea anumite privilegii, de alegere a judeului (și poate a preotului), de judecată, de tîrg și altele, dar se menține ca tîrg feudal, cu prestații feudale; a făcut totuși puține progrese pe calea emancipării de sub puterea feudală sau a ușurării sarcinilor față de ea, s-a ridicat prea puțin la libertățile orășenești. Condițiile de dezvoltare nefavorabile ale ținutului s-au răsfrînt, firește, și asupra dezvoltării tîrgului.

Stăpînul domeniului însuși trebuie să se compenseze pentru veniturile lui mai scăzute prin întreprinderi, prin producție de fier și aramă. Și invers, producția de fier și de aramă, obligațiile de lucru în legătură cu ea au trebuit să reducă posibilitățile dezvoltării economiei agricole proprii a domeniului. În tot cazul, pe primul plan se ridică aci venitul din aceste întreprinderi. Il bănuim din salarii, din muncile prestate. Singură fierăria producea doar o valoare de 100 fl. săptămînal. Spre ele se îndreaptă deci munca, economia domeniului. Ele explică reducerea sau neglijarea altor venituri, ca censul de pildă. Insuși morăritul e neglijat aci. Daturile din oi, porci se vînd obișnuit și ele pe bani.

În genere însă și domeniul Beiușului e supus aceluiași proces de creștere, chiar dacă mai lentă, a sarcinilor feudale, care caracterizează raporturile feudale în acest răs timp.

CUPRINSUL

PARTEA A III-A

PREZENTARE ANALITICĂ

DOMENII FEUDALE ÎN SEC. AL XVI-LEA

Cîteva lămuriri preliminare.	VII
I. Țara Făgărașului la 1508—1570	1
II. Domeniul cetății Șoimuș la 1513—1514.	23
III. Domeniul cetății Hunedoara la 1516—1518.	29
IV. Socotelile episcopiei de Alba-Iulia din 1515—1524.	52
V. Domeniul cetății Șiria la 1525.	67
VI. Domeniul cetății Gyula la 1519—1566.	85
VII. Privilegiul satului Marin întărit la 1539.	126
VIII. Domeniul Cetății de Baltă la 1553.	129
IX. Domeniul cetății Gherlei la 1553.	136
X. Domeniul cetății Ciceiu la 1553.	141
XI. Urbariul a 48 de sate la 1554.	158
XII. Domeniul cetății Chioar la 1566.	173
XIII. Domeniul Cehu-Silvaniei la 1566—1569.	195
XIV. Satele din Bihor ținînd de domeniul Cehu-Silvaniei la 1569.	222
XV. Domeniul Baia-Mare 1553—1578.	233
XVI. Domeniul Ardud 1566—1600.	260
XVII. Alte 13 sate ținînd de domeniul Ardud la 1569.	329
XVIII. Domeniul Tășnad la 1569.	333
XIX. Zalău la 1569.	339
XX. Domeniul Seini la 1569 și 1578.	345
XXI. Țara Oașului la 1569 și 1578.	355
XXII. Domeniul Satu-Mare 1569—1592	358
1. Țîrgurile Satu-Mare și Mintiu la 1569—1583.	358
2. Inventarele domeniului la 1569—1570.	369

3. Socotefile domeniului pe anii 1569—1577.	378
4. Cercetarea din 1575 a neregulilor în administrarea domeniului. . .	514
5. Considerații	522
XXIII. Domeniul Bocicoi la 1575.	557
XXIV. Domeniul Cluj-Mănăstur la 1580—1594.	561
XXV. Instrucțiunile economice ale lui Wolfgang Kowachoczy din 1588 și 1592.	587
XXVI. Domeniul cetății Șimleului la 1594.	593
1. Urbariul domeniului.	593
2. Inventarul cetății și domeniului ei.	606
XXVII. Stăpînirile feudale ale orașelor.	620
1. Satele stăpînite de orașul Brașov.	621
XXVIII. Socotelile satelor Tohan și Zărnești din 1568—1588.	674
XXIX. Socotelile satelor stăpînite de orașul Cluj în sec. al XVI-lea.	689
1. Săcel, Filea de Sus și Filea de Jos.	692
2. Moșia numită a Gîrboului.	719
3. Moșia din Apahida.	727
4. Felcacul	733
XXX. Ținutul salinelor din Maramureș la 1600	751
XXXI. Domeniul cetății Oradea la 1600.	780
1. Urbariul domeniului.	780
2. Inventarul curții domeniiale.	820
XXXII. Domeniul Beiușului la sfîrșitul sec. al XVI-lea.	827

Redactor responsabil : AL. D. VASILE

Tehnoredactor : PETRU BRUMA

Put la cotes 06. 09. 1967. Bun de lipar 19. 03. 1968 Apărut 1968. Tiraj 2 000 ex. legate. Hârtie scris I A de 70 g/m² 700 x 1000. Coli editoriale 76,13. Coli de lipar 54. 13786/1967 U.Z. pentru bibliotecă mari 326,3 (498,7) «15» C.Z. pentru bibliotecă mici 333 (498,7) «15»

Întreprinderea Poligrafică "Informația" Str. Brezoianu nr. 23-25
București, Republica Socialistă România, comanda nr. 401.

